27555

1983

LIMBA ȘI LITERATURA

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE FILOLOGICE DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

0 IUI 2005

LIMBĂ ŞI LITERATURĂ

Culegere de articole şi studii pentru profesorii din învăţămîntul de toate gradele, pentru învăţători şi studenţii filologi.

— în anii 1955—1970 au apărut douăzeci şi şapte de volume (indice în vol. XXIV, 1970);

— în anii 1972—1974 — douăsprezece volume (indice în vol. IV, 1974);

— în anii 1975—1977 — şase volume (indice în vol. II, 1977);

— în anii 1978—1980 — douăsprezece volume (indice în vol. IV, 1980).

Începînd cu anul 1978, culegerea Limbă şi literatură apare în patru volume, cu un conţinut îmbunătăţit, în cadrul rubricilor: Limbă şi stil, Limba română de azi, Cultivarea limbii, Mica enciclopedie a limbii române, Teorie, critică, istorie literară, Analize de text, Limba şi literatura română peste hotare, Texte şi documente, Folclor, Didactica modernă, Perfecţionare, doctorate, grade didactice, Din istoria învăţămîntului limbii şi literaturii române, Recenzii, Note, urmărindu-se în special perfecţionarea învăţămîntului, integrarea acestuia cu cercetarea şi producţia, dezbaterea unor probleme teoretice şi practice ale predării şi învăţării limbii române, culegerea şi valorificarea datelor de istorie literară din diferite colţuri ale ţării.

7555

2014

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE FILOLOGICE
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Limbă și literatură

2022

BIBLIOTECA „ASTRA"
SIBIU

BUCUREȘTI — 1983

35061

Limbă şi literatură apare sub egida Societăţii de Ştiinţe Filologice din R. S. România cu sprijinul unui comitet alcătuit din : V. ARVINTE (Iaşi), ION DODU BĂLAN, ŞERBAN CIOCULESCU, CONSTANTIN CIOPRAGA (Iaşi), ION COTEANU, CORNEL CÎRSTOIU (Tg. Jiu), I. CRĂCIUN (Piatra Neamţ), LIVIA DASCĂL (Braşov), AL. GRAUR, D. PĂCURARIU, T. PETRIDE (Brăila), GH. POP (Baia Mare), IOAN RAŢIU (Tg.-Mureş), I. RIZESCU, GAVRIL SCRIDON (Cluj-Napoca), ROMULUS TODORAN (Cluj-Napoca), G. I. TOHĂNEANU (Timişoara).

Această culegere de articole şi studii apare sub îngrijirea următorului colectiv : MIRCEA ANGHELESCU, MIOARA AVRAM, GH. BULGĂR, **BORIS CAZACU, redactor responsabil,** I. C. CHIŢIMIA, CLARA GEORGETA CHIOSA, PAUL CORNEA, **MIRCEA FRÎNCULESCU, redactor,** MIRCEA HANDOCA, I. HANGIU, LILIANA IONESCU-RUXĂNDOIU, ŞTEFAN MUNTEANU, AL. NICULESCU, ADRIANA NICULIU, A. GH. OLTEANU, N. SARAMANDU, D. SĂVULESCU, GRAZIELLA ŞTEFAN.

Limbă și literatură

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE FILOLOGICE
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Vol. I, 1983

Sumar

Limbă și stil

VICTOR V. GRECU — „Astra" și definitivarea ortografiei fonetice 5
I. FUNERIU — Interferențe sintactico-stilistice în analiza textului poetic 15

Teorie, critică, istorie literară

PAUL CORNEA — G. Peșacov — un luminist eșuat în veacul romantic 21
STANCU ILIN — Structură și semnificație în romanul *Ion* de L. Rebreanu 28
VIORICA DIACONESCU — Dimensiuni ale personajului feminin călinescian 38
ADRIAN COSTACHE — Semnificații arhetipale în romanul *Morometii* 52

Analize de text

ADRIANA BONTEA — Marin Sorescu: *Răceala* (structura textului dramatic) 58

Folclor

PAVEL RUXĂNDOIU — Lirica populară — orizont tematic și imagistic 64
I. C. CHIȚIMIA — Contribuția de folclorist a lui G. T. Niculescu-Varone 74

Didactica modernă

Predarea limbii române în şcoală 77

B. CAZACU — Reflecţii asupra noii *Programe de limba română* 78
GH. BULGĂR — Înnoirea *Programei de limba română* 87
GRIGORE BRÂNCUŞ — Noua *Programă de limba română pentru clasele V—VIII* 90
VALERIA GUŢU ROMALO — Observaţii asupra *Programei de limba română pentru clasele V—VIII* 93
ION DIACONESCU — Cîteva observaţii pe marginea *Programei de limba română* 98
MIOARA AVRAM — Formarea cuvintelor în *Programa de limba română (gramatică, vocabular, fonetică, ortografie, ortoepie, punctuaţie) pentru clasele V—VIII* 100
I. HANGIU — O nouă *Programă de limba română* pentru gimnaziu 106
FLORA ŞUTEU — Sugestii pentru predarea vocabularului la clasa a VIII-a 110
V. ŞERBAN şi LILIANA ARDELEAN — Unele aspecte ale predării lexicului românesc la cursul intensiv pentru studenţii străini . 120
MARINA CIOLAC — Aspecte ale exprimării scrise la copiii de vîrstă şcolară dintr-o comunitate rurală 128

Recenzii

ALEXANDRU DUŢU, *Literatura comparată şi istoria mentalităţilor* (Cătălina Velculescu) ; NICOLAE CREŢU, *Constructori ai romanului* (D. Micu) ; *Cercetări de limbă şi literatură*, 1 (Gh. Bulgăr) ; TUDOR VIANU, *Opere*, 10, *Studii de literatură universală şi comparată*. Ediţie de GEORGE GANĂ et al., note de GEORGE GANĂ (Corneliu Nistor) ; VALENTINA MARIN CURTICEANU, *Originile conştiinţei critice în cultura română* (Andreea Vlădescu Lupu) ; DAN C. MIHĂILESCU, *Perspective eminesciene* (Iosif Cheie-Pantea) ; LUMINIŢA BEIU-PALADI, *Romantismul italian şi literatura română a secolului al XIX-lea. Relaţii şi similitudini* (Petre Gheorghe Bîrlea) ; *D. Anghel interpretat de...* Studiu, antologie, tabel cronologic şi bibliografie de M. I. DRAGOMIRESCU (Ion Vasile Şerban) 135

Note

Academia Română şi Banatul. Perioada 1866—1920. Volum îngrijit de ION ILIESCU şi SERGIU DRINCU (D. Vlăduţ) 156

„Astra" și definitivarea ortografiei fonetice

VICTOR V. GRECU

Sînt tot mai frecvente aprecierile care afirmă și recunosc că orientarea latinist-etimologizantă nu a fost generală în Transilvania și că au existat aici și numeroase atitudini potrivnice, antietimologizante, profund realiste privind dezvoltarea limbii române literare [1]. Dar cunoașterea celeilalte orientări, „fonetice", viguros marcată în ideologia și practica lingvistică din Transilvania, nu a fost suficient subliniată, din cauza lipsei studiilor pertinente care să pună în lumină acest aspect, completînd lacunele existente.

Ignorarea acestei direcții valoroase a preocupărilor lingvistice din Transilvania se datorește atît lipsei unei aprofundări documentate a gîndirii lingvistice transilvănene, cît și extinderii dimensiunilor maiorescianismului și junimismului. Această optică de cercetare a problemei, inaugurată de I. Breazu [2], se proliferează și astăzi, acțiunea direcției fonetice din Transilvania fiind substituită de supralicitarea meritelor maiorescianismului și a consecințelor sale [3], ceea ce nu permite conturarea unei imagini complete și unitare asupra mișcării lingvistice din provincia de peste munți.

De aceea este necesară studierea în continuare și a celuilalt aspect, pentru a întregi configurația acestui proces, în care una dintre laturi rămîne încă insuficient cunoscută, și pentru a se putea reconstitui și relevа în adevărata ei structură și evoluție „unitatea direcției filologice românești" [4]. În această perspectivă, o valoare deosebită au avut inițiativele și aportul „Astrei" și ale revistei *Transilvania*, organul său periodic, pentru triumful deplin al ortografiei fonetice, într-unul din momentele esențiale ale evoluției acesteia — acela al definitivării normelor ei.

*

Problemele limbii s-au situat printre principalele rațiuni de a fi ale întemeierii „Astrei", unificarea și cultivarea limbii române literare fiind considerate ca misiuni de prim ordin, încă de la înființare, așa cum le preconizase T. Cipariu. Aceste preocupări vor fi reliefate retrospectiv,

---

[1] Flora Șuteu, *Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești*, București, Editura Academiei, 1976, p. 62 ; Victor V. Grecu, *Studii de istorie a lingvisticii românești*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971, p. 231, 233 ; Doina David, *Limbă și cultură*, Timișoara, Editura Facla, 1980, p. 124.

[2] Cf. I. Breazu, *Pătrunderea ideilor junimiste în Transilvania*, în vol. *Studii de literatură română și comparată*, Cluj, Editura Dacia, 1970, p. 204 — 211.

[3] Vezi Doina David, *Maiorescu și Transilvania*, în *op. cit.*, p. 123 — 125.

[4] Doina David, *ibidem*, p. 122.

ca un merit deosebit al activității „Asociațiunii", după patru decenii : „...este un fapt de remarcat, că una dintre cele dintîi chestiuni de cari s-a ocupat Asociațiunea noastră, îndată după înființarea ei, a fost chiar unificarea ortografiei și îndreptarea limbei noastre literare" [5].

Interesul și însuflețirea cu care au fost promovate aceste imperative, ca și întreaga operă lingvistică în care „Astra" se angajase cu un devotament patriotic desăvîrșit, erau stimulate de funcția național-culturală a limbii, exprimată categoric și cu clarviziune de C. Diaconovici : „Lucrarea de unificare și îndreptare a limbei literare și a ortografiei este pentru noi o *chestiune de deosebită importanță națională*" [6] (s.n.) — limba fiind considerată un remarcabil factor unificator, convingere ce conferea preocupărilor o neasemuită forță mobilizatoare. Unificarea ortografiei, la rîndul ei, avea aceeași semnificație, proclamată de prezidiul „Astrei" în *Apelul* lansat în acest scop, care sublinia „însemnătatea practică și național-culturală a unificării ortografiei române *pe întreg teritoriul locuit de poporul nostru*" [7] (s.n.).

Manifestîndu-se cu moderație un timp, cum recunoșteau înșiși reprezentanții „Astrei", interesul pentru definitivarea normelor ortografiei pe baze fonetice unitare a înregistrat un reviriment deosebit la începutul secolului nostru, odată cu reorganizarea activității „Asociațiunii".

•

Cu toate îmbunătățirile aduse în 1895 ortografiei de la 1881, scrierea limbii române se caracteriza prin multe fluctuații și inconsecvențe. Starea de lucruri negativă e remarcată și de către „Asociațiune" : „Prea s-au înmulțit sistemele ortografice întrebuințate", inspirînd secretarului secțiunii literare, Iosif Blaga, o aspră apreciere : „Arbitrul individual, ce se manifestă atît la noi în țară, cît și în România în privința ortografiei, ne duce la o adevărată destrăbălare" [8]. Anarhia ortografiei apare mai gravă și intolerabilă prin consecințele ei : „nu numai pe terenul literaturii, ci și în viața practică se resimt — deși în anii din urmă mai puțin decît înainte — neajunsurile mari și multe ce rezultă din lipsa unei ortografii unitare" [9]. Urgența acesteia era amplificată de idealul integrării culturale la nivel european, avut mereu în vedere, de stăvilirea influențelor străine nocive, de riposta față de politica de maghiarizare practicată de „mașterul tratament al guvernului unguresc" [10], dar mai presus de toate de necesitatea unificării și cultivării limbii literare în perspectiva unificării politice, statale a românilor de pretutindeni.

---

[5] *Unificarea ortografiei și limbii literare*, în *Transilvania*, XXXIII, 1902, nr. VI, p. 190.

[6] C. Diaconovici, *Secțiunile științifice-literare*, în *Transilvania*, XXXIII, 1902, nr. V, p. 181.

[7] Prezidiul Asociațiunii, *Apel pentru unificarea ortografiei române*, în *Transilvania*, XXXV, 1904, nr. VI, p. 189.

[8] Dr. Iosif Blaga, *Raportul secretarului secțiunii literare*, în *Analele Asociațiunii...*, 1902, nr. IV, p. 119.

[9] *Transilvania*, XXXV, 1904, nr. VI, p. 189.

[10] *Transilvania*, XXXIII, 1902, nr. VI, p. 190.

Anarhia care domnea mai ales în scriere, cu deosebire în Transilvania, „pentru că în Ardeal şi în ţările vecine limba e mai expusă influenţelor străine, şi acolo trebuie să fie mai vie tendinţa pentru păstrarea şi unitatea ei" [11], a reactualizat imperios cerinţa unificării ortografiei pe baze fonetice, prin definitivarea normelor ei.

„Chestiunea nu este nouă" [12], observă conducătorii „Astrei" şi colaboratorii *Transilvaniei*. Dimpotrivă, „neajunsurile cari au adus-o acum din nou la ordinea zilei au fost resimţite în cercurile cărturarilor noştri încă înainte cu mai multe decenii" [13]. Dar, cu toate străduinţile şi acţiunile întreprinse, ea a rămas mai departe nerezolvată. Însuşi prezidiul „Astrei" constată cu regret şi circumspecţie totodată : „cu toate acestea, vechea dorinţă a cărturarilor noştri de a introduce în scrierea românească, *fără consideraţiune la hotare politice* (s.n.), o ortografie unitară, nu s-a realizat nici pînă în ziua de astăzi" [14]. Realităţile existente situează problema unificării ortografiei pe primul plan şi reprezentanţii „Astrei" subliniază tocmai faptul că, în acele momente, mai mult decît înainte „trebuinţa de a se discuta asupra chestiunii ortografiei şi de a se încerca uniformizarea ei este, fără îndoială, mare şi adînc simţită" [15].

Contradicţia dintre obiectivele preconizate şi structura organizatorică iniţială a „Astrei" — după criteriul contribuţiei financiare şi nu al specializării şi valorii profesional-ştiinţifice a membrilor ei [16] — a împiedicat, însă, vreme îndelungată, îndeplinirea deziderateloi respective, „Asociaţiunii" lipsindu-i potenţialul ştiinţific necesar. Reorganizarea activităţii „Astrei" şi a secţiunilor la adunarea generală ţinută la Băile Herculane în 1900, cînd s-a adoptat şi noul regulament de funcţionare a secţiunilor ştiinţifico-literare, a facilitat soluţionarea acestor obiective în raport cu cerinţele evoluţiei limbii. Se asigură acum competenţa şi autoritatea ştiinţifică necesare, încît „completarea organismului Asociaţiunii justifică pe deplin readucerea la ordinea zilei în sînul ei a vechei chestiuni a unificării ortografiei şi îndreptării limbii literare, şi astfel credem că *competenţa* Asociaţiunii de a inaugura o nouă acţiune în direcţiunea arătată nu se va putea trage la îndoială" [17].

*

Meritul iniţiativei revine vicepreşedintelui Iosif Sterca Şuluţu, a cărui prodigioasă activitate, atît pe plan cultural, cît şi naţional-politic, legitimează cerinţa unei cercetări şi reconsiderări amănunţite. În acord cu preşedintele „Astrei", dr. Al. Mocsony, Şuluţu propune biroului examinarea şi rezolvarea problemei unificării şi cultivării limbii literare,

[11] *Unificarea ortografiei şi limbii literare*, în *Transilvania*, XXXIII, 1902, nr. VI, p. 233.
[12] *Ibidem*, p. 190.
[13] *Ibidem*.
[14] Prezidiul Asociaţiunii, *Apel pentru unificarea ortografiei...*, p. 189.
[15] Dr. Iosif Blaga, *op. cit.*, p. 119.
[16] *Unificarea ortografiei şi limbii literare*, p. 191.
[17] *Ibidem*.

propunere însușită de comitetul central în ședința ordinară din 19 februarie 1902, unde se decide ca, „luînd în considerare stările anarhice ce există la noi cu privire la limba literară și ortografie...", „comitetul central să invite secțiunea literară a Asociațiunii a supune *chestiunea unificării limbei literare și a ortografiei românești,* la noi în țară, unui studiu aprofundat și a înainta la timpul său propuneri concrete pentru atingerea acestui scop" [18]. Prin hotărîrea comitetului, „Secțiunea literară a Asociațiunii va fi recercată a căuta căi și mijloace și a înainta propuneri pentru a contribui la stabilirea unității limbei noastre literare *în conformitate cu limba literară din regatul român* (s.n.) și pentru introducerea unei ortografii unitare nu numai în sînul Asociațiunii, ci și în toate școalele și publicațiunile românești din țară" [19]. După dezbaterea rezoluției comitetului în trei ședințe succesive ale secțiunii literare, prima (24 martie) prezidată de Iosif Vulcan, celelalte două (7 aprilie, 10 iunie) prezidate de Virgil Onițiu, pe baza raportului prezentat de Iosif Blaga și a intervențiilor făcute, se hotărăsc următoarele :

— elaborarea unui îndreptar pe baza regulilor ortografice ale Academiei Române, cu „întregirile" și „explicațiunile" necesare, care să fie publicat ca un număr separat al *Bibliotecii poporale,* cu un preț „cît se poate de mic" pentru a fi accesibil publicului ;

— deschiderea, în revista *Transilvania,* a unei rubrici consacrate erorilor de limbă, cu recomandările corespunzătoare ;

— invitarea Academiei Române de a „reveni" asupra normelor ortografice, „clarificînd" pe cele „obscure" și „întregindu-le" cu cele „de lipsă", „în situațiunea actuală a stării noastre literare" [20] ;

— solicitarea opiniei unor „literați de valoare, în cea mai mare parte membri ai Academiei Române" [21], precum și a unor reputați lingviști străini, în vederea unei soluționări riguros științifice a problemei ortografiei ;

— publicarea unui *apel* „către toți cărturarii români" [22], pentru a întrebuința și respecta ortografia adoptată ;

— „susținerea întru toate și fără modificare a regulilor ortografice stabilite de Academia Română" [23] și urmărirea progreselor din România în privința unificării și cultivării limbii literare.

S-a mai discutat cu acest prilej și necesitatea alcătuirii unui dicționar de provincialisme și neologisme, realizat mai tîrziu.

Conform rezoluției comitetului, sînt prezentate, începînd cu a doua ședință, și două proiecte ortografice, „pe lîngă [pe baza, *n.n.*] regulile ortografice stabilite de Academia Română" [24] : al lui I. Blaga,

[18] *Proces-verbal din 19 februarie 1902,* în *Analele Asociațiunii...,* 1902, nr. I, p. 7 — 8.

[19] *Ibidem,* p. 8.

[20] *Proces-verbal. Ședința plenară a secțiunilor științifice literare..., ținută în Sibiu la 13 și 14 iulie 1902,* în *Analele Asociațiunii...,* 1902, nr. IV, p. 152.

[21] Prezidiul Asociațiunii, *Apel pentru unificarea ortografiei...,* p. 190.

[22] *Proces-verbal. Ședința plenară a secțiunilor...,* p. 153 — 154.

[23] *Ibidem,* p. 152.

[24] *Proces-verbal...,* în *Analele Asociațiunii...,* 1902, nr. IV, p. 118.

cuprinzînd două părţi : *Asupra chestiunii ortografiei,* respectiv *Asupra chestiunii îndreptării şi uniformizării limbii literare,* şi al prezidentului V. Oniţiu [25], reprezentînd o „stilizare" a primului, care va fi publicat apoi, cu amendamentele plenarei secţiunilor, sub titlul *Îndreptar pentru ortografia română,* în primul număr din anul următor al revistei *Transilvania* [26].

Compararea celor două proiecte demonstrează că normele propuse de I. Blaga, deşi conţin unele inadvertenţe, sînt mult mai consecvente în aplicarea principiului fonetic, în timp ce ale lui V. Oniţiu, mai conciliant faţă de etimologism, cuprind frecvente inconsecvenţe. Ambele tolerează însă formele oscilante şi dubletele grafice, mult mai numeroase şi mai supărătoare la V. Oniţiu, lăsînd loc prea mare latitudinii vorbitorilor, ceea ce afecta tocmai unitatea scrierii şi a limbii — ţelul primordial al acestor reguli.

După cum se vede, „Astra", ca şi revista *Transilvania* şi-au propus nu o nouă ortografie, proprie, ci perfecţionarea regulilor ortografice ale Academiei Române. Ele urmăreau să impulsioneze şi să sprijine, prin lucrări pregătitoare adecvate, intervenţia Academiei Române, a cărei autoritate şi competenţă sînt general recunoscute, pînă cînd aceasta, la apelul şi demersurile lor, va da soluţionarea definitivă problemei, şi tocmai în acestea se află, în primul rînd, meritul şi însemnătatea contribuţiei „Astrei" şi *Transilvaniei.*

Răsunetul şi reacţia produse în rîndurile opiniei publice de iniţiativa „Astrei" au întrecut aşteptările, declanşînd o explozie de adeziune şi entuziasm. Alexandru Vaida Voevod consemnează în *Gazeta Transilvaniei* că „în cele mai largi cercuri româneşti a stîrnit un interes viu ideea lansată de vicepreşedintele «Astrei», dl. Iosif Sterca Şuluţu, ca să ne *unificăm* limba literară" [27]. La Bucureşti aceasta a constituit „o veste menită să umple de bucurie *inima tuturor românilor*" [28] (s.n.). I. A. Bassarabescu în articolul *O reformă,* din ziarul *Epoca,* consideră că acţiunea „Astrei" „va însemna o eră nouă în cultura fraţilor noştri", apreciind-o fără rezerve drept „un moment sublim în istoria culturei românilor transcarpatini" [29]. Presa de pretutindeni elogiază într-un entuziasm general campania iniţiată de „Astra", încît însăşi redacţia *Transilvaniei* constată cu satisfacţie această unanimitate : „Toate foile noastre i-au dat atenţie" [30], ca o elocventă manifestare a vitalităţii conştiinţei unităţii naţionale frăţeşti.

Ca urmare a acestui larg ecou, în revista *Transilvania,* precum şi în celelalte periodice, apar numeroase articole în care autorii intervin prin opinii şi luări de poziţie pertinente pentru a sprijini reuşita iniţiativei „Astrei" privind realizarea acestor deziderate de interes naţional.

---

[25] *Regulele ortografiei române, primite de Academia Română, adnotate de V. Oniţiu,* în *Analele Asociaţiunii...,* 1902, nr. IV, p. 128—130.
[26] *Transilvania,* XXXIV, 1903, nr. I, p. 12 — 16.
[27] *Unificarea ortografiei şi limbii literare,* p. 216.
[28] *Ibidem,* p. 193.
[29] *Ibidem,* p. 194.
[30] *Ibidem,* p. 216.

Transilvania reține și reproduce pe cele publicate în *Gazeta Transilvaniei* de la Brașov, *Tribuna* de la Sibiu, *Epoca, Conservatorul* și *Semănătorul* din București, *Drapelul* din Lugoj, *Revista ilustrată* din Bistrița, caracterizate, ca toate celelalte, printr-o ținută demnă și obiectivitate, prin spiritul solidar și valoarea științifică deosebită. În suita de articole din 1902 este sintetizată, de fapt, întreaga concepție și strategie a „Astrei" și *Transilvaniei* cu privire la realizarea acestor obiective. Această sinteză reprezintă o fuzionare a tuturor preceptelor, convingerilor și principiilor anterioare, alcătuind nucleul întregii ideologii lingvistice transilvănene cu privire la unificarea și cultivarea limbii române literare.

*

La aprinsele discuții despre ortografie, nelipsite pe alocuri de sentințe severe și accente polemice, iau parte A. Bîrseanu, I. Blaga, V. Braniște, C. Diaconovici, T. Frîncu, O. Goga, I. Gorun (Al. Hodoș), Al. Mocsony, V. Onișor, V. Onițiu, D. P. Popescu, I. Popovici, T. Raica, Fl. Stan, M. Străjanu, A. Șuluțu, I. Sterca Șuluțu, Al. Vaida Voevod, I. Vulcan, N. Togan, la care se adaugă I. A. Bassarabescu și T. Maiorescu de peste Carpați, iar în anii următori I. Agârbiceanu, A. Banciu, Ol. Boitoș, I. Breazu, O. Ghibu, contribuind la clarificarea și soluționarea chestiunilor dezbătute.

Modul de acțiune al „Astrei" este de o deosebită rigurozitate științifică. Pentru deplina certitudine asupra justeții principiilor și soluțiilor promovate, ea recurge la o experiență originală, unică pînă atunci, edificatoare pentru spiritul de probitate științifică ce caracterizează optica și activitatea acesteia ; ea se adresează unor lingviști străini de prestigiu, „în dorința de a afla *părerile obiective* (s.n.) în privința ortografiei noastre" [31]. Răspunsurile primite sînt publicate în *Transilvania*, menționarea lor fiind extrem de relevantă și sugestivă. Printre personalitățile solicitate, al căror număr va fi fost, probabil, mai mare, numai Michel Bréal este un adept al etimologismului și partizan al tradiției : „...prin gust și prin profesie eu sînt pentru tradiție [...], ortografia și limba să-și conserve înfățișarea care o leagă de trecutul ei și care face să i se recunoască înrudirea cu surorile sale" [32]. Ceilalți argumentează fonetismul în diferite chipuri : A. Mussafia consideră că „un singur sunet trebuie să fie reprezentat printr-un semn simplu..." [33]. Émile Picot apreciază avantajul practic : „Vă voi spune cu cea mai deplină franchețe că sînt partizan decis al ortografiei fonetice [...], socotesc sistemul fonetic ca cel mai practic" [34]. După J. Urban Jarník, „idealul unei ortografii este să fie cît se poate de fonetică", criteriul scrierii sunetelor fiind „numai *modul cum se pronunță*" [35]. Cu o certitudine axiomatică susține fonetismul și Hugo Schuchardt : „[...] pot fără ezitare să răspund : *nu*

[31] Aurel Șuluțu, *Părerile romaniștilor în chestia ortografiei române*, în *Transilvania*, XXXIV, 1903, nr. II, p. 41.
[32] Vezi Aurel Șuluțu, *ibidem*, p. 42.
[33] Aurel Șuluțu, *ibidem*.
[34] Aurel Șuluțu, *ibidem*, p. 43.
[35] Aurel Șuluțu, *ibidem*, p. 44.

există decît un singur sistem raţional de a scrie o limbă şi acesta este cel pur fonetic" [36]. Experienţa singulară şi originală se dovedise deosebit de oportună şi convingătoare pentru concluziile ce trebuiau desprinse.

Dintre „literaţii de valoare, membri ai Academiei Române", este solicitat Titu Maiorescu, autoritate consacrată în materie, care răspunde, în 31 ianuarie 1903, printr-o scrisoare plină de ataşament, de preţuire, adresată confraţilor. El validează elogios acţiunile membrilor „Astrei", consfinţind mai vechile convingeri ale acestora, alături de crezul sacru al unităţii : „Părerea mea este, aşadar, ca Asociaţiunea D-vstră să se identifice în hotărîrile sale limbistice şi ortografice cu Academia Română, şi, pînă la noualе hotărîri academice, să pregătească terenul, prin scrieri şi discuţii asupra acestor materii precum le-aţi şi început. Principiul este şi rămîne : deplină comunitate a limbei literare şi a scrierii între D-vstră şi noi" [37]. Sînt tocmai intenţiile şi direcţiile pe care mergeau şi reprezentanţii „Astrei" ; certitudinea era deplină. Existau suficiente sugestii şi repere care să clarifice şi să orienteze rezolvarea problemelor în discuţie. Acum, la începutul secolului, fonetismul domina autoritar convingerile lingviştilor şi ale celorlalţi învăţaţi ; perspectiva triumfului său definitiv era deplin consolidată.

Strategia „Astrei" furniza, totodată, şi Academiei Române, în sînul căreia nu exista încă un consens asupra acestor chestiuni, puncte de vedere preţioase şi utile pentru acţiunile sale, de care fără îndoială membrii acesteia au luat cunoştinţă din paginile *Transilvaniei*.

Definitivarea ortografiei fonetice implica şi delimitarea principiilor care trebuiau să guverneze elaborarea normelor unitare de scriere. Examinarea corelativă a valorii şi rolului celor două principii (etimologic şi fonetic) este întreprinsă prin prisma aportului lor la unificarea limbii. Este semnificativ şi demn de remarcat faptul că, la această dată, nu se înregistrează în intervenţiile teoretice nici o „voce discordantă", unanimitatea recomandării principiului fonetic fiind edificatoare. Aceasta ilustrează mai puternic faptul că orientarea spre ortografia fonetică a fost deosebit de viguroasă şi trainică în Transilvania. Aici a fost inaugurat oficial principiul fonetic [38] şi tot de aici s-a acţionat în vederea consacrării şi generalizării aplicării lui, pentru definitiva unificare a ortografiei fonetice.

Realizarea unei ortografii cît mai simple, practice şi unitare este tocmai virtutea subliniată de V. Onişor : „Cu cît vom şti face o ortografie mai simplă şi mai uşoară, cu atît va avea mai mare viitor. Aceste condiţiuni le întruneşte numai fonetismul pur" [39]. Pentru V. Braniştе *„regula fundamentală a oricărei ortografii trebuie să fie principiul fonetic"* [40] (s.n.), cum recomanda şi Titu Maiorescu [41]. Constatînd discre-

[36] Aurel Şuluţu, *ibidem*, p. 45.

[37] Titu Maiorescu, *Mult Stimate Domnule Prezident*, în *Transilvania*, XXXIV, 1903, n. 1, p. 6.

[38] Cf. Victor V. Grecu, *op. cit.*, p. 235.

[39] *Unificarea ortografiei şi limbii literare*, p. 242.

[40] *Ibidem*, p. 207.

[41] Titu Maiorescu, *Domnilor membri*, în *Transilvania*, XXXV, 1904, nr. II, p. 85.

ditarea etimologismului, A. Şuluţu proclamă perspectiva fonetismului : „...putem să prevedem că viitorul este al fonetismului pur“ [42], iar I. Popovici este convins că „astăzi fonetica [fonetismul, *n.n.*] va fi triumful limbei noastre“ [43].

Cu privire la aplicarea lui, învăţaţii intuiesc veridic noţiunea de pronunţare literară, ca invariantă, înţelegînd prin „principiul fonetic de *a scrie cuvîntul aşa cum se pronunţă corect*“ [44] (s.n.), formele corecte fiind consacrate de „uzul şi gustul estetic naţional al unui popor“ [45] ; supremaţia uzului este accentuată şi de Titu Maiorescu în sfaturile sale : „...elementul uzului adoptat de mulţimea celor ce vorbesc şi ce scriu e totdeauna un element de cea mai mare însemnătate, pe care nu ne este iertat să-l ignorăm“ [46].

*

Publicarea celor două proiecte ortografice, după cum era de aşteptat, a dat naştere unor discuţii aprinse din partea membrilor „Astrei“ şi a altor învăţaţi, care, fideli principiului fonetic, condamnînd inconsecvenţele constatate, oferă soluţii în majoritate valabile şi actuale. Victor Onişor, unul dintre cei mai înfocaţi susţinători ai fonetismului, propune norme corecte : *ea, oa* în loc de *é, ó ; şt* în loc de *sc ;* eliminarea lui *i* scurt final ; genitiv-dativul femininelor în *-ei, -ii ;* combate genitivul singular al relativului : *cării, căriia* (fără a indica forma corectă) ; recomandă folosirea lui *ă, î,* a formelor : *femeie, veselie, gălăgie* şi nu *femeiă, veseliă* etc. ; *tîrg, vînt* şi nu *tîrg, vînt, rînd* [47] etc. V. Branişte, dovedind un rafinat simţ al limbii şi intuiţia tendinţelor evoluţiei acesteia, recomandă să se scrie *ă* în loc de *ĕ* (rămîn) ; *i* în loc de *î (fugind, minţind,* dar *sîn) ; cîine, pîine, mîine* („A enunţa astăzi regula că acest sunet se scrie cu *î* ar însemna a provoca o revoluţie generală la noi. Şi totuşi acolo se va ajunge“) ; *z* în loc de *s* („fonetica ne dictează să scriem *rază, muză, poezie“) ;* „tot aşa va dispărea *sce, sci* pentru *şte, şti...,* vor dispărea şi subtilităţile diftongilor *é, ó (ea, oa),* căci conştiinţa etimologică dispare cu încetul“ [48]. Alexandru Vaida Voevod întreprinde o virulentă critică a cosmopolitismului din limbajul presei, în special din România, precum şi al vorbitorilor instruiţi [49] şi stigmatizează cu vehemenţă fascinaţia cosmopolitismului, atît de nocivă şi sufocantă pentru specificul limbii noastre şi pentru spiritul naţional. I. Popovici susţine şi el pe *ă, î ; ie* în loc de *e (ieri),* „(excepţie : *episcop, eleşteu)*“, dar preferă, ca partizan al semnelor suplimentare, pe *ḑ,* pe *ĉ, ĝ,* pentru *ce, ci, ge, gi,* propuneri care nu sînt acceptabile[50]. Pozitivă este şi propunerea

[42] Aurel Şuluţu, *art. cit.*, p. 45.
[43] Iosif Popovici, *Pronunţie, fonetică şi scriere,* în *Transilvania,* XXXIV, 1903, nr. III, p. 95.
[44] *Unificarea ortografiei şi limbii literare,* p. 207.
[45] Iosif Popovici, *art. cit.*, p. 94.
[46] Titu Maiorescu, *Domnilor membri,* p. 84.
[47] *Unificarea ortografiei şi limbii literare,* p. 241.
[48] *Ibidem,* p. 207 — 211.
[49] *Unificarea ortografiei şi limbii literare,* p. 216.
[50] Iosif Popovici, *art. cit.*, p. 106.

lui A. Şuluţu de eliminare a semnului scurtării lui *ĭ* şi *ŭ* [51], formulată şi de către Fl. Stan din Satu Mare, ale cărui puncte de vedere rămîn opiniile unui diletant [52].

Sugestiile şi soluţiile pozitive preconizate prin aceste dezbateri, ce concordă cu acelea propuse de învăţaţii de peste munţi, vor fi reţinute de Academia Română — chemată să valideze aceste preocupări şi să legifereze ortografia definitivă şi unitară, aplicabilă la nivel naţional — şi vor sta la baza viitoarei reforme ortografice.

La apelurile adresate Academiei Române şi lui Titu Maiorescu, acesta asigură rezolvarea neîntîrziată a chestiunii : „în chiar sesiunea generală a Academiei din martie a.c. vom lua unii din noi iniţiativa în înţelesul arătat [...], pentru ca [...] ortografia academică să fie mai apropiată de aceea a majorităţii scriitorilor noştri" [53]. Drept urmare, la lucrările sesiunii generale din martie 1904, la propunerea lui Titu Maiorescu, sînt adoptate cele 6 reguli pentru uniformizarea şi definitivarea ortografiei [54], în care recunoaştem anumite propuneri vehiculate în paginile revistei *Transilvania* — ca şi în alte periodice —, pe care şi Maiorescu le urmărise şi le cunoştea atît de bine din corespondenţa purtată cu „Astra" (*ea, oa ; şt ; z ; ă, î* etc.). Regulile ortografice academice sînt întîmpinate cu satisfacţie de „Astra", iar revista *Transilvania* îşi exprimă credinţa în generalizarea şi respectarea lor : „Credem şi sperăm că, îndată ce acest îndreptar va fi apărut, ortografia stabilită de Academie va deveni generală şi obligatorie *în toate ţările locuite de români*" [55] (s.n.).

Se putea trece acum la realizarea următoarei hotărîri a secţiunii literare şi „Astra" publică *Apelul pentru unificarea ortografiei române* [56], adresat de prezidiu tuturor instituţiilor şi publicaţiilor, pentru a aplica, în numele aceluiaşi ideal al unităţii, ortografia Academiei Române. *Apelul...* este urmat de regulile şi lista de cuvinte adoptate cu acelaşi prilej. Aceste norme vor fi îmbunătăţite la Congresul filologilor români din 1925 şi vor sta la baza ortografiei din 1932.

Cealaltă hotărîre, în legătură cu deschiderea unei rubrici în *Transilvania,* consacrată discutării greşelilor de limbă, este realizată începînd cu anul 1903, conţinutul ei prezentînd mai mult un interes lexical. Rubrica *Să ne îndreptăm limba !* e redactată de V. Oniţiu, timp de patru numere, şi din totalul de 62 de exemple, selectate dintr-un manual şcolar de istorie şi comentate în primele trei numere, 57 conţin indicaţii şi forme corecte, doar 5 fiind eronate [57]. Cele 18 recomandări de construcţie şi topică din ultimul număr sînt toate corecte şi actuale [58].

---

[51] Aurel Şuluţu, *art. cit.*, p. 46.

[52] Dr. Florian Stan, *Simplificarea scrierii sunetelor închise,* în *Transilvania,* XXXIV, 1903, nr. IV, p. 185 — 191.

[53] Titu Maiorescu, *Mult Stimate Domnule Prezident,* p. 6.

[54] *Chestiunea ortografiei române,* în *Transilvania,* XXXV, 1904, nr. II, p. 111.

[55] *Red., Ortografia română,* în *Transilvania,* XXXV, 1904, nr. II, p. 83.

[56] *Transilvania,* XXXV, 1904, nr. IV, p. 190 — 201.

[57] V. Oniţiu, *Pentru unificarea limbei noastre literare,* în *Transilvania,* XXXIV, 1903, nr. I, p. 4 — 5 ; *Să ne îndreptăm limba !,* în *Transilvania,* XXXIV, 1903, nr. III, p. 117 — 118 ; nr. V—VI, p. 205 — 207.

[58] *Să ne îndreptăm limba !,* în *Transilvania,* XXXV, 1904, nr. II, p. 49 — 51.

*

Prima şi cea mai importantă sarcină privind unificarea şi cultivarea limbii literare a fost îndeplinită şi prin contribuţia „Astrei" şi a revistei *Transilvania,* care au avut un aport decisiv la definitivarea ortografiei fonetice unitare şi la impunerea şi succesul principiului fonetic, aport insuficient pus în lumină în cercetările care au urmărit evoluţia ortografiei noastre pînă acum [59].

Campania pentru unificarea şi cultivarea limbii literare şi, în cadrul acesteia, a ortografiei s-a declanşat şi s-a consumat cu o deosebită intensitate în Transilvania, „tocmai acolo de unde, chiar la începutul literaturii noastre, s-a auzit cel mai pronunţat glas pentru unitatea limbii literare" [60]. Preocupările respective, care au atins punctul culminant în perioada 1902 — 1904, s-au împletit cu cele de peste Carpaţi, ca o nouă mărturie, şi pe acest plan, ca şi în toate celelalte, a solidarităţii şi unităţii de acţiune a românilor de pretutindeni.

Strădaniile „Astrei", care a prefigurat scopurile Academiei Române, interferate cu eforturile acesteia consacrate idealurilor unificării şi cultivării limbii literare, relevă colaborarea strînsă dintre „Astra" şi Academia Română, un alt domeniu puţin cunoscut pînă acum.

Discutarea acestor imperative lingvistice a antrenat personalităţile reprezentative ale vieţii politice şi culturale din părţile Transilvaniei, precum şi de la sud de Carpaţi. Aceştia nu erau „autori obscuri", cum au fost etichetaţi [61], ci, după cum am arătat mai sus, intelectuali de înaltă erudiţie şi competenţă în domeniu, din gîndirea şi convingerile înaintate ale cărora s-a clădit de fapt impunătorul edificiu maiorescian, „sintetizînd teoria lingvistică a predecesorilor" [62].

Insuficient cercetat [63], — ca de altfel încă multe alte direcţii ale atît de complexei şi fertilei activităţi a „Astrei" — acest capitol evidenţiază contribuţia ei hotărîtoare la definitivarea ortografiei fonetice unitare şi triumful fonetismului, la unificarea şi cultivarea limbii române literare în perspectiva unificării politice a tuturor românilor.

---

[59] Vezi D. Macrea, *Probleme ale structurii şi evoluţiei limbii române,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1982, p. 150 — 156.

[60] *Unificarea ortografiei şi limbii literare,* p. 233.

[61] Vezi Crişu Dascălu, recenzie la Doina David, *Limbă şi cultură,* în *Limba română,* XXXI, 1982, nr. 1, p. 104.

[62] Flora Şuteu, *op. cit.,* p. 51.

[63] Cf. V. Curticăpeanu, *Mişcarea culturală românească pentru unirea din 1918,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1968, p. 90 — 91, 97, 105.

Interferențe sintactico-stilistice în analiza textului poetic

I. FUNERIU

Cu toate că poezia nu uzează, în general, de fraze prea întinse, cu multe subordonate organizate în structuri arborescente complicate, practica analizei gramaticale demonstrează că textul poetic ridică probleme mai multe și, nu o dată, mai subtile decît proza. Această stare de lucruri își află explicația, în ultimă instanță, în statutul propriu al poeziei, mai cu seamă al celei lirice, unde, în contrast cu proza curentă, se cultivă implicitul, imprecizia, ambiguitatea ; oroarea de explicit și precizări logice a limbajului liric conduce la un soi de „învăluire" a raporturilor sintactice, care se lasă apoi numai anevoie — și nu întotdeauna întru totul — deconspirate.

Camuflarea adevăratului raport sintactic dintre propoziții se realizează prin mijloace de natură lingvistică foarte diversificate, dintre care poate cel mai frecvent procedeu este utilizarea pe scară largă a juxtapunerii, în detrimentul joncțiunii. Absența conjuncției sau a elementelor relative (pronume, adverbe) din corpul frazei, atît în cadrul raportului sintactic de coordonare, cît și, îndeosebi, în cel de subordonare, lasă să plutească o anumită incertitudine asupra textului, legăturile sintactice fiind doar *sugerate,* nu și *marcate,* în timp ce prezența cuvîntului de relație consfințește logic un anumit raport gramatical sau, cel puțin, restrînge simțitor aria interpretărilor posibile [1].

Coordonarea adversativă realizată prin juxtapunere în cadrul fiecărui vers din pasajul care urmează :

Alte măști, aceeași piesă,
Alte guri, aceeași gamă

dobîndește un indice estetic superior tocmai pentru că eliminarea conjuncției specifice *însă* maschează raportul adversativ ; pe de altă parte, alăturarea aproape brutală a propozițiilor respective devine un element stilistic convergent, care — asociat cu suprimarea predicatelor — corespunde pe deplin laconismului sentențios al *Glossei.* Textul suportă însă cel puțin o dublă interpretare ; astfel, prima propoziție din fiecare vers poate fi înțeleasă și ca subordonată concesivă, transgresiunea coordonării înspre subordonare fiind posibilă numai datorită absenței elemen-

[1] Vezi *Gramatica limbii române,* vol. II, București, Editura Academiei, 1963, p. 233 : „În general, propozițiile juxtapuse exprimă mai puțin clar decît cele conjuncționale raporturile sintactice".

tului joncțional ; prezența acestuia ar fi anulat ambiguitatea, dar cu prețul depoetizării textului. În elegia *O, mamă* juxtapunerea adversativelor revine de mai multe ori :

Mereu se vor tot bate, tu vei dormi mereu
[. . . . .]
Mereu va crește umbra-i, eu voi dormi mereu
[. . . . .]
Mereu va plînge apa, noi vom dormi mereu...

Deși mult mai rar, raportul sintactic de coordonare disjunctivă — realizat fără jonctive — apare totuși de cîteva ori în antumele eminesciene ; în versurile care urmează, acesta se stabilește între două subordonate :

...Ce e scris și pentru noi,
Bucuroși le-om duce toate, *de e pace, de-i război"*
(Scrisoarea III).

Dacă, ambiguizînd mesajul, absența conjuncției sporește randamentul expresiv al contextului, aceeași absență implică dificultatea sesizării raportului adversativ sau disjunctiv ; există însă în text anumiți indici (impliciți, nu expliciți) de ordin extragramatical care înlesnesc operația de decodare. Astfel, relația de opoziție dintre adversative este subliniată de antonimele contextuale : *alte / aceeași, se vor bate / vei dormi, va crește / vom dormi, va plînge / vom dormi ;* la acestea din urmă se mai adaugă un indice al raportului adversativ : topica „în oglindă" a adverbului *mereu*[2]. Relația de excludere dintre propozițiile *de e pace, de-i război* capătă contur prin legătura de antonimie dintre conceptele disjunctive *pace, război.*

Dacă relația de opoziție presupusă de coordonarea adversativă, precum și relația de excludere ce caracterizează coordonarea disjunctivă se lasă anevoie identificate în absența elementului joncțional, raporturile de subordonare sînt și mai dificil de reperat și apoi de calificat, deoarece ele pot fi ușor confundate — în urma unei lecturi superficiale — cu cele de coordonare. Subordonata concesivă condițională și, respectiv, subordonata cauzală din textele care urmează sînt adeseori considerate, în practica analizei, drept principale :

Dar *piară oamenii cu toți,*
S-ar naște iarăși oameni...
(Luceafărul) ;
O, rămîi, rămîi la mine,
Te iubesc atît de mult !
(O, rămîi).

Poetica modernă, cu deosebire cea matematică, și-a creat o adevărată „voluptate" din a pune în opoziție limbajul științific (matematic)

[2] Vezi G. I. Tohăneanu, *Expresia artistică eminesciană*, Timișoara, Editura Facla, 1975, p. 62.

cu cel poetic, în intenția de a-l circumscrie și defini pe acesta din urmă ; polii opuși pe care îi dețin cele două limbaje în sfera comunicării lingvistice stau sub semnul antinomiei dintre însușirile lor, precum : denotativ / conotativ, explicabil / inefabil, traductibil / intraductibil etc. [3]. Așa cum ne asigură filozofia, legăturile cauzale au un caracter obiectiv, care se verifică în practică, iar principiul cauzalității stă la baza tuturor științelor. Raportul sintactic cauzal fiind reflexul în plan lingvistic al unei legături cauzale, se înțelege că acesta, prin lipsa lui de subiectivitate, caracterizează, în special, limbajul științific. Această constatare nu trebuie să conducă în mod automat la concluzia că subordonata cauzală nu și-ar găsi locul în poezie ; dimpotrivă, se poate înregistra chiar o frecvență ridicată a sa, cu precizarea că raportul cauzal este de cele mai multe ori camuflat prin evitarea conjuncțiilor sau locuțiunilor conjuncționale specializate *(deoarece, fiindcă, întrucît, pentru că, de vreme ce...)* ; se recurge în schimb la elemente joncționale polivalente [4] *(cum, unde, cînd)* ori la juxtapunere :

Și *cum* țeseam nici n-am știut
Cum am sărit și m-am zbătut
Să ies de la război.
(G. Coșbuc, *Pe lîngă boi)* ;

Ei sînt cuminți...
Eu sînt nebun...
Dar *cum* eu sînt ce-am fost mereu
Poate că cel cuminte-s eu —
Deși de cîte ori le-o spun,
Eu pentru Ei... sînt tot nebun...
(I. Minulescu, *Cîntecul nebunului)* ;

Și *cum* știe că eu nu fac decît bine,
Toamna stă trei luni la mine
Cum ar sta la ea acasă
(I. Minulescu, *Isprava Toamnei)* [5] ;

Cînd trecea prin cartier
avea pasul de boier,
legănat și nepripit
unde se știa iubit
(M. R. Paraschivescu, *Rică)* ;

[3] Cf. Solomon Marcus, *Poetica matematică*, București, Editura Academiei, 1970, p. 31 și urm.

[4] Pentru elementele joncționale polivalente în literatura artistică originală vezi Mioara Avram, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente joncționale în limba română*, București, Editura Academiei, 1960, p. 90.

[5] Exemplele din I. Minulescu sînt rezolvate de Al. Metea și Sergiu Drincu în *Analize gramaticale*, Timișoara, Editura Facla, 1974, p. 129 și 223.

Atunci *cînd* după moarte răsplată nu v-așteaptă,
Faceți ca-n astă lume să aibă parte dreaptă,
Egală fiecare și să trăim ca frați!
(M. Eminescu, *Împărat și proletar*)[6]

Concentrarea expresiei prin renunțarea definitivă la conjuncție sau alt element relațional care să introducă subordonata cauzală este ilustrată de textul următor :

Cînd vezi piatra ce nu simte nici durerea și nici mila —
De ai inimă și minte — feri în lături, e *Dalila!*
(M. Eminescu, *Scrisoarea V*)

Nu e greu de imaginat ce prejudiciu imens ar fi adus poeziei clarificarea promptă a subordonării cauzale prin introducerea în text a uneia dintre conjuncțiile specifice *(deoarece, întrucît)* sau a locuțiunilor corespunzătoare.

Dacă absența conjuncțiilor subordonatoare îngreuiază procesul analizei, nu e mai puțin adevărat că de multe ori însăși prezența ei devine un factor de risc în precizarea raporturilor sintactice de subordonare și aceasta din cauză că multe dintre jonctivele românești sînt polifuncționale ; o sumară examinare a conjuncției *de* în poezia lui Eminescu relevă faptul că ea poate introduce :

completiva directă :

Eu pe-un fir de romaniță
Voi cerca *de mă iubești*
(Floare albastră) ;

subiectiva :

De-aceea una-mi este mie
De ar vorbi, de ar tăcè
(De-or trece anii) ;

condiționala :

Cînd vezi piatra ce nu simte nici durerea și nici mila —
De ai inimă și minte — feri în lături, e Dalila!
(Scrisoarea V) ;

finala :

Ea zîmbind și trist se uită, șopotește blînd din gură :
— Zburător cu negre plete, vin' la noapte *de mă fură*
(Călin) ;

concesiva condițională :

De-or trece anii cum trecură,
Ea tot mai mult îmi va plăcè
(De-or trece anii) ;

[6] Textul nu exclude interpretarea propoziției introduse prin *cînd* drept condițională.

consecutiva :

Atinge-ncet arama cu zimții-aripei sale
De-auzi din ea un vaier, un aiurit de jale
(Melancolie).

Desigur, conjuncția *de* se află într-o situație specială și oarecum aparte din punctul de vedere al ambiguității pe care o iradiază nu numai din cauza extinsei sale polisemii sintactice, ci și din cauza omonimiei ce o caracterizează (*de* poate fi : conjuncție, prepoziție, interjecție și chiar pronume) [7].

N-am vrea să se tragă, de aici, concluzia că fenomenul descris ține în mod expres de domeniul sintaxei poetice. Polifuncționalitatea jonctivelor românești e binecunoscută și acest lucru a fost îndeajuns subliniat de gramaticile noastre ; vrem doar să accentuăm faptul că lipsa de precizie a unor elemente relaționale, ca reflex al polisemiei lor, este cultivată cu asiduitate de limbajul liric, fiind unul dintre puținii factori sintactici de ambiguizare [8].

Se pare că, în anumite împrejurări, însăși intimitatea exegetului cu textul poetic poate induce în eroare, canalizînd analiza pe un drum greșit. Așa, bunăoară, orice cititor atent al poeziei eminesciene a putut constata că, pentru a satisface unele exigențe prozodice, poetul recurge la formule de tipul : *umbre umezi, gîndiri arhitectonici,* care — din perspectivă lingvistică actuală — sînt înregistrate ca dezacorduri. Lectorul este, prin urmare, pregătit să se aștepte la noi „dezacorduri", fiind gata să interpreteze ca atare construcții gramaticale fără nici o legătură cu asemenea licențe. Iată ce scrie Nicolae Lazăr în prefața la dicționarul său de rime : „Asonanța *susțin/mîn'* se află aici în bună tovărășie cu *statele susține* [din versul : Minciuni și fraze-i totul ce statele susține *n.n.*] care apare astăzi ca un dezacord, folosit de poet, pentru ca să rimeze cu versul trei și patru : *bine* și *tine*" [9]. Din acest citat reiese limpede că autorul dicționarului consideră substantivul *statele* drept subiect gramatical în propoziția : *ce statele susține,* ceea ce constituie, evident, o greșeală, întrucît adevăratul subiect e pronumele relativ *ce* (la singular !), iar substantivul în cauză are rol de complement direct pe lîngă verbul tranzitiv *susține.* Așadar, din punct de vedere sintactic nu avem a face cu un dezacord și, în consecință, formula *statele susține* nu este o licență poetică. Sigur că eroarea exegetului pleacă de la înțelegerea greșită a textului însuși, lucru de altfel destul de grav, dar atenuat totuși de circumstanța că alte contexte eminesciene, bogate în licențe poetice, inclusiv unele dezacorduri aparente, creează premise favorabile unor asemenea false interpretări.

---

[7] Pentru polisemia altor jonctive, vezi *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu,* București, Editura Academiei, 1968, s.v.

[8] Cf. Mioara Avram, *op. cit.,* p. 241, *Gramatica limbii române,* vol. I, București, Editura Academiei, 1963, p. 388, I. Coteanu, *Stilistica funcțională a limbii române,* București, Editura Academiei, 1973, p. 91.

[9] Nicolae Lazăr, *Dicționar de rime,* București, Editura Științifică, 1969, p. 12.

Mai mulți factori pot concura la înțelegerea eronată a următoarelor versuri din *Călin :*

> Pe un deal răsare luna ca o vatră de jăratic,
> Rumenind străvechii codri și castelul singuratic
> Ș-ale rîurilor ape, ce sclipesc fugind în ropot —
> De departe-n văi coboară tînguiosul glas de clopot ;

În uzul obișnuit, conjuncția *și* precedă doar ultimul termen al coordonării, cînd avem a face — ca mai sus — cu trei termeni coordonați *(codri, castelul, ape)*. Din acest motiv, cititorul poate avea impresia că prima propoziție se încheie concomitent cu sfîrșitul celui de-al doilea vers și că o frază nouă începe odată cu cel de-al treilea. (Impresia este întărită și de faptul că poezia ne-a obișnuit cu coincidența dintre limitele versului și ale propoziției.) Izolate de contextul anterior, ultimele două versuri par să alcătuiască o unitate sintactică independentă, care ar fi compusă din principala *Ș-ale rîurilor ape* [...] *de departe-n văi coboară tînguiosul glas de clopot* și atributiva *ce sclipesc fugind în ropot*. Această interpretare schimbă și sintaxa propoziției după cum urmează : *ape* devine subiect, iar substantivul *glas* devine complement direct al verbului *coboară*. Sensul însuși al contextului se modifică (nu „luna rumenește apele rîurilor", ci „apele rîurilor duc cu sine la vale tînguiosul glas de clopot"). Folosirea tranzitivă a verbului *a coborî* nu contrariază pe nimeni, dimpotrivă, pare a fi în cel mai pur stil eminescian (găsim la poet chiar verbe prin natura lor intranzitive înzestrate cu complement direct : „ochi ce *izvorăsc* scîntei"). Dar, pentru ca interpretarea aceasta să reziste, finalul celui de-al doilea vers ar trebui să fie marcat prin punct sau un echivalent al acestuia. Absența lui este singurul indiciu că fraza continuă și se analizează astfel : *Pe un deal răsare luna, ca o vatră de jăratic, rumenind străvechii codri și castelul singuratic ș-ale rîurilor ape* = propoziție principală regentă, *ce sclipesc fugind în ropot* = subordonată atributivă și *de departe-n văi coboară tînguiosul glas de clopot* = principală. Sintaxa propoziției se modifică în consecință : *ape* = complement direct, *glas* = subiect în ultima propoziție.

*

Din puținele fapte puse în discuție aici, rezultă că — departe de a fi un arid exercițiu gramatical, funcționînd „în sine" și „pentru sine" — analiza sintactică face parte din exegeza textului poetic, fiind capabilă să pună în lumină multiplele fațete ale poeziei și să înlesnească accesul la subtilitățile ei.

G. Peşacov — un luminist eşuat în veacul romantic*

PAUL CORNEA

Lui Gheorghe (Gheorghian) Hagi Toma Peşacov[1], modest dar interesant cărturar prin dubla simbioză pe care o întrupează, pe de o parte, între „lumini" şi preromantism, pe de alta, între calitatea sa de scriitor român şi cea de autor bulgar, i-am dedicat un capitol în *Originile romantismului românesc*[2]. În comunicarea de faţă, în afara unor completări şi rectificări de amănunt, vreau să mă opresc asupra celor două opere majore ale lui Peşacov, ambele inedite : poemul lirico-didactic *Dezmierdare poeticească*[3] şi tratatul parenetic *Împărătesc sînual*.

Potrivit datelor biografice fixate de Constantin N. Velichi într-un studiu fundamental[4], pitorescul personaj, „servul muzelor şi al poeziei din Valahia cea Mică", „sloveanoroman" de origine[5] — cum o mărturisea singur într-o scrisoare către Zaharia Carcalechi[6] — se născuse la Vidin, în 1785. Translator în cancelaria lui Pazvantoglu şi a urmaşului acestuia, Molla Paşa, căutîndu-şi apoi fără noroc o situaţie stabilă ca se-

---

* Versiune românească, fără adăugiri sau omisiuni, a comunicării prezentate la cel de-al doilea Simpozion româno-bulgar, desfăşurat în septembrie 1980 la Sofia.

[1] Ipoteza lui Mihail M. Fănescu *(Gheorghian Peşacov. Contribuţii la cunoaşterea vieţii şi activităţii sale,* în *Arhivele Statului. 105 ani de activitate. 1831—1856,* Bucureşti, 1957, p. 288) că Gheorghe Hagi Toma Peşacov n-ar fi una şi aceeaşi persoană cu Gheorghian Hagi Toma Peşacov, ci că ar fi vorba de două rude, eventual doi fraţi (deoarece au acelaşi patronim), unul poet, celălalt tîlmaci, n-a fost reţinută de istoriografia literară.

[2] Paul Cornea, *Originile romantismului românesc,* Bucureşti, Editura Minerva, 1972, p. 387 — 396.

[3] Între timp, poemul lui Peşacov a apărut în vol. IV din *Scrieri literare* (întocmit de subsemnatul în colaborare cu Petre Costinescu şi Andrei Nestorescu), Bucureşti, Editura Minerva, 1981. O altă ediţie a aceleiaşi opere a publicat concomitent Mircea Popa în *Analele Societăţii de limba română* din Zrenjanin (R. S. F. Iugoslavia).

[4] Constantin N. Velichi, *Un poète „slavo-roumain" : Georges Pesacov,* în *Romanoslavica,* 1968, p. 353 — 395.

[5] Constantin N. Velichi afirmă că Peşacov era aromân după tată, român după mamă. La fel M. Theodorian-Carada, *Olteniі de origine macedoneană,* în *Arhivele Olteniei,* nr. 37 — 38, 1928, p. 217 — 218 şi idem, *August Peşiacov,* în *Arhivele Olteniei,* nr. 107 — 112, 1940, p. 302—304. În scrisoarea menţionată către Carcalechi, Peşacov declară însă categoric : „Tocmai acum mă căiesc că nu m-am născut curat roman, ci sloveanoroman, care lucru au fost în stăpînirea maicii mele..."

[6] Scrisoarea a fost prezentată şi comentată de Al. Ciorănescu, *O scrisoare literară a lui Gheorghe Peşacov,* în *Revista istorică,* nr. 10—12, 1934. Reprodusă în *Din istoria teoriei şi criticii literare româneşti,* ed. îngrijită şi prefaţă de G. Ivaşcu, Editura Didactică şi Pedagogică, 1967.

cretar al lui Rustem Paşa, comandantul fortăreţei Vidin, Peşacov se aşază, în 1816—1818, ca negustor la Craiova, unde-i va cunoaşte pe Pleşoianu şi Căpăţîneanu, doi dascăli din generaţia lui Heliade Rădulescu, promotori activi ai ideilor „luminării". Ca secretar al seraskier-ului Olteniei şi al caimacamului Craiovei, Iancu Samurcaş, el ajunge în cele din urmă, după diverse peregrinări peste care trecem, să se stabilească prin 1833 la Tîrgu-Jiu. Ocupă aici „o casă romantică la marginea oraşului" şi practică cele mai felurite îndeletniciri : e profesor la Şcoala Normală, traducător de acte slavone, „ceasornicar cîrpaci sau doctor de ceasornice şi tămăduitor de oameni cu patimi deznădăjduite de doctori, pentru care doctori — cum va mărturisi într-o scrisoare către Constantin Bălăceanu, din 1842 — mă numea ciarlatan fiind fără diplomă iar cei ce să tămăduia mă numea Ipocrat". Profitînd de buna cunoaştere a limbilor balcanice, servea şi ca tîlmaci „la toţi cei ce aveau trebuinţă : cînd la rumâneşte, cînd la greceşte, cînd la sîrbeşte şi cînd la bulgăreşte" [7]. Prin 1834, Peşacov vine la Bucureşti contînd pe făgăduiala Catincăi Bibescu, mama viitorilor domnitori George Bibescu şi Barbu Ştirbei, că i se va oferi o slujbă. N-o obţine însă, după cum nu obţine nici intrarea în cancelaria prinţului sîrb Miloş Obrenovici, pe care o solicită cîţiva ani în şir, ducînd un adevărat război al petiţiilor. De-abia în 1842, în pragul bătrîneţii, tribulaţiile sale iau sfîrşit prin numirea ca traducător la Comisia documentală, funcţie pe care o va ocupa pînă la moarte, survenită la 1 noiembrie 1854.

Vocaţia literară nu pare să se fi manifestat precoce în cazul lui Peşacov, om fără rădăcină, fără protectori, fără situaţie, pe care soarta îl mînă de colo-colo, zădărnicindu-i pînă tîrziu croirea unui rost statornic. De-abia către vîrsta de 30 ani, odată cu încheierea războiului ruso-turc dintre 1806—1812, survine pe neaşteptate momentul autorevelării. „De la 1812 — va nota el, ulterior — s-au zămislit în mine această rîvnă de a fi servul muzelor, a tălmăci cărţi frumoase şi morale, a scriptura şi a stihurghisi" [8]. În adevăr, îl vedem imediat, între 1812—1815, traducînd din greceşte şase povestiri „în formă întrebătoare şi răspunzătoare" despre vicisitudinile iubirii între parteneri de trepte sociale diferite : un ţăran şi o orăşeancă, un ucenic de prăvălie şi fiica negustorului, un nepot de arhiereu şi o fiică de domn etc.

Pe aceeaşi linie de moralizare şi propagandă a virtuţii, se situează, la 1816, alte două tălmăciri : *Istoria Sindipei* şi melodrama lui Kotzebue, *Urîre de omenire şi căire,* destinată a repurta, în altă versiune, peste aproape două decenii, un succes răsunător pe scena Filarmonicii. Dintre traducerile ulterioare, merită amintite cîteva fragmente din Young, în limba sîrbă, incluse într-o scrisoare către Persida Nešič, soţia autorului (sîrboaică din Vîrşeţ !), pe care le bănuim a fi o retroversiune a tălmăcirii lui Simeon Marcovici [9].

---

[7] Constantin N. Velichi, *art. cit.*, p. 288.

[8] Al. Ciorănescu, *art. cit.*, p. 374.

[9] Scrisoarea către Persida e din 1836 (ms. 1276, f. 40). Traducerea lui Simeon Marcovici din Young *(Culegere din cele mai frumoase Nopţi ale lui...)* a apărut în două ediţii, în 1831 şi 1835.

În domeniul compunerilor proprii, Peşacov porneşte de la Văcăreşti, îndeosebi de la Alecu Văcărescu, „înfricoşatul poet, acum întru veşnică pomenire", pe care-l admiră fără rezervă şi-l ia ca model [10]. Satirele greceşti ale acestuia îi par că ating „toate ramurile omenirii şi haractirurile astfel de frumos, încît nu să va găsi altul vreodată de a-l întrece". Atunci cînd Barbu Paris Mumuleanu cutează să blameze versurile bilingve, sub cuvînt că nu e „nici un meşteşug de a amesteca cinevaşi greceşte cu româneşte", Alecu e invocat ca supremă autoritate, de vreme ce şi el alcătuise stihuri cu „marţafet", combinînd românească nu numai cu grecească, dar şi cu turcească şi franţuzească, „pre carii le-am văzut în diferite locuri de persoane mari cetindu-se şi ţiindu-se ca nişte monumenturi foarte scumpe şi rarnice" [11].

Tipul de artă pe care-l agreează Peşacov e al clasicismului „fin du siècle", însă sub o ipostază simplificată şi vulgară, care împrumută doar gesturile Văcăreştilor, nu şi subtilitatea spiritului lor. Nu e de mirare că aflăm la el o mare debilitate a senzaţiei, înclinarea spre discursiv, conceptual şi alegoric, corectitudinea mecanică a rimării, preţuirea a ceea ce în arta versului e meşteşug şi artificiu, nu ţipăt al inimii. În perioada de început, Peşacov cultivă insistent acrostihul şi poezia bi- şi plurilingvă, considerîndu-le semne de virtuozitate, deci ilustraţii ale veritabilei literaturi, care depăşeşte cotidianul, fiind expresia unui truc superior, a unui „marţafet". În acest sens, el îşi demonstrează abilitatea tehnică prin poezia encomiastică adresată ţarului Nicolae, la 1828, cu ocazia izbucnirii războiului împotriva Turciei : adevărat exerciţiu de dexteritate, această bizară compunere cuprinde versuri omagiale în limbile greacă, sîrbă, bulgară, română, plus patru versuri în rusă, „cu o procunoaştere că la 1829 va triumfa asupra Constantinopolului, care cuprinzîndu-se în patru rînduri şi în tot rîndul socotindu-se literele aritmeticeşti şi însumîndu-se, ieşea la patru locuri tot cîte 1829" [12].

În acelaşi an, acceptînd provocarea amicală a episcopului de Lugoj, Dimitrie Petrovici, care-i înfăţişase o frumoasă poezie sîrbească despre răsăritul soarelui, o traduce în româneşte şi creează în replică, drept probă de excelenţă a meşteşugului poetic, o bucată despre asfinţitul soarelui, nu mai puţin vrednică de atenţie, din moment ce — cum ne împărtăşeşte autorul, mulţumit de sine — „ea conţine şase strofe a cîte 11 versuri, primele patru după metrica poeziei culte, celelalte şapte după metrica poeziei populare".

Dornic să-şi manifeste simpatia pentru promotorii mişcării culturale, Peşacov dedică acrostihuri şi versuri de laudă lui Dinicu Golescu [13], Eufrosin Poteca (salutînd deschiderea cursului de filozofie la Sf. Sava),

---

[10] Peşacov avea de gînd să editeze poeziile lui Alecu Văcărescu şi să dea o biografie întinsă a scriitorului. Unul dintre manuscrisele Văcăreştilor (ms. 332) e copiat de el.

[11] Al. Ciorănescu, *art. cit.*, p. 373.

[12] Constantin N. Velichi, *ort. cit.*, p. 387—388.

[13] E. Vîrtosu, *Un oltean despre Dinicu Golescu*, în *Arhivele Olteniei*, nr. 89—91, 1937.

Iancu Văcărescu, ardeleanului P. Vasici. Îndeosebi Dinicu Golescu, a cărui carte „de trei ori moralnică" o citează în prefața uneia dintre operele sale, îi suscită admirația. Auzind că luminatul boier a fost chemat într-o „slujbă politicească", exclamă : „O, cîtă bucurie nepovestită m-au cuprins cînd am auzit de marele irou al acestui veac și adevărat patriot, virtuosul dumnealui C. de Golescul, că au primit slujbă politicească în dorita patrie : pe loc am cunoscut semn de înflorirea dreptății" [14]. Mai revelatoare decît toate aceste producții de ocazie e poezia pe care Peșacov i-o închină lui Tudor Vladimirescu, un panegiric de o intensă vibrație emotivă : *Jălirea necuviincioasei morți a heroului românimei* [15].

Trei sînt operele de seamă ale lui Peșacov : una, din păcate pierdută, e o autobiografie, intitulată emfatic : *Voiajinul vieții mult pătimitorului din pricina iubirii de adevăr și de dreptate,* despre care-l informa pe Carcalechi că „este atît de groasă, încît cuprinde grosimea tutulor celorlalte scrieri în sine". Cea de-a doua e un poem de 1046 versuri, intitulat *Dezmierdare poeticească,* aflat în ms. 1279 (f. 98 — 120). În fine, în același manuscris se găsește și tratatul parvenetic despre chipul de a întemeia fericirea obștească, intitulat *Împărătesc sînual cu adevăratul mijloc spre statornicirea adevăratei fericire omenească de general* (f. 1 — 77).

Poemul cu titlul întreg *Dezmierdare poeticească prin primblarea unei inimi și suflet bolitor drept mîngîiere,* început la 1 mai 1828, în comuna Purceni, din jud. Gorj, și încheiat la 31 octombrie același an, la Vîrșeț, în Banat, e dedicat unui oarecare „leitnant" Teodor de Stanislav din Hațeg. Intenția autorului, cum reiese și din prefață, e edifiantă : el vrea să demonstreze că tristețea sufletului împovărat de conștiința nimicniciei omului și de ideea vanității universale nu poate fi risipită de spectacolul frumuseților naturii, oricît ar fi acesta de ademenitor și de stenic. Numai credința în nemurirea sufletului, în viața de dincolo, e în măsură să dea cugetului sfîrtecat de îndoieli (strofele 250 — 255), certitudinea după care rîvnește. Dar pînă la această „preînnoire" a ființei, hotărîtă de providență, o anumită mîngîiere e posibilă, prin practicarea virtuții, servirea semenilor, ducerea unui trai „filozofesc" (strofele 258 — 260).

Concluzia nu se dezice de spiritul bisericos al autorului și epocii. Ea pare totuși pînă la un punct formală : prea mult se insistă pe sentimentul tragic al condiției umane ca să putem admite că soluția lumii de apoi, extrem de fugar sugerată, reprezintă și altceva pentru Peșacov decît un loc comun, un „topos" impus de morala curentă. Se simte aci — cum am arătat cu alt prilej — o neliniște, un soi de impas metafizic, deocamdată slab conturat, dar pe care romantismul îl va agrava considerabil și-l va pune la ordinea zilei. În pofida indigenței expresiei, Peșacov ne furnizează o mărturie prețioasă : că drumul spre viziunea romantică a lumii nu trece numai prin punerea marilor întrebări, ci și

[14] Al. Ciorănescu, *art. cit.*, p. 374.
[15] E. Virtosu, *Versuri inedite despre 1821*, București, 1939.

prin denunțarea ineficienței răspunsurilor tradiționale, propuse de religie sau de filozofie. Insecuritatea omului sub cerul ostil și fără hotar e rezultatul dublu al setei de absolut și al prăbușirii vechilor mituri.

Cea mai interesantă latură a poemului o constituie fără îndoială larga descriere a naturii. Evocarea peisajului, întreprinsă cu un condei abundent, în scene de „teater veselit", depășește în diversitate și bogăție a detaliilor pastelurile din *Primăvara amorului*. Deși figurația mitologică se menține încă (Phebus), iar modul conceptualist al construirii imaginii predomină, totuși tendința de înscriere într-o geografie reală e evidentă și se cuvine subliniată. Întoarcerea țăranilor de la cîmp pe înserat, mulsul oilor, culesul strugurilor și strivirea lor în catarne sau hîrdaie, imaginea fugară a vreunui sat pitulat la poalele unui deal — toate acestea sînt scene pictate pe viu, în care ceea ce importă nu e „ideea" lucrurilor ori a proceselor, ci „aparența", reprezentarea lor concretă. Peșacov are simțul individualității peisajului însă, din păcate, lipsa talentului îl anulează. Pe traiectul dintre impresie și expresie observația se transformă într-un abur, poetul combină imperturbabil rimele cele mai „așteptate" și construiește sintagmele cele mai banale. Oricum, dincolo de scăderile artistice, Peșacov atestă — și lucrul acesta e deosebit de important — că sentimentul naturii, în sensul îmbrățișării simpatetice a pitorescului și de vagă aspirație panteistă e, în condițiile deceniului al treilea, o reacție spontană și „naturală", care n-avea nevoie, ca să se materializeze, nici de lecția poeziei descriptive a unui Delille, nici de contactul cu sensibilitatea lui Rousseau [16].

Tratatul intitulat *Împărătesc sînual cu adevăratul mijloc spre statornicirea adevăratei fericire omenească de general* e o scriere de caracter edifiant, sub formă dialogală, puternic marcată de spiritul „luminilor", dar conținînd și elemente de liberalism post- (uneori și anti-) revoluționar, derivate nu atît din surse livrești, cît din meditarea unor experiențe locale. Dacă data de 1806, care figurează în fruntea manuscrisului e cea a elaborării sale — lucru îndoielnic, după părerea mea [17] — atunci opusculul lui Peșacov capătă o semnificație sporită, deoarece genul „eseului politic", în care l-am putea încadra, e anemic reprezentat la noi înainte de 1820, abstracție făcînd firește de memoriile și proiectele de reformă axate pe obiective pragmatice, emanînd din rîndurile boierimii mari și mijlocii.

Utilizînd modalitatea dialogului, frecventă în secolul al XVIII-lea, dar cu stîngăcie și mai mult formal, întrucît personajele — împăratul și sfetnicul — ambele animate de pasiunea binului public, nu se confruntă, ci se completează și adesea se suprapun, „vocile" lor rămînînd indistincte, Peșacov preconizează în tratatul său mijloacele apte să ducă

[16] Pentru detalii a se vedea *Originile romantismului românesc*, p. 387 — 396.

[17] Alexandru Duțu, care a făcut o prezentare succintă a lucrării în *Cărțile de înțelepciune în cultura română*, București, 1972, p. 86, a emis ipoteza că anul 1806 ar putea fi data publicării operei „traduse" de Peșacov. Cred însă că nu e vorba de o „traducere", ci de o compilație, cu imixtiuni directe ale alcătuitorului. Oricum, înclin să consider, ca și Al Duțu, că Peșacov și-a întocmit tratatul prin anii 1830 — 1835.

la instaurarea fericirii obștești. Discursul nu e utopic, căci proiectul de societate postulat nu e „insular", nu se bazează pe ostracizarea economiei monetare și a comerțului, pe uniformizarea condițiilor de viață, ori pe colectivism [18]. Scopul e de a îndrepta, nu de a răsturna radical situația existentă, iar remediile propuse n-au bătaia lungă a marilor construcții speculative. Viziunea lui Peșacov, cu amestecul ei bizar de naivitate și bun-simț, de moralism evanghelic și desăvîrșită confiență în „dreptul firii", merită totuși un examen atent. Neputîndu-l face în contextul de față, ne mărginim la cîteva notații mai mult spre a sugera modul în care e pusă problema.

Punctul de plecare e în constatarea împăratului că, în pofida eforturilor de a săvîrși binele supușilor săi, a legilor pe care le-a promulgat și a îndemnurilor date slujbașilor, lucrurile merg anapoda : „răutățile făcătorilor de rele nu se precurmă ... vicleșugurile, înșelăciunile și răpirile ... sporesc în felurimi de chipuri", așa că „fericirea lumii, în loc să se statornicească, ea și mai tare se depărtează și ticăloasa omenire tot mai rău pătimește și mai greu geme". Pentru a stăvili cursul spre dezastru, împăratul nu vede altă soluție decît aceea de a întocmi noi legi, de a proceda la „o alegere mai bună din legi politicești, pravili și regulamenturi de obște pentru toate dreptățile omenirii ce privesc spre adevărata ei fericire". Aceste legi ar mai trebui urmate „întocmai și fără deosebire de către toate ocîrmuirile și celelalte dregătorii de tot felul, precum mai ales și de către judecătoriile de la cari spînzură mai vîrtos fericirea obștii sau nefericirea...".

Sfetnicul observă însă, cu realism, că nu atît „neajungerea legilor" e cauza răului social, cît proasta lor aplicare, samavolniciile comise de cinovnici ori de judecători în procesul traducerii în fapt. Chiar dacă nu toate pravilele se reazemă în întregul lor pe „legea firească" dată lui Moise de însuși Dumnezeu și transmisă mai departe prin Noul Testament, totuși erorile legiuitorilor au vătămat mai puțin fericirea obștii decît „abuzul sau întrebuințarea cea rea a judecătorilor, urmînd interesului, hatîrului și pizmășiei lor din orice". Dat fiind însă că „două bunătăți sînt mai folositoare decît una singură", sfetnicul admite că atenția acordată supravegherii modului în care funcționează administrația nu trebuie să eclipseze importanța operei de legiferare. Ca atare, tratatul continuă cu expunerea unui vast program de măsuri destinate a asigura fericirea generală.

Vrednic de subliniat e că Peșacov combate ideea că simpla adoptare a unui plan rațional de organizare socială, ca, de pildă, cel preconizat de Volney — și referința are probabil în vedere broșura *Loi naturelle ou Catéchisme du citoyen*, apărută în 1793 — ar fi în stare să conducă spontan omenirea („de a ei slobodă voie") spre scopul dorit. Egoismul, vanitatea și ignoranța sînt obstacole greu de învins. „Omul firește este supus mai cu seamă la ambiții de întrecere la toate pe ceilalți și de care întunecați fiindu-i ochii cei înțelegători în toată vremea,

[18] Raymond Trousson, *Voyages aux pays de nulle part*, Bruxelles, 1975, p. 19 — 25.

nu se poate stăpîni de însăşi voia sa de a da întîiere folosului obştesc." „Firească lege a lui Volney — spune sfetnicul — bună este cu adevărat, dar mai întîi trebuieşte a fi şi toţi ca Volney de învăţaţi ; peste aceea şi înţelepţi şi virtuoşi de a o împlini, fără împărătească îngrijire, fieşcarele în parte de însăşi a sa slobodă voie ; şi aceasta niciodată neputîndu-se, aşa şi niciodată nu va putea ajunge omenirea la fericirea sa." De aceea, spre a instaura binele general e necesar să intervină „puterea covîrşitoare a împăraţilor" — utilizată cu înţelepciune şi dragoste faţă de popor. Aşa cum părinţii nu-i lasă pe copii în „a lor slobodă voie", ci-i călăuzesc, întrebuinţînd şi severitatea la nevoie, spre ceea ce le e de folos, tot astfel împăraţii au datoria să conducă popoarele, deoarece în sînul lor predomină oamenii lipsiţi de conştiinţa necesară autodeterminării („...trebuie în lume a fi şi plugari şi păstori, fără carii omenirea civilă n-ar putea trăi"). Organizarea albinelor e exemplul cel mai bun de trai fericit : coeziunea şi statornicia comunităţii e asigurată de regină. Şi „precum albinele nu pot nici un minut fără matriţa lor, aşa şi omenirea fără de împăratul său".

Nu voi stărui acum asupra măsurilor preconizate pentru îndreptarea relelor. Ele acoperă o sferă vastă a raporturilor civile, mergînd de la reglementarea succesiunii la tron şi a educaţiei vlăstarelor princiare pînă la instituţionalizarea unui canal direct de comunicare între cîrmuitor şi supuşi (strîngerea tuturor plîngerilor în cutii pecetluite), de la desfiinţarea robiei şi a dajdiilor pînă la combaterea luxului şi moralizarea tuturor claselor. Două lucruri sînt caracteristice acestui program de inspiraţie eterogenă : în primul rînd, faptul că el reprezintă o apologie a absolutismului luminat într-o epocă dominată de triumful monarhiei constituţionale ; în al doilea rînd, că substituie antropologiei optimiste a luminilor o viziune mai puţin radicală şi mai puţin radioasă a omului, prin care par să se strecoare dezamăgirile epocii Restauraţiei. Din ambele puncte de vedere, Peşacov ne apare, ca şi în poezia sa, drept omul unei tranziţii, al unei perioade de căutări înfrigurate, de entuziasme, dar şi de experienţe amare. Dacă am voi să-l definim uzînd de tipologiile clasificatoare curente, atît de imperfecte totuşi în aptitudinea lor de a capta specificitatea unei fizionomii, i-am putea aproxima „formula" caracterizîndu-l drept un luminist eşuat în veacul romantic.

Structură și semnificație în romanul *Ion* de L. Rebreanu

STANCU ILIN

Termenul de *structură,* din titlul și din cuprinsul acestui articol, nu își are sorgintea în mișcarea structuralistă a ultimelor decenii, deși lecturile noastre curente din opera unor mari personalități reprezentînd diversele direcții ale criticii moderne ne-au oferit unele sugestii. De altfel a devenit un truism afirmația că o anume înclinare spontană spre structuralism există în orice demers critic.

Triada lui F. de Saussure cu privire la limbajul literar — ansamblu de „devieri" semnificative, sistem verbal în sine și caz particular în cadrul sistemelor de semne — care a revoluționat profund poetica modernă, nu mai poate fi trecută, astăzi, pur și simplu cu vederea de nici un critic. Dar dacă admitem că literatura este limbaj, iar scriitorul este *artifex*, concluzii subliniate încă de Paul Valéry și devenite trăsături definitorii ale literaturității, nu vom agrea excesele de descărnare a operei, de dragul „exactității" obiective și al formalizării. Admirăm, de asemenea, finețea analizei — reticulară, analogică — în dezvăluirea organizării interne a discursului, dar nu vom abandona diacronia, din conformism față de o anume logică a discursului, sincronică sau atemporală, universal-umană [1]. Punem la baza cercetării noastre noțiunile de istoricitate, valoare, semnificație, în înțelesul lor materialist-dialectic. În consecință, dacă pe parcursul articolului nostru vor fi observate anume înclinații spre critica textuală, sau spre o privire din interior a operei, toate sînt încorporări firești în cercetarea noastră critică. Astfel, ni s-a părut că, tocmai la Liviu Rebreanu, acest constructor al romanului modern românesc, putem renunța la unele din „centrismele" criticii pozitiviste, care mai dăinuie și azi, judecînd și invers : întregul în perspectiva părții, iar partea considerînd-o în autonomia ei.

Punctul nostru de pornire se află — trebuie s-o spunem — în monumentala operă a lui G. Călinescu. Marele critic, în a sa *Istorie a literaturii române de la origini pînă în prezent,* este primul care a văzut structuri în opera lui Liviu Rebreanu. El observa, de pildă, că scriitorul înregistra, în *Ion,* momentele mai deosebite ale unui calendar sempitern al satului : hora, tocmeala pentru zestre, nunta învățătorească, nașterea la cîmp a copilului Anei, moartea bătrînului Dumitru Moarcăș, spînzurarea cîrciumarului și a Anei. Acesta ar fi relieful din afară al romanului, fabulația, subiectul, impresionant prin

[1] Vezi și *O polemică răsunătoare* (tr. rom. în *Secolul 20*, nr. 5, mai 1967, p. 73—89), în care Sartre critică pe Lévy-Strauss tocmai pentru asemenea idei.

elementaritatea lui. G. Călinescu introspectează însă mai în profunzime şi, analizînd alt roman, vorbeşte de tonalităţi diferite, obţinute prin acumulări stratificate la nivelul limbajului : „Frazele, considerate singure, sunt incolore ca apa de mare ţinută în palmă, cîteva mii de pagini au tonalitatea neagră-verde şi urletul mării“ [2]. Paragraful citat reprezintă cea mai acuzată apropiere a criticului de modelul lingvistic de structură, aşa cum îl cunoaştem noi astăzi. Termenul predilect în *Istoria literaturii* ... era *strat*, care sublinia mai bine caracterul longitudinal al inciziei sale critice, eliminînd ideea fărîmiţării întregului. Dar că prin *strat* G. Călinescu înţelegea clar un anume fel de *structură* nu există nici o îndoială. Peste un sfert de veac, într-un text în care reexamina paginile despre Rebreanu, criticul afirma peremptoriu, cu referinţă specială la analiza romanului *Ion* : „Intenţia mea era de a studia structura unei capodopere...“ [3]. Reputatul om de cultură receptase creator una dintre direcţiile moderne ale criticii europene, reprezentată de Wilhelm Dilthey, care, prin ideea de *structură*, voia să depăşească, încă din 1888 — în celebra lucrare *Über die Möglichkeit einer allgemeingültigen pädagogischen Wissenschaft* — impasul pozitivist, transformînd raportul sincronism/diacronism, antagonic pînă atunci, într-o simplă antinomie. De altfel, G. Călinescu însuşi spunea : „Noţiunea de structură a fost pusă în circulaţie în Germania şi prin filozofia lui Dilthey, [...], care trăieşte pe ruinele lui Hegel, de la care a înlăturat finalismul exagerat, dar a păstrat obişnuinţa de a-şi proiecta ideile generale în istorie, în care, dacă nu mai găseşte absolutul, află însă structuri succesive“ [4]. Un critic actual, Al. Piru, făcea, nu demult, fine disocieri pe marginea metodei profesorului său : „Rostul criticului este de a stabili valori, ceea ce e tot una cu a recunoaşte structuri, organizaţii, forme, sensuri“ [5].

Întîmplările din romanul *Ion* sînt, într-o oarecare măsură, amintirile din copilărie ale lui Liviu Rebreanu. Semnificativ, în acest sens, ni se pare titlul capitolului din *Istoria literaturii române...*, de G. Călinescu, unde este încadrată şi analiza operei autorului nostru : *Romanul gloatei. Romanul copilăriei. Proustienii.* De altfel, L. Rebreanu însuşi a ţinut să facă o necesară subliniere, oarecum paradoxală : „aproape toată desfăşurarea din primul capitol este, de fapt, evocarea primelor amintiri din copilăria mea“ [6]. Dar, chiar dacă autorul n-ar fi făcut această precizare, o asemenea concluzie ar fi putut să fie desprinsă din cercetarea filelor manuscrise, de arhivă. Tînărul ofiţer în garnizoana din Gyula, într-un „journal“ [7], păstrat azi la Biblioteca Academiei R.S.R.,

---

[2] G. Călinescu, *Istoria literaturii române...*, Bucureşti, Editura Fundaţiilor, 1941, p. 650.

[3] G. Călinescu, *Omagiul unei soţii (Cronica optimistului)*, în *Contemporanul*, XVII, nr. 41, 11 oct. 1963, p. 1.

[4] *Ulysse*, Bucureşti, E.P.L., 1967, p. 382.

[5] *Postfaţă* la G. Călinescu, *Istoria literaturii române (Compendiu)*, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1968, p. 398.

[6] L. Rebreanu, *Amalgam*, Bucureşti, Editura Socec, [1943], p. 32.

[7] B.A.R., Arhiva L. Rebreanu, II, ms. 8.

își dedică ceasurile libere evocării unor figuri din satul natal. Aceste „icoane din copilărie", în care sînt înfățișați oameni și întîmplări care au existat aievea, duc în linie directă către romanul *Ion*. Portretul bătrînului popă Vasile Groze, de pildă, dar mai ales forfota de la cîrciuma lui Tupcil, de unde nu lipsește nici bătaia dintre Ion și Petre — personaje principale în cele două romane despre țărani — toată această atmosferă o vom regăsi în cartea ce îl va impune definitiv pe scriitor în literatura noastră. Ideea „amintirilor", sau mai exact a „evocărilor", îl va urmări cîtva timp pe tînărul Rebreanu, poate sub influența lui Creangă, dar mai ales sub aceea a literaturii ardelene a timpului. Titluri și bruioane precum *Amintiri din Maieru* [8], *Amintiri de la țară* („din copilărie") [9] sau *Povestea copilăriei mele,* cu mențiunea „p[entru] Biblioteca copiilor" [10] sînt relativ frecvente în paginile rămase de la scriitor. Povestitorii confundați de multe ori cu culegătorii de folclor erau la modă în „foile" ce se tipăreau în Transilvania, la cumpăna celor două veacuri. Însuși tatăl său, învățătorul Vasile Rebreanu, reușise să tipărească la Brașov, în anul 1901, o broșură cu o „prelucrare de folclor" : *Armeanul negustător și fiul său Gherghel.* Generații întregi citiseră pe un V. Ranta-Buticescu, autor de povestiri cu subiecte populare, pe un Ion Al. Lapedatu, care face trecerea de la povestirea romantică la cea realistă, pe foiletoniștii Virgil Onițiu sau Ilarie Chendi și, bineînțeles, pe inegalabilul Ioan Slavici, care va da cea mai înaltă expresie artistică a ceea ce Nicolae Iorga numea „realism popular". Reținem ca importante pentru demonstrația noastră unele observații dintr-o prefață a lui Ion Breazu la o antologie a povestirii transilvănene : subiectele povestirilor lui V. Ranta-Buticescu erau „desprinse din mediul de acasă", Ion Al. Lapedatu „va lega pe scriitorii ardeleni iarăși de pămîntul ale cărui taine și frumuseți le uitaseră", iar Ioan Slavici „și-a făcut ucenicia literară" cu epica populară [11]. Amintire — povestire transilvană — folclor e un triptic care revine mereu, cînd vrei să-l privești pe Rebreanu în contextul său originar.

Viitorul mare romancier citea și îl conspecta într-adevăr pe Creangă, dar prozele sale de început aduc modificări structurale povestirii, transformînd-o într-un fel de evocare în stil popular. Pasul următor — spre roman — va însemna, printre altele, și înăbușirea acestor porniri lirice, păstrînd numai elemente ale tiparului povestirii populare. În primele sale scrieri, de pildă, întîlnim mai totdeauna un fel de ceremonial al formulelor, tipic textelor folclorice : „Cic-a fost odată un sat românesc de-i ziceau Zagra. Și era mîndru satu acela ... mîndru ca o cunună de rujmalin [trandafir] pe capul fetelor fecioare" [12]. Acest ceremonial *ab initio* s-a transmis în tehnica romanului de mai tîrziu, sub

[8] B.A.R., Arhiva L. Rebreanu, II, ms. 5, f. 1 și urm.
[9] *Ibidem,* I (1), ms. 22, f. 29.
[10] *Ibidem,* II, ms. 7, f.1.
[11] *Povestitori ardeleni și bănățeni pînă la Unire,* Cluj, Tipografia Cartea Românească, 1937, p. VIII.
[12] B.A.R., Arhiva L. Rebreanu, I (1), ms. 20, f. 3.

forma unei atenţii aproape superstiţioase acordate primei fraze şi, în genere, primului capitol. Scriitor cu o puternică individualitate, L. Rebreanu va decanta din poveştile populare esenţele, pătrunzînd adînc către acea „protoformă" a lor, cum s-ar exprima V. I. Propp. Din basmele româneşti — şi în primul rînd din cele culese de învăţătorul Ion Pop Reteganul — va fi învăţat marea mobilitate şi disponibilitate de asamblare a unor şabloane, pe de o parte, şi predestinarea personajelor pentru un anume rol, aruncarea lor dintr-o dată pe scena romanului. Tot un folclorist, Ovidiu Papadima, vorbind de trăsăturile „imuabile" ale „basmului ca artă" nota : „ipostazele personajelor sînt determinate de rolul lor în povestire, de ceea ce trebuie să se întîmple în desfăşurarea acţiunii" [13]. Prima preocupare a autorului este de a gîndi şi construi întregul, care va acţiona apoi constrictiv, impunînd adică funcţiile personajelor principale. Fantezia scriitorului nu operează obiectual, ci conjunctural, totul depinzînd de modul de asamblare a părţilor şi de dozajul acelor invariante care să pre-anunţe structuri ulterioare, ţinînd mereu sub tensiune dinamica povestirii.

În mod paradoxal, textul lui Liviu Rebreanu este, stilistic vorbind, de o simplitate descurajantă şi, totuşi, capabil de un polimorfism semantic. Înţelesurile diferite pe care le pot lua aceleaşi unităţi lingvistice, în romanul *Ion*, ne-ar face să ne gîndim că scriitorul a folosit într-adins anume cuvinte pentru a obţine o formă ambiguă, „invitînd" parcă pe lector la descoperirea operei. Dar nu acesta este adevărul. Cu toate că Liviu Rebreanu risipea multă energie în reluări şi revizuiri ale textului, el nu este un stilist pe spaţii înguste, ci un constructor de mari ansambluri, care punea mare preţ pe rotunjirea romanelor sale. S-a vorbit mult de stilul bolovănos al romancierului. De altfel, el însuşi se destăinuia : „Temelia creaţiei rămîne, negreşit, expresia, nu însă ca scop, ci ca mijloc. De dragul unei fraze strălucite sau a unei noi împerecheri de cuvinte, nu vom sacrifica niciodată o intenţie. Prefer să fie expresia bolovănoasă şi să spun într-adevăr ce vreau, decît să fiu şlefuit şi neprecis. Strălucirile stilistice, cel puţin în opere de creaţie, se fac mai totdeauna în detrimentul preciziei şi al mişcării de viaţă. De altfel cred că e mult mai uşor a scrie frumos decît a exprima exact. Poate nu e o simplă întîmplare că toţi creatorii mari de viaţă s-au mulţumit să scrie bine şi au neglijat floricelele stilistice după care se prăpădesc contimporanii. Precum iarăşi nu trebuie uitat că tocmai stilul e mai trecător într-o operă de artă" [14]. Cu o supralicitare a cuvîntului *creaţie* — desigur o reminiscenţă de la mentorul său de tinereţe, M. Dragomirescu — Rebreanu vrea să spună că nu are un stil, deşi, speculativ, chiar lipsa lui dezvăluie unul. Din acest punct de vedere, scrierile lui Rebreanu nu pot fi abordate cu mijloacele stilisticii tradiţionale. Explicaţia de text a ocolit opera marelui nostru romancier. Chiar Tudor Vianu, o autoritate în materie de „artă a prozatorilor români", deşi îl socoteşte

[13] *Postfaţă* la *Tinereţe fără bătrîneţe*, Bucureşti, Editura Minerva, 1973, p. 280.

[14] L. Rebreanu, *Amalgam*, p. 11—12.

pe Rebreanu „ctitor al romanului nou", aplică operei sale aceeași metodologie pe care o întîlnim și în analizele dedicate lui Duiliu Zamfirescu, Brătescu-Voinești, C. Sandu-Aldea, Ion Agârbiceanu ș.a. pe care — zice Vianu — autorul lui *Ion* i-a depășit.

Pagina marelui romancier nu trebuie interpretată sintagmatic, urmînd subiectul, de aci derivînd impresia de stil cenușiu, „cam otova", cum zicea Ibrăileanu. Și nu trebuie neapărat să îl invocăm pe Émile Benveniste sau, mai recent, pe Claude Lévi-Strauss — care luau în considerare existența unor coduri semnificative, bazate pe termeni fără semnificație — pentru a ajunge la concluzia că textul lui Rebreanu are o tensiune deosebită, „pulsează", cum zicea însuși scriitorul. Cartea pare construită perfect dintr-o serie de invariante, sesizabile însă la nivelul paradigmaticului. De aci nevoia sau necesitatea „traducerii" romanului într-un limbaj adecvat, surprinzînd, adică, anume raporturi ale semnificantului, distribuite de-a lungul întregului text. Eugen Lovinescu vorbea de „blocul granitic" al romanului *Ion*. Impresia poate fi adevărată, dacă privim opera de departe. Scrutînd-o însă mai îndeaproape, pătrunzînd în structura sa interioară, ne întîmpină o neașteptată arborescență, un joc de bolte, arcuri și ogive, ca într-o catedrală.

Luînd în considerare tot acest complex de nivele de semnificații, deosebim un lanț de structuri, între care însă există una fundamentală, care dă „tonul" întregului roman. În ea se găsește înscrisă, ca într-un cod genetic, întreaga dezvoltare a operei. În romanul *Ion*, această structură de bază este *hora*, ea constituind partea exterioară a substanței cărții, fiind sesizabilă de oricine, fie el critic sau simplu cititor. Toate celelalte structuri sînt încifrate în semnificantul ei, ceea ce înseamnă că, analizîndu-i toate implicațiile, vom obține informații despre întreg „calendarul sempitern al satului", de care vorbea G. Călinescu.

Hora satului reprezintă prima mișcare din romanul *Ion*. Cartea debutează lent. Pripasul „pitit într-o scrîntitură de coline" pare încremenit sub arșița verii : „Satul parcă e mort. Zăpușeala ce plutește în văzduh țese o tăcere năbușitoare" [15]. Cîinele învățătorului Zaharia Herdelea „picotește" în mijlocul drumului ; două vaci, într-o curte, sînt culcate și rumegă ; o babă ca o scoabă șade pe prispă, „nemișcată parc-ar fi de lemn". Cititorul pătrunde, pe un drum alb ce trece un rîu fără nume, peste un pod acoperit cu șindrilă mucegăită, parcă într-o lume de basm. Textul primelor pagini cuprinde toponimice ciudate (Cișmeaua-Mortului, Rîpele-Dracului), un fuior de fum se „bălăbănește ca o matahală amețită" ; acoperișul de paie al casei lui Alexandru Pop-Glanetașu pare „un cap de balaur". Asemenea imaginație animistă e specifică copilăriei, dar și viziunii populare. Cum scrierea lui Rebreanu nu era destinată copiilor, trebuie să concedem că imaginile din primul capitol și, prin extensie, din întregul roman, sînt în mare măsură memorie stratificată, atît individuală, cît și colectivă. De altfel, în „măr-

[15] L. Rebreanu, *Opere*, 4, București, Editura Minerva, 1970, p. 12 și urm. În continuare, referirile la romanul *Ion* nu vor mai fi notate în subsolul textului nostru.

turisirile" asupra procesului de creație al romanului, autorul introduce, la un moment dat, ciudate amintiri din prima copilărie, de cînd conștiința lua, pentru prima oară, contact cu realitatea înconjurătoare : „De cîte ori călătoresc noaptea cu trăsura și opresc undeva pe șosea, prima clipă de liniște deplină face să mi se trezească îndată în toată ființa mea simțămintele acelui întîi moment de viață conștientă. De cîte ori aud noaptea o căruță trecînd pe șosea și sunetul clopoțeilor, inima mea vibrează întocmai ca în cea dintîi deșteptare a conștiinței, vibrează fără voia mea, ca și cînd s-ar fi atins coarda cea mai tainică a existenței mele sau poate însăși axa imaterială, enigmatică și eternă a sufletului" [16]. Asemenea fapte vor fi inseriate alături cu altele privind viața satului, gestica solemnă a țăranului. La aceste două axe, scriitorul adaugă o singură sursă livrescă : *Poveștile ardelenești* ale lui Ion Pop Reteganul, dar la un moment al lecturii, cînd copilul confunda ușor realitatea satului cu fabulosul basmelor : „Zmeii și zînele și balaurii și ciinii năzdrăvani și toate minunile cuprinse în basmele pe care le citeam, căutam să le găsesc, în zilele următoare, însoțit de numeroși tovarăși voinicoși ca și mine, pe dealurile și rîpele de pe malurile Someșului, pe măgurile înalte, pe tot cuprinsul hotarului comunal" [17]. „Memoria stratificată" de care vorbeam este în directă legătură și cu timpul narațiunii, aglutinat de autor în spațiul obiectual descris. Formal, aceasta înseamnă o coborîre la însuși fundamentul textului oricărei narațiuni. Scriitorul sugerează că, odată trecut podul de peste Someș, pe drumul prăfuit, pătrundem într-un domeniu calitativ nou, în care timpul parcă s-a oprit în loc. Cele cîteva rare mișcări (pisica care vrea să treacă ulița sau rînjetul dulăului lățos) nu fac decît să sublinieze încremenirea. Casele înseși „privesc sfioase din dosul gardurilor vii, acoperindu-și fețele sub streșinile știrbite de ploi și vite". Epitetul, fericit ales, „garduri vii", sugerează și el că semnificantul se află pus sub zodia vegetalului (confundarea regnurilor este specifică basmului) și că timpul bate alte măsuri. Dar, deocamdată, ne găsim încă pe paginile unui fapt incipient de structură și singurul nivel de semnificație clar ne apare cel indicat de Rebreanu însuși, în mai înainte citatele *Mărturisiri* : sublinierea timpului secund al artei, o lume, deci, relativ independentă de cea reală. Trecerea în altă lume, a ficțiunii, este însoțită parcă de o durere fizică : „Căldura picură mereu din cer, îți usucă podul gurii, te sugrumă". Procedeul va fi repetat în romanul următor : *Pădurea spînzuraților*. În romanul *Ion*, satul este învăluit „într-o ceață cenușie", sugerîndu-ne, de la început, atmosfera cărții. De fapt, nu este singurul exemplu de înrudire între cele două romane, împotriva unor păreri superficiale, după care în cartea încoronată cu un premiu al Academiei Române n-ar fi răzbătut în nici un fel atmosfera sufocantă a războiului.

Revenind la text, constatăm că, după cîteva fraze de trecere, sîntem introduși direct într-un mediu exploziv : hora satului. Într-un loc relativ strîmt, în bătătura Todosiei, văduva lui Maxim Oprea — pe

[16] L. Rebreanu, *Amalgam*, ed. cit., p. 36—37.
[17] *Ibidem*, p. 39—40.

Ulița din dos — sînt concentrate mari energii. Precizarea lui Liviu Rebreanu („Ulița din dos") semnifică mult mai mult decît o simplă denumire toponimică. Se pare că, în multe sate, se mai păstrează și astăzi obiceiul de a organiza hora la „dos", pe ulițe sau în locuri lăturalnice. Într-o monografie coregrafică asupra jocurilor ce se practică azi în satul Dăișoara, din județul Brașov, se menționează că *„hora* sau *jocul mare*... se organizează întotdeauna într-o poiană... în locul denumit Tîrnorog sau Doscior" [18]. Toponimia a păstrat deci ceva din caracterul de ritual al horei și prezența în textul scriitorului a unei asemenea denumiri, pe lîngă caracterul ei realist, sugerează vechimea jocului românesc [19] și caracterul de entitate închisă a satului Pripas. Locuitorii își desfășoară petrecerile departe de drumul mare, hora avînd valoarea unui act în sine, transmis din generație în generație. Participanții la hora duminicală sînt, de altfel, numai locuitori ai comunei [20]. Nici un străin nu e prezent, nici măcar ca privitor. În roman, locul destinat întîlnirilor dintre sate este Jidovița. Dar localitatea este prezentată de scriitor ca neromânească [21] și acolo se adunau, la club, mai ales intelectualii [22].

Una dintre funcțiunile mărturisite [23] ale horei este și cea de prezentare a personajelor. Este același rol pe care îl are balul în romanele lui Tolstoi sau călătoria în diligență la Maupassant. Prezentarea este făcută metodic, din interior către exterior : întîi lăutarii din mijloc, apoi cercul fetelor și flăcăilor prinși în joc, „la cîțiva pași", „semicercul" fetelor nepoftite, „mai la o parte", mamele și babele „grămadă", apoi, mai pe lîngă casă, bărbații, „grupuri, grupuri" : primarul „în mijlocul cîtorva bătrîni fruntași" și Simion Butunoiu, fostul învățător, adunînd „împrejurul lui" pe Macedon Cercetașu, pe Cosma Ciocănaș, Ștefan Ilina și alții. Printre toți aceștia, copiii alergînd neastîmpărați, ca niște raze ale unui cerc uriaș. Rebreanu mai reține rotundul „burții umflate" a chiaburului Ștefan Hotnog, remarcă socială ce se va transforma

---

[18] Emil Poenaru și Ioan Pumnea, *Dansul dăișorean*, Brașov, 1971, p. 22.

[19] Într-un rezumat al capitolului I, bătătura Todosiei era pe „Ulița Veche" (B.A.R., ms. 2540, f. 12).

[20] Într-un bruion pentru prima variantă a romanului *Ion*, se insistă asupra „relațiilor cu satul" ale diverselor personaje. Un anume popă Lazăr este „însurat cu fată de la oraș, mîndră, fără relații cu satul" (B.A.R., ms. 2540, f. 30).

[21] „Comisiunea oficială care, după Unire, a revizuit și verificat numele tuturor localităților din România Mare, a adoptat în loc de Tradam numele Jidovița, pe care i l-am dat eu în roman și care exprimă într-un fel și o realitate, Jidovița fiind un sat pur jidovesc în regiunea noastră pur românească, de altfel unicul sat jidovesc din Ardeal, afară, bineînțeles de Maramureș" (L. Rebreanu, *Amalgam*, ed. cit., p. 32—33).

[22] Într-o fază incipientă a romanului, chiar înainte de faza *Zestrea*, în cîteva file cu o povestire, *Rușinea*, Tradamul este prezentat ca „un fel de centru de întîlnire al tuturor satelor dimprejur [...] Dumineca și-n sărbători, mai ales, tot norodul se adună acolo ca la comedie" (B.A.R., ms. 2540, f. 35). În forma finală a cărții, autorul schimbă nu numai numele real al satului cu unul fictiv, dar și diminuează rolul acestuia în desfășurarea acțiunii, concentrînd petrecerile țărănești în hotarul satului Pripas.

[23] „Primul capitol după plan trebuia să cuprindă prezentarea personagiilor principale în cadrul unei hore duminicale" *(Ibidem*, f. 31).

într-un invariant „constructivist" — cum zice Rebreanu — de prim ordin : „burtă umflată" va avea, curînd, Ana lui Vasile Baciu, cu rolul binecunoscut în legarea şi dezlegarea firelor conflictului întregului roman. Nu-l va uita nici pe Alexandru Glanetaşu, care stătea „ca un cîine la uşa bucătăriei" pe lîngă cercul „bogătaşilor". Sublinierea umilinţei familiei Glanetaşu va reveni de mai multe ori în desfăşurarea acţiunii, evident, pentru a marca „ascensiunea" lui Ion. Dar să ne apropiem mai mult de hora care „e în toi" :

„De tropotele jucătorilor se hurducă pămîntul. Zecile de perechi bat Someşana cu atîta pasiune, că potcoavele flăcăilor scapără scîntei, poalele fetelor se bolbocesc, iar colbul de pe jos se învîltoreşte, se aşează în straturi groase pe feţele brăzdate de sudoare, luminate de oboseală şi de mulţumire. Cu cît Briceag înteţeşte cîntecul, cu atît flăcăii se îndîrjesc, îşi înfloresc jocul, trec fetele pe sub mînă, le dau drumul să se învîrtească singure pe loc, ridicînd tălpile, îşi ciocnesc zgomotos călcîiele, îşi pleznesc tureatcii cizmelor cu palmele năduşite... Glasurile se îneacă în norul de praf ce-i îmbrăţişează pe toţi... Numai arar vreunul mai tanţoş începe o chiuitură în tactul zvăpăiat al jocului, cu ochii pe dos, cu gîtul răguşit. Dar după două-trei versuri, o sfîrşeşte într-un iuit aspru, istovit. Apoi jocul urmează tăcut, din ce în ce parcă mai sălbatec. Flăcăii îşi încolăcesc braţele mereu mai strîns pe după mijlocul fetelor... Sînii acestora tremură sub iile albe şi ating din cînd în cînd pieptul flăcăilor, turburîndu-le ochii şi inima. Nu schimbă nici o vorbă. Nici nu se privesc. Doar pe buze filfiie zîmbete plăcute şi fugare".

Dacă ar fi să facem o analiză sumară a acestui fragment, am putea constata, cu uşurinţă, frecvenţa cuvintelor populare, a verbelor (în exclusivitate predicative), puţinătatea epitetelor, preponderenţa raporturilor de coordonare etc., vizînd concordanţa între formă şi conţinut, sublinierea mişcării şi existenţa unui stil precis şi sobru. Totul ar fi în acord cu propriile concepţii exprimate, de-a lungul anilor, de scriitor, dintre care am reţine, deocamdată, una singură : „O caracteristică tot atît de importantă a unui neam, ca şi comunitatea de sînge, este limba. La noi şi aceasta e opera ţăranului : limba românească e o limbă ţărănească. Farmecul şi expresivitatea specifică le-a căpătat de la făuritorul ei originar, care a fost ţăranul român. Toată dezvoltarea ei, pînă în timpurile mai nouă, se datoreşte ţăranului, singurul care a vorbit-o întotdeauna. Limbile prea cultivate, ajunse la completă maturitate, devin rigide, abstractizante, mecanice" [24]. În textul reţinut mai sus, există şi surprize. Cuvinte, expresii sau locuţiuni, aparent banale, sînt copleşite de altele, într-adevăr nesemnificative.

Dar să ne oprim la cîteva din aceste invariante, care trec dincolo de fragmentul sau capitolul respectiv, augmentîndu-se, tulburînd conştiinţele, sau decizînd asupra soartei unor oameni. Expresia „burtă umflată", pe care am semnalat-o, va deveni, în capitolul *Ruşinea* o obsesie sfredelitoare : „o burtă uriaşă, vinovată, urîtă, aţîţătoare în care

[24] *Laudă ţăranului român*, în *op. cit.*, p. 265—266.

rușinea se lăfăia sfidătoare și trufașă". Uneori, aceste invariante lingvistice sau semantice acționează ca niște jaloane de avertizare a cititorului asupra căilor de urmat pentru o minimă și dreaptă înțelegere a textului. Iată de pildă, în paragraful extras de noi mai înainte din capitolul I, într-un noian de termeni populari, în sensul cel mai larg al cuvîntului, apare, dintr-o dată, un neologism : *pasiune*. Romanul e împărțit în două părți, intitulate „glasul pămîntului" și „glasul iubirii", ce ademenesc pe Ion ca miticele sirene. Un capitol este numit *Iubirea*, un altul *Sărutarea*. La horă, printre flăcăii și fetele care „bat Someșana cu atîta pasiune" sînt Ion și Ana, George și Florica ; apoi, sînt prezenți, în bătătura Todosiei lui Maxim Oprea, Vasile Baciu, Titu și Laura, doamna Herdelea și preotul Belciug. Pasiunile lor se vor aprinde pe rînd în desfășurarea acțiunii romanului, se vor întretăia, vor intra în conflict, apoi se vor stinge ca luminile unei scene, care trebuie să facă loc unui alt spectacol, cu alte măști. Dragostea Anei pentru Ion, iubirea Floricăi, darul beției la Macedon Cercetașu sau Vasile Baciu, încrîncenarea lui George al lui Toma Bulbuc, dăruirea doamnei Herdelea pentru familie, și, după exemplul ei, sacrificiul Laurei de a se mărita cu Pintea, înăbușindu-și în suflet dragostea pentru Aurel Ungureanu, devotamentul preotului Belciug pentru biserică, micile sau marile lupte politice ale lui Zaharia Herdelea, avocatului Grofșoru, Titu ș.a., toate acestea au fost denumite, generic, de romancier, „pasiuni". Peste toate domină însă pasiunea lui Ion, dusă pînă la patimă (Rebreanu adaugă, la un moment dat, chiar epitetul de „sălbatică") pentru pămînt și pentru „fata cea mai frumoasă din Pripas", Florica vădanei lui Maxim. Deocamdată, însă, scriitorul, gîndind întregul raportat la părți, introduce în cercul magic al horei un singur cuvînt, un neologism, ca o excepție într-un text a cărui caracteristică de bază o constituie tocmai vorbirea populară. Să reținem că, în profesiunea de credință de la recepția sa în Academie, apoteozînd limba țăranului român, o considera conservatoare și refractară față de „neologisme", care, „în afară de cele de specialitate, cu circulație numai în anume sfere, se generalizează anevoie și abia după ce suferă transformările noționale și formale potrivite cu spiritul ei" [25]. Termenul neologistic „pasiune" se potrivește atît contextului local, cît și construcției generale a romanului. În focul jocului, „flăcăii își încolăcesc brațele mereu mai strîns pe după mijlocul fetelor... Sînii acestora tremură sub iile lor albe și ating din cînd în cînd pieptul flăcăilor, tulburîndu-le ochii și inima". Cartea s-ar anunța, deci, ca un roman pasional, iar scriitorul drept un „obsedat al posesiunii" [26]. Dar „a poseda" înseamnă și „a însuși", „a cunoaște", chiar dacă personajul nostru îmbrățișează și sărută pămîntul ca pe o iubită. Lucian Blaga citează odată scena din *Frații Karamazov*, de Dostoevski, în care Alioșa, adormind

[25] *Ibidem*, p. 266.

[26] „Fondul senzual al insului se trădează în acest jind cvasierotic de a mîngîia, de a *poseda* fizic pămîntul. Termenii folosiți de povestitor sînt apropiați descrierii unui amor pătimaș, acaparator" (N. Balotă, *De la Ion la Ioanide*, București, Editura Eminescu, 1974, p. 7).

lîngă trupul în descompunere al stareţului Zosima, se visează la nunta de la Cana. Apoi, deşteptîndu-se, are revelaţia vieţii şi „îmbrăţişează" şi „sărută" pămîntul : „Realitatea morţii se preface pentru Alioşa într-o viziune a vieţii, această veşnică nuntă de la Cana. Alioşa sărută plîngînd de bucurie pămîntul, ca mare păstrător al vieţii. Organicul cu toate categoriile sale, cu toate aspectele şi valorile sale, e încoronat cu diadema Căii Lactee. Pămîntul însuşi devine cer" [27]. Interesant de precizat că, în biblioteca lui Liviu Rebreanu, există romanul lui Dostoevski, cu fragmentul în discuţie subliniat cu creionul negru. Dar, desigur, la scriitorul român, nu avem de-a face cu cunoaşterea extatică din romanul scriitorului rus. Ion este un reprezentant al ţăranului român legat de realităţi sociale şi politice ale începutului de veac. Rebreanu vrea să atragă atenţia că ne aflăm într-un univers al valorilor, că ţăranul român, avînd „pasiuni", este capabil să urce „toată scara valorilor morale", ca în orice societate, însă fără cărturărism : „Ţăranul şi Kant îşi pun aceleaşi probleme, cu deosebire că cel din urmă le rezolvă cu altă tehnică" [28]. Ion nu mai reacţionează doar cu un oftat, ca în schiţa *Proştii,* ci se încrîncenează, foloseşte strategeme, recurge la pumn cînd e nevoie, şi pînă la urmă dispare pentru că depăşeşte cercul condiţiei sale, înscriindu-se în sfera imponderabilă a general-umanului, tatonînd hotarele cunoaşterii lumii. Desigur, recunoaştem aici şi efortul de cunoaştere al artei în genere, şi, totodată, proteismul speciei romanului, care a apărut printr-o extensie a cunoaşterii spaţiale, sub forma romanului de călătorii.

[27] *Spaţiul mioritic,* Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1936, p. 45.
[28] G. Călinescu, *Cronica literară,* în *Viaţa românească,* XXXI, nr. 1, ian 1939, p. 83.

Dimensiuni ale personajului feminin călinescian

VIORICA DIACONESCU

Romanele lui G. Călinescu cuprind o galerie importantă de personaje feminine, semnificînd fiecare în felul său ipostazieri ale femininului. Printr-o artă majoră, se dezvăluie profiluri pregnante sau caractere complexe, care reprezintă un microcosmos uman dominat de legile sale proprii. Profund cunoscător al universului afectiv, romancierul a realizat o excelentă monografie a sufletului feminin. Eroinele călinesciene sînt „ipoteze concrete ale realității", dar, pentru că autorul le-a născut „în viscerele sale", este evident că „sîngele care curge în arterele lor nu-i fără înrudire cu al său".

Este cunoscută mărturia romancierului, în spirit flaubertian : „Otilia c'est moi", altfel spus, Otilia este „eroina mea lirică". Aceasta nu rămîne o prezență singulară, hrănită de lirismul autorului, infuzia unor doze sanguine remarcîndu-se și în construcția altor eroi. Ne oprim la Caty Zănoagă, al cărei roman erotic dezvăluie un evantai de trăiri, unele proiecții ale fondului liric subiectiv sau confirmări ale meditației călinesciene asupra componentelor structurale ale femininului.

S-a observat că, atît timp cît Caty „are aceeași vîrstă cu Otilia, nici o deosebire substanțială nu există între ele" [1]. Fermecătoare, nebunatecă, iubitoare de lux, Caty va fi însă repede atinsă de greutățile vieții (necunoscute Otiliei), urmîndu-și propriul drum, relevînd noi ipostaze ale feminității. Romancierul i-a conferit un cîmp vast de desfășurare, printr-o extensie temporală de peste trei decenii, concentrată în jurul evenimentelor esențiale ale unei biografii — adolescența, maturitatea și maternitatea.

În starea de adolescentă, Caty afirmă nostalgii bovariene ; hrănită, ca și eroina flaubertiană, cu lecturi tulburătoare (citea sub bancă *Les éblouissements* de Contesa de Noailles), caută să afle în viață „fericirea visată". Prizonieră a unei mentalități existențiale, proprii, Emma Bovary se afla într-un raport anacronic și ireconciliabil cu realitatea. Fiecare încercare de adaptare a stării de vis la contingent însemna o nouă eșuare soldată cu rănirea ireparabilă a structurii sale afective. Personajul călinescian încearcă o replică a bovarismului. Erodarea treptată a himerelor săvîrșește „miracolul" treziei convertite în lupta tenace de recuperare a „visului". Atmosfera de familie saturată de afecțiune și lux suferise un dezechilibru total pînă la ruperea legăturilor dintre părinți, ceea ce

[1] Al. Piru, *G. Călinescu — romancier*, în *Analize și sinteze critice*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1973, p. 280.

creează adolescentei un mare gol sufletesc și material, în care se vede prăbușindu-se. Prima experiență dură — mariajul util carierei de diplomat a lui Gigi — relevă Caty-ei tragismul unui sistem social tumefiat. Confesiunile sale fixează momentele rapidei maturizări, grăbită de înțelegerea „dedesubturilor vieții". Reveriile adolescentine, ca și „splendida lume" în contururile ei azurii, se pulverizează de timpuriu. Eroina va înceta să-și mai decoreze cu fantezii viața, deoarece atingerea de concret o hipersensibilizează, pregătind-o pentru luptă.

Caty va deschide marea carte a vieții, de unde va începe să deslușească atent modalități de supraviețuire. Eroina se va avînta din ce în ce mai precaută în bătălia de adaptare la un mediu mereu ostil. Pe acest drum, podoabele adolescenței se rostogolesc, pierzîndu-și puritatea. Odată cu efortul de orientare în geografia socială, lipsit de dubla paternitate a Otiliei, personajul se redimensionează, modelîndu-se după etaloanele valorice ale timpului, fără anularea totală a atributelor personalității sale. Caty pornea în viață afirmînd un temperament clocotitor și pasional. Visul pretimpuriu de împlinire matrimonială îl are în centru pe frumosul Gigi Ciocîrlan, în jurul căruia fantezia aureolase un viitor soț și iubit ideal. Îmbătată de sentimentalism, Caty începe să-și revină prin năruirea treptată a eșafodajului ce susținea idolul. Stînjenită de convenienție sociale, obligată să renunțe la copilul conceput cu Ciocîrlan, eroina intuiește resorturile vieții sufletești, lipsite de rezonanță ale bărbatului căruia i se dăruise total și cu pasiune. „Îmi pare rău că n-am murit", reflecta la 18 ani, deprimată de „răceala înspăimîntătoare" a celui pe care și-l credea apropiat sufletește.

Rezerva lui Ciocîrlan va cimenta o treaptă spre înțelepciunea femeii puse în situația de a mai verifica fragilitatea și imperfecțiunea soțului său. Incapabil de a-și croi singur o stare socială, Ciocîrlan va urca în ierarhia publică a vremii sprijinit din umbră de demersurile Caty-ei prin același protector — și de care rămîne străin, în parte, prin marea lui naivitate. Observat îndeaproape de eroină, care nu o dată face fișe caracterologice, asemenea autorului, diplomatul își dezvăluie noi linii morale, menite să-i întregească profilul. Avea „superstiția oamenilor la putere, îi era frică de ei, îi solicita umil folosind indirect influența femeilor, n-avea acea liniște a omului încrezător în valoarea sa absolută" [2]. Lipsit de experiență și de simț diplomatic, influențabil, Ciocîrlan cade prins în plasa de încurcături bănești. Descumpănit, își cheamă nevasta rămasă la moșia lui Oster cu un „te implor, vino imediat, am nevoie de calmul și sfaturile tale", trimițînd-o în țară să rezolve creditul.

Stăpînă pe sine, dovedind un spirit maleabil, apelînd la influențe, la strategia cadourilor sau la propria pledoarie, orientată în păienjenișul vieții politice alunecoase, încrezătoare în rezolvarea favorabilă a contului, Caty va încerca mereu să calmeze panica soțului său. Spectacolul slăbiciunii de caracter pe care ex-ministrul i-l oferă „plîngînd în hohote", nu pentru prima dată, la picioarele ei și cerșindu-i cecul dăruit

[2] G. Călinescu, *Scrinul negru*, *Opere*, 7, București, E.P.L., 1968, p. 433.

de Oster, trebuie să o fi impresionat neplăcut, fără să bănuiască tragicul sfîrșit. Drama acestuia nu o lasă indiferentă, așa cum s-ar putea crede, deoarece acționează tot timpul cu promisiunea „te voi ajuta cum voi socoti eu mai bine", pornită din grijă și afecțiune și nicidecum dintr-o gratuitate de complezență. Să nu uităm că ultimul său gest dinaintea sinuciderii fostului ministru fusese alertarea înmînării în copie a decretului de numire la legația din Madrid.

Amînarea stingerii datoriilor prin cecul lui Oster nu se făcuse nici din lipsă de sentimente pentru Ciocîrlan și nici din avariție, ci numai dintr-o anume tactică. Dacă urmărim îndeaproape istoria diplomatului, observăm că după întrevederea nereușită cu ministrul de externe, Caty e dispusă să stingă creditul, socotind : *„dacă nu cumva era cazul de a acoperi singură datoriile cu cecul căpătat de la Oster"* (s.n.), dar e oprită de sfatul senatorului Alec Zănoagă, cunoscător al politicii culiselor, judecător lucid al situației. Sentimentalismul sincer și deconcertant al Caty-ei (*„aș vrea să fac tot ce pot pentru Gigi"* — s.n.) primește un nou argument alarmant și hotărîtor („Nu uita că a mai avut o nevastă și a dat divorț ; e în stare să divorțeze și de tine pentru o alta mai influentă și mai bogată. Pentru ca să-l ții, trebuie să fii stăpînă pe viața ta, să nu depinzi de el băneste" [3]).

Că eroina și-a iubit în felul său bărbatul nu încape nici o îndoială. Asemenea lui Ioanide, care se gîndea la Elvira „chiar cînd o neglija în chipul cel mai scandalos" [4], Caty, în brațele argentinianului, deplîngea singurătatea lui Ciocîrlan, redactînd zilnic radiotelegrame. De asemenea, propunerea lui Oster de a fi urmat în marea lui dragoste întîmpină rezistența Caty-ei : „nu-i posibil, dragă Francesco, am un soț, nu pot să-l părăsesc. Îl iubesc și pe el. Înțelegi ?" [5].

Cele două iubiri, în mod paradoxal, nu se pot despărți, ci doar completa prin susținerea reciprocă : „Dacă n-ar fi fost el, te-aș fi iubit numai pe tine. Acum, e foarte curios, te iubesc extraordinar, dar mi-e milă și de el, *enfin*, vă iubesc pe amîndoi" [6].

Moartea lui Ciorcîrlan va declanșa la Caty drama culpabilității morale, a infidelității. Se simțea impură și, deși nu era o solitară (dimpotrivă afirma o frenezie a vieții), în perimetrul apartamentului se refugia în propria ființă, spre a se regăsi. Partea dramatică a existenței sale constă în claritatea cu care își vede păcatele. Plîngea „nu rareori singură și fără dramatism", își reproșa „că din amor propriu nu mersese singură să anunțe numirea la Madrid", prin Filip „simțea un fel de strîngere de inimă de a supăra duhul mortului cu o imagine a păcatului", căsătoria cu Gavrilcea o resimte ca pe o formă de trădare a primei căsnicii.

Romancierul sugerează, cu un simț fin al proporțiilor, accentul crescînd al frămîntărilor vieții afective prin imaginea sugestivă a celor patru fantome teribile care tulbură gîndurile Caty-ei în nopțile de ne-

[3] *Ibidem*, p. 416.
[4] G. Călinescu, *Bietul Ioanide*, *Opere*, 6, București, E.P.L., 1967, p. 48.
[5] *Scrinul negru*, I, p. 313.
[6] *Ibidem*.

somn. Dacă Emma Bovary, bunăoară, contrariată tot timpul de ceva, că Charles „nu știe nici să înoate, nici să facă scrimă, nici să tragă cu pistolul, iar într-o zi nu fu în stare să-i explice un termen de călărie, pe care îl întîlnise într-un roman“ [7], va anula o existență care viețuia în alte coordonate, unele de înaltă umanitate și puritate, Caty Zănoagă are puterea înțelegerii că perfecțiunea umană rămîne de domeniul aspirației sau, oricum, al excepției.

„Modelul“ poate fi inaccesibil. Construcția visului adeseori e tisurată de realitatea lacunară a individului. Ciocîrlan devenise pentru Caty obiect de studiu, dezvăluind mai multe umbre decît lumini ; cu toate acestea ea va lupta pentru păstrarea mariajului său. Caty pare a fi o virtuală fiică a lui Ioanide, atentă parcă, și nu numai acum, la sfaturile acestuia că „un bărbat nu este, ca o femeie, suma însușirilor și cusururilor vizibile. În el rămîne ceva imponderabil și impenetrabil“ [8].

Eroina răstoarnă schema inițială unde soliditatea formulei maritale sau a cuplului îndrăgostiților era amplificată de protecția cu care venea bărbatul, asumîndu-și, în noua ipostază („Femeia e pînă la un punct virilizată“ [9]), dublarea afecțiunii (ca și Otilia, care avea pentru Felix gingășii matrimoniale) cu un sentiment de natură maternă („era maternă cu bărbații, îi plăcea să-i mîngîie pe păr, să-i supună capriciilor ei“). Asalturile pasionalului argentinian și tentativa de a destrăma legătura conjugală într-o vreme cînd Caty îi apărea „iritată de demiterea lui Gigi ca și de infidelitățile sale“ se izbesc de un refuz potențat de nuanțe materne („il est tellement malheureux ! nu pot să-l abandonez tocmai acum“ [10]).

În ecuația conjugală soția devine factorul dominant și inhibator de care bărbatul încearcă să se elibereze, cel puțin prin escapade erotice în stare să-i restabilească orgoliul masculin.

Întîlnirea argentinianului dezvăluie eroinei o nouă variantă a iubirii. Oster, asemenea lui Pascalopol, oferea în dragoste protecția sau ceea ce Ioanide presupune „o mică nuanță paternă, o gingășie purificatoare față de ființa slabă“. Fascinant prin frumusețea rară, „visător, bronzat, cu ochi migdalați, puternic și zvelt ca un prinț arab“ (e de remarcat preferința eroinei, ca și a autorului de fapt, pentru fizionomii asiatice), Francesco ascunde, sub timiditatea și delicatețea sa, elanuri erotice asemănătoare Caty-ei. Spre deosebire de Ciocîrlan, bărbat „cu sensibilitatea de scurtă durată“, argentinianul va fi chinuit de iubire statornică întreaga sa viață.

Un florilegiu de trăiri și sentimente, sensibilitate, tandrețe, brutalitate, devotament, ocrotire, absente la Ciocîrlan, îl vor ridica pe Francesco într-o lume aparținînd atît realului, cît și fanteziei. Prin el, eroina va descoperi sclipiri ale superiorității umane de care se va simți dominată

[7] Gustave Flaubert, *Doamna Bovary*, Editura Albatros, Lyceum, 1973, p. 40.
[8] *Scrinul negru*, II, p. 82.
[9] G. Călinescu, *Domina bona*, în *Principii de estetică*, București, E.P.L., 1968, p. 266.
[10] *Scrinul negru*, I, p. 474.

(„un om ca dumneavoastră nu trebuie să-și schimbe drumul pentru o femeie neînsemnată ca mine“ [11]).

Caty întreprinde diverse analize, proiectînd lumini asupra unor zone morale, de comportament, din pura plăcere a analistului. Comparația Ciocîrlan-Oster nu știrbește imaginea soțului. Caty se mulțumește numai să constate ; fiecare merită să fie iubit pentru ceea ce putea oferi în dragoste. Prin Max Hangerliu, personajul feminin își împlinește maternitatea refuzată de Ciocîrlan. Spiritual (în opoziție cu Gigi, „complet lipsit de imaginație“), Hangerliu „cu boema lui impertinentă și cu cretinismul lui foarte discutabil“ purta emblema „distincției“ ce-l scotea din sfera comunului, rămînînd oricînd „un Hangerliu“, ceea ce Caty, în snobismul ei („boala specifică a burgheziei“) nu putea să nu rețină.

Cei trei bărbați gravitează concomitent în jurul eroinei, oferind fiecare, în forme particulare, valențe ale masculinului. Într-un proces de autoanaliză a legăturilor sale erotice, Caty stabilește diferențieri ale individualităților acestora, care, în ansamblul lor, se înscriu într-un raport de complementaritate. Momentele de „melancolii și anxietăți“ ale vîrstei, cînd romanul afectiv părea a se închide, marcat de apariția „tigrului de Bengal“, semnifică pentru eroină salvarea de singurătate. Forța și virilitatea acestuia stîrnesc ultima zvîcnire a voluptății, convertită apoi în grijă maternă pentru Filip. Principalii pretendenți la sentimentele sale rămîn Ciocîrlan și Oster. Moartea prin împușcare a lui Max Hangerliu, în afară de surpriză, e primită cu indiferență („nu-l iubise și nu păstra decît o amintire foarte ștearsă despre el“), iar Remus Gavrilcea, lipsit de „eroismul“ cu care îl învăluise, „nu reprezenta nimic“.

Amintirile vor pendula dramatic între suava iubire de la 16 ani și fascinanta subjugare a pasiunii sub mirajul lui Francesco. Oster materializează aspirația de perfecțiune, încît el va rămîne virtualul soț al Catey-ei și tată al lui Filip.

S-a afirmat despre eroină că „superioară celor pe care îi acceptă ca soți, ea însăși nu e o cerebrală și cînd, instinctiv, bănuiește în partener un intelect egal sau superior sieși — pe Oster să zicem, ...Caty îl admiră, dar îl preferă pe Cătălin-Gavrilcea“ [12]. Înțelegerea gestului Caty-ei pare a veni din cu totul altă direcție. Oster, precum și eroina noastră sînt creația unui anume spațiu geografic și social. Modelați asemenea acestuia, orice mutație de esență ar zdruncina echilibrul interior și Caty are intuiția relațiilor invizibile. Contrariat de faptul că senora Catalina nu-l urmase, după sinuciderea lui Ciocîrlan, Oster va primi, printre altele, și explicația : „n-aș fi putut de altfel părăsi locul unde se afla nefericitul meu Gigi“ [13]. Mai mult, speriată de întorsătura evenimentelor politice, de comunismul ce-i amenința averea, respinge soluția bancherului de „a lichida și a emigra“ și, deși vremurile tulburi prevesteau mari transformări sociale, Caty, aflată la Paris cu Filip, revine în țară. Întrebat ce ar face în situația ei, răspunsul argentinianului („cu sau fără avere, n-aș

[11] *Ibidem*, II, p. 214.
[12] Ion Bălu, *G. Călinescu*, București, Editura Cartea Românească, 1970, p. 498.
[13] *Scrinul negru*, II, p. 214.

părăsi Argentina. Un loc pe pămînt în pampa voi găsi oricînd“ [14]) îi confirmă ceea ce intuise mai demult, anume imposibila rupere a lui Francesco de ținutul unde se născuse. Văzut la el acasă în costum de gaucho, Oster părea, în mijlocul puzderiei de cai, omul pămîntului, slobod și puternic. Răsădit în alt sol, s-ar fi stins de „frig și de dor“ asemenea splendidului animal dăruit Caty-ei spre consolare în locul lui Șoim și refuzat tocmai din considerentul amintit. Mîhnit că văduva mult dorită nu îl urmase în Argentina, Oster, aflat la Paris, oferea cealaltă variantă a apropierii lor, dar cuvintele se rostogolesc, poticnindu-se : „aș fi venit eu ... *din cînd în cînd*“ (s.n.).

Fără îndoială, în ciuda puternicelor sentimente, protagoniștii sînt sortiți, printr-o forță tainică, să rămînă credincioși locului și timpului care i-au creat. Se vor căuta continuu, cu gîndul, călăuziți de aspirația realizării prin iubire. În întîlnirile accidentale, fericirea atinge scurte împliniri, rămînînd mereu o nostalgie a amîndurora. Căsătoria cu Gavrilcea nu semnifică renunțarea la Oster ; ea însemna fuga de singurătate, ruperea de gîndul vinovăției pentru sinuciderea lui Ciocîrlan, revărsarea energiilor claustrate. Șubrezenia acestei însoțiri, în sensul biologicului, o recunoaște însuși personajul, relevînd prin aceasta o subtilă disociere a propriilor trăiri, o viață morală a sa. Argentinianul va rămîne pînă la moarte lumina permanentă a orizontului.

Romanul liric al Caty-ei aduce vraja trăirilor romantice, ciudata conexiune a fericirii cu suferința. Caducitatea eroticului potențează farmecul iubirii și eroina se află într-o permanentă aspirație spre împlinirea formelor totale ale dragostei. Ea reconstituie, în acest plan, ceea ce Ioanide întreprinde continuu — experiența căutărilor infinite ale prototipului. Caty aplică o filozofie a independenței sentimentului erotic asemănătoare reflecțiilor arhitectului. Femeia, spunea acesta, constituie „o inspirație, niciodată un fapt definitiv, pentru că formele din univers sînt multiple și ochiul e mereu solicitat de inedit“. Pentru eroină, evadarea din perimetrul amorf se realizează într-un fel prin diversele trepte de înălțare în zonele viforoase ale pasiunii. Atinsă de nostalgia „fericirii“ prin firea sa eruptivă, Caty încearcă împlinirea erotică dintr-o curiozitate pasională, necontrariată și nereținută de prejudecăți. Mînată din adolescență de pasiuni telurice, personajul impresionează prin repetate explozii de vitalism. Rîvnește să se salveze din monotonia spațiului frivol, se pierde cu voluptate într-o natură pe care și-o dorește agresivă, participativă la tulburările ei violente („îmi place să trec pe sub frunzișul pomilor, să fiu izbită de crengi, zgîriată pe față, agățată de păr, să sufăr, să simt că trăiesc“ [15]), percepe trăirile umane la o înaltă incandescență. „Dragostea pentru mine — mărturisește ea — înseamnă violență și durere, am o sete sălbatecă de viață și adesea visez să mor izbită, bătută, amețită de valurile furioase ale mării, apoi smulsă de vîrtej.“ Nu este întîmplătoare preferința de abandon a eroinei la fluidul hieratic al mării, cea dintîi

[14] *Ibidem*, p. 215.
[15] *Ibidem*, I, p. 101.

„deslănțuire incultă a sufletului cosmic“ [16]. Voluptatea dăruirii către ființa proteică marină îl încearcă numai pe Ioanide, iar apa, ca formă de extincție, e sortită argentinianului.

Se observă, în faza adolescentină, aspirația personajului de străpungere a realității obișnuite, cu ieșire spre priveliștea nouă și exotică. Atrasă de spațiul marin îndepărtat, eroina ar vrea cu încîntare panteistică să se izoleze „pe un continent cu soare arzător și păduri imense și de nepătruns“, unde să rătăcească asemenea cuplului adamic, într-un decor paradisiac. Caty își asumă marea libertate de a visa. Fantezia ei luxuriantă închipuie tărîmuri edenice, de basm oriental : „un ocean liniștit ca un lac străveziu și verde ca smaragdul, sau ca un cristal fin pe dedesubtul căruia se vedeau peștii aurii și cu cozi multe și înfoiate atîrnînd învoalte ca florile de glicină...“ ; „un tărîm cu nisipul mărunt și moale sub o pădurice de palmieri înalți (oare sînt palmieri în țara dumitale ?)“ ; „un palat alb de marmură, de la care coboară un covor lung, înflorat pînă la țărm“ [17]. Invenția spațiului, resimțit ca lume personală, se impregnează emoțional cu o vegetație de palmieri. Ne-am putea întreba de ce palmierii sînt arborii decorului dorit de eroină. În studiile despre literatura străină, criticul semnalase atracția spre „palmier“ a lui Lorenzo Magalotti sau Paul Valéry. Încercarea sa de ordonare a lumii forestiere așezase bradul și palmierul pe treapta copacilor „juvenili și sublimi“. Intuiția călinesciană se alătură descifrărilor „emblematicii“. „Palmierul“ ca simbol al noțiunii „*constantia*, statornicia“ [18] ar putea explica prin „emblema“ sa aluzia și pregnanța interogației eroinei.

Ceea ce individualizează personajul este tăria de a se sustrage visului creator de himere („m-am smuls din vis și am cugetat mai bine“) printr-un efort conștientizat de racordare la realitate. Dacă Emma Bovary rămînea robită fanteziei într-o perpetuă inaderență la real, Caty aleargă spre zonele rîvnite, știind că una dintre variantele drumului este reîntoarcerea în punctul de unde a pornit. Visul, cavalcadele și călătoriile traduc tentația romantică de depășire a cotidianului plat, nevoia de evadare spre lumina orizontului imaculat, a regăsirii propriilor dimensiuni umane, constituind una dintre coordonatele existenței eroinei. Dorința de a se menține „departe de urîțenia lumii“ rămîne o aspirație, deoarece, în fapt, personajul se supune treptat mecanismului social capabil să te arunce oricînd la unul dintre cei doi poli ai societății.

O ipostază a personajului vădește femeia energică, voluntară, activă, în stare să-și conducă singură, printr-o inteligență practică rară, rosturile vieții materiale. În afaceri, Caty dovedește un deosebit spirit întreprinzător. Moartea lui Nicu Zănoagă lăsa în urmă o avere ipotecată, menită să se fărîmițeze la mai mulți succesori. Amenințată să piardă casa părintească, mai ales grajdurile de care „i se rupea inima“, eroina

[16] George Călinescu, *Addenda la „Principii de estetică“*, în *Principii de estetică*, p. 112.
[17] *Scrinul negru*, I, p. 114.
[18] Wolfgang Kayser, *Opera literară*, București, Editura Univers, 1979, p. 116.

pune în joc o energie imensă, dăruindu-se cu voluptate recuperării moștenirii. Ajutată de unchiul său, sprijinită de avocați abili, punînd în mișcare influența Ciocîrlanilor, vreme de cîțiva ani, Caty ofertează la licitație, își ia asupră-și lichidarea creanțelor, preia averea ipotecată, plătește taxe, dobînzi, arendează terenuri, reziliază contracte, reîntinerește viile, în sfîrșit, fascinează prin inventivitate și pricepere, prosperînd. „Escroaca", cum o numește în răbufnirea ei de ură mama vitregă, reușise de fapt să-și recapete averea rîvnită de fosta menajeră, care manevrase în acest scop căsătoria cu stăpînul, încurajîndu-i paternitatea. În înfruntarea cu o rivală puternică și neiertătoare, Caty afirmase superioritate în multe privințe, încît însuși Fred Tilibiliu e nevoit să recunoască față de sora sa : „e deșteaptă foc și ar face minuni în diplomație".

Pîndită permanent de o posibilă pierdere a agrementelor vieții zilnice (accidentele de familie sau evenimentele sociale fiind relevante) și iritată de condiția femeii ca subordonat, eroina intră în duel cu obstacolele, croindu-și viața în raport cu modelele timpului, prin manevre adînc gîndite, menite să-i sporească averea. Banul oferea nu numai siguranța existenței, ci și echilibrul psihic. Pierderea moștenirii ar fi însemnat sacrificarea independenței printr-un mariaj interesat ; Caty vrea să fie liberă material, nesupusă constrîngerilor sociale. Eroina înțelege că și fără un nume cu blazon poate să fie aproape tot atît de puternică în lumea sa, prin suportul material solid. Fiica lui Nicu Zănoagă („muncitor, politicos cu toată lumea, sculîndu-se cu noaptea în cap și mergînd la magaziile pe care le avea lîngă port, a strîns parale", relevînd un traiect social similar Marei) învață că banul, cu puterea lui suverană, este etalonul de evaluare a omului. Ea capătă, ca și eroina lui Slavici, înțelepciunea că trebuie să aduni „bani albi pentru zile negre". Caty are și ea ceva din energia Marei, din puterea de muncă și voința acesteia, se aseamănă ei prin sentimentul matern ocrotitor.

Personajele au fost uneori inseriate familiei avarilor. Mai degrabă, asistăm la reacția de autoapărare față de mediul social, unde asalturile soartei pot fi amortizate prin avere. Viața o pîndește să-i dea lovitura fatală, încît personajul e nevoit să privegheze la hotarele avutului său. G. Călinescu observa că „noțiunea de clasă este mai vie la femeie, care apără cu putere privilegiile sau suportă smerită fatalitățile sociale" [19] ; or, reacțiile personajului își găsesc motivația tocmai în spiritul prevăzător, necesar în condițiile unui mecanism social dat. Într-o cronică, *Despre avariție,* autorul, fără să intenționeze să facă o schemă a viciului, oferă o subtilă nuanțare, arătînd că „a fi *zgîrcit*" „nu este deajuns spre a fi numit avar" [20] și corela „boala" cu „vîrsta" și „mai ales cu societatea în mijlocul căreia trăiește avarul". Caty nu are gesturi caricate sau manii de avar. Efortul de supraviețuire se face cu „discreție și cu decență", iar pierderile nu iau aspecte dramatice, ca în alte cazuri. Ori-

[19] G. Călinescu, *Domina bona,* în *Principii de estetică,* p. 264.
[20] G. Călinescu, *Despre avariție,* în *Cronicile optimistului,* București, E.P.L., 1964, p. 170.

cum, „avariția" sa capătă forme aparte. Narațiunea însăși pune paranteze („nu era propriu-zis avară", „fără a fi avară"), menite să orienteze configurarea personajului.

Eroina călinesciană iese victorioasă din lupta cu viața, ca și Mara, deoarece și-a cunoscut adversarii pe care i-a înfruntat cu aceleași arme. Fără să cadă în stridențele parvenitismului, uneori spiritul de precauție întunecă luciditatea, o împinge spre meschinărie. Războiul, vremurile incerte pentru clasa sa, grija pentru viitorul lui Filip crispează sentimentele. Relațiile interumane se viciază de cursul surprinzător al vieții. Astfel, Gavrilcea va pleca alungat de zgîrcenia îndărătnică a femeii, incapabilă să cedeze ceva din soldă („să faci ce vrei cu ea" — îi scrisese acesta) și din bijuteriile trimise de pe front, nici măcar cînd află proveniența lor.

Scriitorul surprinde cu finețe jocul psihologic nuanțat al femeii, înregistrînd punctele de vîrf ale „avariției" sau coborînd vertiginos sub presiunea milei sau a reproșului, exact cînd te-ai aștepta mai puțin, în vremuri tot mai tulburi pentru categoria ei socială („cu ce trăiește ? Ce mănîncă ?" și Caty „trase de sub pernă un colier de perle", cu gînd să-l trimită fostului soț). Ne-am aștepta ca mecanismul economic capitalist să standardizeze sufletele, să le reducă la gesturile stereotipe ale omului stăpînit de orgoliul averii sale ; or, interesul lumii personajelor călinesciene vine poate în primul rînd nu din ceea ce e comun clanului determinat istoricește, ci tocmai din particularitățile fiecărui destin, din expresivitatea culorii revelator individuală. Portretul eroinei voluntare și energice, raționale și glaciale, euforice și melancolice, ne reține prin registrul diverselor trăiri morale și afective, evidențiind un caracter viu, surprins în dinamica sa interioară. Moartea subită a tatălui, anunțată în cîteva cuvinte lui Ciocîrlan, prilejuiește manifestarea unei suferințe intense, dar decente ; gestul patern de mîngîiere al tatălui vitreg, tămăduit acum de efluvii erotice, o înduioșează puternic, suferința fizică a oamenilor o umple de milă, încît „tîrziu în noapte, pe lumina lunii, pătrunzînd prin marile cristale ale ferestrelor", Caty îl întreabă pe Oster, ca urmare a frămîntărilor ei de peste zi : „Francesco scump, pentru ce ai bătut așa de rău pe acel om ?" [21].

Puternica sensibilitate a romancierului transpare la diferite grade în probele de umanitate, duioșie, caritate, gingășie etc. ale personajelor sale. Mila, fiind fără îndoială un simțămînt preponderent feminin (nelipsit însă în toată adîncimea lui tuturor marilor suflete, revelatoare fiind mărturia lui G. Călinescu : „nu am tras cu pușca niciodată și mă sperie nu moartea mistrețului, ci chiar a unui purice, pe care privindu-l cu lentila îl găsesc măreț și lustruit, tăiat parcă în abanos" [22]), eroina va fi surprinsă în împrejurări menite să dezvăluie concretețea sentimentului. Într-una din epistolele către Ciocîrlan, Caty, cu un real talent narativ, istorisește scandaloasa întîmplare din lumea aristocrației, în care viitoarea mireasă, de o frumusețe angelică, își surprinde mama în

[21] *Scrinul negru*, I, p. 338.
[22] *Frumusețea geniului*, în *Cronicile optimistului*, p. 309.

brațele logodnicului. Îndrăgostită ea însăși de frumosul feminin, fără reținerea invidioasă a caracterelor mărunte, Caty pictează în culori vii farmecul tinerei în contrast cu figura decrepită a bătrînei Carcalechi. Descumpănirea provocată de sinuciderea fetei (își dăduse foc într-un grajd) și oroarea pusă în comentariu relevă implicit condamnarea lumii odioase din jur, unde sentimentele și normele firii se degradaseră total.

Una dintre scrisorile adresate lui Remus Gavrilcea dezvăluie noi nuanțe ale mișcărilor sale sufletești. La dineul dat în cinstea colonelului Wachsen, vorbindu-se despre victoriile germane, Caty împinge discuția pe un făgaș alunecos, nedumerită „pentru ce atîtea orori inutile, deportări și ucideri de oameni nevinovați ?“ [23]. Răspunsul evaziv al „doctorului în filosofie“ o face să continue, nesatisfăcută, dialogul : „Vreți să spuneți, am urmat eu, că un militar nu discută ordinele. Asta știu prea bine. Dar nu se poate să n-aibă o strîngere de inimă cînd ordinele i se par, să nu vă supărați, *absurde*“ (s.n.). Surprinsă că ofițerii führer-ului au renunțat la „cugetarea“ lor, Caty se gîndește dacă nu cumva și resorturile sufletești s-au atrofiat, perseverînd cu întrebarea : „totuși, domnule colonel, am insistat eu, nu vi se întîmplă cîteodată să vă fie milă ?“. Comentariul apare de prisos, întrucît este evidentă dezaprobarea violențelor cutremurătoare ale timpului. Observăm că romancierul ține, într-un fel, departe pe Caty de ororile săvîrșite în lagărele de evrei, ca și de odioasele procedee de exterminare a acestora. Scrisorile lui Gavrilcea tăinuiesc adevărul asupra proveniență bijuteriilor, ca și actele sale bestiale. Abia comentariile autorului ne introduc în infernul atrocităților războiului, dezvăluind cumplitele fărădelegi săvîrșite. Tragica istorie a destinului lui Seraphim nu rămîne fără ecou, deoarece Caty se va face mesagera scrisorii colective a evreilor către Federația uniunilor de comunitate, înmînînd-o „persoanei indicate“. Gestul marilor cutezanțe îi lipsește însă, personajul rămînînd subjugat opticii clasei sociale căreia îi aparține.

S-a vorbit despre acest personaj accentuîndu-se latura temperamental năvalnică, lăsîndu-se impresia că întreaga sa existență stă sub semnul instinctului primar. Surprinsă de romancier în momentul tatonării dimensiunilor iubirii lui Ciocîrlan, spre a-l pune în situația de a hotărî asupra viitorului lor, Caty va da o adevărată reprezentație de diplomație intimă, învederînd nu numai un dezvoltat simț al analizei psihologice, ci și o lucidă stăpînire a senzualității sale cenzurate de sentimente mult mai durabile, nutrite pentru partenerul de viață.

Expansiunile în dragoste ale eroinei sînt departe de simplitatea unui personaj dominat de violența instinctului biologic. Senzualismul nu degenerează în desfrîu. Atentă la reacțiile bărbaților față de seducția sa, Caty se apără prin riposte mai puțin feminine. Indignată de insinuantul sărut „patern“ al tatălui vitreg, îi întoarce cu violență o palmă pe față ; deși conștientă tot timpul că Tilibiliu trage din umbră sforile negre împotriva soțului ei în semn de răzbunare, mîndria o determină să nu schițeze nici un gest încurajator, ba mai mult, dezgustată de vul-

[23] *Scrinul negru*, II, p. 108.

garitatea secretarului de legație, îi alunecă din brațe lovindu-l și apostrofîndu-l cu „porcule, ai pierdut orice urmă de decență".

Madam Farfara face observații eronate despre entuziasmul Caty-ei pentru poziția socială a bărbaților. Cererea în căsătorie a lui Fred Tilibiliu, proaspăt diplomat, și promisiunea de a-i oferi „luxul legațiilor" o lasă indiferentă. Mariajul se realizează în accepția sa pe un suport superior. A învinui eroina că la 12 ani, deoarece alegerea era de atunci făcută în favoarea lui Ciocîrlan, afirma un parvenitism social pare exagerat. Prezumția se infirmă, de asemenea, prin refuzul unirii cu bogătașul Oster.

De altfel, Caty rămîne, în fond, o neînțeleasă. Ciocîrlan nu poate pricepe de ce soția sa nu face gestul final de a oferi cecul cu care ar fi ieșit curați dintr-o afacere ce le măcina poziția socială, Oster se întreabă pentru ce nu este preferat dacă este iubit, Gavrilcea rămîne consternat de refuzul Caty-ei de a-i da modesta sumă necesară salvării peste graniță, Tilibiliu persistă în insistențele sale, contrariat de atitudinea soției ministrului, care se dăruia cu generozitate iubirii extraconjugale, Madam Valsamaki-Farfara avea nedumerirea motivului fascinației Caty-ei, cei din jur sînt mirați de marea naivitate a femeii măcinate de cancer, care nu înțelege că se află pe marginea mormîntului ș.a.m.d. Numeroasele interogații sînt tot atîtea enigme ale naturii umane, multiformă și problematică. Ele reprezintă formidabila putere de intuire a sufletului feminin, profunda înțelegere a romancierului că feminitatea presupune o infinitate de fațete ce nu se dezvăluie oricum și oricui.

În țesătura epică, fizionomia personajului se aureolează de misterul farmecului imprecis conturat. Caty rămîne o apariție tulburătoare asupra căreia privirile zăbovesc îndelung. Deși scriitorul se apleacă adeseori asupra reliefului exterior, nu asistăm la pictura sigură a portretului fizic. Detaliile fizionomice reduse la cîteva linii de creion punctează anume momente ale vîrstei. Adolescența aduce un portret cu linie băiețească și plete în vînt (asemănător Mignon-ei, eroina lui Goethe, simbol al „caracterului hermafrodit" [24] al fetei nepubere ; la 25 de ani eroina purta „părul retezat ca la apașe", iar „fața apărea cărnoasă, orientală și provocatoare", în zilele bolii, chipul recăpătase trăsăturile copilăriei, „fața redevenise prelungă iar ochii mari și profunzi îi confereau un farmec inedit". Autorul e atent la plasticitatea formelor, simpatizînd cu o „complexiune venerică".

Printr-o mare artă a sugerării, chipul eroinei transmite forța seducătoare a feminității. „Excepțional de frumoasă n-a fost, dar i-a ametit pe mulți prin nu știu ce", vociferează madam Farfara, adăugînd apoi ca și cînd ar fi descoperit enigma atracției acesteia : „Caty excita". În „Sfaturi pentru fiica mea", Ioanide insera și reflecții asupra farmecului feminin. „Esențialul — gîndea arhitectul — este nu de a fi desăvîrșită trupește, ci expresivă" ; or, Caty reprezintă un relief revelator. Femeie de gust, fără să-și cultive cu perseverență virtuozitate feminitatea, Caty

[24] G. Călinescu, *Goethe și fata-băiat*, în *Scriitori străini*, București, Editura pentru literatură universală, 1967, p. 691.

știe să-și lumineze calitățile fizice cu discreție și eleganță, prin vestimentație. Agrementele feminizării inteligent dozate nu i se substituie, preluîndu-i identitatea, dimpotrivă, au darul să ilustreze materia, făcînd-o pe purtătoarea lor mai pregnantă. Amănuntul material, în manieră balzaciană, devine semnificantul unei anume realități. Universul vestimentar ne introduce în cel spiritual. Așa cum construiește cu migală edificii sau mobilează fastuos interioarele, ochiul plastic al naratorului desenează în linii sobre, dar expresive toaletele de zi sau de seară ale personajelor feminine, încît putem reconstitui din paginile romanului garderoba eroinei, relevantă pentru un anumit context social, psihic, afectiv, complementară efortului de particularizare a caracterului. În scena de la tribunal, cele două rivale, privite alături, se ilustrează prin comparare. Caty prezintă un prim ascendent asupra Corneliei, prin nota firească și elegantă a doliului.

Momentele cînd Caty, presată de mizerie, este nevoită să renunțe la lucrurile sale ne apar dramatice. Avea „memoria sentimentelor și peisajelor unei părți a globului prin obiectele de îmbrăcăminte". Asemenea unei arhive vii, acestea închideau frînturi de viață, jerbe de amintiri. Deveniseră niște semne metonimice. Sacrificarea lor se face lent, după lungi contemplări și ezitări, ca într-un ritual chinuitor. Despărțirea, resimțită dureros, cu o „tristețe sfîșietoare", răscolește sufletul reîncărcat de amintiri. Schimbarea lumii nu poate fi însă oprită. Propensiunea imaginarului călinescian spre vetust pare a ocoli spațiul eroinei. Deși hainele aparțin altei epoci, păstrează totuși fibra neatinsă. Decesul „materiei" nu s-a produs încă. „Moliile" n-au repurtat victoria. Vitalitatea eroinei a întreținut totul în jur nealterat. Ai impresia că poetul „lucrurilor" înscenează un suav cîntec funerar trecutului. Tabloul are aerul de a reprezenta ofranda cerută de soarta nestatornică. De altfel, obiectele capătă semnificații numai în împrejurări social-afective prin amprenta contextului respectiv. Smulse și transplantate în alt mediu, își pierd investitura proprie. Rochia de „jersey roz" pusă la nunta centurionului, care stîrnise lui Gaittany, atunci, un grațios compliment pentru stăpînă, nu va fi greu de închipuit cum se va așeza pe fata lăptăresei ; fracul lui Ciocîrlan, dăruit unui bătrîn și tras peste surtucul peticit, stîrnește Caty-ei hohote de rîs.

Autorul operează asupra unora dintre personaje transfuzii ale structurii sale intelectuale și psihice. „Muzica stîrnește în noi — spunea G. Călinescu — nu instinctele, ci gîndurile în formă inefabilă" [25]. Prin muzică se conferă eroinei un alt mod de existență. Snobismul lui Betty Zănoagă adusese în casă muzica, răscolind viorile ascunse ale sensibilității fetei ; Caty inițiază salon de muzică cu „două piane, harfă și dădea cu prietenele ei serate muzicale". Sub freamătul degetelor sale, pianul scotea sonuri înalte și furtunoase. Caty trăia partitura cu întreaga ființă. Temperamentul său italic înclină spre muzica lui Mozart, de care se înflăcăra și arhitectul Ioanide cîntînd la vioară pentru coloanele „ionice". Bucuria retragerii în universul pur al muzicii, privilegiu ce nu

[25] G. Călinescu, *Despre muzică*, în *Cronicile optimistului*, p. 164.

e dat oricărui personaj, o face pe Caty să dăruie ceasuri întregi cizelării talentului fiului său. Pentru ea sunetele cristaline ale clavecinului devin calmante mult mai puternice decît dozele mărite de morfină, sau picură amintiri reconfortante peste rănile morale mult mai atroce decît junghiurile viscerale.

Dorința de a fi înmormîntată cu melodiosul cîntec de leagăn creol *Ay, ay, ay* transmite imaginea unui suflet vibrînd, deschis spre frumusețe și candoare. Scena curioasei îngropări se salvează de ridicol prin execuția lipsită de sentimentalism ușor, a purității interpretării, ca și cînd s-ar fi cîntat „o piesă de Bach sau de Haendel", un fel de „Missa solemnis". Elementele de detaliu menite să sublinieze pregnanța artistică a caracterului feminin traduc nevoia creatorului de a reverbera prin personaje propriile gînduri sau preferințe. Mare iubitor de animale, autorul transmite personajelor sensibilități distincte. Așa cum profesorul îngropa pe Fofează în curte sub inscripția „cave canem", Caty, sincer afectată de moartea lui Șoim, dădea dispoziții în țară să fie îngropat în parcul vilei „cu împrejmuire și flori". „Și nu făcea asta din snobism." Se alarma de boala pisicii, trata cu toată seriozitatea debilitatea cățelușei. Să fie oare gesturile Caty-ei doar semne ale minorelor îndeletniciri ale protipendadei sau pot fi integrate înțelesului mai adînc al legăturii dintre om și universul domestic? În „Sfaturi pentru fiul meu", arhitectul enumera în testamentul etic o cugetare ca aceasta: „Iubește animalele... popoarele care aruncă cu pietre în cîini stau jos pe scara umanității".

„Caracterul" se desprinde și din ambianța fizică. Schița interioară a conacului de la Pipera („tavane în stil rustic, cu grinzi mari din trunchiuri întregi de copaci..., pereți albi imaculați"), entuziast descrisă de Caty, prezintă asemănări cu locuința lui Ioanide („plafonul, din mari grinzi de stejar și de scînduri lustruite", „pereții erau văruiți"), amintește de arhitectura „muzeului de artă" prin grinzile ce „alunecau ca niște raze negre spre un centru îndepărtat și invizibil" și pe care însuși romancierul încercase să o adapteze modestei sale case.

Preferințele florale se îndreaptă către elementul vegetal de componență cărnoasă; ornamentarea scărilor conacului cu cactee transmite aspirații meridionale, dar și oroarea de îmbătrînire de care sînt încercate adolescentele călinesciene, între ele suava Pica. Ioanide trădează aceeași repulsie pentru vegetația cu țesuturi apoase. „Smochinele, curmalele îmi calmează frica de putrefacție", se mărturisește arhitectul lui Saferian. Anatomia regnului vegetal l-a interesat pe romancier. Plantele prea „grase, mustoase și sangvinolente" i-au trezit oroarea putridității.

Spaima de senilitate se pulverizează asupra personajelor. Alertate de implacabila scurgere a vremii, femeile se luptă dramatic, uneori cu efecte comice, cu însemnele vîrstei. Se observă la G. Călinescu o artă complexă în a urmări traiectoria unor destine pînă la stingerea lor. Scriitorul excelează în prezentarea fenomenelor decrepitudinii, senilității, aici a devastării fiziologicului sub presiunea maladiei nevindecabile. Autorul avansează minuțios în descrierea ruinării biologicului, is-

codind atent efectul psihologic. Muribunda rămîne egală sieşi. Cu rare crispaţii de incertitudine, Caty e lipsită de conştiinţa cataclismului interior. Marea sa vitalitate respinge moartea la 40 de ani ca pe o absurditate. O puternică voinţă de a trăi se manifestă în faţa fatalităţilor, încît s-ar putea presupune o posibilă racordare la noua ordine socială, dacă ar supravieţui. Ioanide credea în educabilitatea eroinei, motivînd că „oricine arde de o mare pasiune se poate preface sufleteşte. Nenorocirea e de a te naşte cu sîngele îngheţat“ [26].

Universul feminin al romanelor lui G. Călinescu demonstrează neputinţa categorisirii personajelor ca „exemplare“ în alb sau negru. Criticul sesizase că „o figură omenească perfectă ne-ar produce efectul artificialului“ [27]. „Perfectul“ în negativul său ar declanşa desigur un rezultat similar. Plăsmuirea destinului interior al Caty-ei mărturiseşte, o dată în plus, intuirea raporturilor societate-individ, ca şi pătrunderea sufletului feminin în dialectica sa proprie. Încorporat lumii sale, reliefat prin plastica vie şi policromă a desenului propriu, nuanţat de gîndirea estetică călinesciană, „personajul feminin“ se dimensionează pregnant, impunîndu-se ca element structural al adevărului romanesc.

[26] *Scrinul negru*, II, p. 311.
[27] G. Călinescu, *Perfecţiunea în artă*, în *Cronicile optimistului*, p. 319.

Semnificații arhetipale în romanul *Moromeții*

ADRIAN COSTACHE

Publicînd în 1971, vreme de cîteva luni, o serie de eseuri în revista *Luceafărul,* sub semnul „întoarcerii imposibile", autorul *Moromeților* dezvăluia, de astă dată direct, fără medierea povestirii sau a romanului, o conștiință modernă, interogativă, preocupată de destinul omului și al civilizațiilor. Un moralist modern — s-a spus atunci despre scriitor. Un moralist născut dintr-un fond de sensibilitate clasică. Și nu era poate surprinzător pentru nimeni faptul că Al. Piru asocia prezența săptămînală a lui Marin Preda în *Luceafărul* unei alte prezențe ilustre, de la *Contemporanul,* celei a lui G. Călinescu. „Păcat — zicea Al. Piru — [...] n-o să mai am bucuria pe care în fiecare sîmbătă autorul *Moromeților* [...] mi-o procura cu regularitate. Am văzut întotdeauna în scrisul lui M. Preda prezența unei conștiințe artistice, inteligență critică, meditația adîncă asupra faptelor."[1]

Subiectul volumului *Imposibila întoarcere,* care avea să adune eseurile din *Luceafărul* — nota același critic — îl „constituie problemele scriitorului profesionist, dedicat adevăratei arte"[2]; prin aceasta el aparține categoriei cărților de probleme și idei, eseului captivant, de felul celor intitulate de A. Gide „pretextes" sau „incidents" sau de J. P. Sartre „situations".

Mai adevărat ar fi fost poate să se spună că *Imposibila întoarcere era și o carte despre problemele artei și ale scriitorului.* Căci dincolo de aceste aspecte, incitante de altfel, aveam a face, cum s-a și remarcat după aceea, cu o carte moromețiană în spiritul ei fundamental. Scriitorul medita asupra lumii și a fragmentelor sale în felul în care însuși eroul său, Ilie Moromete, reflecta și vedea lumea, provocînd neliniști și întrebări, invitîndu-și astfel cititorul să gîndească febril asupra necontenitei deveniri.

Se subînțelegea, între altele, din acele eseuri că între cultura unei societăți tehniciste, pe cale de a se constitui impetuos la noi în ultimele decenii, și vechiul umanism al societății agrare, al lumii lui Moromete cu alte cuvinte, nu trebuia, nu putea fi vorba de o contradicție de neînlăturat. Fiindcă aceasta ar fi însemnat, în concepția scriitorului, o simplificare nepermisă a istoriei, o fetișizare a necesității oarbe : „Ce faci tu, aici, în București ?" îl întreabă scriitorul pe fratele său vitreg, om de cincizeci de ani. „Cum, zice, eu, mă ? Construiesc societatea. Jumă-

[1] Al. Piru, *Imposibila întoarcere,* în *Luceafărul,* 28 aug. 1971.
[2] *Ibidem.*

tate am și construit-o ! A mai rămas jumătatea ailaltă !". „S-ar părea, comentează scriitorul, că nici el nu e pe deplin convins de gravitatea efortului pe care-l depune, deși nici acolo în sat nu mai vrea să stea" [3].

Ce se întîmplă, așadar, cu țăranul ? Ce se întîmplă cu civilizația lui, pe scriitor interesîndu-l în primul rînd oamenii și abia apoi istoria care este „înceată și nepăsătoare" [4].

Întrebările plutesc în conștiință, demersul meditativ și grav nu le găsește un răspuns ferm și imediat, deși, indirect, scriitorul dăduse un răspuns, cel mai bun posibil poate, prin crearea unui roman și a unui personaj fascinant, un erou care, aidoma lui Kant — dacă ar fi să-l invocăm pe Călinescu — își pune în linii mari aceleași probleme ca și filozoful german.

Morometii este un roman total și exemplar. Exemplar în sensul în care G. Lukács însuși definea romanul : „Romanul este epopeea unei epoci în care *totalitatea extensivă a vieții încetează de a mai fi o evidență* (s.n.), a unei epoci pentru care imanența vitală a sensului a devenit problemă (și implicit neliniște !), deși ea nu și-a pierdut cu totul aspirația spre totalitate" [5]. Și dacă epocilor înseși ale romanului le lipsește totalitatea, atunci și eroul lui Preda va trăi absența ei, a totalității, și drept urmare criza lui se va naște din dispariția sensurilor mari, ultime și armonice ale lumii, iar el nu va mai putea fi gîndit, imaginat, în absența fiorului tragic, ivit din dispariția echilibrului, din amurgul acelui fel de lume al cărei simbol era, închisă, suficientă sieși. („Cum să trăiești dacă nu ești liniștit ?" [6]) Căci Ilie Moromete este un erou care vrea să păstreze cu orice preț ideea de coerență a lumii, în sensul de totalitate, apropiindu-se astfel de eroul epopeic prin grandoare, dar nerămînînd totuși decît un erou de roman. Cînd timpul nu va mai avea răbdare, drama lui Moromete se va declanșa, iar el va suporta pe rînd, aidoma omului arhetipal, cele trei posibile exiluri : din propria *familie*, din *sat* (cetatea antică) și în cele din urmă, definitiv, potrivit destinului, din patria *iubirii* pentru Fica.

*

Nu este lipsit de interes să amintim cîteva dintre formulările remarcabile, sau uneori metaforele, cu care s-a încercat definirea romanului *Morometii* și a personajului său principal. S-a spus astfel că *Morometii* este „romanul unui destin" (cu referire la vol. I), în vreme ce volumul al II-lea este „romanul unei colectivități" (E. Simion) sau romanul epopee al unei „năzuințe morale" (M. Iorgulescu). Fiorul tragic a fost surprins în formule ca „romanul consecințelor unei iluzionări" (M. Ungheanu), „romanul tragicei experiențe" (M. Gafița) sau „drama idealismului moral țărănesc" (E. Simion) ș.a.m.d.

---

[3] M. Preda, *Imposibila întoarcere*, București, Editura Cartea Românească, 1971, p. 23.

[4] *Ibidem*, p. 24.

[5] Georg Lukács, *Teoria romanului*, București, Editura Univers, 1977, p. 61.

[6] M. Preda, *Morometii*, vol. I, București, Editura Cartea Românească, 1977, p. 421.

Cît privește destinul lui Ilie Moromete, drama lui a fost definită ca fiind aceea a omului *creator* învins de cel *social* sau a individului încercuit viclean de istorie (E. Simion), ca dramă a „ultimului mohican" (M. Gafița), „drama unui țăran captiv în propriul său univers" (M. Ungheanu).

Pornind de la aceste definiri, se observă lesne faptul că romanul lui Preda aspiră spre cuprinderea fundamentală a epopeei și că, deci, eroul său este, în egală măsură, expresia unui destin social, dar și a unuia uman și mitologic, un personaj cumva de graniță care face trecerea de la clasicismul vîrstelor omenirii, ce apune pe un fond de orgoliu uman (exprimat atît de bine în „Domnule, eu totdeauna am dus o viață independentă" [7]), la zorii unei modernități venite mai tîrziu în spațiul nostru rural și tulburînd profund și definitiv armoniile unei culturi milenare, închise în sine.

Se prăbușește o lume așadar, al cărei simbol tulburător este Ilie Moromete. Convingerea acestei lumi este că universul e dominat de logos. Iar expresia logosului se conturează în acea fascinație a vorbei, prezentă la erou, de care e atras fără putința de a se împotrivi, căci împotrivirea implică urmări dramatice, în sensul unei înstrăinări de însăși esența umană. Cuvîntul are semnificații însă doar cîtă vreme lumea e în picioare cu rostul ei vechi, și numai așa își îndeplinește menirea de a comunica cu adevărat farmecul existențial, bucuria și miracolul vieții — semne în ultimă instanță ale unei fericiri individuale. „Lovi-o-ar moartea de vorbă, de care nu te mai saturi, Ilie" îi zice Catrina, căreia farmecul totalității îi scapă. (Și nu numai ei, ci și altor personaje din roman, inclusiv fiilor lui Moromete, sau lui Bălosu, și de aceea existența lor este nerealizată — o însumare de fragmente definite prin meschinăria semnificațiilor.) „Toată ziua stai de vorbă — adaugă Catrina Moromete — și beai tutun și mie îmi arde cămașa pe mine." [8]

Însă locul în care cuvîntul organizează și domină Universul cu adevărat e poiana lui Iocan, iar numirea de „banchet spiritual" dată discuțiilor de aici nu pare deloc exagerată. Gradul de materializare a unui echilibru (cu excepția poate doar a momentelor cînd *socialul,* al cărui mesager e Țugurlan, tulbură armonia) este atît de mare, încît năzuința morală devine *existență morală,* o sărbătoare, și drept urmare ei „parcă nici nu se auzeau unii pe alții" [9]. Pe de altă parte poiana este acel topos simbolic, ideal și sintetic, țăranii simțindu-se aici ca într-o familie, ei reprezentînd *satul* (cetatea, adică !) sub semnul unei *iubiri* mitologice, și astfel ei descoperă acele relații ascunse dintre lucruri care pe ei îi minunează, în vreme ce celorlalți le scapă. Logosul adună în juru-i un suprem echilibru, încît autorul poate spune despre Ilie Moromete : „Se pare că chiar ajunsese acolo, adică să-și ajungă lui însuși cu ceea ce avea" [10]. *Se pare,* așadar, fiindcă armonia interioară

[7] *Ibidem,* vol. II, p. 569.
[8] *Ibidem,* vol. I, p. 12.
[9] *Ibidem,* vol. I, p. 106.
[10] *Ibidem,* vol. I, p. 236.

desăvîrșită, ca și împăcarea totală cu Universul, sînt totuși doar mitologice și legendare, iar Moromete, individul social din el, așteaptă nu mai tîrziu, ci chiar în acea duminică, confruntarea cu agenții fiscali, semnele celeilalte lumi, purtînd alte valori, pe care Moromete încearcă s-o evite prin amînare sau făcînd pur și simplu abstracție de ea : „Moromete se apropie de poartă tăcut. Acum se uita în altă parte, întocmai ca și cînd n-ar fi auzit nimic din ceea ce i se spusese... Moromete stătu un timp pe prispă, apoi se ridică cu fruntea în pămînt și o luă încet spre poartă. În dreptul ziarului se opri, se uită la el ca și cînd ziarul ar fi picat din cer acolo, apoi se aplecă și-l ridică“ [11].

Sensurile au început, așadar, să se tulbure. *Viața* înțeleasă mai ales ca dimensiune socială, aduce problemele ei, începe să tulbure *existența* eroului, fără însă ca deocamdată răvășirea, momentul crizei, să se producă. Eroul se mai află încă în stăpînirea patriilor arhetipale, el mai poate domina lucrurile ostile, căci : „Moromete stătea parcă deasupra tuturor. Locul lui era pragul celei de-a doua odăi, de pe care el stăpînea cu privirea pe fiecare“. Dar tot acum : „Cei trei frați vitregi, Paraschiv, Nilă și Achim, stăteau pe partea dinafară a tindei, ca și cînd ar fi fost gata în orice clipă să se scoale de la masă și să plece afară“ [12].

Semnele destrămării primei patrii, ca și ale primului său exil se vădesc deocamdată simbolic, dar nu mai puțin amenințătoare, pentru că în finalul volumului I ele să se materializeze și să provoace adînca și tragica fisură din conștiința personajului : „Ce trebuia să fac și n-am făcut ? Ce mai era de făcut și m-am dat la o parte și n-am avut grijă ?... S-au luat după lume, nu s-au luat după mine ! Și dacă lumea e așa cum zic ei și nu e așa cum zic eu, ce mai rămîne de făcut ?! N-au decît să se scufunde ! Întîi lumea și pe urmă ei cu ea !“ [13].

Interogație și măreție, observăm... Dar cum este lumea ?! Moromete nu pare să admită decît un singur chip al ei, cel în care zeii nu sînt muți, ci încă vorbesc. Departe de sat și de ai săi, Moromete monologhează pe piatra de hotar. Nu dialog însă, căci zeii, cu sau fără voia lui Moromete, au murit totuși, iar „viața proprie a interiorității este posibilă și necesară numai atunci cînd ce-i separă pe oameni a devenit o prăpastie de netrecut ; numai atunci cînd zeii au amuțit, cînd nici jertfele și nici extazul nu mai pot dezlega limba tainelor ; numai atunci cînd lumea faptei s-a desprins de oameni și a devenit din pricina acestei autonomii goală pe dinăuntru și incapabilă să preia adevăratul înțeles al actelor umane, incapabilă să devină ea însăși simbol al faptelor și să le topească pe acestea în simbol“ [14].

Și, într-adevăr, ceea ce-l separă pe Moromete de fiii lui este o „prăpastie de netrecut“. Fiindcă pentru ei semnificațiile vechi au încetat să mai existe, iar faptele s-au desprins de ei. Pentru Moromete însă

[11] *Ibidem*, vol. I, p. 142.
[12] *Ibidem*, vol. I, p. 19.
[13] *Ibidem*, vol. I, p. 422.
[14] G. Lukács, *op. cit.*, p. 71.

aceasta înseamnă că ei sînt *bolnavi:* „Băieții mei! exclamă Moromete cu un glas de parcă n-ar fi știut că avea băieți. Băieții mei, Scămosule, sînt bolnavi“ [15].

Disimularea lui Moromete fusese modul său de a încerca să amîne tragicele exiluri din patriile sale originare, exiluri profilate pe fundalul unui timp „care nu mai avea răbdare“. Dar disimularea nu îl ajutase în cazul fiilor săi, în încercarea de a păstra familia în sensul ei tradițional, ci, dimpotrivă, accentuase acea incapacitate a lor de a prelua „adevăratul înțeles al actelor umane“. Iar acest lucru se întîmpla astfel, fiindcă disimularea lui Moromete nu era altceva decît un joc magic ce purta în sine și *ascundea* tainele lumii morale a lui Moromete.

*

Volumul al doilea nu face altceva decît să amplifice istoria confruntării eroului cu socialul, a conflictului între *viață* și *existență*, în sensul în care înțelege Lukács aceste noțiuni, cu scopul de a reface armonia primordială, de a redobîndi patria pierdută. Numai că Logosul se află în continuă degradare și de aceea Moromete va suporta și alte exiluri, cel mai pregnant fiind cel din sat, din cetate adică, cu toate că se ridică parcă deasupra tuturor întîmplărilor și primejdiilor și pare să refacă unitatea și coerența de odinioară a lumii: „Într-adevăr arăta iarăși senin și se uita pe drum ceasuri întregi, exact ca pe vremuri, fără să aibă nevoie de nimic din afară, deși, dintre copii, pe lîngă el nu mai rămăsese decît Ilinca“ [16].

Mai mult potențială în primul volum, putînd fi evitată prin disimulare și retragere în patriile arhetipale, prin refugiu în mit, adică, istoria devine în al doilea volum agresivă, spărgînd mai întîi familia lui Moromete, apoi cercul cetății, satul — centrul și marginea lumii, odinioară — și transformîndu-l într-o groapă fără fund „din care nu mai încetau să iasă atîția necunoscuți“ [17]. Fragmentul ia locul totalității, întregului, iar haosul înlocuiește o vreme cosmosul. Zorii unei alte lumi, ai modernității se nășteau triumfători, iar cei care veneau odată cu această lume nu mai puteau respira într-un spațiu închis. Ei inventează „productivitatea spiritului“, ceea ce avea să ducă la pierderea evidenței concrete a arhetipurilor, noua gîndire fiind legată nu de liniște, ci de neliniște, de „pista infinită a aproximării niciodată deplin izbutită“ [18].

Încercarea de redobîndire a primei sale patrii se făcuse prin drumurile lui Moromete la București, în căutarea fiilor, în speranța de a-i convinge să se întoarcă, refăcînd familia, în vreme ce calea de redobîndire a vechiului spațiu pierdut al satului, poiana lui Iocan, pare a se realiza prin retragerea pe prispa casei ca și prin dialogurile purtate cu fiul său Moromete, prin care încearcă să dobîndească o nouă înțelegere. Și este neobișnuit să constați (iar aceasta ar fi o parte a modernității eroului!) cum Moromete încearcă să reconcilieze *viața* cu *existența*, re-

[15] Marin Preda, *Moromeții*, vol. II, p. 405.
[16] *Ibidem*, vol. II, p. 169.
[17] *Ibidem*, vol. II, p. 70.
[18] G. Lukács, *op. cit.*, p. 39.

conciliere care nu mai poate fi altfel înfățișată decît prin încercarea de a pătrunde sensul adînc al lumii abia născute, numai astfel putînd s-o alăture celei vechi. Timpul însă nu mai are răbdare (din nou timpul!), și Moromete se consumă într-o încordare unică, dureroasă, „prizonier parcă fără scăpare al elementelor și al lui însuși". Restrîngerii spațiului existenței i se adaugă obsesiv accelerarea timpului, manifestarea lui ca timp istoric, opus celui mitologic.

Ceea ce i-a rămas lui Moromete în final sînt drumurile la Rîca și o iubire tîrzie și calmă, odihnitoare, pentru Fica, o ultimă *patrie* așadar, din care nu-l va mai alunga decît moartea. În aspirația sa spre totalitate, acest erou de roman, dar cu dimensiuni morale de epopee, pare a fi regăsit pentru o ultimă clipă un liman al coerenței de odinioară a Universului. Acum pînă și zeii pot ieși parcă din amuțeala lor încremenită. Și de aceea lumea din jur nu mai este atît de încețoșată cu formele ei infinite. Este limpezirea ultimă dinaintea morții sau atingerea pentru ultima oară a acelei perfecțiuni și armonii către care își îndreptase existența toată viața lui ?

Simbolizînd o lume de graniță, între arhaic și modern, cu oameni care aidoma vechilor greci au răspuns celor mai multe întrebări înainte de a le apărea neliniștea și aproximarea, dar și cu întrebări cărora, pe măsură ce timpul se accelerează, devine istoric, ea nu le mai poate găsi răspunsul, Moromete se constituie așadar ca un exilat problematic, interogativ, ca un arhetip care încearcă să-și depășească condiția, și chiar reușește în parte, transformînd astfel romanul într-o dezbatere morală susținută. I se dă astfel acestuia o aură de modernitate cu totul remarcabilă. Cît privește exilurile, ele nu rămîn, în bună măsură, decît niște crize care pot tulbura existența, dar nu distrug viața, eroul rămînînd consecvent cu sine și, de aceea, scăldat în lumina de amiază a măreției de neconfundat. „Domnule, l-am auzit că îi spune doctorului, eu totdeauna am dus o viață independentă!" [19]. În realitate, Ilie Moromete dusese mai degrabă o *existență independentă* (influențînd desigur și viața în sensul celor spuse de el), dar viața lui fusese totuși supusă grav nepăsărilor teribile ale istoriei, exilurilor dramatice.

[19] Marin Preda, *Moromeții*, vol. II, p. 569.

Marin Sorescu: *Răceala*

(structura textului dramatic)

ADRIANA BONTEA

Prima parte a activității literare a lui Marin Sorescu stă sub semnul creației poetice, începînd cu volumul de debut, *Singur printre poeți*, și continuînd cu următoarele : *Moartea Ceasului, Tinerețea lui Don Quijote, Tușiți, Unghi, Suflete bun la toate, Astfel, Norii, La lilieci*. Treptat, activitatea autorului se îndreaptă și spre alte domenii ale literaturii : romanul *Trei dinți din față* și piesele de teatru *Iona, Matca, Paracliserul, Pluta Meduzei, Răceala, A treia țeapă*.

O caracteristică a operei lui Marin Sorescu este lipsa de conformism a autorului față de vechile formule. Înscriindu-se pe această direcție polemică, creația sa, și în special cea poetică, va evolua, sub aspect formal, spre realizarea unui limbaj propriu, unitatea creației lui Sorescu fiind dată în mod special de aceeași atitudine a autorului față de cuvînt.

În cele ce urmează, vom analiza piesa *Răceala*, remarcînd de la început apropierea care există între poezia și dramaturgia autorului, apropiere care se bazează pe transferul unor procedee definitorii din domeniul poeziei în cel al pieselor de teatru. Astfel, structura piesei corespunde intenției de a realiza o metaforă de ansamblu, căreia să i se subsumeze și la crearea căreia să participe pasajele epice și discursive, gruparea personajelor în scenă, structura actelor și a tablourilor. La acestea se adaugă o anumită modalitate de folosire a limbajului, similară cu cea a textelor poetice. Un exemplu în acest sens îl constituie chiar titlul piesei. Pentru motivarea lui, trebuie avute în vedere cîteva replici izolate, care devin explicite în tabloul final, ce corespunde morții căpitanului Toma. Tabloul e în esența lui metaforic, justificînd întreaga desfășurare a narațiunii.

Punctul de plecare al metaforei-titlu coincide cu una dintre replicile personajelor, replică cu o dublă semnificație : „Un junghi în șale", interpretată inițial ca o convenție de limbaj. Întregul sistem de replici al ultimului tablou este construit la limita dintre sensul propriu și cel figurat al expresiei. Acest joc se menține pînă la sfîrșitul piesei, moment ce corespunde disocierii celor două sensuri, sensul propriu, aparținînd nivelului narativ (căpitanul Toma moare pentru că a fost rănit, în timpul luptei, cu un cuțit în spate), iar sensul figurat integrîndu-se metaforei generale a piesei : „Nu murim noi așa, cu una cu două. Nu murim !", moartea însăși fiind privită ca un lucru neimportant, „o simplă răceală". Exploatarea ambelor accepțiuni capătă o valoare iro-

nică, care constă tocmai în posibilitatea unei duble interpretări. Vom reveni asupra acestui procedeu, adăugînd şi alte modalităţi de realizare.

Revenind acum la elementele specifice construcţiei dramatice, le vom detaşa şi le vom analiza în continuare.

Piesa *Răceala* cuprinde patru acte, fiecare act fiind alcătuit dintr-o succesiune de tablouri. Structura unui act decupează, în mare, un moment al suportului narativ. Subliniem faptul că acţiunea propriuzisă nu este un element important al dramaturgiei lui Sorescu. Succesiunea evenimentelor este alcătuită din puţine episoade : campania otomană din anul 1462, care avea drept scop înlăturarea lui Vlad Ţepeş de la tronul Ţării Româneşti şi înlocuirea lui cu fratele său, Radu cel Frumos. Fiecare din momentele desfăşurării narative se încadrează aproximativ în cadrul unui act. Astfel, în primul act este anunţată campania şi scopul ei, urmează apoi pregătirea campaniei, actul al III-lea se referă la primele întîlniri ale armatelor, iar actul al IV-lea are în centru lupta de la Oieşti.

La acest nivel superficial, ordonarea şi repartizarea datelor acţiunii se face nu numai pe baza textului în sine, ci mai ales prin intermediul indicaţiilor scenice. Vom constata că piesa nu se concentrează asupra evenimentului istoric, după cum am mai arătat mai sus, din cauza ponderii mici pe care o are acţiunea în economia textului.

În situaţia în care elementele care dau direcţia principală de dezvoltare a naraţiunii sînt prezente în text, acestea iau forma unor discursuri de raportare. Aceste particularităţi ţin de specificul reprezentării scenice, care nu permite o prezentare directă a anumitor episoade. Ele sînt aduse la cunoştinţa publicului prin intermediul personajelor, care fac legătura între eveniment şi spectator, relatînd „scenele" care nu se petrec pe scenă. *Răceala* conţine multe asemenea exemple de situaţii cînd eroii povestesc ce se întîmplă dincolo de spaţiul scenei. Uneori relatarea este concomitentă cu ceea ce se relatează, ca de exemplu întîlnirea dintre turci şi soldaţii români, travestiţi în femei, moment descris de Sultan şi de Radu. Alteori evenimentele aparţin unui timp anterior celui în care se face povestirea, umplîndu-se astfel spaţiul dintre două tablouri. Aşa se întîmplă cu momentul bătăliei de la Oieşti, care este adusă în scenă prin aluziile personajelor la evenimentul respectiv. Ne aflăm în faţa unui tip special de discurs, diferit de cel prezentat anterior, care se bazează pe trimiteri succesive la episoade ale naraţiunii. Acest procedeu va fi dezvoltat la nivelul construcţiei personajului Vlad Ţepeş, prezent în cadrul piesei exclusiv prin referirile făcute de ceilalţi eroi.

Pregnanţa utilizării discursurilor de raportare, discutate anterior, are consecinţe importante asupra acţiunii. Din această cauză, ea apare ca fiind fragmentată într-o serie de secvenţe al căror ansamblu se realizează la nivelul textului într-o succesiune discontinuă.

Alt aspect, legat de desfăşurarea acţiunii, este existenţa unui sistem de semnale cu valoare anticipativă, care au funcţia de a atrage atenţia asupra a ceea ce va urma, creînd o anumită aşteptare. De multe ori aceste semnale anticipative se integrează nivelului metaforic al pie-

sei. De exemplu, visul doamnei Safta prevestește moartea căpitanului Toma. Semnalul respectiv se justifică atît în planul desfășurării epice, cît și în cel metaforic, printr-o lectură retroactivă, deoarece însăși scena morții este metaforică. De asemenea, replica Sultanului : „În teatrul istoric, ca și în istorie trebuie să ai ce tăia", este, prin sensul ei propriu, o anticipare a uciderii copilului Izabelei. Procedeul este mai complex decît în primul caz, pentru că sensul propriu este proiectat într-un cadru convențional, cel al spectacolului. Intervenția Sultanului distruge codul ficțiunii.

După cum am arătat, fiecare scenă cuprinde o succesiune de tablouri, a căror înlănțuire ordonează structura epică. Există însă o serie de tablouri cu valoare metaforică, tablouri care nu se justifică din punct de vedere al narațiunii, ci din cel al semnificației generale a piesei, de exemplu : tabloul al 15-lea, al horei femeilor care frămîntă lut pentru ridicarea unui zid împotriva turcilor sau scena finală, moartea căpitanului Toma sau consemnarea evenimentului istoric, lupta de la Oiești.

O particularitate a structurii actelor este reprezentată de sfîrșitul lor, care corespunde de obicei unei „poante". Se pot stabili și aici o serie de diferențe. Astfel, în actul al II-lea, procedeul dublează o anumită strategie, care constă în introducerea unor informații ce vor permite desfășurarea narațiunii, continuarea ei în actul următor. (Vestea uciderii celor 20 000 de turci și replica Sultanului : „E rău, dar e bine".) De asemenea, finalul actului al III-lea devine, în urma unei lecturi dintr-o perspectivă globală a piesei, o „poantă" : „Poate vine cu vreun junghi în șale."

Procedeul respectiv se realizează, în alte situații, prin completarea replicilor cu indicații scenice referitoare la gestul cu care vor fi însoțite cuvintele respective. Sfîrșitul actului I este un bun exemplu în acest sens. (Replica Împărătesei : „Lașilor ! Neisprăviților ! Fanfaronilor ! Așa se întinde mîna ?", urmată de indicația autorului : „Întinde ea mîna".)

Sub aspectul modului în care se încheie fiecare act, actul al IV-lea diferă de celelalte, prezentate anterior. Diferența se realizează la nivelul procedeelor, din care derivă o diferență de ton. Perspectiva anecdotică este înlocuită de una metaforică.

De fapt, întreaga piesă este construită pe această oscilație între un limbaj ironic și unul neironic, acesta din urmă suprapunîndu-se aproape integral peste tablourile cu valoare metaforică. În consecință, structura personajelor va fi și ea supusă unui mod dublu de articulare. Astfel, opoziția fundamentală se stabilește între grupul de personaje care îi desemnează pe turci și cel care îi reprezintă pe români. Structura nu este însă rigidă. Radu cel Frumos are funcția unui contraexemplu și stabilește legătura între cei doi termeni ai opoziției. O altă particularitate a acestui erou în raport cu ceilalți, particularitate provenită tocmai din valoarea lui de exemplu negativ, constă în funcția epică pe care o deține. Radu este personajul care determină, aproape în exclusivitate, sensul de desfășurare al acțiunii.

Revenind la opoziția existentă între personaje, se poate distinge o altă disociere, cea dintre turci, pe de o parte, și reprezentanții curții

bizantine, pe de altă parte. Şi aici au loc treceri de la un grup la altul, fără implicaţii importante, însă, în naraţiune. Stratos, apărător înfocat al creştinismului şi dornic de a porni o cruciadă împotriva păgînilor, se converteşte la mahomedanism. Valoarea ironică a unui asemenea tipar iese în evidenţă prin faptul că personajul este situat între două extreme : cea de la care pleacă şi cea la care va ajunge.

Pornind de la aceste opoziţii stabilite între personaje, se înregistrează diferenţele de ton specifice fiecărui grup. Astfel, eroii reprezentînd pe turci şi pe greci sînt definiţi ca personaje deviante din punct de vedere al perspectivei istorice, pe care o presupune piesa. Ca urmare a acestui fapt, prezenţa lor are o valoare exclusiv comică. În ceea ce îi priveşte pe români, procedeele comice sînt înlocuite de cele metaforice în realizarea lor ca personaje. Uneori, substituţia merge pînă la a sublinia tragicul anumitor situaţii. De exemplu, scena tragerii în ţeapă a unui soldat român nevinovat, fiind doar bănuit de trădare, este diferit prezentată în raport cu uciderea celor doi demnitari turci, Baftangioglu şi Beşleagă, de către Mohamed. Cea de a doua scenă ia forma unui joc, tragismul pe care îl presupune fiind anihilat de motivarea care este adusă. Vorbind cu Sultanul, locotenentul îşi aminteşte de o scenă petrecută înainte de momentul la care se referă piesa, scenă în care lui Mohamed i se făcea portretul. Tabloul îl înfăţişează fioros şi cu un cap sîngerînd la picioare. „Atunci aţi bătut din palme, a apărut un dregător, aţi scos sabia şi hîrşc ! capul". Replica Sultanului constituie punctul de plecare al scenei ce va urma : „Tu întotdeauna îmi dai idei. Ia ieşi puţin afară". Cei care vor intra vor fi cei doi generali turci, care aşteptau de mult să intre la Sultan. (Scena este pregătită din primul tablou al piesei, cînd Baftangioglu şi Beşleagă încearcă să pătrundă în cortul lui Mohamed şi sînt împiedicaţi de locotenent, sub diferite pretexte.)

Nu numai tipul de motivare distruge sensul tragic al unui asemenea tablou, ci şi modul în care este comentat. Sultanul îi spune lui Beşleagă : „saltă capul şi aruncă-l în coş ! (Beşleagă ia capul însîngerat al lui Baftangioglu şi-l pune în coş. Mohamed furios.) Nu pe acela, pe al tău ziceam !". Justificarea adusă trimite la convenţiile teatrului, scena conţinînd formule de tipul : „Să zicem că ai fi...", sau „pe mine mă cheamă...". În continuare, replicile se concentrează în jurul unui joc de cuvinte avînd în centru termenul „cap", joc ce contribuie şi el la metamorfozarea perspectivei tragice într-una comică. Mohamed : „De ce n-ai venit dintr-un pocnet ?". Locotenentul : „Dacă se îmbulzeau toţi ! Au trecut peste capul meu".

Cu totul altfel este prezentată scena uciderii soldatului român. Pe de o parte ne aflăm în faţa unei motivări diferite : „Numai dînd exemple groaznice, putem, într-un timp ca ăsta, stăvili hoţia, laşitatea, vorba lungă, curvia, minciuna şi trădarea", iar pe de altă parte, actul respectiv este însoţit de un alt tip de comentariu : „Învaţă să fii drept, nu crud. Şi cînd ai puterea, nu-ţi mînji mîinile cu sînge nevinovat". Este evident faptul că cele două scene sînt simetrice şi contribuie la stabilirea opoziţiei dintre grupurile de personaje.

După cele arătate, ne punem întrebarea firească în fața cărui tip de teatru ne aflăm. Este vorba, oare, de un teatru istoric, așa cum s-ar putea deduce din lista personajelor și din principalele momente ale narațiunii ? Pentru a stabili categoria căreia i se subsumează textul de care ne ocupăm, trebuie să luăm în considerare procedeele prin care autorul realizează o viziune unitară, ce guvernează întreaga organizare a piesei. Astfel, personaje cu valoare istorică sînt create dintr-o perspectivă care nu este definitorie pentru domeniul istoric. Sultanul Mohamed al doilea, zis și Cuceritorul, scrie versuri, iar preocuparea sa fundamentală, deși se pregătește pentru o campanie militară, este de a da o formă definitivă unui ultim poem. După cum am arătat, justificarea datelor epice nu se face în raport cu acest personaj, ci în raport cu Radu cel Frumos. În finalul piesei, asistăm la o schimbare de atitudine, care nu mai are importanță pentru desfășurarea epică propriu-zisă. Printr-o prismă asemănătoare sînt priviți prizonierii bizantini. Împăratul este un fals împărat, impostor și nebun, iar evoluția lui Stratos corespunde aceleiași perspective. Grupul, în totalitatea lui, prin statutul reprezentanților săi, de bufoni ai Sultanului, reprezintă o parodie la adresa istoriei. De asemenea, numeroasele aluzii istorice au o funcție asemănătoare. Însăși prezența prizonierilor bizantini trimite la viitoarea decădere a Imperiului otoman.

Sistemul de aluzii se leagă de altă modalitate importantă de construcție pentru piesa *Răceala,* și anume definirea în absență. Vlad Țepeș nu apare niciodată efectiv în scenă, dar existența sa este bine definită de celelalte personaje, prin raportarea sa la principalele momente ale narațiunii. Astfel, Țepeș este, alături de Radu cel Frumos, cel de-al doilea personaj cu funcție epică, determinînd sensul de desfășurare al acțiunii.

La nivelul textului în ansamblu, observăm o diferență între procedeele care guvernează structura fiecărui erou. Pe de o parte are loc o răsturnare a convențiilor teatrului istoric, în ceea ce privește atît personajele, cît și acțiunea și motivarea ei, precum și scenele-cheie. Scene și personaje cu valoare exemplară își pierd acest sens inițial prin integrarea lor într-un alt tip de context. Modalitatea esențială prin care se realizează acest transfer este ironia.

Pe de altă parte există o categorie de eroi al căror model nu mai are ca punct de plecare ironia, ci o serie de procedee metaforice. Este cazul grupului de români. Nici aceștia nu aparțin, prin originea lor, tipului de teatru istoric propriu-zis, integrîndu-se și ei unei alte intenții dramatice.

Se poate considera, deci, că la baza piesei de teatru *Răceala* se află două tendințe. Este vorba de parodierea structurilor dramei istorice și introducerea tehnicilor metaforice, care contribuie la realizarea semnificației generale a textului.

În afară de modalitățile metaforice folosite în construcția personajelor și a situațiilor, modalități care fac legătura dintre creația dramatică și cea poetică a lui Marin Sorescu, autorul realizează această

apropiere şi la alt nivel. Este vorba de tipul de limbaj folosit, de cele mai multe ori ironic, ca şi în cazul versurilor. Multe din frazele textului pornesc de la jocul de cuvinte sinonime, omonime, paronime. De asemenea, o mare recurenţă înregistrează expresiile şi cuvintele susceptibile de o dublă interpretare, ambele sensuri păstrîndu-se şi fiind valabile în contextul respectiv. În acest scop, sînt folosite frecvent jocurile de cuvinte, substituirile de sens, incompatibilităţile de limbaj. Problema incompatibilităţilor este mai complexă, pentru că ea apare la diferite nivele ; la nivelul personajelor, al episoadelor narative etc.

Concluzia ce se desprinde din analiză este aceea că ne aflăm în faţa unui tip special de teatru, autorul folosind atît procedee strict dramatice, cît şi procedee metaforice.

Lirica populară — orizont tematic și imagistic

PAVEL RUXĂNDOIU

Prin conceptul de *lirică populară*, definim o categorie folclorică relativ distinctă, care grupează cîntecul liric alături de strigături. Chiar dacă din punct de vedere funcțional aceste două subcategorii sînt diferențiabile, din punctul de vedere al structurii discursului literar disocierea nu mai este pertinentă (exceptînd dimensiunile discursului), pentru că strigăturile se realizează cu ajutorul aceloraşi mijloace de expresie ale arsenalului tradițional cu care se realizează cîntecul liric în general.

În folclorul contemporan, cîntecul liric şi strigăturile constituie categoria cea mai puternic dezvoltată şi cea mai vie, vitalitatea ei fiind determinată de capacitatea mai mare de adaptare la viața contemporană comparativ cu alte categorii folclorice. Am putea spune că lirica populară reprezintă al treilea apogeu categorial în evoluția generală a folclorului românesc. Dacă odată cultura patriarhală a satului de obște a stat sub dominația cîntecului de ritual şi ceremonial, reprezentat prin poezia colindelor, iar epoca medievală a fost dominată de cîntecul epic, reprezentat prin eposul eroic, folclorul ultimelor două secole a fost şi este dominat autoritar de creația lirică. Fenomenul este evidențiat de altfel cu pregnanță de structura colecțiilor noastre de poezie populară, care aparțin acestei perioade, în care lirica ocupă locul preponderent.

Am insistat asupra acestui aspect pentru că are anumite implicații în definirea orizontului tematic şi imagistic al liricii populare. O categorie folclorică dominantă într-o anumită etapă a evoluției culturii populare are puternice tendințe cumulative. Evoluția culturii populare trebuie înțeleasă ca un fenomen de creştere organică, realizată nu prin succesiuni diacronice de valori, ci prin integrarea progresivă a valorilor novatoare în structurile tradiționale. Sub presiunea valorilor novatoare, structurile tradiționale evoluează ele însele, adaptîndu-se — prin modele şi substanțe noi — imperativelor unei noi realități şi cunoştințe sociale, ale unei noi mentalități şi sensibilități colective.

Identificăm astăzi, în contextul liricii folclorice propriu-zise, categorii tematice sau structuri imagistice care au aparținut cîndva poeziei de ritual şi ceremonial cu funcție magică. Blestemul erotic, generat de unele obiceiuri din ciclul primăverii, a suferit un proces atît de pregnant de deritualizare şi liricizare, încît îl asimilăm fără echivoc categoriei lirice ; dezangajarea de rigorile rituale a determinat şi o lărgire a sferelor tematice care asimilează blestemul ca modalitate lirică, pentru că alături de blestemul erotic regăsim şi un blestem al haiducului sau

al cătanei, fundamentat pe o motivație socială. Însuși blestemul erotic nu mai este numai imprecația fetei amăgite sau părăsite, ci și revolta împotriva părinților sau colectivității care se opun realizării idealului erotic.

Acest proces de transformare nu se realizează prin pierderea substanței și structurilor tradiționale, ci prin conservarea și adaptarea lor selectivă la un nou sistem de motivație și semnificații. Cîntecul de leagăn, categorie lirică prin excelență azi, conservă afinități cu poezia de urare din folclorul obiceiurilor, avînd uneori aparența unor incantații magice, precum și structuri specifice poeziei riturilor de trecere. Unele expresii par să descindă dintr-o magie a adormirii copilului, prin formule ezoterice și invocații zoomorfe care conservă tonalități de poezie arhaică :

Haide, luică, / De mi-l culcă / Și tu, cioară, /De mi-l scoală ; / Și tu, pește, / De mi-l crește ; / Și tu, rață, / De-l răsfață ; / Și tu, țarcă, / De-l îmbracă.

Trebuie să precizăm, de altfel, că lirica populară, așa cum am definit-o în plan categorial, nu epuizează, prin hotarele ei relative, posibilitățile de manifestare a lirismului în ansamblul creației folclorice. Pentru realizarea acestei noi dimensiuni vom folosi conceptul mai larg și mai cuprinzător de „lirism popular" (folcloric), desemnînd nu o categorie anume, ci o modalitate expresivă și existențială fundamentală a creației populare românești. Este de remarcat, în acest sens, opinia lui Nicolae Iorga, care era convins că balada, în folclorul românesc, nu este o creație autohtonă ca gen, ci o transplantare care nu a putut prinde rădăcini adînci pe solul culturii românești, sufletul românesc fiind preponderent liric. Frumusețea *Mioriței,* spunea el, nu stă în povestire, ci în elementul liric, sentimental, al plîngerii ciobanului tînăr care va muri, și în chemarea întregii naturi spre a-i întovărăși sufletul [1]. Nu discutăm acum valabilitatea opiniilor despre cîntecul epic, ci reținem importanța pe care în mod justificat N. Iorga o acorda fondului liric în folclorul românesc.

Dimitrie Caracostea conferea liricii folclorice, de fapt lirismului folcloric, un loc central în ansamblul creațiilor populare. Un sistem de clasificare al creațiilor folclorice ar trebui să aibă necontenit în vedere, după părerea sa, substratul liric care face legătura de la formele nucleare pînă la cele mai dezvoltate. Referindu-se la „surprinzătoarele personificări ale dorului", la topografia dorului, și identificînd un „cîmp al dorului" în basmul popular, Caracostea ajunge la corolarul că „nu putem separa genurile folclorice, atunci cînd e vorba să adîncim viziunea poporană a lumii" ; el caută în „sistemul expresiv al doinelor energia nucleară a unor imagini care tind mereu la împliniri mai largi" [2].

[1] N. Iorga, *Balada populară românească. Originea și ciclurile ei,* în *Istoria literaturii române,* Vălenii de Munte, 1925, p. 47.

[2] D. Caracostea, *Doina,* în *Poezia tradițională românească,* II, București, 1969, p. 455.

Pornind de la aceste observații, am putea spune că nu trebuie să ne referim numai la „regimul expresiv al doinelor", ci la structuri expresive de adîncime, fundamentate pe tipare arhaice, care stau la baza întregului limbaj folcloric, fără să-i limiteze capacitatea de diversificare și modernizare. Lirismul reprezintă, deci, o caracteristică fundamentală a literaturii noastre populare, indiferent de categoria sau genul în care se realizează.

Nu vom putea aborda lirismul folcloric în toată complexitatea lui, ci vom încerca doar să ne oprim asupra cîtorva aspecte reprezentative pentru evoluția organică a limbajului și structurilor lirice în poezia populară.

S-a făcut, în ultimul timp, o distincție sensibilă între un „lirism colectiv", ca reprezentare a „conștiinței de noi" și un „lirism individual", ca reprezentare a „conștiinței eului". Este distincția de bază cu care operează Edgar Papu în lucrarea sa *Evoluția și formele genului liric* și care poate fi implicată în definirea lirismului popular [3]. Aceasta pentru că lirismul colectiv este definit ca gen poetic primordial și unic pentru primele faze de dezvoltare a omenirii, diferențierea genurilor și, deci, lirismul individual reprezentînd etape mai tîrzii.

Implicarea, cu precauție, a lirismului colectiv în definirea lirismului folcloric, nu prin identificare, ci prin analogie, o facem în virtutea a două considerente :

(1) Mulți folcloriști și esteticieni au considerat creația folclorică și arta populară în general ca un fenomen de tranziție între arta primitivă și creația cultă ; în felul acesta, dat fiind și caracterul puternic conservator al creației populare, s-au căutat insistent în substanța și structura acesteia continuități pregnante ale artei primitive. Să nu uităm că multă vreme creația folclorică a fost înțeleasă ca supraviețuire, în cultura modernă, a unor elemente de creație primitivă, mai mult sau mai puțin „alterate".

(2) Una dintre trăsăturile care diferențiază creația populară de cea cărturărească este caracterul colectiv al celei dintîi, caracter care afectează nu numai procesele de elaborare, interpretare și circulație, ci și structura internă a fiecărei creații și a variantelor ei. Reprezentînd o conștiință colectivă, lirismul popular este expresia relativ omogenă a valorilor etnice.

În ciuda acestor două considerente, lirismul popular este fundamental diferit de lirismul colectiv ca manifestare a artei primitive, despre care se spune că a premers epopeea. În primul rînd, pentru că individul folcloric, deși organic integrat în spiritul colectivității căreia îi aparține, nu este un individ lipsit de conștiința existenței sale, această conștiință explicînd și manifestarea fecundă a inovației în folclor. Existența ei poate fi demonstrată prin multe aspecte pe care poezia populară le evidențiază : conflictul între individ și grup sau conflictul dintre generații, dintre părinți și copii, manifestat mai ales în lirica erotică,

[3] E. Papu, *Evoluția și formele genului liric*, București, 1968.

fenomene de asocializare voluntară a individului, proprii în special cîntecului haiducesc etc. În al doilea rînd, pentru că o analiză sistematică a repertoriului tematic circumscris lirismului folcloric românesc ne pune în situația de a disocia două straturi diacronice : structuri lirice integrate poeziei de ritual și ceremonial, față de lirica propriu-zisă, aceste straturi corespunzînd, în mare măsură, cu amintita disociere între lirismul colectiv și cel individual.

Structurile lirice ritualice comportă, într-adevăr, trăsături caracteristice lirismului colectiv, explicabile nu numai prin vechimea mai mare în raport cu lirica propriu-zisă, ci și prin faptul că se referă, chiar și în formele de dezvoltare mai tîrzie, la aspecte rituale care interesează întreaga colectivitate. Acest interes general colectiv caracterizează mai ales poezia incantațiilor de ploaie. Scaloianul și paparudele sînt modele revelatoare ale unui lirism colectiv dintre cele mai puternice, ambele poeme fiind dominate de un pronunțat caracter faptic, legat de cerințele imperioase ale colectivității și neînvăluit în metaforă sau simbol. În poezia Scaloianului, sentimentul solidarității colective capătă uneori proporțiile unei solidarități umane generale :

> Caloiene, iene, / Du-te-n cer la D-zeu, / Ca să plouă tot mereu / Zilele și nopțile, / Să dea drumul roadelor / Roadelor, noroadelor / Ca să fie-mbelșugată / Țara toată / lumea toată.

Atît Scaloianul cît și Paparudele reprezintă expresia unei conștiințe colective nediferențiate, noțiunea de individ și conștiința eului fiindu-le străine.

Tot de factură colectivă — dar într-un stadiu intermediar — este lirismul și în alte categorii de poezie rituală : colindele, cîntecele de nuntă, bocetele etc., chiar dacă aparent ele sînt adresate individului și privesc situația socială, morală sau sentimentală a acestuia. Colindele, de exemplu, sînt adresate flăcăului sau fetei, gospodarului, bătrînului, văduvei, pescarului etc. ; adresarea individuală este atît de pregnantă încît de multe ori discursul poetic integrează ritualic numele celui căruia i se colindă. Dar același colind este adresat, invariabil, tuturor indivizilor care aparțin aceluiași statut existențial ; prin funcția și mesajul lor, colindele nu merg deci spre o expresie individualizată.

Într-o situație similară se află poezia riturilor de trecere, în care un aparent caracter individual al lirismului este și mai pregnant. Cîntecul miresei, de exemplu, reprezintă o plîngere a fetei care este despărțită de vechea ei stare, de obiceiurile și libertățile ei, de familie și de grupul de vîrstă și chiar de „iubitul lăsat", sens ce nu mai presupune o motivație ceremonială. Dar acest cîntec se interpretează relativ invariabil la toate nunțile ; situația individuală este deci o situație tip, proprie unei serii de indivizi care aparțin aceleiași condiții. Poezia nu se mulează pe sentimentele intime ale fiecărui individ, ci răspunde sentimentelor sau trăirilor proprii împrejurării ceremoniale, care devin, pentru fiecare individ, o obligație protocolară.

Creațiile care, în limitele poeziei de ceremonial, fac trecerea spre lirismul individual sînt bocetele. Oricît de puternic ar fi cadrul colectiv

al ritualului funebru, durerea în fața marii și definitivei despărțiri este individualizată, iar bocetul este expresia acestei dureri. Iată de ce poezia bocetelor a manifestat de timpuriu, în folclorul românesc, tendința de a depăși cadrele convenționale ale poeziei ceremoniale, evoluînd spre o expresie lirică a sentimentului individual. Asemenea mutații funcționale de la ritualic la nonritualic sînt de altfel caracteristice folclorului românesc, iar rezultatele lor se situează adesea pe trepte valorice foarte înalte. Structurile ritualice și motivațiile lor mistice sau magice sînt convertite la substanța unui lirism pur, conferind poeziei resurse expresive inepuizabile. Procesul de liricizare, întărit prin împrumuturi de substanță din alte categorii ale liricii orale, transformă bocetul în expresie generalizată a unor concepte și atitudini fundamentale ale omului în fața morții, distanțată de condiționarea concretă impusă, în cadrul ritualului, de eveniment ca atare. Revolta în fața morții premature, năzuința de a învinge moartea prin integrarea în natură, dorul tragic pe care inevitabila despărțire îl generează sînt atitudini lirice majore care apropie bocetele astfel cristalizate de marile simboluri ale limbajului poetic popular.

„Moartea de primăvară" devine astfel o experiență tragică a omului în general, dar cu rezonanțe profunde în sensibilitatea individuală :

> Nici o moarte nu-i amară / Ca moartea de primăvară / Pe-nfrunzitul codrului, / Pe cîntatul cucului, / Pe ieșitul plugului... / Moarte, moarte, rea mai ești ! / Tu acolo năzuiești / Unde tu nu trebuiești ; / Moarte, acolo-ai năzuit / Unde tu n-ai trebuit !

Fiorul terifiant al morții este resimțit ca un dor arzător, pe care numai umbra ramurilor plecate l-ar putea potoli :

> Dumbravă, dumbravă, / Pleacă-ți ramurile / Ca să mă d-umbresc / Și să hodinesc / Că sînt obosită, / De moarte-ngrozită ! / După mine vine / O pară de foc ; / Nu-i pară de foc, / Că-i dor de la frați / Și de la surori ! / După mine vine / O pară de foc ; / Nu-i pară de foc, / Că-i dor de la tuși / Și de la mătuși.

Lirica propriu-zisă reprezintă, în contextul culturii folclorice, valorile lirismului individual prin excelență. Contradicția acestei afirmații cu postularea statutului colectiv al creației populare este numai aparentă. Ca și basmul, balada sau cîntecul ritual, lirica populară este o creație colectivă. Dar în timp ce cîntecul ceremonial fundamentează atitudini și ipostaze ale vieții colective, cîntecul liric merge spre sensibilitatea individului, devenind expresia multiplă și nuanțată a vieții, mentalității și atitudinilor lui. Astfel se explică de ce, spre deosebire de cadrul tematic restrîns al poeziei ceremoniale, cîntecului liric îi este propriu un orizont tematic pe cît de larg, pe atît de diferențiat, capabil să surprindă toate ipostazele destinului individual, în cele mai variate determinări ale lui.

Această puternică diferențiere nu exclude însă unitatea lui structurală și de substanță. Tocmai această unitate o subliniem atunci cînd ne referim la un orizont tematic și imagistic al liricii populare, deci la

un univers poetic conturat, care structurează şi corelează o mare varietate de valori expresiv-semantice.

Dificultatea abordării acestui univers poetic într-un sistem integrator şi bine închegat de explicaţii este determinată de complexitatea şi diversitatea valorilor care îl alcătuiesc. Expresia lirică este polarizată în jurul unor atitudini şi stări sufleteşti definitorii, în funcţie de care poporul însuşi distinge între doinele de haiducie, de cătănie, de dragoste, de jale, de dor etc., distincţii instituite însă pe baza unui repertoriu circumscris, de circulaţie locală. Încercările de clasificare tematică, operate din afară, abordînd un repertoriu mult mai larg, zonal sau naţional, nu pot compartimenta rigid varietatea pronunţată a trăirilor, sentimentelor şi atitudinilor lirice, a contextelor obiective care le condiţionează şi motivează, imprimîndu-le nuanţe specifice. Interferenţele tematice şi imagistice, contaminarea unor secvenţe poetice distincte, dar cu afinităţi semantice sau de structură alegorică, cunosc o frecvenţă atît de mare, încît un cîntec haiducesc poate să fie şi erotic, un cîntec erotic poate avea o puternică motivaţie socială, iar un cîntec de dor poate fi considerat ca înstrăinare etc. Aşa se şi explică de ce sistemele de clasificare sînt foarte diferenţiate şi, de regulă, eterogene prin criteriile pe care sînt fundamentate.

Tache Papahagi distingea în creaţiunea lirică populară două categorii, după criteriul proporţiilor : cîntece mărunte, formate dintr-un număr redus de versuri... şi cîntece dezvoltate, cu mai mult de 10 sau 15 versuri : deci o *lirică măruntă* şi o *lirică dezvoltată*. Disocierea merge mai departe, decupînd, în plan tematic, un cîntec al amărăciunii, al dorului, al iubirii — pentru lirica măruntă, şi un evantai tematic mai larg pentru lirica dezvoltată : lirica erotică, lirica naturii, a întîmplărilor, a înstrăinării, a blestemului, a păstoritului, a haiduciei, a ostăşiei, o lirică etno-istorică, socială, funerară [4]. E greu de presupus însă că dimensiunile discursului pot diferenţia, în esenţă, un cîntec mărunt al iubirii de o lirică erotică dezvoltată ; ca să nu mai comentăm eterogenitatea criteriilor pe care este fundamentată clasificarea liricii dezvoltate. Interferenţele şi afinităţile în plan tematic şi imagistic sînt relevate însă cu fineţe de folclorist în comentariile de detaliu pe care le face şi care depăşesc cadrul rigid al clasificărilor elaborate.

Sistemele de clasificare, oricît de elaborate sau fundamentate şi motivate ar fi ele, nu vor depăşi niciodată aceste dificultăţi. Aceasta nu înseamnă că nu vom folosi în continuare determinativele *de dragoste, de haiducie, de cătănie, de jale* etc. pentru a defini zone tematice ale lirismului folcloric, dar nu în sensul unor categorii clasificatoare alături de care să punem un cîntec despre natură sau de ciobănie. Nici dorul nu poate fi delimitat ca reprezentînd un ciclu tematic, pentru că el străbate întreg lirismul folcloric, avînd puternice proiecţii şi în substanţa semantică şi imaginară a celorlalte categorii : „întregul nostru

[4] T. Papahagi, *Poezia lirică populară*, Bucureşti, 1967.

spațiu, scria D. Caracostea, este străbătut de dor, de la *Vîrful cu dor* al muntelui pînă la *Dor mărunt* al Bărăganului“ [5].

Compartimentările utilizate tradițional în colecții și antologii, cu toată diversitatea lor, pot fi acceptate numai ca instrumente de lucru.

Aspecte definitorii ale universului liric pot fi schițate apelînd nu la sisteme de clasificare, ci investigînd trăsăturile lui dominante în plan diacronic, deci procesual, și sincronic. Se poate vorbi, în plan sincronic, de un orizont metaforic al liricii populare, dominat de anumite zone ale universului fizic — natura cosmică, natura terestră (flora, fauna, peisajul și structura reliefului), la care se adaugă peisajul natural, social și cultural al satului, deci baza lui etnografică, în contextul căreia elementele universului fizic sînt învestite cu valori simbolice sau alegorice.

Acest orizont metaforic se relevă ca un sistem de analogii între lumea fizică și dinamica trăirilor interioare ale ființei umane și contextele sociale care le motivează, implicînd deci planul tematic, sistem care, departe de a fi compus din fapte spontane și efemere, alcătuiește o structură relativ stabilă, impusă nu numai prin tradiție, ci și prin registrele fundamentale ale psihologiei etnice. Prejudecata că limbajului folcloric îi este caracteristică spontaneitatea se menține și azi în manualele școlare ; spontană este numai declanșarea analogiei preelaborate de o anumită trăire concretă, declanșare care determină trecerea elaboratului liric de la o prezență virtuală, mentală, la o prezență actualizată, manifestată. Delavrancea vorbea încă în 1912 despre existența unui arsenal tradițional de imagini, rime, metafore, comparații etc., care revin în mintea interpretului ori de cîte ori sînt solicitate de un mobil psihic specific [6].

În cîntecele de dor și jale apare frecvent analogia între omul bătut de gînduri și frunza, pomul sau codrul bătute de vînturi, semnificînd stări de deprimare meditativă, în care omul își gîndește suferința, motivația concretă putînd fi de natură socială, erotică, înstrăinarea etc. Analogia se înscrie într-o constelație motivică mai largă, implicînd, la nivel simbolic, pomul (codrul) legănat sau frunza legănată ca semn al restriștei, al dorului :

> Cînd îmi vine mîndra-n gînd / Mă leagăn ca frunza-n vînt ; / Cînd îmi vine mîndra-n dor / Mă leagăn ca frunza-n pom ; / Cînd îmi vine mîndra-n minte / Mă legăn ca frunza-n munte.

Diversitatea formelor sub care acest motiv apare în cîntecul liric reprezintă nu numai variante expresive, ci și tonalități sau intensități diferite ale sensibilității care se revarsă în ele. Cînd legănarea se face cu ramurile (vîrful) pînă la pămînt, sau nemotivat („Fără ploaie, fără

[5] D. Caracostea, *op. cit.*, p. 457.

[6] B. Șt. Delavrancea, *Din estetica poeziei populare*, în *Despre literatură și artă*, București, 1963, p. 168.

vînt"), tristeţea capătă proporţii tragice, în unele expresii lirice simbolul fiind convertit la o sublimare a tragicului :

> Te lasă, te lasă / Salcie pletoasă, / Să te bată vîntul, / Să săruţi pămîntul, / Să-mi umbreşti mormîntul.

În mod similar pot fi identificate şi alte tipuri de analogii, precum drumurile lungi pentru dor, cucul sau cîntecul lui pentru despărţire, înstrăinare, singurătate, floarea care-nfloare sau care rodeşte pentru împlinirea erotică, boii care ară sau trag la jug „la dealu mare" pentru greul vieţii, amar şi supărare etc., analogii care constelează în jurul lor modele expresive de largă circulaţie, înscriind lirismul folcloric în coordonatele unui univers metaforic particular.

Acest orizont metaforic este relativ secţionabil în timp şi spaţiu ; el însumează imagini care vin din zonele arhaice ale culturii populare, alături de imagini care aparţin unor straturi mai noi : dorul care vine de la munte alături de dorul călător pe vapor sau mîndra „ca luna de luminoasă", alături de mîndra care „Aşa merge de frumos / gîndeşti că scrie pe jos". În interiorul lui pot fi identificate, prin analize de detaliu, diferenţieri regionale, mai pronunţate în repertoriul de imagini care aparţin straturilor mai noi.

Componentele acestui orizont metaforic sînt adaptate la zonele tematice ale liricii prin selecţie prioritară, dar nu exclusivă : codrul în poezia haiducească, cosmosul (luna, soarele, stelele, cerul însuşi) şi universul floral în cîntecul erotic, cucul în cîntecele de înstrăinare, inclusiv cele de cătănie, imagini ale ciclului vegetal sau agrar ca neîmplinire a destinului sau năzuinţă erotică etc.

Integrarea estetică a universului fizic la nivelul expresiei folclorice, al structurilor ei de bază, ca modalitate de simbolizare a experienţei umane intime şi de rezonanţă socială, concură la conturarea unor teme fundamentale ale lirismului folcloric, care conservă, de multe ori, ecouri ale unor străvechi modele culturale sau imaginare. Dorul de libertate, sentimentul demnităţii şi conştiinţa de sine a poporului român sînt aspiraţii care se traduc, pe plan poematic, în simboluri dominante ce definesc o anumită viziune asupra naturii, o anumită atitudine faţă de muncă şi revolta constantă în faţa nedreptăţii, consemnînd, totodată, statornica legătură a ţăranului român cu satul natal şi cu tradiţiile pămîntului strămoşesc. Aceste domenii de semnificaţie nu delimitează structuri tematice diferenţiate, ci sînt permanenţe care domină orizontul tematic al lirismului folcloric [7].

Modelul poetic al sentimentului libertăţii şi demnităţii îşi găseşte expresia majoră în relaţia omului cu un spaţiu vital propriu, căruia îi împrumută ceva din propria lui fiinţă. O marcă poetică a acestei legături o constituie, de exemplu, relaţia om / codru, unul dintre motivele fundamentale care traversează cîntecul haiducesc, avînd însă reflexe

[7] M. Pop, P. Ruxăndoiu, *Folclor literar românesc*, ed. a II-a, Bucureşti, 1978, p. 366—377.

puternice şi în lirica erotică. În cîntecul haiducesc, relaţia om / codru, asimilată ca relaţie voinic / codru, relevă o situaţie dramatică, a cărei tensiune este alimentată de ruperea altui sistem relaţional, care îl lega pe haiduc de casa, de satul lui şi de cîmpul pe care îl lucra. Fuziunea este atît de organică, încît o nouă ruptură declanşează drame comparabile cu arderea fizică :

> Bate vîntul, bate vîntul, / Bate vîntul, mişcă crîngul / Pe mine mă bate gîndul / Să las crîngul, să iau cîmpul. / Bate vîntul, bate vîntul / Bate vîntul, arde crîngul / Ies la cîmp ca să mă sting / Dar de crîng mai rău m-aprind.

Sentimentul acestei comuniuni are însă în cultura folclorică registre mult mai largi, relevînd una dintre cele mai caracteristice constelaţii de motive româneşti, definite prin „mioritic". Deşi identificat în contextul unei creaţii baladeşti, de aparenţă epică, mioriticul reprezintă prin excelenţă o ipostază lirică fundamentală, expresie a dorului de viaţă, a demnităţii şi omeniei, care reprezintă sensuri majore ale aspiraţiilor populare. Dorul mioritic de viaţă poate fi regăsit într-o multitudine de variante ale liricii şi eposului românesc. În poezia lirică ne gîndim nu numai la *Ciobănaşul de la miori,* ucis de trăsnet, la al cărui ceremonial mortuar participă, ca şi în *Miorița,* soarele, luna şi stelele, munţii cu brazii şi păsările cerului, fluierele doinitoare şi oile care varsă lacrimi de sînge, ci la întregul fond de motive tematice şi imagini care încifrează sentimentul naturii în opoziţie cu zbuciumul existenţei umane.

În plan diacronic, continuitatea unor structuri arhetipale, care traversează marile etape ale evoluţiei folclorice, adaptîndu-se la sistemele de convenţii artistice specifice categoriilor folclorice diferenţiate, cu prelungiri evidente şi semnificative în orizontul imaginar al cîntecului liric, reprezintă un fenomen mai complex decît cel la care ne-am referit, vorbind despre liricizarea unor categorii de poezie rituală. Cele mai reprezentative expresii ale dorului sînt realizate în corelaţie cu spaţiul montan *(Dorul de la munte vine,* acolo sînt *curţile dorului),* ca ecou al unor străvechi mituri ale zeului montan care coboară spre ţarina roditoare [8].

Sensul liric se relevă cu mai multă profunzime cînd poezia este raportată la structuri etnografice exterioare ei, care conservă şi semnifică ecouri ale unui străvechi univers magic sau mitic, cum se poate vedea în acest fragment de cîntec erotic :

> Desfă-mi, mîndră, ce-ai făcut, / Nu mă ţine om pierdut ; / Ce-ai făcut n-ai făcut bine / C-un voinic tînăr ca mine. / — Cînd Dunărea va seca, / Atunci, bade, oi strica, / Că din urmă ţi-am luat / Şi din păr ţi-am retezat. / Nu ţi-am făcut ca să zaci, / Ţi-am făcut să ne fim dragi...

[8] Pentru reprezentările zeului montan, vezi Traian Herseni, *Forme străvechi de cultură populară românească,* Cluj-Napoca, 1977, p. 160—279.

Vraja „magică“ devine deci o modalitate de potențare a pasiunii erotice în termenii expresiei lirice. Dorul erotic este el însuși imaginat ca un mare mister magic nocturn :

— Marie, Marie, / Spune-mi, dragă, mie / Care floare-nfloare / Noaptea pe răcoare ? / — Floarea cîmpului, / Spicul grîului, / Astea două-nfloare / Noaptea pe răcoare. / — Ce frunză se zbate / Cînd vîntul nu bate ? / — Frunza plopului, / Mîndro-a dorului... / Floarea florilor, / Mîndra mîndrelor, / Astea două-nfloare / Noaptea pe răcoare !

Contribuția de folclorist a lui G. T. Niculescu-Varone

I. C. CHIȚIMIA

G. T. Niculescu-Varone își păstrează la 98 de ani, pe care i-a împlinit la 15 decembrie 1982, în chip fenomenal, luciditatea și vigoarea intelectuală, întreținînd convorbiri surprinzător de vioaie și interesîndu-se de mișcarea folcloristică și culturală contemporană.

Se pare că peste el veacul a trecut, și așa se explică faptul că, deși cu o activitate bogată, literară și folcloristică (peste 40 de volume și broșuri, între 1913—1980, dintre care numai de folclor peste douăzeci și cinci), a fost neglijat și nu apare înregistrat nici în *Dicționarul folcloriștilor* (1979), nici în *Dicționarul cronologic al literaturii române* (1979). Așa sîntem noi : pe contemporanii în vîrstă îi uităm de multe ori și trăim cu generațiile noastre sau cu cele mai tinere. Așa s-a întîmplat cu poetul Eugen Ștefănescu-Est, despre care nu s-a mai vorbit, deși a trăit mulți ani la Constanța, încetînd din viață în 1980, în vîrstă de 99 de ani.

G. T. Niculescu-Varone s-a născut în București, la 15 decembrie 1884, într-o familie de intelectuali, tatăl fiind originar din Oltenia, mama din Moldova. A rămas orfan de ambii părinți pe cînd avea 5 ani, de creșterea și educația lui îngrijindu-se cu solicitudine o mătușă, institutoare. A urmat Școala Primară „Enăchiță Văcărescu" și Liceul „Matei Basarab" și a făcut studii superioare la Universitatea din București, unde a obținut licența în litere și drept, după care a ocupat un post de funcționar superior (bibliotecar) la Institutul Geologic al României. A lucrat aci pînă în 1930, cînd a fost pensionat prin legea de economii generale.

În lunile de vară ale anilor 1927—1928 a audiat la Paris cursurile lui Henri Focillon și Charles Diehl despre artă, cultură și istorie. În anii 1945—1947, Niculescu-Varone a fost secretar general al Societății Scriitorilor Români, președinte fiind Victor Eftimiu.

G. T. Niculescu-Varone a desfășurat și o bogată activitate de conferențiar la Ateneul Român (vezi monografia *Ateneul Român,* de I. Moga, București, 1976, p. 193) și la Universitatea Populară „N. Iorga", de la Vălenii de Munte, după cum rezultă din diversele programe ale cursurilor.

În calitate de secretar al Societății Scriitorilor Români, Niculescu-Varone a organizat o serie de șezători literare de culturalizare a maselor, în nordul Moldovei și în Transilvania.

Posedînd cunoștințe de geografie, a colaborat pe teren la întocmirea schițelor de prospecțiuni geologice, dovedindu-se deci un cercetător cu preocupări științifice complexe.

În ceea ce privește activitatea literară, a debutat cu scrierea *Printre străini,* București, Tip. Grosman, 1913, 91 p. (o nouă ediție în același an, și o a III-a în 1914). A continuat cu un volum de nuvele și schițe : *De închiriat cameră mobilată* și altul de considerații artistice, *În preajma artei,* ambele publicate în 1914. În 1915, i-au apărut 3 volume diverse : *Existență, muncă, plictiseală și minciună* (reflecții), *Singur (schițe și* impresii) și *Elogiul frumuseții,* din care se observă că autorul avea disponibilitate pentru tematică variată. În 1916 a publicat *Cartea inimii* (literatură sub formă de scrisori) și *Note despre artă,* pentru ca acestora să le urmeze pagini cu reflecție de viață personală în *Spovedania unui singuratic* (1917) sau în *Povestea unui orfan* (1920), precum și alte broșuri de însemnări și note de călătorie la Paris sau în Elveția etc. A tradus și un număr de schițe din Guy de Maupassant sub titlul *Strigăt de alarmă* (1928).

Începînd cu anul 1930 (propriu-zis munca a început mai din vreme), Niculescu-Varone s-a consacrat cu succes cercetărilor în domeniul folclorului. Prima lucrare *Jocuri românești necunoscute* (1930) s-a bucurat de aprecieri și, la propunerea lui O. Densusianu, Academia Română a premiat volumul cu „Premiul Năsturel". De-acum venerabilul folclorist și-a făcut un titlu de merit deosebit din înregistrarea numelor și descrierea dansurilor populare de pe întreg teritoriul românesc, prin investigații și valorificări, an de an, ale folclorului coregrafic. Astfel, în 1931 el publică noi contribuții în *Alte jocuri românești necunoscute,* pentru ca imediat să dea *Dicționarul jocurilor românești* (1932), consemnate cu interes de folcloristul belgian Albert Marinus sub titlul *Coutumes roumaines avec danses et chants,* în *Bulletin de recherches historiques et folkloristiques du Brabant* (Bruxelles), 66/1932. Apoi după o interesantă versiune franceză, *Les danses populaires roumaines* (1933), cu cîteva zeci de reproduceri fotografice pe lîngă text, au apărut, într-o nouă ediție *Jocurile noastre naționale* (1937), însoțite de mai multe fotografii, lucrarea fiind apreciată de M. Gaster, și urmată de o altă și bogată ediție, *Jocurile naționale românești,* București, Ed. Universul, 1938, 338 p., cu și mai multe ilustrații. Era natural ca să pună în valoare și strigăturile prilejuite de dansuri și într-adevăr Varone publică *Strigături alese de la horă* (1938), cu o a II-a ediție (1943), recomandată de Ministerul Culturii Naționale. Coregrafia populară a fost încununată de *Dicționarul jocurilor populare românești* (1979), completată cu foarte multe nume de hore și realizată în colaborare cu soția sa, Elena Costache Găinariu-Varone. Este o lucrare de mare valoare, care nu are încă egal în folcloristica vreunui popor, folositoare unor domenii variate : istorie, etnologie, muzicologie, lingvistică etc.

Alături de domeniul coregrafiei, G. T. Niculescu-Varone a fost preocupat constant de costumul popular, publicînd întîi *Portul național românesc,* în două broșuri cu peste 60 de reproduceri fotografice (1933 și 1934), revenind ulterior cu două volume mult îmbogățite, însoțite de

triplarea fotografiilor : *Costumele naționale din România,* București, Ed. Universul, 1937—1938, 260 + 96 p. + 161 foto, la care a adăugat *Albume cu modele de cusături naționale românești* (1939), bibliografia acestora între 1893—1939. Așadar, Niculescu-Varone are un merit incontestabil și în acest sector folcloristic.

Relativ la folclorul literar, după ce a dat la iveală *Folclor românesc din Ardeal* (1935) și *Folclor versificat din Moldova* (1936), Varone a difuzat în versiune franceză *Le folklore roumain versifié* (1936), remarcat de folcloristul francez Arnold van Gennep (*Mercure de France,* nr. 942/1937). De asemenea, el a ținut să pună la îndemîna cercetătorilor *Bibliografia poeziei noastre populare* (1936), cu materialele dintre 1830—1935 (ediția a II-a, din 1940, a venit cu completări pînă în 1939). Lui i se datorește și bibliografia (cu aprecieri introductive) a lucrărilor date de *Cei mai de seamă folcloriști români* (1938).

Pe lîngă folcloristică, Niculescu-Varone a fost interesat și de alte domenii și a publicat, de pildă, o bibliografie a *Monografiilor orașelor, comunelor și mînăstirilor din România* (1939), apărute între 1855—1938, de asemenea, alte lucrări, precum monografia *Castelului Brâncoveanu de la Simbăta de Sus* (1941) sau *Monografia satului Săulești* (1945) din județul Hunedoara, monografie premiată de Academia Română cu premiul „Stolojan", la raportul lui Silviu Dragomir.

După cum rezultă din cele cîteva date prezentate, activitatea lui G. T. Niculescu-Varone s-a desfășurat fără întrerupere timp de aproape șapte decenii. Noi cei de la Societatea de Științe Filologice îi dorim din toată inima să sărbătorim împreună, în anul 1984, centenarul nașterii sale.

Predarea limbii române în școală

Răspunzînd apelului adresat de Ministerul Educației și Învățămîntului — prin care solicită observații și propuneri cu privire la noua Programă de limba română — *culegerea* Limbă și literatură *publică o serie de puncte de vedere ale cadrelor didactice, exprimate cu prilejul ședinței-dezbatere organizate la Facultatea de limbă și literatură română (coordonator: conf. dr. Ion Diaconescu), în ziua de 23 noiembrie 1982. Ședința a fost deschisă de prof. D. Săvulescu, inspector general în M.E.Î., care a prezentat principiile de bază ale noii* Programe de limbă și literatură română (clasele V—VIII); *la dezbatere, au luat cuvîntul: prof. B. Cazacu, m.c. al Academiei R. S. România, prof. dr. Gh. Bulgăr, prof. dr. doc. Emanuel Vasiliu, prof. dr. Florica Dimitrescu-Niculescu, conf. dr. Gr. Brâncuș, conf. dr. Valeria Guțu Romalo, conf. dr. Paula Diaconescu, conf. dr. Ion Diaconescu, lector dr. Gabriela Pană-Dindelegan, acad. I. Coteanu, decanul Facultății de limba și literatura română.*

Dezbaterea a ilustrat concret nu numai un mod de realizare a legăturii dintre învățămînt, cercetare și producție, ci și creșterea răspunderii cadrelor didactice pentru destinul limbii române în învățămînt; ea a arătat că atitudinea cadrelor didactice din învățămîntul superior față de problemele de metodologie a predării limbii materne a devenit mai activă, mai critică și mai constructivă.

Dezbaterea a pus, totodată, în lumină faptul că perfecționarea predării limbii române nu este determinată de un document birocratic, ci este rezultatul unui fenomen larg democratic.

Publicăm mai jos, în ordinea expunerilor în ședință, cîteva dintre materialele prezentate la dezbaterea de la Universitatea din București. Am considerat util să includem, tot aici, alte două texte: unul al cercetătoarei dr. Mioara Avram și altul al prof. dr. I. Hangiu, care, din motive obiective, deși au participat la ședință, nu au prezentat intervențiile lor. Sugerăm cadrelor didactice de la alte universități și filialelor S.S.F. să organizeze dezbateri similare și să trimită, cînd este cazul, observații la programe și manuale. În volumele următoare ale culegerii Limbă și literatură, *vor vedea lumina tiparului alte contribuții menite să îmbunătățească programele și manualele de limba română, în învățămîntul de diverse grade.*

B. C.

Reflecții asupra noii *Programe de limba română*

B. CAZACU

Apariția noii *Programe de limba română (gramatică, vocabular, fonetică, ortografie, ortoepie, punctuație) pentru clasele V—VIII*[1] a fost primită cu viu interes de majoritatea profesorilor de limba română. Înnoirea periodică a programelor și manualelor reprezintă o modalitate de îmbunătățire a acestor instrumente de predare/însușire a diverselor discipline în școală, o aducere la zi — într-o anumită măsură — a datelor cercetării științifice în învățământ, cu luarea în considerare a progreselor înregistrate de didactica actuală.

Prin noua programă, limba română, această disciplină fundamentală a școlii noastre, se înscrie în dezvoltarea generală a învățământului din România.

*

1. Textul supus discuției se deschide printr-o notă introductivă, în care se aduc *Argumente în favoarea noii programe de limba română* (p. 5—7). Se arată, aici, că actuala programă reunește numeroase observații și sugestii aduse la cunoștința M.E.I., pe diverse căi; pornind de la acestea, s-a elaborat proiectul noii programe, care — înainte de a fi aprobată și de a deveni un act oficial — a fost supusă avizului Comisiei de limba română (președinte: acad. I. Coteanu), Consiliului învățământului preșcolar, primar și gimnazial din M.E.I., precum și inspectorilor de limba română din întreaga țară (cu prilejul cursurilor de perfecționare din decembrie 1981).

Rezultă clar, din cele de mai sus, intenția M.E.I. de a îmbunătăți programa, cu scopul de a asigura o eficiență sporită a predării și însușirii limbii române în procesul de învățământ.

2. În noile orientări ale predării limbii, se reflectă impactul lingvisticii moderne. Textul oficial al M.E.I., care corectează și completează unele indicații ale programei anterioare, în sensul modernizării conținutului și a metodologiei predării gramaticii românești, se plasează pe poziții inovatoare. Inovațiile introduse „sînt determinate de necesitatea de a da un curs nou studiului limbii române în școală [...]".

Această nouă orientare aduce „o restructurare de *concepție*, de *conținut* și de *metodă*" (s.n.), vizînd „schimbări calitative în practica didactică, în mentalitatea pedagogică a unor cadre didactice, în scopul

[1] București, Editura Didactică și Pedagogică, 1982, 119 p.; aprobată de M.E.I. cu nr. 42904/1982.

ieșirii din rutina șabloanelor, din mecanicismul și dogmatismul analizelor gramaticale din multe lecții de limba română" (p. 7) [2].

Nu putem decît să salutăm această declarație de principiu.

3. Partea finală a notei introductive menționează : „concepția și conținutul noii programe" sînt tributare lucrării Ștefaniei Popescu, *Limba română în școala generală* — partea I (1978) ; în subsidiar, este amintit volumul *Sinteze de limba română* (1981, coordonator și autor principal Th. Hristea) și se adaugă *Gramatica limbii române*, editată de Academia R. S. România (1963), care a reprezentat, pentru „conținutul programei", „un reper fundamental" (p. 7) [3]. Dacă ne-am referi la declarațiile de principiu amintite mai sus, din care ar rezulta intenția M.E.I. de a introduce, în litera noii programe, noutăți ale cercetării moderne, lucrările menționate sînt relativ puține ca număr și nu se remarcă prin inovații.

Problema raportului dintre gramatica tradițională și gramatica modernă ar merita să fie pusă în discuție în dezbaterea noastră, la care participă reprezentanți de seamă ai ambelor direcții, predînd, adesea, gramatica, la aceeași catedră, de pe poziții diferite. Profesorii din învățămîntul gimnazial și liceal sînt dornici să știe în ce măsură, în procesul concret de predare, se cuvine să fie reținute elemente aparținînd la două dintre cele mai importante direcții ale lingvisticii contemporane și anume : structuralismul — a cărui eră începea în universitățile românești cu peste două decenii în urmă și care a pus o oarecare ordine în identificarea și explicarea faptelor lingvistice — și mai noua gramatică generativ-transformațională — primită inițial de unii într-o atmosferă de adevărată euforie —, în prezent oarecum în declin. Este drept că aceste curente sînt și ele contestate, în ultimul timp ; obiecția fundamentală (Dell Hymes) care li se aduce este că prima se mulțumește cu clasarea elementelor identificate prin analiză, iar cea de a doua caută regulile de „producere" și de „interpretare" a enunțurilor, ambele nedepășind nivelul frazei ca unitate lingvistică și, mai ales, ignorînd folosirea limbii în situații sociale și inserțiunea ulterioară a celui care învață în viața comunității, adică pierderea din vedere a legăturii studierii gramaticii limbii cu practica socială [4]. Aș mai aminti, ca avînd

[2] Cf. constatări similare în domeniul didacticii predării analizelor lingvistice în învățămîntul limbii franceze : „Dans cette situation de crise, il nous semble que le rôle de l'analyse linguistique se transforme. Il y a bien d'autres choses à faire que d'enseigner des modèles structurels, qui *risquent à devenir une fin en soi* (s.n.) ; qui risquent aussi d'être inadéquats aux conduites linguistiques réelles : on sait que les modèles d'analyse grammaticale s'appliquent surtout à des phrases choisies *ad-hoc*", Fréderic François, *Analyse linguistique, normes scolaires et différenciations socio-culturelles*, în *Langages*, 14 année (59), septembre 1980, p. 41.

[3] Dacă această lucrare ar fi fost utilizată mai atent, s-ar fi putut evita, în programă, numeroasele erori de conținut și de formulări (vezi, mai jos, exemple și în intervențiile altor vorbitori).

[4] Cf. Michèle Verdelhan, *Le renouvellement des concepts en didactique et la formation des enseignants du français langue étrangère*, în *Langue française* (55), sept. 1982 ; *Linguistique et formation des enseignants de français*, Jean Louis Chiss et alii, p. 105—107.

implicații directe în procesul de predare, direcții moderne, precum gramatica textului sau discipline ca psiholingvistica și sociolingvistica. În legătură cu toate aceste curente și discipline, care au reprezentanți și în învățămîntul nostru superior, colegii din învățămîntul gimnazial și liceal așteaptă să li se spună ce aspecte pot răspunde exigențelor predării, care sînt inovațiile utile și ca atare meritînd să fie reținute, ce anume ține încă de domeniul cercetării și ce reprezintă numai extravaganțe care nu-și au locul într-o programă de învățămînt [5].

4. În elaborarea noii programe, autorii s-au izbit de o dublă dificultate, a cărei rezolvare impunea, pe de o parte, o distincție clară între g r a m a t i c a a c a d e m i c ă — corpus exhaustiv incluzînd clasificarea și explicarea faptelor de limbă — și g r a m a t i c a ș c o l a r ă — gramatica didactică a limbii materne, bazată pe selectarea, în vederea predării, a unui inventar al noțiunilor absolut necesare elevului [6]; pe de altă parte, între datele cercetării lingvistice moderne (cu întregul cortegiu al metalimbajului sau nomenclaturii gramaticale vizînd o terminologie mai precisă, mai riguroasă) și cerințele concrete ale didacticii limbii materne în învățămînt.

Fericita rezolvare a relațiilor dintre teorie și practică, a transpunerii datelor lingvisticii teoretice în planul practic al predării nu este ușoară; la baza ei stă găsirea unui echilibru just, o pondere adecvată a datelor cunoașterii științifice raportate la vîrsta și înțelegerea elevilor.

5. În predarea fiecărei discipline este necesar, așadar, să se opereze o s e l e c t a r e a cunoștințelor care urmează să fie transmise, o anumită e ș a l o n a r e progresivă a lor, o anumită f i x a r e a acestora prin r e p e t a r e și s i s t e m a t i z a r e a lor [7], în funcție de vîrsta elevilor. Aceste principii sînt formulate în capitolul, deosebit de util pentru profesor, intitulat *Principalele modificări efectuate în programă* (ele sînt subliniate și lămurite în 20 de puncte, vezi p. 8 și urm.), autorii străduindu-se, în general, să le aplice în textul programei. Vezi, de pildă, punctul 4: „*Principiul concentric* rămîne un principiu de bază al studierii limbii române în școală [...]" (p. 9); pct. 5: „Potrivit principiului concentric, *fiecare secvență de predare se deschide cu acutalizarea, sistematizarea și aprofundarea cunoștințelor anterioare* ca etapă necesară, obligatorie în asimilarea noțiunilor și categoriilor noi" (p. 9).

---

[5] Vezi încercări, în acest sens, pentru gramatica generativă, la J. Bastuji, *La Grammaire générative et transformationelle: sur quelques modes de transmission et de r é e m p l o i dans l'institution universitaire et scolaire française, La vulgarisation*, M.—F. Mortureux et alii, în *Langue française*, 53, février 198?, p. 70—91.

[6] Vezi între alții, deosebirea între „gramatica lingvistică" („lingvistic grammar") și „gramatica pedagogică" („pedagogic grammar") la N. Chomsky, *Topics in the Theory of Generative Grammar*, The Hague — Paris, 1969, p. 10; vezi și discuția amănunțită la Dietrich Homburger, *Linguistik in der Schule*, Frankfurt am Main — Berlin — München, 1973, nr. 30, p. 35 și urm.

[7] Cf.: „Tout enseignement, qu'il soit bon ou mauvais, doit contenir une certaine *selection*, une certaine *gradation*, une certaine *présentation* et une certaine *répétition*", W. F. Mackey, *Principes de didactique analytique*, Paris, 1972, p. 218.

Aplicarea concretă a principiului concentric este însă adesea deficitară. Vom lua, ca exemplu, indicațiile programei pentru clasa a V-a. Volumul de cunoștințe care urmează a fi predate în această clasă este prea mare și prea abstract (în raport cu posibilitățile elevilor de receptare a unor noțiuni). Astfel, la *substantiv*, se prevede predarea, în 6 ore, a unor noțiuni accesibile *(număr, gen, substantive compuse, substantive proprii, substantive comune)*, dar și a unor noțiuni mai grele *(articolul hotărît, cazurile, articolul posesiv,* ca și funcțiile sintactice ale cazurilor ; se predau nu numai funcțiile fundamentale, ci se prevăd și detalii și funcții „marginale" (de exemplu, *funcția de nume predicativ a cazului acuzativ*, p. 28 ; *funcția de nume predicativ a cazului genitiv, ibidem)* ! Se ajunge astfel ca, în cele 6 ore rezervate substantivului, să se predea circa 15 noțiuni (și funcții noi), dintre care unele greu de asimilat pentru un elev de 10—11 ani.

6. Programa este concepută ca o descriere sintactică a structurii limbii : fonetică, vocabular, morfosintaxă, sintaxa propoziției, sintaxa frazei (cf. p. 8). În acest inventar, alcătuit cu destulă grijă, nu este suficient pusă în lumină predarea/însușirea funcționării și folosirii diverselor elemente structurale în comunicarea scrisă și orală. Pentru ca gramatica școlară să pregătească pe elev în vederea viitoarei inserțiuni în viața socială, ea trebuie să fie o gramatică funcțională. În acest sens, era necesar să se pună la îndemîna profesorului conceptul modern de situație de comunicare, factor determinant al variației sistemului lingvistic [8]. Aceasta ar fi permis ieșirea din impasul steril al exercițiilor structurale, elevul ajungînd să dobîndească, de-a lungul anilor de studiu, capacitatea de a folosi limba în diverse situații sociale. Sociolingvistica a pus în lumină faptul că uzul lingvistic variază în funcție de diverși factori, între care tema comunicării, raporturile dintre interlocutori etc. au o deosebită importanță. În această perspectivă, profesorul va preda, cu preponderență, sistemul lingvistic formal, dar și diversitatea limbii în timp și în spațiu (cu aceasta elevul ia contact în gimnaziu, mai ales cu prilejul studierii vocabularului) ; în același timp, profesorul va arăta că instrumentul lingvistic poate prezenta schimbări și după variabilitatea situațională. În primele clase ale gimnaziului, anumite elemente ale limbii pot fi raportate, *grosso modo,* fie la o exprimare mai îngrijită, controlată, formală (de exemplu, folosirea pronumelui și adjectivului demonstrativ masc. *acesta,* fem. *aceasta* etc. sau a formelor de viitor *va face*), fie la o exprimare mai spontană, curentă, familiară, informală (de exemplu, utilizarea formelor demonstrative masc. *ăla,* fem. *aia* etc. sau a celor de viitor *a(re) să facă, o să facă*. Ulterior, în liceu, elevului i se poate lărgi orizontul, pentru ca el să înțeleagă pe deplin că nu există un registru lingvistic unic, ci că exprimarea variază în funcție de un anumit domeniu specific, de scopul comunicării, de interlocutor etc. Pentru

[8] Cf. G. B. Cazden, *La situation : une source negligée de différences entre classes sociales dans l'utilisation du langage,* Publications du Groupe „Communication et travail", Série „traductions", Paris [1982].

a ajunge la un comportament lingvistic adecvat, elevul va trebui, așadar, să știe cum „se schimbă" norma (în funcție de diverși factori), să stăpînească diversele variante stilistice de care dispune limba, pentru a ajunge la o comunicare corectă și expresivă.

7. La observațiile cu caracter general de mai sus aș mai adăuga una privind unele elemente ale concepției autorilor programei : anumite părți ale structurii programei oglindesc mai curînd optica unor profesori care predau limba română nu unor vorbitori nativi ai acestei limbi, ci vorbitorilor care au altă limbă maternă. Este curioasă (dar în fond e eronată), de exemplu, afirmația referitoare la „formarea imperfectului pornind de la perfectul compus" (p. 39) ; exemplul dat ca model :

(eu) *am* cîntat — (eu) cînt-*am* ;
(tu) *ai* cîntat — (tu) — cînt-*ai* etc.,

în care „terminațiile imperfectului sînt identice cu formele verbului auxiliar al perfectului compus" *(ibid.)* este valabil *numai* pentru conj. I și pentru conj. a IV-a în *-î*. Indicație greșită, deci, și de care, de altfel, nu era nevoie pentru cei care au româna limbă maternă : se știe că formele de imperfect sînt folosite corect de copii încă de la vîrsta preșcolară [9].

8. Date fiind numeroasele și complexele probleme pe care le pune predarea/însușirea noțiunilor de vocabular în școală, este justificat comentariul *„s-a dat o mai mare dezvoltare problemelor de vocabular la toate clasele [...]"* (p. 11). Aplicarea în practică nu este însă la același nivel dacă raportăm prevederile noii programe (23 ore) la cele ale programei anterioare (22 de ore) ; tematica este prea bogată față de bugetul total de ore, deși lipsesc anumite noțiuni absolut indispensabile (vezi mai jos).

Mai întîi, aș semnala unele formulări care pot crea dificultăți pentru profesor în predare și confuzii pentru elevi în însușirea materiei. Astfel, paragraful despre *Cuvinte formate cu sufixe* (p. 52) se încheie cu recomandarea : *Construcții de propoziții cu sufixe date* (!) [10].

La *cuvintele compuse* (p. 53), constatăm greșeli elementare : se menționează exemple discutabile de *adjective compuse* din *două adjective : galben-deschis* (de fapt, *adj. + adv.) ; sud-american, vest-european* (de fapt, *subst. + adj.*).

O atenție deosebită într-o programă sau într-un manual școlar se cuvine să se acorde terminologiei lingvistice cu care se operează. Lingvistica modernă se deosebește de cea tradițională și prin

[9] T. Slama-Cazacu, *Relațiile dintre gîndire și limbaj în ontogeneză*, București, 1957, p. 403 și urm. S-a remarcat, de asemenea, în diverse limbi și existența „imperfectului ludic", în jocurile copiilor : cf., de exemplu, Al. Graur, *Observații asupra întrebuințării timpurilor în românește*, § 9 : *Imperfectul la jocuri*, în *Limbă și literatură*, 1955, p. 134 și urm. ; vezi și T. Slama-Cazacu, *Dialogul la copii*, București, 1961, p. 123 și urm.

[10] La capitolul *Cuvinte antonime* (p. 53) apare, o dată în partea inițială, a doua oară în cea finală, indicația (într-o redactare aproape identică) : (1) „Alcătuirea *de* perechi de antonime" ; (2) „Alcătuirea *unor* perechi de antonime".

încercarea de a crea un sistem terminologic mai riguros, mai exact în ceea ce privește definirea diverselor categorii lingvistice. Este adevărat însă că diversele direcții lingvistice moderne au creat o pletoră de termeni; unii dintre aceștia apar, în anumite școli lingvistice, cu sensuri diferite (să ne gîndim, de ex., la planul *conținutului* și al *expresiei* în lucrările lui L. Hjelmslev). Se eludează astfel o cerință fundamentală a oricărei terminologii științifice : caracterul *univoc* al fiecărui termen folosit.

O programă (ca și un manual) trebuie să facă ordine în acest domeniu, îmbinînd rigoarea științifică cu posibilitățile de înțelegere ale elevilor de diverse vîrste.

Să luăm în discuție, ca ilustrare, recomandările din programă în legătură cu *structura lexicală a cuvîntului*. Sînt menționate aici noțiunile : *rădăcină* și *terminație* („rădăcină — ca element comun pentru familia de cuvinte", p. 23) [11]. Mai întîi, ni se pare echivoc termenul *terminație* (în *lupilor,* terminația cuvîntului este *-r* sau *-lor* ?). Este necesar, pentru a evita formarea unor deprinderi greșite și a contribui la însușirea de către elevi a unei metode științifice de a gîndi, să se introducă termenii *temă* și *desinență,* alături de *rădăcină* (personal aș fi preferat *radical,* spre a evita conotațiile din limba comună, observație valabilă și pentru *terminație :* ambii termeni datează din perioada romantică a înțelegerii limbii). Dar întreaga problemă se poate încă discuta. Trebuie însă înlocuit exemplul pentru familie de cuvinte, deoarece el contravine, într-un anumit fel, definiției științifice și poate crea dificultăți în predare. Este citată, ca ilustrare, familia subst. *loc.* În primul rînd, aici apare, alături de *localitate* și *localnic,* forma de pl. *locuri* (considerată, deci, ca o altă unitate lexicală ; în această accepție, ar trebui amintite și celelalte forme gramaticale, numai că ansamblul lor constituie o paradigmă și nu o *familie lexicală* !). În al doilea rînd, între exemplele date apare *locui, locuitor.* Se știe însă că, pînă în secolul al XIX-lea, s-a folosit numai forma *lăcui,* derivată din magh. *lakni,* care în cursul evoluției limbii a fost apropiată de forma *loc* (< lat. *locum*). Din familia lexicală fac parte cuvintele care derivă din același radical ; atunci cînd acesta nu poate fi identificat, se recurge la un *lexem* comun. Deci exemplul nu este fericit ales din punct de vedere științific și didactic (cum poate explica profesorul forma *lăcui* din Gr. Alexandrescu : „în insula străină în care *lăcuiți*" ?) [12].

În sfîrșit, pentru a încheia observațiile referitoare la capitolul *Vocabular* — care cuprinde recomandări de cele mai multe ori utile —, semnalăm omiterea cîtorva noțiuni fundamentale. N-am înțeles de ce

[11] Cu șase rînduri mai jos se vorbește însă de *radicalul comun* (se introduce deci un nou termen) ; vezi, de asemenea, folosirea termenilor de *articol genitival* și *articol posesiv* (ca și *articol demonstrativ* și *articol adjectival).* Se uită recomandarea : „[...] o primă cerință în învățămînt : excesul terminologic nu are ce căuta în manuale", Paula Diaconescu, *Gramatica tradițională, Recitire,* în *Limba română,* nr. 2 (XXXI), 1982, p. 15.

[12] Vezi *Dicționarul limbii române,* t. II, partea a II-a, fasc. I, *J—L,* București, 1937, p. 234.

autorii n-au inclus termenul *semantică* (deşi programa prevede indicaţii referitoare la *sens fundamental* şi *secundar, propriu* şi *figurat, polisemie* etc.) şi mai ales lăsarea deoparte a noţiunilor *regionalism* şi *arhaism* (se recomandă, în programă, texte de lectură din I. Creangă, C. Negruzzi, la care sînt necesare asemenea explicaţii) [13]. Faptul pare cu atît mai curios, cu cît este prevăzut un capitol special despre *neologism,* cu un paragraf destul de greu de predat şi la facultate — date fiind limitele cunoştinţelor studenţilor : *adaptarea neologismelor.*

9. Este încărcată, în raport cu bugetul total de numai 4 ore, partea referitoare la fonetică (programa anterioară prevedea tot 4 ore : 2 ore în clasa a V-a şi 2 ore în clasa a VI-a). Lăsăm deoparte formularea în orice caz echivocă : „Sunetele limbii române : vocale, consoane" (p. 24 ; sînt omise semivocalele, introduse mult mai jos, cu diftongii şi triftongii — care sînt grupuri de sunete). Întrebarea este ce statut acordă profesorul, cînd predă, lui *-i* (din *lupi,* de exemplu), el neputînd fi încadrat nici între vocale, nici între consoane. Pentru o predare concentrică, ţinînd seama şi de importanţa foneticii în însuşirea ortografiei şi a ortoepiei, ar trebui acordate, în vederea fixării cunoştinţelor, încă 2 ore acestei discipline, în clasa a VI-a [14].

10. Uneori, formulările programei vin în contrazicere cu uzul limbii. Astfel, în clasa a VI-a, se discută *Substantivul în acuzativ cu funcţie de complement direct* şi se arată două posibilităţi ale modului de construire a complementului direct exprimat prin substantive în relaţie cu verbul : „— *fără prepoziţie,* cînd este exprimat prin substantive comune (afară de nume de persoane) ; — *cu prepoziţia p e,* însoţind nume de persoane, nume de animale, nume comune de persoane, cunoscute de vorbitori (*mama, tata, sora* etc.)" (p. 55). Formularea programei corespunde unui exemplu ca : *Îi văd pe copii mergînd la şcoală,* dar este contrazisă de exprimarea, de asemenea posibilă în limba română, fără prepoziţia *pe : Văd copii mergînd la şcoală.*

11. În sprijinul identificării subiectului se recomandă folosirea întrebării *cine* şi, pentru aceasta, se aduc argumente din lucrarea, apărută în 1978, a Ştefaniei Popescu (p. 46). Într-adevăr, identificarea subiectului nu este întotdeauna uşoară pentru elevi ; explicaţiile programei însă bat, aş spune, la uşi deschise : acad. Graur semnala, în 1967 [15], dificultăţile reale ale problemei, arătînd, prudent, în concluzie, că „în general *Cine ?* ia mai des locul lui *Ce* decît *Ce ?* pe al lui *Cine ?*" (*ediţia cit.,* p. 191). Pentru a sublinia dificultatea problemei (şi rezolvarea unilaterală, prin recomandarea numai a întrebării *cine ?* în pro-

[13] Vechea programă prevedea predarea acestor noţiuni în gimnaziu !

[14] Este regretabilă lipsa, dintre indicaţiile bibliografice pentru profesori, la acest capitol, a studiilor Mioarei Avram, *Şcoala şi cerinţele actuale ale predării ortografiei şi ortoepiei,* în *Limbă şi literatură,* Seria I, Prelegeri 1, Cursuri de vară, Piatra Neamţ, 1977, Bucureşti, 1977, p. 151 şi urm., şi *Locul foneticii în învăţămîntul limbii române,* în *Limbă şi literatură,* Seria I, Prelegeri 2, Cursuri de vară, Piatra Neamţ, 1978, Bucureşti, 1978, p. 128 şi urm.

[15] Cf. Al. Graur, *Cine, ce,* în *Limbă şi literatură,* vol. XIV, 1967 (retipărit în Al. Graur, *Scrieri de ieri şi de azi,* Bucureşti, 1970, p. 183—191).

gramă), aș menționa exemplul : *Pe coridorul școlii este mare zgomot.* Orice vorbitor (deci și elevul) va pune, intuitiv, întrebarea *ce ?*

În concluzie, poate este mai bine să rămînem la întrebările tradiționale *cine ?, ce ?* (făcînd opozițiile cuvenite la distincția dintre subiect și obiect direct).

12. Uneori, în programă, sub etichetă modernistă, se strecoară clasificări sau formulări din „recuzita", depășită, a vechii gramatici școlare. Astfel, de exemplu, în clasa a VII-a, la capitolul *Morfosintaxa* apare mențiunea : *„modalități specifice de indicare a funcțiilor unor cazuri (dativul cu prepoziția l a în construcții populare)"* (p. 86). Se știe că, în propoziția *dau apă l a c a i,* substantivul *cai* nu este în cazul dativ, ci în *acuzativ prepozițional ;* această formă analitică de acuzativ exprimă un complement indirect, avînd o funcție identică cu a dativului.

De gramatica lui Măcărăscu, ironizată de I. Creangă, ne amintește recomandarea predării „construcțiilor cu verbe la conjunctivul prezent, însoțite de două pronume neaccentuate (grupurile *i-l, i-i : facă-i-l...*, *facă-i-i* (!)" (p. 62). Observația fundamentală în legătură cu indicația de mai sus a programei se referă însă, de fapt, la încărcarea excesivă a acesteia cu fapte nesemnificative pentru un manual școlar (este vorba de ignorarea distincției dintre „gramatica academică" și „gramatica școlară", vezi mai sus, p. 80).

*

Predarea limbii române în școală nu se limitează la secțiunile actualei programe ; pentru a emite o apreciere justă, de ansamblu, ar trebui luate în considerație și celelalte programe, a căror apariție este anunțată de M.E.I.

La întrebarea : în ce măsură noua *Programă de limba română (gramatică, vocabular, fonetică, ortografie, ortoepie, punctuație)* reușește să îmbunătățească, pe plan științific și pe plan pedagogic, învățămîntul limbii române în școală, aș răspunde, mai întîi, că ea are meritul de a da un nou impuls reflecțiilor asupra eficienței metodologiei limbii române. Programa actuală, generoasă în intențiile sale, privită în ansamblul ei și confruntată cu programa anterioară, marchează un progres ; ea reprezintă, în principiu, un document menit să definească mai riguros actul predării, în vederea realizării unui învățămînt solid al limbii române. Programa precizează *obiectul predării* (ce să predăm ?), în funcție de ce *obiective* (care este scopul predării ?), după ce *principii* (cum să predăm ?) ; orientarea ei funcțională rămîne încă deficitară.

Școala constituie un teren de aplicare a teoriei gramaticale ; aceasta înseamnă că ar fi fost util ca programa, sub formă de proiect, să fi fost experimentată un an în școală și, cu amendamentele respective, să fie ulterior propusă în vederea elaborării noilor manuale.

Trecerea în revistă a programei arată unele aspecte discutabile și care uneori sînt susceptibile de diverse interpretări ; alte fapte sînt însă

certe erori : acestea se cuvin să fie eliminate cu prilejul elaborării noilor manuale.

În final, mi-aș permite să subliniez un aspect nu lipsit de importanță : necesitatea interpretării acestei programe de către profesor, în condițiile activității în clasă. Mai concret : se știe că orice partitură muzicală dobîndește viață prin artistul care o interpretează. La fel, o programă școlară devine eficientă printr-o aplicare adecvată, în funcție de pregătirea științifică și de calitățile pedagogice ale profesorului. Concluzia : o atenție deosebită la formarea în facultate a viitorilor profesori de limba română și la pregătirea lor ulterioară, în cadrul cursurilor de perfecționare !

Înnoirea *Programei de limba română*

GH. BULGĂR

Învățămîntul limbii române în gimnaziu va primi un nou impuls prin noua programă aprobată și pusă în aplicare, după lungi discuții și pregătiri, însumînd o mare cantitate de propuneri și sugestii pe marginea manualelor din ultimele două decenii. *Argumentele* la programă subliniază necesitatea de „a da un curs nou" acestui studiu capital (p. 7), printr-o restructurare a vechii programe. Este lesne de observat că anumite capitole *(pronumele, verbul, sintaxa)* au fost realmente dezvoltate și s-au adus unele precizări de detaliu instructive. Programa nouă va fi, deci, de un folos real, ea putînd fi îmbunătățită prin contribuția specialiștilor, a profesorilor care lucrează cu ea în mînă. În acest sens, iată cîteva observații și sugestii, după lectura atentă a acestui important document :

1. Materia este *inegal distribuită* pe cele patru clase ; pentru clasa a V-a, programa e supraîncărcată, pentru următoarea e grea, dar devine mult mai accesibilă pentru ultimele două clase de gimnaziu, cînd priceperea elevilor și interesul față de *bogăția, originalitatea și expresivitatea limbii* textelor literare sînt în creștere. Cine va putea preda toată materia la prima clasă ? Nimeni ; căci numai *recapitularea* introductivă cere parcurgerea întregii gramatici ; apoi *vocabularul* cu familia lexicală, cu derivarea, în care, parțial, se studiază cîteva prefixe, cîteva sufixe, altele sînt lăsate la cl. a VI-a (procedeu profund păgubitor pentru unitatea logică și didactică, pentru economia de timp la clasă), constituie un capitol complicat, din care o parte (derivarea) putea trece la clasa următoare. De ce prefixele *ne-, în-, des-, stră-* să fie studiate în cl. a V-a, iar *pre-, re-, răs-* etc. la a VI-a ? Principiul concentric e pîndit de plictiseala reluărilor inutile ; firește : *repetitio est mater studiorum,* dar, repetînd cu măsură, trebuie să asigurăm asimilarea logică a noului, nu să fragmentăm unitatea didactică.

Substantivul conține și articolul, „marcă gramaticală a cazului genitiv" (ceea ce e numai pe jumătate adevărat) ; cel demonstrativ este tratat la *adjectiv.* Desființînd categoria *articol,* programa nu simplifică, ci greșește față de specificul limbii, bine marcat și prin articol. Măcar la recapitulări, cele patru feluri de *articol* trebuiau puse împreună, pentru a avea o privire de ansamblu asupra unui instrument gramatical de reală importanță morfologică, sintactică și stilistică.

Pronumele e pe larg tratat, dar fragmentar și el : în cl. a V-a : formele *accentuate* numai ; în cl. a VI-a : cele *neaccentuate* (p. 64—65), după ce fuseseră enunțate toate de la început încă. La *verb,* perfectul

simplu e separat din raţiuni formale de cel compus, între ele aflîndu-se imperfectul (p. 39) ; dar pers. a III-a *cînta* nu e un perf. simplu (o fi poate greşeală de tipar). *Conjuncţia* se tratează în cl. a V-a în 2 ore (p. 43), apoi din nou „conjuncţia, element de relaţie între propoziţii în cadrul frazei" (p. 49), unde alături de *însă, deci* stă *totuşi* (adv. !).

2. „Principiul *concentric* rămîne un principiu de bază" — se spune la punctul 4 al introducerii la noua programă ; „s-a înlăturat însă concentrismul excesiv care a dus la reluări inutile şi plictisitoare". Am fost şi rămînem adversari ai *concentrismului ilogic,* ai reluărilor inutile, care, în loc să stimuleze şi să fortifice interesul pentru aspectele limbii („limba şi legile ei dezvoltă cugetarea" a spus Eminescu, şi aşa ar trebui să fie), tocesc atenţia elevilor, îi plictisesc („iar formarea cuvintelor ? iar substantivul ? iar timpurile verbului ?", zic ei, de atîtea ori, la orele de română). În notă se arată că „substantivul... *se studia* începînd din cl. a III-a pînă în cl. a VII-a, din cauza reluării aceloraşi cunoştinţe, în 14 ore, ceea ce este desigur exagerat în condiţiile învăţămîntului obligatoriu" (p. 9). Acum sînt 12 ore, cu repetiţii inutile la cl. a VI-a şi a VII-a : după ce în cl. a V-a avem *cazurile substantivului* şi chiar funcţiile lor sintactice, în cl. a VI-a se dau ca lucruri noi : *declinarea substantivelor* (p. 56) ; cîteva prefixe şi sufixe apar — cum am spus — la cl. a V-a, altele la cl. a VI-a ; forme *accentuate* la pronume în cl. a V-a ; se reiau şi se prezintă cele *neaccentuate* în cl. a VI-a ; nu e logic să fie tratate împreună, cînd ţin de un sector al limbii ? De cîte ori se reiau conjuncţiile, adverbul, prepoziţiile, la morfologie şi sintaxă ? Dar, deşi la vocabular se reiau trei ani la rînd prefixele şi sufixele, doar o singură dată se enunţă, în treacăt, *sinonimia,* la cl. a VII-a (p. 86), cu trimitere în notă că s-au studiat în clasele anterioare, ceea ce nu se vede ; capitol extrem de important, atractiv, instructiv, ilustrat la fiecare pas şi în textele literare, prin care se poate cunoaşte şi însuşi practic bogăţia şi nuanţele limbii, cred că *sinonimia lexicală şi gramaticală* trebuie să ocupe un loc însemnat în programă, mai ales că avem la îndemînă şi două dicţionare care ilustrează bogata sinonimie lexicală a limbii noastre, în care se reflectă straturile istorice şi ariile geografice ale limbii naţionale.

3. Există parcă un acord general asupra metodologiei corespondenţelor dintre părţile propoziţiei şi propoziţiile subordonate, în sensul că studiul lor să se facă paralel, logic, concentric ; dar aici avem la cl. a V-a : *complementele de loc, de timp, de mod ;* la cl. a VI-a : *complementele direct şi indirect ;* la cl. a VII-a : *cel de cauză şi de scop,* iar abia la cl. a VIII-a un subcapitol se ocupă de corespondenţa citată mai sus (p. 107), afară de cazul subordonatelor *condiţionale şi concesive,* pentru care nu se mai indică nici un corespondent în propoziţie (vezi p. 114—115). Credem că din clasa a VI-a se putea rezolva mai logic, mai didactic această problemă, tratîndu-se paralel *dependenţa în propoziţii şi în frază.*

4. Întrucît atît lecturile literare, cît şi vorbirea cotidiană pun în evidenţă numeroase valori expresive, stilistice, ale construcţiei gramaticale, se putea recomanda atenţie în predare şi la aspectul afectiv al

limbajului ; nicăieri nu se face însă aşa ceva, deşi în ultimii ani la toate examenele, de la admitere la gradul I, s-a cerut să se aibă în vedere stilistica textului, odată cu analiza lexicală şi gramaticală. Programa face abstracţie de problematica instructivă a construcţiilor stilistice, de stilurile funcţionale ale limbii, de modalitatea cultivării limbii prin latura expresivităţii textelor pe care se lucrează, fie la orele de lecturi, fie în predarea gramaticii (eficientă mai ales dacă exemplificările se fac cu texte bine alese, atrăgătoare şi instructive prin conţinut şi construcţii sugestive). A nu vorbi deloc în programa pentru gimnazii despre aspectul expresiv, stilistic al limbii mi se pare incredibil, date fiind exigenţele, recomandările, documentarea la îndemînă, ţinînd seama de adevărul spus de multe ori : o limbă se studiază, se însuşeşte, se cultivă, folosind textele literare bine alese (Iorgu Iordan), iar în perspectiva dezvoltării limbii naţionale, aforismul lui Hugo implică şi obligaţii certe pentru cercetători, dar şi pentru profesori : „Limba înaintează datorită marşului maiestuos al marilor scriitori“ — un adevăr de care au ţinut seamă bunii noştri profesori din trecut, care au fost deopotrivă cunoscători ai limbii şi ai literaturii noastre.

Mai ales în gimnaziu, relaţia limbă-literatură se manifestă concret şi continuu, studiul lor împletindu-se şi completîndu-se la fiecare oră. A vorbi deci despre aspecte stilistice în construirea atributului, a complementelor ori, mai ales, a propoziţiilor şi a frazei, precum şi despre sinonimia lexicală şi cea gramaticală, bogată în limba noastră, este a lărgi puţin cadrul strict gramatical, formal, şi a pune repere instructive, realiste, în valorificarea tuturor datelor oferite generos de scriitorii studiaţi (ori numai citiţi) în clasele gimnaziului. Textul lor este totdeauna instructiv prin cele trei aspecte fundamentale ale limbajului literar, şi mai ales ale celui artistic : *bogăţia, noutatea şi expresivitatea.* Acestea sînt tocmai calităţile frapante ale creaţiei literare, din care elevii, călăuziţi bine de profesori, pot totdeauna învăţa cîte ceva, în sensul stăpînirii şi cultivării limbii comune.

Dacă e adevărat că „limba şi legile ei dezvoltă cugetarea“, cum s-a spus, este tot atît de adevărat că, studiind temeinic limba şi capacităţile ei expresive, dezvoltăm în tineri *sensibilitate pentru cuvînt şi vorbire,* făcînd deopotrivă adevărată instrucţie şi educaţie.

Noua *Programă de limba română pentru clasele V — VIII*

GRIGORE BRÂNCUȘ

Noua programă de limba română pentru clasele V — VIII reprezintă, fără îndoială, un succes în activitatea de elaborare a materialelor și documentelor didactice. Se înțelege că autorii acestei lucrări au avut în vedere nevoile mari ale școlii noastre actuale în condițiile unui învățămînt de cultură generală obligatoriu pentru toți copiii țării, în care „limba română" trebuie să aibă statutul unei discipline fundamentale ; de asemenea, ei au încercat, pe cît le-a fost cu putință, să țină seama de stadiul la care a ajuns astăzi cercetarea științifică în domeniul gramaticii și al vocabularului românesc contemporan, precum și de căile metodologice cele mai adecvate pentru predarea studiului limbii materne. Trebuie remarcat, totodată, efortul autorilor programei de a dezvolta consecințele practice ale orelor de limba română : deprinderea elevilor de a scrie fără greșeli de ortografie, de a se exprima corect, în sintaxa limbajului cult și cu un vocabular bogat și nuanțat, în acord cu variatele situații ale comunicării. Nu vom stărui aici asupra numeroaselor calități care privesc detaliile programei, căci ele rezultă cu ușurință din compararea acesteia cu programele anterioare, în special cu cea elaborată în 1980. În schimb, vom încerca să formulăm, în vederea îmbunătățirii conținutului acestui document didactic, cîteva observații critice cu caracter general.

1. Mai întîi, trebuie arătat că noua programă se sprijină, cu unele excepții, pe surse științifice de valoare modestă, învechite sau depășite. Acestea nu pot suplini numărul imens de studii de gramatică și vocabular tipărite din 1963, cînd a apărut ediția a doua a *Gramaticii* Academiei, pînă astăzi. Aproape toate „răsturnările" metodologice fundamentale care ne întîmpină în programă vin din propunerile avansate de un singur autor (Ștefania Popescu), fără ca acestea să fi trecut vreodată prin focul viu al practicii didactice pentru a se vedea eficiența lor în școală. Așadar, sinteza pe care o întocmim pentru uzul școlii trebuie să se bizuie pe tot ce s-a realizat mai valoros pînă în prezent în cercetarea de specialitate. Dat fiind faptul că citatele reproduse în subsolul paginii din lucrările pe care e fundamentată concepția programei conțin adesea banalități și chiar erori grave de analiză, aș recomanda eliminarea cu totul a acestei secțiuni din structura programei.

2. Noua programă mi se pare foarte încărcată ; de aceea, aș propune reducerea capitolelor cu lungimi excesive, renunțarea la chestiunile mai puțin importante, care, în mod normal, nu-și găsesc loc într-o gramatică „de bază", „elementară" a limbii române, așa cum trebuie

să fie aceea pe care o întocmim pentru școala de cultură generală. Simplificarea gramaticii destinate elevilor trebuie făcută însă din perspectiva la care a ajuns astăzi cercetarea gramaticii ca disciplină științifică. Orice manual de școală (de fizică, chimie, biologie, istorie etc.) este, cel puțin teoretic, o sinteză a disciplinelor științifice așa cum se înfățișează ele astăzi. Într-o gramatică oricît de elementară, trebuie să figureze, așadar, și rezultatele cele mai trainice ale cercetărilor recente.

E o greșeală, după părerea mea, că în noua programă se vorbește, de exemplu, tot de patru clase de conjugare, în loc de opt, că se ignoră circumstanțialele de excepție, instrumental, sociativ, opozițional, cumulativ, de relație și predicativul suplimentar. Nu trebuie confundat ceea ce este nou în cercetarea gramaticii cu ceea ce e secundar și neimportant. Obligația noastră este nu să eludăm laturile noi și importante ale gramaticii, pe care ni le-a descoperit cercetarea din ultimele decenii, ci să găsim o metodologie adecvată predării acestora în școală. Așadar, reducerea volumului de fapte, pe care o sinteză școlară o implică în mod necesar, trebuie făcută ținîndu-se seama cu toată rigoarea de stadiul pe care l-a atins astăzi cercetarea științifică în acest domeniu.

3. Parcurgerea integrală a programei lasă impresia că pe baza ei urmează să se întocmească un manual de învățare a limbii române de către studenții străini. Altfel spus, intenția autorilor pare aceea de a fixa o metodologie prin care să-i învățăm pe elevi cum să-și însușească structurile elementare ale propriei lor limbi materne. Numai așa s-ar justifica dezacordul dintre explicarea științifică a fenomenelor gramaticale și aceea, eronată, pe care o preferă autorii programei din necesitățile practice ale însușirii limbii. Strategia învățării ne obligă la analize și interpretări neștiințifice numai în mod excepțional și numai dacă româna e tratată ca limbă-țintă, adică e predată la străini. De aceea, găsesc că e total nejustificat să se explice, de exemplu, structura morfematică a imperfectului prin auxiliarul perfectului compus, atîta vreme cît trebuie să urmărim nu însușirea formelor de imperfect (acestea aparțin doar graiului matern al elevului), ci deprinderea elevilor de a le distinge în ansamblul formelor verbale temporale și de a efectua analiza structurii lor morfologice. La fel trebuie văzute lucrurile și în cazul celorlalte timpuri și moduri, precum și al formelor flexionare ale numelui. Las deoparte faptul că propunerile avansate de autorii programei privind predarea chestiunilor de morfologie se izbesc de dificultăți enorme. Predarea, de exemplu, a formelor verbale compuse prin apelul direct la participiu și la infinitiv (componente în structura acestor forme) este incomparabil mai ușoară și mai eficientă decît aceea, neștiințifică, susținută de o strategie metodologică rău înțeleasă, pe care o preconizează autorii programei.

4. În sfîrșit, un alt neajuns al programei constă în amestecul de criterii privind organizarea faptelor și metodologia predării lor. De exemplu, ordinea nouă a învățării modurilor verbale (indicativ, imperativ, conjunctiv etc.) are la bază un criteriu pur formal, pe cînd ordinea părților de propoziție (predicat, subiect) e stabilită printr-un criteriu funcțional, de conținut. De altfel, se propune ca întreaga morfo-

logie să se predea ca un studiu exclusiv al formelor, și aceasta în ciuda bunelor intenții ale autorilor, declarate în introducere, „de a elibera studiul acestei discipline de aspectele formale, descriptiviste și dogmatice“ (p. 11).

Nu am notat aici numeroasele greșeli de amănunt care ne întîmpină în textul programei, explicabile prin aceea că autorii nu au mers la sursele științifice de mîna întîi (*a voi* e dat ca verb auxiliar, imperfectul are același sufix la toate clasele de verbe, imperativul are o structură morfologică simplă etc.). Dar, dincolo de toate scăderile pe care le-am remarcat, recunoaștem că noua programă este, în general, bine întocmită. Revăzută cu atenție, ea poate deveni un instrument excelent pentru profesorii de limba română din învățămîntul gimnazial.

Observaţii asupra *Programei de limba română pentru clasele V — VIII*

VALERIA GUŢU ROMALO

Programa supusă discuţiei — cel puţin din perspectiva părţii consacrate morfologiei — reprezintă un evident pas înainte.

„Saltul calitativ" se datoreşte faptului că, de această dată, programa are o concepţie : cunoştinţele se organizează în mod conştient în virtutea unor criterii, predominant metodice, poate nu totdeauna consecvent respectate, dar reale şi mereu prezente. Se abandonează astfel programa-inventar de fapte preluate din tratatele de specialitate, selectate numai în vederea reducerii sub aspect cantitativ a cunoştinţelor.

Prezenţa unei concepţii îşi găseşte expresia în nevoia de coerenţă a textului (şi implicit a procesului didactic) şi în dorinţa de a convinge pe cei cărora li se adresează, manifestată în explicarea schimbărilor, a soluţiilor şi a deciziilor adoptate.

Corectivul coerenţei şi al simplităţii intervine în eşalonarea în timp a faptelor, impunînd anumite modificări, considerate didactic necesare, în schema descriptivă tradiţională, curentă în diversele tratate, schemă care continuă să constituie de altfel baza programei.

Modificările afectează nu numai ordinea de succesiune, ci în unele cazuri şi modul de prezentare a problemelor. Adoptarea unei atitudini critice faţă de descriere din perspectiva confruntării cu faptele conduce pe autorii programei la abandonarea sau nuanţarea unor modalităţi descriptive în sensul observaţiilor şi sugestiilor din cercetările mai recente. Această deschidere faţă de cercetarea modernă, exploatată sub aspectul rezultatelor sale faptice, permite o rafinare a descrierii, sporirea gradului de adecvare a imaginii oferite în cursul ciclului gimnazial despre limba română.

În acest sens, rodnice contribuţii de pionierat au adus Clara Georgeta Chiosa, G. Beldescu şi Ştefania Popescu. Un rol deloc neglijabil în pregătirea spiritelor către nou au avut neîndoielnic largile consfătuiri organizate de Societatea de Ştiinţe Filologice şi publicarea în *Limbă şi literatură* a intervenţiilor de la aceste consfătuiri, precum şi cursurile de perfecţionare organizate în ultimii ani de universitate. Programa elaborată de specialiştii ministerului caută să răspundă cerinţelor actuale ale şcolii, valorificînd achiziţiile cercetării ştiinţifice în sensul curentului nou de opinie, care îşi face drum, încet, dar ineluctabil, între profesorii de limba română.

Selectarea faptelor şi stabilirea ordinii de succesiune în prezentarea lor se întemeiază pe reevaluarea informaţiei din perspectiva ra-

porturilor care corelează faptele în interiorul sistemului, a poziției lor în uzul limbii (frecvență etc.) și din punctul de vedere al posibilităților de înțelegere presupuse la elevii de diferite vîrste. Astfel, de pildă, adoptarea prezentării morfosintactice reflectă corelațiile proprii fenomenului lingvistic, succesiunea discutării cazurilor (N., Ac. ; D., G.) ține seamă de omonimiile caracteristice sistemului nominal românesc. Relațiile structurale, nu numai constatările didactice și considerentele metodice, îndreptățesc succesiunea perfect compus, imperfect, perfect simplu, mai mult ca perfect ; discutarea predicatului înaintea subiectului are în vedere rolul pe care predicatul îl are în organizarea comunicării, ținînd totodată seamă de cerințele practicii didactice. Pe motivări analoge se bizuie introducerea articolului genitival (posesiv) și a prepoziției în legătură cu flexiunea substantivului, mai devreme decît ar indica-o schemele gramaticale curente. Amînarea pentru cl. a VI-a a predării viitorului anterior, ca și introducerea perfectului compus și a imperfectului înaintea celorlalte timpuri ale trecutului au în vedere și frecvența acestora în vorbire.

Preocuparea de cultivare a exprimării în sensul prevenirii unor greșeli curente apare mai ales la nivelul exemplelor : de cele mai multe ori, pentru ilustrarea diferitelor situații se recomandă cuvintele cu flexiune ezitantă sau dificilă. Aceleiași intenții i se subordonează introducerea unor cunoștințe teoretice despre limba literară (cl. a VIII-a) și numeroasele indicații ortografice (mult mai rar ortoepice : se precizează, de exemplu, că trebuie s c r i s *unsprezece*, nu *unșpe*, ca și cînd pronunțarea *unșpe* ar fi literară).

Alcătuită cu discernămînt, pe baza unor principii judicioase, noua programă va contribui, sperăm, la sporirea eficacității procesului didactic, sprijinind buna cunoaștere și utilizarea corectă a limbii române. Dar, cum totdeauna e loc și de mai bine, unele retușuri de detaliu pot fi utile.

Așa, de exemplu, prezentarea ca *morfosintaxă* a unei părți din gramatica românească are mari avantaje : pe de o parte, introduce treptat cunoștințele fundamentale de sintaxă, paralel cu cele de morfologie, iar, pe de alta, face posibilă predarea rațională a unor aspecte care țin de morfologie, sînt atribuite morfologiei, dar care nu pot fi surprinse decît în cadrul grupului de cuvinte. Cazurile nu pot fi înțelese și predate în afara sintaxei, utilizarea și diferențierea formelor accentuate și atone ale pronumelor presupun referirea la anumite contexte etc.

În programă apar însă și unele exagerări, o insistență excesivă asupra unor aspecte sintactice fără relevanță specială în anumite situații. Mi se pare oțioasă, de pildă, înșirarea funcțiilor sintactice (subiect, complement direct ...) la fiecare parte de vorbire compatibilă cu aceste funcții. Inutilă este în programă referirea, în legătură cu *f i e c a r e* mod și timp personal, la funcția de predicat. În legătură cu flexiunea substantivului, este bine să se introducă din vreme, cum indică programa, problema importantă a cazurilor impuse de prepoziție și nu de rolul în comunicare al substantivului sau al pronumelui. Referirea la acuzativul cu *pe*, în acest context, nu face însă decît să falsifice

datele problemei : acuzativul cu *pe* nu diferă de acuzativul cu *la, de, din...* Construcția cu *pe* este relevantă pentru complementul direct, nu pentru acuzativ.

În punerea de acord a descrierii cu faptele se merge, uneori, pînă la capăt : în descrierea timpurilor trecute, de exemplu, se pornește de la perfectul compus, avînd în vedere componentul participial, care prezintă maxima varietate sufixală, descriindu-se pe această bază structura formelor de perfect simplu și de mai mult ca perfect. Cînd se ajunge însă la conjugări, se propune o clasificare care implică numai sufixul de infinitiv, deși descrierea timpurilor trecutului a pus în evidență, în mod implicit, insuficiența acestui criteriu. Cunoștințele introduse în legătură cu timpurile trecutului ar trebui reluate fie și numai pentru a completa tabloul conjugărilor.

În legătură cu predarea formelor simple de trecut se pot face observațiile că structura mai mult ca perfectului se poate explica mai ușor prin intermediul perfectului simplu decît pornind direct de la participiu și că paralelismul între formele auxiliarului de perfect compus și flectivele celor de imperfect ascunde, pentru o largă categorie de verbe, structura reală a formei : în *veneam,* de pildă, flectivul cuprinde un sufix *-ea-* (nu *-a-,* ca în *ascultam),* deci raportarea la auxiliarul menționat pune în evidență terminația, și nu flectivul.

În mod asemănător se procedează în cazul articolului : se subliniază, punînd de acord descrierea cu realitatea, prin modalitatea de prezentare, rolul afixal al diverselor elemente denumite „articole" ; rămîn însă total pe dinafară situațiile în care *al* și *cel* se comportă pronominal. În altă ordine de idei, rolul articolului posesiv sau al lui *lui* proclitic în cadrul grupului nominal nu poate fi identificat cu cel al prepoziției precedînd substantivul sau pronumele și ca atare nu e bine să le punem alături (p. 44). În discutarea articolului se utilizează nediferențiat termenii *articol genitival* și *articol posesiv,* ceea ce mi se pare nerecomandabil, deoarece încarcă fără utilitate bagajul lexical gramatical.

În ce privește selectarea faptelor și ordonarea predării lor pe clase se procedează, în general, cu discernămînt, deși nu sînt excluse unele revizuiri. Astfel, modurile nepersonale se introduc relativ tîrziu (cl. a VI-a), adică după perfectul compus, viitor, care se predau în cl. a V-a. Ar fi mai avantajos să se procedeze, ca în atîtea alte situații, concentric : să se discute formele nepersonale strict morfologic mai devreme, făcîndu-se legătura cu formele verbale compuse, urmînd ca mai tîrziu, în cl. a VII-a, de pildă, să se completeze cunoștințele despre ele prin informații referitoare la caracteristicile lor sintactice. (În prima etapă, s-ar putea discuta numai participiul și infinitivul.) Dintre modurile personale, se discută la cl. a V-a indicativul și imperativul, în întregime, amînîndu-se pentru mai tîrziu numai viitorul anterior. În legătură cu această formă ar trebui însă introdusă și valoarea modală — de prezumtiv — cu care este utilizată frecvent în limba vorbită. Pronumele personal revine clasă de clasă, ceea ce se explică prin mulțimea și diversitatea de probleme pe care le ridică folosirea lui. Dar chiar

din cl. a V-a sînt introduse și pronumele nehotărîte (cu motivarea că alternează cu cele personale în exprimarea subiectului). Dat fiind că aceste pronume ridică mai ales probleme lexicale, ar putea fi lăsate pentru mai tîrziu. În schimb, pronumele interogative și relative sînt prevăzute abia în programa de cl. a VII-a, adică destul de tîrziu dacă avem în vedere frecvența lor și exigențele impuse de cultivarea limbii : e bine ca elevii să fie preveniți din timp și ajutați să corecteze deprinderile incorecte de folosire a relativelor, erori cu care vin, cei mai mulți, de acasă : trebuie să acordăm timpul necesar fixării, sub supravegherea profesorului, a construcțiilor corecte.

În ce privește definițiile, programa se oprește la definițiile semantice, noționale. Substantivele sînt definite ca „nume de obiecte în sens larg, gramatical" (p. 26). E foarte greu însă de explicat elevilor din ciclul gimnazial ce înseamnă „obiect" în așa fel, încît acest substantiv să fie capabil să acopere și *bancă*, și *pisică*, și *curaj*, și *răbdare*, și *foame* etc. De altfel, în același pasaj se vorbește despre „contextele caracteristice" (ale substantivului ?, ale obiectului ?), la care s-ar putea recurge în definiție. Referitor la verb se face distincția dintre verbele „care arată o acțiune" și cele „care nu arată o acțiune" (p. 35), distincție care pare a suplini definiția (încercîndu-se astfel să se evite termenul „stare", cu motivarea că verbele de stare nu au nici o particularitate gramaticală care să justifice gruparea lor aparte). Încercarea de modificare a definiției propusă în programă are dezavantajul de a introduce o caracteristică nespecifică verbului : „nu arată acțiune" nici substantivele, cele mai multe, nici adjectivele etc. Evitîndu-se categoria de verbe ale stării (care au, de obicei, caracteristica de a fi intranzitive), se vorbește, o pagină mai departe, de verbele „care arată existența obiectelor" (p. 36). În discutarea conjuncției, deși studierea ei este prevăzută în toate clasele, se ajunge pînă în ultimul an cu o definiție și o descriere care nu acoperă decît conjuncțiile coordonatoare. Explicația constă în faptul că propozițiile subordonate se discută abia în clasa a VII-a. O modalitate de remediere a acestui neajuns ar putea fi introducerea, în formă strict enunțiativă, între posibilitățile de exprimare a diverselor componente ale propoziției, și a realizării propoziției subordonate, făcîndu-se posibilă astfel o definiție mai cuprinzătoare a conjuncției, precum și o mai clară caracterizare a pronumelor, adjectivelor și adverbelor relative.

Preocuparea pentru formarea și fixarea deprinderilor ortografice, normală și meritorie, capătă un caracter oarecum „obsesiv" : indicațiile în acest sens abundă, ducînd uneori la repetiții nejustificate (despre ortografierea formațiilor cu *ne-*, de pildă, se vorbește la vocabular, în legătură cu prefixul *ne-*, dar și la adjectiv, referitor la „adjectivele c o n s t r u i t e cu *ne-* și la participiu").

În toate cazurile se merge — cel puțin așa apar lucrurile unui lector din afară — pe linia formării unor deprinderi mecanice. E drept că scrierea corectă presupune o mare doză de automatism, dar nu se poate reduce la aceasta, căci mintea omenească funcționează în virtutea unui echilibru între memorie și judecată. Predînd ortografia românească

uităm prea des că o bună parte din regulile ortografiei noastre se bazează pe principiul morfologic, iar predarea morfologiei reprezintă ocazia cea mai bună de a explica regulile, de a conștientiza anumite automatisme făcînd posibilă extrapolarea, transferul regulii de la cazul cunoscut la cel nou care se încadrează în același tip (de la *a crea*, de pildă, la *a agrea*). Programa ar trebui să sublinieze necesitatea de a raporta anumite reguli ortografice la principiul pe care se sprijină.

Cîteva observații pe marginea *Programei de limba română*

ION DIACONESCU

1. Programa este un document școlar de bază care cuprinde, într-o ordine sistematică, cantitatea de informație a unui obiect de învățămînt care trebuie transmisă elevilor într-o unitate de timp determinată. Pentru o disciplină care se predă într-o singură unitate de timp, transmiterea cantității de cunoștințe se ordonează, în general, *linear : a* este urmat de *b, b* este urmat de *c* etc., un principiu relativ simplu. Pentru disciplinele care se predau însă în mai multe unități de timp, cum este și limba română, ordonarea lineară se va conjuga cu ordonarea *concentrică,* urmînd calea de la simplu la complex, de la concret la abstract, de la structurile fundamentale spre structurile derivate, într-un proces dinamic, în care elementele informative, în sinteza lor, se convertesc într-un proces formativ al capacității și competenței logico-gramaticale.

Elaborată în spiritul acestui principiu, *Programa de limba română pentru clasele V — VIII* consemnează, mai întîi, ce trebuie să se predea în fiecare unitate de timp, constituind, prin deschiderile sub care este înfățișat fiecare capitol, un îndrumar pedagogic prețios la îndemîna oricărui profesor. Unele nerealizări însă de ordonare sistematică a materiei în întregul ciclu de studiu creează o disproporție vizibilă în distribuirea cantității de cunoștințe de la o clasă la alta, aglomerîndu-se foarte mult spațiul claselor a V-a (28 de pagini) și a VI-a (33 de pagini), în timp ce informația cuprinsă în programele claselor a VII-a și a VIII-a este comprimată pînă la 17 pagini, respectiv 13 pagini. Ni se par excesive indicațiile programei cu privire la predarea substantivului la clasa a V-a (p. 25—30), în timp ce în clasele următoare fie că se repetă, fie că se introduc unele fapte periferice, nesemnificative (p. 86). Astfel, *substantivul* la clasa a VI-a reprezintă mai degrabă tema unei lecții de consolidare a cunoștințelor predate *in extenso* în clasa a V-a ; într-o schemă mai redusă este prezentat *predicatul* la clasa a VI-a (p. 79). Consecințele acestui neajuns se traduc prin scăderea interesului elevilor față de studiul limbii române.

2. Perspectiva *morfosintactică* introdusă în studiul gramaticii începînd cu clasa a V-a, dacă ar fi aplicată cu consecvență în motivația funcțională a formelor (a expresiei), ar reprezenta o bază metodologică a unei activități analitice și sintetice creatoare. Două aspecte umbresc această perspectivă : primul, nu la toate părțile de vorbire analizabile sînt relevate funcțiile sintactice (adjectivul, p. 60) sau sînt relevate parțial, nesistematic, fără vreo justificare, abandonîndu-se parcă viziunea

morfosintactică (cum se întîmplă la clasele a VI-a și a VII-a); al doilea, perspectiva morfosintactică este îngustată, chiar deformată, prin limitarea ei la funcția sintactică propriu-zisă (subiect, predicat, atribut etc.), neglijîndu-se aspectele axiologice, de întrebuințare, de motivație funcțională a expresiei, în cadrul unui sistem de relații. Se încearcă pe alocuri, însă cu timiditate.

3. În elaborarea *Programei* s-a încercat să se aplice *o metodologie unitară* în descrierea unităților gramaticale. Se constată însă numeroase abateri de la *modelul de analiză,* care fac ca unele capitole să fie prezentate nesistematic, neproporțional, în care amănuntele abat cursul logic al descrierii faptelor. În primul rînd, excelează prin lipsă de sistematizare, de ordonare logică, capitolele de *vocabular* la clasele V — VIII, *fonetica* la clasa a V-a (singurul moment cînd elevii iau cunoștință cu studiul sistematic al sunetelor) și chiar întreaga *morfosintaxă,* ale cărei planuri — cel morfologic și cel sintactic — nu sînt distinct marcate. În al doilea rînd, lipsă de unitate metodologică se manifestă și în interpretarea diferită a aceluiași fapt gramatical: astfel, în programa clasei a VI-a, sînt considerate locuțiuni conjuncționale (greșeală foarte gravă!) grupurile corelative *acolo unde, atunci cînd, așa cum* (p. 84), ca în programa de clasa a VIII-a (după doi ani), să se dea interpretarea corectă: *acolo,* adverb corelativ care face parte din regentă și *unde,* adverb relativ care introduce subordonata circumstanțială de loc (p. 110). La fel se procedează și cu posibilitatea ca un adverb relativ să fie precedat de o prepoziție în poziție liberă (p. 84).

În același sens, se recomandă și folosirea unui *cod terminologic* unitar în desemnarea acelorași unități sau categorii gramaticale și lexicale.

4. După patru ani de studiu al gramaticii în conformitate cu litera prezentei programe (și a altora de altfel), ne întrebăm cu ce rămîne un absolvent al ciclului gimnazial? Rămîne cu o gramatică elementară, nesistematică, asimilată fragmentar, cu o gramatică a cărei întindere și profunzime se limitează la unitățile lingvistice fundamentale, lăsîndu-se netratate o serie de aspecte normative și funcționale. Cu o astfel de gramatică, elevul din clasele ciclului liceal nu va putea opera în analiza structurilor literare, în descifrarea sensurilor și în ierarhizarea valorilor limbii noastre naționale. De aceea, socotim ca o necesitate stringentă continuarea studiului sistematic și aprofundat al limbii române și în ciclul liceal. În acest fel, și-ar putea face loc în studiul limbii române și unele orientări mai noi, ca operațiunile generativ-transformaționale, modelarea, expansiunea și contragerea, textualitatea și altele, care ar lărgi perspectiva de cunoaștere a fenomenului lingvistic.

Formarea cuvintelor în *Programa de limba română*

(gramatică, vocabular, fonetică, ortografie, ortoepie, punctuație) pentru clasele V—VIII

MIOARA AVRAM

Meritele și scăderile noii programe de limba română pentru clasele gimnaziale se oglindesc în orice sector al ei. Ele pot fi reliefate cel mai bine, după opinia mea, prin analiza integrală a unui compartiment al limbii al cărui studiu este prevăzut pentru mai multe clase. De aceea, îmi propun să discut noua programă pe baza celor cîteva pagini consacrate problemelor de formare a cuvintelor (capitole speciale incluse în secțiunea de vocabular : p. 23, 51 — 54 și 85 și diverse referiri dispersate în secțiunea de morfosintaxă).

Este evident progresul făcut în orientarea conținutului programei spre cunoștințe legate de practică, deci spre cultivarea limbii. Această orientare vizează însă aproape exclusiv ortografia (eventual și ortoepia), care se pare că a prezidat la însăși alcătuirea listei selective de afixe, și, chiar în acest domeniu, preocupările sînt incomplete și inegal concretizate. Dacă în ce privește prefixele se menționează în detaliu problemele de ortografie care trebuie lămurite la prefixe ca *des-, în-, ne-* (p. 23) și *răs-* (p. 52) — la care se adaugă problema generală a despărțirii în silabe a cuvintelor formate cu prefixe (p. 52) —, dintre sufixe nu beneficiază de același tratament decît *-aș* și *-uș* (p. 23), pentru altele făcîndu-se numai o recomandare mult prea vagă : „observarea situațiilor de ortografie și ortoepie" (p. 52) ; o formulă asemănătoare se folosește și pentru cuvintele compuse : „ortografia cuvintelor compuse" (p. 54), fără a se specifica măcar categoriile de aspecte care urmează a fi avute în vedere în momentul respectiv (de exemplu, e neclar dacă se predă sau nu și despărțirea în silabe a cuvintelor compuse, problemă menționată concret numai pentru compusele din abrevieri literale — p. 85). Atenția acordată ortografiei este uneori insistentă și chiar excesivă prin unele repetiții de indicații concrete (ortografierea formațiilor cu *ne-* și *nemai- :* p. 23, 31, 71, 73) sau generale și deci vagi (ca „ortografia substantivelor compuse" p. 27 și 55 de două ori (!), după ce la p. 54 se prevăzuse „ortografia cuvintelor compuse"). Ea pare însă formală în cazul recomandărilor lipsite de specificare, cum sînt unele citate mai înainte, și este, în orice caz, incompletă din moment ce neglijează problema centrală a legăturii dintre formarea cuvintelor și ortografie care se reflectă în regula scrierii cu *ă/e, a/ea, î/i* după *ș, j :* prezența în lista, redusă, de sufixe a lui *-ean* (p. 23), *-eală* (p. 23 și 52, reluat, desigur, dintr-o inadvertență) și *-ămînt* (p. 52) creează, cel puțin, condițiile de fixare a ortografiei acestor cazuri particulare ale regulii (sau/și ale regulii scrierii cu *ea* sau *ia),* dar regula ca atare nu este men-

ționată nicăieri în programă, nici cu prilejul discutării structurii cuvîntului (p. 23), cînd ar fi putut justifica utilitatea însușirii noțiunii de rădăcină, nici la capitolele de morfologie care discută diverse aspecte ale ortografiei unor cuvinte ; nu mai vorbesc de faptul că, din punctul de vedere al aplicării acestei reguli, lista de sufixe ar fi trebuit să cuprindă și sufixele *-ar, -ărie/-erie, -eață* și *-esc*. Dintre problemele de ortografie și ortoepie puse de repetarea aceluiași sunet la juncturа prefixelor cu cuvîntul de bază se notează numai situația specială a lui *în-* + *n-*, fără nici o mențiune despre repetarea altor consoane în cazul lui *inter-* + *r-* sau *trans-* + *s-* și, mai ales, a unor vocale în exemple de tipul *co-* + *o-*, *contra-* sau *supra-* + *a-*. În timp ce pentru *în-* se discută „schimbarea" lui în *m* cînd cuvîntul de bază începe cu *b* sau *p* (p. 23), *in-* este înregistrat separat de *im-* (p. 51), iar la *co-* (p. 51) nu se dau variantele *con-* și *com-* care pun aceeași problemă a lui $n > m$.

Ceea ce lipsește din programă în domeniul cultivării limbii este un minimum de atenție în direcția aspectelor semantice sau formale cu consecințe semantice. Am în vedere absența oricăror mențiuni referitoare la evitarea construcțiilor pleonastice în folosirea derivatelor cu prefixul *co-* (al cărui sens nu este nici măcar indicat) sau *re-* și absența din listă a sufixului *-bil*, care prilejuiește greșeli asemănătoare, precum și neglijarea situațiilor de confuzii paronimice între prefixe ca *ante-* și *anti-*, *in-* și *în-*, dacă nu și *de-/des-*, *des-/dis-*, sau între sufixe ca *-al* și *-ar*, *-ean* și *-ian*.

Pentru a nu încărca prea mult programa, unele aspecte de cultivare a limbii ar trebui adăugate cu statutul unor indicații suplimentare, la care profesorul să poată apela numai dacă va constata necesitatea unor puneri la punct în situația concretă a elevilor cu care lucrează : mă gîndesc la variantele regionale *dăs-* și *dăș-/dăj-* ale prefixului *des-*, la varianta hipercorectă *res-* a lui *răs-*, la varianta *-eță* a sufixului *-ețe*, la fixarea pronunțării corecte a prefixelor *ex-* și *extra-* sau la folosirea unor formații prefixate cu *în-* pentru cuvinte admise fără prefix în normele limbii literare.

Orientarea spre practica limbii nu înseamnă, desigur, limitarea la aspecte corectiv-preventive, ci și o orientare a descrierii înseși spre actualitate, spre elementele caracteristice limbii literare actuale. Examinate din acest punct de vedere, afixele și tipurile de compunere selectate oferă destule surprize. Lista de prefixe nu cuprinde prefixe productive și bine reprezentate în limbă (cu mult peste 200 de formații [1]) ca *anti-* și *sub-*, care pun amîndouă și probleme de corectitudine formală, preferîndu-l pe *stră-*, care e mult mai slab reprezentat (abia 43 de formații [2]) și nici nu pune probleme de cultivare a limbii. La sufixe selecția este și mai discutabilă : apar sufixe ca *-nic* și lipsesc sufixele *-esc*, *-este*, *-ie*, *-iza*, *-os* (vezi și *-al*, *-ar*, *-bil* amintite mai înainte) ; în orice caz este ciudată absența oricărui sufix substantival moțional și,

[1] Vezi *Formarea cuvintelor în limba română*, redactori responsabili acad. Al. Graur și Mioara Avram, vol. al II-lea, *Prefixele*, p. 30 și 305, 308.

[2] *Ibidem*, p. 308.

mai ales, a oricărui sufix verbal sau adverbial. De asemenea consider că un procedeu secundar ca trunchierea sau fragmentarea cuvintelor ar putea fi introdus în programă, la ultima clasă, nu pentru importanța lui — redusă — în limbă în ansamblu, ci pentru frecvența lui la copiii de vîrstă școlară, care spun *profa, profu, mag* și *mate*. Cea mai flagrantă absență mi se pare însă aceea a elementelor de compunere savantă (tematică), atît de utilizate în terminologiile moderne, dacă nu ne mulțumim cu inserarea formațiilor *agroindustrial, balneoclimateric* și *electromecanic* în lista (de la p. 53) de „substantive și adjective compuse în care părțile componente nu-și mai păstrează individualitatea morfologică" (listă care începe cu *bunăvoință* și *bunăstare* !).

Formularea citată denotă o anumită nesiguranță în descrierea și clasificarea faptelor de limbă, care se simte și în alte puncte ale programei. Total nesatisfăcător este planul întregului paragraf consacrat compunerii (p. 53), care excelează prin nedefinirea unor concepte (cele două „procedee" : alăturarea și contopirea) și prin amestecul de criterii : după o clasificare a substantivelor și adjectivelor compuse bazată pe statutul morfologic al termenilor componenți se trece la două categorii semantice de substantive (nume de jocuri, nume proprii de localități) și apoi la categoria de substantive și adjective definite prin pierderea individualității morfologice a termenilor componenți ; o clasificare nesistematică și o expunere confuză se constată și în paragraful consacrat declinării substantivelor compuse (p. 57). O nesiguranță asemănătoare se reflectă în tratarea inconsecventă a unor prefixe ca unități distincte sau variante (vezi *în-/îm-* la p. 23 față de *in-, im-* și însuși *îm-*, reluat, la p. 51, de asemenea neglijarea variantelor lui *co-*, discutată și mai înainte), precum și în modul de segmentare — și de citare — a sufixelor (vezi p. 52 : *-tor* și *-tate* față de *-ămînt*).

De aceste manifestări ale nesiguranței pot fi legate și unele ezitări terminologice, care sînt de natură a induce în eroare atunci cînd nu se precizează raportul de sinonimie — ca în cazul lui „*vocabular (lexic)*", rezolvat clar — : este, de exemplu, situația lui *rădăcină* și *radical* (p. 23) sau *familie lexicală* și *familie de cuvinte (ibidem)* ; cf. „participiul cu valoare de adjectiv" și „adjective provenite din participiu" (p. 71) sau „schimbarea formei" și „declinarea" (p. 57). Uneori avem a face, pur și simplu, cu improprietăți terminologice, ca la „structura *lexicală* a cuvîntului (rădăcină și *terminație)*" — p. 23.

În măsura în care ceea ce am numit nesiguranță provine din lipsa unei concepții științifice clare, acestui fapt i se datorește și tratarea incompletă a structurii cuvîntului prin renunțarea nejustificată la noțiunea de *temă* (= rădăcină + sufix sau/și prefix), precum și plasarea inadecvată a unor probleme ca aceea a cuvintelor antonime, intercalate (la p. 53) între derivarea cu sufixe și compunere, cu un subpunct „rolul prefixelor în realizarea antonimiei", după ce la prefixe (p. 52) se vorbise, fără un termen anume, de „opoziții de sens ale unor prefixe", folosindu-se, între altele, același exemplu *împăduri — despăduri*. Mai surprinzătoare este constatarea că întreaga problematică a abrevierilor grafice pare subordonată formării cuvintelor sau, în cel mai bun caz, vocabularului, para-

graful respectiv fiind așezat (p. 54) între compunere și sensurile lexicale ale cuvintelor.

Observațiile referitoare la nivelul științific al programei atrag, în mod firesc, discutarea bibliografiei pe care se bazează ea și, implicit, orientarea dată profesorilor. Mi se par semnificative absența surselor de prima mînă, cum sînt tratatul academic *Formarea cuvintelor în limba română,* vol. I, *Compunerea* (București, 1970) și vol. al II-lea, *Prefixele* (București, 1978) sau Iorgu Iordan, *Limba română contemporană* (lucrare citată în alte capitole), Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române* (București, 1968) și I. Coteanu, Angela Bidu Vrănceanu, *Limba română contemporană,* II (București, 1975), și tratarea formării cuvintelor cu trimitere pentru „situații și exemple" (vezi p. 23 sau 53) la *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* și la *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române,* care au alt profil și ar fi trebuit să fie invocate numai pentru aspectele specifice.

Deși nu sînt specialistă în pedagogie, îndrăznesc să fac unele observații și sub raportul unor cerințe pedagogice ca dozarea cunoștințelor, aplicarea principiului concentric (proclamat la p. 9) și corelarea între diverse capitole și chiar secțiuni. După cum se știe, domeniul formării cuvintelor a suferit modificări mari de plasare în interiorul ciclului gimnazial, abordarea lui fiind devansată cu doi ani — din clasa a VII-a în a V-a. Noua programă dispune predarea formării cuvintelor pe o perioadă de trei ani în loc de doi, dar în mod foarte inegal, cu încărcarea evidentă a clasei a VI-a și cu exploatarea insuficientă a principiului concentric, dat fiind că programa clasei a VII-a prevede, ca unică noutate (discutabilă, după cum voi arăta), schimbarea valorii gramaticale a cuvintelor. Ordinea abordării diverselor procedee de formare a cuvintelor (derivarea cu prefixe și sufixe în clasa a V-a ; alte prefixe și sufixe, precum și compunerea în clasa a VI-a ; schimbarea valorii gramaticale în clasa a VII-a) nu pare justificată prin accesibilitatea lor și nu ține seama de programarea cunoștințelor din secțiunea de morfosintaxă : la vocabular compunerea e prevăzută abia în clasa a VI-a (p. 53, unde exemplele se limitează la substantive și adjective), dar la gramatică elevii învață din clasa a V-a de substantive compuse (p. 26—27), numerale compuse (p. 32) și prepoziții compuse (p. 27) ; tot astfel, la vocabular schimbarea valorii gramaticale e prevăzută abia în clasa a VII-a (p. 85), fără specificarea părților de vorbire între care se face trecerea, dar la gramatică acest fenomen figurează, într-o formulare mai concretă, din clasa a V-a (p. 44) și cu mențiunea „recapitulare, sistematizare" : „schimbarea valorii gramaticale a unor părți de vorbire — substantivizarea adjectivelor, transformarea unor adjective în adverbe și invers, a unor adverbe în adjective" (cf. și VI, p. 71 : „participiul cu valoare de adjectiv", p. 72 : „substantivizarea infinitivului"). Mutarea derivării cu prefixe și cu sufixe de la clasa a VII-a la clasa a V-a este motivată în *Nota introductivă* a programei (p. 11) prin faptul că „acestea reprezintă cunoștințe de bază pentru noțiunea «familie lexicală»" ; lăsînd la o parte obiecția posibilă că nu se spune de ce nu s-ar fi putut

muta această ultimă noțiune la o clasă mai mare, e de observat că la fel de importantă pentru noțiunea în cauză este și compunerea — dovadă însăși recomandarea făcută în programă pentru alcătuirea familiilor de cuvinte : „alegerea cu precădere a cuvintelor de bază care conduc și la cuvinte compuse“ (p. 23), deși studiul compunerii și al cuvintelor compuse este amînat pentru clasa a VI-a. Aplicarea eficientă a principiului concentric ar presupune programarea prioritară a procedeelor celor mai simple (pe plan formal și semantic) și completarea treptată a cunoștințelor cu procedee, tipuri și afixe mai complicate sau impuse de studierea unor capitole de morfologie. Compunerea din cuvinte întregi existente și independent este un procedeu simplu [3] care ar putea fi abordat în primul an de studiere a formării cuvintelor, urmînd ca elementele de compunere savantă — neglijate acum — să completeze conturul acestui procedeu în ultimul an de studiu, cînd elevii au și un bagaj terminologic mai bogat de la diverse discipline. Studiul prefixelor ar trebui și el să fie eșalonat în funcție de dificultate, ordinea orientîndu-se, pe de o parte, după caracterul uzual (general cunoscut) sau livresc — criteriu valabil și pentru sufixe — și, pe de altă parte, mai ales, după cum avem a face cu prefixare pură sau cu procedeul mixt al parasintezei, al cărui mecanism ar urma să fie explicat mai tîrziu ; din primul punct de vedere e bine că se studiază întîi *ne-* (p. 23) și apoi *in-* (p. 51), dar nu se înțelege de ce se distanțează *-ism* (p. 23) de *-ist* (p. 52), iar din al doilea punct de vedere *răs-* și *re-* (de la p. 51 — 52) ar trebui programate înaintea lui *în-* și *des-* (p. 23). În orice caz, programa ultimei clase în care se studiază formarea cuvintelor ar trebui să prevadă o sistematizare a cunoștințelor dobîndite în momente și secțiuni diferite, încadrînd, de exemplu, în derivarea sufixală și ceea ce s-a învățat la morfosintaxă în legătură cu substantivele cu sens colectiv (p. 57 — 58 formații cu *-ime)* [4] sau cu formarea adverbelor (p. 75) ; asemenea corelații ar fi trebuit făcute în notele de subsol ale programei.

Participînd la discuția asupra noii programe, sînt conștientă de faptul că nici o programă nu ar putea vreodată să obțină aprecierea unanimă în ce privește concepția și orientarea (inclusiv preferințele terminologice), selecția și dozarea cunoștințelor ; de aceea și observațiile mele trebuie privite drept personale și supuse unui examen critic din partea altor specialiști și, în primul rînd, a colegilor care predau la clasele gimnaziale.

Ceea ce se poate cere însă oricărui proiect de programă este evitarea erorilor propriu-zise ; din păcate, programa în discuție conține erori de acest fel, dintre care unele nu sînt admisibile nici la nivelul elevilor de gimnaziu. Pentru că, învestite cu prestigiul documen-

[3] Vezi Mioara Avram, *Cuvînt înainte* la *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. I, *Compunerea*, București, 1970, p. XIV, unde se stabilește ordinea principalelor procedee de formare a cuvintelor din punctul de vedere al procesului de gramaticalizare.

[4] Probabil și la numeralele colective, despre care se vorbește în programa clasei a VII-a la „actualizarea cunoștințelor“ (p. 87) și într-o „schiță recapitulativă“ (p. 88), deși nu au fost amintite în programa claselor anterioare.

tului oficial în care apar, ele riscă să fie însușite de cititorii cu mai puțin spirit critic, mă simt datoare să le semnalez. La p. 23, din lista derivatelor cu prefixul *des-* trebuie eliminate *descăzut* (< supinul *de scăzut)* și *descrie* (format cu prefixul *de-),* iar din lista derivatelor cu *dez-* trebuie eliminat *dezmierda,* care e neanalizabil ; la aceeași pagină trebuie corectat modelul de familie a cuvîntului *loc,* în care s-a strecurat o formă flexionară ca *locuri* și se dau fără nici o mențiune formații atrase ulterior, prin paronimie, în această familie : *locui* și derivatele (în schimb, ar putea fi adăugate un compus ca *locțiitor* — cu atît mai mult cu cît „modelul" nu urmează nici una dintre recomandările anterioare cu privire la alegerea unei familii, dintre care prima cere prezența unor compuse — și o formație prefixală ca *disloca*). La p. 52, trebuie reformulate condițiile de scriere cu *răz-,* întrucît această variantă nu apare numai înainte de *b* sau *g,* ci și înaintea altor consoane sonore ; trebuie corectată scrierea greșită a derivatului *moleșală* în loc de *moleșeală ;* trebuie înlocuite trei din cele patru exemple de derivate cu sufixul *-ție* (bun e numai *operație ; achiziție* și *discuție* sînt neanalizabile — sau, mai exact, semianalizabile — în limba română, iar *bogăție* nu are sufixul *-ție,* ci *-ie*) ; de asemenea trebuie eliminată recomandarea de a se folosi *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* „pentru identificarea unor noi sufixe" și trebuie corectată formularea „construcții de propoziții cu sufixe date". La p. 53, trebuie revăzută lista adjectivelor „compuse formate din două adjective" în care e vizibil greșită prezența formațiilor *sud-american, vest-european* și discutabilă [5] interpretarea lui *galben-deschis* și chiar *roșu-portocaliu ;* scrierea celor două nume proprii de localități citate trebuie pusă de acord cu *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (și cu nomenclatoarele administrative), deci trebuie scoasă cratima de la *Baia Mare* (vezi și p. 57), *Gura Humorului* (și *Vatra Dornei* de la p. 57) ; trebuie corectată scrierea greșită *undelemn,* care se repetă la p. 57 ; trebuie eliminate formațiile cu *agro-, balneo-* și *electro-* din rîndul cuvintelor compuse „în care părțile componente nu-și mai păstrează individualitatea morfologică" [6]. În sfîrșit, la p. 57, la paragraful *Declinarea substantivelor compuse,* trebuie corectată formularea din care rezultă că la substantivele compuse prin contopire se produce „schimbarea formei numai a primului element" (exemplele fiind toate cu schimbarea numai a ultimului : *bunăstării, bunăvoinței, radiojurnalului, undelemnului* — sic—).

Spre deosebire de acceptarea observațiilor făcute sub formă de propuneri, înlăturarea erorilor este obligatorie pentru ca programa să capete o ținută onorabilă. Abia de la acest nivel, lipsit de greșeli, va putea fi supusă unor încercări de îmbunătățire mai profundă, pe care le văd ca o acțiune permanentă și comună a cercetării și învățămîntului.

[5] Vezi *Formarea cuvintelor în limba română,* vol. I, *Compunerea,* p. 173—174.
[6] Vezi observația făcută aici la p. 102.

O nouă *Programă de limba română* pentru gimnaziu

I. HANGIU

După două decenii de modificări succesive ale programei în procesul trecerii de la școala elementară de șapte clase la cea generală de opt ani, Ministerul Educației și Învățămîntului a elaborat, cu sprijinul specialiștilor, și a aprobat cu nr. 42904/1982 *Programa de limba română (gramatică, vocabular, fonetică, ortografie, ortoepie, punctuație) pentru clasele V—VIII.* Noua programă cuprinde, după cum rezultă din subtitlu, numai o parte din studiul limbii române, menționînd în secțiunea *Precizări* următoarele : „Pînă la darea în folosință a noilor manuale, lecțiile de lectură literară, compunere, teorie literară și lectură suplimentară se vor desfășura după programa editată în 1980 în numărul de ore indicat în noua programă la pagina (...)“ [1]. Într-adevăr la pag. 21 noua programă indică numărul de ore, pe clase, pentru *texte literare,* cu *noțiuni elementare de teorie literară* (clasa a V-a : 53 ; clasa a VI-a : 42 ; clasa a VII-a : 42 ; clasa a VIII-a : 42), numărul de ore pentru *comunicare orală, redactare, compunere* (30, 20, 20, 20), iar la pag. 19 *textele trecute* de la lecturi obligatorii *la lecturi suplimentare* în anul de învățămînt 1982/1983.

Este binevenită precizarea de la p. 20 cu privire la înscrierea obligatorie în catalog, la rubrica notelor de la oral, a unei note distincte „pentru calitatea scrisului și pentru gradul de însușire a normelor ortografice și de punctuație ale limbii române“. Un ordin al Ministerului Educației și Învățămîntului din anul trecut recomandă tuturor profesorilor să vegheze la corectitudinea scrierii și pronunțării limbii române.

În cele ce urmează, nu mă voi referi la calitățile noii programe de limba română, ci la problema relațiilor care se pot stabili între noțiunile de gramatică și vocabular, pe de o parte, și noțiunile de stil și compoziție, pe de altă parte.

La secțiunea de gramatică, vocabular, ortografie, ortoepie și punctuație, dezvoltate în programă pe aproape 100 de pagini, conținînd multe indicații metodice menite să suplinească lipsa noilor manuale, observăm mai întîi un exces de trimiteri bibliografice la cîteva lucrări de cercetare științifică și metodică, din care autorii programei au extras idei și modalități de organizare a studiului limbii române. Dacă vom continua să confundăm programa și manualul de limba română cu *Gra-*

[1] *Programa de limba română (gramatică, vocabular, fonetică, ortografie, ortoepie, punctuație),* București, Editura Didactică și Pedagogică, 1982, p. 18.

matica Academiei sau cu alte lucrări, fie ele izvorîte dintr-o îndelungată practică pedagogică, mă tem că nu vom obține rezultatele scontate în condițiile generalizării învățămîntului de 10 clase. Opinii asemănătoare au exprimat în cadrul dezbaterii ce a avut loc în ziua de 23 noiembrie 1982 la Facultatea de Limba și Literatura Română acad. Ion Coteanu, prof. univ. B. Cazacu, conf. univ. Gr. Brâncuș și alte cadre universitare. Sîntem convinși că profesorii din gimnazii și licee nu vor întîrzia să trimită, cum recomandă programa, materiale scrise spre publicare „în presa pedagogică și în revistele Societății de Științe Filologice" (p. 20).

O gramatică școlară trebuie să fie simplă, dar nu simplistă, bazată pe puterea de judecată a celui ce știe limba română din familie și care continuă să-și completeze cunoștințele de gramatică și vocabular, să-și precizeze terminologia, cu alte cuvinte să scrie și să vorbească corect românește.

Am citit cu atenție *Gramatica de bază a limbii române,* apărută în Editura Albatros sub semnătura acad. I. Coteanu, și am constatat, cu deplină satisfacție, că autorul a realizat o gramatică a uzului, care, înfățișînd scheme, enumerînd în formă generală și abstractă regulile gramaticii de bază, explică și aplică aceste reguli la cazuri concrete. Autorii programelor și manualelor de limba română pentru gimnaziu au obligația de a medita îndelung asupra observației pertinente a autorului : „Studiul gramaticii în școală nu trebuie împovărat cu toate subtilitățile oferite de un curent lingvistic sau altul, scopul învățării nefiind teoria gramaticală și nici terminologiile, adesea foarte complicate, ci limba română ca obiect prin care gîndirea se poate perfecționa și exprima în formele cele mai eficace" *(Op. cit.,* p. 9).

Considerînd funcția „ca un element care-și subordonează structura, sau, altfel spus, că structura trebuie să se afle în serviciul funcției", acad. I. Coteanu începe descrierea faptelor de limbă română cu capitolul *Propoziții și fraze,* și nu cu morfologia, cum eram obișnuiți din tratatul Academiei și din manualele școlare. Autorii noilor programe și manuale vor avea de cîștigat din sugestiile oferite în capitolele finale, și anume : *Structura generală a frazei, Transformarea, contopirea și expansiunea, Topica, Principalele figuri de stil.*

Problema predării noțiunilor de gramatică și vocabular în strînsă legătură cu cele de stil și compoziție, corelate într-un sistem care să asigure însușirea temeinică a limbii române de către întreaga generație de elevi ce absolvă 8 sau 10 clase, a fost dezbătută într-o serie de acțiuni organizate de S.S.F., între care voi menționa două : dezbaterea de la Tulcea din 1973 consacrată *Noțiunilor de stil și compoziție* și cea de la Craiova din 1978 cu tema *Conceptul și tehnica compoziției în învățămînt.* Comunicările susținute la Tulcea au apărut în culegerea de față, vol. I, 1974, p. 133 — 138. S-au exprimat puncte de vedere diverse în legătură cu lacunele programei care, cu ani în urmă, nu acorda *compunerilor* decît 6 ore anual. S-au evidențiat caracterul metodic al unor manuale de lectură literară, gramatică, stil și compoziție din perioada interbelică și structura unor manuale străine. Anali-

zînd patru manuale — deosebite în planul orientării conținutului, dar „cu cîteva caracteristici comune, care fac să se stabilească între ele o trăsătură de unire" — conf. univ. dr. Clara Georgeta Chiosa constata următoarele : „a) prezentarea și prelucrarea faptelor de limbă și stil folosesc toate rezultatele cercetărilor lingvistice tradiționale și moderne ; b) îndrumările privind înțelegerea și însușirea mijloacelor de expresie au ca principiu de bază *intersectarea* (s.n.) tuturor elementelor componente ale fenomenului lingvistic (și stilistic), adică se stabilesc în permanență acele relații dintre gramatică, vocabular, pronunție, grafie, care concură la obținerea efectelor urmărite ; c) *exercițiul este metoda predominantă* (s.n.) pentru prezentarea și explicarea faptelor de limbă și stil, pentru însușirea regulilor *de organizare a acestora în sistem* (s.n.), pentru formarea treptată — de la enunțuri care exersează o singură formă, pînă la compuneri din ce în ce mai complexe — a deprinderilor de a vorbi și scrie cu miez, corect și adecvat condițiilor și scopurilor comunicării" [2].

Am arătat atunci că principala carență a programelor și manualelor pentru clasele V—VIII consta în faptul că noțiunile de stil și compoziție nu erau organizate într-un sistem, ci expediate sumar, pe primul plan fiind pus conținutul textului (tematica literaturii în clasele V—VII, istoria literaturii în clasa a VIII-a). Reproduc una dintre concluziile dezbaterii : *manualele nu cuprind noțiuni de stil și compoziție necesare formării personalității elevului, nici o idee despre calitățile generale și particulare ale stilului, despre compoziția oratorică, prea puțin despre genuri și specii, despre moduri de expunere, despre felurile compozițiilor.* Ideea studierii genurilor literare în liceu s-a dovedit inoperantă. În absența unor noțiuni de stil și compoziție în gimnaziu, autorii programelor pentru liceu s-au văzut obligați să le transfere aici, fără să existe posibilitatea practică de a fi parcurse principalele momente ale dezvoltării limbii și literaturii române.

În programa de limba română pentru clasele V—VIII criteriul fundamental de studiere a textului literar trebuie să fie cel al descrierii și clasificării faptelor de limbă, al genurilor și speciilor literare, al modalităților de expresie, și nu criteriul tematic după care s-au elaborat în ultimele trei decenii manualele școlare. Programa trebuie să prevadă principalele noțiuni de gramatică, vocabular, stil și compoziție, iar autorii manualului să aibă latitudinea de a selecționa texte în funcție de noțiunile prevăzute de programă.

Existența unui singur manual de limba română pentru fiecare clasă, care să cuprindă în mod gradat noțiuni de gramatică, vocabular, stil și compoziție, accesibile unor elevi de gimnaziu, este soluția cea mai bună pentru descongestionarea programei de teoretizări inutile, de detalii nesemnificative.

Autorii manualelor de limba română pentru clasele gimnaziale vor avea de învins multe prejudecăți în ceea ce privește raporturile dintre

[2] Clara Georgeta Chiosa, *Noțiunile de compoziție și stil în manuale străine*, în *Limbă și literatură*, vol. I, 1974, p. 157.

limbă și literatură, dintre gramatica tradițională și cea modernă, dintre teoria gramaticală și practica școlară. Realizarea unor manuale unice de limba română (de gramatică și vocabular, de stil și compoziție) este o sarcină a etapei actuale de generalizare a învățămîntului de zece clase.

Cîteva sugestii pentru autorii viitoarelor manuale : *o gramatică simplă, pe înțelesul elevilor de 11—14 ani, cu puține reguli cu caracter general,* dar cu insistențe mai mari acolo unde se fac cele mai multe greșeli ; *organizarea noțiunilor de stil și compoziție în sistem :* moduri de expunere, felurile compozițiilor în clasele a V-a și a VI-a ; genuri și specii literare plecînd de la cele populare la speciile culte — literatura noastră avînd o solidă bază folclorică —, noțiuni de stil și compoziție în clasele a VII-a și a VIII-a. După lecții de analiză vor urma evident cele de sinteză.

Elevul trebuie învățat în permanență să folosească mijloacele de expresie ale limbii, să scrie și să vorbească corect. Programele și manualele școlare de limba română vor deveni astfel instrumente utile în mîna educatorilor. Să concepem fiecare lecție în sensul cuvintelor exprimate de M. Eminescu : „Limba și legile ei dezvoltă cugetarea".

Sugestii pentru predarea vocabularului la clasa a VIII-a

FLORA ȘUTEU

Începînd din acest an școlar, manualele de română pentru învățămîntul gimnazial se vor utiliza prin adaptarea lor de către profesor la o nouă programă școlară [1]. În ceea ce privește manualul pentru clasa a VIII-a [2], situația din acest an se va repeta și în anul școlar viitor, în timpul acestor doi ani urmînd să se elaboreze, pentru ultimele clase gimnaziale, manualele cerute de noua programă. După cum se precizează în această programă, adaptarea manualelor se va realiza prin planuri de lecție dezvoltate, elaborate de către catedrele de limba română din școli, prin selectarea atentă a textelor și exercițiilor și printr-o planificare tematică a lecțiilor de compunere [3].

Pentru a veni în sprijinul principalelor indicații din noua programă vizînd întărirea caracterului practic al învățării limbii române [4], voi prezenta în rîndurile care urmează cîteva reflecții personale cu privire la predarea vocabularului în clasa a VIII-a, reflecții din care se pot desprinde anumite sugestii pentru adaptarea manualului existent la condițiile cerute de noua programă, precum și pentru alcătuirea unui nou manual.

Cu privire la acest mare și important capitol de limba română din învățămîntul gimnazial a făcut observații foarte judicioase Mioara Avram [5]. Întrucît în noua programă se mențin, în parte, problemele teoretice de vocabular pe care le cuprindea vechea programă, voi relua subiectul insistînd asupra anumitor aspecte care au în vedere predarea acestui capitol exclusiv la clasa a VIII-a.

1. Atît în vechea, cît și în noua programă, predarea noțiunilor de vocabular începe prin studierea distincției dintre fondul principal lexical, numit vocabular fundamental (VF), și masa vocabularului (MV). În actualul manual de clasa a VIII-a există un prim exercițiu prin care se urmărește ca elevii să distingă, în mod intuitiv, în trei texte date, cuvintele rare necunoscute de cele frecvente și cunoscute. Ei sînt puși

---

[1] Ministerul Educației și Învățămîntului. Direcția învățămîntului preșcolar, primar și gimnazial, *Programa de limba română (gramatică, vocabular, fonetică, ortografie, ortoepie, punctuație) pentru clasele V—VIII.* Aprobată cu nr. 42904/1982, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1982.

[2] Ion Popescu, *Gramatică și noțiuni de vocabular și de istorie a limbii române.* Manual pentru clasa a VIII-a. București, E.D.P. [1978].

[3] *Lucr. cit.*, p. 19—20.

[4] *Lucr. cit.*, p. 10 — 17.

[5] Vezi Mioara Avram, *Modul de studiere a vocabularului în școală*, în *Limbă și literatură*, 1976, vol. II, p. 348 — 355.

să analizeze din acest punct de vedere cele trei texte, să numere cuvintele și să le separe după criteriile amintite. Explicațiile care urmează după aceste exerciții cuprind în esență definiția conceptelor care formează obiectul acestui capitol (VF și MV), precum și un rezultat statistic cu privire la unitățile lexicale din VF care apar în cele trei texte.

Din păcate aici s-au strecurat cîteva neclarități. Descrierea componenței vocabularului fundamental este astfel redactată, încît se poate deduce că, dintre verbe, numai *a fi, a vrea* și *a avea* aparțin acestui fond lexical : „Din vocabularul fundamental fac parte, în primul rînd, *majoritatea cuvintelor de bază, din care, prin derivare sau compunere,* se formează numeroase cuvinte noi (amintiți-vă familiile de cuvinte), cele care denumesc *obiecte de strictă necesitate* [...], *părți ale corpului* [...], *alimente, păsările și animalele* [...], [...] *arbori și fructele lor,* [...] *culori, zilele săptămînii, numele de rudenie* etc., precum și unele *părți de vorbire (articolele, pronumele, prepozițiile, conjuncțiile, numeralele pînă la zece și verbele a fi, a avea, a vrea)*“ (p. 6) [6]. Este evident că autorul manualului a avut în vedere aceste verbe numai ca auxiliare, morfologice sau sintactice, dar formularea poate foarte ușor da naștere la echivoc, cu atît mai mult cu cît în enumerarea sferelor semantice ale cuvintelor din VF nu sînt cuprinse deloc verbele, adjectivele și adverbele.

S-ar putea face observația că, în privința verbelor, echivocul produs în pasajul citat se clarifică de la sine prin lista celor 47 de cuvinte extrase din textele exercițiului și considerate ca făcînd parte din VF, deoarece din această listă fac parte, pe lîngă *a fi* și *a avea,* și verbele *a vorbi* și *a distruge.* Dar tocmai în legătură cu această selecție intervine o altă neconcordanță. Lista întocmită contrazice capitolul teoretic de explicații al manualului, în conformitate cu care în VF intră, *în primul rînd, cuvinte de bază.* În selecția făcută de manual din texte nu este cuprins însă cuvîntul *cunună,* cuvînt de bază moștenit din latină, în schimb sînt acceptate derivate și compuse : *a vorbi* și *dintre.* Este de presupus că manualul s-a orientat după mai multe surse în selectarea cuvintelor : în primul rînd după cunoscuta lucrare a acad. Al. Graur despre fondul principal lexical, publicată în 1954 [7], din care a preluat și principiile de definire a conceptului, și, în al doilea rînd, după diferite alte liste de frecvență a cuvintelor din limba română, alcătuite ulterior [8]. Aceste liste ulterioare, avînd la bază criteriul strict

[6] Toate cifrele din paranteze care se vor da în continuare trimit la ediția citată a manualului de clasa a VIII-a.

[7] *Vezi* acad. Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române,* București, Editura Academiei, 1954.

[8] Aceste liste sînt sintetizate selectiv în lucrarea publicată de Maria Iliescu în revista *Limba română,* XXVI (1977), nr. 3, p. 238 — 263 *(Pentru un vocabular fundamental al limbii române contemporane),* lucrare în care există o anumită scăpare semnificativă pentru problema care ne preocupă aici : este „uitat“ cuvîntul *vorbă* din lista acad. Al. Graur (vezi p. 262). Poate autorul manualului a avut ca sursă exclusiv lista Mariei Iliescu, în varianta ei reprografiată pusă în circulație cu aproximativ doi ani înainte de tipărire, iar principiile teoretice le-a

statistic, nu se conformează însă principiului definitoriu enunţat de acad. Al. Graur, şi anume acela de a cuprinde în nucleul principal al vocabularului numai cuvintele de bază, deci neanalizabile. Din această contradicţie între surse decurge şi neconcordanţa dintre teorie şi practică a acestui capitol din manual. Supoziţia că manualul s-a orientat după asemenea surse diferite este îndreptăţită de faptul că neconcordanţele dintre lista manualului şi lista acad. Graur îşi găsesc sprijin în celelalte liste de frecvenţă. În aceste ultime liste apar verbele a *vorbi* şi *a distruge*, dar nu apare cuvîntul *cunună* [9], în timp ce lista acad. Graur cuprinde numai substantivele *vorbă* (cuvîntul de bază pentru *a vorbi*) şi *cunună*. Este adevărat că în listele de frecvenţă mai noi apare şi derivatul *bogăţie* [10], pe care manualul nu îl ia în considerare şi care nu apare nici în lista întocmită de acad. Al. Graur. Acceptîndu-se însă *a vorbi*, devine inexplicabil faptul că nu s-au acceptat şi *bogăţie* [11] sau alte cuvinte care, spre deosebire de acesta, din punct de vedere istoric vorbind, sînt cuvinte de bază, chiar dacă astăzi au o structură analizabilă care ne-ar putea face să le considerăm derivate. Este vorba în acest ultim caz de infinitivele lungi *ridicare*, *schimbare* şi *ştergere*, ale căror corespondente verbale actuale sînt toate incluse în lista acad. Graur.

Tot în aceeaşi ordine de idei, rămîne neclară atitudinea faţă de fondul neologic actual şi VF. În explicaţiile referitoare la limbajul tehnic şi ştiinţific (p. 17), li se atrage atenţia elevilor asupra faptului că *telefon* şi *radio* au intrat în VF, iar *televizor* şi *combină* vor intra în curînd. În aceste condiţii, este cel puţin ciudat faptul că, pe lîngă *distruge* şi *direct*, nu sînt incluse în VF şi alte neologisme din textele excerptate : *compartiment*, *condiţie*, *continua*, *diferenţă*, *important*, *influenţă*, *interesant*, *motiv*, *nivel*, *rural*, *socialism*, *societate*, *specific*, *studiu*, *zonă*, care există toate în una sau mai multe dintre listele de frecvenţă ulterioare listei acad. Graur [12].

---

adoptat din ediţia a doua a lucrării acad. Al. Graur, *Fondul principal al limbii române*, (1957), ediţie în care nu mai apare lista de cuvinte.

[9] Vezi Maria Iliescu, *ibidem*, p. 256, 259, 261. Cu privire la prepoziţia *dintre*, care de asemenea nu apare în lista acad. Graur, fiind un compus ale cărui componente pot fi relativ uşor recunoscute, *de* şi *între*, ambele existente în lista acad. Graur, Maria Iliescu face afirmaţia inexactă care, evident, putea să-l inducă în eroare pe autorul manualului : „...prepoziţiile ... apar în toate sursele noastre, aşa că nu am socotit necesar a le indica [sursele, n.n.] de fiecare dată" (p. 242).

[10] *Idem*, *ibidem*, p. 244.

[11] Şi aici cred că explicaţia se află în lista Mariei Iliescu, în care apar corect de data aceasta : *bogat*, conform listei acad. Graur, şi *bogăţie*, conform celorlalte liste de frecvenţă.

[12] Toate acestea apar în lista Mariei Iliescu şi lipsesc din lista acad. Graur. În lista acad. Graur apar *direct*, *radio* şi *telefon*, pe care le admite şi manualul. Aceasta arată că autorul manualului a vrut, în general, să se conformeze, în primul rînd, listei acad. Graur, pe care însă, după toate semnele, a consultat-o prin intermediar (adică prin lista Mariei Iliescu, în care, în intenţie cel puţin, se puteau regăsi toate celelalte liste de frecvenţă elaborate anterior) şi din această cauză nu a putut-o respecta aşa cum ar fi dorit sau cum a crezut că o face. Încercînd să actualizeze lista acad. Graur pe baza unor date mai moderne, ceea ce

În sfîrșit, în scopul corectării informațiilor care li se dau elevilor pentru a putea distinge corect nucleul de bază al vocabularului de restul unităților lexicale, trebuie amendată afirmația care apare în ultimele lecții ale manualului cu privire la influența maghiară. Cînd li se explică elevilor evoluția limbii române, li se spune că „limba maghiară n-a împrumutat limbii noastre decît un număr limitat de cuvinte, mai ales pentru [!] vorbitorii din Transilvania"... ; „în schimb... de la turci au fost împrumutate cuvinte..., unele dintre ele dispărute de mult timp..., altele împămîntenite și intrate chiar în vocabularul fundamental : *sarma, basma, geamgiu*" (p. 149) [13]. În inventarul celor 47 de cuvinte din VF dat de manual apare însă cuvîntul *oraș*, care evident că face parte din VF și despre care orice elev poate afla din dicționare că este de origine maghiară.

Dar chiar dacă nu ar exista aceste inadvertențe, se poate pune întrebarea la ce le servesc elevilor cunoștințele dobîndite în această formă cu privire la VF și MV. Exercițiile aplicative care urmează după explicații le cer elevilor să extragă, din alte patru texte (în ultimele două aplicînd și statistica), cuvintele despre care *ei cred* că ar face parte din VF. Desigur că elevii nu pot face altceva decît să recunoască acele cuvinte care există și în primele exerciții sau care, eventual, se înscriu în sferele semantice enumerate cînd se dau explicațiile de predare, dar cu aceasta n-au obținut practic nimic util pentru perfecționarea exprimării lor. Iar de aceasta nu se face vinovat manualul, ci programa, care a inclus aceste probleme printre primele noțiuni teoretice de vocabular la clasa a VIII-a. Nu mi se pare potrivit ca această optică să se păstreze și în noua programă, întrucît, după cum se știe, distincția dintre VF și MV nu prezintă nici o importanță pentru vorbitorul obișnuit. Vocabularul fundamental, ca și fondul principal lexical, este un concept operațional științific și didactic. Cu ajutorul acestui concept se încearcă, în cercetare, o apreciere mai exactă a structurii etimologice a unei limbi sau a configurației lexicale a limbajelor specializate, iar în didactica limbilor, cunoașterea inventarului de unități care trebuie predat în procesul de însușire a unei limbi străine. Nu spun că acest concept nu ar fi deosebit de util și în învățarea limbii materne, dar nu prin predarea lui, ci prin utilizarea lui ca mijloc de delimitare a lexicului care trebuie exersat în clasă pentru a fi învățat cu toate implicațiile formale și semantice pe care le impune. Aceste cuvinte foarte vechi, cu familii foarte bogate, au evoluții semantice uneori de-a dreptul spectaculoase și în orice caz foarte atrăgătoare pentru elevi atunci cînd sînt expuse coerent și convingător. Atractivitatea acestor mici istorii ale unor cuvinte din VF, cu care se poate ajunge pînă la foarte moderne și uzuale forme de exprimare, este cel mai sănătos procedeu de predare/învățare a vocabularului limbii materne.

---

este foarte lăudabil, autorul manualului a eliminat cuvîntul *cunună* și l-a introdus pe *a distruge*, după modelul listei Mariei Iliescu. A făcut deci o actualizare foarte parcimonioasă și fără nici un criteriu.

[13] Aceste trei cuvinte nu apar nici în lista acad. Graur, nici în lista Mariei Iliescu.

Întrucît noua programă a fost aprobată și nu sînt adeptul unor continue transformări într-un domeniu atît de delicat cum este învățămîntul, deși nu mi se pare necesar capitolul referitor la VF și MV ca obiect de predare, încerc să sugerez anumite soluții pentru o predare în care să se mențină și aceste noțiuni înscrise în programă. În acest scop mi s-ar părea mai eficientă o altă înlănțuire a noțiunilor teoretice de vocabular predate. La clasa a VIII-a ar trebui să se facă o introducere în studiul vocabularului pornindu-se de la componența sa etimologică (în noua programă [14] aceasta apare amintită după VF și MV). Din predarea acestor noțiuni de istorie a limbii, vor rezulta, desigur, și observații cu privire la existența unui nucleu lexical stabil și a unei mase a vocabularului în continuă prefacere. În completarea noțiunilor de istorie a limbii ar trebui imediat impuse distincțiile necesare pentru perfecționarea exprimării, distincții referitoare la varianta cultivată și la cea necultivată și, implicit, la variantele geografice și stilistice ale limbii noastre. Informația științifică pe care e de dorit să o cuprindă aceste lecții trebuie, desigur, adaptată la capacitatea de înțelegere a elevilor de clasa a VIII-a la început de an școlar. Această informație mi se pare însă absolut necesară pentru înțelegerea întregului proces de prefacere a vocabularului pe care îl impun alte capitole din programă : „caracterul latin al limbii române", dinamica sa și actuala sa configurație stilistică [15].

În stadiul actual, deci utilizînd vechiul manual, profesorul ar trebui să procedeze în mod concret în felul următor : *(a)* să lase la o parte lista cuvintelor celor mai frecvente care apar în texte ; *(b)* să renunțe și la exercițiul de statistică cerut elevilor în manual ; *(c)* să se clarifice asupra cuvintelor necunoscute de elevi și să le explice *pe toate,* fie prin definiție, fie printr-un sinonim binecunoscut ; *(d)* să dea elevilor informații cu privire la etimologia cuvintelor din texte (cu privire *la toate),* menționînd evident numai limba de origine, nu și etimonul ; *(e)* acolo unde cuvintele se pretează la așa ceva, profesorul trebuie să încerce să obțină cu ajutorul elevilor construirea seriilor sinonimice și explicarea formală și semantică a structurii interne a cuvintelor analizabile. Asupra procedeului exploatării seriei sinonimice pentru predarea anumitor noțiuni de vocabular voi reveni ceva mai încolo. Deocamdată țin să precizez că acest procedeu ar trebui aplicat permanent în învățarea cuvintelor noi, insistîndu-se mai ales asupra descrierii structurii interne a cuvintelor, deoarece motivarea internă, care este întotdeauna un factor de corectă interpretare semantică, constituie unul dintre cele mai puternice remedii împotriva memorării mecanice a sensului unui cuvînt.

2. Cu privire la predarea vocabularului s-a făcut și observația că, în general, exercițiile sînt de multe ori orientate spre clasificarea vocabularului pasiv, fără stabilirea unor obiective clare în îmbogățirea vocabularului activ al elevilor [16]. Această observație cred că ar putea fi

[14] Vezi *Programa...,* p. 105, 119.
[15] *Ibidem.*
[16] Mioara Avram, *art. cit.,* p. 351.

completată și prin cîteva sugestii privind modul de tratare a trei concepte devenite tradiționale în manualele școlare : jargonul, argoul și arhaismul, precum și a unuia mai recent, vocabularul tehnic și științific.

În actuala formă, manualul menține o viziune perimată asupra conceptului de jargon, viziune care izvorăște din identificarea categoriei sociale, în sens sociocultural, cu clasa socială, în sens economico-politic, și ale cărei rădăcini pot fi găsite în concepția falsă asupra caracterului de clasă al limbii. Exprimînd un punct de vedere strict personal pentru care nu pot să aduc aici nici un argument de autoritate, cred că acest capitol ar putea fi corectat dacă profesorul are grijă să sublinieze faptul că jargonul este orice limbaj specializat care se folosește în condiții neadecvate, fie din punctul de vedere al normei, fie din punctul de vedere al contextului sociocultural dat. Recunoașterea acestui fapt va prilejui profesorului combaterea invaziei actuale de neologisme din limbajele speciale în vorbirea curentă, deci într-un context inadecvat : *a viziona* pentru *a vedea, a contacta* pentru *a întîlni* sau *a lua legătura cu cineva* și chiar *a lectura* pentru *a citi,* care se pare că provine din limbajul editorilor, mai bine zis al *lectorilor* de la edituri. Manifestarea franțuzită a inculturii anumitor reprezentanți ai claselor sociale dominante din trecut, numită impropriu, după părerea mea, jargon al burgheziei și moșierimii, ca și critica anumitor reflexe franțuzite actuale ale acestei forme de jargon nu ar trebui să ocupe atît de mult spațiu din cel afectat predării limbii române la clasa a VIII-a. Elevii pot lua cunoștință de aceste fenomene în clasele superioare, cînd studiază operele literare care le satirizează.

Totodată cred că trebuie revăzută partea explicativă referitoare la argou. Nu este util și cred că nici nu este corect să se arate că argoul este tot atît de nerecomandabil ca și jargonul [17]. Am convingerea că temerea, superstițioasă aproape, de a nu îmbogăți și mai mult bagajul și așa destul de voluminos al argoului școlar face ca întreaga problematică să fie cu totul inoperantă. Din punct de vedere didactic, o atitudine mai nuanțată față de fenomenul în discuție ar fi cu siguranță mult mai eficientă, decît evitarea exemplelor și proclamarea interdicției. Deci s-ar cere nu o respingere necondiționată, ci o studiere atentă a fenomenului ca o realitate care uneori trădează o mare forță de creație lingvistică și este, de ce să nu o recunoaștem, plină de farmec cînd apare în contexte situaționale adecvate. Am convingerea că profesorul care se preocupă ca elevii să înțeleagă formele de exprimare livrescă poate comenta, liniștit, cu aceștia toți termenii argotici cunoscuți, fiindcă elevii îi vor asculta recomandările. Să nu uităm că elevii sînt mai receptivi la ceea ce li se explică decît la ceea ce li se ordonă.

În ceea ce privește limbajul tehnic și științific, cred, de asemenea, că ar trebui să se renunțe la actuala distincție pe care elevii sînt che-

[17] Termenul *jargon* are o conotație peiorativă care nu mai poate fi înlăturată și pe care am încercat să o definesc prin inadecvarea la normă (a formei de expresie) sau la context, deci jargonul este nerecomandabil prin însăși trăsătura lui definitorie, ceea ce nu mai este valabil în cazul *argoului,* care este nerecomandabil numai în împrejurări precis determinate.

mați să o facă între termenii tehnici și cei științifici, chiar dacă se admite că unii termeni sînt și tehnici și științifici în același timp. Din punctul de vedere al scopului învățării, importantă este asimilarea acestui vocabular în limitele impuse prin cerințele de cultură generală obligatorie pentru un elev de clasa a VIII-a. Obiectivul pe care îl urmărește predarea fenomenului numit vocabular tehnico-științific este și aici, în primul rînd, de natură practică și numai în al doilea rînd de natură teoretică. Este adevărat însă că această latură teoretică, deși secundară, nu poate fi neglijată : elevii trebuie să devină conștienți de existența vocabularelor profesionale și de mecanismul lor de funcționare și de formare. Distincția în interiorul acestor vocabulare între ceea ce ține de tehnică și ceea ce ține de știință este teoretic greșită, pentru că nu le dă elevilor în perfecționarea exprimării lor nici un plus de abilitate și, mai mult decît atît, îi atrage pe un teren cam alunecos chiar din punctul de vedere al specialiștilor în lexicologie.

Am lăsat la urmă problema arhaismului, deoarece denumirea nu mai apare în noua programă școlară și deci se înțelege că actualul capitol din manual intitulat *Neologismele și arhaismele* (p. 8 — 11) ar trebui, măcar din punct de vedere terminologic, parțial restructurat. Desigur, pentru a respecta prevederile noii programe, care cuprinde ca obiectiv de studiu în clasa a VIII-a dinamica vocabularului prin „apariții și dispariții de cuvinte, extensiuni și restrîngeri de sensuri", profesorul se va vedea obligat să numească într-un anumit fel cuvintele dispărute. În felul acesta ar fi de dorit să reintre în drepturi conceptul de cuvînt sau sens învechit, pe care în actuala redactare a manualului îl întîlnim sporadic și fără nici o precizare cu privire la raporturile lui cu arhaismul. După opinia mea, toate exercițiile care se dau pentru recunoașterea arhaismelor în actualul manual conțin cuvinte învechite, ieșite din uz în ultimele două secole și nicidecum arhaisme, adică cuvinte ieșite din uz înainte de perioada modernă a limbii române, deci înainte de secolul al XVIII-lea. Este drept că, prin tradiție, retorica și stilistica românească interpretează ca arhaisme toate cuvintele învechite reactualizate prin opere beletristice și această accepțiune a termenului apare și în manual. Această stare de fapt impune, după părerea mea, anumite precizări teoretice din partea profesorului de română, precizări din care să rezulte, pe de o parte, existența arhaismului ca funcție stilistică a cuvîntului învechit și, pe de altă parte, opoziția principală dintre neologism și cuvînt vechi prin care este ilustrată îmbogățirea permanentă a vocabularului.

3. Ținînd seama de concepția modernă cu privire la didactica limbilor, cred că și în predarea vocabularului la clasa a VIII-a ar fi absolut necesar să se pornească de la principiul metodic al delimitării unui inventar lexical pe care elevii să fie obligați să-l asimileze în etapa de studiu dată. Există în momentul de față suficiente studii de frecvență a vocabularului românesc pentru a se putea opera o selecție de acest tip. Dar pînă la alcătuirea unui nou manual construit pe baza unui astfel de inventar lexical, în această fază de tranziție, profesorului i-ar reveni sarcina să-și alcătuiască singur, pe baza manualelor parcurse de

elevi pînă în clasa a VIII-a, un asemenea vocabular, în scop orientativ. Pe controlul permanent al învățării acestui vocabular minimal obligatoriu pot să se grefeze anumite cunoștințe de istorie a vocabularului și de repartiție geografică și socială a acestuia, creîndu-li-se elevilor deprinderi de adaptare a exprimării lor la scopul și la contextul sociocultural al comunicării. Numai în funcție de acest inventar se vor putea apoi selecta sau construi, după posibilități, exercițiile aplicative. În acest sens pledează și Mioara Avram prin propunerea pe care o face, în articolul citat, de a se stabili un barem de cunoștințe obligatorii în domeniul vocabularului, pe clase sau măcar pe trepte de învățămînt [18].

Acest inventar obligatoriu prevăzut pentru o anumită clasă ar trebui să figureze în viitorul manual sub forma unui mic dicționar explicativ, la sfîrșit, dicționar în care, așa cum propune Florica Dimitrescu, să se menționeze etimologia fiecărui cuvînt [19]. Asemenea tipuri de dicționare ar trebui să însoțească toate manualele de română din învățămîntul gimnazial. Nu văd altă modalitate de a introduce o viziune didactică sistematică asupra așa-numitului fenomen de îmbogățire a vocabularului elevilor, pînă astăzi relativ puțin sau aproape deloc determinat cantitativ și calitativ.

4. Cu privire la utilizarea textelor din exerciții, pînă la aplicarea integrală a programei printr-un nou manual, pentru predarea vocabularului cred că ar putea fi reținute cîteva sugestii.

În primul rînd, s-ar impune selectarea din texte a unităților lexicale cu ajutorul cărora se pot reactualiza cunoștințele elevilor despre familia de cuvinte, despre structura internă a cuvîntului, despre sinonimie și polisemie.

În al doilea rînd, odată cu exercițiile de reactualizare, se vor introduce observații de cultivare a limbii referitoare la jargon și argou, vulgarisme, expresii parazitare, formule fixe și șabloane, precum și privind procesele de transformare a vocabularului și repartiția stilistică a acestuia.

De exemplu, cu ajutorul unei serii sinonimice de tipul *oraș — urbe — tîrg* se poate ilustra opoziția dintre lexicul activ și cel învechit, ieșit din uz, precum și cea dintre sensul principal și cel secundar al unui cuvînt, ca și conceptul de sens învechit, toate aceste ultime fenomene fiind ilustrate prin cuvîntul *tîrg*. Prin perechile *sat — așezare rurală* și *oraș — așezare citadină (= urbană)* se poate urmări dezvoltarea semantică, prin concretizare, a unui cuvînt vechi moștenit *(așezare)*, precum și diferența dintre denumirea uzuală a unui fenomen *(sat* sau *oraș)* și denumirea stilistic specializată *(așezare citadină/urbană — așezare rurală)* care se bazează mai ales pe neologisme. În acest mod cred că pot fi exploatate textele din exerciții. Exemplul dat mai sus se bazează pe un text din manual în care apare următorul pasaj : „...ștergerea... diferențelor dintre sat și oraș, prin continua ridicare a zonelor

[18] Mioara Avram, *art. cit.*, p. 352.

[19] Vezi Florica Dimitrescu, *Noțiuni de istorie a limbii române*, în *Limbă și literatură*, 1978, vol. IV, p. 615.

rurale la nivel citadin" (p. 5). Desigur că pentru întărirea caracterului aplicativ al lecţiilor din manual unele sarcini de lucru propuse de manual trebuie înlocuite cu altele, care să exploateze mai bine tot ceea ce aceste texte pot să dea pentru crearea la elevi a unui vocabular neologic activ, corect asimilat, şi a unui vocabular (învechit sau nu) pasiv binecunoscut, adică înţeles.

În al treilea rînd aş ţine să spun că, în mare măsură, eficienţa exerciţiilor depinde de informaţia ştiinţifică pe care o are profesorul, de abilitatea sa didactică şi de rîvna sa. Cu privire la rîvnă, trebuie să recunoaştem că aceasta trebuie să fie foarte mare, pentru ca profesorul să poată aplica în bune condiţii manualul la noua programă. El trebuie să regîndească fiecare exerciţiu în parte, ca să descopere acele pasaje care se potrivesc cel mai bine pentru o utilizare a textelor într-un scop mai accentuat aplicativ.

Deşi este o obligaţie didactică elementară, rezolvarea prealabilă a exerciţiilor propuse în manuale nu se practică întotdeauna cu destulă scrupulozitate. Ca amănunt semnalez faptul că, din cauza unei nebăgări de seamă de acest fel, în manualul de clasa a VII-a apare într-un exerciţiu o situaţie care îl poate pune pe elev în dificultate în mod nejustificat. În acest exerciţiu se cere să se precizeze, pe baza dicţionarelor explicative curente, care sînt neologismele dintr-un anumit text[20]. În acest text apare cuvîntul *voce,* cu privire la care tocmai dicţionarele explicative sînt într-o oarecare contradicţie : cuvîntul nu apare în *Dicţionarul de neologisme,* dar apare ca împrumut din latină (deci prezumtiv neologism) în *Dicţionarul explicativ al limbii române,* ceea ce este corect. După cum se ştie însă, acest dicţionar explicativ foloseşte două formule convenţionale pentru etimologie. Pentru cuvintele moştenite din latină se dă numai indicativul *Lat.,* iar pentru împrumuturi se dă indicativul prepoziţional *Din,* urmat de precizarea cu privire la limba din care s-a făcut împrumutul (de ex. APĂ — Lat. *aqua ;* VĂL — Din lat. *velum*). Din păcate, procedeul nu este menţionat explicit de autorii dicţionarului nicăieri. Dacă vreun elev foarte conştiincios confruntă dicţionarul explicativ cu dicţionarul de neologisme şi constată că *voce* lipseşte din acesta din urmă, fiindcă nu este informat asupra corectei decodări a indicativului convenţional cu privire la etimologie din primul dicţionar, el poate trage concluzia că acest cuvînt este moştenit din latină. Micul dicţionar explicativ de la sfîrşitul manualului de clasa a VII-a nu le spune elevilor nimic cu privire la asemenea cuvinte, deci îi lasă să se descurce singuri. Evident că aici totul depinde de profesor.

5. Un profesor bine informat şi cu o bună cunoaştere a principiilor didactice va găsi, pentru această fază de tranziţie, în manualul de clasa a VIII-a suficiente texte pentru a realiza o îmbogăţire sistematică a vocabularului activ al elevilor, îmbogăţire pe care o va menţine, în timpul întregului proces de învăţămînt, sub controlul său. El nu va

[20] Ion Popescu, *Limba română. Gramatică şi noţiuni de fonetică şi de vocabular.* Manual pentru clasa a VII-a, Bucureşti, E.D.P., [1981], p. 28.

controla însă numai vocabularul elevilor, ci își va controla și propriul său vocabular, astfel încît nimic din ceea ce spune în clasă să nu fie și mai ales să nu rămînă neînțeles de elevi. Acest din urmă aspect, al autocontrolului de vocabular pe care trebuie să și-l impună profesorul, este încă destul de puțin luat în considerare, deși, fundamental fiind pentru eficiența procesului de învățămînt, el pare o banalitate.

Cînd un profesor corectează un caiet de literatură română al unui elev de clasa a VIII-a și scrie pe margine, cu privire la figurile de stil : *de ce le-ai inventariat ?* sau cînd despre următoarea exprimare a altui elev : *poetul valorifică virtualitățile estetice ale limbii române* se întreabă : *nu era mai corect virtuți ?*, el trebuie să fie sigur că elevul vizat știe ce înseamnă *a inventaria, virtualitate* și *virtute*. În cazurile în speță, pe care, din păcate, nu le-am inventat, ci le-am văzut cu ochii mei, cum se spune, elevii nu cunoșteau cuvintele scrise de profesor pe caietele lor. Primul elev nu știa că există în limba română verbul *a inventaria*. Întrebat cu privire la cuvîntul *inventar*, a răspuns prompt „primim marfă". Așa se explică faptul că inițial nici nu a putut citi corect observația profesorului și a crezut că i s-a reproșat că *a inventat* figurile de stil. Deci pe *a inventa* îl cunoștea ! În ceea ce privește opoziția dintre *virtute* și *virtualitate*, în fața căreia l-a pus profesorul pe cel de-al doilea elev, anecdotica nu este la fel de savuroasă, dar este dintr-un anumit punct de vedere mai semnificativă : elevul copiase pasajul corectat de profesor dintr-o analiză literară publicată într-o revistă, fără să înțeleagă cuvîntul *virtualitate*. Punîndu-l să expună oral analiza din caiet, profesorul i-a descoperit stratagema și l-a sancționat cu o notă proastă, adăugînd totodată cu roșu pe caiet propria sa îndoială, cu totul nejustificată de altfel, cu privire la cuvîntul *virtualitate*. Faptul nu l-a salvat pe elev în nici un fel de la neștiință. Acasă, fiecare copil în parte, cu ajutorul părinților, al vecinilor, cu dicționare sau numai cu discuții la obiect și-a clarificat nedumeririle și a învățat cîte două cuvinte în plus, fără ca profesorul să se ostenească în mod deosebit pentru asta. A fost o învățare aproape subversivă, de care profesorul nici pînă astăzi probabil că n-a aflat nimic.

Deși aceste ultime exemple pe care le-am dat s-ar putea să nu reprezinte decît ghinionul unei proaste experiențe personale, am crezut că, tocmai prin insolitul lor, ele pot atrage atenția asupra conduitei profesorului în predarea vocabularului, independent de orice programă și de orice manual.

Unele aspecte ale predării lexicului românesc la cursul intensiv pentru studenții străini

V. ȘERBAN și LILIANA ARDELEAN

După ce s-a dovedit că structuralismul și behaviorismul au, incontestabil, părțile lor meritorii în învățarea limbilor străine, dar că o abordare exclusivistă, departe de a fi perfectă, este chiar dăunătoare, cercetările de specialitate și-au îndreptat tot mai mult atenția spre importanța rolului comunicativ al semanticii [1].

Sensului general cunoscut al termenului de „semantică" i se adaugă ideea de *percepere* corectă a sensurilor într-o limbă străină și performanța de a opera adecvat cu valorile lexicale contextuale ale cuvintelor. Acesta se dovedește a fi un fapt pe care metodica predării trebuie să-l aibă necontenit în vedere, cu atît mai mult cu cît cercetările contrastive au scos în evidență o serie de cauze ale erorilor bazate pe interferențe existente între *limba-bază* și *limba-țintă*. În cazul învățării unei limbi străine de către adulți, rolul interferențelor ca generator al erorilor este mai accentuat decît la copii, deoarece cursantul matur are deja în *limba-bază* deprinderi lingvistice nu numai formate, ci, adesea, conștientizate, deprinderi care vin în contact cu sistemul specific al noii limbi. Or, același denotat, integrat aceleiași zone conceptuale, poate fi exprimat prin organizări lexicale diferite de la o limbă la alta [2]. De exemplu, în română *nepot* (s.m.), *nepoată* (s.f.) răspunde conotațiilor : *(a)* „grad de rudenie cu persoanele numite *bunici*" și *(b)* „grad de rudenie cu persoanele numite *unchi, mătușă*". În limba engleză conotației *(a)* îi corespunde *grandson* (s.m.), *granddaughter* (s.f.), iar pentru conotația *(b)* funcționează *nephew* (s.m.) și *niece* (s.f.) [3].

Totodată considerăm, însă, că anumite tipuri de interferențe pot avea rol pozitiv deosebit de important în predarea și învățarea lexicului unei limbi străine (vezi *infra*).

Teoriile actuale de învățare a limbilor străine se orientează nu numai spre înțelegerea sensului ca obiectiv exclusiv, ci mai ales spre formarea deprinderii de folosire a cuvintelor în realizarea spontană a actului vorbirii, cît mai apropiat de cel al vorbitorului nativ. Reținerea

---

[1] Vezi Mircea Grigoroviță, *Tendințe actuale în predarea limbilor moderne*, în *Revista de pedagogie*, 1980, 5, p. 52, 53.

[2] Valeria Guțu Romalo, *Metodologii în predarea limbii române ca limbă străină*, în *Limba română*, 1979, 5, p. 256 — 259.

[3] Vezi situația comparată cu limba franceză la Valeria Guțu Romalo, *ibidem*, p. 256, nota 3, și exemple similare în B. D. W. Hocking, *Tipes of Interference. Focus on the Learner, Pragmatic Perspectives for the Language Teacher*, Newbury House Publishers, inc., 1975, p. 93.

sensului nu este concepută ca un act mecanic, ci ca decodare la nivel frazeologic, comunicativ [4].

În preocupările acestei expuneri intră discutarea mijloacelor de introducere a cuvintelor nu în prima perioadă de studiu, ci în etapele [5] în care, de obicei, mijloacele de decodare semantică sînt, îndeosebi, de natură lingvistică și contextuală : autodefinirea prin context, antonimele, sinonimele, perifraza, familia de cuvinte etc. [6].

Aici nu vom face un comentariu generalizator sau exhaustiv al acestor modalități, ci ne vom limita la cîteva aspecte particulare.

I. *Importanța contextualizării în înțelegerea sensului*

Importanța contextului în definirea semantică a cuvîntului se dovedește fructuoasă mai ales în cazurile de polisemie, sinonimie parțială sau omonimie.

(a) Este cunoscut că un cuvînt își schimbă sensul în același timp cu evoluția gîndirii și cu schimbarea realităților socioculturale. Dezvoltarea și rolul tehnicii în viața actuală impun cunoașterea limbajelor de specialitate ca o necesitate. Pătrunderea în vocabular a unui număr de cuvinte „tehnice" a dat naștere la situații polisemantice în care un cuvînt înglobează un sens al limbajului comun și altul special, de natură științifică. De exemplu : *rezistență* (<fr. *résistance*, it. *resistenza*) „faptul de a rezista", iar în tehnică : „Forță pe care un conductor electric o opune trecerii curentului..." ; *a împărți* (<lat. *impartire*) : „A împărți un număr în alt număr" (în matematică), dar în limbajul uzual are și alte accepții : „*Se împarte* între obligațiile sociale și cele familiale" ; „Ecuatorul *împarte* pămîntul în două emisfere" ; „Nu am *de împărțit* nimic cu tine" („a repartiza", „a distribui") etc. Diversele sensuri ale verbului *a împărți* sînt precizate de context. Din punctul de vedere al matematicii, *a împărți* nu este sinonim total cu *a divide*, în timp ce limbajul comun stabilește uneori situații de sinonimie contextuală absolută între cele două cuvinte ; *radical* (< fr. *radical*, germ. *Radikal*), în matematică : „rădăcină", dar *radical* (ca în : „măsuri radicale") are sensul : „de bază, esențial, fundamental" ; *sumă* (< lat. *summa*, pol. *suma*) în matematică înseamnă „rezultatul adunării", iar în limbajul uzual : „cantitate totală, totalitate" ; „cantitate de bani".

Pentru studenții străini, în general, și pentru cei care vor urma cursurile institutelor politehnice în țara noastră, în special, înțelegerea și diferențierea semantică a polisemelor de acest tip este deosebit de importantă.

---

[4] Fe. R. Decanay, *Techniques and Procedures in Second Language Teaching*, Phillipine Center for Language Study, Monograph Series, 1974, Number 3, Bowen Donald Editor, Quezon City, Alemar — Phoenix Publishing House inc., — p. XIV.

[5] Vezi Liliana Ardelean, *Etapizarea în sistemul de predare-învățare a limbilor străine (cu referire specială la limba română)*, în vol. *Predarea limbii române la studenții străini*, II, Craiova, 1979, p. 78.

[6] Pentru aceasta, vezi V. Șerban, Liliana Ardelean, *Metodica predării limbii române, curs intensiv pentru studenți străini*, București, E.D.P., 1980, p. 100 și urm.

Prin procedeul contextualizării, și numai prin el, pot fi înțelese situații de polisemie ca cea creată de verbul *a reveni,* care comportă sensurile :

„a se reîntoarce" : „Plecasem acasă, dar am revenit la facultate" ;
„a se răzgîndi" : „Am revenit asupra celor spuse ieri" ;
„a se dezmetici" : „Boxerul și-a revenit destul de repede după lovitura primită" ;
„a i se cuveni" : „Să-și ia partea care îi revine" ;
(Medicină) „a recidiva" : „Boala i-a revenit" ;
(Fizică) „a se reflecta, a se răsfrînge" : „Unda sonoră revine la întîlnirea unui obstacol" (DSR).

(b) Omonimia, fie lexicală, totală sau parțială, fie morfologică ori sintactică, se numără printre fenomenele care prezintă un grad înalt de dificultate în învățarea unei noi limbi.

De exemplu, aceeași tranșă sonoră realizează două cuvinte, fiecare cu alt sens : *bancă*$_1$ „scaun lung pentru mai multe persoane" și „scaun cu pupitru în față, pentru elevi" (< fr. *banc*) ; *bancă*$_2$ „întreprindere financiară" (< it. *banca*). Pentru studenții străini, vorbitori de limba engleză, identificarea conotației constituie o greutate evidentă, întărită și de existența în limba-bază a unor complexe sonore distincte pentru fiecare din semnificațiile românești. Astfel *bancă*$_1$ = eng. *bench,* dar *bancă cu pupitru* = eng. *desk ; bancă*$_2$ = eng. *bank.* Factorul diferențiator pentru omonimele românești îl constituie contextualizarea.

„Într-o *bancă* stau doi elevi." „Schimbul de valută se face la *bancă.*"

Exemplele formulate funcționează pentru cazul cînd limba-bază este engleza, dar situația poate apărea și în cazul altor limbi sau ca principiu general în predarea și învățarea oricărei limbi [7].

Este evident că ambiguitatea în semantizarea omonimelor scade, dacă nu apar și interferențe cu limba-bază (vezi *supra*), dar necesitatea elucidării contextuale rămîne un procedeu necesar și eficient. De pildă, omonimele derivaționale : *observator*$_1$ (< fr. *observateur,* lat. *observator*) „omul care observă ceva". Termenul se circumscrie regulii care fixează sufixul *-tor* ca sufix de agent, ca în *muncitor, vînzător* etc., cuvinte intrate în vocabularul uzual al subiecților încă din primele zile de studiu. De aceea, prin analogie, de obicei, studenții străini receptează toate aceste derivate ca pe un complement de agent, pentru ei sufixul *-tor* identificîndu-se cu ideea de autor al acțiunii. Cu atît mai dificil este să realizeze diferența dintre *observator*$_1$ și *observator*$_2$ (< lat. *observatorium,* fr. *observatoire ;* germ. *Observatorium*) „locul de unde se observă" (astronomie). În asemenea situații, numai exemple contextualizate pot aduce clarificarea necesară.

Contextul mai are rolul de a elucida diferența de sens dintre termenii unei perechi de omonime, dintre care unul aparține limbajului

[7] Cf. B. D. W. Hocking, *op. cit.,* p. 94.

comun, iar altul unui limbaj special. Pentru studenții străini care vor urma facultățile politehnicii, posibilitatea de decodare corectă a unor asemenea termeni este foarte importantă.

De exemplu [8] :	*Limbaj comun*	*Limbaj special*
bar_1	= local în care se vînd băuturi alcoolice	bar_2 = (fiz.) unitate de măsură a presiunii atmosferice
lux_1	= somptuozitate, bogăție, belșug	lux_2 = (fiz.) unitate de măsură a iluminării
par_1	= bucată de lemn, cu întrebuințări diverse	par_2 = (mat.) (număr) întreg divizibil cu doi

Importanța fixării cuvîntului în context pentru înțelegerea sensului exact pe care vorbitorul îl conferă în comunicare se manifestă la fel de pregnant în cazul omonimiei sintactice : *„...așteptarea oaspeților“* — „oaspeții așteaptă pe cineva sau ceva“ ; — „cineva îi așteaptă pe oaspeți“ [9].

(c) Sinonimia parțială poate determina construirea unor enunțuri incompatibile din punct de vedere semantic. În atare cazuri, pentru ca înțelegerea sensurilor să fie realizată de către străini, inserarea în context este obligatorie. Existența perechilor de antonime, în interferența sinonimie-antonimie, ușurează sarcina profesorului [10]. De pildă *rău = defect* [11], dar numai cînd este vorba despre aparate, nu și despre oameni, cînd perechea opozantă este *rău/bun*. În acest caz *bun* nu intră în raport de antonimie cu *defect*, drept care raportul *rău = defect* se anulează. Schematizat, reprezentarea raporturilor arată astfel : pentru oameni : *rău = O ≠ bun ;* pentru aparate : *rău = defect ≠ bun ;* sau *larg ≠ strîmt = îngust* „fustă largă, fustă strîmtă, stradă largă, stradă strîmtă = stradă îngustă“, dar nu și „fustă largă ≠ fustă îngustă“.

Alt exemplu ar fi : „pom înalt“ ≠ „pom mic“, dar „om înalt“ ≠ „om scund“ și nu „om înalt“ ≠ „om mic“, pentru că în cazul „om mic“ ≠ „om mare“ referirea se face la vîrstă, chiar dacă „om mic“ comportă un oarecare grad de stilizare a mesajului [12].

Se pare că semantizarea unui lexem prin antonimul său este una dintre cele mai simple și eficace metode. Așa și este atîta timp cît se folosește perechea antonimică cu sensurile de bază [13]. Echilibrul se strică

---

[8] Vasile Șerban, Ivan Evseev, *Vocabularul românesc contemporan*, Timișoara, Editura Facla, 1978, p. 183.

[9] *Ibidem*, p. 173.

[10] Vezi Viorica Nebel, *Antonimia lexicală și problemele predării ei în școală*, în *Limbă și literatură*, 1979, vol. III, p. 405.

[11] Semnul = marchează raportul de sinonimie, iar ≠ raportul de antonimie.

[12] Cf. Richard Sîrbu, *Antonimia lexicală în limba română*, Timișoara, 1977, p. 173.

[13] Cf. V. Șerban, Liliana Ardelean, *art. cit.*, p. 103.

însă cînd, în faze înaintate de studiu, apar situaţii de excepţie. Faţă de *a descoperi* ≠ *a acoperi:* „Acopăr copilul" ≠ „descopăr copilul", este „Columb *a descoperit America*", unde *a descoperi* nu mai contractează raporturi opozante cu *a acoperi.*

Un mare număr de antonime ale limbii române se creează de la acelaşi radical, prin derivare cu prefixe. Unele dintre cele mai frecvente prefixe folosite cu acest scop sînt *ne-* şi *in-* (*var. im-*), *i-*. Aceste prefixe au cîştigat rolul de a imprima sensul de negativitate [14]. Uneori ele intră în raport de sinonimie, dar alteori substituirea lor are ca rezultat termeni aberanţi în limba română. De exemplu : *decis* ≠ *indecis* = *nedecis ; regularităţi* ≠ *iregularităţi* = *neregularităţi ;* dar nu şi : *cinstit* ≠ *necinstit* = **incinstit* sau *fericit* ≠ *nefericit* = **infericit.*

La studenţii străini însă această logică semantică nu poate funcţiona de la început, cu uşurinţă. Pentru ei este tot atît de valabil ca semnificare a negativităţii şi derivatul real *(necinstit),* cît şi cel aberant *(*incinstit).* De aceea, se recomandă ca, atunci cînd prefixarea cu *ne-* sau *in-* are ca rezultantă o pereche sinonimică, să se atragă studenţilor atenţia, imediat, prin indicarea ambilor termeni. De asemenea, să se specifice cînd un antonim derivat dispune de existenţă exclusivă, creat fie cu *ne-,* fie cu *in-* (var. *im-*), *i-,* fără a intra în interferenţă sinonimică.

Faptul că în limba română pot fi create antonime care au bază comună şi numai unul dintre termeni este rezultatul derivării (vezi *supra*) determină, uneori, reacţii neaşteptate atunci cînd de la acelaşi radical se marchează opoziţia cu ajutorul unor prefixe antonimice. Se nasc erori de tipul : *dispărea* ≠ *părea* şi nu *apărea,* deşi *părea* este mult distanţat din punct de vedere semantic de perechea opozantă. Astfel de situaţii trebuie semnalate de profesor în cadrul lecţiilor de semantizare a lexicului necunoscut, insistîndu-se pe stabilirea perechii antonimice în paralelă cu deosebirea de sens faţă de *părea.*

După experienţele prin care am recurs la semantizarea unui cuvînt prin antonimul său, în cazul în care nici unul dintre termenii opozanţi nu este cunoscut cursanţilor, dar unul dintre ei prezintă asemănări formale izbitoare cu omologul său din limba-bază, am ajuns la concluzia că procedeul este eficient. De fapt, este vorba despre relevarea, prin asociaţie şi deducţie, a sensurilor termenilor care aparţin aceluiaşi nucleu semantic [15]. De exemplu, presupunem că trebuie să fie înţeleasă semnificaţia cuvîntului *a apăra.* Dacă se lucrează cu studenţii anglofoni, putem folosi antonimul *a acuza,* chiar dacă nu a fost cunoscut dinainte, pentru că în limba-bază *a acuza* = *to accuse* [ə'kju : z]. Desigur că aceste cuvinte trebuie prezentate într-un context în care sensul referitor la justiţie este foarte clar, iar celelalte cuvinte sînt binecunoscute [16].

[14] Cf. Richard Sîrbu, *op. cit.,* p. 48.

[15] Vezi, pentru comparaţie, Cornel Săteanu, *Locul semanticii în predarea limbii române,* în *Limbă şi literatură,* 1977, vol. I,p.112 —113.

[16] V. Şerban, Liliana Ardelean, *art. cit.,* p. 103.

II. *Semantizarea cu ajutorul sinonimiei*

Complexe acustico-grafice interferențiale există în seriile sinonimice în care unul dintre cuvinte are corp fonetic foarte apropiat de limba-bază a studenților. Pentru ușurarea asimilării lexicului ca factor activ în declanșarea procesului vorbirii ca proces fluent, propunem ca în vocabularul cursanților să pătrundă asemenea termeni.

Afirmația este motivată de faptul că perceperea structurii cuvîntului — conceptul și imaginea acustică — din perspectiva metodicii predării limbilor străine are o traiectorie specifică. În timp ce conceptul rămîne neschimbat, dificultatea rezidă în asimilarea noii forme acustice și înlăturarea din conștiința imediată, implicată vorbirii în limba străină, a vechiului complex sonor din limba-bază. Dacă imaginea acustică este asemănătoare în cele două limbi, dificultatea dispare în mare măsură. Rămîne însă un factor de risc : pronunțarea greșită a cuvîntului românesc sub influența limbii cunoscute. Din experiență repetată, putem afirma că studenții care parcurg perioada orală, în care sînt obișnuiți cu cerințe de pronunție corectă, nu au reacții negative în cazurile de interferență acustică.

În majoritatea cazurilor, acești termeni sînt neologici. Cînd, după un timp, a fost dată perechea sinonimică neasemănătoare, s-a putut observa o ușurință surprinzătoare în învățare, față de cazul în care s-a procedat invers. Fenomenul se explică prin motive de natură mai mult psihică, decît lingvistică. Contactul cu limba străină s-a făcut prin cuvîntul interferent. Șocul noutății a fost atenuat aproape complet, creîndu-se un fel de plăcută surpriză, de ușurință, rezultată din asemănare. Ca urmare, cuvîntul neinterferent este primit ca o variantă a ceva ușor și deja cunoscut pe terenul străin al limbii române. De asemenea, variantele nu au caracterul absolut al unicatului și, de aceea, prin ele însele par mai puțin dificile.

Exemple : engl. *frequent* — rom. *frecvent* (< lat. lit. *frequens, frequentis*) = = deseori, adesea ;
engl. *opinion* — rom. *opinie* (< fr. *opinion*, lat. *opinio*) = *părere ;*
engl. *to decide* — rom. *a decide* (< lat. *decidere*, fr. décider) = *a hotărî ;*
engl. *detail* — rom. *detaliu* (< fr. *détail*, cf. it. *dettaglio*) = *amănunt ;*
engl. *to celebrate* — rom. *a celebra* (< fr. *célébrer*, lat. *celebrare*) = *a sărbători ;*
engl. *sofa* — rom. *sofa* (< tc. *sofa*) = *canapea ;*
dar pentru vorbitori de limba arabă, raportul se va stabili :
arabă *kanaba* — rom. *canapea* (<ngr. *kanapés*) = *sofa.*

III. *Rolul interferenței semantice ca generatoare de erori*

În timp ce unele interferențe de ordin semantic și acustico-grafic ușurează sarcina de elucidare și îmbogățire a sferei lexicale în limba română, altele generează multe erori. Să luăm pentru exemplificare, ca limbă-bază, în primul rînd, limba engleză :

— engl. *map* = rom. *hartă* devine eroare în situaţia rom. *mapă*, înţeles ca *hartă* şi nu ca „obiect de birou pentru păstrarea hîrtiilor" ;

— engl. *library* = rom. *bibliotecă* devine adesea eroare (rom. *librărie* este înţeles ca „bibliotecă", nu ca „magazin unde se vînd cărţi şi rechizite şcolare") pentru că rom. *librărie* = engl. *bookshop* ;

— engl. *magazine* = rom. *revistă* (rom. *magazin* este folosit cu sensul de „revistă"), deoarece rom. *magazin* = engl. *shop, store.*

Cînd cursanţii ajung şi în contact cu revista noastră *Magazin,* pot fi adesea auziţi emiţînd formulări ca : „Am cumpărat un magazin" în loc de „Am cumpărat o revistă". Curioasă este şi eroarea născută din analogia rom. *prosop,* receptat ca *săpun* prin interferenţă cu engl. *soap* = rom. *săpun.*

Pentru erorile care se nasc din interferenţele lexicale române-arabe enumerăm următoarele exemple :

rom. *cremă*	*arab. crema* = frişcă
fată	*fata* = băiat
fustă	*fustan* = rochie
iad	*iad* = mînă
ibric	*ibric* = cană
om	*om* = mamă
palton	*paltu* = pardesiu
ras	*ras* = cap
rea	*rea* = plămîn.

Termenii componenţi ai unor expresii sau construcţii fixe dintr-o limbă nu corespund decît parţial în cealaltă. De aceea, străinii care învaţă o nouă limbă se pot exprima aberant. De exemplu, aproape invariabil, la începutul cursului de limba română, un vorbitor de limba engleză va spune [17] : „Eu sînt 20" în loc de : „Eu am 20 de ani", fiindcă traduce construcţia din limba engleză : „I am 20" ; la fel : „Ei sînt foame" şi „Eu place prăjitura", care corespund cu „They are hungry" şi „I like cake" ; „Am stat în Bucureşti pentru trei zile", după construcţia englezească „I lived in Bucureşti for three days". Adverbul românesc *uneori* este înlocuit cu formula *nişte timp,* care traduce pe engl. *some time,* prin analogia *some* = *nişte* (ca în *some students* — *nişte studenţi*). Adverbul *than* înseamnă „atunci" şi „apoi". Ca urmare, se fac îmbinări de tipul : „s-au plimbat şi *atunci* au plecat la cină", pentru „... *apoi* au plecat ..." ; *old* este folosit atît cu sensul de „vechi, învechit", cît şi cu cel de „bătrîn", de unde exprimarea greşită : *om vechi,* în loc de *om bătrîn* [18].

Aceste erori trebuie să intre în atenţia permanentă a profesorului în orele de curs practic intensiv. Stabilirea relaţiilor între cuvinte în conjunctură superfrastică impune încadrarea lor în specificitatea siste-

[17] Toate erorile au fost înregistrate la cursul intensiv cu studenţii străini şi urmărite pe parcursul a şase ani, pentru a putea trage concluzii asupra tipului de greşeală.

[18] Vezi Valeria Guţu Romalo, *op. cit.*, p. 526, nota 3.

mului lingvistic al limbii-țintă și respectarea compatibilității semantice. De aici rezultă importanța deosebită care trebuie să fie acordată semanticii în cadrul predării și învățării unei limbi străine. Consecința imediată, din punctul de vedere al metodicii predării, este căutarea mijloacelor celor mai adecvate pentru semantizarea lexicului și, prin aceasta, ca urmare directă, atingerea performanței de creare a deprinderii de vorbire fluentă și corectă într-o limbă străină.

Aspecte ale exprimării scrise la copiii de vîrstă şcolară dintr-o comunitate rurală

MARINA CIOLAC

1. Relaţia complexă dintre limba literară/dialect // şcoală/societate a suscitat, într-o serie de ţări, discuţii şi abordări multiple, nu rareori contradictorii. Educatori-practicieni şi cercetători de formaţii diverse se confruntă tot mai frecvent cu problemele, adesea spinoase, pe care le poate ridica predarea şi însuşirea limbii literare în şcoală, mai ales în comunităţile în care se utilizează, preponderent, varianta lingvistică locală (nonstandard).

Din perspectiva unei atitudini esenţialmente pozitive în raport cu graiurile, considerăm că două sînt şi la noi obiectivele fundamentale pe care trebuie să le urmărească o educaţie lingvistică eficientă :

1° formarea şi consolidarea deprinderii elevilor de *a se exprima în limba literară* (oral şi în scris) ;

2° dezvoltarea *diglosiei* la copiii de vîrstă şcolară, respectiv, a capacităţii de a utiliza alternativ varianta locală şi româna standard, în funcţie de condiţiile de desfăşurare a actului comunicativ.

Necesitatea concentrării eforturilor didactice în direcţiile menţionate este impusă de principiile orientării teoretice care consideră limba literară şi graiurile variante complementare din punct de vedere funcţional, dar echivalente sub aspect structural şi conceptual : varietăţile standard şi cele nonstandard constituie, deopotrivă, sisteme lingvistice normate, apte să îndeplinească efectiv nevoile de comunicare ale celor care le folosesc. Diferenţa dintre norma prescriptivă, a limbii literare, şi cea „obiectivă“ [1], impusă de uzajul local, nu este, în ultimă instanţă, decît rodul unor evaluări sociale diferite.

Cîteva importante consecinţe metodologice, de interes practic incontestabil pentru domeniul educaţiei lingvistice, decurg din poziţia teoretică precizată mai sus :

(a) Influenţele pedagogice prin care se urmăreşte însuşirea temeinică a limbii materne literare nu trebuie, în nici un caz, dublate de o atitudine de dispreţ sau renegare a graiurilor şi dialectelor. Dimpotrivă, predarea variantei standard se va realiza treptat, prin frecventa raportare — în clasele primare, cel puţin — la varietăţile regionale (şi sociale) învăţate de copii acasă.

---

[1] Cf., pentru acest termen, E. Roulet, *Vers une caractérisation linguistique des normes dans l'enseignement des langues*, în S. Pit Corder şi E. Roulet (eds.), *„Linguistic Insights in Applied Linguistics“*, Bruxelles, Paris, 1974, p. 143 şi urm.

(b) Intervenția educațională în comportamentul verbal al elevilor nu trebuie să urmărească, așadar, excluderea graiului matern din repertoriul tinerilor, ci dezvoltarea capacității acestora de a trece cu ușurință de la un sistem de norme la altul, în funcție de circumstanțele comunicării. Interferența fenomenelor standard și nonstandard, nedorită în anumite situații, poate fi evitată printr-o activitate educativă complexă care să-și propună :

— reperarea contextelor comunicative, stabilirea caracterului lor (formal/mai puțin formal/informal), prin izolarea elementelor constitutive ale acestora (interlocutorii, locul și momentul interacțiunii verbale), precum și relevarea diferențelor dintre condițiile de realizare a comunicării orale și a exprimării scrise ;

— înzestrarea tinerilor cu mijloacele lingvistice concrete care să le permită materializarea în planul comunicării a variațiilor determinate de particularitățile situației, canalul de emitere, tema discuției etc.

— formarea deprinderii de a evita fenomenele dialectale, recurgînd la norma standard, în contextele oficiale și în exprimarea scrisă.

(c) Aprecierea răspunsurilor orale și scrise ale elevilor trebuie să se realizeze și pe baza coerenței situaționale, externe, a enunțurilor. Se impune, în acest sens, înlocuirea criteriului evaluativ curent — corect / greșit — prin acela de *adecvat/neadecvat (mai puțin adecvat)* condițiilor de emitere și de receptare a mesajului. *Elementele regionale din exprimarea copiilor nu vor fi, așadar, încadrate în categoria greșelilor de limbă :* recunoscîndu-se legitimitatea prezenței faptelor dialectale în situațiile cu caracter informal, ar fi de dorit ca educatorii să considere aceste forme ca fiind neadecvate unui cadru oficial și, mai ales, relatării scrise.

2. În sensul celor expuse mai sus ne vom referi în continuare la cîteva fenomene înregistrate într-o anchetă de tip sociolingvistic. Cercetarea a fost întreprinsă în martie 1977, la elevii școlii generale din satul Breb, comuna Ocna-Șugatag, județul Maramureș. Observațiile noastre se bazează aici doar pe materialul scris, cules în timpul unei ore de curs (situație formală) de la elevii claselor a IV-a și a VIII-a. Textul unic pe care l-am supus analizei reprezintă o narațiune după model : povestea *Fata babei și fata moșneagului* de Ion Creangă, transpusă de anchetatori în variantă standard și înregistrată pe bandă magnetică, a fost (re)ascultată în clasă ; elevii au relatat-o apoi în scris [2].

2.1. Constatarea generală cea mai importantă, care se desprinde în urma parcurgerii integrale a corpusului de texte, poate fi formulată astfel : considerate în ansamblu, lucrările elevilor anchetați păstrează trăsăturile exprimării orale neîngrijite; dintre elementele nonstandard, neadecvate situației de

[2] Pentru date suplimentare referitoare la metodologia acestui tip de anchetă, precum și la unele dintre obiectivele de ansamblu ale cercetării, vezi articolul nostru, *Aspecte ale exprimării orale și scrise la elevi*, în *Limbă și literatură*, 1982, vol. I, p. 37.

comunicare scrisă şcolară[3], predomină fenomenele specifice graiului local.

Ne vom referi mai jos la cîteva dintre aceste fenomene, pe care le-am ordonat în funcţie de doi parametri extralingvistici :

(A) vîrsta elevilor (clasa a IV-a/clasa a VIII-a) ;

(B) categoria socio-profesională a familiei : I — copii proveniţi din *familii de tip agrar* (ambii părinţi — agricultori) ; II — copii proveniţi din *familii mixte* (tatăl — miner, mama — membră C.A.P.)[4].

(a) Fonetismele dialectale caracteristice zonei — destul de numeroase în lucrările analizate — dovedesc că exprimarea scrisă a elevilor din satul Breb reprezintă, nu rareori, transpunerea grafică, aproape fidelă, a vorbirii adecvate numai situaţiilor informale. Menţionăm dintre fenomenele mai frecvente :

(a_1) Reprezentarea în scris a diftongului *o̯a* printr-un *o* (echivalentul vocalei *o̯*) :

— „cînd te vei întorce îi bea apă rece [...] ; Sfînta Duminică a fost forte mulţumită“ (T.I., cl. a VIII-a) ;

— „au eşit [= ieşit] şopîrci orbe“ (B. P., cl. a VIII-a).

(a_2) Înlocuirea vocalelor anterioare prin cele centrale corespunzătoare *(ă, î)* şi reducerea diftongului *e̯a* la *a* după consoanele *s, z, ş, j, ţ, r* şi după *unele labiale :*

— „Şi a zîs să margă şi să-şi aleagă“ (P. M., cl. a IV-a) ;

— „a zîs căţălușa s-o curăţă“ (H. R., cl. a IV-a) ;

— „şi mărgînd pe drum, a întîlnit o căţălucă“ (S. M., cl. a IV-a) ;

— „în şăzătoare fata moşului torcea“ (T. M., cl. a IV-a) ;

— „pe fîntînă era [= erau] 2 pahară de argint“ (C. I., cl. a VIII-a) ;

— „fata să întîlneşte cu un păr“ (T. I., cl. a VIII-a) ;

— „i se împlini sîmbria“ (O. A., cl. a VIII-a).

(a_3) Mult mai rar este reprezentat în scris fenomenul de afonizare a lui *[i]* final, asilabic după consoane dure :

— „părul o rugă să-l cureţe de omiz“ (M. G., cl. a VIII-a).

(a_4) Fonetismul *pt'* (caracteristic zonei), constituind unul dintre stadiile de palatalizare a labialei *p*, este uneori transpus grafic prin grupul de litere *pt :*

— „şi cuptorul [zise] că să[-l] liptească cu lut“ (C. G., cl. a IV-a) ;

— „un cuptor care era aproape să se urnească şi trebuia liptit“ (M. G., cl. a VIII-a) ;

[3] Pentru o tipologie a elementelor nonstandard recurente în exprimarea copiilor de vîrstă şcolară, cf. articolul nostru citat (p. 39).

[4] Studierea structurii sociale a colectivităţilor rurale pe baza categoriilor : I — familii de tip agrar, II — familii mixte, III — familii non-agrare, a fost propusă de M. Fulea, *Aspecte ale mobilităţii populaţiei rurale*, în *Viitorul social*, 1973, nr. 3, p. 632 şi urm., şi reluată apoi de G. Tamaş şi M. Fulea, *Mobilitatea populaţiei şi structura socială din comunităţile rurale*, în *Viitorul social*, 1980, nr. 2, p. 315—327.

„cuptoru na [= n-a] fost liptit" (H. I., cl. a IV-a).

(a_5) Nici formele specific maramureșene *(s, z)*, rezultate din palatalizarea fricativelor labio-dentale *(f, v)*, nu sînt evitate în lucrările unora dintre elevi :

— „fată bună [...] cînd îi zini [= veni] înapoi ți oi [= ți-oi] da o zgardă" (T. I., cl. a IV-a) ;

— „au eșit [= ieșit] zermi [=viermi „șerpi"] care mîncă [= mîncară] pe babă și pe fată" (B. I., cl. a VIII-a).

Menționăm aici și un element hibrid :

— „a dat mîncarea prea *sf*ierbinte" (C. G., cl. a IV-a).

Calculînd media de apariție a fonetismelor dialectale în corpusul excerptat, am constatat o scădere a numărului acestor elemente nonstandard *determinată de categoria socio-profesională a familiei* (diferențele fiind mai pronunțate la elevii clasei a VIII-a) *și de factorul vîrstă*, respectiv, *de numărul anilor de școlarizare :* fenomenele fonetice specifice graiului sînt de 2,3 ori *mai rare* în lucrările scrise ale elevilor din *ultima clasă gimnazială*, față de textele redactate în aceeași școală, la sfîrșitul ciclului primar (cl. a VIII-a : un fonetism dialectal apare în medie *la 110* cuvinte / cl. a IV-a : un fonetism dialectal *la 49* de cuvinte).

(b) Auxiliarul o (pentru persoanele a 3-a și a 6-a ale verbelor la perfect compus) nu este întotdeauna înlocuit de către elevi, în exprimarea scrisă, prin corespondentele sale literare *(a — au)*. Fenomenele de interferență sînt frecvente :

— „cînd *a* mers acasă fîntîna *eo* [= i-a] dat apă păru *eo* [= i-a] dat pere cățaua eo [= i-a] dat o zgardă" (P. M., cl. a IV-a) ;

— „s-o întîlnit cu o fîntînă [...] ea *a* curățat-o" (T. P., cl a IV-a) ;

— „moșul și fata pote [= poate] că trăesc și azi de no [= n-au] murit" (B. P., cl. a VIII-a).

Uneori forma fonetică a auxiliarului este literară *(a)* dar, fiind substituită lui *o* din sistemul dialectal *(o — o)* care neutralizează opoziția de număr, rezultă tot forme omofone pentru persoanele a 3-a și a 6-a ale verbelor la perfect compus *(a — a) :*

— „Ajungînd acasă *o* avut în ladă [...] balauri care *a* mîncat-o [= au mîncat-o] pe ea și pe mamă-sa" (T. T., cl. a IV-a) ;

— „cînd *o* ajuns acasă [fata] *a* deschis lada din ea *a* eșit [= au ieșit] șerpi balauri și *a* înghițit [= le-au înghițit] pe babă și pe fată" (B. I., cl. a IV-a).

Formele de plural ale auxiliarului în variantă fonetică literară *(a) — identice cu singularul* — sînt mai frecvente în lucrările scrise ale elevilor din clasa a IV-a. În ceea ce privește, însă, *auxiliarul în variantă fonetică dialectală (o)*, contrar așteptărilor, ocurențele acestuia sînt *mai numeroase* în textele redactate de tinerii din *ultimul an de*

studiu al şcolii generale (frecvenţa relativă a fenomenului nonstandard fiind : 2,3% pentru clasa a IV-a / 4,1% pentru clasa a VIII-a) [5].

Constatarea de mai sus ne obligă să considerăm că influenţele pedagogice, privind însuşirea limbii literare de către elevi, nu sînt urmate întotdeauna de rezultatele pozitive scontate.

(c) Elementele lexicale dialectale, a căror prezenţă este firească în conversaţii cu caracter informal, sînt folosite cu consecvenţă de copiii din satul Breb şi în situaţia de comunicare scrisă şcolară. Termeni ca cei din exemplele de mai jos, utilizaţi în locul sinonimelor literare corespunzătoare, conferă textelor redactate în clasă o pronunţată notă locală şi populară :

— „[baba şi fata] tot *au sfădit-o* [= au certat-o] pe fata moşului" (C. G., cl. a IV-a) ;

— „fata babei a sărit *iute* [= repede] *prilazul* [= gardul]" (H. R., cl. a IV-a) ;

— „[fata babei] toată ziua *se căta* [= se privea] în oglindă" (M. G., cl. a VIII-a) :

— „[baba] *a ţipat-o* [= a alungat-o] de la casă pe fata moşului" (P. M., cl. a IV-a) ;

— „fîntîna a zis să o cureţe de *mol* [= mîl]" (B. I., cl. a VIII-a) ;

— „fata întîlni un cuptor care aproape era *să se urnească* [= să se dărîme]" (M. G., cl. a VIII-a) ;

— „ea *la tomnit* [= l-a tocmit „l-a aranjat"] şi pe cuptor" (C. G., cl. a VIII-a) ;

— „pe cînd se întoarce Sfînta Duminică de la biserică *află* [= găseşte] copi [= copiii] opăriţi [...] şi o *mînă* [= trimite] în pod [...] iar fata [...] luă lada cea mai *faină* [= frumoasă]" (B. I., cl. a VIII-a) ;

— „baba era foarte *mînioasă* [= supărată]" (O. A., cl. a VIII-a) ;

— „căţeluşa i-a dat o *zgardă* [= şirag de mărgele] de aur" (T. T., cl. a IV-a) ;

— „[din ladă] au eşit [= ieşit] *şopîrci* [= şopîrle] orbe şi *zermi* [= şerpi]" (B. P., cl. a VIII-a) ;

— „[fata] a avut o ladă de *viermi* [= şerpi] şi balauri" (T. T., cl. a IV-a).

Apariţia elementelor de această natură în lucrările elevilor se explică : *(I)* fie prin necunoaşterea variantei literare a termenului dialectal sau popular ; *(II)* fie prin ignorarea necesităţii de a înlocui, în timpul procesului de comunicare, un sistem de norme (graiul local) prin altul

[5] La o concluzie asemănătoare (scăderea pronunţării literare la elevi într-un interval scurt de timp) ajunge şi N. Saramandu *(Un paradox sociolingvistic : generaţia de vorbitori,* în *Studii şi cercetări lingvistice,* an. XXXII, 1931, nr. 1, p. 71 — 74) analizînd variabila lingvistică /ţ/ — /ţ'/ în exprimarea orală (context informal şi „mai puţin formal") a copiilor de vîrstă şcolară, pe baza volumului de *Texte dialectale. Oltenia* (Bucureşti, 1967).

(limba standard), odată cu trecerea de la exprimarea orală la relatarea scrisă.

Pe baza excerptării materialului și a prelucrării datelor am constatat scăderea mediei de apariție a formelor lexicale dialectale odată cu *creșterea nivelului socio-profesional* al familiei. (Diferențele dintre categoriile I și II — vezi *supra 2.1.B.* — nu sînt, totuși, foarte pronunțate.)

Parametrul vîrstă (deci numărul anilor de studiu) exercită, la rîndul său, o influență deloc neglijabilă, dar încă insuficientă, asupra exprimării elevilor [6]. Aceasta se manifestă în sensul intensificării preocupării — la copiii mai mari — de a evita, în scris, termenii regionali. (Pentru clasa a IV-a am înregistrat, în medie, un termen dialectal la 79 de cuvinte / pentru clasa a VIII-a — un termen dialectal la 108 cuvinte.)

2.2. Fenomenele discutate mai sus — sub *(a), (b), (c)* — pun în lumină tendința elevilor anchetați de a scrie în clasă, la oră, așa cum se vorbește în mediul socio-geografic în care trăiesc [7]. O cercetare atentă a corpusului analizat evidențiază, însă, și un alt aspect, nu mai puțin important: pătrunderea în repertoriul verbal al tinerilor, sub influența școlii, a unor forme rare sau deloc utilizate în vorbirea curentă din zona lingvistică cercetată. Ne referim aici, în mod special, la *folosirea în relatarea scrisă a două dintre timpurile trecute ale indicativului: perfectul simplu și mai mult ca perfectul sintetic (standard)* [8]. Progresul elevilor din satul Breb, în ceea ce privește utilizarea în scris a acestor tipuri verbale, poate fi pus în evidență pe baza corpusului excerptat. Posibilitățile de exprimare în limba literară se dovedesc — sub acest aspect — indiscutabil mai nuanțate și mai largi la elevii clasei a VIII-a.

Formele de perfect simplu se înregistrează doar sporadic (reprezentînd 0,7% din totalul verbelor la timpul trecut), iar cele de mai mult ca perfect sînt cu totul absente în lucrările școlarilor anchetați la sfîrșitul treptei primare de învățămînt. Elevii clasei a IV-a au relatat întîmplările trecute, aproape exclusiv, la perfect compus și la imperfect (cu valoare de perfect):

— „și fata *mergea* și *s-a întîlnit* cu o cățea și *a îngrijito* [= a îngrijit-o] și mergînd mai departe *sa* [= s-a] *întîlnit* cu un păr și *a corățit* omizele dipă [= de pe] păr, *făcea* toate treburile“ (C. I., cl. a IV-a).

În cîteva cazuri am înregistrat la elevii ciclului întîi și o tendință de extindere nejustificată (și greșită) a utilizării imperfectului narativ, ca în exemplele de mai jos:

---

[6] Cf. și N. Saramandu, *art. cit.*, p. 74.

[7] La o concluzie asemănătoare am ajuns în urma studierii comportamentului verbal al elevilor dintr-o comunitate rurală situată în zona dialectală muntenească (Crevedia Mare, județul Giurgiu). Cf. articolul nostru citat, p. 45.

[8] Perfectul simplu apare, în general, în zona la care ne referim, numai în textele folclorice în versuri, iar mai mult ca perfectul este folosit, de obicei, sub formă perifrastică. Vezi capitolul *Subdialectul maramureșean* (redactat de M. Vulpe), în *Tratatul de dialectologie română* (sub tipar).

— „Cînd a ajuns acasă [fata] a deschis lada de unde *ieşia* [= p.s., ieşiră] o grămadă de bogăţii“ (T. I., cl. a IV-a) ;

— „Şi într-o zi fata babei o *ţipa* [= p.s., ţipă „alungă“] pe fată de acasă şi fata a plecat în lume [...]“ (S.M., cl. a IV-a) [9].

În situaţiile de acest tip, trăsătura aspectuală (durativă) a timpului imperfect intră în contradicţie cu sensul lexical al verbului, acesta desemnînd o acţiune punctuală, şi/sau cu contextul lingvistic mai larg (determinanţii circumstanţiali, relaţiile temporale din cadrul frazei etc.).

Elevii anchetaţi la sfîrşitul ciclului gimnazial (cl. a VIII-a) au folosit în redactare, mai mult de o treime (38,7%) din formele trecute ale indicativului la perfect simplu şi la mai mult ca perfect :

— „Ea [...] *merse* mai departe şi *ajunse* la un păr pe carel [=care-l] *curăţă* de omizi [...]“ (B. P., cl. a VIII-a) ;

— „Fata [...] *ajunsese* la Sfînta Duminică“ (H. I., cl. a VIII-a).

Tendinţa viitorilor absolvenţi ai şcolii generale de a se exprima mai nuanţat decît la sfîrşitul primei trepte de învăţămînt este certă şi nu poate fi negată, chiar dacă, uneori (în 6,1% din situaţii), verbele folosite la timpurile perfect simplu şi mai mult ca perfect nu sînt conforme normelor prescriptive prin :

A. *formă* (absenţa desinenţei *-ră* la persoana a 3-a plural) :

— „baba cu fata ei o *puse* [= puseră] la munci“ (P. M., cl. a VIII-a) ;

— „*murise* [= muriseră] baba şi cu fata ei“ (B. M., cl. a VIII-a) ;

B. *valoare temporală :*

— „Cînd ajunse la cuptor acesta nu-i *dăduse* [= p.s., dădu] plăcintă ci aruncă pară de foc“ (O. A., cl. a VIII-a) ;

— „După ce a plecat Sfînta Duminică fata *făcuse* [= p.s., făcu] cum zice ea“ (P. M., cl. a VIII-a).

3. În cele de mai sus am încercat să pledăm, prin cîteva argumente concrete, pentru necesitatea înţelegerii juste a raportului dintre limba literară şi graiuri în procesul de comunicare, precum şi a sarcinilor didactice corespunzătoare. Aceasta se impune, în şcolile din comunităţile rurale (şi urbane) ca o condiţie esenţială a reuşitei depline în activitatea complexă de predare-învăţare a limbii române materne.

[9] Considerăm că este vorba aici despre extinderea folosirii imperfectului cu valoare de perfect şi nu despre reminiscenţe — în exprimarea elevilor — ale imperfectului caracteristic jocurilor de copii. (Vezi, pentru acesta din urmă, Al. Graur, *Forme verbale cu valori schimbate*, în *Studii şi cercetări lingvistice*, an. XXV, 1974, nr. 2, p. 115 — 119 ; M. Wilmet, *Études de morpho-syntaxe verbale*, Paris, 1976, p. 101 şi urm. : „l'imparfait /pré/ludique“.)

ALEXANDRU DUȚU

Literatura comparată și istoria mentalităților

București, Editura Univers, 1982, 267 p.

De va fi existînd vreun cercetător al culturii care să nu se fi întrebat nicicînd asupra rostului trudei sale, acela și-a pierdut zadarnic ceasurile aplecat în fața cărților. Dar, dintre cei ce ne punem întrebarea, mulți răspundem privindu-ne meseria ca pe un prilej de întreceri — într-un fel sportive — cu specialiști pe care i-am dori întotdeauna puțin sub nivelul propriu. Polemicile literaților sau istoricilor ne amintesc de aceea nu o dată de un „cuvînt" din vechile manuscrise : unii oameni înfăptuiesc, alții scriu despre cei ce înfăptuiesc, iar noi ne certăm cum să așezăm cărțile în rafturi.

Mai putem însă încerca și un alt răspuns la întrebarea despre înțelesurile muncii noastre : recunoscînd în om cea mai de seamă dintre ființele Pămîntului, modelarea persoanei umane ne-ar apărea ca un țel vrednic de osteneală. Și în încercarea de cultivare a naturii omenești, un rol hotărîtor îl are cunoașterea străduințelor din timpuri mai vechi. Întorcîndu-se spre trecut, istoria mentalităților tocmai aceasta urmărește : să refacă pentru cei de acum chipul oamenilor de altădată, așa cum au dorit să fie — conform modelului pe care l-a adoptat fiecare grup social în parte —, și așa cum au izbutit să fie, la întîlnirea dintre efortul de a atinge modelul și piedicile venite dinăuntrul sau *dinafara omenescului*. În cercetarea evoluției omenirii din perspectiva istoriei mentalităților (a nu se confunda nici cu istoria ideilor, nici cu behaviorismul), comparatismul are un rol însemnat, cu condiția să acorde literaturii semnificația reală ce i se atribuia în diferite societăți.

La toate aceste lucruri ne-a îndemnat să ne gîndim Alexandru Duțu încă din cărțile sale anterioare, acum formulîndu-le sistematic și explicit — o adevărată expunere de metodă. Noul volum este construit pe principiul colocvial, astfel încît participăm la un continuu schimb de păreri (confirmări, contraziceri, afirmări de noi puncte de vedere) între autor și lucrări ale specialiștilor din diferite țări, interesați de istoria mentalităților.

Spre a înțelege legătura dintre *opera literară și mentalul colectiv*, sîntem îndemnați să trecem dincolo de aparențe, străbătînd mai multe trepte ale cunoașterii. Vom identifica mai întîi într-o literatură jocul nivelelor sociale și temporale, exprimat în relația scris-oral și durată lungă-cerințe de moment. Vom vedea apoi cum atitudinile fundamentale (față de moarte, față de dragoste, față de muncă, speranță, frică), împreună cu imaginile și conceptele dominante se organizează într-un discurs mental, adevărat suport al exprimării, dependent de formele de inițiere culturală, de orientarea vie-

ţii intelectuale şi de relaţiile între comunicare şi introspecţie. Utilajul mental pus în luerare de atitudinile fundamentale dă naştere schemelor de gîndire din care se formează structurile mentale ce dirijează comportamentul intelectual şi acţiunile oamenilor. Relaţiile dintre structura mentală a unei societăţi (privită în mişcarea ei continuă, impusă de jocul nivelelor sociale şi temporale) şi structura mentală a altora, formează climatul, favorabil sau nefavorabil comunicării şi descoperirii „celuilalt". În imaginea pe care omul şi-o face despre „celălalt" şi despre sine, graniţa între real şi imaginar variază continuu. Modul cum se constituie imaginarul depinde de valoarea acordată imediatului şi permanenţelor, de registrul de semne (între care un loc de seamă are metafora) şi de raportul stabilit între inteligenţă, memorie, imaginaţie.

Compararea literaturilor din perspectiva istoriei mentalităţilor ne ajută să înţelegem cît de simplist era vechiul clişeu al „marilor" literaturi care ar fi creat, prin puterea lor de iradiere, pe cele „mici".

Cercetînd imaginile mentale, conceptele-cheie, genul dominant de literatură, raportul scris-oral-figurativ, vom reconstitui *modelul cultural* adoptat la un moment dat. Modelele care au scheme mentale şi atitudini mentale fundamentale asemănătoare aparţin *unei forme* anumite *de universalitate.*

Pentru a-şi ilustra metoda de lucru pe care o prezintă, Alexandru Duţu a folosit în prima parte a cărţii sale exemple din cele mai variate culturi europene, de la „cazul Voltaire" la valoarea simbolică a peceţilor din Maramureş, şi din Antichitate la iluminism. În partea a doua, după o scurtă prezentare a varietăţii modelelor europene imediat anterioare mişcării iluministe, autorul se opreşte cu o deosebită atenţie la preschimbarea formei de universalitate bizantine în modele culturale naţionale, care s-au înscris apoi în forma preconizată de romantism. Apărută într-un imperiu, universalitatea bizantină s-a perpetuat independent de dezmembrarea politică a acelui imperiu, pentru că ea cuprindea valori intrinseci, cu caracter universal, puternic ancorate în esenţa naturii umane. Transformarea în modele naţionale apare mai clară dacă subliniem caracterul predominant anaţional al formei transmise („civilizaţia bizantină nu a fost grecească", susţin specialiştii). O semnificaţie proprie are şi evoluţia tradiţiei în perioada modernă, cînd procesul de naţionalizare al organizării ecleziastice s-a înfăptuit paralel cu afirmarea acesteia ca o „instituţie a oprimaţilor". Principii Moldovei şi Ţării Româneşti, care nu şi-au considerat niciclnd pămîntul un pămînt bizantin, au avut un rol determinant în distanţarea faţă de Imperiu şi faţă de Patriarhie, iar apelul scriitorilor umanişti la literatura savantă bizantină s-a făcut tocmai în scopul de a găsi argumente care să uşureze depăşirea unei stări de răscruce.

Alexandru Duţu subliniază că apariţia — din universalitatea bizantină — a modelelor naţionale sud-est europene este o problemă de istorie a civilizaţiilor, a cărei explicaţie convingătoare s-ar găsi prin colaborarea specialiştilor în diferite literaturi locale (exprimate într-o diversitate descurajantă de limbi) şi prin depăşirea clişeelor de gîndire şi a stereotipiilor verbale, prezente chiar în cele mai serioase lucrări. Pentru că literaturile din sud-estul Europei au rămas în permanenţă ataşate problemelor majore ale existenţei individuale şi colective, cercetarea lor adecvată restituie lumii contemporane modele de umanitate

(precum filozoful patriot, cavalerul, înțeleptul, cetățeanul luminat) care pot sluji și astăzi cultivării naturii umane.

CĂTĂLINA VELCULESCU

NICOLAE CREȚU

Constructori ai romanului

București, Editura Eminescu, 1982, 304 p.

Cartea cu care Nicolae Crețu debutează editorial e un studiu de teorie literară, mai exact : de poetică. Un studiu care face apel la serviciile istoriei literare doar intermitent și în subsidiar. Fără a urmări „o elaborare teoretică" în sensul de a extrage din romanele examinate „modele fundamentale", „ideale", scrierea își propune, totuși, să lumineze „poeticile" unor romancieri români activi în perioada interbelică fără proiectarea istorică a creației lor. Mai exact, autorul cercetează „arta și sensul construcției" la trei dintre corifeii romanului românesc de structură modernă : Liviu Rebreanu, Hortensia Papadat-Bengescu și Camil Petrescu.

Ideea directoare a demersului analitico-interpretativ — dezvoltată în capitolul introductiv, *Construcție și structură* — e unitatea organică a operei, inseparabilitatea diverselor componente ale textului literar, relația de strictă și intimă interdependență între compoziția și viziunea romanescă, între construcția și sensul unui roman. Dezavuînd înțelegerea construcției ca simplu rezultat al „execuției", ca „transpunere a unui proiect anterior, mental, al operei", autorul studiului accentuează insistent că, în orice operă cu adevărat de creație, forma și sensul sînt consubstanțiale, că ele „cresc definindu-se și consolidîndu-se reciproc", că producțiunile artistice sînt structuri osmotice, construcția unui roman — de pildă — constituind „suprafața" prin care pătrundem „în logica interioară" a respectivei scrieri, în care se materializează „structura" ei profundă. Interesul pentru tehnicile literare, pentru formă — e de părere Nicolae Crețu — nu este cîtuși de puțin o manifestare de „alexandrinism" critic, și, cu atît mai puțin, o trecătoare „modă" ; ea exprimă „o opțiune esențială, vitală conștiinței de sine a criticii, capacității ei de a se autodefini : de a privi relația sa cu opera literară (cu textul) în adevăratii ei termeni". Numai că analiza formelor nu poate constitui un scop în sine ! Studierea construcțiilor romanești, în speță, se justifică doar cu condiția de a vedea în construcție altceva decît o rece „tehnică a execuției", independentă de sens, de mesaj. Domeniul este *„sinteza internă"*, iar scopul lecturii critice trebuie să fie „re-construirea modelului intern al operei (structura care este sens, mesaj)". O bună lectură critică nu izolează nici sensul de construcție, nici construcția de sens, ci relevă tocmai intercondiționarea lor reciprocă ; ea „trebuie să devină o lectură a semnificațiilor formelor, a tensiunilor semantice investite în opțiunile tehnice", să reconstituie „modelul *formelor semnificante*, existența lor estetică".

Ghidate de asemenea principii, minuțioasele analize operate în următoarele trei capitole le aplică în modul cel mai direct, mai ușor de urmărit, în cel consacrat „arhitecturilor rebreniene". Construcțiile celor trei capodopere ale întemeietorului romanului românesc modern sînt analizate în strînsă conexiune cu conținuturile acestora și cu semnificațiile lor. Oprindu-se la *Ion*, spre a-i examina minuțios *principalii constituenți : personaje*, forțe psihice propulsive, momente cen-

trante, exegetul conchide — în baza constatărilor efectuate — că, în ordine compoziţională, acest roman „este o combinaţie de «dramă» (a marilor patimi) şi «cronică» (a evenimentului de viaţă curentă), povestea cîtorva *destine* aspre angajate într-o confruntare fără ieşire, nu, cum se spune, «pe fundalul», ci înălţîndu-se din chiar realităţile care fac masa imensă a existenţelor banale". Montajul de variate situaţii obişnuite, ce încadrează scenele violente, dobîndeşte viaţă prin „fluidul de mare poezie epică [...], care circulă în şi între planurile narative, legînd din adînc ansamblul". Scenele „tari" şi situaţiile stereotipe îşi sînt, unele altora, complementare, cele dintîi reprezentînd „potenţarea pînă la paroxism [...] a aceloraşi determinări care apasă difuz şi în aria cenuşiului cotidian". În *Pădurea spînzuraţilor* se realizează „cea mai *netă* dramaticitate" din spaţiul epicii lui Rebreanu. Totul, în această carte, „participă la o *atmosferă* care conţine premisele coerenţei de parabolă tragică, diseminate în «real»". Şi aici, ca în *Ion*, urmărirea tragediei eroului central şi descrierea ambianţei în care această tragedie se consumă compun un tot indislocabil. Realitatea istorică (primul război mondial) nu e, pentru drama de conştiinţă, doar un „fundal"; este „terenul ei concret, cu constrîngerile lui de neignorat". Asistăm, anume, la o insurecţie a personalităţii, a umanităţii împotriva aparatului monstruos prin care se operează, sumar, depersonalizarea şi dezumanizarea. Participarea la executarea lui Svoboda distruge în Apostol Bologa „vechile reflexe de autolinişitire („datoria", „patria" (etc.), făcîndu-l şovăitor, provocîndu-i incertitudini. În executantul automatizat al indiferent cărui ordin se deşteaptă „bietul om". Prin refuzul de a face pe judecătorul a doisprezece ţărani români, Apostol Bologa dobîndeşte chiar atribute de „apostol" care nu acceptă să intre în rolul lui Iuda. Personajul, ţine să specifice exegetul, nu este, totuşi un martir, un sfînt, un erou, dar tocmai pentru că rămîne în moartea sa revelatoare, ca şi în viaţă, un «biet om», el dezvăluie ceea ce e înălţător în însăşi *condiţia umană*. Astfel, nu insul Bologa, ca atare, slab ca toţi oamenii, este apoteozat în roman, ci „puterea acestei limite inalterabile a *umanului din* «bietul om»". Relevînd diversele procedee prin care este realizată în roman „parabola tragică", criticul conchide că „poetica *Pădurii spînzuraţilor* este prin excelenţă cea a unui *epic de atmosferă simbolică*. O poetică a lui *ca şi cum*, în spiritul căreia realistul nu îşi «adaugă» un *halo* simbolic, ci îl degajă, dar fără a anula prezenţa psihologicului şi funcţiile lui". *Răscoala* este, pentru Nicolae Creţu, pe o întinsă porţiune, „un veritabil oratoriu al *glasurilor* revoltei". Avînd „o intuiţie excepţională a mişcării glasurilor care fixează momente de conştiinţă colectivă", Rebreanu regizează, după opinia exegetului, în chip genial „mişcările psihologiei colective din vocile şi tăcerile mulţimii". În *Răscoala* nu avem „vorbirea multiplicată, amorfă a «prostimii»" din *Alexandru Lăpuşneanul*; aici „vocile sînt individualizate şi adesea uşor de recunoscut după laitmotivele sau obsesiile lor, cînd nu şi după culoarea lor particulară". Ţăranii sînt mai mult „voci" decît „chipuri", atîta vreme cît satul stă, în roman, „sub puterea tiparelor sale de existenţă «normală» sau coace în el răzvrătirea"; din momentul în care „timpul gîndului şi al cuvîntului" e înlocuit printr-un timp al faptei, vorbirea se restrînge în favoarea actului şi romancierul îşi concentrează întreaga forţă a artei pentru „inventarea" concretu-

lui. Predomină vizualul. Astfel construită, „*Răscoala* este o meditație [...] asupra dialecticii revoltei". Compoziția ei „nu organizează semnificația, ci *este* ea însăși semnificație".

În capitolele rezervate celorlalți doi romancieri, ideea directoare a discursului critic se precizează, cel puțin la suprafața textului, discontinuu ; ea nu mai avansează, ca în capitolul despre Rebreanu, în linie dreaptă, ci spiralat, uneori estompată de observații și comentarii aparent alogene, ba chiar stingîndu-se, pentru a reapărea, salutar, înainte ca lectorul să-și fi pierdut speranța de a o mai regăsi. Romanele Hortensiei Papadat-Bengescu și ale lui Camil Petrescu fiind atît de diferit construite decît cele rebreniene, și decît romanul de factură clasic realistă în general, era normal ca analiza să le releve particularitățile cu specială insistență, inclusiv prin raportări la tehnici românești din alte literaturi și prin convocarea, în sprijinul demonstrației, a numeroase studii, îndeosebi străine, de poetică a romanului, operații posibile doar cu prețul unor digresii, unor temporare îndepărtări de linia prestabilită a planului discursiv. În esență, observația structurantă, în capitolul *Ciclul Hallipilor*, e aceea că „paternul compozițional" al romanelor *Fecioarele despletite*, *Concert din muzică de Bach* și *Drumul ascuns* este „cel al unei cronici de familie", realizat la cele mai înalte trepte ale scării valorice în „monumentalele saga moderne ale unor Zola, Galsworthy, Martin du Gard". Inovațiile introduse de prozatoare sînt adecvate specificității mediului zugrăvit. Construcția ciclului face posibilă învederarea optimă a ceea ce exegetul numește „semnele multiple ale răsturnării raporturilor normale dintre cei de același sînge". Formulînd mai explicit ceea ce Nicolae Crețu mai mult lasă să se înțeleagă decît formulează, am putea zice că o construcție de tip clasic, precum aceea din *Ion*, de exemplu, nu era posibilă în romanele Hortensiei Papadat-Bengescu, de vreme ce lumea lor e cu totul alta : fărîmițată, roasă pe dinăuntru. „Paradoxal — scrie exegetul —, tocmai absența totală a fiecăruia din viața și sentimentele celorlalți îi «unește» pe Hallipi, îi face să semene între ei. Neamul lor devine simbolul unei frigidități totale în ordinea afectelor (anihilarea puterii instinctelor e expresia ei supremă), căreia îi răspund, complementar, ipostazele abjecției (Mika-Lé, „gemenii") și ferocității (Rimii, cuplul Maxențiu). Hallipii sînt, astfel, nu o familie, ci efigia hiperbolică a unei atmosfere morale și sociale". Natura umanității înfățișate legitimează opțiunea scriitoarei pentru discontinuu, pentru o „sintaxă" a „rupturii", care e „și o formă aparte de realism", în înțelesul, mai ales, al „stilizării intermitențelor percepției". Lume închisă, mediul Hallipilor claustrează o ambianță a solitudinii pe care — rezultă din demonstrație — tocmai compoziția specifică a romanelor o face deosebit de plauzibilă, reală artistic. „Tocmai pentru că fiecare personaj rămîne prizonierul unei forme sau alteia de singurătate (nimeni nu comunică substanțial cu nimeni) — scrie criticul — tocmai de aceea ciclul Hallipilor e plin de agitația unei false sociabilități, drumurile eroilor se întretaie neîncetat, spațiul imaginar manifestă închiderea sa simbolică pe măsura amplificării simetriilor anterioare și a focalizării marilor motive-metaforă". La Camil Petrescu romanul devine, în interpretarea lui Nicolae Crețu, „metaforă epistemologică". Construcțiile vor fi, în consecință, adecvate caracteristicilor unor „romane ale tensiunilor și febrei cunoașterii". În *Ultima noapte...*, „monologul rațiocinant al eului, textură labirintică, de-

gajă o poezie specială a impasului cerebralității, face să circule în text un sentiment al duratei și sugerează o tensiune aparte, de suflet menținut mereu în alertă, frămîntat de teama [...] ca nu cumva să nu fie (sau să nu fi fost) la înălțimea experiențelor date lui". *Patul lui Procust*, „dosar de existențe", e un roman în care textele eteroclite din care este compus *„joacă* în ficțiune" ; ele sînt „piloni", „material al construcției" și „un fel de actanți primi, puși să introducă «orizonturile» conștiințelor". Sensul romanului nu e mediat de construcție, ci materializat în ea. „Sens" și „construcție" devin sinonime : „Construcția este [...] cheia adevărată a sensului și discontinuitatea montajului «liber», pentru a fi mai în adîncime controlat și orientat [...], e vocația însăși a tipului de ficțiune [...]. Ordinea, sintaxa textului e aici una înalt semnificantă, unitatea romanului este în ea !" Astfel spus : o construcție care, „proiectînd mișcarea conștiinței, reușește nu să dea viață sensului, ci să fie ea însăși această viață a lui, relief și coerență într-un nimb de concentrantă emoție liric-intelectuală".

Traversînd, precum se vede, teritorii romanești dintre cele mai caracteristice perioadei interbelice, în care romanul românesc a cunoscut un avînt fără precedent, lampionul critic luminează în studiul *Constructori ai romanului*, edificator, relația construcție — semnificație, care, specifică autorul în text (ar fi putut-o face, oportun, chiar în subtitlul cărții), „e obiectul cercetării". Enunțată în capitolul introductiv, ideea directoare se întoarce, în cel final conclusiv, validată de analize, în ea însăși, spre a reafirma, argumentat, că „literatura semnifică întotdeauna" și că „a scrie este un act uman care implică un mesaj, chiar în pofida intenției de a distruge «discursul», logica lui, semnificația". Poetica românească a romanului s-a îmbogățit cu o lucrare binevenită.

D. MICU

Cercetări de limbă și literatură, 1

Sibiu, Societatea de Științe Filologice, Filiala Sibiu, Inspectoratul Școlar al județului Sibiu, Casa Personalului Didactic, 1981, 392 p.

Filiala Sibiu a Societății de Științe Filologice publică un volum de studii, potrivit planului mai vechi de a strînge laolaltă cele mai bune contribuții științifice ale membrilor ei, care activează într-un vechi centru de cultură românească, acolo unde s-au afirmat odată Goga, Slavici, Coșbuc, acolo unde și azi apare cea mai veche revistă : *Telegraful român* (ea împlinește tocmai 130 de ani de apariție neîntreruptă). Filiala Sibiu a Societății noastre a izbutit, datorită stăruințelor și străduințelor lui Victor V. Grecu, autor al unor studii și cărți consacrate istoriei limbii și culturii din Transilvania (mai ales momentul Școlii Ardelene), editor al altor culegeri de studii lingvistice și literare publicate la Oradea, cînd se afla acolo ca lector de limbă română la Institutul de învățămînt superior. Actuala culegere „continuă — scrie Victor V. Grecu — prima serie a culegerii *Cercetări de limbă și literatură*, inițiată la Oradea, din care au apărut patru volume între anii 1968—1971" (p. 13, notă).

Prima secțiune a volumului recent apărut la Sibiu conține studii și articole despre ipostaze diferite ale limbii și stilului artistic. O *polemică a lui Iosif Vulcan cu Titu Maiorescu* din 1868, pe chestiuni de limbă, evocă un moment al confruntărilor pe tema la-

tinismului, ambii literați fiind animați, în realitate, de voința cultivării și modernizării limbii literare.

Corect e să se vorbească despre *verba dicendi*, iar nu „verbul *dicendi* în opera lui Mihail Sadoveanu" (p. 51), căci seria acestor verbe este mare (nu numai : *a zice, a întreba, a răspunde*, cum scrie A. Stoichiță) ; despre sinonimia lor a vorbit chiar scriitorul : diferența între *a zice* și *a spune* (sau între *a merge* și *a umbla*). Autoarea, în realitate, se ocupă de sintagme, locuțiuni și expresii echivalente cu *verba dicendi* în *Nicoară Potcoavă*, adăugînd că „verbul *a zice* e folosit de 12 ori în *Viața lui Ștefan cel Mare ; a răspunde* de 14, *a întreba* de 7 ori" (p. 53).

De remarcat contribuțiile semnate de Gh. Popovici, Vasile Ursan (cu unele formulări neclare : „Goga este un intensiv și nu un diferențiat calitativ", p. 73 ; dar : „intraretorică" și „extraretorică" ?, p. 59), Valeria Mare, Al. Dumitrescu (despre *antonime* s-a scris mult la noi, totuși), ca și studiile asupra gramaticii contrastive (G. Konnert) sau cele comparative, semnate de Mariana Petrescu și Iuliana Jakab ; seria se încheie cu cercetarea asupra lexicului popular francez din secolul trecut, în opera unor scriitori (Petre Ilie).

Cercetările *literare* propun unele teme instructive, avînd la bază investigații de arhivă sau analize noi, urmărind aspecte dintre cele mai diverse : modernitatea lui Slavici (Anton Cosma) ; *Evoluția teatrului lui Al. Macedonski* (Eugen Onu), Sextil Pușcariu despre literatura noastră de la începutul acestui secol (G. Nistor), *Genul scurt în proza „Luceafărului"* (Felicia Cărăuș). Numeroase sînt cercetările asupra literaturii germane în raporturile ei cu mișcarea literară românească, mai ales asupra scriitorilor germani de la noi (H. Chiriacescu, G. Scherg, U. P. Wagner, J. Wittstock, St. Sinnerth). Două studii asupra domeniului literar englez sînt semnate de Doina Zaharia și Carmen Bulea. *Delavrancea și folclorul* de Gh. Pavelescu conține o sinteză asupra unui aspect important al activității scriitorului clasic, valorificînd și unele rezultate ale altor investigații (exact cu același titlu a publicat Emilia Șt. Milicescu, editoarea vastei *Opere* a lui Delavrancea, un studiu în *Limbă și literatură*, II, 1956). Folcloristul Traian Gherman e evocat de Anca Goția (care poate va valorifica materiale importante din arhiva rămasă de la întemeietorul primei reviste de folclor din Transilvania : *Comoara satelor*, apărută la Blaj între 1923—1927).

Partea a doua a revistei conține articole de metodică, semnate de D. Gândilă, N. Mărgineanu, M. Bărbuleț, V. Vlad, R. Brate (un titlu ciudat însă : *Modalități de receptare și prețuire a operei lui L. Blaga de către elevii de liceu*, p. 267) ; articole consacrate analizei de text : N. Roncea (la *Prințul* de Arghezi), Florica M. Cazan (la *Zburătorul* de Heliade), Natalia Potolea (*la Eu nu strivesc corola de minuni a lumii* de Blaga). Publică documente noi despre relațiile dintre Horia Petra Petrescu și Caragiale, despre Simion Florea Marian și I. G. Sbiera în corespondență cu Ion Pop Reteganul cercetătorii Ioan Popa și Lucian Cosma.

Am urmărit cu mai mult interes *notele* despre unele activități și realizări în presa și cultura Sibiului (Viorica Vlad, Gh. Pavelescu, Anca Sîrghie, Jozsa Benjamin, Lucian Cornea, Anca Selejan) decît *recenziile* excesiv de laudative și uneori contradictorii în formulările care puteau avea un mai accentuat spirit critic. Redacția va trebui să acorde un sprijin mai mare au-

torilor de recenzii, care au și menirea de a corecta, întregi, aprecia cărțile prezentate.

La *cronică*, Victor V. Grecu prezintă un bogat bilanț al activității acestei filiale pe 1980, în care găsim garanția continuității și dezvoltării muncii științifice și didactice a numeroșilor membri, în spiritul tradiției de mare prestigiu literar, științific și publicistic al orașului în care au trăit și au creat atîția reprezentanți de seamă ai spiritualității românești și germane din trecut. Sîntem bucuroși să salutăm apariția acestui volum al Societății noastre la Sibiu și să-i urăm mulți ani de viață și o rodnică activitate, asigurînd-o de sprijinul nostru permanent.

GH. BULGĂR

TUDOR VIANU

Opere, 10, Studii de literatură universală și comparată

Ediție de GEORGE GANĂ et al., note de GEORGE GANĂ
București, Editura Minerva, 1982, 893 p.

Volumul 10 din seria de *Opere* ale lui Tudor Vianu, alcătuit cu scrupulozitate, constituie, împreună cu viitorul volum 11, un binevenit act de cuprindere și reeditare a *tuturor* studiilor și articolelor pe care cel care a fost întemeietorul școlii românești de literatură universală și comparată le-a produs în acest domeniu de-a lungul întregii sale activități. După cum reiese din *sumar*, precum și din bogatele *Note* redactate de George Gană, vastul material cuprins în acest volum și în cel proiectat a fi următorul se structurează în patru mari secțiuni — *Studii teoretice, Studii de sinteză, Studii despre autori străini, Studii comparatiste despre scriitori români și despre receptarea literaturii străine la noi* —, organizare prin care îngrijitorii ediției intenționează să fixeze o imagine totală a preocupărilor și interesului nutrit de *profesorul* și, în același timp, *cercetătorul* Tudor Vianu față de fenomenul literar universal. Se realizează astfel o ediție pe care, sîntem siguri, însuși marele cărturar și-ar fi dorit-o.

Cum este și firesc, majoritatea textelor sînt reproduse după ultima amplă ediție, îngrijită de însuși Tudor Vianu (cu un an înainte de moartea sa) sub titlul semnificativ *Studii de literatură universală și comparată* (ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Academiei, 1963), volum bogat — numără 667 pagini — și care poate fi considerat, în virtutea specificului său, atît un program-model al comparatismului românesc, cît și un impresionant *testament* teoretic, ideologic și aplicativ. Editorii nu s-au limitat însă la a „reproduce", deoarece fixarea textelor constituie rezultatul unui impresionant travaliu filologic de confruntare a materialului cu versiuni mai vechi, inițiale sau modificate chiar de autor, într-un sinuos periplu de la manuscris (au fost consultate numeroase manuscrise ale savantului aflate astăzi la Muzeul literaturii române) la comunicare sau prelegere, de la acestea la articol de revistă sau la capitol de carte. Era, așadar, normal ca tot ceea ce Tudor Vianu a inclus în ediția din 1963 a *Studiilor de literatură universală și comparată* să figureze și în cele două volume (10 și viitorul 11), bineînțeles în secțiunile impuse de noile criterii de ordonare a materialului. De aceea, avînd în vedere că recentul volum cuprinde studiile teoretice, studiile de sinteză și doar o parte

dintre studiile rezervate unor autori străini, pînă la amplul studiu despre Schiller inclusiv, era firesc, într-o perspectivă mai fidelă, ca și *Arta lui Rabelais* (ed. 1963, p. 113—122) să-și fi găsit locul aici și nu în altă parte.

Obișnuința cristalizată în ultimele două decenii l-au impus în conștiința filologilor pe Vianu *universalistul* și *comparatistul*, dublat de *umanistul militant*, mai ales datorită volumului masiv din 1963, deși, lucru știut, dar adesea neglijat, preocupările sale de literatură universală erau mult mai vechi. Într-un comentariu scris cu prilejul apariției volumului din 1963 (vezi *Analele Universității din Timișoara*, Seria Științe filologice, IV, 1966, p. 277—281), afirmam *permanența* unor preocupări de acest gen cu mult înainte de anul 1948, multe din cărțile savantului apărute în perioada interbelică purtînd pecetea anticipației *universaliste*: de la teza sa de doctorat din 1924 (care, mai tîrziu, va alimenta cartea despre Schiller) la *Fragmente moderne* (1926), *Idealul clasic al omului* (1934), *Generație și creație* (1936), *Filozofie și poezie* (1943) și, bineînțeles, la volumul postbelic *Figuri și forme literare* (1946). Deși cele mai multe cuprindeau studii de *estetică*, argumentația era, firesc, susținută de bogate și sugestive momente ale literaturii universale, viitorul *spațiu comparatist* începînd încă de pe atunci să-și fixeze hotarele europene.

O mențiune notabilă, în ce privește alcătuirea volumului 10 din seria de *Opere*, este astfel motivată tocmai de cuprinderea largă și a unor studii mai vechi ale lui Tudor Vianu, studii ce stau sub semnul s i n t e z e i, reproduse în mare parte după volumul *Figuri și forme literare* (București, Casa Școalelor, 1946). Printre acestea se numără titluri de deosebită însemnătate critică și comparatistă: *Literatura și cunoașterea omului*, *Epocile criticii literare*, *Criza ideii de artă în literatură*, *Note asupra obscurității poetice*, *Fazele portretului moral*, *Din psihologia și estetica literaturii subiective*, *Sinceritate în literatura subiectivă* și *Realismul*, materiale care contribuie simțitor la concretizarea acelei exigențe și dificile finalități pe care Tudor Vianu însuși și-o impusese: de a prezenta „curentele literaturii universale în secțiuni orizontale, adică în felul în care ele trec prin literaturile mai multor națiuni, vădind neîncetatele împrumuturi pe care acestea și le-au făcut de-a lungul veacurilor" (Tudor Vianu, *Idei trăite*, în *Viața românească*, 1958, nr. 4, p. 107). În același spirit de fidelitate filologică, au fost incluse în recentul volum 10 și articole de mai mică întindere, dar la fel de semnificative: *Conceptul de literatură universală*, *Falstaff* și *Ideile lui Goethe despre artă*. Toate vin să completeze imaginea globală cimentată de studii devenite azi spații obligatorii de referință ca acelea despre *Antichitate și Renaștere* sau cele despre Shakespeare, Cervantes, Camoëns, Malherbe, Voltaire, Rousseau, Goethe și Schiller, toate aparținînd sumarului marelui volum din 1963.

Firească tentație a exhaustivului, cultivată cu obiectivă conștiinciozitate, ni se dezvăluie însă pe deplin și prin bogatul compartiment de *Note* (p. 787—853), în redactarea lui George Gană. Alături de precizarea criteriilor după care a fost repartizat materialul în cele patru secțiuni ale ediției, *Notele* își relevă implicit caracterul c o m p l e m e n t a r nu atît prin reproducerea unor „ecouri critice" — calificate pe drept de George Gană ca fiind „mai puțin numeroase și în general mai puțin consistente decît acelea provocate de alte cărți (în dome-

nii ca istoria literaturii române, estetica) ale lui Tudor Vianu" (p. 787) —, cît prin urmărirea atentă a genezei și filiațiilor comparatismului lui Vianu cu privire, de pildă, la circulația ideilor literare (cum ar fi cea referitoare la distincția dintre „geneza internă a operei" și „geneza externă", vezi p. 790—791), la formarea ideii de *literatură universală* (vezi p. 802), la necesitatea depășirii viziunii europocentriste (vezi p. 802—803), la stabilirea unei perspective științifice, materialist-dialectice, asupra conceptului de „Renaștere" (vezi p. 816—821) ș.a.m.d. Asemenea aspecte fundamentale, extrem de utile pentru dezvoltarea comparatismului românesc, schițate uneori de marele cărturar în prelegerile sale de la Universitatea din București, alteori în articole de gazetă sau în cuprinsul unor comunicări prezentate în țară sau în străinătate, sînt evidențiate — în apariția și dimensionarea lor la Tudor Vianu — tocmai de către fragmentele selectate, reproduse și comentate de George Gană. Aceste *texte*, de meditație și exegeză preliminară (vezi, de exemplu, articolul *Orizontul lumii*, publicat de Tudor Vianu mai întîi în *Gazeta literară* din 21 februarie 1957, reprodus între paginile 802—806) ne relevă nu un savant de tip olimpian, autor al unor magnifice studii și al unor cărți finite, ci imaginea emoționantă a unui spirit neliniștit, aflat într-o permanentă căutare a „totalității", într-o veșnică revizuire și extindere a spațiului său de investigare. Este imaginea unui Tudor Vianu surprins aproape în intimitatea „laboratorului de lucru", în care se plăsmuiesc echilibrul și certitudinea din marile studii finalizate.

Prin volumul 10 ne aflăm astfel nu numai în fața întregirii firești a unei prestigioase și atît de necesare serii de *Opere* ale lui Tudor Vianu, ci și în fața unei bune ediții critice, reproducînd, cu ajutorul unei instrumentații adecvate, o parte mai mult decît semnificativă din creația exegetică a celui care a inițiat și organizat la noi disciplina literaturii universale și comparate. Editorii întreprind astfel un binevenit act de restituire, înscris neîndoios sub semnul actualității comparatismului literar.

CORNELIU NISTOR

VALENTINA MARIN CURTICEANU

Originile conștiinței critice în cultura română
București, Editura Eminescu, 1981, 218 p.

Volum dedicat unui domeniu prea puțin cercetat la noi — istoria criticii —, studiul propune o viziune unitară și originală asupra dezvoltării ideilor, conceptelor și a terminologiei literare. Autoarea identifică formarea conștiinței critice cu începuturile acestei evoluții, urmărind diverse aspecte în cadrul literar-cultural specific fiecărei epoci. Structura lucrării ilustrează aceste puncte de plecare teoretice, subliniate de altfel și în *Argument*.

Partea I. *Premise. Delimitare* schițează reperele teoretice ale studiului. Explicarea nuanțată a accepțiilor conferite noțiunilor de *idee, concept, termen literar*, ca și raporturile stabilite între ele, constituie nu numai simple jaloane teoretice, ci și o evidentă luare de poziție față de unele aspecte controversate ale teoriei literare. O atenție specială este acordată *constantei literare* (p. 29), ca element primordial al unei duble expresii : atît a „conștiinței artistice" (p. 30), care determină, din acest punct de vedere, unitatea de

structură a operei, cît și a „conștiinței critice", care oferă perspective metodologice de abordare. Prin această dublă funcție a constantei literare, autoarea explică și ilustrează convingător — pe parcursul întregii lucrări — raportul de strînsă interdependență dintre cele două forme ale conștiinței creatoare, corelație evidentă mai ales în epoca de geneză a conștiinței critice, în spațiul spiritual românesc.

Premisele teoretice sînt completate printr-o (poate prea insistentă) subliniere a demersului metodologic. Din această perspectivă se distinge și o anume tentă polemică a lucrării. Susținînd integrarea istoriei criticii în contextul culturii literare, se afirmă implicit unitatea indisolubilă dintre evoluția *conștiinței critice* și cea a *conștiinței artistice*. Această din urmă idee intră însă în contradicție cu poziția lui R. Wellek, care remarca existența unei „profunde prăpăstii între teorie și practică [...] de-a lungul întregii istorii a literaturii" (*apud* Valentina Marin Curticeanu, *op. cit.*, p. 16). Autoarea rezolvă însă această contradicție, renunțînd la absolutizările obișnuite în comentarea afirmației lui Wellek. Adoptarea unei interpretări nuanțate a ideii lui Wellek, interpretare conform căreia raportul dintre critică și literatură este variabil în funcție de context — acesta din urmă definit ca epocă și spațiu național distinct —, permite abordarea istoriei criticii nu numai prin prisma „interesului său intrinsec", ci și prin cea a evoluției ideilor, conceptelor, termenilor. Perspectiva diacronică, indispensabilă lucrării, capătă astfel și o altă argumentație, metodologică, în afara celei teoretice, cronologice.

Noutatea de viziune pe care o propune această investigație constă în proiectarea perspectivei diacronice asupra originilor textului critic românesc, pe coordonatele sistemului de abordare a textului elaborat de G. Poulet (*Conștiința critică*, Paris, 1971; trad. rom., București, 1979). Considerînd „oarecum sinonime" (p. 47) *gîndirea critică* (din sistemul lui Poulet) și *conștiința critică* (privită ca „mod de lectură", în termenii criticului francez), autoarea aplică originilor și evoluției criticii românești *timpii constituirii gîndirii critice*, care sînt: „citirea" — ca prim contact cu opera, presupunînd „apreciere" și „inițiere"; „reflectarea" și încercarea de „a mima" creația; „creația". Această echivalare, deși este preluată de la G. Poulet printr-o amplă ilustrare cu citate, nu este însă fidel respectată pe parcursul demonstrației. De exemplu, avînd în vedere perspectiva istorică a acestei prezentări, autoarea ignorează uneori latura subiectivă a conștiinței critice — din viziunea lui Poulet —, în favoarea celei reflexive. Astfel, identitatea între „conștiința de sine și conștiința celuilalt", ca act inițial al gîndirii critice (vezi p. 46), aplicată primului moment propriu-zis de afirmare a conștiinței critice în cultura română (reprezentat de cronici) nu ni se pare suficient de argumentată prin „coeficientul de intenționalitate artistică" (p. 103). Considerăm că fuziunea între momentul textelor religioase, ca „preetapă", epoca laicizării și faza cronicilor românești s-ar apropia mai mult de primul timp al identificării celor două „cogito"-uri, formulat de Poulet.

De la această premisă, autoarea își urmează consecvent jaloanele teoretice și propune o interesantă periodizare, în care inedită nu este fixarea limitei superioare (secolul al XIX-lea), ci evidențierea unor subetape distincte. În cadrul acestei evoluții unitare, Valentina Marin Curticeanu afirmă existența a două etape precis delimitate, precedate de preetapa textelor religioase. Prima este considerată de la origini și

pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea (în care apar primele creații ale literaturii române culte, se profilează cele dintîi idei și un început de terminologie literară) și este reprezentată prin Dosoftei, Miron Costin, Dimitrie Cantemir. Cealaltă etapă, „de asimilare și valorificare a conceptelor anterioare și de diversificare a preocupărilor literare", cuprinde a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Prezentarea acestor momente și a personalităților care le ilustrează face obiectul părții a II-a a lucrării, *Etapele genezei conștiinței critice*. Deși în *Argument* este subliniată intenția de „a oferi o imagine coerentă, esențială (și nu exhaustivă) a epocii genezei conștiinței critice" (p. 20), considerăm că, dat fiind scopul urmărit, acest capitol de cercetare diacronică ocupă totuși, în economia lucrării, un spațiu relativ restrîns (p. 71—88), în raport cu cel rezervat considerațiilor teoretice (p. 23—68), uneori prea insistent justificatoare. Meritul acestui capitol îl reprezintă unitatea de viziune rezultată din remarcabila mulare a concluziilor studiului diacronic, efectuat asupra unei perioade și unui spațiu literar concret, pe coordonatele sistemului abstract de interpretare, propus de Poulet. Reluînd schema constituirii timpilor gîndirii critice elaborată de Poulet, Valentina Marin Curticeanu identifică fiecare timp cu un anumit moment din constituirea criticii românești. Astfel, „timpului citirii literaturii (străine)" (p. 103) îi corespunde, ca „preetapă necesară", momentul textelor religioase. Laicizarea culturii, ilustrată prin cronicile românești din secolul al XVI-lea, înseamnă schimbarea de context favorabilă afirmării primului timp propriuzis de „reflecție asupra literaturii" (reprezentat prin Miron Costin și Dosoftei), urmat de cele de „mimare" și „creație originală" (Dimitrie Cantemir și primii noștri poeți, Ienăchiță Văcărescu, B. P. Mumuleanu, Alecu Văcărescu).

Se cuvine menționat și faptul că, deși nu aduce noutăți din punctul de vedere al istoriei literare, tratarea unor momente deja cunoscute și destul de comentate (Miron Costin, Dimitrie Cantemir, primii noștri poeți etc.) se realizează printr-o riguroasă organizare a materialului examinat și printr-o exemplificare atentă a ideilor enunțate. Într-un efort de sinteză, Valentina Marin Curticeanu argumentează — în capitolul dedicat lui Dimitrie Cantemir — unitatea dintre constituirea conștiinței critice și a celei artistice.

Incitantă, în cadrul acestei sumare perspective diacronice, este și punerea în discuție a unor aspecte de larg interes interdisciplinar. În acest context, putem menționa succintele considerații privitoare la raportul dintre folclor și cristalizarea formelor incipiente ale unei atitudini critice sau la rolul gramaticilor și al primelor retorici românești, ca manifestări inițiale ale unei poziții estetice explicite.

Observațiile finale (p. 189 — 201), care întregesc un merituos efort de cercetare, constituie de fapt nu atît o sinteză a concluziilor studiului, afirmate pe parcursul lucrării, cît — mai degrabă — o lapidară trecere în revistă a evoluției unor termeni indispensabili ai metalimbajului literar („ideea de literatură", „ficțiune", „operă literară", „poezie"). Acest capitol reprezintă o ilustrare a modului în care, pentru unii termeni, s-a desăvîrșit procesul de „conceptualizare" în critica românească. Prin caracterul său concis, mai curînd de punere în discuție a problemei concrete a evoluției metalimbajului literar, această parte s-ar fi integrat mai bine, poate, în cap. *Locul conceptelor și al terminologiei literare în tabloul limbajelor speciale*,

p. 49 — 55, ca bază teoretică a afirmațiilor asupra limbajului, sau în *Etapele genezei conștiinței critice.*

Completînd latura istorică a cercetării sale privind evoluția ideilor și conceptelor (ca fond al constituirii atitudinii critice) cu cea referitoare la terminologie (ca formă în care aceasta se exprimă), autoarea își încheie concentric ciclul demonstrației, trecînd în revistă concluziile către care i-a fost orientat efortul critic creator : începuturile istoriei critice românești se plasează într-un timp mai îndepărtat decît momentul considerat pînă în prezent ; istoria criticii literare este indisolubil legată de cea a „formelor și procedeelor literare" (p. 194) ; epoca genezelor stă sub semnul unor evidente „aspirații spre clasicism" (p. 201) ; ea este nu numai o perioadă a începuturilor, ci și una de conturare a unor trăsături specifice ale criticii literare românești.

Dat fiind aspectul particular al lucrării, cu toate că autoarea consemnează riguros, în *Note,* autorii și operele folosite, considerăm că ar fi fost utilă întocmirea unei bibliografii, fie și selectivă, a problemei tratate.

Prin organizarea judicioasă a materialului, prin claritatea expunerii și eșafodajul metodic al demonstrației critice, *Originile conștiinței critice în cultura română* se recomandă ca o lucrare în care autoarea își depășește intenția de simplă „ipoteză de lucru". Deschizînd un fertil dialog cu critica contemporană, într-o problemă puțin abordată la noi, cartea oferă cîteva puncte de plecare generoase și unele interesante subiecte de meditație. Este o primă și utilă sistematizare a materialului istoric, din perspectiva unei viziuni critice originale.

ANDREEA VLĂDESCU LUPU

DAN C. MIHĂILESCU

Perspective eminesciene
București, Editura Cartea Românească, 1982, 295 p.

Tînărul Dan C. Mihăilescu debutează editorial cu o carte ce își propune să dea prima sinteză critică asupra sensitivității poeziei lui Eminescu. Chiar dacă cercetări de acest gen s-au mai făcut, ele fie că au un caracter limitat, fie rămîn în sfera unei abordări preponderent stilistice, ceea ce, ține să precizeze, pe bună dreptate, autorul recentelor *Perspective eminesciene,* nu va satisface exigențele cititorului de astăzi, care vede opera poetului național ca pe o vastă *concordia discors,* „bazată pe un întins și complicat ansamblu de constelații simbolice între planul gîndirii și cel al senzitivității". Eminescu are, ca și Balzac, vocația sistemului, nivelurile creației sale subordonîndu-se unei viziuni totalizatoare, așa încît senzitivitatea — instanța primă în asumarea realului — nu va mai fi studiată independent, ca scop în sine, ci „ca un element de inițiere în cugetarea poetică". În consecință, din analiza senzitivității poetului rezultă „o serie de preliminarii la abordarea *gîndirii* eminesciene, adică a centrului spiritual al operei, pentru care, însă, simțirea constituie garanția de a fi". Spre deosebire de simboliștii care, în imaginile lor sinestezice, rămîneau la suprafața fenomenelor, Eminescu, prin intermediul simțurilor, își racordează energia proprie „la generatoarele inepuizabile ale energiei cosmice".

În baza unor asemenea premise teoretice, autorul își structurează demersul în funcție de trei aspecte fundamentale : *auzul, văzul* și *selenarul,* adăugînd, în *Adenda,* cîteva analize complementare : *Într-o lume de ne-*

guri, Numai Poetul, Sărmanul Dionis și *Memento mori.*

Capitolul *Poetica senzitivă,* deși nu ignoră olfactivul, tactilul sau gustativul, se concentrează îndeosebi asupra auzului și văzului, „cei doi piloni pe care se susține întreaga boltă a senzitivității eminesciene". O atare concluzie e întemeiată pe studiul propriu-zis al poeziei lui Eminescu, dar și pe o împrejurare ce vine să confirme interesul deosebit al poetului față de simțurile în discuție. E vorba de scrierea monahului Nicodim Aghioritul, *Cărticică sfătuitoare pentru păzirea celor cinci simțiri...,* din care Eminescu reține în special capitolele rezervate auzului și văzului, această lucrare servindu-i și ca izvor de inspirație în poemul *Pentru păzirea auzului.* Dan C. Mihăilescu descoperă o întreagă corolă de nuanțe ale simțurilor respective, pe care le analizează cu subtilitate și dezinvoltură, invocînd, fără false prejudecăți, texte atît din opera *antumă,* cît și din *cea postumă* a poetului.

În studierea „poeticii selenarului", criticul vădește aceeași preocupare de a surprinde integrarea cosmică a spiritului pornind de la „ideea transferului (vital-energetic) de potențe inițiatoare, care se petrece între nucleul selenar și cel psihic-uman". Ca și în cazul poeticii auzului sau a privirii, autorul procedează la o hermeneutică a valențelor simbolice ale selenarului, lăsîndu-se călăuzit de studiile în materie ale lui Mircea Eliade. El dezvoltă o fenomenologie a lunarului depășind valorile decorative și de atmosferă ale lunii eminesciene și consacrîndu-și eforturile întru adîncirea raportului „dintre realitatea cea mai profundă a ființei și regimul sacral în (și cu) care operează energia selenară". Cu alte cuvinte, poetica selenară nu constituie pentru critic doar o problemă de imagistică, ci una de cunoaștere în primul rînd sau, mai precis, de autocunoaștere. Analizele diverselor texte reprezentative ca : *Melancolie, Cezara, Povestea magului călător în stele* (în care autorul identifică o adevărată „ontologie selenară") etc., conving prin logica demonstrației și inteligența interpretării. De altfel, întreaga carte abundă în astfel de analize, uneori același text fiind radiografiat din unghiuri diferite, cu consecințe dintre cele mai fecunde pentru cunoașterea gîndirii eminesciene. *Luceafărul,* bunăoară, e apreciat ca un „poem al *devenirii prin privire*", căci în el „vom afla suma eminesciană a poeticii vederii prin transferul energiei cosmice pe cale vizuală către energiile umane și transfigurarea acestora (metamorfoza lui Cătălin) la nivel de înțelegere sacrală a actului iubirii". Dacă, în esență, chestiunea „hyperionizării" umanului nu este absolut nouă, demonstrația ei, în schimb, poartă marca incontestabilei originalități, a unui rafinament rar întîlnit la un critic care se găsește la prima lui carte.

Să notăm că aspirația la sacralitatea iubirii, evidențiind o dimensiune spirituală a erosului eminescian, îi prilejuiește criticului apropierea lui Eminescu de Dante, idee (prezentă, de altminteri, și în alte capitole ale cărții) puțin luată în seamă de eminescologia anterioară, dar a cărei fertilitate sugerează posibilitatea unui studiu special pe această temă, cu revelații, desigur, interesante privind universalitatea poetului nostru.

Cum se vede, fără a ignora, în chip iconoclastic, achizițiile de pînă acum ale eminescologiei, criticul caută să lărgească aria de referințe, în interpretarea operei eminesciene, prin canalizarea efortului exegetic pe direcții nebătătorite încă. În acest scop, el își primenește instrumentele și metodele de

lucru, solicitînd aportul unor discipline diverse ca : filozofia (de la cea greacă și orientală pînă la fenomenologie), istoria religiilor și teoria miturilor, psihanaliza etc. Aceste surse teoretice se vor manifesta, evident, și în limbajul criticului care, deloc receptiv la comodităţile cititorului său, îl „bombardează", pur și simplu, pe acesta cu tot soiul de termeni filozofici, cîteodată punîndu-l serios la încercare. Se vorbește astfel de „abolire(a) kairoică a distanței..." de „centrul mandalei", de „noematica subiectivă a gîndului poetic", de „visul eidetic" etc. Și totul cu dezinvoltură, semn al cunoașterii intime a ideilor, dar și al capacității de a le utiliza, fără ostentație, în practica literară. Stăpîn pe mijloacele sale, Dan C. Mihăilescu se mișcă sigur printre probleme, își permite să ocolească nume consacrate ori să „reabiliteze" altele, uitate de mult, sau, atunci cînd situația o cere, să polemizeze corect, apărîndu-și cu argumente convingătoare opiniile proprii.

Reprezentînd doar prima parte dintr-o proiectată exegeză a senzitivității eminesciene, cartea de față se înscrie printre debuturile meritorii ale ultimilor ani ; ea pune, totodată, în valoare calităţile deosebite ale unui critic cu perspective dintre cele mai promițătoare.

I. CHEIE-PANTEA

LUMINIȚA BEIU-PALADI

Romantismul italian și literatura română a secolului al XIX-lea. Relații și similitudini

București, Editura Minerva, 1982, 189 p.

Bazate pe conștiința comunității de neam și de limbă, a similitudinilor constatate în destinul istoric al celor două popoare, relațiile spirituale româno-italiene au constituit obiectul unor cercetări a căror vechime urcă pînă în secolul al XV-lea, cînd umaniști ca Flavio Biondo, Enea Silvio Piccolomini, Demetrie Chalcocondil ș.a. dovedeau, cu ajutorul unor fapte de limbă și datelor istorice, persistența elementului latin la gurile Dunării.

Continuată apoi prin grija cronicarilor noștri, între care Miron Costin și stolnicul Constantin Cantacuzino ocupă un loc deosebit, prin lucrările cărturarilor Școlii Ardelene — unii dintre ei (Gh. Șincai, P. Maior etc.) formați în atmosfera bibliotecilor din Roma — și mai ales prin studiile secolului nostru, cînd, sub imboldul unui mare admirator al românilor ca profesorul Ramiro Ortiz și, nu mai puțin, prin activitatea Școlii Române de la Roma, se naște o adevărată școală de italienistică, tradiția cercetărilor referitoare la contactele culturale dintre cele două civilizații romanice s-a îmbogățit și s-a diversificat continuu.

Cartea Luminiței Beiu-Paladi, *Romantismul italian și literatura română a secolului al XIX-lea*, analizează o singură secvență din istoria atît de bogată a relațiilor spirituale italo-române, aceea a romantismului italian pus în corelație nu numai cu romantismul românesc, ci cu întreg tabloul literar al secolului trecut, caracterizat — după cum se știe — prin cele mai rapide și mai tulburătoare transformări de ideologie literară, de gusturi și orientări din literatura noastră.

În felul acesta autoarea și-a asumat în mod deliberat dificila sarcină de a aborda, într-un studiu comparatist întemeiat pe o atentă analiză a realizărilor și neajunsurilor manifestate de lucrările de același gen din perioada interbelică și de cele contemporane, atît influențele dintre cele două literaturi, cît și similitudinile care apar

în cadrul fenomenului literar din două țări diferite, datorită unor condiții care nu țin în mod direct de contactele culturale.

Concepîndu-și astfel lucrarea, Luminița Beiu-Paladi reușește să stabilească un echilibru între tratarea sintetică a subiectului și analiza de amănunt a unor aspecte menite să lumineze dintr-o perspectivă mai largă ansamblul problemelor.

Propunîndu-și să stabilească premisele acestei sincronizări culturale, autoarea dedică un capitol începuturilor preocupărilor reciproce pentru cultura și civilizația celor două popoare neolatine, stabilind contribuția pe care contactul cu Italia l-a avut asupra formării conștiinței naționale românești, insistînd asupra epocii luminilor, cînd raporturile italo-române se diversifică, acoperind domenii ca istoriografia „în strînsă legătură cu filologia", reformismul religios, gîndirea juridică și literatura. După analiza consacrată lui Gheorghe Asachi, a cărui activitate este una dintre ilustrările cele mai semnificative ale fenomenului „arderii etapelor" în literatura română, cartea acordă un spațiu mai larg, cum era de așteptat, celuilalt mare diriguitor de conștiințe, Ion Heliade Rădulescu. Precizînd că deosebirea dintre cei doi mentori se concretizează prin trecerea centrului de greutate de la domeniul literaturii la cel al limbii literare, potrivit cu necesitățile de moment ale culturii noastre, autoarea realizează o analiză amănunțită a celor două aspecte ale contribuției lui Heliade : „paralelismul" și „italienismul", primul fiind „expresia concentrată, saturată chiar, și, de aceea, aberantă a celui de-al doilea". Interesante sînt sugestiile referitoare la cauzele de ordin subiectiv și obiectiv ale „italienismului" lui Heliade, demonstrația făcută pentru repunerea în drepturi a celui care, în ciuda exagerărilor sale, a marcat lupta romanticilor pentru înnoire în conținut și formă fiind cît se poate de convingătoare.

Capitolul următor este constituit din alte patru micromonografii (Timotei Cipariu, Simion Bărnuțiu, Al. Papiu-Ilarian, Iosif Hodoș) prin intermediul cărora se evidențiază elemente de ordin social-politic în istoria relațiilor româno-italiene, pentru ca, în continuare, cercetarea comparatistă să cedeze locul celei sociologice, stabilindu-se principalele căi de întrepătrundere a celor două culturi (școala, presa, teatrul etc.).

Ultimele două capitole revin la problemele specifice literaturii, realizîndu-se, pe de o parte, o adevărată „istorie comparată a ideilor", pe de altă parte, o analiză a structurilor, temelor, motivelor care revin în operele literare, în primul rînd ale celor doi mari romantici între care cercetările de pînă acum au stabilit atîtea puncte de interferență : Leopardi și Eminescu. Capitolul dedicat ecourilor literare ale Risorgimentului italian în cultura românească pornește de la analiza unor similitudini istorice și social-politice în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pentru a continua apoi cu o amplă prezentare a legăturilor dintre cele două literaturi, în epoca Risorgimentului italian și a pașoptismului românesc.

Problemele asupra cărora s-au concentrat energiile oamenilor politici din cele două țări, realizarea statului național și dobîndirea independenței, au constituit fondul pe care s-a desfășurat viața literară, paralelismul manifestîndu-se și în acest sens „în chip parțial și mediat", cum ține să precizeze autoarea. Sînt trecute în revistă teme abordate, genuri preferate, particularități stilistice și orientări ideologice care au circulat între cele două

literaturi, modelele predominante fiind cele ale generației lui Giovanni Berchet și ale generației participanților la luptele pentru independență și unitate națională, în primul rînd Silvio Pellico și Giuseppe Garibaldi. Sînt luate în considerare, evident, și numeroasele lucrări pe care activitatea și figura legendară a celui din urmă le-au inspirat scriitorilor italieni și români.

În urmărirea receptării rapide a operelor literare risorgimentale (prin „intermediarii" italieni și români), autoarea se oprește mai puțin la analiza comparatistă a structurilor unor creații reprezentative și a paralelismelor ideologice, mulțumindu-se să prezinte tabloul — ce e drept, foarte bogat — al operelor literare românești aflate în confluență cu cele italiene sau care zugrăvesc realitățile social-politice ale Italiei acelor ani. Excepție fac, în acest sens, referirile la Vasile Alecsandri și Nicolae Filimon. În schimb, sînt scoase la iveală — fapt care constituie un merit incontestabil al cercetătoarei — contribuțiile unor scriitori minori, aproape uitați (Leon Negruzzi, Petre Broșteanu), precum și creațiile folclorice inspirate din participarea românilor la evenimentele care au marcat istoria Italiei în epoca respectivă.

În sfîrșit, capitolul *Leopardi și generația eminesciană* debutează cu interesante și inedite observații privind cronologia receptării romantismului italian în cultura noastră, dovedindu-se faptul că cercetarea modului în care opera lui Leopardi a pătruns în literatura română, prin intermediul unor Iosif Hodoș și, mai ales, Aron Densușianu, servește eficient la stabilirea principalelor etape ale acestui proces.

Ceea ce subliniază în primul rînd autoarea este caracterul sincronic al unor lucrări cu mare grad de apropiere tematică și stilistică, orientarea spre un anumit tip de scrieri fiind determinată acum, pentru întîia dată, de necesitățile interne ale literaturii.

Caracterul profund filozofic al operelor poetului italian a atras spiritele neliniștite de la sfîrșitul secolului trecut, făcîndu-i pe cunoscătorii români să-și asume dificila sarcină de a traduce nu numai fragmente din *Pensieri* și *Operette morali*, ci și bucăți din creația lirică a acestuia.

Problemele pe care le pune în calea traducătorului realizarea unor versiuni care să redea cît mai fidel stilul cu totul particular al lui Leopardi constituie pentru Luminița Beiu-Paladi un aspect tratat cu minuție, autoarea subliniind, așa cum au făcut-o și alți cercetători, efectul pe care poezia leopardiană l-a avut asupra creațiilor originale ale unor tălmăcitori consecvenți, ca Duiliu Zamfirescu și Al. I. Hodoș.

Ceea ce se urmărește cu atenție este nu numai respectarea structurii scrierilor poetului italian, ci și capacitatea de pătrundere a fondului acestora, a spiritului de care este impregnată meditația lirică a lui Leopardi. Din acest punct de vedere, apariția lui Eminescu a constituit un moment de referință în istoria receptării operelor lui Leopardi, prin contribuția covîrșitoare pe care poetul român a avut-o în sensibilizarea gustului literar, în înnoirea modalităților de expresie, capabile să redea bogăția de idei, erudiția și subtilitățile stilului ironic-amar al autorului *Cînturilor*.

Autoarea observă că multe traduceri din opera acestuia s-au realizat într-o manieră eminescianizantă și mai ales faptul că în cunoscutele dispute pe tema pesimismului eminescian și al epigonilor eminescieni numele lui Leopardi este invocat foarte des.

Această ultimă remarcă ni se pare de o reală valoare pentru nuanțarea discuției în cauză, căci, îndeobște, sîntem tentați ca în referirile la așa-numitul „pesimism eminescian" să facem apel la Schopenhauer și, într-o oarecare măsură, la Lenau, pornind de la formația preponderent germană a luceafărului poeziei românești.

Credem că paginile relative la afinitățile elective dintre Leopardi și Eminescu ar fi putut continua încă, în ciuda existenței unor studii speciale, semnalate de autoare, cu sintetizarea altor cîteva concluzii pe această temă. Varietatea și adîncimea operelor durate de către cei doi poeți oferă încă, fără îndoială, suficiente sugestii pentru cercetările comparatiste.

Lucrarea se încheie cu o folositoare *Anexă*, în care autoarea semnalează, printre altele, și traduceri necunoscute din Leopardi, identificînd cu acribie pe autorii versiunilor nesemnate sau semnate cu pseudonime, precum și textele care au servit ca model unor prelucrări românești.

Prin noutatea și varietatea unghiurilor din care este privită complexitatea relațiilor literare româno-italiene, cartea Luminiței Beiu-Paladi constituie un util instrument de cunoaștere a unor aspecte inedite referitoare la istoria literaturii române.

PETRE GHEORGHE BÎRLEA

D. Anghel interpretat de...
Studiu, antologie, tabel cronologic și bibliografie de M. I. DRAGOMIRESCU

București, Editura Eminescu, Col. „Biblioteca critică", 1982, 278 p.

Acum mai mult de un deceniu, în 1971, apărea primul volum din „Biblioteca critică", sub forma unei simple antologii de interpretări ale operei lui Tudor Arghezi. În timp, colecția și-a schimbat nu numai formatul și prezentarea grafică, ci și modalitățile de alcătuire. În primul rînd, volumele și-au cîștigat personalitate, devenind antologii de autor, iar criteriile antologării au făcut posibilă atît o perspectivă mai cuprinzătoare asupra scriitorilor, cît și o structurare mai judicioasă a textelor selectate. Numeroase ediții apărute (despre cunoscuți scriitori din literatura română) au adăugat în cuprinsul lor instrumente utile de istorie literară : bibliografii complete ale operelor, bibliografii critice selective, tabele cronologice. În al doilea rînd, modificarea cea mai substanțială a presupus includerea unui studiu introductiv, avînd drept obiect istoria receptării critice a scriitorului comentat ; unele dintre ele (să amintim, din edițiile mai recente, volumul I. Heliade-Rădulescu, datorat lui Paul Cornea) au devenit contribuții de referință chiar în ordine teoretică. În general, se poate spune că — între lucrările de istorie literară — cele cuprinse în „Biblioteca critică" și-au dovedit utilitatea, cîștigîndu-și numeroși cititori statornici printre elevi, studenți, profesori și cercetători, dar și în publicul larg interesat de literatură.

Ultimul volum apărut în această colecție îi este dedicat lui D. Anghel, „poetul florilor" și al „fantaziilor", dar — mai exact poate din unghiul posterității — autorul unei proze „excepționale". Îngrijirea ediției (antologie, aparat critic, studiu) aparține profesorului M. I. Dragomirescu și trebuie să mărturisim, de la început, că ne așteptam să găsim această semnătură pe un volum despre D. Anghel : M. I. Dragomirescu este unul dintre cei mai inițiați și mai competenți cunoscători ai subiectului.

Autor al unei teze de doctorat despre D. Anghel (1975), primul editor după

„reconsiderarea" scriitorului (*Caleidoscopul lui A. Mirea*, 1956; *Poezii și proză*, 1957), M. I. Dragomirescu a semnat studii, prefețe, bibliografii, contribuții documentare, fiind și realizatorul edițiilor din 1968 și 1975. Nu credem că greșim situîndu-l pe M. I. Dragomirescu între acei istorici literari (G. Zane, Aug. Z. N. Pop ș.a.) care și-au dedicat întreaga lor activitate unui singur autor. De aici cercetările asidue asupra vieții și operei lui Anghel, vizînd clarificarea unor probleme de amănunt (*D. Anghel sau Dimitrie Anghel*, 1972) ori a unor detalii biografice (*Raporturile lui D. Anghel cu mișcarea socialistă, după 1900*, 1969; *Dimitrie Anghel, protestatar*, 1971; *Pseudonimele lui D. Anghel*, 1970), referințe la dezbaterea unor aspecte controversate (*Colaborarea literară D. Anghel — Șt. O. Iosif*, 1972) ori studii ample (*D. Anghel, contribuții la o monografie*, 1960) care anunțau exegeza din amintita teză de doctorat; așa se explică interesul consecvent pentru tot ceea ce ține de devenirea operei în posteritate. M. I. Dragomirescu dispune, am putea zice, de un „dosar" complet al scriitorului, adunînd în decursul timpului — cu acribie documentaristă, dar și cu o aproape pătimașă dăruire — toate elementele necesare istoricului literar pentru o privire cuprinzătoare asupra scriitorului studiat. Regăsim aici premisele acestui foarte bun volum, adăugat astăzi bibliografiei destul de bogate a lui D. Anghel.

Eficacitatea răspunsului la exigențele ecleqției este principalul criteriu care structurează antologia pe patru capitole (*Omul, Poetul, Prozatorul, Colaborările literare*), determinate astfel „de însești liniile fundamentale ale opiniilor" despre scriitor. Ordonarea cronologică a textelor înăuntrul fiecărui capitol facilitează lectura părerilor critice în perspectivă istorică; gruparea împreună a interpretărilor aceluiași autor pune în evidență atît evoluția interioară a aprecierii critice, cît și sensul sintetic al caracterizării făcute de un E. Lovinescu ori Pompiliu Constantinescu, de pildă. În schimb, alcătuirea alfabetică a bibliografiei modifică unghiul și grupează la un loc toate textele unui autor (antologate sau nu, referitoare la unul sau altul dintre capitole). Cititorului i se oferă astfel posibilitatea de a se situa în diferite perspective față de tabloul receptării critice, spre a-și putea forma singur o opinie.

M. I. Dragomirescu își susține propriul său punct de vedere asupra destinului scriitorului într-un serios studiu introductiv, intitulat *Receptarea critică a operei lui D. Anghel*. El propune aici deopotrivă un comentariu al interpretărilor selectate (util ghid orientativ pentru cititor) și o completare a antologiei prin discutarea unor texte care, deși absente, pot completa unele date privind receptarea operei lui Anghel. Comentariul situează istoric aprecierile critice, indică deseori contextul particular în care au apărut și care a influențat — mai ales în timpul vieții scriitorului — judecata de valoare. Autorul studiului știe să refacă imaginea vie a disputelor literare din epocă, relevînd în acest cadru primirea făcută de public și de critică fiecărei cărți a scriitorului; totodată, el reușește să ordoneze orientările principale ale receptării critice (simbolismul lui Anghel, evaluarea prozei, „paternitatea" operelor în colaborare etc.), încercînd astfel să dea contur unui portret posibil pe care opera îl impune în posteritate. Sînt acestea temeiuri clare pentru meritele unui studiu de critică a criticii.

Punctul lui de plecare este antologia volumului, cuprinzătoare și reprezen-

tativă, încît un articol în plus sau în minus, extensia mai mare sau mai mică a unor texte ar produce doar modificări de nuanță, fără să schimbe trăsăturile principale ale imaginii receptării critice. Socotim, totuși, că studiul despre proza lui Anghel din volumul lui M. Zamfir, *Poemul românesc în proză* (1981), nu trebuia să lipsească. Tot așa cum ne e greu să explicăm — tocmai evidențiind interesul studiului introductiv pentru diversele unghiuri ale receptării (critică, public, manuale școlare) — absența referinței la situarea lui Anghel în dicționare, test semnificativ în evaluarea receptării oricărui scriitor. În paranteză fie zis, parte din textul lui Marian Papahagi din *Scriitori români* (1978) își putea găsi chiar un loc în antologie, iar inserarea dicționarelor de literatură în bibliografia volumului se impunea fără îndoială.

Chiar selectivă (deși indicația aceasta lipsește în cazul volumelor), bibliografia nu se poate delimita numai cantitativ și ea trebuie să-și respecte, în primul rînd, propriile criterii. De exemplu, dată fiind dificultatea încadrării lui Anghel într-un curent literar, bibliografia ar fi trebuit să cuprindă alături de *Simbolismul românesc* și volumul lui Z. Ornea, *Sămănătorismul*; dacă așa cum bine s-a făcut înregistrîndu-se și *Istoria...* lui E. Lovinescu din 1937, prezența „compendiului" lui G. Călinescu se impunea și firesc, și necesar. Apoi, deși spațiul acordat lui Anghel este destul de redus, citarea și comentarea lui în cîteva volume de sinteză (V. Brădățeanu, *Comedia în dramaturgia românească*; Ladislau Gáldi, *Introducere în istoria versului românesc*; Zamfira Popescu, *Omul teatrului poetic)* putea fi semnalată; de asemenea, am spune că în bibliografia edițiilor nu ar fi fost lipsită de interes consemnarea antologiilor care îl selectează pe Anghel (unele din ele comentate în prefață, ca și studiul amintit despre sămănătorism). Observațiile noastre sînt evident de amănunt, cum nici nu puteau fi altfel în cazul unei antologii bine structurate și a unui aparat critic alcătuit cu seriozitate.

În același fel apreciem capacitatea studiului introductiv de a evidenția aspectele esențiale din receptarea critică a lui Anghel. Distingînd trei etape în lectura antumă a scriitorului, M. I. Dragomirescu ordonează astfel referințele la cele două volume de poezie și, îndeosebi, la proză în ultimii ani de activitate a scriitorului. El remarcă de pe acum, subliniind interesul în general favorabil al criticilor contemporani, statutul de tranziție al operei lui Anghel, argumentat tocmai de această acceptare — de pe poziții literare destul de diverse — a poeziei sale (chiar dacă nuanțele elogiului sau ale criticii atestă mai ales consonanța cu „partizanii" poeziei noi). Se observă, totodată, diferența de receptivitate între publicul larg și critică, în favoarea acesteia din urmă, situație ce nu e străină de caracterul tranzitoriu al poeticii lui Anghel, cu sonuri și idei care nu au vibrat întru totul cu „spiritul epocii" și care, mai tîrziu, s-au regăsit în urma aceluiași spirit, evoluat cu rapiditate.

Intuiția criticii contemporane, necristalizată și abia afirmată în comentarii, și-a găsit argumente diverse și explicite în interpretarea posterității. Distanța față de sămănătorism a apărut fără dubii (odată cu desprinderea firească a operei de implicațiile scriitorului în viața literară a epocii), iar simbolismul, sensibilitatea decadentă au putut fi mai clar evidențiate în individualitatea poeziei lui Anghel, tributară unei vocații romantice și ata-

șată, nu în rare cazuri, idealului poetic parnasian.

Am sugera, în această ordine, o idee care ar putea fi fecundă în interpretarea poeziei lui Anghel. O lectură selectivă, care ar antologa nu poemele, ci versurile și imaginile acestora relevă o integrare simbolistă nu numai evidentă, ci chiar spectaculoasă, dovadă a unei sensibilități capabile să înregistreze „corespondențele" lumii, să transcrie sugestia poetică, să se exprime în termenii imagistici ai noii poetici. Integrate în poem, versurile și imaginile subliniate intră imediat într-un alt sistem de referință poetică. Acuitatea sensibilității noi se estompează, aproape cu totul, în umbra gestului romantic, deseori minor ; sugestia se clarifică, iar simbolul se explică prin alegorie. Imagistica simbolistă se destramă ca și cînd pe un tablou impresionist cineva ar suprapune conturul desenului. Între definirile poeziei moderne (unde integrează și simbolismul), Hugo Friedrich vorbește și de un „romantism deromantizat", sugerînd o continuitate a formelor și temelor într-un alt limbaj, în spiritul altei poetici și ca ecou al unei noi sensibilități. Dacă am numi poezia lui Anghel, cu o posibilă parafrază, ca „simbolism romantizat", am caracteriza particularitatea acestei poezii (în sensul unui statut de tranziție) prin prezența unei imagistici simboliste și a unei sensibilități decadente exprimată însă într-un registru romantic, în acord cu limbajul tradițional al poeziei. Poate și pentru că Anghel nu a fost poetul unei combustii interioare în stare să traducă formele noii poetici într-o viziune nouă ; sensibilitatea modernă nu întîlnește o vocație existențială pe măsură, așa cum se va întîmpla în cazul lui Bacovia.

Referindu-se la ultima etapă antumă a receptării critice, M. I. Dragomirescu observă că proza lui Anghel — deși a avut „cronici în general favorabile" — e lăsată, cu puține excepții, în umbra poeziei, inexactitate corectată de interpretările ulterioare care accentuează distinct modernitatea prozei. În afara lui Lovinescu („cel mai însemnat moment al receptării operei lui Anghel între cele două războaie"), G. Călinescu și T. Vianu (care realizează o adevărată reevaluare a operei sale), cît și Șerban Cioculescu (care a dat în 1945 „cea mai bună monografie de pînă acum") remarcă fiecare valoarea de excepție a prozei lui Anghel. Descriind-o într-o excelentă analiză, M. Zamfir o definește ca „apogeul poemului simbolist" românesc, comparabilă cu creațiile europene contemporane. Să remarcăm, citînd observațiile acestui studiu, că ascendența prozei lui Anghel în raport cu poezia sa se întemeiază tocmai pe depășirea incongruenței dintre limbaj și viziune, cu urmări în instituirea artistică. Proza relevă un „simbolism trăit", astfel încît „o nouă concepere a artei înseși (infinit mai modernă) întîlnește un limbaj evoluat corespunzător", dovedindu-se — totodată — și rodul unei „soluții existențiale". Ea nu mai apare ca o creație de tranziție, ci reprezintă „punctul maxim al unei evoluții", devenind — în contextul istoriei literare românești — o operă de referință.

Corespunzător etapelor din receptarea contemporană, M. I. Dragomirescu subliniază momentele-cheie din lectura ulterioară a operei lui Anghel, înregistrînd — în același timp — cu exactitate și comentînd majoritatea interpretărilor critice relevante. Deși nu a ocolit nici părerile negative, pe care le-a citat cu „onestitatea" obiectivă a istoricului literar, se poate totuși ușor observa că opera lui Anghel nu este doar un obiect de studiu, ci și o pasiune.

Faptul apare mai evident în comentarea „colaborării literare", în care opiniile „pro Anghel" dispun de o perspectivă mai favorabilă, iar propriul punct de vedere — în același sens — nu își poate ascunde un partizanat afectiv. În pofida acestui plus de argumentație (cît și a textelor mult mai numeroase care, departajînd contribuția celor doi colaboratori, susțin întîietatea lui Anghel în detrimentul lui Șt. O. Iosif), noi nu rămînem convinși nici de corectitudinea, nici de utilitatea acestei disocieri. Criticul, interesat de semnificația operei în sine, se dezinteresează de avatarurile genezei ei, iar istoricul literar nu dispune de argumente inatacabile în rezolvarea unei asemenea probleme. Încît, chiar fără a socoti suficientă demonstrația lui Vl. Streinu, nu putem să nu acceptăm concluzia sa: „Operația disocierii, cînd nu e nedreaptă, e oțioasă, și, în orice caz, păgubitoare". Am adăuga doar că, excluzînd criteriul numeric, evoluția disputei reflectată în textele antologate justifică rațiunea acestei idei.

S-a înțeles, desigur, și în lipsa acestei formulări de încheiere, că volumul din „Biblioteca critică" semnat de M. I. Dragomirescu este o carte pe care cercetătorii, dar și cititorul interesat al operei lui Anghel nu o vor putea ocoli.

ION VASILE ȘERBAN

NOTE

Academia Română și Banatul. Perioada 1866 — 1920

Volum îngrijit de ION ILIESCU și SERGIU DRINCU
Timișoara, 1982, 237 p.

Sub acest titlu sînt reunite 21 de comunicări, la care se adaugă un foarte util *Index bibliografic* al activității academice a unor învățați bănățeni (alcătuit de Rodica Drincu), reprezentînd contribuțiile prezentate în cadrul sesiunii care dă și titlul volumului, organizată la începutul anului 1974 de Baza de Cercetări Științifice din Timișoara a Academiei R. S. România. Deși între data apariției volumului și aceea a susținerii comunicărilor au trecut cîțiva ani, valoarea comunicărilor nu s-a micșorat; autorii au adus la zi textele sub raport informațional și, uneori, chiar le-au restructurat în funcție de noile date ale bibliografiei.

Contribuțiile în discuție, după cum menționează redactorii, au ca obiectiv demonstrarea locului Banatului în cultura românească și schițarea unei perspective asupra legăturii dintre Banatul cultural al trecutului și cel al contemporaneității. Ele nu se circumscriu totuși unui spirit regional îngust, căci se relevă, cu fiecare prilej, atît conștiința și acțiunea oamenilor de știință ai acestei zone în direcția realizării unității etnice și culturale a tuturor românilor, cît și relațiile și interferențele cu cel mai autorizat for al spiritualității noastre, Academia Română, a cărei înființare era privită de multă vreme de către cărturarii bănățeni ca o necesitate națională. Acest din urmă aspect justifică includerea în volum a cîtorva contribuții privind activitatea unor învățați înainte de 1866, cînd la București ia ființă „Societatea Literară Română", devenită în 1879 Academia Română: C. Diaconovici Loga, Paul Iorgovici, D. Țichindeal etc.

Grupate în cinci secțiuni: I. *Cultură și învățămînt*; II. *Cărturari bănățeni*; III. *Academicieni din Banat*; IV. *Din relațiile Academiei Române cu cărturarii bănățeni*; V. *Valorificarea moștenirii culturale a Banatului. Realizări și perspective*, studiile reușesc să-l edifice pe cititor asupra unei proble-

matici diverse privind fizionomia culturală a acestei părți a țării.

Prima secțiune reține atenția prin cercetările de istorie literară și culturală, în genere, ce privesc probleme mai puțin sau deloc investigate. Ramona Boca Bordei întreprinde o analiză a modalităților culturale, științifice și politice de apărare a drepturilor naționale ale românilor din paginile publicației *Românische Revue*, prin care a fost sensibilizată solidaritatea de opinie a Europei cu poporul român, iar Mihail Deleanu desprinde din presa vremii noi informații în legătură cu nealegerea lui Simeon Mangiuca în „Societatea Literară Română" din 1866. De asemenea, D. Onciulescu examinează două tipărituri necatalogate ale lui C. Diaconovici Loga cu importante date școlare de la începutul secolului al XIX-lea.

Un interes deosebit pentru istoria lingvisticii noastre prezintă cele două articole din următoarea secțiune: *Observații asupra terminologiei în „Gramatica" lui C. Diaconovici Loga* (autor: Olimpia Berca) și *Preocupările lui Paul Iorgovici cu privire la normarea și îmbogățirea limbii române literare* (autori: Doina Bogdan-Dascălu și Crișu Dascălu). Din prima contribuție rezultă că aportul lui C. Diaconovici Loga la definirea numelui este dintre cele mai însemnate: „Dacă ar fi să schematizăm capitolul despre nume din «Gramatica» lui Loga am obține un tablou destul de apropiat de cel al gramaticilor actuale. Se constată o diferență în ce privește înglobarea adjectivului și numeralului alături de substantiv într-o aceeași clasă morfologică" (p. 87). Drept merite de prim ordin ale lui Paul Iorgovici sînt socotite prețuirea derivării ca mijloc de îmbogățire a lexicului și efortul pentru evidențierea normelor specifice limbii române. Autorii fac un interesant paralelism cu latiniștii Școlii Ardelene, precizînd notele diferențiatoare: purism excesiv la aceștia — antipurism la Paul Iorgovici; latinism represiv într-un caz — latinism activ, constructiv în celălalt; latina, punct de sosire, cu obținerea unui „idiom latinoid" (p. 91), la transilvăneni — latina, punct de plecare în elaborarea unei limbi literare cu respectul normelor și specificului limbii române, la învățatul bănățean. „Aceste constatări, ne atrag atenția autorii, nu pornesc din dorința de a lumina cu orice preț originalitatea sau, eventual, superioritatea concepției lui Paul Iorgovici în raport cu aceea a contemporanilor săi, ci ele vin să explice împrejurarea că multe din ideile sale au devenit bunuri comune ale cărturarilor din prima jumătate a secolului trecut, chiar dacă circulația lor nu este întotdeauna ușor de urmărit" (p. 91).

Dintr-un motiv lesne de înțeles, capitolul cel mai extins a fost rezervat academicienilor din Banat: lingviști, literați, folcloriști, istorici, medici, pedagogi, urmărindu-se activitatea științifică a acestora și implicarea lor în viața socială. Cunoscută de mai multă vreme prin studiile dedicate lui Simeon Mangiuca, Doina Babeu prezintă sintetic, în contextul epocii, opera complexă a celui devenit tîrziu, în 1892, membru onorar al Academiei Române; autoarea relevă faptul că precumpănitoare sînt meritele acestuia în știința limbii. Aurel Bugariu schițează profilul folcloristului Atanasie Marienescu, menționînd prioritățile în ceea ce privește metoda de lucru, iar Ispas Moțiu, într-o investigație amplă, comentează pentru prima oară *Jurnalul* manuscris al aceluiași cărturar (datînd din perioada studenției), abundent în referințe sociale, istorice, politice, naționale privind Transilvania anilor revoluției de la 1848. Discursul de recepție la

Academia Română al lui Iosif Vulcan, avînd drept temă figura lui D. Țichindeal, este analizat de Alexandru Crișan.

Util pentru istoria limbii române literare este articolul Mariei Purdela Sitaru care evidențiază rolul doctorului Pavel Vasici Ungureanu în formarea și dezvoltarea terminologiei medicale românești. Pentru a pune mai bine în lumină contribuția acestuia la dezvoltarea limbii române literare din prima jumătate a secolului al XIX-lea, autoarea compară lucrările învățatului bănățean cu scrierile similare ale confraților din Principate ; rezultă că, fără să fie un teoretician al stilului științific, Pavel Vasici Ungureanu a fost un spirit extrem de sensibil la problemele discutate în epocă. Recurgînd, printre altele, și la calcul lingvistic, învățatul bănățean a realizat și unele transpuneri mecanice inacceptabile, ceea ce nu-i diminuează totuși contribuția la dezvoltarea terminologiei medicale : „În ciuda prezenței în lucrările lui Vasici a unor asemenea construcții nereușite, rămîne meritul de necontestat al autorului lor, acela de a fi îmbogățit româna de peste munți cu o serie de termeni neologici, din care unii au avut o răspîndire generală, contribuind la modernizarea limbii literare românești, iar alții au intrat în fondul pasiv sau circulă ca regionalisme și acela de a fi contribuit la impunerea unor forme fonetice mai apropiate de matca originară a românei (latina)" (p. 176). În aceeași secțiune, în afara unor lucrări privind activitatea academicienilor specializați în istorie, este de remarcat analiza ideilor pedagogice progresiste ale lui Vincențiu Babeș, întreprinsă de Victor Țîrcovnicu.

În penultimul capitol sînt de reținut îndeosebi două articole, diferite ca factură, semnate de Viorica Goicu și Ion B. Mureșianu. Cercetătoarea timișoreană se referă la preocupările mai vechi în dialectologie ale unor învățați bănățeni : Enea Hodoș, Emilian Novacoviciu și Lucian Costin, arătînd contribuția lor la investigarea subdialectului bănățean și semnalînd inovațiile în metodă, realizările valabile, dar și unele erori. Prin celălalt studiu, se relevă contribuția deloc minoră a bănățenilor la sporirea fondului de carte rară al Academiei Române, prin donații. Reținem, de asemenea, că unii intelectuali au semnalat, descris sau trimis lui I. Bianu exemplare de carte veche în vederea întocmirii *Bibliografiei românești vechi.*

Considerațiile finale aparținînd lui Ion Iliescu reprezintă o pledoarie argumentată pentru valorificarea moștenirii culturale a Banatului.

Volumul, purtînd un scurt *Cuvînt înainte* al regretatului academician C. Drăgulescu, inițiatorul manifestării științifice din 1974, este, prin aspectele noi scoase la iveală și prin calitatea articolelor, un îndemn spre întreprinderi similare.

D. VLĂDUȚ

BIBLIOTECA „ASTRA"
SIBIU

ÎN ATENȚIA PROFESORILOR

Societatea de Științe Filologice din R. S. România va organiza la Piatra Neamț, în perioada 18 iulie — 2 august, cea de-a XV-a ediție a cursurilor de informare și documentare cu temele :

I. **Cultivarea limbii române în învățământ ;**

II. **Probleme actuale ale predării literaturii române.**

Prelegerile, conferințele și seminariile vor fi susținute de cadre de la universitățile din București, Iași, Cluj-Napoca și Timișoara.

Înscrierile la cursuri se fac prin filialele și subfilialele S.S.F.

Informații suplimentare se pot obține la comitetele filialelor.

Tiparul executat la „I. P. 13 Decembrie 1918" sub comanda nr. 1572.

ÎN ATENȚIA COLABORATORILOR

1. Culegerea *Limbă și literatură* publică articole, studii, recenzii și note ale membrilor filialelor și subfilialelor S.S.F. (profesori, învățători, cercetători, studenți), în domeniul limbii, literaturii, folclorului, istoriei învățămîntului limbii și literaturii române și didacticii moderne.

2. Autorii sînt rugați să țină seama la redactarea textelor pe care le înaintează redacției spre publicare de următoarele :

a) contribuțiile, între 3 și 15 pagini, dactilografiate la două rînduri, în două exemplare, vor fi însoțite de *o notă* cuprinzînd : *numele și prenumele autorului, funcția,* eventual *titlul științific, instituția unde lucrează, filiala din care face parte, adresa la care locuiește, nr. de telefon* (de acasă și de la locul de muncă) ;

b) titlul articolului va fi scris cu majuscule și va fi subliniat ; numele, prenumele și locul de muncă (școală, liceu, universitate, institut de cercetare etc.) vor fi plasate sub titlul articolului ;

c) în text se vor indica cuvintele care trebuie culese cu *litere cursive* (prin subliniere) sau culese *spațiat* (prin subliniere cu linie întreruptă) ;

d) referințele la alți autori și la alte lucrări citate în text vor fi date în note de subsol, numerotate de la 1 în continuare, astfel :

— titlurile cărților, articolelor și ale publicațiilor periodice și neperiodice — reviste, culegeri, anuare, buletine etc. — vor fi subliniate pentru a fi culese cu litere cursive ; după autor și titlu se vor preciza : localitatea de apariție, editura, anul și pagina ; la articolele apărute în publicații se menționează anul, numărul de apariție și pagina.

— dăm două exemple de trimitere bibliografică :

Tudor Vianu, *Probleme de stil și artă literară,* București, Editura pentru literatură, 1955, p.

G. Barițiu, *Naționalitatea,* în *Foaie pentru minte, inimă și literatură,* an. VII (1844), nr. 51, p.

— în cazul că se trimite la altă lucrare a aceluiași autor, numele acestuia se înlocuiește cu *Idem ;* dacă se trimite la aceeași lucrare și la același autor, se folosește *Ibidem.*

e) dacă textul trimis spre publicare se bazează și pe alte lucrări în afara celor citate în notele de subsol, acestea vor fi prezentate la sfîrșitul contribuției ca *Bibliografie,* în ordine alfabetică pentru autori și cronologică pentru lucrări ale aceluiași autor. Bibliografia va fi redactată după normele de mai sus ;

f) în cazul în care autorul folosește prescurtări în text, lista abrevierilor (siglelor) este obligatorie.

3. Autorii contribuțiilor trimise spre publicare vor reține manuscrisul și o copie dactilografiată pentru corectarea în pagină sau pentru refacere în cazul articolelor trimise de redacție în acest scop.

4. Se precizează că textele care nu se încadrează în tematica culegerii *Limbă și literatură,* culegere adresată profesorilor din învățămîntul filologic de toate gradele, și care nu sînt prezentate în conformitate cu normele de mai sus nu vor fi luate în discuția colectivului de redacție și nu se înapoiază autorilor.

C7556
**
1983

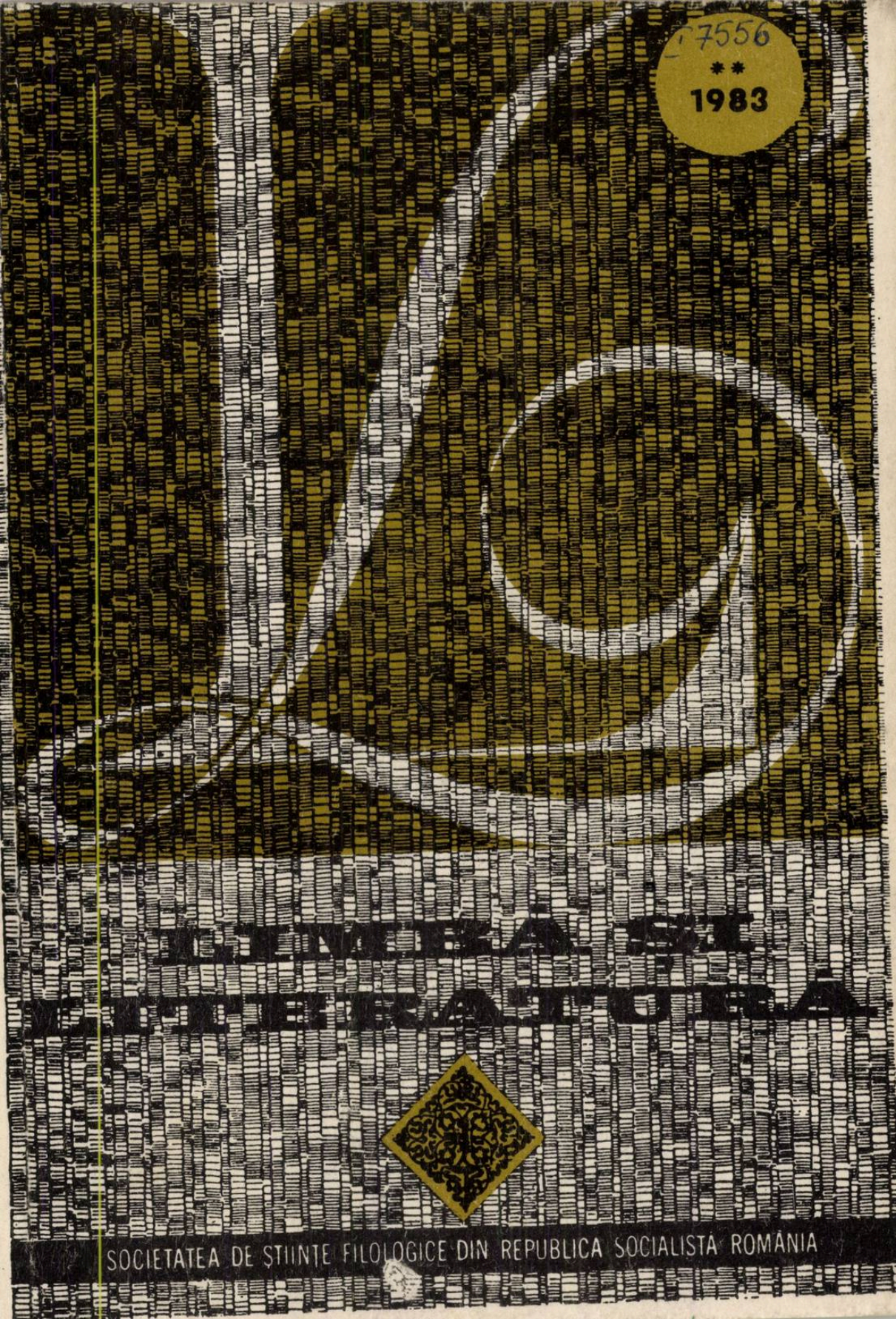

LIMBA ȘI LITERATURA

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE FILOLOGICE DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

1990

0 IUI 2005

91

LIMBĂ ŞI LITERATURĂ

Culegere de articole şi studii pentru profesorii din învăţămîntul de toate gradele, pentru învăţători şi studenţii filologi.

— în anii 1955—1970 au apărut douăzeci şi şapte de volume (indice în vol. XXIV, 1970);

— în anii 1972—1974 — douăsprezece volume (indice în vol. IV, 1974);

— în anii 1975—1977 — şase volume (indice în vol. II, 1977);

— în anii 1978—1980 — douăsprezece volume (indice în vol. IV, 1980).

Începînd cu anul 1978, culegerea Limbă şi literatură apare în patru volume, cu un conţinut îmbunătăţit, în cadrul rubricilor: Limbă şi stil, Limba română de azi, Cultivarea limbii, Mica enciclopedie a limbii române, Teorie, critică, istorie literară, Analize de text, Limba şi literatura română peste hotare, Texte şi documente, Folclor, Didactica modernă, Perfecţionare, doctorate, grade didactice, Din istoria învăţămîntului limbii şi literaturii române, Recenzii, Note, urmărindu-se în special perfecţionarea învăţămîntului, integrarea acestuia cu cercetarea şi producţia, dezbaterea unor probleme teoretice şi practice ale predării şi învăţării limbii române, culegerea şi valorificarea datelor de istorie literară din diferite colţuri ale ţării.

I 7556

BIBLIOTECA „ASTRA"
SIBIU

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE FILOLOGICE
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

DEC 2014

Limbă şi literatură

IAN 2022

BUCUREȘTI — 1983

35062.

Limbă și literatură apare sub egida Societății de Științe Filologice din R. S. România cu sprijinul unui comitet alcătuit din : V. ARVINTE (Iași), ION DODU BĂLAN, ȘERBAN CIOCULESCU, CONSTANTIN CIOPRAGA (Iași), ION COTEANU, CORNEL CÎRSTOIU (Tg. Jiu), I. CRĂCIUN (Piatra Neamț), LIVIA DASCĂL (Brașov), AL. GRAUR, D. PĂCURARIU, T. PETRIDE (Brăila), GH. POP (Baia Mare), IOAN RAȚIU (Tg.-Mureș), I. RIZESCU, GAVRIL SCRIDON (Cluj-Napoca), ROMULUS TODORAN (Cluj-Napoca), G. I. TOHĂNEANU (Timișoara).

Această culegere de articole și studii apare sub îngrijirea următorului colectiv : MIRCEA ANGHELESCU, MIOARA AVRAM, GH. BULGĂR, **BORIS CAZACU, redactor responsabil,** I. C. CHIȚIMIA, CLARA GEORGETA CHIOSA, PAUL CORNEA, **MIRCEA FRÎNCULESCU, redactor,** MIRCEA HANDOCA, I. HANGIU, LILIANA IONESCU-RUXĂNDOIU, ȘTEFAN MUNTEANU, AL. NICULESCU, ADRIANA NICULIU, A. GH. OLTEANU, N. SARAMANDU, D. SĂVULESCU, GRAZIELLA ȘTEFAN.

Limbă și literatură

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE FILOLOGICE
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Vol. II, 1983

Sumar

Limbă și stil

ELENA TOMA — Limba română — factor al unității naționale în Transilvania (de la Școala Ardeleană la epoca 1848) . . . 165
DOLORES PLĂTĂREANU — Pluralul substantivelor feminine cu singularul în *-ă* în limba română contemporană 176
GH. N. DRAGOMIRESCU — Coordonarea subordonatei cu un termen din regentă 185

Limba română de azi

COMAN LUPU — Cuvinte noi în limba română actuală (pornind de la *Dicționarul de cuvinte recente — DCR)* 188

Mica enciclopedie a limbii române

SUZANA CARMEN DUMITRESCU — Disimilare 196

Teorie, critică, istorie literară

MIHAI MITU — Biblioteca lui Ioan Budai-Deleanu (I) 200
MIHAI UNGHEANU — *Flacăra*, E. Lovinescu și „revizuirile" . . . 209
MONICA SPIRIDON — „Complexul creatorului" în proza interbelică (semnificațiile unei obsesii) 222

Analize de text

MARIA RODICA PÎRVULESCU — Mateiu Caragiale : *Craii de Curtea-veche* (analiza literară și stilistică a motivului Penei Corcodușa) 230

Texte și documente

ANDREI NESTORESCU — Un glosar de arhaisme al lui Costache Negruzzi 234

Didactica modernă

GABRIELA PANĂ DINDELEGAN — Observații asupra părții de sintaxă din noua *Programă de limba română pentru clasele V—VIII* 236

Discuții

PAVEL PETROMAN — Despre rolul și locul literaturii în procesul educativ 244

Recenzii

AL. GRAUR, *Dicționar al greșelilor de limbă* (Camelia Stan) ; N. MIHĂESCU, *Norme, abateri și inovații în limba română contemporană* (Mariana Bara) ; GHEORGHE DOCA, *O abordare psiholingvistică a problemei exercițiilor în predarea și învățarea limbii române ca limbă străină* (Manuela Saramandu) ; DOINA BOGDAN-DASCĂLU, *Critica — limbaj secund* (Maria Cvasnîi) ; *B. P. Hasdeu și contemporanii săi români și străini (Corespondență primită)*, Volumul I. Text stabilit, traduceri și note de NICOLAE MECU, VIORICA NIȘCOV, AL. SĂNDULESCU, MIHAI VORNICU. Coordonare și studiu introductiv : AL. SĂNDULESCU (George Munteanu) ; IOAN SLAVICI, *Opere*, XI, *Scrieri pedagogice*. Text ales și stabilit de C. MOHANU. Note și indici de D. VATAMANIUC (I. Hangiu) ; ION ISTRATE, *Barocul literar românesc* (Cătălina Velculescu) ; CONSTANTIN CUBLEȘAN, *Opera literară a lui Delavrancea* (A. Gh. Olteanu) ; G. DEM. TEODORESCU, *Poezii populare române*. Ediție critică, note, glosar, bibliografie și indice de GEORGE ANTOFI. Prefață de OVIDIU PAPADIMA (Gheorghe Vrabie) ; LUCIA CIREȘ, LUCIA BERDAN, *Descîntece din Moldova. Texte inedite* (I. C. Chițimia) ; MONICA BRĂTULESCU, *Colinda românească — The Romanian Colinda (Winter-Solstice Songs)* (Aurelia Ciudin) ; MIRCEA GHEORGHE, *Ghid metodic pentru predarea lecturii literare la clasele V—VIII* (Vistian Goia) 249

Note

D. MACREA, *Probleme ale structurii și evoluției limbii române* (Ion Gh. Grecu) ; VASILE IONIȚĂ, *Nume de locuri din Banat* (Ion Penișoară) ; EFIM LEVIT, *File vechi necunoscute* (I. C. Chițimia) ; IULIAN NEGRILĂ, *Scriitori tribuniști din perioada arădeană* (Aurel Scorobete) 282

Limba română — factor al unităţii naţionale în Transilvania

(de la Şcoala Ardeleană la epcca 1848)

ELENA TOMA

1. Momentul istoric 1848 reprezintă triumful „ideii naţionale" în Europa. Mişcarea de renaştere naţională a ţărilor europene, iniţiată în secolul al XVIII-lea, cunoaşte, la jumătatea veacului trecut, apogeul evoluţiei.

Naţiunile burgheze moderne, cristalizate în Europa centrală şi de sud-est, sînt angajate de la început în afirmarea specificului naţional, în multiple forme de manifestare. Dintre acestea, *limba* este unanim considerată drept cea mai fidelă expresie a identităţii unei naţiuni. De aici, preocuparea constantă pentru cultivarea şi dezvoltarea limbilor naţionale.

Secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea înseamnă în istoria şi cultura Europei deopotrivă epoca „luminilor" şi a „naţionalităţilor".

2. Este binecunoscut rolul Şcolii Ardelene în declanşarea renaşterii naţionale şi lingvistice în Ţările Româneşti [1].

Sentimentul naţional, existent şi pînă la această epocă (referirile la „iubirea de neam", la „unitatea neamului"), dar cu un conţinut insuficient precizat, dobîndeşte, la sfîrşitul veacului al XVIII-lea şi la începutul celui următor, valori superioare şi îşi îmbogăţeşte semnificaţiile. Manifestare tardivă a iluminismului european, în coordonate naţionale, politico-sociale şi culturale particulare, Şcoala Ardeleană întreprinde,

---

[1] Există o vastă bibliografie a problemei, din care menţionăm : M. Ruffini, *La Scuola latinista romena (1780—1871). Studio storico-filologico,* Roma, 1941 ; D. Popovici, *La littérature roumaine à l'époque des lumières,* Sibiu, 1945 (vezi şi D. Popovici, *Studii literare. I. Literatura română în epoca „luminilor"*, Cluj, 1972) ; A. Marino, *Iluminiştii români şi problema „cultivării" limbii,* în *Limba română,* XIII, 1964, 5, p. 467—486 ; 6, p. 571—586 ; L. Blaga, *Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea,* Bucureşti, 1966 ; W. Bahner, *Das Sprach- und Geschichtsbewusstsein in der rumänischen Literatur von 1780—1880,* Berlin, 1967 ; Al. Duţu, *Coordonate ale culturii româneşti în secolul al XVIII-lea (1700—1821),* Bucureşti, 1968 ; N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688—1821),* Vol. II, *Epoca lui Petru Maior — Excursuri,* ediţie îngrijită de B. Theodorescu, Bucureşti, 1969 (reproduce ediţia din 1928) ; V. Cândea, *Les Lumières et la naissance de la conscience nationale chez les Roumains,* Bucarest, 1970 ; Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, *Istoria limbii române literare,* Vol. I, Bucureşti, 1971, p. 447—470 ; W. Bahner, *Conştiinţa lingvistică şi naţională la scriitorii români din prima jumătate a secolului al XIX-lea,* Cursurile de vară ale Universităţii din Bucureşti, Sinaia, 1971 ; A. Nicolescu, *Şcoala ardeleană şi limba română,* Bucureşti, 1971 ; P. Cornea, *Originile romantismului românesc. Spiritul public, mişcarea ideilor şi literatura între 1780—1840,* Bucureşti, 1972 ; I. Lungu, *Şcoala ardeleană. Mişcare ideologică naţională iluministă,* Bucureşti, 1978 ş.a.

pentru prima dată, programatic și la proporții ample, confruntarea — însemnînd totodată sincronizarea — culturii românești cu spiritualitatea modernă a epocii „luminilor". În acest proces, limba română este o idee-forță, cu o dublă semnificație : pe de o parte, apartenența la o *contemporaneitate*, în numele căreia emanciparea națională nu poate fi concepută în afara emancipării limbilor de cultură : consecventă acestui principiu general iluminist, limba română din Transilvania înseamnă, pe de altă parte, apelul la *istorie*. Ea devine un argument de bază în susținerea drepturilor naționale ale românilor ardeleni, în apărarea și afirmarea identității lor naționale.

3. Pentru istoria culturii noastre prezintă un interes major „moștenirea" Școlii Ardelene, audiența sa în provinciile românești.

În cele ce urmează, ne vom limita la punctarea principalelor aspecte ale ecoului Școlii Ardelene în Țările Românești, pînă în epoca 1848, interesîndu-ne, în primul rînd, de implicațiile pe care le-a avut asupra dezvoltării limbii române. De altfel, se cuvine arătat că această problemă nu a preocupat în suficientă măsură cercetarea românească și nu a format, pînă în prezent, obiectul unei analize complexe.

Despre un iluminism „simultan", de esență transilvăneană, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului următor, se poate vorbi și în Moldova [2]. Acest iluminism se materializează, însă, în acțiuni culturale izolate (legate mai ales de învățămînt) [3], reprezentative pentru boierii sau clericii din epocă. Sînt manifestări cu un caracter aristocratic (spre deosebire de caracterul democratic al culturii promovate de iluminiștii ardeleni), fără o largă răspîndire și fără un amplu răsunet social, dar nu lipsite total de eficiență în modernizarea limbii române.

Discuția despre influența mișcării ardelene, atît în Moldova, cît și în Muntenia, trebuie plasată în contextul intensificării și diversificării, la sfîrșitul veacului al XVIII-lea și în primele decenii ale veacului al XIX-lea, a legăturilor culturale între *toate* ținuturile locuite de români. Pot fi menționate, spre exemplu, contactele multiple între cărturari, vizînd, între altele, constituirea unor societăți culturale, de factură iluministă, cu reprezentarea intelectualilor de seamă ai epocii, din toate cele trei provincii istorice [4]. Nu sînt lipsite de semnificație, mai ales

---

[2] Vezi și Al. Duțu, *Mișcarea iluministă moldoveană de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea*, în *Studii. Revistă de istorie*, XIX, 1966, 5, p. 911—928 ; *idem*, *Coordonate ale culturii românești în secolul al XVIII-lea (1700—1821)*, București, 1968, *passim* ; N. Isar, *Aspecte ale mișcării luministe din Moldova la începutul secolului al XIX-lea*, în *Studii*, XXII, 1969, 6, p. 1127—1144 ; C. A. Stoide, *Din legăturile lui Zaharia Carcalechi cu Iașii, 1817—1834*, în *Studia bibliologica*, III, 1969, p. 303—327.

[3] La Biblioteca Seminarului de la Socola, organizat și condus de mitropolitul Veniamin Costache, se preda, la 1805, de pildă, după lucrări științifice ale ardelenilor : *Loghica* lui S. Micu, *Retorica* și *Istoria universală*, ale lui I. Molnar-Piuariu etc. (informație comunicată de N. A. Ursu, care a studiat cursurile, în manuscris, ale Bibliotecii Seminarului).

[4] O expresie elocventă a legăturilor dintre intelectualii români de pe ambele versante ale Carpaților, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, este proiectul de înființare, la Sibiu, a unei „Soțietăți filosoficești a neamului românesc în Mare

pentru rolul avut în întărirea conștiinței unității de neam și de limbă, dovezile prezenței continue, încă din secolul al XVIII-lea, la școlile din Muntenia și din Moldova, a tinerilor ardeleni „neuniți", îndeosebi a celor din centrele învecinate, din Transilvania de sud (Brașov, Sibiu) [5]. În același sens, difuzarea cărților românești în cele trei provincii are o deosebită însemnătate. Tipografiile românești (cele de la Rîmnic, Iași, Brașov, Sibiu, Blaj și, mai cu seamă, cea de la Buda) [6] sînt veritabile centre de realizare a contactelor culturale și lingvistice interzonale. Legăturile tipografiei muntenești de la Rîmnic cu tipografiile transilvănene de la Blaj, Sibiu, Brașov și cu tipografia de la Buda se cuvin a fi relevate pentru rolul avut în circulația cărții românești [7]. Se accelera, astfel, procesul unificării limbii literare, sub influența normei muntenești și se întreținea permanent viu sentimentul identității naționale a românilor de pe ambele versante ale Carpaților.

Deceniul al treilea al secolului trecut marchează declinul iluminismului transilvănean. Rămîne, însă, rezonanța sa, prelungită în timp, de fenomen complex, cu profunde implicații politice, sociale și culturale. „Circulația intraromânească a limbii culturii românești" cunoaște, acum, forme și direcții noi de manifestare, determinate de ecoul mișcării ardelene în Țările Românești. Școala ardeleană este continuată *în* și *prin* celelalte două provincii, aflate în zorii dezvoltării moderne, sub impulsul Occidentului romanic. Cronologic, urmează epoca celui „de-al doilea iluminism românesc" [8], manifestat mai întîi și mai intens în Muntenia, care este situată în filiația cea mai directă a iluminismului transilvănean.

Revoluția muntenească de la 1821 zguduie pentru întîia oară din temelii un întreg sistem de structuri anacronice, liberalizează și diver-

---

Principatul Ardealului", din inițiativa lui I. Molnar. Din această societate, constituită după modelul academiilor europene, urmau să facă parte și cărturari din Muntenia și Moldova (Ienăchiță Văcărescu, N. Rîmniceanu, Chesarie de Rîmnic), alături de cei din Transilvania (S. Micu, Gh. Șincai, P. Maior, V. Aron, R. Tempea ș.a.). Societatea preconiza un vast program cultural, precum și răspîndirea cunoștințelor sanitare (cf. D. Popovici, *op. cit.*, p. 277—279 ; L. Blaga, *op. cit.*, p. 207—210 ; Al. Duțu, *op. cit.*, p. 300 ; P. Cornea, *op. cit.*, p. 473 ; J. Spielmann, *Restituiri istorico-medicale. Studii de istoria științei și culturii*, București, 1980, p. 272).

[5] În 1784, de pildă, se menționează circa 292 elevi din Transilvania, la București, în Argeș, la Iași. În acest sens adresează Piuariu-Molnar mai multe petiții împăratului Leopold al II-lea, cerînd organizarea unor școli românești în Transilvania, pentru a stăvili, în acest fel, exodul tinerilor români de aici spre școlile românești de peste munți (Al. Duțu, *op. cit.*, p. 300 ; J. Spielmann, *op. cit.*, p. 275).

[6] Pentru tipografia de la Buda, vezi A. Veress, *Tipografia românească din Buda*, în *Boabe de grîu*, III, 1932, nr. 12, p. 593—612 ; M. Anghelescu, *Iluminiștii români și tipografia din Buda*, în *Limbă și literatură*, 1978, vol. IV, p. 539—545.

[7] În această problemă, vezi Al. Duțu, *op. cit.*, p. 122—127 ; M. Tomescu, *Istoria cărții românești de la începuturi pînă la 1918*, București, 1968, p. 93 (pentru listele de prenumeranți la tipăriturile de la Buda, p. 117—124) ; Al. Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice. 2. Contribuții socioculturale*, București, 1978, p. 70—71, 81—86.

[8] Cf. D. Popovici, *op. cit.*, *passim* ; P. Cornea, *op. cit.*, p. 211—276 ; Al. Niculescu, *Romanité roumaine — une analyse socio-culturelle*, în *Vox Romanica*, XXXVI, 1977, Bern, p. 14 ; *idem*, *Individualitatea...*, p. 87.

sifică schimburile, pe multiple planuri, dintre Muntenia și Transilvania, trezind „duhul național". Într-o primă etapă, anterioară contactului nemijlocit cu realitățile romanice apusene, Transilvania „luminilor" este modelul Țării Românești, iar latinitatea ardelenilor devine sursă pentru limba cultă a scrierilor din Muntenia [9]. În acest sens, tipografia românească de la Buda desfășoară, mult timp după 1825, o constantă activitate de tipărire a textelor muntenești și a celor elaborate în orașele din sudul Ardealului, precum și de difuzare, în provinciile de peste munți, a unor tipărituri apărute la Buda. Tot astfel, prezintă o semnificație deosebită stabilirea, în Muntenia, a unor cărturari de seamă din Banat și din sudul Transilvaniei (Gh. Lazăr, în 1816, iar mai tîrziu, A. Florian, E. Murgu, I. Genilie, A. T. Laurian, I. Maiorescu ș.a.). Prin lucrările lor, majoritatea izvorîte din necesitățile învățămîntului din Muntenia la acea dată, aceștia înlesnesc răspîndirea și fixarea unor fapte de limbă, originare din Transilvania, în limba română literară. Ei devin agenții unor acțiuni consecvent iluministe, în tradiția Școlii ardelene, în materie de învățămînt și de cultură.

În scopul afirmării culturii și științelor moderne în Muntenia, o serie de negustori bogați și bancheri devin protectorii unor tineri înzestrați (români, macedoromâni, greci), trimiși la studii superioare în marile centre culturale și științifice europene [10].

Pentru organizarea învățămîntului românesc din Moldova, Gheorghe Asachi se orientează spre același model didactic iluminist al Transilvaniei, aducînd aici, împreună cu mitropolitul Veniamin Costache, o serie de dascăli ardeleni (V. Popp, V. Fabian-Bop, I. Costea, I. Manfi ș.a., la Seminarul de la Socola și la Gimnaziul Vasilian). După 1833, predau la Academia Mihăileană D. Bojîncă, E. Murgu.

4. Procesul fundamental care se produce, din deceniul al patrulea, ca o realitate *de facto*, antrenînd toate cele trei provincii românești, este modernizarea limbii culturii românești, în direcția occidentalizării romanice. Muntenia se detașează, acum, prin primatul în viața culturală și științifică românească, prin întîietatea asupra celorlalte provincii ro-

[9] Pentru concordanțele lingvistice dintre Transilvania iluministă și Muntenia, ilustrate la scriitorii munteni dintre 1821—1838, vezi Elizabeth Close, *The Development of Modern Rumanian. Linguistic Theory and Practice in Muntenia (1821—1838)*, Oxford Univ. Press., 1974. *Index*-ul, p. 267—308.

O demonstrație de continuitate în timp și spațiu a limbajului revoluțiilor românești face, de pildă, Al. Niculescu, *Revoluție, lexic, cultură. Conceptele revoluției românești în secolele XVIII—XIX*, în *Revista de istorie și teorie literară*, tom. 29, 1980, *1*, p. 71—81. Concepte și termeni fundamentali ai acestui limbaj s-au transmis, prin circulația interzonală a culturii, de la Școala ardeleană (Șincai, Maior), în Muntenia, în documentele mișcării lui Tudor Vladimirescu, apoi în Regulamentele organice și în manifestele Revoluției de la 1848 ; vezi și Elena Toma, *Mentalité et langage*, în *Revue des études sud-est européennes*, XVIII, 1980, *4*, p. 647—653 (referitor la conceptul *nație / națiune*, în română).

[10] De exemplu, Zenovie Constantin Hagi Pop, din Sibiu (fiul cunoscutului companist), bancher renumit în întreg Imperiul, „protector" al multor tineri români și aromâni, printre care Petrache Poenaru, trimis la studii superioare tehnice, la Paris (vezi G. Potra, *Din Bucureștii de altădată*, București, 1981, p. 392).

mânești, în fenomenul integrării în cultura modernă europeană contemporană. Rolul lui Ion Heliade Rădulescu, autoritatea acestuia în viața spirituală a Țării Românești (în etapa activității de pînă la 1840), ca și posibilitățile concrete de care dispune pentru punerea în practică a ideilor de modernizare a limbii și culturii românești (presa și tipografia) sînt, de bună seamă, hotărîtoare. Presa, în mod deosebit, difuzată în întreg spațiul limbii române, devine un factor-cheie al unității limbii române [11].

Se cuvine relevată importanța Brașovului în viața culturală și științifică a Transilvaniei, precum și în continuitatea legăturilor dintre Muntenia și Transilvania, în secolul trecut. Al doilea oraș ca mărime al Ardealului (după Cluj), cu o înfloritoare și dinamică viață românească, Brașovul reprezintă o străveche punte de legătură materială și spirituală între Ardeal și Țările Românești. Negustorii brașoveni (români, aromâni, greci) întrețin intense schimburi economice cu provinciile românești învecinate. Aceste schimburi se intensifică îndeosebi după revoluția de la 1821, cînd se produce o puternică emigrație grecească în Transilvania. Numeroși boieri și intelectuali, greci sau aromâni, se refugiază mai ales la Brașov și Sibiu, constituind aici colonii grecești și stabilind relații economice și culturale active cu regiunile românești de peste munți [12]. Atmosfera cultural-științifică a acestor două provincii este permanent luată drept model de către intelectualii ardeleni, grupați în jurul revistelor brașovene, de sub conducerea lui George Barițiu [13]. Așa sînt, de pildă, Vasile Popp și Pavel Vasici-Ungurean, ambii medici, manifestînd însă și preocupări literare și culturale iluministe. O dovadă a interesului lui P. Vasici față de viața literară și științifică din Muntenia și Moldova este alegerea sa ca membru activ al Societății

---

[11] „Listele de prenumeranți", întocmite pentru periodicele românești de pînă la 1850, prezintă date semnificative asupra circulației lor în provinciile românești. *Curierul românesc* al lui Heliade are, din primul an de apariție, un reprezentant la Blaj, pentru abonați și colaboratori. Articole din presa Munteniei și Moldovei apar în periodice ardelenești (în *Gazeta de Transilvania*, de pildă). În Ardeal ajung și alte periodice de peste munți: *Magazin istoric pentru Dacia* numără circa 300 de abonați în Muntenia și circa 200 în Transilvania. În mod asemănător, revistele brașovene sînt citite în Moldova și, mult mai intens, în Muntenia, ceea ce a permis să se afirme că cele două provincii au avut, pînă la 1848, mai mulți „prenumeranți" la *Gazeta*... și *Foaie*..., decît Transilvania (cf. G. Em. Marica, *Studii de istoria și sociologia culturii române ardelene din secolul al XIX-lea*, I, Cluj-Napoca, 1977, p. 27—28; vezi și V. Netea, *George Barițiu. Viața și activitatea sa*, București, 1966, p. 47).

[12] Cf. Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Intelectualii români din Principate și cultura greacă (1821—1859)*, București, 1979, p. 37—39.

[13] Despre activitatea ziaristică a lui Barițiu, precum și despre importanța Brașovului, ca oraș cultural românesc reprezentativ, Al. Papiu Ilarian are cuvinte elogioase: „Redactorele Barițiu cu multă înțelepciune își știu alege de scaunul redacțiunei Brașovului, ai cărui locuitori români în toată Dacia superioară [Transilvania — *n.n.*] sînt cei mai culți, cei mai zeloși, cei mai avuți, purtătorii negoțului oriental. Singur între atari români și într-o urbe română de așa pusețiune [pozițiune — *n.n.*] putea să se facă gazeta, școala politică și literară a toată Dacia" (cf. Alesandru Papiu Ilarian, *Antologie*, ediție de Corneliu Albu, București, 1981, p. 81.

Literare din București (în 1842) și ca membru corespondent al Societății de Medici și Naturaliști din Iași (în 1843). Ca și V. Popp și alți cunoscuți intelectuali din prima jumătate a secolului trecut, reprezentînd cele trei provincii românești, P. Vasici este antrenat în disputele filologice ale epocii, privind limba literară, purtate în periodicele brașovene conduse de G. Barițiu, manifestînd o atitudine filologică realistă, de respingere a abuzurilor latiniste, în favoarea normei muntenești și a normelor latino-romanice în dezvoltarea românei literare moderne [14]. Acțiunile culturale iluministe întreprinse de V. Popp afirmă implicarea în cel mai înalt grad a limbii române în ideea de „națiune" modernă, în realizarea unității românilor („O nație nu se poate firește osăbi prin munți înalți, rîuri mari sau alte hotară politicești, ci numai acolo încetează a fi o nație, unde înceată limba care o unește") [15].

Asemenea acțiuni nu sînt altceva decît mărturii ale efortului conștient al cărturarilor români din epocă pentru o limbă literară unitară, implicit pentru unitatea românilor de dincolo și de dincoace de Carpați. Unitatea limbii române și unitatea națională devin, așadar, noțiuni corelative. În jurul anului 1840, ele au valoarea unor idei-forță pentru tot ceea ce se întreprinde în vederea emancipării spirituale și a renașterii naționale în Țările Românești.

Condiționarea dintre limbă și unitatea de neam a românilor este exprimată de G. Barițiu încă din primul număr al *Gazetei de Transilvania* („Cu toții știu și pricep cum că renașterea unei nații pe o cale mai ușoară și mai scurtă nu este altfel cu putință decît prin însăși lucrarea și îmbogățirea limbii și a literaturii sale") [16]. Este o convingere constantă a cărturarului ardelean, prezentă și în articole din anii următori („limba însă e mai cu deosebire, pe care este întemeiată naționalitatea" [17]; „limba este un puternic magnet, care românilor dincoace de munți, pănă cînd se vor afla moldavo-românii, măcar numai în rangul lor politicesc de astăzi, pe vremi înainte le chezășuiește pentru naționalitate") [18].

Chiar dacă ideea nu este formulată ca atare, se subînțelege, totuși, că specificul național este expresia aceleiași origini etnice și a aceleiași limbi, atunci cînd Heliade Rădulescu susține : „noi muntenii, moldovenii și ungurenii [ardelenii — n.n.] avem și aceeași limbă și același dialect" [19].

În Moldova, *Dacia literară*, prin Mihail Kogălniceanu, revendică principii programatice izvorîte și ele din necesitatea existenței unei

---

[14] Vezi N. A. Ursu, *Părerile doctorului Vasilie Popp asupra ortografiei românești cu litere latine*, în *Studii și cercetări științifice*, Iași, fasc. 1, 1956, p. 35—48 ; I. Breazu, *Pavel Vasici și problemele limbii*, în *Cercetări de lingvistică*, Cluj, X, 1965, *1*, p. 53—65.

[15] Cf. J. Spielmann, *op. cit.*, p. 281.

[16] G. Barițiu, *De la redacție*, în *Gazeta...*, I, nr. 1, 1938, p. 3.

[17] *Idem*, *Pămîntul moldo-românesc*, în *Foaie...*, III, nr. 25, 1840, p. 93.

[18] *Idem*, *Românii și maghiarismul*, în *Foaie...*, V, nr. 9, 1842, p. 69.

[19] I. H. Rădulescu, *Corespondență asupra limbii române*, în *Foaie...*, II, nr. 19, 1839, p. 149.

limbi naționale unice („țelul nostru este realizația dorinței ca românii să aibă o limbă și o literatură comună pentru toți") [20].

5. În preajma anului revoluționar 1848, terenul ideologic este așadar pregătit. Mai mult ca oricînd, în acest moment de maximă fervoare națională, intelectualii români din cele trei provincii consideră limba română drept temeiul fundamental al înfăptuirii unității naționale, al consolidării unei națiuni moderne („Acum mai mult decît totdauna avem trebuință d-a ne grăbi a dezvolta, prin limbă, naționalitatea noastră") [21], afirmă N. Bălcescu cu cîteva luni înaintea declanșării revoluției, în corespondența cu V. Alecsandri. Pentru Bălcescu, asemenea întregii generații pașoptiste, limba este suportul naționalității, în accepția modernă a acestui concept politic („limba, mai mult decît religia și orice alt, este fundamentul naționalităților. Părinții noștri înțeleseseră aceasta... Dar lupta neîncetată, zgomotul armelor siliră părinții noștri a se mulțumi a ne păstra numai limba, lăsîndu-ne nouă îndatorirea d-a o cultiva și printr-însa a dezvolta naționalitatea noastră") [22].

Apărarea limbii române, ca pe cea mai de preț moștenire lăsată de înaintași, prin care s-a păstrat nealterată identitatea națională, capătă la pașoptiștii ardeleni accente dramatice. Transpare, în discursuri, ca și în textele lor scrise, o gravitate izvorîtă din însăși istoria zbuciumată a românilor transilvăneni, siliți de veacuri să lupte în primul rînd pentru supraviețuire națională.

Ne oprim în continuare la cîteva mărturii, prețioase pentru felul în care se punea problema limbii române în epocă, a doi reprezentanți de marcă ai revoluției transilvănene de la 1848 : Alesandru Papiu Ilarian și Simion Bărnuțiu, cunoscuți în special prin contribuțiile istoricilor și mult mai puțin prin cele ale lingviștilor [23] sau ale cercetătorilor istoriei noastre culturale. Activitatea acestor cărturari oferă date interesante privind aspectele lingvistice (cu implicațiile lor naționale) ale Revoluției de la 1848 în Țările Române.

Pot fi înțelese, astfel, mai exact problemele limbii române din Transilvania, în epoca pașoptistă. Mai mult decît valoarea sa de componentă esențială a etniei, valoare impusă de la Școala ardeleană încoace, recunoscută și afirmată de întreaga generație de pașoptiști români, limba română reprezintă pentru ardeleni justificarea dreptului la existență națională, în condițiile naționale, politice și sociale instituite prin „Unio Trium Nationum". Românii sînt admiși doar ca tolerați în Ardeal, promovîndu-se o politică de deznaționalizare a lor, în primul

[20] M. Kogălniceanu, *Dacia literară. Introducție*, în *Foaie...*, III, nr. 18, 1840, p. 144.

[21] N. Bălcescu, *Scrisori către Vasile Alecsandri*, în vol. N. Bălcescu, *Scrieri alese*, Ediție de A. Rusu, prefață de P. Cornea, cronologie de H. Nestorescu-Bălcești, București, 1973, p. 298.

[22] *Idem*, *Privire asupra stării de față, asupra trecutului și viitorului patriei noastre*, în vol. cit., p. 84.

[23] Vezi Victor V. Grecu, *Preocupările lingvistice ale lui Al. Papiu Ilarian*, în vol. *Studii de istorie a lingvisticii românești*, București, 1971, p. 48—71.

rînd şi în modul cel mai eficient, prin limbă. În urma hotărîrii Dietei din Cluj, în 1842 este elaborat un proiect de lege prin care se interzice limba română în şcolile Clujului. Printr-o suită de măsuri eşalonate pe o perioadă de 10 ani, româna urma să fie scoasă, treptat dar definitiv, din şcoli, administraţie, biserică, ceea ce însemna, în fapt, sentinţa de nimicire a naţionalităţii române din Transilvania [24].

În aceste condiţii, atît de puţin favorabile afirmării românilor ardeleni, se impune tînărul Papiu Ilarian. Elev fiind, înfiinţează în 1845, împreună cu alţi colegi de la liceul academic din Cluj, revista *Diorile [Zorile] pentru minte şi inimă*. Modelul cunoscutului ziar al lui Bariţiu este evident. Prin obiectivele prioritar culturale şi lingvistice propuse, revista are, de bună seamă, un rol activ în pregătirea spirituală a tineretului român studios pentru evenimentele anului 1848. Articolele publicate aici promovează consecvent necesitatea păstrării şi cultivării limbii române, pentru a garanta existenţa însăşi a naţionalităţii române. *Să învăţăm româneşte, domnilor !* este titlul unui articol-îndemn al lui Papiu Ilarian spre cunoaşterea corectă a limbii române şi spre afirmarea ei („să învăţăm, domnilor, dintăi limba noastră, apoi altele"), spre temeiul naţiunii române, egală în drepturi cu celelalte naţiuni din Ardeal. „Către naţiune ! !" se încheie simbolic pledoaria naţională şi lingvistică a articolului [25].

În timpul revoluţiei, Papiu Ilarian s-a distins printr-o reală capacitate de organizare, printr-o prezenţă dinamică. Pentru talentul oratoric dovedit în adunările pregătitoare ale marii adunări naţionale de pe Cîmpia Libertăţii din Blaj, a fost numit „tribunul de la Budiu". La aceste adunări (precum cele din 25 martie 1848, de la Mureş Gşorhei [Tg. Mureş], din 30 aprilie 1848, de la Blaj, la care participă în primul rînd tineri români de la liceele transilvănene) se citesc proclamaţii cuprinzînd revendicări naţionale. Dintre acestea, limba română ocupă locul de frunte, ca un simbol al fiinţei naţionale a românilor din Transilvania, ameninţaţi de pericolul deznaţionalizării : „Cereţi respectarea limbii noastre româneşti : în biserică, şcoli de pe sate ş.a. dintr-ăntăiul [la început]" îndeamnă Papiu Ilarian, aducînd drept argument istoria, lupta strămoşilor de a păstra nealterată limba neamului, în pofida vitregiilor vremii („Limba, fraţilor români ! ...Această limbă, [pe care] o asemăna un român cu un munte, peste care atîtea seminţii străine nu au putut-o străbate ca să ne robească. Această limbă dulce, melodioasă, o preţuiţi, o iubiţi şi o păstraţi, ca strămbunii noştri, mai presus de toate. Iubirea, preţuirea limbii noastre să nu aibă margini. Aşa să o iubiţi cît cînd veţi muri să mai rămînă în voi încă o scînteie. Această scînteie din urmă să fie limba cu care doar aţi putea aţîţa încă o dată flacăra vieţii în voi") [26].

---

[24] Ca ecou la acest proiect de lege, vezi articolele lui G. Bariţiu : *Despre Dietă*, în *Gazeta...*, V, nr. 1, 1842 ; *Românii şi maghiarismul*, în *Foaie...*, V, nr. 9—11. 1842 ; *Privire peste disputele lingvistice de azi*, în *Foaie...*, V, nr. 13, 1842 etc.

[25] Alesandru Papiu Ilarian, *Antologie*, ed. cit., p. 49—50.

[26] *Op. cit.*, p. 53—54.

În 1851—1852, apare la Viena *Istoria românilor din Dacia Superioară*, vol. I—II (vol. al III-lea se publică postum), lucrare fundamentală în bibliografia scrierilor lui Papiu Ilarian. Elaborată la numai doi ani după revoluție, scrierea relatează cu fidelitate evenimentele, încă proaspete, ale anului 1848. Pentru discuția de față sînt semnificative referirile din *Istorie* la rolul limbii române în desfășurarea mișcării pașoptiste, precum și raportul dintre limbă și unitatea națională a românilor din Transilvania, în toate momentele istoriei lor. Un asemenea moment este invazia popoarelor migratoare, ulterioară retragerii romane, care ar fi putut determina dispariția comunității etnice românești. Daco-romanii au rezistat, însă, într-o măsură hotărîtoare, datorită limbii lor. Istoric informat și obiectiv, Papiu Ilarian își sprijină argumentele pe izvoare străine referitoare la această epocă istorică tulbure, citînd, ca și alți cărturari ardeleni din secolul trecut, începînd cu P. Maior, cronica lui Bonfinius. Daco-romanii — afirmă Papiu Ilarian în paragraful *Românii-și păstrează naționalitatea* — și-au apărat „individualitatea și caracterul lor național cu atîta scumpătate, încît după cum zice Bonfinius : nu atît se luptară pentru viață, cît pentru limbă“ [27]. Într-o formă parafrazată, ideea apare și în dedicația la primul volum al *Istoriei* („umbrelor românilor care s-au luptat în Dacia pentru limbă mai mult decît pentru viață“). Merită reținută și dedicația la volumul al doilea („senatului și poporului român care la Blaj, pe Cîmpia Libertății, jură să-și apere limba și țara“), întrucît se evidențiază importanța acordată limbii române în contextul evenimentelor revoluționare de la 1848, în toate provinciile românești, dar mai ales în Transilvania. Afirmarea și emanciparea națională, p r i n l i m b a n a ț i o n a l ă, sînt ideile care unesc pe românii din Țările Românești, în epoca pașoptistă. Pentru ardeleni, limba română reprezintă, în plus, stîlpul de rezistență al luptei lor pentru dreptul la existență ca o națiune de sine stătătoare, împotriva pericolului deznaționalizării. Această realitate a exprimat-o Papiu Ilarian și în numele ei a acționat permanent, convins că „limba și naționalitatea, fără de care nu este viață, sînt condițiunile existenței politice și naționale ale românilor“ [28].

Simion Bărnuțiu s-a impus în conștiința contemporanilor și în cultura românească mai ales prin contribuția în domeniul istoriei și al științelor juridice și într-o mai mică măsură decît Papiu Ilarian prin preocupări filologice. Cu toate acestea, Bărnuțiu nutrește convingeri asemănătoare cu ale lui Papiu și ale altor cărturari ardeleni, izvorîte dintr-o înaltă conștiință națională, privind rolul limbii române în apărarea existenței naționale a românilor din Transilvania, în afirmarea lor ca națiune modernă. În desfășurarea evenimentelor politice de la 1848, rolul lui Bărnuțiu este pe drept cuvînt istoric. Adevărat „patriarh“ al revoluției ardelene, el este autorul memorabilei *Proclamații* a națiunii române transilvănene, adunate pe locul numit, „întru eterna aducere

[27] *Op. cit.*, p. 63.
[28] *Idem, Istoria românilor din Dacia Superioară*, schița tom. III, editată de Ștefan Pascu, Sibiu, 1943, p. XI.

aminte", Cîmpul Libertății, în 3/15 mai 1848. Ca un preambul la această adunare națională, în ziua de 2/14 mai 1848 are loc, în Catedrala de la Blaj, o altă mare adunare a „inteligenței" române din Ardeal, la care sînt prezenți și cărturari de peste munți. *Discursul* lui Bărnuțiu cu acest prilej, la care ne referim în continuare, reprezintă un autentic manifest național-politic, o veritabilă „Cartă" pentru pașoptiștii ardeleni, pentru toți românii din Transilvania, văzuți în istorie ca și în contemporaneitate, cu doleanțele lor justificate. Prin profunda și obiectiva analiză întreprinsă asupra situației politico-sociale, naționale și culturale a românilor, prin revendicările formulate, *Discursul* are valoarea unui program de luptă al națiunii române din toate provinciile. Limba română este argumentul major care străbate întreg *Discursul*, pentru permanența în istorie a românilor, precum și pentru dreptul lor de a exista ca națiune liberă, în epoca de triumf a „ideii naționale" („în deșert se va mira posteritatea cum de n-am cunoscut noi că fiecare națiune numai atîta onoare și valoare are înaintea statului, cîtă onoare și valoare are limba ei ; în deșert se va mira cum de n-am văzut noi în secului luminilor și al naționalității ce este naționalitatea") [29]. Bărnuțiu adresează conaționalilor un patetic îndemn de a apăra limba română, cea mai prețioasă moștenire lăsată de înaintași, transmisă din generație în generație. Românii ardeleni sînt îndreptățiți în a pretinde drepturi egale cu celelalte națiuni din Transilvania, în virtutea acestui important argument lingvistic, dar și a argumentului istoric și a celui demografic. „Salvarea" limbii române înseamnă pentru Bărnuțiu o cauză sfîntă. În sprijinul ei evocă experiența milenară a poporului român care, în pofida unui destin istoric potrivnic, și-a păstrat, mai presus de orice, limba națională. În același scop, el citează referințele izvoarelor străine (din nou cronica lui Bonfinius !) : „însă cînd vi se va părea lupta cu neputință, cînd se vor ridica greutățile asupra voastră... aduceți-vă aminte atunci, cu cîtă însuflețire și bărbăție s-au luptat strămoșii noștri din Dacia pentru existență și onoarea națiunii noastre, precum ne-a lăsat scris Bonfinius cu aceste cuvinte : «Coloniile și Legiunile romane, copleșite de barbari, țin încă limba romană, și ca să nu o piardă cu totul, atît de tare se luptă, încît se pare că nu s-au bătut atît pentru ținerea vieței, cît pentru incolumitatea limbei»" [30].

Considerăm potrivit să citățm în întregime finalul *Discursului*. El reține atenția prin expresivitate, prin tonul profund emoționant al îndemnului către români de a-și salva limba națională, ca și prin înaltul conținut de idei. Ca într-o sinteză iluministă, se enunță interdependența dintre identitatea de limbă și suveranitatea națională, în întreaga istorie a românilor. Valoroasă este ideea despre conștiința etnică, a descendenței romane, conștiință ce și-a fixat amprenta în „numele nostru"

[29] Simion Bărnuț, *Discursul ținut la Catedrala din Blaj la 2/14 mai 1848*, București, 1908, p. 161.

[30] *Op. cit.*, p. 245—247 ; de remarcat dubla semnificație a latinismului cult *incolumitas, -tis :* „sănătate" și „conservare, salvare", care sugerează dubla acțiune a cărturarilor ardeleni în secolul trecut, în privința limbii române : apărarea și cultivarea ei, deopotrivă.

și în „limba noastră". Conștiința romanității se relevă a fi, o dată în plus, temeiul fundamental al permanenței și al unității poporului român („Așa, fraților ! aduceți-vă aminte, că va striga din mormînt străbunii noștri : Fiilor ! Noi încă am fost nu numai o dată în împregiurări grele, cum sînteți voi astăzi ; noi încă am fost înconjurați de neamici în pămîntul nostru, cum sînteți voi astăzi ; fost-am cu goții, dar nu ne-am făcut goți ; fost-am cu hunii, dar nu ne-am hunit ; fost-am cu avarii și nu ne-am avarit ; fost-am cu bulgarii și nu ne-am bulgărit ; cu rușii și nu ne-am rusit ; cu ungurii și nu ne-am ungurit ; cu sașii și nu ne-am nemțit. Așa este, fiilor ! nu ne-am ungurit, nu ne-am rusit, nu ne-am nemțit ; ci ne-am luptat ca români, pentru pămîntul și numele nostru, ca să vi-l lăsăm vouă dimpreună cu limba noastră cea dulce ca cerul, sub care s-a născut ; nu vă nemțiți, nu vă rusiți, nu vă unguriți neci voi ; rămîneți credincioși numelui și limbei voastre ; vedeți cum ne-am luptat noi pentru limba și romanitatea noastră : luptați-vă și voi, și le apărați ca lumina ochilor voștri...") [31].

6. Limba și istoria constituie repere esențiale de manifestare a unei națiuni. Mișcarea de renaștere națională, general europeană, se declanșează, în Țările Românești, în epoca „luminilor" ardelene, continuă, pe un plan superior, în Muntenia, începînd cu deceniul al treilea al secolului trecut și culminează cu etapa romantismului revoluționar pașoptist.

Afirmarea și cultivarea limbii române pun în lumină unitatea națională a românilor. Pentru Transilvania, apărarea identității de limbă a însemnat temeiul existenței limbii și culturii românești, dreptul la istorie al unei națiuni „excluse de la naționalitate".

[31] *Op. cit.*, p. 248.

Pluralul substantivelor feminine cu singularul în *-ă* în limba română contemporană

DOLORES PLĂTĂREANU

1. Problema pluralului substantivelor feminine și, în special, a pluralului format cu ajutorul desinențelor *-e* și *-i* a constituit obiectul mai multor lucrări referitoare la aspectele actuale ale limbii române sau la evoluția ei istorică. Au fost descrise modalitățile de formare a pluralului femininelor, au fost urmărite diversele transformări constatate în cercetarea diacronică a fenomenului, stabilindu-se natura acestora, sensul evoluției, repartizarea în spațiu a diverselor forme [1].

Rezultatele consemnate în studiile de specialitate sînt însă adesea contradictorii, motiv pentru care o nouă cercetare este, credem, binevenită.

Pornind de la reexaminarea opiniilor formulate anterior, în studiul de față ne propunem să aflăm răspuns la una dintre cele mai dificile probleme ridicate de fenomenul în discuție : reprezintă înlocuirea desinenței *-e* cu *-i* o tendință a limbii române contemporane, cum afirma în 1967 Iorgu Iordan [2] sau „tocmai din contra, se urmărește reducerea diferențelor între singular și plural și deci înlocuirea desinenței *-i* cu *-e*", cum nota, într-o lucrare publicată un an mai tîrziu, Alexandru Graur [3] ?

2. Argumente în favoarea uneia sau alteia dintre cele două opinii enunțate vom încerca să obținem prin cercetarea *Dicționarului explicativ al limbii române (DEX)* [4], materialul obținut fiind apoi comparat cu acela extras de Alexandru Graur din *Dicționarul limbii române moderne (DLRM)* [5].

---

[1] A se vedea, din bibliografia problemei, în special Alexandru Philippide, *Gramatica elementară a limbii române*, Iași, 1897, p. 15—18 ; Iorgu Iordan, *Pluralul substantivelor în limba română actuală*, în *Buletinul Institutului de filologie română „Alexandru Philippide"*, V, 1938, p. 1—54 ; idem, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, ediția a doua, București, 1947, p. 63—65 ; Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967, p. 83—85 ; Alexandru Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 118—156 ; Paula Diaconescu, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, București, 1970, p. 119—126.

[2] Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *op. cit.*, p. 83—85.

[3] Alexandru Graur, *op. cit.*, p. 119.

[4] [București], 1975.

[5] [București], 1958.

Ne-am oprit asupra DEX, întrucît acesta îndeplinește, după opinia noastră, trei condiții esențiale pentru cercetarea de față :

(a) oferă cea mai completă imagine asupra limbii române contemporane dintre sursele lexicografice de care dispunem,

(b) conține singurul material comparabil cu acela extras de Al. Graur din *Dicționarul limbii române moderne,* avînd un conținut similar, concepții de realizare asemănătoare și un colectiv de autori aproape identic și, în sfîrșit,

(c) permite observarea evoluției în timp a normelor limbii române în problema în discuție, datele de apariție a celor două dicționare fiind despărțite de aproape două decenii.

În mod firesc, din *Dicționarul explicativ al limbii române* am extras fișe numai de sub literele A, B și C, cercetate și de Alexandru Graur pe baza *Dicționarului limbii române moderne,* oprindu-ne în mod special asupra împrumuturilor latino-romanice, cu scopul de a verifica în timp constatările savantului citat. Pentru a vedea dacă nu cumva concluziile sînt, fapt puțin probabil din punct de vedere teoretic, strict dependente de originea cuvintelor cercetate, am examinat și situația celor cîteva neologisme de alte origini înregistrate sub aceste litere. Evident, am făcut confruntările necesare cu *Dicționarul limbii române moderne,* cu lucrarea lui Alf Lombard și Constantin Gâdei, *Dictionnaire morphologique de la langue roumaine* [6] și cu *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române (DOOM)* [7].

Din rațiuni practice, de economisire a spațiului grafic, vom înregistra în tabelele pe care le inserăm în paginile următoare doar neologismele latino-romanice pe care Alexandru Graur nu le-a inclus în listele publicate în *Tendințele actuale ale limbii române.* Datele statistice finale vor avea însă în vedere toți termenii neologici cercetați.

Precizăm, în sfîrșit, că, la fel ca Alexandru Graur [8], nu am luat în considerare termeni de tipul *agnostică, aliată, artistă, boemă, cabalistă, cameristă,* întrucît în cazul acestora desinența de plural marchează concomitent și opoziția de gen, și, prin urmare, formele cu *-i* ar putea fi considerate drept masculine.

3. Cercetarea literei A din *Dicționarul explicativ al limbii române* ne-a arătat că, față de listele întocmite de Alexandru Graur, trebuie consemnate următoarele neologisme latino-romanice de genul feminin care au la singular desinența *-ă* [9].

absidiole	acarinate	acridine
absolvențe	acarioze	acroleine
acantoze	acetone	addende [10]

[6] București, 1981.

[7] [București], 1982.

[8] *Op. cit.,* p. 119.

[9] Citățm cuvintele sub forma de plural pentru a fi mai ușor de observat desinența utilizată. Pluralele în *-i* sînt culese cu litere cursive.

[10] Potrivit autorilor DOOM, *addenda* (nu *addendă* ca în DEX) nu are formă de plural.

adenoidite
adiabate
admitanțe
agende
agnate
agriculturi
agrotehnici
alanine
alborade
albuminoide
alchene
alexine
alternative
altogravuri
amandine
ambrase
ambușure [11]
amidaze
amidine
amilopectine
amiloze
amprente
ampule
anaconde [12]
anacruze
anadiploze
anaforeze
anclave
andromedide
aneurine
angeite
anghile
anghine
angleze [13]
angoase
anodonte
anse
antanaclaze
antanagoge
anteclize
antedate
antibiograme
antibioze
anticatalize
antienzime
antifebrine
antimetabole
antiparticule
antrachinone
antracnoze
antracoze [14]
anure [15]
anverguri
anzeriforme [16]
aortite
apartenențe
aperturi
apide
apodoze
arahnoidite
areole
armade
armături
arseniuri
arteriole
arterite
artroze
ascaridioze
ascendențe
asiete
astronave
aterine
audiograme
autobasculante
autobetoniere
autocombine
autodrezine
autofurgonete
autogame
autolize
autopompe
auxine
avancronici
avene
avitaminoze
azoturi

Am înregistrat în *Dicționarul explicativ al limbii române* 267 de cuvinte latino-romanice, față de numai 166 extrase de Alexandru Graur din *Dicționarul limbii române moderne*. Marea majoritate, 244, formează pluralul cu desinența *-e* și doar 23 au la plural *-i*. Comparativ cu situația consemnată în *Tendințele actuale ale limbii române*, datele obținute de noi se prezintă astfel :

	Total	*-e*	*-i*	Raport procentual *-e / -i*
DLRM	166	151	15	90,96/9,04
DEX	267	243	24	91,01/8,99

[11] Cf. DOOM, p. 20 : *ambușuri*.
[12] În DOOM, p. 23, forma de singular a substantivului este *anaconda*.
[13] Cf. DOOM, p. 25, unde cuvîntul, ortografiat *anglaise*, nu are formă de plural.
[14] În DOOM, p. 30, cuvîntul nu are plural.
[15] Cf. DOOM, p. 30, unde se consideră că *anure* are doar formă de plural.
[16] În DOOM, p. 27, cuvîntul este ortografiat *anseriforme*.

Procentul de 90,96% înregistrat de Alexandru Graur a devenit 91,01%. Pătrunderea unor cuvinte noi în limba română (sau simpla lor înregistrare în dicționare), precum și consemnarea unor forme noi de plural au dus nu la scăderea numărului substantivelor care formează pluralul cu desinența *-e*, ci la creșterea acestuia. Mai mult decît atît, unul dintre neologismele latino-romanice pare că și-a „schimbat" forma de plural, înlocuind, după DEX, pe *-i* cu *-e* : *ancabluri* > *ancablure* (dar DOOM recomandă tot pluralul în *-i*).

Neologismele provenite din alte limbi decît latina sau idiomurile neolatine prezintă, în cadrul literei A, următoarea situație :

Nr. crt.	DLRM	DEX	Limba de origine	Desinența de plural
1.	*agenturi*	*agenturi*	germ.	*-i*
2.	alice	alice	ngr.	*-e*
3.	—	*aparaturi*	germ.	*-i*
4.	*arenzi*	*arenzi* [17]	pol. ; rus	*-i*
5.	—	autocare	germ.	*-e*
6.	—	*autocritici* [18]	rom. (după rus)	*-i*

Adăugarea lor la seria neologismelor latino-romanice nu modifică, în ciuda frecvenței desinenței *-i*, observația potrivit căreia, în cadrul neologismelor de sub litera A, numărul substantivelor care formează pluralul cu desinența *-e* a crescut în ultimele decenii.

Comparînd fișele extrase de noi cu listele acad. Alexandru Graur, am constatat că de sub litera B lipseau următorii termeni [19] :

bacterioze
balansine
baliste
balsamine
bancnote
barcarole
basidiomicete
batisfere
bavete
benzine
berete
berjere
bilete
biurete
blastule
blocade
bracteole
brame
brazuri
bregme
bretese
breve
briofite
bronhiole
bubaline
bufonade
bugle
buline
burbe
bureze
bursicule
bursuflure [20]
busculade
butadiene
butilene
butise

[17] După DOOM, p. 35, forma *arenzi* alternează încă cu *arende*.

[18] Despre *aparaturi* și *autocritici* se spune în DLRM că nu au forme de plural.

[19] Respectivele liste și deci DLRM conțin în plus față de DEX cuvintele : *babine, baschine, berme, berte, bombete.*

[20] Cf. DOOM, p. 78 : *bursufluri.*

În cadrul literei B, diferența dintre numărul total al neologismelor latino-romanice înregistrate de Alexandru Graur din *Dicționarul limbii române moderne* și acela găsit de noi în *Dicționarul explicativ al limbii române* este mai mică decît în cadrul literei A (117/154 față de 166/267). Cu toate acestea, raportul dintre substantivele feminine cu pluralul în *-e* și cele care au la același număr desinența *-i* este asemănător cu acela constatat anterior. După cum se poate vedea din tabelul de mai jos, frecvența desinenței *-e* este în creștere și în cadrul acestei litere :

	Total	*-e*	*-i*	Raport procentual *-e* / *-i*
DLRM	117	103	14	88,03 / 11,97
DEX	154	139	15	90,25 / 9,75

Luarea în considerare și a celorlalte neologisme neromanice nu schimbă situația de ansamblu, deși, și în acest caz, pluralele în *-i* sînt foarte frecvente :

Nr. crt.	DLRM	DEX	Limba de origine	Desinența de plural
1.	*balalaici*	*balalaici*	rus.	-i
2.	—	*bandoteci*	germ.	-i
3.	*benți*	*benți*	rus.	-i
4.	birje	birje	rus.	-e
5.	—	bișnițe	engl.	-e
6.	*bormașini*	*bormașini*	germ.	-i
7.	*brăgi*	*brăgi*	rus.	-i
8.	—	bremze [21]	germ.	-e
9.	*briști*	*briști*	rus.	-i
10.	bucșe	bucșe	ucr.	-e

Neologismele înregistrate sub litera C confirmă rezultatele obținute prin cercetarea literelor A și B. În plus față de cuvintele publicate de Alexandru Graur am înregistrat următorii termeni :

cabane	*cambruri*	canaste
cabriole	cambuze	cane
cagule	cameline	canete
calculoze	camelote	caniote
calosome	campanele	canise
camarile	canadiene	cantilene

[21] În DLRM se afirmă că acest substantiv este defectiv de plural.

cançone
cançonete
caprine
carabide
caradriiforme
caragane
carbene
carboxilaze
cardiograme
cardioscleroze
cardite
cariole
carmaniole
carpocapse
cartodiagrame
cartoniere
caserole
casete
cataclaze
catalpe
catazone
cateheze
catilinare
cavernograme
cavile
cefalite
cefeide
celafibre
centrosperme
cenuroze
cerebrozide
cetene
ceviane
cezariene
cheratite
chiasme
chile
chinchine
chinidine
chinoline
ciacone
cianamide
cianhidrine
cicade
ciconiiforme
cifoze
cime
cinematici
circumferințe
citocineze
cizeluri
clachete
clapete
cloramine [22]
cloroze
cocote
colecistite
colecte
colembole
colerete
colibaciloze
colite
colombine
colonete
colpite
columele
comandite
competențe
concertine
concoide
concrescențe
condrite
conductanțe
confiențe
conirostre
consistențe
consoarte
constringențe
contexturi
continențe
contingențe
contracturi
contracurbe
contraescarpe
contraexpertize
contrafișe
contragrife
contralte
contraoctave
contrapante
contrapartide
contrarande
contrareforme
contrascote
contrateme
copertine
copre
coreclize
coride
corize
corneene
corniere
cornize
coronule
corsetiere
corticopleurite
cose
cosinusoide
cosmonave
covalențe
coverte
coxe
craze
creodonte
crevase
cribluri
criptofite
crisofenine
crisoidine
cristiane
crochete
cromoblaste [23]
cromoproteide
cronograme
crucete
cruciere
crupade
cucule
culate [24]

[22] În DOOM nu se indică formele de plural *chinoline*, *cinematici*, *cloramine*.
[23] În DOOM, p. 147, cuvîntul este considerat de genul masculin.
[24] Înaintea acestui cuvînt, potrivit DLRM, ar fi trebuit să considerăm că din DEX lipsește cuvîntul *culase*, înregistrat de Alexandru Graur în *op. cit.*, p. 123. „Termenul" respectiv nu este însă decît o variantă fonetică a lui *chiulase*.

cumarine	*curbaturi*	cutume
cunete	curbete	cuverte
cupele	cure	cuvete
cuperoze	*curiepuncturi*	cvadrige
cupulifere	cuscute	cvadrireme
cupuri	cușete	

Mult mai numeroase decît în cadrul literelor A și B, neologismele latino-romanice înregistrate sub litera C formează pluralul în primul rînd cu ajutorul desinenței *-e*. Se află în această situație 387 din cele 426 de cuvinte înregistrate. Au ca desinență de plural *-i* doar 39 de termeni latino-romanici. Raportul celor două cifre este superior și aici aceluia constatat de Alexandru Graur pentru aceeași literă și același tip de cuvinte în cadrul *Dicționarului limbii române moderne*. Se poate observa cu ușurință acest fapt în tabelul care urmează :

	Total	*-e*	*-i*	Raport procentual *-e* / *-i*
DLRM	253	223	30	88,15 / 11,85
DEX	425	386	39	90,82 / 9,18

Situația de ansamblu nu se schimbă dacă adăugăm la termenii împrumutați din latină sau din idiomuri romanice clasa neologismelor pătrunse în română din alte limbi.

Nr. crt.	DLRM	DEX	Limba de origine	Desinența de plural
1	2	3	4	5
1.	*calești*	*calești*	rus.	-i
2.	canistre	canistre	germ.	-e
3.	cantore	cantore	rus.	-e
4.	caracatițe	caracatițe	rus.	-e
5.	—	cardioide	rus.	-e
6.	carete	carete	rus.	-e
7.	*cazărmi*	*cazărmi*	rus.	-i
8.	*călimări*	*călimări*	ngr.	-i
9.	*cești*	*cești*	rus.	-i
10.	*chembrici*	*chembrici*	engl.	-i
11.	—	chible	germ.	-e
12.	chifle	chifle	germ.	-e
13.	chivere	chivere	rus.	-e
14.	clame	clame	germ.	-e
15.	clape	clape	germ.	-e
16.	*claviaturi*	*claviaturi*	germ.	-i

1	2	3	4	5
17.	cleme	cleme	germ.	-e
18.	clisme	clisme	ngr., germ.	-e
19.	clupe	clupe	germ.	-e
20.	*coli*	*coli*	ngr.	-i
21.	*colecturi*	*colecturi*	germ.	-i
22.	*comandaturi*	*comandaturi*	germ.	-i
23.	combine	combine	engl.	-e
24.	concine	concine	ngr.	-e
25.	cratime	cratime	ngr.	-e
26.	—	crucne	germ.	-e
27.	cucure	cucure	ngr.	-e
28.	curmale	curmale	ngr.	-e

4. O singură concluzie se impune după parcurgerea separată și în comparație a tabelelor reproduse mai sus : numărul substantivelor care formează pluralul în *-e,* având la singularul nearticulat desinența *-ă,* este în creștere în cadrul neologismelor.

Proporția de aproximativ 10/1 (cu mici diferențe de la o literă la alta) dintre neologismele cu pluralul în *-e* și cele cu pluralul în *-i* este elocventă în acest sens. Rezultatul concordă de altfel cu constatarea lui Gr. Brâncuș că din „3300 substantive neologice în *-ă* numai 300 au pluralul în *-i*“ [25]. La aceasta ar trebui să mai adăugăm faptul că substantivele cu pluralul în *-i* aparțin unor tipuri bine caracterizate [26]. Dintre cele 77 de exemple aparținînd primelor 3 litere, 47, deci mai mult de jumătate, sînt formate cu sufixul *-ură* și de aceea au fost asimilate în ceea ce privește flexiunea cu cuvintele vechi românești de tipul *legătură, arsură.* Aceeași este situația compuselor neologice în structura cărora intră un cuvînt mai vechi în limbă *(autostrăzi. avangărzi, aviergărzi, contramărci),* la care forma de plural este, cum era și normal, identică cu cea a cuvîntului de bază. În sfîrșit, un număr de 16 substantive cu pluralul în *-i* au radicalul singularului terminat în velară *(c, g),* semioclusiva absorbind, la plural, vocala palatală următoare. De fapt și în aceste cazuri s-a urmat un „model“, căci substantivele feminine în *-că* și *-gă* mai vechi în limbă au aproape toate pluralul în *-i* (cf. *stînci, lunci, bănci, dungi, pungi).*

Situații ca cele menționate mai sus, în care este clar că adoptarea desinenței *-i* nu este rezultatul unei opțiuni actuale, ci că ea a fost, într-un fel, impusă de apartenența substantivelor respective la anumite clase strict circumscrise, sînt deci de natură să mărească diferența, obținută statistic, dintre pluralul în *-e* și *-i.*

[25] Grigore Brâncuș, *Părțile de vorbire flexibile,* în *Sinteze de limba română,* ediția a doua, București, 1981, p. 121.

[26] Vezi Alexandru Graur. *op. cit.,* p. 123—124.

Ni se pare astfel dovedită afirmația acad. Al. Graur că „tipul care se dezvoltă astăzi este cel în *-e* și aceasta constituie o revenire la modelul romanic“ [27].

Termenii nou pătrunși în limbă sînt încadrați, de regulă, în seria cuvintelor care formează pluralul în *-e*. Situația se prezintă întrucîtva diferit în cazul termenilor împrumutați în perioade anterioare din alte limbi decît cele înrudite cu româna. Pluralul acestor cuvinte se formează mai frecvent cu desinența *-i*, fără să se poată vorbi însă de o predominare a acestei desinențe în ansamblul neologismelor respective.

Cum nu credem că se poate vorbi de alegerea desinenței în funcție de originea neologismului, se pare că ne aflăm în fața unei caracteristici a aspectului cult al limbii române. Aceasta preferă, am spune, pluralul în *-e*, în timp ce varianta populară a limbii noastre înclină să folosească mai frecvent desinența *-i* [28]. Ar sugera aceasta și menționarea în ambele dicționare ca formă corectă a lui *coperte*, în timp ce *coperți* este considerată o variantă mai puțin îngrijită ; această a doua formă s-a răspîndit însă atît de mult, încît dicționarele susțin, din conservatism, o formă practic ieșită din uz.

Preferința actuală, în mod special în limbajul cult, pentru pluralul în *-e* are după părerea noastră două cauze :

1. Revenirea la tipul romanic de marcare a pluralului se încadrează în tendința mai generală de reromanizare a limbii române, constatată în diversele sale compartimente. Fenomenul se explică cu atît mai mult, cu cît, cum am constatat în cercetarea pe care am întreprins-o, majoritatea covîrșitoare a substantivelor feminine recente sînt latino-romanice.

2. Spre deosebire de *-i*, desinența *-e* nu provoacă alternanțe fonetice în radical, ceea ce e în consens cu tendința mai generală din limba actuală — constatată în diverse sisteme flexionare — de reducere masivă a alternanțelor fonetice. Astăzi neologismele, indiferent că sînt substantive, verbe etc., tind să păstreze în flexiune un radical nealterat. Din acest punct de vedere, este, prin urmare, explicabilă preferința vorbitorilor de a folosi neologisme cu desinența *-e*, care corespunde acestei tendințe generale.

Ar mai fi de adăugat, în legătură cu fenomenul în discuție, o constatare care se impune de la sine : afectînd în exclusivitate neologismele recente, această tendință își are evident originea în limbajul cult. Cum însă numărul acestor neologisme este extrem de mare, iar, pe de altă parte, ele pătrund masiv în limbajul comun, este de prevăzut că tendința în discuție își va lărgi aria de acțiune. Deocamdată, ea a determinat oprirea extinderii desinenței *-i* prin scoaterea aproape totală de sub incidența acestei tendințe a neologismelor recente.

---

[27] Alexandru Graur, *op. cit.*, p. 124.

[28] Diferența dintre opiniile lui Iorgu Iordan și Alexandru Graur apare, în fond, datorită faptului că cei doi autori se referă primul la limba populară vorbită, iar celălalt la limba cultă.

Coordonarea subordonatei cu un termen din regentă

GH. N. DRAGOMIRESCU

În recenta sa lucrare *Probleme controversate de gramatică a limbii române actuale* (Scrisul Românesc, 1982), Gh. D. Trandafir pune, între altele, și o problemă excepțională și, după părerea noastră, contestabilă [1]. Autorul discută două structuri ale frazei care au nu numai aparent, ci și de fapt caracter de anomalie.

În cele ce urmează ne vom referi la cazul unei subordonate care, în același timp, este coordonată și cu una din părțile de propoziție din propoziția regentă, pornind — împreună cu autorul — de la un exemplu ca : „În casă, lumea se împărțise în două, *în pripă* și *cum se nimerise*" (Lăncrănjan). E o construcție destul de frecventă în limba română actuală, dar considerată în franceza actuală o abatere. În gramatica franceză (cf. Larive et Fleury, Grevisse etc.), nu se admite astăzi coordonarea unei *părți* de propoziție cu o propoziție subordonată, nefiind „de aceeași natură sintactică". „Cel mai bun scriitor — ni se spune — ar fi dezavuat dacă s-ar încumeta să scrie, ca Racine : *Ah ! savez vous le crime et qui vous a trahie ? (Iphigénie)*" [2]. H. Morier o admite totuși ca figură de stil, numind-o *zeugmă sintactică* [3].

În exemplul citat mai sus, autorul (p. 115—117) consideră subordonata *cum se nimerise* coordonată nu numai cu complementul circumstanțial *în pripă*, ci și cu propoziția întreagă — așadar propoziția principală n-ar fi numai o regentă a subordonatei, ci și o coordonată a ei. Argumentarea acestei interpretări ar fi : *1.* „o propoziție subordonată determină, în majoritatea cazurilor, un singur cuvînt din regentă, indiferent de funcția lui sintactică, nu regenta în întregime" (cu toate că o „subordonată cauzală — arată autorul — nu trebuie raportată [uneori] numai la predicat") ; *2.* „La fel trebuie interpretate și raporturile sintactice de coordonare și *cele apozitive* (s.n.) din frază. Coordonarea dintre propozițiile frazei *Prietenul îl sărută pe frunte și-l mîngîie* se reduce în fond la coordonarea dintre predicatele *sărută* și *mîngîie*". După cele două mențiuni de mai sus, autorul continuă : „În mod ana-

---

[1] Lucrarea este plină de observații inedite și, după noi, valoroase, privitoare la sintaxa frazei, pe care le-am considera mai degrabă contribuții, nu „probleme controversate".

[2] Henri Morier, *Dictionnaire de poétique et de rhétorique*, P.U.F., 1961, p. 483.

[3] Cf. și Gh. N. Dragomirescu, *Mică enciclopedie a figurilor de stil*, Editura Științifică și Enciclopedică, 1975, p. 198—199.

log (?), în fraza *S-ar fi crezut că acesta e destinul lor scris pînă la sfîrșitul veacurilor: să rătăcească de la un capăt la altul, cu căruțele lor verzi* (Cezar Petrescu), propoziția [atributivă] apozitivă *să rătăcească de la un capăt la altul cu căruțele lor verzi* explică numai pronumele *acesta* din regentă". Ar fi vorba, așadar, de o *analogie* între construcția atributivei apozitive *să rătăcească de la un capăt la altul* etc. și coordonarea *sărută* și *mîngîie* — analogie pe care n-o vedem, cu toate că „explică numai pronumele *acesta* din regentă". Autorul ajunge la concluzia : „În aceste condiții (?) e posibil ca o propoziție să fie simultan *subordonată și coordonată în raport cu termenii diferiți din altă propoziție*" (s.n.). În sfîrșit, după ce menționează că „propoziția modală *cum se nimerise,* subordonată față de predicatul *se împărțise* prin adverbul relativ *cum,* este totodată și coordonată prin conjuncția *și* cu complementul modal *în pripă,* din aceeași propoziție *în casă, lumea se împărțise în două, în pripă* [ceea ce este corect], autorul mai dă un exemplu : *Grigore ... trebuie să se repeadă negreșit pînă la Pitești, unde a fost chemat de niște afaceri foarte importante și care nu suferă amînare* (Rebreanu), cu observația neîntemeiată că „propoziția atributivă *care nu suferă amînare* este *coordonată* și subordonată în raport cu aceeași propoziție *(unde a fost chemat de niște afaceri foarte importante),* care, la rîndul său, este subordonată". Și totuși, în continuare, citim : „În exemplele precedente, subordonata și termenul din regentă cu care se coordonează subordonata determină aceeași parte de propoziție : *se împărțise ... în pripă / și cum se nimerise; afaceri foarte importante / și care nu suferă amînare*". Ceea ce, firește, înseamnă că raportul de coordonare privește exclusiv cele două secvențe subordonate ale frazei — partea de propoziție și subordonata — nu subordonata și propoziția întreagă.

Contribuția inedită, pe care socotește Gh. D. Trandafir că o aduce cu privire la analiza relației unei subordonate cu regenta ei (în construcția ilustrată de cele două fraze de mai sus) implică o eroare de ordin teoretic, anume că relația unei atributive apozitive cu regentul ei se poate compara, prin analogie (?), cu relația dintre două predicate. Atributiva apozitivă este însă *o subordonată legată prin juxtapunere de un termen sinonim din regentă* — în cazul exemplului dat, numele predicativ (nu cu un predicat verbal), așadar ea „împărtășește" aceeași funcție cu el (cu pron. *acesta*) : „destinul lor... este / *să rătăcească...*" (propoziție predicativă).

Pe de altă parte, schema coordonării, în care se integrează o parte de propoziție dintr-o regentă împreună cu o propoziție subordonată, nu îngăduie decît *verificarea sinonimei gramaticale* dintre termenii coordonați : „se împărțise *în pripă / și la nimereală* (cum se nimerise)" nu „se împărțise și ... [ar trebui să urmeze alt predicat]", întrucît verificarea unei coordonări între două propoziții nu se poate face decît fie prin participarea a două predicate, fie prin repetarea predicatului precedent. Conjuncția copulativă *și* aparține (în exemplul nostru) numai cuplului celor doi termeni subordonați : *în pripă / și cum se nimerise* (la nimereală). Tot așa și în exemplul *afaceri importante / și care nu suferă*

amînare, în care coordonarea copulativă cu *și* nu implică prezența verbului-predicat al regentei, ci „sudează" cuplul unei determinări atributive [4].

Aceeași problemă a dublei relații sintactice în frază se pune și în cazul subordonatei concesive care apare, în texte pînă aproape de vremea noastră, simultan coordonată adversativ cu regenta ei. Pentru limba română actuală, e un fenomen destul de complicat — considerat, în tot cazul, o greșeală — avut în vedere și de Gh. D. Trandafir. Asupra acestei anomalii sintactice sînt, desigur, altele de spus.

[4] Gh. D. Trandafir citează în notă, la p. 117, pe Mioara Avram care „afirmă categoric" — și pe bună dreptate, după noi — că „impresia coordonării unei subordonate cu regenta ei [...] este o imposibilitate". Dînsul formulează un număr de trei concluzii care ar rezulta din argumentarea autoarei citate și ar infirma temeiul științific al argumentării. Concluziile însă decurg din optica „subiectivă" a autorului, nu din ceea ce susține Mioara Avram.

Cuvinte noi în limba română actuală

(pornind de la *Dicționarul de cuvinte recente — DCR*)

COMAN LUPU

Publicarea *Dicționarului de cuvinte recente* (București, Editura Albatros, 1982), întocmit de Florica Dimitrescu, reprezintă o substanțială contribuție la cercetarea dinamicii și a direcțiilor de manifestare a acesteia în vocabularul românesc de azi. Efortul Floricăi Dimitrescu de a înregistra cuvintele noi apărute în presa noastră într-o perioadă strict determinată (1960—1981) se alătură — ca un bogat ansamblu de argumente — interesului acordat de mai mulți lingviști mișcărilor de înnoire din lexicul limbii române actuale (vezi bibliografia din DCR).

Considerînd DCR ca o lucrare de referință deja cunoscută, nu ne propunem o analiză a conținutului și principiilor de elaborare a acestui dicționar, ci o completare [1] a materialului oferit de Florica Dimitrescu. Venind în întîmpinarea dorinței exprimate de autoare în *Prefață* (vezi p. 20—21), adăugăm la datele cuprinse în DCR alte atestări — din presa scrisă sau vorbită, pentru aceeași perioadă — și sugestii, care să îmbogățească perspectiva asupra tendințelor din lexicul românesc al ultimelor două decenii cu noi elemente.

Am grupat elementele lexicale notate mai jos în trei categorii: *1.* Cuvinte deja atestate în dicționarele românești, dar cu alte sensuri. *2.* Termeni împrumutați. *3.* Cuvinte create în română, prin derivare sau compunere.

1. Sensuri noi. *Drumar* s.m. Constructor de drumuri. „Rîndurile de mai jos se referă la «Cupa d r u m a r i l o r» — competiție de schi organizată și disputată de ... d r u m a r i, de acei oameni care construiesc drumuri pe întinsul țării". I.B., 24 II 76, p. 3 [2]. Din *drum* + *-ar*. (DLRM, alte sensuri.)

Formator s.m. Cel care formează ceva. „Aldo Moro recomandat pentru misiunea de f o r m a t o r al guvernului." I.B., 29 X 74, p. 4. Din *formă* + *-tor*. (DN3, alte sensuri.)

Lobby s.n. Persoană/grup de persoane care influențează membri ai Parlamentului în (de)favoarea unui proiect de lege. „...unii membri ai majorității din Camera Comunelor — și anume cei care susțin interesele feroviarilor (se știe că tunelul va fi străbătut de două căi ferate)

---

[1] Vezi și sugestiile făcute în recenzia la *Dicționarul de cuvinte recente*, în *Studii și cercetări lingvistice*, nr. 6, 1982, p. 501—506.

[2] Pentru abrevieri, vezi DCR, de unde am preluat *tale quale* întregul sistem convențional.

— au dat o altă explicație noii blocări a deschiderii șantierului : presiunile exercitate de l o b b y-ul parlamentar al transporturilor rutiere...“ I.B., 17 XII 74, p. 4. Din engl. *lobby*. (DN3, alte sensuri.)

2. T e r m e n i i î m p r u m u t a ț i aparțin, în majoritatea lor, domeniului tehnico-științific. O caracteristică a cuvintelor străine extrase din presa scrisă o reprezintă — dat fiind statutul lor de împrumuturi de lux sau ocazional necesare — glosările care le însoțesc aproape cu regularitate (vezi *infra, lyrics, street-art*).

Aleatorie s.f. „Străinul acesta, ...un muzician modern, adept al serialismului și al a l e a t o r i e i, și-a propus să reînvie... cultul spectacolelor de mare anvergură.“ *Cont.*, 11 V 73, p. 10. Cf. fr. *(musique) aléatoire* 'se dit d'une musique dans laquelle l'auteur introduit des éléments de hasard ou d'improvisation au niveau de la composition ou de l'exécution“, *Lexis*.

Elicotecă s.f. Peliculă pe care sînt păstrate imagini filmate din elicopter. „...atît a petrecut realizatorul francez de filme documentare S.M.... filmînd din văzduh peisajele Franței. În felul acesta el a întocmit ceea ce a denumit o e l i c o t e c ă ce cuprinde, înregistrat pe mii și mii de metri de peliculă, chipul Franței contemporane.“ Sc., 2 III 75, p. 6. Din fr. *[h]élico[ptère] + -thèque*.

A ghilimeta vb. I. A folosi ghilimelele, a distinge un citat prin ghilimele. „În realitate, autorul a folosit ad-litteram textul original, ceea ce, evident, l-ar fi obligat... s ă g h i l i m e t e z e frazele respective, să indice, între paranteze, că este vorba de un citat, deci nu de o contribuție originală...“ Fl., 27 VIII 78, p. 18. Din fr. *guillemeter*.

Grupuscul s.n. Grup(are) cu puțini membri. „«Neonaziștii ies în lume ca un curent internațional» — scria un ziar vest-german. Iar aceasta este urmarea logică a faptului că g r u p u s c u l e l e lor inițiale au fost tratate cu indiferență...“ I.B., 11 VI 79, p. 8. Din fr. *groupuscule*, DMN, 1965, it. *gruppusculo*, DLI.

A inocenta vb. I. A scuza, a considera admisibil, a dezvinovăți. „Centrul feminin din Berlinul occidental strînge semnături..., vizînd interzicerea filmului francez «Histoire d'O», film pe care militantele îl acuză că incită la violență și arbitrar împotriva femeilor și că glorifică și i n o c e n t e a z ă servituțile la care femeile sînt supuse...“ Săpt., 10 XII 76, p. 4. Din fr. *innocenter*.

Lyrics s.n. pl. 1978. Texte de legătură, cîntate, într-o operă dramatică sau film. Cuv. engl. ; cf. și fr. *lyrics*. Vezi *infra, gen-neant*.

Pito s.n. (cuv. ceh) „...o băutură cu gust, miros și chiar spumă așa cum are berea. Se va distribui sub numele de p i t o, denumire foarte apropiată de cea a berii *(pivo)*. P i t o se va produce... din aceleași materii prime folosite pentru pregătirea berii. Dar... va fi eliminat complet alcoolul.“ Sc., 24 VIII 75, p. 6.

Sauropod s.m. „Modelul unui s a u r o p o d de 20 m (reptilă din specia dinozaurilor ierbivori) va fi expus la Muzeul științific...“ I.B., 17 V 75, p. 8. Din fr. *sauropodes*, s.pl.

Street-art s. „În S.U.A. este acum la modă curentul așa-numit s t r e e t - a r t (arta străzii sau arta în stradă) : un pictor sau un grup

de pictori folosesc calcanurile (zidurile oarbe) ale clădirilor ca suport pentru un comentariu grafic al actualității." Sc., 12 XII 74, p. 4.

Umidificator s.n. „Ștergătoare de geamuri, ... u m i d i f i c a t o r (sub această denumire se ascunde un fel de... stropitoare) pentru rufe, dispozitiv de tăiat (estetic) fructele — iată cîteva instrumente de uz casnic." I.B., 12 IV 77, p. 3. Din fr. *humidificateur*.

3. Avînd în vedere modul de formare, am separat cuvintele create pe teren românesc în *3.1.* derivate și *3.2.* compuse (tipul substantiv-substantiv).

3.1. Derivatele românești atestate în DCR sînt, în majoritatea lor, obținute prin sufixare cu afixe neologice sau create cu ajutorul unor prefixe devenite productive în româna contemporană. Vezi, de exemplu, pentru cel de al doilea tip de derivate, în DCR, *anti-, sub-, supra-* etc. Dintre sufixe, alături de *-ist, -ism, -iza* ș.a., apar și altele, mai puțin prezente în sistemul derivativ românesc (vezi *călăuzier*, cu *-ier* detașabil din *bilanțier* sau din *bonier*, DN3 ; vezi și *infra, vacanțier*). Uneori, derivatele au ca punct de plecare cuvinte-bază dintre cele mai neașteptate (vezi *firavitate, lipiciozitate, căminiza* etc., DCR), ceea ce dovedește mobilitatea ridicată pe care o au unele afixe împrumutate în limba română modernă.

Dintre cuvintele care sînt create în limba română prin derivare, am selectat următoarele atestări :

Caracudism s.n. Tendință de a deforma adevărul, în presa sportivă ; mistificare practicată în jurnalistică. „Mult mai grav — și greu de remediat, că le-a intrat în sînge unor confrați — mi se pare fenomenul c a r a c u d i s m u l u i. Îmi pare rău că trebuie să spun public — și sper să nu fiu tratat ca *necoleg*, ci, dimpotrivă, ca slujitor al presei sportive — dar au răsărit de cîtăva vreme printre noi confrați care cam calcă pe urmele lui Caracudi — cunoscutul personaj caragialesc, reporterul care asigura... informația cu senzație, dar nu și cu firul realității și al bunei informații." V. stud., 10 X 73, p. 16. Din *Caracudi* + *-ism*.

Coschimbaș, -ă s.m.f. Persoană care face schimb (de locuință) cu cineva. „W.M. a considerat că apartamentul predat de el nu prea ar fi avut nevoie de reparații, că numai din spirit de șicană c o s c h i m b a ș a sa ar fi zugrăvit și curățat locuința." Sc., 9 XI 77, p. 2. Din *co-* + *schimbaș* (<*schimb* + *-aș*). Amintim tot aici și termenul *schimbă* s.f. (< *schimb* 'persoană care înlocuiește/este înlocuită în muncă de altcineva' + *-ă*), foarte frecvent în vorbirea muncitorilor și chiar, ne atrage atenția Florica Dimitrescu, a cadrelor didactice de la Facultatea de Limba și Literatura Română, București, care lucrează cîte 2—3, în schimburi, cu o grupă de studenți străini.

Experiențialist, -ă adj. „Ceea ce au văzut imediat tot comentatorii a fost caracterul e x p e r i e n ț i a l i s t al unei bune părți din proza lui Mircea Eliade. Dar are vreo valoare observația că romanul își transcrie propriile experiențe ?" AUB, Lb. și lit., XVIII (1969), 2, p. 131.

Necoleg s.m. 1973. Persoană care nu se manifestă colegial. Din *ne-* + *coleg*. Vezi *caracudism*.

Odihnist s.m. Persoană aflată la odihnă, în concediu. „Iar dacă diversele cîntecuțe sînt de nivel răvaș de plăcintă sau melc-melc-codobelc, asta se potrivește cu climatul prostănac al o d i h n i s t u l u i aflat pe malul mării." R. lit., 2 III 78, p. 17. Din *odihnă* + *-ist*.

Panoramare s.f. „După această largă p a n o r a m a r e de nume, un cîntec de-al nostru..." Emisiune Radio, 23 VIII 75. Din *panoramă* vb., DCR, 1967.

Patronator, -oare adj. Care patronează/sprijină. „...ei vor susține... 75 de proiecte de diplomă cu lucrări care soluționează unele probleme actuale ale producției din întreprinderea p a t r o n a t o a r e." I.B., 3 V 77, p. 6. Din *patroná* + *-tor*.

Șoferist, -ă adj. De șofer, care aparține unui șofer. „...au fost aduse la un loc, în numai cîteva ore, nu mai puțin de 55 de autovehicule de la diferite domicilii ș o f e r i s t e, în loc de garajele unor întreprinderi..." Sc., 8 VI 73, p. 2. Din *șofer* + *-ist*.

Toboganist s.m. Îngrijitor de tobogane. „S-a înființat și un post de t o b o g a n i s t, care nu era prevăzut în statut." Sc., 4 II 79, p. 4. Din *tobogan* + *-ist*; cf. și engl. *tobogganist* 'persoană care se dă cu toboganul'.

Vacanțier s.m. Persoană plecată în vacanță/concediu. „În vacanță... v a c a n ț i e r i i și-au purgat sufletul de orice preocupare consistentă." R. lit., 2 III 78, p. 17. Din *vacanță* + *-ier*, după fr. *vacancier*.

3.2. Dacă imaginea clasică asupra raportului dintre derivare și c o m p u n e r e s-a schimbat — pe baza datelor culese din limba actuală de către specialiști —, corpusul de cuvinte consemnate în DCR demonstrează convingător orientarea lexicului românesc spre acest procedeu (vezi Fulvia Ciobanu, Finuța Hasan — redactori responsabili: Al. Graur, Mioara Avram —, *Formarea cuvintelor în limba română. I. Compunerea*, București, 1970; Florica Dimitrescu, *Cuvinte și sensuri noi în presa actuală*, I, LR, XI (1962), *2*, p. 131—139; II, *4*, p. 387—399; *Tendințe ale formării cuvintelor în limba română actuală*, LL, X (1965), p. 231—245; *Trăsături specifice ale compunerii în limba română literară actuală*, SCL, XXI (1970), *3*, p. 325—334; I. Coteanu, A. Bidu-Vrănceanu, *Limba română contemporană. II. Vocabularul*, București, 1975, p. 217; Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 268).

O statistică parțială, făcută pe articolele de la două litere din DCR (C — cu 403 intrări lexicografice, S — cu 422), arată că în cele două secțiuni ale dicționarului Floricăi Dimitrescu sînt încorporate 274 de derivate și 253 de cuvinte compuse. Aceasta înseamnă că, dacă nu a dobîndit încă prioritate printre mijloacele interne de îmbogățire a vocabularului, compunerea este un procedeu activ, cu o mare putere de creație, în raport cu situația din etapele anterioare de evoluție a limbii române. Același fenomen se întîmplă de altfel în întregul ansamblu al limbilor romanice, în care compunerea funcționa ca o modalitate necaracteristică în formarea de cuvinte noi. Vezi, de exemplu,

pentru franceză, considerațiile lui Pierre Gilbert, *Dictionnaire des mots nouveaux,* Paris, 1971, p. III—IV. Pentru alte limbi neolatine, vezi Anca Giurescu, *Les mots composés dans les langues romanes,* The Hague — Paris, Mouton, 1975, p. 160.

Orientarea de azi către compunere poate fi explicată, credem, prin avantajul pe care îl oferă cuvintele noi astfel obținute. Cuvîntul compus răspunde în primul rînd necesității unei exprimări clare și nuanțate, nu cere în general precizări suplimentare, așa cum se întîmplă, de pildă, în cazul multor cuvinte împrumutate (vezi *supra, lyrics).* Compuse de tipul *artă-desfătare, competiție-avalanșă* etc., chiar dacă sînt efemere, ilustrează o tendință din lexicul actual și se disting, în paginile în care sînt folosite, ca elemente expresive pentru noțiunea pe care o desemnează.

Din punctul de vedere al structurii, cuvintele compuse din DCR se află sub semnul varietății. Teoretic, orice termen poate intra în alcătuirea unui compus. Practica acestui procedeu relevă însă folosirea mai frecventă — datorită sensului pe care îl au — a anumitor elemente. Se poate vorbi de o tendință de specializare a unor cuvinte într-o anumită poziție. Unele sînt întrebuințate ca al doilea termen, cum este *cheie* (care apare în DCR alături de *frază-, meci-, personaj-, poziție-, problemă-, punct-, ramură-*), *-fulger* (împreună cu *convorbire-, interviu-), -record* sau *-fluviu.* Altele apar numai ca prim element (vezi *film-*), iar altele funcționează ca elemente de compunere în ambele poziții (vezi *pilot-,* dar și *sat-pilot, mină-pilot, uzină-pilot* etc.). De fapt, încă din 1970, Florica Dimitrescu sublinia că „termeni ca cei amintiți, fiind frecvent utilizați, își pierd semnificația inițială și devin — cu timpul, printr-un proces îndelungat — simple afixe" (SCL, XXI, *3,* p. 320).

La perioada pe care o cuprinde DCR aparțin și atestările de mai jos :

Altoi-minune s.n. „A l t o i u l - m i n u n e a fost făcut de un bătrîn țăran..." Mag., 5 X 74, p. 7. (Format din *altoi* + *minune*). Vezi și *oală-minune, vas-minune,* DCR.

Artă-desfătare, artă-vehicul s.f. „Două programe de anvergură flanchează marea competiție... Unul se numește, după expresia lui Paul Eluard, *Les yeux fertiles,* și își propune să prezinte filmul ca a r t ă - v e h i c u l... Repertoriul [celui de al doilea program] este contrariu feeriei, inversul fastului, antipodul ideii de a r t ă - d e s f ă t a r e." R. lit., 22 V 75, p. 24. (Formate în română).

Capitală-port s.f. „Nava sovietică a părăsit Leningradul cu destinația Lisabona, inaugurînd cursele regulate... între orașul de la gurile Nevei și c a p i t a l a - p o r t de pe litoralul Atlanticului..." I.B., 27 VII 74, p. 8. (Format în română.) Vezi și *oraș-port,* DCR.

Cifră-argument s.f. „C i f r e - a r g u m e n t despre potențialul productiv al agriculturii noastre." Sc., 22 II 75, p. 2. (Format în română.)

Competiție-avalanșă s.f. „Între cele două extreme, o c o m p e t i ț i e - a v a l a n ș ă, susținută de o *supercompetiție-taifun,* adică un festival care depășește din toate punctele de vedere scara umană, posibi-

litățile medii ale unei ființe raționale...“ R. lit., 22 V 75, p. 24. (Format în română.)

Copil-meșter s.m. „Și cînd, la inaugurarea solemnă, printre sute de caftane și fireturi, copilul-meșter este alungat fără un semn, măcar de recunoștință, Rubliov, care a văzut totul și a auzit totul, simte, ...după ani de tăcere, nevoia unui cuvînt de îmbărbătare.“ Almanah Cinema, 1973, p. 157. (Format în română.) Vezi *copil-*, DCR.

Cuvînt-emblemă s.n. „Iubire, cuvînt-emblemă.“ Emisiune Radio, 26 II 75. (Format în română.) Vezi *cuvînt-*, DCR.

Disciplinometru s.m. „Într-o întreprindere specializată în producția aparatelor electrice de măsurat de ce nu se gîndește nimeni să inventeze și unul nou — respectiv un disciplinometru?“ Sc., 18 XI 77, p. 2. (Format în română.) Vezi *respirometru*, DCR.

Disc-record s.n. „Capcana discului-record. «Zorba grecul»: un film cu disc-record, grație lui Theodorakis.“ Almanah Cinema, 1973, p. 151. (Format în română.) Vezi *disc-*, *cifră-record*, *producție-record*, DCR.

Eșec-record s.n. „Timișorenii înregistrează eșecul-record al campionatului din partea unei formații care suferise două înfrîngeri în etapele precedente“. Sp., 26 XI 74, p. 3. (Format în română.)

Faliment-record s.n. „Un faliment-record. Firma japoneză Kohuju, ale cărei afaceri cuprindeau domenii diferite..., s-a declarat în stare de faliment. Se consideră că este cel mai mare crah înregistrat în Japonia...“ Sc., 9 IX 75, p. 6. (Format în română.)

Farmacie-muzeu s.f. „Bratislava: o farmacie-muzeu. În vechea clădire a farmaciei «Crasnîi rac» s-a deschis... un original muzeu farmaceutic ce adăpostește peste 4 000 de exponate rare și 2 000 de cărți.“ I.B., 9 X 75, p. 4. Și în emisiune Radio, 21 XII 75. (Format în română.) Vezi și *casă-muzeu*, *castel-muzeu*, *oraș-muzeu*, *stradă-muzeu*, DCR.

Film-debut s.n. Film în care debutează cineva. „Annie Girardot, interpretă într-un film-debut.“ Almanah Cinema, 1973, p. 5. (Format în română.) Vezi și *film-*, DCR.

Film-examen s.n. „A debutat pe platourile I.A.T.C. la vîrsta de douăzeci de ani, într-un film-examen, deci mai puțin interesant, apoi... a jucat într-un film obișnuit...“ Almanah Cinema, 1973, p. 20. (Format în română.)

Film-gazdă s.n. Film care reprezintă țara organizatoare într-un festival cinematografic. „Adevărul este că o distribuție atît de spectaculoasă era un incontestabil atu pentru film-gazdă“. R. lit., 9 VI 77, p. 20. (Format în română.)

Gen-neant s.n. „O asemenea poveste veselă și vidă are și ea obligațiile ei estetice, anume: să se gătească cu acele podoabe pe care americanii, maeștrii acestui gen-neant, le numesc *lyrics*: numere de dans, cînt, sport, gimnastică... și haz, vorbe de duh, replici spirituale...“ R. lit., 2 III 78, p. 17. (Format în română.)

Lac-crescătorie s.n. „...pînă la 15 iunie, pescuitul este, oricum, interzis, iar pe lacurile-crescătorii ale Capitalei este oprit întreg anul.“ I.B., 14 V 75, p. 7. (Format în română.)

Machetă-emblemă s.f. „Macheta-emblemă, pentru care s-a instituit concurs, va trebui predată pînă cel tîrziu 15 februarie 1975.“ Săpt., 14 II 75, p. 8. (Format în română.) Vezi *hartă-machetă*, DCR.

Meteorobot s.m. „În regiunile îndepărtate și greu accesibile ale Siberiei, ...sarcina furnizării de operații sinoptice operative urmează să fie preluată, treptat, de roboți. Oamenii de știință sovietici au plasat asemenea meteoroboți în zonele izolate ale Altaiului, de unde aceștia transmit informații meteorologice detaliate.“ Sc., 28 VI 75, p. 6. (Format în română.)

Microbuz-taxi s.n. „Prima linie de microbuze-taxi. De azi, a intrat în exploatare... prima linie de maxi-taxi, cum le numește I.T.B.“ I.B., 18 VIII 77, p. 1. (Format în română.) Vezi *microbuz*, DCR.

Oraș-metropolă s.n. „Locuitorul orașului-metropolă este un cetățean harnic, ...gospodar.“ I.B., 19 X 74, p. 6. (Format în română.) Vezi *oraș-*, DCR.

Oraș-replică s.n. „Cartierul înălțat pe Platoul Romanilor, un adevărat oraș-replică la Alba Iulia istorică...“ Fl., 1 II 75, p. 6. (Format în română.)

Piesă-dezbatere s.f. „Vă recomand spectacolele cu 'Camera de alături' de Paul Everac... și 'Matca' de Marin Sorescu..., piese-dezbatere aspirînd să dea răspunsuri cît mai convingătoare la marile întrebări ale existenței noastre...“ I.B., 27 XII 74, p. 2. (Format în română.) Vezi *piesă-*, *film-dezbatere*.

Premieră-dezbatere s.f. „Dintre argumentele acestui succes n-au lipsit, firește, acțiunile susținute... de popularizare a valorilor educative ale creației cinematografice românești. Între acestea: premiere-dezbatere la cinematografe din cartiere, la cluburi sindicale, la întreprinderi...“ I.B., 20 IX 75, p. 5. (Format în română.)

Rinichi-grefon s.m. „A și intrat în funcțiune un sistem de schimburi de informații în acest domeniu care va crea posibilitatea... de a obține un rinichi-grefon la cerere.“ I.B., 21 X 74, p. 4. (Format în română.) Pentru *grefon*, vezi DEX, DN3.

Rol-mănușă s.n. „Nu pot să nu-mi amintesc de Stanca, din 'Mihai Viteazul', care a avut meritul rolului potrivit — aș zice chiar al rolului-mănușă — la momentul potrivit.“ Almanah Cinema, 1973, p. 175. (Format în română.)

Scoică-gigant s.f. „O raritate a Acvariului din Constanța: scoica-gigant, de 2 m lungime și 250 kg.“ I.B., 21 VI 75, p. 6. (Format în română.) Vezi și *film-*, *oraș-*, *petrolier-*, *piesă-*, DCR.

Spectacol-gigant s.n. „O nouă formă de spectacol-gigant, semi-teatru, semi-cinema, a realizat Robert Hossein pentru sala Palatului sporturilor din Paris.“ R. lit., 2 X 75, p. 22. (Format în română.)

Spectacol-evocare s.n. „În amintirea luptelor din februarie 1933, a avut loc la C.C.A. spectacolul-evocare 'Luptele muncitorilor'...“ Săpt., 14 II 75, p. 2. (Format în română.) Vezi și *spectacol-*, DCR.

Spectacol-magnet s.n. „Joséphine și succesoarele ei... au devenit un spectacol-magnet pentru parizieni...“ R. lit., 17 IV 75, p. 23. (Format în română.)

Spectacol-matineu s.n. „Cel mai clarvăzător om al lor... a trebuit să părăsească stadionul pentru un spectacol-matineu.“ R. lit., 17 IV 75, p. 24. (Format în română.)

Spital-cămin s.n. „Inaugurat în 1974, spitalul-cămin Berceni nu a plecat de la un model.“ I.B., 5 XII 77, p. 6. (Format în română.) Vezi și *cămin-spital*, DCR.

Stilou-calculator s.n. „Stiloul-calculator poate efectua cele patru operații elementare.“ Emisiune Radio, 7 XII 74. (Format în română.) În DCR, *calculator-ceas*.

Supercompetiție-taifun s.f. 1975. Vezi *supra, competiție-avalanșă*. (Format în română.)

Șah-fulger s.n. „În aceeași sală — de la ora 9 — campionatul de șah-fulger rezervat maeștrilor și candidaților de maestru.“ I.B., 20 IX 75, p. 7. (Format în română.) Vezi și *convorbire-fulger, interviu-fulger*, DCR. (După 1981 : *întrebare-fulger*, emisiune TV, 16 V 82.)

Școală-fabrică s.f. „La Arad, o exemplară școală-fabrică... Școala amintită reprezintă unul din cele mai frumoase exemple de integrare cu producția din învățământul românesc.“ Fl., 13 IX 75, p. 14. (Format în română.) În DCR, *mină-școală, șantier-școală*.

Știre-șoc s.f. „Criza financiară a concernului «British Leyland». O știre-șoc apărută în coloanele presei britanice ce reeditează în memoria cititorilor frămîntările unei perioade nu prea îndepărtate în timp, aceea a anului 1971, cînd titlurile mari ale gazetelor engleze vorbeau de impasul financiar de la Rolls Royce.“ I.B., 27 VI 75, p. 8. (Format în română.)

Titlu-avertisment s.n. „Păziți-vă la trecerile nepăzite ! Un titlu-avertisment pentru toți conducătorii de autovehicule, cărora le ies în cale treceri nepăzite, peste calea ferată.“ Sc., 29 IV 75, p. 2. (Format în română.) Vezi și DCR, *film-avertisment*.

Țară-punte s.f. „Țară-punte, care unește cele două Americi, Republica Panama... sărbătorește astăzi ziua sa națională.“ I.B., 3 XI 75, p. 8. (Format în română.) Vezi și *om-punte*, DCR.

Disimilare. *I.* „Dacă un cuvînt fonetic cuprinde de două ori aceeași mișcare articulatorie, se observă, în cazuri determinate, tendința de a suprima acea mișcare articulatorie care e executată cu mai puțină intensitate, sau care atrage mai puțin atenția" (Rosetti-Lăzăroiu, 1982, p. 97). Disimilarea este un fenomen fonetic „prin care un sunet se transformă sau chiar dispare cînd se află în apropierea altui sunet care prezintă aceleași mișcări articulatorii cu el". (Dimitrescu, 1967, p. 32.)

Disimilarea este *regresivă* cînd sunetul inductor se află după cel indus, și *progresivă* cînd sunetul inductor precedă pe cel indus.

Disimilarea este *totală* cînd sunetul indus dispare, și *parțială* cînd sunetul indus se transformă.

Disimilarea se produce în funcție de poziția sunetelor în silabă și în cuvînt (în situația vocalelor, și în funcție de locul accentului).

II. În istoria limbii române, se înregistrează relativ numeroase cazuri de disimilare vocalică și consonantică. Uneori formele rezultate prin disimilare au fost admise de normele limbii literare, alteori ele s-au păstrat numai în graiurile regionale.

A. *Disimilare vocalică*

(a) *regresivă*

Vocala accentuată disimilează vocala neaccentuată din silaba precedentă. *Exemple : o ... ó > a ... ó :* sl. ugodŭ > rom. înv. *ogód* s.n. „plăcere, plac, voie, dorință" > *agód* ; ngr. ῥοδόχι, germ. *Rosalia,* magh. *rozsóllis* > rom. înv. reg. *rozól* s.n. „rachiu roșu, îndulcit cu zahăr sau cu miere" > *razól.*

(b) *progresivă*

Vocala accentuată a silabei inițiale disimilează vocala neaccentuată din silaba următoare. *Exemple : ó ... o > ó ... î :* magh. *okos* > rom. reg. *ócoș* adj. „deștept, cuminte, sfătos, încrezut, șiret" > reg. *ócîș.*

Vocala silabei inițiale disimilează vocala din silaba următoare. *Exemple : o... o > o ... ă :* sl. *olovina* > rom. înv. *olovină* s.f. „bere" > *olăvină ; sl. oblojiti* > rom. înv. pop. *obloji* vb. > *oblăji.*

B. *Disimilare consonantică*

(a) *regresivă totală*

Consoană simplă

În contextul consoană nazală [n], la inițială de silabă, urmată de consoană nazală [n], la inițială de silabă, prima consoană se disimilează total. *Exemple* : *n ... n* > *ø ... n* : lat. *farina* > rom. înv. reg. *fănină* > *făină*.

Consoană în grup consonantic

În contextul consoană lichidă [r], în silabă inițială, în grup consonantic *muta cum liquida,* urmată de consoană lichidă [r] în finala cuvîntului, prima consoană se disimilează total. *Exemple* : *r ... r* > *ø ... r* : lat. *galgŭlus* > rom. *grángur* s.m. > reg. *gángur*.

În contextul consoană lichidă [r], în finală de silabă, urmată de consoană lichidă [r] în grup consonantic *muta cum liquida*, prima consoană se disimilează total. *Exemple* : *r ... r* > *ø ... r* : fr. *portrait* > rom. *portret s.n.* > înv. reg. *potrét*.

(b) *regresivă parțială*

Consoană simplă

În contextul consoană nazală bilabială [m], la inițiala primei silabe, urmată, la distanță de o silabă, de consoană nazală bilabială [m], în inițială de silabă, prima consoană se disimilează parțial. Exemple : *m ... m* > *b... m* : rom. *Malamúc,* „numele localității unde se afla o casă de nebuni“ > *balamúc*.

Consoană în grup consonantic

În contextul consoană nazală [n], la inițială de silabă, urmată în aceeași silabă, de consoană nazală [n], în grup consonantic, prima consoană se disimilează parțial. *Exemple* : *n ... n* > *r ... n* : lat. *manŭcŭlus* > rom. *mănúnchi* s.n. > reg. *mărúnchi*.

(a) *progresivă totală*

Consoană simplă

În contextul consoană nazală [n], la finală de silabă, urmată de consoană nazală [n], la finală de silabă, a doua consoană se disimilează total. *Exemple* : *n ... n* > *n ... ø* : lat. *incendium* > rom. *incéndiu* s.m. > *incédiu*.

Consoană în grup consonantic

În contextul consoană nazală [n], la inițială de silabă, urmată în aceeași silabă, de consoană nazală [n], în grup consonantic, cea de a doua consoană se disimilează total. *Exemple* : *n ... n* > *n ... ø* : sl. *pěnęgŭ* > rom. *péaning* s.m. „monedă a cărei valoare a variat în timp și în spațiu, echivalentă uneori cu o groșiță, cu un dinar sau cu un ban mărunt“ > *péanig*.

În contextul consoană lichidă [r], în inițiala silabei, urmată de consoană lichidă [r], în grupul consonantic *muta cum liquida,* a doua

consoană se disimilează total. *Exemple* : *r ... r* > *r ... ø* : lat. *fenestra* > rom. *feréastră* > s.f. *feréastă*.

În contextul consoană lichidă [r], în grupul consonantic *muta cum liquida*, urmată de consoană lichidă [r], în grupul consonantic *muta cum liquida*, a doua consoană se disimilează total. *Exemple* : *r ... r* > *r ... ø* : lat *proprietarius*, fr. *propriétaire* > rom. *proprietár* s.m. > reg. *propietár*.

(d) *progresivă parțială*

Consoană simplă

În contextul consoană oclusivă intervocalică [t], urmată de consoană oclusivă, de asemenea intervocalică [t], cea de a doua consoană se disimilează parțial. *Exemple* : *t ... t* > *t ... d* : magh. *rántota* > rom. *rátotă* s.f. „omletă" > reg. *rátodă*.

În contextul consoană nazală bilabială [m], în inițială de silabă, urmată de consoană nazală bilabială [m], la finala cuvîntului, cea de a doua consoană se disimilează parțial. *Exemple* : *m ... m* > *m ... n* : tc. *kaimakam* > rom. *caimacám* s.m. „locțiitor al unor demnitari turci" > *caimacán*.

Consoană în grup consonantic

În contextul consoană nazală [n], în inițiala primei silabe, consoană nazală [n] dintr-un grup consonantic, în finala silabei următoare, cea de a doua consoană se disimilează parțial. *Exemple* : *n ... n* > *n ... m* : tc. *narenci* > rom. înv. reg. *narangíu* adj. „portocaliu" > *naramgíu*.

În contextul consoană lichidă [l], în grup consonantic, în silabă inițială, urmată la distanță de o silabă, de o consoană [l], la inițială de silabă, cea de a doua consoană se disimilează parțial trecînd la lichida [r]. *Exemple* : *l ... l* > *l ... r* : fr. *flanelle* > rom. *flanélă* s.f. > reg. *flanéră*.

III. Maurice Grammont, *La dissimilation consonantique dans les langues indo-européennes et dans les langues romanes*, Dijon, 1893 ; Sextil Pușcariu, *Cîteva cazuri de asimilare și disimilare în limba română*, în *Dacoromania*, I, 1920—1921, p. 322—330 ; Maurice Grammont, *Traité de phonétique*, Paris, 1933, p. 269—330 ; Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, ediția a II-a, București, 1947 ; Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. 2, *Rostirea*, București, 1958 ; Eugenio de Bustos Tovar, *Estudios sobre asimilación y disimilación en el iberorrománico*, Madrid, 1960 ; Rebecca Posner, *Consonantal Dissimilation in the Romance Languages*, Oxford, 1961 ; Knud Togeby, *Qu'est-ce que la dissimilation ?*, în *Romance Philology*, nr. 3, February, 1964, p. 642—667 ; Al. Rosetti, *Remarques sur la dissimilation consonantique*, în *Phonetica*, nr. 12, 1965, p. 25—28 ; Florica Dimitrescu, *Introducere în fonetica istorică a limbii române*, București, 1967 ; Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968 ; Ion Gheție, Al. Mareș, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București, 1974 ; Ovid

Densusianu, *Opere*, II, *Lingvistica. Histoire de la langue roumaine*. Ediție critică și note de V. Rusu. Prefață de B. Cazacu, București, 1975, p. 405, 416, 470, 490, 491. Florica Dimitrescu *et alii*, *Istoria limbii române*, București, 1978 ; Stelian Dumistrăcel, *Influența limbii literare asupra graiurilor dacoromâne*, București, 1978 ; Al. Rosetti, *Istoria limbii române, I, De la origini pînă în secolul al XVII-lea*. Ediția a doua revăzută și adăugită, [București], 1978 ; Al. Rosetti — Aurelian Lăzăroiu, *Introducere în fonetică*, București, 1982.

SUZANA CARMEN DUMITRESCU

Biblioteca lui Ioan Budai-Deleanu (I)

MIHAI MITU

„Spune-mi ce cărți citești, ca să-ți spun cine ești" — cam așa s-ar putea spune, parafrazînd o cunoscută zicală, dacă am încerca să conturăm profilul spiritual al cuiva pe baza cărților din biblioteca sa. În cazul unor *scriitori,* al unor oameni care își fac din *scrierea cărților* preocuparea de căpetenie în viață, cercetarea lecturilor acestora, mărturisite sau nu, cercetarea conținutului bibliotecilor personale, mai ales cînd cărțile lor păstrează și însemnările de lectură, constituie un izvor de primă mînă pentru explicarea genezei operei lor, a evoluției gîndirii lor, a atitudinii lor social-politice [1].

Evident, dacă biblioteca unui scriitor s-a păstrat intactă, în urma unor donații integrale ale urmașilor sau altor împrejurări favorabile, ori poate fi reconstituită, fie măcar și parțial, prin cercetări în fondurile de stat sau particulare, mergîndu-se pe urma unor indicii sigure sau probabile, atunci și exegeza asupra culturii posesorului cărților poate fi mai bogată, mai substanțială [2]. Alteori însă s-au păstrat numai liste sau inventare, biblioteca propriu-zisă fiind împrăștiată sau pierdută, poate, pentru totdeauna. Chiar în cazul cînd, în urma unor cercetări îndelungate, ajutați și de șansă, am putea depista *alte exemplare* (preferabil ale aceleiași ediții), rezultatul — deși deloc neglijabil — este numai pe jumătate îmbucurător, căci astfel ne putem face o idee numai asupra *conținutului* lecturilor, asupra *orientărilor* și *preferințelor* de ansamblu ale celui în cauză ; ne va rămîne necunoscut tocmai modul în care posesorul lor *a reacționat* prompt în urma lecturii (așa-numitele *reminiscențe de lectură,* cu ecou spontan, imediat, sub forma notelor marginale), fapt, de multe ori, de o importanță covîrșitoare, ba uneori chiar *calea unică* pentru explicarea unui aspect sau altul, a unui pasaj mai obscur, mai pasibil de controverse din propria operă.

---

[1] Vezi, pentru considerații de acest gen și altele asemenea, Al. Duțu, *Biblioteca lui George Coșbuc,* în *Explorări în istoria literaturii române,* București, 1969, p. 180—225.

[2] Cercetarea conținutului unor biblioteci particulare pe baza unor cataloage (simple inventare, liste) s-a soldat în ultima vreme cu cîteva interesante contribuții care pun în lumină interesul unor oameni de cultură, clerici, negustori ș.a. din veacurile trecute pentru cartea străină (cf. de exemplu, numai pentru sec. al XVIII-lea, Pompiliu Teodor, *Două biblioteci particulare românești de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea,* în *Studii și cercetări de bibliologie,* II, 1957, p. 261—269 ; Mihail Caratașu, *Catalogul bibliotecii unui mare negustor din veacul al XVIII-lea, ibidem,* XII, 1972, p. 189—207).

Am dezvoltat mai pe larg excursul de mai sus pentru că tocmai într-o asemenea situație ne aflăm și *astăzi* în cazul bibliotecii lui Ioan Budai-Deleanu. Autorul *Țiganiadei* a fost un mare cititor, *unul dintre cei mai culți scriitori români pînă la Eminescu.* Întreaga sa operă — poetică, filologică, istorică — o atestă din plin. Ni se pare mai presus de orice îndoială că numeroase cărți, a căror lectură a mărturisit-o el însuși [3], i-au aparținut ; va fi avut, desigur, printre cărțile sale, cumpărate la Viena sau la Lvov, vreun exemplar din poemele homerice, din *Eneida* lui Vergiliu, pe Dante, Tasso, Ariosto sau Cervantes (ca să dăm numai cîteva exemple dintre cele mai ilustre), la lumina cărora își va ridica, în simbioză cu spiritul autohton, acel „trunchiu clasic" care este *Țiganiada,* prin care „trece, gîlgîind, seva populară", cum atît de plastic o definise G. Călinescu. Ne putem imagina ce nuanțe și coordonate noi, nebănuite, ar căpăta comentariul exegetic asupra *Țiganiadei,* dacă ni s-ar fi păstrat exemplarele din *Batrachomiomachia* lui Homer, din *Divina Comedie* a lui Dante sau din *Fecioara din Orléans* a lui Voltaire, adnotate în stilul lui Mitru Perea, Erudițian, Filologos sau Mîndrilă ! Așa cum nu vom înceta niciodată să regretăm necunoașterea în epocă a operei sale — cu consecințe lesne de închipuit pentru întregul curs al poeziei românești din secolul trecut, tot astfel pierderea bibliotecii sale — cu tot ceea ce putea oferi aceasta pentru istoria literară —, rămîne unul din principalele regrete ale exegetului. Dacă la toate acestea mai adăugăm că poetul, filologul, istoricul, juristul Ioan Budai-Deleanu a avut preocupări multilaterale, în spiritul enciclopedist al epocii luminilor, manifestînd interes și pentru etnografie și folclor, pentru muzică și artele plastice, pentru medicină și științele naturii, domenii care transpar și în felul cum a fost scrisă opera sa poetică, ne putem aștepta ca printre cărțile din biblioteca sa să fi existat și lucrări de acest gen, însoțite și acestea de adnotările sale. Așa stînd lucrurile, lacunele în informarea cu privire la posibilele izvoare ale concepțiilor sale, ca om de știință și cultură, se accentuează.

*

Informațiile asupra conținutului bibliotecii lui Budai-Deleanu sînt relativ noi ; ele datează de-abia o jumătate de secol. Prin 1933 Teodor Bălan făcuse cercetări în arhivele din Lvov, descoperind, între altele,

[3] Referirile la propriile sale lecturi, cuprinse în poemele eroi-comice, au ușurat sarcina editorilor *Țiganiadei* (cf. ediția lui Florea Fugariu, 1974—1975, cea mai bună pînă în prezent) ; cele din opera lingvistică au fost reținute de Ion Gheție *(Opera lingvistică a lui Ion Budai-Deleanu,* București, Editura Academiei, 1966 (cap. II, *Cultura lingvistică a lui Ion Budai-Deleanu,* p. 19—28) ; numeroasele citate din manuscrisele istorice au fost parțial semnalate și comentate de Al. Cioránescu *(Opera istorică a lui I. Budai-Deleanu,* în *Cercetări literare,* II, Buc., 1936, p. 102—128) și reluate în istoriile literare din ultima vreme. Oricum, chiar dacă am poseda o listă completă a cărților din biblioteca unui cărturar, aceasta nu este de ajuns pentru a ne face o imagine totală asupra culturii sale ; ea poate fi adesea, în bună parte, și rodul parcurgerii unor cărți împrumutate din biblioteci sau de la persoane particulare. Acesta este în bună măsură și cazul lui I. Budai-Deleanu.

inventarul lucrurilor rămase la moartea lui Budai [4], pe care l-a publicat în anul următor [5]; aici apare și o listă a cărților. Cum actul a fost publicat de T. Bălan cu omisiuni și greșeli de lecțiune, noi l-am reprodus recent [6], dar fără lista cărților, pe care am considerat-o vrednică de un studiu istorico-bibliografic mai amplu, cu urmărirea modului în care ideile cuprinse în aceste cărți s-au reflectat în opera rămasă de la posesorul lor [7]. Rîndurile de mai jos sînt numai o primă etapă spre realizarea unui asemenea studiu.

*

„Inventarul lucrurilor rămase în urma morții Ilustrului Magnific Domn Consilier al Tribunalului Chesaro-Crăiesc al Nobililor din Lvov, Ioan de Buday, mort în ziua de 24 august 1820" [8] cuprinde la rubrica „XXXI. *Libri*" titlurile a 62 de cărți, grupate pe limbi (11 în germană, 46 în latină, 2 în franceză și 3 în italiană), cu indicarea taxei „in valuta Viennensi" [9], adică valoarea cărților la acea dată, după aprecierea lui Franciscus Xaverius de Nowakowski, „Camerar Substitut Chesaro-Crăiesc de Lvov", în total 25 de florini și 18 creițari [10].

Nu se știe precis care a fost soarta cărților. Inventarul a fost alcătuit în vederea scoaterii la licitație a lucrurilor răposatului Budai, căci la moartea sa familia rămăsese înglodată în datorii. Dulapul în care au fost păstrate cărțile („szafa na książki") figurează în inventar (f. 6^{v}), fiind evaluat la 10 florini; în actul licitației (care a avut loc la 20 septembrie), dulapul este cumpărat la un preț triplu (30 de florini) de un oarecare Borowski, *probabil* împreună cu cărțile [11]. Oricum, nu ne pier-

[4] Cf. notița *Importante documente moldovenești descoperite la Lemberg*, apărută în ziarul *Dimineața*, București, XXIX, 1933, nr. 9482, p. 4.

[5] T. Bălan, *Data morții lui Ion Budai-Deleanu*, în *Făt-Frumos*, Cernăuți, IX, 1934, p. 41—44 și 82—86 (reprodus parțial și în *Codrul Cosminului*, VIII, 1934/1935, p. 462—463).

[6] *Ioan Budai-Deleanu — o licitație la Lvov*, în *Manuscriptum*, IV, 1973, nr. 3 (12), p. 145—161 (semnalarea unora dintre greșelile și omisiunile lui T. Bălan, la p. 148, nota 13).

[7] Modalitatea în care înțelegem un asemenea studiu se poate întrevedea din articolele noastre, *Ioan Budai-Deleanu și cultura europeană*, în *Revista de istorie și teorie literară*, XXVIII, 1979, nr. 3, p. 351—363 și *Ecouri goliarde în „Țiganiada" lui Ioan Budai-Deleanu*, *ibidem*, XXXI, 1982, nr. 3, p. 249—280.

[8] R. S. S. Ucraineană. Arhiva Centrală Istorică de Stat, filiala Lvov. Forum Nobilium. Fond 149, opis 2, dosar 537/1820, f. 5—12.

[9] În inventar la f. 7^{r}—9^{r}; cf. anexa, reprodusă direct după fotocopie, confruntată cu versiunea lui T. Bălan.

[10] După cum am mai arătat (articolul din *Manuscriptum*, 1973, nr. 3, p. 148—149), evaluarea s-a făcut după criterii, în bună măsură, subiective, mai mult comerciale (grosimea, gradul de uzură etc.). În privința monedei austriece pe atunci în circulație (*florinul* sau *guldenul* vienez = 60 creițari (Kreutzer), vezi H. J. v. Alberti, *Mass und Gewicht. Geschichtliche und tabellarische Darstellungen von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Berlin, 1957. Cf. și S. Grodziski, *Historia ustroju społeczno-politycznego Galicji, 1772—1848*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, p. 242—245.

[11] Spunem „probabil" din mai multe considerente. Licitarea unor *tipărituri* presupunea obținerea unei aprobări speciale din partea oficiului de cenzură, ceea ce ar fi lungit operația. Avîndu-se în vedere funcția răposatului, foarte respectat și cunoscut în societate, precum și faptul că era vorba de cărți vechi, mai toate

dem speranța că exemplarele cărților care au aparținut lui Budai vor mai fi găsite ; este posibil ca măcar unele dintre ele să nu fie pierdute pentru totdeauna și o cercetare migăloasă în biblioteci din Lvov sau din alte localități apropiate ar putea scoate la iveală fie și numai cîteva dintre ele. Din cele 62 de cărți trecute în inventar am putut consulta 47 (din care peste 30 la Lvov și Cracovia), dar deocamdată nici un indiciu nu ne-a dus la concluzia că *măcar într-un singur caz* poate fi vorba chiar de exemplarul consilierului Buday.

Cercetarea listei ne duce la constatarea unor *lipsuri* evidente de cărți, despre care știm sigur că i-au aparținut lui Budai. Dacă în cazul propriilor manuscrise inventarul este foarte explicit („scripta nulla", desigur potrivit voinței răposatului, care nu dorea ca propria operă manuscrisă să se piardă, încredințînd-o cu limbă de moarte spre păstrare urmașilor [12]), iar alte cărți care i-au aparținut de-a lungul vieții, înstrăinate sau dăruite mai apoi de el însuși altora, nu aveau cum să figureze în acest inventar [13], lipsesc din această listă *scrieri vechi românești,* consultate pentru alcătuirea lexicoanelor sale, *vechi manuscrise românești* (mai ales hrisoave ale voievozilor români) sau *tipărituri mai noi românești* (mai ales ardelenești), primite de la prietenii din țară ș.a. Toate acestea, considerate „odoare scumpe", asemenea manuscriselor propriei sale opere, au fost, desigur, scoase în mod deliberat din listă. De asemenea, lipsesc cărțile *în limba polonă* sau de autori polonezi în alte limbi [14] pe care le-a consultat și pe care le-a citat în repetate rînduri în scrierile sale filologice și istorice (Długosz, Kromer, Bandtkie, Potocki ș.a.) ; este posibil ca măcar pe unele să le fi posedat, ca și pe altele de autori mai noi (Krasicki), în ediții apărute la Varșovia sau chiar la Lvov. Fiind vorba de cărți poloneze, unele în ediții curente, constituind lectura întregii familii, ele nu puteau face obiectul unei licitații. Toate acestea ne îndeamnă să avansăm ipoteza unei posibile preselecții a cărților de tot felul existente în casa consilierului Budai, la data morții acestuia, operație care a putut fi făcută de ginerele lui, Ludwik Prawdzic Lewandowski, cosemnatar al inventarului și al altor acte alcătuite cu acest prilej, el însuși un „om de carte", persoana cea mai apropiată — după soție și fiice — la care va fi apelat chiar Budai

cu caracter științific, sau de cărți juridice uzuale, probabil că s-a obținut aprobarea de a se face abstracție de această uzanță, iar cărțile să fie oferite spre licitare în bloc, împreună cu dulapul în care au fost păstrate (în actul de licitație din 20 sept. 1820 apare acum „szafa z książek" adică „dulap cu cărți").

[12] Sînt cunoscute împrejurările în care manuscrisele lui Budai au ajuns în țară, la aproape o jumătate de secol de la moartea sa, cu deosebire prin grija lui G. Asachi (Aurora Ilieș, *Gheorghe Asachi și manuscrisele lui Budai-Deleanu,* în *Studii și cercetări de bibliologie,* II, 1957, p. 277—284 ; Ion Nicola, *Gh. Asachi și manuscrisele lui I. Budai-Deleanu,* în *Limbă și literatură,* 1967, nr. 15, p. 237—240 ; G. Sorescu, *Gheorghe Asachi,* București, 1970, p. 115—117).

[13] Așa este cazul cu *Arcadia* lui J. Sannazaro, cumpărată la Viena și dăruită de el prin 1784—1785 seminarului din Blaj (cf. Mihai Mitu, *Date noi cu privire la biografia lui Ioan Budai-Deleanu,* în *România literară,* IV, 1971, nr. 22, 27 mai, p. 13).

[14] Face excepție lucrarea din inventar, la rubrica „latini", nr. 22.

și care a jucat, de altfel, un rol important în acțiunea de transmitere a manuscriselor socrului său către compatrioții acestuia.

După conținut, cărțile lui Budai aparțin următoarelor categorii (în paranteză dăm rubrica și numărul) :

(a) *istorie :* 11 (*Germ.* 4 ; *Lat.* 5, 7, 9, 12, 17, 21, 22, 27, 40, 45) ;
(b) *drept :* 10 (*Germ.* 1, 2, 5 ; *Lat.* 8, 19, 28, 41, 43, 46 ; *Fr.* 2) ;
(c) *literatură :* 10 (*Germ.* 9 ; *Lat.* 6, 20, 25, 31, 34, 38, 39 ; *It.* 1, 2) ;
(d) *filologie :* 9 (*Germ.* 3, 6, 7, 8 ; *Lat.* 4, 18, 32, 42 ; *It.* 3) ;
(e) *medicină :* 5 (*Germ.* 11 ; *Lat.* 3, 23, 24, 29) ;
(f) *științele naturii* : 4 (*Lat.* 2, 11, 13, 44) ;
(g) *retorică :* 4 (*Lat.* 30, 33, 35, 36) ;
(h) *religie :* 3 (*Lat.* 1, 16, 37) ;
(i) *politică :* 3 (*Germ.* 10 ; *Lat.* 15 ; *Fr.* 1) ;
(j) *muzică :* 1 (*Lat.* 10) ;
(k) *astronomie :* 1 (*Lat.* 14) ;
(l) *matematică :* 1 (*Lat.* 26).

Reținem atenția cărțile din primele patru categorii, *istorie, drept, literatură, filologie* (gramatici, dicționare), cele mai numeroase, ilustrînd preocupările predilecte ale lui Budai. Se vede că, în spiritul secolului, el a manifestat interes și pentru alte multe domenii. Ni se pare firesc ca o exegeză *completă* a operei sale să aibă în vedere urme ale lecturilor sale din *toate* genurile de lucrări care i-au aparținut, alături de altele, inexistente în inventar, din diferite motive.

Majoritatea cărților sînt *precis datate,* Nowakowski notînd scrupulos data apariției, desigur, după foaia de titlu sau după ultima foaie tipărită (la edițiile mai vechi, din sec. al XVI-lea) ; în cîteva cazuri a greșit datarea cu un secol, citind „1500" în loc de „1600", fapt pe care l-am putut corecta prin consultarea edițiilor originale. Uneori anul de apariție nu apare deloc în inventar, fie din cauza faptului că acesta nu a putut fi găsit (cartea fiind, probabil, foarte uzată și lipsindu-i foaia cu indicarea anului), fie din alte cauze. În cîteva din aceste cazuri am reușit să stabilim fie data exactă a apariției cărții, fie măcar cu aproximație secolul. Ne-au rămas încă nelămurite datele de apariție ale cărților de la rubrica „latini" cu nr. *6, 8* și *33.* Luînd în considerație cele 59 de cărți rămase, precis datate sau sigur databile, ajungem la concluzia că Budai a posedat 7 cărți din sec. al XVI-lea, 10 din sec. al XVII-lea, 38 din sec. al XVIII-lea (din care 30 din a doua jumătate a acestui secol) și 4 din sec. al XIX-lea (primele două decenii). Pînă la noi rezultate, mai precise privind datarea, avînd în vedere numai ce este scris în inventar, se poate admite deocamdată că *cea mai veche lucrare* din biblioteca lui Budai a fost o ediție din anul *1528* a grama-

ticii lui Priscianus [15]; *cea mai nouă* este cea de la rubrica „latini", cu nr. 19, un *Codex civilis universalis* (Viennae, 1817) [16], operă fundamentală a jurisprudenței austriece, tradusă și în limba română de Toma Moldovan și Budai însuși [17].

Nu sînt, credem, lipsite de interes cîteva informații asupra *căilor de achiziționare a cărților* de către Budai prin locurile pe unde a trăit. Desigur, unele cărți apărute în Transilvania (la Cluj sau Sibiu), în vremea cînd el se afla la Lvov, i-au putut fi trimise acolo de către prieteni sau rude, cu care s-a aflat în corespondență. Era, desigur, interesat de viața politică și culturală a locurilor natale, după cum a dovedit-o în repetate rînduri (se știe că în perioada redactării *Supplex*-ului românilor transilvăneni, în 1790—1791, a lipsit mai bine de jumătate de an din Lvov, aflîndu-se, probabil, printre compatrioți). Cele mai multe cărți și le-a procurat, fără îndoială, el însuși. A frecventat asiduu librăriile și anticariatele vieneze și galițiene, căutînd tot ceea ce i se părea de trebuință sau mai de preț, în consens cu preocupările sale.

La Viena va fi fost în apropierea oficinelor tipografice ale lui Kürzbock și Trattner, care aveau și librării [18]; de altfel, la Josef Kürzbock, care tipărea și cărți românești (aici apare și gramatica lui Micu și Șincai în 1780), vor vedea lumina zilei în 1787, în traducerea lui Budai, cele două coduri austriece (*Rînduiala judecătorească de obște* și *Pravila de obște asupra faptelor rele și a pedepsirii lor*) [19]. În anii șederii lui Budai în capitala Austriei (1777—1787), viața cărții era dominată, între alții, de personalitatea lui *Michael Denis* (1729—1800), poet și traducător al poemelor ossianice, profesor de literatură și bibliologie la „Theresianum", apoi director al bibliotecii naționale. Lucrările sale de bibliografie, cu deosebire *Einleitung in die Bücherkunde* (2 vol., 1775—1777, ed. a II-a, 1795—1796), dădeau o excepțională orientare iubitorilor de carte [20]. Este de presupus că printre cei pe care

---

[15] În inventar, la rubrica „latini", nr. 4, evaluată la numai 3 creițari!

[16] Un exemplar în colecția noastră, cumpărat la o licitație de carte la Cracovia în aprilie 1972.

[17] Ediția princeps, *Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch*, a apărut la Viena în 1811, fiind apoi tradusă în limba fiecărei provincii austriece. Traducerea românească a apărut sub titlul *Cartea legilor pravililor de obște pîrgărești* (3 vol., Cernăuți, 1812); cf. Lucia Protopopescu, *Noi contribuții la biografia lui Ion Budai-Deleanu*, București, 1967, p. 146—147.

[18] *Encyklopedia wiedzy o książce* (Enciclopedia științei despre carte), Wrocław-Warszawa-Kraków, 1971, p. 93, 1358, 2373—2374; H. Göpfert, G. Kozielek, R. Wittman, *Buch- und Verlagswesen im 18. und 19. Jhd. Beiträge zur Geschichte der Kommunikation in Mittel- und Osteuropa*, Berlin, 1977.

[19] Cf. recent, A. Răduțiu, L. Gyémánt, *Repertoriul actelor oficiale privind Transilvania tipărite în limba română, 1701—1847*, București, 1981, p. 145—146 și 150—151 (cu bibliografie la zi).

[20] A. Fischer-Colbrie, *Michael Denis — Ein Bild seines Lebens und Schaffens*, în M. Denis, *In schweigenden Tale des Mondes*, Graz-Wien, 1958, p. 5—21; H. Giebisch, G. Gugitz, *Bio-bibliographisches Literatur-lexicon Österreichs von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Wien, 1963, p. 59—60.

Budai a încercat să și-i apropie la Viena au fost tocmai vienezii originari din Transilvania și printre aceștia putea fi și timișoreanul Johann Friedel (1751—1789), nu numai poet și dramaturg de renume, ci și un priceput librar [21]. Așa stînd lucrurile, este neîndoielnic că unele cărți din inventar au fost procurate încă aici, la Viena, în anii de studii la „Barbareum" sau după aceea, în anii cînd a funcționat ca traducător și copist la „Hofkriegsrat" (Consiliul Aulic de Război) ; printre acestea puteau fi „gramatica germană" a lui Adelung (inv. *germ.* nr. 7), cărți de istorie apărute la Viena, ca *De originibus slavicis* de J. Chr. Jordan (inv. *lat.* nr. 7) sau *Scriptores rerum hungaricarum veteres* (inv. *lat.* nr. 9), din care va cita copios în scrierile sale istorice, poate chiar unele cărți interzise de autorități, dar strecurate cu abilitate de unii librari mai întreprinzători, cum ar fi acea vehementă satiră anticlericală *De fide concubinarum in sacerdotes* a lui Paulus Olearius (Frankfurt, 1581), apărută împreună cu altele asemănătoare (*De generibus ebriosorum et ebrietate vitanda* și *De fide meretricum in suos amatores,* inv. *lat.* nr. 34) [22]. O dovadă sigură că Budai era mereu la curent cu aparițiile editoriale este și prezența numelui său („Johann Buday"), alături de al lui Samuel Vulcan, pe lista de „prenumeranți" la operele lui Sonnenfels, figură însemnată a „Aufklärung"-ului austriac [23].

Ajuns la Lemberg, Budai va continua să-și procure cărți pe diferite căi ; oricum, aici au fost cumpărate cărțile din inventar apărute după 1787, anul stabilirii sale în capitala Galiției, dar și altele, apărute anterior, cumpărate de la librari și anticari, sau cu prilejul licitațiilor de carte. Aici, după modelul Vienei, tipografii Karl Gottlob Pfaff, frații Johann, Joseph și Thomas Piller sau Karl Wild erau totodată și librari, publicînd curent cataloage de cărți aflate spre vînzare, aduse via Viena sau Varșovia din întreaga Europă [24]. Alături de aceștia, foarte cunos-

---

[21] G. Gugitz, *Johann Friedel,* în *Jahrbuch der Grillparzergesellschaft,* XV, Wien, 1905, p. 186—250 ; H. Giebisch, G. Gugitz, *op. cit.,* p. 97 ; P. P. Bernard, *Jesuits and Jacobins. Enlightenment and enlightened despotism in Austria,* Urbana—Chicago—London, 1971, p. 107—109.

[22] *Catalogus librorum a Commissione Caes. Reg. Aulica prohibitorum.* Editio nova. Cum privilegio S.C.R. Apost. Majestatis, Viennae Austriae, Typis Geroldianis, 1776, p. 229. *Fecioara din Orléans* (sau *Viergura din Orlean* cum îi zice Budai) a lui Voltaire era de asemenea interzisă la Viena (cf. *ibidem,* p. 253).

[23] *Verzeichniss der Herren Pränumeranten auf Sonnenfels „Gesammelte Schriften"* (în vol. II al operelor lui Sonnenfels, Viena, 1783). Cartea nu figurează în inventar, fiind, probabil, oprită de la licitație.

[24] Lista acestor cataloage (Pfaff, 21 ; Piller, 4 ; Wild, 2), la Jadwiga Rudnicka, *Bibliografia katalogów księgarskich wydanych w Polsce do końca XVIII wieku,* Warszawa, 1975, p. 233—237, 241—242 și 287. Despre Pfaff, Piller și Wild date complete în *Encyklopedia wiedzy...,* p. 1830, 1840—1842 și *Słownik pracowników książki polskiej* (Dicționarul lucrătorilor cărții poloneze), Łódź, 1972, p. 671, 679—682 și 955—956. În tipografia lui Piller va tipări Budai traducerea codului austriac de procedură penală *(Obștească judecătorească rînduială de criminal,* Liov, 1789, cf. *Bibliografia românească veche,* II, nr. 528, p. 330). Vezi și Dan Simonescu, *Din vechile relații culturale româno-germane,* în *Hrisovul,* București, 1942, p. 218—219.

cuți și apreciați erau anticarii evrei Mendel și David Igel, foarte întreprinzători [25], care se ocupau cu vînzarea de cărți din casă în casă, avîndu-și clienții lor preferați ; printre aceștia erau mulți juriști, cunoscuți ai lui Budai, ca Stanisław Wronowski, colegul său de la Forum Nobilium, avocații Franciszek Węgleński și Józef Dzierzkowski, ultimul — un mare erudit și bibliofil [26]. În drum spre casa lui din Zol-

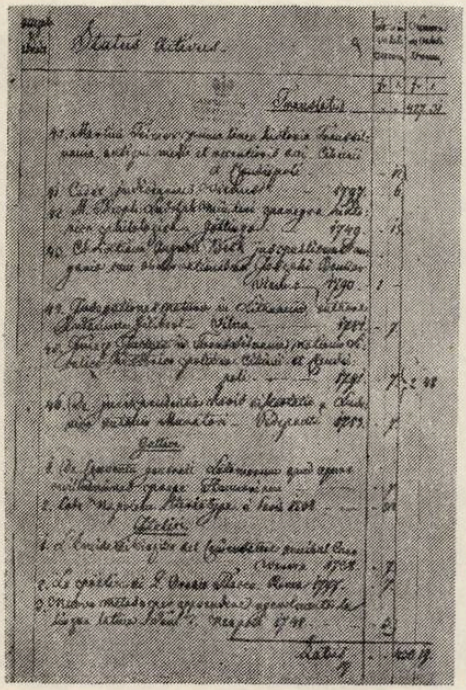

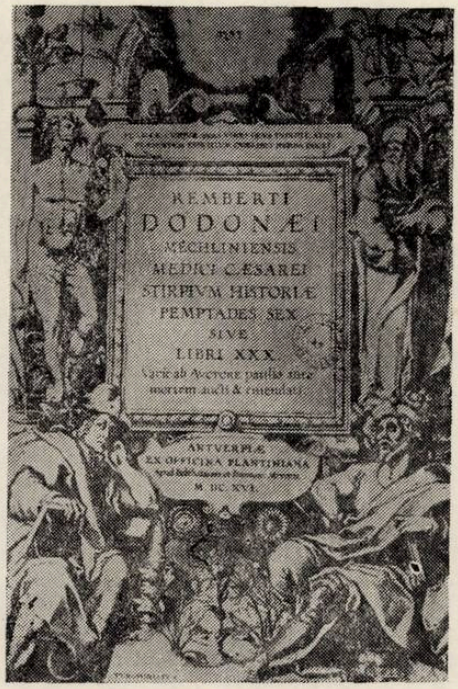

kiewer Vorstadt, consilierul Johann Buday, obosit după treburile zilnice la „județul nemeșilor" (Forum Nobilium), mai găsea răgaz și putere să zăbovească pe la anticarul Igel de pe strada Măcelarilor (Rzeźnicka), în căutarea vreunei „hîrțoage de molii roasă", sau rămînea alte ore întregi în discuții aprinse cu prietenul său, Martin Kuralt, custodele

[25] M. Opalek, *Sto trzydzieści lat wśród książek. Lwowscy antykwariusze Iglowie (1795—1928)*, Lwów, 1928 ; *Encyklopedia wiedzy...*, p. 909 ; Maria Januszewska, *Igel Dawid, în Słownik pracowników książki polskiej*, p. 348.

[26] Janina Rosnowska, *Dzierzkowski*, Kraków, 1971, p. 16—36. Mai tînăr cu patru ani decît Budai, avocatul Dzierzkowski a murit în 1830, lăsînd o bibliotecă foarte bogată (peste 1700 de volume), cuprinzînd tot ce era mai bun în literatura europeană a timpului și numeroase cărți vechi și rare, manuscrise, opere de artă (cf. *Consignatio defficientium librorum in bibliotheca Josephi Dzierzkowski — 1836*, la Arhiva Centrală a Actelor Vechi, Varșovia, fondul Czołowski, dosar 3257).

bibliotecii Universității, supranumit „Virgiliu al Galiției" și organizator al unor bogate și atractive licitații de carte ; în lista cărților oferite spre vînzare la licitația din 11 ianuarie 1790 [27] se găsesc nu mai puțin de *nouă* din cele 62 de cărți din inventarul bibliotecii lui Budai [28] și, desigur, vor mai fi fost și altele, cumpărate la licitațiile următoare [29].

[27] *Catalogus librorum qui praeter copiam varii argumenti et idiomatis permultos etiam polonice scriptos continet. Quorum publica auctio die XI. Januarii et sequentibus 1790 in aedibus Universitatis Leopoliensis instituenda,* Leopoli, J. T. Piller impressit (8°, 304 p., conține 4933 de titluri ; mai jos, abreviat : *Cat. libr. Univ. Leop.).*

[28] La rubrica „latini", nr. 2, 3, 4, 6, 10, 13, 15, 22, 46 ; acestea corespund în *Cat. libr. Univ. Leop.* numerelor 375, 577, 930, 583, 587, 1322, 1384, 3614 și 3420.

[29] Kuralt a mai organizat asemenea licitații în anii 1795, 1796 și 1803. Se cunoaște catalogul licitației din 1795 (care nu ne-a fost accesibil). Despre legăturile lui Budai cu Kuralt, vezi Lucia Protopopescu, *op. cit.*, p. 130—131 ; despre Kuralt, o bogată monografie a dat M. Remeš, *Abbé Martin Kuralt,* în *Zbornik Slovenske Matice,* Ljubljana, XIV, 1912, p. 1—80.

Flacăra, E. Lovinescu și „revizuirile"

MIHAI UNGHEANU

O revistă „selectată".

Revista de literatură *Flacăra* de dinaintea primului război mondial, apărută între 22 octombrie 1911 și 13 noiembrie 1916, a jucat la vremea ei un remarcabil rol literar, mai niciodată cercetat cu atenție [1]. Cele două serii postbelice ale revistei (prima între 10 decembrie 1921 și 15 aprilie 1922, iar cea de a doua între 19 mai 1922 și iunie 1923), deși purtătoare ale unui nume altădată glorios și ornate de semnături prețioase, nu au mai avut succesul primei serii. Izbînda unei publicații nu ține doar de valoarea semnatarilor ei. Între puținele reviste cu caracterizări separate în *Istoria* lui G. Călinescu se află și *Flacăra :*

> La 22 octomvrie 1911 apăru sub direcția lui C. Banu, profesor și om politic, *Flacăra*, revistă literară săptămînală, care avu un succes de răspîndire extraordinar, atingînd patruzeci de mii de exemplare. Era o publicație eclectică de informație literară, împăcînd pe bătrîni cu tinerii, făcînd istorie literară, reportaj, anchete, concursuri, interesînd pe oamenii politici la literatură și, ce-i dreptul, și pe scriitori la politica liberală a directorului.

Succinta caracterizare spune mult, dar nu spune totul : reportaje, anchete, concursuri conțineau și alte publicații literare, fără a atinge acest tiraj de excepție pentru acea vreme. Condiția principală a succesului a venit în bună măsură din cultivarea fără prejudecăți și exclusivisme a mai tuturor scriitorilor importanți ai epocii. Paginile *Flăcării* au devenit locul de întîlnire al scriitorilor celor mai feluriți, aici conviețuind, ca în nici o altă publicație românească poate, fără resentimente, „tradiționaliști" și „moderniști" laolaltă, cu conștiința că alcătuiesc o singură familie. *Flacăra* a cultivat apoi în chip sistematic pe marii scriitori ai deceniilor trecute, dincolo de prejudecățile de partid. Scriitorii Junimii, M. Eminescu, I. Creangă, I. L. Caragiale, au fost comemorați generos, dedicîndu-li-se numere întregi [2]. Cît despre Caragiale,

---

[1] Întinsa prezentare *Flacăra literară, artistică, socială* de Dana Popescu, din volumul colectiv *Reviste literare românești de la începutul secolului al XX-lea* (București, Editura Academiei, 1976), neglijează aproape complet contribuția lui E. Lovinescu.

[2] *Caragiale la 60 de ani*, în *Flacăra*, 4 febr. 1912 ; *Omagiu lui Caragiale* la moartea lui, două numere succesive, în *Flacăra*, 16 iunie, 23 iunie 1912 ; *Eminescu*, număr omagial, în *Flacăra*, 1 sept. 1912 ; *Eminescu*, număr omagial, în *Flacăra*, 14 iunie 1914 ; *Ion Creangă*, număr comemorativ, în *Flacăra*, 20 dec. 1914.

dușman cunoscut al liberalismului român, marele comediograf a fost una din slăbiciunile *Flăcării*. Caragiale este în primii ani ai revistei, pînă la apariția articolelor lui E. Lovinescu despre comediile lui, figura tutelară a publicației. Nici o revistă românească n-a făcut într-un timp atît de scurt atît de mult pentru cultul literaturii, artei și personalității lui Caragiale [3].

Flacăra a contribuit decisiv prin cultivarea scriitorilor proveniți din cercul junimist la fixarea imaginii lor definitive. Este unul dintre cele mai mari și mai trecute cu vederea merite ale revistei. Nici chiar anticaragialiada lui E. Lovinescu, care se substituise lui P. Locusteanu la cronica dramatică, nu reușește să anuleze acest cîștig, cristalizat și definitiv. Din acest punct de vedere, *Flacăra* poate fi tratată ca una dintre revistele noastre „clasice", așa cum considerăm în aceeași perioadă *Viața românească* sau după război *Sburătorul* ori *Gîndirea*.

După teoria lui G. Ibrăileanu, care vedea în succesul unei opere sau al unei publicații un gest de selecție operat de societate, *Flacăra* a fost o revistă „selectată". Ea a ieșit în întîmpinarea unui orizont de așteptare al scriitorilor și cititorilor, oferind în același timp convergența

---

[3] Cîteva indicații bibliografice, fără pretenția exhaustivității, probează grăitor atenția cu totul specială pe care revista a acordat-o lui Caragiale. Primul număr din *Flacăra* alege ca *Figură contimporană* cea mai ilustrativă pe *Caragiale*, desenat de Iser și prezentat de Atta Trol (22 oct. 1911). Un articol despre *Cum am cunoscut pe Caragiale* scriu M. Rădulescu și Ernest Ene (3 dec. 1911). *Caragiale la 60 de ani* este sărbătorit în *Flacăra* din 4 febr. 1912 de C. C. Arion *(Stilul lui Caragiale)*, D. Anghel *(Numărul 27)*, Șt. O. Iosif *(Cum scria Caragiale)*, Take Ionescu *(Caragiale, orator)*, Al. Vlahuță *(Momente inedite din viața lui Caragiale)*, P. Locusteanu *(Caragiale — artistul și opera)*, Radu D. Rosetti *(Caragiale, profesor)*. La 16 iunie 1912, *Flacăra* tipărește numărul său de doliu Caragiale : *I. L. Caragiale* de C. Paul ; *Comediile lui Caragiale* de Titu Maiorescu ; *Două poezii de Caragiale* de Șt. Antim ; *Familia Caragiale* de Horia Petra-Petrescu ; *Satira lui Caragiale* de C. D. Gherea ; *Figuri dispărute, I. L. Caragiale* de P. Locusteanu ; *Caragiale* de Victor Eftimiu. Practic, și numărul următor al *Flăcării* este închinat tot lui Caragiale : *Ideile politice ale lui Caragiale* de C. Paul ; *Caragiale la teatru — Caragiale în presă* de P. Locusteanu ; *Amintiri despre Caragiale* de V. Pop ; *Un autograf al lui Caragiale* ; ultima fotografie a lui Caragiale etc.

Aducerea corpului lui Caragiale în țară este tema „Cronicarului Dîmboviței" în *Flacăra*, 24 noiembrie 1912. Ea revine în *Cum au fost aduse rămășițele pămîntești ale lui Caragiale* de Emil Gârleanu, numărul din 1 dec. 1912. În același număr : *Amintiri despre Caragiale* de G. Coșbuc.

Revista *Flacăra*, a cărei editură a tipărit volumele postume ale marelui prozator : *Abu Hassan* și *Reminiscențe*, a publicat și cîteva din ineditele lui Caragiale în următoarea ordine : *Om fără noroc*, 23 iunie 1912 ; *Baioneta inteligentă*, 8 febr. 1914 ; *Șah și mat*, 8 martie 1914 ; *Povestitorul și ciubotarul*, fragment din *„Poveste"*, 15 oct. 1914 ; *Ouăle roșii*, 28 febr. 1915 ; *Politică și delicatețe*, 4 iulie 1915. Cu această postumă se încheie de fapt campania pentru Caragiale susținută de P. Locusteanu. Mai apar, e drept, articole răzlețe : *Figuri literare, Caragiale*, de C. Paul (pseudonimul lui C. Banu și P. Locusteanu), 28 febr. 1915 și *În privința volumului Abu Hassan de I. L. Caragiale* de C. Sp[iru] H.[asnaș], în același număr.

Din 1914, paralel cu unele titluri citate mai sus, în *Flacăra* începe seria de articole închinate direct sau indirect lui Caragiale de E. Lovinescu, al căror caracter de detractare răzbate de sub diversele deghizamente. Cum ele sînt prezentate în cadrul articolului, nu le mai enumerăm aici.

ideală momentului. Semnificativă devine în acest sens atitudinea revistei în chestiunea participării româneşti la primul război mondial. Publicaţia lui C. Banu şi P. Locusteanu este una dintre cele mai angajate şi mai militante organe de presă în favoarea intrării noastre în război alături de Franţa şi Rusia, împotriva Austro-Ungariei şi Germaniei, pentru unirea cu Transilvania[4]. *Flacăra* tipăreşte numere agitatorice privind situaţia românilor din Transilvania, îşi deschide coloanele pentru a soma Societatea Scriitorilor Români la o opţiune limpede în chestiunea angajării politice şi militare româneşti, tipăreşte „revizuiri" morale care vizează în mod special pe scriitorii ale căror opţiuni şi conduite politice nu se înscriu în sfera ei de vederi. O reconstituire a climatului politic şi intelectual de epocă fără o cercetare a *Flăcării* riscă să ignore un document de mentalitate nu numai semnificativ, ci şi capital.

Un capitol definitoriu din revista *Flacăra* îl constituie notele de la *ecouri, notele săptămînii, polemicile* ei. Nu atît numărul lor interesează, cît promptitudinea şi adresa lor, insertul precis în chestiunile zilei, capacitatea de a crea chiar evenimente literare. Calitatea de revistă vie a *Flăcării* mai ales aici poate fi verificată. G. Călinescu pomeneşte, în rezumativul portret pe care îl face publicaţiei lui C. Banu, de ancheta desfăşurată în cazul paternităţii lui *Vlaicu-Vodă*, care după anume indicii scoase la lumină de *Flacăra* ar fi fost scrisă de Al. Odobescu şi nu de Al. Davila. Regia impecabilă a campaniei, care era în fond o răfuială ingenios condusă a unei mari părţi a scriitorimii din S.S.R. cu Al. Davila, avînd ca punct de plecare alegerile S.S.R. din anul 1912, atestă o savantă pricepere a gazetăriei ca formă de viaţă specifică[5]. Regizorul străveziu al pomenitei campanii a fost P. Locusteanu, ajutorul directorului C. Banu, de fapt, omul hotărîtor al publicaţiei. *Flacăra* a avut în paginile ei, după ieşirea lui P. Locusteanu din acest rol, semnături mai ilustre, conducători cu programe literare mai limpezi, dar celebra *Flacăra* de 40 000 de exemplare a murit odată cu P. Locusteanu. Gazetăria este o profesiune subtilă, pe care P. Locusteanu o stăpînea într-un grad înalt, lucru mai important decît gustul lui literar. Într-o primă evocare, din *Critice*, E. Lovinescu face un portret profesional dezavantajos lui P. Locusteanu[6]. În *Memorii* înţelege că trebuie

---

[4] *Flacăra* din 6 sept. 1914 este închinată în întregime problemei Transilvaniei. Primul articol scris de Brătescu-Voineşti se numeşte *Sosim!*, iar titlul numărului care poartă pe copertă efigiile faţă în faţă ale lui Avram Iancu şi Mihai Viteazul este : *Pentru Ardeal.*

[5] Campania *Davila — Vlaicu-Vodă*, care a ocupat în *Flacăra* la un moment dat locul privilegiat, a început cu o scrisoare a lui D. Anghel publicată sub titlul *Al. Odobescu, autor dramatic*, la 26 oct. 1913 şi s-a sfîrşit la 22 oct. 1914 cu *Piesele lui Odobescu. Concluzii* de Al. Şerban (alias P. Locusteanu) prin recunoaşterea imposibilităţii de a proba aserţiunea că *Vlaicu-Vodă* este piesa lui Alexandru Odobescu.

[6] „Ziarist prin toate fibrele inteligenţii sale, Locusteanu se îndrepta spre noutate şi senzaţional, adulmecînd tot ce ar fi putut fi «lovitură»", E. Lovinescu, *Critice*, V, Ediţie definitivă, Bucureşti, Editura Ancora, 1928, p. 177.

să revină şi-i recunoaşte calitatea de *animator* [7], care este în fond un cuvînt peiorativ. P. Locusteanu era, ca orice gazetar adevărat, un profesionist care lucra plecînd de la un proiect adaptat realităţilor fără să trădeze elaborarea. Sub directoratul spiritual al lui E. Lovinescu, cînd acesta deţine cronica teatrală, şi mai tîrziu avînd printre mentori pe Ion Pillat, personalităţi de prim rang ale literaturii române, revista *Flacăra* n-a mai avut nici acelaşi farmec, nici aceeaşi captaţie. Adesea secretul unei reviste, ca la *Viaţa românească,* unde salahorea G. Ibrăileanu, stă într-un singur om, stăpînul mecanismului ei secret.

Cele două accepţiuni ale „revizuirilor".

Curios este că nici chiar colaborarea constantă din 1914 a lui E. Lovinescu la *Flacăra* n-a impus posterităţii literare revista. În perioada 1914—1916 E. Lovinescu a susţinut o rubrică permanentă de cronică teatrală şi mai ales a tipărit aici faimoasele lui *revizuiri,* dar nici una, nici celelalte n-au determinat, din păcate, istoria noastră literară să acorde *Flăcării* tresele cuvenite. O pricină trebuie căutată chiar în rememorările criticului, unde nu face caz de această etapă a publicisticii sale literare pe care o recapitulează în fugă. În schiţa biobibliografică *E. Lovinescu,* apărută în 1942 [8], de fapt o autobiografie, *Flacăra* este pur şi simplu expediată între alte titluri :

> Cu articolele publicate în *Convorbiri literare,* dar mai ales în *Flacăra* (începînd de la sfîrşitul lui 1914), scoase *Critice,* III, 1915 şi *Critice,* IV, 1916, cu subtitlul de *Revizuiri literare,* rău interpretat, ca şi *Paşi pe nisip,* despre care se crezuse că voise să marcheze un debut şovăielnic. Binevenită oriunde, modestia nu are ce căuta în titlul unei cărţi de critică ; „paşi pe nisip" nu-l priveau, în realitate, pe dînsul, în judecata sa, ci literatura tînără de care se ocupa, în plină mutaţie, adevărat nisip lunecos...

Preocupat să dea o imagine globală şi definitivă a carierei sale critice, E. Lovinescu acordă mai multă atenţie în recapitularea sa *Convorbirilor literare* decît *Flăcării,* deoarece vrea să treacă în acest autoportret ultim drept maiorescian. Mai întinsă, evocarea etapei *Flacăra* din *Memorii,* I (1930) nu este nici ea mult mai generoasă. Ea subliniază însă caracterul de *hotar* al colaborării la publicaţia lui C. Banu : „abia odată cu colaboraţia la *Flacăra* (1914—1916) şi cu începerea seriei revizuirilor (*Critice,* III şi *Critice,* IV), evoluţia spiritului meu critic se abate de la această formă pur artistică spre a intra pe făgaşul adevăratei critice" [9]. *Memoriile* conţin şi o definiţie a *revizuirilor* în accepţia lor majoră, singura teoretizată de critic :

---

[7] „După aproape douăzeci de ani, judecata asupra lui Locusteanu trebuie să aibă în vedere şi alte consideraţii", E. Lovinescu, *Memorii,* I, Bucureşti, Editura Cugetarea, 1930, p. 293.

[8] Volumul omagial *E. Lovinescu,* Bucureşti, Editura Vremea, 1942.

[9] E. Lovinescu, *Memorii,* I, ed. cit., p. 289.

> Valorile literare ale unei generaţii nu mai sînt valorile generaţiilor următoare ; cele mai multe dispar cu totul, unele descresc şi foarte puţine străbat veacurile prin caracterul lor reprezentativ. Evoluţia lor este totuşi cu mult întîrziată, nemaicorespunzînd sensibilităţii epocei, prin forţa inerţiei organizată mai ales prin şcoală. Revizuirile mele îşi propun tocmai de a împlini operaţia spiritului critic în cercetarea din nou a valorilor primite fără control la o vîrstă lipsită de orice inhibiţie ; defectul lor principal stă în faptul de a nu fi fost întreprinse metodic cu un instrument de investigaţie mai precis asupra cît mai multor valori.[10]

Ideea de revizuire a judecăţilor moştenite este esenţială în aceste articole, care echivalează cu o bătălie împotriva prejudecăţilor. Regretul criticului este de a fi procedat sporadic, fără metodă şi de a fi revizuit relativ la întîmplare concluziile bine instalate asupra unor înaintaşi literari.

Primei accepţii a revizuirilor, şi cea mai importantă, i s-a mai suprapus una, deviată şi tendenţioasă, cu rostul de a o anula pe prima. Cel care se plînge de ea explicit în *Schiţa bio-bibliografică* din 1942 este chiar E. Lovinescu :

> Cît despre titlul de *Revizuiri*, el a fost înţeles în contra sens. S-a crezut că e vorba de o revizuire a opiniilor criticului asupra unor scriitori apreciaţi înainte ; reaua-credinţă a altora a suflat apoi, transformînd focul în incendiu ; s-au scris multe articole pentru a se dovedi că ediţiile *Criticelor* erau revizuite ; în realitate, revizuirile aveau un caracter pur formal, criticul fiind stăpînit, ca şi astăzi, de demonul formei. Ele nu priveau deci opiniile, ci opiniile publicului asupra unor scriitori notorii ; o revizuire de valori consacrate, şi nu o revizuire a sa.

Esenţial este să reţinem accepţiunea principală a termenului de revizuire literară propusă de E. Lovinescu. Ideile lui nu sînt contrazise de cercetările moderne de sociologie literară. În cadrul acestora se ştie că fiecare generaţie are publicul său şi odată cu ieşirea din scenă a acestui public ies şi scriitorii săi preferaţi[11]. Ridicarea altor generaţii

---

[10] *Ibidem*, p. 290.

[11] Examinînd viaţa literaturii din punctul de vedere al sociologiei succesului, R. Escarpit face constatarea că succesul unui scriitor odată selectat este dependent de generaţia care l-a receptat în jurul vîrstei de 20—25 de ani, care-i rămîne fidelă. Conform acestei constatări, scriitorii şi fenomenele literare mor odată cu generaţia sincronă de cititori. Următoarea generaţie se leagă la vîrsta-cheie, 20—25 de ani, de scriitorii generaţiei următoare şi aşa mai departe. Fiecare generaţie avînd registrul său de valori, revizuirea valorilor precedente se subînţelege. Revizuirile lui E. Lovinescu ar veni să ilustreze deci o lege sociologică privitoare la literatură şi artă. Într-adevăr, majoritatea revizuirilor de conţinut negativ privesc la E. Lovinescu pe consacraţii generaţiei anterioare : Caragiale, Vlahuţă, Brătescu-Voineşti, Duiliu Zamfirescu, Delavrancea, pentru a ne opri doar la prozatori şi poeţi. Dacă am aplica viziunea lui R. Escarpit, autorul revizuirilor ar trebui să fie dincolo de aceste reacţii, care sînt nişte „destituiri", partizanul valorilor literare ale generaţiei lui, cele apărute între 1900—1915, ceea ce E. Lovinescu nu este. El respinge pe Gala Galaction, pe Mihail Sorbul, minima-

cere practic instalarea unor noi valori, care se face de obicei prin marginalizarea celor anterioare. Revizuirea criticului ajută în acest caz un proces firesc și, dacă vom cerceta lista revizuirilor lui E. Lovinescu, vom constata că cei revizuiți de el sînt scriitorii generației anterioare : Eminescu, Caragiale, Vlahuță, Brătescu-Voinești. În 1915, E. Lovinescu întreprinde deci un necesar examen al valorilor literare, prelungit în cîteva cazuri și după război. Articolele lui despre poezia lui G. Coșbuc ce sînt altceva decît tot o „revizuire" ? [12]

Accepțiunea secundară, nedorită de critic, dar susținută intenționat de adversari, datorită unei posibile confuzii de sens, vizează *revederea* textelor critice. Ea este pînă la un punct firească, în sensul că poate fi găsită și la alți critici. Un înaintaș ca Gherea, de exemplu, nu a introdus în volume întreaga materie a articolelor din *Contemporanul*, deși le-a păstrat titlul. Asemenea intervenții a întreprins și E. Lovinescu. *Criticele* lui au cunoscut mai multe ediții și în anume cazuri diferențele dintre versiunea primă și cea ultimă sînt vizibile și importante, mergînd pînă chiar la suprimarea de pasaje și înlocuirea de cuvinte. Un articol cum este cel privitor la *Cinquantenarul romanului românesc*, pentru a da un singur exemplu, arăta altfel în versiunea din revistă și prima ediție, față de cea din ediția ultimă, din care lipsesc paragrafe întregi, definitorii totuși pentru mentalitatea criticului din anii cînd își scrisese articolul. O serioasă ediție critică va indica, desigur, diferențele, acolo unde sînt și cîte sînt, conturînd definitiv proporțiile acestor remanieri pe care E. Lovinescu preferă să le numească *de stil*, pentru a le deosebi de autenticele revizuiri.

E. Lovinescu se apără polemic de învinuirea de a fi revenit asupra unor judecăți vechi și, din punctul său de vedere, are dreptul s-o facă. Dar nu mai are dreptate atunci cînd susține că remodelarea discursului nu are nici o consecință semantică asupra textului. Un text revăzut este altul, pentru că reorganizarea frazei și a discursului înseamnă de fapt și remodelare semantică. Cînd urmărim curba propriilor opinii vom observa și accentele schimbate în organizarea discursului. Dar acest lucru nu poate fi confundat cu ideea de revizuire literară, care înseamnă revizuirea unei optici de epocă, polemica împotriva prejudecății moștenite și inerției literare. Ceea ce ne interesează aici este accepția majoră a termenului de revizuire literară, împrumutat de E. Lo-

---

lizează pe Sadoveanu, nu-l înțelege pe Bacovia. Dacă cititorul este în optica lui R. Escarpit un fidel al literaturii pe care a citit-o la 20—25 de ani, E. Lovinescu contrazice cel puțin aparent regula sociologului francez. Opțiunile lui E. Lovinescu se fixează mai tîrziu, după ce el trece de 40 de ani, în opoziție tocmai cu literatura căreia, după „legea" lui Escarpit, s-ar fi cuvenit să-i fie fidel. Circumscriem această curiozitate, care-și are desigur explicațiile ei, în epoca de formație, deoarece — e cazul s-o amintim — E. Lovinescu era un clasicist, iar climatul său cultural predilect a fost, în anii de formație care fixează afectiv literatura de predilecție, cel francez. Orizontul opțiunilor sale fundamentale ar fi în acest caz exterior literaturii române.

[12] *Contribuții de istorie literară : Coșbuc*, în vol. E. Lovinescu, *Critice*, III, București, Editura Alcalay, 1920.

vinescu din dicţionarul oratoriei politice a timpului său. Revizuirile sînt actul de naştere al criticului E. Lovinescu şi singura lor accepţie justificată rămîne accepţia propusă de el.

„Revizuirile" înainte de E. Lovinescu.

„Partidul conservator, scria Lovinescu în introducerea la *Revizuirile* sale, cerea acum vreo cincisprezece ani, mai ales prin glasul sonor al lui Delavrancea, «revizuirea conştiinţelor»." [13] E. Lovinescu împrumută de la Delavrancea formula pe care o mută din politică în literatură. În concepţia criticului de la *Flacăra*, „revizuirea conştiinţelor literare" însemna practic lepădarea unui balast de mentalitate, anacronică în noul cîmp al literaturii. Ascuţişul criticii lui E. Lovinescu ca revizuitor literar se îndrepta asupra unor valori literare validate de epocile anterioare, dar după el supraevaluate de contemporani, exces inutil în posteritate. E. Lovinescu ajunge astfel la o înţelegere completă a actului critic, care nu se poate desprinde de istoria literară : un critic este în egală măsură critic pentru valorile prezentului, ca şi pentru ale trecutului. El destituie valori moştenite şi proclamă apariţia noilor valori. Cu alte cuvinte, criticul mînuieşte, după o expresie a sa, lancea lui Achile : cu o extremitate a ei răneşte, cu alta vindecă.

Este în acest înţeles complex al actului critic şi al revizuirilor literare E. Lovinescu primul autor de *revizuiri* din literatura română ? Dacă ieşim dincolo de ostreţele lovinescolatriei, dînd privirii eliberate de obstacole şansa să examineze fără prejudecăţi materia istoriei noastre literare, vom descoperi şi precedentul. Deşi fără titulaturi şi teorii programatice, analiza necruţătoare căreia este supusă drama istorică *Despot-Vodă* de către mai tinerii Al. Vlahuţă şi B. Delavrancea înainte de 1900 înseamnă tot o revizuire [14]. Este *prima revizuire importantă* la care asistăm. După cum tot o revizuire şi tot înainte de E. Lovinescu încearcă Duiliu Zamfirescu prin celebrul său discurs, din 1909, asupra poeziei populare [15]. În ambele cazuri aceşti revizuitori s-au izbit de replica şi autoritatea unui critic impunător : Titu Maiorescu, ceea ce nu scade cu nimic semnificaţia revizuitoare a gestului lor [16].

Dar între aceste două tentative, izolate, există o acţiune constantă de revizuire a valorilor literare într-un sens apropiat celui lovinescian. Este vorba de critica literară practicată de N. Iorga între 1890 şi 1895, în care preocuparea de revizuire a valorilor literare rămîne fundamen-

---

[13] *Critice*, IV, 1916, p. 3 ; IV, 1920, p. 5 ; VI, 1928, p. 5.

[14] Sub pseudonimul Fra Barbaro, Delavrancea tipăreşte în *Epoca* din 11 ian. 1886 o cronică dramatică la *Despot-Vodă*, iar Vlahuţă ţine la Ateneu la 12 ian. 1886 o conferinţă de succes despre Eminescu, opus elocvent lui Alecsandri.

[15] Duiliu Zamfirescu, *Poporanismul în literatură*, în *Convorbiri literare*, octombrie-noiembrie 1909.

[16] Titu Maiorescu, *Poeţi şi critici*, în *Convorbiri literare*, 1886, nr. 1 ; *idem*, *Răspuns la discursul de recepţiune al d-lui Duiliu Zamfirescu*, în *Convorbiri literare*, 1909, nr. 7.

tală. N. Iorga teoretizează schimbarea gustului literar și evoluția judecăților de valoare.

După o bucată de timp, cînd un anume tipic literar se bucură de admirația deplină a publicului cititor, el cade în dizgrația acestui suveran capricios și ușor, pentru ca altul să răsară în mijlocul bucuriei obștești și bătăilor din palme[17].

Scriitorii care au plăcut ieri nu mai plac azi. Fiecare epocă are tipicul ei. Conachi n-a mai plăcut la 1848, pașoptiștii n-au mai plăcut la 1870 și așa mai departe. Un minor talentat ca Gh. Sion, care a făcut altădată deliciile publicului, deși scrie la fel de bine după douăzeci de ani, nu mai are succes. Admis de public altădată, el este demis de public azi.

Ideea de revizuire pleacă la N. Iorga de la „haosul de opere scrise pînă la 1870", pe care critica nu le-a ierarhizat. Principalul gest al revizuirii, *întoarcerea înapoi și reevaluarea,* este propus de N. Iorga aici :

> Pînă se va putea scrie o istorie a literaturii românești care să cuprindă o apreciere serioasă și temeinică a operelor, pe lîngă biografiile fără socoteală înșirate în cele ce le avem astăzi, mulți ani de muncă trebuie să treacă și mulți oameni de talent să revizuiască procesele literare. Vina a fost a criticilor trecutului, ei au creat tipicul, frazeologia de judecare ce încă și astăzi trăiește.[18]

Citatul, extras din *Rolul criticei,* este semnificativ pentru dispozițiile polemice și orientarea criticii lui N. Iorga la 1890. N. Iorga se îndreaptă mai ales către scriitori clasați, cum erau scriitorii pașoptismului, condamnați de Junimea. El scrie despre C. Negruzzi, V. Alecsandri, Grigore Alexandrescu, N. Bălcescu, N. Filimon, D. Bolintineanu cu intenția evidentă de a *revizui* procese literare încheiate. Aceștia sînt „bătrînii" pe care-i are în vedere N. Iorga cînd revizuiește judecățile de valoare de tip junimist care le-au fost aplicate.

Spre deosebire de E. Lovinescu, N. Iorga nu vrea să destituie valori hipertrofiate de judecăți grăbite de epocă, ci să restituie opere ignorate. Criticul nu înhumează valori, ci le exhumează. Acesta este cazul studiilor despre Alecsandri, Bălcescu, Alexandrescu. Într-un singur caz revizuirea lui N. Iorga este o „destituire", divulgarea unei imposturi, în cazul lui Bolintineanu. Poetul *Florilor Bosforului* i se pare tînărului critic de la *Lupta* și *Timpul* cu totul anacronic și chiar vulgar, drept care analiza și judecata sînt la fel de drastice ca în revizuirile lovinesciene.

Ideea de revizuire literară în sens recuperator animă întreaga critică de început a lui N. Iorga și caracterizează, dacă vrem s-o înțelegem astfel, întreaga lui activitate de istoric literar, a cărei funcție principală este cea recuperatorie. În postura de Ianus bifrons, de critic al prezen-

[17] N. Iorga, *Pagini din tinerețe*, vol. I, București, Editura Științifică, 1968, p. 54—58, *Bătrînii.*

[18] *Ibidem,* vol. II, p. 34.

tului şi trecutului, de revizuitor de valori clasate, E. Lovinescu are, astfel, un predecesor important în N. Iorga.

Nici atitudinea, nici teoriile legate de ideile de „revizuire" nu sînt cu totul noi. Dar E. Lovinescu a fixat acţiunea într-o formulă memorabilă, care-i aparţine, şi într-un gest de demitere valorică care exprimă actul conştient şi voluntar al criticului care vrea s-o ia înaintea timpului său.

Adevărata marcă a „revizuirilor".

De cîte ori vorbeşte de revizuirile sale literare, E. Lovinescu ne trimite la volumele III şi IV de *Critice,* apărute succesiv în 1915 şi 1916, comprimate ulterior în volumul IV de *Critice,* din 1920, şi volumul VI de *Critice,* ediţie definitivă, din 1928. Compararea celor patru volume ne oferă variaţii de sumar interesante. *Critice,* IV, din 1916, cuprinde, alături de revizuirea lui Gherea, Duiliu Zamfirescu, Gala Galaction şi a poeziei populare, şi „Revizuirile morale" la care însă ediţia definitivă (1928) renunţă. Ediţia din 1920 cuprinde două titluri închinate lui N. Iorga : *Mişcarea Semănătorului* şi *N. Iorga,* de care ediţia definitivă, 1928, se dispensează. Desigur că, dacă vrem să cunoaştem voinţa ultimă a autorului, ne adresăm volumului VI de *Critice,* care ne oferă expresia ei ultimă şi sistematizează o materie pe care am văzut că, retrospectiv, o considera produsă fără nici un sistem. Dar variaţiile de sumar, destul de însemnate, sînt de natură a ne da şi ele indicii preţioase asupra ideii de „revizuire" la E. Lovinescu şi asupra cîmpului în care s-au operat „revizuirile". Coborînd pe firul istoric către volumul III de *Critice,* din 1915, constatăm un sumar care depăşeşte sumarele care-i urmează, grăitor pentru un stadiu mai vechi al problemei. Practic, „revizuirile" lui E. Lovinescu nu se reduc la cele din ediţia definitivă, iar pentru a cunoaşte întreaga lor hartă e nevoie să coborîm către origini în paginile *Flăcării,* acolo unde ideea a prins corp şi a luat contact cu publicul. Din paginile revistei vom afla că spiritul „revizuirilor" este anterior titulaturii fericite fixate de E. Lovinescu şi că aria lor reală încorporează mai multe titluri decît a strîns criticul la un loc între coperţile volumelor sale intitulate *Revizuiri.*

Prima „revizuire" cu acest titlu semnată de E. Lovinescu în *Flacăra* datează din 4 iulie 1915, la rubrica de *Cronică literară,* atunci începută şi subintitulată *Revizuiri,* I : „Suntem... într-o largă măsură robii cărţilor şi ai dascălilor copilăriei", scria E. Lovinescu. „De la ei am rămas cu multe păreri literare, unele bune sau îndoielnice, altele rele. Cîteva erau nemeritate atunci, dar nu mai sunt acum. Şi în literatură valorile se schimbă." Conştiinţa noastră literară este plină de balast, ne spune E. Lovinescu. „Ne-am înjghebat un mic avut de idei fixe asupra lui Eminescu, Coşbuc, Caragiale. Idei tiranice ce ne stăpînesc şi azi." Desigur, dezideratul priveşte eliberarea de sub aceste idei fixe privitoare la Eminescu, Coşbuc sau Caragiale. „E vremea unei revizuiri, exclamă E. Lovinescu. O fac pentru mine : cel ce declamam odinioară la

serbări *Latina gintă* și *La icoană*. Voi împărtăși-o însă și altora." Această introducere exprimă limpede țelul și justificarea „revizuirilor literare", dublate mai tîrziu și de cîteva „revizuiri morale", care interesează mai puțin literatura propriu-zisă. Cea de a doua „revizuire literară", apărută în 11 iulie 1915, se numește *Filozofia lui Eminescu* și se înscrie desigur împotriva acelor „idei fixe" moștenite ce trebuiau dezrădăcinate din mintea noastră. Pentru E. Lovinescu eticheta de poet filozof pentru Eminescu ține de bagajul lucrurilor primite. Revizuirea criticului tinteste să ne spună : „Cugetarea lui Eminescu nu trece peste măsura celui mai mijlociu dintre cititorii lui. Nici chiar peste filozofia fatalistă a «pletosului țăran de la Rucăr»...". Zadarnic vom căuta în volumele de *Revizuiri* textul despre filozofia lui Eminescu, care inaugurează practic seria revizuirilor : nu-l vom găsi. Dar, deși nu se află zidit în corpul volumelor de *Revizuiri*, eseul despre *Filozofia lui Eminescu* nu a fost părăsit integral. Al doilea volum de *Critice*, în ediție definitivă, 1926, *Critica impresionistă*, l-a încorporat cu titlul *Precizări asupra „filozofiei" lui Eminescu*. Comprimate la maximum, într-o redactare nouă care-i schimbă nu numai volumul, ci chiar judecata de ansamblu asupra poeziei filozofice eminesciene, *Precizările* nu mai echivalează filozofia eminesciană cu fatalismul pletosului țăran rucărean.

O „idee fixă" fiind extrasă din bagajul nostru împovărător, cea referitoare la Eminescu, se trece la o alta, privitoare la Caragiale. Cea de a treia revizuire literară se subintitulează clar *Lipsa de originalitate a teatrului lui Caragiale*. Ideea originalității dramaturgiei lui Caragiale ca „idee fixă" e combătută cu ajutorul unei paralele între comediile lui Alecsandri și cele ale lui Caragiale : între ele nu este nici o diferență de invenție — totul fiind inventat de Alecsandri și preluat de Caragiale —, ci de grad valoric : comedia lui Caragiale este mai ascuțită și mai artistică. De această dată, textul negației nu mai este strecurat în volume felurite, ci, alături de alte cîteva, sudate într-un singur capitol, încearcă să demonstreze în volumul de *Critice*, III (1915) lipsa de originalitate a lui Caragiale, vulgaritatea lui, eroarea construcției dramatice etc. A patra, a cincea și a șasea revizuire pleacă de la *O luptă literară* de N. Iorga și definesc doctrina și literatura *Semănătorului* dintr-un unghi de vedere propriu. Deși prezent în volumul III de *Critice* și în volumul IV, ediția a doua, textul inspirat de *O luptă literară* este refulat de autor, deoarece nu-l mai găsim în sumarul cuprinzător al ultimei versiuni a revizuirilor (1928). Aceeași soartă o are și revizuirea următoare, intitulată *S.P.L.*, preocupată de contestarea nuvelisticii lui Gala Galaction din *Bisericuța din răzoare*, împovărată, după E. Lovinescu, de un limbaj neologistic, gazetăresc, inadecvat prozei. Ediția definitivă a *Revizuirilor* elimină și această contribuție din sumarul său. Dar păstrează pe cea următoare, *Titu Maiorescu*, prezentă în toate edițiile revizuirilor, ca și seria *Un fetiș modern : poezia populară*. Polemica aici nu se duce numai cu Barbu Delavrancea, cu discursul său asupra poeziei populare, ci și peste ani înapoi cu Titu Maiorescu,

cel ce răspundea lui Duiliu Zamfirescu, în 1909, la Academie pe tema aceleiaşi poezii populare. *Un fetiş modern: poezia populară* constituie o piesă de bază în angrenajul ideilor programatice ale lui E. Lovinescu. Îi urmează revizuirea privitoare la *C. Dobrogeanu-Gherea,* şi aceasta din urmă prezentă în toate variantele editoriale ale *Revizuirilor,* după care E. Lovinescu trece la o revizuire literară întemeiată pe literatura nouă : *Cazul A. de Hertz — Paianjenul,* de fapt o acuzaţie de plagiat, formulată fără stridenţă. De aici înainte vin „revizuiri morale" : Gala Galaction, Octavian Goga, Delavrancea, N. Iorga, prezente doar în volumul din 1916 şi eliminate din ediţia definitivă (1928). Faţă de precedentele volume, în *Critice,* VI, ediţie definitivă, se mai află : Ioan Al. Brătescu-Voineşti, Alexandru Vlahuţă, Alexandru Macedonski. Faţă de prima ediţie sînt lăsate pe dinafară articole ca *Psihologia feminină în teatru, Literatura Ardealului, Costache Negruzzi, Carmen Sylva, Cinquantenarul romanului românesc,* repartizate în alte volume şi la alte capitole. Aceste articole călătoare dintr-un compartiment în altul sînt dovada unei inconsecvenţe în definiţia revizuirilor. Cazul prozei lui Gala Galaction e cel mai grăitor ; prozator nou, Gala Galaction nu avusese timpul să intre cu ajutorul şcolii în bagajul de „idei fixe" şi detaşabile ale unei generaţii. Prejudecata nu avusese cînd să se constituie. Formula ei cristalizată şi nocivă nu ne e dezvăluită nicăieri. Admiţînd că aici E. Lovinescu combătea proaspete prejudecăţi literare, ajungem la concluzia că aria „revizuirilor" criticului este mai întinsă decît conturul primei definiţii. Iar la examenul revistei *Flacăra* constatarea care se impune este că revizuirile sînt mai numeroase decît cele pe care E. Lovinescu le-a retipărit cu acest supratitlu. Spiritul revizuirilor este prezent aproape în tot ce scrie în revista *Flacăra,* indiferent de rubrică. Odată cu paginile polemice din *Flacăra* zarurile sînt aruncate ; E. Lovinescu este din acest moment mai presus de orice critic literar.

Cinquantenarul... este, dintre articolele mai vechi din *Flacăra,* destul de depărtat în timp de inaugurarea revizuirilor. Cu toate acestea, Lovinescu l-a introdus în primele volume de *Revizuiri* şi credem că avea dreptate. Un roman, aproape uitat la cincizeci de ani de la apariţie, nu este numai comentat, ci propus drept cap de pod al unei serii romaneşti de viitor. Avem a face cu o revizuire. Interesant de reţinut este că N. Filimon este obiectul unei revizuiri şi pentru N. Iorga, desigur din alt punct de vedere. Lunga serie de *Psihologii feminine* e animată de acelaşi spirit al unghiului de vedere nou. În Chiajna doamna a lui Odobescu, E. Lovinescu descoperă modelul convenţional şi nefericit sufleteşte al unui personaj feminin artificial şi masculinizat, care a făcut carieră în literatura română, falsificînd creaţia de tipuri femeieşti. Elasticitatea primelor sumare din *Critice* nu este trădătoare faţă de ideea de revizuire, în aceste două cazuri, ci fericit integratoare. E. Lovinescu era dispus să se războiască cu toate prejudecăţile literare ale epocii de după 1900 şi titlul de *Revizuiri* nu este decît coperta tîrzie a unei preocupări anterioare.

Caragiale — un obiectiv al „revizuirilor".

Dovezile că *Revizuirile* încep cu mult înaintea teoretizării necesității lor sînt multe. Înainte de a susține la *Flacăra* rubrica de *Cronică literară,* subintitulată *Revizuiri,* E. Lovinescu susține o rubrică de cronică dramatică, care face mai ales analiza literară a textelor, lăsînd aprecierea spectacolului pe seama a două-trei rînduri finale. *Revizuirile,* fără a avea această titulatură, încep, practic, pe 20 decembrie 1914, cînd improvizatul cronicar teatral scrie despre *Năpasta* cu ținta evidentă de a pune în discuție vechea interpretare a *Năpastei* și concluziile ei. De prisos să mai adăugăm că E. Lovinescu nu e favorabil dramei lui I. L. Caragiale. Textul acestei cronici dramatice a fost inserat de altfel, semnificativ, în studiul *Caragiale* din volumul de *Revizuiri.* Tot o „revizuire" este și cronica următoare, despre *Apus de soare* de Delavrancea, care comunică bine cu prefața la *Revizuiri* din 4 iulie 1915. *Spectacolul într-un fotoliu* cu *Apus de soare* mărturisește o admirație de copilărie și de adolescență, altfel zis, cu vorbele lui E. Lovinescu, „o idee fixă". Nu este încă o „revizuire", cît mai ales anticamera unei revizuiri. Criticul promite aici, pentru a nu știrbi o amintire scumpă copilăriei, să nu scrie despre Delavrancea. S-a ținut de cuvînt ? În aparență, da. Proza și dramaturgia lui Delavrancea nu sînt revizuite din motive sentimentale, dar concepția acestuia despre poezia populară, care era inima și sîngele literaturii lui Delavrancea, da. Cronica dramatică la *Apus de soare* se integrează foarte bine noii campanii a lui E. Lovinescu. Următoarea cronică este închinată *Regelui Lear* și, oricît ne-am mira, și Shakespeare este... revizuit, pentru că îi sînt urmărite mai ales „greșelile" de construcție, dramaturgia lui, care fusese modelul lui Hasdeu și Delavrancea, fiind socotită nerecomandabilă ca model. Tot o revizuire de valori înseamnă și cronica la *Voichița* lui Duiliu Zamfirescu, cronică dramatică care a produs o polemică deschisă cu prozatorul și alta mascată sub chipul unor *Scrisori persane,* care îl vizează tot pe Duiliu Zamfirescu. Că nu greșim cu această presupunere ne-o vădește și capitolul *Duiliu Zamfirescu,* din vechile volume de *Revizuiri,* unde textul despre *Voichița* este inclus, spre deosebire de ediția definitivă. Exemplele aduse sînt, credem, lămuritoare pentru anvergura campaniei de revizuiri, care încep practic, așa cum am văzut, înainte de 4 iulie 1915.

Un obiect constant al revizuirilor lui E. Lovinescu rămîne între toți scriitorii Caragiale. Cu toate că, în 1912, Lovinescu a fost sever admonestat de G. Ibrăileanu pentru lipsa de respect față de marele comediograf, campania din *Flacăra* a continuat. După *Năpasta,* cronica dramatică discută un *Caragiale — inedit,* sfidînd înrîuririle sentimentale ale copilăriei care știa pe deasupra replicile comediilor scriitorului. Impresia produsă asupra lui E. Lovinescu e dezamăgitoare. Sub înșelătorul subtitlu de *Marginalia,* II, care urmează lui *Caragiale — inedit* este vorba tot de... Caragiale. E. Lovinescu disociază între observație și creație, iar materia demonstrației e luată din *O noapte furtunoasă* și *O scrisoare pierdută.* Observația ar fi înrobită materiei trecătoare. Creația de tipuri poate fi însă durabilă. Caracteristică lui Caragiale îi este însă observația. El

este „de la noi", dar nu este și de aiurea. Valoarea lui rămîne, deci, limitată de predilecția pentru observație. Prima *Marginalie* pregătea terenul acestei demonstrații, atrăgînd atenția că profesiunile sînt aceleași peste tot și că, descriind o clasă socială sau o categorie de meseriași, observația trăsăturilor profesionale dispensează pe unii de creația de tipuri. *Marginalia,* I pregătește disecția lui Caragiale din *Marginalia,* II. Deși, evident, o „revizuire", nici acest text nu este introdus de E. Lovinescu în volumele de *Revizuiri,* ci în altele. Blocul compact de negațiuni insinuate sau fățișe privitoare la Caragiale nu poate fi decît reconstituit. În seria de *Psihologii feminine,* comediile lui Caragiale sînt aduse din nou pentru a ilustra amintita insuficiență produsă de preeminența observației asupra creației și de carența tipurilor pozitive feminine. Nu este deci greșit a trage concluzia că una dintre „ideile fixe" pe care voia să le dezrădăcineze E. Lovinescu era chiar Caragiale.

După inaugurarea seriei de *Revizuiri,* E. Lovinescu își continuă în paralel cronica dramatică, care e însuflețită de același spirit. Deși autorul acestor cronici teatrale le-a tipărit sub alte frontispicii, ele rămîn în mare măsură tributare ideii de „revizuire". Paralel cu „revizuirea" lui Titu Maiorescu, criticul scrie despre *Ovidiu* și despre *Fîntîna Blanduziei* de Vasile Alecsandri de la cota de gust a actualității literare, ceea ce înseamnă incontestabil o revizuire. Chiar *Azilul de noapte* este o revizuire, de vreme ce E. Lovinescu susține că nu e o capodoperă, că nu are dramaticitate și că are în schimb mult convenționalism. Spiritul revizuirilor a răzbit peste tot.

*

În linii mari, întreaga colaborare a lui E. Lovinescu la *Flacăra* stă sub semnul necesității revizuirilor, iar seria acestora se impune a fi văzută dincolo de cocheta întocmire a volumelor lovinesciene de *Critice.* Indiferent de judecățile de valoare emise sau inculcate, *Revizuirile* lui E. Lovinescu reprezintă un gest de excepție în perioada literară antebelică și un eveniment decisiv al biografiei lui literare. Mania curentă a criticii și istoriei noastre literare de a muta toate marile evenimente literare în spațiul interbelic, golind de substanță și idei perioada dintre 1900 și 1916, este contrazisă elocvent și de campania lui E. Lovinescu pentru un nou spirit în literatura română, care se desfășoară în hotare anterioare literaturii interbelice. Iar în măsura în care se confundă cu E. Lovinescu, revista *Flacăra* are dreptul să intre în seria de reviste-reper ale istoriei și criticii literare românești.

„Complexul creatorului" în proza interbelică

(semnificațiile unei obsesii)

MONICA SPIRIDON

Într-unul dintre foiletoanele publicate în *Cuvîntul*, Mihail Sebastian includea printre trăsăturile caracteristice ale literaturii veacului nostru „o nouă situare a creatorului artist față de obiect, o intimă legătură între unul și altul, care poate merge pînă la nediferențiere" [1]. Despre ce anume este vorba înțelegem exact din „dosarul de creație" al romanului *Orașul cu salcîmi*: „Toate acestea vor avea sau nu valoarea lor de artă — nu știu și nu mă interesează. O vor avea însă pe aceea de experiență. Îmi iubesc munca mai mult pentru sensurile ei decît pentru realizări. Detașat de o pagină scrisă, ea mă interesează mediocru. În mersul ei însă, în așteptarea frazei ce vine și a expresiei potrivite, ce se anunță în viața imediată a scrisului, în mișcarea gîndului prezent acum cînd scriu eu aceste rînduri, în această activitate ce posedă marea calitate a *prezenței* îmi aflu înțelesul lucrului și bucuria lui" [2]. Trădînd un interes acut pentru *sensul și limitele actului de a scrie*, rîndurile de mai sus — extrase din „cronica" elaborării unui roman — sînt întru totul simptomatice pentru adeziunea cîtorva creatori importanți dintre războaie la acel spirit al veacului de care vorbește Sebastian în foiletoane: al unui veac pentru a cărui conștiință culturală *omul care scrie* începe să devină o obsesie centrală. Literatura europeană a începutului de veac se dovedește, în fapt, marcată de un veritabil „complex al creatorului". Nu un complex *luciferic*, de coloratură romantică, ci unul pe care l-am numi mai degrabă *sisific*, specific celui ce rostogolește perpetuu povara propriei lucidități. O asemenea literatură se distinge prin capacitatea *de a se naște într-o strînsă simbioză cu conștiința critică de sine*. Ea tinde să înfățișeze antecedentele tradiționale ale procesului creator — lumea, adevărul, eul — ca rezultante ale actului de a scrie.

În acest context se cere reținut efortul unor prozatori dintre războaie de a se manifesta drept creatori, ca și aptitudinea lor de a inventa *forme originale* care să forțeze literatura să ia act de sine *ca proces*. Mihail Sebastian, Anton Holban, Camil Petrescu și alții arată un interes obsesiv experienței fundamentale a literaturii. În textele lor, secretele creației sînt etalate ostentativ, trucurile fabricației sînt dejucate la fie-

---

[1] Mihail Sebastian, *Eseuri, cronici, memorial*, București, Editura Minerva, 1972, p. 39—40.

[2] *Ibidem*, p. 497.

care pas, cu scopul ascuns de a ni se atrage atenția asupra prezenței creatorului la lucru.

În Mihail Sebastian — de pildă — descoperim astăzi o conștiință creatoare dureros de lucidă, care se judecă și se pîndește constant pe sine însăși. La puțini prozatori dintre războaie — poate chiar la nici unul — mai întîlnim o atît de persecutantă obsesie a *metodei de creație* ca la Mihail Sebastian. Romanele sale, ca și sclipitoarea sa publicistică, sînt cronica fidelă a unei bătălii cu sorți schimbători de izbîndă, în care conștiința critică asaltează și hărțuie cu îndîrjire facultatea creatoare. Din păcate, la Mihail Sebastian, aventura spiritului creator, aflat într-o crîncenă înfruntare cu sine însuși, nu reușește să-și găsească forma optimă de integrare în *textele de ficțiune*. Nereușind să dobîndească figură ficțională, să se tematizeze, să se pună în scenă — apărînd sub luminile rampei ca la Holban sau la Camil Petrescu — dialogul potențial al scriitorului cu lumea creației sale devine de cele mai multe ori un balast împovărător pentru text — ca, de pildă, în *Fragmente dintr-un carnet găsit*, sau *De două mii de ani*. Cît despre *Orașul cu salcîmi*, aici tensiunea întîlnirii creatorului cu materia cărții sale Sebastian — neinspirat — n-o „varsă în roman" (cum procedează maestrul său Camil Petrescu), ci o expediază în *Jurnalul de roman*.

În prozele lui Holban și Camil Petrescu, în schimb, această atitudine aparte față de literatură — specifică, cum spuneam, începutului de veac și ilustrată în literatura europeană de Gide și de „gidieni" — dobîndește chip propriu și o formă inedită de manifestare ficțională. În cărțile numite *Ioana, Jocurile Daniei, Patul lui Procust, O moarte care nu dovedește nimic, Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război* nu ne întîmpină (ca în *Ion*, în *La Medeleni*, în ciclul Halipilor) imaginea constituită, prezența unei lumi, ci în primul rînd efortul ei de a se naște, mecanismul închipuirii ; nu descoperim un univers *lizibil* de forme substanțiale, ci numai unul *scriptibil* ce își așteaptă, își presupune spectatorul, ca să dobîndească drept la existență. Ce ne frapează astăzi la lectură în textele citate este o autentică obsesie a literaturii, o impresie de lucrat, de artificial, rezultată din presiunea constantă exercitată asupra lumii ficționale de către veșnica preocupare a scrisului. Personajele lui Holban și ale lui Camil Petrescu scriu, scriu cu înfrigurare pe măsură ce trăiesc evenimentele ; înțeleg și judecă viața cu pornire de la literatură. Diversele modalități formale ale confesiunii — jurnalul, corespondența, memoriile — oferă celui care scrie șansa unică de a-și (re)trăi viața la tensiunea creației, făcîndu-ne părtași la această unică, emoționantă experiență.

În *Jocurile Daniei*, formula pentru care optează Holban îl obligă pe Sandu să scrie pe măsură ce trăiește — ca Edouard în *Falsificatorii de bani* ai lui Gide — sau, și mai exact, să trăiască pe măsură ce-și scrie jurnalul. Cel ce scrie se încăpățînează să rămînă întotdeauna în prim-plan, făcînd din actul scrierii obiectul atenției noastre și chiar a personajelor. Rîndurile următoare sînt, de pildă, destinate de narator chiar Daniei : „Am stat treaz o noapte întreagă ca să scriu cîteva rîn-

duri. Sînt mulțumit de ele, am impresia că depășesc tot ce am făcut pînă acum. Nu vrei să le cunoști și tu ?" [3].

Idila dintre Sandu și Dania se desfășoară *concomitent* cu convertirea sa în pagini de jurnal : „Fac o paranteză, căci un gînd nou s-a intercalat, totdeauna conținînd în el un chin ; povestind ce s-a întîmplat odinioară, eu fac constatări de ceea ce se întîmplă în chiar momentul povestirii" [4]. Holban recurge aici — ca și în *Ioana* — la un truc specific literaturii pretins „netrucate", care se declară confesiune spontană, directă, la cald : pe anumite porțiuni timpul enunțării și timpul enunțului se confundă, se întrepătrund. Procedeul — utilizat, cu alte funcții, și în literatura veacului al XVIII-lea — ilustrează, după cum s-a mai spus, paradoxul specific acestui tip de autenticitate. Pe de o parte, autorul caută să ne convingă de aptitudinea jurnalului său de a ne proiecta în însuși miezul fierbinte al vieții, de a capta întocmai pulsul trăirii ; dar, pe de altă parte, o face într-un sistem de intervenții care strangulează garantat orice iluzie, subliniind prezența-ecran, prezența-filtru a autorului și deconspirînd astfel *statutul de carte, de literatură* al confesiunii. O stratagemă cu două tăișuri, prin care se neagă sistematic, pe de o parte, ceea ce pare a se afirma convingător, pe de alta.

Orgoliul celui care scrie capătă uneori forme de-a dreptul antipatice. Sînt destule momente în care Sandu ne amintește imediat de André Gide — îndrăgostitul care prețuiește fiecare rînd scris în perspectiva operei viitoare ; de Gide, nenorocit că Madeleine i-a distrus scrisorile, scrise la timpul potrivit în vederea unei publicări ulterioare : „Și dacă mai tîrziu va citi Dania aceste rînduri, nu se va recunoaște. Își va aduce aminte de întîmplări, dar va socoti că nu interpretez exact. [...] Mă consolez : sînt portrete făcute de pictori celebri, în care eroinele n-au vrut să se recunoască" [5].

În textul spovedaniei se intercalează și pagini din notele de călătorie ale lui Holban, la Istambul — publicate și ca atare de scriitor în *Vremea*. Un fel de jurnal în jurnal, redactat tot cu conștiința literaturii, cu obsesia și certitudinea tipăririi ulterioare : „Sînt amețit de bucurie. Această bucurie n-o să poată nimeni s-o priceapă, oricît m-aș căzni s-o evoc, și pe care n-o s-o înțeleg nici eu însumi, atunci cînd aceste rînduri vor apărea tipărite..." [6].

În *Jocurile Daniei* sau în *Ioana*, în relațiile dintre parteneri filtrul literaturii, lecturile comune, exegezele din clasici joacă un rol hotărîtor. Aprecierile Ioanei asupra lui Sandu trădează întotdeauna „o judecată de felul acelora pe care le aplica asupra unei cărți". Nici bărbatul nu procedează altfel : „Și atunci eu ripostez, refăcînd astfel atmosfera din *Adolphe* (carte care, împreună cu *L'Amoureuse* a lui Porto-Riche, se găsea deseori în discuția noastră). Ioana afirma că ni se potrivesc..." [7].

---

[3] Anton Holban, *Opere*, II, București, Editura Minerva, 1972, p. 131—132.
[4] *Ibidem*, p. 82.
[5] *Ibidem*.
[6] *Ibidem*, p. 118.
[7] *Ibidem*, vol. I, p. 292.

Sandu — scriitor care redactează textul numit *Ioana* — e contaminat de ambiția gidiană a „dosarelor literare paralele" : „Ar trebui să-și scrie și ea romanul ei, așa cum îl vedea, și nu cum îl transform eu, căci consider pe *Ioana* egală cu mine și în stare să-și noteze cele mai impalpabile stări sufletești. Din lectura celor scrise de amîndoi, un al treilea ar putea să-și facă o convingere" [8].

O moarte care nu dovedește nimic pare concepută *ab initio* ca proces literar, ca un dosar de lectură. Montajul e sofisticat, incluzînd pagini mai vechi regăsite sau versuri copiate fiindcă „se potrivesc situației" : „Știam că pagina va fi citită de Irina, astfel că poezia era socotită să fie o mică răutate și să-i facă un mare necaz" [9]. Aici se vede foarte bine în ce măsură specificul literaturii lui Holban e dat de procesul intentat Sinelui în prezența Celuilalt. Un proces care vizează nu numai pe cei numiți Sandu, Irina, Dania sau Ioana, ci — nu în ultimul rînd — și literatura, de vreme ce *a te analiza* înseamnă același lucru cu *a scrie ;* iar martorul este de regulă „lectura Celuilalt", prevăzută, imaginată și consemnată la rîndul său în text. „Personal, în aceste mărturisiri, cu toată pasiunea ce am pus-o nu m-am cruțat deloc. [...] Am căutat să-mi descopăr mici gusturi perverse din voința de a fi exact, pe care, de obicei, le crezi inerente fiecărui om. *Poate chiar în parte, iscodindu-le, le-am creat.* (s.n.) Am dat consistență unor vagi intenții și mi-am clădit apoi o personalitate sufletească falsă. *Poate că de-ar citi Irina acestea [...] nu m-ar recunoaște*" (s.n.) [10]. Ce interesează în primul rînd într-un asemenea festin analitic nu este atît obiectul — care devine aproape insesizabil — cît analiza în sine. O analiză a cărei substanță și ale cărei efecte sînt divulgate de Sandu în persoană drept literatură : „Urmăresc firul durerii mele, și cu toate că mă simt amărît, totuși mă întreb dacă puțin nu am mințit plîngînd o iubită pierdută timp de atîtea pagini" [11].

Formula confesivă pentru care optează Holban nu este o modalitate a arheologiei abisale, ca la Proust, ci, mai curînd, rodul unei „sincerități" de substanță gidiană : o ipostază a construcției lucide calculate, critice, care implică întotdeauna prezența spectatorului. Ce se obține ca urmare a acestui inedit *spectacol al analizei* nu este „răsturnarea sufletului pe hîrtie" — deziderat formulat în altă parte tot de Holban —, ci mai curînd o distanțare în raport cu sine ; nu *demascarea* proprie confesiunii, ci, dimpotrivă, o întronare a *măștii,* care ne transportă în planul spectacolului, *al literaturii* : „Cu tot gustul pentru adevărul pur, în momentul cel mai tragic voi fi artificial", mărturisește în *O moarte care nu dovedește nimic* [12] *alter ego*-ul lui Holban. Construindu-și confesiunea ca pe o carte, în care speră să se afle pe sine, Sandu devine o pură *proiecție a textului său.*

Alături de Holban, Camil Petrescu ocupă un loc de prim rang printre prozatorii interbelici la care se face simțită acea schimbare radicală

[8] *Ibidem,* p. 310.
[9] *Ibidem,* p. 142.
[10] *Ibidem,* p. 147.
[11] *Ibidem,* p. 174.
[12] *Ibidem,* p. 129.

de atitudine a creatorului față de obiectul său, de care pomenea Sebastian în foiletoane ; în proza sa, neliniștea contemporană privind finalitatea actului de a scrie dobîndește treptat un timbru și o expresie aparte. Camil Petrescu este un caz exemplar pentru gradul în care „psihologismul", introspecția, proza analitică se arată formule deficitare în a da seamă de efortul anumitor scriitori de a se analiza în primul rînd în calitate de creatori, de a-și pune sub lupă și a-și diseca metoda, de a aduce în instanță literatura însăși.

Formula compozițională din *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război* asigură o prezență constantă, discretă, dar cu evidentă funcție filtrantă, a celui care se înfățișează scriind, se confruntă pe sine cel de acum cu sine cel de atunci, devine propriul său martor, impunînd naratiunii rama unui prezent-cadru : cel al scrierii și publicării cărții, al contactului cu cititorul. Proza lui Camil Petrescu arată foarte bine în ce măsură dincolo de toposul scriitorului la masa de lucru descoperim întotdeauna *convenția spontanului*. În *Ultima noapte...* efectul e parcă mai brutal decît în *Patul lui Procust*, unde își găsește o formă inedită de manifestare ficțională. *Ultima noapte...* e construită formal prin juxtapunerea a două „jurnale" : o cronică a iubirii pentru Ela, prelungită de un fel de jurnal de front. De la un jurnal la altul, prelungirea este doar aparentă, între cele două părți stabilindu-se un potențial *dialog*, grație căruia un timp al *mărturisirii* — în fapt, al *scrierii* — se erijează în judecător al timpului *trăirii*. În cea de a doua parte, se introduc, în premieră, comentariile de subsol — cu mențiunea „nota autorului" — unealtă compozițională originală, mai bine mînuită ulterior, în *Patul lui Procust*. Cumulînd în text multiple funcții, procedeul merită să zăbovim asupra lui.

El este, pe de o parte, o formă inedită de manifestare, de înscenare a prezenței în roman a unui *personaj-autor*. Iată, de pildă, una dintre notele în care cel ce spune *eu* o face în mod vădit în calitate de scriitor : „Am șovăit să public notele tot din cauza ei, am citit mult, studii militare și amintiri de soldați, ca să fac comparație, și acum cred că pot afirma liniștit" [13]. Pe de altă parte, prin aceasta narația dobîndește un fel de cadru, de suport enunțător, care nu e altul decît cel al scrierii cărții, al tainelor laboratorului scriitoricesc. Un plan de realitate de sine stătător, al cărui protagonist e „creatorul la lucru". Existența sa este îndeajuns de agitată. El *se documentează* atent și scrupulos, nu se dă în lături să ceară informații chiar de la cititori : „Niciodată nu mi-am putut lămuri purtarea inamicului în această zi. Dacă e cineva care ar putea da vreo explicație, iată, îi precizez ziua întîmplării : 17/30 septembrie 1916, în fața satului Săsăuș (Szaszhaz). (n.a.)" [14]. În altă parte autorul *compară, confruntă* opinia unui prizonier german asupra cutărei bătălii, cu pasaje — adeseori contradictorii, privind aceeași bătălie — spicuite din presa românească a zilei și inserate la subsol. În fine, me-

[13] *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război*, București, E.P.L., 1966, vol. I, p. 156.
[14] *Ibidem*, vol. II, p. 126.

reu prezentul autor *citează* — din literatura militară sau de ficțiune pur și simplu —, convocînd în ajutorul cărții sale alte cărți. Literatura devine în asemenea momente propriul său martor, atent la amănuntele genezei sale. Între fiecare pagină scrisă și în notele subsolului ei se întreține, cu calculat rafinament, o anumită distanță, o distanță în primul rînd temporală, un decalaj afișat între timpul *ficțiunii* și cel al *scriiturii* : „Acum cînd se tipărește această carte, e bine să adăugăm și o părere ulterioară dar mult mai autorizată în această privință" [15] — glăsuiește cutare subsol, arătînd prin aceasta cu degetul confesiunea lui Gheorghidiu drept *carte* și anexînd-o instituției literaturii.

Interesant de notat e faptul că tocmai această umilă „cădere în literatură" pretinde să fie un simptom de... autenticitate. Autenticitate poate, dar de tip special ; o autenticitate strict artizanală, dacă putem spune așa. Cu alte cuvinte, se garantează calitatea produsului, invitînd pe beneficiar să asiste — ba, am văzut într-un pasaj, chiar să participe — la fabricare. O autenticitate stabilită printr-un contract (de lectură) al cărui garant e scriitorul în persoană.

O altă carte, *Patul lui Procust*, ne înfățișează, unul cîte unul, elementele de bază ale unui virtual roman : premisele sale (scrisorile lui George Demetru Ladima, caietele de însemnări ale lui Fred Vasilescu, spovedaniile doamnei T.) și explicațiile de rigoare privind demersurile prin care toate acestea s-au obținut. Prin formula compoziționlă adoptată, Camil Petrescu transformă un întreg roman într-un veritabil „*dosar de creație*". În cîteva cuvinte, tot ce se întîmplă în această puțin obișnuită carte a lui Camil Petrescu se poate rezuma în acest fel : un romancier — Camil Petrescu, care se prezintă ca atare — alcătuiește un „dosar de existențe" în vederea scrierii unui roman ; roman în care unul dintre protagoniști, Fred Vasilescu, întocmește la rîndu-i dosarul unui posibil roman despre poetul Ladima. Un romancier scrie despre un virtual romancier, care scrie despre un poet. Și totul într-un text în care, în pagină sau în subsol, se acumulează maldăre de pagini scrise : caiete de însemnări, scrisori, citate din literatură, articole și reportaje, anunțuri și fapte diverse spicuite din presă, prelegeri academice și studii de popularizare ; într-un text situat sub zodia simbolică a unor dezbateri aprinse despre lecția aspră și totodată încîntătoare a înfruntării cu scriitura, despre șocul întîlnirii creatorului cu pagina albă. Ultimele vorbe ale lui Fred, care-i parvin romancierului prin telefon, sînt — semnificativ — o veritabilă apologie a creației : „— Scriu, mă plimb prin casă, gîndesc, mă trîntesc pe divan, fumez, iar scriu... E o bucurie pe care nu ți-o pot povesti... [...] Bucuria scrisului e mai tare ca heroina însăși. Și chiar la telefon i-am simțit prin voce, frîngerea de înjunghiat. Ah, dacă s-ar putea povesti totul..." [16]. Într-o carte celebră consacrată romanului [17], Forster — deopotrivă critic și romancier — exclama : Dacă

[15] *Ibidem*, vol. I, p. 184.
[16] *Patul lui Procust*, București, Editura Eminescu, 1970, p. 313—314.
[17] *Aspecte ale romanului*, București, Editura Univers, 1968.

Dumnezeu ar putea să spună povestea Universului, Universul ar deveni o ficțiune.

Tehnica fundamentală a cărții e cea a colajului — de confesiuni și scrisori, de literatură și documente —, avînd drept rezultat un fel de spectacol de tip *coupé*, în care regiei îi revine un foarte activ, dar relativ discret rol. Spunem discret, gîndindu-ne la insistența și brutalitatea supărătoare cu care culisele scrisului sînt arătate în prim-plan, sub indiscrete lumini de reflector la Anton Holban, de pildă. Refugiat cu modestie în „subsolurile" scenei, Camil Petrescu-romancierul, autorul cu stare civilă precisă al romanului-obiect pe care îl avem în mîini (nu acel scriitor care, pradă mirajului scenei, apare și în spectacol mascat de personaj, ca făptură ficțională, ca actor) ridică în repetate rînduri cîte un colț al cortinei, interpelînd complice pe cititor : „Pentru cititorii care au mai mult timp liber urmează aici în notă articolul lui Ladima, care i-a produs neplăceri cu direcția. Are ceva de om înăcrit și privește capitala de atunci, evident. Poate fi citit și după lectura întregii cărți" [18].

Pînă într-atît de neînsemnată își declară prezența cel ce acumulează harnic note în subsol, încît ne sugerează să ne dispensăm eventual de ele, ca de un balast inutil și împovărător : „P.S. Atragem luarea aminte că tot ce e tipărit cu literă mică în josul paginelor, nu e din cuprinsul caietelor lui Fred Vasilescu, astfel că aceste lungi note, și cele care vor mai urma, pot fi eventual sărite la lectură" [19].

Cu cît apare mai șterșă formal, cu atît devine în fapt mai activă și mai necesară această prezență a lui *Faber* în laboratorul ingenioaselor sale experiențe. Triumful creatorului, al mîinii fabricante, este în *Patul lui Procust* pe măsura ipocritei sale umilințe. (Ne vine în minte imediat smerita neștiință a lui Gide, care în *Falsificatorii de bani,* se agita pe la spatele personajelor sale, ca să le citească corespondența sau cărțile de vizită depuse în vestibul.) Într-un spectacol ca acela înscenat cu îndrăzneală în *Patul lui Procust,* prezența animatorului de marionete este cea care asigură ansamblului calitatea de literatură : o literatură care, renunțînd să mai fie copie servilă, simulacru, iluzie, continuă să supraviețuiască și atunci cînd devine un conglomerat de „documente", cu condiția să se arate deschis ca proces în curs de desfășurare. Cel ce manevrează în subsolurile cărții deține în fapt aptitudinea miraculoasă de a „înjgheba" literatură din orice, din materialele cele mai banale : anunțuri, știri diverse, reportaje, corespondență, caiete de însemnări sau citate din literatură. Prezența artistului „la lucru" în atelier — mereu arătată dincolo de text — garantează *efectul,* sau, mai bine zis, *contractul,* pe care îl numim literatură.

E un adevăr pe care nu trebuie să-l pierdem din vedere atunci cînd vorbim de anticalofilia lui Camil Petrescu. Departe de a însemna disprețul meșteșugului, ea este mai curînd expresia unei încrederi maxime în meșteșug, dar într-un meșteșug mai altfel, care poate fi înțeles drept „darul de a transforma orice atinge" — ca să împrumutăm o

[18] *Patul lui Procust,* p. 83.
[19] *Ibidem,* p. 161.

formulare fericită aparținînd lui Ladima [20]. Pentru Camil Petrescu anticalofilia nu este o descalificare a *trudei scrisului* și a efortului creator, ci dimpotrivă, o acceptare a sa, o întronare ca emblemă, ca unul dintre semnele cele mai certe ale prezenței literaturii. O atitudine care se face simțită, în epocă, și la Sebastian — atunci cînd propune o separare netă între *profesionistul* (citește anticalofil) și *saltimbancul* scrisului (amatorul de acrobații formale gratuite) [21]; sau la Anton Holban, partizanul confesiunii nepervertite și al autenticității, care nu ezită (fără ca, în fond, să se contrazică) să declare în prefața la *Jocurile Daniei*: „Trăim în literatură sub semnul dificultății. Rezultatul concentrării, al meșteșugului, care trebuie să joace primul rol. Sînt impregnat de această atmosferă" [22].

Ca preferință programatică pentru scrisul eliberat de însemnele tradiționale, de convențiile literaturii, anticalofilia unor scriitori dintre cele două războaie reprezintă deci un procedeu eficace de a întreține abil, în spatele fiecărui text, tensiunea întrebării privind sensul și statutul literaturii, un simptom revelator pentru acuta conștiință de sine a literaturii moderne românești. Considerate global, *Patul lui Procust*, *Ioana*, *Fragmente dintr-un carnet găsit*, *Jocurile Daniei*, *Jurnalul* romanului *Orașul cu salcîmi*, *Ultima noapte...* reprezintă tot atîtea încercări — mai mult sau mai puțin încununate de succes — de a propulsa și de a menține în prim-planul textului, la scenă deschisă, curiozitatea neistovită pentru experiența fundamentală a scrisului.

Literatura română dintre cele două războaie se arată adînc preocupată de sensul și destinul literaturii, de creator și de eficacitatea uneltelor sale. Într-o vreme în care, în contextul cultural al Europei, destinele literaturii încep să se impună și ca *obiect* al literaturii, o tendință evidentă de același tip se poate depista și în creația românească, fără a o acapara complet, dar adăugîndu-i o cutie de rezonanță, un timbru aparte și o tensiune problematică ce nu pot fi trecute cu vederea.

---

[20] *Ibidem*, p. 244.
[21] *Psihologia reportajului*, în *op. cit.*, p. 663.
[22] *Op. cit.*, p. 16.

Mateiu Caragiale: *Craii de Curtea-veche*

(analiza literară și stilistică a motivului Penei Corcodușa)

MARIA RODICA PÎRVULESCU

Lîngă împrejmuirea bisericii cu turla verde licărea sfioasă o lumină albă care ne atrase. Cineva o aprinsese la căpătîiul unei moarte ce zăcea cuviincioasă pe o rogojină. Să nu mi se fi spus, n-aș fi crezut că era Pena Corcodușa ; cum aș fi putut recunoaște în chipul acela blajin, cu trăsături gingașe pe înspăimîntătoarea furie de anul trecut. În zîmbetul buzelor ei învinețite și în privirea ochilor săi rămași deschiși era o duioșie extatică ; femeia care fusese nebună din iubire părea să fi murit fericită : poate că în acea scurtă clipă a sfîrșitului, cuprinzătoare de veșnicii, i se arătase aievea mîndrul cavaler-guard în ființa căruia se răsfrîngeau întrunite strălucirile a două cununi împărătești.

Romanul *Craii de Curtea-veche* este construit prin analogie cu un model muzical. Simetria se observă ușor, începînd cu raportul dintre capitole. Substanța epică este cuprinsă în primul și ultimul capitol. Motivele enunțate în *Întîmpinarea Crailor* își găsesc rezolvarea tragică în *Asfințitul Crailor,* capitolele al II-lea și al III-lea avînd funcția de interiorizare și de adîncire a motivelor.

Mircea Muthu arată că romanul lui Mateiu Caragiale, fiind privat de o desfășurare epică propriu-zisă, își susține arhitectura interioară prin personaje (evoluția lui Pirgu și biografiile-aventură) și prin motivele care se integrează temei morții : motivul valsului, care este și axul muzical al cărții, străbătînd toate episoadele, motivul noțional al Crailor, motivul Penei, al Arnotenilor, motivul autumnal, motivul eșecului etc.

Motivul Penei, apărut simetric în *Întîmpinarea Crailor* și *Asfințitul Crailor* infuzează întregii cărți sentimentul zădărniciei vieții. În primul capitol, acest motiv stă la hotarul *dintre grotesc* („Bătrînă și veștejită, cu capul dezbrobodit și numai trențe toată, cu un picior desculț [...]. Beată moartă...") *și sublim* (Pena cea tînără cu „niște ochi mari, verzi, genați și sprîncenați, cu privirea cam rătăcită", iubită de prințul Serghie de Leuchtenberg și aruncată în nebunie de moartea acestuia). În capitolul al patrulea, motivul Penei stă exclusiv sub semnul sublimului și el constituie adevărata încoronare spirituală a cărții. Pentru că sensul spiritual cel mai tulburător al romanului se deslușește din pătimirile și din moartea izbăvitoare a Penei, sens intuit magistral de Ion Barbu, „înnoptata arătare a precupeței Pena, ridicată prin arsele

vămi ale pătimirii aproape de Sfintele Trepte" devenind simbolul cetății de la porțile Răsăritului.

(a) Nivelul fono-prozodic

Frazele sînt ritmate integral, dînd impresia unei curgeri muzicale continue.

1. În zîmbetul buzelor ei învinețite
2. și în privirea ochilor rămași deschiși
3. era o duioșie extatică.
4. Femeia care fusese nebună din iubire
5. părea să fi murit fericită.

	Număr de silabe
1. __ / __ / __ / __ / __ / __ / __ / __ /	13
2. __ __ __ / __ / __ / __ __ __ / __ / __ /	12
3. __ / __ / __ __ / __ / __ __ /	11
4. __ / __ / __ / __ / __ / __ / __ / __ /	15
5. __ / __ / __ __ / __ __ / __ /	10

Metrul cel mai frecvent este amfibrahul (8) și peonul (7). Amfibrahul imprimă o curgere ondulată a frazei, iar peonii dau impresia de solemnitate. Bogăția mare a ritmurilor — în cinci secvențe întîlnim tot atîtea scheme metrice — împiedică apariția accentelor secundare și scandarea. Amfibrahul și peonul II, III și IV asigură cantabilitatea frazei. Silabele neaccentuate cu care încep și sfîrșesc unitățile metrice produc încetinirea ritmului, pregătind curgerea solemnă a frazei următoare. Mateiu Caragiale a tratat textul în proză cu mijloacele poeziei, ocolind tiparul ritmic, în dorința unei bogății muzicale depline.

(b) Nivelul lexical

Nucleul lexical al fragmentului se structurează în opoziția dintre nebunia violentă a Penei („înspăimîntătoarea furie") și liniștea și blîndețea pe care aceasta le dobîndește prin moarte („duioșie", „blajin", „gingașe"). Cel de al doilea element al opoziției se realizează prin trei sfere lexicale : *a morții* („moartă", „zăcea", „învinețite", „veșnicii"), *a luminii* („lumină", „licărea", „aprinsese", „strălucirea"), *a fericirii sublime* („zîmbetul", „fericită", „extatică", „strălucire", „cununi împărătești").

Motivul morții este fuzionat cu motivul luminii și cu cel al fericirii. Două cuvinte, „zîmbetul" și „privirea", care sugerează viața, sînt asociate cu un trup trecut în moarte, asociere de antinomii care determină o spiritualizare a chipului Penei. Căci pentru Pena moartea este singurul liman izbăvitor. Suferința ei cumplită, neostoită nici în cea mai afundă nebunie, o purifică, înălțînd-o spre „Sfintele Trepte". Există o gradație deosebit de subtilă a proiecției apoteotice a Penei, gradație susținută de nuanțele semantice ale cuvintelor care gravitează în jurul termenului „a lumina" : de la „licărea" și „lumină slabă" la „aprinsese",

culminînd în „strălucirile". Această gradație mai este susținută și prin trecerea de la contextele care comunică semantic modestia și sărăcia („lumină slabă", „zăcea cuviincioasă pe o rogojină") la contexte care sugerează aureolarea („strălucirile a două cununi împărătești").

(c) Nivelul morfosintactic

În prima parte a fragmentului, substantivele folosite la singular sînt articulate cu articolul nehotărît, sugerînd imprecizia, neidentificarea : „o lumină", „unei moarte". Substantivele apar la singular și articulate cu articolul hotărît cînd se opresc asupra înfățișării Penei cufundate în liniștea morții. Aceste substantive fac parte dintr-o sintagmă atributivă în calitate de element determinat : „*chipul* blajin", „*zîmbetul* buzelor", „*femeia* care fusese nebună".

Verbele sînt folosite într-o largă interferență a modurilor și a timpurilor : conjunctivul perfect *să fi spus* preia valoarea condiționalului — *dacă nu mi s-ar fi spus, n-aș fi crezut* ; participiul *rămași*, cu valoare adjectivală, care comunică în mod obișnuit o acțiune terminată, capătă în contextul „ochii rămași deschiși" valoarea durativă a imperfectului. Verbele folosite la conjunctiv și condițional perfect, la forma negativă (*să nu mi se fi spus, n-aș fi crezut ;* chiar construcția *cum aș fi putut* are valoare negativă, deoarece *cum* introduce de fapt o subordonată cauzală : „fiindcă n-aș fi putut") exprimă o acțiune posibilă în trecut, contrazisă însă de negație. Este sugerată astfel marea transformare a chipului Penei, de la desfigurarea provocată de nebunie la gingășia trăsăturilor destinse de balsamul morții, încît povestitorul cu greu poate să-l recunoască și să-l identifice. Verbele folosite la imperfect au valori stilistice diferite în context : *zăcea* are valoare durativă ; *părea* comunică prin sens și prin alăturarea de conjunctivul *să fi murit* o acțiune posibilă ; *se răsfrîngeau* comunică o acțiune în desfășurare.

Textul este structurat în patru fraze. Raportul de coordonare dominant este cel al juxtapunerii, ceea ce mărește impresia de fluență. După două fraze scurte, cu cîte două propoziții, urmează o frază de patru propoziții și apoi una de șapte propoziții, gradarea dezvoltării frazei susținînd și un ritm gradat al înălțării Penei spre sublim. Raportul echilibrat dintre regente (7) și subordonate (8) conferă cantabilitate frazei. Relația sintactică de bază la nivelul frazei este cea atributivă (din 8 subordonate, 5 sînt atributive).

La nivelul propoziției, scriitorul acționează cu mijloacele poeziei, construind paralel și simetric :

— În fraza a treia, primele trei propoziții scurte, de cîte unul sau doi termeni, sînt urmate de o propoziție cu zece termeni. În fraza a patra, între propoziția 1 (care cuprinde 12 termeni) și între propoziția 6 (care cuprinde 10 termeni) sînt intercalate patru propoziții formate din cîte un singur sau doi termeni.

— Construcția propozițiilor este simetrică și prin repetarea cuvintelor într-un lanț aproape identic al funcțiilor și determinărilor sintactice (propoziția 1 și propoziția 6 din fraza a patra).

— Construcția simetrică în cadrul aceleiași fraze este uneori remarcabilă, ca în propoziția 1 a frazei a patra („În zîmbetul buzelor ei învinețite și în privirea ochilor săi rămași deschiși era o duioșie extatică"). Există în această propoziție o alternare a lanțurilor sintactice atributive, care produce un deosebit efect ritmic.

Elementul predicativ suplimentar din propoziția 1 a primei fraze („licărea *sfioasă*"), prin dubla lui subordonare la subiect și predicat, „fortează" structurarea frazei într-o schemă simetrică.

(d) Nivelul tropilor

Epitetul, preponderent folosit, conturează portretul Penei, spiritualizat, destins și luminos, moartea căpătînd sensul unei eliberări : „chip *blajin*", „trăsături *gingașe*", „duioșie *extatică*". O altă serie de epitete sugerează încremenirea în moarte : „buze *învinețite*" (epitetul exprimat printr-un atribut participial implică prezența unui complement de agent — învinețite de frigul morții), „ochilor *rămași deschiși*" (epitetul este exprimat printr-o formație nominală).

De mare putere sugestivă sînt *metaforele*. Două dintre ele o definesc pe Pena în opoziția sesizată încă la nivelul lexicului : Pena nebună / Pena răscumpărată prin suferință și înălțată aproape de sublim. Pena nebună este echivalată cu metafora „înspăimîntătoarea furie de anul trecut" (erinie). Purificarea eroinei este sugerată de metafora verbală „licărea sfioasă o lumină slabă", metaforă a însuși sufletului temător al Penei, care nu poate parcă să creadă în fericirea izbăvirii.

O extraordinară asociație metaforică realizează scriitorul în contextul „clipă a sfîrșitului, cuprinzătoare de veșnicii". Este o metaforă a morții, căci moartea este „clipa cuprinzătoare de veșnicii". Construcția metaforică surprinde prin asocierea a doi termeni antonimici — clipă / veșnicie — și prin locuțiunea adjectivală „cuprinzătoare de veșnicii". Clipa care reușește să cuprindă veșnicia este eternitatea morții, deci termen abstract. În acest context, noțiunea abstractă dobîndește însă trup : clipa are brațe cu care cuprinde veșnicia.

Pena a fost nebună și a suferit din prea multă iubire. Însoțirea ei cu prințul Serghie Leuchtenberg era discrepantă, în evocarea lui Pantazi, din capitolul I („floarea de maidan / Făt-Frumosul imperial"). Intensitatea sentimentului de iubire, persistența lui pînă și în cea mai cumplită nebunie o purifică și o înnobilează spiritual pe Pena Corcodușa. Pena egalează prin intensitatea iubirii ei tragice noblețea de sînge a prințului. Strălucirile „celor două cununi împărătești" se răsfrîng în final și asupra Penei.

Moartea Penei se constituie ca un poem în proză, guvernat de legile poeziei, deci ale cantabilității. În substrat, acest motiv are unduirea legănată a valsului. Ritmica, sonoritățile, construcțiile morfologice și sintactice sînt subordonate unui scop comun — unificarea muzicală a textului.

Mateiu I. Caragiale este un scriitor calofil. Nu este creator spontan. Șlefuiește cu trudă fiecare sintagmă, propoziție, frază, ca să le supună fluenței muzicale.

Un glosar de arhaisme al lui Costache Negruzzi

ANDREI NESTORESCU

În mapa „C. Negruzzi. X. Opera. II. Proza" (dosar nr. inv. 2758) din arhiva Institutului de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu", alături de alte cîteva texte autografe publicate [1], se găsește și un glosar de arhaisme — *Vocabulaire d'anciens mots moldaves* — care suscită, e lesne de înțeles, un interes științific particular, date fiind caracterul insolit al scrierii și personalitatea de excepție a autorului. La lectură însă, oricîtă îngăduință am avea pentru o asemenea experiență de pionierat cultural, glosarul decepționează, dovedindu-se doar o lucrare cu un titlu ambițios, infirmat din păcate de conținut. Bun cunoscător al limbii române vechi, valorificată cu indiscutabil rafinament în operele sale beletristice, Costache Negruzzi ar fi fost într-adevăr în măsură, dacă s-ar fi ostenit cu tot dinadinsul, să alcătuiască și un dicționar tematic — acel semnificativ glosar de arhaisme pe care lasă impresia a-l fi avut mereu în minte atunci cînd, în articolele sale cu caracter lingvistic, se referea la reînvierea, cu discernămînt, a unor „ziceri culese din vechii scriitori", dînd și numeroase exemple edificatoare [2]. Dar, așa cum am spus, în pofida denumirii sale, prezentul *Vocabular de cuvinte vechi moldovenești* nu îndreptățește speranțele justificate ale cercetătorului ; el este o întreprindere extrem de modestă, concepută pe baza listelor simple de corespondențe, cuprinzînd de-abia 112 cuvinte-titlu, din care 28 nici măcar nu sînt însoțite de echivalente. Lipsit de rigoare, inclusiv în organizarea alfabetică, *Vocabularul...* lui Negruzzi pare mai degrabă un instrument de lucru ocazional, întocmit, poate, cu scopul de a-i sluji la traducerea vreuneia din operele sale cu subiect istoric (căci se remarcă frecvența termenilor specifici : *armături, asedie, vuiet, vălmășag, gloată, dișțarat, pîră, tabără, urzi, unelti, înscăunare, înnimici, ceată* etc.), ori, cine știe, ca o argumentare suplimentară, oricînd la îndemînă, a părerilor cu privire la rostul arhaismelor emise în cele patru scrisori „despre limba românească" din 1844 (Scrisorile XIV—XVII — *Critică* — din *Negru pe alb*) [3]. În orice caz, pe baza interpretării grafiei, credem că elaborarea *Vocabularului* trebuie situată în perioada colaborării la *Propășirea* (1844).

[1] Vezi *Vînătorul cel bun sau meșteșugul de a nu-ți fi urît*, publicat de Paul Cornea și Elena Piru, în *Documente și manuscrise literare*, vol. I, București, Editura Academiei, 1967, p. 239—262 ; Andrei Nestorescu, *Din ineditele lui Costache Negruzzi*, în *Revista de istorie și teorie literară*, tom. 32, nr. 1, 1983, p. 85—89.

[2, 3] Vezi C. Negruzzi, *Opere, 1. Păcatele tinereților*, ediție critică, cu studiu introductiv, comentarii și variante de Liviu Leonte, București, Editura Minerva, 1974, p. 257—266 (textul) și p. 493—497 (expunerea opiniilor despre limbă ale scriitorului).

ANEXĂ

Vocabulaire d'anciens mots moldaves

Adimeni = *séduire ;* ager ; aplauz = *applaudissement ;* armături = *armoiries ;* agiun = *la veille du... ;* arină = *sable ;* asedie = *siège ;* arbure = *arbre ;* aciua = *abriter ;* amenințare = *menace ;* aprig.

Basm = *fable.*

Vuiet = *bruit ;* vălmășag = *tapage ;* vioară = *violine ;* văl = *voile ;* vergură = *vierge ;* vîrcoli ; volburați = *naufragés.*

Găunos ; gloabă = *amende ;* gloată = *foule ;* ghibaci ; ghintă = *peuple, nation.*

Dișarat = *expatrié ;* disperat = *désespéré ;* daună ; dura ; dogorit = *hâlé ;* derază = *dérive.*

Călăuzi ; cîtime = *quantité ;* cucerie = *respect ;* contimporan = *contemporain ;* coapsă ; cutrierînd = *parcourant ;* comentarie = *commentaire.*

Lînced ; limbuție = *éloquence ;* lucoare = *clarté ;* lainic = *vagabond.*

Mînecat = *matinal ;* menire ; mănoasă = *fertiles ;* marinimie = *magnanimité.*

Nutreț = *fourrage.*

Obiect = *objet ;* odoară ; oțărire = *indignation ;* ovilit.

Pribag = *vagabond ;* povîrli = *chanceler ;* ponoară = *précipices ;* pluti = *voguer ;* pîrgă = *prémices ;* propăși = *précéder ;* pîră = *dénonciation, calomnie ;* pîngărit ; propune = *proposer ;* popor = *peuple ;* plăsmui ; prezice = *prédire ;* prejudeț = *préjugé ;* ponegri = *dénigrer ;* prevedere = *Providence ;* plagoșă ; prevedetor = *transparent.*

Riuleț = *petit ruisseau ;* rotogoli ; rostești = *débiter ;* rug.

Sarbăd ; smălțuit = *émaillé ;* sburli = *hérisser ;* stima = *estime ;* sporire = *progrès ;* sîmceloasă (limbă).

Tînji = *languir ;* tabără = *camp.*

Urare = *félicitation ;* urzi = *former quelque chose ;* unda = *l'onde ;* unealtă ; unelti.

Încujbat = *courbé ;* încîntat = *enchanté ;* înfășura ; învălătuci ; însușire = *attribut, qualité ;* înscăunare = *avènement au trône ;* împărechere = *animosité ;* împlînta = *arborer, planter ;* închega ; împuta = *imputer ;* înroura = *arroser ;* înforma = *se former ;* înnimici = *anéantir ;* îmbina și dizbina ; înapoiè = *rétrograder ;* înainta = avancer ; înrîurire = *influence ;* întreprindere = *entreprise ;* întiri = *chasser ;* înunda = *inonder.*

Ceată ; ceartă = *dispute ;* ciuntit = *mutilé ;* circoscris.

Famos = *fameux.*

Șerpui = *serpenter.*

Hăitură = *crevasse.*

(f. 137—165)

Observații asupra părții de sintaxă din noua *Programă de limba română pentru clasele V—VIII* *

GABRIELA PANĂ DINDELEGAN

1. În cadrul noii programe de limba română pentru clasele gimnaziale, aprobată și publicată de Ministerul Educației și Învățământului și intrată în vigoare la începutul anului școlar 1982—1983, sintaxa își găsește locul în două secțiuni : ca parte de sine stătătoare, divizată pe ani școlari (cl. a V-a : p. 44—49, cl. a VI-a : p. 78—84, cl. a VII-a : p. 96—106 și cl. a VIII-a : p. 105—119), și ca parte încorporată în capitolele destinate morfologiei, ca urmare a concepției mărturisite încă din preambulul acestei programe (vezi p. 9) de a prezenta faptele morfologice dintr-o perspectivă morfosintactică.

2. Concepția morfosintactică, mai nouă în studiul limbii, se bazează pe o perspectivă unificatoare, integratoare, a celor două componente ale gramaticii. În susținerea ei, cercetătorii au plecat de la constatarea că nu există fapte de morfologie care să nu aibă implicații sintactice (asupra construcției combinațiilor de cuvinte), după cum și faptele de sintaxă au reflexe în plan morfologic. Există, fără îndoială, o legătură între apariția concepției morfosintactice în lingvistică și recunoașterea existenței sintagmaticului pentru nivelul morfologic și a paradigmaticului pentru nivelul sintactic. Este un fapt general admis astăzi că morfologia nu este în exclusivitate domeniul paradigmaticului, după cum sintaxa nu este în exclusivitate domeniul sintagmaticului. Orice unitate a limbii, deci și unitățile morfologiei și ale sintaxei, se angajează simultan în relații de tip sintagmatic și paradigmatic, ceea ce, din punctul de vedere al discuției noastre, înseamnă corelarea manifestărilor din plan paradigmatic cu cele din plan sintagmatic. Separarea morfologiei și a sintaxei s-a impus din necesități metodologice și didactice și a însemnat, în esență, reliefarea și, implicit, neglijarea unui compartiment în favoarea sau în defavoarea celuilalt, în funcție de interesul special dintr-o anumită etapă a cercetării. Sub aspect funcțional, faptele de morfologie și de sintaxă se condiționează și o subordonare a morfologicului față de sintactic este de la sine înțeleasă, fiind urmarea caracteristicii limbii de a comunica prin combinații de cuvinte, deci prin structuri sintactice, și nu prin forme flexionare și paradigme izolate.

---

* Vezi și *Limbă și literatură*, vol. I, 1983, p. 77—134, articole cu privire la noua programă.

Perspectiva morfosintactică spre care s-au orientat autorii noii programe este deci explicabilă din punctul de vedere al funcționării globale a limbii, iar, pentru manualele școlare, este și binevenită, dată fiind ruptura de netrecut pe care, în mod nejustificat, au creat-o manualele între cele două nivele ale limbii.

Din păcate, în programa la care ne referim, perspectiva morfosintactică se limitează, în mare măsură, la enumerarea funcțiilor sintactice pentru diversele părți de vorbire și forme flexionare (de exemplu, în clasa a V-a, la analiza adjectivului — vezi p. 32 —, sînt indicate și funcțiile de atribut adjectival și de nume predicativ sau, în aceeași clasă, la analiza adverbului — vezi p. 42 —, sînt indicate funcțiile de complement circumstanțial de loc, de timp și de mod, urmînd ca acestea să se completeze în clasa a VII-a — vezi p. 76 — cu funcția de atribut adverbial și cea de predicat). Ca urmare a principiului concentric adoptat în predarea morfologiei, elevul nu primește într-o singură clasă întreg tabloul funcțiilor sintactice ale părții de vorbire învățate, acesta reluîndu-se și completîndu-se de la o clasă la alta, astfel încît aceleași elemente de sintaxă a propoziției revin de cîteva ori în cadrul morfologiei, ca să nu mai vorbim de tratarea lor propriu-zisă de la sintaxă. În condițiile în care partea de morfologie a programei este extrem de încărcată, simțindu-se acut nevoia de descongestionare, asemenea anticipări și reluări ale faptelor de sintaxă constituie, credem, o încărcătură la care se poate renunța fără mari pierderi.

Cît despre modul în care se realizează aplicarea concepției morfosintactice, subliniem faptul că morfosintaxa înseamnă mai mult decît indicarea funcțiilor sintactice ale părților de vorbire. Cercetătorii care abordează fenomenul lingvistic din această perspectivă își propun, în primul rînd, distingerea particularităților morfologice impuse contextual, deci cerute de un anumit context (vezi, de exemplu, formele cazuale cerute de verbe, adjective, adverbe și prepoziții, formele modale cerute de unele verbe și adjective ; vezi articularea sau, dimpotrivă, nearticularea impusă de anumiți determinanți ai substantivului, într-o anumită poziție a lor), de particularitățile independente de context, inerente unei clase morfologice în întregime sau unui cuvînt al clasei (vezi, de exemplu, particularitățile de gen la substantiv, de clasă flexionară la adjectiv sau verb etc.). De asemenea, își propun urmărirea consecventă a repercusiunilor pe care diversele modificări morfologice le au în plan sintactic (de exemplu, ce modificări antrenează în plan sintactic schimbarea singularului cu pluralul, a unui gen cu altul, a unui grad de comparație cu altul etc.) și, în aceeași măsură, urmărirea reflexelor la nivel morfologic ale diverselor schimbări sintactice (de exemplu, cum se manifestă morfologic impersonalizarea verbului, pasivizarea lui, depredicativizarea construcției etc.).

Din această perspectivă, este prea ambițioasă și neconformă cu realitatea denumirea de *morfosintaxă* dată, în această programă, capitolelor de morfologie. Este însă pozitiv faptul că pentru prima dată o programă școlară atrage cu insistență atenția asupra relației dintre morfologie și sintaxă și propune ca obiectiv al lecțiilor de gramatică, printre

altele, și descoperirea acestei relații. Capitolele în care descrierea acestei relații depășește cadrul prezentării funcțiilor sintactice (de exemplu, descrierea cazurilor, a formelor pronominale neaccentuate în relație cu verbul, a pasivului în relație cu complementul de agent) sînt părți reușite ale programei, cîștigînd în aprofundarea fenomenului lingvistic față de programa și manualele anterioare. Nu trebuie dedus de aici că sînt singurele capitole care ar avea de beneficiat din aplicarea noii orientări.

3. Observațiile care urmează privesc partea de sintaxă propriu-zisă a programei.

3.1. Ceea ce surprinde în ansamblu, lăsînd impresia unui autor (sau a unor autori) diferit (diferiți) de la morfologie la sintaxă, este abandonarea oricărei idei de corelare a morfologiei și a sintaxei, ca și cum legătura dintre ele ar fi unilaterală.

Ideea de autori diferiți pentru cele două părți ne-a fost sugerată și de unele neconcordanțe între noutățile introduse de morfologie, dar nepreluate de sintaxă. De exemplu, în cadrul morfologiei, la descrierea pasivului (p. 93), acesta este pus în legătură, în mod justificat, cu complementul de agent. Clasa complementului de agent, nouă față de vechea programă, apare la morfologie, dar nu este descrisă ca parte de propoziție de sine stătătoare la sintaxă. În cadrul sintaxei, complementul de agent nu primește aceeași schemă de prezentare ca celelalte complemente, fiind amintit numai în treacăt (p. 98) la „consolidarea cunoștințelor despre felurile complementelor".

3.2. Sintaxa, în mai mare măsură decît morfologia, a rămas tributară tradiției. Așa se explică conceperea ei dintr-o perspectivă în exclusivitate analitică, adică recunoașterea segmentării și a clasificării drept obiectivele cele mai importante, dacă nu singurele, în studiul sintaxei. În acord cu această concepție, scopul studierii sintaxei în școală a rămas în exclusivitate înarmarea elevilor cu tehnica analizei sintactice (= tehnica de segmentare a textului în propoziții și a propozițiilor în părți de propoziție și tehnica de identificare a diverselor părți de propoziții și propoziții). Se pierde din vedere că sintaxa, dincolo de clase, înseamnă construcții de propoziții și fraze din cuvintele unei limbi, înseamnă deci reguli de construcție, care constau în indicarea restricțiilor pe care cuvintele, în combinarea lor, și le impun unele altora, dar și în indicarea libertăților de construcție.

Lipsiți de această perspectivă combinatorie, elevii rămîn descumpăniți în fața cerinței de a construi structurile sintactice cele mai simple. Inutil îi dau elevului toate posibilitățile de exprimare a unei părți de propoziție, dacă nu-i atrag atenția — cum programa n-o face — că ele nu pot fi folosite în relație cu orice termen regent, deci că termenul regent își selectează, dintre aceste posibilități, numai pe acelea care satisfac regulile lui de combinare. De exemplu, la analiza completivei directe (p. 102), găsim următoarea indicație privind elementele introductive ale subordonatei : „conjuncții, adesea conjuncția *că*, pronume

interogative-relative, adverbe relative" și următorul model de construcție a subordonatei :

„*Elevii știu* —
— *că* . . . . . .
— *să* . . . . . .
— *dacă* . . . . . .
— *de ce* . . . . . .
— *cine* . . . . . .
— *care* . . . . . .
— *cîți* . . . . . .
— *unde* . . . . . .
— *cînd* . . . . . .
— *pe unde* . . . . . .
— *pe cînd* . . . . . ",

de unde elevii rămîn cu impresia falsă că toate aceste elemente de relație sînt posibile în vecinătatea oricărui verb tranzitiv. Asemenea indicații trebuie însoțite obligatoriu de condițiile contextuale de utilizare a fiecăruia dintre elementele introductive sau măcar de menționarea faptului că numai unele verbe tranzitive admit pe *că* sau pe *să*, că numai unele verbe tranzitive admit pe *dacă*, conjuncție selectată în condițiile unei interogative totale în vorbire indirectă etc. Numai astfel indicațiile de inventar se transformă în elemente gramaticale active, în măsură să-i asigure elevului înțelegerea mecanismului de construcție a unei completive directe și să-i dea, totodată, posibilitatea de a construi el însuși corect o astfel de completivă. În acest moment al învățării ar trebui să intervină și elementele de sintaxă normativă (de exemplu, faptul că cele două conjuncții : *că* și *să* se exclud din același context, construcții de tipul : *El mi-a spus că să mă duc* fiind neacceptate de normele literare, sau faptul că, exceptînd propozițiile finale, conjuncțiile *să* și *ca să* se exclud și ele din aceeași poziție, construcții ca : *El mi-a spus ca să plec* fiind nerecomandabile.

Predominanța concepției analitice este vizibilă și în ponderea pe care o ocupă tipurile de exerciții de construcție în ansamblul exercițiilor propuse. Covîrșitoare sînt exercițiile „de recunoaștere" (sau „de identificare"). Exercițiile de construcție sînt, dimpotrivă, sporadice și insuficient susținute teoretic. La p. 45, de exemplu, se propun construcții de propoziții cu o topică variată a subiectului, fără nici o indicație asupra condițiilor contextuale în care se preferă topica postpusă. În consecință, elevul este tentat să inverseze aceeași construcție *(Ion aleargă — Aleargă Ion)* și să ignore faptul că postpunerea este mai frecventă în cazul subiectelor non-animate și al regentelor impersonale.

3.3. Capitolul de sintaxă din această programă rămîne deficitar și sub aspectul urmăririi relațiilor sintactice și semantice dintre structuri (dintre îmbinările mai largi de cuvinte), deci a relațiilor de sinonimie sintactică, de omonimie sintactică și, implicit, de ambiguitate. În absența unor indicații de acest tip, elevul nu poate înțelege cum funcționează în mod real limba, de ce de la un tip de structură se ajunge

la altul, sinonim sau parțial sinonim cu primul, sau de ce numeroase construcții ale limbii române sînt interpretabile în mai multe feluri. Aceste construcții cu mai multe interpretări sînt atît de numeroase, încît nici programa nu le poate evita. Este cazul construcției *Se vedeau în depărtare coșurile fumegînd* (p. 81), pe care programa o interpretează ca avînd un atribut verbal, cînd, de fapt, ea este interpretabilă în două feluri : *(a)* „se vedeau în depărtare coșuri, care coșuri fumegau" și *(b)* „se vedea în depărtare cum fumegă coșurile".

Din tipul de sintaxă propus, elevul nu poate înțelege că limba este și domeniul ambiguităților și al sinonimiilor sintactice, deci al „imperfecțiunilor" de corespondență dintre planul expresiei (cel sintactic, în cazul nostru) și planul conținutului (cel semantic).

Cîteva încercări de introducere a ideii de relație dintre construcții apar în subcapitolul „contragerea propozițiilor subordonate" (p. 116), dar, spre deosebire de restul programei, care abundă în detalii, pînă la menționarea tipurilor de exerciții, aici indicațiile sînt mult prea sumare și nici un profesor nu-și va putea întocmi lecția pe baza lor. Se menționează, de exemplu, ca modalitate de contragere, „eliminarea verbului predicativ [probabil, cu funcție de predicat — n.n.] din subordonată", fără nici un comentariu sau vreun exemplu. Situația depredicativizării este extrem de importantă ca aspect al relațiilor dintre structurile sintactice, dar este și foarte amplă, acoperind construcții dintre cele mai variate. Nominalizarea (adică transformarea unui centru verbal într-un substantiv) este un caz de pierdere a predicației din subordonată (ex. : *El dorește să cîștige întrecerea* ⇒ *El dorește cîștigarea întrecerii),* după cum și toate construcțiile cu element predicativ suplimentar rezultă dintr-o pierdere a predicației, iar unele, chiar dintr-o pierdere a predicației din subordonată (ex. : *El consideră că Ion este inteligent* ⇒ *El îl consideră pe Ion inteligent).* Propunem ca, menținîndu-se acest capitol, singurul care permite o deschidere spre analiza relațiilor dintre structurile sintactice (atît de sinonimie, cît și de omonimie), să se detalieze și contragerea în aceeași măsură ca restul capitolelor.

3.4. Chiar în limitele concepției vechi de alcătuire a manualelor, s-ar putea obține îmbunătățiri ale părții de sintaxă, cu următoarele condiții :

(a) Să se renunțe la definițiile semantice, imprecise și nerelevante în multe situații. (Vezi, de exemplu, definiția verbului tranzitiv de la p. 102 : „exprimă o acțiune care se răsfrînge asupra unui obiect". Or, s-a subliniat în nenumărate rînduri că ideea de „răsfrîngere" este prea vagă, tot o „răsfrîngere" caracterizînd și obiectul indirect în dativ sau prepozițional, ca și orice alt determinant. Tranzitivitatea și intranzitivitatea au primit, în lucrările de specialitate, definiții sintactice mult mai riguroase, constînd în capacitatea / incapacitatea verbului de a admite combinarea cu un obiect direct. Vezi, de asemenea, definiția subiectului și a predicatului de la p. 44 : „predicatul arată o acțiune a subiectului ; subiectul arată cine face acțiunea exprimată de predicat". Or, se știe că această definiție

acoperă numai situația verbelor „de acțiune" avînd un subiect care exprimă „agentul", rămînînd în afara ei toate construcțiile cu subiect non-personal și non-agent.) Cartea Valeriei Guțu Romalo, *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări* (Editura Didactică și Pedagogică, 1973) oferă un model precis de definire a părților de propoziție, în care criteriile semantice sînt înlocuite cu caracteristici sintactice de tip relațional. Pentru fiecare parte de propoziție, autoarea propune o caracteristică relațională (privind tipul de relație sau forma ei de manifestare) specifică și deci relevantă pentru o definiție.

(b) Să se renunțe la soluțiile mecanice de analiză. La propoziția subiectivă (p. 108), în loc să se insiste pe procedeul recunoașterii ei printr-o operație de substituție cu un nominal în nominativ acordat cu predicatul, se sugerează identificarea după tipul de regent. În consecință, se formulează o lungă listă de elemente regente, fără să se sublinieze trăsătura comună care le permite construcția cu o propoziție subiectivă. Enumerarea merge pînă la indicarea neargumentată a unor verbe particulare (vezi punctul *(e)* : „verbul *a trebui* care cere întotdeauna o subiectivă"). Ne întrebăm de ce *a trebui* apare, în această listă, indicat separat, deși numeroase alte verbe impersonale, chiar și unele nereflexive și nereflexiv-modale, ca și *a trebui*, au același comportament sintactic (vezi nereflexivul *a rămîne* : *Rămîne să ne mai vedem* și nereflexivul-modal *a fi* : *Era să piardă trenul*). Pe de altă parte, nu este adevărat că *a trebui* „cere întotdeauna o subiectivă". Există construcții în care *a trebui* impersonal se construiește cu un subiect, și nu cu o propoziție subiectivă (ex. : *Îmi trebuie o carte*) și există construcții personale cu *a trebui* (ex. : *Ei trebuiau să rezolve cazul*), în care interpretarea propoziției subordonate ca subiectivă este exclusă. Modul de formulare a listei lasă deschisă calea unor generalizări false, de tipul : orice verb impersonal sau folosit impersonal cere o subiectivă, generalizări curente în practica școlară. Se știe însă că există verbe impersonale care nu admit deloc un determinant propozițional (ex. : *Tună, Plouă, Ninge, Amurgește, Se întunecă*) și există verbe impersonale care, deși admit o propoziție, aceasta nu are calitatea de subiectivă, pentru considerentul că nu este substituibilă cu un nominal în nominativ, ci cu un determinant prepozițional, deci cu un complement indirect (ex. : *Nu-mi pasă că am pierdut examenul // ~ de ceva, Îmi pare bine (rău) că am pierdut examenul // ~ de ceva, Îi arde să glumească // ~ de glumă*). După cum se observă, criteriul impersonalității verbului nu este suficient pentru a decide că ceea ce urmează după el este o subiectivă. Pentru precizie, el trebuie corelat cu caracteristicile de construcție ale fiecărui verb impersonal. Un exemplu de acest fel atrage atenția asupra pericolului adoptării, în locul argumentării sintactice, a unor soluții neargumentate, mecanice.

3.5. Un aspect pozitiv al acestei programe îl constituie alcătuirea ei ca un ghid de gramatică practică, modalitate potrivită cu destinația ei școlară. Caracterul practic transpare din următoarele aspecte :

(a) sînt indicate modalitățile practice de segmentare și de identificare a claselor și se atrage atenția asupra „capcanelor" care pot in-

terveni în timpul analizei (de exemplu, întrebări comune mai multor părți de propoziție și tipuri de subordonate sau elemente de relație comune) ;

(b) sînt indicate confuziile posibile între părți de propoziție sau propoziții și se încearcă explicarea lor, urmărindu-se cauzele (aflate în structura construcției sau în imperfecțiunea aparatului de analiză) care facilitează apariția acestor confuzii (vezi, de exemplu, p. 46 — confuzia dintre *a fi* copulativ și predicativ ; p. 80 — confuzia dintre subiect și complementul direct neprepozițional ; p. 80 — confuzia dintre subiect și numele predicativ exprimat printr-un substantiv ; p. 81 — confuzia dintre atributele adverbiale și complemente ; p. 96 — confuzia dintre predicatul nominal și cel verbal la diateza pasivă etc.) ;

(c) sînt subliniate greșelile de limbă cele mai curente, lucrarea devenind, cum era și de așteptat pentru o programă școlară, și o lucrare de tip normativ. Apreciem însă că aspectul normativ putea să aibă o pondere mai însemnată în ansamblul sintaxei și, mai ales, în ansamblul tipurilor de exerciții propuse. În ce privește sintaxa, el se limitează la indicarea regulilor de punctuație (punctuația diverselor părți de propoziție și propoziții), la regulile de acord, la regulile de folosire corectă a lui *pe* în construcția complementului direct și la regulile de folosire corectă a pronumelui relativ, rămînînd în afară numeroase alte reguli de construcție sintactică.

4. Încheiem această prezentare cu cîteva propuneri de amănunt și cu semnalarea unor mici greșeli și a unor neconcordanțe între părți, din dorința de a veni în sprijinul celor care întocmesc o nouă ediție a programei și, mai ales, al celor care au sarcina dificilă de elaborare a noilor manuale :

p. 44 — Propozițiile cu subiect multiplu și cu nume predicativ multiplu nu sînt dezvoltate.

p. 47 — În locul distincției atribut în genitiv / în acuzativ, este de preferat clasificarea mai veche atribut genitival / prepozițional, bazată pe exprimarea cazuală / prepozițională a atributului. Se evită, astfel, includerea în aceeași clasă a unor atribute legate de regent prin modalități diferite.

p. 49 — *Totuși* nu este conjuncție.

p. 67 — Să se corecteze formularea : „acordul atributului pronominal exprimat prin adjectiv pronominal demonstrativ". Dacă este adjectiv pronominal, el funcționează sintactic ca atribut adjectival.

p. 79 — Formularea „subiect exprimat printr-un adjectiv substantivizat" are dezavantajul că atrage atenția asupra cuvîntului „adjectiv". Or, ceea ce este important pentru elev este să rețină că adjectivul nu poate funcționa ca subiect. De aceea, propunem înlocuirea acestei formulări cu : „subiect exprimat printr-un substantiv de proveniență adjectivală".

p. 82 — În prezentarea părților de vorbire prin care se exprimă complementul de loc, se indică numai pronumele nehotărîte cu prepoziție, nu și cele personale (lipsesc construcții de tipul :

Vine de la mine, Vine spre mine), dar, în descrierea propoziției circumstanțiale de loc (p. 110), sînt indicate și elementele introductive *către oricine, spre cine.*

p. 84 — În lista de locuțiuni conjuncționale sînt cuprinse : *pentru ca* (probabil, în loc de *pentru că*), grupurile *atunci cînd, acolo unde,* al căror caracter nedislocabil (și deci locuțional) nu poate fi demonstrat, precum și grupurile *pe cînd, de unde, pînă unde, pe unde,* analizate chiar în cuprinsul acestei programe și ca adverbe relative cu prepoziție (vezi p. 110).

p. 90 — Deși la toate clasele morfologice se indică funcția sintactică, nu se spune nimic despre funcțiile pronumelui reflexiv. Nu servește nimănui faptul că sînt evitate așa-numitele „puncte controversate" ale gramaticii, deoarece profesorul nu le poate evita și nici nu este bine să le evite la clasă.

p. 92 — În lista de pronume relative compuse, sînt cuprinse, fără nici un comentariu, alături de *ceea ce,* și grupurile *cel ce, cei ce, cele ce.*

p. 98 — Sînt greșite formulările : „prepoziții și locuțiuni prepoziționale în cazul genitiv", „în cazul acuzativ". Prepoziția n u are caz ; ea cere (sau impune substantivului cu care se combină) un anumit caz.

p. 102—103 — La descrierea complementului direct, interjecția nu este indicată ca termen regent, dar apare în descrierea complementului indirect.

p. 102 și 107 — La prezentarea elementelor introductive pentru propozițiile completive directe și subiective se face o subliniere specială : „conjuncții, adesea conjuncția *că*". Această subliniere este neîntemeiată, deoarece *că* nu are o frecvență mai mare decît alte elemente introductive (să se compare, de exemplu, cu *să*).

p. 102 — Fenomenul anticipării / reluării nu apare în descrierea propriu-zisă a complementelor direct și indirect, dar îl găsim, formulat în treacăt, la recapitularea cunoștințelor despre complementul indirect (n u și despre cel direct), în paragraful care precedă descrierea propoziției completive indirecte.

p. 110 — Să se corecteze greșeala de dactilografiere „adverb colectiv", în loc de „adverb corelativ".

p. 113 — În inventarul de locuțiuni conjuncționale sînt cuprinse și construcțiile : *avînd în vedere că, cu intenția să, cu scopul să, în cazul cînd, cu condiția să.* Calitatea lor de grupări analizabile este indiscutabilă. În cazul grupului *avînd în vedere că,* există o locuțiune, dar nu conjuncțională, ci verbală. De altfel, întreaga teorie a locuțiunilor (vezi p. 93) este inconsistentă, ceea ce permite asemenea erori de analiză.

Despre rolul și locul literaturii în procesul educativ

PAVEL PETROMAN

Printre obiectivele fundamentale urmărite în predarea-învățarea limbii române în școală și liceu, un loc aparte îl ocupă formarea cititorului de literatură. Nerealizarea sa constituie cauza principală a oricărui insucces școlar, nu doar la disciplina la care ne referim, ci la majoritatea disciplinelor. *Cine nu poate citi* nu înțelege semnificația cuvintelor pe care le înregistrează, nu sesizează relațiile dintre ele, dintr-o propoziție, relațiile dintre propoziții în fraze. Pe scurt, cuvintele sau frazele rămîn sub formă de „mozaic" (A. Moles), în loc de a se constitui într-un ansamblu structurat, plin de semnificație. În orice caz, există o adevărată prăpastie între a ști să citești și a ști să înveți, a ști să exploatezi lecturile, adică să te slujești cum trebuie de acest mijloc specific, care este textul tipărit. Cine nu știe să citească nu se poate instrui, nu poate realiza nici un progres care să-l conducă spre autoinstruire, autoeducație. Cum se ajunge la o asemenea situație ? În parte, chiar din cauza profesorului de limbă română.

Pregătit să citească literatură, acesta citește, în egală măsură, și critică literară, în volume sau reviste de specialitate. În consecință, independent de ceea ce precizează programa, chiar față de ceea ce oferă manualul, dată fiind și înclinația celor mai mulți dintre profesori spre recrearea operei, nu de puține ori în clasă, în loc ca textul să fie tratat ca obiect al actului educativ, el devine o preocupare periferică. În această situație, paradoxal, în ora de lectură sau literatură nu se exersează actul citirii, se eludează textul la care se ajunge adesea prin intermediul diverselor interpretări, iar elevii neavizați învață cu greu chiar să citească. Unii profesori, foarte zeloși, recurg numai la indicațiile din manual, evitînd textul reprodus integral sau parțial în manual sau realizează comentariul ori analiza din idei și colaje desprinse ori decupate din studiile critice, care sînt — de ce să nu recunoaștem —, de multe ori, mai inaccesibile decît opera însăși.

Profesorul de literatură este dator să lucreze în exclusivitate cu textul ; critica și istoria literară îi orientează calea de a ajunge la acesta, la unele semnificații și sugestii mai greu de sesizat, dar nu trebuie să se transforme într-un scop în sine. Dacă știe să-și conceapă munca și să o desfășoare prin exerciții diferite, prin întrebări și probleme ale căror răspunsuri și soluții se găsesc doar în text, educatorul îi ajută efectiv pe elevi.

Textul, prin urmare, şi *nu altceva* este şi trebuie să fie întotdeauna *obiectul lecturii,* materialul necesar în clasă, finalitatea acţiunii didactice în sensul cel mai bun. Unitară, chiar atunci cînd nu e decît un fragment sau o suită de microtexte, literatura incită prin conţinutul şi forma ei, prin întrebările şi răspunsurile formulate direct sau numai sugerate, dacă efortul de descoperire este susţinut şi coordonat permanent de profesor. Încercarea lui de a i se suprapune, insistînd asupra conţinutului sau formei creaţiei prin comentarii interminabile, în afara textului, este în detrimentul realizării contactului cu opera. Asemenea demersuri îl îndepărtează pe cititorul în devenire de creaţie, de perceperea sa raţională şi de înţelegerea estetico-emoţională, cel puţin în primele etape, cînd exersarea actului citirii este indispensabilă în realizarea progresului şcolar.

În pofida părerii că arta şi literatura nu au nevoie de intermediari, profesorul de limba şi literatura română trebuie să medieze continuu contactul elevului cu opera, în funcţie de vîrstă. În preocupările sale permanente pentru a-l ajuta pe cel educat să se apropie de operă, să o citească, să o cunoască raţional şi estetic, profesorul nu este chemat să impună valoarea cu orice preţ a cutărei sau cutărei opere, ci să-i orienteze pe elevi să o descopere ori să o redescopere, să pătrundă sensurile ei multiple, să sesizeze sensurile principale sau secundare, pe cele evidente ori potenţiale, imanente oricărui text. În fond, ştim cu toţii că valoarea operei există independent de cineva anume, dar cititorul perspicace o atestă prin capacitatea sa de înţelegere şi de reevaluare.

Recunoaşterea valorii este, după opinia noastră, consecinţa lucrului bine gîndit şi realizat pornind de la citirea corectă, conştientă şi cu spirit critic. Dirijat îndeaproape, elevul ajunge să găsească în operă reflexul vieţii, în funcţie de timpul care a generat-o, de raportul dintre ceea ce e nou şi ce e moştenit în creaţia unui scriitor, în creaţia unui popor comparativ cu alt popor.

Valabilitatea aserţiunii „mulţi chemaţi, puţini aleşi" este aceeaşi şi în cazul formării cititorului : toţi învaţă cititul, dar foarte puţini ajung critici sau istorici literari, destinaţi să prelungească viaţa creaţiei, înscriindu-se şi reînscriind-o în epocă. *Finalitatea procesului educativ este formarea cititorului capabil să citească cu scopul de a se informa, de a ţine pasul cu progresul şi cuceririle ştiinţei şi tehnicii.* O asemenea performanţă este rezultatul muncii învăţătorului, profesorului de română şi al tuturor profesorilor care asigură predarea-învăţarea majorităţii disciplinelor cuprinse în planul de învăţămînt, rezultatul muncii cu textul, concomitent cu realizarea celorlalte obiective fundamentale ori speciale ale procesului de învăţămînt. În eforturile lor conjugate, atingerea performanţei este posibilă prin sensibilizarea celor educaţi, prin dirijarea acţiunilor ai căror autori devin cu timpul, prin descoperirea şi promovarea valorii, distingerea valorii de nonvaloare.

Lectura cărţilor, inclusiv a manualelor, a însemnat şi însemnează informare, instrucţie şi educaţie în sensul cel mai larg. Ea dă consistenţă şi sens existenţei înseşi, cînd e efectuată bine, cînd

are finalitățile scontate : înțelegerea mesajului, receptarea plenară a creației. În acest caz, cartea (textul, lectura sa) poate să devină un mod de a fi ; *cititul, deprinderea elementelor de bază ale culturii noastre, pot determina o existență, fără să o proiecteze iremediabil într-un spațiu imaginar.* Cînd cititorul ajunge să descopere motivele și finalitățile în propria-i sferă, cînd contribuie mental la procesul de creare și recreare a operei, potrivit temperamentului, firii și personalității sale, înseamnă că avem în față un cititor format (nu neapărat un critic).

Concomitent cu deprinderea lecturii, cu învățarea și desăvîrșirea ei, educatorul inculcă celui sau celor educați priceperi și deprinderi de muncă intelectuală, le trezește gustul artistic, emoția, dispoziția și sentimentele estetice (și le cultivă totodată), pune bazele imaginației și gîndirii creatoare și ale limbajului. Cît de important este să atingem, așadar, acest obiectiv în atari condiții ne putem da seama dacă avem în vedere *modul de a citi,* de a recepta rațional și estetico-emoțional un text. Aceasta devine condiția existenței noastre ca oameni.

Și totuși, elevii citesc relativ puțin. Conform unei anchete întreprinse în județul Timiș asupra unui număr de 649 de elevi, 259 dintre ei citesc *Drapelul roșu, Szabad szó, Neuer banater Zeitung* ; 187 — *Scînteia, Scînteia tineretului, România liberă, Știință și tehnică, Gazeta matematică* și *Revista de fizică și chimie.*

În fața unor asemenea rezultate, învățămîntul nu poate rămîne indiferent ; rolul său este de a-i ajuta pe tineri să citească, să ia cunoștință de numeroasele informații de toate felurile furnizate de cărți ori de mijloacele de informare în masă și să contribuie la clarificarea lor sau, după caz, la consolidarea și aprofundarea lor. În fond, citim ca să ne instruim. În acest scop trebuie să citim încet, în spiritul mult invocatului dicton „festina lente", cu creionul și hîrtia la îndemînă, pentru a nota răspunsul cărții la eventualele nedumeriri și, mai cu seamă, pentru a consemna noile întrebări, întocmind fișe, făcînd adnotări etc. Lectura unei lucrări științifice, a unui articol sau studiu, lectura unui autor-filozof este un dialog continuu, în care se regăsesc farmecul și primejdia unei discuții din viața de toate zilele.

Lectura e un dialog. În ce măsură reușesc elevii să-l realizeze, în ce măsură sînt ei în stare să dialogheze continuu cu cartea, cu autorul și ideile sale, să-l accepte ori să-l respingă, recurgînd, de fiecare dată, la argumente, constituie, după cum am subliniat, sarcini ale școlii, ale tuturor acelora care vor să învețe, să o citească și să o înțeleagă, să se împărtășească din esența ei.

Dobîndirea acestor abilități presupune un exercițiu permanent, la început dirijat, coordonat și apoi din ce în ce mai mult subordonat muncii autonome. Aceasta nu înseamnă că educația activă reclamă ca *educații* să facă tot ceea ce doresc, ea cere mai ales ca ei *să dorească tot ceea ce fac,* „ca ei *să acționeze,* și nu ca să *fie acționați*" (Claparède). Realizarea acestor trebuințe, crearea unor motive sau interese se realizează în timp și presupune o atitudine activă a elevului în actul lecturii. Elevul va fi cu atît mai capabil de a se autoeduca, cu cît i se vor crea, în anii de școală, mai multe situații de responsabilitate, de

autonomie, care sînt cele mai în măsură de a-i da gustul efortului personal și dorința de a progresa.

Cărțile au un titlu sau altul, sînt încercări ale autorilor de a răspunde unor întrebări pe care și le-au pus ei înșiși ori semenii lor. Știm însă că întrebările sînt intrinseci firii copilului, ele fac parte din el, din dimensiunile existenței lui. Din asemenea considerente derivă și necesitatea de a pune la îndemîna elevilor cărțile cele mai adecvate vîrstei și preocupărilor lor, tocmai pentru că ele, cărțile, dau răspunsuri la întrebări dintre cele mai felurite.

Educația științifică este un proces de asimilare sistematică a cuceririlor și informațiilor din domeniul științei, de dezvoltare a calităților, proceselor psihice, în general a gîndirii. Ea vizează înțelegerea și explicarea corectă a fenomenelor naturii, răspunderea pentru destinul propriu și pentru cel al colectivității din care facem parte, realizîndu-se conform cu dezvoltarea copilului atît în școală, cît și în afara ei, cu aportul tuturor factorilor educativi. Interpretarea materialist-dialectică de pe poziții științifice, în lumina concepției științifice despre lume și viață, este o consecință a predării-învățării obiectelor cuprinse în planurile de învățămînt, a activității educative organizate și desfășurate cu copilul ori tînărul în vederea transformării sale din obiect în subiect al propriei sale educații. Dacă admitem că ateismul este concluzia firească a oricărui materialism consecvent, atunci nu putem nega că educația ateistă, realizarea sarcinilor ce le implică acest proces complex sînt rezultatul conceperii, organizării și desfășurării corecte, științifice a tuturor acțiunilor educative de către toți factorii educativi. Cînd elevii înțeleg și interpretează fenomenele lumii materiale și spirituale de pe poziții științifice, cînd acționează în lumina concepției materialist-dialectice despre lume și viață, putem fi siguri că sarcinile educației ateiste sînt pe cale de a fi fost îndeplinite.

Atingerea acestei performanțe presupune organizarea și desfășurarea activității educative în consonanță cu etapele dezvoltării gîndirii. Ea se concretizează prin realizarea unor obiective, cum sînt : spirit de observație, gîndire logică, spirit critic, orientare spre aplicarea achizițiilor științei, respect față de adevăr, încredere în progres etc.

Conform unui chestionar completat de un eșantion de 447 de elevi din clasele a X-a, a XI-a și a XII-a, din care clasa a X-a — 120, clasa a XI-a — 175 și clasa a XII-a — 182, la întrebarea : Ce cărți ai citit și te-au ajutat în dobîndirea concepției materialist-dialectice despre viață și societate ? s-au primit răspunsuri dintre cele mai variate. Aproape de necrezut este faptul că 212 nu au citit nici o carte, de fapt nu menționează nici una ! Ceilalți au citit diverse lucrări, titlurile acestora fiind, de regulă, reproduse aproximativ sau modificate. Numărul celor care le-au citit variază în medie între 10—15 ; între excepții se înscriu : *Amintiri despre viitor* de Erick von Deniken (27 — clasa a XI-a ; 57 — clasa a XII-a) ; *Biblia hazlie* de Taseil (18 — clasa a XI-a ; 32 — clasa a XII-a) ; *Ce este viața ? Spirit și materie* de Erwin Schrödinger (25 — clasa a X-a ; 29 — clasa a XII-a) ; *Știință și religie* de Valentin Alexandru (19 — clasa a XI-a ; 29 — clasa a XII-a). Au fost

amintite 72 de titluri (dintre care 31 sînt reproduse aproximativ) : 12 sînt de literatură, 10 de matematică, 8 de fizică și chimie și 11 — diverse.

În această situație sîntem surprinși de :

1. lipsa unei lecturi sistematice coordonate și dirijate în condițiile în care cartea a fost și este considerată participant activ în procesul educației materialiste ;

2. incapacitatea subiecților de a distinge conținutul unei cărți științifice de altul, al unei lucrări beletristice ;

3. absența unor priceperi și deprinderi referitoare la reproducerea conținutului, faptul că elevii nu sînt obișnuiți să rețină și să consemneze autorul, titlul și caracterul cărții citite ;

4. reproducerea unor titluri și autori deseori imaginari, inventați ;

5. preocuparea accidentală a bibliotecarului, respectiv a unor cadre didactice și diriginți pentru îndrumarea lecturii ;

6. neglijarea muncii cu cartea — a propagandei ei — evaluarea sa incidentală.

Din practica predării literaturii, din urmărirea sistematică a puterii sale de înrîurire, ne-am convins că literatura, cartea, în general, determină schimbări nebănuite în viața și personalitatea elevului. Subliniem însă faptul că ele nu sînt și nu pot fi sesizate decît în timp. Tocmai de aceea, ca educatori, nu putem pune totul pe seama cărții. Ea nu e decît unul dintre factorii care pot exercita influențe, pot crea un comportament obiectiv, dar de aici și pînă la considerarea lecturii drept mijloc universal de realizare a sarcinilor educației înseamnă a-i supraestima rolul și, implicit, a greși.

Reținem în concluzie că educația nu e posibilă fără aportul cărții. Ea nu este însă decît una dintre condițiile devenirii, formării și educării multilaterale, alături de atîtea altele cunoscute.

RECENZII

AL. GRAUR

Dicționar al greșelilor de limbă

București, Editura Academiei
R. S. România, 1982, 80 p.

În ultima vreme au apărut mai multe lucrări avînd ca obiect normele limbii literare și respectarea acestora[1].

Dicționarul greșelilor de limbă, de acad. Al. Graur, una dintre lucrările de acest gen, examinează în 778 de articole unități ale limbii române actuale care circulă cu variante incorecte.

Dicționarul este precedat de o *Introducere* (p. 5—15), în care autorul prezintă interesul lucrării și principiile care au stat la baza elaborării ei. Se arată, astfel, că cele mai multe unități lingvistice analizate, în special cuvinte-bază, sînt neologice. Principalele tipuri de abateri înregistrate sînt din planul expresiei — la nivel fonetic și lexical — și din planul conținutului. Dintre greșelile de gramatică, sînt semnalate numai cele cu caracter nesistematic, care apar la un singur cuvînt sau la grupuri restrînse de cuvinte. Cauzele greșelilor sînt, în general, ignorarea particularităților formale și semantice ale împrumuturilor neologice, nerespectarea principiilor de adaptare a neologismelor și crearea eronată de termeni tehnici de către specialiști (în domeniile respective) fără pregătire lingvistică.

Variantele fonetice incorecte reprezintă tipul de abatere cel mai frecvent semnalat în planul expresiei. Unele modificări ale formei fonetice sînt explicate pe baza etimologiei populare (*desen* > *desemn*, *areopag* > *aeropag* etc.) sau prin extinderea regulilor de pronunțare specifice anumitor limbi asupra cuvintelor împrumutate din alte limbi (vezi, de exemplu, așa-numitele „false germanisme" : *știart* în loc de *start* < engl. *start*, *șpicher* în loc de *spicher* < engl. *speaker*). Pentru împrumuturile neologice din franceză, dicționarul recomandă, în general, varianta care provine din forma scrisă a cuvîntului, mai apropiată de etimonul latinesc, decît forma pe care o are același cuvînt în pronunțare (de exemplu, fr. *dentiste* > rom. *dentist* și nu *dantist*).

Variantele morfosintactice incorecte, mai puțin numeroase, sînt înregistrate atît la unele cuvinte vechi, cît și la împrumuturile neologice. Între acestea menționăm : forma articulată de dativ-genitiv plural *ouălelor* (corect, *ouălor*), construită pe baza formei articulate de nominativ-acuzativ *ouăle* ; utilizarea formei active a verbului *a servi*, cu sensul „a mînca" — *servește* — în locul celei reflexive — *servește-te* ; folosirea fără complement direct a unor verbe tranzitive (de exemplu, *a presta*) ; construirea cu complement direct a unor verbe intranzitive sau reflexive *(a tergiversa, a se exprima)* etc.

---

[1] Cf. *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române (DOOM)*, București, 1982, XL + 696 p. ; G. Beldescu, *Ortografie, ortoepie, punctuație*, București, 1982, 224 p.

Între greșelile de ordin lexical, mai frecvente sînt : folosirea improprie a unor termeni (ca *specios, solicitudine, precis*), exprimările pleonastice *(a renova din nou, a reveni din nou, spital clinic)*, confuzia cuvintelor paronime *(conjectură/conjunctură* etc.).

Numeroase articole ale dicționarului de greșeli se referă la componenta semantică a elementelor de vocabular, corectînd sensurile indicate în *Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)*, București, 1975. De exemplu, *condescendență* nu înseamnă „respect", ci „atitudine binevoitoare față de un inferior", substantivul făcînd parte din familia lexicală a verbului *(a) descinde* „a coborî" ; *verbal*, avînd la bază latinescul *verbum* „cuvînt", are înțelesul etimologic de „privitor la cuvînt" sau „comunicat prin cuvinte" și nu pe acela indicat în *DEX* (și la Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, ediția a III-a, București, 1978), „care se transmite prin viu grai" etc.

Restabilirea și răspîndirea variantei corecte a elementelor neologice trebuie înțelese, după cum subliniază autorul (p. 5—6), în perspectiva necesității de a asigura unitatea vocabularului internațional — în curs de constituire prin pătrunderea în toate limbile a termenilor de origine greco-latină și care va reprezenta un instrument de comunicare directă nemijlocită a vorbitorilor de limbi diferite.

Cele mai multe exemple au fost discutate de autor și în alte studii [2]. Forma de dicționar a recentei lucrări este adecvată scopului propus : gruparea și ordonarea materialului lingvistic, pentru a oferi vorbitorilor (cu diferite grade de cultură) un îndreptar accesibil și ușor de consultat.

Dicționarul este deosebit de util profesorilor și chiar elevilor din învățămîntul gimnazial, întrucît explică și completează cu date privitoare la istoria limbii — prezentate într-o formulare accesibilă — indicațiile din *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație*, ediția a III-a, București, 1971 și din recentul *Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*.

*

În lucrarea lexicografică la care ne referim, autorul se deosebește, uneori, de punctul de vedere oficial, academic, privitor la normele limbii actuale. Cele mai multe dintre soluțiile *Îndreptarului*, puse în discuție sau respinse de prof. Al. Graur, se mențin, însă, ca normă lingvistică și sînt recomandate vorbitorilor în *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic*.

Astfel, pe baza principiului conservării formei etimologice a cuvintelor, autorul dicționarului de greșeli recomandă pronunțări ca : *dilapida* (< fr. *dilapider*, lat. *dilapidare*, derivat în latină de la cuvîntul-bază *lapis, -idis* „piatră", cu ajutorul prefixului *dis-*, care exprimă risipirea, împrăștierea ; sensul original al derivatului este, deci, „a împrăștia pietre"), *văpsi* (< gr. *vaps-)*, chihlibar (< tc. *kehlibar) petează* (< ngr. *petali)*, *stampilă* (< fr. *estampille*) în locul celor devenite literare : *delapida, vopsi, chihlimbar, beteală, ștampilă*.

Sînt recomandate, de asemenea, variantele fonetice *amploaiat* pentru *amploiat* [3], *loaial* pentru *loial*.

O altă greșeală este considerată a fi rostirea cu *u* a adjectivelor *dezastruos*,

[2] *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, 440 p., *„Capcanele" limbii române*, București, 1976, 104 p., *Limbajul pretențios*, în *Limbă și literatură*, 1982, vol. III, p. 318—319.

[3] *DOOM* înregistrează ambele variante literare, dintre care o preferă, însă, pe ultima.

merituos, care ar trebui pronunțate (și scrise) *dezastros* (< fr. *désastreux*), *meritos* (< rom. *merit* + suf. *-os*). Este posibil ca aceste forme să se impună la un moment dat ca normă, poate și prin analogie cu înlocuirea, în limba actuală, a variantei corecte, etimologice *respectuos* (< fr. *respectueux*) prin aceea neliterară *respectos*. Cred, totuși, că pronunțarea (și scrierea) cu *u* (indicată atît în *Îndreptar*, cît și în *DOOM*) cel puțin a adjectivului *dezastruos* se va menține, dat fiind că majoritatea vorbitorilor, necunoscători ai etimonului francez, nu raportează cuvîntul la acesta, ci la substantivul (de asemenea un împrumut neologic din franceză) *dezastru*. Astfel, prezența vocalei *u* în *dezastruos* apare, pentru acești vorbitori, ca justificată.

Opțiunea pentru varianta (populară) *veștezi* a verbului înregistrat în *DOOM* cu forma *veșteji* — derivat în limba română, de la adjectivul *vești* — este argumentată prin aceea că alternanța consonantică *d/z* apare și la alte perechi de cuvinte — dintre care unul este derivat al celuilalt (*neted/netezi*, *muced/mucezi* etc.).

În lucrări anterioare [4], prof. Al. Graur a arătat că una dintre tendințele care afectează un număr din ce în ce mai mare de neologisme este sonorizarea lui *s* în poziție intervocalică (*chermesă* > *chermeză*, *premisă* > *premiză* etc.). În recentul dicționar de greșeli se încearcă reintroducerea pronunțării cu *s* și la unele cuvinte neologice pentru care *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic* recomandă varianta, dar nu generalizată, în orice caz predominantă, cu consoană sonoră : *basin* (pentru *bazin*), *polisor* (pentru *polizor*), *proselit* (pentru *prozelit*), *prosodie* (pentru *prozodie*), *transistor* [5] (pentru *tranzistor*) etc. În ultimele trei exemple, rostirea cu consoană surdă ar contribui și la păstrarea formei originare a prefixelor grecesc *(pros-)* și latinesc *(trans-)*, care fac parte din structura acestor cuvinte. Schimbarea formei neologismelor *(a) regisa, (a) sezisa* în *(a) regiza, (a) sesiza* are și o cauză morfologică : confuzia sufixelor *-isa* și *-iza*, cu ajutorul cărora se adaptează verbele franceze cu infinitivul terminat în *-ir* (aici *régir* și *saisir)*, respectiv în *-iser* (de exemplu, fr. *dramatiser* > rom. *dramatiza*, fr. *polariser* > rom. *polariza* etc.).

Derivatele românești *cubanez* și *somalez* (înregistrate în *DOOM* cu această formă) sînt aberante în raport cu modalitățile cunoscute, ale limbii române, de a forma adjective de la nume de țări. Ele ar trebui înlocuite cu formele *cuban, somalian* (în structura cărora se recunosc sufixele *-an* și *-ean*).

Între corectările aduse normelor actuale ale limbii literare privitoare la silabație și la accentuarea cuvintelor, amintim : pronunțarea în trei silabe (ca în franceză și latină), nu în patru silabe, a substantivului *ecuator ;* pronunțarea în patru silabe (de asemenea, ca în franceză și latină), nu în cinci, a substantivului *ecuație (e-cua-ți-e)* ; rostirea cu diftong și nu cu hiat a elementului latinesc de compunere *-naut*, în cuvintele *aeronaut, aeronautică, argonaut ;* aplicarea la derivatele pe teren românesc și la derivatele împrumutate a regulii de despărțire în silabe în funcție de structura lexicală a cuvîntului (*ob-iect* și nu *o-biect*, *sub-iect* și nu *su-biect :* cele două cuvinte sînt formate în latină, pe baza radicalului *-iect*, cu ajutorul prefixelor *ob-* și *sub-*) ; păstrarea locului originar al ac-

[4] Vezi, de exemplu, *idem, Tendințele actuale ale limbii române*, p. 49 ; *„Capcanele" limbii române*, p. 36—37.

[5] Contextul fonetic care determină sonorizarea lui *s* este reprezentat, aici, de vocala *i* și de sonanta *n*.

centului în cuvintele : *letopiseț* (nu *letopiséț*), *subúrbie* (nu *suburbie*) [6].

Dicționarul greșelilor de limbă, al prof. Al. Graur, nu este o lucrare normativă oficială, ci formulează punctul de vedere propriu al autorului cu privire la materialul lingvistic analizat — un punct de vedere competent, bine documentat științific, confirmat și prin concordanța cu opiniile autorilor recentului *Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic* privitoare la modificarea unora dintre normele limbii române actuale [7]. Este o lucrare cu caracter explicativ și corectiv, care se adresează unei categorii largi de cititori.

CAMELIA STAN

N. MIHĂESCU

Norme, abateri și inovații în limba română contemporană

București, Editura Albatros, 1982, 191 p.

Utilă pentru elevii din învățământul mediu și liceal, și nu numai pentru ei, este cartea recent apărută în colecția „Lyceum" și semnată de N. Mihăescu, cunoscut pentru numeroasele contribuții aduse în domeniul cultivării limbii noastre [1].

Cuvîntul înainte (p. 5—6) al autorului precizează că lucrarea de față reprezintă o completare la *Dinamica limbii române literare* și că tratează „alte nu mai puțin interesante aspecte" ale fenomenului lingvistic românesc, ca și „cîteva chestiuni de ordin stilistic".

Rămînînd fidel preocupărilor sale anterioare de a reflecta limba în evoluție, cu diversele ei tendințe, N. Mihăescu distribuie problemele cărții în funcție de trei mari compartimente ale limbii — lexic, gramatică, stil.

Se cuvine să fie menționată apleçarea minuțioasă asupra aspectului neologic (forme și sensuri) în partea întîi, *Elemente de vocabular, Creații proprii și împrumuturi* (p. 7—57). Studiul despre *Adjective (adverbe)* (p. 16—20) înregistrează fluctuațiile formale ale unor neologisme (de ex., *exaurient/exhaustiv*, p. 17), subliniază tendința de „proliferare" a derivatelor cu sufixele *-ic, -istic, -esc, -al* [2], *-bil*. La capitolul *Verbe* (p. 21—30) este subliniată preferința pentru forme care exprimă concentrat o idee (printre altele, însă, figurează și verbul *a originat*, glosat de autor drept „își are originea", dar care este sinonim cu *a generat*, p. 23) ; se discută specializarea sensurilor pe care le au unele verbe în funcție de context

[6] *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic* recomandă variantele : *e-cu-a-ți-e, e-cu-a-tor, -na-ut, o-biect, su-biect, letopiséț*. Substantivul *suburbie* apare în *DOOM* cu ambele variante accentuale. Ordinea preferențială este, însă, *suburbie/subúrbie*.

[7] Vezi, de exemplu, preferința pentru variantele fonetice *corvadă, cratér*, pentru pronunțarea într-o singură silabă a substantivului *toast* etc.

[1] Cf. volumele anterioare : *Limba noastră*, București, 1963 ; *Abateri de la exprimarea corectă*, București, 1963 ; *Carte despre limba românească*, București, 1972 ; *Cum e corect ?*, București, 1973 ; *Norme gramaticale și valori stilistice*, București, 1973 ; *Dinamica limbii române literare*, București, 1976 ; *Îndrumări pentru studiul limbii române*, București, 1976 ; *Aspecte lexicale și gramaticale ale limbii române literare*, București, 1978 ; în afară de acestea, autorul a publicat numeroase articole de limbă în reviste de specialitate *(Limba română)* și în publicații cotidiene sau săptămînale de mare popularitate (de ex., *Informația Bucureștiului* și revista *Săptămîna*).

[2] Sufixului *-al* i se dedică un loc aparte în capitolul *Morfologice*, fără motivație clară, unde se reia exemplul *exponențial* (care nu este derivat în română din *exponent* + *al*, ci este preluat din fr. *exponentiel* sau engl. *exponential* ; cf. *Dicționar de neologisme*, București, Editura Academiei, 1978).

(a dărîma și *a demola)*; este indicat ca foarte frecvent procedeul derivării postverbale. Un loc important este acordat studiului de semantică *Un exemplu de polisemie: „lucru"* (p. 37—48), în care, după o trecere în revistă a sensurilor, ilustrate de citate numeroase, autorul face o sugestivă observație asupra unor poezii argheziene, conchizînd: „Cîte valori semantice și semnificații poetice poate exprima un cuvînt uzual cum este *lucru* [...]. Noțiunea, nelimitată în cuprinsul ei, poartă accentul unui mister — *lucrurile* despre care ar voi să vorbească poetul [...] rămînîndu-ne necunoscute, abia presimțite" (p. 47).

Normele limbii literare sînt mai riguros urmărite în a doua parte, *Gramaticale: Morfologice* (p. 58—92) și *Sintactice* (p. 93—137). Se poate formula observația că unele probleme prezente la capitolul de morfologie nu țin de acest domeniu al limbii, ci mai mult de lexicologie (de ex., *„Unde"* și *„în (la) care"* — p. 61—63; *Formații cu sufixul -al* — p. 72—74; *Forme fixe („la modul", „în contextul")* — p. 82—86; *Formule prin analogie („în această idee"; „pe probleme"; „de calitate"; „de excepție")* — p. 87—92). Partea rezervată sintaxei urmărește: relațiile sintagmatice proprii unor tipuri de construcții, pe care stilul eliptic al publicațiilor le nesocotește uneori, încălcînd normele gramaticale (*„Un același" pentru „Unul și același"* — p. 102—103); folosirea incorectă a corelativelor (*Construcția cu „fie ... fie..."* [3] — p. 121—122; *Construcția cu „atît ... cît și..."* — p. 123—124), a cazurilor cerute de prepoziții [4] (*Construcția cu „datorită"* — p. 127—128), a prepozițiilor specifice unor verbe (*Concordanța* [5] *cu verbul „a consta"* — p. 135—137); acordul nongramatical (*Determinanți la singular pentru mai mulți termeni* [6] — p. 104—106; *Un aspect al acordului după înțeles* [7] — p. 109—110; *O construcție „prin atracție"* — p. 130—131); unele dificultăți în stabilirea relațiilor juste între cuvinte, sintagme, propoziții (*Noi tipuri de conexiuni imperfecte* — p. 111—120) etc. În toate cazurile de abateri de la normă, autorul propune soluții corecte, prin refacerea enunțurilor.

Partea a treia — *Valori și non-valori stilistice* (p. 138—178) discută mai întîi o serie de fenomene negative care sînt raportate la normă și apoi corectate (*Monotonia genitivelor în succesiune directă* — p. 141—144; *Expresia neeufonică* [8] — p. 145—146; *Manierismul stilistic* — p. 147—150; *„Și alții (și altele)" în context...* — p. 153—155; *Aliterația — armonia imitativă* — p. 156—158). Urmează observații asupra aspectului fonic al poeziei [9] (*Inovații fonetice în poezie și efectul lor estetic* — p. 159—164) și însemnări pe marginea formulei sonetului (*Structura prozodică a sonetului și expresia ei artistică* — p. 165—167), și în legătură cu ritmul poetic

---

[3] Vezi și Iorgu Iordan, *Limba română actuală, o gramatică a „greșelilor"*, Iași, 1943, p. 372—373.

[4] Vezi și Al. Graur, *Prepoziții*, în *„Capcanele" limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 83—86.

[5] *Concordanță* = recțiune prepozițională a complementului.

[6, 7] Vezi și G. Gruiță, *Acordul în limba română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, unde există capitole speciale consacrate acestor probleme, iar în *Concluzii generale* (p. 161—165) sînt indicate unele tendințe ale limbii în realizarea acordului.

[8] Caragiale convertește în valoare stilistică această deficiență, în procedeul comicului de limbaj (p. 145).

[9] Aceste referiri la formele poeziei și la stilul beletristic, deși juste și utile pentru istoria și teoria literară, nu par a avea o legătură organică cu restul cărții — mai cu seamă în raport cu intenția din titlu.

(*Valențele expresive ale ritmului poetic* — p. 168—170), considerații asupra conotației (*Valori expresive ale cuvîntului nou sau vechi* — p. 171—175 ; *Sens concret și sens metaforic...* — p. 176—178). Nu de puține ori se remarcă efortul autorului de a stiliza materialul lingvistic analizat.

Structura eterogenă a lucrării este vizibilă și numai la o simplă trecere în revistă a titlurilor din cuprins, iar numărul mic de pagini afectat fiecărei probleme, uneori, indică neaprofundarea discuției.

Trecînd la ultima secțiune — *Addenda* (p. 179—188), sîntem îndreptățiți să afirmăm că cele două titluri înscrise aici puteau foarte bine să figureze în părțile anterioare, poate cu excepția observațiilor de ortografie (care nu sînt noi, nici de mare frecvență în limbă, și care puteau foarte bine să lipsească). De altfel, abaterile de la normă ale limbajului sportiv figurează în capitolele anterioare.

Drept *Încheiere* (p. 189), autorul ține să sublinieze că „incursiunile" întreprinse „în dinamica limbii române literare" au subliniat, „o dată mai mult, cît de vii și de variate îi sînt acesteia aspectele".

Lucrarea de față dispune de un bogat material excerptat din texte literare, cu precădere clasice, și din publicații de cele mai diferite genuri, reușind să semnaleze atît puncte nevralgice ale evoluției limbii române contemporane — neologismele și utilizarea lor —, cît și importanța unei exprimări îngrijite.

Una dintre observațiile de bază ale cărții este aceea că limba actuală tinde spre concentrarea expresiei, printr-un proces invers parafrazării, „de concentrare a expresiei, de comunicare a ideilor pe căi cît mai directe — aceasta fiind o caracteristică a vorbirii" (p. 29) : de ex., *a sumariza* „a expune sumar", *a stereotipiza* „a deveni stereotip" (p. 21) ; *satelitism* „caracter satelitic", *imediateţe* „moment imediat" (p. 11). La acest punct se poate aduce obiecția că multe exemple nu sînt cuvinte intrate (prin inovație) în uz, ci simple *hapax legomena*, care nu ar fi trebuit citate, pentru că, cel mult, aparțin idiolectului celui care le utilizează și nu limbii, ca fenomen social.

Deficientă este și repartizarea aspectelor înregistrate în capitole de lexic și de gramatică, nerespectate întocmai [10].

Pe de altă parte, autorul nu clarifică raportul, anunțat în titlul cărții, dintre *normă*, *abatere* și *inovație* (cu excepția unei fugitive concluzii din *Încheiere* : „...acele «inovații» care nu respectă normele amintite și pe care, în cuprinsul lucrării le-am semnalat ca atare, se elimină de la sine, mai curînd sau mai tîrziu — așa după cum valurile unui impetuos fluviu aruncă pe mal materiile degradate" — concluzie care explică relativismul autorului în materie de lexic nou, vizibil în partea întîi). Absența suportului teoretic dă lucrării un caracter exclusiv informativ, de referință la fapte particulare, concrete (de ex., cuvinte folosite impropriu, exprimări nearmonioase), cu soluțiile respective indicate de autor.

De o reală utilitate pentru predarea limbii române în școală, pentru cultivarea exprimării corecte și expresive — prin soluțiile concrete prezentate de autor —, lucrarea reprezintă pentru cercetătorii din domeniul evoluției limbii române actuale un inventar de fapte care urmează a fi aprofundate și sistematizate.

MARIANA BARA

[10] Aceleași aspecte ale limbii sînt tratate mai riguros în lucrări anterioare ale autorului (*Carte despre limba românească* și *Dinamica limbii române literare*).

GHEORGHE DOCA

O abordare psiholingvistică a problemei exercițiilor în predarea și învățarea limbii române ca limbă străină

București, Tipografia Universității, 1982, 150 p.

Lucrarea lui Gheorghe Doca se distinge prin numărul mare de probleme discutate în legătură cu predarea și învățarea limbii române ca limbă străină. Depășind tema enunțată în titlu, autorul abordează aspecte multiple privind limba română ca limbă-țintă. Conținînd o bogată bibliografie, care denotă informarea la zi a autorului, lucrarea se remarcă prin densitatea expunerii ; numeroasele aspecte aduse în discuție sînt puse în legătură cu diverse concepții și puncte de vedere și discutate critic. Cercetarea are un caracter teoretic-aplicativ, problemele teoretice prezentate fiind însoțite de numeroase exemplificări și recomandări practice privind predarea limbii române. Lucrarea are două părți : prima, mai întinsă, dezbate problemele teoretice legate de tema menționată (p. 3—110), a doua, mai restrînsă, oferă tipuri de exerciții de învățare a limbii române ca limbă străină (p. 111—137).

Stabilirea tipurilor de exerciții, a conținutului și a ordonării lor constituie un aspect important, destul de neglijat de metodologia predării. Trecînd în revistă principalele orientări metodologice (structuralismul, varianta americană a structuralismului și teoria behavioristă a învățării, teoria învățării codului cognitiv, instruirea sau învățarea programată, mijloacele audio-vizuale, lingvistica contrastivă), autorul precizează modul cum este privită problema exercițiilor de către fiecare dintre aceste direcții. Este subliniat rolul esențial al structuralismului în stabilirea unor noi tipuri de exerciții. Un moment important l-a constituit, de asemenea, lingvistica contrastivă, care are meritul de a fi atras atenția asupra importanței limbii materne în procesul de învățare a limbii-țintă. Abordarea psiholingvistică în domeniul lingvisticii contrastive (ale cărei principii teoretice și metodologice au fost stabilite de Tatiana Slama-Cazacu) deschide perspective noi în activitatea de predare a limbilor străine. Această abordare se impune întrucît crearea sistemului lingvistic individual este rezultatul unui proces de învățare a limbii străine desfășurat în timp, puternic influențat de diverși factori și procese psihice. În perioada învățării, elevul utilizează anumite „strategii" (strategia de regularizare, contaminarea, calcul, analogia, învățarea prin opoziție) — mecanisme psiholingvistice care pot constitui „un sistem de universalii ale învățării limbii" (p. 25).

În continuare, Gh. Doca se ocupă de *exerciții*, ca etapă fundamentală în constituirea sistemului lingvistic individual. Definind rolul acestora, autorul menționează aspectele multiple pe care ele le implică. Pentru o mai bună definire a conținutului exercițiilor, Gh. Doca le compară cu *testele* și le alătură unor noțiuni legate de predarea și învățarea limbilor străine : *abordare, metodă, procedură, tehnică, strategie și tactică*. Astfel, exercițiile reprezintă mijloace de consolidare a elementelor gramaticale și de transformare a acestora în deprinderi, contribuind, uneori, chiar la înțelegerea mai clară a unei structuri ; de asemenea, ele reprezintă prima ocazie de aplicare în comunicare a cunoștințelor acumulate. Discutînd diferitele categorii de exerciții (structurale, funcționale sau de transfer, pregătitoare, situațional-comunicative, lexical-gramaticale, de activitate independentă, de laborator), autorul constată că diferențele dintre ele sînt nesemnificative. Avînd în vedere faptul că exercițiile se referă

la o activitate unitară (de învățare), bazată pe aceleași principii teoretice și metodologice, și că diferențele pe care le comportă sînt neesențiale (date de etapa învățării), este propusă denumirea de *exerciții de învățare*. Sînt amintite două cerințe care trebuie respectate cu strictețe în elaborarea exercițiilor : axarea acestora pe o singură dificultate și respectarea strictă a modelului dat. Problema fundamentală în elaborarea exercițiilor este, însă, luarea în considerație a două aspecte ce fuzionează în procesul de învățare — cel lingvistic și cel psihologic —, *psiholingvistica* fiind cea care poate furniza datele necesare unei elaborări adecvate a exercițiilor. Din această perspectivă este necesar să fie descrise și predate toate componentele sistemului limbii. Avînd în vedere bogăția formală a structurilor în limba română, se recomandă gruparea faptelor de limbă după criteriul regularității formelor. Spre exemplificare, autorul oferă un model interesant de predare a flexiunii verbale și altul al flexiunii nominale (p. 47—54).

Un rol important revine exercițiilor care vizează antrenamentul necesar pentru formarea și dezvoltarea capacității de stocare în memoria de scurtă durată a mesajelor percepute.

De asemenea, trebuie avută în vedere, în predarea și în elaborarea exercițiilor, necesitatea *extrapolării cunoștințelor dobîndite* de către elevi, a stimulării *creativității în utilizarea codului limbii*. Formele repetitive ale exercițiilor, predominante în prima etapă de însușire a limbii, vor fi treptat înlocuite cu cele bazate pe combinații originale. Dat fiind că ipostaza fundamentală a limbajului este cea de dialog (cf. Tatiana Slama-Cazacu), se impune ca această formă să depășească sfera exercițiilor de conversație, extinzîndu-se la toate exercițiile de învățare a limbilor străine. Pentru ca dialogul să nu fie artificial, este necesar să fie studiate, pe baze psiholingvistice, actele reale de comunicare orală, să se evidențieze diferențele dintre normă și uzul limbii. Perspectiva psiholingvistică impune, de asemenea, alternarea rolului de emițător și de receptor potrivit modului de desfășurare a dialogului în realitate, precum și utilizarea unui cod neverbal (mimico-gesticulator) alături de codul verbal.

Autorul reconsideră și analizează unele tipuri de exerciții *(dictarea, traducerea, repetarea)*, propunînd soluții proprii, motivate de cerințele predării. *Dictarea* (p. 56—61, 130—131) este nu numai justificată, dar chiar necesară într-o limbă cu o ortografie fonetică, cum este limba română. Ea reprezintă un exercițiu activ, care solicită aplicarea tuturor cunoștințelor acumulate și este recomandabilă (în forme diferențiate) atît pentru începători, cît și pentru avansați. Cercetările experimentale întreprinse de autor au demonstrat necesitatea grupării cuvintelor în sintagme sau enunțuri și renunțarea la procedeul dictării cuvînt cu cuvînt. *Traducerea* (p. 61—64, 131—132) se impune ca exercițiu necesar, pentru că, în cazul folosirii metodelor directe, intervine „un moment de verbalizare interioară în limba maternă", fapt dovedit de cercetările experimentale (cf. T. Slama-Cazacu, *apud* Gh. Doca, p. 61). Avînd în vedere interferențele care apar între limba-bază și limba-țintă, lingvistica contrastivă recomandă folosirea traducerii ca exercițiu pentru elevii avansați, cu condiția, însă, ca acesta să se bazeze atît pe asemănările, cît și pe deosebirile dintre cele două limbi. Este recomandabil ca fiecare exercițiu de traducere să fie axat pe o singură structură gramaticală. *Exercițiile de repetare* sînt mult mai eficiente dacă, așa cum arată R. Galisson, se realizează la anumite intervale de timp și nu într-o unică lecție recapitulativă. Gh. Doca se

ocupă și de *exercițiile specifice laboratorului fonetic*, precizînd avantajele, dar și dezavantajele pe care le comportă această formă de învățare.

O contribuție importantă se aduce, în lucrare, prin precizarea noțiunii de *test*, raportată la exercițiile de învățare. Exprimîndu-și rezerva față de acest tip de exerciții, Gh. Doca arată că, pentru evaluarea cunoștințelor, mai potrivite sînt exercițiile de același tip cu cele de învățare, cu o pondere sporită a laturii de creativitate.

Precizîndu-se conținutul noțiunii de *eroare*, se arată rolul pozitiv al acesteia, ca etapă necesară în procesul învățării și ca marcă a atitudinii active a celui ce învață. Raportate la exerciții, erorile sînt mai numeroase la acele exerciții ce presupun o utilizare mai liberă a limbii (compoziții, conversație liberă sau dirijată).

Un spațiu larg este acordat *învățării vocabularului*, problemă-cheie în achiziționarea noii limbi. Pentru o mai bună însușire a fondului lexical, se recomandă gruparea cuvintelor pe centre tematice (în prima etapă a învățării) și folosirea procedeului de înlocuire a cuvintelor noi prin parasinonime (în etapele avansate). Este necesar ca structurarea lexicului să se facă și pe baze gramaticale, fapt determinat de numărul mare al formelor gramaticale din limba română. Un număr sporit de exerciții de sinonimie și antonimie ajută, de asemenea, la consolidarea cuvintelor noi. Pentru redarea sensului cuvintelor, este necesar să se îmbine posibilitățile existente : explicarea sensului prin context (în predare și în exerciții), folosirea unor mijloace intuitive perfecționate, traducerea cuvîntului în limba cunoscută de elevi.

Lucrarea are meritul de a atrage în discuție problemele dificile ale predării unei limbi străine. Bazîndu-se pe cercetări proprii, Gh. Doca insistă asupra unui adevăr important, acela că limba maternă nu este sursa principală a erorilor, așa cum s-ar părea la prima vedere. Astfel, dacă influenței limbii-bază i se datorează 28,2% din totalul erorilor, 49,6% se explică prin influența stocului acumulat anterior în limba-țintă (p. 24).

În încheiere, ne-am oprit la anumite afirmații care, fără să scadă valoarea lucrării, ni se par discutabile. Astfel, considerăm că stilurile funcționale trebuie să fie înfățișate nu paralel cu însușirea structurilor lingvistice de bază (p. 105), ci după predarea completă a limbii standard. Tipul de exerciții propuse pentru fixarea seriilor sinonimice nu ar trebui să se axeze pe același context, deoarece nu toți membrii seriei sînt perfect sinonimi în această situație (p. 69). Recomandarea de a se plasa exercițiile după fiecare structură rămîne facultativă, deoarece, chiar în situația în care toate exercițiile sînt la sfîrșitul lecției, vor fi utilizate de profesor în mod corespunzător fiecărei structuri. De asemenea, facultativă ni se pare gruparea exercițiilor pe criterii tematice (desigur că ordonarea acestora pe criteriul structurilor rămîne obligatorie).

În concluzie, lucrarea lui Gheorghe Doca este o contribuție valoroasă în domeniul predării limbii române la străini. Numeroasele probleme ridicate, seriozitatea tratării acestora, precum și soluțiile propuse, din perspectiva celor mai noi metode, îi asigură un nivel corespunzător predării științifice a limbii române vorbitorilor altor limbi.

MANUELA SARAMANDU

DOINA BOGDAN-DASCĂLU

Critica — limbaj secund

Timișoara, Editura Facla, 1981, 203 p.

În colecția „Studii de limbă și stil" a Editurii Facla, a apărut, de curînd, o

inedită contribuție care reține atenția, de la început, sub un dublu aspect: *tematic* („subiect" de studiu abordat sporadic și fragmentar în cercetarea românească [1]) și *teoretico-metodologic* (analiză de lingvistică diacronică a funcțiilor — ierarhic ordonate — ale limbajului criticii literare). Așadar, cartea Doinei Bogdan-Dascălu [2] prezintă interes pentru două științe autonome, dar și posibil limitrofe: lingvistica și critica literară.

Tema dezvoltată, dificilă și pretențioasă, lipsită de „sprijinul" unor lucrări anterioare mai consistente, de aceeași factură, a impus anumite tipuri de precizări introductive. Parte dintre ele realizează o necesară circumscriere a termenului „critică literară", pentru care se adoptă, cu argumente, accepțiunea: critică literară înseamnă „critică literară + istorie literară" (p. 6). Reproducem, de aici, și o afirmație care, sintetizînd specificul disciplinei, constituie un punct de reper în cercetarea efectuată: „*Artă* prin o b i e c t, critica rămîne totuși o *disciplină științifică* prin f u n c ț i i, iar limbajul ei reflectă cu fidelitate această dublă apartenență" (p. 9). Afirmația, foarte importantă, ar fi admis însă și o formulare mai generală, avantajoasă tocmai prin aceasta; astfel, credem că era posibilă renunțarea la determinantul „cu fidelitate", întrucît în funcție de epocă și de autor, de tradiție, orientare sau de școală literară, limbajul criticii se poate caracteriza fie prin rigoare și austeritate științifică, fie — și dimpotrivă — printr-o „exuberanță" stilistică de sursă beletristică; exteriorizarea, diferită ca pondere, a funcțiilor limbii face ca „dubla apartenență" a criticii literare — la artă și știință — să fie inegal și fluctuant indicată prin limbaj (cf. și comentariul de la p. 9).

Altă serie compactă de observații teoretice preliminare au, de asemenea, ca scop clarificarea unor concepte fundamentale: *funcție, funcții ale limbii, funcții ale vorbirii, stilistică funcțională, stilistică funcționalistă*. Discuția, întemeiată pe numeroase și solide informații bibliografice, alese cu siguranță și discernămînt, reface, sintetic, istoricul teoriilor referitoare la noțiunile amintite. Punctul de vedere al autoarei — de acceptare și de explicare sau de completare a unei teorii — încheie fiecare paragraf al acestui capitol.

Din perspectiva „stilisticii funcționaliste" definită drept o stilistică a „funcțiilor limbii și a limbajelor care le corespund" (p. 25), limbajul specific al criticii literare, construit prin obligatoria raportare la un text (literar) preexistent, se înscrie în grupa largă a metalimbajelor. De la această premisă pornește și este dezvoltată întreaga demonstrație; structura volumului reflectă aceeași atenție orientată cu precădere spre elementele de metalimbaj. *Partea întîi* a cărții (p. 31—128) cuprinde, sub titlul *Funcția dominantă*, o analiză detaliată și riguros organizată a diferitelor forme de manifestare a funcției metalingvistice în limbajul criticii literare românești. Clasificarea și interpretarea materialului se realizează în două subcapitole în care sînt discutate următoarele „operații metalingvistice": (A) în-

---

[1] Cartea a mai fost recenzată de Adrian Marino, *Limbajul critic la microscop*, în *Tribuna*, anul XXVI, 13 mai 1982, 11 (1325), p. 2 și de Paul Dugneanu, *Doina Bogdan-Dascălu, Critica — limbaj secund*, în *Luceafărul*, anul XXV, 15 mai 1982, 20 (1045), p. 2.

[2] A se vedea, în acest sens, bibliografia întocmită de autoare, p. 192—201. Singura lucrare mai amplă (recent publicată de altfel), care are tangențe cu volumul de față este elaborată din perspectiva criticii literare: Valentina Marin Curticeanu, *Originile conștiinței critice în cultura română*, București, Editura Eminescu, 1981, 215 p.

dicarea, citarea, integrarea; (B) *definirea, echivalarea, precizarea, aproximarea, accentuarea*. În secțiunea (A), examinarea celor trei operații se face în ordinea crescîndă a capacității lor de a reduce distanța între limbaj și metalimbaj, în timp ce în secțiunea (B), cele cinci operații sînt descrise în ordinea descrescîndă a importanței lor. Desigur, aceste operații nu acoperă întreaga serie a faptelor de metalimbaj, identificabile în textele de critică literară românească. Ele au fost selectate și apreciate ca esențiale în funcție de frecventa lor prezență în materialul excerptat; e posibil ca un corpus de izvoare altfel alcătuit[3] să fi modificat, într-o anumită măsură, lista de operații metalingvistice sau ierarhia lor.

Operațiile metalingvistice enumerate formează nucleele unor analize unitar concepute, în sensul că urmează aceeași succesiune de puncte de discuție: definiție, clasificări și exemplificări — evaluate calitativ și cantitativ —, observații cu caracter de concluzie.

Cu simpla intenție de a contura un mod de lucru, prezentăm în continuare două dintre subcapitolele primei părți a acestui volum.

Citarea (alături de *integrare*) este o operație metalingvistică ale cărei rol și consecințe sînt de a asigura fuziunea între metatext și o secvență dintr-un text literar — obiect al actului critic. Mărcile formale ale citării și în special verbele și substantivele specializate pentru a marca limita, dar și joncțiunea între text și metatext, constituie criteriul pe care se bazează schița de clasificare a modalităților de construcție ale acestei operații. Fiecare tip și subtip identificat este însoțit de un număr suficient de mare de exemple. Subliniem faptul că elementele de metalimbaj sînt integrate într-un cadru mai larg; astfel, ocurența verbelor *dicendi*, ca operatori principali, permite acceptarea unei analogii (semnalate anterior de diverși cercetători) între *citare*, operație metalingvistică, și *vorbirea directă*, structură compozițională prin excelență a textului narativ. (În subsidiar, amintim că, în subcapitolul următor, *integrarea* este pusă în paralel cu *vorbirea indirectă* și *indirectă liberă*.) Credem că asemenea analogii, utile prin deschiderile pe care le implică, ar fi putut fi extinse; avem în vedere îndeosebi recentele teorii relativ la „intertextualitate“[4] și la varietățile acesteia (citarea fiind una dintre ele). În acest sens, și cu referire directă la relația „stil direct — intertextualitate“, observații subtile oferă un studiu publicat cu cîțiva ani în urmă de Pierre van den Heuvel (*Le Discours rapporté*, în *Neophilologus*, 178, vol. LXII, no. 1, p. 19—38).

Definirea ocupă locul prim în grupul operațiilor care reflectă „concretizarea secundară“ a funcției metalingvistice. Precizările de teorie a definiției sînt urmate de partea propriu-zis originală, în care autoarea delimitează, clasifică, descrie și exemplifică zece categorii mari de definiții, fiecare avînd mai multe subtipuri. Se disting clasificările extrem de amănunțite, care par a epuiza posibilitățile de construcție a enunțului-definiție în limbajul criticii literare. Consecventă unui principiu de lucru stabilit inițial, Doina Bogdan-Dascălu este preocupată atît de elementele de structură, cît și de caracteristicile semantice ale unei secvențe metalingvistice. În cazul de față, informațiile privind „forma“ definițiilor sînt net do-

[3] Materialul provine din volumele de critică literară a 39 de autori din secolul nostru și din secolul trecut, la care se adaugă o antologie de texte de critică.

[4] Cf. și remarca similară formulată de A. Marino, în recenzia citată.

minante în raport cu cele despre „semnificația" lor. Din seria acestora din urmă, sînt interesante constatări de finețe, cum ar fi cele despre deplasarea progresivă, în diacronie, a unor termeni tehnici din poziția de definiți în cea de definitori.

În partea a doua a cărții, *Funcțiile secundare* (p. 129—183), sînt studiate, în mod firesc mult mai sumar, formele de manifestare a funcțiilor *emotivă*, *conativă* și *poetică*. Se ilustrează aici, cu numeroase exemple, variantele de exprimare a afirmării și a negării unei calități (funcția emotivă), metaforizarea, portretizarea, descrierea, nararea (funcția poetică). În ceea ce privește notațiile despre funcția conativă, este de reținut în special ideea că, în domeniul românesc, elementele orientării către receptor pierd din frecvență și din însemnătate pe măsură ce critica literară și limbajul ei evoluează și se rafinează.

Așadar, din cei șase termeni care compun clasica schemă a comunicării, stabilită în lingvistică de R. Jakobson, lipsesc două funcții ; absența lor, deliberată, este diferit explicabilă : funcția fatică este caracteristică pentru comunicarea orală, iar cea referențială coexistă cu celelalte.

Critica — limbaj secund este o lucrare cu caracter monografic, elaborată de pe pozițiile stilisticii funcționaliste ; cercetarea validează ideea că într-un mesaj verbal concret, care are un limbaj specific, funcțiile acestuia, inegale ca importanță, formează o ierarhie. În examinarea faptelor, autoarea este preocupată de aspecte formale, semantice și istorice. Primele două au accentuate consecințe teoretice și metodologice, prin capacitatea lor de a oferi modele de lucru cu aplicabilitate mai largă.

Esențială pentru descrierea funcțiilor și, în general, pentru a defini limbajul supus analizei, este perspectiva diacronică. Operațiile și operatorii metalingvistici urmăriți în texte de critică literară distanțate în timp pun în evidență forme tipice de manifestare ale acestui limbaj particular, în perioadele sale de constituire, impunere și consolidare. În această ordine de idei, ne permitem totuși o observație : pe alocuri, abordarea istorică se estompează în favoarea aspectului descriptiv al problemei. Astfel, în concluziile parțiale, pe capitole, o pondere mai mare acordată factorului „evoluție" ar fi fost binevenită. O remarcă asemănătoare se poate face și relativ la maniera de prezentare a unor operații metalingvistice de prim-rang, cu multiple varietăți de realizare. La *Definire*, de exemplu, din etalarea materialului — deosebit de bogat și de atent clasificat — se deduce mai greu vechimea unei structuri date ; deci, n-ar fi fost lipsite de interes observații mai ample despre modul în care s-a format, s-a îmbogățit și s-a modificat sistemul posibilităților de definire în critica literară. În același timp, ni s-ar fi părut util de precizat (acolo unde materialul ar fi permis) în ce măsură se conturează preferințele unor critici literari pentru o anumită operație metalingvistică sau pentru anumite modalități de redare a acesteia. Asemenea observații apar, dar izolat.

În lingvistica românească, tematic și metodologic, volumul de față are meritul pionieratului. În plus, densitatea informației și siguranța cu care este condusă întreaga demonstrație sînt puse în valoare de forma de redactare — sobră, exactă și clară.

Critica — limbaj secund de Doina Bogdan-Dascălu este, fără îndoială, o cercetare originală și o contribuție solidă la cunoașterea elementelor care individualizează și definesc limbajul criticii literare.

MARIA CVASNII

B. P. Hasdeu şi contemporanii săi români şi străini (Corespondenţă primită), Volumul I

Text stabilit, traduceri şi note de NICOLAE MECU, VIORICA NIŞCOV, AL. SĂNDULESCU, MIHAI VORNICU. Coordonare şi studiu introductiv: AL. SĂNDULESCU

Bucureşti, Editura Minerva, 1982. XIX + 403 p.

O vreme, la noi, în dezvoltarea istoriei literare o pondere însemnată avea metoda bricolajului. Cine voia să scrie ceva în această materie trebuia s-o ia de la capătul capătului (adică de la „ştiri" : de mai mare ori de mai mică întindere, după proporţiile subiectului şi ale ambiţiilor autorului, într-o interminabilă meştereală de descoperire, verificare a autenticităţii, confruntare pe bîjbîite cu ce făcuseră alţii înainte pe respectivul tărîm, compartimentare, ierarhizare etc. ; şi toate lucrînd de unul singur, ca în isprăvile lui Robinson Crusoe, înainte de a-l fi descoperit pe mult folositorul Vineri). Iar aceasta fiind procedura, cîţi n-au trebuit să se resemneze a rămîne în faza preliminariilor ? De la un timp, îndeosebi de pe la jumătatea epocii interbelice înainte, au început să se ivească specializările în cercetări prealabile (bibliografii, publicări — separate ori în culegeri — de documente, ediţii de autor ş.a.), însă ele rămîneau sporadice, fără prea multă rînduială şi rigoare a lucrului, mereu pîndite de riscul abandonării înainte de a fi încheiate — fie şi în linii mari. Mai poate fi de mirare, atunci, că la întocmirea unor monografii despre autori care au scris şi mult, şi substanţial, nu s-a încumetat aproape nimeni, exceptîndu-i pe G. Călinescu (cu ale lui herculeene *Viaţa* şi *Opera lui M. Eminescu*), pe Şerban Cioculescu ori Perpessicius şi cîţiva alţii ?

E o caracteristică a epocii noastre — firească printre toate celelalte — că, prin activitatea concertată a institutelor de profil ale Academiei, a publicaţiilor specializate, a editurilor, meşteşugăreala dinainte (într-un fel şi inevitabilă, cîtă vreme noile ramuri de cercetare n-au depăşit faza pionieratului) a luat sfîrşit. Avem bibliografii din ce în ce mai numeroase şi mai bine diferenţiate, ediţii de autor (uneori de proporţii impresionante chiar înainte de a fi încheiate), culegeri de documente literare ţintind exhaustivul în legătură cu diferiţi autori, curente literare, epoci întregi, apoi dicţionare de scriitori (s-a ivit pînă şi unul de personaje) etc. Din ce în ce mai bine coordonată, evitînd tot mai fructuos risipa de lucru şi de timp, pe cea de mijloace materiale şi de întrebuinţare a cadrelor specializate, asemenea preţioase instrumente de lucru se înmulţesc şi se diversifică metodic de la an la an. De aceea, amintindu-ne de semnalele de alarmă mai vechi în legătură cu „petele albe" de pe harta istoriei noastre literare, ar fi instructiv să se publice acum, spre comparaţie, o asemenea „hartă" vizînd situaţia de prin anii '50 şi o alta în care să fie consemnat ce s-a înfăptuit între timp, pînă la zi. Elocvenţa rezultatelor înregistrate s-ar îmbina cu stabilirea reperelor sigure în legătură cu ceea ce mai rămîne de făcut.

Asemenea consideraţii ni s-au părut necesare, înainte de a da seamă despre o nouă culegere de documente — ultima apărută dintr-o serie de proporţii — în legătură cu autorul *Marelui Etimologic*. E vorba de un prim volum din corespondenţa primită de B. P. Hasdeu de la diferiţi contemporani ai săi, români ori străini, apărută într-un volum de 403 pagini la Editura Minerva. Lucrarea a fost pregătită la Institutul de Istorie şi Teorie Literară „G. Călinescu",

sub auspiciile Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice. Stabilirea textelor, traducerea unei părţi din cele primite de Hasdeu de la corespondenţi străini şi notele lămuritoare au fost înfăptuite de cercetătorii Mihai Vornicu, Nicolae Mecu, Viorica Nişcov şi Al. Săndulescu, care e coordonatorul volumului şi semnează studiul introductiv.

Cel mai recent dintr-o serie în lucru la Institutul „G. Călinescu" (mergînd în paralel cu o masivă ediţie de autor în pregătire tot la institutul amintit), acest volum succede unor încercări răzleţe şi de multe ori incomplete, defectuoase, iniţiate încă de elevi ai lui Hasdeu ca Iuliu Dragomirescu, continuate cu mai bună metodă de E. Dvoicenco în perioada interbelică, intrate într-o fază a sistematizărilor riguroase prin *Materialul documentar* publicat de G. Călinescu în revista institutului ce îi poartă acum numele şi urmate de ce s-a publicat în culegerile compacte de documente de la acelaşi institut, dintre care un profil distinct l-a dobîndit volumul al III-lea de *Documente şi manuscrise literare,* publicat de Paul Cornea, Elena Piru şi Roxana Sorescu în 1976. Fie şi numai o asemenea menţiune sumară în legătură cu ce s-a făcut, e în curs de înfăptuire şi mai rămîne de întregit pe linie documentară constituie o explicaţie ce nu mai necesită alte comentarii în privinţa faptului că o monografie pe măsura ciclopicei personalităţi şi activităţi a lui B. P. Hasdeu n-a fost — şi nu avea cum să fie — înfăptuită pînă acum, metoda bricolajului de unul singur dovedindu-se în asemenea caz total ineficientă. (E şi cazul lui I. Heliade Rădulescu, unde asemenea lucrări preparatorii, tot atît de indispensabile, nu prea dau semne de progres.)

Aşa cum se arată, concentrat, în pertinentul *Studiu introductiv* redactat de Al. Săndulescu, precum şi în cuvenita *Notă asupra ediţiei,* însemnătatea acestui volum vizează multe întreprinderi viitoare: ale viitorilor monografi, ale celor ce vor reconstitui în mai bună cunoştinţă de cauză faza de întemeiere a lingvisticii româneşti, dar nu în mică măsură şi ale celor ce se vor referi la corespunzătoarele faze din întemeierea ştiinţei istorice, a istoriei literare, a folcloristicii, a comparatisticii, a istoriei culturii îndeobşte. Relativ la importanţa volumului, impresia globală s-ar putea formula în chipul următor: nu doar „farurile" (aici, scrisorile primite de Hasdeu) sînt de ţinut în seamă cînd e să se pună în lumină potrivită un monument, dar şi monumentul însuşi, de vreme ce ele pot reliefa doar ceea ce le precedă, nu altceva; şi, pe de altă parte, nu sînt convocate şi aprinse atîtea faruri acolo unde nu e de luminat ceva de seamă.

Este ceea ce izbeşte de la început pînă la urmă pe cititorii volumului, înlăturînd prezumţia de pînă mai deunăzi că monografii (cîţi şi cum au apucat să se ivească pînă acum), precum şi alţi cercetători preocupaţi de vreo latură a activităţii hasdeiene ar putea fi bănuiţi de atitudini encomiastice. Savanţi străini de renume şi fiind recunoscuţi ca atare se întreceau în a-l elogia pe cercetătorul român încă de pe la începuturile activităţii sale, necruţînd superlativele pe măsură ce scrierile acestuia sporeau şi se diversificau, parcă împinşi de nu ştiu ce sugestie ocultă de a-l trece pe autor în legendă. Iată, la 1877 marele lingvist italian G. I. Ascoli îi arăta lui Hasdeu într-o scrisoare că *Archivio glottologico,* publicaţia de specialitate cu faimă europeană pe care o conducea, „ar fi cu adevărat mîndră de a avea un atît de eminent colaborator pe malurile Dunării". Acelaşi, în 1879, îi scria „prea iubitului amic" român că se întîlnise cu nu mai puţin reputatul lingvist german Hugo Schu-

chardt și că „am vorbit îndelung despre d-ta, cu afecțiunea și admirația pe care poți să ți le închipui". La 1877, J. Baudoin de Courtenay, referindu-se la un poem cu care Hasdeu însoțise scrierile științifice trimise, nu se putea opri să exclame : „Ce n-aș da să pot avea și eu asemenea felurite aptitudini, să fiu format atît de multilateral și să reușesc a da roade de prim rang în atîtea domenii ale științei și ale activității generale a conștiinței umane, iar în istorie și lingvistică să aduc așa de mari servicii prin muncă metodică, la nivelul progresului actual și satisfăcînd cele mai mari exigențe !". Lingvistul austriac Adolfo Mussafia, pe care Eminescu îl audiase în epoca studenției sale vieneze, îi mărturisea lui Hasdeu într-o scrisoare din 1895 că e „un înflăcărat admirator" al acestuia, iar N. Caix, filologul italian care preda romanistica la Florența, îi arăta confratelui român în 1880 că „vă admir teoria, critica originală și ageră, și neobosita activitate prin care ați dat un atît de mare avînt istoriei civile și literare a României".

Să mai continuăm cu asemenea aprecieri, exprimate direct, prin scrisori, fie la adresa lui Hasdeu, fie în legătură cu fiica sa, Iulia, ale cărei însușiri le apreciau superlativ filozofi francezi de talia lui Émile Boutraux ori lingviști ca Michel Bréal ? Ele n-ar adăuga nimic esențialmente nou în privința largii recunoașteri europene care i s-a acordat lui Hasdeu de timpuriu. Nu mai puțin interesant este un alt lucru pe care actualul volum îl confirmă documentar pe multiple laturi, infirmînd — *eo ipso* — îndoieli mai vechi și mai noi în legătură cu aptitudinile, perseverența, competența de întemeietor de școală ale marelui savant. Recunoașterile, venind de astă dată din țară, se prezintă la un diapazon nu mai puțin ridicat — și nu e lipsit de semnificație faptul că ele au fost anticipate încă din 1866 de către tatăl scriitorului, Alexandru Hâjdău : „Da, dragul meu [...] : înaintea ta se deschide un drum larg și un fel de instinct de inspirație divină îmi prevestește că vei ajunge departe și sus...". Delavrancea, în 1903, era mai lapidar și mai cuprinzător decît oricare alt concetățean al învățatului, cînd îl numea „omul care știe mai mult decît toți românii laolaltă". Însă nu asupra unor asemenea lucruri, oarecum pitorești, e de insistat, ci asupra estimării lucide a ceea ce trebuia continuat prin alții de către cel care — pe deplin edificat de timpuriu în legătură cu statutul său de *precursor* — sublinia adesea că „iară mie unuia mi-a plăcut întotdeauna a umbla pe căi nebătătorite". Pregătind climatul și dînd primele impulsuri, Hasdeu a procedat mai cu metodă decît s-ar crede la pregătirea unora dintre cei mai înzestrați elevi ai săi, inclusiv prin trimiterea acestora la studii în străinătate, pentru întemeierea de discipline din ce în ce mai specializate. Lui Ion Bogdan, întemeietorul școlii românești de slavistică, lui Ion Bianu, fondatorul școlii românești de bibliografie și biblioteconomie, lui N. I. Apostolescu și atîtor altora, Hasdeu le-a urmărit specializarea — scrisorile din prezentul volum o arată detaliat — cu o minuție care devine emblematică pentru deontologia marilor noștri profesori universitari de pe vremuri, a veritabililor deschizători de drumuri și declanșatori de vocații. În 1904, N. I. Apostolescu mărturisea că „eu sînt, domnule Hasdeu, un om care vă datorează întreaga mea viață sufletească". Ilie Bărbulescu, în 1895, după ce arăta într-o scrisoare că n-ar putea să uite vreodată pe „acel care mi-a voit și făcut atîta bine", dizerta cu înflăcărare în legătură cu faptul că „e atîta legătură sufletească între dascăl și elev, cînd acesta din urmă poate într-adevăr simți, încît, cum simt eu cel puțin, dascălul iubit de la o

vreme ajunge a fi chiar o parte întregitoare a firii elevului său". Ion Bianu, în 1881, scria : „Scumpe și stimate Maestre al meu, cel mai mare bine ce mi-ai putut face este de a mă fi *silit* să mă apropii de Ascoli ; e un om acesta, un linguist de rădăcină". Iar Ioan Bogdan, ajuns la Viena în 1887, îi scria magistrului : „doream să vă întreb cum ați crede d-voastră că ar trebui să încep studiile de limbi slavice", fiindcă „nimenea nu-mi putea spune mai bine ce să aleg decît d-voastră". Și exemplificările cu mărturisiri de admirație, cereri de sfaturi, consultări în complicate chestiuni de specialitate ar putea continua — sumedenie.

Dincolo de multitudinea informațiilor care prin prezentul volum devin bun public al cercetării, menit a lumina din unghiuri inedite uriașa personalitate hasdeiană, unele nexuri biografice deloc neglijabile (de pildă, cele în legătură cu Alexandru Hâjdău și cu alți ascendenți), precum și unele probleme ce mai necesită elucidări (cele referitoare la originea soției lui Hasdeu, la destituirile de care a avut parte Creangă etc.), — o mențione aparte merită caracterul instruitor fără pedanterie, acuratețea aparatului critic, plasticitatea caracterizărilor celor mai mulți dintre trimițătorii scrisorilor. De obiectat e că nu toate textele redactate în limbi străine au fost traduse în românește. Altminteri, volumul e și izbutit, și menit unei îndelungi, multilaterale utilizări.

GEORGE MUNTEANU

IOAN SLAVICI

Opere, XI, Scrieri pedagogice

Text ales și stabilit de C. MOHANU. Note și indici de D. VATAMANIUC

București, Editura Minerva, 1983, 694 p.

În colecția „Scriitori români" a Editurii Minerva a apărut, la începutul acestui an, cel de-al XI-lea volum al *Operelor* lui I. Slavici, conținînd scrierile pedagogice ale autorului *Novelelor din popor*. Majoritatea scrierilor incluse în volumul pe care îl recomandăm profesorilor de limba și literatura română, studenților și în special învățătorilor au fost publicate de autor în timpul vieții, începînd cu anul 1881, și cîteva lucrări rămase în manuscrise, care văd pentru prima dată lumina tiparului datorită celor doi cercetători și editori ai operelor lui Slavici : C. Mohanu și D. Vatamaniuc.

După cum se știe, I. Slavici a fost multă vreme profesor de limba română și limba germană la mai multe școli din București, Sibiu și Măgurele, a condus timp de peste 10 ani, în calitate de director, Institutul „Ioan Otteteleșanu" de la Măgurele, a publicat rapoarte, monografii și alte lucrări ce privesc istoria învățămîntului românesc. Notele și comentariile semnate de D. Vatamaniuc pun în lumină neobosita activitate a lui Slavici, pasiunea lui pentru orientarea învățămîntului spre scopuri practice.

Volumul se deschide cu *Raportul Comisiunei I literare asupra examenelor gimnaziilor din București*, întocmit de Slavici la recomandarea lui V. A. Urechiă, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice. Asistînd în 1881 la examenele de sfîrșit de an împreună cu G. L. Frollo, profesor universitar, I. Slavici propune ministerului includerea în programele de învățămînt a unor obiecte cu conținut practic, restrîngerea programei de limba latină, extrem de încărcată. Autorul raportului atrage atenția asupra metodelor de predare, a pregătirii cadrelor pentru învățămîntul primar, gimnazial și liceal. Ideile lui Slavici de acum 100 de ani coincid cu cele ale lui Titu Maiorescu, exprimate în *Raportul* din 1875 cu privire la includerea în programa gimnaziilor și liceelor, la loc de cinste, a limbii române,

„obiect propriu de cea dintîi însemnătate", menit să înlăture „curentul" care prin studiile clasice ducea spre funcționarism și să faciliteze înființarea „în proporție largă" a școlilor reale[1]. În 1881, Slavici constata: „Suntem o societate abia pornită pe calea culturei, și nu trebuie să ne mirăm dacă vedem că în o țară, în care sunt avocați și chiar literați care nu știu programatica limbei lor materne profesorii din primele clase gimnaziale trebuie să poarte o însemnată parte din sarcinele învățătorilor primari" (p. 14).

Cu monografia *Azilul „Elena Doamna"*, apărută mai întîi în ziarele *Tribuna* din Sibiu și *Educatorul* din București, (în volum în 1884), lucrare rămasă pînă astăzi de referință, cu studiul *Școlile noastre sătești*, publicat în 1890, cînd era director de studii la Azilul „Elena Doamna", I. Slavici se dovedește un bun cunoscător al problemelor de istorie a învățămîntului românesc, un înflăcărat susținător al limbii materne ca obiect de studiu, pentru care scrie *Gramatica limbii române*. Partea I, *Etimologia (Morfologia)*, apărută în Institutul de arte grafice Minerva. Editorii reproduc *Prefața* acestei lucrări în vol. XI al *Operelor* (p. 547—552).

Se știe că Eminescu, Caragiale și Slavici plănuiau în perioada cînd lucrau la ziarul *Timpul* din București să elaboreze o gramatică a limbii române, înțelegîndu-se asupra capitolelor: Eminescu — etimologia, Caragiale — sintaxa și Slavici „așezarea vorbelor în românește" (vezi *Opere*, IX *Memorialistică. Varia*, p. 38; vezi și *Opere*, XI, p. 660). Cunoscutul biograf al lui Slavici, D. Vatamaniuc, precizează că I. Slavici și-a procurat încă de la începuturile carierei sale didactice gramaticile lui T. Cipariu, Irimie Chirca, Petru M. Cîmpeanu, Gavril Munteanu, Ștefan Neagoe, Mihail Străjanu, Ioan Manliu. Acestor autori de gramatici normative, menționați de Slavici în *Prefață*, li se alătură Eminescu, Odobescu, Caragiale și Coșbuc pentru discuțiile referitoare la limba literară și la predarea limbii române în școală[2]. Fără cunoașterea gramaticii, afirmă Slavici, nu este posibilă scrierea corectă: „De aceea mi-am rezervat să precizez regulile ortografice abia la sfîrșitul sintaxei, cînd va fi lămurit restul semnelor de interpunctuațiune ca element ideografic în felul nostru de a scrie" (p. 661).

Observații interesante cu privire la obiectul limba și literatura română face I. Slavici în lucrarea *Institutul „Ioan Otteteleșanu". Acte relative la fundațiune și organizare. 1876—1894*. Directorul repartizează materia pentru cei cinci ani de studiu astfel: cls. I: *Etimologia:* patru ore pe săptămînă; cls. II: *Sintaxa*, 4 ore pe săptămînă; cls. III: *Stilistica*, 3 ore pe săptămînă; cls. IV: *Poetica*, 2 ore pe săptămînă; cls. V: *Istoria literaturii române:* 2 ore pe săptămînă" (p. 128—130). În programul amănunțit al clasei I prima lecție este de teorie, a doua de analiză pe tablă, a treia, analiză din cartea de lectură, iar a patra — compoziție. Reținem regula dată de Slavici că „substantivul, ca subiect, e totdeauna articulat, ori determinat, fie prin pronume, fie prin numeral", că „determinarea se subînțelege cînd nu este exprimată și că predicatul e articulat numai cînd

[1] Cf. I. Hangiu, *Un secol închinat învățămîntului limbii române în gimnazii și licee*, în *Limbă și literatură*, vol. II, 1974, p. 385.

[2] N-ar fi rău dacă unii dintre scriitorii de azi, în loc să critice programele și manualele școlare, s-ar apuca să discute probleme de limbă română contemporană și dacă ar elabora o gramatică după exemplul lui Slavici.

sferele, fiind identice, poate să fie luat, și drept subiect, ca în «Păstorul e păzitorul» (turmei)" (p. 129).

Slavici propune în continuare teme și număr de ore pentru predarea istoriei, geografiei, purtarea socotelilor și rînduielile gospodăriei, cunoștințe despre viață și natură, științe morale, desen, caligrafie, muzică vocală, gimnastică și lucrul de mînă.

Volumul al XI-lea al *Operelor* lui I. Slavici, consacrat scrierilor pedagogice, mai cuprinde : *Istoria universală. Manual pentru învățămîntul secundar lucrat de I. Slavici* (p. 101—112), *Povețe pentru buna creștere a copiilor* (p. 153—270), monografia Institutul *„Ioan Otteteleșanu" din Măgurele* (p. 271—322). *Educația rațională. Educația fizică* și *Educația morală* (p. 323—538), precum și scrieri inedite : *Cugetări filozofice* (p. 553—586), *Psihologie* (p. 587—616) și două prefețe scrise în colaborare, una pentru o carte de citire și alta *Prefață* la ediția a VII-a a *Cursului practic și gradat de gramatică română. Partea sintactică pentru cursul secundar* (p. 617—623). Cei doi semnatari ai *Prefeței*, I. Manliu și I. Slavici, scriau în 1900 : „Oameni cu autoritate didactică au stăruit deci ca în viitor *teoria* gramaticală să fie înlăturată și ca școlarii să învețe întreaga disciplină a scrierii în mod *practic*, citind, analizînd și copiind bucăți de citire bine scrise și făcînd deprinderi de compozițiuni.

Nu mai încape îndoială că, urmînd astfel, absolvenții liceelor noastre vor ajunge la o destoinicie în scris, dar scopul predării limbii materne nu e nici la noi, nici aiurea, ca școlarii să învețe numai a scrie. Limbile sînt, cu deosebire în licee, *cel mai de căpetenie obiect de învățămînt* (s.n.) pentru că, studiind limba, școlarul face o gimnastică intelectuală prin care i se crește destoinicia de a înțelege și de a judeca, ceea ce-l face mai primitor și pentru alte studii. Acest rezultat nu-l obținem decît prin o *practică* gramaticală *întemeiată pe teorie*. Vorba nu e ca școlarul să ajungă numai a scrie bine pînă la un punct oarecare, ci ca el să fie în stare a judeca drept și a-și da seamă ce este și ce nu este corect în materie de limbă, pentru ca să poată interpreta scrisele altora și să nu mai steie la îndoială cînd are să-și exprime propriile cugetări." (p. 620—621).

Las în seama autorilor de programe și manuale să aprecieze așa cum se cuvine cele afirmate de cei doi autori ai *Prefeței* de acum opt decenii, cu mențiunea că C. Mohanu și D. Vatamaniuc au pus la îndemîna profesorilor educatori și a educatorilor profesori un material izvorît dintr-o îndelungată practică pedagogică a scriitorului I. Slavici.

I. HANGIU

ION ISTRATE

Barocul literar românesc

București, Editura Minerva, 1982, 386 p.

Ion Istrate prezintă la începutul cărții sale argumente în sprijinul identificării unui „baroc literar românesc în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea" ; se oprește apoi asupra sensului etimologic al cuvîntului baroc și asupra diferitelor accepții dobîndite de-a lungul timpului, spre a discerne trăsăturile generale ale conceptului, acelea care fac posibilă aplicarea lui la culturile atît de diferite din Europa secolelor al XVII-lea — al XVIII-lea.

În partea a II-a a cărții, Ion Istrate se străduiește să descrie cîteva din fenomenele care corespund conceptului de baroc în literatura română.

După opinia autorului, un astfel de fenomen ar fi modalitatea de receptare a cărților populare : circulînd pe calea lecturii orale (dar nu numai pe aceasta),

textele respective sufereau transformările impuse de „retorica involuntară", iar cititorii le refăceau mental universul pe baza principiului analogiei (ce acționa ca o „convenție a convenționalului"), prin multiple interferențe inductive între real și fantastic.

Cărțile populare (expresie a întîlnirii dintre cultura scrisă și cea orală), precum și rolul lecturii colective în răspîndirea lor constituie de multă vreme obiectul unor cercetări asidue, cu rezultate nu o dată contradictorii. I. C. Chițimia, Alexandru Duțu, Mircea Anghelescu, Mircea Popa, Mihai Moraru, iată doar cîteva din numele celor cu acest fel de preocupări, nume la care se cuvine să adugăm grupul de specialiști de la Salzburg, grup format de Felix Karlinger. Deci într-o direcție ce și-a constituit aproape o tradiție, Ion Istrate aduce foarte interesante contribuții, atît ca descifrări de amănunte, cît și ca sugestii generalizatoare. Pentru a ne convinge însă că modalitatea de receptare a cărților populare în secolele al XVII-lea — al XVIII-lea se încadrează barocului, ar fi trebuit ca autorul să ne arate prin ce se deosebește această receptare de cea din secolele anterioare și de cea din secolul al XIX-lea. *Alexandria, Varlaam și Ioasaf, Fiziologul, Floarea darurilor, Esopia, Istoria Troiei* etc. au circulat inițial între români în manuscrise redactate în slavonă sau greacă, manuscrise al căror ecou, deși diminuat de bariera lingvistică, nu poate fi deloc neglijat. Mai mult, unele dintre textele amintite avuseseră anterior o îndelungată existență, ce se leagă nu o dată de deprinderea lecturii colective. Ne punem deci întrebarea : prin ce se diferențiază „universul analog" al ascultătorilor români din secolele al XVII-lea — al XVIII-lea de cel al ascultătorilor din veacurile precedente. Tocmai aceste diferențe definesc un eventual baroc. Ar mai fi util să ne amintim cărui țel slujea imaginarul reconstituit de auditorii de odinioară, fără a uita că „explozia" cărților populare în cultura română din cele două secole amintite se leagă de o accentuată infiltrare a oralității în scris și de creșterea treptată a interesului pentru detaliile lumii înconjurătoare.

Soarta traducerilor românești după romanele derivate din schema „aventurii heliodoriene" ridică într-adevăr o mulțime de întrebări privind intensitatea circulației lor, păturile sociale cărora li se adresau și schimbările de conținut intervenite.

Ion Istrate are convingerea că apariția unor forme moderne ale literaturii române : poezia lirică filozofică, romanul, teatrul și poemul epic (în varianta epicului burlesc) stau sub semnul barocului.

Poezia filozofică (dominată de motivul „fortuna labilis" și „ubi sunt") dobîndește — ne spune Ion Istrate — două chipuri în întregime deosebite : *Viața lumii* a lui Miron Costin, reprezentînd laicul, și versurile lui Dosoftei, reprezentînd „canonicul". Afirmația aceasta merită toată atenția și subliniem contribuția autorului la extinderea orizontului de posibile asociații europene. Dar ne gîndim cum va fi arătînd un Miron Costin secționat în două, scriind cu o mînă *Letopisețul*, iar cu alta *Viața lumii, De neamul moldovenilor* și restul operelor în proză sau versuri ? În realitate, o parcurgere cît de grăbită a *Letopisețului* ne dezvăluie aceleași gînduri, ale aceluiași om care a scris și celelalte pagini, păstrînd însă măsura a ceea ce se putea sau nu spune pe larg într-o lucrare istoriografică. De altfel și în *Istoria Țării Românești* a stolnicului Constantin Cantacuzino se găsesc pagini de proză, corespunzînd întru totul schemei pe care s-a ridicat *Viața lumii*.

Inițiativa lui Dosoftei de a versifica *Psaltirea* se leagă de exemplele amin-

tite, dar și de poezia imnică, de *Sinaxarele (Proloagele)* versificate, ca și de cronografele grecești în versuri. Fără a ști cum „întrebuințau" oamenii secolelor anterioare poezia inițială a psalmilor, greu vom înțelege de ce a fost acceptat procedeul mnemotehnic al versului rimat.

Corespondențele dintre opera lui Dimitrie Cantemir („principele cărturar" nu era deloc un „personaj cu totul nou" în cultura noastră) și conceptul de baroc au fost cercetate de numeroși specialiști. Autorul cărții prezentate acum crede însă că doar el deține cheia interpretării adecvate. Dar dacă Dimitrie Cantemir se dovedește *„încă din Divan, un obscur, însă un maestru al obscurității"*, cum se explică răspîndirea acestei scrieri în numeroase cópii manuscrise executate de cărturari mărunți din tîrguri și sate ? Nu cumva limbajul principelui Cantemir le apărea cititorilor contemporani cu el mai puțin alambicat decît ne apare nouă, celor de astăzi, înstrăinați fiind de „lectura intensivă" ? Spre a-l descifra cu adevărat pe Cantemir, cercetătorul are nevoie să-și clarifice ierarhia acelor valori în care cetatea Epithimiei avea o semnificație anume prin raportare la *„dimos"* și *„nous"*.

Însăși polemica în jurul figurii lui Dimitrie Cantemir, încadrat cînd Evului Mediu, cînd Renașterii, cînd barocului ori iluminismului, demonstrează cîtă prudență se impune în aplicarea acestor noțiuni la istoria literaturii române. Ion Istrate este de aceeași părere, dar, în îndîrjirea de a-și demonstra teza, neglijează cîteodată amănuntele.

Occisio Gregorii in Moldavia Vodae tragedice expressa aparține teatrului de colegiu, cu circulație în întreaga Europă și s-ar putea să-l aibă ca autor pe Ion Budai-Deleanu. Să nu uităm însă că Grigorie Ghica pierise îndrăznind să apere integritatea Moldovei în fața anexionismului habsburgic și că de sprijinul său se bucuraseră cărturarii din Șcheii Brașovului, aflați în cunoscută rivalitate cu cei din sfera de influență a Blajului. Pentru că „farsa grosolană", cu texte neconsemnate în scris aparținea tradiției populare, s-ar fi cuvenit menționat aici raportul dintre „înscenările" populare și formele teatrului baroc.

Despre *Țiganiada* se afirmă (ca de obicei, în contradicție cu cercetările anterioare) că ar aparține burlescului baroc, lipsindu-i orice miraculos autentic. Convins că se află în posesia „singurei perspective din care poemul lui Budai-Deleanu poate fi într-adevăr apreciat", Ion Istrate sugerează că toate celelalte perspective propuse ar fi asimilabile cu „întreaga sarabandă grotescă a ifoselor [comentatorilor] de la subsol".

Nu-i negăm autorului acestei cărți (sau al oricărei alteia) dreptul (ba chiar datoria) de a ne propune o perspectivă nouă asupra fenomenelor cercetate. Nici nu privim lipsa exhaustivității în informație ca pe o crimă, ci ca pe o tristă realitate inevitabilă. Ceea ce ne miră însă este certitudinea „singurei perspective posibile", cînd parcurgerea oricărei cărți ridică atîtea întrebări.

Chiar dacă redactarea volumului prezentat s-a încheiat în 1978 sau 1979 (cum s-ar părea judecînd după bibliografie), următoarea afirmație — inclusă și în rezumatul în franceză — nu se justifică în nici un fel : „Cultura românească... a început... prin acceptarea ritului oriental, prin folosirea limbii slavone ca limbă de cult și prin cronici scrise de călugări".

Introducere la istoria culturii românești a lui P. P. Panaitescu, *Istoria românilor* a lui C. C. și Dinu Giurescu sînt volume deloc obscure (la care se adaugă o mulțime de alte titluri), ce

demonstrează cu totul altceva decît afirmația citată mai sus.

CĂTĂLINA VELCULESCU

CONSTANTIN CUBLEȘAN

Opera literară a lui Delavrancea

București, Editura Minerva, 1982, 247 p.

Se întîmplă des în ultimul timp ca scriitori de notorietate din deceniile de la începutul secolului nostru sau din celălalt veac să fie supuși unor noi evaluări din perspectiva unei lecturi moderne. Faptul îmbucurător în cele mai multe din aceste cazuri este că opera lor rezistă „probelor" la care sînt supuse. Asistăm, în asemenea situații, la un fenomen de reconsacrare de către spiritul nostru modern, nu numai deosebit de exigent, dar uneori caracterizat de tentațiile snobismului.

Unor atari reevaluări, reconsacrări și asimilări este supus recent marele nostru scriitor Barbu Ștefănescu Delavrancea în cartea *Opera literară a lui Delavrancea*, apărută sub semnătura lui Constantin Cubleșan. Venind în întîmpinarea unei prejudecăți potrivit căreia literatura lui Delavrancea ar fi erodată de trecerea timpului și deci incapabilă de a trezi interesul cititorului de azi, autorul își propune să atragă luarea-aminte asupra acelor laturi, mai puțin cunoscute de publicul larg, ale activității marelui scriitor patriot. Scop pentru care biografia scriitorului nu mai apare la începutul monografiei, cum ne-am aștepta și cum se procedează îndeobște, ci în încheierea ei, într-un *Portret final*. Dimpotrivă, cartea începe cu două capitole care i s-au părut lui Constantin Cubleșan absolut necesare pentru o nouă înțelegere a scriitorului: *Poezia*, într-adevăr partea cea mai puțin cunoscută a activității lui Delavrancea, și *Publicistica. Oratorul*. Abia în capitolele al III-lea și al IV-lea se oprește cercetătorul la ceea ce a făcut din Delavrancea un clasic al literaturii noastre, anume *Dramaturgul* și *Prozatorul*. Urmează *Corespondența* și, cum am spus, un *Portret final*.

În primul capitol, cel consacrat *Poeziei*, Constantin Cubleșan face cîteva observații — puține, pentru că și creația poetică a lui Delavrancea e redusă cantitativ — privind caracteristicile acestui sector al activității scriitorului. „În general — apreciază autorul monografiei — el practică o poezie în genul pastelurilor, descriptivistă, încărcată de metafore prețioase, îmbibate cu parfum dulceag din albumele de suveniruri...", cu sursele în Alecsandri și Alexandrescu. Subiectele versificate meritînd o atenție mai mare sînt cele de observație socială, care-l anunță pe viitorul publicist și polemist.

Publicistica și activitatea politică ale lui Delavrancea dau monografistului prilejul unor substanțiale comentarii, cercetătorul excerptînd, aproape articol cu articol și discurs cu discurs, tot ceea ce a însemnat manifestare publică în viața scriitorului. Sînt urmărite astfel publicistica literară, gazetăria politică, discursurile parlamentare și pledoariile la bară. Omul politic democrat care a fost Delavrancea s-a dovedit un publicist angajat și în problemele literaturii și artei, indiferent de aspectele sau categoriile tematice cărora li se subsumează articolele sale: observație socială, reportaj-memorialistică, portretistică, problemele limbii române, dezvoltarea culturală a României, creația populară, foiletonistică de critică literară, în care se exprimă concepția despre rolul și rostul creației artistice, printr-o confruntare deschisă și curajoasă, nu rareori polemică, cu estetica mai tuturor curentelor literare, devenite istorice sau manifestîndu-se în imediată contemporaneitate înlăuntrul celor mai

diverse modalități artistice : literatură, teatru, pictură, muzică. Privită global, publicistica literară se constituie ca platformă teoretică a întregii opere a marelui scriitor. Folosit cu aplomb în acest capitol, procedeul citării ample, copioase, e mult mai potrivit cînd e vorba de articolele politice, scrise într-o variată gamă a speciilor publicistice (de la reportaj la pamflet politic, de la portret caricatural la comentariul știrilor la zi), pentru că publicistica gazetărească e în genere mai puțin cunoscută și cititorul poate veni în contact direct cu mostre reprezentative din arsenalul foiletonistic al neobositului militant democrat. În fine, foarte convingătoare sînt paginile consacrate discursurilor parlamentare. Cu atît mai mult cu cît, reluîndu-se o remarcă a lui Sadoveanu, se afirmă : „Citite astăzi, discursurile parlamentare... nu mai trezesc interesul de odinioară sau, în orice caz, nu mai au puterea electrizantă, fascinantă, pe care au avut-o în clipa rostirii lor". Lucrurile s-ar putea să stea într-adevăr astfel, dar autorului monografiei îi reușește de minune selecția unor fragmente care, împletite cu foarte potrivite comentarii, oferă o imagine cu adevărat fascinantă asupra unuia dintre cei mai mari oratori ai României, cum recunoștea însuși Titu Maiorescu. Oricum, paginile consacrate oratorului Delavrancea sînt cele mai izbutite din monografia scrisă de Constantin Cubleșan și un fragment ca următorul, rostit în parlament la 1898, merită să fie reprodus, măcar parțial, aici : „Misiunea liceului este alta : să dea o tinerime cu o cultură integrală, cu toate facultățile în echilibru prin studiile variate ale clasicismului și ale științelor pozitive... Veți scoate, voind să faceți savanți într-o ramură, niște originali, maniaci prea de timpuriu, pedanți la vîrsta iluziilor și incapabili pentru toată viața de a concepe existența într-o sinteză de oameni cu minte... Din liceu să iasă oameni capabili de a deveni ceva în orice direcțiune. Numai cu studiile științifice nu este preparat pentru a se ridica la înălțimea științelor de mai tîrziu, cînd se va specializa... Nu, eu nu sunt contra științei, dar nu pot consimți ca, pentru util, să se stingă prea de timpuriu idealul, nobilul ideal, din sufletele fragede ale generațiunilor viitoare...".

Dramaturgia lui Delavrancea — capitolul al III-lea al monografiei — beneficiază de un tratament diferențiat. În timp ce trilogia istorică a Moldovei — *Apus de soare, Viforul, Luceafărul* — nu e supusă unor noi analize (i se va fi părut monografistului superfluă întreprinderea, acest sector al creației dramatice bucurîndu-se de numeroase interpretări), strădania autorului mergînd în sensul demonstrării unității intrinseci a acesteia. Teatrul de analiză socială, cum se exprimă Constantin Cubleșan, adică *Irinel, Hagi-Tudose, A doua conștiință, Războiul,* e amplu dezbătut, cu scopul declarat de a surprinde ceea ce are el modern (în intenție sau ca realizare efectivă), Delavrancea fiind, la noi, deschizător de drumuri în domeniul teatrului psihologic. Se cere însă prea mult unui text ca acela al piesei *Irinel,* care rămîne totuși o neizbîndă a dramaturgului.

Aproape jumătate din materia propriu-zisă a monografiei este consacrată prozei (capitolul al IV-lea), căreia Constantin Cubleșan îi găsește surprinzătoare note de modernitate. Convins că, din diferite motive, generațiilor tinere de cititori li s-a zugrăvit o „imagine deformată a unui scriitor care a fost, în fond, un pionier, în felul său, un deschizător de drumuri, un temerar în a aborda cu prioritate genuri și modalități epice noi în literatura română, un spirit critic vehement și un ferment al polemicilor, a cărui operă ni se dezvăluie azi, ciudat, mai vie și mai stră-

lucitoare în paginile mai puțin asimilate de rigorile didactice ale predării sale în școală", autorul se apleacă cu atenție asupra prozei lui Delavrancea, căreia îi pune în evidență plurivalența, vorbind despre epica alegorică și fantasticul popular, despre proza filozofică, despre poemul în proză, specie în care Delavrancea — se demonstrează — deține, de asemenea, primatul, despre proza de inspirație rurală sau aceea consacrată universului copilăriei, despre naturalismul și caracterul critic al prozei lui Delavrancea etc. De pildă, prozele fantastice, prin care Delavrancea premerge lui Mircea Eliade, sînt numai în aparență basme. Ele trebuie înțelese „în sens parabolic" sau ca niște alegorii, pentru că „Delavrancea deviază motivele de *basm*, ...pe care nu le transcrie nud, în maniera lui Ispirescu bunăoară, ci le dă o încărcătură valorică nouă prin aplicarea lor metaforică la condițiile realităților sociale din contemporaneitatea imediată". Din păcate, aici se abuzează de procedeul citatului amplu, nepotrivit în prezentarea prozei filozofice, spre exemplu, care ar fi meritat un comentariu mai incisiv, simpla înșiruire de citate (unele lungi de cîte o jumătate de pagină), oricît de semnificative ar fi acestea, neputîndu-l suplini.

De altfel, monografia scrisă de Constantin Cubleșan conține și alte inegalități și obiecțiile nu pot fi eludate. Iarăși cu titlu ilustrativ : în *Argumentul* cu care se deschide cartea ni se spune, despre nuvela *Liniște*, că „este azi surprinzător de modernă, ca și la momentul apariției sale, prin demersul analizei psihologice de o suplețe și un rafinament cu totul aparte". Nu-i rămîne cititorului decît să-l creadă pe cuvînt pe autorul monografiei, pentru că „demersul" acestuia asupra nuvelei, aflat între paginile 197 și 202, nu ni s-a părut că demonstrează cele afirmate în *Argument*. Sînt, de asemenea, numeroase neglijențele de limbă, lexicale sau gramaticale. În chiar primul paragraf al cărții ne întîmpină următoarea construcție : „Între aceștia face parte fără îndoială, și Delavrancea". Și tot pe *prima pagină* citim : „...*Hagi-Tudose*, reprezentant ilustru al zgîrceniei avare". Apoi : „Întreaga viață i s-a subsumat unui deziderat de profundă devoțiune..." (p. 15) ; „Coordonatele esențiale ale operei lui Delavrancea n-au făcut abstracție de la aceste deziderate majore..." (p. 45). Cîteva cazuri de folosire incorectă a articolului posesiv (genitival) : „Orientarea autorului *Sultănicăi* și a *Trubadurului*..." (p. 87) ; „*Apus de soare* își propune să ilustreze sfîrșitul (1503—1504) unei domnii și a unui domnitor" (p. 90) ; „...în care semnele dragostei și a înțelegerii..." (p. 157) nu pot fi puse în nici un caz pe seama corecturii. O confuzie de sens se înregistrează în legătură cu *fortuit*, folosit cu înțelesul (greșit) de „forțat" : „Neghiniță... poate fi socotit... ca un autentic erou popular în genul lui Păcală... dar este greu (și încercarea devine cel puțin fortuită) de a-l judeca..." (p. 118) ; „Apropierile ce s-au făcut adesea între *Norocul dracului* și *Moara cu noroc* a lui Ioan Slavici ni se par fortuite..." (p. 128). Aceste inadvertențe (cam multe, ce-i drept) nu diminuează însă valoarea cărții lui Constantin Cubleșan, ale cărei merite, mai ales în valorificarea publicisticii lui Delavrancea, rămîn de necontestat. Le-am semnalat doar pentru că sîntem datori să veghem cu strășnicie la folosirea corectă a limbii, în genere, și cu atît mai mult cînd e vorba de o carte pe care tineretul în formare o poate cerceta, altfel, cu folos.

A. GH. OLTEANU

G. DEM. TEODORESCU

Poezii populare române

Ediție critică, note, glosar, bibliografie și indice de GEORGE ANTOFI. Prefață de OVIDIU PAPADIMA

București, Editura Minerva, 1982, XLI + 904 p.

Folcloristica epocii noastre a înregistrat remarcabile succese. După studii privitoare la evoluția și prezentarea unor personalități în materie, deci, de la o istorie a ei, de la cercetări privind unele genuri sau motive, de la o poetică a poeziilor populare, numeroși specialiști și-au concentrat atenția asupra alcătuirii de ediții critice. Primele colecții din secolul trecut, datorate unor poeți ca V. Alecsandri sau oameni de cultură, profesori, ca G. Dem. Teodorescu, Urban Jarnik-Andrei Bîrseanu, istorici ca Gr. Tocilescu, după criterii oferite de vremea lor, au stîrnit un interes deosebit, exprimîndu-se și critici privitoare la modul de publicare și la autenticitatea lor, dar și elogii.

Cea dintîi, publicată de marele poet V. Alecsandri, sub formula „îndreptate" și „întocmite" — ca o modalitate ce a făcut școală — a stîrnit virulente critici, pînă tîrziu, la N. Iorga. Și tot astfel s-au petrecut lucrurile cu celelalte. Corectarea unor termeni, eliminarea de versuri, crearea altora în ton popular a fost o metodă curentă în epocă. Lucrul era firesc, deoarece autorii se găseau în plină epocă romantică. Neîncrederea în ce se realizase în perioada începuturilor din secolul trecut a sporit mult, odată cu dezvoltarea științei și cu perfecționarea tehnicilor de înregistrare. Edițiile critice urmau să restabilească echilibrul, măsura : *cît* și *cum* au intervenit autorii menționați, care versuri sau piese au fost inventate de aceștia, ca pînă la urmă să se vadă importanța colecțiilor publicate, adevărate monumente de cultură românească.

Printr-o ediție critică din 1965, a *Poeziilor populare ale românilor* de V. Alecsandri, reluată și întregită în 1968 (Editura Academiei), după o metodă a *triplei paralelități*, am arătat tocmai în ce au constat numeroasele „îndreptări" ale acestuia. Fiind de natură lexicală, morfologică și fonetică, lingvistul nu le poate folosi în cercetările sale ; dar, cu toate asemenea corectări, colecția poate fi folosită de folclorist, poezia, în genere, rămînînd folclorică. (Cele cîteva piese create de poet, în stil popular, au fost trecute într-un capitol aparte, de poezii *pseudofolclorice*.)

Și George Antofi, autorul ediției critice a celei de-a doua colecții de *Poezii populare române*, publicată de G. Dem. Teodorescu, apelează la aceeași metodă. În bogatele *Note și comentarii* surprinde intervențiile lui G. Dem. Teodorescu, care nu sînt mari. Desigur, materialele nu sînt transcrise cu toate particularitățile dialectale, autenticitatea fiind și în cazul de față nesigură. Într-un paragraf, George Antofi face *istoricul colecției*, iar în altul, intitulat *Receptarea operei și locul ei în cultura românească* aduce numeroase informații în această privință. Numeroase critici, dar și elogii ilustrează că lucrarea a atras atenția încă de la apariție. Ea se cerea a fi retipărită, lipsa ei din circuitul public fiind mult resimțită.

Importantă ni se pare totalizarea, în indice, a numelor și profesiunilor *informatorilor* și *colaboratorilor*. Se vede din acestea că importanta operă a întrunit o poezie populară culeasă din diferite surse. Las la o parte faptul că ea reproduce multe din culegerile publicate în reviste, ziare și broșuri, dar cei mai mulți informatori sînt de origini și profesii dintre cele mai diverse. G. Dem. Teodorescu a înțeles să se

adreseze nu numai lumii satelor de șes și de munte, ca predecesorii săi, ci și celor de la periferia orașelor, cu deosebire a Bucureștiului. S-a adresat nu numai lăutarilor profesioniști, ci și unor tăietori de lemne, brutari, soldați ș.a. Cum era firesc, și aceștia sînt deținători de folclor, pe care succesorul lui Alecsandri a înțeles să nu-i treacă cu vederea. Faptul a făcut pe Ovidiu Papadima, autorul prefeței, să vorbească, cu ani în urmă, de un folclor urban, bucureștean, idee la care se pare că a renunțat, deoarece nu mai vorbește în prezent. Și este firesc: nici un motiv nu comunică subiecte sau cel puțin o ambianță orășenească (doar unele cîntece de lume, comune categoriei). Toți informatorii, fie lăutari profesioniști, fie meseriași, sînt, prin origine, tot țărani, stabiliți la prima generație în București sau în alte orașe. Dar chiar Capitala țării nu avea caracterul de metropolă, ca astăzi. Despre doi informatori, autorul colecției precizează că sînt din *satul Giulești* (p. 845). Însuși autorul ediției critice afirmă că „piesele culese și publicate sînt rurale, obținute de la oameni de diferite profesiuni care s-au stabilit la oraș" (p. 766). Este meritul, deci, al lui G. Dem. Teodorescu de a fi lărgit sfera informatorilor și prin aceasta însăși sfera poeziilor populare. Dacă Russo și Alecsandri, iluștrii săi înaintași, au înțeles să se cufunde în mijlocul naturii, să se amestece printre oamenii din bîlciuri și sate, să rătăcească prin munți, pentru a culege o poezie naivă, G. Dem. Teodorescu înregistrează o altă epocă, mai realistă, importantă și aceasta. El nu ignoră piesele culese din lumea satelor, trimise de unii corespondenți, dar culege multe creații de la informatori din orașe (îndeosebi din București).

La apariția colecției i s-au adus lui G. Dem. Teodorescu critici tocmai pentru acest fapt, că *nu* i-a ocolit pe informatorii profesioniști. Și bine a făcut. Ei nu sînt numai cei care memorează și transmit poezia populară (cum cred unii), ci și cei care remodelează motivul, îl recreează în dinamica „zicerii". Mă gîndesc la un informator de talia lui Petre Crețul Șolcan, lăutarul Brăilei. Dotat cu mult talent și aflat în posesia unor *sisteme retorice*, întemeiate pe repetiții, ca iscusit meșteșugar al comunicării cîntecului bătrînesc, el înnoiește unele din arhicunoscutele motive. Prin „curățirea" sau „perierea" unor versuri se vede bine că autorii colecțiilor, fie V. Alecsandri, fie G. Dem. Teodorescu, n-au falsificat poezia. George Antofi sesizează cîteva din aceste intervenții, destul de superficiale. Transcrierea n-a urmărit toate caracteristicile dialectale, dar metoda autorului ni se pare în general potrivită și apropiată de armonia versului cîntat. G. Dem. Teodorescu segmentează versurile, poate abuziv, ele fiind adevărate fotograme impuse de cînt, de declamația mimată. Dar însăși transcrierea fonetică, cu respectivele semne diacritice, nu este totuși unica și cea mai potrivită. Aceasta trebuie însoțită de tot ce ține de cînt, inclusiv reluările și repetițiile de versuri ori sintagme, așa cum procedează Al. I. Amzulescu.

Alături de celelalte retipăriri critice — pe lîngă Alecsandri, *Doine din Ardeal*, culegere de Jarnik-Bârseanu (A. Fochi) și *Materialuri folcloristice* strînse de Gr. Tocilescu, însoțite de prețioasele contribuții ale unui colaborator apropiat, Christian Țapu (Iordan Datcu) — o altă colecție importantă din secolul trecut vede lumina tiparului.

Mult așteptatei lucrări a lui G. Dem. Teodorescu, ce avea de la început un caracter savant, George Antofi i-a adăugat, prin aparatul critic, prin notele și

comentariile făcute cu multă minuțiozitate, un plus de erudiție.

GHEORGHE VRABIE

LUCIA CIREȘ, LUCIA BERDAN

Descîntece din Moldova. Texte inedite („Caietele Arhivei de folclor", II)
Iași, 1982, LXII + 420 p.

Centrul de lingvistică, istorie literară și folclor al Universității „Al. I. Cuza" Iași s-a remarcat prin contribuții științifice de mare importanță, printre care *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900* (1979), operă realizată de un colectiv de competenți și harnici cercetători.

În cadrul centrului activează și Arhiva de folclor a Moldovei și Bucovinei, cu o merituoasă activitate de adunare și valorificare a folclorului din această zonă. Ea dispune de pe acum de o însemnată colecție de materiale folclorice, dintre care o parte a fost editată după criterii științifice. Dintre acestea, seria „Caietele Arhivei de folclor", îngrijită de Ion H. Ciubotaru, lasă să se întrevadă o colecție de valoare deosebită, prin bogăția materialelor inedite și seriozitatea studierii și așezării lor în pagini.

După un prim caiet, apărut acum patru ani, care a făcut impresie excelentă [1], iată că a apărut și al doilea, alcătuit de Lucia Cireș și Lucia Berdan, cuprinzînd materialele inedite din arhivă : *Descîntece din Moldova*, culese, pe parcursul ultimului deceniu, din numeroase localități ale județelor Bacău, Botoșani, Galați, Iași, Neamț, Suceava, Vaslui și Vrancea, de către autoare în cea mai mare măsură, dar și de alți cercetători ai centrului : Ion H. Ciubotaru, Silvia Ciubotaru, Mircea Fotea, Ștefan Popa, ș.a., precum și de culegători din provincie. Consemnăm că autoarele au colaborat (ca și alți folcloriști ai arhivei) și la *Dicționarul literaturii române*, ceea ce însemnează o activitate științifică cu baze solide și unitare.

Al doilea caiet al Arhivei de folclor se deschide cu un pertinent și documentat studiu introductiv, semnat de Lucia Cireș, în care se pun în evidență, pe scurt, multiplele aspecte ale descîntecelor, ca tezaur de cultură populară : elemente de etnografie, de lingvistică (termeni rari, de veche tradiție, sau de inventivitate lexicală), mijloace plastice de exprimare, semnalîndu-se totodată descoperirea de noi tipuri de descîntece. De asemenea, după trecerea în revistă a clasificărilor diverse făcute de o serie de folcloriști, Lucia Cireș încearcă să stabilească ea însăși o clasificare complexă, mai adecvată.

După o *Notă* explicativă asupra alcătuirii culegerii, urmează textele, în număr de aproape 400 (exact : 391), în transcriere fonetică, cu semne diacritice (valoroasă atît pentru lingviști, cît și pentru literați), dispuse după schema de clasificare stabilită în *Introducere* : în prima parte, *tipuri simple* de descîntece (p. 1—159), cu o anumită dominantă în structură : invocații, exorcisme și porunci, analogii narative etc. Există însă și o a doua parte de *tipuri mixte*, în care sînt inserate descîntece cu structură compozițională amestecată (p. 166—310). Aici spiritul de creație — este clar — a avut libertatea de asociere și inventivitate, rezultînd, după cum arată unele piese, adevărate poeme, foarte interesante din punct de vedere literar și, deci, demne de a fi studiate atent sub acest unghi.

[1] Realizat de Florin Bucescu, Silvia Ciubotaru, Viorel Bîrleanu : *„Bătrînească". Doine, bocete, cîntece și jocuri din ținutul Rădăuților (Cercetare monografică)*, Iași, 349 + LII p.

În continuarea volumului, Lucia Berdan a întocmit, cu multă trudă și migală, pentru desăvîrșirea culegerii, aparatul critic de note și variante (adeseori foarte bogate) la descîntecele de *tip simplu* cuprinse în culegere (p. 311—380), încît cititorul are o imagine integrală a existenței și geografiei lor (se menționează localitatea de unde provin piesele respective). Eventuale noi înregistrări pot să țină seamă de acest aparat. Aceeași autoare a redactat și bibliografia generală, conținînd numeroase lucrări române și străine, culegeri, studii directe sau tangențiale. Lucrarea mai conține, în spirit metodic, un indice de descîntece după denumirea lor și un indice de localități (pe județe), conținînd în dreptul lor numele colaboratorilor (de obicei, cadre didactice), care au furnizat descîntece Arhivei de folclor a Moldovei și Bucovinei. În final s-a alcătuit un *glosar*, care nu cuprinde însă toți termenii (dialectali) prezenți în culegere.

În general, această lucrare este o bună realizare științifică și asemenea caiete ar merita să fie tipărite, pentru o mai mare difuzare în rîndul specialiștilor, pentru că prin datele ei interesează specialiști din mai multe domenii.

Din punct de vedere etnografic, cele peste patruzeci de nume date șarpelui (în afară de înregistrările din alte sectoare de cultură populară), legate de cultul multiplu și străvechi al șarpelui în cultura autohtonă, precum și numele unor ființe imaginare spăimîntătoare : *bordea* (în Mehedinți există și în onomastică), *borză* etc. întregesc datele despre o veche mitologie folclorică, interesînd și ca elemente din substratul de limbă.

Lingvistic vorbind, o serie de termeni rari, unii neînregistrați în nici un fel pînă acum : *bătugă* „pipotă", *bogază* „cîrpă", *ciumătaie*, cu sens neprecizat, sau *bozoarcă* „fermecătură" (în Transilvania și Mehedinți însă „boască" după cazan) etc. îndeamnă încă o dată la adunarea termenilor dialectali și alcătuirea unui dicționar dialectologic necesar studiilor.

Firește, descîntecele au în general o importanță deosebită din punct de vedere estetic, prin îndrăzneala inovațiilor stilistice, a figurilor de stil variate și insolite, a construcțiilor de imagini care nu se găsesc decît în ele, iar descîntecele din culegerea de față conțin toate acestea din belșug. Iată, de exemplu, cum *vîntul*, văzut ca participant la actele malefice, imaginat ca un cavaler apocaliptic care gonește pe cal, este blestemat „să fugă pîn-o plesni calu sub el" (Bogza, Vrancea), ideea metaforizată fiind înlăturarea răului pe care l-a provocat sau îl provoacă, pentru ca în alt descîntec aceeași idee să fie transpusă într-o imagine umoristică de toată frumusețea : „Să-i crăpe calu / Să rămîie șaua, / Să rîdă mahalaua" (Rădăuți, Galați). De asemenea, repetarea unor verbe imperative, a denumirii agentului nociv de *proveniență diferită* (pentru a nimeri una din cauzele răului) este de efect literar : „[...] Ieși, păr din țap, / Ieși, păr din cîne, / Ieși, păr din căța, / Ieși, păr din iepure, / Ieși, păr din iepuroaică, / Ieși, păr din dihor, / Ieși, păr din dihoroaică" [2] (Zorleni-Vaslui) etc. În alt descîntec, contra aceluiași agent se introduce un ritm alert : „De-o fi păr de urs, păr de ursoaică, / Păr de lup, păr de lupoaică, / Păr de dihor, dihoroaică, / Păr de iepur, iepuroaică, / Păr de drac, păr de drăcoaică, / Păr de cal și păr de iapă, / [...] Să pieie, să răspieie, / Să rămîie (cutare persoană) / Luminată și curată". Foarte dinamice, pline de urgie, sînt descîntecele de *ursită*, prin care se cheamă iubitul la fata descîntată (sau invers), să

[2] Cu diverse fire de păr se operau fermecăturile.

n-aibă stare pînă nu se vor căsători. Se descîntă, de exemplu, cu trei crengi de alun, de nuc și de soc, precum și cu diverse semințe ; imaginile sînt tari : „cum pocnește sămînța, / Să-i pocnească rînza, / Cum pocnește macu / Să-i pocnească capu, / Cum pocnesc grăunțele, / Să-i pocnească mințile. / [...] Că-i fac în iesară pe ursită / Cu trii crenji di-alun, / Să viie nebun, / Cu trii de nuc, / Să viie năuc, / Cu trii de soc, / Amu, amu, amu, digrabă, să viie, pe loc !“ [3]. Informatoarea Varvara Ungureanu, din localitatea Uda, județul Iași, care deține un bogat și original repertoriu, este un mare talent. Într-un descîntec mixt, zis *Întorcătura cea mare* (adică de *desfacerea farmecelor*), ea folosește expresia nudă și dură de tipul *unei creații suprarealiste* și ajunge la un adevărat poem de 356 de versuri, afirmînd în final : „Aista discîntic di patru ori îi mai lung, da nu mai pot zîșe“.

Am dat cîteva mostre pentru a sublinia importanța culegerii respective de descîntece, meritele autoarelor și ale colectivului de lucru al arhivei, înțelegînd că folclorul Moldovei și Bucovinei a intrat într-o sistematică și lăudabilă valorificare.

I. C. CHIȚIMIA

MONICA BRĂTULESCU

Colinda românească — The Romanian Colinda (Winter-Solstice Songs)

București, Editura Minerva, Col. „Universitas“, 1981, 350 p.

Colinda românească tratează despre unul din obiceiurile tradiționale, care ocupă un loc aparte în cadrul folclorului românesc, fiind „categoria cea mai masivă și mai diversificată de texte ceremoniale“ (p. 7).

Studiul *Colinda românească* (și *Indexul tipologic și bibliografic al colindei*), întins pe aproape 100 de pagini, evidențiază faptul că acest gen se impune atît ca „tezaur de limbă“, cît și ca un „preambul strălucit al poeziei scrise românești“, fiind apropiată de cîntecele occidentale de Crăciun doar în privința prilejului execuției și cu totul incidental sub raportul unor tangențe tematice. Colinda perpetuează pe calea oralității vechi tradiții populare autohtone, deși apare tîrziu în mărturii scrise. Obiceiul constituie o practică înrădăcinată și străveche.

După ce marchează primele mențiuni istorice despre colindă, autoarea se ocupă apoi de culegerile de colinde și de alte creații populare întreprinse de folcloriști, poeți și muzicologi. Nu numai textul a constituit preocuparea cercetătorilor, ci și melodia. Așa se explică faptul că această specie a stat în atenția muzicologilor, care s-au străduit s-o conserve.

Vechimea colindei, raporturile sale cu mitologia, concordanța dintre unele texte și evenimentele istorice, clasificarea, tipuri de colinde cu caracter mitologic și creștin, căile de filiație ale termenului, interacțiunea dintre stratul greco-latin, creștinism și substratul autohton, colindatul, geneza și evoluția sînt tot atîtea probleme ce au stat în atenția autoarei, nescăpîndu-i nici descifrarea, descrierea nuanțată a obiceiului, refrenul, repertoriul local al acesteia, nici raporturile ei cu cîntecul de stea.

În ciuda multiplelor eforturi de culegere și studiere a colindei, genul a rămas, ne mărturisește autoarea, aproape necunoscut marelui public.

Analizînd filiația termenului *colindă* (care derivă din *calendae*), Monica Brătulescu face apel la ciclul roman al săr-

[3] Nu am păstrat decît în parte pronunția locală.

bătorilor de iarnă. Obiceiul colindatului este strîns legat de *Calendae Ianuarii*, care marcau începutul noului an administrativ și se sărbătoreau cu un fast deosebit, urîndu-se sănătate și belșug. În Imperiul Roman de Răsărit era răspîndit cultul lui Dionysos și cu acest prilej se practicau travestiri. *Saturnalia* și *Dies Natalis Solis invicti* s-au răspîndit concomitent cu cultul solar al lui Mithras, „rivalul cel mai de temut al creștinismului" (p. 16). Cercetînd evoluția spirituală de la cultele greco-romane și orientale la creștinism, cercetătoarea observă că „tradițiile populare locale, ca și datinile și credințele aduse de romani în Dacia au continuat să se perpetueze paralel cu creștinismul, sau în strînsă legătură cu acesta" (p. 17). Interesant este faptul că „nedistanțați de popor prin cultură teologică, clericii noștri de țară nu s-au situat pe poziția unor adversari intransigenți ai păgînismului ; ei au contribuit uneori — fără voie — la supraviețuirea datinilor păgîne sau la simbioza acestora cu creștinismul" (p. 18). Autoarea se ferește să raporteze colinda la substratul autohton sau la filonul greco-roman, mulțumindu-se să evidențieze ponderea influenței creștine.

Practicarea colindatului se bizuie pe credința în „puterea reunită a cuvîntului, muzicii, gestualității, dansului, uneori și cea a reprezentării plastice" (p. 18). Datorită transformărilor produse în mentalitatea populară, în condițiile revoluției sociale, eradicării analfabetismului, angrenarea satului la rețeaua de învățămînt, sanitară și la radio-televiziune, „colindatul a pierdut în bună măsură pentru purtătorii săi semnificația sa de ceremonial, comutîndu-se treptat într-un protocol al relațiilor cordiale dintre generații, prilej de regrupare a comunității rurale, parțial dispersate în fabrici, în mine sau pe șantiere... Textele de colindă continuă să păstreze marca apartenenței lor la un sistem unitar" (p. 18—19). Practicarea sub formă de cîntec a colindei și în final urarea recitată constituie o fuziune deplină a textului cu melodia. Colindătorii, divizați în două grupuri, cîntă alternativ cîte o strofă muzicală, așa cum se procedează în cadrul brigăzilor artistice actuale. „În tradiția românească populară... ceremonialul urării poate fi raportat la ciclul de sărbători greco-latine" (p. 41—42), însă nu trebuie exclus nici elementul autohton din substrat. Obiceiurile și datinile locale ale solstițiului de iarnă s-au menținut și după introducerea sărbătorilor romane. Coincidența n-a făcut decît să favorizeze perpetuarea fondului local sub egida învingătorilor, care își asumau curent, prin *„interpretatio romana"*, datini și zeități alogene.

Relația colindei cu alte genuri folclorice și cu axiologia populară își găsesc un punct de sprijin și se întregesc prin analiza motivelor, tipurilor, repertoriului și poeticii genului. Interferența colindei cu basmul, balada, legenda creștină lirică, descîntecul, ceremonialul funebru și nupțial, cu repertoriul specific sărbătorilor se poate constata pe plan compozițional, tematic, conceptual etc., în timp ce relația cu ritul, în sfera obiceiului pe baza unor prescripții și practici regresive, devine manifestă numai la nivelul analizei de text.

Ceea ce trebuie menționat este faptul că în colindele protocolare, în cele vînătorești și păstorești se dezvoltă motive inspirate de creștinism, constituind „una din căile prin care au pătruns în colindă personaje, teme, motive, refrene și formule" (p. 57) interesante.

O clasificare tradițională a acestui gen împarte colindele în laice și religioase. Primele mai păstrează încă — prin componentele lor mitologice — legătura cu planul sacru, dar pentru a circumscrie colindele creștine sfera re-

ligiosului e mult prea largă. Totuși, referindu-ne la ambele categorii de colinde, se constată anumite inadvertențe. Numai o parte a repertoriului ei poate fi considerată în mod riguros drept creștină. Textele apocrife difuzate prin filieră slavo-bizantină dezvăluie sursa unor colinde cu caracter de legendă creștină etiologică, latura lor de fabulos provenind din infiltrarea unor elemente folclorice în stratul creștin. Monica Brătulescu nu optează pentru divizarea genului în două categorii bine delimitate, opțiune motivată de analiza de ansamblu a colindei, operată la nivelul personajelor, motivelor și, comparativ, pe variantele aceluiași tip. Sînt și colinde care reflectă un moment de tensiune între mitologia populară și stratul creștin. Cele două filoane reunite în aceeași creație continuă să se concureze. Distincția dintre tipurile laice și creștine (implicit și raportul lor numeric) depinde într-o oarecare măsură și de punctul de vedere adoptat. Inserția unui element creștin într-o colindă laică nu constituie un argument pentru a-i atribui acesteia o origine creștină.

Aria de răspîndire a colindei, interferența acesteia cu alte specii, densitatea ei pe regiuni geografice, ponderea celei laice față de cea religioasă creștină, repartizată pe zone etnografice și îmbogățirea reciprocă a repertoriului cu texte, pe etape și în perioade diferite, constituie trăsătura dominantă a vechiului obicei autohton. Stratul de bază al colindei românești include și tipuri necunoscute popoarelor vecine. „Prezența unor tipuri arhaice originale, ca și bogăția și diversificarea repertoriului românesc — subliniază Monica Brătulescu — ne îndreptățesc să presupunem că... procesul de geneză al colindei s-a dezvoltat în parte autonom și a cunoscut forme deosebit de active" (p. 71).

Cercetătoarea sesizează o anumită libertate și, în același timp, o constrîngere în compoziția colindei, ca trăsătură specifică a genului. Diversele categorii de personaje ale acesteia indică relația cu substratul mitologic sau inserția miraculosului creștin. Zori, soare și sora soarelui, ca reprezentări mitologice, constituie o trăsătură originală a colindei românești. „Istoriei religiilor — constată autoarea — îi revine sarcina dificilă de a preciza originea acestor referințe și a stabili totodată o posibilă relație între colindă și vestigiile de cult solar" (p. 85). Ceea ce trebuie evidențiat în mod deosebit este existența sfinților creștini ca o categorie distinctă de eroi, reprezentînd produsul fanteziei populare sau rezultatul sincretismului dintre substratul mitologic și stratul creștin. În continuare, Monica Brătulescu are în vedere și alte elemente specifice ale colindei : refren, incipituri sau forme finale. Cercetarea elementelor stilistice și a versificației colindei i-a dat posibilitatea să aprofundeze o specie folclorică mai puțin cercetată în literatura de specialitate, punînd la dispoziția celor interesați un instrument de lucru deosebit de util.

Concluzia la care a ajuns autoarea ne „oferă imaginea de supragen, exponent și compendiu al unui vast repertoriu folcloric. Colinda reprezintă unul din cele mai vechi sedimente culturale ; sub formă de colindă ni s-au transmis mituri cosmogonice, vestigii ale unor rituri preistorice și versiunile primare ale temelor «Manole» și «Miorița»" (p. 98). Prin urmare, „colinda se ridică deasupra distincțiilor care separă folclorul de literatură... La sursele colindei descoperim mitul, la capătul evoluției genului întîmpinăm rezultatul unui proces de sinteză care a contopit elemente vechi și recente... Colinda... s-a desprins progresiv de vechile sale atribute mitologice, ...dar a păstrat din

mit deschiderea spre cosmos, fiorul incantației și rezonanța de imn al credinței în izbînda dorințelor omului. Eterogenă și unitară, arhaică și în același timp evoluată, colinda aparține de drept poeziei majore" (p. 100).

Cele 493 de note bibliografice ale studiului său dovedesc efortul depus de autoare de a închega o lucrare serioasă, documentată.

Lucrarea mai cuprinde un *Index tipologic* în ediție bilingvă româno-engleză și o *Bibliografie*, considerată de autoare ca fiind „de maximă importanță pentru studiul folclorului și mitologiei românești" (p. 127). Segmentarea riguroasă a colindei pe tipuri, subtipuri și variante, precum și scurte rezumate ale acestora constituie dovada efortului specialistei de a închega o lucrare ce face cinste folcloristicii românești.

Orientarea metodologică pe care Monica Brătulescu și-o propune în elaborarea acestei lucrări, imaginea clară, precisă, asupra împrejurărilor evoluției colindei românești, de la originile sale, o recomandă ca pe o cercetătoare valoroasă, care aduce o contribuție însemnată în relevarea continuității autohtone, reușind să surprindă cu abilitate subtilitățile genului.

AURELIA CIUDIN

MIRCEA GHEORGHE

Ghid metodic pentru predarea lecturii literare la clasele V—VIII

București, Editura Didactică și Pedagogică, 1982, 270 p.

Discuțiile din presa de specialitate privind explicația, comentariul și analiza literară au influențat în bună parte receptarea literaturii în școală, văzută ca act didactic desfășurat prin dialog euristic și avînd ca finalitate realizarea caracterului formativ al predării literaturii în școală.

Aparițiile editoriale recente, datorate Anei Dumitrescu, lui Valeriu C. Nestian și lui Mircea Gheorghe constituie un semn al fertilității în domeniul didacticii specialității, iar epuizarea cărților de acest gen din librării atestă interesul practicienilor (și nu numai al lor) pentru astfel de „îndrumătoare", atît de necesare pe masa de lucru a omului de la catedră.

Pe de altă parte, aceste cărți vor să se diferențieze de cunoscutele „culegeri" de analize literare și stilistice, vor să fie altceva decît comentarii „tehniciste" de un gen sau altul, apropiindu-se mai mult de procesul concret al predării literaturii. Părăsind deci calea unor analize descriptive și pe aceea a studiilor „docte", „betonate" la subsol cu nume de critici din cele mai felurite orientări, cartea cu conținut metodologic are șansa să devină cu adevărat un instrument de lucru trebuincios.

Din această perspectivă trebuie privit *Ghidul metodic...* al lui Mircea Gheorghe, carte metodologică surprinzătoare prin concepție și structură.

Autorul pleacă de la ipoteza că „activitatea de pregătire a lecției" este o componentă esențială a actului didactic și un indiciu sigur al înaltei profesionalități. Din același *Cuvînt înainte* aflăm de intenția autorului ca ghidul său să nu fie „un înlocuitor al manualului", nici să contribuie la „complicarea" predării literaturii. Dorind o „poziție echilibrată" între metodicile anterioare și tendințele mai noi din didactica specialității, ghidul se adresează „în primul rînd profesorilor din primii ani de activitate". Probabil, chiar autorul a simțit, la începutul carierei sale, nevoia unui astfel de ghid călăuzitor, însă nu știm în ce măsură confrații de astăzi se vor mulțumi cu un astfel de îndrumător.

După acel *Cuvînt înainte* în care practicianul și-a fixat un „program", ne așteptam să intre direct în problematică. Nu, nu se putea să nu fie ispitit Mircea Gheorghe de a face puțină „teorie" pentru „a înlesni" trecerea la aspectele procedurale. Ca atare, în partea întîi a lucrării, e drept, pe parcursul a numai 10 p., autorul se ocupă de dialogul profesor-elev, de obiectivele predării lecturii la cl. a V-a — a VIII-a și de pregătirea profesorului pentru lecție. Cred că se putea renunța la primele două, întrucît despre prima s-a scris mult și competent (vezi cărțile lui I. Cerghit și Miron Ionescu), iar referitor la a doua sînt suficiente precizările programei.

Cea de a treia problemă abordată este corect circumscrisă în perimetrul muncii profesorului, logic și firesc eșalonate activitățile de pregătire a lecțiilor de comentariu literar, de compunere, de recapitulare și de îndrumare a lecturii suplimentare. Aceste sugestii metodologice îi argumentează autorului concepția sa didactică (cu accent apăsat pe etapa pregătitoare) și-i anticipează maniera sa de lucru la clasă. S-o urmărim.

Partea a doua a *Ghidului...* este intitulată *Îndrumări metodice pe lecții.* Autorul arată profesorilor începători în ce constă „pregătirea" și „desfășurarea" unui număr de: 40 de lecții în cl. a V-a; 37 de lecții în cl. a VI-a; 34 de lecții în cl. a VII-a și 33 de lecții în cl. a VIII-a, la care se adaugă „îndrumările" privind predarea lecturii suplimentare, a lecțiilor de recapitulare etc. Deci, pe parcursul a 250 p., Mircea Gheorghe proiectează și realizează studiul lecturilor literare pe parcursul celor patru clase gimnaziale. E o performanță.

Dincolo de imensul material încorporat în această carte, se cade să subliniem cu toată obiectivitatea spiritul riguros, sistematic al dascălului, care și-a observat cu luciditate propria strategie a predării, apoi a meditat asupra ei, oprindu-se la cele mai obișnuite și eficiente procedee pe care le pune în pagina lucrării de față, recomandîndu-le colegilor săi mai tineri. Căile obișnuite, bătătorite, cunoscute din metodica scrisă sau nescrisă a lecturilor literare sînt atît de îndrăgite de profesor, încît în zadar cititorul interesat caută acel coeficient de „noutate", de „modernitate", pentru că îl va afla cu mare greutate și va fi neînsemnat în puținătatea lui față de modalitățile „clasice" preferate. Așadar, nu există acel „echilibru" de care vorbea autorul.

De obicei, fie că are a face cu un text liric, fie cu unul epic, profesorul parcurge aceleași trepte în pregătirea și desfășurarea lecțiilor. Treptele „pregătirii" sînt: *(1)* fixarea scopului lecției; *(2)* pregătirea momentului introductiv; *(3)* pregătirea lecturii model; *(4)* citirea îndrumărilor din manual; *(5)* analiza conținutului și a formei artistice; *(6)* exerciții lexicale și întrebări suplimentare; *(7)* pregătirea concluziilor.

„Desfășurarea lecției" cuprinde secvențele: *(1)* momentul introductiv; *(2)* lectura-model; *(3)* exerciții de lectură și explicarea cuvintelor; *(4)* comentarea textului și alcătuirea planului; *(5)* activitatea de reproducere a conținutului textului; *(6)* concluzii; *(7)* teme pentru acasă.

Într-adevăr, aceste „momente" punctează pregătirea și desfășurarea muncii profesorului, însă ele nu sînt toate și totdeauna obligatorii. Nu e nimic incorect în registrul metodic aplicat, dar întrebuințarea lui fără diferențieri de la un gen de text la altul are ca rezultat uniformizarea lecțiilor și impunerea, *volens-nolens*, a aceluiași „tipar" didactic. Autorul *Ghidului...* se ocupă de toate aspectele fiecărei lecții în

parte, dorind să fie cît mai cuprinzător, de aceea unele probleme sînt expediate, neputînd fi aprofundate. Pe profesori, fie ei tineri ori cu mai multă experienţă, îi interesează nu toate amănuntele ci, în special, aspectele esenţiale şi dificile. De pildă, în predarea fragmentului *Călin...* (cl. a VII-a) mai importantă ni se pare ora a doua sau a treia, în care se formează noţiunea de metaforă. În schimb, Mircea Gheorghe face un excelent comentariu al primei ore, iar procesul formării noţiunii amintite este tratat rezumativ. Cînd se prezintă sistemul de lecţii consacrat lecturii *Sobieski şi românii* (cl. a VI-a), era absolut firesc ca lecţia în care se predau „momentele subiectului" să fie prezentată pe larg, fiind cea mai însemnată. Autorul spune (la p. 110) că ele vor fi predate „urmînd îndrumările din manual"... De fapt, acesta este modul propriu al autorului : trimiterea repetată, obositoare, chiar plicticoasă, a profesorului la pagina şi litera manualului. De aceea, *Ghidul...* nu este o carte independentă, aflîndu-se într-o legătură „ombilicală" cu manualele şcolare. Structura sa repetă compoziţia acestora. Lecţiile de lectură nu sînt prezentate pe genuri de creaţie sau pe categorii de lecţii, ci în succesiunea textelor din manual : adică, după predarea unui text liric urmează predarea unuia epic, completat cu o lecţie de compunere ş.a.m.d. În timp ce pagina manualului, cu textele literare respective, este mai aerisită, pagina cărţii lui Mircea Gheorghe este încărcată cu prea multe clasificări de activităţi şi obiective, cu trimiteri şi repetiţii, încît lasă impresia de „cumplită devălmăşie" a materialului abordat. Ea este greu digerabilă şi îl obligă pe profesorul consultant să ţină mereu manualul şcolar deschis. Silindu-se să fie cît mai la obiect cu putinţă, deci cît mai concret, autorul a redactat o carte de „didactică ilustrată", oferind „modele" unor profesori prea puţin iniţiaţi.

Aceste observaţii de concepţie şi structură a ghidului sînt menite nu să scadă valoarea cărţii, care conţine atîtea structuri de lecţii bine chibzuite, unele comentarii inspirate (de ex., *Rarăul* — ora a doua ; *Fefeleaga* — ora a doua etc.), cît să atragă atenţia asupra statutului metodicii. Deşi ea este o disciplină de „frontieră" şi are, indiscutabil, un caracter „interdisciplinar", nu trebuie privită şi transformată într-un „reţetar" instructiv-educativ care prevede, în mod obligatoriu, cît dialog şi cît monolog încape într-o lecţie, cîtă raţiune şi cîtă imaginaţie, cîte metode „clasice" şi cîte „moderne" etc. Metodologia literaturii are şi e necesar să aibă noţiunile şi conceptele ei proprii, care o diferenţiază atît de celelalte discipline psihopedagogice, cît şi de cele din sfera ştiinţei literaturii. De pildă, explicaţia de text şi comentariul literar care sînt principalele modalităţi de predare-învăţare la cl. V—VIII, trebuie aplicate felurit de la o clasă la alta şi de la un text la altul. Într-un fel se predă *Hora Unirei* (şi nu *Hora Unirii* — cum e scrisă peste tot la p. 107—108) şi altfel poezia *Noi* (de Nichita Stănescu). Mircea Gheorghe le acordă acelaşi spaţiu şi le aplică aceeaşi „schemă", fapt ce atestă un labil spirit disociativ.

De asemenea, de cele mai multe ori pregătirea lecţiilor începe cu „fixarea scopului", însă de cîteva ori acesta e înlocuit (vezi p. 39) cu „fixarea obiectivului", care, din formularea autorului, se confundă cu scopul. Se ştie, obiectivele operaţionale pot fi de ordin cognitiv, afectiv şi psihomotor (vezi *Taxonomia* lui Bloom). Nu se observă în paginile ghidului vreo interpretare din această perspectivă.

Din alt punct de vedere, pînă acum, o lecţie avea ca spaţiu 50 de minute.

Cînd un text important se preda în mai multe ore, aveam un „sistem de lecții", dar fiecare lecție avea conținutul, structura și obiectivele sale. Mircea Gheorghe vine cu o „inovație" — dilatează lecția la două sau la trei ore : la p. 40 citim : „Lecția 18" — *Țara mea* de Ioan Nenițescu — 2 ore, și urmează „Desfășurarea lecției" — ora I și apoi ora a II-a. La p. 237 : „Lecția 19" — *La Vulturi* — 3 ore etc. Nu e fericit procedeul, pentru că în predarea unui text putem utiliza lecții de categorii diferite : de dobîndire de noi cunoștințe, de fixare, de compunere ș.a. În acest fel e mai facilă fixarea și urmărirea obiectivelor operaționale. Altfel delimitarea poate fi arbitrară, ca în cazul poeziei lui Nenițescu, amintite mai sus : în prima oră se face „comentarea textului" (conținutul), iar în ora a doua se studiază „faptele de stil și limbaj poetic" (p. 41). Or, aceste două elemente trebuie analizate cu elevii deodată, paralel, tocmai pentru a înlătura dihotomia conținut-formă. La aceste clase comentariul se axează fie pe „cuvinte și enunțuri-cheie", fie pe „structuri" de altă natură (vezi I. Lotman). Prea puțin se observă în cartea lui Mircea Gheorghe preocuparea pentru astfel de comentarii, cu terminologia lor specifică.

Dar ni se pare că pretindem prea multe unui *Ghid metodic* pentru profesorii tineri.

VISTIAN GOIA

NOTE

D. MACREA

Probleme ale structurii și evoluției limbii române

București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, 300 p. + 2 hărți

Recenta carte a prof. univ. Dimitrie Macrea reunește studii redactate pe baza elaborării unor lucrări colective de lingvistică și lexicografie, conduse și coordonate de autor între anii 1952 și 1971, precum și unele comunicări științifice prezentate la diferite congrese de lingvistică sau la universități din străinătate și din țară.

Volumul se deschide cu studiul *Formarea limbii și poporului român. Cadrul istoric și geografic* (p. 7—24), în care se precizează „cadrul istoric și geografic al formării poporului român" (p. 19), pe baza unor lucrări consacrate istoriei poporului român și a limbii române. După o prezentare succintă a realităților istorice și lingvistice, autorul conchide : „este evident deci că poporul român s-a format mai ales în nordul Dunării" (p. 22), deoarece corespondențele de structură gramaticală pe care româna le are cu limbile balcanice „sînt prea puțin esențiale față de restul structurii latine a limbii române pentru a putea justifica [...] că poporul și limba română s-ar fi format exclusiv în sudul Dunării" (p. 24).

Studiul următor, *Latina populară și limba română. Structura fonetică, gramaticală și lexicală* (p. 25—42), este consacrat problemelor de istorie a limbii române. Expunerea, într-o formă concentrată și bogată în exemple, relevă caracteristicile latine ale structurii gramaticale și ale lexicului limbii române, care o individualizează față de celelalte limbi romanice.

Evoluția istorică a consoanelor labiale, cu exemple și explicații minuțioase, este tratată în studiul *Elemente de fonetică istorică. Consonantismul în limba română* (p. 168—174).

Parcurgerea acestor studii, elaborate cu claritate și conciziune, oferă unui cerc larg de cititori posibilitatea de a lua cunoștință asupra locului și a timpului de formare a poporului și a limbii române, relevînd structura esențial latină a limbii noastre.

Recunoașterea unanimă, pe plan internațional, a originii latine a limbii și a poporului român a determinat Academia Latină Internațională să ia hotărîrea ca „primul ei Congres de lucru să aibă loc la București, ceea ce s-a realizat între 28 august și 2 septembrie 1970" (p. 43). Detalii asupra desfășurării Congresului, a comunicărilor prezentate și a propunerilor făcute ne sînt oferite în *Țară de limbă latină și popor romanic* (p. 43—51) ; în finalul studiului se relevă lucrarea lui Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor, istoria unei idei*, ca o contribuție valoroasă în susținerea continuității poporului român în nordul Dunării.

Un număr de patru studii sînt dedicate vocabularului (p. 52—99 și 161—167). Pentru a răspunde la întrebarea : „fondul latin al limbii noastre este el încă activ în fața prefacerilor pe care toate limbile le suferă în procesul atît de dinamic al civilizației moderne ?" (p. 52), autorul analizează frecvența cuvintelor în trei dicționare (al lui A. de Cihac, al lui I. A. Candrea și DLRM), în volumul de *Poezii* al lui M. Eminescu și în ziarul *Scînteia* (p. 52—71) și, urmărind statistic compoziția etimologică a lexicului românesc și circulația cuvintelor, relevă marea întrebuințare a cuvintelor latinești moștenite și a derivatelor acestora : „Tendința dominantă de dezvoltare a vocabularului limbii române moderne este caracterizată în mod vădit prin creșterea covîrșitoare a neologismelor de origine romanică, în primul rînd franceze" (p. 70).

Cercetarea terminologiei științifice și tehnice românești (p. 72—80) reliefează influența francezei, totalul de 95,56% de termeni constituindu-l cei de origine franceză, împreună cu creațiile românești (p. 78).

Pentru a stabili fizionomia fonetică a limbii române (p. 161—167), autorul ia ca bază a cercetării sale pagina 67 din 12 opere literare și, cercetînd frecvența fiecărei vocale și consoane, a diftongilor și triftongilor, ajunge la concluzia că există un echilibru relativ între vocale (45,16%) și consoane (54,85%) în limba română (p. 165).

O sinteză a contactului lexical dintre limba română și limbile vecine este realizată în studiul *Cuvinte românești în limbile vecine* (p. 81—99), prilejuindu-i autorului să afirme că „Românii n-au fost, nici în trecut, un popor pasiv, care au primit, în mod unilateral, influențe de la alții, ci un popor dinamic și activ, care a dat elemente de cultură materială și spirituală popoarelor cu care a venit în contact" (p. 98).

Cercetările întreprinse de autor de-a lungul deceniilor asupra dialectelor limbii române, asupra palatalizării labialelor în limba română și asupra formării limbii române literare, cu bibliografia adusă la zi, sînt sintetizate în studiile : *Dialectele limbii române* (p. 100—124) ; *Palatalizarea labialelor în limba română și tradiția noastră literară cu labialele nepalatalizate* (p. 175—191) ; *Formarea limbii române literare* (p. 125—129).

Conducerea și coordonarea unor opere de interes național (*Gramatica limbii române*, 2 vol., 1954 ; *Dicționarul limbii române literare contemporane*, 4 vol., 1955—1957 ; *Limba română. Fonetică. Vocabular. Gramatică*, 1956 ; *Dicționarul limbii române moderne*, 1958 ; *Dicționarul enciclopedic român*, 4 vol., 1962—1966 ; *Mic dicționar enciclopedic*, 1 vol., 1972), elaborate de specialiști din cadrul institutelor de cercetare și al editurilor (vezi *Cuvînt înainte*), i-au prilejuit autorului redactarea unor studii (p. 192—262) pentru clarificarea problemelor legate de fondul operelor respective.

Ortografia cu litere latine a limbii române (p. 130—160) oferă detalii utile asupra istoricului scrierii românești pînă

la anul 1860 și după această dată, precum și asupra normelor ortografice elaborate de-a lungul unui secol. Este, după cunoștința noastră, printre puținele studii, pînă în prezent, consacrate complexității problemelor ortografiei românești tratate în mod diacronic, cu bibliografia de rigoare la zi.

Studiul *Școala ardeleană și problemele de lingvistică romanică* relevă contribuția învățaților ardeleni la patrimoniul romanisticii prin dovedirea originii latine a limbii române (p. 264), sintetizînd meritele și limitele activității lor istorico-filologice (p. 270—272).

Ultimul studiu, *Mari romaniști străini despre limba și lingvistica română* (p. 273—291), este închinat unor savanți străini care, prin lucrările lor, au făcut cunoscute latinitatea limbii române și romanitatea poporului român.

Cele 20 de studii reunite în această carte, scrise într-un stil atrăgător și bogat ilustrate cu fapte, completează opera lui Dimitrie Macrea, a cărui activitate de profesor și de lingvist a fost dedicată timp de cinci decenii cercetării limbii și lingvisticii românești.

ION GH. GRECU

VASILE IONIȚĂ

Nume de locuri din Banat

Timișoara, Editura Facla, 1982, 275 p.

Lucrarea pe care o analizăm în rîndurile de față reprezintă materializarea muncii depuse de autor timp de peste 15 ani, o muncă anevoioasă, bazată pe cercetări de arhivă și, lucrul cel mai important, pe adunarea materialului de pe teren, prin cercetări la fața locului, colindînd Banatul de la un capăt la altul, neprecupețind nimic pentru atingerea scopului final și anume acela de a pune laolaltă, într-o carte, *Nume de locuri din Banat*. Dar, pentru aceasta, a fost necesară și parcurgerea unei bogate bibliografii în vederea înregistrării tuturor termenilor respectivi, discutați sporadic în reviste de specialitate și cărți din ultimele decenii.

Vasile Ioniță nu s-a mulțumit numai cu cercetările făcute asupra toponimiei Banatului ; rezultate parțiale au fost publicate în reviste sau cărți [1] cu scopul de a le confrunta cu publicul larg și cu specialiștii din domeniul lingvisticii, istoriei, geografiei ș.a. Numai după ce autorul a fost sigur că materialul adunat este concludent, a încredințat tiparului acest volum.

Așa după cum arată acad. Al. Graur în *Prefață*, lucrarea prezintă un interes deosebit pentru toți cei care se ocupă cu studierea numelor de locuri din alte zone, întrucît problemele teoretice privind diferite aspecte ale toponimiei au un caracter mai general.

Avînd în vedere că toponimia este o disciplină de graniță, ea fiind revendicată „în egală măsură" de mai multe discipline științifice ca lingvistica, istoria, geografia etc., autorul, în capitolul *Toponimia — expresie a legăturii dintre om și pămînt*, prezintă însemnătatea toponimiei pentru istoria locurilor, a oamenilor și a limbii lor.

Cartea este alcătuită din două părți mari : *I. Toponimia — disciplină științifică* (compusă din 11 capitole) și *II. Toponimie și viață* (formată din 6 capitole). În afara *Prefeței* amintite, mai conține un *Cuvînt înainte*, *Prescurtări*, *Abrevieri bibliografice*, *Surse*, iar în final un *Rezumat* în limba franceză și rusă, *Abrevieri ale localităților* și un *Indice toponimic*.

După cum se știe, cercetările de toponimie la noi capătă o importanță

[1] Vezi V. Ioniță, *Glosar toponimic (Caraș-Severin)*, Reșița, 1972 ; Octavian Răuț, Vasile Ioniță, *Studii și cercetări de istorie și toponimie*, Reșița, 1976, 108 p. + 3 h.

deosebită, dacă avem în vedere că, pentru epocile anterioare secolului al XVI-lea, numele de locuri din izvoarele istorice și geografice și chiar unele culese în terenul cercetat sînt aproape singurul mijloc de informație asupra limbii și istoriei poporului român.

În toponimia unei zone există nume de locuri care desemnează obiecte geografice de proporții mari, cunoscute și de către locuitorii unor zone geografice mai îndepărtate, care de obicei se păstrează de vreme îndelungată, încadrate convențional într-o așa-zisă macrotoponimie (de ex., *Carpați, Dunăre, Olt, Bărăgan* etc.), asupra cărora, în mod obișnuit, specialiștii și-au îndreptat atenția în cercetările lor, și nume de locuri așa-zise minore, încadrate în categoria microtoponimelor, de care cercetătorii au început să se ocupe de-abia în ultima vreme. Desigur că împărțirea numelor de locuri în macrotoponime și microtoponime este relativă. În toponimie nu există nume importante și nume mai puțin importante. Toate numele de locuri își au importanța lor. Autorul cărții de față observă acest lucru și face precizarea că atît macrotoponimia, cît și microtoponimia alcătuiesc împreună un sistem unitar, fără ca microtoponimia să se opună sau să se subordoneze macrotoponimiei. Autorul are dreptate cînd apreciază că toponimia minoră se află mai aproape de limba vorbită și nu este supusă transformărilor determinate de măsurile arbitrare ale administrațiilor, conservîndu-se mai bine. Această afirmație este demonstrată practic prin analiza numelor de locuri din Banat.

Ca și în limbă, există o cronologie a pătrunderii termenilor în toponimia unei zone ; unele nume de locuri sînt mai vechi, altele sînt mai noi. Autorul sesizează acest fapt și se ocupă de stratificarea în toponimie, arătînd că, din punctul de vedere al originii și vechimii lor, numele topice provenite din apelative românești de origine slavă datează aproximativ din epoca primelor contacte cu slavii.

Un alt element pe care îl scoate în relief autorul este acela referitor la motivația sau nonmotivația numelui de loc. Această problemă este tratată în capitolul *Dezacorduri în toponimie*. Intervenția omului asupra naturii, în general, determină modificări esențiale în structura elementelor ei componente. Ca urmare a acestor modificări, numirile de locuri pier odată cu realitatea materială pe care o desemnau și apar altele care sînt motivate, dar uneori numele de locuri supraviețuiesc, rămînînd în subconștientul localnicilor, cu toate că obiectul care a motivat numele a dispărut.

În denumirea localităților s-a instituit o categorie aparte numită *Toponimia oficială* — nume de localități date în mod oficial de către diferitele administrații care s-au succedat într-o zonă geografică. Vechile nume au fost traduse sau pur și simplu înlocuite cu altele, care de cele mai multe ori nu au motivație, nefiind legate de aspectul material al locului. Aceste numiri oficiale prind rădăcini mai greu, populația folosind timp îndelungat vechea denumire imprimată în conștiința ei. Ceea ce este mai grav în atribuirea numirilor de locuri oficiale este aceea că uneori numirile oficiale ale unor cursuri de apă, văi, munți etc. sînt deformate din neglijență și preluate astfel de generațiile următoare. După cum arată autorul, așa se face că o serie de toponime s-au modificat atît de mult, încît cu greu se mai poate recunoaște în formele lor actuale înfățișarea avută la început.

În legătură cu *Etimologia populară în toponimie*, Vasile Ioniță arată, printre altele, că un număr apreciabil de etimologii populare create de români

din toponime străine, fără sens pentru ei, sînt de fapt adaptări ale părților lor finale după modelul celor cu terminații obișnuite în nomenclatura topică (de exemplu, un nume german alcătuit cu ajutorul apelativului *Bach* „pîrîu" s-a pronunțat mai întîi *Cîrlibav*, apoi *Cîrlibaba* și, în sfîrșit *Gîrla Babei*). Etimologiile populare nu se produc numai în condițiile trecerii cuvintelor dintr-o limbă în alta, ci și în interiorul aceleiași limbi. Atît timp cît numele topic este înțeles nu numai ca nume propriu care desemnează un loc (vale, deal, munte etc.), ci și ca apelativ (nume comun), modificarea formală și semantică a toponimului nu se produce, dacă nu intervin factori extralingvistici. Dacă apelativul corespunzător se folosește tot mai rar, numele propriu își pierde sprijinul pe care îl avea mai înainte și trebuie să-și caute alt sprijin în cuvinte încă vii, asemănătoare cu el din punct de vedere fonetic, dar deosebite ca sens.

De obicei, numele de locuri redau o semnificație obiectivă, avînd ca sprijin o realitate materială sau care este susținută de fapte istorico-sociale concrete.

După cum se știe, de cele mai multe ori, unele toponime compuse sînt alcătuite dintr-un termen generic și — pentru a nu provoca confuzii în comunicările dintre oameni — un alt termen care constituie o adevărată metaforă. Autorul se ocupă într-un capitol special, intitulat *Toponimie — metaforă*, și de numele de locuri de acest fel.

În capitolul *Structură și sistem în toponimie*, Vasile Ioniță clasifică toponimele după criterii tematice, serii sinonimice, perechi antonimice, serii derivate sau compuse etc.

Cercetarea toponimiei pe baza cîmpurilor semantice sau după modul cum s-au format (diacronic), ori după felul cum sînt repartizate (sincronic), după cum relevă autorul, permite explicarea numelor de locuri a căror origine nu se dezvăluie la prima vedere.

În capitolul *Consecințele toponimizării* se revine asupra definiției toponimelor, care provin deseori dintr-un apelativ la origine substantiv sau adjectiv, sau dintr-un nume propriu (nume de persoană sau nume de loc).

Referitor la numele de locuri, autorul arată : „Este de presupus că într-o etapă inițială ele au fost alcătuite din cel puțin doi membri. Cu timpul s-a folosit doar determinantul, apelativul subînțelegîndu-se" (p. 99). Etapa despre care se vorbește nu a fost o *etapă inițială*, ci mult mai tîrzie, căci, inițial, în multe cazuri numele de locuri erau alcătuite dintr-un singur element, deoarece „numele geografice provin de obicei din apelative, adică din cuvinte comune care denumesc obiectele respective" [2]. Al. Graur arată că „la început nu s-a simțit nevoia unei diferențieri : punctul respectiv era de cele mai multe ori unul singur în raza de acțiune a locuitorilor, deci putea fi numit cu numele comun : *gîrla, dealul, pîrîul* etc." [3]. După această etapă, ca urmare a schimbărilor survenite în înfățișarea teritoriului respectiv și pentru o precizie mai mare, numelui primar alcătuit dintr-un singur element i s-a mai adăugat un element (determinant). Într-o fază următoare, pentru economie în comunicare sau datorită unor schimbări în înfățișarea terenului, s-a ajuns la folosirea ca nume de loc numai a determinantului (de exemplu : *Strîmba* în loc de *Valea Strîmbă*, *Frumosul* în loc de *Dealul Frumos*). Așadar, legat de ceea ce arătam mai înainte, cu timpul, toponimul rămîne doar cu funcția de a desemna un loc, căci motivația

[2] Vezi Al. Graur, *Nume de locuri*, București, Editura Științifică, 1972, p. 14.
[3] *Ibidem*.

care a stat inițial la baza acordării denumirii dispare treptat. Dar, prin „golirea de sens a toponimelor", după o vreme, numele de loc se modifică, dînd naștere unui nume fără sens concret.

După unele clasificări, apelativele topice sînt *generice* și *specifice*. Dacă termenii *generici* sînt larg răspîndiți și cunoscuți în toate provinciile țării, termenii *specifici* sînt acei termeni entopici cunoscuți numai într-o anumită parte a teritoriului românesc, aparținînd unor graiuri vorbite în ținuturile respective. Acest lucru îl face pe autor să se ocupe, într-un capitol al cărții, de *Toponimie și grai*. După cum se știe, toponimele provin atît din termeni comuni tuturor dialectelor limbii române, cît și din termeni specifici graiurilor vorbite într-o anumită zonă geografică. Elementele toponimiei unui ținut corespund, în linii mari, cu ale graiului vorbit în regiunea respectivă. Autorul se ocupă de unele trăsături proprii ținutului Banatului și ajunge la concluzia că, în cercetarea graiurilor, nu se poate „ignora toponimia din hotarul satelor", deci „dialectologia nu se poate dispensa de datele furnizate de toponimie", căci „ele păstrează forme, variante, pe care limba vie nu le mai folosește".

Partea a doua a cărții, intitulată *Toponimie și viață*, alcătuită din 6 capitole (1. *Agricultura*, 2. *Păstoritul*, 3. *Vatra satului*, 4. *Toponime „moștenite"*, 5. *Toponimie slavă și toponimie „pseudoslavă"*, 6. *Relicte toponimice)* dezvăluie legătura strînsă dintre toponimie și cele mai vechi ocupații ale oamenilor, anume *agricultura* și *păstoritul*. Cu acest prilej, autorul pune în evidență două componente principale ale spațiului geografic românesc, *muntele* și *pădurea* : sînt redați și discutați mulți termeni din domeniul agriculturii și păstoritului, scoțîndu-se în relief faptul că „pămîntul Daciei era locuit de o populație așezată, stabilă, care practica atît creșterea vitelor, cît și agricultura".

După cum afirmă autorul, de-a lungul unei perioade de aproape cinci veacuri, „fizionomia toponimiei hotarelor unor sate s-a modificat : au apărut toponime hibride, s-au născut direct creații independente [...]. Acestora li s-au adăugat toponimele oficiale [...], precum și modificările efectuate de către administrațiile străine" din Banat.

În încheierea acestei cărți, autorul arată că „din uriașul tezaur nu a dat la iveală decît o infimă parte". Drept urmare, „cartea noastră nu constituie decît un început [...], scrisă cu gîndul să stimuleze cercetările de toponimie".

În concluzie, *Nume de locuri din Banat* este o carte merituoasă, care îmbogățește domeniul toponimiei, aducînd la lumină nume de locuri dintr-o zonă geografică neexplorată pînă acum decît sporadic.

ION PENIȘOARĂ

EFIM LEVIT

File vechi necunoscute

Chișinău, Editura Știința, 1981, 230 p.

La Chișinău se publică cărți și studii importante despre limba și literatura română. Este de ajuns să amintim din trecutul apropiat cartea lui V. A. Cirimpei, *Realizări ale folcloristicii timpurii moldovenești* (1978), în care tînărul autor se ocupă pe larg și cu competență de elementele de folclor din opera lui Ion Neculce și C. Stamati sau de descoperirea de către același autor a unui valoros caiet de folclor românesc al lui B. P. Hasdeu *(Limba și li-*

teratura moldovenească, 3, 1975), ori de materiale deosebit de prețioase găsite la Irkutsk de Gh. Bogaci *(Limba și literatura moldovenească*, 1, 1979).

Recent a apărut cartea lui Efim Levit, *File vechi necunoscute*, care cuprinde o serie de contribuții interesante. În primul rînd, lucrarea se ocupă de romanul popular *Istoria viteazului Poliție și a frățîni-său Argu cu preafrumoasa Militina*, păstrat într-o copie din 1794, pentru care autorul indică pentru prima dată izvorul într-o tipăritură rusească din 1787 : *Istorija o slavnom ryțare Polițione i prekrasnoj korolevne Militine* (în arhivele rusești s-au conservat însă multe copii manuscrise anterioare). Se vede acum că, împotriva ideii lui D. Tomescu, versiunea românească avea o continuare și un sfîrșit care s-au pierdut, așa cum am afirmat personal prin 1965. Ideea emisă însă de V. N. Peretz și acceptată de Levit, că romanul ar fi o prelucrare rusească după modelul romanului *Pontianus, dicta aut facta septem sapientum* din 1512, discutat și introdus în literatura română de noi în *Istoria lui Skinder* (1966), nu rezistă criticii. Cele două romane sînt deosebite, *Istoria lui Poliție* reprezentînd, prin datele evidente din conținut, o adaptare rusească a unui roman occidental, receptat foarte probabil prin filieră neogreacească, cum afirma încă din 1888 A. N. Pypin (p. 5—24).

Mai departe, Levit pune în circuit științific o tipăritură necunoscută a lui Mihail Strelbițchi, și anume un *Cîntec după răposarea prealuminatului cneaz Grigorie Alexandrovici Potemkin*, tipărit la Dubăsari, în 1793, și conservat în copii manuscrise, singurele cunoscute pînă acum. Tipăritura, descoperită de autor în Biblioteca Academiei de Științe a U.R.S.S. din Leningrad, este însoțită de o traducere rusească în manuscris (p. 25—41).

Interesantă este și descoperirea de „note" culese din presa occidentală, în vederea reluării (probabil) a primei reviste române, *Courrier de Moldavie* (1790), în dosarul căreia s-au găsit și în legătură cu care s-au produs după război intervenții grăbite, adăugăm noi (p. 42—61). De asemenea, sînt interesante știrile privind peripețiile bibliotecii lui Dimitrie Gobdela din Basarabia și lupta pentru ea (p. 62—80), despre zbaterile pentru publicarea unui *Buletin gubernial* în Basarabia și difuzarea presei aici (p. 81—109), contribuția documentară referitoare la o *Alergare de cai* a lui C. Negruzzi, precum și la o a doua călătorie a scriitorului în Basarabia (p. 110—137). Urmează alte știri prețioase despre Al. Hîjdeu, ca efor al școlilor din județul Hotin (p. 138—148), despre activitatea și necazurile lui Ion Sîrbu (1830—1868), ca fabulist și scriitor satiric, despre Iacob Ghinculov (1800—1870) care a referit oficial și foarte critic despre fabulele lui Sîrbu (p. 149—162). În final, se oferă alte date din arhive despre Achim Popov, om de carte harnic, susținător al cărturarilor basarabeni, între alții al lui Ion Sîrbu (p. 163—179).

În concluzie, cartea lui Efim Levit este un bogat izvor de cultură și literatură românească, cu o excelentă aparatură în anexe, note și indice, cu multe reproduceri în facsimil, care merită să fie avută în vedere de aici înainte.

I. C. CHIȚIMIA

IULIAN NEGRILĂ
Scriitori tribuniști din perioada arădeană

Timișoara, Editura Facla, 1983, 216 p.

Editura Facla din Timișoara este consecventă în a pune în lumină aspecte

din trecutul cultural al Banatului și al zonelor învecinate. O dovadă în acest sens este și cartea semnată de Iulian Negrilă, *Scriitori tribuniști din perioada arădeană.*

Într-o *Introducere* de aproape 30 de pagini se face o incursiune în trecutul presei românești pentru a se putea fixa locul și însemnătatea ziarelor din Aradul de la începutul secolului nostru, îndeosebi a *Tribunei poporului*, ziar numit din 1904 *Tribuna*, care prelua astfel și misiunea culturală și politică a ziarului sibian cu același nume (ce nu mai apărea din 1903). Se conturează destul de pregnant rolul deosebit jucat de ziar în lupta românilor din Transilvania pentru eliberare națională și pentru unirea cu Patria. Încă din articolul de fond al *Tribunei poporului* din 3/15 ianuarie 1897 se preciza: „Românii din țările coroanei ungare au adoptat o nouă poziție: nu vor să înceteze lupta. [...] Voim să luăm parte la viața comună a patriei noastre și să lucrăm alături cu ceilalți concetățeni ai noștri pentru consolidarea ei". Se vede clar că rostul ziarului era în primul rînd politic, încît cercetarea ar fi meritat să se fi concretizat într-o monografie mai cuprinzătoare, nu limitată doar la domeniul literaturii. În parte, introducerea, amplă, suplinește acest „neajuns", oferind date interesante cu privire la frămîntările naționale din Aradul de pînă la primul război mondial.

Profilul cărții este însă realizat în capitolul de sinteză *Mișcarea literară de la Tribuna poporului (Tribuna)*, în general izbutit, dar, mai ales, în capitolul analitic intitulat *Scriitori tribuniști din perioada arădeană*, care, cum se observă, reprezintă și titlul cărții. Acest al doilea capitol are două secțiuni. Prima cuprinde referiri la contribuțiile unor scriitori români. Este vorba de Vasile Alecsandri, George Coșbuc, Barbu Ștefănescu Delavrancea, Șt. O. Iosif, Alexandru Vlahuță, Dimitrie Anghel, Octavian Goga, Mihail Sadoveanu, Ioan Slavici, Ion Agîrbiceanu. Simpla enumerare a acestor nume trezește interes pentru publicația arădeană. Dar lista e mult mai cuprinzătoare, de fapt, pentru că în primul capitol se fac referiri și la alți autori. Ar fi suficient să amintim de colaborarea lui Aron Cotruș, de pildă. Este apoi interesant cum a fost receptată literatura epocii în coloanele publicației și, aici, ar fi de amintit Ilarie Chendi, care a publicat foarte mult și care, de fapt, era socotit criticul ziarului.

Pentru urmărirea colaborărilor este extrem de utilă *Bibliografia* anexată lucrării, exhaustivă (p. 132—197). De asemenea, este binevenită *Addenda*, care cuprinde extrase din materialele publicate în ziar. Numele lui Alecsandri surprinde, desigur. Este vorba de o „colaborare" cu totul indirectă: poetul a răspuns unui elogiu al românilor din Arad prilejuit de succesul de la Montpellier obținut cu *Cîntecul gintei latine*. Răspunsul a fost publicat în *Biserica și școala*, în 1878, și a fost reprodus în *Tribuna poporului*, în 1897.

A doua secțiune a capitolului al doilea este rezervată scriitorilor străini, din creația cărora ziarul (sau, mai exact, ziarele) din Arad publică destul de numeroase traduceri. Între mulți alții sînt traduși: Horațiu, Goethe, Schiller, Heine, Maupassant, Flaubert, Baudelaire, Tolstoi, Andersen. Ziarul dă informații despre unii autori străini, publică și articole sau studii despre ei.

O analiză critică atentă poate sesiza unele scăpări sau preluări de informații

discutabile ori poate surprinde afirmații exagerate (*Cuore* este „cartea cea mai omenească, mai adevărată și mai sublimă", p. 108). Dar, dincolo de astfel de posibile îndreptări, merită să se observe truda pasionată a autorului, profesor de limba și literatura română în Arad, care a mai publicat articole de istorie literară și de istorie a presei, precum și două plachete de versuri. Această idee ne-a și determinat să semnalăm apariția cărții sale.

AUREL SCOROBETE

ÎN ATENȚIA ABONAȚILOR

Pentru a contribui la perfecționarea învățămîntului de toate gradele, S.S.F. va edita în 1984 :

1. **Limba și literatura română** (4 numere, 20 lei abonamentul ; revista publică articole de gramatică și vocabular, stil și compoziție, analize și sinteze, medalioane literare, cronici etc.

2. **Limbă și literatură** (4 volume, 60 de lei abonamentul) ; culegere de articole și studii (limbă și stil, istorie și critică literară, analize de text, texte și documente, folclor, didactică modernă, perfecționare, grade etc.).

3. **Limbile moderne în școală** (2 volume, 35 lei abonamentul) ; culegere de articole și studii (unele în limbile engleză, franceză, germană și rusă) privind didactica modernă a limbilor străine.

Comenzile (abonamente colective) de cel puțin 20 de exemplare la revista *Limba și literatura română* și cel puțin 5 abonamente la culegerile *Limbă și literatură* și *Limbile moderne în școală* se difuzează de S.S.F. direct abonaților. Se consideră abonați pentru anul 1984 profesorii care vor expedia pînă la 31 decembrie 1983 contravaloarea publicațiilor dorite (prin mandat poștal sau aviz de creditare în contul S.S.F. nr. 45.11.09.5 la C.E.C., Filiala sector 5, Calea Victoriei, nr. 7, București) și cîte *o fișă de comandă pentru fiecare titlu de publicație,* conform modelului de mai jos, într-un singur plic închis, pe adresa S.S.F., str. Spiru Haret, nr. 12, sector 1, cod 79664, Oficiul Poștal 1, București.

Pînă la aceeași dată se primesc comenzi colective pentru următoarele volume :

1. **Ortografie, ortoepie, punctuație** (20 de exemplare ; 15 lei ex.)

2. **Limbă și literatură**, vol. II, III, IV, 1982 și I, II, 1983 (5 exemplare ; 15 lei ex.).

3. **Limbă și literatură (I. Teorie literară, stilistică și compoziție ; Școli și curente în literatura română), Cursuri de vară, Bistrița, 1980** (5 exemplare ; 10 lei ex.).

Pentru relații suplimentare, cei interesați se pot adresa redacției la tel. 15.17.92 sau la adresa : str. Spiru Haret, nr. 12, sector 1, cod 79664, București.

Abonamentele individuale la revista elevilor și la culegerile pentru profesori se fac numai prin factorii poștali, conform Catalogului presei.

FIȘĂ DE COMANDĂ

Subsemnatul(a) . . . . . instituția (școala, liceul) . . . . . din . . . . am expediat prin mandat poștal sau aviz de creditare nr. . . . . suma de . . . . . lei, reprezentînd cv. abonamentelor pentru anul 1984. (Se completează titlul publicației și numărul abonamentelor).

Abonamentele (volumele) se trimit la adresa (se completează cu majuscule adresa ; orice schimbare de adresă se comunică în scris S.S.F.).

. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

Data . . . . . Semnătura . . . . . .

A apărut

Buletinul de informare științifică pe anul 1982, editat de Filiala București a S.S.F. Volumul conține studii de limbă și stil, istorie și critică literară, metodică, literatură universală etc. Cei interesați se pot adresa filialelor care vor primi exemplare spre difuzare.

Buletinul S.S.F. pe anul 1983 se va difuza gratuit prin filiale membrilor S.S.F. care au achitat cotizația pe 1982.

Tiparul executat la I. P. „13 Decembrie 1918", sub comanda nr. 211

ÎN ATENȚIA COLABORATORILOR

1. Culegerea *Limbă și literatură* publică articole, studii, recenzii și note ale membrilor filialelor și subfilialelor S.S.F. (profesori, învățători, cercetători, studenți), în domeniul limbii, literaturii, folclorului, istoriei învățămîntului limbii și literaturii române și didacticii moderne.

2. Autorii sînt rugați să țină seama la redactarea textelor pe care le înaintează redacției spre publicare de următoarele :

a) contribuțiile, între 3 și 15 pagini, dactilografiate la două rînduri, în două exemplare, vor fi însoțite de *o notă* cuprinzînd : *numele și prenumele autorului, funcția,* eventual *titlul științific, instituția unde lucrează, filiala din care face parte, adresa la care locuiește, nr. de telefon* (de acasă și de la locul de muncă) ;

b) titlul articolului va fi scris cu majuscule și va fi subliniat ; numele, prenumele și locul de muncă (școală, liceu, universitate, institut de cercetare etc.) vor fi plasate sub titlul articolului ;

c) în text se vor indica cuvintele care trebuie culese cu *litere cursive* (prin subliniere) sau culese *spațiat* (prin subliniere cu linie întreruptă) ;

d) referințele la alți autori și la alte lucrări citate în text vor fi date în note de subsol, numerotate de la 1 în continuare, astfel :

— titlurile cărților, articolelor și ale publicațiilor periodice și neperiodice — reviste, culegeri, anuare, buletine etc. — vor fi subliniate pentru a fi culese cu litere cursive ; după autor și titlu se vor preciza : localitatea de apariție, editura, anul și pagina ; la articolele apărute în publicații se menționează anul, numărul de apariție și pagina.

— dăm două exemple de trimitere bibliografică :

Tudor Vianu, *Probleme de stil și artă literară,* București, Editura pentru Literatură, 1955, p.

G. Barițiu, *Naționalitatea,* în *Foaie pentru minte, inimă și literatură,* an. VII (1844), nr. 51, p.

— în cazul că se trimite la altă lucrare a aceluiași autor, numele acestuia se înlocuiește cu *Idem ;* dacă se trimite la aceeași lucrare și la același autor, se folosește *Ibidem.*

e) dacă textul trimis spre publicare se bazează și pe alte lucrări în afara celor citate în notele de subsol, acestea vor fi prezentate la sfîrșitul contribuției ca *Bibliografie,* în ordine alfabetică pentru autori și cronologică pentru lucrări ale aceluiași autor. Bibliografia va fi redactată după normele de mai sus ;

f) în cazul în care autorul folosește prescurtări în text, lista abrevierilor (siglelor) este obligatorie.

3. Autorii contribuțiilor trimise spre publicare vor reține manuscrisul și o copie dactilografiată pentru corectarea în pagină sau pentru refacere în cazul articolelor trimise de redacție în acest scop.

4. Se precizează că textele care nu se încadrează în tematica culegerii *Limbă și literatură,* culegere adresată profesorilor din învățămîntul filologic de toate gradele, și care nu sînt prezentate în conformitate cu normele de mai sus nu vor fi luate în discuția colectivului de redacție și nu se înapoiază autorilor.

SOCIETATEA DE ŞTIINŢE FILOLOGICE DIN R.S. ROMÂNIA

în colaborare cu

BIBLIOTECA ACADEMIEI R.S. ROMÂNIA

şi

EDITURA ŞTIINŢIFICĂ ŞI ENCICLOPEDICĂ

editează în anul 1984
primul volum al *Bibliografiei româneşti moderne*, care cuprinde descrierea cărţilor apărute pe teritoriul ţării noastre în anii 1831—1918, literele A—C (vol. II—IV, literele D—Z, urmînd să fie editate în anii 1985 — 1987).

În vederea stabilirii tirajului şi pentru a asigura difuzarea primului volum (cca 1200 p.), din seria celor patru, S.S.F. adresează bibliotecilor din licee şi şcoli generale, profesorilor de limbă română şi de istorie, bibliotecilor, muzeelor şi oficiilor pentru patrimoniul cultural naţional din subordinea Consiliului Culturii şi Educaţiei Socialiste apelul de a se abona la această importantă lucrare, instrument necesar informării şi documentării oricărui om de cultură.

Preţul unui exemplar este de lei 150. S.S.F. primeşte înscrieri pînă la 30 dec. 1983. În scrisoarea de abonament trimisă S.S.F., str. Spiru Haret, nr. 12, Bucureşti, solicitanţii (liceu, şcoală generală, bibliotecă municipală sau orăşenească, profesor de limbă română, de istorie, sau alte persoane interesate) vor indica adresele exacte la care urmează să fie trimise volumele. Primirea fiecărui volum la adresa indicată în comandă este condiţionată de achitarea sumei de lei 150, în contul S.S.F. nr. 45.11.09.5 la C.E.C. filiala sector V, Calea Victoriei, nr. 7, Bucureşti.

Lei 15

17557
***
1983

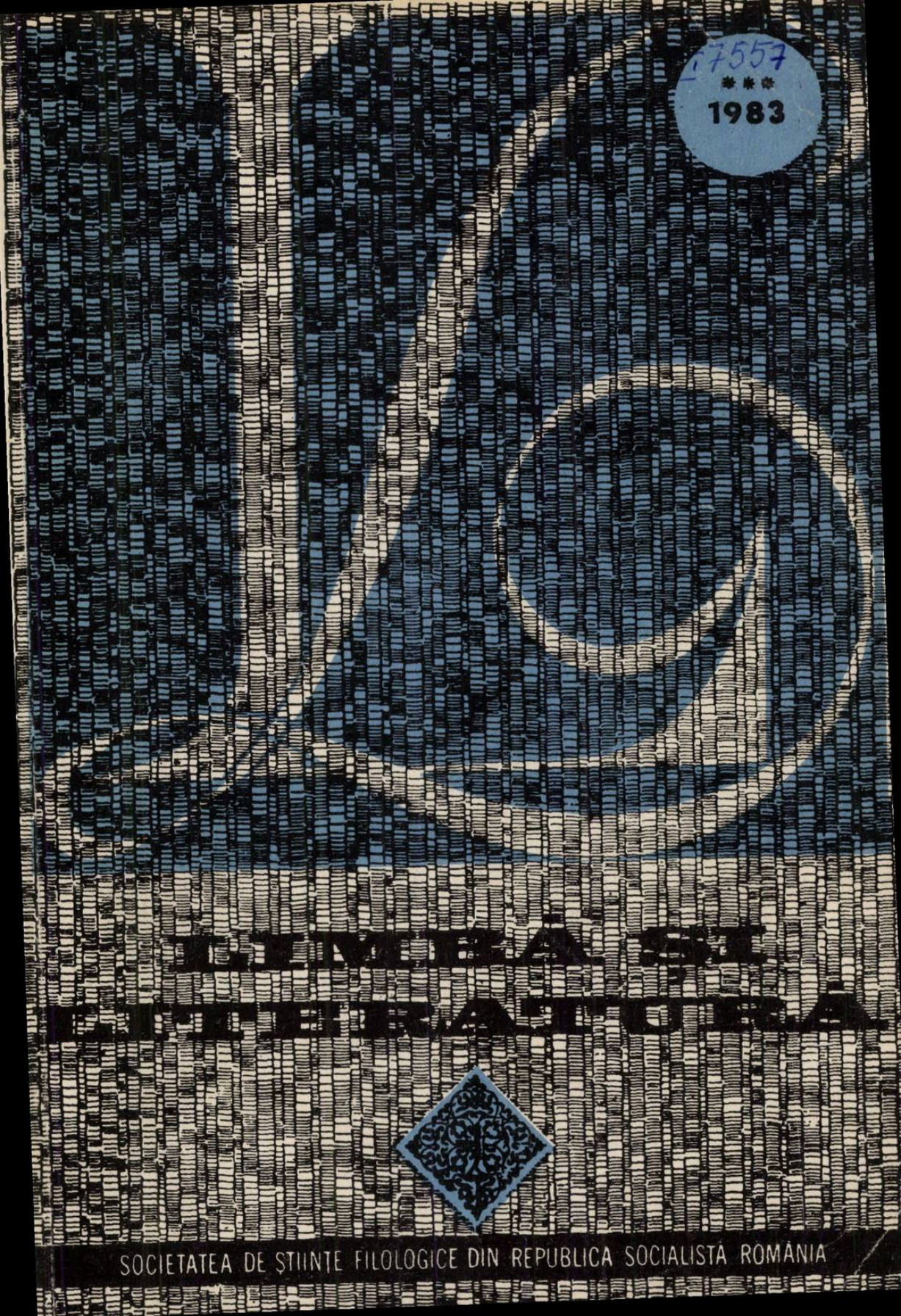

LIMBA ȘI LITERATURA

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE FILOLOGICE DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

1938

0 IUI. 2005

LIMBĂ ŞI LITERATURĂ

Culegere de articole şi studii pentru profesorii din învăţămîntul de toate gradele, pentru învăţători şi studenţii filologi.

— în anii 1955—1970 au apărut douăzeci şi şapte de volume (indice în vol. XXVI, 1970);

— în anii 1972—1974 — douăsprezece volume (indice în vol. IV, 1974);

— în anii 1975—1977 — şase volume (indice în vol. II, 1977);

— în anii 1978—1980 — douăsprezece volume (indice în vol. IV, 1980).

Începînd cu anul 1978, culegerea **Limbă şi literatură** apare în patru volume, cu un conţinut îmbunătăţit, în cadrul rubricilor: **Limbă şi stil, Limba română de azi, Cultivarea limbii, Mica enciclopedie a limbii române, Teorie, critică, istorie literară, Analize de text, Limba şi literatura română peste hotare, Texte şi documente, Folclor, Didactica modernă, Perfecţionare, doctorate, grade didactice, Din istoria învăţămîntului limbii şi literaturii române, Recenzii, Note**, urmărindu-se în special perfecţionarea învăţămîntului, integrarea acestuia cu cercetarea şi producţia, dezbaterea unor probleme teoretice şi practice ale predării şi învăţării limbii române, culegerea şi valorificarea datelor de istorie literară din diferite colţuri ale ţării.

7557

BIBLIOTECA „ASTRA"
SIBIU

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE FILOLOGICE
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

DEC 2014

Limbă și literatură

IAN 2022

BUCUREȘTI — 1983

35063.

Limbă și literatură apare sub egida Societății de Științe Filologice din R. S. România cu sprijinul unui comitet alcătuit din: V. ARVINTE (Iași), ION DODU BĂLAN, ȘERBAN CIOCULESCU, CONSTANTIN CIOPRAGA (Iași), ION COTEANU, CORNEL CÎRSTOIU (Tg. Jiu), I. CRĂCIUN (Piatra Neamț), LIVIA DASCĂL (Brașov), AL. GRAUR, D. PĂCURARIU, T. PETRIDE (Brăila), GH. POP (Baia Mare), IOAN RAȚIU (Tg.-Mureș), I. RIZESCU, GAVRIL SCRIDON (Cluj-Napoca), ROMULUS TODORAN (Cluj-Napoca), G. I. TOHĂNEANU (Timișoara).

Această culegere de articole și studii apare sub îngrijirea următorului colectiv: MIRCEA ANGHELESCU, MIOARA AVRAM, GH. BULGĂR, **BORIS CAZACU, redactor responsabil,** I. C. CHIȚIMIA, CLARA GEORGETA CHIOSA, PAUL CORNEA, **MIRCEA FRÎNCULESCU, redactor,** MIRCEA HANDOCA, I. HANGIU, LILIANA IONESCU-RUXĂNDOIU, ȘTEFAN MUNTEANU, AL. NICULESCU, ADRIANA NICULIU, A. GH. OLTEANU, N. SARAMANDU, D. SĂVULESCU, GRAZIELLA ȘTEFAN.

Limbă și literatură

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE FILOLOGICE
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Vol. III, 1983

Sumar

Limbă și stil

GH. BULGĂR — Evoluția expresiei poetice în variantele *Luceafărului* lui Eminescu 299

G. I. TOHĂNEANU și I. FUNERIU — Aliterația 308

C. FRÂNCU — Topica lui *mai* și a altor adverbe *(cam, prea, și, tot)* în construcții de tipul *(nu) mă mai duc* 321

Teorie, critică, istorie literară

G. BRĂTESCU — Versuri goliardice românești tipărite acum 250—300 de ani 336

MIHAI MITU — Biblioteca lui Ioan Budai Deleanu (II) 343

GEORGETA ANTONESCU — Formule narative în perioada de început a romanului românesc. Romanul la persoana întîi 354

GHEORGHE BARBĂ — F. M. Dostoievski în viziunea lui Marin Preda 363

Texte și documente

IERONIM TĂTARU — Acte și documente referitoare la studiile gimnaziale ale lui I. L. Caragiale 372

DORU MOȚOC — Cînd și-a încheiat Caragiale revizoratul la Argeș-Vîlcea ? (Documente noi) 386

Didactica modernă

Dezbateri-sesiuni, observații-propuneri

I. HANGIU — Școala și problemele mereu actuale ale ortografiei . . 389
FULVIA CIOBANU — Semnele ortografice 391
MAGDALENA POPESCU-MARIN — Despre unele recomandări aparent contradictorii din *DOOM* 395
ELENA CARABULEA — Despre unele variante din *DOOM* 398
VASILE LEFTER — O modalitate specifică de însușire a ortografiei în prima treaptă de liceu 401
TATIANA SLAMA-CAZACU — Asemănări și deosebiri între învățarea limbii materne și a limbilor străine ; cîteva erori 404
EMANUEL VASILIU — Locul foneticii în predarea limbii române . . 415
LIVIU CHISCOP — Propuneri privind predarea noțiunilor de vocabular în clasele gimnaziale 419

Cronică

ION NUȚĂ — Contribuția lui A. Lambrior la dezvoltarea lingvisticii românești (Cu prilejul a 100 de ani de la moarte) 424

Recenzii

C. DIMITRIU, *Gramatica limbii române explicată. Sintaxa* (Andra Șerbănescu) ; G. GRUIȚĂ, *Acordul în limba română* (Mariana Bara) ; JOSÉ ANTONIO VALENZUELA CERVERA, *Estructúra de la comunicación narrativa* (Mircea Vasilescu) ; IERONIM TĂTARU, *Comentarii stilistice și literare* (C. Negreanu) ; VASILE FRĂȚILĂ, *Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe valea inferioară a Tîrnavelor* (Aurel Scorobete) ; CORNELIA PAPACOSTEA-DANIELOPOLU, *Literatura în limba greacă din Principatele Române. 1774—1830* (Cătălina Velculescu) ; VERESS ENDRE-DOMOKOS SÁMUEL, *A budai Egyetemi Nyomda román kiadványainak dokumentumai. 1780—1848 (Documentele Tipografiei de la Buda privitoare la editările românești)* (Mircea Popa) ; MIOARA APOLZAN, *Aspecte de istorie literară (Destinul unei publicații : R.F.R.)* (D. Micu) 431

Note

MIRCEA MUTHU, *Paul Zarifopol — între fragment și construcție* (A. Gh. Olteanu) ; EMIL MANU, *Sensuri moderne și contemporane* (D. Micu) ; *Știința în Bucovina. Ghid biobibliografic* (Constantin Dominte) 451

Evoluţia expresiei poetice în variantele *Luceafărului* lui Eminescu

GH. BULGĂR

Cea mai importantă creaţie poetică a lui Eminescu, *Luceafărul*, care împreună cu *Doina* şi cu lotul de şapte poeme încredinţate lui Iosif Vulcan în primăvara lui 1883, pentru a apărea succesiv în *Familia* — acolo unde îşi începuse cariera de poet în 1866 —, reprezintă testamentul literar al poetului şi suma eforturilor lui creatoare, oglindite în bogatul tezaur al variantelor. Munca poetului la această operă grandioasă, întinsă pe zece ani, s-a concretizat într-un imens material documentar, util pentru a putea urmări spectaculoasa distilare a mijloacelor de expresie, trecînd treptat de la asocieri spontane de cuvinte la metafora unică.

„Aproape toate motivele, toate ideile fundamentale, toate categoriile lirice, toate mijloacele lui Eminescu se regăsesc în *Luceafărul*, creaţiunea lui cea mai înaltă", — scria Tudor Vianu [1]. Într-adevăr, ca să dea motivului popular din basmul *Fata în grădina de aur* înţelesurile adînci, configurînd atîtea simboluri în imaginile pătrunzătoare ale poemului, Eminescu a supus materia primă unui lung proces de elaborare, de prelucrare artistică, pînă a se opri la cele 98 de strofe, rezultate din variantele celor peste 600 încercate şi părăsite, modificate ori rescrise pentru a-şi potoli setea de absolut. În cunoscuta lui conferinţă *Eminescu* de la Ateneul Român în martie 1943, acum patru decenii (la care am fost de faţă, fiind student), Tudor Arghezi spunea : „Dezamăgirea a dat limbii româneşti o capodoperă de amărăciune glacială care se cheamă *Luceafărul*" [2]. Cînd poetul stăruia asupra variantelor din urmă ale poemului său, citit lui Maiorescu, corectînd împreună, cum zice criticul, Eminescu se afla la un bilanţ amar al vieţii, al crezurilor şi luptelor sale, cum îl cunoaştem din mărturiile anilor 1882—1883. Alegoria supremă a unei antinomii ireductibile între omul de geniu şi lumea din jur avea nevoie de lungul şir al confruntărilor dintre personajele simbolice ale poemului. Nota manuscrisă a poetului în legătură cu motivarea temei, cu punctul de pornire şi de sosire al eposului, explică nucleul conceptual şi sensul efortului poetic de sublimare, prin cuvinte şi imagini, a ideilor sale, dominate de antinomia fundamentală : „În descrierea unui voiaj prin Ţările Române, germanul K(unisch) povesteşte legenda *Luceafărului*. Aceasta e povestea. Iar înţelesul alegoric ce i-am dat este că dacă geniul nu cunoaşte nici moarte şi numele lui scapă de noaptea uitării, pe de altă parte aici pe pămînt nici e capabil a ferici pe cineva,

[1] Tudor Vianu, *Eminescu*, în *Limbă şi literatură*, vol. I, 1955, p. 315.
[2] Tudor Arghezi, *Eminescu*, Ed. Vremea, 1943, p. 43—44.

nici capabil a fi fericit. El n-are moarte, nici noroc. Mi s-a părut că soarta *Luceafărului* din poveste samănă mult cu soarta geniului pe pămînt, — şi i-am dat acest înţeles alegoric." [3]

* * *

Eminescu a sublimat, în lunga meditaţie filozofică şi lirică a *Luceafărului*, experienţa lui de viaţă, substanţa filozofică a gîndirii sale, alimentată de spiritul critic al unui vizionar genial, stăpîn pe cultura lumii şi pe sensurile profunde ale tezaurului naţional, implicînd în ţesătura strofelor ecouri folclorice şi puterea supremă a cuvîntului „căutat şi lucrat", ca să folosim o formulă a lui Arghezi, comentator al poeziei eminesciene. „Antitezele sunt viaţa" — îşi notase autorul *Luceafărului* pentru sine în ms. 2258, f. 222 ; faza de vîrf a creaţiei lui literare avea să ilustreze tocmai prin poemul acesta de largă respiraţie principiul filozofic şi estetic al întregii sale creaţii ; începuse cu puternice antiteze romantice la *Convorbiri* în 1870 *(Venere şi Madonă, Epigonii)* ; a publicat de-a lungul unui deceniu glorios al literelor române (1870—1880) capodopere ale lirismului şi ale meditaţiei sale istorice şi politice (în publicistica sa de mare răsunet), ilustrînd un imens cîmp al inspiraţiei sale în anul *Scrisorilor* (1881), toate axate pe puternice antiteze, pentru a se opri după aceea la povestea *Luceafărului*, îndelung elaborată. Sînt în ediţia academică Perpessicius 80 de pagini mari ale variantelor, tot felul de încercări, retuşări, completări, renunţări, o risipă de versuri, de strofe, cu imagini memorabile, cu stilizări inspirate, mărturii, toate, ale setei de perfecţiune, pe măsura ridicării *Luceafărului* în sferele supreme ale eternităţii, sau, cum spunea Densusianu, „pornit din viziunea eternităţii şi în acelaşi timp din slăvirea singurătăţii" [4].

Cadrul poemului fantastic vechi alimentează imaginaţia creatoare în evocarea acelor componente de structură prin care natura, iubirea şi filozofia concură în edificarea acestei opere reprezentative ; de aceea, descripţiile, analizele şi meditaţiile trec prin faze succesive de dezvoltare şi de condensare cu scopul de a clarifica detaliile şi de a potenţa sensul alegoric al eposului, în primele faze variantele dîndu-ne schiţe poetice de mare interes pentru înţelegerea procesului de cristalizare a conceptelor şi a mijloacelor expresivităţii puse în slujba ideilor poetice. Dimensiunile cosmice care constituie reperele meditaţiei poetului domină de la început încercările de construcţie, punîndu-şi pecetea pe stilul evocării, pe imaginile şi hiperbola peisajului fizic şi moral :

a) Şi în apus, în depărtări,
Privea cum vîntul duce
Corăbii negre, cînd pe mări
Luceafărul străluce.
O, II, 393

b) Privea în zare cum pe zări
Luceafărul conduce
Corăbii negre... pe cărări
De valuri cînd străluce.
Ibidem, 419

[3] Ms. 2275 B, f. 56, reprodus de Perpessicius în ediţia sa : M. Eminescu, *Opere*, II, 1943, p. 403.
[4] O. Densusianu, *Opere*, III, 1977, p. 524.

Orice poet ar fi fost satisfăcut de una din variante ; nu însă Eminescu, pentru că din detaliile acestei schițe el ia unele elemente utile tabloului dens și pitoresc pentru a-l contura altfel, schimbînd strofa.

c) Privea în zare cum pe mări
Luceafărul strălуce
Pe mișcătoarele cărări
Corăbii mari conduce

d) Privea în zare cum pe mări
Răsare și strălуce,
Pe mișcătoarele cărări
Corăbii negre duce.
Ibidem, 419

Față de primul enunț descriptiv, notînd simplu cum *vîntul duce corăbii pe mări* la apus, odată cu răsărirea Luceafărului, a doua variantă inovează, personificînd : *Luceafărul conduce corăbii negre pe cărări de valuri*, ceea ce e un mare pas înainte, înnobilînd poetic contextul ; urmează retușul primului vers, cu eliminarea repetiției (Privea în *zare cum pe zări*) ; procesul metaforic atinge un nou prag al imaginației : *cărările de valuri* devin *mișcătoarele cărări*, termenul concret de *valuri* transferîndu-și semantica într-un epitet sugestiv, antepus, pentru accent afectiv : *mișcătoarele cărări*. Nu s-a exprimat nimeni astfel în limba română, este deci un *hapax legomenon*, cum spuneau grecii antici, în speță Aristotel în *Poetica* lui atunci cînd răspundea la eterna întrebare a limbajului artistic : „cum să fie limpede fără să fie comun" (*Poetica*, cap. 22). Eminescu a găsit trecînd de la variantă la variantă, în imensul lui laborator poetic, *formula unică* pentru conceptul unic prin care se diferențiază net de orice poet. În ultima formulare el a înlocuit numele de *Luceafăr (strălуce)*, căci se știa despre cine e vorba, și era deci o repetiție, dar a întărit lucrarea lui printr-un nou verb, coordonat cu *strălуce : răsare*, o nouă notă de pitoresc, iar corăbiile din *mari* au devenit *negre*, cum mai spusese într-o variantă anterioară. Și aici, prin detalii, antiteza e mai adînc marcată : strălucirea *Luceafărului* pune mai mult în relief *corăbiile negre* pe *mișcătoarele cărări* ale mării infinite. Tabloul este, în perspectiva lui cosmică, un cadru al visării și al iubirii, un postulat al filozofiei ale cărei resurse vin din acest mediu prefigurat în strofa discutată, începutul eposului, al dramei *Luceafărului*.

*
* *

Epoca concentrării efortului creator asupra *Luceafărului* a fost anul 1882, în care, după *Scrisori*, nu a tipărit nici o poezie, în schimb a reluat mereu variantele strofelor, a operat reducții în ansamblul celor 113 strofe, pentru a ajunge la 98 ; i-a citit apoi lui Maiorescu de mai multe ori „frumosul poem *Luceafărul*" (modificînd, împreună, unele versuri, căci criticul notează în jurnal : „citit și corectat"), rămînînd, ca un document unic al acestui efort de înnobilare a stilului poetic, *varianta C*. S-ar părea că în ea se reflectă sintetic meșteșugul, mijloacele și țelurile expresivității poetice, așa cum ele s-au afirmat de la începuturi tinerești (1866), pînă la maturitatea deplină a acestei mari creații care avea să fie, din nefericire, printre ultimele manifestări ale genia-

lului poet. Eminescu însuși vorbea despre drama geniului în nota citată la început, presimțind parcă fatalitatea proprie a prăbușirii la capătul lui iunie 1883, acum un secol. *Luceafărul* „este un model strălucit — scrie D. Popovici — de felul cum poetul român înțelegea să prelucreze materialul poetic, ridicîndu-i existența amorfă la înălțimea simbolului“ [5]. Această înălțime e căutată mereu prin stilizarea strofelor, prin încărcarea lor cu imagini sugestive ale alegoriei, ale perspectivei cosmice, cu o strălucită punte de legătură între infinitatea universului și aceea a gîndirii și sentimentului lui Hyperion, întruchipînd drama geniului. Cîteva direcții stilistice ale perfecționării expresiei poetice în variante sînt de reținut, întrucît ele ilustrează acel țel constant al artei lui Eminescu, pe care Călinescu l-a definit prin sintagma paradoxală (oxymoron, adică asociere de termeni contradictorii), memorabilă : *complexitatea simplă*. În acest sens, poetul reține din multiplele variante lexicale cuvîntul vechi în stare să configureze esența ori detaliul semnificativ dacă i se alătură un epitet, producînd astfel *conotații imprevizibile*, ceea ce nu se întîmplă cu neologismele notate în fugă, părăsite apoi :

a) Unde nu-i centru, nici hotar,
Nici rază a cunoaște,
Și unde vremea în zadar
Încearcă a se naște.

b) Căci unde-ajunge nu-i hotar
Nici *ochi* spre a cunoaște
Și vremea *cearcă* în zadar
Din *golu*-i a se naște...
O, II, 435

Elementele noi ale variantei b sînt, pe un spațiu minim, numeroase : versul 1 e restructurat fără neologismul *centru*, al doilea evită abstracțiunea pentru un detaliu concret, uman : *„ochi* spre a cunoaște“ ; apoi, învechind forma verbului : *cearcă*, compune o sintagmă subtilă, asociind vremii ideea de neant spațial : ea *cearcă* a se naște din *golul* ei. În altă strofă, nu numai termeni și sintagme sînt modificate, încărcate de conotații frapante, ci perspectiva însăși a tabloului e alta ; atributele *Luceafărului* țintesc efecte noi, cadrul întreg fiind încărcat de formele de plural ale numelor indicînd detalii de natură, sugerînd infinitul cosmic, după ce au fost eliminate versurile aproximative :

a) Iar el în cearcăn radios
Lucea cu bunătate
Și rece se uita în jos
L-acea singurătate.

b) El lumina ca alte dăți
Păduri și țări și maluri
Și stăpînea singurătăți
De pietre și de valuri

c) El tremura ca alte dăți
În codri și pe dealuri
Călăuzind singurătăți
De mișcătoare valuri.
O, II, 408 ; 443

De data aceasta poetul trece de la personificarea primei variante, cu acele determinări trecătoare : „radios, cu bunătate, în jos“, — doar *rece* se va menține ca epitet decisiv, final *(Nemuritor și rece)*, — la po-

[5] D. Popovici, *Poezia lui Eminescu*, curs litografiat, 1950, p. 422.

licromia unui tablou înțesat de forme de relief, avînd nota comună de singurătăți (păduri, țări, maluri, pietre, valuri), restructurînd strofa întreagă pe o axă a antitezei ; nota de afectivitate : *El tremura* e la antipodul singurătăților călăuzite, *singurătăți de mișcătoare valuri.* Unitatea strofei e asigurată de tabloul magistral conturat în cîteva cuvinte, fiecare avînd o valoare descriptivă maximă, apropiind de noi infinitul cosmic. Acestuia i se asociază infinitul stărilor afective care dau lirismului substanță și filozofiei adîncime umană, acea vibrație unică a resemnării în eternitatea singurătății, în măreția destinului suprauman : Părintele îi amintește grandoarea existenței fără moarte, pentru a-i copleși clipa de slăbiciune, capcana iubirii pămîntene, o vană iluzie :

a) Tu din eternul meu întreg
Te-ai smuls o stea senină,
Cum vrei puterea mea s-o neg
Lumină din lumină ?

b) Tu din eternul meu întreg
Rămîi a treia parte,
Cum vrei puterea mea s-o neg
Cum pot să-ți dărui moarte ?
Ibidem, 438

Detaliile înfruntării nu s-au oprit aici, căci Hyperion ține de eternitate :

a) Tu nu poți fi închipuit
Din lacrimi și din tină,
Făr' de-asfințire răsărit
Lumină din lumină.

b) Cum ai putea să fii zidit
Din lacrimi și din vină,
Cînd ești din veci nerăsărit
Lumină din lumină.
Ibidem, 450

Alte formule și imagini de caracterizare, în strofe admirabile, ca acelea citate, transformate mereu pentru a compune portretul unui nemuritor, au rămas în cartoanele lui Eminescu, tot mai exigent și mai concentrat asupra elementelor de sugestie alegorică : „Iar tu, Hyperion rămîi / Oriunde ai apune... / Cere-mi cuvîntul meu dentîi / Să-ți dau înțelepciune" — cum citim în textul definitiv de acum un secol.

* * *

Spațiul *de la cuvînt la metaforă* este plin de încercări, de variante conținînd imaginea instructivă a concurenței dintre cuvintele luate din toate ariile istorice și geografice ale tezaurului nostru lingvistic, dar mai ales e o imagine a construcțiilor stilistice, a concentrării structurilor sintactice, urmînd linia simplității, reformulînd imprevizibil sintagmele, pentru a le imprima conotații cît mai profunde :

a) Și pentru ce ?-vrei să-ți arăt ?
Să mori ? și pentru cine ?
Dar te întoarce îndărăt
Și vezi ce e de tine.

b) Și pentru cine vrei să mori ?
Întoarce-te, te-ndreaptă
Spre-acel pămînt rătăcitor
Și vezi ce te așteaptă.
O, II, 440

Redacția b este evident mai clară, cu adresă, iar imperativul repetat apelează la luciditate și realism, urmat de un epitet grav, poli-

semantic, mai degrabă depreciativ : *rătăcitor ;* el îngroașă registrul antitezelor : cerul — pămîntul ; lumea zeilor — omenirea mizeră (reprezentată prin Cătălina, la care se refereau variantele precedente : „O să-ți arăt / Credința-ntr-o femeie / Iubirea de femeie"). Avertisment final : „Și vezi ce te așteaptă" — cu termenii cei mai simpli, dar aici ei prefigurează primejdia decepției ; Hyperion avea să vadă cîtă dreptate a avut Părintele său ceresc. De unde și renunțarea finală, cînd antiteza s-a întărit după confruntări pe diverse planuri.

Tendința concentrării și simplificării, ilustrată și prin cele citate mai sus, s-a însoțit cu expansiunea semantică și simbolică a sintagmelor, construite ingenios, în sensul locuțiunilor populare. Antinomia Hyperion-Cătălina e cel mai bine ilustrată pe spațiul unei strofe de o maximă densitate : „Străin la vorbă și la port, / Lucești făr' de viață, / Căci eu sunt vie, / tu ești mort / Și ochiul tău mă-ngheață". Expresia pare simplă, numai că variantele precedente notau despre *Luceafăr* : „Privirea ta eu n-o *suport* / Ea *luce* făr' de viață" — apoi : „Străin la vorbă și la port / Lucești făr' de viață" — o modificare de structură, de lexic, de viziune, în nota expresiei populare, folclorice ; au dispărut cuvintele rare, de sursă diferită : *luce* și *suport* ; adecvarea la conținut nu a tolerat nici arhaismul, nici neologismul, insolit în mediul folcloric din care se contura poemul...

Concomitent cu filtrarea lexicului pentru a da o transparență maximă imaginilor și strofelor, construcția gramaticală tinde către densitate și clarificare, în sensul limitării subordonărilor fastidioase, a dependențelor care încarcă primele redactări, amintind de retorica juneții romantice, atît de iubitoare de hiperbole :

a) Părea un fulger nentrerupt,
Ce pururea-i de față,
Avînd seninul dedesupt
Deasupra nor și ceață.

b) Părea un fulger nentrerupt ;
Și lumi în oceane
Trec milioane dedesupt,
Deasupra milioane.
O, II, 434

„Rîvna de desăvîrșire și demonul neastîmpărat al tuturor modurilor de expresie — scrie Perpessicius — îl îndeamnă să are în toate direcțiile, să răstoarne brazdele, să inverseze ordinea, să frămînte, într-un cuvînt, pînă la desfigurare, aluatul unora din strofe — așa cum se poate vedea din subsolul atît de bogat al atîtor strofe, în transcrierea noastră, pentru ca, în cele din urmă, să revină la formele din ms. 2261"[6]. Eminescu s-a identificat tot mai mult, în faza de vîrf a creației sale, cu procedeele de sublimare ale limbajului folcloric, ale oralității, sensibil la densitatea și nuanțele subtile ale aforismului popular, frecvent valorificat în *Scrisori*, în elegiile din urmă — seria de șapte poeme încredințate lui Iosif Vulcan în primăvara lui 1883, în *Doina*, deci și în *Luceafărul*, pînă și în limbajul pitoresc al prozei sale politice din anii 1882—1883, cum a observat editorul erudit, citat mai sus, cum a văzut-o și Călinescu, vorbind atît de puțin, totuși, despre proza respectivă.

[6] Perpessicius, comentariu în *O.* II, p. 444.

Studiul variantelor *Luceafărului* ne pune în contact direct cu numeroase tipare stilistice înrudite, uneori circulînd, cu puține modificări, de la un capitol la altul al liricii ultimilor săi ani : *Glossa, Doina, Mai am un singur dor* etc., cu setea maximei concentrări aforistice a conceptelor, a meditației lirice. Din variantele marelui poem de acum un secol, iată cîteva exemple care ilustrează procedee stilistice în dublu sens : minime elemente de construcție, maxime semnificații poetico-filozofice, memorabile, ca maximele celebre ale gînditorilor :

a) Oricît de veșted ar și fi
La vară-n floare-i pomul.

b) Cînd valuri află un mormînt
Urmează alte valuri.

c) În orice ghindă de stejar
E o pădure-ntreagă.

d) Natura n-are timp și loc
Și nu cunoaște moarte.

e) Orice mîndru început
Cu un sfîrșit se-ncheie.

f) Ce-i pasă naltului catarg
De poartă regi sau vrăbii.

De asemenea serii de construcții poetice, abundente în acest poem, se leagă observația subtilă a lui Călinescu, formulată în *Opera lui Eminescu* : „Cheia *Luceafărului* pare a fi dar aici : idei puține, sentențioase, căzînd în verseturi cadențate ca descîntecele, repetate liturgic, introducîndu-se într-un sistem de învîrtiri concentrice, mergînd de la secvența pur acustică la procesiunile ideologice, figurînd ordinea ciclică a Cosmosului, într-o limbă patriarhală, curățită de culori, păstrînd numai mișcarea choreică a textelor arhaice.“ [7]

* * *

Finalul poemului este o demonstrație magistrală a modului în care, concentrînd și simplificînd elementele de construcție stilistică, poetul ajunge să exprime, după succesive restructurări ale strofei, antiteza supremă, în concluzia renunțării lui la lumea muritorilor mărunți și... fericiți cu destinul lor. Să urmărim variantele pentru a aprecia mai bine linia evolutivă a mijloacelor de expresie, stilizarea versurilor și rezultatul obținut în memorabila formulă poetică a *Luceafărului* din finalul poemului centenar :

a) Fiți fericiți — cu glasu-i stins a spus —
Atît de fericiți cît viața toată
Un chin s-aveți : de-a nu muri deodată.

Acesta este sfîrșitul basmului versificat *Fata în grădina de aur* ; transcris într-un tipar nou, adoptat pentru *Luceafărul,* strofa nouă are o metaforă incipientă, de sursă populară, în primul vers :

b) Trăind *porumbi împerecheați*
O tinerețe toată
(Viața voastră toată)
Un singur bine să n-aveți,
Să nu muriți deodată.

c) Trăiți în *cercul vostru strîmt*
Și în *favoarea* sorții,
Căci ceea ce în suflet simt
E *voluptatea* morții.
O, II, 443

[7] G. Călinescu, *Opera lui M. Eminescu,* V, 1936, p. 272.

Imprecația primei variante nu satisfăcea exigențele unei filozofii înalte, generoase și nu putea fi o încoronare a poemului de înaltă meditație asupra destinului geniului creator în lume ; la fel, nici împăcarea poetului cu *voluptatea morții* — sintagmă paradoxală (oxymoron) pentru *eternitatea geniului,* prin care renunțarea la iubire era plătită „cu asupra de măsură". Antiteza a început să capete contur, grevată însă de neologisme abstracte : *favoarea* sorții — *voluptatea* morții, pe care le cenzurează atunci cînd în locul ideii de moarte introduce, dimpotrivă, credința în *nemurire* ; ea e plata geniului și răscumpărarea renunțării la lumea muritorilor, fericiți o clipă prin iubire, prin amăgirea ei :

d) Trăind în cercul vostru strîmt
Norocul (iubirea) vă petrece
Ce eu în sufletul meu simt
E *nemurirea rece.*

e) *Trăind în cercul vostru strîmt*
Norocul vă petrece,
Ci eu în lumea mea mă simt
Nemuritor și rece.

E o enormă distanță conceptuală, stilistică și lingvistică între cele două variante din urmă : „Ce eu... simt / *E nemurirea rece*", față de opoziția succesiv întărită prin toate elementele de construcție a finalului : *Ci eu în lumea mea mă simt / Nemuritor și rece,* în care fiecare element constituie marca antinomiilor, pornind de la conjuncția adversativă puternică *ci* așezată, ca în textele vechi, după o afirmare (contrar normei curente, literare : Nu citesc, *ci* mă plimb) ; apoi cumulul de pronume, indicînd foarte subiectiv persoana întîi : *eu, lumea mea, mă* simt ; cu sintagma *lumea mea,* grea de toate consecințele controverselor din lungul poem, prezentat în cele 97 de strofe precedente ; iar epitetele (nume predicative suplimentare), aici, stilistic și afectiv, poartă toată greutatea confidenței definitorii, sensul final al meditației poetului : *Nemuritor și rece* — formulă cu totul superioară sintagmei abstracte : *Nemurirea rece.*

Aceasta e partea geniului care „n-are moarte, nici noroc" — cum zicea poetul însuși. Într-una din ultimele lui tablete, Călinescu ne-a lăsat o foarte personală, dar potrivită definiție a geniului, vorbind despre metafora eminesciană, definiție care se referea la Eminescu, dar era potrivită și pentru eruditul exeget al operei eminesciene care a fost marele critic : „Un geniu este — de plînge sau de rîde — un gînditor care lasă o dîră sonoră de foc pe traiectoria lui cosmică, dînd o lecție de construcție umanității". [8] Eminescu, scriind cu o supremă încordare și cu exigența artistului desăvîrșit alegoria *Luceafărului,* a trasat acum un secol „dîra sonoră de foc pe traiectoria lui cosmică" și a dat tuturor poeților urmași „o lecție de construcție" de mare strălucire și de unică pildă de exigență stilistică. „Un titan între titani", spunea Mario Ruffini, autorul unei excelente antologii a poeziilor de iubire ale poetului nostru. Dar *Luceafărul,* care condensează o epopee întreagă, a fost ultima poezie, întruchipînd meditația lirică și voința construcției unei alegorii de adînci semnificații, văzută și citită de poet în revista româ-

[8] *Idem, Despre măiestrie și metaforă,* în *Contemporanul,* nr. 1, 1965, p. 1.

nească de la Viena, cu puțin timp înainte de a cădea în noaptea tulburării minții lui geniale [9]. „Această împrejurare patetică — scrie A. Guillermou — dă *Luceafărului* și mulțimii de variante din care a ieșit o valoare de testament spiritual, și înregistrăm ca o coincidență remarcabilă faptul că poemul care a rămas culmea lirică a literaturii române, a fost tocmai marea operă ultimă a lui Eminescu, cea mai încărcată de reflecție și de emoție." [10] Izvorul acestei filozofii a poetului, în meditația căruia „cugetarea sacră" și tensiunea afectivă, emoțională, se fortifică reciproc în fiecare strofă a *Luceafărului*, stă în conștiința acelei realități grave pe care L. Gáldi o numea „tragica superioritate a geniului" [11]. Eminescu i-a dat o interpretare senină, mobilizînd infinite resurse de expresivitate a limbii în procesul de rafinare a poemului pentru care ne-a lăsat tezaurul variantelor, ca o imagine a credinței lui statornice în puterea cuvîntului, în capacitatea limbii de a-l înfățișa pe poet cititorilor și întregii posterități. Voi încheia cu semnificativa concluzie la analiza aprofundată a poemului, în *Arta cuvîntului la Eminescu*, a lui D. Caracostea care scria, în 1938, aceste rînduri memorabile : „Peste secole, în fața destinului, aceeași atitudine la cel mai ales cîntăreț poporan, ca și la cel mai reprezentativ dintre poeții noștri. Și dincolo de felurimea aspectelor, aceeași perspectivă nemărginită în planurile de rezonanță ale formei mărginite. După cum în străvechea *Mioriță* dăinuiește simbolul mitic al neclintitei alipiri de propria îndeletnicire, chiar și în pragul morții, tot astfel în supremul simbol eminescian avem negațiunea pesimismului : afirmarea deplină a propriei chemări înalte." [12]

În miezul *Luceafărului* stau adevărurile gîndirii și ale artei poetice a lui Eminescu, adevăruri pe care le avem în față de acum un secol, cînd a apărut în aprilie 1883 nemuritorul lui poem.

---

[9] Gh. Bulgăr, *De la cuvînt la metaforă în variantele liricii lui Eminescu*, Ed. Junimea, col. Eminesciana, 1975, p. 251.

[10] A. Guillermou, *Geneza interioară a Poeziilor lui M. Eminescu*, teză de doctorat la Sorbona-Paris, 1963, trad. rom. 1977, Ed. Junimea, p. 391.

[11] L. Gáldi, *Stilul poetic al lui M. Eminescu*, Ed. Academiei, 1964, p. 191.

[12] D. Caracostea, *Arta cuvîntului la Eminescu*, Ed. Junimea, 1980, p. 421.

Aliteraţia

G. I. TOHĂNEANU şi I. FUNERIU

Aliteraţia[1] constă în repetarea, într-un şir de cuvinte, a sunetului (sau grupului de sunete) iniţial : „Răsai din umbra *v*remilor încoace, / Ca să te *v*ăd *v*enind — ca-n *v*is, aşa *v*ii“ (Eminescu, I, 120) ; „*U*rsuzul moş de *u*mbră cu luntrea de-un obol“ (Voiculescu, I, 65) ; „cu gure dulci m-au *s*ărutat *s*ilfide, / m-a *p*rins în *p*lasa ei, *p*lăcuta seară“ (Botta, 309).

Procedeul este deseori folosit de poeţi. În cunoscutul vers eminescian : „*L*ună tu, stăpîn-a mării, pe a *lu*mii boltă *lu*neci“ (I, 130), tripla repetare a lichidei *l-* în alianţă cu vocala foarte închisă *ú* — de fiecare dată sub accent, de fiecare dată în poziţie nazală *(-ún-, -úm-, -ún-)* — nuanţează imaginea mişcării lente, dar neîntrerupte a astrului nocturn. O impresie asemănătoare se alcătuieşte în urma lecturii unui distih din elegia *Mai am un singur dor* : „*Alu*nece *lu*na / Prin vîrfuri *lu*ngi de brad“ (I, 216). Tocmai această „întîlnire“ între semnificaţia imaginii şi modalitatea realizării ei sonore constituie temeiul de a fi al aliteraţiei, din perspectiva artei literare. Altfel, ea rămîne o simplă „potrivire“ de sunete, un joc steril şi gratuit, ca în de atîtea ori citatul vers al poetului latin : „O, *T*ite, *t*ute *T*ati, *t*ibi, *t*anta, *t*yranne, *t*ulisti“. Ennius — căci despre el e vorba — reuşeşte performanţa de a încropi un hexametru întreg din cuvinte care, cu excepţia interjecţiei *O*, încep — toate şapte — cu consoana *t-*, reluată, de cinci ori, şi în poziţie internă !...[2] „Ecoul“ rămîne însă nul, întrucît aliteraţia nu este chemată „dinăuntru“. În schimb, repetarea pînă la o voită monotonie a aceluiaşi sunet (*t-*) susţine „din umbră“, într-un vers al lui Ştefan Aug. Doinaş, ideea întregului şi a identităţii, în timp, cu sine : „*T*u *te*trarhul *to*tal, *tot* aşa *tot*deauna“ (123).

Remarcabilă este puterea de seducţie acustică a unui celebru vers barbilian, crescută din convergenţa procedeelor fonostilistice, în frunte

---

[1] În legătură cu aliteraţia, vezi Ovid Densusianu, *Aliteraţiunea în limbile romanice* şi *Aliteraţiunea în literatura română populară*, în *Opere*, I, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1968, p. 57—137, Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1975, p. 93—94, Constantin Milaş, *Aliteraţia în poezia lui Coşbuc*, în *Limbă şi literatură*, 1969, vol. XX, p. 131—149, Mihai Bordeianu, *Versificaţia românească*, Iaşi, Editura Junimea, 1974, p. 191—198.

[2] Exemplul acesta este departe de a fi un record în materie de aliteraţie ; Densusianu reproduce, dintr-un poem totalizînd 54 de versuri, primele zece, „în care toate cuvintele aliterează între ele, începînd toate cu litera C“. Vezi *art. cit.*, p. 61 şi urm. Efectul artistic este acelaşi, adică nul.

cu aliterația, și din desăvîrșita lor adecvare la conținut : „Foșnirea *mă*tăsoasă a *mă*rilor cu sare“ (Ion Barbu, 155). Aliterația este întărită, aci, de profuzia fricativelor surde (*F-*, *-ș-*, *-s-*, *-s-*, *-s-*) și de propagarea vocalei *ă*, care se ivește de patru ori în numai două cuvinte (*mă*tăsoasă a *mă*rilor).

Nu numai poezia, ci și proza artistică apelează la bunele oficii ale aliterației. Aglomerarea acelorași sunete, în aceeași poziție inițială, contribuie din plin la constituirea impresiei dezagreabile, pe care epitetele aliterante o evocă, prin însuși sensul lor, în acest dens portret : „Rașelica își înfățișase noul logodnic, un soi de *b*rotac cu ochi *bob*oșați, *bon*doc și *bon*t“ (Mateiu Caragiale, 165). Fragmentului citat i se pot alătura altele, surprinzător de asemănătoare : „*Lă*tăreață, *lă*bărțată și *la*poșă, [...] Mima era cîrnă“ (135) ; „în spate ea din *p*ușlama și *p*ezevenghi nu-l scotea, [...] iar el o înjura cu *f*oc, *făc*înd-o *p*utoare, *p*aparudă, *p*aceaură“ (147). Este interesant că același sunet (*p-*), prins în cu totul alte condiții contextuale, sugerează o mișcare delicată, discretă, furtivă : „Bătrîna... mai pune cîteva lemne pe foc și iese neauzită, *p*ășind *p*isicește în ciorapii ei de lînă“ (Arieșanu, 173). În schimb, tripla aliterație a consoanei explosive sonore *b* agravează tenta puternic depreciativă a unei comparații, care s-ar fi cerut poetică. Dar personajul, întunecat la suflet, vede luna „ca un *b*ostan *bur*tos și *bu*bos“ (Lăncrănjan, III, 197).

Nu este lipsit de interes, pentru esența poetică a procedeului în discuție, amănuntul că, foarte des, fragmentele de proză supuse aliterației se organizează ritmic. Secvența din Sadoveanu : „Ploaia afară *v*enea *v*ijelioasă“ (III, 288) reprezintă o suită dactilică, al cărei ultim pas este incomplet, altfel spus, catalectic : -vv -vv -vv -v ; „*Tr*ecu lumina unui zîmbet *tr*ist“ (I, 164) întruchipează un șirag iambic fără cusur : v- v- v- v- v-. Podoabă de preț a poeziei — în măsura în care reliefează, pe planul sugestiei acustice, conținutul — aliterația, în descrierile lui Sadoveanu, intră în relație de convergență cu *ritmarea* frazei. *Priveliști dobrogene* : „Deodată auzim țipete omenești. O *b*arcă *b*ătută de *v*aluri *v*enea de la grind înspre noi“ (VI, 89). Dubla aliterație consonantică (*b ... b, v ... v*) împreună cu amfibrahii care leagănă cea de-a doua propoziție (v- vv- vv- vv- vv- vv-) suscită perceperea *cadențată* a mișcării. În propoziția „Venea amurgul cu *u*șoare *u*nde de răcoare“ (Sadoveanu, VI, 74), întîlnim o meșteșugită întrețesere a elementelor fonostilistice, rezultînd dintr-o aliterație vocalică (*u*șoare *u*nde) sprijinită de anticiparea, în poziție internă, a sunetului aliterat (am*ur*g*u*l), din ritm (v-v v-v v-v v-v v-v v-) și din omofonia parțială prilejuită de „rimă“ (*ușoare — răcoare*).

Dacă aliterația se produce la sfîrșitul frazei și dacă acesta este ritmat — cum se întîmplă de atîtea ori la Sadoveanu — atunci efectul acustic se întețește, aliterația asociindu-se cu c l a u s u l a, altă componentă a armoniei sadoveniene. Întrucît aliterația este, în ultimă analiză, o ipostază a r i m e i[3], iar clausula una a r i t m u l u i, se poate

[3] Cf. Charles Klopp, *Allitterazione e rima nel sonetto proemiale ai Rerum Vulgarium Fragmenta* : „Allitterazione e rima sono fenomeni simili in quanto am-

afirma că alianţa lor, săvîrşindu-se în acelaşi context, îi conferă acestuia două din atributele esenţiale ale poeziei. Cînd — printr-un proces firesc de adecvare la idee (cum iarăşi se întîmplă de nenumărate ori la Sadoveanu) — aceste două elemente încetează de a fi formale sau exterioare, atunci randamentul lor stilistic, ca podoabe *necesare* ale prozei poetice, sporeşte considerabil. Iată, în continuare, cîteva situaţii în care clausula şi aliteraţia devin procedee convergente ale armoniei sadoveniene :

-vv- „*b*ólta de *b*rad" (XVI, 355), „*v*árga *v*ibrá" (XIV, 533) ;

-vv-v (clausula adonică) „*á*lbia *á*pei" (III, 279), „*p*oála *p*ădúrii" (XIII, 910) ;

v-vv-(v) „*a*múrg de *a*príl" (VII, 336), „*n*ăvălă de *n*óuri" (VI, 557), „*s*ălbática *s*tépă" (V, 706) ;

-vv-vv (clausulă dactilică) „*fr*eámătul *fr*únzelor" (I, 64), „*p*ícla de *p*ulbere" (XI, 39) ;

v-vv-vv „*l*umína *l*ivézilor" (VII, 318) ;

-vvv-v „*m*úrmurul *m*ulţímii" (III, 37) ;

-vvv-vv „*v*ólburile *v*íntului" (XVI, 12), „*p*ódina *p*ătúlului" (XV, 68).

Coordonarea sau dependenţa pot încadra aceleaşi elemente lexicale în structuri ritmice uşor diferite : „*s*ălbăticii şi *s*ingurătăţi" (VII, 335) = -vv- v- vv- ; „*s*ingurătate a *s*ălbăticiilor" (XV, 246) = -vv-vv-vv-vv.

Potrivirea sunetelor iniţiale într-un şir de cuvinte impresionează oricum urechea : „Putînd *f*ura *f*ărîme de *f*lăcări şi din soare" (Arghezi, II, 275), „Izvorul *pu*ruri *pur*" (Alexandru, 110), „Acum, îmi tai în inimă fereastră / Şi te zăresc la fel *p*rivind afară / spre *p*loaia *p*rimăveriii de atunci" (Eugen Jebeleanu, 89). Dar această impresie devine mai persistentă şi mai agreabilă încă, atunci cînd elementele lexicale ale textului aliterat exprimă sau sugerează, prin însuşi *sensul* lor, o anumită mişcare sonoră, forme sau însuşiri ale ei. Asemenea elemente lexicale sînt verbul *a cînta* şi substantivul *coardă* în versul următor : „Ridic un arc ce cîntă cînd coarda i se-ntinde" (Călinescu, II, 18). Este semnificativ că, în majoritatea cazurilor, aliteraţia sadoveniană se aplică la cuvinte dintre care cel puţin unele (substantive, adjective, verbe, adverbe) se situează, prin înţelesul lor, în zona semantică a acusticului : „din alăuta ţiganului izvora o *me*lodie *mî*hnită, un freamăt încet de durere" (I, 42). Finalul e organizat amfibrahic : v- vv- vv- v : „Dinspre rîmnic, venea un *mu*rmur *mî*hnit de coarde" (I, 46). Fragmentul este, iarăşi, structurat ritmic în finalul său : ... v -/v -v/v -v/- v. Două grupuri simetrice, alcătuite — fiecare — din cîte un iamb şi un amfibrah :

---

bedue coinvolgono un'identità di suono, nell'altro all'inizio della parola, tant'è vero che in inglese si dice anche «headrhyme» o «initial rhyme» per descrivere la rima iniziale o in capo alla parola, cioè l'allitterazione", în *Lingua e stile*, 1977, p. 331.

„... desișurile de frunze se mișcau, fîșîind" (I, 63); „Apoi încet-încet, melodia slăbi ostenită de durere, și cel din urmă acord sfîșietor, slab, ca un freamăt depărtat, muri în mijlocul unei tăceri de moarte" (I, 72); „În toate părțile, cît vedeai cu ochii, numai livezi vuind în vîntul toamnei" (I, 74). Final ritmat: v- v- v- v- v („livezi vuind în vîntul toamnei"); „viforul, afară, trecea prin zăvoaie cu vuiete de valuri" (I, 93); „vînturile duioase ale toamnei treceau printre mormintele tăcute și frunzele galbene foșneau" (I, 111); „Și în tăcere deodată răzbătu ropotul unui umblet de cal" (I, 111). „Vîntul venea cu vîrtejuri de ploaie și vîjîia prin salcîmi"[4] (I, 117) = -vv -vv -vv -v... „Apoi, deodată, din întunericul trestiilor, izvorî în marea de lumină luntrea plutind lin" (I, 131); „Pe cîmpie, undele unui vînt umed purtau foile galbene care luceau și treceau tremurînd, ca niște fluturi tîrzii" (I, 156); „Dar năluca neagră dinainte fugea, fugea, se prăpădea tot mai departe, în negura nopții" (I, 178). Toate citatele de mai sus sînt culese din numai 178 de pagini cîte cuprinde culegerea de *Povestiri* (1904), cu care se deschide primul volum din corpul *Operelor* lui Sadoveanu.

Pe linia ultimelor observații, merită o atenție specială grupul aliterativ *fr ... fr*, rezultat din diferitele îmbinări sintactice posibile între substantivele *freamăt* și *frunză*. Iată, mai întîi, cîteva citate eminesciene, a căror frecvență demonstrează, încă o dată, receptivitatea poetului față de disponibilitățile expresive ale limbii române și în planul sonorității: „Ea trecea prin frunza-n freamăt / Și prin murmur de albine" (I, 66); „O, mamă, dulce mamă, din negură de vremi, / Pe freamătul de frunze la tine tu mă chemi" (I, 129); „o pădure neagră, deasă, mare, înfiorată de un lung freamăt de frunze" (PL, 18). Ca în atîtea alte locuri, cei trei rapsozi ai Țării-de-Sus se întîlnesc și de această dată: „Cîteodată tăcea: asculta freamătul frunzelor" (Sadoveanu, I, 64); „Pădurea care mi-i a doua mamă, / Care-n frunziș de-aramă și oțel / Fremătător la ea mă cheamă" (Labiș, 93). Fenomenul revine la Ion Pillat: „freamătul frunzelor, primăvăratic" (122), „Surd le freamătă frunzișul" (155), în poezia originală a lui George Murnu: „Și-mi tot freamătă din frunză pururi verde / Ramul frățior să mă dezmierde" (195) și în *Cartea Oltului* a lui Geo Bogza: „Oltul le-ar da freamătul unor fragile frunze" (128). Cum se vede din confruntarea citatelor, aliterează nu numai *frunză* și *freamăt* (în diferite relații sintactice: *frunza-n freamăt, freamăt(ul) de frunze, freamătul frunzelor*), ci și derivatele lor: *a fremăta, fremătător, frunziș*.

Un termen al lumii sunetelor, recurent în diferite combinații aliterative, este verbul *a plînge* cu derivatele sale substantivale: „plînge ploaia a pustiu" (Paraschivescu, 173), „plînge pomul frunze moarte" (pe aceeași pagină!), „Arhanghelul plîngea pe puntea cristalină" (Călinescu, I, 9), „Pămîntu-n plîns și-n scrum a-l potopi" (Labiș, 35), „parcă plîngeau ochii aceia mari" (Sadoveanu, III, 117).

[4] Comentariul pasajului, la Tudor Vianu: „Vîntul nu contenește să cînte în acompaniament și melodia lui este notată cu mijloacele unei dibace aliterații" (*Arta prozatorilor români*, București, Editura Eminescu, 1973, p. 222).

Aşa stînd lucrurile, este firesc ca aliteraţiile să se învecineze şi să prindă în mreaja lor formaţii onomatopeice reprezentative pentru universul sonor. Exemplul clasic este celebrul vers eminescian din descrierea bătăliei de la Rovine : „*Vîj*iind ca *vij*elia şi ca *pl*esnetul de *pl*oaie“ (I, 148). Dubla aliteraţie, extinsă asupra unor grupuri compacte de sunete *(Vîj ... vij, pl ... pl)*, cuprinde un cuvînt prin excelenţă onomatopeic *(Vîjîind)* şi altele cu fonetism sugestiv *(vijelia, plesnetul)*, reuşind să inculce întregului vers remarcabile virtuţi evocative.

Indice de seamă al oralităţii, onomatopeile împînzesc opera lui Sadoveanu, prezenţa lor fiind cît se poate de firească în ciclul *Povestiri din război* : „Cîteodată şi puştile prindeau a pîrîi“ (II, 72). Din *Fraţii Jderi* : „Pe Pleşu era negură ; căluţii sunau harnic *pocănind* în piatră cu copitele nepotcovite“. „Brazii aveau şuiet de şuvoaie“ (XIII, 420) ; „În fund *forfotea Izvorul* Alb“ (XIII, 499). Din *Păunul* lui Ion Barbu : „Se ploconea răsăritean şi *m*oale, / *M*ălai din *m*îna ta să ciugulească. / Albastru *pîlpîia* şi cald, la poale, / Ca *p*înzele alcoolului, în ceaşcă“ (176). Arghezi : „*V*alea se *vaetă* toată“ (I, 172). Pillat : „ploaia cu o mie de *f*uioare / *F*oşnindu-şi *f*uga peste lanuri verzi“ (170). Procedeul îi stă la inimă lui Ion Lăncrănjan, după cum se poate constata străbătînd cîteva citate din *Cordovanii* : „bucşiile căruţei *zuruiau* şi *zdrăngăneau* speriate“ (I, 447) ; „Carul a început să *zuruie* mai tare *zdrăngănind*“ (II, 47) ; „Carul se mişca greoi şi *scîrţîia* şi *scrîşnea*“ (II, 358) ; „am *bodogănit* şi-am *bombănit*, *b*iciuind *b*oii“ (III, 342 ; cf. 336, 339). Două verbe onomatopeice aliterează în *Şatra* lui Zaharia Stancu, după ce aliteraţia fusese pregătită : „*V*ăzduhul, care ...rămăsese neclintit şi *v*îscos, *v*ui şi *vuvui* din ce în ce mai tare“ (45). Se vede clar că al doilea verb *(vuvui)* dezvoltă şi amplifică sugestia sonoră cuprinsă în cel dintîi *(vui)*.

Aspectul vorbit al românei — ca şi al celorlalte limbi romanice — înregistrează relativ rar fenomenul aliteraţiei [5] : „*b*un şi *b*lînd“ ; „în *l*ung şi-n *l*at“ ; „*m*ic şi *m*are“ ; *m*ulte şi *m*ărunte“, „*p*raf şi *p*ulbere“, „*v*al-*v*îrtej“. Foarte solicitată în poezie şi în proza artistică, aliteraţia se dovedeşte utilă numai în măsura în care scriitorul percepe valenţele expresive ale sunetelor şi ştie să le actualizeze în condiţii contextuale apropriate.

După natura sunetului iniţial repetat, distingem două tipuri de aliteraţii : *consonantică* şi *vocalică*. Raportul numeric dintre consoanele şi vocalele limbii române — mai cu seamă în poziţie iniţială — face ca aliteraţia consonantică să fie mult mai bine reprezentată [6] : „*B*lînda *b*atere de vînt“ (Eminescu, I, 75), „După un semn / *C*lătind catargele / Tremură largele / Vase de lemn“ (Eminescu, IV, 378), „O, *d*ulce-al nopţii mele *d*omn, / *D*e ce nu vii tu ? Vină !“ (Eminescu, I, 168), „Doar în răstimpuri *f*işie alene *f*runzele adormite prin copaci. Un *f*uior de *f*um se opinteşte să se înalţe“ (Rebreanu, *Ion*, 10), „*g*îlgîie în *g*îtlej“ (Sadoveanu, XIII, 353), „Nu o dată m-au *h*orit *h*imere“ (Tudor George, 33),

[5] Cf. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 93 ; un inventar selectiv al aliteraţiilor din limba vorbită la Ovid Densusianu, *art. cit.*, p. 106.

[6] Cf. Constantin Milaş, *art. cit.*, p. 136.

„*j*ocurile-mi *j*une“ (Eminescu, I, 6), „spuma de *l*umin-a *l*icuricilor verzui“ (Blaga, 51), „Să mă lăsați să *m*or / La *m*arginea *m*ării“ (Eminescu, I, 216), „*N*egru, *n*umai *n*oian de *n*egru“ (Bacovia, 21), „*P*rin noapte simt o *p*îlpiire de *p*leoa*p*e“ (Blaga, 51), „tot ce mișcă-n țara asta, rîul, *r*amul“ (Eminescu, I, 147), „Caii *s*cutură prin aer *s*unătoarele lor *s*albe / Răpind *s*ania ușoară care lasă urme albe“ (Alecsandri, 326), „Vijelia șerpuia cu șuiete prelungi“ (Sadoveanu, XVI, 74), „Numai pe *t*ine *t*e am *t*recătorul meu *t*rup“ (Blaga, 65), „Din *ț*îrîit sub*ț*ire de *ț*ințar / Voi *f*ăuri *f*iori ca niște *f*ire, / Din *ț*îrîit sub*ț*ire“ (Philippide, 16), „Un *f*oc uriaș de *v*reascuri *v*arsă *v*aluri roșii de lumină peste cisla cărăușilor“ (Sadoveanu, I, 38), „*z*vonurile *z*avistiei“ (Sadoveanu, V, 49).

Aliterațiile vocalice sînt mai rare : „*A*corduri, *a*rpegii, *a*rmonii“ (Bacovia, 161), „E *a*lbul *a*prins de sînge-nchegat“ (*idem*, 13), „*a*rcan de *a*ur *a*măgeu“ (Murnu, 105). Produce aliterații mai cu seamă vocala *a* : „un miros *a*mețitor și-o *a*burire *a*lbăstruie“ (Lăncrănjan, III, 524) ; „Jder îngenunchè la marginea grumazului *a*lb de *a*pe“ (Sadoveanu, XIII, 499). Senzație frapantă de lumină, sporită de amănuntul că *a* stăruie, sub accent, în context : „*m*árginea grum*á*zului *á*lb de *á*pe“.

Sprijinită de repetarea consoanelor continue *l* și *n*, aliterația *a* ... *a* dobîndește valori eufonice remarcabile : „o pleoapă *a*lene-*a*lu*n*ecînd“ (Tudor George, 181). Dar cel mai notabil text de acest gen îl aflăm la Eminescu în *Mortua est* : „Cînd torsul s-aude l-al vrăjilor caier / *A*rgint e pe *a*pe și *a*ur în *a*er“ (I, 37). Toate cele patru cuvinte aliterante sînt substantive bisilabice : primul — *argint* — formează un iamb (v-), celelalte trei : *ape, aur, aer*, tot atîția trohei (-v), cu precumpănirea vocalelor, în raport, față de consoane, de 2 : 1 *(a, e ; a, u ; a, e — p, r, r)*.

Realizează ecouri eufonice aliterația lui *ú* în poziție nazală : „*Ú*mbra *ú*medă din codri“ (Eminescu, I, 162), „În *ú*mbra dúlcilor povești / Din nopți o mie *úna*“ (*idem*, I, 185).

Cele două tipuri aliterative stabilite mai sus — consonantic și vocalic — pot să se adune în același context : „*S*eceri dintre *s*ece*t*e-au *s*clipit ! / Chemi zidul ars, cu ierburile cimbruri, / *A*nulare unor *a*lbe timpuri, / Sub *a*rginții muntelui orbit“ (Ion Barbu, 167). Deci : *s(éce) — s(éce) — s, A — á — a*. O rețea mai deasă și o urzeală mai învîrstată a aliterațiilor — într-o strofă de Voiculescu : „*Cul*cat pe *cul*mi *a*mare *de* vînt și *a*mintire, / *A*scult cum *umb*lă *umb*ra *vie*ții jos în *v*ale. / *Plă*pîndul *plîns* de *pl*antă mi-aduce fără știre / Mireasma unui zîmbet din floarea gurii tale“ (II, 13). Așadar : *C(ul) — c(ul) ; a — a — A, u(mb) — umb ; v — v, Pl — pl — pl*. Grupurile *u — u* și *su — su — s* delimitează chenarul acestei fraze din Sadoveanu : „*U*mbla *u*rsul la zmeură pe la coada tăului ; ș-un pribeag hălăduia *sub*t o *sur*pătură de *s*tîncă“ (XV, 246).

Cînd cuvintele aliterante se succed nemijlocit sau la o distanță infimă unul de altul, aliterația se realizează *în contact* : „În *su*fletu-mi *s*trivit de groază / *P*ăgîne *p*atimi *p*rind să fiarbă“ (Goga, 100) ; „ochiul tău atît de tristu-i, / Cu-a lui umed-adîncime toată *m*intea *m*ea o *m*istui“

(Eminescu, I, 155). E de reţinut că efectul eufonic creşte, datorită faptului că nazala *m* apare şi în structura altor cuvinte din context („u*m*ed — adînci*m*e"). Aceeaşi observaţie rămîne valabilă şi pentru sunetul *p* în versurile care urmează : „Să verşi *p*ăgîn *p*oto*p* de a*p*ă / Pe şesul holdelor de aur" (Goga, 12), „a*p*a repede cu *p*ăstrăvi *p*estriţi" (Labiş, 351). În versul lui Mircea Ciobanu „*C*ad în capcană cîntînd despre ruguri" (19), aliteraţia lui *c* este mai frapantă datorită prezenţei lui şi în interiorul substantivului *capcană*.

Alte aliteraţii în contact : „Şi *l*or *l*ene *l*e e parcă" (Beniuc, 29), „împuşcăturile se prelungiră în *p*onoare *p*rofunde" (Sadoveanu, VIII, 342), „Dar *z*înele *z*vîrlără *z*arul" (Pillat, 246). Aliteraţia în contact poate servi ca element de sudură a componentelor unor grupuri sintactice compacte : „Ca o apă-n *s*oare *s*uie / Oamenii pe *str*îmbe *str*ăzi, / Şi-n *s*tindarde *v*întul *v*uie" (Labiş, 47). Prezenţa cuvintelor relaţionale — de pildă a prepoziţiilor — nu distruge „contactul" termenilor care prilejuiesc aliteraţia : „Şi încet înaintează în *l*ovire d e *l*opeţi" (Eminescu, I, 154). Morfemele diatezei reflexive şi ale modului conjunctiv nu împiedică, nici ele, constituirea acestui tip de aliteraţii : „Ai putea să lepezi cîrma şi *l*opeţile s ă *l*epezi" (Eminescu, I, 155), „Şi dacă norii deşi s e *d*uc" (Eminescu, I, 193).

Cînd aliteraţia prinde trei cuvinte (Sadoveanu, VIII, 369 : „Cînd e vînt, [iepurele] să nu-l cauţi la păpuşoare, pentru că-l *su*pără *su*netul *s*trujenilor"), contactul poate fi menţinut de primele două, chiar cînd al treilea se răzleţeşte, oarecum, de ele : „Atîtea *p*atimi *p*lîng în glasul / Cuvîntătorului *p*ărinte" (Goga, 17).

Dar aliteraţia se poate constitui şi *la distanţă*. Următoarea strofă eminesciană cuprinde două asemenea cazuri : „Numai luna printre ceaţă / *V*arsă apelor *v*ăpaie / Şi te află prinsă-n *b*raţe, / *D*ulce *d*ragoste *b*ălaie" (I, 210). Aliteraţiilor la distanţă *(V ... v, b ... b)*, li se adaugă una în contact : *D — d* („*D*ulce *d*ragoste"). Bacovia : „De *s*ineală, de aur, de *s*înge" (33) ; Labiş : „vînturile, *b*uciumînd din corn de *b*ouri" (396).

Indicele de frecvenţă a sunetului repetat poate fi diferit, începînd cu cifra 2 şi continuînd cu cifre superioare.

(2) „Din *v*alurile *v*remii, iubita mea, răsai" (Eminescu, I, 213), „*V*înturile, *v*alurile" (Eminescu, IV, 396), „Arcuşul unei *v*echi *v*iori" (Philippide, 11). Sadoveanu : „Văzduhul însă era *p*lin de *p*îcle" (VIII, 103). „*pl*aurul *pl*utitor" (VIII, 321), „Greu-Pămîntului *m*ormăi cu *m*înie" (VIII, 358). Tot din Sadoveanu, un text ceva mai întins, care reclamă şi un comentariu mai cuprinzător : „Priveam amîndoi mişcarea încordată a muncitorilor şi stăteam de vorbă. În răstimpurile cît tăceam, auzeam *b*ătaia *b*ărzilor, ori sunetele ascuţite ale gealăului, care se amestecau cu glumele lucrătorilor. Cînd tăceau ş-acestea, se întindea o pace de loc depărtat şi singuratic şi zvonurile livezii se deşteptau din cînd în cînd în jurul nostru ca într-o somnie" (V, 242). Că aliteraţia — realizată printr-o consoană explozivă *(b ... b)* — este apropriată conţinutului se vede atît din înţelesul cuvintelor aliterante, cît şi din sensul

general al fragmentului : e vorba de zgomote ale muncii (*bătaia bărzilor, sunetele gealăului*), cu atît mai desluşit perceptibile cu cît ele se grefează şi se reliefează pe fondul t ă c e r i i („În răstimpurile cît *tă*ceam", „Cînd *tăceau* ş-acestea, se întindea o *pace* de loc depărtat şi singuratic şi *zvonurile* livezii *se deşteptau* din cînd în cînd"). Alternanţa *sunet — tăcere* constituie unul din marile r i t m u r i ale naturii sadoveniene.

(3) „*M*ergea *m*îhnit spre *m*îndrul său iatac" (*Odiseea*, I, 20), „Şi *n*ouă *n*opţi pe-a *n*avei rămăşiţă / Umblai pe mări" (*Odiseea*, I, 290), „O surdă *m*olimă cu *m*ască *m*ilostivă" (Murnu, 203), „Pe drumul tras de *b*iciul *b*ărbosului *b*oar" (Călinescu, I, 30). Sadoveanu : „Şi peste un amurg arămiu, care cobora zarea de la miazăzi la miazănoapte, *n*ăvăli*r*ă *n*ourii *n*insorilor" (V, 412). Opţiunea pentru dubletul *nour* este determinată, între altele, de rîvna organizării ritmice a zonei endecasilabice unde acţionează aliteraţia : v v — v — v v v — v v („*năvălir*ă *nourii ninsorilor*"). Şi acest gen de aliteraţie îşi extinde, uneori, „ecoul" prin reluarea, în poziţie internă, a sunetului aliterat. Un interesant exemplu la Tudor George : „Scoţi unghia / *p*rin *p*liul *p*înzei *s*parte / Ca ghim*p*ul ierbii / des*p*icînd zăpezi" (387). În versurile următoare, al treilea termen aliterant — neologismul *bovaric* — devine expresiv numai „aliniindu-se" cu ceilalţi doi : „Nu-mi plac nici *b*ăieţoii cu *b*ubu*r*oase feţe, / Schimonosind *b*ovaric să-nchipuie ce nu-s" (Labiş, 276).

(4) „Peste fîntîni, *s*ecate de la *s*ine / *S*tă *s*eceta cu ciuturile pline" (Păunescu, 125). Imagine remarcabilă, întemeiată pe contrastul violent dintre golul concret şi „plinul" abstract al ciuturilor. Aliteraţia cvadruplă participă la sugestia „lipsei" : tenace şi hărţuitoare. Detaliu : participiul adjectival *secate* şi substantivul *seceta* — desemnînd aspecte ale realităţii legate cauzal — sînt alcătuite din aceleaşi litere (nu sunete !) dispuse diferit. Alte citate : „Şi-al vieţii *d*ulce *d*uh *d*in el se *d*use" (*Odiseea*, I, 288), „*M*iresme *m*oi ca *m*îinile *m*ărunte" (Philippide, 17). Să se remarce, aici, frecvenţa nazalelor *m* şi *n* şi în interiorul cuvintelor care participă la aliteraţie. La acelaşi poet : „*P*e *p*untea de *p*etale albe, *p*line" (33).

(5) Amplă aliteraţie consonantică, înzestrată cu incontestabile valori eufonice şi evocative, cultivată de poeţii veacului nostru : „Întinereşte *lum*ea şi *lum*ina / Şi *l*impezita *l*inişte se *l*asă" (Pillat, 187), „Pe *v*aluri *v*ii *v*estind *v*uirea *v*erde-a / Furtunilor" (Pillat, 174), „*P*rin galbene *păş*uni de *păp*ădie / *P*aradoxalul *p*apă de hîrtie" (Philippide, 39).

(6) „*P*ecetea feţii — stampă *p*aceaură / Ca *p*intenii *p*ecetluiţi *p*rin *p*lumb (Tudor George, 445). Sunetul exploziv aliterat (*p*-), ivindu-se şi în ultima silabă din *stampă*, realizează grupul, aproape cacofonic, *pă — pa*, care devine expresiv prin simplă raportare la conotaţiile substantivului *paceaură* (din turceşte), întrebuinţat, aci, cu valoare adjectivală.

Aliteraţia se poate închega şi din consoane diferite, care au însă o trăsătură articulatorie comună, de pildă bilabialitatea : „În *p*ortul *b*lond al unei *m*ări din Nord / Au debarcat corsarii *b*runi din Sud" (Mi-

nulescu, 116). Seria oclusivelor bilabiale, alcătuită din surda *p* şi sonora *b*, participă adesea la închegarea aliteraţiei sadoveniene : „umbra severă a *b*ătrînului *p*reot *p*ăgîn“ (XII, 10 ; final amfibrahic : v — v v — v v —) ; „a *p*rins a *b*ate o *p*loaie *p*iezişă“ (XV, 77 : v — v — v v — v v — v) ; „*b*ătea în *b*ălţat cu *p*intenii“ (XVIII, 131). Prezenţa aceluiaşi verb — *a bate* — în ultimele două citate pare a fi semnificativă. Labiş : „Văd o-nserare *p*lină de lumină / *P*lutind *p*e *b*ucla unui *b*rîu de *b*rad“ (239).

f — v : „S-a auzit *f*iorul *v*întului în *v*îrfurile brădetului“ (Sadoveanu, XIII, 988) ; „Şi *v*întul prin *f*runze *f*oşnind / În noapte *f*oşnind“ (Pillat, 129).

s — z : „Cînd se descopăr în răsărit genele *z*ilei, întăi *se s*crijelează *z*area cu sînge“ (Sadoveanu, XIII, 348). Aşadar : z ... s ... s ... *z ... s*. Imaginea „scrijelării“ e susţinută şi de coliziunea grupului *ză — za* („se scrijelează *za*rea“).

n — m : „*n*eaua *n*ouă şi *m*oale“ (Sadoveanu, V, 426) etc.

În majoritatea lor, citatele de pînă acum au ilustrat cazuri de aliteraţii s i m p l e, realizate, adică, prin repetarea aceluiaşi sunet sau grup de sunete, aflat în poziţie iniţială.

Aliteraţiile c o m p l e x e comportă, în cadrul aceleiaşi unităţi sintactice (propoziţie, frază), o succesiune de două sau mai multe aliteraţii simple diferite : „Miraj *f*luid, *f*ormă *f*ugară, / *S*trăbate *s*urele poteci“ (Ion Barbu, 23) ; „*S*înt *s*olitarul *p*ustiilor *p*ieţe“ (Bacovia, 17) ; „O *p*ictură *p*arfumată cu *v*ibrări de *v*iolet“ (Bacovia, 40) — „corespondenţă“ tipic simbolistă : culoare, sunet, parfum ; „un *d*or cu *d*ulci *f*ioruri *f*urtunoase“ (Labiş, 93) ; „Mă chemi şi eu la *t*ine vin *t*iptil, / Şi-n *f*oşnetul luminii din *f*runzişuri / Mă *f*aci din *n*ou *n*evinovat copil“ (Labiş, 130).

De cele mai multe ori aliteraţiile complexe învederează înlănţuiri de două sau trei aliteraţii simple diferite. Proza lui Sadoveanu oferă exemple numeroase şi interesante :

l(u) ... l(u), m ... m : „Dar soarele umplea *lu*mea de *lu*mină şi *m*ugurii *m*estecenilor unduiau deasupra izvoarelor“ (VII, 468) ;

l(u) ... l(u), p ... p : „*lu*mina *lu*nii începu a curge în *p*oieni ca o *p*loiţă“ (VII, 512). În ambele citate de pînă acum grupul *lu-* este urmat de nazale *(m, n)* ;

l(u) ... l(u), p ... p, p ... b : „Dar acolo, departe, *luc*eşte o *lu*mină mare, *p*este *p*osomorîtele şi albastrele *p*ăduri de *b*rad“ (VII, 302) ;

p ... p, s ... s ...s, s ... s : „*P*rin *p*acea fumurie a adîncurilor nedesluşite trecu cu *s*unet *s*trident, ca o *s*fîşiere de mătasă, apoi mugi o *s*pargere *s*urdă“ (VIII, 194). În grupul sintactic *trecu un sunet* notabilă este şi dispunerea simetrică a vocalelor :

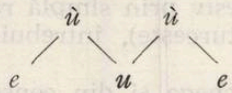

p ... p, t(ru) ... t(ru) : „*p*erne şi *p*oclăzi, aşteptînd *tru*puri *tru*dite“ (XVIII, 195) ;

p ... p, v ... v(a) ... v(a): „s-au apropiat de *p*runduri *p*ustii și în fund s-au *v*ăzut licărind solzii de *va*luri ai *va*dului“ (XVIII, 40);

r(ăs) ... r(ăz), b ... b: „se iscă *răs*coală și *răz*boaie, *b*întuie *b*oliște și foamete“ (XII, 166). În prima propoziție aliterează elementele subiectului multiplu, în cea de-a doua, predicatul și primul subiect;

s ... s, f ... f: „Nicoară a *s*imțit *s*trăbătîndu-l un *f*ior *f*ierbinte“ (XVIII, 310).

Și de data aceasta o seamă de imagini vizuale, printre care și aceea a lunii, sînt sprijinite de revenirea lichidei *l-* în diferite combinații aliterative, îndeosebi în poezie: „*l*una *l*ividă *s*ticlind în *s*părtura de geam“ (Labiș, 79), „Pe-un geam pătrunde *l*acul cu *lum*inoasa-i *lum*e, / *ș*op*t*e*ș*te-n cupe vinul cu *ș*opotele-i moi“ (Labiș, 79), „Reci *lim*pezile *lin*iști te-ncearcă și prind coajă / Pe *f*răgezimea feții cu *f*lori de mărgărint“ (Pillat, 172), „De ea se *f*rînge *v*înt și *v*al, / Prin ea *lum*ina *lun*ii trece“ (Pillat, 220).

Aliterația complexă trimembră se alcătuiește din succesiunea a trei aliterații simple, fiind cu atît mai pregnantă cu cît virtuțile ei sonore lucrează în contexte relativ înguste. Mai întîi, cîteva exemple din Sadoveanu:

c ... c, p ... p, t ... t: „coborau o cărare singuratică, *p*rintre *p*onoare *t*ăcute și *t*ainice“ (VII, 421);

p ... p, b ... b, m(u) ... m(u): „*p*escarii au *p*ipăit *b*anii de *b*rudină și s-au arătat *mul*țumiți de *mu*șteriul lor“ (XVIII, 26);

r(ă) ... r(ă), p ... p, t(a) ... t(a) ... t(a) ... t: „Jungherul crunt și ochii *r*ăi ai *răz*ășului spuneau ceva, — dar *p*icăturile de *p*ăcură ale *ta*tarului erau *ta*inice ca *t*otdeauna“ (V, 615);

s ... s ... s ... s, p ...p, d ... d: „țapul *s*e *s*cutură, *s*ări *s*printen *p*este *p*îrău și *d*ispăru în *d*esișuri“ (III, 280). Prezența sunetului *-p-* în grupul consonantic *spr-* din epitetul *sprinten* vestește și consolidează aliterația bilabialei *p (peste pîrău)*, ultima din suita celor trei;

v ... v, d ... d, m ... m: „Nelinișt*e* a undei..., / *V*ibrînd sub *v*înt *d*e *d*orul *m*arei *m*ări“ (Labiș, 401). Să se remarce apoi potrivirile sonore în interiorul cuvintelor prinse în aliterații: *-înd* / *-înt* („*V*ibr*înd* sub *vînt*“), *-r-* / *-r-* („*m*ar*e*i *m*ări“).

La Ion Barbu, primele două din cele trei aliterații în lanț, cîte se succed în strofa următoare din *Panteism*, sînt reluate în spațiul strîmt al ultimului vers: „Vom *c*oborî spre *c*alda, impudica Cybelă, / Pe care *f*lori de *f*ildeș ori umed putregai / Își înfrățesc de-a valma *t*elu*r*icul lor *t*rai / Și-i vom cuprinde coapsa *f*ecundă de *f*emelă“ (13). Repetarea sunetelor inițiale — tenace răspîndită în fiecare vers al strofei — pare să puncteze decizia fermă implicată de formele literare de viitor *(Vom coborî, vom cuprinde)*.

Aliterația trimembră se îmbină cu repetiția lexico-sintactică la Arghezi, slujind, amîndouă, intenția insistenței: „*V*ai de noi, ce *v*înt cumplit! / *Z*ece *z*ile-a viscolit, / *Z*ece *no*pți și *z*ece *z*ile / Huruiau mii de tocile, / Ascultînd, printre nămeți / *S*uliți, *s*ăbii și *s*ăgeți“ (III, 58).

Poezia — intitulată *Viscolul* — debutează printr-o imagine vizuală şi acustică totodată („*Ia*tă, *ia*rna vine albă, / *S*unînd ţurţurii din *s*albă"), iar înnădirea sunetelor în acelaşi vers şi de la un vers la altul se difuzează în contexte destul de ample : „Armăsarii-n *l*umea *l*argă / Călcau Dunărea *s*-o *s*pargă, / Cu cirezile *n*ăuci, / *S*periate de *n*ăluci, / *N*ăvălind să se *a*funde, / *A*iurite, în neunde, / Bărăganu-i, între zări, / *Coa*me, *coa*rne şi spinări. / De harapnice şi *b*ice / *B*olţile stăteau să *p*ice, / Şi în huiet de urale / *S*tîlpii lor să *s*e *p*răvale". Către sfîrşit : „*P*iţigoi şi *p*itulici, / Noduri *par*că de *pan*glici" (III, 58—60).

În *Cîntec de leagăn* (Pillat, 137—138) îndemnul, în şoaptă, către somn şi vis se întruchipează prin virtuţile incantatorii ale repetiţiei, prin infuzia concentrată a aceloraşi sunete, multe în poziţie iniţială. Această repetiţie fonetică este un puternic liant al componentelor celor şase structuri nominale trimembre, care ocupă tot atîtea versuri ale poemului, distribuite cîte două în fiecare strofă :

„Dormi, dormi, să te-adorm ţi-am adus
Fluturii, frunzele, florile
Şi norii tiviţi de apus,
Ce zboară pe sus,
Serile, stelele, zorile,
Să dormi ţi-am adus,
Ţi-am adus...

Dormi, dormi, să te-adorm ţi-au şoptit
Grîul, pîrîul şi rîul
Şi moara cu glas adumbrit,
De vînt potolit,
Grangurii, graurii, greieru,
Să dormi ţi-au şoptit,
Ţi-au şoptit...

Dormi, dormi, să te-adorm ţi-au atins
Umărul, umbrele, undele...
Sărutul lor ochii ţi-a stins,
Pe pernă au nins
Visele, vrerile, verile...
Şi somnul te-a prins,
Mi te-a prins..."

Componentele versului *Grîul, pîrîul* şi *rîul* nu fac aliteraţie, dar ele contribuie în cel mai înalt grad la „monotonia" premeditată a *Cîntecului,* prin faptul că ultimul dintre cei trei termeni *(rîul)* se cuprinde pe de-a-ntregul în alcătuirea fonetică a celorlalţi doi *(Grîul, pîrîul).* Cu excepţia acestui singur lanţ de substantive, toate celelalte 15 din secvenţele nominale amintite formează, fiecare în parte, cîte un dactil, amănunt care contribuie, şi el, la înfiripărea puterii de incantaţie a textului.

Aliterațiile consonantice „în serii" se pot „îmbrățișa" sau „încrucișa" — întocmai ca rimele — după diferite formule. Cea mai obișnuită constă într-un grup de două aliterații simple, dintre care una, realizîndu-se la distanță, prinde în arcul său pe cea de-a doua : *f ... t ... t ... f.* Sadoveanu : „Iar *f*oile moarte ale *t*oamnei *t*recute ne *f*oșneau sub pași" (VIII, 359) ; Philippide : „Covorul *m*olcom *l*ac de *l*înă *m*oale" ; Mircea Ciobanu : „Mîna copilului *t*aie cu *t*orța cuvintele" (19). Oclusiva bilabială surdă *p*, reluată la distanță, străjuiește aliterația „internă" a bilabialei nazale *m* : „O țară de *p*laiuri *m*ărețe *m*eleag de *p*ăstori" (Murnu, 171). Nazalele *n* și *m* se „îmbrățișează" la Tudor Arghezi : „*N*egura urzește, *m*olcomă și *m*ută, / *N*oaptea *n*entreruptă *n*emaiîncepută" (II, 147). La Ion Barbu sonora *v* desenează chenarul în interiorul căruia aliterează surda corespunzătoare : „*V*om merge spre *f*ierbintea, *f*renetica *v*ieață" (13).

Formulele de acest gen, relativ simple, se complică în contexte mai cuprinzătoare : „Ci-n *v*remea-n care ei *v*orbeau aceste, / Meseni *v*eneau, și toți cu cîte-un dar. / Bărbații deci, cu *v*inul cel ce este / *P*uterea *v*ieții-n *v*eselul *p*ăhar, / *V*eneau cu miei" (*Odiseea*, I, 91). Dacă însă izolăm din context versul „*P*uterea *v*ieții-n *v*eselul *p*ăhar", formula aliterativă întîlnește pe cele din citatele anterioare.

Încrucișările pot țese o pînză de sunete a cărei urzeală este uneori destul de complicată. Sadoveanu : „*N*ici *n*-am cînd *p*une *p*ușca la ochi ; numai o întind și trag și o *p*ocnitură cumplită *b*ufnește de se cutremură *p*ădurea" (III, 17). În această aliterație complexă, primele două cupluri (*n ... n* și *p ... p*) sînt mai ușor de sesizat ; formula ultimelor două aliterații este însă mai complicată : „o *p*ocnitură cumplită *b*ufnește de se cutremură *p*ădurea". Așadar, aliterația principală *p ... b ... p* este intersectată de o alta, secundară, *c ... c*. Aceeași complicată structură, în pasajul următor : „Dar trăsnetele izbucniră iar mai cumplite, *v*oinicii căzură în *v*aluri de *f*oc și *f*um și rîndurile rărite se traseră iar îndărăt" (II, 57). De data aceasta, ultimele două cupluri sînt lesne identificabile : *f ... f, r ... r,* iar primele două se încrucișează după formula : *c ... v ... c ... v.*

Departe de a fi un steril joc gratuit „de-a sunetele", aliterația, întrebuințată cu pricepere artistică, poate deveni un prețios instrument fonostilistic de sprijinire și reliefare a poeticului. Perceperea precumpănitor acustică a lumii — atît de caracteristică unora dintre scriitorii noștri, în special (dar nu numai) poeți — se materializează, cu ajutorul procedeelor aliterative, în imagini mai pregnante și mai convingătoare.

EDIȚII FOLOSITE

Vasile Alecsandri, *Poezii*, București, Editura Minerva, 1974.
Ioan Alexandru, *Imne*, București, Editura Eminescu, 1975.
Tudor Arghezi, *Scrieri*, I—IV, București, Editura pentru Literatură, 1962.
Ion Arieșanu, *Prietenul pe care-l caut pretutindeni*, București, Editura Eminescu, 1975.

George Bacovia, *Scrieri alese*, București, Editura pentru Literatură, 1961.
Ion Barbu, *Poezii*, București, Editura Albatros, 1970.
Mihai Beniuc, *Cu un ceas mai devreme*, București, E.S.P.L.A., 1959.
Geo Bogza, *Cartea Oltului*, București, Editura Minerva, 1976.
Lucian Blaga, *Poezii*, București, Editura pentru Literatură, 1966.
Emil Botta, *Versuri*, București, Editura Eminescu, 1971.
George Călinescu, *Opere*, I—II, București, Editura pentru Literatură, 1965.
Mateiu Caragiale, *Craii de Curtea-veche*, București, Editura pentru Literatură, 1965.
Mircea Ciobanu, *Cele ce sînt*, București, Editura Eminescu, 1974.
Ștefan Aug. Doinaș, *Anotimpul discret*, Editura Eminescu, 1975.
Mihai Eminescu, *Opere*, I—VI, București, Editura Fundațiilor, Editura Academiei, 1939—1963.
Mihai Eminescu, *Proză literară*, București, Editura pentru Literatură, 1964 (PL).
Octavian Goga, *Poezii*, București, Editura pentru Literatură, 1963.
Homer, *Odiseea*, I—II, Traducere de G. Coșbuc, București, Editura pentru Literatură, 1966.
Eugen Jebeleanu, *Hanibal*, București, Editura Cartea Românească, 1972.
Nicolae Labiș, *Primele iubiri*, București, Editura pentru Literatură, 1962.
Ion Lăncrănjan, *Cordovanii*, I—III, București, Editura pentru Literatură, 1963.
Ion Minulescu, *Versuri*, București, Editura pentru Literatură, 1964.
George Murnu, *Poeme*, București, Editura Minerva, 1970.
Miron Radu Paraschivescu, *Scrieri*, I, București, Editura pentru Literatură, 1969.
Adrian Păunescu, *Pămîntul deocamdată*, București, Editura Eminescu, 1977.
Alexandru Philippide, *Scrieri*, I, București, Editura Minerva, 1976.
Ion Pillat, *Poezii*, București, Editura pentru Literatură, 1965.
Liviu Rebreanu, *Ion*, București, E.S.P.L.A., 1955.
Mihail Sadoveanu, *Opere*, I—XVIII, București, E.S.P.L.A., E.P.L., 1954—1959.
Zaharia Stancu, *Șatra*, București, Editura Minerva, 1971.
Tudor George, *Balade*, București, Editura pentru Literatură, 1969.
V. Voiculescu, *Poezii*, I—II, București, Editura pentru Literatură, 1968.

Topica lui *mai* și a altor adverbe *(cam, prea, și, tot)* în construcții de tipul *(nu) mă mai duc*

C. FRÂNCU

0. Controversa lingvistică privind corectitudinea construcției de tipul *(nu) mă mai duc* sau a construcției de tipul *(nu) mai mă duc* [1] a avut ca rezultat acceptarea în normele limbii literare actuale a primului tip și respingerea ca „greșeală" de limbă a celui de al doilea, considerat ca dialectal [2] și pasibil de a provoca ambiguități.

S-a arătat apoi că, deși este un element general în limbă, adverbul *mai* prezintă particularități de distribuție, diferită în unele graiuri, atît față de alte graiuri, cît și față de limba literară [3]. Astfel, în unele graiuri (mai ales de tip moldovenesc) și în limba literară, adverbul *mai* are posibilitatea de a disloca anumite grupuri verbale sudate (formele verbale compuse și cele precedate de pronume aton, formele de conjunctiv cu *să* și cele de infinitiv cu *a*: *am mai dus; mă mai duc; să mai duc; vreau a mai duce,* în timp ce în alte graiuri (în special de tip muntenesc) această posibilitate este redusă, *mai* fiind adesea eliminat din grupul verbal și proiectat în fața acestuia *(mai am dus; mai mă duc; mai să duc; vreau mai a duce)* [4]. În sfîrșit, în graiurile vestice (bănățean și crișean) a fost remarcată extinderea posibilităților de dislocare ale lui *mai:* el poate să apară între verbul copulativ a *fi* și numele predicativ (*fata lui nu-i mai fată* pentru *fata lui nu mai e fată)* sau între verbul predicativ *a fi* și subiect sau complementul circumstanțial de loc și de timp *(el nu-i mai pe lume,* pentru *el nu mai e pe lume; nu-i mai ce mînca* pentru *nu mai e ce mînca etc.)* [5].

---

[1] Cf. A. Baciu, *Din dicționarul greșelilor noastre de limbă,* în *Societatea de mîine,* II, 1925, p. 92; D. Dan, *O problemă de limbă privită rațional,* în *Orizont,* 2, nr. 1 din 1 IV 1939, p. 17—27; *idem,* în *Viața românească,* XXXI, 1939, nr. 3, p. 57; Gh. Reviga (Al. Graur), *Mai,* în *Tempo,* 8, nr. 2089 din 23 V 1940, p. 2.

[2] Cf. Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor",* ediția a II-a, București, 1947, p. 450—451; I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române,* București, 1961, p. 82; Gr. Brîncuș, *Graiul din Muntenia (descriere pe baza materialului din volumul Opincaru de Gr. M. Jipescu),* în *Limba română,* XXII, 1973, nr. 1, p. 42; Mioara Avram, *Particularități sintactice regionale în dacoromână,* în *Studii și cercetări lingvistice,* XXVIII, 1977, nr. 1, p. 29—33; Valeria Guțu Romalo, *Corectitudine și greșeală,* București, 1972, p. 118—119.

[3] Cf. Mioara Avram, *loc. cit.,* p. 29—30.

[4] Ultimele două tipuri de construcții *(mai să duc; vreau mai a duce)* sînt extrem de rare chiar în graiurile de tip muntenesc; ele nu vor fi luate în discuție în lucrarea de față.

[5] Cf. Mioara Avram, *loc. cit.,* p. 30; Cornelia Cohuț și Magdalena Vulpe, *Graiul din zona „Porțile de Fier", I, Texte. Sintaxa,* București, 1973, p. 378.

0.1. Ceea ce a fost discutat mai puțin pînă acum a fost diacronia construcțiilor menționate, răspîndirea lor veche în limba scrisă și în cea vorbită, în dialecte și în graiuri. Astfel, nu se știe dacă tipul de construcție *(nu) mai mă duc,* considerat ca o „greșeală" de limbă, este un arhaism sau o inovație recentă, un fenomen altădată mai răspîndit și restrîns treptat la o anumită zonă, sau un fenomen în plină desfășurare și expansiune. Ca și în alte cazuri, singura dovadă, pentru a clarifica lucrurile, o aduc textele vechi și geografia lingvistică. De aceea, în prezentul articol ne vom adresa textelor vechi românești și textelor dialectale pentru a cunoaște v e c h i m e a și r ă s p î n d i r e a construcțiilor amintite în diferite epoci de dezvoltare a limbii române. Luarea în considerație a situației din dialectele din sudul Dunării și mai ales a celei din textele aromâne din secolul al XVIII-lea ne va ajuta la fixarea cronologiei construcțiilor în discuție.

0.2. Întrucît în limba literară actuală, în afară de *mai,* sînt și alte adverbe care pot fi intercalate între pronumele aton și verb sau între auxiliar și al doilea component al unei forme verbale compuse *(cam, prea, și, tot)*[6], construcțiile cu adverbul antepus fiind respinse de norma literară (*c a m s-a dus* etc.), vom lua în discuție și topica acestor adverbe în textele românești vechi și moderne.

1. Examinînd textele din secolul al XVI-lea, constatăm că ambele tipuri de construcții, atît cel cu adverbul *mai* intercalat, cît și cel cu adverbul antepus, sînt atestate : „se nu se defaime mișei la băsĕrece, ce *mai* se și vatămă-se" (CV, 54^{v}/5), „*mai* mi-(i) bine" (*Glosele Bogdan,* 196^{r}, în TR, 426/16), „*mai*-l împresura" (CT, 78^{r}/15), dar „nu mă voiu *mai* muta" (PV, în PS, 117/23), „va *mai* iubi" (CT, 131^{r}/8), „am *mai* vîndut" (1595—1596, Glodeni-Dîmbovița, DIR, 26), „să nu se *mai* învăluiască" (1597, Suceava, DIR, 200), „nu voiu *mai* blestema" (PO, 33/26), „oamenii nu sufer să fie *mai* certați cu duhul mieu" (PO, 27/8), „nu va *mai* eși" (CC^{2}, 63/2) etc.

Cu toate că este atestată atît în textele care reprezintă graiurile sudice, cît și în cele care reprezintă graiurile nordice, construcția cu *mai* antepus, neintercalat în grupul verbal, este foarte rară în comparație cu cea cu intercalarea acestui adverb, care este generală în toate textele.

Construcția cu *mai* neintercalat este, în schimb, frecventă atunci cînd apar forme verbale cu auxiliarul sau pronumele aton în poziție enclitică : „nu *mai* clătescu-me (= nu mă mai clătesc, PS, 60/13—14), „agiutoriul meu nu *mai* mută-mă (CP, 111^{v}/15—16), „*mai* micșurămu-ne" (CP, 304^{v}/9), „*mai* scăzut-au au *mai* adaus-au" (1599, Transilvania, DIR, 114/23—24, 33).

1.1. O situație asemănătoare prezintă adverbele *prea, și, tot,* care apar atît intercalate, cît și antepuse grupului verbal : „le vor *prea* mîna" (PO, 114/22), „am *și* dzis" (RL, 278^{v}/15), „S-amu fi *și* goniți ... să ne-ară *și* spînzura și să ne-ară *și* sparge ... s-amu fi *și* uciș ŭ, *și* să ne-ară munci ... iară noi de acealea să nu ne întristăm" (CC^{2}, 120/15—19), dar

[6] Cf. Valeria Guțu Romalo, *op. cit.,* p. 118—119.

„sufletește *prea* să ne înfrîmsețăm“ (CC[2], 221/30), „Că şi-s fraţi şi *şi* se prind“ (RL, 229[v]/7). În cazul ultimului exemplu, *şi şi* nu-i o construcţie paratactică rezultată din repetarea conjuncţiei copulative, ci o construcţie formată din conjuncţia *şi* şi adverbul *şi*[7], care are fie funcţie de întărire, fie funcţie de atenuare (ca în limba actuală)[8]. Opoziţia dintre *şi* adverb şi *şi* conjuncţie se făcea prin accentuarea adverbului şi lipsa de accent a conjuncţiei, dar această distincţie „nu a satisfăcut limba literară, care a recurs la alte procedee pentru exprimarea unui conţinut identic“[9]. Unul din aceste procedee a rămas cel din unele graiuri, intercalarea adverbului *şi* între pronumele aton şi verb („şi se *şi* prind“ pentru „şi *şi* se prind“, din alte graiuri) sau între auxiliar şi al doilea component al unei forme verbale compuse („şi am *şi* venit“ pentru „şi *şi* am venit“ etc.).

În cazul adverbului *tot*, situaţia este mai complicată, căci încă din secolul al XVI-lea topica lui avea şi o valoare semantică, enunţurile de tipul „*tot* să să scrie“ (1597, Suceava, DIR, 200/12) şi „să se *tot* scrie“ nefiind echivalente, întrucît în primul adverbul are valoare momentană, iar al doilea, durativă.

1.2. Prin urmare, în textele din secolul al XVI-lea se întîlnesc atît construcţii cu adverbele *mai, prea, şi, tot*[10] care dislocă un grup verbal (intercalîndu-se între pronumele aton şi verb, între auxiliar şi al doilea component al unei forme verbale compuse), cît şi construcţii în care aceste adverbe nu au această posibilitate de dislocare, fiind aşezate în faţa grupului verbal. Primul tip de construcţie e cel mai frecvent şi e general cînd auxiliarul este în poziţie proclitică faţă de verb. Acest tip putea să apară în tot felul de propoziţii atît secundare, cît şi principale, dar era exclus la început de frază sau la începutul unei propoziţii independente (care într-o fază mai veche a românei şi a limbilor romanice, în general, nu puteau începe cu auxiliarul sau pronumele aton)[11]. Al doilea tip era extrem de rar în situaţiile în care pronumele aton era antepus verbului de bază *(m a i -l împresura)*, dar foarte frecvent cînd auxiliarul sau pronumele aton erau în poziţie enclitică faţă de verb *(m a i scăzut-au, m a i micşurămu-ne)*. Tipul *m a i scăzut-au* era general la începutul frazei şi în prima propoziţie a unei fraze realizate prin raport de coordonare, în timp ce tipul *au m a i scăzut* caracteriza a doua propoziţie principală dintr-o astfel de frază *(M a i scăzut-au şi au m a i*

---

[7] Cf. Florica Dimitrescu, *Observaţii asupra construcţiei paratactice daco-române ş i ş i*, în *Contribuţii la istoria limbii române vechi*, Bucureşti, 1973, p. 44—47.

[8] Cf. M. T. Kerschbaumer, *Ş i adverbial — mijloc de întărire, mijloc de atenuare*, în *Studii şi cercetări lingvistice*, nr. 4, 1968, p. 365—374.

[9] Cf. Florica Dimitrescu, *op. cit.*, p. 47.

[10] Adverbul *cam*, deşi atestat relativ frecvent în textele din secolul al XVI-lea (cf. DA, s.v. *cam*), nu a fost întîlnit în construcţiile analizate.

[11] Cf. W. Meyer-Lübke, *Die lateinische Sprache in den romanischen Ländern*, în G. Gröber, *Gründriss der romanischen Philologie*, II, 1888—1902, p. 490 ; H. Tiktin, *Gramatica română*, I, Bucureşti, 1895, p. 90 ; *idem, Zur Stellung der tonlosen Pronomina und Verbalformen im Rumänischen*, în *Zeitschrift für romanische Philologie*, IX, 1885, p. 594.

pus) sau propoziţiile subordonate *(zic că au mai scăzut).* Prin frecvenţa şi prin distribuţia sa mai largă, tipul *au mai scăzut,* cu adverbul intercalat ar fi putut să exercite o presiune paradigmatică asupra celuilalt tip, care ar fi dus la dispariţia acestuia. Au intervenit însă anumiţi factori, care au făcut ca tipul cu adverbul neintercalat să exercite el însuşi, în unele graiuri, o presiune paradigmatică asupra tipului cu adverbul intercalat. Este vorba, mai întîi, de abandonarea vechii topici a enclizei auxiliarului sau a formelor pronominale atone şi înlocuirea ei prin procliza acestor elemente *(mai văzutu-s-au* > *mai s-au văzut* şi *s-au mai văzut).* Un rol important pentru aceasta l-a jucat amuţirea lui *-u* final, prin care se realiza encliza, şi apariţia formelor pronominale cu *î-* protetic *(îmi, îţi, îi, îşi,* care permit procliza *(mai face-şi* > *mai îşi face* şi *îşi mai face)*[12].

Prin urmare, după ipoteza noastră, atunci cînd se produce o schimbare a topicii atonelor (pronume şi auxiliare) faţă de verb, adică atunci cînd acestea se antepun verbului, apar şi construcţiile de tipul *mai am văzut; mai îşi face* din construcţii mai vechi de tipul *mai văzutu-am; mai face-şi.* Acest lucru este posibil în graiurile în care sudura dintre părţile componente ale grupului verbal este atît de puternică, încît adverbele nu pot fi intercalate. În graiurile în care sudura dintre părţile componente ale unui grup verbal este mai laxă, trecerea de la encliza la procliza atonelor permite inserţiunea adverbelor, apărînd astfel chiar la început de frază construcţii de tipul *Am mai văzut; Îşi mai face* (din construcţii vechi *Mai văzutu-am; Mai face-şi).*

Privite din această perspectivă, construcţiile considerate munteneşti din zilele noastre de tipul *mai am văzut; mai îşi face* ne apar ca *inovaţii* rezultate din construcţii altădată generale la început de frază sau în propoziţii independente, de tipul *Mai văzutu-am; Mai face-şi.* Vechile construcţii sînt abandonate după trecerea de la encliză la procliza atonelor, după amuţirea lui *-u* final şi apariţia formelor cu *î-* protetic la pronume. Întrucît toate aceste fenomene se petrec mai întîi în graiurile de tip muntenesc[13], este firesc ca aceste graiuri să-şi manifeste preferinţa pentru construcţiile cu adverbul neintercalat. Pe de altă parte, preferinţa graiurilor munteneşti pentru aceste construcţii se poate explica prin faptul că formele verbale sînt mai sudate în acestea, au un caracter mai puţin analitic, aglutinarea elementelor grupului verbal este mai pronunţată. Graiurile nordice au o preferinţă pentru perifrază sau forme perifrastice : mai mult ca perfectul perifrastic, perfectul anterior *(am fost cîntat),* imperfectul perifrastic *(au fost mergînd)* sînt argumente pentru relaţia mai laxă între componentele unei forme verbale compuse din graiurile nordice.

---

[12] Cf. C. Frâncu, *Formele verbale şi pronominale cu î- protetic în limba română,* în *Dacoromania. Jahrbuch für östliche Latinität,* 5, 1979—1981, Freiburg/ München, 1983, p. 80—93.

[13] *Ibidem,* p. 90—91.

Aşa cum a arătat Dragoş Moldoveanu [14], în limba veche, în special în cea din secolul al XVI-lea, între elementele compuselor verbale se putea intercala întreaga clasă a adverbelor, datorită faptului că aceste elemente aveau un grad redus de coeziune. Ulterior, prin creşterea gradului de coeziune, adverbele respective sînt eliminate progresiv ; construcţia verbală tinde spre fuziune, rămînînd în normă numai cele cinci adverbe discutate mai sus *(mai, cam, prea, şi, tot)* [15]. Procesul de eliminare a adverbelor s-a desfăşurat mai rapid în sudul ţării, unde deja în secolul al XVI-lea numărul adverbelor inserate este mic, decît în cele nordice, mai conservatoare, care menţin pînă mai tîrziu, chiar pînă în zilele noastre, laxitatea construcţiei verbale şi, implicit, posibilitatea de dislocare a acesteia prin adverbe. De aceea, tipul *am mai făcut* corespunde *sistemului arhaic* cu adverbul inserat după primul element autonom al grupului verbal *(habeo + adv. + verb de bază).* Neavînd autonomie (după legea lui Wackernagel, dezvoltată de A. Meillet), adverbul nu putea preceda, într-o fază foarte veche, verbul plin *habeo.* Ulterior, prin transformarea acestuia din urmă în auxiliar şi sporirea gradului de coeziune cu verbul de bază cu care intra într-o formă compusă, el elimină orice intermediar, care l-ar menţine în poziţie suspendată. Astfel, tipul *mai am făcut,* prezent azi în graiurile sudice, este o *inovaţie* care corespunde tendinţei generale de evoluţie a grupului verbal în limbile romanice, reprezentînd o evoluţie integral îndeplinită, cu mari posibilităţi de generalizare, indiferent de norma literară.

2. În textele din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea nu asistăm la schimbări importante în distribuţia adverbelor în construcţiile în discuţie, ci numai la modificări privind factorul statistic, frecvenţa unui tip sau a altuia şi repartizarea teritorială a lor.

Astfel, construcţiile cu adverbul *mai* intercalat între pronumele aton şi verb sau între auxiliarul antepus şi al doilea component al unei forme verbale compuse sînt frecvente în toate textele, indiferent de provenienţa lor regională : „alţii n-au *mai* eşit“ (A, 103/32), „nu l-au *mai* tăinuit“ (1620, Iaşi, DR, 56), „mă *mai* rog“ (1620, Cîmpulung, Bucovina, SB, 90), „vom *mai* scrie“ (1651, Muntenia, SD, X, 59), „au *mai* avut“ (1695, Muntenia, SD, X, 135), „nu se va *mai* pocăi“ (CMT, 219), „n-au *mai* sosit“ (1708, Muntenia, SD, X, 76), „să fugă cine a *mai* ajunge“ (1742, Vişeul de Mijloc, Maramureş, IM, 209) etc.

În schimb, construcţiile cu *mai* neintercalat cînd pronumele aton sau auxiliarul precedă verbul apar rar şi în această perioadă, ceea ce

---

[14] Cf. Dragoş Moldoveanu, *Formaţiile premorfologice din limba română veche,* în *Anuar de lingvistică şi istorie literară,* tomul XXVI, 1977—1978, p. 47—65 ; *idem, Date noi privind coeziunea grupurilor morfosintactice în limba română veche,* în *Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza“ din Iaşi,* Secţiunea III, Lingvistică, tomul XXVIII/XXIX, 1982/1983, p. 115—119.

[15] Dragoş Moldoveanu *(Formaţii premorfologice...,* p. 65) arată că motivul menţinerii celor cinci adverbe în interiorul grupului verbal este funcţia aspectuală pe care au dobîndit-o, prin diferenţiere poziţională. Acest element funcţional este singurul care se opune eliminării lor din corpul verbal, conform tendinţei generale romanice de consolidare a unităţii grupului.

înseamnă că difuziunea areală și lexicală a inovației era redusă : „*mai* își dezbătusă țara“ (N, 142), „orice *mai* va prisosi ... să să cheltuiască“ (1789, București, DIB, I, 553), dar „S-au *mai* ispitit“ (1791, București, DIB, I, 561). În afară de exemplul din *N*, deci dintr-un text moldovenesc, toate exemplele găsite cu această construcție apar în documente muntenești și oltenești din secolul al XVIII-lea. Acest lucru este o dovadă pentru relația mai strînsă dintre auxiliar și al doilea component al unei forme verbale compuse sau dintre pronume și verb în graiurile de tip muntenesc și pentru relația mai laxă dintre aceste elemente în graiurile de tip moldovenesc și mai ales vest-ardelenesc, care preferă intercalarea adverbului *mai* : „am *mai* scris“ (1747, Bucium, Ardeal, SD, XIII, 70), „nu ne *mai* trebuie“ (1767, Velchier, Ardeal, SD, XIII, 261) etc.

2.1. O situație asemănătoare cu cea descrisă mai sus se observă și în folosirea lui *mai* cu timpurile verbale supracompuse [16]. În limba veche, acest adverb apare de cele mai multe ori mai la dreapta, adică înaintea ultimului element al unei forme supracompuse : „aș hi *mai* făcut ... aș hi *mai* grăit“ (1651, Muntenia, SD, X, 149), „n-au fost *mai* plătit“ (1670, București, DIB, I, 147), „S-au fost *mai* pîrît“ (1710, Tîrgoviște, DRA, I, 242), „ne-am fost *mai* jeluit“ (1742, Iași, DRA, II, 266), „s-au fost *mai* judecat“ (1714, Baia de Aramă, DRA, I, 271) etc.

În cursul secolului al XVIII-lea se observă, în textele muntenești și oltenești, tendința de a deplasa spre stînga adverbul *mai* : „și *să mai fie șezut* încă 3—4 zile“ (*Cronica lui N. Mavrocordat,* CM, 153), dar de menținere a lui în dreapta, în textele reprezentînd graiurile nordice : „nu țin minte *să fi(e) mai fost* altă dată“ (1784, însemnare din Moldova, CID, 122). Din cele două exemple date, la care se pot adăuga numeroase altele, se observă că, în timp ce în textul din Muntenia *mai* apare între morfemul conjunctivului și auxiliar, în textul moldovenesc el se întîlnește între auxiliar și participiu. Ultima situație nu s-a impus în normele limbii literare moderne ; construcțiile de tipul *s-au fost mai judecat, ar fi mai zis, să fi mai zis,* curente mai ales în textele reprezentînd graiurile nordice din secolul al XVIII-lea (dar mai rare în cele reprezentînd graiurile sudice din aceeași perioadă), sînt considerate astăzi arhaice și regionale (cf. DLR, s.v. *mai*) [17].

2.2. În ceea ce privește adverbele *cam, prea, și,* și, mai ales, *tot,* acestea continuă să fie mobile în cursul secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea, apărînd atît intercalate între componentele grupului verbal, cît și antepuse grupului. Ca și în cazul lui *mai,* și la acestea se observă

---

[16] Prin *timp supracompus* înțelegem, preluînd o definiție a lui L. Tesnière, „un timp compus în care auxiliarul este el însuși compus“ („Un temps surcomposé est un temps composé dont l'auxiliaire est lui-même composé“, L. Tesnière, *Théorie structurale des temps composés,* în *Mélanges de linguistique offerts a Charles Bally,* Geneva, 1939, p. 168).

[17] Construcțiile de tipul *el au fost mai scriind* (1750, BCD, 121), cu *mai* între auxiliar și gerunziu, și de tipul „domnul *ar fi putut mai ușura țara*“ (RGI, 229), cu *mai* între *a putea* și infinitivul fără *a,* devin arhaice începînd cu secolul al XIX-lea, fiind concurate de construcțiile cu *mai* deplasat mai spre stînga : *el au mai fost scriind ; ar mai fi putut ușura.*

tendinţa pentru menţinerea dislocării în textele reprezentînd graiurile nordice şi tendinţa de antepunere în cele reprezentînd graiurile sudice : „s-au *can* uitat un lucru“ (1689, Moldova, ms. 86 din B.A.R., f. 127^{v}), „ar *cam* ajunge acum“ (1703, Ardeal, ms. 1436 din B.A.R., f. 107 ; 1709, Muntenia, DRA, I, 107), „să o *şi* vînză“ (1748, Vişeul de Sus, Maramureş, IM, 213), „au fost *şi* ştiind“ (1703, Braşov, ms. 1436 din B.A.R., f. 79), „au *şi* brumat pă zua de Ispas“ (1733, Beiuş, SD, XIII, 50), dar „Şi de atunce pînă acum *tot* au fost la sfînta mănăstire“ (1629, Muntenia, DRH, XXII, 617), „şi *tot* au avut pace“ (1629, Bucureşti, DRH, XXII, 685), „Şi *tot* i-au ţinut“ (1660, Bucureşti, DIB, III, 59 ; 1692, Bucureşti, DIB, III, 101), „şi *tot* să căuta în oglindă“ (1702, Braşov, ms. 1436 din B.A.R., f. 85), „mai jălui egumenul cum că *tot* îi mîncaţi moşiia“ (1715, Bucureşti, DRA, 279) etc. Situaţiile în care aceste adverbe nu sînt intercalate în formele verbale compuse care apar în textele reprezentînd graiurile nordice sînt foarte rare : „Iară Ector vitiazul *totu-i* îmbărbăta“ (1689, Moldova, ms. 86 din B.A.R., f. 124^{r}), „Iară elenii *tot* să ruga lui Ahileu“ *(ibidem)*.

Ca şi în textele din secolul al XVI-lea, în cele din secolele următoare folosirea intercalării sau antepunerii adverbului *tot* duce la diferenţieri semantice în regiunile în care topica era liberă, căci între enunţuri de tipul „am *tot* dus pe părinţi“ (1735, Craiova, DRA, I, 352), „moşie ce ... au *tot* ţinut-o“ (1727, R. Vîlcea, BCD, 27), cu adverbul intercalat, şi enunţuri de tipul „*tot* ar fi avut vreme“ (1709, Muntenia, SD, X, 106), „*tot* să căuta în oglindă“ (1703, Braşov, ms. 1436, f. 85), cu adverbul antepus, există valori de intensitate diferite ale adverbului. Din acest motiv, credem că, începînd cu secolul al XVI-lea, topica lui *tot* primeşte treptat o valoare semantico-stilistică acolo unde exista posibilitatea de alegere între intercalare şi neintercalare. Această valoare putea să fie un factor de stabilitate, care va fi constituit o stavilă pentru eliminarea lui definitivă din interiorul grupului verbal.

2.3. O problemă aparte este cea a dublelor determinări adverbiale, a ordonării celor două adverbe între ele. Astfel, dacă în aceeaşi construcţie apar *şi* şi *mai*, atunci primul trebuie să preceadă pe cel de al doilea în toată perioada veche : „am *şi mai* scris“ (H, 69), „aş fi *şi mai* îngăduit“ (1697, Transilvania, SD, X, 278), „l-au *şi mai* bătut“ (1742, Iaşi, DRA, II, 266) etc. În textele reprezentînd graiurile munteneşti se observă tendinţa de a antepune pe *mai* grupului verbal, dar a lăsa intercalat pe *şi* : „*mai* am *şi* scris“, „*mai* l-au *şi* bătut“ etc. Pe de altă parte, în unele graiuri în care dislocarea este curentă există o opoziţie semantică dată de ordonarea celor două adverbe : *am şi mai scris* / *am mai şi scris* „regularitate“ / „neregularitate“ ; „periodicitate“ / „neperiodicitate“).

3. În secolul al XIX-lea construcţiile cu adverbul antepus, neintercalat în grupul verbal, se întîlnesc curent la scriitorii munteni, de cele mai multe ori alături de construcţiile cu adverbul intercalat, mai frecvente şi pătrunse în normele limbii literare. Astfel, Heliade Rădulescu, care a avut un rol deosebit la fixarea normelor literare moderne,

folosește frecvent construcțiile cu adverbul intercalat, dar, mult mai rar, pe cele cu adverbul antepus, deși acestea din urmă existau în graiul său natal, după cum dovedește corespondența sa cu familia : „Nu *mai* îmi cere, dragă, scrisoare către omul ăsta" (1850, dintr-o scrisoare a lui Heliade către soția sa, HSA, 260), „și *mai* îmi trebuie cel puțin 1200 franci" (*ibidem*, 275), dar „să ne *mai* vedem" (*ibidem*, *p.* 228), „nu-ți *mai* răspunz" (*ibidem*, 235) etc. Uneori Heliade utilizează o contaminație între cele două tipuri de construcție : „nu-*mi mai îmi* scrie" (*ibidem*, 260), dar „nu-mi *mai* scrie" (*ibidem*, 263), „nu mă *mai* puneți în ispită" (*ibidem*, 263) etc.

În textele din Moldova și din Transilvania, Banat și Crișana din prima jumătate a secolului trecut, am întîlnit numai construcții cu adverbul intercalat : „s-a *mai* iertat" (1820, Cricău, Alba, MVA, 55), „s-au *mai* îngreuiat" (1820, Oiejdea, Alba, MVA, 130 ; Poiana-Alba, MVA, 139), „mă *mai* luptai" (Banat, SCB, 264), „Se va *mai* afla" (1814, Banat, ȚF, 67) etc.

În texte reprezentînd graiurile vestice, în special bănățene, întîlnim dislocări necunoscute în textele din celelalte regiuni, ca, de pildă, cea între verbul copulativ și numele predicativ sau între predicatul verbal și complementul circumstanțial : „Ce-am iubit nu-i *mai* al meu" (Hodoș, C., 39, *apud* DLR, s.v. *mai*) etc. În texte provenind din Crișana, întîlnim construcții cu *mai* plasat mai la dreapta, între verbul *a putea* și infinitivul fără *a* : „ca să nu se poată *mai* hrăni" (1820, Cîmpeni, MVA, 47), pentru *ca să nu se mai poată hrăni*, din textele provenind din alte regiuni.

3.1. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, construcțiile cu adverbul *mai* neintercalat se întîlnesc mai ales în texte reprezentînd graiurile muntenești (Muntenia, Oltenia, sudul Ardealului) : „*mai* m-am adăpat" (OO, II, 371), „*mai* îmi dai unul" (CMSN, 288), „nu *mai* mă cunosc" (Caragiale, O, VI, 424, *apud* DLR, s.v. *mai*), „nu *mai* te țin minte" (Macedonski, O, III, 112, *apud* DLR), „nu *mai* mă știe" (IV, 24). Sporadic construcțiile apar și la moldoveni : „Singur nu *mai* mă-nțeleg" (Eminescu) ; „Nu *mai* te întorc la viață" (OII, Hor., 305, *apud* TDRG, s.v., *mai*) etc. Cu toate acestea, chiar la scriitorii munteni construcția cu adverbul intercalat este cea mai frecventă, pe cînd cealaltă constituie numai un mijloc de realizare a culorii locale, fiind prezentă mai ales în vorbirea personajelor. De pildă, în limba personajelor lui I. L. Caragiale construcția cu *mai* antepus este generală : „*Mai* mă uit eu încolo, *mai* mă fac că nu mă sinchisesc de el, bagabontul cu ochii zgîiți la cucoane" (I. L. Caragiale, *Teatru*, ediție de Al. Rosetti, Ș. Cioculescu și L. Călin, București, 1967, p. 29). Rareori întîlnim în vorbirea autorului astfel de construcții, iar atunci cînd apar, ele trebuie privite ca pătrunderi involuntare ale unei particularități regionale în limba deosebit de îngrijită a marelui scriitor.

4. În secolul nostru, construcția cu adverbul neintercalat este, de asemenea, folosită mai ales de autori munteni și olteni : „*Mai* îmi rămăsese" (MCC, 158), „nu *mai* mă repet" (MED, 522), „nu *mai* mă întorc" (MED, 525), „nu *mai* mă supăr" (MED, 452), „Ce *mai* mă întrebi ?"

(GMN, 273), „nu *mai* mă puteți ajuta" (GMN, 409), „nu *mai* mă fierbe" (MPM, 163) etc. [18].

Între cele două războaie mondiale construcția de acest tip este acceptată de unii lingviști, care-i remarcă circulația în limba vorbită și în scrisul unor mari scriitori, printre care I. L. Caragiale [19], dar e respinsă de alții, pentru unele pretinse confuzii, în special grafice, pe care le-ar putea produce *nu mai* cu adverbul *numai* [20]. Întrebarea care se poate pune este aceea dacă la timpurile simple nu ar deranja această confuzie în aceeași măsură ca la timpurile compuse. În realitate, motivul acceptării în normele limbii literare a construcțiilor de tipul *nu mă mai duc* și al respingerii construcțiilor de tipul *nu mai mă duc* nu stă în eventuala confuzie grafică între *nu mai* și *numai*, ci în răspîndirea și în vechimea mai mare a primului tip în comparație cu cele ale tipului al doilea.

5. În comparație cu topica lui *mai* care devine fixă în normele limbii literare actuale prin admiterea obligativității intercalării discutate, cea a adverbelor *cam, prea, și* și, mai ales, *tot* este mai puțin „normată", atît în limba scrisă din secolul trecut, cît și în cea din secolul nostru. Situația se explică, așa cum s-a arătat, prin faptul că topica acestor adverbe are în unele contexte un rol semantic și stilistic („*tot* se duce acolo / se *tot* duce acolo").

Tendința generală este de a menține intercalarea acestor adverbe între componentele grupului verbal și ea se observă atît în textele moldovenești și ardelenești, cît și în cele muntenești : „o parte de rituri se *cam* noroiesc" (1820, Oiejdea, Alba, MVA, 130) ; „o țiră s-au *cam* surpat" (1820, Berghiu, Alba, MVA, 14), „se *cam* pricepe" (Creangă, P, 303, *apud* DA), „întru atîta se *cam* mărginesc" (Odobescu, III, 22/22, *apud* DA), „n-am *prea* înțeles" (MPM[1], 310), dar „nu *prea* îi vine" (*ibidem*, 273) ; „nu să *prea* face" (1820, Crișana, MVA, 27, 28), „m-am *prea* săturat" (Creangă, P, 312, *apud* DLR), dar „*Prea* v-ați arătat arama" (EO, 151), „*Prea* ne pierdusem" (EO, 185), „nu se *prea* arată" (ȚF, 43) ; „le *și* lucră" (1820, Crișana, MVA, 157), „ar *și* fi" (*ibidem*, 103), „au *și* făcut" (PL, 8) etc. Așa cum se observă din exemplele date, *și* apare numai intercalat, în timp ce *cam*, dar mai ales *prea* pot fi uneori și antepuse grupului verbal, realizînd astfel un grad diferit de intensificare sau de atenuare a acțiunii verbului : „popa nu *prea* se pricepea la plugărie" (Slavici, N, I, 23, *apud* DLR), „mustața lui nu *prea* se observa" (Agîrbiceanu, A, 36, *apud* DLR), în comparație cu „Munca nu-l *prea* îndemnase" (Rebreanu, I, 47, *apud* DLR).

Acest lucru se observă mult mai bine în topica lui *tot*, care rămîne mobilă pînă în zilele noastre în funcție de intenția locutorului. Dacă la *mai, cam, și, prea* se poate vorbi de tendința de a păstra intercalarea în marea majoritate a textelor consultate, la adverbul *tot* această ten-

[18] Pentru alte exemple din literatura secolului nostru, vezi Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 450—451 ; Mioara Avram, *loc. cit.*, p. 33.
[19] Cf. Leca Morariu, *loc. cit.*, p. 92.
[20] Cf. Gh. Reviga (Al. Graur), *loc. cit.*, p. 2.

dință este mult mai redusă. Opozițiile semantico-gramaticale între *continuu / noncontinuu, regularitate / neregularitate, periodicitate / neperiodicitate* etc. se pot exprima foarte nuanțat prin topica acestui adverb : „au *tot* plooat“ (1852, Șercăița, Ardeal, SD, XIII, 178), „eu oi *tot* plînge“ (PL, 11) etc. față de „unii *tot* să învîrtesc“ (ȚF, 47), „*tot* aș putea nebuni“ (PL, 90) etc. Din aceste motive, recomandarea unor cercetători de a folosi, ca și în cazul lui *mai,* numai intercalarea adverbelor *tot, prea, cam* între elementele grupului verbal [21] ni se pare exagerată, căci ea nu ține seama de efectele de sens pe care le poate produce topica acestor adverbe.

6. În ceea ce privește graiurile populare actuale, tendința de antepunere a adverbului se observă, așa cum au remarcat unii cercetători, în graiul muntean [22]. Precizăm faptul că și în textele dialectale din Oltenia tipul cu *mai* antepus, deși mai rar decît cel cu *mai* intercalat, apare curent : „nu *mai* să dă jos“ (TDO, 16), „nu *mai* mă mișcasem“ (TDO, 156), „*mai* mă duceam“ (TDO, 221), „și *mai* m-am dus“ (TDO, 221), „nu *mai* mă duc“ (TDO, 221), „mă, nu *mai mă* împinge !“ (TDO, 226), „*mai* mă uitai“ (TDO, 309), dar „nu-l *mai* poț deslipi“ (TDO, 135), „M-am *mai* dus“ (TDO, 152), „nu mă *mai* uitam“ (TDO, 154) etc.

Sporadic, această construcție apare și în unele texte dialectale din Maramureș și Crișana : „la ụăi nu *mai* mă duc“ (Săpînța-Sighet, APPE, II, 432), „io nu *mai* mă duc la ụoi“ (*ibidem,* 432), „Ină, nu *mai* te gîndi, nu *mai* te gîndi“ (*ibidem,* 427) ; „*mai* îl unje cu apă“ (Muntele Rece, Crișana, ICV, 236) etc.

În Moldova, așa cum a remarcat Iorgu Iordan [23], construcția aceasta se întîlnește în limbajul copiilor. Într-adevăr, la cîteva anchete făcute în unele grădinițe și școli elementare din județul Iași am întîlnit construcții de tipul *nu mai mă joc, nu mai mă duc* la copii de vîrsta 5—10 ani. Avem a face cu o simplificare proprie limbajului copiilor în topica adverbului, care de obicei sau precedă sau urmează grupul verbal (*„azi nu a fost acolo ; nu a fost azi acolo“*).

Construcția cu adverbul *mai* intercalat între elementele grupului verbal (*nu m-am mai dus* etc.) este generală în celelalte arii dacoromâne în vorbirea adulților. Din păcate, ALR nu conține o hartă cu această construcție, însă textele dialectale ne ajută să stabilim repartiția aproximativă a tipului de construcție în discuție. Acesta este singurul cunoscut în Bucovina, Moldova, Banat, estul și centrul Transilvaniei, o parte din Crișana și Maramureș și este, de asemenea, cel mai frecvent în Muntenia, Dobrogea, Oltenia, o altă parte din Maramureș și Crișana, în care se folosește mai rar și celălalt tip, cu adverbul antepus.

În graiurile de vest (bănățean și crișean), așa cum au remarcat unii cercetători [24], apar și construcții cu *mai* intercalat între verbul copulativ

[21] Cf. Valeria Guțu Romalo, *op. cit.,* p. 118.
[22] Vezi Mioara Avram, *loc. cit.,* p. 29—30.
[23] Cf. Iorgu Iordan, *op. cit.,* p. 451.
[24] Cf. Cornelia Cohuț și Magdalena Vulpe, *op. cit.,* p. 378 ; Mioara Avram, *loc. cit.,* p. 30.

a fi și numele predicativ sau între verbul predicativ *a fi* și subiect sau complementul circumstanțial de loc și de timp. În afară de exemplele citate de Mioara Avram (*loc. cit.*, p. 30—31) există numeroase altele, care măresc aria construcțiilor de acest tip : „Atunș să șt'i că nu-z *mai* a tăi" (Racșa-Oaș, APPE, II, 97), „nu-s *mai* sînt în lume ca ș-aceia" (*ibidem*, 97) ; „(el) nu-i *mai*" (*ibidem*, 103) etc.

Se pare că acest tip de construcții nu este prea vechi, iar un indiciu pentru aceasta este atestarea lor relativ tîrzie și slaba lor circulație.

6.1. Luînd în discuție situația adverbelor *cam, prea, și* din graiurile actuale, constatăm și la acestea tendința de antepunere în zonele de tip muntenesc și tendința de menținere a intercalării în zonele de tip moldovenesc și ardelenesc : „Bătrînii nu se *cam* îndură" (*Literatura populară*, GCR, II, 353), „Numai nu mă *prea* iubești" (Jarník-Bîrseanu, D, 380, *apud* DLR), „nu-ți *prea* cură ouă roșii" (*ibidem*, 446), „el s-o *cam* uitat" (Muntele Rece, Crișana, ICV, 259), „așe și-o *și* făcutu" (Cresuia, Beiuș, APPE, II, 284) etc.

În ceea ce privește adverbul *tot*, acesta are și în graiurile populare, ca și în limba scrisă, o topică liberă, putînd fi intercalat sau antepus grupului verbal în funcție de intenția locutorului și de dinamismul comunicării : „Să-ntoarce-ndără și *tot* îi dă" (Bughea de Sus, Muscel, APPE, II, 489), „și *tăt* i-o tras, *tăt* i-o tras" (Cerișor-Hunedoara, APPE, II, 235), „*tăt* îi scrie" (Turț-Oaș, APPE, II, 446), „*tăt* să-l văd" (Budești-Maramureș, GFE, 165), dar „Ce mă *tăt* țîțîi" (Cerișor-Hunedoara, APPE, II, 234), „am *tăt* auzît" (Racșa-Oaș, APPE, II, 9), „m-o *tăt* acățat" (Muntele Rece, Crișana, ICV, 40), „să *tăt*-aproptie" (Someșul Rece-Uzină, ICV, 259), „să *tot* dusără" (Hațeg, APPE, II, 382) etc. Așa cum s-a arătat mai sus, poziția lui *tot* față de grupul verbal are efecte de sens diferite.

7. În dialectele din sudul Dunării se întîlnește o situație similară cu cea din dacoromână. Astfel, în dialectul aromân, tipul de construcție cu adverbul intercalat este mai vechi, în timp ce tipul cu adverbul antepus e mai nou, dar folosit, se pare, mult mai frecvent decît primul tip. Se poate afirma că dialectul aromân a mers mult mai departe decît cel dacoromân în ceea ce privește eliminarea adverbelor de tot felul, inclusiv pe cele discutate în acest articol, din cadrul grupului verbal. De aceea, în textele aromâne întîlnim curent construcții de tipul *(nu) m a i mă duc :* „Frundzile *ma*-ți cad" (= *mai* îți cad, AA, 27/17), „Nu *ma* s-avdu" (= nu *mai* se aud, GFE, 654), „*ma*-l lo" (îl mai luo, BA, 32/30), „amirălu tut *ma*-l' dzîțea a mul'ari-sai" (= împăratul îi tot *mai* zicea soției sale, BA, 56/14) etc. Construcția aceasta este atestată și la unii scriitori aromâni din secolul al XVIII-lea, ca de pildă la C. Ucuta : „ca sufletlu trecu tru năsu *ma* vu se nu h'ibă" (= ... nu o să mai fie, C. Ucuta, *Noua Pedagogie*, 1797, SA, 93/25).

Adverbele *ca* (= *cam*), *și, tut* apar, de asemenea, mai ales antepuse grupului verbal în textele aromâne : „*Ca* s-șutîră, *ca* se-amvîrtiră" (= se *cam* suciră, se *cam* învîrtiră, BA, 67/18), „*Ca* nu-l vine g'ine" (= nu i-a *cam* venit bine, BA, 217/8 ; cf. și PDA, s.v. *ca*), „*Tot* îl plîmse pîn-la moarte" (GFE, 648/30), „*tut* mi doare" (BA, 353/30), „*tut*

se ağuca" (= se *tot* juca, BA, 352/23), „*tut* ma-l' dzîțea" (= îi *tot zicea*, BA, 56/14), „Își feațe el cruțea *și-și se* duse" (=. . . și se *și* duse, BA, 65/20) etc.

Prin urmare, mai mult ca în graiurile de tip muntenesc din dacoromână, construcția din dialectul aromân cu adverbul neintercalat de tipul *(nu) ma s-avdu* a concurat vechea construcție cu dislocarea grupului verbal, reușind să o înlăture pe aceasta din urmă : *(nu) și ma-avdu.* Construcția de tipul *(nu) ma s-avdu,* atestată și în textele aromâne din secolul al XVIII-lea, este o inovație apărută înaintea acestui secol.

7.1. În ceea ce privește dialectele meglenoromân și istroromân, nu putem face considerații de diacronie, întrucît acestea nu posedă texte mai vechi. Pentru cunoașterea extensiunii actuale a fenomenului, unele informații sînt însă necesare.

Astfel, în primul dintre dialectele citate, construcția cu adverbul antepus este foarte frecventă, în timp ce construcția cu adverbul intercalat între componentele grupului verbal este numai sporadică : „cu jungl'area *mai* âi șichirè" (MR, 134/38), „*tot* va s-mi mănca" (MR, 63/28), „și veà *tot* si mi mănancă" (MR 63/41), „si sculă Geagea l'ă li lo mearili di la fițšor șu *să li* bagă la iel'" (MR, 112/19) etc.

Deci, ca și în dialectul aromân și mai mult ca în unele graiuri muntenești, în dialectul meglenoromân construcțiile cu adverbele antepuse au eliminat în mare măsură construcțiile cu adverbele intercalate între elementele grupului verbal.

În schimb, în dialectul istroromân avem o situație diametral opusă. Aici, ca în unele graiuri dacoromâne vestice (crișean și bănățean), cu care dialectul istroromân prezintă multe concordanțe și, poate, și o origine comună [25], dislocarea grupului verbal este o regulă generală, care nu se limitează numai la cele cinci adverbe discutate, ci la toate adverbele și la alte părți de vorbire : „Uam dobândit a vostra pisma și uam *tot bire* capit ce uați voi piseit" (TI, 141), „vor *mai manche* bate grano" (TI, 149) etc. Dialectul istroromân a păstrat, deci, starea arhaică cu dislocarea grupului verbal, întîlnită într-o fază veche atît în română, cît și în alte limbi romanice. Spre deosebire de celelalte două dialecte sud-dunărene și de unele graiuri dacoromâne care au depășit această fază arhaică în ceea ce privește adverbele în discuție, dialectul istroromân, ca și graiurile dacoromâne de vest, a conservat faza arhaică, cu dislocarea grupului verbal.

8. Faptele prezentate impun următoarele concluzii :

(1) Comparînd întrebuințarea adverbelor *mai, cam, prea, și, tot* în construcții de tipul *(nu) mă m a i duc ; (nu) mă c a m duc* etc. în cele patru dialecte ale limbii române, constatăm că tipul primitiv, cu adverbul intercalat, există, în proporții diferite, în toate dialectele. El este mai puternic în graiurile de vest și de est ale dialectului dacoromân și mai ales în dialectul istroromân, în care dislocarea grupului verbal este o regulă generală, care nu cuprinde numai cele cinci adverbe, ci toate

[25] Cf. S. Pușcariu, *Studii istroromâne,* II, București, 1926, p. 30—34.

adverbele şi chiar alte părţi de vorbire. De asemenea, acest tip a devenit normă în limba literară modernă, din cauza folosirii sale frecvente în limba veche şi din cauza marii sale circulaţii în graiuri.

(2) Tendinţa generală de sudare a componentelor grupului verbal şi de eliminare din cadrul acestuia a elementelor eterogene a adus cu sine tipul *(nu) m a i mă duc, (nu) c a m mă duc* etc., cu adverbul antepus grupului verbal. Acest tip, prezent în graiurile de tip muntenesc (Muntenia, Oltenia şi sudul Ardealului) şi, sporadic, în alte graiuri (Maramureş, Crişana), alături de primul tip discutat, este aproape general în dialectele aromân şi meglenoromân. El este atestat sporadic încă din secolul al XVI-lea în textele dacoromâne şi încă din secolul al XVIII-lea în textele aromâne.

(3) Prezenţa tipului de construcţie cu adverbul neintercalat între componentele grupului verbal *(nu) m a i mă duc* în dacoromâna din secolul al XVI-lea şi în textele aromâne din secolul al XVIII-lea ne poate conduce spre ipoteza că această construcţie exista probabil încă din „româna comună", că încă înainte de despărţirea dialectelor tipul vechi cu dislocare *(nu mă m a i duc)* a început să sufere concurenţa, în unele regiuni, a tipului cu adverbul eliminat din cadrul grupului verbal şi proiectat în faţa acestuia. După despărţirea dialectelor, tipul cu adverbul antepus a continuat să se răspîndească în graiurile şi dialectele în care sudura dintre părţile componente ale unei forme verbale era mai puternică (graiurile de tip muntenesc, dialectele aromân şi meglenoromân). În graiurile în care relaţia dintre părţile componente ale unei forme verbale este mai laxă şi în care există o netă preferinţă pentru forme perifrastice, acest tip nu s-a putut răspîndi (graiurile de est şi de vest, dialectul istroromân). De fapt, chiar în graiurile de tip muntenesc construcţia de tipul *(nu) m a i mă duc* nu este exclusivă, fiind dublată, chiar la acelaşi vorbitor, de construcţia mai veche de tipul *(nu) mă mai duc*.

(4) Deşi reprezintă o inovaţie apărută probabil încă din „româna comună" şi deşi această inovaţie este în conformitate cu tendinţa general romanică de eliminare a adverbelor din interiorul unei forme verbale, construcţia de tipul *(nu) m a i mă duc* nu a intrat încă în normele limbii literare. Cu toate acestea, posibilităţile ei de infiltrare în normă nu trebuie neglijate, căci ea se întîlneşte în operele marilor scriitori munteni şi olteni (I. Heliade Rădulescu, Al. Odobescu, I. L. Caragiale, Al. Macedonski, Mateiu Caragiale, Gib I. Mihăescu, Mircea Eliade, Zaharia Stancu, Marin Preda, Şerban Cioculescu etc.) şi la o mare parte din intelectualii de astăzi.

SIGLE

A N. Cartojan, *Alexandria în literatura românească. Studiu şi text*, Bucureşti, 1922.

AA Tache Papahagi, *Antologie aromânească*, Bucureşti, 1922.

APPE Ovidiu Bîrlea, *Antologie de proză populară epică*, vol. I—III, Bucureşti, 1966.

BA	Per. Papahagi, *Basme aromâne și glosar*, București, 1905.
BCD	T. G. Bulat, *Contribuții documentare la istoria Olteniei*, Rîmnicu-Vîlcea, 1925.
CC[2]	Coresi, *Carte cu învățătură*, ediție de S. Pușcariu și A. Procopovici, București, 1914.
CID	I. Corfus, *Însemnări de demult*, Iași, 1975.
CM	*Cronicari munteni*, ediție de L. Onu, București, 1970.
CM[1]	*Cronicari munteni*, ediție de M. Gregorian, vol. I—II, București, 1963.
CMSN	I. L. Caragiale, *Momente, schițe, notițe critice*, București, 1974.
CMT	N. Drăganu, *Două manuscrise vechi: Codicele Todorescu și Codicele Martian*, București, 1914.
CP	Coresi, *Psaltirea slavo-română*, ediție de Stela Toma, București, 1976.
CT	Coresi, *Tetraevanghelul*, ediție de Florica Dimitrescu, București, 1963.
CV	*Codicele voronețean*, ediție de Mariana Costinescu, București, 1981.
DIB	G. Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București*, vol. I—III, București, 1960—1982.
DIR	*Documente și însemnări din secolul al XVI-lea*, București, 1979.
DR	I. Bianu, *Documente românești*, București, 1907.
DRA	*Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. I—II, București, 1959—1966.
DRH	*Documenta Romaniae Historica*, București, 1966—1979.
EO	M. Eminescu, *Opere*, I, ediția Perpessicius, București, 1939.
GCR	M. Gaster, *Crestomație română*, vol. I—II, Leipzig—București, 1891.
GFE	Tache Papahagi, *Grai, Folklor, Etnografie*, ediție de Valeriu Rusu, București, 1981.
GMN	Gib I. Mihăescu, *Nuvele*, ediție de Al. Andriescu, București, 1979.
H	*Istoriile lui Irodot*, ediție de N. Iorga, București, 1909.
HSA	I. Heliade Rădulescu, *Scrisori și acte*, ediție de G. Potra, N. Simache și G. G. Potra, București, 1972.
ICV	Maria Ioniță, *Cartea vîlvelor*, Cluj, 1982.
IM	I. Bîrlea, *Însemnări din bisericile Maramureșului*, București, 1909.
IV	Șt. O. Iosif, *Versuri*, ediție de I. Roman, București, 1960.
MED	Mircea Eliade, *În curte la Dionis*, București, 1981.
MPM	Marin Preda, *Moromeții*, ediția a VII-a, București, 1961.
MPM[1]	Marin Preda, *Moromeții*, București, 1970.
MR	T. Capidan, *Meglenoromânii*, II, București, 1928.
MVA	Șt. Meteș, *Viața agrară, economică a românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. I, București, 1921.
N	I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție de Iorgu Iordan, București, 1979.
OO	Al. Odobescu, *Opere*, vol. II, ediție de Al. Dima, București, 1967.
PDA	T. Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, ediția a II-a, București, 1974.

PI M. Eminescu, *Proză literară*, ediţie de Eugen Simion şi Flora Şuteu, Bucureşti, 1964.

PO *Palia de la Orăştie*, ediţie de Viorica Pamfil, Bucureşti, 1968.

PS *Psaltirea scheiană*, ediţie de I. A. Candrea, Bucureşti, 1916.

PV *Psaltirea voroneţeană*, în aparatul critic din *PS*.

RGI Radu Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brîncoveanu*, ediţie de Aurora Ilieş, Bucureşti, 1970.

RL *Pravila ritorului Lucaci*, ediţie de I. Rizescu, Bucureşti, 1971.

SA Per. Papahagi, *Scriitori aromâni din secolul al XVIII-lea*, Bucureşti, 1909.

SB Al. Rosetti, *Lettres roumaines de la fin du XVIe et du début du XVIIe siècle tirées des archives de Bistritza*, Bucureşti, 1926.

SCB Nicolae Stoica de Haţeg, *Cronica Banatului*, ediţia a II-a, de Damaschin Mioc, Timişoara, 1981.

SD N. Iorga, *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, vol. I—XXV, Bucureşti, 1901—1916.

TDRG H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Bucureşti, 1903—1926.

TDO *Texte dialectale, Oltenia*, publicate sub redacţia lui B. Cazacu, Bucureşti, 1967.

ŢF D. Ţichindeal, *Fabule şi moralnice învăţături*, ediţie de V. Vintilescu, Timişoara, 1975.

TI *Texte istroromâne* culese de Traian Cantemir, Cluj, 1959.

TR *Texte româneşti din secolul al XVI-lea*, volum coordonat de Ion Gheţie, Bucureşti, 1982.

Versuri goliardice românești tipărite acum 250 — 300 de ani

G. BRĂTESCU

Cercetătorul sibian Constantin Pascu a anunțat descoperirea în fondurile de imprimate vechi ale bibliotecii Muzeului Brukenthal din Sibiu a „trei tipărituri românești inedite" („inedite" probabil doar prin aceea că pînă acum nu se știa de existența lor, nefiind consemnate nici în monumentalul „catalog rațional" al cărților noastre vechi întocmit de I. Bianu, N. Hodoș și D. Simonescu).

Ne-a atras atenția mai ales prima dintre cele trei tipărituri, și anume o „rețetă" (de fapt, două „recepte") imprimată înainte de 1743, cu litere latine și ortografie maghiară, sub formă de foaie volantă [1]. C. Pascu consideră că avem a face cu un text de cert interes medical și opinează că „astfel de «rețete» (însoțite de leacurile respective) vor fi circulat destule pe la diverse tîrguri și iarmaroace ; dar tocmai caracterul lor efemer, de foi volante, face ca astăzi, după două secole și jumătate, ele să devină rarități" [2].

Dacă așa ar sta lucrurile, imprimatul acesta n-ar constitui doar o raritate, ci un veritabil unicat, întrucît nu cunoaștem nici un alt „prospect medico-farmaceutic" tipărit atunci în limba noastră. Este inutil să stăruim asupra importanței medico-istorice a atestării existenței, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, a unei publicații medicale românești cu alură cît de cît științifică, cunoscut fiind că primul medic român cu titlu academic a fost Ioan Piuariu-Molnar, care a obținut la Viena diploma de magistru în oculistică abia în 1774.

Dar iată acest text :

Recept.

De Frigur kare szeindt
Numai dela Geindt.
J. H. D.

Tremure ha-li-le
Dej Lak,
del fo kau *Thee.*

---

[1] C. Pascu, *Trei tipărituri românești vechi, inedite, existente la Biblioteca Muzeului Brukenthal*, în *Studii și comunicări*, Muzeul Brukenthal, Sibiu, vol. 19, Seria arheologie-istorie, 1975, p. 109—110 ; idem, *Cartea românească veche în Biblioteca Brukenthal*, Sibiu, 1976, p. 42—44.

[2] C. Pascu, *Trei tipărituri românești...*, p. 110.

JAszke, sze ghi szenetosz ;
HAszta, va ghi ku folosz.
DOmnye kaute si pe sosz.

Den 4 Szlôve ve vede,
Si ve zitse aszt ame.
1. Griseste, *J.*
2. Pozeste, *R.*
3. Hereneste, *R.*
4. Tsinszteste, *F.*

1. JEsuminul ku Miros,
2. RUbinul i maj frumosz,
3. ROtundeste Queisore,
4. FAtze sze ste kauo Flore.

Recept.

De kaldure mare,
Lyákur trebuj tare,
Ghe szlove 3.
B. P. V.
Brachium la Grumaz,
Pectus nomaj jeszte Schpasz,
Venter fatse Grasz.
Schu dupe Lune IX
Ve vede den unu 2.
Unu strige tot u: a: u: a:
Altu kinte tot haya haya,
Schu dupo aszte szendt,
3 Szlove kare kendt.

T. K. C.

TRandafirul sze trejaske,
KHempul frumosz szel mey kraszke,
COconi sze sze veszelyaszke.

La prima vedere s-ar spune că, într-adevăr, este vorba de un text medical, constînd din alăturarea a două „ordonanțe". Mai cu seamă titlul *Recept* pare să înlăture orice îndoială în această privință, dar și alte elemente sînt în măsură să sugereze caracterul medico-farmaceutic al documentului : misterioasele inițiale presărate de-a lungul textului ar putea fi cumva simboluri alchimistice ; indicația terapeutică se găsește la începutul fiecărei „rețete" *(de frigur* și *de kaldure mare)* ; iasomia, rubinele, cuișoarele, trandafirul și, eventual, ceaiul *(Thee)* sînt ingrediente frecvent folosite în vechea spițerie ; cele cîteva cifre arabe sau romane ar reprezenta indicații de dozaj ; enumerarea *griseste, pozeste, hereneste, tsinszteste,* formulată în ton imperativ, ar corespunde „modului de întrebuințare" ; termenii anatomici latinești *(brachium, pectus* și

venter) conferă şi ei textului o anumită ţinută „ştiinţifică". În sfîrşit, însăşi forma versificată, departe de a dezminţi caracterul medical al acestui text, poate sugera înrudirea „ordonanţelor" noastre cu incantaţiile tămăduitoare de tipul descîntecului.

Este însă de ajuns să citim cu atenţie „reţetele" pentru a ne încredinţa că ele n-au nimic a face cu medicina. În prealabil se impune, desigur, transpunerea lor în ortografia actuală. Astfel va trebui să ţinem seama că, în foaia volantă, *i* final asilabic nu este uneori notat *(frigur)*; *i* semivocalic este redat prin *j (trebuj)* sau prin *y (mey)*; *y* redă şi timbrul palatal (muiat) al consoanei precedente *(domnye)*; *ă* este redat prin *e (szenetosz)* sau prin *o (dupo)*; *î* este redat prin *i (kinte)* sau prin *ei (geindt*, care se citeşte — pur şi simplu — *gînd*, neavînd nici o legătură cu oraşul belgian Gand, cum bănuia descoperitorul tipăriturii); diftongul *oa* este redat (sau poate monoftongat) prin *o (flore)*; diftongul *ea* este redat prin *a (lak)* sau prin *é (vedé*, dacă nu cumva *vedéa* se pronunţa atunci şi acolo chiar *vedé)*; diftongul *ei* este redat prin *e* (în auxiliarul viitorului *ve)*; *s* este redat prin *sz (folosz)*; *ş* este redat prin *s (pozeste)*, iar cînd *jos* apare ca *sosz* este vorba, probabil, de o pronunţie efectivă *şos*; *č* este redat prin *ts (zitse)*. Trebuie semnalate cîteva inconsecvenţe ortografice *(szeindt* şi *szendt*; *si* şi *schu*; *kinte* şi *kendt*; *lak* şi *lyak)*, care pot să se explice prin instabilitatea pronunţiei *(sînt — sănt; şi — şî; cînte — cănt; leac — liac)* sau prin cunoaşterea imperfectă a românei. Apar în text particularităţi arhaice şi dialectale: *jaszke (iasche = iaste = este*; dar în a doua „reţetă" figurează forma *jeszte* [3]); *sze ghi (= să hii = să fii)*; *hereneste (hărăneşte = hrăneşte)*; *ghe (= de = din)*; *den (= din)*. Redarea lui *t* final prin *dt (seindt)* poate fi influenţată de ortografia germană. Întîlnim aici şi inevitabilele greşeli de tipar: *rotundeste* în loc de — probabil — *rotundele* etc.

După transcrierea foii volante se menţin totuşi unele motive de nedumerire. Ce să însemne, de pildă: *tremure ha-li-le?* Să figureze în „reţetă" acest ciudat *ha-li-le* doar pentru virtuţile sale eufonice (precum barbianul *cir-li-lai...*) sau să aibă el vreo legătură cu strigătul de luptă grecesc *halalé*, din care a derivat modernul semnal de vînătoare *halali?* Am crede că nu este vorba aici decît de pronumele demonstrativ *álile* (sau *álilea = álea*). Cît despre la fel de straniul *del fo kau Thee* [4], bănuim că avem a face cu un simplu joc de cuvinte, sugerat de asemănarea grafiei românescului *so kaute (= s-o caute)* cu germanul *so kau Tee (= aşa mestecă ceai). Schpasz* este nemţescul *Spass (= glumă, haz)*. Aparent cabalisticul *u : a : u : a :* vrea să redea onomatopeic „orăcăitul"

[3] Deosebirile importante de ortografiere a aceloraşi cuvinte în prima şi în cea de-a doua dintre „reţete", deosebiri cărora este imposibil să nu le fi corespuns modalităţi de pronunţie diferite, ne permit să presupunem că revizia pentru tipar — precorectura, cum am spune astăzi — a celor două „ordonanţe" n-a fost făcută de o singură persoană, ci de doi români, originari — eventual — din zone lingvistice diferite.

[4] *So* a devenit aici *fo* dintr-o eroare de imprimare, înlesnită de faptul că vechiul caracter tipografic *s* este foarte asemănător cu *f*.

sugarului, după cum *haya haya* este un refren al cîntecelor de leagăn germane.

Textul transcris (pentru un cititor român de astăzi) ar arăta prin urmare cam așa :

Recept [rețetă]

De friguri care sînt
Numai de la gînd.
J. H. D.

Tremură alile [alea] ;
De-i leac,
Dă-l s-o caute :
Este să fii sănătos ;
Asta va fi cu folos.
Doamne caută și pe jos.

Din patru slove vei vedea
Și vei zice ast-a mea :
1. Grijește,
2. Păzește,
3. Hrănește,
4. Cinstește !

1. Iesuminul cu miros,
2. Rubinul îi [sau : și] mai frumos,
3. Rotundele cuișoare,
4. Față să stea ca o floare.

Recept [rețetă]

De căldură mare,
Leacuri trebui tare
Din slove trei :
B. P. V.

Brachium [brațul] la grumaz,
Pectus [pieptul, eventual : sînul] nu mai este *Spass* [de glumă],
Venter [pîntecul se] face gras ;
Și, după luna a noua,
Vei vedea, din unul, două.
Unul strigă : ua-ua !
Altul cîntă : *haya-haya* [nani-nani] !
Și după astea sînt
Trei slove care cînt :
T. K. C.
Trandafirul să trăiască,
Cîmpul frumos să-l mai crească,
Coconi să se veselească.

Din capul locului sîntem deci preveniți despre faptul că cel puțin prima dintre „ordonanțe" nu are un caracter medical propriu-zis, fiind vorba de o prescripție pentru „friguri care sînt numai de la gînd", așadar o stare febrilă *sine materia*, o fierbințeală nu de tipul acceselor malarice, ci avînd un substrat eminamente „psihologic", cum este cea îndeobște stîrnită de dragostea pătimașă. Această precizare „etio-patogenică" pare menită să ne introducă în atmosfera de erotism, cînd explicit, cînd doar aluziv, a textului nostru.

Nu vom urmări vers cu vers acest text (de altminteri, destul de ambiguu și de obscur, pe alocuri) [5]. Semnalăm totuși prezența în ambele „rețete" a unor elemente din recuzita poeziilor de dragoste ale epocii, cum ar fi anumite pietre prețioase și flori : rubinul, simbol al pasiunii și frumuseții, trandafirul, ingredient al multor „filtre amoroase", iasomia, evocatoarea grației și iubirii [6] ; chiar și cuișoarele pot să sugereze suavitatea, prin aroma lor.

Concluzia ce se degajă din prima „rețetă" pare a fi că viața cumpătată și tihnită, cu voioasa împlinire a dorințelor, reprezintă garanția unei sănătăți înfloritoare. Cît despre cea de-a doua „rețetă", coloratura sa erotică este mai evidentă, căpătînd pe alocuri accente „frivole".

Cine să fie autorul acestor bătrîne stihuri ? Dar, mai întîi, cînd au fost ele scrise ?

Ortografia maghiară ne trimite către epoca în care, pentru a-i îndemna pe ortodocșii din Transilvania să îmbrățișeze reforma, preoții calvini au tradus în versuri românești anumite imnuri religioase. Astfel, încă de prin veacul al XVI-lea, în multe case de rugăciuni ale calvinilor din Banat se cîntau psalmi versificați în limba română [7].

Dintre acești reformați de obîrșie valahă s-a ridicat, în cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea, cărturarul Mihail Halici, autor și al unei ode românești tipărite cu litere latine, în 1674, la Basel. Poezia era închinată prietenului său Ferenc Pápai Páriz, celebrul umanist și medic transilvănean [8]. Deși oda lui Halici prezintă unele similitudini de lexic și mai ales de ortografie cu „rețetele" noastre, pare improbabil ca un calvin să fie autorul unei asemenea producții puțin cuviose. Calvinismul recomanda sobrietatea extremă și înfrînarea, considerînd că bucuriile lumești nu sînt decît pregătiri pentru căderea în păcat. Iată de ce nu le putem atribui paternitatea „rețetelor" nici lui Grigore Sandor de Agyagfalva, nici lui Viski, nici celorlalți clerici calvini care, în același secol, au tălmăcit în versuri psalmii, spre mai lesnicioasa mîntuire a sufletelor românești.

---

[5] Nu putem, de pildă, să stabilim cu certitudine dacă *Domnye* se referă la Dumnezeu, care este rugat să-și arunce privirea și către cei de pe pămînt („Doamne, caută și pe jos !"), sau la iscoditoarele doamne contemporane...

[6] Ad de Vries, *Dictionary of Simbols and Imagery*, Amsterdam-Londra, 1976, p. 276, 392 și 394 (s.v.).

[7] A. Cosma jun., *Scriitori români bănățeni din timpul calvinismului*, în *Viața românească*, XXV (1933), nr. 12, p. 43.

[8] N. Drăganu, *Mihail Halici*, în *Dacoromania*, IV (1924—1926), p. 77—168 ; vezi și S. Izsák, *Din trecutul legăturilor medicale româno-maghiare*, București, 1956, p. 17—22.

În schimb, adepții transilvăneni ai lui Luther se arătau mai puțin riguroși, ceea ce ne îndeamnă să-l căutăm pe autorul foii noastre volante printre sași. Suficiente particularități de limbă și chiar de grafie pledează în acest sens.

Știm, pe de altă parte, că Mihail Halici a fost coleg, prin 1661—1664, la liceul reformat din Sibiu, cu un tînăr, pe nume Valentin Franck von Franckenstein, care manifesta de pe atunci un talent deosebit de versificator. Mai mult, acest om de litere sas avea să publice, în 1679, un volum de parafraze poetice după sentințe extrase din Ovidiu, volum în care, alături de textul latin și german, se întîlnesc versuri în dialectul săsesc, în ungurește și în românește [9]. Cînd a tipărit această carte, intitulată *Hecatombe sententiarum Ovidianarum Germanice imitatarum,* Franck era pîrcălab de Turnu-Roșu, funcție care îl obliga să-și perfecționeze cunoștințele de limbă română, dat fiind că ținutul pe care îl cîrmuia era locuit aproape numai de valahi [10].

Menționăm că un codice maghiar, alcătuit prin 1672, deci contemporan cu Halici și Franck, cuprinde și copia manuscrisă a unei poezii românești cu litere latine, intitulată *Kentėk Rúményeszk de dragoste Skrisz,* de fapt, traducerea unui maghiar *Cantio de amore* [11]. Unii istorici sînt de părere că tălmăcirea a fost făcută de cineva din cercul umanist săsesc de la Sibiu, dacă nu cumva de însuși Franck [12]. Cu atît mai mult avem dreptul să-l plasăm pe poetul sas în fruntea listei de candidați la paternitatea „receptelor" noastre.

Că autorul acestora n-a fost un român pare să rezulte nu numai din frecventele germanisme, ci mai cu seamă din atitudinea de om „din afară" pe care versificatorul o are față de limba noastră. Faptul că româna nu-i era îndeajuns de familiară se poate deduce din atenția pe care acest versificator o acordă rezonanțelor „exotice" și aspectelor grafice formale (ca atunci cînd ortografiază *ha-li-le* sau *so kau Thee)* [13].

Dar dacă Franck von Franckenstein ar fi autorul „rețetelor", aceasta ar însemna că foaia volantă a fost tipărită mult înainte de 1737, cînd o datează C. Pascu pe considerentul că ea figurează într-o colecție legată în 1743, păstrîndu-se acolo între două file, datate una — 1736, iar cealaltă — 1737. Căci cine poate garanta că o foaie volantă nedatată și neînregistrată, cum este cea de care ne ocupăm, a fost rînduită în mapă potrivit unei ordini strict cronologice ?

Nu este exclus să se descopere cîndva una sau mai multe versiuni, în limbi diferite, ale „rețetelor", deoarece — potrivit unui obicei destul

---

[9] N. Iorga a reprodus, în volumul al XIII-lea din *Studii și documente cu privire la istoria românilor* (București, 1906), bună parte din cele 78 de stihuri românești care figurează în scrierea lui Franck (p. 6—8).

[10] E. Hajek, *Die Hecatombe Sententiarum Ovidianarum des Valentin Franck von Franckenstein,* Sibiu, 1923, p. 60—65 ; vezi și recenzia publicată de C. Lacea în *Dacoromania,* III (1922—1923), p. 900—905.

[11] Gh. Alexici, *Material de limbă din „Codicele de Petrova",* în *Revista de istorie, archeologie și filologie,* XIII (1912), partea I—II, p. 279—285.

[12] N. Drăganu, *op. cit.,* p. 104—106.

[13] Dacă nu cumva la publicarea foii volante vor fi colaborat două persoane : un versificator român și un „redactor"-transcriitor sas.

de răspîndit pe atunci în Europa — o anumită producție în versuri putea fi publicată simultan în cinci-șase limbi. Drăganu observă că, „într-o țară poliglotă, cum era Ardealul", nu are de ce să ne mire faptul că aceeași persoană încearcă să stihuiască „nu numai în limba latină și în cea națională a sa, ci și în acelea ale popoarelor conlocuitoare, dacă a ajuns să le stăpînească" [14]. De altfel, „rețetele" noastre dau efectiv impresia, datorită stîngăciei stilistice și relativei lor incoerențe, că nu reprezintă decît o tălmăcire întreprinsă de cineva care nu stăpînea perfect limba română.

Versurile din foaia volantă ce ne preocupă aparțin genului goliardic, cultivat încă dinainte de Renaștere, mai ales de către tineretul studios. Este vorba de o poezie veselă și îndrăzneață, cîntînd plăcerea și dragostea, cîteodată pe un ton licențios. Asemenea versuri aveau adeseori un caracter ocazional, fiind dedicate, la modul omagial sau, dimpotrivă, cu intenții satirice, unei anume persoane. Seriile de inițiale *(J. H. D., J. R. R. F., B. P. V., T. K. C.)* consemnate în „rețetele" noastre și folosite la alcătuirea unor neîndemînatice acrostihuri, trebuie raportate, probabil, la asemenea persoane pe care contemporanii le puteau identifica fără multă dificultate [15].

Dacă deci foaia volantă descoperită de Constantin Pascu nu este un „prospect" editat de către colportorii de leacuri, drept care nu prezintă interes pentru istoria medicinei, ea merită totuși să fie luată în considerație de istoricii limbii și literaturii, ca o relicvă din epoca primelor tipărituri românești cu alfabet latin, precum și ca o mărturie de acum cîteva secole despre colaborarea pe teren literar a oamenilor de carte aparținînd naționalităților ce conlocuiesc în țara noastră.

[14] N. Drăganu, *art. cit.*, p. 100.

[15] Din această pricină, încercarea noastră de a „descifra" amintitele inițiale cu ajutorul unor vechi dicționare de sigle și abreviații a rămas (cum și era de așteptat) infructuoasă.

Biblioteca lui Ioan Budai Deleanu (II)*

MIHAI MITU

Comentariul bibliografic și de istorie literară, generat de lista celor 62 de cărți ale lui Budai, în strînsă legătură cu opera sa (tipărită sau încă manuscrisă), s-ar putea întinde pe multe pagini. În cele ce urmează, alegem numai cîteva dintre acestea.

*

I. Țiganiada începe cu o invocație către muza care l-a inspirat pe Homer, ca autor al *Batrachomiomachiei*, Budai ținînd să marcheze de la început înrudirea genetică a poemului său cu al marelui rapsod antic :

> Musă, ce lui Omir odinioară
> Cîntași Vatrahomiomahia... (v. 7—8).

Bun cunoscător al culturii antice, pe care începuse să și-o însușească încă în timpul studiilor la Blaj, continuînd și adîncind acest gen de studii la Viena, Budai a ținut să aibă în biblioteca sa opere fundamentale ale antichității grecești și latine, după cum arată și inventarul („latini", nr. 4, 5, 6, 20, 25, 33, 38 ; „italici", nr. 1, 2). Operele lui Homer le-a deținut în două ediții ; cea care figurează în inventar la rubrica „latini", sub nr. 20 : *„Homeri Odyssea, id est de rebus ab Ulysse gestis, Argentorati"*, evaluată la nu mai puțin de un florin, va fi fost o ediție destul de rară, precum aceea găsită de noi la Biblioteca filialei Cluj-Napoca a Academiei R. S. România (fond unitarian, cota 63.393) :

> *HOMERI ODYSSEA, id est de rebus ab Ulysse gestis. Eiusdem Batrachomiomachia & Hymni. Latina Versione ad Verbum è regione apposita. Argentorati, Excudebat Theodorius Rihelius.* [1]

Batrachomiomachia mai era editată și ca adaos la ediții din fabulele anticilor (Phaedrus, Avianus). Una din acestea a aparținut și lui Budai, notată în inventar la rubrica „latini" (nr. 38, evaluată cu 7 creițari) : *„Phaedri Augusti liberti et Avieni fabulae, Augustae Taurinorum, 1732"*.

---

* Prima parte a acestui studiu a apărut în vol. II, 1983, din *Limbă și literatură*, p. 200—208.

[1] *Argentorati* este *Strassburg* (cf. J. G. Th. Graesse, *Orbis latinus oder Verzeichnis der wichtigsten lateinischen Orts- und Ländernamen*. 2. Auflage, neu bearbeitet von Friedrich Benedict (Berlin, 1909, p. 25). Graesse (*Trésor de livres rares et précieux*, III, 326) nu cunoaște această ediție ; ea va fi apărut înainte de 1584 (cf. însemnarea de pe foaia de titlu : „Ex libris Piè Modesti, Deus providebit. GDT 1584").

Nu am găsit această ediție, apărută la Tours (cf. Graesse, *Orbis latinus*, p. 31, 311), dar altele, ulterioare, ne indică prezența poemului homeric :

Phaedri Augusti liberti et Fl. Aviani fabulae cum adnotationibus ad utrumque. Accedunt fabulae Graecae latinis respondentes et Homeri Batrachomiomachia. In usum scholarum seminarii Patavini. Patavii, 1759 (243 p.)[2].

II. Din literatura germană, pe care Budai a cunoscut-o foarte bine, s-a păstrat „*Poetische Versuche von Pfeffel, Basel, 1790*“ („*Germ.*“, 9, evaluată la numai 7 creiținri).

Gottlieb Konrad Pfeffel (1736—1809), poet și dramaturg alsacian, a rămas în literatura germană în primul rînd ca fabulist. Piesele sale au fost sever judecate de Lessing în *Dramaturgia din Hamburg*. În 1788 devine membru onorific al Academiei din Berlin. Prima ediție de *Poetische Versuche*, apărută la Basel în 1789, cuprindea fabule, ode, epistole, epigrame și alte scrieri poetice, fiind apoi augmentată la fiecare nouă ediție[3]. Budai a posedat ediția a II-a, cumpărată de la vreunul din librarii Lvovului, poate de la frații Piller care împrumutau și cărți acasă, pe baza unui abonament lunar de 30 de creițari[4].

Pfeffel a fost un mare admirator al Revoluției Franceze, în care a văzut un prilej strălucit de eliberare a întregii societăți europene din chingile feudalismului. Fabulele sale, din care nu lipsesc teme orientale, mitul străinului etc., cuprind adesea atacuri vehemente la adresa despotismului și tiraniei, superstițiilor, fanatismului și intoleranței, privilegiilor de clasă, clericalismului, setei de putere și spiritului războinic al monarhilor, toate acestea opuse vieții cinstite și sîrguinței oamenilor simpli. Cu deosebire sînt criticate păturile intermediare de asupritori din rîndul „curtenilor lingăi“ (guvernatori, prefecți, negustori ș.a.), demascînd carierismul și parazitismul acestora. Versuri ca :

Stirb für dein Weib, für deinen Freund,
Fürs Vaterland, für deinen Feind,
Nur stirb für deinen Fürsten,

din *Der Lohn des Helden (Răsplata vitejilor)*, sau :

Der, muss er Gut und Leben
Zum Raub Tyrannen geben,

[2] Cf. exemplarul de la Biblioteca Centrală Universitară din Cluj-Napoca (cota 41. 827) ; o ediție anterioară, din 1753, tot aici (cota 149. 470). Poemul lui Homer, la p. 234—243.

[3] În proză a lăsat o culegere de anecdote *(Historisches Magasin für den Verstand und das Herz*, Strassburg, 1782) și numeroase povestiri, reunite mai tîrziu în 10 volume *(Prosaischen Versuchen*, Stuttgart, 1810—1812), cf. *Erläuterungen zur deutschen Literatur. Aufklärung*, Berlin, Volk und Wissen, 1971, p. 382—392 (cu bibliografie).

[4] Cf. *Vollstaendiges Verzeichniss der Bücher, welche in der Pillerschen Buchhandlung am Dominikanerplatze gegen monatliche Vorausbezahlung von 30 Kreuzer per Band, und verhältnissmässigen Einsatz, zum lesen augeliehen werden.* Publiziert in October 1794.

din *Freyer Mann (Omul liber)*, poezie care va fi pusă pe note de Beethoven, au putut atrage atenția lui Budai, a cărui „muză cîrtitoare" a lăsat în *Țiganiada* urme pe deplin comparabile cu accentele critice din poezia lui Pfeffel. Nu este lipsit de interes să reamintim că Pfeffel s-a numărat și printre autorii traduși de Mihai Eminescu [5].

III. În *Țiganiada* (cîntul V, v. 3241—3252) Brîndușa îi pregătește lui Parpanghel o fiertură de ierburi de leac, pentru a-i lecui vătămătura :

Unele fierbe ea într-o căldare,
Din altele stoarce mustăreață,
Iar din alte-i face scăldătoare :
Iarba vîntului și iarbă creață,
Iarbă mare, spînz, limbă-vecină,
Rómoniță, nalbă mătăcină,

Plătăgină, sovîrv cu cicoare,
Troscoțel, podbeal și mătrăgună
Și de-alte mai multe erburi care
Stoarse, mestecate depreună
Și-n mai multe chipuri prefăcute,
Trebuie bolnavului s-ajute.

Alături de cunoștințele de medicină populară, însușite, desigur încă din copilărie, la Cigmău și Blaj, Budai a manifestat un constant interes pentru *științele naturii* în general (botanică, zoologie, chimie, mineralogie, astronomie ș.a.), ca și pentru *medicină* și *farmacie*. La Viena fiind, va fi avut prilejul să consulte la „Hofbibliothek" vreunul din manuscrisele cuprinzînd tratatul *De materia medica* al lui Dioscorides [6], din care va reține numele dacice de plante [7]. Unele cărți de medicină, chimie și farmacie păstrate în biblioteca sa vădesc interesul clar pentru proprietățile terapeutice ale plantelor și chiar ale unor pietre și minerale. Dintre acestea, sînt de reținut cărțile care figurează în inventar la rubrica „latini", cu nr. 2, 3, 13 și 24.

La nr. 2, evaluată la 15 creițari, se găsește *Remberti Dodonei Mechliniensis medici caes. Stirpium historiae pemptades sex sive libri XXX. Antverpiae 1616*. Datele exacte, după foaia de titlu, sînt :

---

[5] G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, I, București, 1976, p. 344 și 441. Este vorba de trei scurte epigrame *(Imitatorii, Autor și editor* și *Leoaica și scroafa)*, traduse în perioada berlineză a lui Eminescu (cf. M. Eminescu, *Opere alese*, II, ed. Perpessicius, București, 1964, p. 213—214 ; vezi și nota de la p. 629).

[6] *Codex Constantinopolitanus Aniciae* (sec. al VI-lea e.n.) și *Codex Napolitanus* (cf. Samuel Izsák, *Farmacia de-a lungul secolelor*, București, 1979, p. 66—68).

[7] Reluate ca argumente științifice în disertațiile sale istorice *De Slavis* și *De origine Slavorum* (în mss. la B.A.R.), cf. Mihai Mitu, *Opera lui Budai-Deleanu în contextul relațiilor culturale și științifice româno-slave*, teză de doctorat, dactilografiată, București, 1970, p. 201—205 (cap. *Raporturile lexicale daco-slave*).

REMBERTI / DODONAEI / MECHLINIENSIS / MEDICI CAESAREI / STIRPIUM HISTORIAE / PEMPTADES SEX / SIVE / LIBRI XXX / Variè ab AVCTORE, paullo ante / mortem, aucti & emendati. / ANTVERPIAE / EX OFFICINA PLANTINIANA / Apud Balthasarem et Ioannem Moretos. / M.DC.XCI.[8].

Autorul, *Rembert Dodoens*, numit și *Dodonaeus* (1517—1585), a fost un renumit medic și naturalist belgian ; după ce a profesat medicina în orașul său natal, Malines (1548—1574), a ajuns spre sfîrșitul vieții medic al împăratului Rudolf al II-lea, la Viena (pînă în 1580), apoi, din 1582, a fost profesor de medicină patologică și terapeutică la Universitatea din Leyda. A publicat în latină și flamandă numeroase lucrări din domeniul botanicii și medicinei, unele traduse în franceză și engleză și apărute în multe ediții [9].

Prima ediție a cărții lui Dodonaeus a apărut în anul 1583. Ediția din 1616, pe care a posedat-o și Budai, este a doua [10]. Ambele au fost publicate de renumita casă de tipografie Plantin din Anvers, în condiții excepționale [11], fiind considerate rare în epocă [12]. Budai a putut cumpăra cartea încă la Viena, sau la Lvov, după 1787, cu prilejul licitației organizate de M. Kuralt în 1790 (figurează în catalog la rubrica „in folio", sub nr. 375) [13]. Frumos ilustrată, cu un bogat material științific, bine ordonat, cu explicații ample (denumirea latină a plantei, cu echivalențe în elină, germană, flamandă, spaniolă, franceză ; descrierea plantelor, cu deosebire după Dioscorides, insistîndu-se asupra foloaselor pe care le pot aduce în tratarea bolilor la oameni sau animale), manualul medicului belgian a fost, credem, o lectură curentă pentru Budai al nostru (pentru plante folosite și în medicina populară, ca *Helleborus purpurascens* sau „spînz", *Veratrum nigrum* sau „steregoaie" ș.a.).

IV. Înrudită ca tematică este și cartea de la rubrica „latini", sub nr. 24, evaluată la numai 7 creițari : *Andreae Mathioli Senensis medici*

---

[8] Datele sînt încadrate de un frontispiciu, înfățișînd în partea de sus pe *Adam* (stînga) și *Solomon* (dreapta), iar în partea de jos pe *Theophrastus* (stînga) și pe *Dioscorides* (dreapta), înconjurați de plante ; deasupra titlului se află inscripția : *Plantae quique suas vires Deus indidit, atque praesentem esse illum, quaelibet herba docet* (cf. și Alcide Garosi, *Inter artium et medicinae doctoris*, Firenze, 1963, tabl. LXXXIII). Am consultat exemplarul de la Biblioteca Jagiellonă din Cracovia (cota 146.357 III).

[9] Cf. Émile Varenbergh, *Dodonaeus*, în *Biographie nationale, publiée par l'Académie Royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-arts de Belgique*, VI, Bruxelles, 1878, col. 85—112 ; Eug. de Seyn, *Dictionnaire des sciences, des lettres et des arts en Belgique*, I, Bruxelles, 1935, p. 399—400 ; *Dictionary of the Renaissance*, edited by Frederick M. Schweitzer and Harry E. Wedeck, New York, 1967, p. 193 ; *Istoria medicinei universale*, sub îngrijirea prof. dr. doc. V. L. Bologa, București, 1970, p. 365.

[10] Cf. J. Ch. Brunet, *Manuel du libraire et de l'amateur de livres*, II, p. 786.

[11] Cf. Léon Degeorge, *La maison Plantin à Anvers*, 3e éd., Paris, 1886 (ed. fototipică, Berlin, 1971, p. 195) ; Colin Clair, *Christopher Plantin*, London, 1960, p. 116.

[12] Cf. J. G. Th. Graesse, *Trésor de livres rares et précieux*, II, p. 416.

[13] *Cat. libr. Univ. Leop.*, p. 24.

opusculum de simplicium medicamentorum facultatibus, Lugduni, 1571. Datele integrale, după foaia de titlu, sînt :

> *P. ANDREAE / MATTHIOLI / SENENSIS ME-/DICI OPVS-/ CVLVM, / DE SIMPLICIVM ME-/dicamentorum facultatibus se-/cundum locos & genera.* / Accesserunt quoq ; Praefationes quaedam huic / opusculo admodum necessariae, quarum / enarrationem Epistola ad Le-/ctorem indicabit. / [Vinietă reprezentînd un vultur cu aripile desfăcute, pe un glob ; sub aripi, doi șerpi cu capetele întinse către vultur și cu cozile încolăcite ; în părți, pe verticală, inscripția IN VIRTVTE ET FORTVNA.] / LVGDVNI, / Apud Gulielmum Rouillium, / Sub scuto Veneto. / 1571.[14].

Pietro Andrea Mattioli (1501—1577)[15], medic și naturalist italian, născut la Siena, a fost medicul personal al împăratului Maximilian al II-lea, la Praga. Cea mai importantă operă a sa este *Il Dioscoride con gli suoi discorsi* (Venise, 1544 ; versiune latină, Venise, 1554, in fol.), bogat repertoriu de plante (cu peste 1000 de figuri), mult apreciat în epocă (trad. franceză, Lyon, 1561 ; ed. a II-a, 1572) ; au existat traduceri în germană, rusă și sîrbocroată, probabil și în polonă. Prin filieră polono-ucraineană, elemente din comentariile lui Matthioli la opera lui Dioscorides au pătruns și în țara noastră încă din sec. al XVI-lea (ms. slavon 740 de la B.A.R.)[16].

Cartea este un „elzevir", in 16°, de 668 pagini, și cuprinde comentariile lui Mattioli la tratatul lui Dioscorides[17] ; ea a putut fi cumpărată fie la Viena, fie la Lvov, cu prilejul vreuneia din licitațiile lui Kuralt[18].

Ni se pare că interesul lui Budai pentru acest gen de lucrări putea fi dictat nu numai de considerente strict științifice, cu reflexe detectabile în opera sa, ci și de motive de ordin practic ; trăia într-un mediu

---

[14] Exemplarul de la Biblioteca Jagiellonă din Cracovia, folosit de noi (cota Medicina 3137), a aparținut unui „Joannes Broscius". Credem că acesta este medicul și astronomul polonez Jan Brożek (Broscius), rector al Universității din Cracovia (1585—1652), cf. *Historia nauki polskiej*, VI, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1974, p. 63—64.

[15] *Enciclopedia Italiana di scienze, lettere ed arti*, XXII, p. 601 ; *Biographie universelle, ancienne et moderne*, Paris, XXVII, p. 482—485 ; *Nouvelle biographie générale...*, publiée par MM. Firmin Didot Frères, Paris, XXXIV, p. 326—327 ; *Dictionary of the Renaissance...*, p. 396 ; *Istoria medicinei universale...*, p. 624. În onoarea lui Mattioli, savantul francez Plumier a dat numele acestuia unui gen din familia rubiaceelor (cf. A. Gentil, *Dictionnaire étymologique de la flore française*, Paris, 1923, p. 133 ; vezi și Al. Borza, *Dicționar etnobotanic*, București, 1968, p. 108).

[16] Lucia Djamo-Diaconiță, *Un text slavon de farmacoterapie populară din secolul al XVI-lea*, în *Romanoslavica*, XIV, 1967, p. 377—409.

[17] *Simplicium medicamentorum facultates secundum locos ex Dioscoride, & Matthioli Commentariis* (p. 179—466 ; aici modul de tratare a diferitelor afecțiuni corporale cu ajutorul plantelor medicinale) ; *Simplicium medicamentorum facultates secundum genera, ex Dioscoride* (p. 466—614 ; aici, despre „luxationem et fracturam" la p. 530—537) etc.

[18] În catalogul licitației din 1790, singurul accesibil, se găsesc alte lucrări de Mattioli, din anii 1558, 1565 și 1583 (*Cat. libr. Univ. Leop.*, p. 46, pct. 725—727).

cu o climă nu prea favorabilă, adesea bîntuit de epidemii [19], care au lăsat, poate, urme chiar în familia sa [20], el însuşi fiind tot mai suferind [21]. În acest sens, prezenţa în biblioteca sa a unei cărţi renumite a timpului, *Macrobiotica* lui Hufeland (inventar, rubrica „germanici", nr. 11) este cît se poate de elocventă.

V. Filologul-poliglot, autor de gramatici şi dicţionare şi-a format o cultură lingvistică temeinică, atît prin contacte directe cu vorbitori de diferite limbi, cît şi prin cunoaşterea unor lucrări mai vechi sau mai noi din domeniul gramaticii şi lexicografiei. Dintre cărţile de lingvistică ce i-au aparţinut, reţinem un *Deutsch-französisches Wörterbuch von Roux, Halle, 1789* (în inventar la rubrica „germanici", nr. 3, evaluată la 1 florin şi 30 de creiţari), care i-a folosit, fără îndoială, pentru perfecţionarea în domeniul limbii franceze, aşa cum s-a observat [22], dar şi pentru desăvîrşirea tehnicii propriilor sale lucrări lexicografice, începute încă la Viena şi continuate acum, în capitala Galiţiei [23].

Cartea a apărut în două părţi, legate într-un volum, cu paginaţie separată (francez-german, XII + 1036 p. ; german-francez, 750 p.). Dăm datele bibliografice ale părţii franco-germane (după exemplarul de la Biblioteca Jagiellonă din Cracovia, cota : Dict. 299 ; în facsimil, foaia de titlu a părţii germano-franceze, absolut identică în conţinut) :

NOUVEAU / DICTIONNAIRE / FRANÇOIS-ALLEMAND ET ALLEMAND-FRANÇOIS, / CONTENANT / TOUS LES MOTS USITÉS / DES DEUX LANGUES, / DE MÊME QUE LEURS SIGNIFICATIONS PROPRES ET IMPROPRES, LEUR USAGE DANS LES SCIENCES, LES ARTS, LE STYLE FAMILIER, / POPULAIRE, BURLESQUE, POËTIQUE ETC. / LES PROVERBES, GALLICISMES ET / GERMANISMES, / LE TOUT DISTINGUÉ SOIGNEUSEMENT, PAR DES / LETTRES PARTICULIÈRES, ET MIS AU JOUR / PAR / FRANÇOIS ROUX, / SÉCRÉTAIRE DE S.A.S. MONSEIG-

---

[19] Łucja Charewiczowa, *Klęski zaraz w dawnym Lwowie*, Lwów, 1930 ; J. Szewczuk, *Kronika klęsk elementarnych w Galicji w latach 1772—1848*, Lwów, 1939.

[20] Se pare că, în afară de fiicele sale, Suzanna şi Eufrozyna, care i-au supravieţuit, a avut şi un fiu, despre care nu deţinem încă date concrete (probabil a murit de mic), cf. Lucia Protopopescu, *Contribuţii la biografia lui I. Budai-Deleanu*, în *Limbă şi literatură*, 1961, vol. V, p. 180 (tabel genealogic).

[21] Documente din ultima parte a vieţii vorbesc de „corpul său diform" ; în actele de deces figurează cheltuieli făcute cu medicamentele (cf. articolul nostru din *Manuscriptum*, 1973, nr. 3, p. 160—161).

[22] I. Gheţie, *Opera lingvistică a lui Ion Budai-Deleanu*, Bucureşti, 1966, p. 22. Adăugăm că, pînă să-şi însuşească mai bine polona, în primii ani de şedere la Lvov, franceza îi era necesară lui Budai pentru a se înţelege cu acele elemente poloneze locale, care vorbeau curent franceza, am putea spune chiar cu ostentaţie, refuzînd sistematic a se supune politicii de germanizare dusă de autorităţile centrale vieneze (cf. S. Grodziski, *op. cit.*, p. 218—219).

[23] Vezi Lucia Protopopescu, *Contribuţii la istoria operei lexicografice a lui Ion Budai-Deleanu*, *Cercetări de lingvistică*, Cluj, VI, 1961, nr. 2, p. 267—291 ; aceeaşi, *Noi contribuţii...*, p. 157—170. Lista lucrărilor lexicografice ale lui Budai, la I. Gheţie, *op. cit.*, p. 16—17 ; alături de „lexiconul românesc-nemţesc", singura sa operă lexicografică încheiată, figurează şi un început de „lexicon frâncesc şi românesc" (B.A.R., ms. rom. 2424, f. 64—65).

NEUR LE DUC DE SAXE WEIMAR / ET LECTEUR PUBLIC DE LA LANGUE FRANÇOISE DANS / L'UNIVERSITÉ DE JÉNE. / HUITIÈME ÉDITION, / REVUE, CORRIGÉE ET AUGMENTÉE PAR UNE / SOCIÉTÉ DE GENS DE LETTRES. / Avec Privilège de Sa Maj. Prussienne et de S.A.S., l'Elect. de Saxe. / IMPRIMÉ à HALLE, / AUX DÉPENS DE LA MAISON DES ORPHELINS. MDCCLXXXIX.

François Roux a fost, după cum se arată în foaia de titlu, secretar al ducelui de Saxa-Weimar și profesor de limba franceză la Universitatea din Jena. A murit în 1750 [24].

Prin concepția lexicografică modernă, cuprinzînd atestări din toate stilurile limbii, dicționarul lui F. Roux s-a bucurat de un mare succes în epocă, apărînd în numeroase ediții, „corectate și augmentate", și după moartea autorului [25]. După cum se vede, Budai a posedat ediția a VIII-a, din 1789, cumpărată, desigur, de la vreunul din librarii Lvovului, care avea strînse legături cu case de librărie din Viena, Wrocław (Breslau), Leipzig, Varșovia ș.a. [26]. Folosită curent pentru munca sa la „lexiconul românesc-nemțesc", ca informație și metodologie, cartea va fi fost reținută de Budai și pentru excepționala prefață a autorului, care reproduce, între altele, memorabilele cuvinte ale lui Scaliger despre avatarurile muncii autorului de lexicoane : „Si quem dura manet sententia indicis olim / Damnatum aerumnis suppliciisque caput : / Hunc non fabribili lassent ergastula massa / Nec rigidas vexent fossa metalla manus / Lexica contexat. Nam caetera, quid moror ? omnes / Poenarum facies hic labor unus habet" *(Vorrede des Verfassers,* p. III). Într-o scrisoare către Petru Maior, trimisă din Lvov prin 1812—1815, Budai va scrie : „...nu rău zice Scaliger într-un loc, că pre care ar vrea zeii să-i pedepsească pre aciastă lume, nu-i pot a dare mai mare certare, decît ca să facă Lexicoane !" [27].

*

[24] *Bibliographisches Handbuch der philologischen Literatur der Deutschen von der Mitte des achtzehnten Jahrhunderts bis auf die neueste Zeit.* Nach Johann Samuel Ersch in systematischer Ordnung berabeitet und mit den nöthigen Registern versehen von Dr. Christian Anton Geissler. Dritte Auflage, Leipzig, 1845, p. 611 (nr. 7564).

[25] Cf. Bernard Quemada, *Les dictionnaires du français moderne (1539—1863). Étude sur leur histoire, leurs types et leurs méthodes,* Paris, 1967, p. 584. O ediție anterioară, din 1767, apărută tot la Halle, se găsește la Biblioteca Centrală Universitară din Cluj-Napoca (cota 32.924).

[26] Cataloage ale vremii *(Verzeichniss deutscher Bücher die bey Carl Gottlob Pfaff Universitätsbuchhändler in Lemberg, um beygestzte Preisse zu haben sind,* Lemberg gedr. bei C. G. Pfaff, 1789, sau *Catalogue des livres françois, qui se trouvent et se vendent aux prix indiqués à la librairie de Piller, place de Dominicains, à Leopol,* Leopol (Piller), 1792 ș.a., cf. Jadwiga Rudnicka, *Bibliografia katalogów...,* nr. 760 și 799) nu ne-au fost accesibile, dar nu este exclus ca în acestea să figureze și dicționarul lui Roux, ca și altele asemenea, acest gen de lucrări fiind foarte căutate de societatea eteroglotă a Galiției din acea vreme.

[27] Cornelia Bodea și Mihai Mitu, *„Pentru începutul limbei românești". Ion Budai-Deleanu — scrisoare către Petru Maior,* în *Manuscriptum,* III, 1972, nr. 1 (6), p. 56 și 58.

Ne oprim aici. Cercetarea noastră ar putea continua în acest fel, pe cît va fi posibil, pînă la capăt. Invităm pe cititor să parcurgă lista cărților lui Budai, așa cum am făcut și noi la Lvov, într-o dimineață geroasă de decembrie a anului 1967. Va găsi aici alte multe nume de rezonanță în istoria culturii universale : Priscian și Quintilian, Castellion și Heineccius, Fracastoro și Muratori ... Zeci și zeci de scînteieri ale spiritului uman, care, alături de alte sute, mărturisite sau nu, risipite pe pagini migălite de manuscris, i-au ținut nestinsă flacăra setei de cunoaștere, dorința de „a pune temeiul culturii". Chiar dacă biblioteca „sfetnicului chesaro-crăiesc la județul nemeșilor din Livău" se va fi pierdut pentru totdeauna, ne rămîn aceste urme, abia conturate într-un act de arhivă ca atîtea altele, dar suficiente ca să ne îndrume, încet dar sigur, spre întregirea profilului unei „vieți de om, așa cum a fost".

Neues
Teutſches und Franzöſiſches
Wörter-Buch,
Welches
die in beyden Sprachen
gebräuchliche Wörter,
Wie auch ihre eigentliche und uneigentliche Bedeutungen, ihren Gebrauch in Wiſſenſchaften, Künſten, familiär-, populär-, ſcherzhaften und poetiſchen Schreibarten ꝛc.
Die Sprichwörter, Gallicismos und Germanismos
enthält.
Alles durch beſondere Buchſtaben ſorgfältig unterſchieden,
durch
Franciſcum Roux,
Achte verbeſſerte und vermehrte Auflage.
Halle,
im Verlag des Waiſenhauſes, 1789.

P. ANDREAE
MATTHIOLI
SENENSIS ME-
DICI OPVS-
CVLVM,
DE SIMPLICIVM ME-
dicamentorum facultatibus ſe-
cundum locos & genera.
Acceſſerunt quoq; Prefationes quadam huic opuſculo admodum neceſſarie, quarum enarrationem Epiſtola ad Le-
ctorem indicabit.
LVGDVNI,
Apud Gulielmum Rouillium,
sub ſcuto veneto.
1571.
Ioannes Broſcius.

ANEXĂ

R. S. S. Ucraineană, Arhiva Centrală Istorică de stat, filiala Lvov. Forum Nobilium. Fond 149, opis 2, dosar 537/1820, ff. 7r—9r.

Allegata & adnotata	Status activus	Taxa in valuta Viennensi
7r	XXXI. Libri et quidem germanici.	fr. x.
	1. Allgemeine Zollordnung, Wien, 1788 . .	— 2
	2. Franzens Gesetze und Verfassungen, 1 Band	— 7

3. *Deutsch-französisches Wörterbuch von Roux, Halle, 1789* 1 30
4. *Geschichte der dazischen Völker von Lebrecht, Hermannstadt, 1791* . . . . -- 15
5. *Bräu- und Brandweinurbar, Leipzig, 1787* 1 30
6. *Deutsch-französische Gespräche, Strassburg 1799* . . . . . — 7
7. *Adelungs deutsche Sprachlehre, Berlin, 1781* . . . . . — 30
8. *Deutsch-wallachisches Wörterbuch, über Verbrechen, 1787* . . . . . — 3
9. *Poetische Versuche von Pfeffel, Basel, 1790* . . . . . — 7
10. *Reflexionen über den preusischen Staat. J[ahr] 1805* . . . . . — 3
11. *Die Kunst das menschliche Leben zu verlängern v(on) Hufeland, 1798* . . . . — 20

7v Latini.

1. *Biblia interpraete Sebastiano Castalion, Basileae, 1556* . . . . . 1 —
2. *Remberti Dodonei Mechliniensis medici Caes. Stirpium historiae pemptades sex sive libri XXX, Antverpiae, 1616* . . . — 15
3 *Corpus pharmaceutico-chemico-medicum Joannis Jungken, Francoforti ad Moenum, 1732* . . . . . — 7
4. *Prisciani grammatici Caesariensis libri, 1528* . . . . . — 3
5. *Conciones sive orationes ex graecis latinisque historicis depromtae [sic], 1570* . — 7
6. *Commentarius Joannis Britannici in Juvenalem absque anno* . . . . . — 7
7. *Opus Christophori Jordan de originibus Slavicis, Vindobonae, 1745* . . . . — 15
8. *Fragmenta juris scripto collecta* . . . — 7
9. *Scriptores rerum hungaricarum veteres, Vindobonae, 1761* . . . . . 1 —
10. *Athanasii Kircheri Societatis Jesu Presbyteri Musurgia universalis, Romae, 1650* 1 —
11. *Joannis Antonii Leopoli introductio ad historiam naturalem, Prague, 1777* . . . — 12
12. *Dissertationes historico-criticae in annales veteres Hunnorum & authore Georgio Pray, Vindobonae* . . . . . — 7
13. *Anselmi Boetii de Boodt gemmarum et lapidum historia, Hannoviae* . . . . — 7

8r

14. *Iter exstaticum Kircherianum a Gàsparo Schotto, Herbipoli, 1671* . . . . . — 12
15. *Thesaurus politicorum Aphorismorum divisus in sex libros, authore Joanne a Chokier Patritio, Mogunciae, 1615* . . . — 12
16. *Sacrosanctum Oecumenicum Concilium Tridentinum ex ultima recognitione Joannis Gallemart, Tridenti, 1762* . . . . . — 15
17. *Scriptores rerum Transsilvanarum adiuvante Josepho Carolo Eder, Cibinii, 1797* — 20
18. *Dictionarum latino-hungaricum a Francisco Paris Papaii, Tyrnaviae, 1762* . . 2 —
19. *Codex civilis universalis, Viennae, 1817* . — 20
20. *Homeri Odyssea, id est de rebus ab Ulysse gestis, Argentorati* . . . . . 1 —
21. *Joannis Cluveri historiarum totius mundi Epitome, a prima rerum origine usque ad annum 1630, Lugduni Batavorum, 1545* . 2 —
22. *Respublica Poloniae, Lithuaniae, Prussiae & diversorum authorum, Lugduni Batavorum, 1527* . . . . . 2 —
23. *Hieronimi Fracastorii Veron. liber unus de simpathia et anthipathia rerum, Lugduni, 1554* . . . . . — 7
24. *Andreae Mathioli Senensis medici opusculum de simplicium medicamentorum facultatibus, Lugduni, 1571* . . . . . — 7
25. *Aurea Pythagoreorum Carmina, auctore Theodoro Marcilio, Lutetiae, 1527* . . . — 15

8v

26. *Institutiones mathematicae ad usum juventutis, Tomus I, Neapoli, 1758* . . . — 3
27. *Caroli Koppii praelectionum historicarum, Tomus I, Pestini, 1788* . . . . . — 7
28. *Codex poenalis de delictis politicis, Viennae, 1803* . . . . . — 3
29. *Opuscula ad medicinae historiam pertinentia ab Joanne Christo Gottlieb Ackerman, Norimbergae, 1797* . . . . . — 30
30. *Jos. Gott. Heineccii fundamenta stili cultioris cum observationibus Nicolai Niclas, Lipsiae, 1761* . . . . . — 40
31. *Bellum grammaticale, Vitebergae, 1553* . — 7
32. *Dictionarium latino-polonicum* . . . 2 —
33. *Compendium seu Epitome Fabii Quintiliani authore Jona Philologo, Basileae* . . . — 30
34. *De generibus ebriosorum et ebrietate vitanda, Francoforti ad Moenum, 1624* . . — 7

35. *C. A. Heumanni Commentatio de Arte critica, Norimbergae et Altorfii, 1747* . . — 10
36. *Disputatio de cognitione Historiae et Eloquentiae cum Poësi, Lipsiae, 1761* . . — 3
37. *Epistolae Praepositorum Generalium ad patres et fratres Societ. Jesu, Antverpiae, 1635* . . . . . — 7
38. *Phaedri Augusti liberti et Avieni fabulae, Augustae Taurinorum, 1732* . . . . — 7
39. *Demetrii Karakasse medicinae Doctoris poëmata medica, Viennae, 1795* . . . — 7
9r 40. *Martini Felmer primae lineae historiae Transsilvaniae antiqui medii et recentioris aevi, Cibinii et Claudiopoli* . . . . — 12
41. *Codex judiciarius, Viennae, 1797* . . . — 6
42. *M. Theoph. Ludolph. Münteri parerga*[1] *historico-philologica, Göttingae, 1749* . . — 15
43. *Christiani Augusti Beck jus publicum Hungariae cum observationibus Josephi Benzar, Viennae, 1790* . . . . . 1 —
44. *Indagationes*[2] *naturae in Lithuania authore Emmanuele Gilibert, Vilnae, 1781* . . — 7
45. *Imago Inclytae in Transsilvania nationis Siculicae historico politica, Cibinii et Claudiopoli, 1791* . . . . . — 7
46. *De jurisprudentiae novis dissertatio a Ludovico Antonio Muratori, Pedeponti, 1753* — 7

Gallici

1. *De conventu generali Latomorum apud Aquas Wilhelminas prope Hannoviam*[3] . — 7
2. *Code Napoléon. Stereotype à Paris, 1808* — 30

Italici

1. *L'Eneide di Virgilio del Commendatore Annibal Caro, Verona, 1728* . . . . — 7
2. *La poëtica di Q. Orazio Flacco, Romae, 1777* . . . . . — 7
3. *Nuovo metodo per apprendere agevolmente la lingua latina, tom 2, Neapoli, 1742* . — 3

[1] Nowakowski a citit greşit : *paregra.*
[2] În realitate este *Indagatores* (cf. foaia de titlu a cărţii).
[3] Greşit. În realitate este *Hanauviam*, adică *Hanau* (nu *Hannover*). Într-adevăr, Wilhelmsbad se află foarte aproape de Hanau.

Formule narative în perioada de început a romanului românesc. Romanul la persoana întîi

GEORGETA ANTONESCU

Născut către mijlocul secolului al XIX-lea, cu oarecare întîrziere față de celelalte specii ale prozei beletristice culte, dar sprijinit ca și acestea pe dubla tradiție a narațiunii cronicărești și a povestirii populare, de la care moștenește, printre altele, afirmarea marcată a funcției fatice a limbajului în text și intenția didacticistă, romanul românesc incipient, în ciuda destul de numeroaselor impedimente de ordin teoretic [1] și practic [2], se afirmă ca un gen nu lipsit de perspective. Stimulat de exemplele (e drept, nu totdeauna de mîna întîi) ale romanelor străine, citite în original sau în traduceri tot mai numeroase pe măsura trecerii timpului, susținut și de tradiția locală a romanului popular apărut încă în secolul al XVII-lea, care satisfăcea pînă în pragul veacului nostru setea de inedit și aventură a cititorilor (deși, descinzînd treptat, pe scara socială și a vîrstelor, spre lectori mai puțin cultivați și spre publicul infantil), romanul românesc original își afirmă vitalitatea și prin marea varietate a formulelor adoptate încă de la primele sale materializări [3]. Legat de memorialistică, dar și de fiziologie [4] și de nuvelă [5], păstrînd pe de altă parte numeroase puncte de contact cu po-

---

[1] Discuții privind specia apar de fapt înaintea primelor romane originale, întemeindu-se pe texte străine traduse ; ele relevă cîteva dintre calitățile și posibilitățile lor. Totuși, se păstrează pînă tîrziu rezerve față de un gen ce apărea în același timp hibrid (din perspectiva poeticii clasicizante), străin (ca manifestare a invaziei „traducțiilor" fără har) și adesea îndoielnic din punctul de vedere al moralității (Vezi M. Zaciu, *Începuturile romanului românesc (Cîteva contribuții)*, în *Masca geniului*, București, 1967, p. 397—407).

[2] Pentru înflorirea reală a romanului era necesară întrunirea unei serii întregi de condiții de natură cultural-literară și social-economică, după cum demonstrează P. Cornea în *Regula jocului* (București, 1980, p. 263—285). Tot el numără în etapa 1845—1860 doar 14 romane românești originale, cifră care, chiar dacă nu este definitivă, e totuși grăitoare și nu va putea suferi modificări substanțiale.

[3] Mai vechea, dar pînă azi instructiva trecere în revistă a lui T. Vârgolici, *Începuturile romanului românesc*, București, 1967, demonstrează cu claritate acest lucru.

[4] Chiar și în 1862—1863 romanul *Ciocoii vechi și noi* al lui Filimon apare ca o ilustrare a unei fiziologii, prezentă ca atare în prolog.

[5] P. Cornea *(op. cit.*, p. 267—268) dă cîteva exemple care ilustrează indecizia autorilor înșiși atunci cînd e vorba să-și califice operele drept romane sau nuvele. Li s-ar mai putea adăuga din nou pilda lui Filimon care-și subintitulează cartea „romanț original", dar începe dedicația spunînd : „Este mult timp de cînd îmblu cu această *nuvelă* (s.n.). ziua și noaptea..." (vezi *Opere*, vol. II, București, 1978, p. 8, 9).

vestirea orală sau scrisă în maniera celor *1001 de nopți* sau a *Decameronului* [6], interesat în primul rînd de peripeție și de zugrăvirea veridică a realității sociale înconjurătoare, dar fără a neglija pitorescul trecutului sau viața sentimentală a personajelor [7], romanul românesc începător, deși nu produce capodopere (chiar și *Ciocoii vechi și noi* mai are numeroase stîngăcii și soluții facile), este totuși suficient de divers pentru a satisface gusturile publicului contemporan și pentru a constitui un punct de plecare rodnic pentru evoluția ulterioară a speciei.

S-ar putea deci spune că una dintre caracteristicile principale ale primului deceniu de existență a romanului nostru constă în multitudinea preocupărilor de conținut și a formulelor narative adoptate, deși numărul ca atare al textelor respective este încă mic. Fenomenul oglindește, desigur, incertitudinea începuturilor, stîngăcia unor scriitori care nu rareori își asumă o sarcină ce le depășește în mod vizibil forțele (de aici și romanele rămase neterminate sau dispariția de pe arena literară a unor autori ocoliți de șansă încă de la primele încercări în roman), dar și varietatea intereselor cărora specia încearcă să le răspundă și a modelelor, adesea divergente, ce o înrîuresc.

Între formulele adoptate de primii noștri romancieri, sub imperiul influențelor sau ca modalități dictate de propriul lor temperament scriitoricesc, romanul la persoana întîi ni se pare a ilustra și el vitalitatea speciei, precum și diversitatea aproape nelimitată a concretizărilor pe care ea le poate cunoaște. În primul deceniu al romanului românesc această formulă este utilizată cel puțin de trei texte semnificative: *Istoria lui Alecu* (cu varianta complementară *Istoria lui Alecu Șoricescu*) de Ion Ghica [8], *Serile de toamnă la țară* de Alecu Cantacuzino [9] și *Manoil* de Dimitrie Bolintineanu [10]. În fiecare dintre ele alegerea persoanei întîi a naratorului urmărește scopuri specifice, dispunerea materialului evenimențial în cuprinsul povestirii se face după o formulă particulară, iar efectul asupra cititorului este diferit.

Încercarea de roman a lui I. Ghica, datînd de prin 1847—1848 și rămasă neterminată, în ciuda faptului că autorul revine cel puțin încă o dată asupra ei, urmărește, ca schemă epică și intenție de bază, romanul lui L. Reybaud, *Jerôme Paturot à la recherche d'une position*

---

[6] Vezi *Serile de toamnă la țară* de Alecu Cantacuzino (1855) sau chiar *Mistere din București*, de I. M. Bujoreanu (1862).

[7] Încă în 1861 Radu Ionescu observă în scrisoarea către redacția ziarului *Independența* cu care însoțește *Don Juanii din București* că „romanțul poate lua toate formele, ne poate spune tot, ne poate descrie tot. Fapte mari ale istoriei, simțimentele puternice ale sufletului, obiceiurile vieței, romanțul cuprinde tot, exprimă tot. Unul caută dezvoltarea vieței în studiul faptelor istorice, altul în analiza inimei omenești, cel din urmă în observarea obiceiurilor" (R. Ionescu, *Scrieri alese*, București, 1974, p. 318).

[8] În I. Ghica, *Documente literare inedite*, ediție îngrijită, prefață și note de D. Păcurariu, București, 1959, p. 3—26.

[9] A. Cantacuzino, *Serile de toamnă la țară*, ediție îngrijită, prefață, note și glosar de Livia Grămadă, Cluj, 1973.

[10] În D. Bolintineanu, *Opere alese*, vol. II, studiu introductiv de D. Păcurariu, text stabilit de Rodica Ocheșeanu și Gh. Poalelungi, București, 1961, p. 7—121.

sociale, folosind însă, pentru concretizarea ambianței, acțiunii și personajelor, substanță evident românească. Formula povestirii la persoana întîi este aici dictată de modelul utilizat, dar se dovedește în același timp cea mai potrivită pentru realizarea țelului urmărit de autor. *Istoria lui Alecu* trebuia să fie un roman actual de moravuri, cu o foarte marcată atitudine critică față de realitățile social-politice ale vremii și față de trăsăturile de caracter pe care acestea le favorizează și le dezvoltă la cei ce doresc să se afirme în condițiile respective. Avem a face cu o povestire ulterioară, a unui narator care își istorisește aventurile tinereții la o vîrstă matură, cînd e capabil nu numai să le selecteze și să le ordoneze în funcție de importanța lor reală, ci și să se detașeze de ele și să aprecieze atitudinile și soluțiile de viață adoptate în timpul obiectiv al istoriei [11].

Timpul povestirii urmărește cu exactitate cronologia istoriei (sau, în alți termeni, subiectul coincide cu fabula), eroul povestitor nerecurgînd în toată desfășurarea lui decît la o scurtă analepsă explicativă [12] în partea introductivă și la o prolepsă, de fapt nesemnificativă pentru corpul principal al narațiunii [13], spre final. Durata povestirii sau, mai precis, ritmul acesteia suferă, în schimb, modulații de amplitudine destul de mari. În realizarea ei modalitatea principală e aceea a sumarului, în care nu intervine decît o singură scenă dialogată propriu-zisă [14], dar care este de patru ori întrerupt, prin reproducerea *in extenso* a unor mostre de text din gazeta la care Alecu devine la un moment dat redactor [15] și prin relatarea discursului pe care acesta îl ține într-o neizbutită tentativă de a se alege deputat [16]. Cele patru pauze discursive ocupă aproape jumătate din textul narațiunii, fiind vădit disproporționate față de aceasta și demonstrînd în mod evident stîngăcia unui autor care nu stăpînește în suficientă măsură tehnica prozei epice [17], dar și intenția scriitorului de a profita de povestire pentru a comunica citito-

[11] În terminologia lui G. Genette (*Figures,* III, Paris, 1972), avem a face cu un narator extradiegetic-homodiegetic de felul lui Gil Blas. Comparația cu eroul lui Lesage ar putea fi împinsă și mai departe, căci și personajul lui Ghica, compus prin analogie cu cel al lui Reybaud, posedă cel puțin cîteva dintre trăsăturile picaro-ului modern : lipsa, la început, a unui loc stabil în sistemul social, încercarea de a-l cuceri prin tentative care îl pun în contact cu medii și oameni diferiți, alternanța de succese temporare și eșecuri brutale, statornicirea din final, prin redescoperirea virtuților muncii și economiei.

[12] *Ed. cit.,* p. 7, unde arată cum a fost găsit de Sofia.

[13] *Ibidem,* p. 17, în care definește relațiile pe care le va avea cu Sofia după ce aceasta îl părăsește pentru un amant bogat ; din acest moment însă, Sofia iese, de fapt, din povestea lui Alecu, nemaiavînd nici o influență asupra desfășurării ei ulterioare (cel puțin în partea de roman ce ni s-a păstrat).

[14] Cea în care încă răbduriul Alecu se confruntă cu Sofia într-o discuție despre mijloacele practice ale parvenirii (*ed. cit.,* p. 5—6).

[15] Articolul-program al gazetei *Racul (ed. cit.,* p. 7—10), o relatare despre un bal (p. 10—11) și o cronică dramatică (p. 11—13).

[16] *Ed. cit.,* p. 14—16.

[17] O eroare similară va comite și M. Kogălniceanu în *Tainele inimei* la 1850, textul considerațiilor sale fiind însă mai puțin prolix, iar stilul mai antrenant.

rilor în mod nemediat unele din punctele sale de vedere (observația e, mai ales, valabilă pentru discursul electoral).

Perspectiva din care e făcută narațiunea variază și ea : domină în principiu focalizarea internă, lipsită totuși de o deplină unitate, deoarece ea aparține cînd naratorului care a depășit, ca vîrstă și mentalitate, etapa tinereții aventuroase, cînd eroului aflat în chiar miezul evenimentelor (ipostaze care, chiar dacă aparțin aceluiași individ, sînt despărțite de o considerabilă distanță temporală și psihologică) ; în unele momente, narațiunea tinde totuși și spre perspectiva non-focalizată, a autorului omniscient, detașat de ambele ipostaze ale personajului, narator și judecător implicit al amîndurora, propensiune concretizată în mod vizibil în *Istoria lui Alecu Șoricescu*, fragment manuscris ce ar fi trebuit să servească, probabil, drept introducere romanului, dacă proiectul acestuia ar fi fost realizat pînă la capăt.

În acest manuscris, compus după toate probabilitățile după *Istoria lui Alecu* [18], autorul recurge la ficțiunea unui narator dramatizat a cărui relație cu povestirea principală (biografia lui Alecu Șoricescu) variază de la cea a personajului martor [19], care îl cunoaște pe Alecu într-o etapă ulterioară a vieții sale și-i ascultă istoria, la cea a autorului omniscient, care poate defini *a priori* personalitatea eroului, înainte de a-i fi știut propriu-zis peripețiile [20]. Cea mai mare parte a textului o constituie însă și aici povestirea eroului principal însuși, care o completează pe cea din manuscrisul anterior prin istorisirea anilor adolescenței studioase și a împrejurărilor în care a ajuns să-și piardă moșia părintească, cu recîștigarea căreia se încheiase manuscrisul *Istoriei lui Alecu*. Adoptînd formula povestirii în povestire, *Istoria lui Alecu Șoricescu* nu urma să încadreze doar textul din manuscrisul mai vechi, ci și să accentueze detașarea autorului implicat față de faptele și mentalitățile prezentate prin intermediul ei. Prin alternarea și modificarea perspectivelor, povestirea la persoana întîi capătă deci, încă în această timpurie încercare de roman, posibilități multiple de închegare a acțiunii și de transmitere a atitudinii critice a autorului față de realitățile vremii sale.

Dacă în cazul romanului lui Ion Ghica poziția de distanțare a autorului și a cititorului său prezumptiv față de faptele ce constituie subiectul narațiunii este clară, în *Serile de toamnă la țară* (apărut în *România literară* din 1855) lucrurile devin ceva mai complicate. Textul lui Alecu Cantacuzino e unul fundamental dialogic, deși ca manieră de prezentare el păstrează, cel puțin în aparență, mai multe legături cu povestirea orală tradițională. Ca și în alte scrieri ale pașoptiștilor, problema raportului dintre tradiție și inovație se pune în acest roman cu acuitate, iar răspunsul este departe de a fi unul simplist și categoric.

---

[18] Vezi introducerea lui D. Păcurariu la I. Ghica, *Documente literare inedite*, p. XIV.

[19] *Ed. cit.*, p. 22—23.

[20] *Ibidem*, p. 23. În termenii lui G. Genette, perspectiva ar varia astfel de la cea extradiegetică-homodiegetică la una extradiegetică-heterodiegetică.

Confruntarea imaginii prezentului cu cea a trecutului sau, mai precis, tentativa de a reînvia trecutul în prezent, se concretizează într-o suită de povestiri în care persoana întîi a naratorului este trecută, pe rînd, de la naratorul dramatizat, dar anonim, care pretinde a se identifica cu autorul, la prietenul său mai bătrîn, „șatrariul" Ion Criță și de la acesta la încă alte trei personaje (Petre Criță, Ioana și Orheianu), care împing timpul narațiunii înapoi, pînă aproape de mijlocul veacului al XVIII-lea. Romanul își mărturisește clar înrudirea cu memorialistica și, ca și aceasta, izvorăște, cel puțin în parte, din sentimentul, acut încercat de pașoptiști, stîrnit de spectacolul rapidei „surpări" a trecutului. Autorul-povestitor prețuiește înnoirile, dar nu e opac nici la virtuțile temeinice ale „bătrînilor", avînd ambiția de a prezenta pentru contemporani și de a fixa pentru viitorime cîteva dintre trăsăturile caracteristice ale împrejurărilor și modului de viață din Moldova celei de a doua jumătăți a veacului al XVIII-lea. Trecutul apare ca tărîmul, deloc idilic, de manifestare a unei umanități eroice, depozitara unor valori morale perene, capabilă a se bucura de viață și cu un fond indestructibil de bunătate și gingășie în spatele aparențelor de asprime și neînduplecare, ai cărei supraviețuitori (biologici sau numai în cuget) riscă însă să rămînă neînțelegători față de progres.

Există în fragmentul de roman publicat (ca și *Istoria lui Alecu, Serile de toamnă la țară* au rămas și ele neterminate) trei naratori principali („autorul", Ion și Petre Criță) și doi secundari, aceștia din urmă [21] producători ai unor texte de mică întindere, cu funcție de analepsă explicativă față de povestirea celui de al treilea narator principal. Într-un anume sens, fiecare dintre cele trei povestiri cuprinde istoria unei inițieri : inițiere în cunoașterea concretă a trecutului pentru „autor", inițierea întru bărbăție pentru interlocutorul său șatrariul și pentru tatăl acestuia, răzeșul Petre Criță. În conformitate cu condițiile specifice ale epocii cînd se săvîrșește, fiecare inițiere își are modalitățile caracteristice. Pentru omul modern, ea se face prin intermediul cuvîntului : „autorul"-narator, care rostește un elogiu al plăcerii și puterii pedagogice a povestirii [22], învață ascultînd „istorii" ; Ion Criță, în tinerețe, ca și tatăl său Petre cu două decenii mai devreme, se vor iniția însă prin acțiune și suferință [23].

Raportul între cele trei narațiuni principale este unul de înglobare, după procedeul „povestirii cu sertar", evoluția lor neexcluzînd însă nici intersecțiile (numeroase mai ales între narațiunea întîi și a doua),

[21] Ioana, viitoarea soție a lui Petre și mama lui Ion Criță, și negustorul Orheianu, ambii gata să fie prinși de ieniceri și salvați prin vitejia lui Petre.

[22] „Că tare fac haz de istorii omenești, cînd sînt adevărate sau rezămate măcar pe o patimă serioasă, pe o simțire vie, care poate agita inima omului în lupta ce are cu feliuritele întîmplări ale vieții" (*ed. cit.*, p. 45).

[23] Întîmplările concrete în care sînt implicate cele două personaje ilustrează însă procesul de prefacere prin care trecuseră țara și raporturile de forță care influențau destinele oamenilor : dacă la mijlocul veacului al XVIII-lea soarta individului era înrîurită mai ales de capriciile evenimentelor și periclitată de dușmanii din afară (aici, ienicerii), în ultimul sfert al lui ea depindea în primul rînd de bunul plac al stăpînirii și de uneltirile ciocoilor puși cu orice preț pe căpătuială.

care readuc periodic în atenția cititorului situația narativă inițială și „stilul" specific fiecăruia dintre personajele angrenate în dialog. Detașat, ușor sceptic, dotat cu simțul umorului și capabil de autoironie, „autorul"-narator, cel ce declanșează de fapt actul povestirilor în lanț, e mereu confruntat cu pasiunea șatrariului care „pune la suflet" totul și, mai ales, retrăiește cu emoție amintirile din tinerețe, prin intermediul cărora afirmă și subliniază o serie de virtuți strămoșești pe care contemporaneitatea i se pare că le-a pierdut, în procesul ei de modernizare. Petre Criță, povestitor metadiegetic, creat de textul precedentului, i se aseamănă ca stil de viață și de vorbire și prin accentuarea mobilului didactic al povestirii. În fragmentul publicat (și singurul păstrat) al romanului nu se încheie decît a treia narațiune principală, istorisită de Petre Criță, care înglobează și pe cele două secundare (cu funcție, cum spuneam, episodică). Povestea șatrariului Ion rămîne neterminată, cu o promisiune de continuare, iar situația narativă inițială se închide doar provizoriu, sub forma unui sfîrșit de capitol.

Spre deosebire de începutul de roman al lui I. Ghica, cel al lui Alecu Cantacuzino demonstrează deja o foarte bună stăpînire a mijloacelor epicului, știința deschiderii și gradării episoadelor, capacitatea amorsării unor noi situații, simțul proporțiilor și o mare îndemînare în menținerea unității ansamblului, în ciuda părților componente destul de numeroase din care este alcătuit. În textul ce creează situația narativă inițială domină scena dialogată și sînt cuprinse relativ întinse fragmente discursive cu alură mai mult sau mai puțin „teoretică". Povestea lui Ion Criță începe cu o „expoziție" clasică, prezintă portretele principalelor personaje și evoluează printr-o alternare de narațiune rezumativă și scurte scene dialogate, diegeza avînd totuși rolul preponderent. Ea domină în și mai mare măsură povestirea lui Petre Criță, în cuprinsul căreia vorbirea directă e relativ puțin utilizată, și devine exclusivă în cele două narațiuni episodice, reduse la minimum necesar înțelegerii încheieturilor povestirii ce le subordonează. Unitatea întregului este menținută printr-o strînsă rețea de prolepse (sub forma anunțului sau a amorsei) și prin rapelul periodic al situației narative inițiale, ce întrerupe și totodată reunește, fără a stînjeni, desfășurarea celorlalte povestiri. Dacă adăugăm la acestea talentul creionării portretelor, frumusețea insinuantă a unor descrieri (niciodată prea lungi însă), pitorescul și truculența scenelor de „gloată" și ceremoniilor oficiale, ca și savoarea ușor arhaică și moderat dialectală a limbii, înțelegem de ce începutul de roman al lui Alecu Cantacuzino rămîne unul dintre cele mai interesante texte ale prozei noastre de la mijlocul secolului trecut.

Distanța dintre autorul implicat și personaj, redusă în *Serile de toamnă la țară* față de *Istoria lui Alecu*, pare a dispare cu totul în *Manoil* [24], datorită formulei epistolare adoptate de autor și asumării de către personaj a unora dintre ideile (social-politice, dar și cultural-literare) ce pot fi deduse și din restul creației lui Bolintineanu. Am putea presupune că Manoil cel din partea întîi a romanului reprezintă o ipos-

[24] Roman apărut și el în 1855 în *România literară* a lui Alecsandri.

tază idealizată a autorului însuși, iar avatarurile prin care trece în partea a doua sînt rezultatul unei reverii compensatorii, în care temporara decadență morală a personajului e o formă de răzbunare împotriva realității nedrepte, iar aventura periculoasă prin care trece, succedaneul imaginar al unei existențe mai mult sau mai puțin terne și lipsite de neprevăzut [25].

Romanul, compus sub formă de scrisori ce iau repede alura unor pagini de jurnal [26], se desfășoară în două etape de cîte două luni aproximativ [27], separate între ele printr-o distanță de doi ani, pe care Manoil îi petrece în străinătate. Istoria cuprinsă în el este aceea a deziluzionării, decăderii morale și redempțiunii prin dragoste a unui tînăr înzestrat cu reale calități intelectuale și sufletești, dar avînd un caracter slab, impulsiv și ușor de manevrat de către cei din jur. În numeroase secvențe din epistolele-jurnal, eroul își face un autoportret de personaj romantic, în care regăsim principalele poncife ale curentului : orfan și sărac [28], însingurat și sentimental, sensibil pînă la lacrimi în fața frumuseții naturii sau ingratitudinii omenești, generos și curajos (în prima parte a romanului) sau, dimpotrivă, cinic și juisor, risipitor și frecventînd locurile de perdiție, dezabuzat de toți și de toate pînă la a reflecta cu sînge rece la sinucidere (în partea a doua), personajul păstrează totuși două trăsături de caracter constante, care fac posibilă legătura între aceste două ipostaze contrarii : maleabilitatea temperamentului ce-l face nu numai vulnerabil la influențele nefaste, ci și ușor de redresat de către cei ce-i doresc binele, și generozitatea impulsivă, care-i cîștigă sufletește pe ceilalți și-i procură apărători în momentele de grea cumpănă.

Adoptarea de către scriitor a formulei povestirii la persoana întîi cu focalizare internă constantă [29] servește foarte bine scopurile roma-

[25] Faptul că, la data compunerii romanului, Bolintineanu trecuse prin experiența revoluției ar putea infirma această ipoteză. Totuși, reflexele ei lipsesc complet din roman, lucru curios la prima vedere. El s-ar putea explica atît prin exigențele cenzurii (foarte severă la data respectivă, după cum demonstrează interzicerea primului număr al *României literare*, din 1852, în care *Manoil* începuse deja să apară), cît și prin imaginea pe care Bolintineanu însuși o putea avea *atunci* asupra evenimentului relativ recent. Se prea poate ca, privită la o distanță de numai cîțiva ani și de un om care fusese situat *in medias res*, revoluția să nu-și fi dezvăluit încă aspectele „romanțioase".

[26] Chiar și ca formă exterioară, cu atît mai mult dacă le judecăm prin prisma dimensiunilor, compoziției și relației dintre conținutul diferitelor fragmente.

[27] Timpul tinereții înfloritoare și al iluziilor luminoase se suprapune cu anotimpul primăverii (scrisorile din prima parte sînt datate toate din lunile mai și iunie), cel al cufundării în mlaștina concupiscenței și al încercărilor ispășitoare coincide cu sfîrșitul iernii (epistolele din partea a doua se întind pe intervalul 20 decembrie — 9 februarie, cu excepția epilogului, datat 10 iulie).

[28] Autorul nu este totuși consecvent în această privință, căci în partea a doua a romanului (*ed. cit.*, p. 72) vorbește de o moșie pe care Manoil ar fi pierdut-o doar datorită cheltuielilor nesăbuite făcute în străinătate.

[29] Doar epilogul, o prolepsă externă, menită să satisfacă curiozitatea unor cititori învățați cu finalul obișnuit al basmelor („și au trăit ani mulți și fericiți, și au avut mulți copii..."), introduce perspectiva unui alt narator, fără substanță în corpul romanului propriu-zis.

nului, ca și posibilitățile autorului. Combinată cu formula de epistolă-jurnal, ea permite o mare libertate în dimensionarea și angrenarea secvențelor narative, trecerea uneori abruptă de la un moment la altul al acțiunii, intercalarea firească a descrierilor și „meditațiilor" și chiar încercarea de analiză sufletească [30]. Ea permite însă, înainte de toate, cîștigarea și păstrarea simpatiei cititorului față de erou, în ciuda marilor sale greșeli [31], lucru ce n-ar fi fost posibil dacă se adopta o perspectivă externă, aceea a personajului-martor sau chiar a autorului omniscient. Focalizarea internă contribuie, pe de altă parte, și la realizarea *suspense*-ului, menținîndu-se temporar secretul în ceea ce privește semnificația și urmările posibile ale unor fapte și menajînd lovitura de teatru care face posibil un deznodămînt fericit.

Tot prin intermediul personajului, care în aceste momente se identifică în mod vizibil cu autorul implicat, Bolintineanu prezintă scene din viața socială românească de la mijlocul veacului trecut, povestește episoade semnificative (cum ar fi cele ale Tudorei, Anei sau al călugăririi surorilor lui Alexandru C.), sau își expune punctul de vedere în legătură cu literatura română, făcînd „propagandă" unor colegi de generație ca Sion, Alecsandri, Alecsandrescu, Negruzzi, Mureșanu, Donici ș.a.; pledoaria pentru literatura națională, accentul pus pe creație și „născocire" în poezie, imaginea geniului neînțeles de societatea înconjurătoare sau prețuirea folclorului sînt tot atîtea puncte de contact al concepțiilor eroului cu crezul autorului, pe terenul comun al romantismului românesc de extracție pașoptistă.

Interesat de comunicarea unei istorii cu tîlc, în același timp critic și patriotico-moralizator, și de înfățișarea unui personaj în mai multe sensuri pilduitor, Bolintineanu optează pentru o tehnică narativă limpede, fără complicații în ceea ce privește manipularea cronologiei. Odată stabilită convenția epistolară, acțiunea evoluează constant prin însumarea secvențelor de jurnal compuse de personajul narator, cu o linie principală spre care converg și cele cîteva episoade colaterale, cu relativ puține analepse completive și, pentru un autor și personaj poet, cu o mare economie de mijloace discursive. Pauzele descriptive sau reflexive sînt destul de puține și totdeauna de dimensiuni tolerabile, iar portretele (cele ale personajelor principale sînt introduse încă de la început, în manieră balzaciană, mai puțin minuțioase însă), deși banale prin elementele lor componente [32], nu fac notă discordantă față de stilul de ansamblu. Mai stîngace sînt dialogurile, mai ales cele care pretind să

[30] Reluată apoi, cu alte numeroase stîngăcii, dar și cu unele succese în *Elena* (1862). Vezi și N. Manolescu, *Arca lui Noe. Eseu despre romanul românesc*, vol. I, București, 1980, p. 88—92.

[31] De care pe alocuri pare a fi conștient el însuși, fără a le putea însă depăși prin forțe proprii (vezi *ed. cit.*, p. 66—67, 74—75, 84, 87, 91, 109).

[32] De genul: „Niciodată n-am văzut-o mai frumoasă: ochii săi ardeau ca doi diamanți negri în umbra stufoaselor ei gene de velură. Buzele sale roșioare, deschizîndu-se lăsa să se vadă niște dinți mărunți și albi ca mărgăritarul. Părul ei neguros și luciu strîns în dosul capului sub un văl de blondă neagră..." etc. (*ed. cit.*, p. 75).

dezvăluie viața sufletească mai profundă a personajelor, și scrisorile intercalate (diferitele bilete pe care personajele le schimbă între ele), care sînt departe de spontaneitatea și firescul presupus de textul lui Manoil. Este și acesta un argument în ceea ce privește dificultățile de distanțare a autorului față de povestirea istorisită și, mai ales, față de personajele imaginate. Temperament poetic prin excelență, Bolintineanu izbutește mai bine în acele părți ale romanului în care exprimarea directă e cerută de însăși desfășurarea lui firească și întîmpină greutăți atunci cînd e vorba să-și obiectiveze deplin intențiile.

În toate cele trei ipostaze analizate, deci, romanul la persoana întîi, care, în anume privințe, păstrează mai vizibile legături cu proza memorialistică și oglindește mai direct intențiile nu exclusiv de natură beletristică ale autorilor, se dovedește a fi o formulă bogată în posibilități de concretizare, deloc constrîngătoare și capabilă să dea naștere unor texte cu multiple centre de interes. Critico-satiric, nostalgic sau înclinat spre fresca socială și încercarea de analiză a vieții sentimentale, romanul stă de la început mărturie pentru nenumăratele valențe ale speciei, ilustrate cu constanță de-a lungul întregii evoluții ulterioare a literaturii noastre.

F. M. Dostoievski în viziunea lui Marin Preda

GHEORGHE BARBĂ

Exprimîndu-şi opinia despre similitudinile ce se stabilesc de critica şi istoria literară între operele creatorilor cunoscuţi ai lumii, Marin Preda afirma, pe bună dreptate, că nu trebuie să găsim cu orice preţ un numitor comun pentru toţi marii scriitori. Aşa, de pildă, se poate susţine că Dostoievski este balzacian (cum a şi scris G. Călinescu), căci dramele şi conflictele romancierului rus sînt declanşate de existenţa banilor : crima lui Raskolnikov, paricidul din *Fraţii Karamazov* etc. „Cine ne-ar mai opri însă atunci — se întreabă Marin Preda — să spunem că şi Balzac e dostoievskian ? Vautrin nu e un erou demoniac, care vrea să cucerească Franţa rămînînd în umbră, asemeni lui Piotr Verhovenski din *Posedaţii* ? (operă care nu datorează nimic nimănui)“ [1].

„Am cea mai mare admiraţie pentru Rusia lui Dostoievski şi Tolstoi“ [2] şi „nu strică să înveţi limba lui Dostoievski, a lui Tolstoi şi a lui Lenin“ [3] — discută protagoniştii romanului *Cel mai iubit dintre pămînteni*. Fără îndoială, una dintre marile revelaţii ale lui Marin Preda, încă din anii tinereţii, a fost Dostoievski. În cartea sa autobiografică *Viaţa ca o pradă* există un personaj cu numele de Pavel orbul, orb într-adevăr, care şi-a făcut o vastă cultură din lecturile cu glas tare făcute de cei ce-l vizitau. El, acest orb, îl sfătuieşte pe viitorul scriitor să-i citească pe ruşi care „sînt îngrijoraţi de destinul omului, pe care îl văd din subterană, ca Dostoievski“, a cărui „mărturie nu e rece“ şi pentru care „soarta omului nu e iremediabilă, ca la Swift care a mers în declin după Gulliver, ci patetică, cu ochii spre Dumnezeu“ [4]. Pînă la sfîrşitul vieţii Marin Preda va simţi o adîncă înrudire spirituală cu marii scriitori ai literaturii ruse. Pe Stendhal şi Balzac îi admiră, spunea el, pe Dostoievski şi Tolstoi îi iubeşte [5].

După opinia lui Marin Preda, procedeele „experimentatorilor literaturii ultramoderne“ a secolului nostru nu conţin ceva „absolut revoluţionar“, ele avînd „rădăcini în secolul trecut, în marii scriitori de altădată“, în creaţia lui Gogol, Lev Tolstoi, dar în primul rînd „Dosto-

---

[1] Marin Preda, *Imposibila întoarcere*, Ed. Cartea Românească, 1971, p. 194. 1971, p. 194.

[2] Marin Preda, *Cel mai iubit dintre pămînteni*, vol. I, Ed. Cartea Românească, 1980, p. 86.

[3] *Ibidem*, vol. II, p. 173.

[4] Marin Preda, *Viaţa ca o pradă*, Editura Albatros, 1977, p. 102, 103.

[5] Florin Mugur, *Profesiunea de scriitor*, Editura Albatros, 1979, p. 39.

ievski [...] este un astfel de precursor“ [6]. În același plan el dezbate și problema „noutății tipurilor umane“ în literatura „ultramodernă“ care în genere ocolește universul satului, căci „țărănimea a încetat demult — observă cu ușoară undă ironică Marin Preda — să mai fie un mediu senzațional pentru cititor“. Dar, se întreabă el, „e mai interesant cu cerșetori, idioți, vagabonzi, estropiați sau demenți ? Nici asta nu mai e nou după Faulkner și Becket, și la urma urmei după Dostoievski și Gogol, care au tratat și mai înainte aceste subiecte“ [7].

Fiind autor celebru al unor asemenea cărți ca *Întîlnirea din pămînturi, Desfășurarea, Moromeții, Risipitorii, Martin Borman, Intrusul, Marele singuratic* și al altora, Marin Preda va face confesiunea „că o primă zguduire de ordin moral am avut-o citindu-i pe Tolstoi și Dostoievski“ [8], în a căror creație „există... un patetism al întrebărilor și al credinței, și tocmai acest patetism a făcut ca literatura rusă — afirmă scriitorul român — să zguduie cititorii din lumea întreagă“ [9]. Marin Preda revine mereu în opera sa — fie nemijlocit, prin intervenții cu caracter publicistic, fie prin intermediul personajelor apropiate lui din creația artistică — la fenomenul literar rus, încercînd să pătrundă și să explice locul acestuia în contextul culturii universale. „Literatura rusă... — afirmă un protagonist al romanului *Cel mai iubit dintre pămînteni* — a cucerit lumea și acum francezii se uită uluiți la sufletul rus, ale cărui adîncimi sondate de un Gogol, Dostoievski și Tolstoi îi ametesc...“ [10]. După moartea scriitorului, Nina Cassian avea să scrie cu emoție : „Îi datorez lui Marin Preda apropierea pasionată și adîncă de marea proză rusă a secolului al XIX-lea, pe care o cunoștea pînă la nuanță“ [11]. Cine mai vorbea ca Marin Preda — notează Petre Stoica — despre Tolstoi și Dostoievski, tîlcuind cu finețe pasaje ce scăpau pînă și exegetului ? [12]

Din paginile operei dostoievskiene, din asemenea scrieri ca *Dedublatul, Frații Karamazov, Omul din subterană, Visul unui om ridicol, Idiotul,* „ceva misterios — notează Marin Preda — mi se sugera și asta era nou pentru mine... Poemul lui Ivan cu *Marele inchizitor,* ca și conversațiile lui cu diavolul erau tulburătoare, ceva asemănător nu mai citisem“ [13] și din această lectură „am înțeles că Dostoievski avea el însuși o aversiune nepotolită împotriva trufiei umane... și că el voia să-i pună în genunchi pe acești ticăloși, și să-i umilească, umilința fiind primul pas spre mîntuire“ [14].

---

[6] *Timpul n-a mai avut răbdare. Marin Preda,* Ed. Cartea Românească, 1981, p. 561, 562, 563.
[7] Marin Preda, *Imposibila întoarcere,* p. 181, 182.
[8] Florin Mugur, *Convorbiri cu Marin Preda,* Editura Albatros, 1973, p 67.
[9] *Ibidem,* p. 64.
[10] Marin Preda, *Cel mai iubit dintre pămînteni,* vol. I, p. 108.
[11] *Timpul n-a mai avut răbdare,* p. 88.
[12] *Ibidem,* p. 191.
[13] Marin Preda, *Viața ca o pradă,* p. 156.
[14] *Ibidem,* p. 158.

Relația dintre Marin Preda și Dostoievski este, desigur, o relație complexă, contradictorie, de atracție irezistibilă și de respingere. Este vorba de o asimilare creatoare foarte personală a prozei dostoievskiene ce se manifestă printr-o continuă dezbatere polemică, distanțare critică, după parcurgerea ei temeinică și totală. Iată, bunăoară, cum comentează Marin Preda impresiile sale după lectura *Fraților Karamazov*: „...Feodor Pavlovici Karamazov mi s-a părut mai apropiat și desfrîul lui, de care îl acuzau mulți și însuși Dostoievski, nu mi s-a părut deloc odios. Aveam simpatie pentru el, era plin de viață", în schimb „m-a plictisit... purul Aliosa Karamazov" [15].

În prefața celei de-a VIII-a ediții a romanului *Moromeții* (1968), Ovid S. Crohmălniceanu ne comunică o relevantă mărturisire despre Dostoievski făcută lui de către Marin Preda. Scriitorul rus îl entuziasma într-o asemenea măsură — notează criticul — încît ajungînd la scena din *Frații Karamazov*, unde o femeie îi istorisește starețului Zosima nefericirile ei, nu s-a putut reține să n-o citească mamei sale. Efectul pe care lectura l-a provocat (o înduioșare elementară imediată însoțită de compătimire manifestă) i-a dat curaj, încredințîndu-l că poate să se miște în aceeași zonă tragică, povestind întîmplări asemănătoare din jurul său [16].

După debutul său cu volumul *Întîlnirea din pămînturi* (1948), pe autor îl obsedează scrierea unui roman, anunțat atunci și în presă, dar care n-a apărut în anii aceia, fiind doar schițat și, după cum se va vedea, avem a face cu o prefigurare a viitorului roman *Moromeții*. În 1948, „după debut — își amintește Marin Preda în *Viața ca o pradă* — petrecusem vara la Bălcești, să scriu un roman. Îl scrisesem, era un eșec, la întoarcere, în septembrie, nu-mi mai plăcuse deloc... Subiectul evolua în lumea de la țară, unde eu mă străduiam neapărat să descriu un Feodor Pavlovici Karamazov român... Da, un bătrîn țăran, în conflict cu niște fii ciudați... Karamazov, Feodor Pavlovici, Mitea, Grușenka, ...Achim Moromete..." [17]. Marin Preda va mai reveni cu precizări la acest moment din drumul său de creație într-un interviu, apărut după moartea sa, în care scriitorul recunoaște că „romanul a eșuat cum bine spun în *Viața ca o pradă*", rezultînd „un roman absolut ilizibil din toate punctele de vedere. Semn că influența dostoievskiană nu a dat în acest caz roade, nu se potrivea cu ceea ce era specific și subiectului dar și înzestrărilor mele... Probabil că era — declara Marin Preda — o experiență pe care trebuia s-o fac ca să mă vindec de influența dostoievskiană" [18].

În prefața amintită a lui Ovid S. Crohmălniceanu se face o pătrunzătoare analiză a momentelor de contact și disjuncție cu Dostoievski în romanul *Moromeții*, unde autorul român dovedește „o putere sfredeli-

[15] *Ibidem*, p. 158.

[16] Ovid S. Crohmălniceanu, *Prefața* la romanul lui Marin Preda *Moromeții*, vol. I, Ediția a VIII-a revăzută, Editura Tineretului (Liceum), 1968, p. 8.

[17] Marin Preda, *Viața ca o pradă*, p. 61, 64, 171.

[18] M. Ungheanu, *Un interviu inedit cu Marin Preda*, în *Luceafărul*, Anul XXIV, Nr. 20 (994), 16 mai 1981, p. 6.

toare uimitoare, dostoievskiană“ [19], originalitatea lui Marin Preda constînd în aceea că aduce în paginile romanului său personaje de țărani cu o experiență umană particulară, cu o structură temperamentală aparte. Gîndurile personajelor din *Morometii* se înlănțuie și se desfășoară la fel de misterios ca și ale celor dostoievskiene, dar eroul lui Preda privește lucrurile calm, cu umor filozofic, fără crize mistice, atributele firii sale fiind tăria interioară, răbdarea și îndîrjirea. Scriitorul român — notează Crohmălniceanu — „nu grefează arbitrar psihologii dostoievskiene pe caracterul țăranilor din Cîmpia Dunării, ci dezvăluie complicațiile nebănuite ale sufletului rural“. Spre deosebire de Dostoievski, a cărui relatare se desfășoară sub semnul agitației (Preda îl include în categoria „marilor pasionați“), tehnica narației autorului român e voit rece, modernă, apropiindu-se de cea a lui Faulkner [20].

Marin Preda semnează, în colaborare cu Nicolae Gane, ultima variantă a traducerii românești a romanului *Demonii* care, fără îndoială, este și cea mai bună.

Impresionat de forța expresivității artei lui Dostoievski, al cărui talent — după spusele lui Gorki — poate fi asemuit doar cu acela al lui Shakespeare, Marin Preda, încă din tinerețe, se delimitează de filozofia dostoievskiană a umilinței, afirmînd că numai „prin gîndire putem descoperi în noi lumina. Nu umilința — e de părere scriitorul nostru — ci flacăra cugetării ne poate înălța...“ [21]. Și în romanul *Cel mai iubit dintre pămînteni* continuă dezbaterea în cadrul acelorași coordonate existențiale. Între Victor Petrini și Matilda se desfășura intens procesul de apropiere, începuse romanul lor de dragoste, iar Petrică Nicolau, soțul Matildei, cu care ea nu se înțelegea deloc, era într-o stare de sentimentalism dulceag, manifesta față de Petrini o copleșitoare tandrețe, neplăcut derutantă pentru acesta. Urmează atitudinea lucidă a lui Victor Petrini, în care nu este greu de sesizat disocierea față de spiritul exaltărilor pasionale, atît de caracteristice personajelor lui Dostoievski. „Devenea penibil și îl întrerupsei cu un nou hohot de rîs, izbindu-l puternic pe umăr, să-l trezesc din narcoza dostoievskiană în care căzuse“ [22]. În continuare Victor Petrini îi sugerează lui Petrică Nicolau să iasă din starea în care se află, făcînd cu acest prilej remarci disjunctive la filozofia suferinței a scriitorului rus, remarci ce aparțin stării de spirit nu numai eroului literar, ci — fapt neîndoios, după felul cum sînt exprimate — și creatorului său. „Suferința, după Dostoievski, e singurul remediu, după mine suferința e o criză din care trebuie să ieși cît mai rapid... Ce rost are să zaci în ea și, mai rău, să te acomodezi cu ea? Dostoievski se sperie la gîndul că omul, redevenit liber, n-o să știe ce să facă cu libertatea“ [23].

---

[19] Ovid S. Crohmălniceanu, *op. cit.*, p. 5.
[20] *Ibidem*, p. 18.
[21] Marin Preda, *Viața ca o pradă*, p. 158.
[22] Marin Preda, *Cel mai iubit dintre pămînteni*, vol. I, p. 123.
[23] *Ibidem*, p. 124.

În perioada aventurii amoroase cu Nineta, prima experiență erotică, liceanul Victor Petrini, aspirînd spre independență și libertate totală, negîndu-l pe Dumnezeu și nerecunoscînd autoritatea părinților, se comportă față de ei cu trufie demonică, cu ură și răutate, dorind să le producă suferință : „...Pentru tata pregăteam, mintal, ceva violent, să-l învăț minte pentru totdeauna... să-mi spună mie ce este și ce nu este nenorocire pentru mine... «Trebuie iertată, fiindcă a iubit mult», așa a spus Cristos, am continuat citînd o replică din Dostoievski. «Nu despre o astfel de iubire vorbește Cristos», mi-a răspuns atunci tata exact ca în Dostoievski, pe care nu-l citise" [24]. Acest episod ne amintește întrucîtva de ciocnirile aprinse dintre Mitea și Feodor Karamazov, de discuțiile dintre Piotr Verhovenski și tatăl său, iar referirile la Dostoievski au aici o nuanță peiorativ-ironică. Asemenea referiri la Dostoievski au și funcția, după părerea noastră, mai ales delimitativă, să dea la o parte învelișul patetic, să înlăture o anumită teatralitate, coborînd lucrurile la dimensiunile lor reale. Victor Petrini i se adresează Matildei, spre exemplu : „Hai să-i punem punct, zisei, nu s-a întîmplat chiar nimic, nu văd motive suficiente să-l imiți pe Marmeladov !" [25].

Autodefinirea prin confruntarea permanentă cu fenomenele universale de creație e proprie fiecărui mare scriitor. La întîlnirea cu studenții și profesorii Universității din București, la puțin timp după apariția *Celui mai iubit dintre pămînteni,* Marin Preda afirma că „dacă este vorba de o polemică, aceasta a fost cu universul lui Dostoievski, pentru că eu cred mai mult în oameni, în omenie" [26]. Tînărul Petrini ajunge la concluzia că nu există Dumnezeu și viața de apoi, aderînd la „sentimentul eternității fără religie, fără evaziune mistică" și — meditează el — „în loc să fiu neliniștit, turmentat ca un erou dostoievskian că dacă Dumnezeu nu există totul ne este permis, dimpotrivă simțeam o jubilațiune liniștită că sînt liber de credință și nici un imbold de a săvîrși ceva nepermis nu mă ispitea" [27].

Problemele de natură existențială l-au preocupat pe Marin Preda în mod insistent și în publicistica sa. În volumul *Imposibila întoarcere* el scrie, printre altele, că eroii lui Tolstoi și Dostoievski erau frămîntați de suspiciunea că dacă renunțăm la divinitate atunci vom ajunge să gîndim că totul ne este permis [28]. În paginile lui Marin Preda sînt exprimate meditații avînd o înrudire uneori foarte apropiată de concepția dostoievskiană cu privire la esența naturii umane. „Eu știu — afirmă el — că omul poate fi în aceeași clipă foarte aproape de crimă și, datorită tocmai naturii noastre plină de contraste uluitoare și spectaculoase, tot atît de aproape de sfințenie, de divinitate. Este un adevăr pe care vreau să-l invoc în sprijinul ideii că trebuie să fim mulțumiți de natura umană" [29].

---

[24] *Ibidem,* p. 47.
[25] *Ibidem,* p. 254.
[26] *Timpul n-a mai avut răbdare,* p. 551.
[27] Marin Preda, *Cel mai iubit dintre pămînteni,* vol. I, p. 13.
[28] Marin Preda, *Imposibila întoarcere,* p. 48, 49.
[29] *Timpul n-a mai avut răbdare,* p. 145.

Victor Petrini, eroul lui Marin Preda, aspiră să elimine din filozofie etica bazată pe ideea de Dumnezeu și să aducă în locul ei cunoașterea pe baza descoperirilor științifice. Este evidentă replica polemică dată creatorului *Demonilor*, cînd Petrini se referă la el, spunîndu-și: „Conștiința nu e dublă și nu se scindează, cum crede Dostoievski, din pricină că putem în același timp să facem și bine și rău, sau să urîm fiindcă ni se face binele și alte descoperiri abisale care i-au turmentat marele său spirit“ [30]. Protagonistul romanului *Cel mai iubit dintre pămînteni* promovează concepția integrității conștiinței umane, potrivit căreia „conștiința e unitară, dar, ca și în natură, ea este zgîlțîită cînd de furtuni și cataclisme, cînd invadată de înseninări miraculoase... Faptul că un boier rus dădea ordin să fie sfîșiați copiii de către cîini — face el aluzie la relatarea lui Ivan Karamazov — arată mai degrabă că se născuse într-o lume neieșită din barbarie, decît că îi e proprie omului crima abjectă“ [31].

Dar modelul dostoievskian este implicat nu numai în filozofia [32] de creație a romanului *Cel mai iubit dintre pămînteni,* el este prezent și la nivelul interpersonajelor, al sistemului de raporturi intime între protagoniștii operei literare. Cîteva ilustrări în acest plan am făcut pe parcursul expunerii noastre. Ovid S. Crohmălniceanu, în articolul *Fioroasele tragedii din dormitor* [33], surprinde cu multă exactitate, analizînd romanul *Cel mai iubit dintre pămînteni,* disocierea de modelul dostoievskian. Genialele intuiții ale romancierului rus în urmărirea ambiguităților vieții afective și a jocului capricios al sentimentelor sînt greu de ocolit. Nu le ocolește nici Marin Preda pășind pe urmele lui Dostoievski. Replica scriitorului român intervine mai cu seamă pe linia demitizărilor, a destrămării iluziilor false, a aparențelor artificiale în raporturile interumane. Acolo, de pildă, unde scriitorul rus descoperă profunzimi sufletești abisale, autorul român înclină să vadă doar manifestări grotești, ce acoperă lipsa sentimentului de afecțiune adevărată și ascunde trufia, cel mai greu dintre păcate. La Dostoievski, abjecția supremă se transformă neașteptat în noblețe sublimă. În romanul lui Marin Preda zigzagurile dostoievskiene ale sentimentelor capătă o expresie funciar negativă. La capătul tuturor transformărilor sinuoase prin care e dat să străbată o iubire rămîne drojdia egoismelor neînfrînate și nu rareori ticăloșia nudă.

Cele petrecute într-o vizită la Tasia, unde Matilda explică încîlcit de ce merge prost căsnicia Tamarei și a lui Artiom, constituie a parodiere magistrală a unei scene clasice dostoievskiene [34]. Pe același plan al parodierii, într-un alt loc reacția polemică antidostoievskiană este provocată de o amintire: Matilda într-un mod ridicol încearcă să-și

[30] Marin Preda, *Cel mai iubit dintre pămînteni,* vol. I, p. 43.
[31] *Ibidem,* p. 43.
[32] Vezi Ion Ianoși, *Cel mai iubit dintre filozofi,* în *România literară,* Anul XIV, Nr. 37, 10 septembrie 1981, p. 19.
[33] Ovid S. Crohmălniceanu, *Pîinea noastră cea de toate zilele,* Ed. Cartea Românească, 1981, p. 140—147.
[34] Marin Preda, *Cel mai iubit dintre pămînteni,* vol. I, p. 233.

împace soțul cu amantul după cearta din pădure, propunînd ca în cinstea concilierii să închine un pahar de vin toți trei : «„Măi creștinilor, continuă ea văzînd că vorbea copacilor, dar toate acestea ce importanță au ?“ E curios — comentează după mulți ani scena Petrini, vădit iritat — e curios cum abia după mulți ani roșim că n-am rîs cînd trebuia de femeia pe care o iubeam. Măi creștinilor ! așa se exprimase Matilda, adică mă punea pe același picior de egalitate cu bărbatul ei. Devenisem „creștin“. Și ne lua de sus, ironizîndu-ne pentru calitatea discuției noastre. Arbitra ! Ne cerea să ne împăcăm, în stil dostoievskian, eventual să plîngem și să ne îmbrățișăm : Victor Pavlovici, să exclame el cu glas gîtuit, unde am ajuns, ce trepte ale josniciei am coborît, Piotr Nicolaevici, să-i răspund și eu strangulat de emoție, o iubim, o iubim amîndoi, să fim mîndri de ea... Să uităm totul, da, Piotr Nicolaevici, nu te mira, asta trebuie să facem, să fim demni de ea și să-i sărutăm picioruşele...» [35].

Se simte, pe un plan mai larg, o dispută permanentă și nevoalată cu literatura clasică, în general, care a creat nenumărate figuri de femei sublime, dispută inclusiv cu Dostoievski, care vede îndeosebi în natura femeii puritatea, inocența, chiar în ipoteza ei cea mai de jos. Printre atîtea personaje demonice, cărora le-a dat viață în nemuritoarele sale pagini, nu întîlnim, mi se pare, nici un chip feminin. În *Convorbirile* sale cu Florin Mugur, Marin Preda spunea că Don Quijotte care — desprins din cartea și de numele lui Cervantes are de patru secole o rezonanță universală fabuloasă — n-a avut ecou și înțelegere în spațiul românesc. Pe cînd despre Dostoievski, care l-a creat pe cneazul Mîșkin, spunea că este „cea mai tristă și cea mai frumoasă poveste din literatura lumii“ [36].

Despre frumoasa Căprioara, în ordine cronologică a doua experiență erotică a lui Victor Petrini, eroul lui Marin Preda face următoarea remarcă : „Într-adevăr era dezolant să vezi cum o fată a cărei frumusețe era un mister, cum spune Dostoievski, să aibă un cap total lipsit de mister, iar mintea coală albă de hîrtie, pe care nu se scria nimic“ [37]. Caracterizînd-o pe enigmatica Suzy, Victor Petrini apelează și în acest caz la Dostoievski. „Probabil, zisei, ești o femeie ca oricare alta, din moment ce dorești atît de tare acest lucru. Îți ajunge că ești conștientă de asta, cum spune un personaj din Dostoievski, ca să te feregti să nu fii“ [38].

Protagonistul *Celui mai iubit dintre pămînteni* comentează semnificațiile noi pe care — după el — le dă Dostoievski cuvintelor din limba rusă *nicevo* (nimic) și *sila* (putere), afirmînd că scriitorul rus a fost primul care a meditat asupra sensului lor. „Caracteristica sufletului uman — îl interpretează Victor Petrini pe Dostoievski — e aspirația spre li-

[35] *Ibidem*, p. 173—174.
[36] Florin Mugur, *Convorbiri cu Marin Preda*, p. 80.
[37] Marin Preda, *Cel mai iubit dintre pămînteni*, vol. I, p. 57.
[38] *Ibidem*, vol. III, p. 111.

bertate, dar sensul vieții tot nu-i apare cu limpezime : da, libertate totală, dar ce să faci cu ea, dacă într-o zi tot trebuie să mori ? Scriitorii ruși au numit asta «blestemata chestiune insolubilă». Și pe această incertitudine, pe această ispită a lui *nicevo*, apare *sila* și îl prinde în arcane. Și atunci se supune și, ca să-și ascundă înfrîngerea, acceptă *sila* cu fanatism, lăsîndu-se umilit și martirizat, umilind și martirizînd la rîndul lui pe alții și, dacă s-ar putea, întreaga lume" [39].

Marin Preda nu aderă total la concepțiile lui Dostoievski privind problema libertății umane, dar nici nu respinge revelațiile în acest sens ale scriitorului rus. Istoria — afirma el în *Imposibila întoarcere* — se impune ca o necesitate, menirea scriitorului însă nu constă în a se întreba cîtă necesitate conține istoria, ci care este destinul individual al omului, știind că el nu are decît o singură viață de trăit, în vreme ce istoria este înceată și indiferentă. „Nu e greu de susținut că, de pildă, Dostoievski nu înțelegea necesitatea progresului social. Dar el a descoperit, ignorînd pentru moment istoria, că scena este ocupată de demoni, care, însușindu-și ideile necesității istorice, dansează peste vieți omenești" [40]. Și, ca nimeni altul, el a dat expresie suferinței și chinurilor celor fără apărare, celor sărmani, obidiți și umiliți, a manifestat o mare compasiune și durere pentru umanitatea ultragiată. Marin Preda — atît de apropiat universului personajelor sale centrale [41] — era încredințat că eroii lui Dostoievski nu erau concepuți la modul „obiectiv", „fără ca ceva din gîndirea și simțirea" lor „să nu fi țîșnit, în prealabil... în mintea și sufletul" autorului, „actul de creație" fiind „rezultatul vieții interioare secrete a scriitorului". „Niciodată — spune Marin Preda — n-o să putem ști cît de strînsă e legătura pe care o au cu gîndirea autorului viziunile unui om ridicol, despre care citim într-o nuvelă, cînd se imaginează o lume undeva, pe o altă planetă, o lume fericită" [42]. Tudor Vianu scria că Dostoievski a recunoscut vocațiunea spre fericire a omului, că eroii lui sînt oameni înzestrați cu acea fecunditate morală care le dă puterea să se regenereze, ridicîndu-se din abisul căderii și al suferinței către inocență și bucurie.

Intens dezbătută în publicistica și în proza lui Marin Preda, mai cu seamă în *Cel mai iubit dintre pămînteni*, este problema „circuitului universal" al valorilor spirituale, afirmarea literaturii române în lume, căci — cum se exprimă el — „nu avem o literatură mică, chiar dacă scriem într-un limbaj greu traductibil, care ne împiedică încă să fim, și pe planul difuziunii, universali" [43]. Și în contextul acestei dezbateri Marin Preda îl ia drept exemplu pe Dostoievski care — scrie el — dat „pe mîna unui traducător care să-l masacreze, tot rămîne suficient ca să-ți dai seama că te afli în fața unui scriitor neobișnuit", că „problema pînă la urmă este tot una de conținut", de „ceea ce se spune și mai puțin

[39] *Ibidem*, vol. II, p. 82—83.
[40] Marin Preda, *Imposibila întoarcere*, p. 24.
[41] Dana Dumitriu, *Lupta pentru seninătate*, în *România literară*, anul XIV, Nr. 22, 28 mai 1981, p. 11.
[42] Florin Mugur, *Profesiunea de scriitor*, p. 41.
[43] Marin Preda, *Imposibila întoarcere*, p. 205.

felul cum se spune", că opera lui Dostoievski „este cea mai puțin dependentă de limbaj" [44].

Marin Preda a militat, prin conținutul întregii sale creații, pentru o abordare creatoare proprie, originală și critică în arta literară, pentru o atitudine activă și polemică în domeniul spiritual [45], luînd ca argument literatura rusă care — cum afirmă un personaj din ultimul roman al scriitorului — „e o literatură polemică, și zadarnic a ignorat-o un timp occidentul" [46].

Aflîndu-se constant în sfera revelațiilor provocate de creația lui Dostoievski, al cărui geniu îl cutremura, Marin Preda a avut o puternică tentație intelectuală, și cutezanța artistică totodată, de a se confrunta într-o incisivă dispută creatoare cu unul dintre cei mai mari artiști ai omenirii. Romanele *Moromeții* și *Cel mai iubit dintre pămînteni*, ambele fiind o sinteză artistică originală și profund națională a semnificațiilor timpului nostru, își datorează parțial existența și meditațiilor îndelungate ale scriitorului român asupra artei și aventurii spirituale ale genialului creator rus.

[44] *Ibidem*, p. 188—190.
[45] *Ibidem*, p. 152.
[46] Marin Preda, *Cel mai iubit dintre pămînteni*, vol. I, p. 108.

Acte și documente referitoare la studiile gimnaziale ale lui I. L. Caragiale

IERONIM TĂTARU

Articolul de față se întemeiază pe analiza actelor și documentelor publicate integral [1], a celor semnalate numai sau descrise parțial [2] și a celor inedite [3], referitoare la clasele gimnaziale frecventate de I. L. Caragiale la Ploiești.

S-a spus cîndva că, după absolvirea a patru clase elementare, elevul Caragiale Ion a intrat „de-a-dreptul în clasa a II-a" gimnazială, „socotindu-i-se probabil clasa a cincea primară ca prima clasă de gimnaziu" (*4*, p. 63 și 64). Aceste opinii porneau de la un articol mai vechi al profesorului Gheorghe Zagoriț (Gh. Petrescu-Sava), care a cercetat cel dintîi arhivele Școlii Primare de Băieți din Ploiești urmate de elevul Caragiale. Gheorghe Zagoriț a dat informații exacte despre clasele a II-a, a III-a și a IV-a primare (1860—1863) absolvite de I. L. Caragiale la Ploiești, ca și despre institutorii de la aceste clase, Zaharia Antinescu, Basile Drăgoșescu și Mihail I. Georgescu. Mai toate aceste informații au fost utilizate în majoritatea lucrărilor consacrate vieții lui I. L. Caragiale, apărute după 1922. Afirmațiile lui Gheorghe Zagoriț despre o clasă a V-a primară absolvită de I. L. Caragiale sînt însă cu totul îndoielnice : „La sfîrșitul anului școlar următor (1863—1864) — nota cercetătorul — se găsește și el (elevul Caragiale Ion, *n.n.*) între cei opt premiați ai clasei a V-a, al șaselea în ordinea clasificației, primind *pentru limba franceză* (s.n.), *L'ami des écoliers*, o *Crestomație* și *Mihai Viteazul*. Urmase zilnic 2—3 ore de limba franceză cu Musiu Picq, 1—2 ore de limba greacă cu I. Dimitriu și 2—5 ore de limba germană cu Sachellario. După ce trecu anul *fără examen la sfîrșit* (s.n.), el ceru certificatul de absolvire..." (*8*, p. 8).

Trebuie precizat de la început că aceasta este *clasa a IV-a* urmată de I. L. Caragiale în anul școlar 1862—1863, divizată în „clase" reale, de contabilitate, de limba franceză și de limba greacă și „fără examen la sfîrșit" *(D.1.)*. Nu s-a păstrat în arhivele publice lista de premii la care se referă Gheorghe Zagoriț, dar este limpede că premiul primit de elevul *Caragialli Ioan* este acordat „pentru limba franceză". Or, întemeindu-ne această afirmație pe documente păstrate în arhivele ploieștene [4], același elev foarte bun din clasa a IV-a putea primi *mai*

[1] *D.3.* și *D.7.* (vezi Abrevierile bibliografice).
[2] *D.1., D.2., D.4., D.5., D.6., D.10., D.11., D.12., D.13., D.14.* și *D.16.*
[3] *D.8., D.9.* și *D.15.*
[4] Arhivele Statului, Filiala Prahova, Fond. Școala de Băieți nr. 1, Ploiești. Dosar nr. 6/1869, fila 26 și Dosar nr. 7/1860, filele 76, 87 și 93.

multe premii (pentru „clasa" reală, pentru „clasa" de contabilitate, pentru „clasa" de limba franceză etc.). Numele elevului *Caragialli Ioan*, absolvent al clasei a IV-a primare în anul şcolar 1862—1863, a figurat, desigur, pe *două* liste de premii : pentru clasa respectivă (aşa cum rezultă din *D.2.*) şi „pentru limba franceză". Această a doua listă, care a dispărut din arhivele amintite, a fost, probabil, datată greşit de Gh. Zagoriţ, fiindcă *o clasă a V-a primară n-a existat la „Şcoala mare" de băieţi din Ploieşti sau la o altă şcoală din acest oraş, în perioada anilor 1859—1864*, decît pentru cei care au confundat-o cu „clasa" a II-a reală, parte a clasei *a IV-a*.

În privinţa profesorilor amintiţi de Gheorghe Zagoriţ trebuie să facem următoarele precizări : I. Dimitriu nu mai era, în anul şcolar 1863—1864, dascăl pentru limba greacă modernă, pentru că studiul acestei limbi fusese înlocuit cu cel al limbii germane, predată, din octombrie 1863, de Constantin Sachellarie (Sachellario), numit odată cu Augustin Picque (Picq) pentru limba franceză, printr-un ordin al ministerului de resort (vezi *2*, p. 198). *I. L. Caragiale absolvise însă clasa a IV-a încă din iunie 1863*, astfel încît C. Sachellarie şi Augustin Picque nu i-au fost profesori la Şcoala de Băieţi din Ploieşti, ci numai la gimnaziul care va lua fiinţă în acest oraş, în 1864, cum vom arăta mai jos.

Din punctul nostru de vedere, este exclusă ipoteza unei clase a V-a absolvite de I. L. Caragiale, în anul şcolar 1863—1864, la Ploieşti şi, drept urmare, nu mai rămîne nici o clasă primară care să poată fi trecută „în contul" clasei I gimnaziale. Înaintînd, la 28 iunie 1864, „profesorilor şcoalei primare din Ploieşti..., M. Georgescu, B. Drăgoşescu şi Z. Antinescu", adică tocmai celor care conduseseră clasele pe care le frecventase în anii 1859—1863, o petiţie pentru eliberarea unui certificat de *„4 clase primare...*, trecute sub patronagiul şi instrucţiunea" (*D.3.* s.n.) numiţilor dascăli, I. L. Caragiale ştia, desigur, foarte bine şi *ce* anume cerea şi *cui* se adresa. De ce această cerere a fost făcută în vara anului 1864 şi nu în aceea a anului 1863, cînd Caragiale absolvise patru clase primare, vom încerca să răspundem mai jos. Important este faptul că, în stadiul actual al cercetărilor, nu către arhivele şcolilor primare din Ploieşti existente în anul de învăţămînt 1863—1864 trebuie să-şi îndrepte în primul rînd atenţia cei care vor să lămurească unde a urmat I. L. Caragiale întîia clasă gimnazială, ci către cele ale instituţiilor de învăţămînt din acelaşi oraş, care puteau oferi atunci o instrucţie superioară celei primite de elevi în clasele primare. În anul şcolar 1863—1864, *singura* şcoală din Ploieşti (*6*, p. 2) care dădea elevilor o învăţătură echivalentă aceleia din gimnaziu era Internatul de Băieţi de sub conducerea lui Pavel Eliade, instituţie particulară („pensionat"). Au rămas foarte puţine documente din arhiva acestei instituţii de învăţămînt. Din fericire, s-a păstrat un act, *fundamental pentru lămurirea problemei clasei I gimnaziale frecventate de I. L. Caragiale*, anume un exemplar din „Programa" amintitului internat, tipărită la Ploieşti, la 1 august 1863, exemplar pe care părintele viitorului dramaturg a scris şi a semnat : „mam (sic !) angajat pentru fiul meu Ioan Carageali *ca ecstern pentru un an întreg* (s.n.) cu începere de la 1 st-vrie (?) 1863.

Luca Carageallі" *(D.4.)*. În acest „angajament" al lui Luca Caragiali, luna nu este scrisă clar. Noi am citit „septemvrie" (ultimele patru semne grafice sînt sigur „-vrie"). De altfel, la „1 septemvrie" se deschideau cursurile „institutului" lui Pavel Eliade. N. Simache, V. Munteanu (*6*, p. 2) și V. Mîndra (*5*, p. 4) au citit, în amintitul „angajament", luna „iunie". Programa tipărită poartă însă data de *1 august 1863* și este greu de admis că Luca Caragiali a încheiat cu Pavel Eliade citatul „contract" notînd data de „1 iunie 1863".

Așa cum rezultă din programa Internatului de Băieți (1 august 1863), la „pensionatul" lui Pavel Eliade erau primiți elevi de vîrste diferite, pentru clasele primare, pentru clasele a V-a și a VI-a comerciale (probabil că în aceste clase erau înscriși absolvenți a patru clase elementare) și *pentru clasele I și a II-a gimnaziale*. Se precizează că, în aceste din urmă clase, se predau discipline *„conform programei Onor Ministerului al Instrucțiunei Publice"* (s.n.). Care sînt aceste discipline, nu aflăm din „Programa internatului...", dar, la capitolul „Obiectele de învățătură", din același document școlar, înaintea claselor amintite (care aveau, desigur, fiecare din ele, o programă anume, cum rezultă din precizarea privitoare la clasele gimnaziale), figurează limbile română, franceză („Lectura, Caligrafia, Traducțiunea, Gramatica — etimologia și sintaxa —, Analiza logică și Compoziținea cu punctuațiunea"), germană și „hellenă". Limba română se preda, desigur, la toate clasele, iar limbile străine amintite erau studiate, probabil, la clasele primare, începînd din clasa a III-a, așa cum se proceda la Școala Publică de Băieți din Ploiești, ca și la clasele comerciale și gimnaziale.

După înființarea Gimnaziului din Ploiești (1864), la „pensionatul" lui Pavel Eliade, care funcționa încă din 1848, nu s-au mai primit elevi pentru clasele I și a II-a gimnaziale, așa cum rezultă dintr-o altă programă a „institutului" particular de învățămînt, datată 1875, în care sînt menționate numai clasele primare și a V-a și a VI-a comerciale. În același an, 1875, Pavel Eliade s-a stins din viață ; la înmormîntarea lui, Zaharia Antinescu ține un „discurs funebru", care s-a păstrat în manuscris (Muzeul de Istorie și Arheologie al Județului Prahova. Colecția Memorială „I. L. Caragiale", Inv. 441).

Putem presupune, deci, că elevul *Carageallі Ioan*, „ecstern pentru un an întreg" (1864—1865) a urmat la „internatul" lui Pavel Eliade clasa I gimnazială, după „programa Onor Ministerului al Instrucțiunei Publice". A continuat, poate, să studieze limba franceză, avîndu-l profesor pe Augustin Pique, cum presupune C. M. Boncu (*1*, p. 750), „hellena modernă", completată cu cea „veche", predată de Pavel Eliade, care era, în același timp, și dascăl pentru limbile română și germană, cum rezulta din „Programa internatului...". Tot C. M. Boncu arată că nu este exclus ca, începînd de la 20 octombrie 1863, limba germană să fi fost predată de C. Sachellarie (*1*, p. 750). Toate aceste ipoteze privitoare la disciplinele studiate de I. L. Caragiale la „institutul" lui Pavel Eliade și la profesorii care au predat disciplinele respective rămîn de dovedit. În orice caz, în limbi străine ca franceza și greaca modernă, Caragiale nu se inițiase în anul de învățămînt 1863—1864, cum au arătat

N. I. Simache și V. Munteanu (*6*, p. 2), pentru că aceste discipline se predaseră și la Școala Primară de Băieți din Ploiești, în clasele a III-a și a IV-a urmate de viitorul dramaturg. Se poate spune că, la „institutul" lui Pavel Eliade, Caragiale a deprins „primele elemente" numai la limba germană, dacă într-adevăr a studiat și această disciplină. Știind însă că scriitorul a avut puține cunoștințe de limbă germană, așa cum dovedesc corespondența sa și unele amintiri ale celor care l-au cunoscut, se pare că, pînă la urmă, Caragiale n-a învățat această limbă decît vreo patru luni, cînd se afla în clasa a II-a la Gimnaziul din Ploiești.

Înființat în 1864, Gimnaziul din Ploiești a funcționat, în primul său an de existență (1864—1865), cu două clase, I și a II-a (*7*, p. 6). În anul școlar 1864—1865, elevul *Caragiali (Caragealli) Ioane (Ioan)* este înscris *în clasa a II-a* la acest gimnaziu, așa cum dovedesc, fără putință de tăgadă, două documente păstrate în arhivele ploieștene *(D.5* și *D.6)* și cum afirmase, în 1912, Gh. Chirică (*3*, p. 377), singurul cercetător care a văzut și matricola clasei respective (matricolă azi dispărută). I. L. Caragiale s-a numărat printre cei 18 elevi *(D.5.* și *D.6.)* „apți pentru clasa a II-a" (*7*, p. 6), pentru că frecventase, în anul școlar 1863—1864, „institutul" lui Pavel Eliade, probabil la clasa I de gimnaziu amintită în „Programa internatului...".

La Gimnaziul din Ploiești, care era o școală publică și nu un „pensionat" (ca „institutul" lui Pavel Eliade, unde interesau mai puțin actele oficiale, iar împărțirea elevilor pe clase se făcea atît după nivelul cunoștințelor reale ale copiilor, cît și după declarațiile părinților asupra studiilor făcute de fiii lor), se cereau, fără îndoială, acte de studii. Așa s-ar putea explica de ce tocmai în vara anului 1864, și nu mai devreme sau mai tîrziu (scriitorul ceruse să i se elibereze certificatul de patru clase gimnaziale abia în 1906, cînd a avut nevoie de el), pe la sfîrșitul lui iunie, Caragiale întocmește, probabil, cum s-a presupus, sub dictarea părintelui său, informat asupra înființării gimnaziului local, acea cunoscută petiție pentru eliberarea actului care făcea dovada că absolvise patru clase primare *(D.3)*. Poate Luca Caragiali și-a pus fiul să ceară și o adeverință de absolvire a unei clase la „institutul" lui Pavel Eliade. Descoperirea unui asemenea act, care trebuie să fi existat, cum nu ne putem îndoi că a existat și certificatul de absolvire a patru clase primare cerut la 28 iunie 1864 (cunoaștem, pînă azi, numai petiția absolventului, nu și certificatul eliberat de direcția Școlii Primare de Băieți din Ploiești), ar lămuri deplin problema primei clase gimnaziale absolvite de Caragiale.

Gh. Chirică, cel care a cercetat „matricola gimnaziului din Ploiești, din anii 1864—1865", aflînd că în ea „se găsește înscris în clasa a II-a școlarul Caragiali Ioan" (*3*, p. 377), dă următoarele informații: „la română, matematică și istorie", Caragiale avea nota 10, iar „la sfîrșitul anului a fost promovat foarte bine, scriindu-se în dreptul [numelui] lui: Rezultatul *Prea bene* ($9^{30/58}$)" (*ibidem*, p. 377), rezultat identic aceluia trecut pe cererea din 26 iulie 1866 *(D.12.)*.

Dacă în privința rezultatelor obținute la învățătură de elevul *Caragiali Ioan* în anul școlar 1864—1865 avem puține date, despre structura acestui an de învățămînt, ca și a celor doi următori (1865—1866 și 1866—1867), despre disciplinele studiate, despre profesori, despre orarul zilnic al fiecărei clase și despre unele evenimente importante din viața urbei, dobîndim informații extrem de bogate din registrele de prezență a profesorilor la lecțiile de la gimnaziul ploieștean *(D.8* și *D.15)*, încît este de mirare cum aceste documente, care s-au păstrat în arhivele locale, n-au fost folosite, pentru probleme generale de istorie a învățămîntului, decît de Stoica Teodorescu, atunci cînd a întocmit monografia Liceului „Petru și Pavel" *(7)*.

Din registrul *(D.12.)*, rezultă că, în anul școlar 1864—1865, cursurile clasei a II-a frecventate de *Caragiali Ioan* au început la 16 noiembrie 1864 și s-au desfășurat pînă la 26 decembrie același an, cînd elevii și profesorii au intrat în vacanță. După primul semestru, s-au ținut examene, nemenționate în registrul la care ne referim. Semestrul următor, al II-lea, a început la 8 ianuarie 1865. La 24 martie același an, într-o miercuri, după ultima oră de curs, elevii și profesorii au intrat din nou în „vacanția" numită a „Paștilor", care a durat pînă la 21 aprilie. În afară de „duminicile de preste an, praznicele împărătești" și sărbătorile naționale, cînd elevii nu veneau la școală, mai erau și alte zile cînd se întrerupeau cursurile. Astfel, „La 31 mai 1865 nu s-a ținut classa, fiind punerea temeliei gimnaziului" din localitate (e vorba de noua clădire a școlii, azi sediul Muzeului de Istorie și Arheologie al Județului Prahova), cum notează în registrul de prezență M. I. Georgescu, „institutorele superior", directorul onorific al tinerei instituții ploiestene de învățămînt. Între 9 și 21 iunie 1865 au loc „esamenele" generale la disciplinele : limba română, limba latină, istorie, geografie, matematică, științele naturii, limba franceză, desen și „religiune". Elevilor din clasa a II-a li se predaseră săptămînal 12 ore de limba latină, cîte 9 ore de matematică și științele naturii și cîte 6 ore de limba română, istorie și geografie, limba franceză, desen și religie. Cursurile se desfășurau zilnic, între orele 8—11 dimineața și 14—16,30 după-amiaza. Ora de curs dura 60 de minute. În clasa a II-a gimnazială, elevul *Caragiali Ioan* a studiat limba română, limba latină, istoria și geografia cu Ion I. Romanescu, matematica și științele naturii cu Nicolae Crapellianu, limba germană cu Constantin D. Sachellarie, dar numai pînă la 22 decembrie 1864, cînd presupusul „model" al lui Marius Chicoș Rostogan semnează în registru ultima lecție predată școlarilor din clasa secundă, limba franceză cu Augustin Picque (începînd de la 9 ianuarie 1865, cînd studiul acestei limbi înlocuise pe cel al limbii germane), desenul cu același profesor și „religiunea" cu Alexandru Brătășeanu. Cu excepția lui C. D. Sachellarie, toți acești profesori erau în comisia „esamenelor" finale din perioada 9—21 iunie 1865, ascultînd fiecare elevii la disciplinele pe care le predaseră. Directorul onorific al gimnaziului în acel an școlar, institutorul M. I. Georgescu, nu făcea lecții la clasele gimnaziale.

Pe prima copertă a registrului numit, la pagina 2, întîlnim următoarea însemnare a elevului „Caragealli Ioanu" : „3 desene cu crayon alb luate de mine de la Dl Oprea" *(D.5.)*. Registrul fiind pe doi ani (1864—1865 şi 1865—1866), însemnarea elevului *Caragealli Ioanu* trebuie să fie din anul şcolar următor (1865—1866), deoarece abia atunci, la cererea lui Augustin Picque, primăria locală înzestrase gimnaziul cu material didactic („modele" pentru însuşirea cunoştinţelor de desen ; 7, p. 21).

În clasa a II-a gimnazială, elevul „I. L. Caragealli" făcuse următoarea însemnare pe pagina de titlu a manualului *Istoria românilor de A. Treb. Laurian :* „1864, Decembrie 7/19, Ploieşti" *(D.7.)*.

Despre clasele a III-a şi a IV-a gimnaziale absolvite de Caragiale avem informaţii complete.

În clasa a III-a (anul şcolar 1865—1866) frecventată de elevul *Caragealli Ioan* erau înscrişi 14 şcolari, 8 din Ploieşti, cîte unul din Urlaţi, Bucov, Brădeanu, judeţul Buzău şi Brăila şi 2 din Braşov *(D.10* şi *D. 11)*. Toţi apar „primiţi" la 1 februarie 1865, cînd se făceau înscrierile, pe baza „frecvenţei din clasa inferioară", şi toţi erau „gratuiţi", nu „solvenţi". Deşi fuseseră înscrişi în funcţie de frecventarea clasei inferioare, cei 14 elevi din clasa a III-a nu absolviseră toţi clasa a II-a la Gimnaziul din Ploieşti, clasă promovată numai de 11 din cei 18 şcolari înscrişi iniţial. În clasa a III-a gimnazială sînt înscrişi cei 11 elevi care promovaseră clasa a II-a la gimnaziul local şi alţi 3 elevi care promovaseră aceeaşi clasă la alte şcoli din ţară *(D.6., D.10.* şi *D. 11.*, privite comparativ). I. L. Caragiale avea, deci, în clasa a III-a, colegi noi şi se despărţise de 7 dintre şcolarii care fuseseră înscrişi în clasa a II-a, aceştia din urmă „dezertînd", probabil, în cursul anului de învăţămînt 1864—1865 sau nepromovînd clasa respectivă.

La Gimnaziul din Ploieşti, cînd I. L. Caragiale se afla în clasa a III-a, noul an şcolar (1865—1866) a început, cum rezultă din acelaşi registru de prezenţă a profesorilor, joi 2 septembrie 1865. S-au făcut lecţii pînă miercuri, 22 decembrie acelaşi an, cînd, după ultima oră de curs, elevii şi profesorii au intrat în vacanţă. Cursurile au fost reluate luni, 3 ianuarie 1866, şi s-au desfăşurat pînă vineri, 18 martie, cînd, tot după ultima lecţie predată, a început pentru elevi şi dascăli „vacanţiunea Paştilor". La 4 aprilie, şcolarii şi profesorii lor au revenit la gimnaziu şi au făcut lecţii pînă la 4 iunie. Între 10 şi 26 iunie au avut loc „Essamenele", cu profesorii clasei, la toate disciplinele însuşite în acel an de învăţămînt, cu excepţia desenului. Programul zilnic rămăsese acelaşi (8—11 dimineaţa şi 14—16,30 după-amiaza), lecţia durînd tot 60 de minute. Săptămînal, elevii aveau 12 ore de matematică, 10 ore pentru fiecare din disciplinele : limba latină şi limba română ; istorie şi geografie ; ştiinţele naturii (care cuprindeau şi fizica) ; de asemenea, cîte 8 ore de limba franceză şi religie şi 6 ore de desen (total — 64 de ore). „Coeficientele generale" din matricola anului şcolar 1865—1866 este însă 68 *(D.12.)*. Diferenţa de 4 ore era rezervată, probabil, pentru „muzică şi gimnastică", deoarece, dintr-un act păstrat în arhivele locale (Arhivele Statului. Filiala Prahova. Fond. Liceul „Petru şi Pavel" din

Ploiești. Inv. 3, vol. I, 1865—1871, fila 75), rezultă că aceste discipline erau cuprinse, în anul școlar 1865—1866, în planul de învățămînt al Gimnaziului din Ploiești, dar nu figurează în matricole (așa cum nici limbile străine — franceza și greaca modernă — nu figuraseră în matricolele claselor a III-a și a IV-a primare, urmate de Caragiale în anii de învățămînt 1861—1862 și 1862—1863). Elevii erau notați, în fiecare lună a anului școlar, la fiecare disciplină, primind calificative separate pentru „purtare", „gradul învățăturei" și „gradul investigației — coeficient". Acest din urmă coeficient se obținea înmulțindu-se nota primită de școlar la „gradul învățăturei" cu „coeficientele generale". Absențele erau notate în fiecare lună, la fiecare disciplină în parte, luîndu-se în calcul numărul zilelor absentate *(D.12.)*.

În clasa a III-a gimnazială, I. L. Caragiale a învățat limba română, limba latină, istoria și geografia cu Ioan I. Romanescu, matematica, fizica și științele naturii cu N. Crapellianu, limba franceză și desenul cu Augustin Picque și religia cu Al. Brătășeanu (Bratoșianu, cum îi scria numele I. I. Romanescu). În anul școlar 1863—1864, ca și în cel următor, directorul gimnaziului ploieștean era profesorul de limba latină și limba română, Ion I. Romanescu. La rubrica „Observații" din amintitul registru de prezență a profesorilor sînt numeroase însemnări, dintre care unele trebuie reținute. Astfel, la 11 februarie 1866 întîlnim însemnarea : „Căderea Prințului. Criza Guvernului Provizoriu" (scrisul este al lui N. Crapellianu). După acest eveniment, politicienii vremii au așezat, pe unul din maidanele urbei, „plin de popor înghesuindu-se", masa cu acea „condică enormă deschisă". „Era — povestește I. L. Caragiale — după 11 februarie. De cîte ori ieșeam de la școală, iscăleam toți da, și fiecare de mai multe ori... De mici aveam sentimente civice în orașul meu natal !" *(O, III,* p. 41). Dincolo de această atît de îndreptățită ironie a scriitorului, trebuie să vedem faptul că, vrînd-nevrînd, elevii Gimnaziului din Ploiești erau ținuți la curent cu întîmplările politice, îndeosebi cu cele din urbe. Astfel, în numitul registru, directorul I. I. Romanescu nota : „Astăzi nu s-au ținut cursuri din cauza ceremoni[i] naționale" (12 februarie 1866). Sau : „La 19 ale corentei nu s-a[u] ținut lecții din cauza alegerii deputaților orașului" (19 aprilie 1866). Alegerile se desfășurau în vechea clădire a Școlii Primare de Băieți, apoi, din toamna anului 1866, în localul nou al gimnaziului. Cu prilejul lor, primăria orașului expedia direcției gimnaziului cîte o adresă sau cîte un „ordin", prin care dispunea întreruperea cursurilor, fapt consemnat de I. I. Romanescu, riguros, cu indicarea numărului hîrtiei sosite de la administrația locală, în registrul de prezență. În aceste situații, cînd „nu se țineau lecții", elevii hoinăreau pe maidane sau asistau la spectacolul alegerilor. S-ar putea spune că fapte de natura celor amintite aici s-au reflectat în creația scriitorului I. L. Caragiale, martor al „plebicistelor", al alegerilor burgheze și, nu mult mai tîrziu, al „republicii" ploieștene, pe care, descoperindu-le esența rizibilă, le-a privit din perspectivă satirică.

Situația școlară a elevului *Caragiali Ioane* este „prea bună" și în clasa a III-a gimnazială *(D.12.)*, deși media generală obținută la sfîrșitul anului școlar respectiv este ceva mai mică decît aceea din clasa a II-a

secundară. Şcolarul obţine la limbile română, latină şi franceză, la istorie şi geografie, la matematică şi desen, în toate lunile anului de învăţămînt, numai note de 8, 9 şi 10. Aceleaşi note le primeşte şi la ştiinţele naturii, cu excepţia lunilor septembrie şi octombrie, cînd, la această disciplină, este apreciat cu 7. Numai la „religiune", părintele Al. Brătăşeanu foloseşte, pentru elevul *Caragiali,* o gamă mai largă a notării : de la 1 (repetat), la 3 şi 4 (tot repetat), apoi la cîte un 6 şi 7 şi, în fine, la trei de 8, spre sfîrşitul anului şcolar, cînd ori elevul a devenit mai silitor la „istoria sacră", văzînd că n-o scoate la capăt cu dascălul său, ori acesta din urmă, spre a nu mărturisi, indirect, un eşec educativ, a devenit mai îngăduitor cu învăţăcelul. La purtare, şcolarul e notat de I. I. Romanescu numai cu 6 şi 7, de N. Crapellianu cu 7 şi 8, la disciplinele predate de amîndoi aceşti dascăli predominînd aprecierea conduitei cu 7, şi de Augustin Picque cu 7, 8 şi 9, îndeosebi cu primele două note. Şi acelaşi Al. Brătăşeanu însemnează purtarea elevului *Caragiali* cu trei de 1, doi de 2, cîte un 3 şi un 4 şi trei de 5 ! Frecvenţa este foarte bună, în tot anul, şcolarul lipsind numai de trei ori la disciplinele predate de N. Crapellianu (matematică, ştiinţele naturii şi fizică) şi o dată de la religie.

Notat, în general, rău, la purtare, dar cu succese remarcabile la învăţătură, *Caragiali Ioane* promovează clasa a III-a gimnazială cu „Rezultatul *Prea bene* ($8^{46/58}$)". Nu mai vrea însă să-şi continue studiile, plănuind, probabil, de pe acum să înceapă a se pregăti, la Bucureşti, pentru cariera actoricească. La 26 iulie 1866, înaintează lui I. I. Romanescu o petiţie, în care, printre altele, stă scris : „Domnule directore, Binevoiţi a-mi procura un certificat de gradul învetieturei de classea I-a, II-a şi III-a gymnaziale unde am avut onoare şi fericirea a fi elevul

Imobilul în care a funcţionat „Pensionatul lui Pavel Eliade"

Domniei Voastre" *(D.13.).* Pe această petiţie sînt notate rezultatele generale obţinute de *Caragialli Ioane* la învăţătură în cei doi ani absolviţi la Gimnaziul din Ploieşti. Dar, cum am presupus, datorită unui sfat în-

țelept al lui I. I. Romanescu, ori grație intervenției mai categorice a tatălui său, I. L. Caragiale continuă să frecventeze Gimnaziul din Ploiești, la începutul anului școlar următor (1866—1867), fiind înscris în clasa a IV-a. În această clasă au fost, la început, 12 elevi. Dintre aceștia, 10, printre care se numără și *Caragiale* (pentru prima dată, în documentele școlare, numele elevului este scris astfel) *Ioane,* absolviseră la

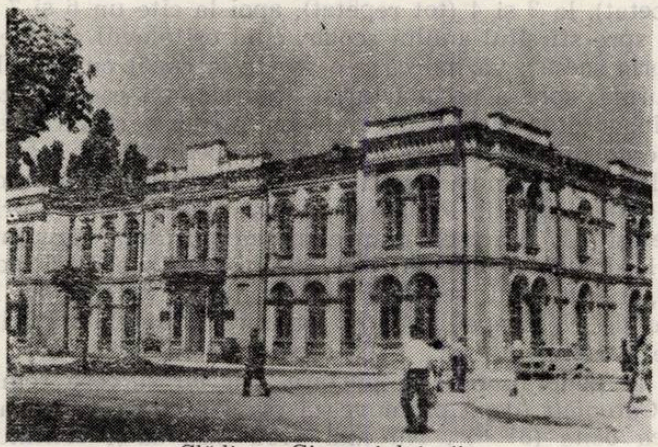

Clădirea Gimnaziului din Ploiești, înființat în 1864

același gimnaziu clasa a III-a, iar doi (Cerișanu Constantin și Tocilescu Georgiu) erau veniți atunci în clasă. Cu excepția lui Tocilescu Georgiu, născut în același an cu viitorul dramaturg, toți ceilalți elevi ai clasei a IV-a gimnaziale erau mai în vîrstă decît *Caragiale Ioane.* În timpul anului școlar, trei elevi au „dezertat" și doi au fost eliminați. Interesant este faptul că unul din aceștia din urmă fusese eliminat „din toate gymnaziale și Lyceele din țearră", dar promovase totuși clasa. Probabil că severa sancțiune i se aplicase spre finele anului școlar, cînd elevul fusese deja notat, și încă bine (e calificat al treilea din 8 școlari), la învățătură la toate disciplinele. Așa se face că *prima promoție* a Gimnaziului din Ploiești numără numai opt absolvenți, numele lui I. L. Caragiale figurînd, alfabetic, în fruntea listei celor care terminaseră patru clase secundare. Numai trei din cei pe care Caragiale îi avusese colegi din clasa a II-a gimnazială (Popescu Constantin, Preda Romulus și Ștefănescu Demetriu) mai apar în lista absolvenților. În timpul anilor de gimnaziu, unii elevi „dezertaseră" din diferite motive, alții fuseseră eliminați, datorită relei conduite. Veniseră și alții noi, de pe la alte școli din țară. Destui însă nu promovaseră clasele, nereușind să dobîndească acele cunoștințe cerute de programele școlare de atunci. Școala Primară de Băieți și Gimnaziul din Ploiești nu puteau fi absolvite fără un efort susținut din partea școlarilor, iar dascălii acestor instituții nu se arătau deloc îngăduitori nici față de elevii care nu-și dădeau silința să învețe, nici față de cei care aveau abateri de la disciplina școlară. Orice afirmații menite să minimalizeze calitatea instrucției și educației din școlile

absolvite de I. L. Caragiale la Ploieşti sînt contrare realităţilor. Trebuie privite, de asemenea, cu îndoială opiniile acelor istorici literari, potrivit cărora mai toţi institutorii şi profesorii lui I. L. Caragiale au fost dascăli improvizaţi, interesaţi să se realizeze mai mult ca politicieni, decît ca pedagogi, poligrafi înrăiţi sau indivizi care nu-şi puteau impune în clasă autoritatea, vrednici de anecdote. Numai Basile Drăgoşescu a scăpat de asemenea acuzaţii, pentru că a fost evocat cu simpatie în cunoscuta „reminiscenţă" a lui I. L. Caragiale, scriere memorialistică de atitudine patriotică, dar şi cu substrat polemic, adesea neglijat. Cînd elevul *Caragiale Ioane* se afla în clasa a IV-a, cursurile gimnaziului au început la 1 septembrie 1866 şi s-au desfăşurat în noul local al şcolii care purta acum numele „Sf. Petru şi Pavel" *(D.15.* şi *D.16.)*. S-au ţinut lecţii pînă la 24 decembrie 1866, cînd elevii şi profesorii au intrat în „vacanţa Crăciunului", care a durat pînă la 1 ianuarie 1867. După examenele pentru semestrul I, care au început la 2 ianuarie, s-au reluat cursurile. Între 8 şi 23 aprilie 1867, elevii şi, ca de obicei, dascălii lor, s-au aflat în „vacanţiunea Paştilor". „Examenele generale" s-au ţinut de la 10 la 24 iunie. Anul şcolar a durat deci de la 1 septembrie 1866 la 24 iunie 1867. Pînă la 4 mai 1867, lecţiile s-au desfăşurat după programul zilnic deja amintit. De la 5 mai, acelaşi an, acest program a fost astfel modificat : orele 8—11 şi 15—17,30.

În clasa a IV-a elevul *Caragiale Ioane* a învăţat limbile latină şi română cu Ioan I. Romanescu, rămas şi în noul an şcolar director al gimnaziului, matematica, fizica şi ştiinţele naturii cu Nicolae Crapellianu, ultimele două discipline numai pînă la 12 octombrie 1866, ele fiind predate apoi, începînd de la 13 octombrie, acelaşi an, de George Ghimbăşeanu, suplinitor, istoria şi geografia cu Ion Cetăţeanu, tot suplinitor, limba franceză, desenul şi caligrafia cu François Caiser, care înlocuise, la 16 septembrie 1866, pe Augustin Picque, transferat (prin Decretul Ministerului Instrucţiunii Publice nr. 1383 din 6 septembrie 1866) la Şcoala Comercială din Bucureşti, şi religia cu Russo S. Poppu. Acesta din urmă decedează, corpul lui neînsufleţit fiind înhumat la 13 februarie 1867, cînd nu s-au ţinut cursuri. De la 6 martie 1867 pînă la sfîrşitul anului şcolar, religia a fost predată de Christea Constantinescu.

Examenele semestrului I şi cele generale s-au ţinut la toate disciplinele amintite mai sus, cu excepţia desenului şi caligrafiei. Elevii au fost examinaţi de profesorii care au predat disciplinele respective pînă la sfîrşitul semestrului I sau al anului de învăţămînt.

Ca şi în anul şcolar precedent, cursurile au fost uneori întrerupte, la cererea scrisă a primăriei locale, deoarece în clădirea gimnaziului s-au desfăşurat alegerile pentru „delegaţii din colegiul IV", la 27 şi 28 octombrie 1866, şi pentru „deputaţii colegiului III", la 31 octombrie şi 1 noiembrie, acelaşi an, după cum notează directorul şcolii, I. I. Romanescu, la rubrica „Observaţiuni" a registrului de prezenţă a profesorilor, din care am extras şi toate datele referitoare la structura anului de învăţămînt 1866—1867, la profesorii şi la disciplinele clasei a IV-a *(D.15.)*.

Din matricola acestei clase *(D.14.)* rezultă că elevul *Caragiale Ioane* obține la majoritatea disciplinelor, la învățătură și purtare, rezultate simțitor mai slabe decît în clasele a II-a și a III-a gimnaziale.

Nicolae Constantinescu, coleg al viitorului dramaturg în anii școlari 1865—1866 și 1866—1867, spusese : „I. L. Caragiale în clasa a IV-a (anul 1866—1867) era foarte tare la limba latină și profesorul I. I. Romanescu ni-l da ca exemplu la cei șapte colegi ai lui pentru priceperea și înlesnirea cu care traducea și analiza comentariile lui Cezar despre războiul galic“ [5]. În clasa a IV-a însă *Caragiale Ioane* nu „era foarte tare la limba latină“, și, drept urmare, I. I. Romanescu, care îl notase, în dreptul rubricii comune limbilor română și latină, cu vreo cinci de 4, cu un 6 și cu încă patru de 7 la „lucrările scrise“, cu destui 6 și 7, cu vreo patru de 8 și 9 și cu un singur 10 la „studiu“, nu putea să-l dea „ca exemplu“. De altfel, la sfîrșitul anului școlar 1866—1867, „locuțiunea“ elevului *Caragiale Ioane* era „al 5-lea între 8 școlari“ *(D.14.)*. Dintre colegii lui I. L. Caragiale din clasa a IV-a gimnazială, cel mai bun la limbile latină și română fusese Popescu Constantin, notat la aceste discipline numai cu 9 și 10. Elevul *Caragiale Ioane* n-a mai obținut în clasa a IV-a de gimnaziu acel „*Prea bene*“ din clasele anterioare (a II-a și a III-a secundare). Nici el, nici unii dintre colegii lui n-au o „conduită“ care să mulțumească pe severii profesori ai gimnaziului ploieștean. Doi elevi ai clasei a IV-a sînt eliminați, unul dintre ei, acesta fiind chiar Constantinescu Nicolau, aflîndu-se dat afară din toate școlile din țară, pentru motive rămase obscure. Se pare că elevul *Caragiale Ioane* n-avea, dintre colegi, prieteni supuși disciplinei școlare, iar faptul acesta a avut o influență negativă și asupra rezultatelor sale la învățătură. La istorie și la geografie elevul Caragiale primește, de la Ion Cetățeanu, note între 6 și 8, atît la „aplicațiune“, cît și la „studiu“. La limba franceză, unde, pe lîngă „aplicațiune“ și „studiu“, François Caiser aprecia și „lucrarea în scris“, elevul primește note de la 5 la 9. Același profesor, François Caiser, îl notează la caligrafie și desen, tot pentru „aplicațiune“ și „studiu“, cu 5, 6, 7 și 8. Rezultatele cele mai bune le obține elevul *Caragiale Ioane* la matematică, unde N. Crapellianu îl notează, la probele „aplicațiune“, „lucrare în scris“ și „studiu“, numai cu 9 și 10, cu excepția lunii septembrie, cînd îi apreciase cunoștințele cu notele 4, 6 și 7, probabil ca avertisment că nu va fi îngăduitor cu un școlar harnic și priceput, cum îl știa din clasele anterioare, la operațiile aritmetice și algebrice și la problemele de geometrie. Deși n-a mărturisit nicăieri, Caragiale l-a simpatizat pe profesorul N. Crapellianu, obținînd, ca elev, în mod constant, la disciplinele predate de acest dascăl, rezultate foarte bune în tot gimnaziul și dezmințind regula că cei atrași de litere nu știu matematică. Și la științele naturii și la fizică, discipline predate în clasa a IV-a gimnazială mai întîi tot de N. Crapellianu, apoi de George Ghimbășeanu, *Caragiale Ioane* este notat cu 8, 9 și 10 și numai într-o singură lună (martie) cu 7. Înclinația școlarului spre disciplinele „pozi-

[5] Vezi : Octav Minar, *Caragiale. Omul și opera*, București, Editura Socec et Co. S.A. f.a.

'tive" este evidentă. La religie, elevul dovedise, atît la lecţiile între timp răposatului Russo S. Poppu, cît şi la cele ale lui Christea Constantinescu, „aplicaţiunea" destul de slabă (este notat cu multe note de 5, 6 şi 7 şi numai cu doi de 8), dar o preocupare mulţumitoare pentru „studiu", apreciat numai cu patru note de 5, 6 şi 7, cu numeroase note de 8 şi cu un 9. Este de observat că în „iunie", la „examenele generale", cînd, cu excepţia desenului şi caligrafiei, se dădeau probe scrise la toate disciplinele, elevii fiind apoi apreciaţi şi pentru „aplicaţiune" şi „studiu", *Caragiale Ioane* obţine numai note bune şi foarte bune (între 7 şi 10). La matematică primeşte numai 10, la limba franceză două note de 9, la ştiinţe naturale şi fizică tot 9. Pînă şi I. I. Romanescu, profesorul de limba latină şi limba română, singurul dascăl de la care elevul Caragiale obţinuse, în tot timpul anului şcolar 1866—1867, multe note de 4 şi tot atîtea de 5, îl apreciază, la „examenele finale", pentru „studiu", cu 10.

Purtarea şcolarului, ajuns la vîrsta dificilă a pubertăţii, nu mulţumeşte deloc pe dascălii săi. Notele pentru conduită pornesc de la 3, 4 şi 5, la franceză, desen, caligrafie şi religie, şi nu urcă nici la aceste discipline şi, cu excepţia matematicii, nici la celelalte trecute în matricolă, pînă în luna mai, mai sus de 8. Numai N. Crapellianu apreciază purtarea elevului la început cu cîte un singur 8 şi 9, apoi numai cu 10. În luna mai şi mai ales în iunie, notele primite de *Caragiale Ioane* la purtare saltă, în afara desenului, caligrafiei şi ştiinţelor naturii, de la 7 şi 8 la 9 şi 10.

În întregul an şcolar, elevul absentează de 51 de ori de la lecţii, motivat numai de 12 ori.

Rezultatele generale pe care le obţine la învăţătură sînt, în semestrul I, 6% în septembrie şi $7^{2/0}$ în octombrie, pentru studiu, $7^{2/0}$ şi $6^{5/0}$ în noiembrie, pentru studiu şi respectiv pentru lucrări în scris şi $7^{5/0}$ în decembrie, tot pentru studiu, iar în semestrul II, 8% în ianuarie, $8^{4\,0}$ în februarie, 8% în martie şi aprilie, $8^{1/0}$ în mai şi 9 în iunie, pentru lucrări în scris. În semestrul al II-lea, situaţia elevului *Caragiale Ioane* la învăţătură se îmbunătăţise simţitor. Termină întregul an cu media $7^{21/06}$ şi cu calificativul 6 la purtare, fiind clasificat „al 5-lea între 8 şcolari".

De certificatul de absolvire a patru clase gimnaziale Caragiale n-a avut nevoie pînă în 1906 *(D.16.)*. Peste doi ani, în 1908, la Ploieşti, scriitorul se amuza să spună că n-a absolvit decît patru clase primare şi că şi-a completat învăţătura la „şcoala lumii" : „...nu am, d-lor, decît 4 clase primare pe care pot să le justific (ilaritate, aplauze). Şi să vă spun de ce nu am decît 4 clase primare. Văzînd că de aici încolo se îngroaşă lucrurile, mi-am zis : mai bine să trec la şcoala lumii, unde nu sînt stabilite examane (ilaritate, aplauze)..." (*CP*, p. 26).

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

) III = I. L. Caragiale. *Opere*, 3. Nuvele, povestiri, amintiri, versuri, parodii, varia. Ediţie critică de Al. Rosetti, Şerban Cioculescu, Liviu Călin, cu o introducere de Silvian Iosifescu. [Bucureşti], Editura pentru Literatură, 1962.

C.P. = I. L. Caragiale, *Cuvîntări politice*. După note stenografice (cu notă de Șerban Cioculescu), în *Revista Fundațiilor Regale*, anul VI, nr. 10, octombrie 1939, p. 8—33.

* * *

1 C. M. Boncu, *Date noi privind anii de școală ai lui I. L. Caragiale*, în *Limbă și literatură*, vol. IV, 1974, p. 747—752.

2 C. M. Boncu, *I. L. Caragiale, elev în școala elementară*, în *Limbă și literatură*, vol. I, 1976, p. 191—198.

3 Gh. Chirică, *Unde a învățat Caragiale?*, în *Neamul românesc literar*, anul V, nr. 24, 23 iunie 1912, p. 377—378.

4 B. Jordan și Lucian Predescu, *Caragiale. Tragicul destin al unui mare scriitor*, București, Editura „Cugetarea", P. C. Georgescu-Delafras, 1939.

5 V. Mîndra, *Elevul Caragiali L. Ioan și profesorii lui*, în *Luceafărul*, anul V, nr. 12 (95), 15 iunie 1962, p. 4.

6 N. I. Simache și V. Munteanu, *Caragiale și Ploieștiul*, în *Flamura Prahovei*, Seria II, anul XV, nr. 3204, 27 mai 1962, p. 2.

7 Stoica Teodorescu, *Istoricul Liceului „Petru și Pavel" din Ploiești*, Ploiești, Tipografia „Comerțului" — Al. Nicolescu, 1940.

8 Gh. Zagoriț, *Ioan L. Caragiale, elev al Școalei Domnești și al Gimnaziului din Ploiești*, în *România viitoare*, anul I, nr. 10 (anul III, nr. 15, seria I), 30 ianuarie 1922, p. 6—8.

* * *

(D.1.) = [Matricola clasei a IV-a primară din Ploiești pentru anul școlar 1862—1863]. Muzeul de Istorie și Arheologie al Județului Prahova. Colecția Memorială „I. L. Caragiale", Ploiești. Fotocopie. Fond C. M. Boncu, nr. 27.

(D.2.) = [Lista elevilor de la Școala Primară de Băieți din Ploiești care au meritat premii la sfîrșitul anului școlar 1862—1863]. Arhiva Istorică Centrală. Fond. M.C.I.P., nr. 426/1864, vol. I, fila 79. Fotocopie la Muzeul de Istorie și Arheologie al Județului Prahova. Colecția Memorială „I. L. Caragiale", Ploiești. Fond. C. M. Boncu, nr. 30.

(D.3.) = [Cerere adresată de I. L. Caragiale direcției Școlii Primare de Băieți din Ploiești, 1864]. În vol. I. L. Caragiale. *Scrisori și acte*. Ediție îngrijită, prefață și note de Șerban Cioculescu, [București], Editura pentru Literatură, 1963, p. 181—182 (Studii și documente).

(D.4.) = Înscris al lui Luca Caragiali pe „Programa Internatului de Băieți din Ploiești de sub direcțiunea lui Pavel Eliade. Ploiești, 1 August 1863". Muzeul de Istorie și Arheologie al Județului Prahova. Colecția Memorială „I. L. Caragiale", Ploiești. Inv. 1420, foi volante.

(D.5.) = [Lista elevilor Gimnaziului din Ploiești, clasele I și II, anul școlar 1864—1865. Fără titlu]. Arhivele Statului. Filiala Prahova. Fond. Liceul Sf. Petru și Pavel din Ploiești. „Dosarul Gimnaziului din Ploiești pre anul 1865. No. 1". Inv. 3/1865—1871, vol. I, fila 28.

(D.6.) = „Tabella de elevii ce frequentă Gimnaziul din Ploiești pe lunile Ianuar, Febr. și Marte 1865". Arhiva Istorică Centrală. Fond. M.C.I.P., nr. 426/1864,

vol. I, fila 328. Fotocopie la Muzeul de Istorie şi Arheologie al Judeţului Prahova. Colecţia Memorială „I. L. Caragiale", Ploieşti. Fond. C. M. Boncu, nr. 28.

(D.7.) = [Autograf al lui I. L. Caragiale]. Clişeu în *România viitoare*, Ploieşti, anul IV, nr. 3, 20 iulie 1922, p. 7.

(D.8.) = „Gimnaziu(l) din Ploieşti. Anul şcolar 1864—1865 şi 1865—1866. Registru de presentia Profesorilor la lecţiunile în clasele respective". Arhivele Statului. Filiala Prahova. Fond. Liceul Sf. Petru şi Pavel din Ploieşti. Inv. 1/1864—1866.

(D.9.) = [Autograf al lui I. L. Caragiale]. Coperta registrului de la *(D.8.)*.

(D.10.) = „Tabella statistică de şcolarii Gimnaziului din Ploieşti pe anul scolastic 1865—1866." Arhivele Statului. Filiala Prahova. Fond. Liceul Sf. Petru şi Pavel din Ploieşti. Inv. 3/1865—1871, vol. I, fila 104 (titlul) şi 107 (clasa a III-a).

(D.11.) = Aceeaşi „Tabellă" de la *(D.10.)*. Arhiva Istorică Centrală. Fond. M.C.I.P., nr. 426/1864, vol. I, p. 220. Fotocopie la Muzeul de Istorie şi Arheologie al Judeţului Prahova. Colecţia Memorială „I. L. Caragiale", Ploieşti, Fond. C. M. Boncu, nr. 31.

(D.12.) = [Foaie volantă din matricola clasei a III-a a Gimnaziului din Ploieşti, anul şcolar 1865—1866]. Muzeul de Istorie şi Arheologie al Judeţului Prahova. Colecţia Memorială „I. L. Caragiale", Ploieşti. Inv. 202.911, foi volante.

(D.13.) = [Cerere a lui I. L. Caragiale, adresată directorului Gimnaziului din Ploieşti, pentru eliberarea unui certificat de absolvire a trei clase gimnaziale. 26 iunie 1866], în vol. Stoica Teodorescu, *Istoricul Liceului Petru şi Pavel din Ploieşti*, ed. cit., p. 23.

(D.14.) = „Matricului Gimnaziului Sf. Petru şi Pavel din Ploieşti pre anul şcolariu 1866—1867". Muzeul de Istorie şi Arheologie al Judeţului Prahova. Colecţia Memorială „I. L. Caragiale", Ploieşti. C. 13001. Inv. 202.890.

(D.15.) = „Gimnaziul Sf. Petru şi Pavel. Registru de presentia profesorilor ... Anul şcolariu 1866—1867. Ploieşti". Arhiva Liceului de Matematică-Fizică „I. L. Caragiale" Ploieşti, f.n.

(D.16.) = [Certificat de absolvire a patru clase gimnaziale, eliberat, la cerere, lui I. L. Caragiale, la 17 noiembrie 1906], în vol. Şerban Cioculescu, *Viaţa lui I. L. Caragiale. Caragialiana*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1977, p. 256—257.

Cînd și-a încheiat Caragiale revizoratul la Argeș-Vîlcea?

(Documente noi)

DORU MOȚOC

Cu privire la perioada revizoratului școlar al lui Caragiale stăruie încă unele incertitudini. Dacă asupra momentului de început al acestei activități lucrurile sînt clare, scriitorul fiind numit revizor școlar al circumscripției Neamț-Suceava prin decretul nr. 2456 din 16 oct. 1881, apărut în *Monitorul oficial* nr. 162 din 21 oct./2 nov. 1881 (deși luase în primire postul încă de la 10 oct. 1881, potrivit ordinului ministerial nr. 11.249 din 27 august 1881), în ceea ce privește durata revizoratului și mai ales *momentul final* al acestei îndeletniciri, lucrurile sînt departe de a fi clarificate. Prezența lui Caragiale la Piatra-Neamț în calitate de revizor școlar este atestată pentru ultima oară la data de 26 februarie 1882. Două zile mai tîrziu, în numărul din 28 febr. al revistei *Școala română*, organ al Societății Corpului Didactic din Prahova, se anunța între altele că „s-au aprobat următoarele permutări în personalul revizorilor școlari din țară, și anume d. I. L. Caragiale de la circumscripția Neamț-Suceava la Argeș-Vîlcea". Pînă cînd s-a prelungit șederea lui Caragiale în această circumscripție ? Cu privire la această chestiune s-au emis puncte de vedere diferite. Întemeindu-se pe o depeșă și pe o scrisoare expediată de Caragiale, în ianuarie 1883, din Rm. Vîlcea, Ion Roman este de părere că revizoratul ilustrului comediograf s-ar fi prelungit pînă la sfîrșitul anului școlar 1882—1883 [1]. Este, de altfel, părerea cea mai răspîndită, preluată și în tabelul cronologic al volumului bibliografic întocmit de Liviu Călin [2]. Cu cîțiva ani înainte, D. Udrescu situa finalul revizoratului caragialean în ... 1884, fără a aduce nici o dovadă în sprijinul acestei date [3]. Același punct de vedere eronat este preluat însă, recent, și în prețiosul *Dicționar* elaborat de un grup de cercetători de la Iași, care situează revizoratul lui Caragiale între anii 1881—1884 [4].

Între atîtea păreri divergente, era firesc să apelăm la binecunoscuta *Viață a lui I. L. Caragiale* a acad. Șerban Cioculescu, care cuprinde, începînd cu ediția a doua, un bogat și documentat capitol dedicat lui Caragiale — revizor școlar. Aici, autorul, cu prudența-i caracteristică, fixează sfîrșitul activității amintite a marelui scriitor printr-o formulă

---

[1] I. Roman, *Caragiale*, București, 1964, p. 97—104.

[2] *I. L. Caragiale interpretat de...*, studiu, antologie și bibliografie de Liviu Călin, București, 1974, p. 283.

[3] D. Udrescu, *Caragiale în Argeș*, în *Argeș*, IV(1969), nr. 4, aprilie, p. 7.

[4] *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, București, 1979, p. 157.

oarecum neangajantă : „Din dosarele aflătoare în arhivele orașelor Pitești și Rm. Vîlcea nu s-au păstrat decît acte nesemnificative semnate de Caragiale ca revizor între 22 (?) februarie și 31 oct. 1882“ [5]. Să înțelegem că data de 31 oct. 1882 coincide cu finalul carierei de revizor a lui Caragiale ? Sau aceasta este doar data celui mai tîrziu document semnat de Caragiale în calitate de revizor școlar, pe care acad. Șerban Cioculescu a avut posibilitatea să-l consulte, iar cariera de îndrumător didactic a autorului *Scrisorii pierdute* a putut continua și după 31 oct. 1882 ?

Cîteva documente descoperite de noi recent în fondurile Filialei Vîlcea a Arhivelor Statului sînt de natură să facă lumină în această chestiune. Întîi, o scurtă precizare cu privire la începutul revizoratului lui Caragiale la Rm. Vîlcea : el începe oficial la 22 februarie, după cum rezultă din adresa prefecturii către direcțiile școlilor, dar efectiv (adresa însăși e primită la 2 martie) probabil că peste cîteva zile. Transcriem acest document [6] :

România *Recepută la 2 martie 1882*

Prefectura județului Vîlcea
Serviciul administrației generale
No. 2194.

Domnule primar,

În consecința ordinului d-lui Ministru Cultelor și Instrucțiunei Publice no. 2767, am onoarea a vă comunica prin aceasta spre știință că d-nul I. L. Carageali, actual revizor școlar la circonscripția Suceava-Neamțu, prin decretul majestății sale regelui de la 22 ale corentei, s-a transferat în aceeași calitate la acest județ, în locul d-lui C. Petrescu, permutat la Suceava-Neamțu.

(Arhivele Statului, Vîlcea, fond Primăria oraș R. Vîlcea, dos. 2/1882, f. 23r).

Caragiale nu pare însă, așa cum spuneam, să-și fi luat în primire postul imediat. În orice caz, primul document *semnat* de el în calitate de revizor școlar al circumscripției Argeș-Vîlcea, păstrat la Arhivele Statului din Rm. Vîlcea, datează din 11 aprilie 1882. În ceea ce privește sfîrșitul acestei activități, el trebuie plasat înainte de 25 octombrie 1882, cînd este numit înlocuitorul său provizoriu. Iată documentul inedit :

Ministerul Cultelor și al *București, în 25/10 1882*
Instrucțiunei Publice.
Diviziunea școlalelor.
No. 15882.

---

[5] Șerban Cioculescu, *Viața lui I. L. Caragiale*, București, ed. a patra, 1977, p. 88. Semnul de întrebare după data de 22 (februarie) aparține autorului și pare îndreptățit, pentru că e puțin probabil ca scriitorul să semneze vreun act oficial în calitatea sa de revizor în chiar ziua semnării decretului său de transfer.

[6] Am transcris documentele respective cu ortografia modernă, corectînd tacit greșelile, dar respectînd formele particulare de limbă.

Domnule prefect,

D-l G. I. Arsenescu, fost institutore, însărcinîndu-se cu gerarea afacerilor revizoratului școlar din acel district, în locul d-lui Caragiali, demisionat, subscrisul are onoarea a vă comunica și Dv. această dispoziție și a vă invita să binevoiți a da d-lui Arsenescu tot concursul Dv. legale, spre a-și putea îndeplini cu succes atribuțiunele însărcinărei ce i s-a dat.

Primiți, domnule prefect, asecurarea considerațiunei mele.

Ministru,

P. S. Aurelian

(Arhivele Statului Vîlcea, fond Prefectura jud. Vîlcea, pachet 6, dosar 21/1882, ian.-dec. 1882).

Așadar, depeșa și scrisoarea din ianuarie 1883, invocate în monografia lui I. Roman, atestă, într-adevăr, prezența lui Caragiale la Rm. Vîlcea la acea dată, dar nu în calitatea profesională pe care o deținuse în anul școlar precedent, ci poate doar ca oaspete al uneia din cunoștințele sale.

Cînd se va găsi demisia autografă a scriitorului vom ști și care este data ei exactă și, poate, motivul invocat. Pînă atunci, revizoratul lui Caragiale la Argeș-Vîlcea trebuie considerat ca încheiat înainte de 25 octombrie 1882.

DEZBATERI-SESIUNI, OBSERVAȚII-PROPUNERI

Școala și problemele mereu actuale ale ortografiei

I. HANGIU

Au apărut în anul trecut trei lucrări cu caracter normativ, și anume : *Dictionnaire morphologique de la langue roumaine* de Alf Lombard și Constantin Gâdei, Lund—București, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române,* elaborat de un colectiv de cercetători ai Institutului de Lingvistică, alcătuit din Mioara Avram (redactor responsabil), Elena Carabulea, Fulvia Ciobanu, Finuța Hasan, Magdalena Popescu-Marin, Marina Rădulescu, I. Rizescu și Laura Vasiliu (redactor responsabil adjunct), București, Editura Academiei R. S. România, și, în sfîrșit, ultima lucrare, *Ortografie, ortoepie, punctuație* de G. Beldescu, supliment al revistei trimestriale pentru elevi *Limba și literatura română,* editată de Societatea de Științe Filologice. Autorul acestui supliment a fost obligat să țină seama de noutățile pe care le aduce *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (DOOM).

Avînd în vedere utilitatea unor asemenea lucrări pentru școala românească, Societatea noastră a organizat în luna mai 1983 la Focșani o dezbatere cu tema *Școala și ortografia. Probleme actuale ale scrierii și pronunțării corecte a limbii române,* la care au participat reprezentanți ai filialelor S.S.F., ai M.E.I., ai Institutului de Lingvistică din București, ai unor ziare și reviste centrale *(România liberă, Luceafărul, Tribuna școlii),* ai Editurii Didactice și Pedagogice, precum și numeroși profesori din învățămîntul general și liceal, învățători.

Includem în volumul de față o parte din comunicările prezentate la Focșani. O dare de seamă asupra problemelor dezbătute va fi publicată în *Buletinul S.S.F. pe anul 1983.*

În cele ce urmează, vom prezenta cîteva aspecte legate de normele ortografice în vigoare, cu precizarea că atît *DOOM,* cît și suplimentul revistei noastre nu aduc schimbări radicale în ortografia limbii române, ci completări, detalieri, nuanțări ale recomandărilor existente și unele rectificări (sau corectări). Citățm în acest sens din *DOOM, Cuvînt înainte :* „Indicațiile normative furnizate în lucrarea de față nu sînt noi în concepția lor. Ele urmează normele din *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* (ediția a III-a, 1971) și din *Gramatica limbii române* cunoscută sub numele de „Gramatica Academiei" (ediția a II-a, 1963), aplicîndu-le la o listă de cuvinte care este, în esență, cea a *Dicționarului explicativ al limbii române* (1975), completată cu diverse alte surse lexicografice" (p. VI).

Două sînt noutățile mai importante pe care le aduc normele ortografice în vigoare : includerea în alfabetul limbii române a literelor q, w, y (31 de litere, în loc de 28) și scrierea cu litere majuscule/minuscule a unor cuvinte sau grupuri de cuvinte.

Credem că este necesar un istoric al acestor două probleme (1. numărul literelor alfabetului limbii române, cu privire specială la obligativitatea folosirii semnelor diacritice la unele litere majuscule și 2. scrierea cu litere majuscule bazată pe tradiția grafică și pe uz, în vederea înlăturării neconcordanței existente dintre norma ortografică și realitate. În practica scrisului și a tipăriturilor de orice fel se constată că obligativitatea folosirii semnelor diacritice în cazul literelor majuscule Ă, Â, I, Î, Ș, Ț nu este respectată din motive lesne de înțeles : graba celui care scrie, comoditatea, lipsa acestor litere în claviatura majorității mașinilor de scris. În ceea ce privește scrierea cu litere majuscule, abateri de la normele din *Îndreptar* (1971, p. 26—29) și din *DOOM* (1982, p. XXVIII—XXXIII) se întîlnesc frecvent de la o editură la alta, de la un ziar la altul și chiar în corpul aceluiași număr de ziar. Vom reveni mai pe larg asupra acestor două chestiuni, în rezolvarea cărora școala are un cuvînt de spus.

Semnele ortografice

FULVIA CIOBANU

În introducerea la *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (București, 1982), există un capitol consacrat discutării semnelor ortografice. Deși relativ restrîns ca întindere (aproape trei pagini), el este mult mai amplu decît capitolul corespunzător din *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* (ed. a III-a, București, 1971), care discută întrebuințarea acestor semne pe numai o jumătate de pagină.

Diferențele privesc, pe de o parte, numărul semnelor ortografice : 5 în dicționar, față de 3 în îndreptar.

Pe de altă parte, în dicționar se aduc unele corectări față de îndreptar, se detaliază unele reguli prea succint redactate și deci insuficient de clare, se prezintă nuanțat anumite situații pe care îndreptarul nu le-a avut în vedere.

Revenind la numărul semnelor ortografice, alături de *liniuța de unire* sau *cratimă, apostrof* și *punct* din îndreptar, dicționarul include alte două semne ortografice, cu întrebuințări limitate la puține situații. Este vorba de *bara oblică* și de *linia de pauză*.

Bara oblică se folosește în unele abrevieri, de exemplu *c/val (= contravaloare)*, unde servește la abrevierea prefixului *contra*.

Linia de pauză se folosește ca semn ortografic complementar cratimei în scrierea cuvintelor compuse în care unul dintre termenii componenți sau chiar amîndoi sînt la rîndul lor compuși : *sud—sud-est* (compus din termenul simplu *sud* + termenul compus *sud-est), franco—vest-german* (de același fel cu precedentul), dar și *nord-vest—sud-est* (compus din doi termeni la rîndul lor compuși). În aceste compuse, față de cratimă, care marchează o primă treaptă de compunere, linia de pauză marchează grafic o treaptă de compunere posterioară. De altfel folosirea liniei de pauză în împrejurări ca cele discutate aici s-a încetățenit în presă în ultimul deceniu. Deoarece însă în scrisul de mînă, în textele dactilografiate, uneori chiar și în cele tipărite (de ex. cu majuscule) linia de pauză și cratima se confundă ușor între ele, se tolerează și scrierea cu cratimă. Se limitează astfel posibilitatea ca folosirea liniei de pauză în calitate de semn ortografic să devină o sursă de noi greșeli și de complicații în scrierea cuvintelor compuse.

Menționez, cu această ocazie, că unele lucrări înregistrează și alte semne ortografice, cum ar fi *pauza albă* (grafică) sau *blancul*, ca semn

ortografic negativ, ea reprezentînd spațiul liber dintre două cuvinte. Despre pauza albă se vorbește chiar într-o carte apărută anul trecut și destinată profesorilor și elevilor (G. Beldescu, *Ortografie, ortoepie și punctuație).* Consider însă că statutul pauzei albe nu este pe deplin clarificat. Ca și alte semne ortografice, probabil că și pauza albă are în unele situații rol de semn de punctuație, iar în altele de semn ortografic.

Semnul cu cele mai multe și mai variate întrebuințări în ortografia noastră actuală este, după cum se știe, cratima. Acest lucru explică spațiul extins — în comparație cu celelalte semne ortografice — acordat în dicționarul ortografic discutării împrejurărilor în care se folosește ea. În îndreptar sînt înregistrate patru situații privind folosirea cratimei, și anume : cratima ca semn ortografic pentru a reda în scris rostirea împreună a două cuvinte diferite, cratima folosită la scrierea unor cuvinte compuse, cratima servind la despărțirea cuvintelor în silabe și, în sfîrșit, cratima între două numerale (tipul : *orele 8-12*). Ultima situație trebuie scoasă din discuție, deoarece, întrebuințată astfel, cratima are rol de semn de punctuație. Celelalte trei împrejurări au fost avute în vedere în dicționar, lor alăturîndu-li-se și alte situații, precum sînt : cratima în scrierea unor derivate cu sufixe și prefixe (despre care voi vorbi ceva mai departe), cratima ca auxiliar grafic în scrierea unor cuvinte cu forme flexionare mai puțin obișnuite *(x-uri* „semne de forma literei X", *show-ul, show-uri),* cratima ca însoțitor al unor fragmente de cuvinte *(-iu* din *cenușiu, contra-* din *contramarcă).*

Prima și cea mai importantă dintre situațiile menționate mai înainte este folosirea cratimei ca indicator grafic al unor fenomene de fonetică sintactică petrecute în vorbire, ca, de exemplu, dispariția vocalei unui cuvînt datorită vocalei inițiale sau finale a cuvîntului alăturat *(s-a stins, n-am, te-ntreabă)* ori contracția într-o silabă a două vocale aparținînd la două cuvinte diferite, fenomen numit sinereză *(ne-am amintit, de-ajuns).* După cum s-a arătat în diverse lucrări și după cum se precizează și în dicționarul ortografic, există situații în care fenomenele de fonetică sintactică de acest fel se realizează în mod obligatoriu și, prin urmare, scrierea cu cratimă reprezintă norma ortografică unică *(s-a stins, ne-am amintit).* De cele mai multe ori însă cuvintele unuia și aceluiași grup sintactic pot fi rostite în întregime, cînd ritmul (sau tempoul) vorbirii este lent, sau împreună, cînd ritmul este mai mult sau mai puțin accelerat. De obicei în asemenea ocazii avem posibilitatea de a opta între scrierea cu și fără cratimă. Alegerea este dictată nu numai de preferința celui care comunică în scris, ci și de stilul în care comunică.

În limba literară standard și în stilul științific este preferabilă scrierea fără cratimă. În limbajul uzual (de ex. într-o scrisoare particulară), în limba literaturii artistice (de ex. în poezie, în reproducerea unui dialog etc.) se preferă adesea scrierea cu cratimă, din motive lesne de înțeles.

Întrucît îndreptarul inserează în index, în cazul unor grupuri de cuvinte, numai scrierea fără cratimă sau dimpotrivă, numai pe cea cu

cratimă, s-a dat adesea o interpretare greşită acestui fapt, considerîndu-se, de exemplu, că sînt permise numai grafiile din îndreptar, ca : *de aceea*, nu şi *de-aceea*, *de ajuns*, nu şi *de-ajuns*, dar *de-al doilea* (numai cu cratimă), nu şi *de al doilea*. În consecinţă, unii redactori şi corectori din edituri au cerut autorilor să scrie cu sau fără cratimă, după modelul din îndreptar. Pentru a se evita asemenea interpretări unilaterale, pe lîngă indicaţia expresă din introducere, dicţionarul ortografic a înregistrat frecvent dublete grafice, ca : *de aceea* şi *de-aceea*, *de ajuns* şi *de-ajuns*, *de al* şi *de-al*, însoţite de indicaţia „în tempo lent" sau „în tempo rapid".

Cum situaţiile de acest fel sînt extrem de frecvente, consider că este de datoria profesorului de limba română să explice elevilor cînd şi de ce s-a folosit scrierea cu cratimă ; să delimiteze situaţiile în care prezenţa cratimei este obligatorie, de cele în care acelaşi semn ortografic are caracter facultativ. De asemenea trebuie subliniat, acolo unde este cazul, că scrierea cu cratimă poate să fie dictată de necesităţi impuse de ritm, într-o poezie, sau poate să corespundă unei intenţii stilistice (redarea vorbirii în ritm rapid, într-un dialog).

Unele lămuriri sînt necesare şi în legătură cu întrebuinţarea cratimei în scrierea unor derivate cu prefixe sau cu sufixe. Regula generală prevede că aceste derivate se scriu într-un cuvînt. Există totuşi unele excepţii. Ele pot fi grupate în două categorii, în funcţie de caracterul obligatoriu sau facultativ al folosirii cratimei. Astfel, dicţionarul ortografic consideră obligatorie scrierea cu cratimă a derivatelor cu prefixul *ex-* cu sensul „fost" : *ex-inspector*, *ex-preşedinte*. S-a adoptat această grafie pentru că este mult mai frecventă decît cea într-un cuvînt, din motive de natură etimologică : prefixul *ex-* cu sensul „fost" a pătruns din franceză, unde formaţiile corespunzătoare se scriu de asemenea cu cratimă.

Folosirea cratimei este obligatorie şi pentru derivate ca *neînţeles*, *reîntîlni*, în cazul în care este necesar să se marcheze grafic dispariţia vocalei *î* : *ne-nţeles*, *re-ntîlni*.

Se mai scriu cu cratimă anumite derivate cu prefixe sau sufixe, ale căror particularităţi grafice nu permit scrierea formativului împreună cu baza : *pledoarie pro-Caragiale*, *I.T.B.-ist*.

Folosirea cratimei are caracter facultativ, în sensul că se admite separarea prin cratimă a prefixului de baza sa de derivare, cînd se urmăreşte punerea în evidenţă a prefixului, adesea caracterizat în vorbire printr-o rostire mai insistentă, ca în următorul citat din Caragiale : *Mi s-a făcut imputarea că sînt foarte, că sînt prea, că sînt ultra-progresist*.

Există şi alte situaţii speciale, în care se admite posibilitatea separării prin cratimă a prefixului de restul derivatului. Ele au fost grupate în dicţionar la scrierea derivatelor cu prefixe. Merită să mai fie menţionat un singur fapt de acest fel, pentru că se întîlneşte destul de des în ultimul timp în limba presei. Este vorba de folosirea cratimei pentru evitatea unei eventuale confuzii între un derivat de obicei nou, ocazional, şi o formaţie omonimă fixată în limbă cu un anumit sens :

de ex. *a re-monta* „a monta din nou", față de *a remonta* „a redresa, a reface". Uneori cratima poate cumula mai multe roluri într-o împrejurare dată. Dicționarul ortografic menționează într-o notă că în compusul *brînză-n-sticlă* prima cratimă marchează atît elidarea vocalei *î* a celui de-al doilea termen al compusului (prepoziția *în*), cît și legătura dintre termenii componenți, pe cînd cea de-a doua cratimă indică grafic numai raportul de compunere.

În ce privește apostroful, datele din dicționar sînt destul de sumare, deosebindu-se în mică măsură de cele din îndreptar. Am încercat să completăm măcar în parte această lacună printr-o consultație publicată în revista *Limba română*, nr. 1/1983.

Am prezentat aici cîteva dintre aspectele noi, pe care dicționarul le-a avut în vedere cu privire la folosirea semnelor ortografice. Subliniez, în încheiere, că ele reprezintă rodul unor observații la care și-au adus contribuția, prin cărți și articole, atît cercetători, cît și cadre didactice din învățămîntul de toate gradele. Departe de a fi considerate încheiate, cercetările în acest domeniu vor fi binevenite și pe viitor, iar beneficiarii lor vom fi noi toți, și în primul rînd învățătorii și profesorii de limba română.

Despre unele recomandări aparent contradictorii din *DOOM*

MAGDALENA POPESCU-MARIN

Ortografia oricărei limbi este un sistem convențional care rezultă din selectarea unor norme dintr-o pluralitate de soluții posibile. Deși se spune, în general, că ortografia limbii *x* este etimologică și că a limbii *y* este fonetică, nici într-un caz, nici în altul, principiile în discuție nu pot fi aplicate cu o consecvență absolută. Adeseori istoria unui cuvînt impune scrierea sau pronunțarea lui într-un anumit fel, deosebindu-l de o clasă de cuvinte care se găsesc într-o situație formală similară.

Principiul de bază al actualei ortografii a limbii române este cel fonetic, dar el nu a fost aplicat mecanic, ci coroborat cu principiile silabic, morfologic, sintactic, etimologic, simbolic și estetic. Aplicarea principiului fonetic în scriere ar trebui, teoretic, să oglindească uzul general, pronunțarea curentă. Există însă numeroase cazuri cînd uzul oscilează, nu numai diferențiind sferele literar—regional, dar chiar în cazul vorbirii „literare". Așa se explică de ce autorii ultimei lucrări normative, *DOOM*, au preferat, în unele cazuri, să dea ca admisibile două variante de scriere sau de pronunțare ale unui cuvînt sau a uneia dintre formele lui [1].

În rezolvarea variatelor probleme concrete de scriere sau de pronunțare s-au adoptat soluții adesea diferite, în funcție de criteriul considerat, în fiecare caz în parte, mai important [2]. Vom releva cîteva situații de acest gen. Unii specialiști [3] s-au întrebat, de pildă, de ce pentru adjectivele feminine *analoagă, omoloagă DOOM* a adoptat forma cu diftong, făcînd concesie uzului curent, care a introdus alternanța fonetică *o/oa*, ca și în cazul lui *frumos — frumoasă*, iar pentru substantivele de același tip *filologă, grafologă, psihologă* etc. s-a recomandat forma cu *-o-*, cea care marchează de fapt exprimarea cultivată, explicabilă și etimologic. (Se știe că neologismele sînt supuse mai rar alternanțelor de ordin fonetic; vezi și cazul lui *-esc* neologic care formează femininul cu *-escă*, spre deosebire de *-esc* vechi: *burlesc — burlescă*, dar *strămoșesc — strămoșească.)* După cum se vede, aici au concurat două

[1] Vezi Mioara Avram, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, în *Limba română*, XXVI (1977), nr. 2, p. 115.

[2] Cf. Mioara Avram, *Aspecte controversate ale normelor ortografice ale limbii române*, în *Limba română*, XXXII (1983), nr. 1, p. 7.

[3] De exemplu, Gh. Poalelungi în comunicarea *Contradicțiile ortografiei actuale*, ținută la dezbaterea cu tema „Școala și ortografia. Probleme actuale ale scrierii și pronunțării corecte a limbii române", Focșani, 11 mai 1983.

criterii, în primul caz avînd greutate și faptul că la adjectivele *analoagă, omoloagă,* datorită sensului, nu se mai recunoaște prezența elementului de compunere *-log* „care studiază“ [4].

O aparentă contradicție este și adoptarea de soluții diferite în ceea ce privește pronunțarea unor cuvinte terminate în *-iu.* La numele proprii de persoană masculine de tipul *Claudiu, Iuliu, Valeriu* etc. din anexa *Nume proprii de persoane. Prenume românești* s-a recomandat pronunțarea finalei cu hiat, explicabilă etimologic (prin formele latinești în *-i-us*) [5]. Această recomandare are în vedere originea cultă a acestor nume în limba noastră și faptul că, în general, numele proprii sînt mai conservatoare, au reguli speciale diferite uneori de numele comune. Ele sînt consacrate adesea prin literatură, deci este vorba și de menținerea unei tradiții literare. Din motive de consecvență ar fi trebuit, după unii [6], ca și la substantivele comune cu aceeași finală și de aceeași proveniență să se indice tot pronunțarea în hiat. Este vorba de substantive neutre, nume de substanțe, mai ales, ca *aluminiu, magneziu, sodiu* etc., ale căror corespondente originare latinești au finala *-i-um.* Consultarea specialiștilor în științe tehnice a dus, și ea, la rezultate contradictorii, unii dintre ei recomandînd pronunțarea cu hiat, alții pe cea cu diftong, mai răspîndită de altfel. Situația se complică prin existența unor substantive comune neutre cu aceeași finală și cu răspîndire mare în limba comună, unde uzul s-a îndepărtat de etimon : *consiliu* (lat. *cosilium,* dar și fr. *conseil), craniu* (lat. *cranium, gr. kranion,* dar fr. *crâne), criteriu* (fr. *critérium,* gr. *kriterion), domiciliu* (fr. *domicile,* lat. *domicilium), onorariu* (fr. *honoraires,* lat. *honorarium), salariu* (fr. *salaire,* lat. *salarium), serviciu* (fr. *service,* it. *servizio,* lat. *servitium)* etc. Deși acest tip de cuvinte este modelat în română după prototipul latin, etimonul direct este uneori cel francez care nu conține o finală în hiat. Inconvenientele care au pledat împotriva recomandării de a se pronunța finala în hiat *(-i-u)* au fost nu numai uzul, unde diftongul este aproape generalizat, dar și etimoanele unor cuvinte din această clasă, etimoane care nu conțin o finală în hiat și care nu justifică deci existența ei nici în corespondentele din limba noastră : *caliciu* (lat. *calix-cis,* fr. *calice), fotoliu* (fr. *fauteuil), frontispiciu* (fr. *frontispice), orgoliu* (it. *orgoglio* — pronunțat cu diftong la finală —, cf. și fr. *orgueil), lințoliu* (fr. *linceul,* lat. *linteolum* — acesta din urmă cu finala *-um* și nu *-ium).* Mai trebuie amintite în aceeași clasă de cuvinte împrumuturile din greacă (atestate începînd cu secolul al XVII-lea) de tipul *sinedriu* „sfat bisericesc“ (gr. *sinedrion)* etc.

---

[4] Această problemă a fost tratată pe larg de Laura Vasiliu *(Femininul formațiilor cu -log : -logă / -loagă),* în *Limba română,* XXVI (1977), nr. 2, p. 145—148.

[5] A se vedea și anexa de *Nume greco-latine care se scriu (și) conform adaptării tradiționale* (p. 679—687).

[6] Al. Graur, *Dicționar al greșelilor de limbă,* București, Editura Academiei R.S.R., 1982, s.v. *deliciu.* Ion Calotă propunea în schimb pronunțarea cu diftong și în cazul numelor proprii masculine de tipul menționat mai sus *(Observații asupra unor modificări recente în ortografia limbii române,* comunicare ținută la dezbaterea de la Focșani).

Am spus că este vorba numai de o aparentă contradicție între recomandarea de a pronunța diferit la finală numele proprii masculine de cele comune neutre în *-iu*, deoarece cele două categorii de cuvinte nu sînt într-o situație identică nici în ceea ce privește uzul, nici originea, nici răspîndirea și nici clasa morfologică.

Încadrarea morfologică a substantivelor compuse cu elementul *-cit (fagocit, monocit* etc.) a fost pentru prima dată rezolvată cu consecvență în *DOOM*. Termenii științifici în *-cit* aparținînd biochimiei și medicinei figurează în sursele lexicografice și în izvoarele de specialitate ca aparținînd fie genului masculin, fie genului feminin sau neutru. Bazîndu-se pe atestările noi care consemnează de obicei forma de masculin-neutru la singular și pluralul în *-e*, autorii *DOOM* au încadrat aceste substantive la genul neutru. Singura excepție este constituită de substantivul *leucocită*, împrumut mai vechi, atestat în majoritatea dicționarelor sub această formă (poate ar fi fost necesar să se indice în *DOOM* ca variantă admisibilă și forma de neutru *leucocit* în acord cu toată seria și cu forma din izvoarele de specialitate). În acest caz, s-a făcut o concesie tradiției, care a dus la o recomandare în dezacord cu norma particulară [7].

Am semnalat cîteva soluții divergente date în *DOOM* pentru cazuri particulare în funcție de ierarhizarea criteriilor avute în vedere : uzul, etimologia, tradiția literară, părerea specialiștilor [8] etc. Recomandările „contradictorii" sînt, în general, motivate, căci fiecare argument a fost analizat cu toate implicațiile lui. La o lucrare de proporțiile celei discutate nu este exclusă însă nici existența unor scăpări, datorate lacunelor în documentație sau pluralității autorilor. Acestea vor fi însă completate sau corectate de specialiști pe măsură ce lucrarea va fi mult mai cunoscută și mai utilizată.

[7] O discuție mai pe larg despre *Genul unor termeni științifici formați cu elementul de compunere -cit*, în *Limba română*, XXVI (1977), nr. 2, p. 141—143.
[8] Vezi și *Cuvîntul înainte* la *DOOM*, p. VI—VII.

Despre unele variante din *DOOM*

ELENA CARABULEA

Unele dintre aspecteie care au suscitat mai mult atenția celor interesați de apariția *Dicționarului ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române (DOOM),* inclusiv a celor care participă la această consfătuire, sînt noutățile introduse în comparație cu vechile îndreptare ortografice și ortoepice. Printre acestea se numără și recomandarea unor variante literare libere sau restrînse la anumite domenii.

Soluția la care au ajuns autorii lucrării menționate, admițînd existența a două, eventual trei variante ale unui cuvînt, reprezintă rezultatul unei munci de confruntare a unui material bibliografic bogat privind consemnarea tuturor formelor propuse de dicționarele românești normative pentru fiecare cuvînt, completată cu sursele literare care susțin o soluție sau alta și, pentru cuvintele din terminologiile speciale, cu informațiile obținute de la specialiștii consultați. Acest material se află în arhiva Institutului de Lingvistică. Sarcina autorilor nu a fost ușoară, deoarece ei trebuiau să selecteze, din multitudinea de variante înregistrate, numai pe cele care aveau o justificare temeinică. Analizîndu-se istoria fiecărui cuvînt, s-a recomandat, de obicei, forma corectă, dar nu s-a putut face abstracție nici de uz, de răspîndirea cuvîntului. De exemplu, dacă un neologism a intrat în limba noastră din două limbi diferite, cu forme diferite, sau una din forme a avut o altă justificare, cum ar fi apropierea de un cuvînt vechi din limbă, și ambele forme sînt răspîndite, s-au recomandat amîndouă (ordinea în care apar indică, totuși, varianta preferată): *atrium/atriu, vafelă/vafă; afronta/afrunta.*

S-au făcut uneori concesii, dîndu-se ca variante unele cuvinte greșit formate, dacă uzul a impus forma coruptă. Este cazul cuvîntului *blugi,* larg comentat de specialiști[1], acceptat ca variantă liberă a lui *blue-jeans.*

Variantele libere admise de dicționarul în discuție privesc atît pronunțarea (accent, silabație etc.), cît și morfologia (gen, forme de plural, forme de nominativ-acuzativ sau de genitiv-dativ singular articulat) etc. Revista *Limba română* a deschis o rubrică de consultații și

[1] Dintre care unii pledează pentru menținerea lui (cf. Alexandru Niculescu, *Engl. amer. blue-jeans : rom. blugi,* în *Limbă și literatură,* 1973, vol. III, p. 497—498), iar alții sînt împotriva folosirii lui (cf. Alexandru Graur, *Dicționar al greșelilor de limbă,* București, 1982, p. 25).

explicații cu privire la problemele pe care le ridică *DOOM*, inclusiv cea a variantelor, din care au apărut deja cîteva articole [2].

Printre noutățile introduse în *DOOM* este și anexa de nume proprii geografice, însoțite de nume de locuitori, în măsura în care acestea au fost cunoscute și au putut fi verificate. Ea cuprinde numele de țări și de capitale, numele de continente, alte nume geografice străine mai cunoscute, numele de județe din R. S. România, de capitale de județe și de municipii, numele altor orașe care pun probleme de scriere sau de pronunțare. În legătură cu problemele specifice pe care le pune scrierea toponimelor s-au aplicat uneori reguli diferite din cauza existenței unor hotărîri administrative în acest sens [3].

Sursele principale de informație pentru această anexă au fost *Statele lumii* [4] pentru scrierea numelor proprii geografice străine după sistemul internațional și *Indicatorul localităților* [5] pentru cele românești, completate cu un *Buletin ONU* [6], cu unele dicționare cu caracter enciclopedic mai vechi și mai noi, românești și străine, și cu informații luate de la specialiști, în cazurile în care materialul furnizat de surse nu a fost edificator. La numele proprii de țări și de orașe recente sau mai puțin cunoscute la noi în trecut s-au recomandat scrierea și pronunțarea conform scrierii și pronunțării lor în limba de origine, în timp ce la numele geografice mai vechi și mai răspîndite s-a ținut seama și de felul cum s-au încetățenit în limba română. Astfel, în anexă apar *Brazilia*, nume de țară, și *Brasilia*, capitala, deși în limba de origine ambele sînt scrise cu *s*, pentru că la primul, mai vechi în limbă, s-a încetățenit scrierea după pronunțare (cu *z*). Ținînd seama de uz, s-au recomandat, de asemenea, nume geografice ca *Marsilia, Nisa*, dîndu-se în paranteze rotunde și formele originare *(Marseille*, respectiv *Nice)*. La aceeași formulă s-a recurs într-o situație contrară, pentru a se pune pe primul plan denumirea oficială, cea încetățenită mai de mult la noi dîndu-se în paranteze rotunde : *Beijing (Pekin)*. De asemenea, la numele de țări s-a dat în paranteze rotunde traducerea numelui țării sau a altei denumiri cunoscute : *Saint Lucia (Sfînta Lucia), Saint Vincent (Sfîntul Vincențiu), Iordania (Regatul Hașemit al Iordaniei); Grecia (Republica Elenă), Olanda (Regatul Țărilor de Jos)* etc.

În situațiile în care există sau au existat două denumiri oficiale pentru o țară poziția noastră a fost însă fluctuantă, dîndu-se uneori a

---

[2] Primul, *Adaptarea neologismelor*, de Laura Vasiliu, publicat în nr. 6, 1982, p. 520—522.

[3] Vezi Mioara Avram, *Aspecte controversate ale normelor ortografice ale limbii române*, în *Limba română*, XXXII, 1983, nr. 1, p. 12—13.

[4] *Statele lumii. Mică enciclopedie.* Ediția a II-a revăzută și adăugită. Coordonator științific Mircea Malița, București, 1976 (ediția a III-a, apărută la sfîrșitul anului 1981, nu a mai putut fi folosită) ; pentru pronunțare s-a consultat și Florența Sădeanu, *Dicționar de pronunțare. Nume proprii străine*, București, 1973.

[5] Ion Iordan, Petre Gâștescu, D. I. Oancea, *Indicatorul localităților din România*, București, 1974.

[6] *Terminology Bulletin. Names of Countries and Adjectives of Nationality*, Nr. 285 (1972) și *Corrigendum* (1972—1974), redactat de United Nations-Secretariat și furnizat de cerc. pr. Ion Dănăilă.

doua denumire în paranteze rotunde, alteori cu bară oblică (soluție folosită, după cum s-a văzut, pentru variante) : cp. *Benin (Republica Dahomey), Surinam (Guyana Olandeză)* cu *(Republica) Africa Centrală/Centrafricană, Kampuchia/Cambodgia, Swaziland/Ngwane* [7].

Variantele admise pentru una și aceeași denumire, în măsura în care a existat o justificare întemeiată, se referă la :

— accentul unor nume geografice românești sau străine : *Lugoj/Lugoj, Mediaș/Mediaș, Budapesta/Budapesta, Copenhaga/Copenhaga, Leningrad/Leningrad, Monaco/Monaco* ;

— scrierea sau/și pronunțarea unor nume geografice străine : *Andalucia* (cu *c* pronunțat *z*)*/Andaluzia, Irak/Irac, Kuweit/Kuweit, Malaysia/Malaiezia, Napoli/Neapole, Ruanda/Rwanda ;*

— scrierea unor nume geografice străine cu sau fără articol : *Salvador/El Salvador, Valletta/La Valletta* ;

— abrevierea unor nume de țări străine pornind de la denumirile cunoscute și în română : *R.A.S./R.S.A.* (pentru *Africa de Sud), E.A.U./U.E.A.* (pentru *Emiratele Arabe Unite)* etc.

În ce privește numele de locuitori, s-au dat în variație liberă, dacă sînt folosite în egală măsură, atît cele care au structură parțial diferită, cît și cele cu denumiri diferite.

Numele de locuitori pot fi formate :

— cu sufixe (parțial) diferite atașate la aceeași temă : *cuban/cubanez, tongan/tongalez, venezuelan/venezuelian* ;

— cu sau fără compuse : *nord-american/american, sud-american/american, nord-coreean/coreean, sud-coreean/coreean* ;

— cu tema parțial diferită (de exemplu cu sincoparea lui *u* neaccentuat) : *satulungean/satlungean, tîrgumureșean/tîrgmureșean.* Ca denumiri diferite s-au dat în variație liberă nume de locuitori ca : *german/neamț, japonez/nipon, kampuchian/khmer/cambodgian, maghiar/ungur,* dintre care, de obicei, una modernă, denumirea oficială, cealaltă mai veche și populară.

La numele de locuitori *israelian* se constată o inconsecvență : apare cu *s* în anexă și cu *z* în corpul dicționarului, inconsecvență care va trebui îndreptată, în sensul scrierii cu *s*, ca și numele oficial al țării de la care s-a format, *Israel,* scris astfel în toate documentele interne și internaționale. Aplicînd acest criteriu, nu se mai poate ține seama de uzul din limba actuală, care a generalizat scrierea cu *z* [8].

---

[7] Soluție folosită uneori și în *Statele lumii : Swaziland/Ngwane.*

[8] În *Dicționarul limbii române* (DA), tomul II, partea I : *F-I,* București, 1934, s.v. *Israil,* există varianta cu *s* și cu *z : israelit* (după fr.), *israiltean, israilteanin, izrailtean* (după paleosl. *israilitěninŭ*).

O modalitate specifică de însușire a ortografiei în prima treaptă de liceu

VASILE LEFTER

Formarea deprinderilor de scriere corectă constituie unul dintre obiectivele majore ale studiului limbii române în gimnaziu și liceu. Programele școlare înscriu, cu tot mai multă insistență, cerințe legate de însușirea normelor ortografice și de punctuație. Baremele minime obligatorii de cunoștințe și deprinderi pentru promovarea clasei a X-a la disciplina limba și literatura română, stabilite de Ministerul Educației și Învățământului, prevăd ca elevii să se exprime corect, oral și în scris și „să nu aibă într-o lucrare scrisă (teză) mai mult de trei greșeli de ortografie și de cinci greșeli de punctuație“ [1].

Cunoașterea *Dicționarului ortoepic, ortografic și morfologic al limbii române,* apărut în 1982 în Editura Academiei R. S. România, și a suplimentului *Ortografie, ortoepie și punctuație* de G. Beldescu, editat de S.S.F., rămîne una din premisele principale ale realizării scopului predării, profesorii de limba română avînd obligația „...să-i familiarizeze pe elevi cu utilizarea regulilor și normelor vorbirii și scrierii corecte, să determine în școala unde funcționează un interes sporit pentru însușirea și aplicarea lor“ [2].

Lecțiile de limbă în liceu urmăresc îmbogățirea cunoștințelor de limbă și consolidarea deprinderilor ortografice. Actuala *Programă de limba și literatura română* afectează pentru compuneri și exerciții de cultivare a limbii un număr de 25 de ore pentru clasa a IX-a, 18 ore pentru clasa a X-a, 11 ore pentru clasa a XI-a, 5 ore pentru clasa a XII-a, ceea ce înseamnă că studiul problemelor de limbă a început să fie privit cu multă seriozitate. Avem astfel posibilitatea să folosim un număr de ore efectiv pentru remedierea deficiențelor ortografice.

Lucrările de verificare a nivelului ortografic în diverse momente ale anului școlar constituie instrumente utile în cercetarea cauzelor care generează o slabă însușire a cunoștințelor ortografice de către elevi. Eliminarea ortogramelor neconcordante cu norma, însoțită în mod implicit de preocuparea pentru o exprimare precisă, clară, plastică impune încă de la început o grupare a elevilor din fiecare clasă pe nivele orto-

[1] Greșeli de ortografie grave : scrierea verbului împreună cu pronumele, nediferențierea în scris a formelor de singular față de plural etc. ; în schimb, elevii nu trebuie sancționați pentru greșeli ortografice pe care le întîlnim recent în presa literară (scrierea cu majuscule, de exemplu). — Nota redacției.

[2] *Programa de limba și literatura română pentru clasele V—VIII,* București, 1977, p. 8.

grafice. Alcătuirea acestor grupe nu este însă o operație simplă și nici nu trebuie făcută mecanic doar pe baza numărării greșelilor tipice (greu de stabilit) sau întîmplătoare. Procedînd astfel, s-ar ajunge la fragmentarea colectivului de elevi și nu s-ar mai oferi profesorului posibilitatea unei îndrumări adecvate, în mod diferențiat, dar și în sistem unitar. Încadrarea unui elev într-o grupă sau alta a fost făcută în experimentul nostru după ce a fost stabilit nivelul general al cunoștințelor de limbă și literatură română : *deprinderi ortografice, deprinderi de exprimare, orală și scrisă, vocabular, lectură literară* etc. Aceste considerente ne-au determinat să optăm pentru o divizare pe trei grupe de nivel, structuri deschise, numărul elevilor repartizați într-o grupă sau alta variind de la clasă la clasă și, uneori, de la etapă la etapă.

Pentru clasa a IX-a (patru colective paralele) am păstrat în tot cursul anului ca modalitate de lucru împărțirea în trei grupe de nivel :

A — elevi cu deficiențe grave de scriere ;

B — elevi cu nivel ortografic mediu ;

C — elevi care și-au însușit majoritatea normelor de scriere.

Precizăm că metoda lucrului diferențiat nu am folosit-o în fiecare lecție, ci doar atunci cînd specificul orei a impus-o.

Prezentăm o schiță de tehnologie didactică pentru o oră dedicată integral însușirii ortografiei la *clasa* a IX-a :

Obiectul : Limba și literatura română ; *Tipul lecției :* de recapitulare și consolidare a cunoștințelor ; *Subiectul :* ortografia unor substantive și adjective ; *Metoda :* prezentarea regulii de scriere și ilustrarea ei cu exemple ; *Scopul :* consolidarea deprinderilor de scriere corectă.

Desfășurarea lecției :

1. După *ș, j,* substantivele și adjectivele feminine fac nominativ-acuzativul nearticulat în *ă : cenușă, mătușă, gingașă, coajă, plajă, vrajă.* Substantivele din această categorie primesc la nominativ-acuzativ singular articulat forma : *cenușa, mătușa, coaja, plaja, vraja.*

2. Substantivele și adjectivele feminine care au nominativ-acuzativul singular nearticulat în *ie* sau *i-e* (hiat) au forma articulată în *ia : văpaie-văpaia, tipsie-tipsia, colivie-colivia.*

3. Substantivele *luni, marți, miercuri, vineri* au forma articulată : *lunea, marțea, miercurea, vinerea.* Excepție face substantivul *joi* care are forma *joia.*

4. Cele mai multe substantive și adjective feminine formează genitiv-dativul singular articulat prin adăugarea articolului *i* la genitiv-dativul nearticulat : *idee-idei-ideii, păpuși-păpușii, școală-școli-școlii.*

5. Substantivele și adjectivele masculine terminate în *-iu* formează pluralul nearticulat cu doi *i* : *geamgiu-geamgii, fiu-fii, timpuriu-timpurii, arămiu-arămii.* Această categorie de substantive și adjective fac nominativ-acuzativul plural cu trei *i : geamgiii, fiii, timpuriii, arămiii.*

6. Substantivele și adjectivele masculine terminate în vocala *u* primesc la pluralul nearticulat un *i*, iar la cel articulat doi *i* : *codru-codri-codrii, membru-membri-membrii, mîndru-mîndri-mîndrii, tandru-tandri-tandrii.*

7. Unele substantive și adjective terminate în *z*, intrate relativ recent în limbă, păstrează consoana *z* și la plural : *chinez-chinezi, cubanez-cubanezi, englez-englezi* etc.

8. Substantivele și adjectivele neologice de tipul *baroc, echivoc, pedagog* au pentru feminin singular forma *barocă, echivocă, pedagogă.*

9. Substantivele și adjectivele terminate la masculin singular în *z* au la plural *cș : fix-ficși, sfinx-sfincși, convex-convecși, complex-complecși.*

10. Forme speciale ale substantivelor *zero, radio, ou, tabu, atu* : *radio-radioul-radioului, tabu-tabuuri-tabuurile-tabuurilor, atu-atuul-atuuri-atuurile-atuurilor.*

Exercițiu de fixare : Dați substantivelor și adjectivelor din paranteză forma cerută de context, ținînd cont de indicația de număr și caz. Se scrie pe tablă un text care să cuprindă diverse ortograme și se recomandă consultarea *Dicționarului ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* și a suplimentului revistei *Limba și literatura română, Ortografie, ortoepie, punctuație* de G. Beldescu, ca exercițiu permanent.

Considerăm că în formarea deprinderilor ortografice rolul hotărîtor revine școlii. Perioada celor opt ani ai școlii generale ne apare ca suficientă pentru însușirea principalelor deprinderi de scriere corectă. Mediul în care trăiește școlarul are desigur un grad de influență asupra exprimării orale și scrise, dar în nici un caz nu trebuie trecut printre cauzele principale care generează nivelul slab ortografic existent în unele școli.

Deși nu se pot obține rezultate spectaculoase într-un timp scurt, este cert că în școlile noastre se acționează prea puțin pe linia cultivării limbii, ceea ce trebuie să ne dea de gîndit tuturor celor care avem prin profesie această mare răspundere socială.

Asemănări și deosebiri între învățarea limbii materne și a limbilor străine; cîteva erori*

TATIANA SLAMA-CAZACU

0. Atît a susține că există o completă similitudine între învățarea limbii materne și a celor străine, cît și a afirma că între cele două procese este o deosebire netă reprezintă tendințe unilaterale, bazate pe modele simpliste ale acestor fațete ale învățării limbilor.

Problema necesită o discuție mai adîncită, luînd în considerație o realitate foarte complexă, și impune, în viitor, multe cercetări aprofundate.

Trebuie, de asemenea, dintru început să facem o distincție între, pe de o parte, *relevarea pe plan științific a unor trăsături care sînt comune* celor două procese, atît la copii cît și la adulți, iar pe de altă parte, *opinia că predarea limbilor străine (chiar la adulți) trebuie să fie organizată în acord cu modul în care se consideră* (nejustificat, să o spunem de pe acum) că *este însușită limba maternă de către copil.* Faptul de a nu sublinia această distincție poate genera prima greșeală pe care o voi releva mai departe ; afară de aceasta, o asemenea analogie nefundată include, în unele curente privitoare la predarea limbilor străine, o mare eroare, deoarece se ignoră modul real în care este învățată limba maternă de către copii (mod care nu este complet mecanic, și despre care voi vorbi mai departe).

1.0. Voi menționa aci sumar unele *diferențe* — care îmi par fundamentale — între cele două procese. Precizez că mă voi referi îndeosebi la învățarea limbii materne de către copilul mic (etapă în mod nejustificat aproape ignorată de profesori în școli), iar nu la perfecționarea limbii materne și la studiul ei conștient, prin *predarea* ei ulterioară, în școală (acest aspect este deosebit, la rîndul său, de *învățarea* propriu-zisă a limbii materne, de către copilul mic, înainte de vîrsta școlară, și chiar de unele etape ale vîrstei preșcolare). Din anumite puncte de vedere, vom vedea că este mai accentuată deosebirea dintre învățarea limbii materne de către copilul mic și perfecționarea sau *studiul ei sistematic, în școală,* prin *reguli predate, decît între aceasta din urmă* și învățarea limbilor străine de către adulți.

---

* Comunicare prezentată în ședința plenară (Timișoara, 3 iunie 1983) a Sesiunii S.S.F. „Teorie și practică în studiul limbii și al literaturii române". Secția cu titlul omonim acestei comunicări, organizată de „Grupul Român de Lingvistică Aplicată" în cadrul aceleiași Sesiuni, a cuprins expuneri în majoritate cu caracter de exemplificări concrete.

Pentru demonstraţia pe care vrem să o facem, este necesar să ne referim în primul rînd la distincţia dintre învăţarea limbilor străine la diverse vîrste şi învăţarea limbii materne de către copilul mic. Mai precizez şi faptul că, deşi voi menţine discuţia pe un plan general, în substrat mă refer la asemănări şi deosebiri între învăţarea limbii *române* ca limbă maternă de către copil şi învăţarea ei ca limbă străină de către adulţi, precum şi între învăţarea *românei* ca limbă maternă şi învăţarea limbilor străine în şcoli.

1.1. O primă categorie de diferenţe derivă din *deosebirile de vîrstă* la care se desfăşoară cele două procese, deosebire care *nu poate* fi ignorată (cf. şi Slama-Cazacu, 1968, partea a II-a, cap. 5, 2.1.).

Adultul, pe de o parte, copilul pe de altă parte (şi anume, copilul în diversele etape ale dezvoltării sale) au particularităţi peremptorii, care fac ca limba maternă să fie însuşită de o fiinţă umană cu capacităţi specifice de gîndire, de percepere, de atenţie şi în general cu o personalitate caracteristică, datorată vîrstei sale. De asemenea, conştiinţa lingvistică începe să se dezvolte în general *după* doi ani, pe cînd adultul, ca şi copilul în etapele ulterioare ale însuşirii limbii materne, posedă capacitatea de conştientizare, la care se poate face apel în mod cert, şi cu eficienţă, spre deosebire de ceea ce se întîmplă cu copilul foarte mic. Chiar în cazul cînd se începe predarea unei limbi străine la o vîrstă timpurie (cu excepţia bilingvismului precoce realizat absolut simultan), vor exista diferenţe între învăţarea primei limbi şi a limbii străine, în primul rînd datorită unui decalaj de timp : acel copil *nu* începe învăţarea limbii străine exact în acelaşi stadiu de dezvoltare generală în care a început să înveţe limba maternă. Să nu uităm şi faptul că motivaţia primară a unui copil care învaţă limba sa maternă derivă în mod *natural* din necesităţile sale de a stabili comunicarea cu mediul uman care-l înconjoară, pe cînd pentru învăţarea limbilor străine — cu excepţia unor imbolduri puternice, provenite din stimulente de ordin vital — „crearea unei motivaţii" pentru învăţarea limbii devine o sarcină dificilă pentru profesori (cum începe să devină, de altfel, în şcoală — odată însuşite instrumentele elementare pentru prima comunicare, cea orală —, învăţarea scris-cititului — adică a comunicării scrise în limba maternă —, sau a regulilor gramaticale şi în general a tot ceea ce constituie „suprastructura" comunicaţională, metalimbajul sau rafinamentele relative la exprimarea ori receptarea în limba maternă).

1.2. Deosebirile datorate particularităţilor de vîrstă sînt accentuate de faptul că însuşirea limbii materne de către copilul mic se realizează pe baza unui „vacuum lingvistic" iniţial, pe cînd a celor străine va fi întotdeauna (la copil şi mai ales la adult) influenţată — pozitiv, dar şi negativ, vezi interferenţele din care derivă studiile contrastive — de un cod pre-existent (în primul rînd, limba maternă, apoi şi o a doua sau a treia limbă străină învăţate mai înainte). Un anumit „plin lingvistic" sau, în orice caz, un rezervor care nu mai este gol, faţă de „vacuum-ul lingvistic" iniţial al copilului mic care învaţă limba maternă, iar

apoi umplerea incipientă, treptată — în orice caz complet distanțată de „plinul lingvistic" al adultului în ceea ce privește limba maternă —, constituie o diferență fundamentală și este cel puțin ciudat că este ignorată de cei care susțin o analogie absolută între *predarea* limbilor străine și învățarea primei limbi.

1.3. Existența, la adulți sau la copiii mai mari, a unui *metalimbaj*, și în special a unei terminologii gramaticale — oricît ar fi de elementară și oricît ar fi ea de ignorată de unele metode de predare a limbilor străine — generează o diferență care nu are o importanță minoră. O terminologie — de orice natură, iar în cazul de față aceea gramaticală — oferă minții umane instrumentele atît pentru clasarea, pentru organizarea datelor pe măsură ce sînt însușite și pentru introducerea lor în ordine printre cele înmagazinate anterior, cît și pentru reorganizarea componentelor existente ale „rezervorului" în orice moment al procesului de învățare.

1.4. Limba (cea maternă și chiar o limbă străină) pare învățată mai ușor și mai repede de către copii, decît o limbă străină de către elevii mai mari sau de către adulți. Aceasta se datorează unor anumite particularități psihice ale copilului (accentuate, cu cît este mai mic) : labilitate afectivă, mobilitate a atenției, atracție față de orice stimul nou (deci uitînd repede stimuli anteriori), un „univers" mai puțin complex, putere accelerată de memorizare între 2 și 3 ani. Dar se neglijează reversul acestor particularități sau anumite efecte negative ale acestora. În cursul învățării limbii materne de către copil (mai ales pînă către 4 sau 5 ani) există oscilații spectaculoase : dacă nu se mai află sub impactul limbii materne, adică dacă trece în alt mediu lingvistic pentru o perioadă de timp (chiar de cîteva săptămîni — ori luni, la copilul mai mare), copilul poate să o uite complet și să învețe, în schimb, rapid, în noul mediu, altă limbă — pe care o va uita de asemenea repede, dacă revine în comunitatea limbii sale materne. Am avut sub observație numeroase asemenea cazuri ; în schimb, însă, rareori am notat același fenomen la adulți (după vîrsta de aproximativ 20 de ani, cu excepția unor bariere de ordin afectiv, limba — cea maternă sau străină — este rareori uitată dacă nu a mai fost folosită). Să nu uităm și alt aspect : repertoriul sărac al copilului mic — penuria din vocabular, absența sau numărul mic al regulilor gramaticale nuanțate pentru adaptarea la variatele situații sociale —, precum și faptul că stocajul relativ redus pe care l-a acumulat pînă în momentul respectiv permit o memorie mai „disponibilă". De aci, aparenta învățare mai facilă la copil. Se spune că adultul are nevoie de mai mult timp pentru a învăța o limbă : dar se uită că el trebuie să-și însușească, în același interval de timp, o cantitate mai mare de material lingvistic și care necesită o prelucrare mai complexă, spre a fi inclus în repertoriul — complex la rîndul lui — acumulat pînă atunci.

2.0. Din motive de organizare a ideilor, vorbind acum despre *asemănări*, le voi clasifica în două mari clase : 1) asemănări care provin din

afara individului — deci de *ordin extra-individual* — și 2) asemănări de *ordin individual* — biologic și psihologic.

2.1.1. O *asemănare extra-individuală* este de ordin *lingvistic*: materialul care urmează să fie însușit este (sau pare să fie, la prima vedere) același (un anumit sistem de semne verbale). Această asemănare trebuie luată însă în considerație cu multă grijă, deoarece poate duce la erori. Desigur că nu este posibilă învățarea întregului sistem *dintr-o dată*, nici de către copil și nici de către adult. Dar există o deosebire, din acest punct de vedere: materialul lingvistic prezentat *unui adult* spre a fi învățat ca limbă străină și *cronologia* însușirii diverselor părți ale sistemului nu pot fi propuse ca obiectiv *și copilului*, nici în ceea ce privește limba maternă, nici o limbă străină.

Selecția în învățarea *limbii materne* se află la copil sub impactul necesităților sale vitale (astfel, această selecție ține de un fel de filtru individual), iar pe de altă parte, ea este determinată de comunicarea specifică pe care o au adulții cu copilul. Învățarea unei *limbi străine* trebuie însă filtrată printr-o prezentare selectivă a materialului în clasă, în manuale, în laboratoarele de limbi. În cele din urmă, se observă că asemănarea de *ordin lingvistic* dintre învățarea limbii materne și a celei străine este doar aparentă, din cauza diferențelor din *input* — din ceea ce este oferit din afară copilului sau adultului în mod deliberat — și parțial din cauza diferențelor din *input*-ul pe care copilul mic îl *acceptă* sau îl selectează datorită *vîrstei* sale.

2.1.2. Alte asemănări de ordin extra-individual constau în *influențele sociale* similare, exercitate în ambele cazuri: *constrîngerea socială de comunicare, modelele* care oferă input-ul (părinții sau profesorii etc.), *mediul* care poate exercita o *influență* fie *pozitivă* fie *negativă* asupra învățării limbii.

2.2.0. După cum am subliniat, este imposibil să vorbim despre asemănări „pur" extra-individuale, deci fără a ține seama și de imixtiunea proceselor *individuale* de filtrare, de acceptare, de modificare.

Același este și cazul asemănărilor de *ordin individual*: există întotdeauna o imixtiune din afară, o influență socială asupra *psihicului* și chiar asupra componentelor *biologice* ale unui individ.

Totuși, îmi pare că, în domeniul de care ne ocupăm, multe erori provin dintr-o discutare a lor nu îndeajuns de adîncită și totodată insuficient bazată pe o abordare psihologică științifică. De aceea, personal consider că miezul problemei asemănărilor dintre învățarea limbii materne și a limbilor străine constă dintr-o corectă comparare *psihologică* a celor două procese, derivată din rezultate ale unor cercetări *științifice* ale însușirii *limbii materne de către copil* și ale *limbilor străine atît de către adulți, cît și de către copii.*

2.2.1. Din punct de vedere psihologic, *asemănările* (chiar de ordin esențial) apar ca o consecință naturală a unei baze comune *(psihicul uman)* a proceselor la ambele vîrste. Știm, din ramura numită „psihologia generală", că există legi fundamentale comune, trăsături, moduri de funcționare, care sînt pe de o parte *universale* — în spațiul geografic

în care trăiește omenirea —, iar pe de altă parte *comune*, de-a lungul evoluției ontogenetice. Ramuri ca psihologia comparată (a vîrstelor, de pildă), psihologia copilului, studiile „cross-cultural" sînt descrieri detaliate ale diferențelor, bazate însă pe legile generale ale psihicului uman. Acestea sînt postulate elementare, care permit psihologiei să existe ca știință.

În problema specială care ne preocupă aci, asemenea baze generale — deci trăsături *comune* sau *asemănările* dintre învățarea limbii materne și a limbilor străine — trebuie derivate și ele din postulatele menționate mai înainte.

2.2.2. Să lăsăm însă deoparte aceste aspecte generale, *trăsăturile comune* ale oricărui proces sau fenomen psihic (ca existența unei motivații *umane*, a unei percepții, gîndiri, memorii, *umane*), și să ne referim aci numai la procesul uman de *învățare* și mai ales la *învățarea unei limbi*. Asemănări esențiale între copil și adult devin evidente și în această privință. Întîlnim, de-a lungul evoluției umane ontogenetice, un impuls către comunicare, o motivație de a învăța o limbă cînd apar necesități de comunicare, de a ameliora în continuu această învățare prin cunoașterea a mereu mai multor detalii ale acestui instrument uman complicat care este o „limbă", ca și capacitatea biologică de a învăța *orice* limbă, capacitatea de imitare, de stocare, de prelucrare și de utilizare creatoare a *oricărui* sistem de sunete vocale, de cuvinte, de expresii verbale.

O importantă asemănare — pe care am numit-o o universalie a învățării umane a oricărei limbi, la orice vîrstă, într-o anumită fază a procesului de învățare, este „regularizarea". Am studiat-o pe multe cazuri (date întîlnite la diverși autori, în diferite limbi, precum și prin observații directe și experimente — Slama-Cazacu, 1973). Exemple tipice sînt erori cunoscute, în româna învățată ca limbă maternă sau învățată ca limbă străină, chiar de către adulți : *eu sînteam*... — la copii —, sau : *eu preferez* etc. — la străini ; sau, în engleză : *goed* (în loc de *went*), *foots* (în loc de *feet*) etc. Baza psihologică a unor asemenea erori (revelatoare, de fapt, ale unei anumite reflectări asupra limbii, aș zice a unei conștiințe lingvistice) constă din tendința minții umane de a găsi reguli, de a clasifica, adică de a include ordonat fapte într-o categorie comună, prin găsirea unui criteriu comun care să lege împreună multitudinea de fenomene care înconjoară ființa umană în căutarea unor instrumente cu care să opereze mai eficient în interiorul realității. Atît adulții și copiii care învață o limbă străină, cît și copiii care sînt în faza relativ mai avansată (după 3 ani) de învățare a limbii materne produc aceleași erori : este vorba despre o fază care nu se află exact la începutul învățării, ci după ce s-a acumulat un minimum de stoc, care să permită extragerea unei reguli de formare a paradigmelor verbelor, a derivării etc. Aceste erori nu sînt specifice stadiilor mai avansate (dispar la copii, în învățarea limbii materne, cam după 5—6 ani), iar frecvența lor scade pe măsură ce individul care învață o limbă își îmbogățește

repertoriul astfel încît să includă în el şi *neregularităţile* limbii respective.

2.3.0. Mă voi opri şi la o altă asemănare, deoarece ea este legată de una dintre cele mai importante şi periculoase greşeli care se fac în problema pe care o discutăm.

2.3.1. Este o greşeală periculoasă a se susţine — luîndu-se ca zisă „mărturie" însuşirea limbii materne de către copil — că predarea unei limbi străine la adulţi sau elevi mai mari trebuie să implice cît mai puţin efort, să includă activităţi de joc de pildă [1], iar pe de altă parte, să fie organizată — chiar cînd nu se mărturiseşte aceasta — în acord cu un model mecanicist (vezi, între altele, avatare behavioriste ca repetările nesfîrşite, adesea în cor, „pattern drills" etc.). Folosirea unor asemenea metode sau încercările de a se organiza numai în acest mod predarea limbilor (a limbilor străine pentru vorbitorii români, a limbii române ca limbă străină sau uneori chiar a predării limbii române ca limbă maternă în şcoli) sînt bazate pe o idee complet eronată, nejustificată ştiinţific (şi care m-a determinat să insist atît de mult aci asupra procesului de însuşire a limbii materne de către copil) şi anume a se lua drept postulat teza că însuşirea limbii materne de către copil este un proces „mecanic" : de aci, extrapolarea la predarea limbilor la vîrste mai avansate.

De fapt, cei care susţin asemenea metode în predarea limbilor străine fac o dublă greşeală. Pe de-o parte, se susţine o asemănare cu însuşirea limbii materne bazată pe o *falsă* cunoaştere a acestui proces, a dezvoltării reale a limbajului copilului. Pe de altă parte, se ignoră o asemănare *reală,* care ar trebui, tocmai, să fie pusă în valoare în didactica predării limbilor străine (în cazul nostru, a românei ca limbă străină) pentru ameliorarea acestui proces.

În realitate, însuşirea limbii materne *nu se petrece fără efort,* fără o puternică *motivaţie* şi — de la o anumită vîrstă — fără conştiinţă, comportament condus de reguli şi chiar raţionamente. Nu putem da aci mai multe argumente, prezenta date din cercetări, analiza exemple din comportamentul copilului în cursul însuşirii limbii sale materne. Am făcut aceasta în diverse lucrări (vezi, de exemplu, Slama-Cazacu, 1957, 1961, 1973, 1976), care permit să susţinem ideile exprimate aci, cu multă convingere şi cu fundamentată justificare. Chiar din primele momente, copilul se află sub impactul solicitărilor sociale, apoi — cel puţin

[1] Nu ne referim, desigur, aci, la foarte utilele jocuri şi cîntece din grădiniţe, menite să-i familiarizeze pe copii cu unele aspecte ale limbii materne (sau străine) în vederea unei învăţări sistematice sau a corectării greşelilor. Nu este vorba nici despre utilizarea acestora ca metodă *auxiliară* în învăţarea unei limbi străine chiar la copii mai mari, ci despre excese, provenite în special din ideea că efortul, învăţarea conştientă şi voluntară pot şi trebuie să fie complet sau aproape complet sau aproape total înlăturate (ori evitate). Notele din acest articol constituie precizări pe care le-am considerat necesare în urma unor întrebări puse la Sesiunea menţionată la nota * ; răspunsurile implică în general cunoştinţe elementare de psihologie, dar în absenţa acestora orientarea învăţămîntului este primejduită.

din a patra lună de viață — devine evident efortul de a imita sunetele, necesitățile de comunicare și de interacțiune corectă cu mediul său prin semne verbale generează motivația puternică de a-și însuși un repertoriu lexical din ce în ce mai bogat și mai diferențiat, reguli gramaticale foarte dificile, strategii complicate de dialog, modalități nuanțate de adaptare a mesajelor sale la situații și la parteneri, precum și diverse mijloace stilistice de a-și impresiona interlocutorii. Conștiința lingvistică este evidentă după doi ani ; dacă exemplele sînt mai bine cunoscute la copiii bilingvi pentru că autorii i-au studiat mai mult din acest punct de vedere (vezi Titone, 1972, cf. și Slama-Cazacu, 1982), totuși conștiința lingvistică apare și la copiii monolingvi și începe să fie acum mai mult studiată. Cauzele pentru care acest aspect n-a fost prea mult investigat pînă recent sînt un anumit scepticism, precum și dificultățile de metodologie a cercetării și a interpretării faptelor de limbă la copii din acest punct de vedere. Desigur, există și momente cînd funcționează la copil un tip de învățare mecanică sau anumite detalii ale unei limbi (cum sînt verbele neregulate — „strong" — în engleză) care impun o asemenea învățare. Dar cum putem ignora exemple ca procesul de învățare a substantivelor neregulate ale limbii engleze ? Astfel, copiii produc (cf. S. Ervin-Tripp, în Slobin [ed.], 1971, 189—212, cf. și Slobin, în Slobin [ed.], 1971, 3—16, 129—148) la început formele care ar fi „regulate" — dar greșite *(foot-foots)* — și care sînt o dovadă că ei au extras (printr-un raționament, oricît ar fi de rudimentar și eventual fără o veritabilă conștiință lingvistică) regula formării pluralului și că o utilizează pentru orice alte cuvinte clasate de ei ca „substantive" (altă dovadă de „raționament"). La un anumit moment, copiii utilizează alternativ atît forma *foots* și chiar *footses,* cît și forma neregulată — însușită mecanic — *feet* (dar uneori și *feets !).* După ce copilul a devenit conștient de existența a ceva „neregulat" (aș zice, regula că „există și neregularități") se impune forma *feet.* Explicările behavioriste ale unor asemenea fapte printr-o mai mare frecvență a auzirii formei *feet* — deci o întărire a reacției prin repetarea stimulului —, sau explicarea unor forme ca *foots* prin „supra-generalizare" de ordin mecanic, sînt simpliste, nu numai pentru că, în definitiv, copiii *aud frecvent numai* forma *feet* și în etapele cînd ei spun *foots,* dar și pentru că se ignoră întregul proces, oscilațiile despre care vorbeam, ca și faptul că este folosită de copii terminația *-s* (în engleză) *numai* pentru substantive, iar nu (decît foarte rar) și pentru adjective etc.

Există (și sînt inevitabile) asemenea momente de învățare mecanică și cînd adulții învață o limbă străină. Dar ele nu sînt predominante, nici nu sînt caracteristice pentru un *anumit* tip de „elev" (care ar fi chiar „tipul bun" de elev — „good type of learner" —, așa cum — incredibil cît de recent — afirma S. Krashen [1981]) [2]. Există, așadar, o

[2] Desigur că există o tipologie *generală* umană, în care s-ar putea încadra și modalitatea preferențială de învățare. Dar aceasta nu înseamnă că există tipuri *predeterminate,* fatal ireductibile, de „elev" (în sensul de „persoană care învață" : *learner*) ; metoda de predare influențează de altfel foarte mult *tendința* către accentuarea unor particularități personale. Mai ales, nu se poate susține că

asemănare între învăţarea limbii materne şi a limbilor străine, din punctul de vedere al raportului conştient/mecanic în procesele de învăţare. Dar această asemănare nu este *aceea* pe care o susţin adepţii procedurilor care pun accent pe învăţarea mecanică a limbilor străine de către adulţi. Dacă se doreşte a se lua învăţarea limbii materne de către copil model pentru predarea limbilor străine, nu există nici un argument ştiinţific *pentru o metodică bazată cu predominanţă pe o învăţare mecanică*. Această afirmaţie o facem nu numai cu privire la predarea limbilor străine — inclusiv a limbii române ca limbă străină —, ci şi cu privire la predarea limbii materne, respectiv a românei în şcoală — deci la elevi care au depăşit primele stadii de învăţare a limbii materne şi sînt capabili de o înţelegere a regulilor, prin urmare de o însuşire conştientă a lor, conştientizare care urmează o linie firească a dezvoltării şi totodată facilitează ameliorarea utilizării limbii.

2.3.2. Altă greşeală — legată de cea discutată mai înainte — este aceea de a se considera că învăţarea limbii materne de către copil se face pe fondul unor *structuri înnăscute* şi de aceea (cum a susţinut, fără succes de altfel, David McNeill, 1971 ş.a.) s-ar realiza *fără efort*, deoarece faptele lingvistice din mediu s-ar insera, într-un scurt interval de timp (altă mare eroare) şi aproape *volens nolens*, într-un *pattern* înnăscut, un „dispozitiv de însuşire a limbii" *(Language Acquisition Device — LAD,* cf. McNeill, 1971). Acestea sînt idei complet depăşite, dar trebuia să le amintesc din nou, pentru a sublinia că *învăţarea limbii materne de către copil nu poate* fi un model pentru nici o învăţare „facilă" sau realizîndu-se în timp foarte scurt. Atît asupra copiilor cît şi asupra adulţilor se exercită un predominant impact social, sînt necesare un *efort* precum şi o *puternică motivaţie* pentru învăţarea atît a limbii materne, cît şi a limbilor străine. Sînt numeroase implicaţii care ar putea fi discutate în legătură cu această idee. De pildă, pentru un copil mic, mediul social are chiar — dintr-un anumit punct de vedere — o influenţă mai mare decît pentru un adult, şi anume, din punctul de vedere al deciziei asupra *limbii* pe care urmează s-o înveţe ca primă limbă (de exemplu, în comunităţi sau în familii bilingve) sau mai tîrziu, din punctul de vedere al *deciziei* relative la limba străină pe care ur-

aceste tipuri s-ar diferenţia după dominanta conştient/subconştient sau învăţare mecanică şi, în sfîrşit, că, în eventualitatea unei „evaluări", ar exista, ca tip „mai eficient", cel cu dominanta din urmă. Pot fi elevi care, fie par să „prindă din zbor" — dar această învăţare este cu totul superficială —, fie care învaţă numai în aparenţă „uşor" sau fără efort conştient voluntar, însă au un bun randament deoarece îşi *elaborează* mental *mai rapid* materialul însuşit. Sînt frecvente cazurile de persoane care au învăţat o limbă „cu reguli" şi o vorbesc bine (recurgînd la reguli cînd au ezitări), iar altă limbă au învăţat-o „fără reguli", dar o vorbesc cu greşeli şi simt lipsa unor reguli achiziţionate, cînd ar vrea să se corecteze. Mai precizăm că învăţarea mecanică („fără reguli") ar presupune stocarea *tuturor* înlănţuirilor posibile în limba respectivă, fapt demonstrat (prin simple calcule matematice, de G. Miller) ca fiind absolut imposibil. Teoretic nu se poate deci susţine existenţa unei învăţări corecte, creatoare, fără posedarea de reguli (clasare, codificare integratoare etc.), care constituie o strategie de adaptare general umană. Pledarea, în practica predării, a unei poziţii contrare, este şi *net primejdioasă* pentru învăţămînt ca atare.

mează s-o învețe ; pe cînd adultul alege de obicei limba străină prin decizie personală. S-ar putea discuta și relația dintre impactul social și cel biologic (sau „înnăscut") la copii și la adulți din altă perspectivă : aceea a așa-numitelor „aptitudini lingvistice". În aceeași măsură în care nu am putut susține teza ineistă dezvoltată de către teoria LAD cu privire la însușirea limbii materne de către copil (deși desigur că există anumite baze biologice — cum este însuși faptul că un individ se naște ca ființă umană, că are un cortex sau un auz normal dezvoltate etc.), în aceeași măsură nu am putut admite vreodată că un adult „nu are aptitudini pentru a învăța o limbă străină", dacă este un individ normal din punct de vedere biologic și psihologic [3]. Am mai spus — și îmi pare încă necesar să repet — că dacă o persoană a putut învăța limba sa maternă și o utilizează la un înalt nivel de exprimare și de înțelegere, dacă și-a putut însuși cunoștințele necesare spre a fi, de pildă, un bun doctor sau inginer, nu se poate admite ca o asemenea persoană să pretindă că *nu are* capacitatea de a învăța o limbă străină, afară de cazul cînd *nu are o puternică motivație* [4], cînd nu acceptă o învățare conștientă, cînd respinge orice apel la un efort voluntar.

Ajunși aci, aș propune o asemănare, pe care nu o pot considera o simplă ipoteză, deoarece am început unele cercetări care par să arate perspective ale unei posibile validări, și anume : cu cît o persoană a învățat limba maternă de timpuriu, a ajuns la o stăpînire a ei destul de devreme, a făcut puține erori în articulare etc., cu atît mai mult are șanse ca (dacă există motivația necesară și dacă nu i s-au modificat fundamental în cursul vieții trăsăturile generale ale personalității sale) să învețe cu bune rezultate alte limbi. Voi dezvolta cu alt prilej această idee.

3.0. În concluzie : ni se evidențiază atît similitudini cît și diferențe între învățarea limbii materne și aceea a limbilor străine. Dar unele

---

[3] O afirmație banală și făcută adesea de pe poziția „părinților" este aceea că sînt copii „din aceeași familie" — eventual, și „învățînd la aceeași școală" (aș adăuga că pot fi și gemeni) care învață limbile în mod diferit (unul „învață bine", altul nu), deci *ar exista* „aptitudini lingvistice" înnăscute. Răspunsul este simplu : în învățare intervin numeroși factori din „mediu" (pe lîngă „școală" sau „familie"). Iar existența unei „aptitudini lingvistice" ca atare nu a fost pusă în evidență de cercetări psihologice științifice (nu mai aducem în discuție și propaganda, în interes comercial, a unor autori de „baterii de teste" pentru depistarea unei asemenea „aptitudini", în unele țări. Există un ansamblu de cerințe necesare învățării unei limbi, care constituie baza învățării la orice individ *normal* — memorie, gîndire, motivație etc. — și care nu sînt capacități specifice învățării unei *limbi*.

[4] Este de asemenea demonstrat că orice individ *poate învăța orice limbă*. Afirmația făcută, în anii '30, că ar exista o „bază de articulație" (anatomică), datorită căreia anumite limbi nu pot fi învățate de anumite tipuri de indivizi (afirmație cu nete repercusiuni rasiste) a fost dezisă de cercetări științifice făcute încă din deceniile care au urmat acestei afirmații. O limbă „nu poate fi învățată" de anumite persoane dacă acestea nu au *motivația* necesară învățării, dacă au chiar o „repulsie" față de o limbă (atitudine care se întîlnește în unele țări bilingve) ; de asemenea, desigur că *unele* limbi pot fi învățate mai ușor sau mai greu pe fondul unei *anumite limbi bază* (dificultăți puse în evidență de lingvistica contrastivă și care pot fi înlăturate).

dintre ele nu sînt cele subliniate de unul sau altul dintre curentele din psiholingvistică, lingvistica aplicată, metodica predării limbilor. Dacă vrem să pornim de la învățarea limbii materne de către copil pentru predarea limbilor străine, nu trebuie în nici un caz să fie denaturat acest model, adică să nu se considere că sînt specifice învățării limbii de către copil trăsături care în realitate nu există.

Sînt, desigur, mecanisme psihice umane (în sensul de modalități prin care se desfășoară procesele psihice) care sînt *generale, comune* atît pentru copil, cît și pentru adult. Ceea ce este *diferit* și face să difere procesele de învățare a limbii materne și a limbilor străine sînt *particularitățile de vîrstă, stocajul* (pe care această vîrstă i-a permis individului să și-l realizeze), *mediul social* și factorii săi diverși, care exercită o influență sau alta la diferitele vîrste, ca și *motivația* pentru a învăța o limbă, datorată de asemenea particularităților de vîrstă, deși este generată în mod fundamental de tendința către comunicare.

Baza comună este departe de a fi dominată de inconștient, de mecanisme rigide și inflexibile sau „oarbe", de impulsuri iraționale. Fondul general — esența unei ființe umane — este determinat social — deci predeterminat biologic numai pînă la un anumit grad —, este rațional și conștient — mai ales după vîrsta de doi ani (adică, exact de cînd limba maternă începe să aibă o formă mai bine definită). Pe de-o parte acord, așa cum am arătat, cuvenita importanță căilor de învățare propriu-zis „mecanice" și nu neg existența lor atît la copii (mai ales la vîrste mici), cît și în procesele de învățare a unei limbi de către adult (și apoi în *folosirea* ei). De asemenea, nu neg importanța unei *facilitări* a procesului de învățare a limbilor străine prin mijloace adecvate (care nu constau însă neapărat din cîntece, jocuri, „învățare în somn" sau prin semi-hipnoză etc.). Dar, pe de altă parte, sînt convinsă că în predarea limbilor străine, ca și în predarea în școală a limbii române ca limbă maternă, trebuie să se facă apel mai mult decît se obișnuiește la bazele raționale și conștiente tipice psihicului uman, să se utilizeze reguli, să se introducă treptat instrumentul verbal numit „metalimbajul" gramaticii (vezi și 1.3.), să se dezvolte conduite raționale, mai mult decît să se încerce a se recurge la ceea ce este mecanic, „inconștient", aparent „ușor" pentru că pare să trezească „plăcere" (o „plăcere" de ordin secundar, totuși). O bună învățare conștientă a unei limbi străine, ca și predarea pe aceste baze a limbii materne în școală vor permite ulterior atît utilizarea ei *conștientă* (în subsidiarul așa-numitelor „deprinderi" sau „automatisme" verbale), *cît și* folosirea ei creatoare. Poate că *aceasta* este asemănarea fundamentală dintre învățarea limbii materne și a limbilor străine — și ar fi regretabil dacă didactica predării limbilor străine (inclusiv a limbii române ca limbă străină), precum și aceea a limbii române ca limbă maternă în școală ar ignora-o sau nu ar trage din ea consecințele care pot fi extrem de profitabile persoanei umane, elevilor de orice vîrste.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

Krashen, S. (1981), *Second language acquisition and second language learning*, Oxford..., Pergamon Press.

McNeill, D. (1971), *The capacity for the ontogenesis of grammar*, în D. Slobin (ed.), 1971, 17—40.

Slama-Cazacu, T. (1957), *Relațiile dintre gîndire și limbaj în ontogeneză, 3—7 ani*, București, Ed. Academiei (sub tipar, 1983, Akademie-Verlag, Berlin).

— (1961), *Dialogul la copii*, București, Ed. Academiei.

— (1968), *Introducere în psiholingvistică*, București, Ed. Științifică.

— (1973), *La régularisation : l'un des universaux de l'acquisition de la langue*, în *Cahiers de linguistique théorique et appliquée, 10*, fasc. 1, 63—92.

— (1975/1976), *„Applied psycholinguistics" : its object and goals*, în *Proceedings of the IVth International Congress of Applied Linguistics*, ed. by G. Nickel, Stuttgart, Hochschulverlag, vol. I, 27—64.

— (1976), *The rôle of social context in language acquisition*, în *Language and man*, ed. by W. McCormack and S. Wurm, The Hague-Paris, Mouton, 127—148 (Comunicare la *IXth International Congress of Anthropological and Ethnological Sciences*, Chicago, 1973), vezi și *Fonetică și dialectologie*, vol. I.

— (1982 a), *L'importanza della concezione sul bilinguismo precoce per l'identificazione dei fattori che ne facilitano lo sviluppo ottimale* (Raport la Conferința „Bilinguismo precoce", Bolzano, mai, 1982, tipărit în *Atti del Convegno Internazionale, L'apprendimento precoce della seconda lingua*, 1983, 139—162.

— (1982 b), *Similarities and differences between first and second language acquisition : Similarities and differences : some fallacies* (Raport introductiv la Conferința „First and second language acquisition : Similarities and differences", Milano, noiembrie 1982 ; tipărit în *Actele Conferinței* („Rassegna italiana di linguistica applicata", număr special, 1983.

Slobin, D. (ed.), (1981), *The ontogenesis of grammar*, New York, London, Academic Press.

Titone, R. (1972), *Bilinguismo precoce e educazione bilingue*, Roma, Armado.

Locul foneticii în predarea limbii române*

EMANUEL VASILIU

1. S-ar părea că, pentru autorii *Programei de limba română* [1], în sistemul de predare a limbii române la clasele a V-a — a VIII-a, fonetica are cu precădere un fel de rol auxiliar și cu totul secundar.

Într-adevăr, pentru studiul foneticii, PLR acordă 4 ore în clasa a V-a, din cele 53 de ore anuale de limba română ; în aceste 4 ore, chestiunile de fonetică propriu-zisă care urmează a fi tratate sînt :

a) „Sunetele limbii române : vocale, consoane ; *consoane duble* (subliniat în text, E. V.) ; distincția sunete-litere."

b) „*Diftongi, triftongi. Semivocale* (subliniat în text, E. V.). Reguli de ortografie și ortoepie".

c) „Vocalele în hiat." (Cu referire specială la fenomenele de eliminare a hiatului prin contragerea vocalelor, tipul *zologie* pentru *zoologie.)*

d) „*Accentul*". (PLR, p. 24—25.)

De observat că cele prevăzute sub a) reprezintă „actualizarea cunoștințelor din clasele primare" (PLR, p. 24), iar regulile de ortografie și ortoepie de sub b) sînt nespecificate.

În rest, toate celelalte chestiuni prevăzute a fi tratate se referă la *scriere.*

Remarcăm că, în conformitate cu programa, studiul sunetelor, ca și distincția sunet-literă, chestiuni care, ambele, ar trebui să reprezinte *baza* cunoștințelor de fonetică predate, nu sînt concepute decît ca „actualizare a cunoștințelor din clasele primare" (PLR, p. 24). Așadar cunoștințele de bază de fonetică pe care urmează să le dețină un absolvent al ciclului V—VIII sînt cele căpătate în cursul primar, cînd se învață scrisul și cititul !

2. Problema se pune, credem, în termenii următori :

a) Este sau nu este necesar ca un absolvent al ciclului să dețină o serie de cunoștințe *teoretice* cu privire la structura fonetică a limbii

---

* Comunicare prezentată la dezbaterea noii programe la Facultatea de Limba și Literatura Română. Vezi și comunicările apărute în vol. I, 1983, al culegerii de față, p. 77—134, și vol. II, p. 236—243.

[1] *Programa de limba română (gramatică, vocabular, fonetică, ortografie, ortoepie, punctuație) pentru clasele V—VIII,* editată de MEI, Direcția învățămîntului preșcolar, primar și gimnazial, București, E.D.P., 1982 ; de aici încolo, PLR.

române așa cum deține un număr de cunoștințe teoretice cu privire la gramatică ?

b) Este sau nu este necesar ca un absolvent al ciclului să *pronunțe corect* limba română, așa cum este necesar să se exprime corect din punct de vedere gramatical și să scrie în conformitate cu regulile ortografice ?

c) Este sau nu este necesar ca un absolvent a opt clase să cunoască științific principiile care reglementează reprezentarea în scris a sunetelor vorbite ?

Dacă răspunsul la cel puțin una dintre întrebările de mai sus este afirmativ, atunci ni se pare evident că, în forma actuală, programa este susceptibilă de îmbunătățiri.

Ne vom opri în cele ce urmează numai la cîteva dintre noțiunile care ni se par indispensabile pentru un absolvent al claselor V—VIII, care, subliniem acest lucru, își *încheie* instruirea în ce privește cunoștințele de limbă.

1° Privitor la cunoștințele de fonetică propriu-zisă, credem că sînt necesare *cîteva noțiuni* de bază referitoare la *producerea* sunetelor limbii române (mod și loc de articulare), fără ca aceasta să însemne numaidecît o clasificare generală și detaliată a sunetelor. Dacă se consideră util ca un elev să știe care sînt „părțile de vorbire" și cum se definesc ele, cum am putea justifica faptul că acesta nu știe, de fapt, *care* sînt sunetele limbii române ? (el nu știe decît care sînt *literele* cu care se scrie limba română ; așa se explică, de altfel, faptul că de existența sunetelor *ĉ, ĝ, ķ, ģ, ļ* —ca în *lupi* — nu află decît cei care urmează facultăți de profil filologic). Utilitatea unor astfel de noțiuni se poate demonstra prin simpla menționare a faptului că valoarea fonetică a secvențelor de litere *ce, ci, ge, gi, che, chi, ghe, ghi* nu poate fi explicată în mod logic și coerent fără referirea explicită la *sunetele ĉ, ĝ, ķ* și *ģ*. Or, după cum se știe (și este normal să fie așa), absolvenții ciclului primar nu știu de existența acestor sunete.

2° Conceptul de ortoepie, deci de pronunțare corectă, este, în mod evident, independent atît de conceptul de *scriere* corectă cît și de cel de corectitudine gramaticală (în scriere și în vorbire). Cineva poate scrie un text fără nici o greșeală din punctul de vedere al ortografiei și al gramaticii, dar îl poate *pronunța* (citi) cu greșeli de ortoepie nu mai puțin grave decît, să spunem, scrierea *sau* pentru *s-au, dămi* pentru *dă-mi* sau un „dezacord" de tipul *ei merge*. Pronunții ca *ĭegzemplu, ŭoperă, ŭnivers, poĭet, zoŭologie, reĝal* sau chiar *bĭine, pŭort, mĭînă, dĭa* (pentru *bine, port, mînă, dă*) nu acuză în mai mică măsură incultura decît scrierea *dămi* pentru *dă-mi*. Și dacă abaterile de la *pronunția* literară de tipul celor menționate sînt mai ușor trecute cu vederea și rămîn, în majoritatea cazurilor, nesancționate, aceasta se datorește unei evidente carențe a instrucțiunii lingvistice : abaterile de acest tip nu sînt corectate în școală ; datorită acestui fapt ele nu capătă statutul de abateri de la norma de pronunțare literară și, mai departe, ele rămîn

în majoritatea cazurilor neobservate, căci vorbitorul obișnuit nu „aude" decît ceea ce este *deprins* să audă.

PLR, așa cum am arătat, vorbește de reguli de ortoepie (de ce numai în legătură cu diftongii, triftongii și semivocalele ?), fără a menționa însă nici o regulă (în schimb se menționează reguli care privesc exclusiv *scrierea*). Se menționează pronunții greșite ca *alcol, coperator* (PLR, p. 25), dar nu se menționează pronunții, la fel de greșite, ca *alcoo̯l, coo̯operator* (care, în treacăt fie spus, sînt legate tot de „tendința de evitare a hiatului" la care se referă programa).

Ca remediu al situației la care ne-am referit, am propune ca programa să prevadă a) un capitol referitor la „citirea" diverselor litere (în special litere care notează vocale) în diverse contexte (ar fi vorba deci de valoarea fonetică a literelor și de normele de „citire" corectă a lor) ; b) *exerciții* de pronunțare numeroase extinse pe întreaga perioadă de predare a noțiunilor de limbă (exact așa cum se prevăd exerciții ortografice pentru aceeași perioadă de instrucție).

3° În ce privește raportul scriere-pronunțare, credem că, în bagajul de cunoștințe al unui elev care își încheie instrucția lingvistică, ar trebui să figureze, fără discuție, următoarele :

a) principiile de bază ale ortografiei românești (din școala primară și din cele prevăzute de PLR pentru cl. a V-a, elevul rămîne cu ideea — parțial eronată — că regulile de scriere au o motivare exclusiv fonetică) ;

b) ideea că, în scrierea românească, nu există litere specializate pentru redarea sunetelor *e̯, o̯, i̯, u̯*, și *i̯, ḱ, ǵ, ĉ, ĝ* și, ca urmare a acestui fapt, scrierea românească utilizează uneori anumite *combinații de litere* pentru a reprezenta aceste sunete (combinații în care fiecare literă în parte își pierde valoarea „obișnuită", ca în secvențele *ce, ci, ge, gi, che, chi, ghe, ghi*), alteori acordă uneia și aceleiași litere mai multe valori fonetice : literele *e, i, o, u* ;

c) ideea că unele norme de scriere au o motivare nu *fonetică*, ci de altă natură (de multe ori morfologică) ; de exemplu, scrierea *oa* sau *ua* în situațiile discutate în PLR la p. 24 nu reproduce o diferență de pronunțare (prima silabă din *oameni* nu diferă *fonetic* în mod net de ultima silabă din *roua)* ; scrierea *ua* se justifică într-un cuvînt de tipul *roua* în primul rînd morfologic : *rouă* — *roua* după același model cu *masă* — *masa*, articolul *-a* adăugîndu-se unui substantiv a cărui bază se termină în *-u̯* ; de asemenea, *oa* din *oameni* se justifică prin alternanța cu *o* din *om*.

Sau : scrierea unui *i* sau a unui *e* după literele *c, g* nu are nici o valoare fonetică, atunci cînd *i, e* nu notează prezența unei vocale ; secvența de litere *ce* din *ceas* nu notează alt sunet decît secvența *ci* din *ciob*. Scrierea cu *e* sau *i* în situații de felul celei pe care o discutăm se datorește unei pure *convenții grafice*, motivată de existența unor alternanțe de tipul *ceas* — *cesuleț, ceapă* — *cepe* ; se realizează astfel un fel de „uniformizare" *grafică* : din punctul de vedere al scrierii (și

numai al scrierii) alternanța din *ceapă — cepe* este aceeași cu cea din *neagră — negre*. Un exemplu asemănător : scrierea *cheamă* față de *chiar* nu are nici un fel de motivare fonetică (în ambele cazuri, înainte de sunetul *a* apare un *k'*). Scrierea *ea* după *ch* se prevede pentru cazurile în care există forme alternante cu *e* (în cazul discutat, *chem,* față de *cheamă*) ; și aici se are în vedere o unificare *pur grafică* a sistemului de alternanțe. Un ultim exemplu, menit să arate și că tratarea foneticii dintr-o perspectivă strict ortografică conduce la falsificarea realității lingvistice. La p. 24 a PLR se menționează, atunci cînd se face enumerarea *sunetelor* limbii române, *consoanele duble*. Este însă bine cunoscut faptul că limba română *nu are consoane duble* (așa cum are italiana, de exemplu). Ceea ce autorii PLR consideră „consoane duble" nu sînt, de fapt, decît cazuri particulare de fonetică sintactică : finala unui prefix (să spunem, *în-*) este identică cu inițiala (consonantică) a bazei la care se atașează prefixul (să spunem, *nod*), de unde „repetarea" consoanei în *înnoda*. Din punct de vedere fonetic *nn* din *înnoda* nu are un statut diferit de secvența de sunete *nn* din *în‿noua sa casă* sau de *ns* din *în‿sera* sau *în‿seara aceea*. Așa-zisele consoane duble românești, dacă se consideră că trebuie să fie tratate în școala generală, atunci ele ar trebui tratate într-un capitol consacrat *combinațiilor de consoane* în lanțul fonetic. Or, existența unui astfel de capitol nu credem că este necesară. Problema „consoanelor duble" ar trebui tratată ca simplu fapt de ortografie, cu motivare în *structura morfologică* a cuvîntului.

3. În ce privește numărul de ore afectat foneticii sîntem de părere că noțiunile menționate în § *2.* nu pot fi cuprinse în cele 4 ore prevăzute în actuala programă, dar, pe de altă parte, credem că aceste noțiuni nu ar face necesar un număr mult mai mare de ore. Aceasta cu atît mai mult cu cît, după cum am sugerat, multe dintre noțiunile de ortoepie pot fi eșalonate în timp pe tot parcursul predării gramaticii și vocabularului, ele putînd fi legate în mod logic chiar de noțiunile de vocabular și de stilistică funcțională : de exemplu, apariția hiatului este asociată de stratul neologic de cuvinte ; pronunția *u̯o, u̯u̯, i̯i* la inițială de cuvînt este supărătoare în special în cuvintele neologice. Unele pronunții neconforme cu norma se datoresc influenței unor pronunții *regionale*.

Propuneri privind predarea noțiunilor de vocabular în clasele gimnaziale

LIVIU CHISCOP

Răspunzînd invitației adresate de autorii noii programe de a formula observații și propuneri cu privire la concepția și conținutul acesteia, ne propunem să ne referim la cîteva aspecte ale predării noțiunilor de vocabular în clasele gimnaziale.

Pe lîngă unele cunoștințe de lexicologie introduse, actuala programă aduce însemnate inovații în privința repartizării problemelor de vocabular în manualele claselor V—VIII. Astfel, cunoștințele referitoare la formarea cuvintelor cu ajutorul prefixelor și al sufixelor, care figurau la clasa a VII-a, au fost introduse la capitolul „Vocabular" în clasele a V-a și a VI-a, înainte de noțiunea „familie lexicală", „lucru necesar — după cum se argumentează în preambulul programei — nu numai pentru că acestea reprezintă cunoștințe de bază pentru noțiunea «familie lexicală», ci și pentru că acest transfer permite încheierea cu doi ani mai devreme a predării unor reguli de bază privind despărțirea cuvintelor în silabe" [1]. Acestor precizări ale autorilor programei noi le-am adăuga și pe aceea că au fost transferate, de asemenea, de la clasa a VIII-a la a VI-a și, respectiv, de la a VII-a la a VI-a, temele privind „Sensul cuvintelor" și „Compunerea", ca mijloc intern de îmbogățire a vocabularului, în timp ce „Pleonasmul" a fost mutat (sub o denumire sinonimă, aceea de „tautologie") din clasa a VI-a într-a VII-a.

A fost intuită — în sfîrșit ! — necesitatea ca sinonimele, omonimele, antonimele și paronimele să fie predate împreună, și anume în clasa a VII-a (nemaifiind disparate, ca în vechea programă, pe parcursul întregului ciclu gimnazial), fără a fi, însă, încadrate nici acum într-o temă comună, în funcție de relația care se poate stabili, în cazul lor, între conținut și formă. Din acest punct de vedere, este lipsită de temei — credem noi — încercarea actualei programe de a include aceste categorii lexicale în sfera polisemiei și de a ne determina să stabilim „raporturile lor cu polisemia" [2].

Neavenită ni se pare și suprimarea totală, din programa pentru gimnaziu, a *arhaismelor,* care ar fi trebuit lăsate împreună cu *neologismele,* ca în vechea programă, fiind vorba de categorii de cuvinte a căror definire se face în funcție de vechimea în limbă. Locul acestor elemente lexicale — așa cum rezultă și din schema recapitulativă alăturată — ar

---

[1] *Programa de limba română pentru clasele V—VIII,* București, Editura Didactică și Pedagogică, 1982, p. 11.

[2] *Ibidem,* p. 86.

trebui să fie în programa pentru clasa a VI-a, dar studiul lor ar putea fi reluat în anul următor în cadrul temei referitoare la mijloacele externe de îmbogățire a vocabularului. Este locul să atragem aici atenția asupra unei formulări incomplete, preluate de programa nouă din cea veche, conform căreia s-ar putea înțelege că neologismele, în sine, ar constitui mijlocul de îmbogățire pe cale externă a vocabularului. Dacă am accepta că împrumuturile lexicale sînt sinonime cu neologismele — așa cum se poate deduce din programa și manualele în vigoare — ar rezulta că toate cuvintele care au pătruns în limba noastră de-a lungul veacurilor trebuie considerate neologisme. Or, se știe că „în lingvistica românească sînt socotite neologisme în special împrumuturile pe care româna le-a făcut din limbile apusene ori direct din latină pe cale savantă.“ [3] Pentru a obține o definiție completă a acestei categorii lexicale trebuie să adăugăm că există și neologisme create prin mijloace interne, în special prin derivare. Am insistat aici asupra acestei definiții și pentru faptul că este singura care lipsește între toate cele care se referă, în actualele manuale de limbă pentru gimnaziu, la noțiunile din domeniul vocabularului. În lumina acestor considerații, credem că în actuala programă ar fi trebuit să se precizeze că unicul procedeu extern de îmbogățire a vocabularului îl formează *împrumuturile lexicale*, în cadrul cărora, din punct de vedere cronologic, se impune disocierea între *împrumuturile lexicale vechi* (dintre care multe au devenit *arhaisme*) și *împrumuturile lexicale noi sau neologice*. În mod cu totul nejustificat, însă, atît *împrumuturile lexicale vechi*, cît și *arhaismele* sînt excluse din actuala programă de limba română pentru gimnaziu.

Într-o situație similară se află *regionalismele*, pe nedrept eliminate și ele din programa în vigoare, deși se știe că în manualele de literatură pentru clasele V—VIII se află multe texte din creația lui Bolintineanu, Negruzzi, Alecsandri, Creangă, Sadoveanu ș.a. în care abundă elementele arhaice și regionale. În *Sinteze de limba română* — lucrare pe care programa ne-o recomandă cu insistență — lingvistul Theodor Hristea, referindu-se la „importanța specială pe care trebuie să o acordăm elementelor arhaice și regionale“, afirma, cu justețe, că ea „este justificată de faptul că acestea sînt, adeseori, prezente în stilul artistic sau beletristic, unde poeții și mai ales prozatorii le întrebuințează cu funcții stilistice bine definite.“ [4]

Pentru a încheia aceste sumare considerații privind categoriile lexicale omise de noua programă, trebuie să mai spunem că sînt absente și alte noțiuni, ca *monosemia* (care ar fi trebuit să se afle alături de polisemie, la clasa a VII-a, în cadrul subcapitolului consacrat sferei semantice a cuvintelor), *derivarea regresivă*, *formațiile onomatopeice* și *locuțiunile* (ca procedee interne de îmbogățire a vocabularului), precum

[3] Theodor Hristea, *Procedee externe de îmbogățire a vocabularului*, în *Sinteze de limba română*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1981, p. 43.

[4] Theodor Hristea, *Arhaisme și regionalisme*, în *Sinteze de limba română*, ed. cit., p. 64.

și cele de *lexicologie* și *lexicografie* (care ar putea fi introduse la clasa a VIII-a).

O situație aparte prezintă *abrevierea,* care este tratată neclar în noua programă (p. 54), ca, de altfel, și în cea precedentă — grupînd atît abrevierile grafice ale unor cuvinte izolate, cît și compunerea din abrevieri. Credem că ar fi trebuit menționată în programă nu numai abrevierea cu inițiale, ci și cea cu inițiale + fragmente de cuvinte (care rezultă numai din unele exemple), precum și cea cu fragmente de cuvinte + cuvinte.

În ceea ce privește cunoștințele de vocabular nou introduse de actuala programă, acestea sînt reduse ca număr dar nu și ca importanță. Astfel, oportună ni se pare includerea problemei referitoare la *compoziția etimologică a lexicului românesc,* în ansamblul său, dar sîntem de părere că e necesar să explicăm elevilor din clasa terminală a gimnaziului și *compoziția etimologică a fondului principal lexical,* întrucît acesta din urmă reliefează cu sporită pregnanță caracterul latin al limbii române. Celelalte cunoștințe nou introduse *(proprietatea, precizia și claritatea termenilor* — cl. a VII-a, *vocabularul activ și vocabularul pasiv, formulele fixe și șabloanele în comunicarea orală și scrisă, tautologia, expresiile parazitare, clișeele verbale* — cl. a VIII-a) ar fi trebuit reunite — după părerea noastră — într-o temă a cărei sferă semantică interferează domeniul stilisticii și care ar fi putut fi intitulată „utilizarea corectă a lexicului" sau „cultivarea limbii".

În concluzie — fără a impieta asupra numărului de ore afectat de noua programă pentru fiecare clasă —, propunem ca, în vederea unei mai judicioase și mai accesibile repartizări a cunoștințelor de vocabular în ciclul gimnazial, acestea să fie eșalonate conform *schemei recapitulative* care urmează și care poate fi utilizată cu deplină eficiență la clasa a VIII-a, pentru rememorarea și sistematizarea noțiunilor de lexic studiate în gimnaziu.

CLASA a V-a — 5 ore

I. NOȚIUNI GENERALE
- definiție ;
- bogăția lexicală a limbii române ;
- cuvîntul — unitatea de bază a lexicului.

II. STRUCTURA CUVÎNTULUI
- rădăcină (radical comun) ;
- temă ;
- terminație ;
- afixe
  - prefixe
  - sufixe

III. FAMILIA DE CUVINTE
- cuvinte de bază ;
- cuvinte derivate.

CLASA a VI-a — 5 ore

IV. CATEGORII DE CUVINTE
- în funcție de vechimea în limbă ↗ arhaisme; ↘ neologisme
- în funcție de aria de răspândire — regionalisme
- în funcție de categoria socială a vorbitorilor ↗ elemente de jargon; ↘ elemente de argou

V. SFERA SEMANTICĂ A CUVINTELOR
- categorii semantice relația conținut-formă: — sinonime; — omonime; — antonime; — paronime
- capacitate semantică: — monosemie; — polisemie
- sensul cuvintelor: ↗ — de bază (fundamental); — secundar (contextual). ↘ — propriu; — figurat (metaforic).

CLASA a VII-a — 6 ore

VI. MIJLOACE INTERNE DE ÎMBOGĂȚIRE A VOCABULARULUI
- derivarea: cu prefixe; cu sufixe; regresivă
- compunerea: prin alăturare — cu inițiale; prin contopire — cu inițiale + fragmente de cuvinte; prin abreviere — cu fragmente de cuvinte
- schimbarea valorii gramaticale;
- formații onomatopeice;
- locuțiuni.

VII. MIJLOACE EXTERNE
- împrumuturi lexicale vechi ↗ *de origine:* — slavă; — maghiară; — turcească; — grecească.
- împrumuturi lexicale neologice ↘ *influența:* — latinei savante; — italiană; — germană; — franceză; — rusă; — engleză.

CLASA a VIII-a — 7 ore

VIII. STRUCTURA VOCABULARULUI
- fondul principal lexical ;
- masa vocabularului.

IX. UTILIZAREA CORECTĂ A LEXICULUI (CULTIVAREA LIMBII)
- — vocabular activ și vocabular pasiv ;
- — proprietatea, precizia și claritatea termenilor
- — abateri de la exprimarea corectă
  - pleonasmul (tautologia) ;
  - expresii parazitare ;
  - clișee verbale, formule fixe și șabloane în comunicarea orală și scrisă.

Contribuţia lui A. Lambrior la dezvoltarea lingvisticii româneşti

(Cu prilejul a 100 de ani de la moarte)

ION NUŢĂ

Istoric şi folclorist la începutul activităţii sale, format în acest sens la şcoala ieşeană a *Convorbirilor literare*, A. Lambrior (ianuarie 1845 — 20 septembrie 1883) s-a dedicat în cele din urmă studiului limbii române, convins că numai astfel va contribui efectiv la rezolvarea unor probleme legate de istoria poporului român. Un rol hotărîtor în orientarea sa lingvistică l-a avut, fără îndoială, contactul cu ideile şcolii naturaliste şi apoi cu principiile neogramaticilor, cu studiile lui Gaston Paris şi Arsène Darmesteter, profesorii săi de la *L'École Pratique des Hautes Études*, posibilitatea de a-şi însuşi aici, în Franţa, noile metode de cercetare ştiinţifică, de a fi în preajma unei distinse grupări de specialişti şi de a se putea număra printre colaboratorii unei reputate reviste, cum a fost *Romania* [1].

Adept al şcolii neogramatice, A. Lambrior consideră lingvistica o ştiinţă pozitivă, care avea obligaţia de a stabili *legile* de dezvoltare ale limbii. În acest sens, Lambrior este unul dintre puţinii lingvişti ai timpului care încearcă şi reuşeşte, în bună parte, să descopere principalele legi de dezvoltare ale limbii române, în primul rînd ale foneticii.

Una dintre primele „legi" i-a fost oferită de studierea contactului dintre limbi şi priveşte în exclusivitate situaţia sunetelor în cuvintele împrumutate din alte limbi. Plecînd de la ideea categorică că „sunetele nu se împrumută, afară numai de cazul unei striviri aproape complete a unei limbi" [2], că „limbile îşi împrumută cuvinte, dar niciodată sunete" [3], Lambrior stabileşte legea că „orice popor, cînd împrumută cuvinte ce conţin sunete care nu se află în alfabetul său, apropie acele sunete de sunetul său cel mai asemănat" [4]. Altă „lege" o completează pe prima şi priveşte comportamentul cuvintelor străine intrate într-o limbă : „Orice cuvînt străin ce intră în o limbă se supune numai la acele modificări care sînt active în momentul intrării sale, nu însă şi la acele care şi-au făcut deja evoluţia lor" [5].

---

[1] Amănunte despre viaţa şi opera lui A. Lambrior vezi în vol. A. Lambrior, *Studii de lingvistică şi folcloristică*, ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Ion Nuţă, Iaşi, Editura Junimea, 1976 (citat, în continuare, *Studii*).

[2] *Introducere* la *Carte de citire*, în *Studii*, p. 119, notă.

[3] *Îndreptariu*, în *Studii*, p. 48.

[4] *Introducere* la *Carte de citire*, în *Studii*, p. 120.

[5] *Îndreptariu*, în *Studii*, p. 49—50.

Strîns legată de discutarea acestor legi este și problema *cronologizării* fenomenelor fonetice. Este vorba de o *cronologie relativă*, prin care se demonstrează că un fenomen s-a produs înaintea sau în urma altuia. Astfel, Lambrior dovedește că cea mai veche caracteristică a limbii noastre este prefacerea dentalelor în șuierătoare și aceasta pentru că „nici o vorbă slavonă n-a suferit această schimbare“ [6]; *á* + *n* > *î* este tot o trăsătură veche a limbii române, din aceleași motive [7].

Interesat de a descoperi cauzele schimbărilor fonetice din limbă, Lambrior ajunge la concluzia că acestea s-ar datora, în mare măsură, *analogiei* și *diferențierii*. Prima ar lămuri o serie de fenomene ca : *lui* și *ei* pentru singular în loc de *său, sa,* prin analogie cu *lor* în loc de *său, sa* la plural [8]; *sînt, sîntem, sînteți,* după *sînt* (persoana a III-a plural) [9]; unele substantive de declinarea a III-a cu două forme de singular, prin analogie cu substantivele feminine de declinarea I [10] etc. Prin diferențiere sînt explicate mai ales unele forme gramaticale : deosebirea formelor verbului *a avea* la indicativ (o serie pentru valoarea predicativă, alta pentru valoarea auxiliară) [11]; fixarea vechiului conjunctiv perfect activ cu forme variabile *(el să fie spălat),* la valoarea de conjunctiv prezent pasiv [12] etc.

În afara legilor fonetice menționate mai sus, Lambrior poate fi socotit unul dintre primii lingviști ai lumii care a formulat „legi“ în domeniul morfologiei și sintaxei. Pe baza analogiei, diferențierii și a funcției gramaticale, făcînd distincție netă între variantă fonetică și formă gramaticală, între formă și funcție, Lambrior descoperă o lege care-i poartă numele, de o importanță deosebită pentru lingvistica generală : *„cînd din una și aceeași formă se nasc două categorii gramaticale deosebite, atunci forma însăși se diferențiază în două“* [13]. Așa explică Lambrior, printre altele, pierderea lui *-re* de la infinitiv, diferențierea dintre perfectul conjunctiv activ și prezentul conjunctiv pasiv etc.

Susținînd ideile școlii neogramatice, Lambrior insistă asupra faptului că în limbă nu sînt *excepții.* În fonetică, precizează lingvistul, „unde vocalele și consoanele se modifică în niște condiții anumite, din niște cauze determinate, cari au lucrat în o epocă anume, escepții nu se pot admite“ [14]. La fel, în gramatică : „vorba escepție cu înțeles de *capriciu neregulat* trebuie alungată și din gramatică“ [15]. Dacă aceste excepții totuși există, ele nu sînt decît aparente și trebuie motivate. Cele mai multe cuvinte care nu se încadrează într-o anumită regulă Lambrior

---

[6] *Introducere* la *Carte de citire,* în *Studii,* p. 117.
[7] *Essai de phonétique roumaine,* în *Romania,* IX (1880), p. 99.
[8] *Introducere* la *Carte de citire,* în *Studii,* p. 94.
[9] *Ceva despre conjunctivul românesc,* în *Studii,* p. 87.
[10] *Introducere* la *Carte de citire,* în *Studii,* p. 103.
[11] *Essai de phonétique roumaine,* în *Romania,* IX (1880), p. 372.
[12] *Ceva despre conjunctivul românesc,* în *Studii,* p. 88.
[13] *Introducere* la *Carte de citire,* în *Studii,* p. 116. Vezi și *Îndreptariu, Ceva despre conjunctivul românesc* (în *Studii,* p. 45, 88), *Essai de phonétique roumaine,* în *Romania,* X (1881), p. 347.
[14] *Introducere* la *Carte de citire,* în *Studii,* p. 130.
[15] *Ibidem,* p. 124—125.

le explică fie prin faptul „că nu se aflau în limbă pe vremea cînd avea loc fenomenul“ [16], fie că „nu erau în condiții“ [17] impuse de legea fonetică respectivă sau erau urmarea unor analogii.

Analizînd limba română în dezvoltarea ei continuă, Lambrior insistă asupra ideii că aceasta a evoluat treptat, în condiții specifice concrete, dar „nu s-a dezvoltat izolat de celelalte limbi romanice“ [18], iar studierea dialectelor italiene, de exemplu, ar crea posibilitatea de a vedea clar „puntea de legătură între romanitatea orientului, cea centrală și cea occidentală“ [19]. Limba română, ca de altfel toate limbile romanice, este o continuare firească a limbii latine, ea nu a apărut „din un fel de cataclism — năvălirea barbarilor“ [20], iar în ceea ce privește raporturile care există între elementul latin și cel nelatin al limbii noastre, se insistă asupra faptului că primul „este trunchiul, elementele streine vin și se tot anină de acest trunchi, acomodîndu-se cu locul și timpul cînd au sosit“ [21].

Studiile lingvistice ale lui A. Lambrior, deși puține la număr, reprezintă, în majoritatea cazurilor, puncte de plecare, în care întîlnim idei originale, discuții ample asupra diverselor laturi ale lingvisticii. L-au interesat, în primul rînd, problemele de istorie a limbii române, în special cele de fonetică și morfologie istorică, dar și unele aspecte privind vocabularul (raporturile dintre cuvintele moștenite și împrumuturi, situația neologismelor), graiurile populare, limba veche românească, limba literară sau ortografia.

Principalele preocupări ale sale au fost însă legate de *fonetică*, iar articolele care dezbat astfel de probleme reprezintă capitole ale unei vaste lucrări, neterminate, care, cu siguranță, ar fi tratat toate problemele de fonetică istorică ale limbii române. (De fapt, manuscrisele rămase de la Lambrior dovedesc acest lucru.) Dar și așa, paginile publicate analizează și clarifică, adesea cu mare precizie, unele chestiuni de primă importanță pentru fonetica istorică, iar punctele sale de vedere au rămas, în linii mari vorbind, valabile pînă astăzi. Problemei *palatalizării labialelor* A. Lambrior îi consacră un articol [22], datorită căruia autorul lui este considerat „cel dintîi învățat care studiază în mod științific“ [23] acest fenomen. Ideile ce se desprind de aici privesc vechimea, perioada de apariție și răspîndirea geografică a fenomenului, cauzele producerii lui, formele de palatalizare, ordinea alterării labialelor. Tot în cadrul foneticii merită a fi reținut articolul *L'e bref latin en rou-*

[16] *Ibidem*, p. 124.
[17] *Ibidem*.
[18] *Scrisoare către Gr. Tocilescu*, în *Studii*, p. 234.
[19] *Ibidem*.
[20] *Două lecțiuni ținute la Universitatea din Iași*, de A. Lambrior. Note scoase de Eduard Gruber, în *Contemporanul*, VI (1888), nr. 8, p. 171.
[21] *Scrisoare către Gr. Tocilescu*, în *Studii*, p. 232.
[22] *Du traitement des labiales p, b, v, f dans le roumain populaire*, în *Romania*, VI (1877), p. 443—446 ; *Studii*, p. 20—24.
[23] D. Macrea, *Palatalizarea labialelor în limba română*, în *Dacoromania*, IX (1938), p. 95.

main [24], în care se demonstrează că *e* scurt accentuat din limba latină, într-o silabă deschisă sau închisă, se transformă în limba română în *ie*. De asemenea, studiul *Essai de phonétique roumaine : voyelles toniques* [25], deși neterminat (este luată în discuție numai vocala *a*), reprezintă contribuții valoroase de fonetică istorică, în care Lambrior stabilește, destul de corect, prefacerile lui *a* accentuat urmat de *n* + vocală sau de *n* sau *m* + consoană. Alte probleme de fonetică (evoluția sunetelor *l, r, qu, cl* ș.a.) sînt discutate mai ales în *Introducere* la *Carte de citire* sau sînt rămase în manuscris [26]. Pentru că pînă acum manuscrisele lui Lambrior nu au fost cercetate aproape deloc, încercăm aici să facem o prezentare succintă a celor mai interesante probleme de fonetică pe care le ridică ele. Pe lîngă unele note, în limba franceză, despre *e* lung în română (p. 95^{r}), *e* lung și scurt latin urmat de o nazală (p. 97), reducerea lui *ie* la *e* (p. 98^{r}), pagini despre *a* aton, *e* tonic și *u* aton (p. 149^{v}—153^{v}) etc., există cîteva caiete manuscrise care prezintă o importanță deosebită nu numai datorită faptului că ele constituie adevărate studii, dar prezintă interes și prin valoarea ideilor expuse. Dintre ele amintim : *Ce que deviennent les consonnes latines en roumain* (p. 70^{r}—94^{r}) ; un material privitor la consoane și grupe de consoane (p. 110^{r}—125^{v}) ; *Fonetica (străină)*, pagini incomplete, cu etimologii slave, probabil după Cihac, grupate în funcție de vocalele tonice pe care le conțin (p. 126^{r}—148^{v}) ș.a. Dar cel mai important manuscris rămas de la Lambrior este un studiu în limba franceză consacrat vocalismului românesc (p. 159^{r}—177^{r}), care cuprinde : *Les toniques : a, e, i, o, u, Les voyelles atones, La protonique immédiate non initiale, La protonique immédiate initiale, La deuxième syllabe initiale avant la tonique, La troisième syllabe avant la tonique.* Partea cea mai interesantă de aici o constituie cercetarea vocalelor atone. Deși unele etimologii nu mai pot fi acceptate astăzi, el constituie o amănunțită și completă analiză a problemei menționate. În fine, trebuie amintit și studiul *Les consonnes* (p. 178^{r}—237^{r}), o cercetare minuțioasă a consoanelor, a grupurilor consonantice și a infixelor.

În studiile sale A. Lambrior a făcut și unele referiri la *morfologia istorică* a limbii române : la substantiv ia în discuție, de exemplu, declinarea cu două cazuri [27] ; în cadrul articolului analizează unele fapte atestate de textele vechi [28] (căderea lui *-l*, apariția formei *lu* pentru *lui*) ; la verb explică desinențele perfectului simplu [29], formele vechi de imperfect [30], tipul de condițional provenit din perfectul conjunctiv latin [31],

[24] *Romania*, VII (1878), p. 85—93 ; *Studii*, p. 25—32.
[25] *Romania*, IX (1880), p. 99—116, 366—373 ; X (1881), p. 346—364.
[26] Biblioteca Academiei R. S. România, mss. rom. 5294.
[27] *Introducere* la *Carte de citire*, în *Studii*, p. 97 ; vezi și notele publicate de Eduard Gruber, *a.t. cit.*, p. 172. Teoria este eronată și a fost combătută de Al. Philippide, *Istoria limbii române*, I, *Principii de istoria limbii*, Iași, 1894. p. 56—58.
[28] *Introducere* la *Carte de citire*, în *Studii*, p. 103.
[29] *Essai de phonétique roumaine*, în *Romania*, X (1881), p. 348.
[30] *Introducere* la *Carte de citire*, în *Studii*, p. 108.
[31] *Ibidem*, p. 117.

necesitatea întrebuințării preteritului [32] etc. Studii speciale consacră Lambrior conjunctivului românesc [33] (din limba latină s-au păstrat numai formele de persoana a III-a singular și plural ale prezentului conjunctiv, celelalte fiind creații pe terenul limbii române — *să* + indicativul prezent — ca, de altfel, și tipurile de conjunctiv perfect și mai mult ca perfect) și cuvintelor de reverență [34] (limba română și-a creat forme proprii, din substantivele *domnia, măria, cucernicia, înălțimea* + *ta, sa,* pentru singular, iar la plural, *dumneavoastră, măria voastră* etc. ; „astăzi avem *tu, voi* pentru intimitate, *dumneata* pentru o politeță mijlocie și *dumneavoastră,* întrebuințat cu verbul la plural, cu politeța cea mai mare") [35].

Demne de subliniat sînt preocupările lui A. Lambrior în domeniul *etimologiei,* multe din explicațiile date fiind valabile și recunoscute de specialiști pînă astăzi. Aproape în fiecare articol cu caracter lingvistic găsim nenumărate rezolvări etimologice, iar manuscrisele rămase demonstrează preocuparea constantă, chiar pasiunea lingvistului pentru acest domeniu atît de interesant și plin de situații neprevăzute. Astfel, în manuscrisul citat, la paginile 238^{r}—241^{v}, 283^{r}—284^{r} și 298 sînt notate o serie de cuvinte românești cu etimologiile propuse de Lambrior, iar la paginile 273^{v}—282^{v} un carnet format mic cuprinde nume de plante românești însoțite de etimologia lor slavă (unele dintre ele se pare că sînt extrase din F. Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumänischen,* Wien, 1861). De asemenea, trebuie menționate și încercările de clarificare a unor etimologii eronate propuse de M. Gaster și Aron Densușianu [36], notațiile etimologice făcute pe marginea *Dicționarului* lui Cihac [37], a volumului lui Hasdeu, *Cuvinte din bătrîni* [38], cît și unele completări și corecturi, cu același caracter, la *Carte de citire* [39].

Sporadic, luînd în discuție problemele *limbii literare,* Lambrior este de părere că aceasta nu reprezintă, în fond, altceva, decît limba scrisă [40]. Ea are la bază tipăriturile lui Coresi [41], iar pe parcursul dezvoltării, din punct de vedere fonetic, un rol important l-a avut graiul muntenesc [42], deși Lambrior acordă importanță și celorlalte graiuri [43].

---

[32] *Ibidem,* p. 110, notă.

[33] *Ceva despre conjunctivul românesc,* în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie,* I (1882), vol. I, fascicola I, p. 37—40 ; în *Studii,* p. 81—89.

[34] *Cuvinte de reverență la români,* în *Convorbiri literare,* XV (1881), nr. 7, p. 265—270 ; în *Studii,* p. 73—80.

[35] *Studii,* p. 80.

[36] *Scrisori către Gr. Tocilescu,* în *Studii,* p. 227, 233.

[37] *Din lucrările inedite ale răposatului Lambrior,* în *Contemporanul,* VI (1888), nr. 10, p. 336—345.

[38] *Ibidem,* p. 345—350.

[39] *Notițe de ale lui Lambrior (la Cartea de citire),* în *Contemporanul,* VII (1889), nr. 3, p. 273—285.

[40] *Limba cronicarilor și limba de astăzi la români* și *Chestiunea ortografică,* în *Studii,* p. 18, 34.

[41] *Essai de phonétique roumaine,* în *Romania,* X (1881), p. 361.

[42] *Chestiunea ortografică,* în *Studii,* p. 33—34.

[43] *Introducere* la *Carte de citire,* în *Studii,* p. 124.

Pentru Lambrior limba cărților bisericești devenise limbă literară [44]; în procesul evoluției, ea s-a îmbogățit cu „toate elementele populare, fără deosebire de obîrșia lor" [45], din care au fost înlăturate provincialismele [46]. Limba literară trebuie să fie unică pentru toți vorbitorii ei și să reprezinte rezultatul unui acord deplin între tradiție și formele dialectale vii, să se bazeze, în primul rînd, pe limba populară. Lambrior a fost unul dintre primii lingviști români care a privit limba literară și sub aspect morfologic. Astfel, discutînd mijloacele de îmbogățire a limbii literare, el pledează pentru necesitatea reînvierii și utilizării preteritului, pentru a da varietate stilului, demonstrează valoarea sinonimelor lexicale și ajunge la concluzia că „teoria că-i destul un *cuvînt* pentru o *noțiune* și-i *destul o formă gramaticală* pentru a esprima un *raport* poate să fie regula limbilor în stare de natură; dar niciodată nu se va împăca cu nevoile limbii literare" [47].

Strîns legată de această chestiune este problema *neologismelor*. Pentru Lambrior, limba literară, care era deja formată încă de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, nu mai avea nevoie de cuvinte noi. El le acceptă doar ca necesități reale, „mai mult ca termeni de știință și de politeță" [48], le exclude cu desăvîrșire din literatura artistică [49] și admite în totalitate numai neologismele „împămîntenite" [50]. În linii mari, Lambrior a avut o poziție fermă împotriva neologismelor, dar acest lucru trebuie explicat prin concepția sa că la baza limbii stau scrierile vechi și vorbirea populară. De asemenea, nu trebuie trecut cu vederea nici faptul că în timpul lui Lambrior neologismele erau la modă și lingvistul ieșean vedea în aceasta o înlesnire a dezbinării unității culturii românești, provocată de o ruptură între limba literară și limba vorbită de popor [51].

Originale sînt și părerile lui Lambrior asupra *ortografiei*. El a fost teoreticianul unei ortografii fonetice, a combătut cu argumente științifice etimologismul și a susținut ortografia simplă, „care nu poate fi decît cea fonetică pură" [52]. Conștient de unele posibile neajunsuri ale acestui sistem, el optează totuși pentru un echilibru, pe care îl formulează în felul următor: „Noi ne propunem a tempera fonetismul și a înlătura din limba literară deosebitele rostiri populare și locale prin *tradiția literară* și prin *formele dialectale vii cele mai apropiate de dînsa*" [53]. Prin cele două articole consacrate problemelor ortografiei, Lambrior poate fi declarat — după Titu Maiorescu (*Despre scrierea limbii române*, 1866) — „cel dintîi reprezentant autentic, adică științific, al fonetis-

[44] *Essai de phonétique roumaine*, în *Romania*, X (1881), p. 359.
[45] *Limba cronicarilor și limba de astăzi la români*, în *Studii*, p. 19.
[46] *Literatura poporană*, în *Studii*, p. 171.
[47] *Introducere* la *Carte de citire*, în *Studii*, p. 110, notă.
[48] *Ibidem*, p. 110—111, notă.
[49] *Literatura poporană*, în *Studii*, p. 169—170.
[50] *Introducere* la *Carte de citire*, în *Studii*, p. 110, notă.
[51] *Cuvinte de reverență la români*, în *Studii*, p. 79.
[52] *Îndreptariu*, în *Studii*, p. 60.
[53] *Chestiunea ortografică*, în *Studii*, p. 33.

mului ortografic“ [54], cel care a pus bazele acestui sistem și, „atît în scrierile sale științifice, cît și de pe catedra profesorală, a propovăduit neobosit fonetismul neturburat de considerațiuni etimologice“ [55].

Spirit elevat, A. Lambrior s-a dăruit cu pasiune științei, muncii metodice, reușind ca în scurta-i viață să lase posterității valoroase contribuții, astfel ca numele său să fie totdeauna amintit atunci cînd se fac referiri la începuturile științifice ale lingvisticii noastre. Deși în studiile sale apar unele erori, inerente pentru acea perioadă (etimologii false ; confuzia pe care o face între literă și sunet, de neînțeles la un fonetician de talia sa ; acceptarea teoriei declinării cu două cazuri în limba română ; neacordarea importanței cuvenite elementelor slave din limba română ș.a.), A. Lambrior rămîne o personalitate științifică marcantă, un deschizător de drumuri în lingvistica și filologia românească.

[54] Iorgu Iordan, *Alexandru Lambrior*, în *Cum vorbim*, an. I (1949), nr. 5, p. 11.

[55] H. Tiktin, *Manual de ortografia română*, Iași, 1889, p. 3.

C. DIMITRIU

Gramatica limbii române explicată. Sintaxa

Iași, Junimea, 1982, 383 p.

După trei ani de la publicarea primului volum consacrat morfologiei din *Gramatica limbii române explicată*[1], apare acum cel de-al doilea volum al cărții profesorului ieșean C. Dimitriu, *Sintaxa*. Și aici, pornind de la discutarea punctelor de vedere formulate cu privire la diverse fenomene lingvistice, autorul își propune să dea o interpretare proprie unor fapte de limbă pe care le analizează din perspectiva gramaticii tradiționale.

Fără îndoială, prezentarea succintă a mai multor ipoteze emise în jurul unor probleme controversate este utilă, ea dînd cititorului posibilitatea de a urmări firul logic al unor demonstrații și, observînd el însuși meritele și limitele fiecăreia dintre ele, de a-și forma o imagine proprie asupra fenomenelor în discuție. O astfel de metodă de lucru are însă un rol formativ doar în condițiile în care, în ciuda necesității de concentrare, materialul rezumat — sau mai bine zis, rezumatul materialului — păstrează un caracter riguros științific. Altfel, cînd probleme deosebit de complexe sînt expediate în cîteva rînduri sau o notă de subsol — cum adesea se întîmplă în cartea de față[2] —, cînd unele etape ale demonstrației sînt omise sau insuficient explicate, se creează confuzii și ambiguități care, departe de a contribui la clarificarea unor aspecte, dau cărții un caracter prolix.

În repetate rînduri, autorul subliniază că, în interpretarea diverselor fenomene lingvistice, trebuie să se țină seama de stadiul actual de dezvoltare a limbii. Dar, oare nu trebuie să ținem seama și de stadiul actual de dezvoltare a lingvisticii ? Cercetările din ultimul timp s-au concretizat în teorii în stare să dea explicații unor probleme controversate, teorii care nu pot fi neglijate atunci cînd studiem limba în stadiul actual de dezvoltare (cel puțin acesta credem că este obiectul de studiu, de vreme ce nu se face apel la diacronie). Și, dacă totuși modelul ales este cel al gramaticii tradiționale, sîntem de părere că era necesar ca autorul să fie consecvent cu metodele și principiile furnizate de acesta. Nu se poate nega o soluție propusă în termenii gramaticii structurale sau transformaționale prin argumentele oferite de gramatica tradițională, căci, desigur, modalitățile de segmentare și principiile care stau la baza interpretării diferă.

În ceea ce privește soluția pe care o dă autorul diferitelor probleme discu-

[1] C. Dimitriu, *Gramatica limbii române explicată, Morfologia*, Iași, Junimea, 1979.

[2] Vezi tratarea unor probleme ca sintagma și enunțul (p. 108—109), pronumele semiindependent (p. 158), reluarea și anticiparea complementului direct (p. 224), apoziția (p. 324).

tate, ea se prezintă sub forma unei ipoteze care, „în funcție de anumite circumstanțe poate sau nu să fie acceptată". „După părerea noastră, într-o problemă de gramatică unde există controverse nu este obligatoriu ca un punct de vedere să reprezinte adevărul, iar toate celelalte să fie greșite, ci este posibil ca mai multe puncte de vedere să fie — în funcție de modul de punere al problemei — sau adevărate sau greșite." Pentru a ne da seama de acest lucru însă, trebuie să citim mai întîi *Postfața* (p. 369) — de unde a fost reprodus și citatul precedent — pentru că, altfel, multe pasaje din cuprinsul cărții pot fi interpretate de către cititorul neavizat ca avînd un pronunțat caracter polemic. Da, într-adevăr, așa cum susține și C. Dimitriu, lingvistica nu înseamnă polemică, nu înseamnă impunerea cu orice preț a propriei interpretări. Opinia personală trebuie demonstrată și adusă la cunoștința celorlalți lingviști, care o vor supune analizei critice. C. Dimitriu își demonstrează ipotezele, dar nu întotdeauna riguros (p. 99 — substitutul de propoziție sau frază, p. 327 — apoziția, p. 192 — construcția *afară e cald*).

Oricum, scopul urmărit de autor este „realizarea unui sistem de reguli cu cît mai puține contradicții cu ajutorul cărora să poată fi analizat fără rest (s.n.) orice segment de vorbire din limba română modernă" (p. 7). Totuși, precizează C. Dimitriu, trebuie avut în vedere faptul că în sintaxă „exactitatea este mai redusă decît la morfologie, relativismul vizînd întregul domeniu al sintaxei, adică unitățile sintactice, raporturile posibile la nivelul acestora și funcțiile sintactice." (p. 107). Acestea sînt de fapt și cele trei capitole în jurul cărora se grupează materialul cuprins în lucrare.

Capitolul I: Unitatea de bază a sintaxei este considerată propoziția, care, fiind o realitate deosebit de complexă, nu acceptă o definiție în stare să acopere toate cazurile particulare de realizare, pe de o parte, iar pe de altă parte, ea trebuie urmărită atît sub aspectul formei, cît și al conținutului. În concluzie, propoziția reprezintă „unitatea sintactică de bază care, în principiu, e alcătuită dintr-o îmbinare de cuvinte prin care se transmite o judecată sau voința vorbitorului sau se cer informații" (p. 13). Analizînd această definiție, precum și cele din paginile care urmează, se impune o observație: ele se constituie în forma unor enumerări ale caracteristicilor mai importante ale unităților definite, lăsînd loc unor „aproximații" care ar fi necesitat unele precizări din partea autorului. Celelalte unități sintactice analizate sînt: fraza, partea de propoziție și „substitutul de propoziție sau frază" (p. 99), nefiind acceptate sintagma și enunțul.

Capitolul al II-lea: Raporturile sintactice sînt urmărite — din punctul de vedere al formei și al conținutului — în două planuri: al comunicării și al comentariilor (p. 112—113). Astfel, „în stabilirea raporturilor posibile în limba română trebuie să se pornească de la conținut pentru care există una sau mai multe mărci" (p. 120). În funcție de aceste principii sînt inventariate șase raporturi sintactice: raportul de inerență, raportul de coordonare, raportul de subordonare, raportul mixt, raportul explicativ și raportul de incidență (p. 123—145).

Capitolul al III-lea: Funcțiile sintactice „transmit simultan două feluri de informații" (p. 150): una de natură semantică și una de natură gramaticală. De aici, se operează o distincție irelevantă, care conduce la următoarea subcategorizare — în legătură cu care autorul însuși admite „o doză mai mare sau mai mică de relativitate" (p. 152): — funcții sintactice identifi-

cabile în primul rînd după informaţia de natură gramaticală ; — funcţii sintactice identificabile în primul rînd după informaţia de natură semantică ; — funcţii sintactice identificabile prin luarea în consideraţie în egală măsură a informaţiei gramaticale şi a informaţiei semantice.

În general, părţile de propoziţie şi propoziţiile care le corespund urmează aceeaşi schemă de prezentare cu cea din *Gramatica Academiei*. La părţile de propoziţie se dă definiţia, se fac — acolo unde este cazul — clasificări, se indică părţile de vorbire prin care se exprimă. În ceea ce priveşte propoziţiile, se dă definiţia, se fac precizările pe care aceasta le comportă şi se discută elementele de relaţie prin care se introduc.

Chestiunile de interpretare, avînd în vedere că avem a face cu „ipoteze", le lăsăm la aprecierea cititorului.

O importanţă deosebită se acordă topicii, care, adesea, constituie argumentul unei soluţii. De pildă, la p. 193, luînd în discuţie topica, autorul ajunge la concluzia că „adverbul *sigur* nu poate constitui o caracteristică a subiectului" (sic !), deci nu este nume predicativ. Într-adevăr, topica influenţează adesea sensul unei propoziţii sau fraze şi poate fi luată ca punct de plecare în interpretarea unor situaţii, dar, în cazul limbii române, care păstrează încă un înalt grad de sintetism, ea nu oferă explicaţia suficientă.

Citărn următorul pasaj de la pagina 362 : „Fără a nega importanţa terminologiei de specialitate, credem, totuşi, că termenul cu care este denumită o realitate într-o ştiinţă oarecare are importanţă secundară, datorită faptului că în general terminologia de specialitate are caracter convenţional." Această afirmaţie — justă — este însă deseori contrazisă de ceea ce întîlnim în paginile cărţii. Autorul propune noi denumiri, le argumentează, le comentează pe cele anterioare (v. p. 50 propoziţiile „monomembre insuficiente", p. 103 „substitute de propoziţii", p. 294 „complementul de mijloc" — pentru a da doar cîteva exemple).

Lucrarea se adresează „vorbitorilor de limbă română şi nu acelora care învaţă limba română ca pe o limbă străină" *(Postfaţă)*, atenţia concentrîndu-se asupra fenomenului gramatical românesc, nu şi asupra mecanismului de generare a enunţurilor. Nu se specifică însă nicăieri nivelul de cunoştinţe căruia i se adresează lucrarea.

Specialiştii în domeniul lingvisticii vor face, desigur, o critică a cărţii. Celor mai puţin avizaţi, însă, ţinem să le atragem atenţia asupra faptului că există în lucrare unele puncte de vedere prea personale ale autorului, care se detaşează astfel de curentul general de opinii cu privire la o problemă sau alta, precum şi asupra unor erori de analiză şi de interpretare.

P. 29—30, 37 : Pentru toate propoziţiile interogative directe, autorul distinge un singur tip de intonaţie : „intonaţie interogativă, unde apare o curbă melodică ascendentă". Or, se ştie că intonaţia interogativelor totale nu este aceeaşi cu a interogativelor parţiale şi că intonaţia ascendentă caracterizează numai interogativele totale.

P. 63 : Categoria de „propoziţie principală neindependentă propriu-zisă insuficientă" (lăsînd la o parte terminologia greoaie şi spiritul excesiv clasificator al autorului) ar fi devenit mult mai clară şi mai precis delimitată dacă s-ar fi introdus conceptul de *determinare obligatorie/facultativă*. Din această perspectivă, nu toate regentele completivelor directe sînt insuficiente (cum afirmă autorul), ci numai acelea care cer un determinant obiect direct obligatoriu. Deci, în fraza *El învaţă ce şi-a*

propus, regenta este „suficientă", dar în fraza *El consideră că a greșit*, regenta este „insuficientă". De altfel, ideea „insuficiență" este reluată de autor la p. 71—72, unde se introduce distincția „indispensabil/facultativ", sub numele de : „Propoziții subordonate indispensabil regentei/propoziții subordonate facultative regentei". Nu reiese, însă, dacă aceste clase acoperă pe cele anterioare sau sînt clase distincte de cele dintîi.

P. 82 : Autorul include nejustificat în categoria „cuvintelor-morfem" și „prepozițiile pentru categoria gramaticală a cazului *(contra curentului, mulțumită ajutorului)*", nefăcînd distincție între prepozițiile *a* și *la*, care, într-adevăr, servesc la exprimarea unor raporturi cazuale, și celelalte prepoziții, care „cer" numele cu care se combină un anumit caz.

P. 90—91 : Niciodată Gabriela Pană Dindelegan n-a susținut că în gramatica românească ar exista „o singură parte de propoziție, predicatul" (vezi, de exemplu, *Sintaxa transformațională a grupului verbal în limba română*, p. 15, și *Sintaxa limbii române. Sintaxa grupului verbal*, p. 75, unde, pe lîngă predicat se menționează și funcțiile de subiect, obiect direct, obiect secundar, obiect indirect, obiect prepozițional, atributiv, circumstanțial). Autoarea la care se referă C. Dimitriu susține, pentru grupul verbal, o subordonare a acestora față de centrul verbal, inclusiv o subordonare a subiectului, ceea ce este cu totul altceva. Autorul confundă conceptul de *parte de propoziție* cu conceptul mai nou de *grup sintactic* (grup verbal sau grup predicativ, de exemplu), ultimul fiind o organizare sintactică în jurul unui centru, conținînd mai multe părți de propoziție (respectiv mai multe funcții sintactice).

P. 100—101 : Autorul introduce conceptul de „substitute de propoziții sau fraze" pentru propozițiile de tipul : *pa !, desigur*, deci pentru construcții de tip neanalizabil. Nu credem că termenul de *substitut* este potrivit, întrucît clasa largă a „substitutelor" presupune anumite caracteristici (printre altele, decodarea mediată, prin raportare la un context anterior) care nu sînt satisfăcute aici.

P. 155 : Gruparea *celuia ce* nu intră în aceeași serie cu *cui* și *căruia*, fiind, după cum se știe, analizabilă.

P. 158 : Segmentele *al, a, ai, ale* pot funcționa ca substitute și, deci, ca pronume și în alte contexte decît cel de nominativ. Faptul că situația nu s-a semnalat pînă acum decît pentru nominativ nu este un argument în măsură să anuleze funcția lor de substitute. În comentariul autorului se mai face eroarea de a se confunda stadiul de dezvoltare a limbii („nu se poate vorbi *în momentul actual al limbii...*" (s.n.) cu stadiul de dezvoltare a interpretării limbii, deci cu stadiul de dezvoltare a gramaticii.

P. 196 : Interpretarea numelui predicativ ca funcție sintactică de sine stătătoare, susținută în timpul din urmă de mai mulți cercetători (v. E. Vasiliu, Sanda Golopenția-Eretescu, *Sintaxa transformațională a limbii române*, Edit. Academiei, 1969, p. 99—101, unde se discută expansiunea Copulă⌢Predicativ ; Valeria Guțu Romalo, *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, Edit. Didactică și Pedagogică, 1973, p. 133) ; Gabriela Pană Dindelegan, *Sintaxa transformațională a grupului verbal în limba română*, Edit. Academiei, 1974, p. 133 și urm.), se întemeiază atît pe argumente lexicale, cît și gramaticale. Verbul copulativ nu este singura situație sintactică în care prezența unor compliniri este absolut necesară, complinirea avînd și rolul de a modifica sensul verbului. Toate verbele cu un determinant obligatoriu se găsesc în

aceeași situație lexicală. Din punct de vedere sintactic vecinătatea numelui predicativ este „cerută" de regimul verbului-centru, în aceeași măsură în care alte verbe „cer" complemente directe sau indirecte în dativ, indirect-prepoziționale etc. Argumentul hotărîtor al autorului: „verbul singur transmite altă informație semantică decît verbul însoțit de numele predicativ" (v. p. 198) este, după cum arătam înainte, neconcludent, întrucît și alte „verbe singure" sînt în aceeași situație, schimbîndu-și sensul în construcție cu un determinant (v. exemplele: *El vede/ El vede de casă, El răspunde/ El răspunde de gazeta de perete/ Durerea răspunde în spate etc.).*

P. 226: În locul atributului prepozițional autorul propune termenul de „atribut substantival în acuzativ" (sau „acuzativul" — termen nerecomandabil). Autorul pierde din vedere faptul că în clasificarea atributelor substantivale și pronominale criteriul care intervine nu este cel al cazului substantivului sau al pronumelui, ci mijlocul de realizare a relației de subordonare față de regent: caz sau prepoziție. Faptul că unele atribute precedate de prepoziție stau în genitiv (ex.: *atitudinea contra agresiunii)* se explică prin regimul prepoziției, neavînd nimic a face cu calitatea de atribut a determinantului.

P. 262: Definiția complementului de agent este nesatisfăcătoare. Simpla specificare, printre elementele regente, a adjectivului este insuficientă; trebuia adăugat în ce situație un adjectiv este apt de a primi un complement de agent. Partea semantică a definiției este și mai neconcludentă: „indicînd elementul activ (?) în legătură cu acțiunea sau caracteristica regentă".

Conceptul de „perifrază" abundă în comentariile autorului, care apreciază că supinul *de constatat,* din construcția *sărăcie ... ușor de constatat* este „perifrază adjectivală".

P. 263: Gruparea *de faptul că* este o secvență analizabilă, deci nu poate fi discutată printre elementele introductive ale unei propoziții completive de agent.

P. 358 și urm.: În analiza elementului predicativ suplimentar (numit atribut circumstanțial, în această carte), autorul nu aduce în discuție o caracteristică esențială a acestuia: natura „transformată" și „eliptică" a construcției. Toate construcțiile cu element predicativ suplimentar provin din două propoziții, prin diverse modalități de exprimare a unei predicații (v. Laura Vasiliu, *Double subordination syntaxique" et „ellipse",* în RRL, XV (1970), 5, p. 519 și urm. și Gabriela Pană Dindelegan, *Sintaxa limbii române. Sintaxa grupului verbal,* București, 1976, p. 165.

Ne oprim aici cu observațiile noastre. Puncte discutabile în interpretarea lingvistică dată de C. Dimitriu mai există însă în lucrare. Cu rezervele formulate, *Gramatica limbii române explicată* poate fi folosită și de către cititorii mai puțin avizați, care vor găsi, adunate în paginile cărții, alături de ipotezele propuse de autor, opiniile cîtorva cercetători români asupra unor probleme de sintaxă.

ANDRA ȘERBĂNESCU

G. GRUIȚĂ

Acordul în limba română
București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, 202 p.

Studierea acordului în limba română pune numeroase probleme, reprezentînd unul dintre cele mai generoase subiecte pentru cercetător. În lingvistica românească, lucrarea lui G. Gruiță este unica monografie de proporții consacrată examinării aprofundate a acestei teme.

Cartea se deschide cu *Prefața* autorului (p. 5—7), în care sînt expuse : scopul lucrării, principiile fundamentale de examinare a faptelor de limbă (cercetate în diacronie — din secolul al XVI-lea pînă în cel de-al XX-lea —, și în sincronie, atît în perspectiva diferitelor stiluri funcționale ale limbii, cît și sub aspectele varietăților ei dialectale).

Lucrarea propriu-zisă cuprinde două părți (partea întîi : *Considerații generale*, p. 11—42 ; partea a doua : *Reguli de acord*, p. 43—160). *Concluziile generale* (p. 161—165), urmate de o bogată *Bibliografie* (p. 166—184), un *Indice de materii* (p. 185—188) și un *Rezumat* (p. 189—202) în limba franceză, încheie lucrarea.

Considerațiile generale cuprind două secțiuni. Prima, *Conceptul de acord* (p. 11—24), propune, în urma unor delimitări succesive, cuprinzînd în cea mai mare parte contribuții originale ale autorului („categorii deictice — categorii anaforice", „acord sintagmatic — acord paradigmatic"), o definiție adecvată a noțiunii. A doua secțiune, *Tipuri de acord* (p. 25—32), precizează marea varietate tipologică a realizării acordului (în funcție de topică, de caracterul monomembru sau plurimembru al termenului A, de diversitatea trăsăturilor semantice și gramaticale ale termenilor A și B).

Pornind de la tipurile tradiționale de acord [1], autorul operează o structurare mai riguroasă, stabilind astfel două tipuri principale : 1) acordul gramatical (acord după formă, de ex. *studentă harnică*) și 2) acordul nongramatical (acord după înțeles, de ex. *Lupu e cea mai silitoare*, și acord prin atracție, de ex. *Liderul clasamentului, echipa X, a fost învinsă*) ; alături de acestea consemnează și existența dezacordului. În *Observația* de la p. 31—32, autorul subliniază că exclude sinonimia : gramatical = corect ; dezacord = greșeală de acord, ceea ce dovedește încă o dată dificultatea de a utiliza în acest domeniu anumite criterii absolute.

Partea întîi se încheie cu *Note* substanțiale (p. 32—40) care evidențiază a doua calitate esențială a cărții — informația vastă ; afirmațiile autorului sînt susținute prin citate, scheme etc.

Partea a II-a ocupă spațiul cel mai larg al lucrării (p. 43—161), pentru că aici G. Gruiță tratează subiectul propriu-zis : *Regulile de acord*. Capitolul I, *Termenul B este un verb (A = monomembru)*, p. 43—87, pornește de la regula generală — acordul în număr și persoană, „normă fundamentală a sintaxei românești". Sînt discutate abaterile de la normă și folosirea lor conștientă de către scriitori ca procedeu stilistic, precum și evoluția acordului în limba literară, în diacronie („analizînd textele românești fără să ținem seama de această dinamică a morfologiei verbale, am putea considera că mijlocul secolului al XIX-lea ar reprezenta în istoria limbii române momentul de vîrf al dezacordului", p. 45). La fel se pune problema și pentru acordul din graiurile populare, unde omonimia formelor verbale de persoana a III-a sg. și pl. „este și azi o normă morfologică generală pentru indicativ prezent" (p. 45). Criteriul dominant în funcție de care se studiază diferitele moduri de realizare a acordului este în acest capitol de natură morfologică (A este substantiv colectiv, nume propriu, termen de reverență, adjectiv substantivat, pronume nehotărît, pronume relativ etc.), corelat cu un criteriu semantic (în interpretarea substantivelor colective complete și incomplete).

[1] Vezi *Gramatica limbii române*, II, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966, p. 80.

Al II-lea capitol, *Termenul B este un verb (A = plurimembru)* (p. 81—114), este structurat după criterii predominant semantice (raportul dintre elementele constitutive ale lui A, raportul dintre acestea din punctul de vedere al acțiunii, stării, calității exprimate de B), alături de care există și criterii lexico-gramaticale (aplicate ambilor termeni), precum și criteriul topicii. Autorul include aici și unele situații speciale: A resimțit în mod fals ca plurimembru (determinanții adjectivali comuni ai constituenților lui A, de ex. *marea lor complexitate și diversitate fac*, A este un termen plurimembru fals, de ex. *și el ca și mine trăim* etc.).

În capitolul al III-lea, *Termenul B este un adjectiv* (p. 115—154), se urmărește acordul în funcție de categoriile gramaticale specifice acordului lui B realizat prin adjectiv: acordul în caz (în sintagme masculine și în sintagme feminine), și acordul în gen și număr. Acordul în gen și număr este urmărit în diverse contexte: A prezintă contradicția conținut — formă (de ex. *oricît îi era de nesimpatic sluga*), A este un termen plurimembru (de ex. *nici o îngrădire și nici o deosebire nu sînt îngăduite*), termenul B este interpretat ca un cuvînt neflexibil (de ex. *dată fiind corespondența și dat fiind corespondența*), *cazuri speciale*[2], de ex. *aceasta e valabil și pentru învățămîntul superior* etc.).

Notele (p. 154—160) conțin trimiteri la lucrări de lingvistică și istoria limbii în care se dă o altă interpretare faptelor prezentate; răspunzînd aici unor posibile obiecții (nota 13, p. 135), autorul consolidează afirmațiile teoretice din prima parte a lucrării.

Concluziile generale (p. 161—165) încheie demersul analitic propriu-zis al cărții de față: procedeul sintactic al acordului evoluează perfecționîndu-se; acordul *ad sensum* este preferat de logica limbii; controlul prezenței sau absenței articolului definit în oscilația dintre acordul gramatical și cel nongramatical; restrîngerea sferei acordului prin atracție; renunțarea la iterația cazuală; exigența crescîndă în iterația de gen, număr și persoană; consolidarea autorității normei prin creșterea nivelului cultural al vorbitorilor.

Bibliografia. Studii și articole (p. 166—177) acoperă o arie vastă, dînd lucrării un solid suport teoretic și de fapte; se remarcă studiile dedicate problemei acordului de către autor între 1969 și 1978.

Izvoarele (p. 178—188) sînt de două feluri: *Volume* (literatură veche, culegeri de folclor, istorie, poezie, proză și teatru) și *Ziare și reviste* (lingvistică, politică, artă, sport etc.).

Tehnica observațiilor plasate la sfîrșitul fiecărui paragraf conferă un caracter deschis lucrării, posibilitatea abordării unor ipoteze diferite; tot aici se fac majoritatea însemnărilor asupra tendințelor limbii actuale (ex. p. 68), se dau explicații suplimentare (p. 134—135) etc. Un rol deosebit are ultima *Observație* (p. 149—154), atît prin extensie, cît și prin problema abordată — acordul pronumelui semidependent, „așa-zisul articol posesiv genitival". Se aduce astfel o corectare nuanțată a perspectivei de abordare (în capitolul al III-lea, B = adjectiv)[3]; de ex., sînt semnalate uzurile improprii de tipul: *cablurile de susținere pe verticală al liftului* sau *o acțiune a cărui efect* etc.

[2] Nu apare situația B = adjectiv compus (ex. *verde-cenușiu* etc.).

[3] Autorul îl consideră pe *al* pronume semiindependent, deci îl include în sfera acordului paradigmatic (vezi p. 152).

Caracterul descriptiv al cercetării nu exclude unele îndrumări normative, implicite.

Demersul teoretic al autorului este condus cu acribie, ca de exemplu în procesul de elaborare a definiției acordului : de la constatarea că „transparența termenului" și „evidența sistemului de funcționare a procedeului" au dus la definiții nesatisfăcătoare ale conceptului, se ajunge la următoarea definiție : „mijloc de sudare a unităților enunțului prin repetarea unor categorii gramaticale, avînd în subsidiar și rolul implicit de conservare a informației" (p. 24).

Natura strict intrapropozițională a acordului este justificată de autor în perspectivă generativ-transformațională, corectînd astfel concepția mai veche asupra existenței unui acord interpropozițional (p. 34—35) ; de ex. în fraza *Elevul a primit nota 8, dar lui nu-i convenea,* pronumele personal în cazul dativ *lui* nu se acordă interpropozițional cu substantivul *elevul,* de altfel în cazul nominativ, ci cu forma de dativ, subînțeleasă, *elevului,* tipul de acord fiind în același timp intrapropozițional și paradigmatic.

Demonstrarea naturii strict intrapropoziționale a acordului se face introducînd conceptul de acord paradigmatic [4] : acordul sintagmatic A → B (pronume → adjectiv, verb) *in praesentia,* e precedat de un acord de aspect paradigmatic (substantiv → pronume), *in absentia,* întrucît numai termenul acordat apare în enunț (p. 18) [5].

Dificultățile de clasificare morfologică se traduc într-o inconsecvență de terminologie, cu efecte asupra noțiunii de acord : la p. 18 articolul este denumit „categorie a determinării" (urmează un exemplu de acord în articol din limba veche) ; la p. 24 articolul devine „clasă asimilată adjectivului", iar în nota 76, p. 40 se constată un acord „intern" între substantiv și articol ; „așa-zisul articol posesiv (genitival)", p. 149 ; pronume semiindependent, p. 149 ; articol-pronume, p. 151 etc.

Un merit deosebit al lucrării este abordarea la nivel morfologic a acordului ; astfel expunerea se simplifică, mai cu seamă în cazul termenului B exprimat prin verb (în *Gramatica Academiei* există perspectiva sintactică a acordului, astfel încît B = predicat nominal sau predicat verbal la diateza pasivă se acordă și în gen cu subiectul).

Fără îndoială că metoda și terminologia lucrării de față, adecvate problemei acordului în limba română, vor trezi interes din partea cercetătorilor limbii.

Lucrarea poate fi consultată în egală măsură și cu folos de categorii foarte diverse de cititori, cu toții „interesați de corectitudinea și claritatea exprimării scrise sau orale".

MARIANA BARA

[4] Acordul ca procedeu sintactic este numai de natură sintagmatică ; vezi și : *Gramatica limbii române,* București, Editura Academiei R.S.R., 1966, vol. II, p. 80 ; Georges Galichet, *Grammaire structurale du français moderne,* Paris, 1971, p. 127, p. 142 ; Jean Dubois, *Dictionnaire de linguistique,* Paris, 1972 ; *Le Langage,* Paris, 1973, numește acordul o transformare, care „transmite" categoria de număr determinantului ; cf. și D.E. Rozental', -Telemova, *Slovar'-spravočnik lingvističeskix terminov,* Moskva, 1976, p. 437.

[5] La nivelul demonstrației de mai sus, noțiunea de *acord paradigmatic* este convingătoare, dar ar trebui supusă unor disocieri și studii aprofundate.

JOSÉ ANTONIO VALENZUELA CERVERA

Estructúra de la comunicación narrativa Universidad de Murcia, 1980, 28 p.

Rezultatul unei teze de doctorat, lucrarea lui José Antonio Valenzuela Cervera, *Estructúra de la comunicación narrativa* (Universidad de Murcia, 1980) abordează problema textului narativ pornind de la examinarea verbului. Meritul acestei cercetări este încercarea de a sistematiza diferitele concepte ale analizei narațiunii, prin raportarea lor la elemente de expresie, și anume la timpurile verbale. De altfel, verbul este considerat caracteristic narațiunii, diferența specifică a genului narativ față de poezie și teatru : „Lirica și drama se folosesc de alte mijloace, sînt manifestări distincte din punct de vedere structural. Numai narațiunea se constituie ca discurs specific grație verbului" [1]. (p. 28). Această descriere a discursului narativ prin prisma timpurilor verbale și a opoziției actual/inactual duce la desprinderea particularităților comunicării narative, la elaborarea unei teorii interesante pentru domeniul naratologiei.

Lucrarea are trei mari părți : I. *Los planos según el contenido* (p. 5—9) ; II. *Estructúra de la comunicación narrativa* (p. 9—21) ; III. *Algunas tesis* (p. 21—28), fiecare dintre ele cuprinzînd mai multe capitole.

În prima parte, Cervera stabilește existența, în cadrul oricărui text narativ, a două planuri, care rezultă, în primul rînd, dintr-o proiecție a elementelor de expresie : cel dintîi este constituit de apariția verbelor la perfectul simplu, „organizate într-o secvență temporală bine delimitată de aspect" (p. 5), în timp ce verbele la imperfect definesc structura sintagmatică a celui de-al doilea. Primul plan, caracterizat de noțiunea de „prezent dinamic" este o înlănțuire de acțiuni, întreruptă uneori de intervențiile planului al doilea, care conține descrierea și „vocea naratorului". De aici, distincția între planuri din punctul de vedere al conținutului : celui dintîi îi corespunde *povestirea* („historia" sau „suceso"), celui de-al doilea *descrierile* și *cuvintele naratorului* („las descripciones y la palabra o intervenciones del narrador") [2]. Este de remarcat că, din perspectiva timpurilor verbale, autorul ajunge la o separare netă a descrierii de narațiunea propriu-zisă, cu precizarea că planurile formale și cele de conținut sînt paralele, dar nu coincid. Este contrazisă, astfel, teza lui G. Genette, care includea în noțiunea de povestire toate formele reprezentării literare, descrierea fiind „doar unul din aspectele sale" [3].

Stabilirea celor două planuri permite, în partea a doua, punerea în discuție a unor probleme esențiale : dialogurile personajelor și analiza conținutului care corespunde planului al doilea (deci descrierile și, în general, intervențiile naratorului). Opinia cercetătorului spaniol este că faptele narate („los hechos de la historia") și actele lingvistice ale personajelor („los actos lingüísticos o «dichos» de los personajes") se situează

[1] „La lírica y el drama se valen de otros medios, son manifestaciones estructuralmente distintas. Sólo la narración se constituye como discurso específico merced al verbo."

[2] Cf. deosebirea dintre „povestire" (engl. *telling*) și „prezentare" (engl. *showing*) cu care operează Norman Friedman, *Point of View in Fiction. The Development of a Critical Concept*, citat apud B. Cazacu, *De ce lectura modernă a textului narativ ? Modalități narative și implicații lingvistice*, în *Lectura modernă a textului narativ*, București, 1978, p. 14.

[3] Cf. G. Genette, *Figuri*, București, 1978, p. 158.

pe aceeași linie a prezentului dinamic. Dialogurile nu numai că nu rup prezentul dinamic, dar cu ajutorul lor acesta dobîndește o mai intensă asemănare cu timpul reprezentat.

Așa cum procedează mulți exegeți moderni, și în lucrarea de față este luată în considerație atitudinea lectorului, care față de ansamblul de text narativ-descriptiv „se situează într-un mod asemănător atitudinii pe care o are în perceperea realității, acceptîndu-i existența, dînd credit conținutului limbajului" (p. 11), fapt care face posibilă ficțiunea ; în schimb, cuvintele personajelor nu se bucură de același credit din partea cititorului.

A doua parte a lucrării oferă și o explicare pe larg a distincției nete pe care o face autorul între descriere și povestire, distincție bazată pe faptul că povestirea este o secvență de acțiuni organizată conform unei articulații temporale a seriilor verbale, în timp ce descrierea prezintă ființe și acțiuni care nu se încadrează într-o linie temporală. Deși consideră că amîndouă sînt specii ale aceluiași tip de discurs, Valenzuela Cervera nu este de acord cu teza lui Genette (vezi *supra*), aducînd drept argument elementele de expresie : folosirea unor timpuri verbale specifice.

Specificul comunicării narative este reliefat printr-o paralelă cu opera dramatică, deosebirea fundamentală fiind următoarea : mijloacele imitației în teatru sînt totdeauna iconice, în timp ce în narațiune totul este convertit în cuvinte : „Narațiunea conține în baza sa o structură de comunicare lingvistică internă textului și, în consecință, un vorbitor fictiv. Lectorul dobîndește propria sa situație de destinatar, se convertește în participant la o situație de comunicare fictivă." (p. 21). Ideea amintește de teoria lui Roger Fowler privitoare la angajarea cititorului față de poem — „the reader's engagement with the poem as speech act" [4].

În sfîrșit, partea a treia a lucrării este o expunere a principalelor teze ale lui Valenzuela Cervera, însoțită de scheme care sistematizează distribuția timpurilor verbale în planurile narațiunii.

Pornind, așadar, de la elemente de expresie (timpurile verbale) José Antonio Valenzuela Cervera ajunge să identifice, în interiorul textului narativ, trei straturi (logice, structurale și lingvistice în același timp) : *discursul mimetic* (cu cele două planuri — povestire și descriere), *discursul personajelor* și *discursul naratorului*.

Contribuția cercetătorului spaniol prezită interes, oferind o teorie, în anumite limite, originală asupra textului narativ, fundamentată pe principii lingvistice. Lucrarea reușește să dea o imagine coerentă a acestei teorii, în ciuda aspectului eliptic impus de însuși statutul de rezumat al tezei de doctorat.

MIRCEA VASILESCU

IERONIM TĂTARU

Comentarii stilistice și literare
București, Editura Didactică și Pedagogică, 1983, 128 p.

Consecventă profilului ei, Editura Didactică și Pedagogică ne oferă prin cartea lui Ieronim Tătaru, *Comentarii stilistice și literare*, o prețioasă suită de studii ce se adresează atît profesorilor de limba și literatura română, studenților filologi, elevilor orientați spre studiile de filologie, cît și tuturor iubitorilor literaturii române.

[4] Cf. Roger Fowler, *"The Reader" — A Linguistic View*, în *Cahiers roumains d'études littéraires. Lecture et lectures*, 4, 1977, p. 47—60.

Cele 11 studii cuprinse în volum (majoritatea lor apărute, fragmentar sau integral, într-o primă variantă, în diverse publicații) se referă la opere literare ce acoperă o bună parte din literatura română, începînd cu Costache Negruzzi și ajungînd pînă la scriitorii contemporani (Geo Bogza, Miron Radu Paraschivescu, Ștefan Bănulescu). Ele sînt consacrate fie cercetării unor opere literare în proză *(Mihnea-Vodă cel Rău* de Alexandru Odobescu, *Justiție* de I. L. Caragiale), fie unor poezii *(Lacustră* de George Bacovia, *Joc secund* de Ion Barbu), avînd un caracter sintetic, de cercetare a unui motiv *(Imaginea plopului în poezia lui Tudor Arghezi)* sau unul analitic (Tudor Arghezi, *Două stepe*). De asemenea, întîlnim o îmbinare fericită între metoda de analiză stilistică tradițională și cea structuralistă ; de fapt, unul din studii, cel referitor la romanul lui Zaharia Stancu, *Ce mult te-am iubit,* are ca subtitlu : *Două metode în analiza structurii narative.*

Limba și stilul scrierilor lui Negruzzi este analizat din perspectivă sincronică, urmărindu-se prezentarea structurii stilistice a operei scriitorului moldovean și a unor funcții artistice ale acestei structuri, iar din punct de vedere diacronic se stabilesc o serie de relații între stilul lui Negruzzi și acela al altor scriitori români clasici. Se fac numeroase referiri la stabilitatea sau instabilitatea unităților lexicale din opera lui Negruzzi, care sînt raportate la cele din limba literară actuală. Trăsătura esențială a artei sale — precizează Ieronim Tătaru — „trebuie căutată în iscusința scriitorului de a alege tocmai acele cuvinte care evocă cel mai bine locurile și oamenii din deosebite timpuri" (p. 24).

După numeroase cercetări pertinente referitoare la „scenele istorice" ale lui Odobescu s-ar părea că nu mai este nimic de adăugat. Meritul lui Ieronim Tătaru stă în faptul că, prin abordarea directă a textului literar, a reușit să aducă un element nou ce luminează dintr-un unghi inedit nuvela *Mihnea-Vodă cel Rău.* Este vorba de acel „suflu al morții" ce se reflectă nu numai în segmente ale povestirii, ci și în ansamblul ei.

În analiza schiței *Justiție* sînt relevate cu deosebită acuitate stilistică atît deteriorări ale limbajului, cît și impasuri ale comunicării la eroii lui I. L. Caragiale.

Creația argheziană face obiectul a două din studiile volumului. După ce arată că termenul „plop", încadrat unor unități stilistice și tematice, cu valori plastice, metaforice și simbolice, figurează în 36 de poeme argheziene, Ieronim Tătaru trece la o amplă cercetare a acestora, ajungînd la concluzia că imaginea plopului este întîlnită mai ales în poezia cu caracter filozofic și erotic, și numai întîmplător în creațiile sale cu alte teme. Regretăm că spațiul restrîns nu ne permite să insistăm asupra acestui studiu ce constituie un model de analiză a unui „cuvînt-imagine" din creația poetică a lui Tudor Arghezi. Cealaltă cercetare este o minuțioasă analiză stilistică a poeziei *Două stepe.*

Pornind de la funcția poetică a cuvîntului și de la faptul că acesta — ca element al structurii poetice — devine factor definitoriu de stil, în cazul *Jocului secund,* și cheamă alte cuvinte din alte creații ale volumului, Ieronim Tătaru consideră că se constituie astfel „o sferă semantică ce traduce un concept al poeticii lui Ion Barbu" (p. 70).

Referindu-se la creația lui Geo Bogza, în general, și la *Țara de piatră,* în special, Ieronim Tătaru îi evidențiază filonul poetic profund. Iar „dincolo de figurile stilistice și procedeele retorice atît de frecvente în proza sa avîntată,

se constituie imaginea revelatoare a lumii pe care scriitorul, avid s-o cunoască, *o simte* în locurile ei *fierbinți*, dar o și contemplă, căutînd în diversitatea înfățișării ei factorii care îi dau unitatea și permanența" (p. 86).

Pornind de la metodologia cercetării stilistice a lexicului (prezentată în volumul *Studii de poetică și stilistică*, 1966), autorul realizează o interesantă analiză a vocabularului poemelor din volumul *Cîntece țigănești* de Miron Radu Paraschivescu, alcătuind o serie de tabele referitoare la: indicele de frecvențe al vocabularului, structura părților de vorbire care compun vocabularul, cuvintele-cheie ale textului, gruparea cuvintelor textului pe motive și sfere semantice, statistica rimelor. Analiza din această perspectivă a poemului *Cîntic de nuntă* aduce un argument peremptoriu în favoarea unor atare studii.

Referindu-se la nuvela *Dropia* a lui Ștefan Bănulescu, autorul demonstrează că aceasta are un filon liric „subteran", implicat discursului narativ, niciodată expres.

Prin această carte, cu un titlu aparent modest, Ieronim Tătaru se dovedește un stilistician avizat, stăpîn pe metodele de cercetare a textului literar.

C. NEGREANU

VASILE FRĂȚILĂ

Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe valea inferioară a Tîrnavelor

Tipografia Universității din Timișoara, 1982.

După un curs universitar care dezbate problemele teoretice ale disciplinei[1] și după o anexă cuprinzînd texte dialectale[2], Vasile Frățilă ne reține atenția cu o monografie dedicată graiului său natal, de pe valea Tîrnavelor.

Apărută sub forma unui curs special, monografia are aproape 300 de p., la care se adaugă o bibliografie de circa 400 de titluri, un indice de autori și altul de cuvinte. Din păcate, din cauza spațiului tipografic limitat, autorul a fost silit să renunțe la cîteva secțiuni importante ale lucrării: onomastica, glosarul și textele dialectale. Chiar și în forma în care a apărut, însă, monografia oferă o imagine cuprinzătoare a zonei investigate.

Cum se arată în *Cuvînt înainte*, scopul cursului a fost acela de a-i iniția pe studenți în cercetarea dialectologică în vederea alcătuirii de monografii, dar lucrarea îi poate interesa și pe profesorii de limba română, ca și pe specialiștii în lingvistică. Cum s-a observat, geografia lingvistică nu a făcut inutile cercetările de tip monografic, dialectologia contemporană apelînd la ambele direcții de investigare a graiurilor. Și cum monografiile dialectale nu sînt numeroase, iar particularitățile limbii populare dispar treptat sub presiunea unificatoare a limbii literare, nu putem decît să salutăm această nouă lucrare, care se impune atît din punct de vedere didactic, cît și din punct de vedere științific.

Autorul a urmat modelul valoroaselor monografii alcătuite în trecut de alți cercetători de la noi. Astfel, lucrarea cuprinde un capitol introductiv (p. 1—34), în care se prezintă zona anchetată și metodele de cercetare, un capitol de fonetică (p. 35—109), unul referitor la sistemul fonologic (p. 110—118), un capitol despre morfologie și sintaxă (p. 119—156), altul privind formarea cuvintelor (p. 157—170) și, în sfîrșit, unul

[1] *Dialectologia limbii române*, Timișoara, partea I, 1977, 157 p.

[2] *Texte dialectale și glosar*, Timișoara, 1981, 230 p.

rezervat lexicului (p. 170—252). Cum se vede, față de monografiile „clasice", nou în structura lucrării este doar capitolul de fonologie, de altfel cel mai restrîns. Agăugăm faptul că lucrarea cuprinde și numeroase hărți, redactate pe baza atlaselor lingvistice publicate pînă acum, binevenite pentru ilustrarea faptelor prezentate de autor.

Cine parcurge monografia rămîne impresionat de mulțimea și varietatea informațiilor teoretice, bibliografice, ca și de bogatul material faptic, cules de autor de pe teren prin anchete directe. Lucrarea este rodul unei munci îndelungate, concretizată mai întîi în forma unei teze de doctorat, astfel că rezultatele cercetărilor au beneficiat de o dublă confruntare cu exigențele specialiștilor. Nu se poate trece cu vederea peste ordonarea atentă a materialului cules, peste aprecierea sigură a fiecărui element și peste interpretarea personală, dar convingătoare a ansamblului avut în vedere. Autorul aduce contribuții noi la teoria repartiției dialectale a dacoromânei. Din acest punct de vedere, lucrarea nu are în vedere exclusiv zona cercetată, ci toate diviziunile spațiale ale dacoromânei, nefiind o contribuție numai descriptivă, ci și interpretativă. Graiul de pe Tîrnave nu ține de subdialectul muntean, cum s-a crezut, ci de graiurile transilvănene de centru și sud, situate între Mureș, Strei, Olt și Carpații Orientali. Autorul combate părerea că Transilvania nu are particularități dialectale proprii și aduce în discuție și elemente ca: apariția unor vocale cu timbru deschis, păstrarea lui *t* etimologic în *cîne, pîne, mîne*; *a* protonic > *ă* în *căzan, păpuc*; accentuarea pe tulpina verbului în *blástăm, măsuri*; prezența lui *u* în *a durmi*; intonație; accentul muzical; rostirea alungită a vocalelor accentuate; ritmul specific al rostirii din această provincie istorică ș.a. Pe baza unor astfel de particularități se distinge un grup dialectal transilvănean, în interiorul căruia se delimitează patru graiuri mari: 1) crișean, 2) maramureșean, 3) ardelenesc de nord-vest și 4) ardelenesc de centru și sud. Evident, în cursul secolelor, înfățișarea graiurilor dacoromânești a suferit modificări. Sînt interesante și considerațiile de ordin istoric ale autorului (vezi *Concluzii*, p. 269 și urm.). Se consideră că graiurile ardelenești de centru și sud, cercetate în lucrare, s-au diferențiat de cele muntenești încă înainte de secolele IX—XII. Aceste graiuri se disting și prin conservarea unor elemente lexicale de origine latină.

Trebuie să amintim că graiurile de pe Tîrnave au mai stat în atenția unor cercetători în trecut. Primul lingvist care a făcut anchete în zonă a fost Gustav Weigand, interesat în primul rînd de fapte fonetice, dar care face și cîteva observații de morfologie și adaugă un glosar. Materialul cules a fost valorificat de romanistul german în monografia *Körösch und Morosch Dialekte Jahresbericht*, IV (1897), p. 250—336. Vasile Frățilă a avut prilejul să compare faptele actuale cu cele surprinse cu aproape un secol înainte. De asemenea se au în vedere glosarele alcătuite de A. Viciu și Ion Micu-Moldovanu, folclorul cules de Ion Mușlea și Gh. Cernea. În sfîrșit, Sever Pop și Emil Petrovici au anchetat cîte o localitate din zonă pentru *Atlasul lingvistic român*. Tot acest material a fost corect interpretat în noua monografie, incomparabil mai bogată în fapte de limbă și cu multe nuanțări noi, originale.

Chiar în eventualitatea unor interpretări diferite, în viitor, a unui fapt ori altul din lucrare, datorate altor specialiști, monografia semnată de Vasile Frățilă merită toată atenția și credem că va fi bine primită de cei cărora li se adresează (vezi și recenzia semnată

de Șt. Giosu în *Cronica* din 17 dec. 1982, p. 5). De aceea ar fi de dorit ca monografia să reapară sub formă tipărită, pentru a fi accesibilă unui cerc mai larg de cititori.

AUREL SCOROBETE

CORNELIA PAPACOSTEA-DANIELOPOLU

Literatura în limba greacă din Principatele Române. 1774—1830

București, Editura Minerva, 1982, 239 p.

„Ne propunem ca, în lucrarea de față, să încercăm să stabilim [...] în ce măsură unele texte grecești care au circulat în Principate în această perioadă au contribuit și ele la laicizarea gîndirii în țările române" (p. 35).

Scrierile în limba greacă studiate de autoarea cărții aparțin unor categorii diverse: eseuri, prelegeri, prefețe și corespondență, piese de teatru, pamflete și versuri satirice, poezie fanariotă, roman sentimental. Mai mult, ele exprimă și puncte de vedere ale unor modele culturale diferite folosind limba greacă; intelectualii, indiferent de apartenența lor etnică, exprimau unii gînduri tipice pentru evoluția structurii mentale românești, iar alții pentru evoluția celei grecești. Astfel încît nu aș zice că textele studiate apar ca „părți componente ale culturii românești", ci ca o modalitate de concretizare a dialogului între două culturi diferite, ale căror caracteristici permiteau comunicarea, dar nu presupuneau confundarea lor. Afirmația: „Românii și grecii gîndeau la fel în perioada de adînci transformări sociale și economice în care se pregăteau pentru lupta lor de eliberare" (p. 224) capătă o anumită relativitate dacă o raportăm la evenimentele anului 1821.

Convinsă fiind că iluminismul marchează modernizarea culturii române, Cornelia Papacostea-Danielopolu urmărește să reliefeze în cartea sa elementele înnoitoare reflectate de textele grecești, acordînd nu o dată „noului" accepția de „valoare", iar „tradiției" pe aceea de „frînă" sau chiar de „nonvaloare".

În introducere și în partea întîi a volumului autoarea prezintă caracteristicile culturii române dintre anii 1774—1830 și istoricul cercetării literaturii laice grecești din Principate. Referitor la întreaga cultură neogreacă se subliniază rolul de frînare al evoluției normale a societății și cunoașterii umane jucat de Patriarhia din Constantinopol și lipsa de înțelegere cu care această instituție a privit iluminismul. De aici derivă o deosebire esențială față de situația din Principatele Române, unde tradiția și înnoirea au evoluat fără conflicte dramatice și unde învățații greci găseau, pe lîngă mijloacele materiale de existență, și o mai mare îngăduință față de specificul gîndirii fiecărui om. Predînd în Academiile Domnești sau în casele boierești și princiare, acești învățați își îndrumau elevii spre studiul științelor naturii și al matematicilor, spre o nouă orientare a principiilor de morală, spre rediscutarea problemelor fundamentale ale vieții politice și juridice.

Două aspecte i se par autoarei grăitoare pentru efortul de înnoire: dezvoltarea spiritului critic și înflorirea sentimentalismului, aspecte pe care le prezintă detaliat în partea a doua a volumului. Însăși alăturarea celor două noțiuni sugerează cititorilor cît de complicată sub raport cultural se dovedește, la o cercetare mai atentă, perioada domniilor fanariote.

Cărturari cu o remarcabilă activitate socială și intelectuală (Dimitrie Catargi, Iosif Moesiodax, Athanasie Psalidas,

Veniamin din Lesbos, Neofit Vamvas, Daniil Philippide, Neofit Ducas etc.) au discutat în scrierile lor (dintre care unele sînt eseuri, dar altele tind spre forma tratatului de specialitate) cele mai diverse și mai controversate probleme ale epocii : necesitatea de a cunoaște științele exacte, caracterizarea formelor de guvernămînt, raportul intelectualilor sud-est-europeni cu mișcările filozofice occidentale, definiția „adevăratei fericiri", drepturile și obligațiile cetățeanului, categoriile juridice, cum se scrie o Geografie sau o Istorie modernă, rolul social al instituțiilor de învățămînt, limba de predare în aceste instituții, definiția intelectualului modern. Scrierile grecești analizate de Cornelia Papacostea-Danielopolu au găsit ecou printre cărturarii români tocmai pentru că și aceștia căutau răspuns unor întrebări similare ; ei aparțineau însă unei alte tradiții culturale.

Literatura satirică (dialoguri, comedii, versuri, proză) a circulat, cum era și de așteptat, mai ales la adăpostul anonimatului (cu excepția lui Gheorghe N. Sutzos și a lui Alexandru Calfoglu) și se remarcă „prin ascuțimea observației și prin ridiculizarea abilă a cîtorva tipuri odioase" ale regimului fanariot.

Textele didactice italiene traduse în grecește (pentru unele este indicat un original în limba franceză, tipărit la Viena), ca și traducerile din acele romane apusene unde, sub masca unor nesfîrșite aventuri, se discută de fapt „idei morale, idei politice și principii de guvernămînt", dovedesc cîtă nevoie de comunicare îi caracteriza pe intelectualii din jurul anului 1800, mereu atenți la ce se petrecea în jurul lor.

În afară de spiritul critic, cealaltă direcție pe care se manifestă înnoirile este înflorirea sentimentalismului. Corespondențele dintre poezia fanariotă și cea românească stau mai puțin sub semnul influenței și mai mult sub semnul acelei înclinări caracteristice vremii, de a transpune în versuri o „mișcare a patimilor celor dinlăuntru", după cum spune Barbu Paris Mumuleanu.

Pentru circulația nuvelelor și romanelor sentimentale este cercetat cazul elocvent al *Școlii amanților delicați*, prelucrare de Rigas Velestiulis după Rétif de la Bretonne, și al culegerii de nuvele originale a lui Athanasie Psalidas, *Consecințele amorului*.

Imnurile lui Rigas aparțin, evident, unui alt tip de „sentimentalism", și ar fi interesantă compararea lor cu alte „cîntece revoluționare" ale Europei zguduite de exemplul Revoluției Franceze.

Traducerile prin intermediar grecesc au reprezentat una din căile de contact cu literaturile occidentale la care trebuie să adăugăm mereu traduceri prin intermediare polone, ucrainene, ruse, sîrbești etc., ca și traduceri directe din franceză, germană, italiană. Nu se pot neglija nici traducerile unor scrieri grecești (precum opera lui Hesiod) prin intermediul unor ediții occidentale în latină. Se reliefează astfel o mult mai mare disponibilitate și diversificare a contactelor culturale.

Cornelia Papacostea-Danielopolu prezintă în cartea sa texte necunoscute încă specialiștilor, precum și reinterpretări ale scrierilor comentate anterior ; depășind cel mai adesea ținutul seducător, dar atît de puțin concludent al „studiului influențelor", autoarea refăcea atmosfera unei epoci complexe și contradictorii. Volumul de acum, alături de cel apărut anterior : *Intelectualii români din Principate și cultura greacă (1821—1859)*, București, 1979, reprezintă cele două părți ale unei lucrări unitare privind cîteva aspecte ale dialogului dintre cultura greacă și cultura românească dintre anii 1774 și 1859.

CĂTĂLINA VELCULESCU

VERESS ENDRE-DOMOKOS SÁMUEL

A budai Egyetemi Nyomda román kiadványainak dokumentumai. 1780—1848
(Documentele Tipografiei de la Buda privitoare la editările românești)
Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982, 465 p.

După lucrarea mai veche a lui Baloghi István, *Az Egyetemi Nyomda termékeinek címjegyzéke. 1777—1877* (1882) și una mai recentă a lui Käfer István, *Az Egyetemi Nyomda négyszáz éve (1577—1977)*, profesorul Domokos Sámuel de la Universitatea din Budapesta vine să ne ofere acum pentru prima dată un volum masiv de documente privitoare la relațiile cărturarilor români cu Tipografia de la Buda pe răstimpul a aproape șapte decenii de activitate. Ideea de a alcătui o astfel de lucrare, selecția și transcrierea textelor aparțin cunoscutului istoric și bibliograf al raporturilor româno-maghiare Andrei Veress, membru al Academiei Române, care pregătise volumul spre tipar (în faza dactilografiată) încă înainte de cel de al doilea război mondial. Războiul, apoi moartea alcătuitorului ediției, ca și evenimentele care au urmat, au făcut ca multă vreme lucrarea să fie socotită pierdută, pînă cînd, prin anii '60, ea a fost descoperită împreună cu alte lucrări manuscrise privitoare la români în Arhiva Academiei Maghiare de Științe din Budapesta. Acest fapt l-a îndemnat pe prof. Domokos să reia operațiile de pregătire pentru tipar a lucrării, revizuind, corectînd și adnotînd textul, căruia i-a mai adăugat o prefață, o notă asupra ediției, un indice final de prezentare sumară a fiecărui document și un indice de nume. În această formă, lucrarea a apărut sub titlul *A budai Egyetemi Nyomda román kiadvanyainak dokumentumai 1780 — 1848* în editura Academiei din Budapesta la sfîrșitul anului trecut, conținînd 563 de documente latine și germane (și două în limba română). Documentele, publicate in extenso sau în rezumat, vin să completeze cu date de o inestimabilă valoare lotul de informații deținut pînă acum privitor la etapa iluministă a culturii noastre, rectificînd, corectînd și uneori îmbogățind în mod simțitor imaginea pe care o aveam despre epocă și despre protagoniștii săi. Aceasta cu atît mai mult, cu cît o seamă dintre cei mai importanți învățați români ai epocii, ca Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Ioan Onișor, Ioan Teodorovici și Teodor Aaron (iar într-o etapă anterioară Paul Iorgovici și Grigore Maior) au lucrat în calitate de cenzori și corectori ai Tipografiei, începînd cu anul 1795 cînd Tipografia primește și privilegiul de a tipări cărți românești, sîrbești, grecești etc., privilegiu pe care îl avusese înainte doar vienezul Iosif de Kurtzbek și sîrbul Ștefan Novacovici. Epoca budană a tipăririi cărților românești s-a dovedit însă a fi cea mai fructuoasă din întreaga etapă iluministă, într-un răstimp de o jumătate de veac tipărindu-se peste 200 de cărți românești. Între acestea sînt cărți de Samuil Micu, de Gh. Șincai, P. Maior, D. Țichindeal, C. D. Loga, Gr. Obradovici, Ioan Molnar Piuariu, Ștefan Crișan, Ioan Corneli, Vasile Coloși, N. Horya Popovici, Petre Lupulov, Ioan Teodorovici, I. Tomiei, I. Țincovici din Transilvania, Alecu Beldiman din Moldova, Dinicu Golescu din Țara Românească etc., cărți cu conținut moral, educativ, religios, istoric, pedagogic, medical, lingvistic etc., care, fiind destinate maselor au stat la baza învățămîntului și dezvoltării noastre culturale viitoare.

Imensa corespondență pe care cărturarii români au purtat-o cu conducerea tipografiei de la Buda este edificatoare și sub alte raporturi. Ne sînt semnalate pentru prima dată lucrări conside-

rate pierdute sau total necunoscute pînă acum, cum ar fi *Appendix de Natione Daco-Romana sive Valachica* a lui Gh. Șincai, operă de bogat și variat substrat polemic, îndreptată împotriva „basnelor" istoricului sas Eder și în consens cu tezele susținute de *Supplex*, după cum aflăm dintr-un referat al Tipografiei, apoi lucrarea lui Dimitrie Țichindeal *Calea pentru mîntuire*, prima lucrare, de tinerețe, a cunoscutului iluminist bănățean, despre care nu se știa nimic pînă în momentul de față, despre proiectele lui Vasile Aaron, jurist la Tabla județească din Tg. Mureș, despre cele ale lui Petre Lupulov, Gr. Obradovici, C. D. Loga sau Al. Gavra. Multe din propunerile acestora adresate Tipografiei sînt adevărate confesiuni autobiografice și prin urmare deosebit de importante pentru reconstituirea profilului spiritual al autorilor lor, altele pentru surprinderea climatului epocii. Între acestea nu puține se referă la cenzură, ceea ce ne dă posibilitatea să ne facem o idee despre modul funcționării ei. Un rol important îl au scrisorile din așa-zisul proces al confiscării *Fabulelor* lui Dimitrie Țichindeal imprimate în 1814, alta ne pune în temă asupra respingerii unui manuscris al lui Șincai ; un raport vorbește despre retragerea de pe piață a lucrării lui Dinicu Golescu, *Însemnare a călătoriei mele* (1826), pe motiv că viața de familie a grofilor Beleznay apărea într-o lumină negativă, sau asupra interdicției de-a se include într-o antologie ce urma să fie tipărită fabula *Boul și vițelul* de Gr. Alexandrescu. În acest context de severă supraveghere cenzorială multe din manuscrisele învățaților români adresate Tipografiei n-au văzut lumina tiparului, lucru care explică astăzi bogatul fond de manuscrise păstrat de Tipografie și aflat astăzi în posesia Bibliotecii Széchény, despre care am relatat cu altă ocazie (*Manuscrise românești în biblioteci budapestane*, în *Anuarul Institutului de istorie și arheologie din Cluj-Napoca*, XXIII, 1980, p. 457—485).

De mare importanță ni se par documentele de față și într-un sector mai puțin cercetat pînă acum : cel al sociologiei cărții. Astfel ni se oferă prețioase informații despre modul în care era prospectată piața, despre tirajul atins de cărțile publicate (în general cărțile românești erau scoase într-un tiraj de 1.000 de exemplare, excepție făcînd anumite cărți religioase, destinate preoților și bisericilor de dincolo de Carpați, cum ar fi *Mineiele* îngrijite de Molnar Piuariu, care atingeau cifre superioare), despre modul în care se făcea desfacerea lor, plata autorilor, stabilirea costului per exemplar etc. Cîteva scrisori, ca acelea ale lui Zaharia Carcalechi, ferlegher al cărților românești, ale unor împuterniciți ai Tipografiei în legătură cu difuzarea, precum Saworal, sau ale unor colectanți benevoli de „prenumeranți" sau abonați la cărțile ce urmau să fie editate, lasă să se străvadă o lungă practică a tipografiei în această chestiune, căci nimic nu era lăsat la voia întîmplării (a se vedea scrisoarea Oberslieutenentului C. Roth de la regimentul grăniceresc român din Caransebeș solicitînd un mare număr de cărți pentru instruirea soldaților). Se face dovada astfel a unei foarte largi rețele de difuzare, foarte activă și bine pusă la punct chiar printre români. Nu se poate trece cu vederea apoi faptul că tipografia este în relație cu diverși editori și tipografi din Principate, care solicită nu numai cărți, ci și material tipografic (Vasile Manole de la Buzău, I. Heliade Rădulescu, Vasile Kopaing, Iosif Romanov și Walbaum de la București), iar uneori și pentru instruirea și pregătirea personalului tehnic calificat (scrisoarea din 23 iunie 1822 vorbește de doi tineri moldoveni trimiși la Buda

pentru a învăța meșteșugul tiparului). În acest sens documentele sînt un izvor nesecat de informații pentru cine vrea să cunoască legăturile româno-maghiare de-a lungul secolelor, pentru conținutul și caracterul acțiunii de culturalizare a maselor în epoca iluministă. Din această cauză o ediție românească a volumului s-ar impune cu necesitate.

Există și alte motive care ne îndeamnă să propunem acest lucru. Printre acestea ar fi faptul că ediția de față nu publică toate documentele în întregime, ci pe unele le dă în rezumat. În al doilea rînd o nouă ediție s-ar putea îmbogăți cu o listă completă a cărților românești editate de tipografie și cu o cronologie exactă a cenzorilor și corectorilor români care au lucrat acolo, după cum aparatul critic, notele și bibliografia s-ar putea mult îmbunătăți, punîndu-se în circulație o bogată documentație românească pe care, uneori, îngrijitorul ediției o neglijează (amintim doar faptul că unele din aceste documente au mai fost publicate sau folosite de cercetători români, dar nu ni se spune de către cine și unde).

Oricum ar sta lucrurile, meritul prof. Domokos la alcătuirea acestei ediții este remarcabil. Profesorul budapestan s-a dovedit aici, ca și în celelalte lucrări ale sale consacrate raporturilor româno-maghiare, un demn continuator al operei ilustrului său înaintaș, Andrei Veress. Într-un chip cît se poate de fericit volumul a ieșit de sub tipar în momentul în care editorul său a împlinit frumoasa vîrstă de 70 de ani (16 martie a.c.). Ne asociem tuturor celor care îl sărbătoresc cu acest prilej, dorindu-i ca și alte numeroase volume, inclusiv cel de față, să-l răsplătească pentru munca și abnegația sa științifică.

MIRCEA POPA

MIOARA APOLZAN

Aspecte de istorie literară
(Destinul unei publicații : R.F.R.)
București, Editura Minerva, 1983, 406 p.

Existența unei monografii a *Revistei Fundațiilor Regale* e un fapt de natură a procura deosebită satisfacție oricărui intelectual care ia cunoștință de el, dată fiind calitatea periodicului înfățișat. *Revista Fundațiilor Regale* a fost o publicație de ținută eminamente europeană, poate, cea mai substanțială, cea mai bună publicație din întreaga istorie a culturii românești, revistă cu adevărat de sinteză, independentă de grupări și curente, loc de întîlnire a celor mai distinse spirite, tezaur de valori inestimabile. Citată, inevitabil, în toate studiile de sinteză privitoare la creația culturală în deceniul al IV-lea, precum și în cvasitotalitatea monografiilor de autori, publicația n-a beneficiat pînă acum de o cercetare sistematică, și, în consecință, interesul pentru ea, ca atare, e departe de a egala însemnătatea pe care a avut-o în epocă și care o impune în constelația periodicelor românești de cultură de totdeauna ca astru de întîia mărime.

Asumîndu-și sarcina de a stabili cu exactitate ce a fost, ce este și ce rămîne *Revista Fundațiilor Regale*, Mioara Apolzan a dus-o la îndeplinire ireproșabil. Monografia include, înainte de orice, o „istorie interioară" a periodicului, din care se poate afla ce a vrut să fie publicația, ce au intenționat și s-au străduit să facă din ea întemeietorii și redactorii, ce program, ce orientare, ce profil au înțeles aceștia să-i dea și în ce măsură, în ce mod, și-au realizat intențiile. Într-un moment în care lumea intelectuală, cea literară în special, era sfîșiată de tot mai înverșunate lupte de tot felul, angajate între felurite grupări sau persoane, *Revista*

Fundațiilor Regale a voit să fie, și a fost efectiv, un forum academic, o aulă, un spațiu de intelectualitate elevată, deschis literaturii de calitate, discuțiilor de ținută distinsă, dar a refuzat polemicile sterile, răfuielile mărunte, competițiile de interese. Publicația și-a fixat, de la început, ca unic program, promovarea valorii, sprijinirea creației în toate domeniile spiritului, asigurarea unui climat propice afirmării tuturor talentelor. În paginile ei puteau apărea, în principiu, scrieri aparținînd indiferent cui, cu singura condiție de a fi izbutite. Revista n-a acordat regim preferențial nici moderniștilor, nici tradiționaliștilor și, dacă din cuprinsul ei lipsesc producțiunile literare în spirit fie agresiv tradiționalist, fie ostentativ modernist, este tocmai pentru că acestea ar fi zdruncinat echilibrul, coborînd publicația în vălmășagul agitațiilor de moment. Spre deosebire de alte periodice excelente, contemporane sau anterioare, precum *Gîndirea*, *Viața nouă*, *Viața românească*, *Revista Fundațiilor* nu a vrut să fie o revistă de direcție. Alegînd eclectismul, ea a cultivat un eclectism luminat, triind colaborările cu exigență și devenind, în consecință, o revistă de consacrare. Desigur, nu tot ce a văzut lumina tiparului în spațiul ei a rezistat eroziunii timpului. Cantitatea de mediocritate este însă minimă în comparație cu aceea din alte publicații. Adoptînd drept criteriu unic de selecție a manuscriselor valoarea și aplicîndu-l, *Revista Fundațiilor* a exercitat, în deceniul al patrulea, un rol analog celui îndeplinit altădată de *Convorbiri literare* și, declarîndu-se, în ultimii ani ai deceniului, cînd junimismul a fost aprig contestat, pentru orientarea „spre Titu Maiorescu", ea n-a făcut decît să-și recunoască explicit filiația spirituală reală.

Stabilind aceste fapte, Mioara Apolzan și-a pus, în chip firesc, întrebarea în ce măsură cei ce au condus publicația erau, tocmai ei, oamenii chemați, prin formație intelectuală, să vegheze la realizarea programului. Un întreg capitol se intitulează *De ce Paul Zarifopol ?* Anatemizat de gîndiriști, ca spirit sceptic, dizolvant, acuzat, nu numai de către ei, de estetism exagerat și aristocratism, Paul Zarifopol îi apare Mioarei Apolzan, în temeiul textelor ce revelă finalitatea demersurilor sale critice, ca „unul dintre continuatorii cei mai puri ai spiritului maiorescian, nu numai prin fermitatea cu care a susținut specificul estetic al artei, al literaturii, ci și prin radicalismul acțiunii sale de îndreptare a gustului public, de demascare a impostorii, a falsului în artă". Paul Zarifopol — reflectează autoarea monografiei — trebuie să fi fost ales ca principal redactor al *R.F.R.* și să fi consimțit a prelua această funcție tocmai din motivele pentru care nu prea a fost agreat în epocă. Autorul *Încercărilor de precizie literară* a dirijat însă revista doar timp de cîteva luni. Succesorul său — „interimar" —, Camil Petrescu a fost un temperament cu totul diferit, opus chiar, un spirit neliniștit, impulsiv, frenetic și, totuși, revista s-a menținut în făgașul obiectivității, al neutralității, în care fusese instalată. Comentînd acest fapt, cercetătoarea menționează că Zarifopol și Camil Petrescu au avut anumite puncte comune : au fost amîndoi eseiști, și nu critici (cel de al doilea — dramaturg și prozator, în primul rînd), au fost raționaliști, au avut idei analoage în privința „noocrației" și au combătut impostura, pledînd pentru „autenticitate". Natură bătăioasă, Camil Petrescu s-ar fi simțit, desigur, mult mai în largul său într-o revistă de direcție, dar și la *R.F.R.* el a reușit să facă față, exemplar, funcției asumate, dominîndu-și subiectivitatea. Odată cu preluarea conducerii de către acest polemist prin vo-

cație, revista se „înviorează", fără a-și modifica linia. „Cu tact și abilitate, redactorul-șef «interimar» a ținut cont de neutralitatea publicației, dar numai în anumite limite". Fără a lua explicit partea vreuneia din taberele aflate în luptă, *Revista Fundațiilor* a dezaprobat și a stăvilit acțiunea grupărilor și periodicelor prin care se propaga, sub diferite forme, obscurantismul. Neangajîndu-se direct în polemici, publicația a găzduit cu larghețe scrisul adversarilor mișcării gîndiriste și al celei „trăiriste", atacați cu violență în periodicele aparținătoare sau afiliate acestor mișcări. În anii „interimatului" lui Camil Petrescu, *R.F.R.* a fost, asemenea *Vieții românești*, o citadelă a raționalismului, a spiritului laic, lucid, receptiv la ideile progresiste. Potrivit aprecierilor Mioarei Apolzan, punctul de vedere al revistei în problemele de actualitate „nu pare să coincidă întotdeauna cu politica" oficială. În orice caz, *R.F.R.*, cu toată neutralitatea ei, n-a fost o publicație atemporală. Prezența ei s-a făcut realmente simțită în confruntările ideologice din deceniul al IV-lea și, dacă nu și-au permis s-o atace cu vehemență, frontal și susținut, publicațiile de dreapta n-au contenit cu diatribele la adresa colaboratorilor ei permanenți. Orientarea „spre Maiorescu" a situat *Revista Fundațiilor*, subiectiv și obiectiv, în opoziție cu direcțiile antiraționaliste, fascizante. Prin expunerea unor asemenea fapte, monografia corelează „istoria interioară" a publicației cu analiza evenimentelor și a proceselor istorice obiective, care i-au marcat existența și i-au determinat atitudinea.

Coloana vertebrală a revistei au format-o, cu evidență, criticii prezenți în paginile ei, constituiți în echipă. *Revista Fundațiilor* a reușit să fie ceea ce a fost mai cu seamă prin criticii săi. Literatură bună s-a publicat și în alte periodice cu apariție mensuală. Orientare antiobscurantistă, raționalistă, au avut și alte publicații, și și-au afirmat-o cu mai multă fermitate. Ceea ce individualizează *R.F.R.*, în raportul cu *Viața românească*, de pildă, este echipa ei de critici. S-a spus despre unii dintre aceștia că, odată cu apariția revistei, și-au revelat personalitatea integral, pînă atunci dezvăluindu-și doar fragmentar posibilitățile. Personal aș zice că însăși critica românească, în ansamblul ei, s-a realizat plenar, ca atare, în cuprinsul *R.F.R.* La această constatare duc faptele relatate de către Mioara Apolzan. Pînă la apariția acestui periodic, fiecare critic acționa mai mult sau mai puțin pe cont propriu. Din 1934, din paginile *R.F.R.*, un grup de critici înregistrează, analizează și interpretează fenomenul literar sistematic, prin eforturi concentrate. Foiletonismului îi ia locul magistratura critică instituționalizată. Evident, și pînă atunci s-au scris articole substanțiale, s-au formulat judecăți valide, excelent articulate, solid întemeiate. Prin *R.F.R.* s-a impus însă ca prezență activă, eficace, în viața literară, nu doar un critic sau altul, ci Critica. Lipsită de o „direcție" critică manifestă, revista a exercitat-o, totuși, tacit, avînd un cuvînt hotărîtor în impunerea valorilor și, *eo ipso*, în orientarea conștiinței literare. Concedierea criticilor, în 1941, a echivalat, în consecință, cu o schimbare a însăși formulei revistei, a concepției sale directoare. *R.F.R.* a devenit o altă publicație. Avînd, acum, o „direcție", explicit formulată, dar neavînd critici care să o susțină, revista s-a restructurat radical, pe alte baze decît cele fixate inițial. Seria din 1941—1944 e, fără discuție, și ea, vrednică de tot interesul, însă are puține atribute specifice comune cu seria precedentă, afară de titlu. E un merit al monografiei acela de a corecta unele afirmații, potrivit cărora, în anii războiului, *R.F.R.* n-ar fi fost o bună

publicație. Monografia dovedește, cu nume și titluri, că în *R.F.R.* au apărut și în această perioadă opere și studii valoroase. Nu omite Mioara Apolzan să specifice, în spiritul adevărului, al deplinei obiectivități, că directorul din acel timp al periodicului, D. Caracostea, a fost un om de carte eminent, autor de studii substanțiale, cercetător și exeget căruia istoria literară, folcloristica, literatura comparată, stilistica îi datorează mult. Oricine s-ar fi găsit însă în fruntea revistei, aceasta n-ar fi putut să apară, în plin război, fără a se conforma directivelor în vigoare atunci. Cu luciditate, cercetătoarea relevă atît capitulările — și, în general, minusurile — publicației, cît și contribuția ei incontestabilă la menținerea, în condițiile date, a continuității creației culturale.

Exact descrise, impecabil judecate sînt restructurările revistei de după directoratul lui D. Caracostea, restructurări prin care periodicul își reia profilul original, sau, în tot cazul, încearcă să o facă. Din păcate, un asemenea profil, oricît de seducător și de exemplar ar fi fost el, în absolut, nu corespundea, evident, epocii de prefaceri adînci în care intrase țara, din August 1944, și, în consecință, *R.F.R.* era prin definiție osîndită la dispariție. Pînă în 1947, ea rămîne, în orice caz, o publicație-model prin nivelul de intelectualitate, prin promovarea valorilor autentice.

Prezentării analitice a revistei în ansamblu îi urmează, în monografie, sub genericul *Colaboratorii*, prezentarea individuală a tuturor celor ce au scris mai susținut în paginile ei : critici și istorici literari, eseiști, poeți, prozatori, dramaturgi. Cea de a doua secțiune a cărții — mai amplă decît prima — este, în consecință, un adevărat (excelent) dicționar al literaturii române din perioada interbelică : sursă de informație deosebit de prețioasă, instrument de lucru de o evidentă utilitate. Volumul, în ansamblu este o realizare de ordin istorico-literar notabilă.

D. MICU

NOTE

MIRCEA MUTHU

Paul Zarifopol — între fragment și construcție

București, Editura Albatros, 1982, 140 p.

Reașezarea, în ultimii 20 de ani, a lucrării cultural-literare a lui Titu Maiorescu în locul și rosturile pe care le ocupă în devenirea noastră literară a avut drept consecință reconsiderarea afinilor ideologici ai olimpianului de la *Junimea*. Mihail Dragomirescu în filiație directă, Eugen Lovinescu, cu nuanțările de rigoare care-l deosebesc de înaintașul său, au fost reconsiderați din perspectiva istoriei literare sau chiar din aceea a contemporaneității noastre. Era firesc, prin urmare, ca o personalitate ca aceea a lui Paul Zarifopol, despre care Pompiliu Constantinescu spunea în 1935 că „a continuat mai organic și mai complex spiritul junimist, acordîndu-i încă un sfert de veac de viabilitate", să nu scape atenției criticii și istoriei literare de azi. O parte însemnată a eseurilor sale au fost adunate în două volume, puse sub titlul *Pentru arta literară*, și publicate de Al. Săndulescu în 1971 la Editura Univers. Studiile lui Al. Paleologu din *Ipoteze de lucru*, apărută în 1980, și monografia lui Constantin Trandafir, *Paul Zarifopol*, publicată în 1981, au continuat și sporit interesul pentru personalitatea criticului. Acestui proces de restituire a demersului critic zarifopolian i se adaugă apariția, la sfîrșitul anului 1982, a cărții lui Mircea Muthu, *Paul Zarifopol — între fragment și construcție*.

Lucrarea se alcătuiește din două secțiuni total deosebite ca substanță și inegale ca întindere. Mai precis, două treimi din totalul paginilor reprezintă eseul propriu-zis al autorului, intitulat *Sistem și „fragment de viață interioară"*, iar restul reproduce trei dintre eseurile lui Paul Zarifopol însuși (*Valori umane* — 1927 ; *Polemica abstractă* — 1933 ; *Capricii dogmatice* — 1934), gest socotit necesar de către Mircea Muthu pentru ilustrarea propriilor sale comentarii.

Într-un *Preambul*, autorul mărturisește că a preferat „cercetării organizate pe descrierea temelor și pe inventarierea idiosincraziilor față de valori autohtone sau străine... încercarea de a extrage și... de a fixa *cadrul teoretic* al gîndirii critice a lui Paul Zarifopol, propunîndu-și deci „să aproximeze aspectul de poliedru al esteticii" acestuia : *estetica, poetica, metodologia critică, forma eseului, critica mentalității*. Este ceea ce realizează într-adevăr Mircea Muthu în cele șase microeseuri din întîia parte amintită a cărții sale : *Pentru „ordinea durabilă" a artei, „Poezia pură este o limită", In agora, Rațiunea suverană, „Liniștea" eseului* și *Între La Rochefoucauld și I. L. Caragiale*. Ipoteza... de lucru a lui Mircea Muthu din aceste microeseuri pare să fie descoperită în ceea ce reprezintă însăși specificitatea demersului critic al lui Paul Zarifopol, adică pendularea permanentă între fragment și construcția de ansamblu, altfel spus efortul de a concentra sistemul, care cere cu necesitate construcția, în fragment, așa cum o simplă falangă oferă prilejul reconstituirii întregului schelet. E vorba, așadar, de o perfectă adaptare metodologică a cercetării la obiectul său.

Scris într-un stil dens, cu o argumentație strînsă, eseul lui Mircea Muthu poate interesa pe oricine dorește să înțeleagă pe unul dintre cei mai originali critici dintre cele două războaie. Mai mult, poate interesa pe oricine dorește o delectare intelectuală de aleasă finețe, în care jocul ideilor din domeniul esteticii și criticii literare se constituie într-un fascinant spectacol spiritual.

A. GH. OLTEANU

EMIL MANU

Sensuri moderne și contemporane

București, Editura Eminescu, 1982, 308 p.

Asemenea celor mai multe dintre precedentele cărți de istorie și critică literară ale lui Emil Manu, volumul *Sensuri moderne și contemporane* este prețios îndeosebi prin aportul de ordin informativ la o cît mai exactă cunoaștere a literaturii naționale și a interferențelor ei cu alte literaturi.

Grupate în patru secțiuni, trei avînd ca obiect curente și structuri lirice, iar a patra comparatismul românesc din perioada interbelică, textele ce-l alcătuiesc sînt fie treceri în revistă de producțiuni critice generate de preocupări precum evaluarea poeziei române contemporane, aprecierea operei lui Bacovia sau, mai ales, stabilirea raporturilor literaturii noastre cu literaturile străine, fie microsinteze, precum articolele despre poezia lui Mihail Cruceanu și aceea a lui Ion Vinea, fie articole despre anumite opere sau atitudini ale unor scriitori români, ca acelea despre piesa lui Blaga *Zamolxe*, despre opiniile lui Lovinescu privitoare la simbolism sau despre inserțiile simboliste în poezia tradiționalistă a lui Zaharia Stancu, fie îndeosebi, contribuții de ordin documentar sau, în orice caz, expuneri menite să reîmprospăteze și să precizeze o seamă de date, privind în

special simbolismul și mișcarea de avangardă și influențele lor asupra unor poeți. Secțiunea intitulată *Prospecțiuni în simbolismul românesc* e consacrată în cea mai mare parte ecourilor simboliste din poezia lui Octavian Goga, ecouri care fuzionează cu așa-numitele de către cercetător „sinteze folcloristice" operate de către cîntărețul „pătimirii noastre". De un deosebit interes sînt însă mai ales datele privitoare la avangardism, adică cele concentrate în a doua secțiune a cărții. „Scurta istorie a presei avangardiste" întocmită aici însumează micromonografii ale aproape tuturor publicațiilor românești de avangardă, de la *Simbolul* lui Tristan Tzara (S. Samyro) și Ion Vinea, trecînd prin *Contimporanul* aceluiași Ion Vinea, prin *Punct, Integral, Urmuz, Unu,* pînă la *Meridian* din Craiova, revista care a fost „un ultim fort avangardist". Datele comunicate sînt cu atît mai binevenite cu cît unele dintre periodicele descrise *(Clopotul, Zodiac, Ulise)* au stat pînă acum mai puțin în atenția istoricilor literari. Cu totul noi sînt dezvăluirile, în baza dosarului André Breton de la Biblioteca Națională Franceză, relative la „Congresul de la Paris" din 1922, care a marcat dizolvarea mișcării dadaiste și preluarea de către suprarealiști a hegemoniei artei insurecționiste. Documentele prezentate, luminînd culisele polemicii Tzara-Breton, învederează faptul întristător că ruptura suprarealiștilor de dadaiști n-a fost provocată doar de situări ideologice divergente, ci și de rivalități, de ambiții personale fără principii, poate chiar de acestea mai cu seamă.

În puzderia de date cu care volumul sporește sau consolidează cunoștințele de istorie literară ale celui ce îl traversează s-au strecurat, fatal, și unele mici inexactități ; precum aceea despre Ionathan Uranus, corectată de cercetător într-un număr al *României literare,* ca afirmația că Arghezi semnează în numărul din *Integral* care îi este consacrat poezia *Belșug,* cînd în realitate figurează acolo cu *Plugule,* sau ca aceea că „psalmul" arghezian ce începe cu versurile „Pentru că n-a putut să te-nțeleagă deșertăciunea lor de vis și lut", apărut în *Clopotul* sub titlul *Reproche divin,* n-ar fi fost reprodus „în nici o culegere pînă acum". El figurează în toate edițiile versurilor argheziene, doar că nu poartă titlul din revistă, ci se intitulează... *Psalm.*

Asemenea mici și rarisime scăpări, nu diminuează, evident, utilitatea noii cărți a lui Emil Manu, care vine să ușureze efortul de documentare al celor ce vor să cunoască mai bine literatura și istoriografia literaturii române din secolul nostru.

D. MICU

Știința în Bucovina.
Ghid biobibliografic, I
Suceava, Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al județului Suceava, Biblioteca Județeană, 1982, 207 p.

Ghidul pe care îl prezentăm aici a fost elaborat, continuînd ciclul inițiat prin *Muzica în Bucovina,* 1981, în compartimentul bibliografic al Bibliotecii Județene Suceava, de către I. Pînzaru și Petru Froicu, secretar al Filialei Suceava a S.S.F. După cum sîntem anunțați în *Nota introductivă,* p. 8, el va fi urmat de un al doilea volum pe aceeași temă, apoi de altele două tratînd „contribuțiile bucovinene la dezvoltarea literaturii, artei și vieții culturale românești".

Cartea se deschide cu evocarea cîtorva *Dimensiuni cultural-științifice bucovinene,* p. 3—7, sub semnătura lui Traian Cantemir, după care sînt prezentate *Note biobibliografice* și *refe-*

rințe selective (p. 17—179) cu privire la 61 de personalități ale științei românești, originare din Bucovina, între care 3 agronomi și zootehnicieni, 1 astronom, 11 botaniști și silvicultori, 4 economiști și statisticieni, 2 geografi și geologi, 8 istorici (Teodor Bălan, Dimitrie Dan, Gr. Foit, Ilie Grămadă, Eudoxiu Hurmuzachi, Ion I. Nistor, Dim. Onciul, Tudor V. Stefanelli), 5 juriști, 12 lingviști și filologi (I. Bumbac, Tr. Cantemir, Ilie Dan, V. Grecu, P. Iroaie, Haralambie Mihăescu, Leca Morariu, Șt. Munteanu, Gr. Nandriș, I. Popescu-Sireteanu, Alexe Procopovici, I. G. Sbiera), 4 matematicieni, 5 medici și farmacologi, 1 sociolog, 4 tehnicieni și 1 zoolog.

Îndată după lingvistică și filologie și înainte de istorie, discipline umanistice foarte bine reprezentate de oameni de știință bucovineni, se situează botanica și silvicultura, cum nu poate fi decît firesc pentru Țara Fagilor și a obcinelor, „vesela grădină" (Alecsandri), cu „munții în lumină" și „văile în flori" (Eminescu).

Addenda (p. 183—195) se referă la 14 instituții și societăți culturale (ca și la 8 publicații) bucovinene, dintre care menționăm : Biblioteca Județeană, Filiala Arhivelor Statului, Filiala Societății de Științe Filologice (cu o bogată activitate ; nu se menționează însă cele trei subfiliale : Cîmpulung Moldovenesc, Gura Humorului și Vatra Dornei, cf. *Buletinul Societății pe anul 1982*, București, 1982, p. 210—211), Filiala Societății de Științe Istorice, Institutul de Învățămînt Superior (cu o secție de Filologie, specializările română-franceză și română-germană) și Muzeul Județean (unde sînt adăpostite colecțiile de interes filologic S. Fl. Marian și Leca Morariu).

Acest prim volum se încheie cu o *Bibliografie* generală, p. 196, și un *Indice alfabetic al numelor de persoane* (p. 197—205). Dintre lucrările de referință nu lipsesc *Istoria lingvisticii românești* (Coordonator : acad. *Iorgu Iordan*), București, 1978, *Dicționar de lingviști și filologi români*, București, 1978, de *Jana Balacciu* și *Rodica Chiriacescu*, *Enciclopedia istoriografiei românești* (Coordonator prof. univ. dr. *Ștefan Ștefănescu*), București, 1978, dar în timp ce primele două sînt menționate, în mod neunitar totuși, în paragrafele consacrate lucrărilor care cuprind referiri la unii lingviști și filologi, a treia nu este menționată în paragraful respectiv sub nici una dintre notele biobibliografice referitoare la istorici. În lista bibliografică a unor autori filologi s-au menționat și edițiile pe care le-au îngrijit, în a altora acest lucru nu s-a făcut, ceea ce evidențiază un criteriu neunitar de selecție.

Pe lîngă greșelile de tipar s-au strecurat și unele greșeli sau stîngăcii de redactare : la p. 32 (unde *Forum* și *Revista învățămîntului superior* e o scindare a titlului unei singure reviste), p. 77 („studii umanitare (!) și de drept"), p. 108 („etnogeneza poporului (!) și a limbii (!!) române").

Cu toate acestea, se poate spera că, odată cu volumele următoare, ghidul complet ***Știința în Bucovina*** va constitui o utilă lucrare de orientare biobibliografică în privința contribuției aduse de Țara de Sus la îmbogățirea tezaurului spiritual național.

CONSTANTIN DOMINTE

Tiparul executat la I. P. „13 Decembrie 1918" sub comanda nr. 1/406

BIBLIOTECA „ASTRA"
SIBIU

ÎN ATENȚIA COLABORATORILOR

1. Culegerea *Limbă și literatură* publică articole, studii, recenzii și note ale membrilor filialelor și subfilialelor S.S.F. (profesori, învățători, cercetători, studenți), în domeniul limbii, literaturii, folclorului, istoriei învățămîntului limbii și literaturii române și didacticii moderne.

2. Autorii sînt rugați să țină seama la redactarea textelor pe care le înaintează redacției spre publicare de următoarele :

a) contribuțiile, între 3 și 15 pagini dactilografiate la două rînduri, în două exemplare, vor fi însoțite de o *notă* cuprinzînd : *numele și prenumele autorului, funcția,* eventual *titlul științific, instituția unde lucrează, filiala din care face parte, adresa la care locuiește, nr. de telefon* (de acasă și de la locul de muncă) ;

b) titlul articolului va fi scris cu majuscule și va fi subliniat ; numele, prenumele și locul de muncă (școală, liceu, universitate, institut de cercetare etc.) vor fi plasate sub titlul articolului ;

c) în text se vor indica cuvintele care trebuie culese cu *litere cursive* (prin subliniere) sau culese *spațiat* (prin subliniere cu linie întreruptă) ;

d) referințele la alți autori și la alte lucrări citate în text vor fi date în note de subsol, numerotate de la 1 în continuare, astfel :

— titlurile cărților, articolelor și ale publicațiilor periodice și neperiodice — reviste, culegeri, anuare, buletine etc. — vor fi subliniate pentru a fi culese cu litere cursive ; după autor și titlu se vor preciza : localitatea de apariție, editura, anul și pagina ; la articolele apărute în publicații se menționează anul, numărul de apariție și pagina.

— dăm două exemple de trimitere bibliografică :

Tudor Vianu, *Probleme de stil și artă literară,* București, Editura pentru Literatură, 1955, p.

G. Barițiu, *Naționalitatea,* în *Foaie pentru minte, inimă și literatură,* an. VII (1844), nr. 51, p.

— în cazul că se trimite la altă lucrare a aceluiași autor, numele acestuia se înlocuiește cu *Idem ;* dacă se trimite la aceeași lucrare și la același autor, se folosește *Ibidem.*

e) dacă textul trimis spre publicare se bazează și pe alte lucrări în afara celor citate în notele de subsol, acestea vor fi prezentate la sfîrșitul contribuției ca *Bibliografie,* în ordine alfabetică pentru autori și cronologică pentru lucrări ale aceluiași autor. Bibliografia va fi redactată după normele de mai sus ;

f) în cazul în care autorul folosește prescurtări în text, lista abrevierilor (siglelor) este obligatorie.

3. Autorii contribuțiilor trimise spre publicare vor reține manuscrisul și o copie dactilografiată pentru corectarea în pagină sau pentru refacere în cazul articolelor trimise de redacție în acest scop.

4. Se precizează că textele care nu se încadrează în tematica culegerii *Limbă și literatură,* culegere adresată profesorilor din învățămîntul filologic de toate gradele, și care nu sînt prezentate în conformitate cu normele de mai sus nu vor fi luate în discuția colectivului de redacție și nu se înapoiază autorilor.

F7558
****
1983

LIMBA ȘI LITERATURA

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE FILOLOGICE DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

0 IUL. 2005

LIMBĂ ŞI LITERATURĂ

Culegere de articole şi studii pentru profesorii din învăţămîntul de toate gradele, pentru învăţători şi studenţii filologi.

— în anii 1955—1970 au apărut douăzeci şi şapte de volume (indice în vol. XXVI, 1970);

— în anii 1972—1974 — douăsprezece volume (indice în vol. IV, 1974);

— în anii 1975—1977 — şase volume (indice în vol. II, 1977);

— în anii 1978—1980 — douăsprezece volume (indice în vol. IV, 1980).

Incepînd cu anul 1978, culegerea **Limbă şi literatură** apare în patru volume, cu un conţinut îmbunătăţit, în cadrul rubricilor: **Limbă şi stil, Limba română de azi, Cultivarea limbii, Mica enciclopedie a limbii române, Teorie, critică, istorie literară, Analize de text, Limba şi literatura română peste hotare, Texte şi documente, Folclor, Didactica modernă, Perfecţionare, doctorate, grade didactice, Din istoria învăţămîntului limbii şi literaturii române, Recenzii, Note**, urmărindu-se în special perfecţionarea învăţămîntului, integrarea acestuia cu cercetarea şi producţia, dezbaterea unor probleme teoretice şi practice ale predării şi învăţării limbii române, culegerea şi valorificarea datelor de istorie literară din diferite colţuri ale ţării.

UCL 2014

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE FILOLOGICE
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Limbă şi literatură

BIBLIOTECA „ASTRA"
SIBIU

IAN 2022

BUCUREȘTI — 1983

35410.

Limbă și literatură apare sub egida Societății de Științe Filologice din R. S. România cu sprijinul unui comitet alcătuit din: V. ARVINTE (Iași), ION DODU BĂLAN, ȘERBAN CIOCULESCU, CONSTANTIN CIOPRAGA (Iași), ION COTEANU, CORNEL CÎRSTOIU (Tg.-Jiu), I. CRĂCIUN (Piatra Neamț), LIVIA DASCĂL (Brașov), AL. GRAUR, D. PĂCURARIU, T. PETRIDE (Brăila), GH. POP (Baia Mare), IOAN RAȚIU (Tg.-Mureș), I. RIZESCU, GAVRIL SCRIDON (Cluj-Napoca), ROMULUS TODORAN (Cluj-Napoca), G. I. TOHĂNEANU (Timișoara).

Această culegere de articole și studii apare sub îngrijirea următorului colectiv: MIRCEA ANGHELESCU, MIOARA AVRAM, GH. BULGĂR, **BORIS CAZACU, redactor responsabil,** I. C. CHIȚIMIA, CLARA GEORGETA CHIOSA, PAUL CORNEA, **MIRCEA FRÎNCULESCU, redactor,** MIRCEA HANDOCA, I. HANGIU, LILIANA IONESCU-RUXĂNDOIU, ȘTEFAN MUNTEANU, AL. NICULESCU, ADRIANA NICULIU, A. GH. OLTEANU, N. SARAMANDU, D. SĂVULESCU, GRAZIELLA ȘTEFAN.

Limbă și literatură

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE FILOLOGICE
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Vol. IV, 1983

Sumar

ION DODU BĂLAN — Scriitorii și Unirea 459

Limbă și stil

ION DIACONESCU — Sintaxa și semantica 464
ILEANA OANCEA — Retorica — un aspect particular al „integrării" romanice a limbii române 478
ANDRA ȘERBĂNESCU — Complement de cauză sau complement de agent? 486

Cultivarea limbii

MIOARA AVRAM — Formarea cuvintelor și cultivarea limbii 495

Teorie, critică, istorie literară

LIVIUS CIOCÂRLIE — Două accepții ale istoriei literare 506
SILVIAN IOSIFESCU — Stendhal și mutația romanului 511
AUREL PETRESCU — Eminescu și „romantizarea lumii" 521
M. I. DRAGOMIRESCU — Raționalism și democratism în activitatea critică de tinerețe a lui Șerban Cioculescu 527

Analize de text

MARIA CVASNÎI — M. Eminescu: *Peste vîrfuri* (Analiza comparativă a variantelor) 537

Limba și literatura română peste hotare

MIRCEA BORCILĂ — Studiul limbii și culturii române la Universitatea Statului Ohio, Columbus (S.U.A.) 544

Folclor

SILVIU ANGELESCU — Poetica legendei (I) 550

Didactica modernă

EMANUELA CRIȘAN — Observații asupra tehnicii structurării comentariului literar 557

ADRIANA ILIESCU — O lecție deschisă *(Horia* de M. Eminescu)..... 563
ION DRĂGOTOIU — Creativitate, limbaj, structură semnificativă — elemente definitorii ale compunerii școlare..... 567
VIORICA NEBEL — Predarea sinonimiei în școală..... 573

Discuții

DOMNIȚA ALEXANDRU — Actele de vorbire și didactica discursului tehnico-științific..... 578

Recenzii

Codicele Voronețean. Ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic de MARIANA COSTINESCU (Vasile D. Țâra); *Memoriile Secției de științe filologice literatură și arte*, Seria IV, Tomul III (Lucia Wald); JIŘÍ FELIX, *Zvuková a písemná stránka rumunštiny — (Aspectul sonor și cel scris al limbii române)* (Constantin Dominte); RODICA BOȚOMAN, DONALD E. CORBIN, E. GARRISON WALTERS, *Îmi place limba română* (Adriana Stoichițoiu); ION NECULCE, *Opere. Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*. Ediție critică și studiu introductiv de GABRIEL ȘTREMPEL (Dan Simonescu); ION VASILE ȘERBAN, *Literatură și societate. Repere pentru interpretarea sociologică a literaturii* (Corneliu Nistor); CONSTANTIN NEGREANU, *Structura proverbelor românești* (I. C. Chițimia); *Pro didactica* (Nicolae Mecu); *Studii de literatură română și comparată*, IV (Corina Popescu).... 583

Scriitorii și Unirea

ION DODU BĂLAN

Dacă este un domeniu în care n-au existat niciodată hotare între români, atunci acela este, fără îndoială, cel spiritual, lingvistic și literar, căci, de la începuturi, oamenii de cultură, creatorii, și în primul rînd scriitorii din toate ținuturile românești, s-au manifestat ca o entitate etnică de monolit, precum în cel mai unitar stat politic, deși desăvîrșirea statului național unitar s-a înfăptuit de-abia la 1 decembrie 1918, la Alba-Iulia.

Prin cugete și simțiri, nici o putere, oricît de mare și de samavolnică ar fi fost, n-a putut trage frontiere, iar cugetul și simțirea românească au trecut, ca prin zidul din basme, prin granițele care treceau prin inima țării, creînd, în ciuda lor, o cultură și o civilizație românească unitare și înfloritoare. O carte tipărită de Coresi la Brașov, de fiul său Șerban la Orăștie, de Varlaam sau Dosoftei la Iași, de Constantin Cantacuzino la București umbla peste granițe pe tot teritoriul vechii Dacii, pînă în cele mai umile cătune din văgăunile munților, asigurînd tuturor românilor aceeași hrană sufletească.

Peste împărțirile arbitrare, impuse de puteri străine, domnitori munteni și moldoveni ctitoreau în Transilvania lăcașuri de cultură, iar tineri ardeleni, învățați la școlile înalte din Apus veneau la Iași și București, precum Gheorghe Lazăr, Simion Bărnuțiu, August Treboniu Laurian și atîția alții. Ziarele și revistele românești, în orice parte ar fi apărut, găzduiau deliberat scriitori din toate provinciile românești, precum *Gazeta de Transilvania* a lui G. Bariț, *Dacia literară* a lui Kogălniceanu, *Familia* lui Iosif Vulcan.

Pe Cîmpia Libertății, de la Blaj, la 1848, alături de ardeleni, au fost prezenți scriitori din Muntenia și Moldova, la actul Unirii de la 1859 au participat și scriitori din Ardeal, ca și la Războiul de Independență sau la primul Război Mondial care a contribuit la crearea condițiilor pentru realizarea statului național unitar. La ziarul de front *România*, apărut la Iași, sub conducerea oficială a lui Mihail Sadoveanu, au colaborat scriitori din toate provinciile românești, din toate generațiile și din toate școlile și curentele literare, de la sămănătoriști la simboliști. Prin lumea scrisului românesc n-au existat niciodată granițe și de aceea scriitorii din toate epocile au putut lupta strîns uniți, pentru înfăptuirea marilor idealuri naționale, pentru desăvîrșirea Unirii de la 1 decembrie 1918, care n-a fost și n-a putut fi o danie a unor circumstanțe diplomatice, ci consfințirea unei realități profund obiective, a unei uniri care a durat dintotdeauna în sufletele românești, așa cum o confirmă limba, folclorul, în general, creația populară și toate elementele etnografice din cultura națională. Dacă scriitorii au ținut trează ideea unității naționale, trebuie spus că poporul român și-a cucerit Unirea, a plătit-o din greu cu lacrimi, cu sudoare și cu sînge, de-a lungul unei zbuciumate și aspre istorii, durînd

pe meleagurile strămoșești o cultură originală și înfloritoare, o civilizație distinctă.

Istoria românilor ne arată — scrie la 1879 Ion Ghica în *Convorbiri economice* — că Unirea a fost totdeauna țelul cel mai dorit al lor; de la descălecare și pînă astăzi, ea a germinat nu numai în spiritul bărbaților acelora care au îndrăznit a cugeta glorie și mărire pentru poporul român, dar chiar în spiritele acelora care nu s-au suit cu gîndul decît pînă la conservarea gintei. Ori de cîte ori viitorul a surîs României, fiii ei nu au lipsit de a aspira către Unire.

Prin rădăcina lor străveche daco-romană, înfiptă de milenii într-un relief unitar și armonios, fecundată de-a lungul vremii cu alte seminții, românii — înfruntînd vitregia unei istorii viforîte care i-a despărțit brutal în provincii supuse de diverse stăpîniri străine — s-au simțit de la începuturi *una* — cum zice cronicarul — membrii aceleiași familii etnice. Gîndul de a se uni într-un singur stat în granițele lor firești i-a urmărit de-a lungul întregii lor istorii. În urmă cu aproape patru veacuri, Mihai Viteazul plătește cu capul îndrăzneala de a-l înfăptui pentru prima dată, tot la Alba-Iulia. Parțial, gîndul acesta s-a împlinit la 1859 prin Unirea Moldovei cu Muntenia, ale cărei semnificații C. A. Rosetti le-a definit într-un chip strălucit în Proiectul de adresă a Adunării ad-hoc din Țara Românească către Adunarea ad-hoc a Moldovei.

Luînd în privire că dorința cea mai mare, cea mai generală, acea hrănită de toate generațiile trecute, acea care este sufletul generației viitoare, este *Unirea Principatelor într-un singur stat*, o unire care este firească, legiuită și neapărată, pentru că în Moldova și în Valahia sîntem același popul, omogen, identic ca niciun altul, pentru că avem același început, același nume, aceeași limbă, aceeași religie, aceeași istorie, aceeași civilizație, aceleași instituții, aceleași legi și obiceiuri, aceleași temeri și aceleași speranțe, aceleași trebuințe de îndestulat, aceleași hotare de păzit, aceleași dureri în trecut, același viitor de asigurat și, în sfîrșit, aceeași misie de împlinit.

Luînd în privire că această unire o dorim nu pentru ca să lovim drepturile și ca să amenințăm pacea altora, ci numai pentru ca să asigurăm drepturile și pacea noastră, și că, dimpotrivă, această unire — la care au contribuit toate generațiile trecute, lucrînd de a ne da aceleași instituții și legi — împlinind o vie dorință a nației noastre și făcîndu-se pentru noi un izvor de bună rînduială de iconomie, de legalitate, de dignitate și de regenerație generală — prin însăși aceasta ar da Înaltei Porți și staturilor vecine o închizășluire de pace și de stabilitate la hotarele lor [...].

Un gînd asemănător, în cuvinte aproape identice vor exprima, mai tîrziu, Kogălniceanu cu privire la cucerirea Independenței de stat și Vasile Goldiș cu privire la Unirea de la Alba-Iulia.

Românii, indiferent de provincia în care locuiau, au vorbit la fel, au cîntat aceleași doine și balade; au suferit de același dor și l-au trăit în același chip gingaș și dureros de dulce, cum l-a sintetizat pentru toți Eminescu sau Blaga în *dorul-dor*; au deprins aceleași obiceiuri și legi ale pămîntului și și-au unit înțelepciunea în aceleași proverbe și zicători, creînd împreună aceiași eroi de basm, de mit și de legendă pe care i-au impus în veșnicii Ion Creangă și Mihail Sadoveanu.

Românii de pretutindeni au muncit cu același tip de unelte, au creat aceleași datini și obiceiuri, și-au sădit melancolia și durerea, elanurile și poticnirile, idealurile și nădejdile în aceleași structuri prozodice, lăsîndu-le să

umble de la unii la alţii pe picioare de iambi sau de trohei, din Maramureş în Dobrogea, din Banat înspre Moldova, din Oltenia în Ardeal şi din toate părţile, simbolic, parcă, înspre Ţara Românească, nume îndrăgit de toţi, cu care aşteptau să acopere odată întreg pământul ţării, aşa cum s-a întîmplat la 1 decembrie 1918, prin acea „manifestare grandioasă a conştiinţei noastre naţionale" care înscria „o pagină de glorie pe urma Adunării de la Blaj".

Unirea a fost visul secular al românilor şi gîndul lor cel mai statornic, gîndul care a biruit şi a rămas biruitor în urma acţiunilor clasei muncitoare, a ţărănimii şi a intelectualilor patrioţi.

Încununare a aspiraţiilor de veacuri ale poporului nostru — spunea tovarăşul Nicolae Ceauşescu — pentru eliberarea naţională, rezultat al celor mai înaintate forţe social-politice ale vremii — în cadrul cărora rolul hotărîtor l-au avut masele populare — Unirea din 1918 a reprezentat o adevărată piatră de hotar în dezvoltarea României moderne.

Un vis atîta vreme neîmplinit, o năzuinţă organică a tuturor românilor s-a întrupat în actul Unirii de la Alba-Iulia, al cărui autor şi erou a fost poporul, cum atît de răspicat şi de convingător ne-o spun şi scriitorii care au participat la el sau numai l-au evocat: Octavian Goga, Liviu Rebreanu, Aron Cotruş, Eugen Goga, Lucian Blaga, Tudor Arghezi, Vasile Voiculescu, Ion Agârbiceanu, Horia Petra-Petrescu, Valeriu Braniştе, Valeriu Bora, Emil Isac, Ion Băilă şi atîţia alţii.

A fost atunci o uriaşă descătuşare de energii, o bucurie populară fără seamăn, o manifestare grandioasă de epopee naţională care-şi aşteaptă încă reflectarea în pagini de cărţi sau în opere de artă.

S-a afirmat atunci, cu o forţă nestăvilită, tot ceea ce poporul român adunase de-a lungul veacurilor mai bun în sufletul lui. Astfel, proverbiala omenie românească s-a reflectat nemijlocit în documentele acestui măreţ act istoric. De aceea, ecourile lui atît de umaniste au răsunat puternic în conştiinţa popoarelor. Citǎm oricînd cu îndreptăţită mîndrie patriotică un fragment pilduitor din *Manifestul către popoarele lumii:*

Naţiunea română din Ungaria şi Transilvania nu doreşte să stăpînească asupra altor neamuri. Lipsită cu desăvîrşire de orice clasă istorică stăpînitoare, naţiunea română prin fiinţa sa însăşi este întruparea democraţiei celei mai desăvîrşite. Pe teritoriul ei strămoşesc naţiunea română este gata a asigura fiecărui popor deplina libertate naţională, şi organizarea sa în stat liber şi independent o va întocmi pe temeiurile democraţiei care va asigura tuturor indivizilor aflători pe teritoriul său egalitatea condiţiilor de viaţă, unicul mijloc al desăvîrşirii omeneşti.

Idei generoase, fără nici o umbră de ranchiună, idei umanitare şi democratice care încălzeau inimile a milioane de oameni, le vorbeau despre frumuseţea morală a poporului român, despre înţelepciunea lui politică. În Unirea de la Alba Iulia se reflecta o istorie bimilenară, se concentra, ca în focarul unei imense lentile, un întreg trecut eroic, cu toate jertfele şi aspiraţiile sale, luminînd drumurile viitorului — în care poporul român mai avea încă multe de făcut pentru deplina realizare a năzuinţelor sale de dreptate socială, independenţă şi suveranitate naţională, progres şi prosperitate.

Firește, multe din idealurile şi dezideratele constituite într-un lung proces istoric şi exprimate de actul Unirii de la Alba-Iulia n-au putut fi realizate în condiţiile vechii societăţi. Înfăptuirea lor deplină trebuia să aibă loc, tot într-un proces istoric, căruia i-a dat dimensiuni noi, revoluţionare,

epoca noastră socialistă. Numai revoluția socialistă, condusă de Partidul Comunist Român, putea în mod obiectiv să rezolve pe deplin, principial, năzuințele de veacuri ale poporului român. Multe din idealurile multiseculare ale românilor și ale naționalităților conlocuitoare rămăseseră neînfăptuite în perioada interbelică. Neîmplinirea lor nu putea asigura deplina unire umană; era greu să se unească proletarul cu patronul, boierul, groful sau baronul cu robul pămîntului. Pentru deplina unire sufletească era nevoie de revoluția socialistă, de noua orînduire socială. Profundele transformări economice, politice și sociale care au avut loc după 23 August 1944 — de la care vom sărbători la anul viitor 40 de ani — au deschis perspective largi înfăptuirii idealurilor de veacuri ale poporului român, stăpîn pe soarta sa într-o țară înfloritoare, liberă și independentă, în care întreaga națiune muncește înfrățită și se bucură de roadele muncii sale.

Concomitent cu continua creștere a nivelului de trai al celor ce muncesc se asigură, pentru cele mai largi mase populare — români, maghiari, germani, sîrbi și de alte naționalități — nu numai accesul la cultură, în calitate de consumatori ai ei, ci și posibilitățile de a crea cultură.

Strîns uniți în jurul partidului, al secretarului său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, ctitorul României de azi, înfrățiți în muncă și idealuri, toți cetățenii țării, fără deosebire de naționalitate, uniți deplin în cuget și simțiri pe baza ideologiei revoluționare a clasei muncitoare, beneficiază egal de roadele unirii și ale socialismului.

Dezideratul de la 1918, după care „va trebui să asigurăm tuturor neamurilor și tuturor indivizilor conlocuitori pe pămîntul românesc aceleași drepturi și aceleași datorii" — s-a înfăptuit exemplar în orînduirea noastră socialistă. O dată cu el se înfăptuiesc toate marile deziderate care au călăuzit lupta multiseculară pentru unire a poporului român într-un stat suveran și independent.

O veche vorbă românească ne spune că *unirea face puterea*. Noi știm că de putere avem nevoie nu pentru a face cuiva răul, ci binele; binele literelor române și al poporului nostru, în primul rînd, binele pentru viața nouă, pentru cauza păcii și înțelegerii dintre toate popoarele lumii. Întreaga noastră cultură umanistă ne îndeamnă prin scrisul atîtor scriitori să fim mereu uniți pentru a fi puternici în strădaniile noastre de a asigura un prezent și un viitor fericit poporului nostru și un loc de seamă României în lume.

Știm cu toții că nu poate fi o recunoștință mai sinceră și mai reală pentru memoria precursorilor decît îndeplinindu-le idealurile, luminînd prin scrierile noastre sensurile majore și trainice ale luptei lor. E o onoare pentru scriitorii noștri faptul că acest gînd a mobilizat mulți la masa de scris, că prin operele lor acest gînd trece ca o pioasă lumină.

Firește, o asemenea temă majoră, ca aceea a unirii și a unității întregului popor în condițiile socialismului nu se circumscrie doar la o dată de calendar. Ea a creat o întreagă literatură de la cronicari la corifeii Școlii Ardelene, de la ei la pașoptiști și scriitorii Unirii de la 1859 sau ai Războiului de Independență, precum V. Alecsandri, Eminescu, Hasdeu, Macedonski, G. Panu, G. Sion, Iacob Negruzzi, Kogălniceanu, Grigore Ventura, Ioan Nenițescu, Iosif Vulcan, Bariț, Aron Densușianu, Scipione Bădescu, D. Zamfirescu, G. Coșbuc, M. Sadoveanu și mulți alții care, chiar dacă n-au avut șansa unei glorii literare atît de marcante, au scris cu tot sufletul pagini sincere, pline de patriotism, despre eroica luptă a românilor pentru neatîrnare și

unire. Ea rămîne o problemă fundamentală a istoriei noastre, un izvor veșnic viu de inspirație pentru literatură.

În acest context, ne amintim cu plăcere de vorbele profetice ale profesorului sas Andreas Wellmann, care cunoscînd și crezînd în geniul poporului român, scria pe la 1843: „În națiunea română zace sămînța bogată a unui popor pe care îl așteaptă un viitor frumos și mare, dacă însușirile sale de căpetenie se vor dezvolta cum se cuvine". Acest viitor frumos și mare este, fără îndoială, prezentul nostru socialist.

Partidul Comunist Român, sprijinit cu dăruire de scriitori, ajutoarele sale ideologice de nădejde, folosindu-se de marea forță de înrîurire pe care o are literatura, a știut să dezvolte plenar însușirile de căpetenie ale acestui popor, deschizînd tot mai larg calea spre acel „viitor frumos și mare" pe care-l prefigurează cu strălucit talent opere dintre cele mai de seamă ale literaturii române actuale, care, nu ne îndoim, vor fi mereu mai numeroase și mai valoroase, avînd darul să cimenteze pentru veșnicii Unirea de la 1918 și unitatea de nezdruncinat a națiunii noastre socialiste în jurul centrului ei vital, Partidul Comunist Român.

Sintaxa şi semantica

ION DIACONESCU

1. Relaţia dintre sintaxă şi semantică se bazează pe un fapt de s o l i d a r i t a t e : sintaxa operează cu unităţi sintactice marcate în mod necesar printr-un s e n s, iar semantica operează cu unităţi semantice a căror semnificaţie se actualizează numai în c o n t e x t prin angajarea lor în procese combinatorii de natură sintactică. Sensul reprezintă, în ultimă instanţă, „raţiunea de a fi a structurii sintactice" [1], iar structura sintactică, modalitatea fundamentală a expresiei semantice. Emiterea unei unităţi sintactice — simple sau complexe — lipsite de un sens determinat nu reprezintă un act lingvistic pentru că nu-şi pune în valoare funcţia de comunicare, neîndeplinind deci condiţiile unei analize; ea devine însă analizabilă în momentul în care codul folosit de locutor este cunoscut sau recunoscut şi de către colocutor.

Astfel, secvenţele *J'ai soif, Ich habe Durst* rămîn necunoscute pentru un vorbitor de limbă română, atîta timp cît acesta este lipsit de mijloacele specifice de analiză sau de interpretare, adică de codul pe baza căruia s-a formulat fiecare secvenţă sub formă de propoziţie. Pentru a le accepta, sînt necesare două operaţiuni: una semantică, prin care se determină cantitatea de informaţie, conţinutul, şi alta structurală, prin care se face transferul informaţiei, al sensurilor, dintr-un cod lingvistic în alt cod lingvistic. Cele două secvenţe conţin, din punct de vedere semantic, aceeaşi informaţie pusă în valoare de cele trei lexeme: *j(e), ich = eu; ai, habe = am (a avea)* şi *soif, Durst = sete;* din punct de vedere structural, enunţurile se constituie în propoziţii pe baza aceluiaşi model *(pronume în nominativ-subiect + verb-predicat + nume în acuzativ-obiect)*, de unde rezultă că atît franceza, cît şi germana îşi organizează propoziţiile de acest tip în acelaşi fel. În transferul informaţiei acestor propoziţii în limba română, mecanismul structural va a c t u a l i z a normele specifice de construcţie ale acestui tip de propoziţie, în sensul că pronumele în nominativ *(je, ich)* se va transpune prin formele de *dativ (mie, mi-)*, verbului *(avoir, haben)* îi va corespunde *a fi*, iar *obiectul direct (soif, Durst)* va fi pus în poziţia de *nominativ-subiect: mi-e sete*, proiectîndu-se un alt model de organizare structurală.

Organizarea semantică are în vedere *procesele de selecţie*[2] a semnelor semantice în concordanţă cu faptele pe care vrem să le relatăm; aceasta

---

[1] Lucien Tesnière, *Éléments de syntaxe structurale*, Deuxième édition revue et corrigée, Paris, Librairie C. Klincksieck, 1965, p. 40.

[2] Oswald Ducrot, Tzvetan Todorov, *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, Paris, Édition du Seuil, 1972, p. 341.

este o operaţie *extrinsecă* şi are caracter *referenţial;* organizarea sintactică vizează însăşi elaborarea expresiei lingvistice, fiind o operaţie *intrinsecă, structurală,* rolul ei este de a actualiza o anumită semnificaţie, adică de a trece o noţiune din planul virtual sau abstract, în planul actual, concret, prin raportare la context. Corespondenţa dintre sintaxă şi semantică se bazează, pe de o parte, pe corespondenţa dintre unităţile sintactice şi cele semantice, iar, pe de altă parte, pe corespondenţa relaţiilor care se stabilesc între unităţile sintactice şi cele semantice; chiar ierarhia semantică se realizează în raport cu ierarhia nivelurilor sintactice. Cuvîntul *casă* denumeşte orice obiect care prezintă o serie de trăsături comune; sub această formă şi cu această întrebuinţare se întîlneşte în operele lexicografice, în stare virtuală, abstractă. În schimb, în propoziţia *Am cumpărat o c a s ă,* acelaşi cuvînt denumeşte un singur obiect, o anumită *casă,* implicată în acţiunea tranzitivă a verbului *a cumpăra;* din planul virtual a trecut în planul actual, din planul abstract, în planul concret, prin actualizare, prin referire la context. Sintaxa transpune deci, în planul limbii, relaţiile care există între obiecte, între obiecte şi însuşirile pe care le atribuim, între obiecte şi acţiuni, în lumea exterioară, prin mijloace specifice. Vedem, de pildă, *un copac* cu *frunze;* asocierea *frunzelor* la *copac* se poate face fie prin sintagmele *frunzele copacului, frunze de copac, copac cu frunze,* fie prin propoziţiile *copacul are frunze* sau *frunzele sînt ale copacului.*

Aşadar, între structura sintactică şi structura semantică există o corespondenţă, un paralelism care, mai mult sau mai puţin, condiţionează şi unele trăsături ale expresiei lingvistice. Cele două planuri, sintactic şi semantic, sînt corespondente, paralele, dar nu identice, fiecare prezentînd şi particularităţi proprii, pe baza cărora se pot defini necorespondenţele.

2. Pentru ca două unităţi să se poată combina într-o unitate superioară, ele trebuie să prezinte o c o m p a t i b i l i t a t e s e m a n t i c ă. Doi termeni sînt compatibili cînd combinarea lor la nivel superior este interpretabilă semantic (unul dintre ei să fie cuprins parţial sau total în sfera de determinare a celuilalt). Astfel, între unităţile *apă* şi *curgătoare,* respectiv *fată* şi *silitoare* există o compatibilitate semantică pe baza căreia se pot proiecta la nivel superior sintagmele *apă curgătoare, fată silitoare;* în schimb, între *apă* şi *silitoare,* respectiv *fată* şi *curgătoare* relaţia este de incompatibilitate, ceea ce face de nerealizat combinaţiile *fată curgătoare* şi *apă silitoare.* Limbajul poetic, după cum se va vedea, încalcă această condiţie, conducîndu-se după compatibilităţi generate de reguli proprii.

Termenul asociat îndeplineşte, în raport cu primul termen, o dublă funcţie semiologică[3]: de identificare (Fi) şi de diferenţiere (Fd). Astfel, în sintagma *casă de piatră,* termenul al doilea *de piatră* identifică obiectul *casă,* dar, în acelaşi timp, îl diferenţiază de alte obiecte din aceeaşi clasă prin trăsătura ce i se atribuie, adică de *case d e l e m n, d e b e t o n, d e c ă r ă m i d ă* etc. Cuvintele care nu îndeplinesc cele două funcţii semiologice — de identificare şi de diferenţiere — în raport cu primul termen, nu pot fi asociate, iar cînd sînt asociate, reprezintă fenomene de abatere de la norma de bază. Pleonasmul, bunăoară, nu are nici funcţie de identificare, nici funcţie de diferenţiere, de aceea trebuie evitat: *avansaţi î n a i n t e, s-a sinucis s i n g u r, a prevedea d i n a i n t e.* Neîndeplinirea deci a condiţiei enun-

[3] R. F. Mikus, *Principes de syntagmatique,* Bruxelles, Aiman — Paris, Didier, 1972, p. 22.

țate mai sus pune cei doi termeni într-o relație de incompatibilitate semantică, ceea ce blochează posibilitatea combinării lor în plan sintactic.

Un termen incompatibil cu altul din punct de vedere semantic poate deveni compatibil, cînd capătă valori conotative sau figurate, fiind expresia unor raporturi de natură stilistică. Asemenea realizări se întîlnesc în limba vorbită, dar, mai cu seamă, în limbajul poetic, unde abaterea devine, în mod paradoxal, normă: *foaie verde lemn uscat, foaie verde bob negară.* În poezia modernă, violarea normei standard constituie un procedeu frecvent. Astfel, Nichita Stănescu scrie: „Și-am zis verde de albastru / mă doare un cal măiastru / Și-am zis pară de un măr / minciună de adevăr"[4]. Termenii se asociază în structuri sintactice pe baza unor valori semantice antinomice, divergente, incompatibile la prima vedere, dînd discursului poetic aparența de joc absurd: *verde de albastru, mă doare un cal, pară de un măr, minciună de adevăr.*

În aceeași manieră își construiește textul poetic și Ion Bănuță în ciclul *Panorama culorilor: Panoramă în albastru:* „Lac albastru / cal albastru / joc albastru / Floare albastră / fată albastră / stea albastră./ Patimă albastră / paparudă în cer / Drumuri! Drumuri!"[5] sau *Panoramă în frez:* „Frag frez / ied frez / timp frez./ Iie frez / șoaptă frez / calabrez frez / Frez, frez, frez / mincinoase căpșuni / Drumuri! Drumuri!"[6].

Motivația acestor asocieri, care se abat voit de la condiția semantică fundamentală, este asigurată de limbajul poetic însuși, care, la rîndul său, este o deviere continuă, sau, cum se mai spune, o ilegalitate, un limbaj subversiv, transgresiv, care operează cu unități semantice specifice — metafora, metonimia, sinecdoca etc. — confirmîndu-se una dintre legile discursivității: *gradul de organizare gramaticală este invers cu gradul de expresivitate*[7], cu cît abaterea de la norma standard este mai mare, cu atît și gradul de expresivitate este mai accentuat. Pentru ilustrare, reproducem o secvență din schița *Justiție* de I.L. Caragiale:

Judecătorul: — Pe cine să iei în birje?
Leanca: — Clondirul că zicea ...
J. — Cine zicea?
L. — Domnu' Toma se sparge ...
J. — Cine se sparge?
L. — Clondirul, domnu' judecător![8]

Dialogul este condus, într-un mod incoerent, de către Leanca, în a cărei vorbire subiectul *Domnu' Toma* și obiectul *clondirul* se confundă în planul ordonării sintactice și semantice; de aceea judecătorul, prin interogațiile sale *Cine zicea?, Cine se sparge?*, încearcă să restabilească relațiile și sensurile celor două planuri în care se desfășoară dialogul.

---

[4] Nichita Stănescu, *Starea poeziei*, București, Editura Minerva, 1975, p. 140.
[5] Ion Bănuță, *Olimpul diavolului (Panorama culorilor)*, București, Editura Tineretului, 1967, p. 115.
[6] *Ibidem*, p. 122.
[7] Maurice Dessaintes, *Recherche linguistique et enseignement*, Gembloux, Éditions J. Duculot, S. A., 1971, p. 235.
[8] I. L. Caragiale, *Opere*, II, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1952, p. 37.

3. Privit sub raportul sensului, un cuvînt, independent sau dependent de context, poate să-și piardă sensul, adică să se desemantizeze, să-și schimbe sensul sau să-și îmbogățească sensurile; toate aceste procese au consecințe de ordin sintactic, atît în operațiunile de construcție, cît și în cele de analiză.

(*a*) Un cuvînt care s-a desemantizat și-a pierdut o dată cu aceasta calitatea de unitate sintactică relațională și funcțională, devenind un auxiliar lexical sau gramatical. În situația aceasta sînt verbele auxiliare *a fi, a avea, a vrea,* în componența paradigmelor verbale analitice, constituenții nominali, pronominali și adverbiali ai locuțiunilor prepoziționale și conjuncționale *în fața, în locul, în loc să, din cauza, din cauză că, în vreme ce, relativ la,* precum și unele elemente de compunere a unităților paralexemice.

Cuvintele relaționale — prepozițiile, locuțiunile prepoziționale, conjuncțiile și locuțiunile conjuncționale — fiind lipsite de autonomie semantică, nu se constituie în unități sintactice analizabile sub raport funcțional, ele servind ca mijloace cu ajutorul cărora se exprimă relațiile sintactice la nivelul sintagmei sau al frazei. Se confundă adesea, mai ales în practica școlară, adverbul și pronumele relativ cu conjuncția, avîndu-se în vedere calitatea comună de elemente de relație; pronumele relativ ca și adverbul relativ au o bază semantică pe care o exprimă prin substituție și de aceea au și calitatea de unități sintactice analizabile din punct de vedere funcțional: *Nu știe c i n e a plecat; A venit c î n d l-am chemat (cine* — subiect, *cînd* — complement circumstanțial de timp*).* Un adverb devine cu adevărat conjuncție cînd își pierde autonomia semantică, putînd fi substituit cu elemente dintr-o altă clasă gramaticală. Astfel, în frazele *U n d e a fost prea ocupat, de aceea n-a venit; De ce te mai temi c î n d totul s-a terminat; C u m nu mai era nimeni, a plecat și el,* cuvintele *unde, cînd* și *cum* au statut de conjuncție pentru că introduc propoziții subordonate cauzale și pot fi echivalate cu conjuncții din seria cauzalelor — *deoarece, pentru că* etc., în timp ce în calitate de adverbe relative *unde, cînd, cum* nu acceptă relația de echivalență decît cu unitatea pe care o substituie.

Alte situații pun în evidență faptul că, deși unele cuvinte îndeplinesc condiția semantică, adică au un sens autonom, ele nu se integrează sintactic în unități de nivel superior, neavînd nici capacitatea de a îndeplini funcții sintactice. Acest statut îl au cuvintele în vocativ, incidentele, cuvintele titlu, de reclamă sau de publicitate, adică așa-zisele unități neintegrate, asintagmatice.

(*b*) Un termen, dacă și-a schimbat sensul sau și-a îmbogățit paleta semantică, poate condiționa, pentru fiecare caz în parte, o schimbare sau o diversificare a structurii sintactice din punct de vedere relațional și funcțional, o lărgire a posibilităților combinatorii. Astfel, una e *A mîncat o prăjitură,* alta e *A mîncat o bătaie* și altceva este *Mănîncă și el o pîine.* Sensul concret al verbului se actualizează numai în context, în prezența termenului cu care se combină. În acest caz, funcția sintactică este aceeași, sensul este însă diferit.

Sînt și situații cînd sensul este același, iar funcțiile sintactice diferite. Structura sintactică a limbii române actuale permite realizarea unor construcții de tipul: *Îmi place M a r i a — Îmi place d e M a r i a, Mă doare g î t u l — Mă doare î n g î t, El m ă împrumută c u b a n i — El î m i împrumută b a n i* etc., în care aceluiași sens îi corespund mai multe posibilități de organizare

structurală: *Îmi place M a r i a* (subiect), *d e M a r i a* (complement indirect), *Mă doare g î t u l* (subiect), *î n g î t* (complement de loc).

Între sensul unui cuvînt și funcția concretă pe care o exprimă, în general, nu e o legătură directă; același cuvînt învestit cu un anumit sens poate îndeplini diverse funcții sintactice: *C o p i l u l se joacă* (subiect); *Jocul c o p i l u l u i este plăcut* (atribut); *El are u n c o p i l* (complement direct); *I-a dat c o p i l u l u i o carte* (complement indirect) etc., după cum aceeași funcție sintactică poate fi exprimată prin orice cuvînt care prezintă compatibilitate semantică cu regentul său. Astfel, funcția de subiect în raport cu verbul-predicat *a sosit* poate fi îndeplinită de orice nume care prin conținutul său prezintă caracteristica exprimată de verb: *trenul, mașina, colegul, mama, primăvara, momentul* etc. Rezultă din cele prezentate că planurile sintactic și semantic, deși sînt corelative, solidare, ele sînt totuși autonome, fiecare păstrîndu-și caracteristicile sale; sînt paralele, dar nu identice, de aceea, în unele cazuri, apar ambiguități sau neconcordanțe în procesul de interpretare sintactică și semantică. Așa, de pildă, în propoziția *I-am dat cartea Mariei*, relația dintre obiectul *cartea* și persoana *Maria* poate fi interpretată în două feluri: *Mariei i-am dat cartea* și *altcuiva i-am dat cartea Mariei.*

În limbajul de publicitate sau de reclamă, ambiguitățile rezultă dintr-o organizare topică defectuoasă: *Sandale pentru dame din material plastic; Nu trimiteți sifoanele la umplut cu copii; Nu răspundem de sifoanele tovarășilor clienți care fac explozie.*

Neconcordanțe între planul sintactic și cel semantic apar în unitățile structurate prin inversiune[9]: *El avea o gloabă de cal; Au venit douăzeci de oameni; Era ca fierul de tare; Nici n-am intrat bine în casă că a și început să plouă;* în aceste cazuri, analiza sintactică urmează o cale diferită de cea semantică, conducîndu-se după criteriile de ordin structural. Astfel, în propoziția *Au venit douăzeci de oameni*, numeralul *douăzeci* se va analiza ca subiect, iar substantivul *de oameni*, ca atribut, în timp ce în propoziția *Au venit zece oameni*, substantivul *oameni* este subiect, iar *zece*, atribut.

Polisemia, omonimia, sinonimia, ca relații semantice, sînt valorificate atît în limba vorbită, cît și în limba literaturii artistice, ca resurse ale ambiguității. Relația de omonimie oferă numeroase posibilități pentru punerea în valoare a anominației: — *Ce te pleci, A r b o r e? A r b o r i i se pleacă numai de vijelie*[10]; *Cine vrea pe loc să s t e a / Capătă în dar o s t e a /; / Cînd îl văd mut ca un c r a p / Îmi vine capul să-i c r a p*[11]; *Cu r a c h e t a învățații / Cuceresc cosmice spații / Mai modest, el cu r a c h e t a / Cucerește azi planeta*[12].

4. Trăsăturile de ordin semantic au constituit și constituie încă baza unor criterii de c l a s i f i c a r e și de d e f i n i r e a unităților morfologice și sintactice. Astfel, de la Platon și Aristotel, se păstrează clasificarea cuvintelor în părți de vorbire, în funcție de conținutul exprimat și de funcția logică pe care o îndeplinesc: s u b s t a n t i v u l denumește obiecte, substanțe și îndeplinește funcția de subiect, v e r b u l exprimă acțiuni și constituie mijlocul de exprimare a funcției predicative. În clasificarea și definirea ac-

[9] Pentru inversiunea sintactică și efectele ei, vezi Ion Diaconescu, *Inversiunea sintactică*, în *Studii și cercetări lingvistice*, XXXIV (1983), nr. 3, p. 217 — 228.

[10] Barbu Delavrancea, *Opere*, III, *Teatru (Viforul)*, București, Editura pentru Literatură, 1967, p. 92.

[11] G. Călinescu, *Cronicile optimistului*, București, Editura pentru Literatură, 1964, p. 55.

[12] *Urzica*, 30 aprilie 1971.

tuală a părţilor de vorbire, criteriul semantic este dominant şi se conjugă cu cel morfologic şi sintactic. În raport cu aceste trei criterii, verbul se defineşte ca *parte de vorbire flexibilă* (morfologic), *care exprimă acţiuni sau stări* (semantic) şi *care îndeplineşte funcţia de predicat* (sintactic), sau adjectivul este *partea de vorbire flexibilă* (morfologic), *care determină un substantiv* (sintactic) *căruia îi atribuie o calitate sau o însuşire* (semantic).

În clasificarea şi definirea funcţiilor sintactice, criteriul semantic este, în cea mai mare parte, predominant: *subiectul* este partea principală de propoziţie care arată *cine face acţiunea; predicatul* — partea principală care arată *ce face, ce este sau cum este subiectul; atributul* este definit numai în termeni sintactici: *partea de propoziţie care determină un substantiv sau un substitut al lui*, dar analiza şi o serie de clasificări se operează pe baza unor indici de ordin semantic. De pildă, conţinutul funcţiei de atribuire îl constituie calificarea sau identificarea, posesia, apartenenţa, materia, destinaţia etc. Complementele şi propoziţiile subordonate circumstanţiale, în totalitate, sînt identificate şi definite din perspectivă semantică: loc, timp, mod, cauză, scop, concesie etc. Aşa se şi explică recunoaşterea unui număr atît de mare de complemente.

Preponderenţa factorului semantic în descrierea fenomenelor de sintaxă a condus la atomismul sintactic, adică la o fărîmiţare a unităţilor funcţionale, în detrimentul criteriilor sau al perspectivei de ordin sintactic, structural. Aşa cum în morfologie predominante sînt sau trebuie să fie criteriile morfologice, tot aşa, în sintaxă, trebuie să fie criteriile de ordin structural, sintactic[13]. D i s t r i b u ţ i a, r e l a ţ i a şi f u n c ţ i a ar fi în măsură să releve, în analiza unităţilor sintactice, date pertinente, care să înfăţişeze unitar, consecvent, explicit, sistemul organizării şi funcţionării structurilor sintactice. În gramaticile actuale, bunăoară, în clasificarea atributului se aplică, în mod justificat, un criteriu — al părţilor de vorbire prin care este exprimat — în timp ce în clasificarea celorlalte părţi de propoziţie, acest criteriu este abandonat, operîndu-se, de la caz la caz, cu altele mai puţin gramaticale.

5. A n a l i z a, ca operaţiune gramaticală fundamentală, beneficiază de aportul semanticii, atît în determinarea unităţilor sintactice la nivel sintagmatic şi frastic [14], cît şi în definirea lor pe baza conţinutului raportului exprimat: agent, loc, timp, mod, cauză, scop, condiţie, concesie, cumul etc. În acest caz, componenta semantică asigură o dublă funcţionalitate: la un nivel, suport al sensului l e x i c a l, iar la alt nivel, suport al sensului g r a m a t i c a l, care stă la baza opoziţiilor de tip funcţional. O parte de propoziţie se va identifica şi defini ca *o unitate caracterizată printr-un sens autonom, şi integrată într-o unitate de rang superior (sintagmă) pe baza unei relaţii de determinare şi a unei funcţii*. Pe această bază se va distinge o parte de propoziţie cu structură simplă sau complexă de o sintagmă în a cărei componenţă intră totdeauna două unităţi — un determinat şi un determinant. Astfel, secvenţa *barba popii* poate fi o sintagmă analizabilă în două unităţi constitutive — *barba* + *popii* —, cu autonomie semantică şi sintactică, legate printr-un raport de dependenţă, cu capacitate funcţională, integrate

[13] Vezi şi Valeria Guţu Romalo, *Sintaxa limbii române. Probleme şi interpretări*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1973, p. 205—206.

[14] Prin nivel *frastic* se înţelege nivelul la care unităţile de tip propoziţie se îmbină între ele pentru a pune în valoare unitatea sintactică superioară denumită *frază*; se mai spune şi nivel *frazeologic*, dar acest termen cunoaşte şi alte întrebuinţări.

într-un context: *B a r b a p o p i i era neagră și stufoasă;* cele două segmente lexicale se pot constitui însă și într-o singură unitate sintactică de tip parte de propoziție, fără să mai prezinte autonomie semantică și posibilitatea de a exprima fiecare o funcție sintactică în cadrul unui raport de determinare, integrată contextual ca o singură unitate: *B a r b a-p o p i i este o plantă.* În alte cazuri, propoziții sau chiar fraze pot fi identificate ca părți de propoziție și analizate ca atare: *L-a văzut p e d u c ă-s e-p e-p u s t i i; El este un p i e r d e-v a r ă; Era u n l a s ă-m ă s ă t e l a s; Era u n d u-t e-v i n o.* Chiar fraze independente pot fi integrate în structura unei propoziții ca părți de propoziție: *C i n e s e s c o a l ă d e d i m i n e a ț ă a j u n g e d e p a r t e este un proverb; N-a i p u t u t s ă m ă-n ț e l e g i este titlul unui cîntec.* În aceste situații, unitățile constitutive ale propozițiilor sau ale frazelor își pierd funcția referențială, căpătînd laolaltă o singură funcție denominativă, în calitate de metatexte.

În general, apartenența unei unități sintactice la o unitate superioară se stabilește pe baza criteriilor semantice și sintactice; sînt însă cazuri cînd relația structurală nemaifiind relevantă, preponderentă devine relația de ordin semantic sau interpretarea semantică. În fraza *Dacă nu-i telefonam s e a r a era neliniștit,* poziția sintactică a adverbului *seara* este ambiguă: poate să aparțină primei propoziții, *Dacă nu-i telefonam s e a r a,* sau celei de-a doua, *s e a r a era neliniștit,* fapt marcat în scris prin virgulă, iar în vorbire printr-o pauză și o intonație specifică.

Absolutizarea factorului semantic în determinarea unităților sintactice poate conduce la erori de segmentare și implicit de identificare și de definire a părților de propoziție sau a propozițiilor, invocîndu-se motivul că altfel construcția „nu are sens". Pe baza acestui „argument", se ajunge să fie identificate și analizate în cadrul aceleiași părți de propoziție și alte unități, dependente, încălcîndu-se un principiu fundamental: o unitate sintactică este proiecția unei singure relații, la un singur nivel, de aceea ea nu poate să aparțină decît unui singur nivel în cadrul căruia îndeplinește o singură funcție sintactică. Altfel spus, o unitate sintactică nu poate să aparțină, în același timp, la două niveluri de analiză. Dimensiunile unităților semantice și sintactice nu sînt identice, nu se suprapun; unitățile semantice au o sferă mai largă, în timp ce unitățile sintactice se limitează la forma specifică de realizare — parte de propoziție, sintagmă, propoziție sau frază. Pe de altă parte, relațiile cu care operează semantica și sintaxa sînt distincte, specifice fiecărei componente; de aceea, analiza sintactică trebuie să se diferențieze de analiza semantică pentru a releva ceea ce îi este caracteristic.

Dîndu-se prioritate perspectivei semantice, se recomandă încă, atît în tratatele academice, cît și în programele și manualele școlare, soluții globale care abat analiza sintactică de la principiile sale fundamentale. Astfel, în *Gramatica limbii române,* II, se mai vorbește de „construcții infinitivale relative", de „construcții absolute", care înglobează în structurile lor unități sintactice analizabile ca în construcția *o dată exprimată această meditație,* considerată în întregime ca un complement circumstanțial[15]. Nu puține sînt

[15] *Gramatica limbii române,* vol. al II-lea, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966, p. 151.

cazurile cînd unele părţi de propoziţie sînt identificate şi definite împreună cu determinanţii lor atributivi sau circumstanţiali [16], la rîndul lor analizabili.

Din acelaşi motiv „că n-ar avea sens" în analiza frazei, termenul regent este incorporat în structura propoziţiei subordonate, ceea ce conduce în mod inevitabil la interpretări eronate. În mod frecvent, adjectivul sau adverbul cu funcţie de complement circumstanţial de cauză în propoziţia regentă este integrat în subordonată: *D e r e a ce este*[1] */ toată lumea o ocoleşte*[2]*/, De r e p e d e ce-a vorbit*[1]*/ n-am înţeles* nimic[2]*/*, în loc de *D e r e a*[2]*/ ce este*[1]*/ toată lumea o ocoleşte*[2]*/, D e r e p e d e*[2]*/ ce-a vorbit*[1]*/ n-am înţeles nimic*[2]*/*. Drept urmare, funcţia cauzală a adjectivului sau a adverbului se extinde asupra întregii propoziţii subordonate, ignorîndu-se un fapt gramatical şi anume că adjectivul şi adverbul, în calitate de unităţi regente, pot avea ca determinanţi propoziţii subordonate modale de identificare introduse prin relatorul *ce*. De asemenea, în segmentarea unor subordonate construite într-un sistem corelativ obligatoriu sau facultativ, există tentaţia, încurajată şi de unele erori din programe[17] sau manuale, de a considera într-o singură unitate sintactică atît subordonata, cît şi corelativul său din regentă: *aşa cum, atunci cînd, acolo unde, cu atît cu cît.*

Tot ca urmare a minimalizării principiilor de ordin sintactic, se favorizează apariţia unor erori de segmentare a unor subordonate a căror legătură semantică cu termenul regent este foarte strînsă: *Nu t o t c e zboară*[1] */ se mănîncă*[2]*/*, în loc de *Nu t o t*[2]*/ ce zboară*[1]*/ se mănîncă*[2]*/ ; C o n v i n s că are dreptate*[1] */ s-a liniştit*[2] */*, în loc de *C o n v i n s*[2] */ că are dreptate*[1] */ s-a liniştit*[2] */*.

În general, între planul semantic şi planul sintactic există o concordanţă, pe baza căreia se definesc din punct de vedere funcţional cele mai multe unităţi. Sînt însă şi situaţii cînd între cele două planuri raportul este divergent, de nonconcordanţă, după cum s-a văzut în cazul structurilor sintactice realizate prin inversiune. Am adăuga la aceasta relaţia dintre subiectul g r a m a t i c a l şi subiectul l o g i c. Din punctul de vedere al conţinutului, funcţiunea de subiect se corelează cu noţiunea de autor, agent; din punctul de vedere al expresiei însă, funcţiunea de subiect se corelează cu un nume sau un substitut al numelui în nominativ în relaţie cu un verb, ceea ce creează posibilitatea neconcordanţei dintre autor şi subiectul gramatical: autorul sau agentul nu este totdeauna subiect gramatical, după cum subiectul gramatical nu este totdeauna autor sau agent. În propoziţia *Eminescu a scris poemul Luceafărul*, substantivul propriu *Eminescu* este şi subiect gramatical şi subiect logic, deci autor, agent; în schimb, propoziţia rezultată prin transformare pasivă *Poemul Luceafărul a fost scris de Eminescu*, subiectul gramatical *poemul* se opune agentului *de către Eminescu* prin relaţia sa specifică.

---

[16] În acelaşi volum, pornindu-se de la legătura semantică dintre determinat şi determinant, legătură care în multe cazuri apare ca foarte strînsă, condiţionînd chiar realizarea unor funcţii sintactice, ceea ce reprezintă altceva, se acordă unor unităţi sintagmatice statutul de părţi de propoziţie: atribut: *numeroase personalităţi*, p. 121, *o sută de ierni*, p. 121, atribut circumstanţial descriptiv: *fascinat de prăpastia păcatului*, p. 139, atribut izolat: *prins de vrajă*, p. 139, *palidă crăiasă*, p. 139, complement direct: *pe cei doi prieteni*, p. 156, complement indirect: *la zece fruntaşi*, p. 165, complement de timp: *trei ani, la vîrsta de nouă ani*, p. 174, complement de mod: *decît divina muzică*, p. 186, *o sută de paşi*, p. 187.

[17] Vezi *Programa de limba română (gramatică, vocabular, fonetică, ortografie, ortoepie, punctuaţie)* pentru clasele V—VIII, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1982, aprobată de M.E.I. cu nr. 42.904/1982, unde sînt considerate a fi locuţiuni conjuncţionale următoarele secvenţe: *acolo unde, atunci cînd, aşa cum*, p. 84.

Aceeași observație este valabilă și pentru interpretarea construcțiilor sintactice de tipul *mi-e dor, mi-e sete, mi-e rușine* etc. în care pronumele în dativ *mi-, ți-* etc., considerat subiect logic, este complement indirect, iar numele în nominativ *dor, sete* etc. este subiect gramatical. Rezultă din cele prezentate că noțiunea de subiect logic este inoperantă la nivelul analizei gramaticale, prin confuziile pe care le creează, pentru că în definirea sa acționează criterii extragramaticale.

6. Întrebarea, folosită ca mijloc de determinare funcțională a unităților sintactice — părți de propoziție sau propoziții — , se formulează, ca procedeu de analiză, pe baza conținutului raportului stabilit între un determinat și un determinant și se practică, în mod justificat, în prima etapă a contactului cu operațiunile gramaticale, cînd posibilitățile de analiză sînt încă reduse. Prin urmare, în analiza gramaticală, întrebarea reprezintă un procedeu semantic „concret", care permite definirea unei unități prin raportarea ei la o altă unitate pe baza conținutului, așa cum, de altfel, se procedează și în operațiunile aritmetice primare, unde relația de adunare, scădere, înmulțire sau împărțire dintre două numere se determină prin întrebarea *cît face ...?* Prin acest procedeu se identifică și se definește subiectul prin raportarea la predicat cu ajutorul întrebărilor *cine, ce,* atributul prin raportare la un nume sau un substitut al numelui cu ajutorul întrebărilor *care, ce fel, al cui, cît,* complementul direct prin raportarea la un verb cu întrebările *pe cine, ce,* complementul circumstanțial de loc prin raportare la verb cu întrebările *unde, de unde, pînă unde* și așa mai departe.

Întrebarea, în formularea ei, pleacă tōtdeauna de la ceea ce este cunoscut spre ceea ce este necunoscut, reprezentînd astfel o operațiune importantă nu numai în plan logic (de cunoaștere), ci și în plan sintactic (de determinare), cu condiția însă ca ea să fie corect formulată, iar datele oferite să fie adevărate. Urmărind raportul dintre întrebare și răspuns, în practica analizei se disting patru situații:

(*a*) Întrebări formulate corect care conduc la un răspuns univoc, real: *cine* (subiect), *cui* (complement indirect), *unde* (complement de loc), *cînd* (complement de timp), *din ce cauză* (complement de cauză), *cu ce scop* (complement de scop), *cu ce condiție* (complement condițional).

(*b*) Întrebări formulate corect care conduc însă la răspunsuri ambigue, echivoce; în acest caz, întrebarea nu se mai dovedește a fi un procedeu operant în analiza sintactică, dimpotrivă este derutantă. De aceea, în asemenea situații, se impun, în procesele de analiză, operațiunile structurale care să activizeze gîndirea gramaticală (caracteristicile regentului relevante pentru un anumit raport sau o anumită funcție, conținutul raportului stabilit între cele două unități, expresia raportului, caracteristicile morfosintactice ale determinantului). Cele mai numeroase erori în definirea funcțională a unităților sintactice sînt cauzate de reducerea întregului proces de analiză la simplul mecanism al întrebării. Astfel, la întrebarea *ce* raportată la un verb pot răspunde: subiectul sau subiectiva *(Îmi place muzica, Îmi place să citesc)*, complementul direct sau completiva directă *(Citesc o carte, Mi-a spus că a reușit)*, numele predicativ sau predicativa *(El este inginer, El a devenit ce și-a dorit)*, numele predicativ secundar *(Pe fiul cel mare l-a făcut agronom, Pe el l-a făcut ce și-a dorit)*; la întrebarea *cum* pot răspunde: numele predicativ sau predicativa *(Pomul este înalt, El este cum ești și tu)*, numele

predicativ secundar sau propoziţia subordonată corespunzătoare *(Ea a plecat supărată, Pe el l-am găsit cum l-am lăsat)*, complementul circumstanţial de mod *(Merge repede)* sau propoziţia modală *(Munceşte cum nu munceşte nimeni)*; la întrebarea *de ce* raportată la un verb pot răspunde: numele predicativ *(Masa este de lemn)*, complementul indirect *(Mă tem de ploaie)*, complementul circumstanţial de cauză *(A îngheţat de frig)*, complementul circumstanţial de scop *(Se pregăteşte de plecare)*, numele predicativ secundar *(L-a luat de martor)*; raportată la un adjectiv sau un adverb, la aceeaşi întrebare poate răspunde complementul de relaţie *(bun de gură)*; *pe cine* poate identifica un complement direct *(L-am văzut pe Ionel)*, un complement indirect *(El se bizuie pe tine)*. Aproape toate pronumele interogative — simple sau precedate de prepoziţii — implică cel puţin două valori semantice distincte, cînd sînt întrebuinţate ca mijloc de determinare funcţională, de unde rezultă şi marele risc al erorilor.

Ambiguitatea semantică şi funcţională a interogaţiilor pronominale constituie sursa calamburului în limba vorbită, ca modalitate expresivă de evaziune, de blocare a comunicării printr-un răspuns care corespunde unei alte semnificaţii interogative: — *De ce n-ai venit?* — *De trestie.* — *De ce trage clopotul?* — *De lanţ. De ce ai adus calul aici?* — *De căpăstru.*

(*c*) Întrebări formulate incorect, care, în mod firesc, conduc la soluţii greşite. Situaţia aceasta poate fi întîlnită la unităţile sintactice marcate funcţional prin prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale care au ca regim cazurile genitiv sau dativ. Astfel, în propoziţii ca *S-a oprit în faţa gării, Lucrarea a fost executată conform proiectului, A întîrziat din cauza trenului*, folosindu-se întrebările *în faţa cui, conform cui, din cauza cui*, în loc de *unde* (s-a oprit)?, *cum* (a fost executată)?, *din ce cauză* (a întîrziat)?, se favorizează apariţia confuziei cu complementul indirect *(cui?)*.

(*d*) Unităţi sintactice a căror funcţiune nu poate fi determinată cu ajutorul întrebării. Situaţia aceasta caracterizează unele părţi de propoziţie şi o serie de propoziţii subordonate care se identifică din punct de vedere funcţional pe baza altor criterii. Astfel, complementul de relaţie *(De vorbit vom mai vorbi, Din punct de vedere tehnic, filmul era realizat, Formal, el are dreptate)*, complementul concesiv *(Cu toate rugăminţile mele, n-a venit)*, complementul de mod al superlativului *(El este cel mai bun dintre noi)*, complementul cumulativ *(Pe lîngă frumuseţe, îţi mai trebuie şi minte)* şi altele, în anumite situaţii, nu comportă, în determinarea lor, o întrebare, fie că aceasta nu se poate formula, fie că formularea ei artificială este greoaie, ca în cazul funcţiei concesive: *în ciuda cărui fapt....*? Absenţa întrebării, în analiza sintactică, este mai frecventă la nivelul unor propoziţii subordonate: predicative suplimentare *(L-a lăsat să plece, L-a văzut că vine)*, modale comparative *(El a muncit mai mult decît crezi tu, Aerul este tot aşa de necesar cum este apa)*, consecutive *(E prea frumoasă ca să nu-mi placă)*, cauzale condiţionale *(Dacă ai învăţat, de ce te temi?)*, concesive *(Calul, că are patru picioare, şi tot se poticneşte)*, temporale inverse *(Nici n-am intrat bine în casă că a şi început să plouă)*, opoziţionale *(În loc să măaştepte, a plecat)*, cumulative *(Pe lîngă că plouă, mai bate şi vîntul)* de excepţie *(În afară că a plouat, altceva nu s-a întîmplat)*. Poate şi aceasta este explicaţia că o serie de părţi de propoziţie şi propoziţiile subordonate corespun-

zătoare nu s-au studiat și nu se studiază încă în școală, cu toate că prezența lor în comunicare este evidentă.

În analiza gramaticală a acestor unități sintactice, cît și a celorlalte, în locul întrebării, trebuie folosite criteriile și principiile structurale care fac apel la procesele raționale și care dinamizează întregul sistem analitic; or, întrebarea, practicată în orice împrejurare, își relevă mai mult dezavantajele decît avantajele. A reduce întregul proces de analiză la întrebare înseamnă a cantona gîndirea, procesele și operațiunile raționale în formule primitive, rudimentare.

7. Relația dintre semantică și sintaxă se manifestă nu numai în operațiunile de analiză, ci și în cele de s i n t e z ă, de c o n s t r u c ț i e, unde sensul unei unități sintactice poate condiționa sau impune procesul de selecție a unităților determinative, precum și a mijloacelor de construcție. Capacitatea selectivă a unei unități este, în primul rînd, determinată de ansamblul trăsăturilor de ordin semantic, ceea ce face ca părțile de vorbire în calitate de unități sintactice să se distingă între ele și prin aceasta. Verbul, prin întregul său evantai de trăsături, dispune de cea mai mare c a p a c i t a t e s e l e c t i v ă, în virtutea căreia se combină, în calitate de regent, cu toate părțile de vorbire, punînd în valoare cel mai bogat și variat spectru relațional și funcțional. Cu excepția funcției atributive specifică substantivului, verbul își subordonează toate celelalte funcții sintactice. Îi urmează numele, care, ca și verbul, se combină cu toate părțile de vorbire, însă într-o gamă monofuncțională (atributul).

Verbul și numele pot avea o bază semantică comună care face posibile procesele de nominalizare a grupului verbal și de verbalizare a grupului nominal: *sosește primăvara⇆sosirea primăverii, citește o carte⇆citirea cărții, îl aștept pe Radu⇆așteptarea lui Radu* (ambiguu), *mă tem de ploaie⇆temerea de ploaie, pleacă la munte⇆plecarea la munte, se scoală de dimineață⇆⇆ scularea (sculatul) de dimineață, scrie frumos⇆scriere frumoasă, merge cu trenul⇆mersul cu trenul* etc. Celelalte părți de vorbire, prezente fie ca substitute, fie ca determinări stricte ale unei acțiuni sau ale unui nume, se caracterizează, cu excepția unor adjective cu bază verbală, printr-o capacitate selectivă mai redusă, ceea ce are consecințe și de ordin distribuțional.

Aceeași bază semantică determină fenomenele de corespondență sau de paralelism dintre părțile de propoziție și propozițiile subordonate, precum și procesele de expansiune sau de contragere sintactică, distincția dintre cele două unități — parte de propoziție și propoziție subordonată — fiind proiectată numai la nivelul structurii de suprafață, printr-o serie de trăsături de ordin structural [18].

El este un om m u n c i t o r. ⇆ *El este un om c a r e m u n c e ș t e.*
Poate p l e c a mîine. ⇆ *Poate s ă p l e c e m î i n e.*
E ușor a v o r b i. ⇆ *E ușor s ă v o r b e ș t i.*
El este c a t i n e. ⇆ *El este c u m e ș t i t u.*
Muncește c î t t r e i. ⇆ *Muncește c î t m u n c e s c t r e i.*

În alte situații, expansiunea și contragerea sînt blocate tocmai de baza semantică a unității dependente, care cunoaște ca realizare fie o parte de propoziție, fie o anumită propoziție. Bunăoară, subiectul sau complementul

[18] Ion Diaconescu, *Observații pe marginea corespondenței dintre părțile de propoziție și propozițiile subordonate*, în *Limbă și literatură*, vol. I, 1982, p. 33—35.

exprimat prin substantive concrete, prin substitutele lor pronominale sau prin numerale, datorită trăsăturilor lor semantice, nu pot fi dezvoltate în propoziţii subordonate corespunzătoare: *S o a r e l e străluceşte; E l citeşte o c a r t e; A plecat l a ş c o a l ă; Locuieşte î n B u c u r e ş t i* etc. De asemenea, o serie de propoziţii subordonate nu pot fi contrase fără să fie afectată baza semantică: *C i n e aleargă d u p ă d o i i e p u r i nu prinde nici unul; C u m î ţ i v e i aşterne, aşa vei dormi; Fugea d e - i s c ă p ă r a u p i c i o a r e l e* etc.

Selecţia unităţilor determinative — părţi de propoziţie sau propoziţii —, precum şi a elementelor de relaţie — prepoziţii, conjuncţii, pronume sau adverbe relative — este condiţionată, printre altele, şi de semantica regentului. Astfel, sensul unor verbe, substantive sau adjective face predictibilă atît funcţia, cît şi elementul de relaţie al determinantului: *apelează l a, se aşteaptă l a, constă î n, depinde d e, corespondenţa d i n t r e, participarea l a, convins d e, referitoare l a, gata d e* etc. Alteori, prin transferul de sens se transmite şi structura sintactică (relaţia şi funcţia); astfel, verbul *a rezida (î n)* fiind interpretat din punct de vedere semantic ca sinonim al verbului *a rezulta (d i n)* ajunge să aibă, în limba vorbită, ca regim un obiect indirect marcat prin prepoziţia *din: Importanţa lucrării rezidă d i n i d e i l e pe care le lansează* (evident — construcţie nerecomandabilă).

La nivelul frazei, ca şi la nivelul sintagmatic, apariţia unor relatori — conjuncţii, locuţiuni conjuncţionale, pronume şi adverbe relative — este condiţionată de o serie de trăsături de ordin semantic ale unităţii regente [19]. Distribuţia conjuncţiilor *că, să, dacă*, în structura propoziţiilor subordonate, se realizează restrictiv, în funcţie de conţinutul verbului determinat.

(*a*) Astfel, după verbele care exprimă aspectul *(a ajunge, a continua, a începe, a înceta, a sfîrşi)*, acordul sau decizia *(a accepta, a aproba, a decide, a hotărî)*, dorinţa, cererea *(a cere, a dori, a ruga, a vrea)*, necesitatea *(a trebui)*, posibilitatea *(a putea)*, subordonatele subiective, completive directe şi indirecte se construiesc cu conjunctivul.

(*b*) Verbele dicendi *(a spune, a zice)*, declarandi *(a afirma, a declara)*, sentiendi *(a auzi, a vedea, simţi)* şi altele care servesc ca mijloace de structurare a vorbirii indirecte pot fi determinate de subordonate subiective sau completive avînd ca relator una din cele trei conjuncţii *că, să, dacă*, în funcţie de valoarea modală a acţiunii verbului: *Nu mi-a spus c ă p l e c / s ă p l e c / d a c ă p l e c; Nu a ştiut c ă m ă a j u t ă / s ă m ă a j u t e / d a c ă m ă a j u t ă.* Distincţia dintre cele trei modalităţi de construcţie este marcată de opoziţia modală: */ enunţiativ /* vs */ imperativ /* vs */ interogativ /* ca expresii ale valorilor */ real /* vs */ posibil /* vs */ ipotetic/*.

(*c*) Alte verbe, implicînd prin conţinutul lor un obiect concret, au ca determinanţi numai subordonate subiective sau completive introduse prin pronume relative, fără să admită apariţia vreuneia dintre conjuncţiile *că, să, dacă*: *El a adus c e i - a m c e r u t; A bătut p e c i n e a p u t u t; A băut d i n c e - a a v u t; A cumpărat c i n e a p u t u t ş i c e - a v r u t; I-a dat ce-a a v u t ş i c u i i - a c e r u t; Iubeşte c i n e a r e s u f l e t.*

Substantivele şi adjectivele derivate de la verbe păstrează în relaţia lor cu propoziţiile subordonate acelaşi relator şi cu notele distinctive iniţiale: *D o r e ş t e să plece→D o r i n ţ a să plece / D o r i t o r să plece. A d e c i s să rămînă→ D e c i z i a să rămînă / D e c i s să rămînă. El a a n u n ţ a t că*

[19] Valeria Guţu Romalo, *op. cit.*, p. 159—160.

vine / să vină / dacă vine→A n u n ț a r e a că vine / să vină / dacă vine. Același proces se petrece și în relația cu o parte de propoziție: *A p l e c a t la munte → P l e c a r e a la munte, A î n t î r z i a t, din cauza ploii →Î n t î r z i e r e a din cauza ploii, F o l o s e ș t e oricui→F o l o s i t o r oricui, R e z i s t ă la frig → R e z i s t e n t la frig.* Rezultă că normele de organizare structurală a grupului nominal și a celui adjectival, în cazul existenței în calitate de regent a unui nume sau a unui adjectiv corespondent sub raport semantic cu un verb, reproduc normele de organizare structurală a grupului verbal, atît la nivelul unităților frastice, cît și la nivelul unităților sintagmatice.

Substantivul, în calitate de regent, este totdeauna determinat de o subordonată atributivă; tipul de atributivă realizat în funcție de relatorii selectați este condiționat de unele trăsături semantice ale regentului.

(*a*) Atributivele c o n j u n c ț i o n a l e introduse cu ajutorul conjuncțiilor *că, să, ca ... să, dacă* apar numai după substantive care, sub raport semantic, prezintă trăsătura a b s t r a c t: *Îl neliniștea* t e a m a *că va întîrzia; A avut* p o s i b i l i t a t e a *să cunoască multe; I-a adresat* î n t r e b a r e a *d a c ă a înțeles.* Chiar distribuția fiecărei conjuncții este în strînsă dependență de notele semantice ale fiecărui substantiv determinat, cu statutul sintactic al bazei verbale de la care provin.

(*b*) Atributivele a d v e r b i a l e introduse cu ajutorul adverbelor relative *unde, cînd, cum* se realizează numai după substantive care din punct de vedere semantic desemnează o c i r c u m s t a n ț ă *locală (unde): S-a întors în* s a t u l *u n d e s-a născut; temporală (cînd): N-a uitat* z i u a *c î n d s-au cunoscut; modală (cum): I-a plăcut* f e l u l *c u m a vorbit.*

(*c*) Atributivele p r o n o m i n a l e introduse cu ajutorul pronumelor sau adjectivelor relative *cine, ce, care, cît, ceea ce* își distribuie relatorii, în unele cazuri, și în funcție de semantica regentului. Bunăoară, relatorul *cît, cîtă, cîți, cîte* va introduce atributive numai pe lîngă nume cărora li se poate atribui o determinare cantitativă: *Ți-am trimis* b a n i *c î ț i mi-ai cerut;* relatorul *ceea ce* introduce atributive numai pe lîngă substantive abstracte: R e c u n o a ș t e r e a *a c e e a c e a făcut i-a dat curaj.*

8. Organizarea unităților semantice constituie, de cele mai multe ori, baza organizării structurale a unităților sintactice, încît un model sau o schemă semantică determină, în cele mai frecvente cazuri, schema sau modelul sintactic de construcție, după cum schema sau modelul sintactic, prin varietatea posibilităților sale de organizare structurală, actualizează unitățile semantice în contextul dat. În cadrul acestei corelații, planul sintactic poate să fie convergent cu planul semantic, cînd cele două scheme sau modele de organizare se suprapun:

	Elevul	*citește*	*o carte*
Plan semantic:	Autor (agent):	Acțiune	Obiect
Plan sintactic:	Subiect	Predicat	Complement

sau divergent, cînd cele două scheme sau modele prezintă, parțial sau total, particularități de organizare:

	Elevul	*a cumpărat*	*o mulțime*	*de cărți*
Plan semantic:	Autor	Acțiune	Cantitate	Obiect
Plan sintactic:	Subiect	Predicat	Complement	Atribut

Afirmînd corespondențele indeniabile dintre sintaxă și semantică, Noam Chomsky postulează importanța pe care o are, pe de o parte, baza semantică în fundamentarea unei teorii sintactice, iar, pe de altă parte, structura sintactică în realizarea unei teorii semantice [20]. Studiul sintaxei nu se poate întreprinde fără semantică, întrucît aceasta constituie substanța actului comunicării și condiționează, în mare măsură, procesele de selecție și de distribuție a unităților sintactice.

[20] Noam Chomsky, *Structures syntaxiques*, Paris, Éditions du Seuil, 1969, p. 101—115.

Retorica — un aspect particular al „integrării" romanice a limbii române

ILEANA OANCEA

Retorica a oferit elementele unei prime *estetizări*, în sens erudit, a limbilor romanice, estetizare care a fost creație și imitație simultan. Ea se dovedește un prim nucleu al lingvisticii clasice, care era în mare măsură o „stilistică", inițial „implicită" — pentru că o putem descoperi în reflexele ei textuale, mai întîi — și care, prin Dante *(De vulgari eloquentia)* și-a dezvoltat și o dimensiune teoretică. Că este așa, se poate constata și din efectele, e drept, mai tardive, pe care le-a avut în cultura românească, verificîndu-se astfel constatarea lui Curtius (care nu are însă în vedere romanitatea orientală): „Fecundarea limbilor și a literaturilor romanice de către latinitate este una din trăsăturile de bază ale Romaniei"[1].

Este știut faptul că în antichitate retorica era în același timp o artă a expresiei literare și o normă servind la aprecierea stilurilor individuale ale marilor scriitori, ele însele strict codificate: deci deopotrivă știință a expresiei și știință a literaturii. Aflîndu-se chiar din antichitate în plin proces de literaturizare (ea tinzînd să devină știința generală a literaturii timpului prin estomparea interesului inițial pentru arta oratorică și desprinderea ei de filozofie), ea se întemeia pe ideea existenței unui cadru formal *a priori*, cu reguli și cu o structură precisă pentru fiecare subiect; acest cadru a exercitat o acțiune coercitivă asupra operelor particulare. Conținînd un inventar sistematic de mijloace de expresie, o tipologie a figurilor, un adevărat „combinatoire" abstract al elementelor constitutive ale discursului literar, ea a fost, după observația lui Guiraud, mai mult decît un simplu mănunchi de reguli, expresie a unei estetici și a unui ideal intelectual [2] care s-a transmis cu deosebită tenacitate culturii europene pînă în pragul romantismului prin intermediul fidelității spațiului romanic față de latinitate. Această semnificație complexă a retoricii o vom regăsi și în cultura română, care a stat, și ea, multă vreme, și mai timpuriu decît s-a crezut[3], sub semnul ei.

Retorica a oferit prin urmare un fond de locuri comune *(topoi)* și de mijloace de stilizare, așa încît distincția dintre literatura „savantă" și cea „populară" se referă, nu numai în Occidentul romanic, la două tipuri de a scrie, mai mult sau mai puțin influențat de practica artelor liberale. S-a susținut chiar că „limba literară medievală, ca stil, ar fi un discurs impregnat

---

[1] E. R. Curtius, *Literatura europeană și Evul Mediu latin*, în românește de Adolf Armbruster, cu o introducere de Alexandru Duțu, București, Editura Univers, 1970, p. 29—30.

[2] P. Guiraud, *La stylistique*, Paris, P.U.F., 1970, în special p. 20—23.

[3] Tudor Vianu în *Arta prozatorilor români* fixa conturarea unei direcții retorice a literaturii române în secolul al XIX-lea.

de retorică, acest caracter fiind suficient definirii ei"[4]. Semnul egalității pus cu toată evidența între *literar* și *retoric* este profund elocvent pentru modul însuși în care, pe fondul latinității, se manifestă, în prima lor fază, limbile literare romanice occidentale. De altfel, cele două aspecte merg împreună, unul vizînd *forma conținutului* (vocabularul, registrele tematice, recurența sistemului de imagini), iar celălalt forma *expresiei* (instrumentul lingvistic ca atare, smuls întrebuințării lui curente, deci rostului său pur utilitar). Altfel spus, și acest aspect este strîns legat de problema urmărită, tradiția latinei se insinuează în substanța însăși a idiomurilor moderne derivate din ea, fenomen vizibil într-un efort „structural" de „retorizare".

Prima manifestare a retoricii în cultura românească este, ca și în Romania occidentală, tot „textuală", fenomen important pentru formarea unui anumit aspect al limbii literare. Este vorba, și nu întîmplător, tocmai de direcția ei *savantă, erudită*, stînd încă din epoca „veche", în întrebuințarea ei *artistică*, sub semnul ei, aspect prezent, încă de la început, în limbile romanice occidentale și numit, tocmai din această perspectivă, limbă „monumentară" de Zumthor, care l-a studiat amănunțit. Această etapă este urmată și, uneori, dublată de apariția de texte „teoretice" care pot fi și ele subsumate direct sau indirect acestui filon retoric. Avem a face cu o *dimensiune retorică* a culturii și a limbii literare, pe care o putem descoperi încă din secolul al XVII-lea și care devine tot mai explicită, atît ca teorie, cît și ca practică a scrisului românesc, în cursul secolului al XIX-lea.

În felul acesta se delimitează în Orientul romanic un spațiu de cultură avînd o serie de caracteristici comune cu romanitatea occidentală tocmai din această perspectivă care, o dată descoperită și urmărită atent, își afirmă și la noi calitatea unei adevărate „constante dialectice". Intrată de curînd în atenția cercetătorilor, ecou al „spectaculosului ei reviriment din plan mondial", fenomen avînd totuși și premise proprii, retorica românească, acest adevărat „fir director" între două epoci [5] prezintă prin urmare încă aspecte importante care nu au fost relevate sau au fost semnalate doar parțial. Unul este tocmai acțiunea ei „integratoare", deci de „estetizare" în sens erudit, romanic, asupra acestei limbi romanice vulgare orientale, semnificație importantă asupra căreia ne vom opri, schițînd aici doar cîteva aspecte cu caracter mai general. Afirmația pe care Zumthor o face pentru limbile romanice occidentale din epoca lor cea mai veche se dovedește valabilă (pentru o epocă mai tîrzie însă) și pentru limba română: „[...] nu putem să nesocotim mărturia retoricii, nici să neglijăm scara ei de valori, căci prin ea s-a realizat prima luare la cunoștință a faptului poetic la sfîrșitul epocii romane" [6]. Nu mai puțin, F. Brunot, în *Histoire de la langue française, dès origines à nos jours*, tome III. *La formation de la langue classique*, 1600–1660 (Paris, 1966) sesiza influența în doi „timpi" pe care tradiția literară a antichității, fixată în cadrele lingvistice ale *Grammaticii* — adică ale limbii latine, considerată de lumea romanică un model imuabil de perfecțiune — a avut-o asupra romanității. Lingvistul francez constată că: „Ar fi un întreg studiu, și foarte interesant, acela de a arăta constituirea unei retorici franceze în care influența italienilor și a celor vechi

[4] Paul Zumthor, *Langue et techniques poétiques à l'époque romane (XIe–XIIIe siècle)*, Paris, Klincksieck, 1963, p. 21.

[5] Cf. Vasile Florescu, *Retorica și neoretorica, Genezǎ. Evoluție. Perspective.* București, Editura Academiei R.S.R., 1973.

[6] Paul Zumthor, *op. cit.*, p. 24.

să apară așa cum a fost ea: la început *tiranică și abuzivă, apoi binefăcătoare*, din momentul în care s-a adaptat caracterului limbilor la care a fost aplicată" (p. 196).

Într-adevăr, o deplină afirmare a unei conștiințe de sine a literaturii în epoca veche, la noi, este legată de conștiința valorii expresiei intenționale, descătușate de servituțile uzului strict utilitar, pentru a se lăsa încătușată de un altul: elaborat și „artificial", care se face pe fundamentul unei educații retorice. Dacă o astfel de conștiință „retorică" apare vag sau uneori întîmplător afirmată ca atare la început, ea este puternic prezentă tocmai în acele texte ce poartă pecetea „elaborării" formale deliberate care în toată Europa se făcea în spiritul antichității greco-latine.

Dacă în faza veche a literaturii române o astfel de prelucrare retorică a expresiei pe măsură ce este mai clar structurată ia forme tot mai abuzive, în epoca modernă ea se va plia pe structura limbii, generînd direcția retorică a prozei românești de care vorbea Tudor Vianu (care a ignorat această primă fază), poate cea mai interesantă.

Literatura originală românească în ceea ce s-a numit direcția ei erudită stă deci și ea sub semnul influenței unor modele ale expresiei considerate atemporale, a căror aplicare crea, desigur, impresia distanței, simțită ca necesară, între limbajul comunicativ curent și cel învestit cu o funcție secundară, prin aplicarea unor tehnici permițînd scriitorului transcenderea uzului cotidian; se fixează acum unele structuri ale unei limbi „monumentare", savant deturnată de la uzul popular, printr-un „écart" conștient și sistematic față de acesta, așa cum apare la Dimitrie Cantemir. În felul acesta, prin aplicarea unor modele formale cu o descendență ilustră, sursă ale unei atente codificări, creatoare de efecte stilistice, limba este, uneori, de-naturată, adică îndepărtată, pentru o vreme, de exprimarea populară, fundamentul ei firesc; se înregistrează astfel un efort specific unei anumite conștiințe estetice de tip clasicist, de smulgere a expresiei din contingent și de plasare a ei în ceea ce era considerat ca ținînd de realizarea unei anumite „universalități". Fenomenul este înregistrat de Zumthor pentru epoca de început a literaturilor romanice occidentale: „Arta, așa cum ne apare ea în mod concret în întrebuințarea pe care « artistul » o dă grafismelor, gramaticii, semnificației și retoricii constituie verticalitatea specifică limbii monumentare" [7].

Acest elan apare deci și în activitatea individuală a cîtorva cărturari români care, din orizontul unei culturi umaniste, încercau să atingă un nivel „stilistic", de factură retorică, considerat imuabil, deci în afară de istoricitatea lui firească, prin violarea constrîngerilor celor mai elementare ale limbii noastre. Există și la noi, deci, încercări, chiar dacă par a avea semnificația unor acte oarecum izolate, de a se realiza o „vulgară" ilustră, limbă care să participe într-o oarecare măsură la proprietățile *Grammaticii*, așa cum s-a întîmplat în Occidentul romanic din epoca cea mai veche. „Écart"-ul se datorează unei voințe de structurare în care cercetarea mai nouă a descoperit și surse latine, generînd o tensiune, un conflict între cele două registre gramaticale în contact (cel latin, sintetic, și cel romanic, în speță, cel românesc, de tip analitic).

Influența latină asupra practicii literare românești din epoca veche, studiată cu minuțiozitate și cu optica aceasta deosebit de fecundă izvorîtă

[7] Paul Zumthor, *op. cit.*, p. 39.

din cea a interesului actualității pentru retorică, ne apare acum cu mult mai amplă și mai complexă și, în această calitate mai subtilă de *modelatoare* a exprimării literare, chiar dintru începuturi. Inițial, adăugînd un plus de complicare limbii populare ca necesară distanțare a expresiei în împrejurările solemne, instituționale, de vorbirea obișnuită, ea apare sub forma topicii inversive încă în stilul cancelariilor domnești. În proza epocii ea trece ca fenomen de literarizare prin cronica lui Grigore Ureche, într-o ipostază mai elementară, care duce la crearea unui prim ansamblu de opoziții stilistice, prin introducerea unor scheme clasice cu valoare expresivă, se intensifică în scrierile lui Miron Costin prin extinderea frecventă a acestei topici la nivel propozițional, antrenînd în cele din urmă în opera lui D. Cantemir mari ansambluri textuale a căror arhitectură complicată savant trădează o elaborare stilistico-retorică în profunzime și pe nivele a textului [8]. În felul acesta componenta retorică devine tot mai adînc și mai complex implicată în practica literară, astfel încît, în faza sa cea mai avansată, stilul savant se va defini printr-o marcată antinomie față de cel popular. Dativul posesiv, encliza predicatului, inversiunea ordinii „normale" a termenilor propoziționali și frazeologici, chiasmul, paralelismul, litota, figurile etimologice pot fi considerate ca procedee stilistice (extrase din arsenalul retorico-stilistic al antichității) numai atunci cînd ele au avut un caracter intenționat certificînd o anumită „conștiință a modelelor". Reiterarea lor tot mai elaborată reflectă faptul că umanismul românesc creează cea dintîi tradiție stilistică cultă din istoria prozei noastre, proză a cărei „lizibilitate" cum este aceea din scrisul lui Cantemir, conștiința artistică cea mai lucidă a epocii, trece prin această refracție stilistică de natură retorică. În felul acesta, prin acumularea unor tentative de acest gen, la capătul extrem al procesului găsindu-se D. Cantemir, se constituie o primă direcție de latinizare a limbii, văzută tocmai ca o „retorizare" a ei, înțelegînd prin abatere retorică exploatarea tehnicilor de expresie ale antichității ca fenomene de „monumentarizare", cum ar spune Zumthor, care le-a evidențiat în literaturile romanice occidentale; *imitație* a limbii latine, general romanică deci, și realizare a unor artificii de expresie considerate cu o valoare universală. Conceptul de *imitație* (mimesis) dobîndește astfel un corolar lingvistic, el putînd fi de altfel considerat ca un concept ordonator al epistemei clasice, care concepe devenirea, schimbarea (și ne referim aici la romanitate) ca o mișcare circulară, deci închisă; a deveni înseamnă a atinge permanentul, universalul, neschimbătorul, a deveni *asemănător* cu o esență [9]. Într-o lume în care domnește asemănarea, cum este, în primul rînd, cea medievală, este prea puțin loc pentru perceperea diferenței. Aceasta o va face omul modern cu un zel asemănător, ajungînd pînă la fetișizarea ei astăzi. „Mișcarea" uneori excesivă a limbilor romanice, ca acțiune de literarizare, în direcția retoricii are, în mersul ei, această fascinație a latinității, ca model suprem, definitiv, de perfecțiune.

[8] Cf. Dragoș Moldovanu, *Etapele diferențierii stilisticii în proza românească veche*, în *Limbă și literatură*, vol. III, 1981, p. 349–371, care a realizat cea dintîi deschidere în această problemă, redimensionînd o serie întreagă de aspecte ale practicii literare din această epocă.

[9] Michel Foucault, referindu-se la *similitudine* ca principiu constitutiv al epistemei clasice, menționa: „De îndată ce străbatem semnele și privim ceea ce ele indică, ni se dezvăluie strălucind în propria ei lumină Asemănarea însăși" *(Les mots et les choses*, Paris, Gallimard, 1966, p. 44).

Gongorismul spaniol care reprezintă o încercare de a rivaliza cu latinii pe terenul celei mai caracteristice și mai dificile figuri retorice, hiperbatul, prezintă, în acest plan al *estetizării* limbilor romanice în sens retoric, frapante similitudini cu *sensul* în care este mînuită materia lingvistică în opera românului D. Cantemir. Această situație a fost studiată de Dragoș Moldovanu, care observă: „putem avea certitudinea că hiperbatul lui Cantemir este cel mai îndrăzneț experiment stilistic realizat în plan romanic", deoarece, pe lîngă faptul că se aplică prozei, iar nu poeziei (prin definiție, mai „tolerantă"), pe lîngă faptul că angajează toate nivelele operei, atît frastice, cît și transfrastice, antrenează mai multe tipuri, incluzînd și schemele: morfemul conjunctivului + ... + verb *(să-ți* o frumoasă socoteală *arăt)*, pronumele reflexiv și personal de conjugare + ... + verb *(își* lauda *poftește;* de *mă* pintru aceasta dară tu înșelătoare și de rău ivitoare *socotește)*, prepoziția-morfem a infinitivului + ... + verb (pînă *a nu să amăgi)*" [10]. Extinderea varietății tipurilor de hiperbat demonstrează existența unui al doilea nivel *semiotic* al textului peste cel natural al limbii, construit dincolo și în pofida acestuia. Resemiotizarea unor figuri sintactice clasice prin introducerea lor artificială în textura vie a limbii complică înțelegerea. Textul se face într-o conștiință receptoare saturată de cultură umanistă. Convergența efortului său cu cel din alte țări romanice (nu numai din Spania, ci și din Italia sau Franța) este evident. Reținem și precizarea: „Cît privește concordanța calităților generale ale hiperbatului în cele două « arii laterale » ale stilului romanic (obscuritatea, ostentația, abundența, excentritatea etc.), ea se explică probabil prin influența spiritului artistic oriental, care a servit drept catalizator psihologic în procesul de imitare a formelor clasice, orientîndu-i pe scriitori spre elocvența de tip « asiatic »" [11].

Nu trebuie să uităm însă că fenomenul a apărut în limbile romanice occidentale încă din epoca lor de debut, ceea ce înseamnă că, înregistrîndu-l și la noi, indiferent de acei „catalizatori non-romanici", putem afirma că există o „europenizare" și deci o anumită „occidentalizare" a culturii și a limbii românești realizată pe poarta retoricii încă în epoca „veche". Nu este deloc întîmplător că tocmai edificarea unei direcții erudite este cea care plasează limba noastră pe o coordonată pe care romanitatea a vizat-o fără întrerupere: latinitatea ca generatoare nu numai de „influență", detectabilă la nivelul materialului lingvistic ca atare, ci oferind și o anumită „grilă" de percepere a literarității literaturii așa cum fusese ea fixată cu o mare consecvență atunci, acțiunea de estetizare (conștientă) deschizînd calea artificiilor formale în spiritul acesteia. Româna a „descoperit", firesc, un drum care a „marcat-o", ca și pe celelalte limbi romanice, direcția retorică avînd și aici cei doi „timpi" de care vorbea, pentru franceză, F. Brunot.

De altfel, istoriografia literară actuală a adus contribuții importante din perspectiva sociologiei literaturii și a istoriei ideilor tocmai asupra acestei perioade „vechi". Conceptul de „umanism românesc", ca și semnificația lui în contextul mai larg al culturii europene s-a conturat și s-a nuanțat grație

[10] Dragoș Moldovanu, *art. cit.*, p. 360.
[11] *Ibidem*, p. 361.

unor cercetări mai noi, bogat argumentate [12]. Reevaluîndu-se o serie de afirmații despre epoca modernă (devenite adevărate „clișee"), din perspectiva secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea, cercetarea actuală subliniază pe bună dreptate și elementele de continuitate, nu numai cele de discontinuitate, dintre aceste epoci, considerate multă vreme „polare", ale culturii românești. „În acest sens — spune Al. Duțu — o serie de interpreți au vorbit despre o societate care, după ce s-a închegat la sfîrșitul primului mileniu și a creat secole de-a rîndul opere impunătoare, s-a decis, în secolul trecut, să devină tînără și să se încadreze în cultura europeană, spre care năzuise prin manifestarea unor forme de clasicism, preromantism sau romantism, toate întîrziate" [13].

Un factor de continuitate asupra căruia nu se oprește cercetătorul amintit este tocmai această „permanență" a retoricii, cu consecințele ei textuale în acest plan de realizare a unui anumit ideal retoric de limbă artistică românească, cu mențiunea importantă că în epoca „umanistă" elocvența, ca teorie, era cultivată intens în centrele culturale grecești și la curțile princiare române [14].

„Influența latină" în opera lui Miron Costin, reliefată deja, dar fără această „deschidere", plasată într-o astfel de perspectivă, poate dobîndi un sens mai adînc, în acord cu o epocă de edificare lingvistică și literară cînd româna își complică baza ei populară prin intervenția acestui filon retoric ce trebuia să facă din ea „o vulgară ilustră, cardinală și aulică", așa cum Dante dorea să devină italiana literară cu cîteva secole mai înainte. Boris Cazacu a relevat cel dintîi o serie de „transpoziții" făcute de acest învățat cărturar, saturat de cultură umanistă, de la textele latine în textul scris în românește de el, mergînd „dincolo de posibilitățile de exprimare ale limbii române" [15]; ele sînt fenomene integrabile aceluiași model stilistic clasic pe care cărturarii epocii îl implică în textul ale cărui distorsiuni reflectă tocmai intenția edificării unui instrument lingvistic sustras întrebuințărilor curente. Procedeele pe care Miron Costin le aplică conștient și chiar destul de sistematic nu sînt rodul observațiilor empirice asupra latinei, ci „figuri" retorice. Același „clasicism" din stilul cronicarului moldovean reapare și în celebrele *Didahii* ale lui Antim Ivireanu, elocvent exemplu de prelucrare retorică a limbii și de organizare retorică a conținutului.

În continuarea acestei direcții retorice locul cel mai important îl ocupă opera lui D. Cantemir, care manifestă poate cea mai înaltă conștiință a caracterului „artificial" al literaturii, realizînd ceea ce atît de potrivit s-a numit „o estetică a abundenței". Așa cum a demonstrat convingător Dragoș Mol-

---

[12] Cf. Al. Duțu, *Sinteză și originalitate în cultura română*, București, Editura Enciclopedică Română, 1972; Alexandru Duțu, *Umaniștii români și cultura europeană*, București, Editura Minerva, 1974. Ambele lucrări cuprind o bogată bibliografie românească și străină a problemelor abordate.

[13] Al. Duțu, *Umaniștii români* ..., p. 7.

[14] Învățămîntul retoric are la noi o istorie mai veche. Astfel, Școala de la Putna, așanumita „schola latina" exista din sec. al XV-lea. În Transilvania circulau încă din secolul al XVII-lea retorici protestante și catolice ca: *Rudimenta rhetoricae* (1645), *Rudimenta oratoriae* (1645), *Retorica contracta* (prelucrare după Vossius, 1699). Vezi în acest sens M. Frînculescu, *Retorica și școala în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Limbă și literatură*, vol. II, 1975, p. 381—393 și Aurel Sasu, *Retorica literară românească*, București, Editura Minerva, 1976.

[15] Boris Cazacu, *Influența latină asupra limbii și stilului lui Miron Costin*, în *Studii de limbă literară. Probleme actuale ale cercetării ei*, București, E.S.P.L.A., 1960, p. 97.

dovanu [16], marele scriitor a reușit să scoată efecte stilistice de mare rafinament formal — ceea ce unii critici, neatenți la caracterul „lingvistic" al literaturii, au numit „bizareriile" sale de exprimare (de exemplu, G. Călinescu) —, tocmai prin îndelunga sa familiarizare cu vechea știință a expresiei „împodobite". Astfel, inversiunile, dislocările nominale, encliza verbului etc., integrate în perioada oratorică hipotactică (schemă general clasică) sînt peremptorii pentru efortul conștient de „stilizare" clasicizantă, umanistă, evidentă în opera marelui cronicar. Stînd sub aceeași influență ca și limbile romanice occidentale (secvența progresivă, deci cu verbul final, apare și în italiană, spaniolă și franceză) se constată, din nou, și în „izolata" Romanie de răsărit, la nivelul exprimării, anumite procedee stilistice „europene", deci comune cu Romania occidentală.

Considerate valori de estetică a expresiei atemporale, deși ele își aveau sursa într-o anumită „temporalitate" a limbii latine, de care erau dependente, *imitația* acestor fenomene devine o necesitate resimțită de toți cei care au scris literatură în romanica „vulgară" (în răsărit, ca și în apus) dintr-un orizont de cultură umanistă. Dimitrie Cantemir este astfel un „european", iubitor de efecte adesea baroce, supunînd limba românească unei „clasicizări", care, prin exces, nu mai putea fi astfel continuată. Subiacent, descoperim (și faptul este firesc și ilustrativ prin convergența sa cu fenomenul retoric din Romania occidentală) în direcția *erudită* a literaturii noastre „vechi" aceeași credință care îl însuflețea și pe Dante în *De vulgari eloquentia*, făcîndu-l pe Curtius să exclame: „Prin scrierea lui Dante este oare limba vulgară eliberată și însufletită spre o desfășurare deplină? Nu este ea, dimpotrivă, încătușată într-un chip ce nu poate fi răbdat?" [17].

Putem spune că „abilitățile" sale stilistice erau desigur gustate într-un mediu impregnat de cultură retorică, abilități percepute ca atare, printr-o motivare stilistică „in absentia", adică solicitînd o anumită conștiință retorică a receptorului, care să sesizeze abaterile.

Opera lui Dimitrie Cantemir este, astfel, destinată unui public rafinat, provocînd o satisfacție estetică între inițiați, străduința scriitorului fiind aceea de a face ca limbajul să nu mai fie comunicare referențială pură, ci să fie perceput pentru el însuși, în *literaritatea* lui. Funcția poetică de care vorbea Roman Jakobson este vizibilă aici, într-o ipostază mai specială, în acest „conflict" al structurilor. Ceea ce începuseră cu timiditate predecesorii Cantemir desăvîrșește într-un elan cultural de integrare romanică, căci voința de compoziție retorică și un conflict similar se regăsesc în limbile neolatine din Occident. Eliminîndu-se excesele, se creează astfel la noi „tradiția unei exprimări savante", care trebuie raportată neapărat la aceste „surse" pe care se întemeiază o bună parte din teoria și practica lingvistică și literară a Romaniei pînă în pragul epocii moderne.

Adevărat element de coeziune între două epoci, retorica impune în revalorificarea ei actuală și reconsiderarea unor aspecte ale culturii românești. Fără să intre în amănuntele problemei pe care am discutat-o, V. Florescu anticipa, prin cîteva observații generale, concluziile de față: „Departe de a

[16] Dragoș Moldovanu, *Oriental și clasic în stilistica frazei lui Cantemir*, în *Anuarul de lingvistică și istorie literară*, 1968; Dragoș Moldovanu, *Influențe ale manierismului greco-latin în sintaxa lui Dimitrie Cantemir: hiperbatul*, în *Studii de limbă literară și filologie*, I, București, Editura Academiei R.S.R., 1969.

[17] E. R. Curtius, *Literatura europeană și Evul Mediu latin*, p. 29—30.

reprezenta o modă, ca atîtea altele și în atîtea părți ale lumii, actul de cultură la care ne referim corespunde atitudinii noastre față de moștenirea culturală națională și universală, care implică preluarea selectivă, riguros critică, și revalorificarea circumspectă și judicioasă. Am spus și « națională » fiindcă marii noștri scriitori vechi, precum Neagoe, cronicarii, Cantemir sau Antim și-au redactat operele *secundum artem* și în mai mare măsură exemplului lor decît învățămîntului și imitației autorilor străini [acest fapt nu poate fi totuși neglijat, n.n.] se datorează scrisul artistic, fraza amplă, cu membre bine echilibrate, care amintește perfect de savanta *perioadă* latină, atît de caracteristică pentru Bărnuțiu, Odobescu, Kogălniceanu și Maiorescu. E vorba, deci, de un fir director, de o tradiție literară constituită, nicidecum de o modă sau de copierea problemelor altor culturi, și cu atît mai puțin de soluționarea unei stări de criză" [18].

Existența unei conștiințe a stilului manifestată în cadre formale bine precizate reprezintă o primă „treaptă" importantă în problematica retorică, ca și o primă fază de convergență între romanitatea occidentală și cea orientală, rezultată dintr-o anumită familiaritate cu structurile latine. Caracterul romanic al limbii noastre este acela care provoacă această convergență și de aceea nu este, poate, atît de important faptul că deprinderea „ritoricească" le-a venit umaniștilor români pe căi non-romanice. Și chiar dacă admitem și alte influențe în stilul lui Cantemir, deci o pluralitate de stiluri, componenta „latină" are totuși un rol esențial.

Mai mult chiar, ea are semnificația, mai profundă, a unei anumite „integrări" a romanicei orientale, prin latinitate, în romanitate; intrarea limbii române în faza unei dezvoltări spirituale, cu o conștiință atît de limpede a „lucrării" limbii, atît de caracteristică pentru literatură, se face sub semnul latinității, într-un proces panromanic de edificare retorică.

[18] Vasile Florescu, *Introducere în problemă* la Renato Barili, *Poetică și retorică*, București, Editura Univers, 1975, p. 12.

Complement de cauză sau complement de agent?

ANDRA ȘERBĂNESCU

0. Lucrarea de față își propune să discute problema distingerii complementului de agent de complementul circumstanțial de cauză, atunci cînd ambele interpretări sînt posibile în construcții ambigue de tipul:

Fereastră deschisă de vînt.
Încremeniți de apropierea asfințitului (M. Preda, *Delirul*, p. 12).
Amorțiți de frig (D. Anghel).
Cu picioarele arse de soare (M. Preda, *Delirul*, p. 14).

Ceea ce ne interesează din exemplele de mai sus este felul în care se analizează secvențele: *de vînt, de apropiere, de frig, de soare.* Sînt acestea complemente de agent sau de cauză?

Întrebarea nu și-a găsit răspuns în lucrările de sintaxă existente care, fie că nu abordează aceste situații limită, fie că le semnalează doar, fără a le clarifica.

1.1. Potrivit Gramaticii Academiei [1], „complementul circumstanțial de cauză determină un verb sau un adjectiv, arătînd cauza unei acțiuni, a unei stări sau însușiri". După ce sînt inventariate părțile de vorbire prin care se exprimă, precum și prepozițiile și locuțiunile prepoziționale cu care se construiește, în paragraful *Complementul circumstanțial de cauză și alte complemente* se menționează: „Uneori complementul circumstanțial de cauză are și alte nuanțe": de mod și de timp, dîndu-se pentru fiecare exemple adecvate. Alteori, nuanța cauzală apare la alte complemente (se fac trimiteri la complementul indirect, de agent și instrumental). De la construcții în care complementul instrumental introdus prin *datorită* are nuanță secundară cauzală se poate ajunge uneori ca valoarea cauzală să fie predominantă: *A murit datorită unui atac de anghină pectorală* (Camil Petrescu, *Teatru*, I, p. 222, *apud* G.A., II, p. 178).

În ceea ce privește complementul de agent, el „determină un verb la diateza pasivă (construcția cu *a fi*, modul participiu sau reflexivul cu valoare pasivă), arătînd de cine este făcută acțiunea" (G.A., II, p. 169). „Pe lîngă autorul acțiunii, complementul de agent poate arăta în același timp și cauza care a determinat acțiunea."

Un vînt cald masiv ca o undă marină, sporit de alergătura trăsurii, făcea ca pălăria Otiliei să fluture. (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*, *apud* G.A., II, p. 169);
Nu vezi că gura-mi arsă mi-e de sete? (M. Eminescu, *Opere*, I, p. 200, *apud* G.A., II, p. 169).

[1] *Gramatica limbii române*, vol. al II-lea, București, Editura Academiei, 1966, p. 177 (*în continuare*, G.A.).

Uneori, complementul de agent se apropie de complementul instrumental, de care se deosebește însă prin prepoziții specifice.

În Gramatica Academiei, cele două complemente (de cauză și de agent) sînt prezentate avîndu-se în vedere aceleași aspecte: al definirii, al părților de vorbire prin care se exprimă și al apropierii de alte complemente. Reținem pentru demonstrația ulterioară precizarea că există cazuri în care un complement poate exprima simultan agentul acțiunii și cauza care o determină.

1.2. În două cărți de curînd apărute, *Gramatica de bază a limbii române* [2] și *Gramatica explicată a limbii române. Sintaxa* [3], autorii discută cele două complemente urmînd același mod de prezentare ca în Gramatica Academiei. În *Gramatica explicată* ... problema apropierii dintre diverse tipuri de complemente nu este abordată. În *Gramatica de bază*, la complementul de cauză, se menționează că acesta se apropie ca înțeles de complementul circumstanțial de loc sau condițional. Nu se spune însă nimic despre situațiile pe care le are în vedere lucrarea de față (complement de agent/complement de cauză).

1.3. Problema nu este discutată nici în *Sintaxa limbii române* de Vasile Șerban [4]; în schimb, cîteva din exemplele date sînt concludente pentru aspectul în discuție.

Căci ora aceea așa de plăcută îi era tulburată de viermele unei griji. (M. Sadoveanu, *Zodia Cancerului*, p. 170);

Și pămîntul era acoperit de zgură de un stat de om. (M. Sadoveanu, *Nicoară Potcoavă*, p. 175).

De viermele și *de zgură* sînt considerate complemente de agent [5], în timp ce în:

Aristide, uluit mai mult de năvala de lovituri ce se abătuse asupra lui ... (L. Rebreanu, *Opere*, II, p. 103);

Rămase liniștit, dar umbrit de mîhnire. (M. Sadoveanu, *Nicoară Potcoavă*, p. 181)

de năvala și *de mîhnire* sînt considerate complemente de cauză [6]. Nu există însă nici un criteriu care să justifice o astfel de analiză.

Pe de o parte, dacă recurgem la construcția de bază activă, „în care complementul de agent devine subiect" [7], se observă că ea există în cazul exemplelor din ambele categorii:

Viermele unei griji îi tulbura ora aceea așa de plăcută;

Zgura acoperea pămîntul;

Năvala de lovituri îl uluise;

Mîhnirea îl umbrise.

Din acest punct de vedere, toate cele patru complemente ar putea fi interpretate ca niște complemente de agent.

Pe de altă parte, avînd în vedere o interpretare semantică, cele două complemente considerate de agent pot fi interpretate ca un complement de cauză și, respectiv, un complement instrumental:

---

[2] Ion Coteanu, *Gramatica de bază a limbii române*, București, Editura Albatros, 1982, p. 294, 297.

[3] C. Dimitriu, *Gramatica explicată a limbii române. Sintaxa*, Iași, Editura Junimea, 1982, p. 263—264, 285—286.

[4] V. Șerban, *Sintaxa limbii române. Curs practic*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970, p. 240—261.

[5] V. Șerban, *op. cit.*, p. 242.

[6] *Ibidem*, p. 261.

[7] *Ibidem*, p. 240.

Ora îi era tulburată din cauza viermelui unei griji;
Pămîntul era acoperit cu zgură.

Situații asemănătoare ne întîmpină și în cartea lui Silviu Gh. Constantinescu, *Exerciții de sintaxă* [8] unde, la complementul de agent, este propus spre analiză textul:

Frontul din Moldova se întindea pe coastele dealurilor domoale și lungi, pustiite de război și pîrlite de arșiță

(A. Mihale, *Nopți înfrigurate*),

iar la complementul de cauză întîlnim exemplul:

Speriat de consecințele prea puțin grave

(G. Călinescu, *Cartea nunții*)

deși construcția *Consecințele ... l-au speriat* este posibilă.

1.5. Ștefania Popescu, în *Culegerea de exerciții gramaticale cu noțiuni de morfologie și sintaxă* [9], selectează pentru analiză texte, de asemenea, ambigue:

După ceasul al cincilea, au filfîit perdelele ceții și au prins a fi mînate de un vînt puternic din răsărit. (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*)

la complementul de agent și

Amețit de căldură (Em. Gîrleanu, *Musafirul*)

la complementul de cauză.

1.6. Într-un studiu din 1959 [10], Paula Diaconescu, vorbind despre reversibilitatea diatezelor activă și pasivă, semnalează faptul că „prin schimbarea diatezei mai pot deveni sinonime cu subiectul gramatical al aceluiași verb atît un complement indirect construit cu *de*, cît și unele complemente circumstanțiale instrumentale și cauzale".

cauzal: *Bătrînul surprins de această c e r e r e, îi spune că poate să lipsească și ziua și noaptea.* (G. Călinescu, *Opere*, p. 47).

Apariția acestei situații de interferență complement de cauză/complement de agent este posibilă datorită faptului că „din punct de vedere logic, autorul e în același timp și cauza care a determinat acțiunea" [11].

Din prezentarea modului în care este rezolvată în diferite gramatici problema complementului de cauză și a celui de agent, se pot trage următoarele concluzii:

— problema interferențelor dintre complementul de agent și cel circumstanțial de cauză e foarte puțin discutată;

— confuziile apărute în exercițiile propuse se datorează lipsei unei baze teoretice în stare să furnizeze criterii unitare, care, aplicate, să ducă la o delimitare neechivocă;

— dificultățile se datorează faptului că, în gramaticile tradiționale, complementul de cauză e definit, ca toate circumstanțialele, în termeni se-

[8] Silviu Gh. Constantinescu, *Exerciții de sintaxă*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977, p. 49, 64.

[9] Ștefania Popescu, *Culegere de exerciții gramaticale cu noțiuni de morfologie și sintaxă*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1968, p. 367, 384.

[10] Paula Diaconescu, *Exprimarea complementului de agent în limba română*, în *Limba română*, 1959, nr. 2, p. 4.

[11] *Ibidem.*

mantici, în vreme ce în definirea complementului de agent predomină, ca la toate necircumstanțialele, criteriul sintactic;

— criteriul potrivit căruia complementul din structura pasivă devine subiect în structura activă este insuficient pentru interpretarea construcțiilor în discuție.

2.1. În cele ce urmează, vom încerca să stabilim situațiile în care delimitarea complement de cauză/complement de agent se face fără dificultăți, în opoziție cu acele cazuri în care ambele interpretări sînt posibile.

Punctul de plecare îl constituie aderarea la teoria potrivit căreia verbul este centrul enunțului, constituentul care asigură structurarea acestuia, în funcție de compatibilitățile sintactice ale verbului enunțurile limbii române avînd structuri diferite [12].

Astfel, din perspectivă sintactică, apariția complementului de agent presupune existența în anunț a unui verb tranzitiv, actualizat la diateza pasivă.

AG: [V + tr.] [+ pas.]
Cartea este citită de către elev.

În cazul complementului circumstanțial de cauză, verbul poate fi tranzitiv și intranzitiv, la diateza activă, reflexivă sau pasivă: adoptînd pentru notarea diatezei sistemul binar al opoziției [± pas.], putem scrie:

CAUZ: V [± tr.] [± pas.]
V [— tr.]: *Copiii au fugit din cauza ploii;*
V [+ tr.][— pas.]: *El a închis ușa din cauza curentului;*
V [— tr.] [— pas.]: *Ușa a fost închisă (de către el) din cauza curentului.*

Deci, dacă:

AG.: V [+ tr.] [+ pas.]
CAUZ.: V [± tr.] [± pas.],

rezultă că situațiile ambigue în care apare interferența complement de cauză/complement de agent se limitează la ocurența complementului în contextul: — V [+ tr.] [+ pas.]. Deși îndeplinesc aceste condiții, două exemple de tipul:

Cartea este citită de către elev;
Ușa a fost închisă (de către elev) din cauza curentului

(exemple pe care, de altfel, le au în vedere și gramaticile tradiționale) nu pun probleme de analiză. Deci, sursa ambiguității este de altă natură decît sintactică; ea este de natură semantică, după cum va fi demonstrat mai departe.

2.2. Alături însă de această categorie de enunțuri clare, din punctul de vedere al problemei care ne interesează, există și altă categorie pe care o putem ilustra prin exemplele:

Sînt chinuită de un gînd îngrozitor
cu structura de bază, activă: *Un gînd îngrozitor mă chinuie*
și *Alimentele sînt alterate de căldură*
cu structura de bază, activă: *Căldura alterează alimentele.*

Dată fiind corespondența dintre construcția cu *de* și o construcție în care același substantiv ocupă poziția subiectului, grupările *de un gînd, de căl-*

[12] Gabriela Pană Dindelegan, *Sintaxa limbii române, Partea I, Sintaxa grupului verbal*, Universitatea București, 1976, p. 41.

dură pot fi interpretate, dintr-o perspectivă sintactică, drept complemente de agent (cerute de verbe tranzitive la diateza pasivă, avînd ca marcă formală prepoziţia *de*).

Semantic însă, interpretarea poate merge în sensul considerării secvenţelor *de căldură, de un gînd* ca fiind complemente de cauză:

Gîndul îngrozitor este cauza care determină ca eu să fiu chinuită.
Căldura este cauza care determină ca alimentele să se altereze.

După cum se poate observa, în aceste construcţii se produce un fenomen de neutralizare sintactică a informaţiei semantice [13], impunîndu-se distincţia caz sintactic/caz semantic [14]. Din această perspectivă, complementul de agent şi complementul de cauză se organizează astfel:

SINTACTIC	SEMANTIC: categoriile logico-semantice:
complement de agent	agent
complement de cauză	cauzal

Analizînd materialul lingvistic din dubla perspectivă a informaţiei semantice şi sintactice, obţinem două situaţii distincte:

(1) cazul semantic şi cel sintactic c o i n c i d ;

(2) cazul semantic şi cel sintactic d i f e r ă.

Pentru fiecare dintre aceste situaţii există două posibilităţi de realizare:

(1 a) caz sintactic: complement de agent, caz semantic: categoria logico-semantică agent: *Desenul a fost făcut de elev;*

(1 b) caz sintactic: complement de cauză, caz semantic: cauza: *Am întîrziat din cauza ploii;*

(2 a) caz sintactic: complement de agent, caz semantic: cauza: *A fost trezit de zgomotul puternic al exploziei;*

(2 b) caz sintactic: complement de cauză, caz semantic: categoria agent: *S-a îmbolnăvit mai rău din cauza medicului.*

Doar verbele din cea de a doua categorie pun probleme de interpretare. În lucrarea de faţă vor fi luate în discuţie doar verbele din grupa *2 a.*

2.3. Aceste verbe sînt fie nonagentive, fie agentive folosite nonagentiv:
Eşecul m-a descumpănit
Planta degajă un miros neplăcut (verbe nonagentive);
Vîntul a spart fereastra (verb agentiv folosit nonagentiv).

Se numesc verbe nonagentive verbele care nu admit actualizarea cazului semantic agent în poziţia subiect. Numim verbe agentive folosite nonagentiv verbele care admit ocurenţa cazului semantic agent în poziţia subiect, acesta nefiind însă actualizat în toate construcţiile. Sintactic însă, în urma transformării pasive, aceste verbe acceptă un complement de agent, avînd ca marcă formală prepoziţia *de* [15]. Acest comportament sintactic identic în transformarea pasivă, corespunzînd unui conţinut semantic diferit, este, de fapt, sursa ambiguităţii:

---

[13] Prin neutralizare înţelegem faptul că informaţii semnatice diferite se realizează sintactic identic.

[14] Caz sintactic = realizare sintactică; caz semantic = conţinutul logico-semantic.

[15] Prepoziţiile *de* şi *de către* apar în variaţia liberă doar în cazul complementului de agent; atunci cînd apar interferenţe cu alte complemente, doar prepoziţia *de* este selectată, ea putînd fi înlocuită şi de alte prepoziţii. Cf. Gabriela Pană Dindelegan, *Sintaxa* ..., p. 125.

Am fost descumpănită de eșec;
Mirosul urît e degajat de floare;
Fereastra a fost spartă de vînt.

Pentru categoria semantică a agentului am folosit definiția lui Langendoen: „Individul (sau indivizii) care este (sînt) răspunzător(i) de ducerea la capăt a acțiunii" [16] și pe cea a lui Fillmore [17]: „cazul instigatorului tipic al acțiunii identificate de verb". Agentul se caracterizează deci prin trăsătura semantică [+ animat]. Spre deosebire de acesta, cauzalul se caracterizează prin trăsătura [— animat]. Observația este valabilă și pentru excepții aparente ca: *Am pierdut cartea din cauza ta,* unde cauzalul are trăsătura [+ animat]. În realitate, cauza pierderii cărții nu este persoana X, ci o acțiune (în sensul larg al cuvîntului) întreprinsă de această persoană, deci are trăsătura [— animat].

Există, de asemenea, o categorie de verbe tranzitive, care deși în poziția subiectului acceptă un nominal [+ animat], sînt totuși nonagentive, deoarece nominalul subiect nu reprezintă „instigatorul tipic al acțiunii", cazul semantic al acestuia fiind fie Experimentator, fie Beneficiar:

a cunoaște: *El cunoaște răspunsul exact;*
a fractura: *Copilul și-a fracturat mîna.*

Aceste situații nu vor fi luate în discuție în lucrarea de față, deoarece, în urma transformării pasive, nu apare interferența complement de cauză/complement de agent. Ne vom concentra atenția doar asupra verbelor nonagentive tranzitive care acceptă în poziția subiect un nominal cu trăsătura [— animat]. În funcție de vecinătățile acceptate de verb, aceste construcții au următoarea structură:

SB.⌢OBdir.⌢(OBindir.)
SB → n_1⌢N (nominal în nominativ)
OBdir. → n_2⌢(pe) Ac. (nominal în acuzativ)
OBindir. → n_3⌢D (nominal în dativ)

În funcție de trăsătura semantică [± animat] a celui de al doilea nominal, verbele nonagentive pot fi subcategorizate în:

1. verbe care acceptă în poziția OBdir. un nominal [+ animat];
2. verbe care acceptă în poziția OBdir. un nominal [— animat].

La rîndul lor, verbele din prima categorie se subîmpart în:

(1 a) verbe de emotivitate: *a chinui (Mă chinuie un gînd), a deruta (M-a derutat întrebarea), a descumpăni, a dezgusta (Comportamentul ei m-a dezgustat), a enerva (M-a enervat neatenția ei), a exaspera (Calmul ei mă exasperează), a impresiona (Atitudinea ei m-a impresionat), a încînta (Priveliștea m-a încîntat), a înduioșa (Rugămințile ei l-au înduioșat), a îngrijora (Lipsa ei îndelungată ne-a îngrijorat), a îngrozi (Întîmplarea i-a îngrozit), a întrista (Vestea i-a întristat)* etc.

(1 b) verbe exprimînd fenomene independente de subiectivitatea individului, dar care au ca obiect al acțiunii ființa umană: *a brutiza (Al-*

[16] D. Terence Langendoen, *Roles and Role Structure,* în *Essential of English Grammar*, Holt, Reinhart and Winston, 1970.

[17] Ch. J. Fillmore, *The Case for Case,* în *Universals in Linguistic Theory,* edited by Emmon Bach and Robert T. Harms, 1968. Cf. și Gabriela Pană Dindelegan, *Reflecții pe marginea teoriei cazurilor a lui Fillmore,* în *Studii și cercetări lingvistice,* 1972, nr. 1.

coolul abrutizează pe om), a a n c h i l o z a (Reumatismul l-a achilozat), a b r o n z a (Soarele l-a bronzat), a c u r e n t a (Firul l-a curentat), a h a n d i c a p a (Startul greşit l-a handicapat), a î n ă b u ş i (Căldura l-a înăbuşit), a î n t ă r i (Vitaminele l-au întărit) etc.

Verbele din a doua categorie se subîmpart în:

(2 a) verbe care desemnează fenomene şi procese fizice şi fiziologice: *a a b s o r b i (Pămîntul a absorbit apa), a a l t e r a (Căldura a alterat alimentele), a a n e m i a (Hrana proastă anemiază organismul), a d e z a g r e g a (Ploaia dezagregă rocile) a d i g e r a (Stomacul meu digeră greu alimentele), a d i l a t a (Căldura dilată corpurile), a e c l i p s a (Soarele a eclipsat luna), a e l e c t r i z a (Bagheta albastră a electrizat-o cea roşie), a e m a n a (Soarele emană căldură), a e m i t e (Corpul emite radiaţii), a f o r t i f i c a (Vitaminele fortifică organismul), a i l u m i n a (Becul iluminează camera), a i n u n d a (Apa a inundat cîmpia), a î m b ă l s ă m a (Mirosul florilor îmbălsămează aerul)* etc.;

(2 b) verbe care, fără a desemna fenomene şi procese fizice sau fiziologice, exprimă acţiuni şi stări obiective, în care nu intervine subiectivitatea: *a c o m p u n e (Aceste cărţi compun biblioteca mea), a c o n c r e t i z a (Epitetul concretizează ideea), a c o n d i ţ i o n a (Venirea mea condiţionează plecarea lui), a c o n ţ i n e (Recipientul conţine petrol), a i m p l i c a (Succesul implică muncă), a î n g l o b a (Gramatica înglobează sintaxa), a î n l o c u i (Fibrele sintetice înlocuiesc lîna), a î n n o b i l a (Suferinţa i-a înnobilat chipul).*

Verbele din clasa *2 b* nu vor fi luate în discuţie, deoarece în construcţia pasivă nu prezintă interferenţa complement de cauză/complement de agent.

Celor spuse pînă acum le adăugăm observaţia că există situaţii în care un verb poate trece dintr-o categorie în alta: din categoria verbelor cu obiect direct [+ animat] în categoria verbelor cu obiect direct [— animat] şi invers:

Soarele l-a bronzat;
Soarele i-a bronzat faţa.

Suferinţa i-a înnobilat chipul;
Suferinţa l-a înnobilat.

În concluzie: verbele tranzitive nonagentive cu SB [— animat] pot fi cuprinse în următoarea schemă:

VERBE TRANZITIVE NONAGENTIVE SB. — ANIMAT
- 1. OBdir. [+ animat]
  - (a) verbe de emotivitate
  - (b) verbe nonemotive
- 2. OBdir. [— animat]
  - (*a*) verbe desemnînd fenomene fizice
  - (*b*) verbe semantic obiective care nu desemnează fenomene fizice.

Dintre acestea, în lucrarea de faţă vor fi analizate verbele din clasele: *1 a, 1 b, 2 a.*

Clasificarea precedentă are în vedere criteriul sintactic al contextelor în care apar verbele respective: SB⌢OBdir, cu restricţiile selecţionale impuse OBdir. [± animat], precum şi organizarea logico-semantică a verbelor din cele două categorii.

Semantic, verbele din clasa *1 a* se caracterizează prin acceptarea vecinătăților Cauzal⌒Experimentator, cauzalul realizîndu-se în structura de suprafață ca subiect, iar experimentatorul ca obiect direct personal.

Clasa *1 b* este identică din punctul de vedere al trăsăturilor sintactice și semantice cu clasa *1 a*, diferențele apărînd doar la nivel lexico-semantic, fapt care nu afectează însă comportamentul acestor verbe în raport cu transformarea pasivă. Aceasta ne permite ca, făcînd abstracție de conținutul semantic să reunim verbele din cele două clase *1 a* și *1 b* într-o singură categorie.

Clasa *2 a* cuprinde verbe care se caracterizează prin acceptarea vecinătăților Cauzal⌒Pacient, cauzalul realizîndu-se în structura de suprafață ca subiect, iar pacientul ca OBdir. nonpersonal.

În concluzie: cazurile de ambiguitate apar atunci cînd sînt îndeplinite simultan condițiile:

— enunțul cuprinde un verb tranzitiv, actualizat la diateza pasivă;

— cazul sintactic și cazul semantic diferă (caz sintactic: complement de agent, caz semantic: cauzal);

— verbul este nonagentiv;

— sintactic, verbul admite vecinătățile SB [— animat], OBdir [+ animat];

— semantic, verbul admite vecinătățile: Cauzal⌒Experimentator sau Cauzal⌒Pacient.

3.1. Vom propune, în continuare, modalități de analiză a situațiilor ambigue semnalate.

Pentru *verbele de emotivitate* care apar în construcții de tipul: *Am fost decepționată de eșec.*

O primă observație se impune: secvențe de tipul : *am fost decepționată* sînt ambigue, putînd fi interpretate atît ca predicate nominale (verbul copulativ *a fi* și numele predicativ *decepționată*, exprimat prin adjectiv provenit din participiu), cît și ca predicate verbale, exprimate prin verbe la diateza pasivă. Pentru demonstrație vom avea în vedere construcțiile cu sens pasiv. Structura de bază a acestei construcții este:

Eșecul⌒face⌒eu sînt decepționată.

Prin elipsa auxiliarului, care datorită caracterului său permite suprimarea fără pierdere de informație semantică [18], se obține:

Eșecul⌒face⌒eu decepționată.

Cazurile semantice din această construcție sînt: *eșecul* — cauzal, *eu* — experimentator. În urma transformărilor prelexicale [19], se obține:

Eșecul m-a decepționat,

iar după aplicarea transformării pasive se obține structura de suprafață:

Eu am fost decepționată de eșec.

În cele două construcții, activă și pasivă, apar aceleași cazuri (categorii) semantice, organizate însă altfel în plan sintactic. Considerăm, deci, că *de eșec* este complement de cauză. Această funcție este evidentă în construcția reflexivă în care cazul semantic și sintactic coincid: *M-am întristat din cauza eșecului.*

[18] Gabriela Pană Dindelegan, *Sintaxa* ..., p. 120.

[19] *Ibidem*, p. 117.

3.2. Pentru verbele care exprimă *fenomene și procese fizice sau fiziologice*, în construcții de tipul:

Alimentele sînt alterate de căldură.

Ca și la verbele de emotivitate, și aici se impune observația că secvența *sînt alterate* poate fi interpretată fie ca un predicat nominal, fie ca un predicat verbal pasiv, și încadrată în una din cele două clase: verbe de stare sau verbe de devenire [20].

Vom lua însă în discuție doar interpretarea potrivit căreia acest tip de secvențe sînt considerate predicate exprimate prin verbe la diateza pasivă.

În acest caz, pentru *Alimentele sînt alterate de căldură* structura de bază este:

Căldura⌢face⌢alimentele se alterează,

unde *căldura* este cauzal, iar *alimentele* pacient. În urma transformărilor prelexicale, se obține:

Căldura alterează alimentele,

iar după aplicarea transformării pasive se obține:

Alimentele sînt alterate de căldură.

Deci, considerăm *de căldură* complement de cauză. Această funcție este evidentă în construcția reflexivă: *Alimentele s-au alterat de căldură*, unde cazul semantic și cel sintactic coincid [21].

3.3. Construcții cu *verbe agentive folosite nonagentiv*, de tipul: *Fereastră închisă de vînt.*

În astfel de construcții, în poziția subiectului poate apărea atît un cauzal (ca în exemplul de mai sus), cît și un agent *(Fereastra a fost închisă de copil)* [22], verbul selectînd doar una dintre aceste categorii sau pe amîndouă simultan:

Copilul a închis fereastra din cauza vîntului

sau

Vîntul a închis fereastra din cauza vîntului,

unde același nominal cumulează atît funcția agent, cît și funcția cauzal.

Avînd trăsătura semantică [— animat], considerăm că secvența *de vînt* trebuie interpretată ca un complement de cauză.

Concluzii: În situațiile ambigue semnalate, apare un fenomen de neutralizare sintactică a informației semantice, manifestat prin interferența complement de cauză/complement de agent. Interpretările pot să difere, în funcție de criteriul avut în vedere; criteriul sintactic (posibilitatea aplicării transformării pasive) [23] sau criteriul semantic (cu referire la categoriile logico-semantice agent și cauzal). Este o problemă de convenție care dintre aceste criterii se aplică în analiză. Indiferent de opțiune, criteriul ales trebuie să fie aplicat în mod consecvent în interpretarea fenomenului lingvistic.

În ceea ce ne privește, în lucrarea de față, am acordat prioritate informației de ordin semantic, aplicînd structurilor ambigue teoria lui Fillmore a cazurilor.

---

[20] Ivan Evseev, *Semantica verbului*, Timișoara, Editura Facla, 1974, p. 40.

[21] Din această clasă fac parte și verbe care, la pasiv, nu realizează interferența complement de agent/complement de cauză: *Mirosul exalat de floare, Apa a fost absorbită în pămînt, Bagheta albastră a fost electrizată cu cea roșie.*

[22] Ch. J. Fillmore, *lucr. cit.*

[23] Acest criteriu este relevant doar la verbele agentive.

Formarea cuvintelor și cultivarea limbii*

MIOARA AVRAM

Formarea cuvintelor, compartiment intermediar între gramatică și vocabular [1], este un domeniu care interesează cultivarea limbii din diverse puncte de vedere și în diferite accepții ale acestei noțiuni. Interesul impus de realitatea obiectivă poate varia în manifestările lui concrete de la o epocă la alta sau de la un cercetător la altul, accentul punîndu-se pe anumite aspecte concrete sau pe anumite moduri de acțiune.

1. Cultivarea limbii înțeleasă ca acțiune de îndrumare a direcției de dezvoltare a limbii este interesată de formarea cuvintelor ca mijloc de îmbogățire a ei. De aceea, aproape concomitent cu apariția noțiunii și a termenului de cultivare sau cultură a limbii la reprezentanții Școlii Ardelene [2], se constată preocuparea intensă pentru promovarea formării cuvintelor și dirijarea ei într-un anumit sens, ca principal mijloc de completare și de sistematizare, deci de perfecționare, a vocabularului [3]. Este bine cunoscută importanța pe care o acorda bănățeanul Paul Iorgovici formării cuvintelor, cu atît mai mult, cu cît lucrarea sa aproape bicentenară *Observații de limbă rumânească*, Buda, 1799, a fost recent repusă în circulație prin ediția critică a cercetătorilor timișoreni Doina Bogdan Dascălu și Crișu Dascălu [4]. Dincolo de cazurile particulare ale unor recomandări exagerate de formații neadoptate de evoluția lingvistică sau, pur și simplu, eronate, trebuie apreciată linia generală a lucrării lui Iorgovici și a altor adepți ai Școlii Ardelene, între care un loc de frunte are alt bănățean, Constantin Diaconovici Loga, cu gramatica reeditată și ea de cercetătorii timișoreni Olimpia Șerban și Eugen Dorcescu[5]. Într-o epocă în care se punea în mod acut problema modernizării limbii literare și în mod special a constituirii unei terminologii științifice, încurajarea formării cuvintelor, ea însăși supusă unei modernizări, a reprezentat soluția ideală de echilibrare a balanței împrumuturilor propriu-zise și de integrare a lor în sistemul limbii, iar orientarea după modelul latin de derivare

---

* Comunicare prezentată la sesiunea cu tema „Teorie și practică în studiul limbii și literaturii române (III)", Arad, 4 iunie 1983.

[1] Vezi *Formarea cuvintelor în limba română*, redactori responsabili: acad. Al. Graur și Mioara Avram, vol. I, *Compunerea*, București, 1970, p. XIV—XV.

[2] Vezi Adrian Marino, *Iluminiștii români și problema „cultivării" limbii*, în *Limba română*, XIII, 1964, nr. 5, p. 467—482 și nr. 6, p. 571—585; Doina David, *Limbă și cultură (Româna literară între 1880 și 1920. Cu privire specială la Transilvania și Banat)*, Timișoara, 1980, p. 190—192.

[3] Vezi Aurel Nicolescu, *Școala ardeleană și limba română*, București, 1971, p. 40—41.

[4] Timișoara, 1979. Vezi *Studiu introductiv*, p. 24—32.

[5] *Gramatica românească*, Timișoara, 1973. Vezi *Cuvînt introductiv*, p. 17, 19.

în adaptarea împrumuturilor [6] și împrejurarea că unele derivate neologice puteau fi raportate la cuvinte de bază moștenite [7] au avut avantajul de a evita producerea unor discrepanțe față de derivarea tradițională și chiar de lexicul tradițional.

Importanța formării cuvintelor din punctul de vedere al dirijării limbii a fost înțeleasă și de creatori de sisteme ca Ion Heliade Rădulescu și Aron Pumnul, care au alcătuit lucrări sau capitole speciale, cu caracter călăuzitor în acest domeniu: în *Paralelism între limba rumână și italiană* (1840), Heliade Rădulescu dă, ca și Iorgovici în „exemplurile" sale, numeroase liste demonstrative ale unor familii de cuvinte [8], iar Aron Pumnul a lăsat în manuscris o lucrare (din 1856 — 1859) intitulată *Formăciunea cuvintelor românești*, în care, după principiile sale analogiste, recomanda sufixe ca *-ciune* pentru *-ți(un)e* și chiar *-ver* pentru *-bil* [9].

Dacă ulterior nu a mai putut fi vorba de asemenea încercări de intervenție directă și subiectivă în evoluția limbii, concepția respectivă despre cultivarea limbii s-a manifestat în ce privește formarea cuvintelor în diverse acțiuni de normare a limbii limitate la planul ortografic, de la „etimologismul românesc" sau „derivatismul" lui Titu Maiorescu (și al ortografiei academice din 1881) [10] pînă la principiul morfologic al ortografiei actuale [11], care urmăresc reliefarea organizării limbii: relațiile dintre cuvinte, identificarea rădăcinii unei familii de cuvinte și identificarea afixelor prin păstrarea imaginii grafice unitare.

2. Formarea cuvintelor nu este numai un mijloc de îmbogățire a limbii întregului popor și de organizare a vocabularului ei, ci și un mijloc de îmbogățire și de organizare a vocabularului fiecărui vorbitor. Cultivarea limbii ca acțiune de îndrumare a modului de însușire a limbii (literare), de dezvoltare a capacității de exprimare, este direct interesată de acest domeniu, care, prin caracterul său sistematic, permite atît înțelegerea unor formații necunoscute anterior, cît și „crearea" sau „re-crearea" unora, existente sau nu în limbă. Acestui aspect al relațiilor dintre formarea cuvintelor și cultivarea limbii ar trebui să i se dea mai mare atenție în învățămînt, începînd cu orele de dezvoltare a vorbirii din învățămîntul preșcolar, întrucît este vorba de un aspect formativ al capacității creatoare a vorbitorului și al competenței de decodare a cuvintelor noi cu structură analizabilă pe baza cunoașterii elementelor alcătuitoare. Economia de eforturi realizată prin memorizarea unui număr de rădăcini și afixe cu care orice vorbitor poate reface și, mai ales,

[6] Vezi I. Coteanu, *Structura și evoluția limbii române (de la origini pînă la 1860)*, București, 1981, p. 121—128.

[7] Heliade Rădulescu arăta în 1832 că trebuie încurajate împrumuturile prin care se poate îmbogăți familia unui cuvînt moștenit din latină, de exemplu *local, localitate* alături de *loc*; vezi *Repede aruncătură de ochi asupra limbii și începutului rumânilor*, în *Opere*, ediție critică de D. Popovici, tomul al II-lea, București, 1943, p. 208: „Franțezii locului îi zic *lieu* și, avînd trebuință, au avut atîta îndrăzneală încît cu d-a sila să ia zicerile *localité* și *local*, și noi, cînd avem o dată a noastră ca o moștenire zicerea *loc*, să ne fie frică să zicem la trebuința noastră *localitate* și *local*?".

[8] *Lucr. cit.*, p. 295—318 (la p. 291—295 liste de prefixe și sufixe).

[9] Vezi *Voci asupra vieții și însemnătății lui Aron Pumnul, precum și scrierile lui mărunte și fragmentare* publicate de d-rul Ion al lui G. Sbiera, Cernăuți, 1889, p. 254—270.

[10] Vezi Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, ediția a doua, București, 1956, p. 206; Flora Șuteu, *Proiectele ortografice ale Societății Academice Române*, în *Limba română*, XV, 1966, nr. 5, p. 516; Doina David, *lucr. cit.*, p. 51—56.

[11] Vezi Mioara Grigorescu, *Principii gramaticale în ortografie*, în *Limba română*, III, 1954, nr. 1, p. 45 — 50.

poate înțelege familii și serii întregi de cuvinte are un rol imens în achiziția empirică a limbajului (caracterul pozitiv al acestui rol nefiind afectat de creațiile accidentale apărute în vorbirea copiilor prin exces de regularizare a derivatelor [12]). Cum însă învățarea limbii materne nu încetează niciodată și o dată cu școlarizarea trece pe trepte superioare de dificultate, studiul limbii materne trebuie să conștientizeze mecanismul formării cuvintelor și să ușureze eforturile elevilor și ale viitorilor absolvenți în însușirea vocabularului literar, în special a terminologiei tehnico-științifice.

Cunoașterea sensurilor unor prefixe și sufixe neologice și, mai ales, a unor elemente de compunere savantă ar ajuta enorm procesul de asimilare a marii cantități de termeni științifici care se învață la diferite discipline (inclusiv în studiul limbii române: cf. termeni ca *ortografie, ortoepie; semivocală; antonim, sinonim, omonim; polisemie; prepoziție, pronume; coordonat, subordonat* etc.) și ar permite oricînd decodarea corectă măcar în esență a unui termen nou în care s-ar întîlni aceleași componente. Explicațiile ar trebui date atît la disciplinele care introduc și definesc un termen cu structură analizabilă, cît și în studiul limbii române, care ar trebui să organizeze cunoștințele despre prefixe ca *anti-, co(n)-, ex-, hiper-, pre-*, sufixe ca *-bil, -itate*, elemente de compunere ca *auto-, bi-, orto-, -grafie, -logie, -scop* întîlnite la diferite discipline (nu mă gîndesc, desigur, la explicații etimologice care ar merge pînă la greacă sau latină, ci la explicații semantice în cadrul limbii române). Necesitatea cunoașterii acestor procedee moderne de formare a cuvintelor — pe care înaintași ca Iorgovici se grăbeau să le popularizeze înaintea integrării lor în limbă — este atît de evidentă, încît surprinde faptul că manualele actuale de gimnaziu și chiar noua programă se preocupă prea puțin [13] de prefixele și sufixele neologice și deloc de elementele de compunere savantă [14].

În sprijinul studierii la limba română a afixelor neologice și a elementelor de compunere savantă, nelăsînd ca însușirea lor să se facă numai prin deducție din studiul diverselor discipline, vorbește și faptul că aceste segmente apar și în alcătuirea unor cuvinte care nu țin de terminologia tehnico-științifică sau nu sînt din sfera unor discipline predate în școală, dar fac parte din vocabularul culturii și pot fi întîlnite în presă, de exemplu; mă gîndesc la derivate ca *hipersensibil* sau compuse ca *tehnocrat*. Desigur, pentru cuvintele în discuție (termeni tehnici sau nu) se poate spune că pot fi învățate ca orice cuvînt prin aflarea sensului global dintr-un dicționar, deci fără analiza structurii. Pe lîngă argumentul adus mai înainte al economiei de timp și de memorie pe care o asigură cunoașterea elementelor componente, numai ea este în măsură să permită înțelegerea unor formații care nu figurează în dicționare, fie pentru că sînt termeni nou apăruți într-un domeniu oarecare, fie pentru

[12] Vezi la Tatiana Slama-Cazacu, *Relațiile dintre gîndire și limbaj în ontogeneză (3—7 ani)*, București, 1957, p. 346—348, exemple ca *bebic, cîineluș, glumeală, (h)ingheresc, a pictura, pîinerie* și altele (explicate, în general, prin „contaminare"); cf. și p. 415.

[13] Am semnalat acest lucru în articolul *Formarea cuvintelor în Programa de limba română (gramatică, vocabular, fonetică, ortografie, ortoepie, punctuație) pentru clasele V—VIII*, în *Limbă și literatură*, 1983, I, p. 101—102.

[14] Ca mijloace de informare pentru cadrele didactice aș recomanda, în primul rînd, cele două volume apărute din tratatul *Formarea cuvintelor în limba română* — vol. I, *Compunerea*, 1970; II, *Prefixele*, 1978 — și o lucrare apărută la Editura Didactică și Pedagogică în 1961, care ar trebui revăzută și actualizată, *Însușirea terminologiei științifice* de Gheorghe Goian (vezi observațiile critice ale lui Andrei Avram, în *Limba română*, XI, 1962, nr. 3, p. 328—330).

că e vorba de creații ocazionale, glumețe, de exemplu. Presa noastră uzează și abuzează în ultima vreme de formații glumețe ad-hoc ca *bîtocrat* (la Florica Dimitrescu, *Dicționar de cuvinte recente*, București, 1982, s.v., un citat din *Contemporanul*, 1962), *cronofag (televizor, telefon și alte ustensile cronofage sau avînd, dimpotrivă, darul de a economisi timpul*, în *România literară*, XVI, 1983, nr.29, p.22, col. 2; cf. și Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, ediția a III-a, București, 1978 = DN[3]), *a hipercrește (Numai să nu hipercrească pe fondul pretențiilor absurde*, în *Scînteia*, 1981, nr. 12057, p. 5, col. 3), *hîrtievor (prin reducerea formularisticii inutile, a birocrației, cel mai mare hîrtievor al epocii noastre (Informația Bucureștiului*, 1981, nr. 8748, p. 1, col. 4), *procesomaniadă* (*Scînteia*, 1973, nr. 9452, p. 4, col. 2; cf. *procesoman*, DEX), *profitozaur* (*Profitozaurii* — titlul unui articol despre miliardarii cu cele mai mari profituri, în *Informația Bucureștiului*, 1983, nr. 9224, p. 4, col. 1 — 3), care nu pot fi decodate de cel care nu recunoaște segmentele *-crat, crono-* și *-fag, hiper-, -man(ie)* + *-(i)adă, -vor, -zaur* cu sensurile lor. Bineînțeles, din punctul de vedere al cultivării limbii, asemenea formații sînt de natură să pună în discuție accesibilitatea stilului publicistic, dar în același timp, în fața acestei tendințe a stilului menționat, se pune și problema abilitării cititorului pentru înțelegerea lor. Căci, dacă un derivat sufixal precum *cîrtițărit* din *industria cîrtițăritului* (referitoare la adăposturi subterane), *Scînteia*, 1982, nr. 12405, p. 6, col. 6 poate fi ușor decodat pe baza stăpînirii limbajului comun, iar derivatul prefixal *consoră* din contextul *de confrații și de consorele doamnei P.F.*, în *România literară*, XVI, 1983, nr. 16, p. 22, col. 2, de asemenea, cu ceva mai mare dificultate din cauza formei de plural incorecte, și tot așa un compus ca *ochiometru* din *a măsura cu ochiometrul* (la Florica Dimitrescu, *lucr. cit.*, s.v., trei citate din presă, începînd cu 1960; cf. *apreciind cantitatea cu ochiometrul*, în *Scînteia*, 1983, nr. 12744, p. 4, col. 8), pentru decodarea unor derivate (mai ales prefixale) și compuse cu elemente savante sînt necesare cunoștințe pentru care practica limbii curente nu e suficientă.

3. Înțeleasă ca acțiune de corectare și de prevenire a greșelilor de limbă, cultivarea limbii este interesată de formarea cuvintelor sub multiple aspecte, care țin de forma exterioară (ortografie, inclusiv despărțirea la capăt de rînd [15], sau/și ortoepie), de modul de formare (în funcție de restricțiile cunoscute de fiecare tip), de sens, de folosirea în anumite îmbinări lexicale și în anumite construcții gramaticale [16], de distribuția regională și stilistică [17]. Dacă studiile descrip-

[15] Precizez aceasta întrucît lucrările de ortografie care au un capitol consacrat formării cuvintelor (vezi *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, ediția a treia, București, 1971, p. 20—25; *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, București, 1982, p. XXI—XXVIII; G. Beldescu, *Ortografie, ortoepie, punctuație*, București, 1982, p. 39—51) nu se referă în acel loc și la despărțirea în „silabe" a cuvintelor compuse și a unor derivate.

[16] Pentru acest aspect vezi J. Byck, *Derivație și sintaxă*, în *Studii și cercetări lingvistice*, II, 1951, p. 126—129; *Gramatica limbii române*, editată de Academia R. S. România, ediția a doua, tiraj nou, București, 1966, vol. I, p. 21—22.

[17] Bibliografia de pînă în 1970 este înregistrată în *Formarea cuvintelor în limba română. Cercetare bibliografică*, B.C.U., coordonator: Maria Negraru, București, 1971; cf. și I. Coteanu și I. Dănăilă, *Introducere în lingvistica și filologia românească. Probleme, bibliografie*, București, 1970, p. 100—115; Theodor Hristea, în *Current Trends in Romanian Linguistics*, edited by A. Rosetti and Sanda Golopenția Eretescu (= *Revue roumaine de linguistique*, XXIII, nr. 1—4 și *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, XV, nr. 1—2), București, 1978, p. 215—220 și 238—254. Pentru tratarea complexă a unor asemenea probleme vezi Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, ediția a doua, București, 1948, p. 156—251.

tive, normative și corective ating, în diverse grade, toate aceste aspecte, predarea și învățarea formării cuvintelor în școală par a fi preocupate aproape exclusiv de aspectele formale ortografice și ortoepice. După cum am mai arătat în observațiile asupra problemelor de formare a cuvintelor în noua *Programă de limba română pentru clasele V — VIII*, ceea ce lipsește din manuale și din noua programă în domeniul cultivării limbii aplicate la formarea cuvintelor „este un minimum de atenție în direcția aspectelor semantice sau formale cu consecințe semantice" [18]. Pe drept cuvînt însă C. Diaconovici Loga spunea în gramatica sa (scrisă în timp ce era profesor la Arad, la „Schoala preparandă sau pedagoghicească a nației românești", prima școală normală românească din Transilvania): „Ca să putem dreaptă întrebuințare face din părticelele aceste [= prefixe] spre diregerea limbii, trebue mai nainte să arătăm însușirea și puterea lor" [19], adică sensul sau valoarea și productivitatea lor.

Necunoașterea sau neglijarea sensului unor afixe și elemente de compunere poate duce la două categorii de greșeli — de limbă și de gîndire în același timp — care se constată în îmbinarea derivatelor sau compuselor cu alte cuvinte, determinante: pe de o parte, la pleonasm [20] în cazul construirii cu determinante inutile care repetă sensul afixului sau al unui element de compunere, iar, pe de alta, la o „contradicție în adaos" [21] în cazul determinantelor incompatibile cu afixul sau cu un element al compusului.

Pentru ilustrarea pleonasmelor legate de formarea cuvintelor pot fi date, din păcate, numeroase exemple cu derivate și compuse cărora li se adaugă determinante superflue: formații cu prefixul neologic *co-* sau *con-* folosite în construcții cu determinantul *împreună* sau *laolaltă* (*am conlucrat împreună, coexistă împreună, conviețuiesc împreună* sau *laolaltă* — cf. *străveche vatră de conviețuire laolaltă*, în *Scînteia*, 1970, nr. 8631, p. 2, col. 1 — sau *compătimesc împreună*, Caragiale, *Opere*, I, 1959, p. 75); formații cu prefixul *între-* care exprimă reciprocitatea însoțite de un determinant ca *reciproc* (*întrajutorare reciprocă*, în *Scînteia*, 1965, nr. 6702, p. 4, col. 4), formații cu prefixul *pre-* care exprimă anterioritatea însoțite de un determinant ca *anterior* (*preexistent anterior*); formații (de obicei verbe) cu prefixul *re-* care exprimă repetarea acțiunii, săvîrșirea ei pentru a doua oară, însoțite de determinante ca *din nou, iarăși* sau *iar(ă), mai* prin care se exprimă încă o dată sensul lui *re-* (*l-a revăzut din nou, îl revede iarăși, nu l-a mai revăzut* sau chiar *l-a revăzut iar din nou* și *cînd ne vom mai revedea iar din nou?* — cf. *și-au reafirmat din nou angajamentul* în *Scînteia*, 1965, nr. 6729, p. 4, col. 7); formații adjectivale și adverbiale cu prefixe superlative ca *arhi-, stră-, ultra-* însoțite de *foarte* sau diverse adverbe echivalente (*foarte străvechi*, de exemplu). În toate exemplele cu derivate prefixale date pînă acum e inutil, pleonastic, ori prefixul, ori determinantul (sau determinantele) de tip adverbial sau adjectival. Uneori însă prefixul poate fi pleonastic și față de cuvîntul la care se atașează, nu neapărat față de un determinant: este cazul unor derivate de tipul *coasociat, copartener, codevălmășie*, cu prefixul *co-* adăugat la cuvinte care exprimă

[18] *Art. cit.*, p. 101.

[19] *Lucr. cit.*, p. 134.

[20] Vezi Mioara Avram, *Tot despre pleonasme*, în *Presa noastră*, X, 1965, nr. 4 (108), p. 38; idem, *Despre pleonasm*, interviu luat de Sabina Angelescu, în *România liberă*, XXXIX, 1981, nr. 11311, p. 2, col. 2.

[21] Vezi Mioara Avram, *O greșeală de limbă și de gîndire: contradictio in adiecto*, în *Limba română*, XXIX, 1980, nr. 1, p. 61—65.

prin ele însele asocierea [22]; al unor derivate ca *reaminti, reîntoarce* în care prefixul *re-* nu e necesar decît dacă avem a face cu o repetare multiplă a acțiunii [23]; al prefixelor superlative atașate la cuvinte care exprimă însușiri superlative *(ultrasplendid,* de exemplu*)*. Din sectorul derivării cu sufixe, cele mai frecvente pleonasme datorate neglijării sensului unui sufix sînt furnizate de adjectivele (și adverbele) formate cu sufixul *-bil* care exprimă posibilitatea (pasivă, mai rar activă) și de substantivele abstracte derivate de la acestea (substantivele în *-bilitate*), care apar îmbinate cu verbul *a putea*, cu substantivul *posibilitate* sau cu expresia *a fi posibil, a fi cu putință: nu pot fi utilizabile (*cf. *Termenii pot fi, uneori, interșanjabili,* în *Studii și cercetări lingvistice*, XXI, 1970, nr. 3, p. 329; *Avionul „Concorde" ar putea fi profitabil dacă ar zbura opt ore zilnic,* în *Lumea*, 1980, nr. 40, p. 31, col. 2*)*, *posibilitatea variabilității (*cf. *posibilitatea reversibilității raporturilor determinat-determinant,* în *Studii și cercetări lingvistice*, XXI, 1970, nr. 3, p. 326*)*; de asemenea, un pleonasm paralel cu cel discutat pentru prefixele superlative se produce la construirea unui derivat sufixal în *-isim* cu instrumentele obișnuite ale gradului superlativ absolut *(foarte* sau *extrem de rarisim)*. În sfîrșit, există și compuse care dau naștere unor pleonasme în îmbinarea cu determinante care dublează sensul unui element de compunere savantă; *hemograma sîngelui* și *alcoolemie în sînge,* în *Scînteia*, 1975, nr. 10360, p. 2, col. 1, *ibidem*, 1983, nr. 12 699, p. 2, col. 1; (cf. *i s-a găsit în sînge alcoolemie ... zero,* în *Scînteia*, 1983, nr. 12 700, p. 2, col. 1); *panoramă de ansamblu*, Stelian Neagoe, *Viața universitară clujeană interbelică*, Cluj-Napoca, 1980, I, p. 154; *valoare echivalentă* sau *echivalență de valoare* în *Contemporanul*, 1971, nr. 30 (1 289), p. 9, col. 5; *nume toponimic* sau *cartografierea hărților*; *se autoacuză singur* sau *s-a sinucis singur* etc.; mai puțin frecvent se întîlnesc pleonasme și la compuse de alt tip, de exemplu *mărinimie sufletească,* în *România liberă*, 1981, nr. 11 427, p. 1, col. 1. Dacă acestea din urmă sînt mai curînd pleonasme lexicale, un exemplu ca *aniversarea unor ani* (care se întîlnește și în *Buletinul S.S.F. pe anul 1982*, p. 149: *cu prilejul aniversării a 30 de ani)* interesează și formarea cuvintelor în măsura în care se asociază cuvinte din aceeași familie; același tip de pleonasme se realizează și cu concursul unor cuvinte formate cu alte procedee, ca sufixarea *(o capacitate zilnică de o jumătate de milion de barili de petrol pe zi,* în *Munca*, 1970, nr. 7 040, p. 3, col. 2, *articole incluse între literele K și P inclusiv,* în *Informația Bucureștiului*, 1965, nr. 3 713, p. 1, col. 7, *a sărbătorit sărbătoarea* (cf. *Cuba a sărbătorit în mod festiv ziua de 26 iulie — sărbătoarea sa națională,* în *Scînteia*, 1965, nr. 6 693, p. 4, col. 3), *ar fi cu putință ... să mai poată,* în *Contemporanul*, 1981, nr. 23 (1 804), p. 10, col. 4) sau schimbarea valorii gramaticale *(s-ar putea poate remarca,* în *Scînteia*, 1965, nr. 6731, p. 2, col. 1). Cînd pleonasmele datorate rădăcinilor se combină cu cele datorate afixelor se poate ajunge la monștri pleonastici ca *e cu neputință să poată fi utilizabil.*

Mai puțin cunoscută decît pleonasmul este greșeala de tip opus, „contradicția în ceea ce se adaugă". Ea se întîlnește, de exemplu, la derivate prefixale sau compuse construite cu un determinant al cărui sens este incom-

[22] Vezi Al. Graur, *Prefixe cu rol de indicator,* în *Limbă și literatură*, XI, 1966, p. 336; idem, *Un prefix,* în *România literară*, XIII, 1980, nr. 1, p. 8.

[23] Vezi Iorgu Iordan, *Limba română actuală*, p. 209; *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. al II-lea, *Prefixele*, București, 1978, p. 206—207.

patibil cu sensul prefixului, respectiv al elementului de compunere din structura determinatului. De exemplu: *întrajutorare nereciprocă* (sau *univocă*), *aragaz electric*, *bicicletă cu trei roţi* şi altele mai neobişnuite, ca *o hemoragie de nume străine*, în *Flacăra*, XXIX, 1980, nr. 27 (1308), p. 11, col. 4. Un tip aparte de asemenea contradicţii în adaos priveşte regimul gramatical al unor formaţii, de exemplu folosirea tranzitivă a unor verbe compuse cu *sine-* sau *auto-* prin definiţie reflexiv-obiective: *a încercat să mă sinucidă* (cf. *scosese şicul de la baston pentru ca să mă sinucidă*, Caragiale, *Opere*, I, p. 35) sau *o astfel de declaraţie îl autoacuză*, D. Ceacanica, *Însemnările unui criminalist*, Bucureşti, 1980, p. 108. Din categoria greşelilor comise prin folosirea unui compus în contexte incompatibile cu unul din termenii săi componenţi face parte folosirea improprie a unor adjective compuse cu elementul *-fer*, în special *petrolifer*, în contexte care dovedesc neglijarea restricţiilor combinatorii impuse de acest element cu sensul „purtător de, care conţine" (de exemplu, *industria petroliferă* sau *grup şcolar cu profil petrolifer*, în *România liberă*, 1983, nr. 12077, p. 1, col. 7); de asemenea, folosirea improprie a adjectivului *centenar* în construcţii ca *spectacol centenar al unui artist* sau *meci centenar al unui sportiv* cu sensul „al o sutălea spectacol, respectiv meci" (cf. *locul unde Ţiriac a jucat atît primul meci, cît şi cel centenar*, în *Flacăra*, XXII, 1973, nr. 17 (933), p. 34, col. 3), ignorîndu-se faptul că în componenţa lui *centenar* există un element care impune raportarea la o sută *de ani*[24].

Atît pleonasmul, cît şi contradicţia în adaos sînt încălcări ale proprietăţii termenilor. Înţelegerea structurii formale a cuvintelor derivate şi compuse poate şi trebuie să fie un ajutor important pentru folosirea lor corectă. O problemă de formă şi de conţinut în acelaşi timp, interesînd în cea mai mare măsură proprietatea sensului, este aceea a cuvintelor numite de acad. Iorgu Iordan [25] „cu dublă derivare", adică fenomenul folosirii unor derivate cu un sens nou care nu se explică prin evoluţie semantică, ci mai curînd printr-o nouă derivare; este cazul mult discutatelor formaţii de tipul *lucrativ* cu sensul „de lucru, activ, eficient", în loc de „rentabil" sau *problematic* „care constituie sau pune o problemă", în loc de „îndoielnic, nesigur", alături de care poate fi menţionat, de exemplu, *a sugestiona* „a sugera, a da o sugestie", în loc de „a produce starea de sugestie".

Mulţimea şi diversitatea problemelor de cultivare a limbii legate de formarea cuvintelor se explică prin bogăţia limbii române în acest domeniu: ea dispune atît de procedee variate, cît şi de numeroase mijloace concrete de realizare (afixe, mai ales sufixe[26]). În condiţiile existenţei a două sau mai

[24] Vezi Al. Graur, *Puţină ... aritmetică*, Bucureşti, 1971, p. 118.

[25] *Cuvinte româneşti cu dublă derivare*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, Bucureşti, 1965, p. 409—412.

[26] Numărul prefixelor simple înregistrate în *Formarea cuvintelor în limba română*, II, *Prefixele*, este de 86 (la care se adaugă 11 prefixe complexe — compuse şi dezvoltate). Sufixele simple înregistrate de G. Pascu în lucrarea sa *Sufixele româneşti*, Bucureşti — Leipzig — Viena, 1916, sînt în număr de 165 (între care figurează însă numai 6 sufixe neologice, în timp ce Iorgu Iordan, *Sufixe româneşti de origine recentă (neologisme)*, în *Buletinul Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide"*, VI, 1938, p. 1—59, enumeră 32 de sufixe neologice). I. Coteanu, *lucr. cit.*, p. 52, vorbeşte de existenţa a „peste 250 de sufixe" (simple), iar Theodor Hristea, în *Sinteze de limba română*, ediţia a doua, Bucureşti, 1981, p. 57, afirmă că „după o statistică aproximativă, există, în limba română, circa 500 de sufixe, dintre care unele sînt foarte vii sau productive în epoca actuală", fără a preciza dacă are în vedere şi sufixele complexe. *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. al III-lea, *Sufixele* (în manuscris la Institutul de Lingvistică din Bucureşti) înregistrează peste 300 de sufixe simple şi 350 complexe (compuse şi dezvoltate).

multe afixe cu aceeași valoare se pune, desigur, problema concurenței dintre ele, întrucît este evident că nu toate afixele sinonime se folosesc practic la derivarea de la unul și același cuvînt de bază[27]. Vorbitorii se întreabă, pe de o parte, de ce un cuvînt are un anumit sufix și nu un sinonim al lui și, pe de altă parte, care sufix e de preferat pentru formarea unui nou derivat necesar; un răspuns general valabil nu se poate da. La prima întrebare răspunsul se referă în primul rînd la istoria cuvîntului în discuție, începînd cu etimologia lui (căci el poate avea sufixul încă din limba de origine) și continuînd cu urmărirea poziției lui în limbă de-a lungul timpului, întrucît tradiția, frecvența și răspîndirea teritorială pot explica selectarea în limba literară a unuia dintre mai multe derivate sinonime. Astfel, dintre diminutivele formate de la substantivul *masă*, în limba literară contemporană se folosesc curent doar două: *măsuță* și *mescioară*, eventual și *mesișoară*, deși dicționarele înregistrează încă vreo patru *(măsucă, mesică, mesiță* și *mescioruță)*[28]. Uneori există restricții etimologice, semantice, gramaticale sau fonetice în folosirea unor sufixe cu anumite teme. Identificarea acestor restricții explică nu numai sufixul cu care s-au fixat în limbă unele cuvinte, ci și calea pe care urmează să se meargă în formațiile noi. În același timp trebuie să se țină seama de faptul că multe sufixe conținute în cuvinte formate de multă vreme și-au pierdut vechea productivitate și nu mai constituie un mijloc activ de formare a unor noi derivate.

Desigur, nu se poate cere ca toate aceste probleme de cultivare a limbii referitoare la formarea cuvintelor să fie studiate sistematic în școală. Ca în toate acțiunile corectiv-preventive din diferite compartimente ale limbii, trebuie să se rezolve unele „cazuri" de largă răspîndire, trebuie ca intervențiile să se orienteze în funcție de situația concretă a colectivului de elevi și trebuie folosite mai mult comentariile de texte pentru distincția dintre formațiile literare actuale și cele învechite sau regionale.

Cazuri de largă răspîndire care ar trebui incluse în programă și manuale sînt, de exemplu, confuziile paronimice (cu sau fără consecințe asupra înțelesului) între prefixe ca *ante-* și *anti-*[29], *in-* și *în-*[30], sau între sufixe ca *-al* și *-ar*[31], *-ant* și *-at*[32], *-ean* și *-ian*[33], *-er* și *-ier*[34].

Orientarea în funcție de situația colectivului de elevi impune luarea în discuție a deosebirilor față de limba literară, întîlnite adesea și în texte. În ce privește particularitățile regionale, formarea cuvintelor confirmă ob-

[27] Pentru prefixe, vezi *Formarea cuvintelor în limba română*, II, *Prefixele*, p. 271—273; pentru sufixe, Laura Vasiliu, *Asupra sinonimiei derivatelor sufixale în limba română*, în volumul colectiv *Semantică și semiotică*, București, 1981, p. 314—332.

[28] Vezi Elena Carabulea, *Cîteva observații asupra diminutivării substantivale pe baza DLR*, în *Studii și cercetări lingvistice*, XXVI, 1975, nr. 4, p. 339.

[29] Vezi, în ultimul loc, *Formarea cuvintelor în limba română*, II, *Prefixele*, p. 49.

[30] *Ibidem*, p. 134.

[31] Vezi, de exemplu, B. Cazacu, *Folosirea derivatelor cu sufixele -a l și -a r*, în *Limbă și literatură pentru elevi*, II, 1973, 2, p. 11—13; *Limba română corectă. Probleme de ortografie, gramatică, lexic*, autori: Vasile Breban (coordonator), Maria Bojan, Elena Comșulea, Doina Negomireanu, Valentina Șerban, Sabina Teiuș, București, 1973, p. 203—208; Al. Graur, *„Capcanele" limbii române*, București, 1976, p. 63—64; Nicolae Felecan, *Sursele și limitele paronimiei în limba română*, în *Limba română*, XXXII, 1983, nr. 3, p. 198—199.

[32] Vezi, în ultimul loc, Nicolae Felecan, *art. cit.*, p. 199.

[33] Vezi Elena Carabulea, *Numele de locuitori în -e a n, -i a n, -a n*, în *Limba română*, XXVI, 1977, nr. 2, p. 149—154.

[34] Vezi Iorgu Iordan, *Sufixe românești de origine recentă*, p. 38—40.

servația făcută cu privire la alte capitole [35]: particularitățile frapant regionale — ca folosirea în Banat a așa-numitelor prefixe aspectuale *do-*, *pro-* și *ză-*, folosirea în Oltenia a sufixului *-ete*, în graiurile vestice a sufixului *-oc* — sînt părăsite mai ușor decît cele care prezintă numai deosebiri de distribuție, afixul existînd și în limba literară, dar nu cu același inventar de formații. Exemplu: derivate ca *bătrînuț*[36] din bucata *Darul lui Moș Miron* de I. Agîrbiceanu inclusă în manuale [37], care au rolul lor în marcarea caracterului regional în forma cea mai ușor decodabilă.

Atît comentariile literare, cît și observarea vorbirii elevilor oferă posibilitatea discutării unor diferențieri stilistice (de exemplu, la folosirea trunchierii [38] de către tineretul actual). Exprimarea elevilor poate furniza, de asemenea, pretexte de abordare a unor aspecte vizînd abuzul în folosirea unor procedee de formare a cuvintelor în anumite momente [39] și productivitatea dusă pînă la adevărate mode (ca voga lui *mini-*[40] de acum cîțiva ani, în relație și cu moda vestimentară).

4. Dintre sarcinile cultivării limbii derivate dintr-o accepție constructivă, creatoare a ei nu am vorbit încă — și nu le voi dezvolta nici acum — de următoarele două, strîns legate între ele: validarea inovațiilor din acest domeniu și valorificarea formării cuvintelor în operele literare. Nu intenționez să dezvolt aceste probleme între altele și pentru motivul că de ele s-au ocupat, pe larg, acad. Ion Coteanu în *Creația lexicală în poezia noastră nouă*[41] și, mai recent, G.I. Tohăneanu în două importante contribuții: *Derivate poetice*[42] și *Cultivarea limbii*[43].

S-a făcut nu o dată observația că în acțiunea de cultivare a limbii se discută prea mult elementele negative, ba chiar că se face o vînătoare de greșeli, și prea puțin elementele pozitive[44]. Într-o formulare metaforică,

---

[35] Vezi Mioara Avram, *Școala și cerințele actuale ale predării ortografiei și ortoepiei* în, *Aspecte ale evoluției limbii și literaturii române. Limba latină în formația profesorului de limba română. Cursuri de vară Piatra Neamț, 1977*, București, 1977, p. 156; idem, *Gramatica și cultivarea limbii în învățămînt*, în *Limbă și literatură*, 1982, IV, p. 475.

[36] Absent în *Dicționarul limbii române literare contemporane*, în *Dicționarul limbii române moderne*, în *Mic dicționar enciclopedic* și în *Dicționarul explicativ al limbii române*; în *Dicționarul limbii române* (DA) înregistrat cu o atestare din Lexiconul de la Buda.

[37] Vezi Ion Șerdean, Florian Dițuleasa, Eliza Paveliu, *Carte de citire. Manual pentru clasa a III-a*, București, 1970, 1972; Ana Dumitrescu și Vasile Teodorescu, *Limba română. Manual pentru clasa a V-a*, București, 1983.

[38] Pentru acest procedeu — semnalat de Iorgu Iordan, *Limba română actuală*, p. 248 drept „« scurtări » de cuvinte" —, vezi, în ultimul loc, Theodor Hristea, *Trunchierea cuvintelor*, în *România literară*, XIV, 1981, nr. 13, p. 8; pentru aspectele stilistice ale folosirii lui, vezi Al. Niculescu, *Umor lingvistic tineresc*, în aceeași revistă, XII, 1979, nr. 29, p. 9.

[39] Vezi Mioara Avram, *Un tip recent de compuse cu sintaxă aparte în limba română*, în *Studii și cercetări lingvistice*, XXIII, 1972, nr. 3, p. 287—298.

[40] Vezi Luiza Seche, *Elementul de compunere m i n i-*, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, V, București, 1969, p. 71—81; Florica Dimitrescu, *Observații asupra lui m i n i-*, în aceeași culegere, VI, București, 1972, p. 136—141.

[41] În *Limbă și literatură*, II, 1956, p. 89—108; cf. și Gheorghe Pop, *Note asupra inovațiilor lexicale din poezia noastră contemporană*, în *Limba română*, XV, 1966, nr. 3, p. 229—233.

[42] În *Limbă și literatură*, 1978, II, p. 171—180; cf. și Livius Petru Bercea, *Aspecte ale formării cuvintelor în lexicul poetic arghezian*, în *Filologie, XXV*, 1, *Lingvistică*, Timișoara, 1982, p. 8—12.

[43] În *Viața românească*, LXXVIII, 1983, nr. 1, p. 40—43; cf. și G. I. Tohăneanu, Teodor Bulza, *O seamă de cuvinte românești*, Timișoara, 1976, p. 52—54.

[44] Vezi editorialul *Limba culturii noastre*, din *România literară*, XV, 1982, nr. 41, p. 1, col. 1.

acad. I. Coteanu spunea într-un interviu că ar trebui să ne ocupăm mai puțin de buruieni și mai mult de flori[45]. Păstrînd imaginea, aș răspunde că buruienile pot împiedica creșterea florilor. Aprecierea unor reușite în domeniul formării cuvintelor și în alte sectoare ale limbii este o sarcină superioară a cultivării limbii, dar o treaptă ulterioară aceleia elementare de asigurare a corectitudinii. Atîta timp cît constatăm răspîndirea și frecvența atîtor greșeli în vorbirea și chiar în scrisul cu pretenții (vezi, de exemplu, într-un articol mai scurt de o jumătate de coloană din *Săptămîna*, 1983, nr. 21 (650), p. 4, col. 2, *magnificiență* în loc de *magnificență* și *concreticitate* în loc de *(caracter) concret, concretețe*, DEX, *concretitudine*, DN[3], sau, cel mult, *concretitate*[46]), nu există nici baza, nici timpul care să permită abordarea unor aspecte mai complicate și mai delicate prin subiectivismul lor. Ca exemplu de formații care au avut parte de aprecieri subiective opuse pot fi citate derivatele cu prefixul *ne-* din poezia actuală, lăudate de unii cercetători [47] și criticate de alții [48] sau apreciate pozitiv la unii scriitori și negativ la alții [49].

Dacă validarea inovațiilor din limba comună, din limbaje tehnice și chiar din stilul publicistic [50] e mai ușor de făcut și ne putem permite condamnarea unor derivate ca *pierzant* (*„Marele pierzant" ... este, însă, guvernul de centru-dreapta*, în *Lumea*, 1980, nr. 50, p. 6, col. 2; *Sigur că nu toate revistele literare pot fi rentabile ... Dar cred că pot fi nepierzante*, în *Flacăra*, XXXI, 1982, nr. 9 (1394), p. 19, col. 3) sau *perdant* (*Sportul studențesc a ales „cartea apărării și contraatacului" (de obicei nespectaculoasă și de multe ori înșelătoare, perdantă)*, în *Sportul*, 1981, nr. 9783, p. 3, col. 4), *îndurerant* (*Asemenea rapoarte erau îndurerant de familiare*, în *Lumea*, 1982, nr. 7 (954), p. 28, col. 3), *vizuiență* (*uriașa audiență sau vizuiență a filmului*, în *Luceafărul*, 1980, nr. 17 (943), p. 4, col. 3) pentru nerespectarea unor reguli de bază ale derivatelor cu *-ant, -ență*, a derivatului *bepetiza* (*Nu e deloc fără importanță cărei generații îi aparține, la ce vîrstă se „bepetizează", cu ce operă*, în *Supliment Scînteia tineretului*, III, 1983, nr. 2 (68), p. 2, col. 1) pentru caracterul lui rebusistic, a derivatului *procustare* (*cu riscul procustării creației artistice*, în *Scînteia*, 1982, nr. 12458, p. 4, col. 1) pentru

[45] *Cultivarea limbii române. Convorbire cu acad. Ion Coteanu*, consemnată de Sabina Angelescu, în *România liberă*, XXXVIII, 1980, nr. 11192, p. 2.

[46] Neînregistrat în dicționare, dar corect format; vezi un citat din *Viața românească*, 1968, nr. 6, p. 123 la N. Mihăescu, *Norme, abateri și inovații în limba română contemporană*, București, 1982, p. 9, care înregistrează și un derivat *concretism* (p. 9—10), sinonim cu *concreteță* (sic) și *concretitate*.

[47] Paula Diaconescu, *Concepte moderne în analiza limbii. Implicațiile lor în analiza stilistică a textului literar*, în *Limbă și literatură*, 1974, IV, p. 639—645 (autoarea citată apreciază, de altfel, și formațiile poetice rezultate dintr-un „« joc » anagramatic" sau din „« amputarea » corpului sonor al cuvintelor": *Comunicarea prin „necuvinte"*, în *Studii și cercetări lingvistice*, XXVI, 1975, nr. 5, p. 485—487); Constanța Ciocîrlie, *Observații semantice și stilistice asupra derivatelor cu prefixul n e-*, în *Filologie, XXV*, 1, *Lingvistică*, p. 107—112.

[48] Andrei Nestorescu, *Originalitate sau „modă" stilistică?*, în *Limba română*, XVIII, 1969, nr. 3, p. 275—277.

[49] Pentru această ultimă nuanțare, vezi poziția diferită a lui G. I. Tohăneanu, *Cultivarea limbii*, p. 40 față de *necuvînt, neunde* (de la L. Blaga și T. Arghezi), pe de o parte, și *Nenimeni*, pe de alta.

[50] Vezi Florica Dimitrescu, *Cuvinte și sensuri noi în presa actuală* (II), în *Limba română*, XI, 1962, nr. 4, p. 399, *Tendințe ale formării cuvintelor în limba română actuală (Cuvinte noi în presa actuală)*, în *Limbă și literatură*, X, 1965, p. 231—245; cf. și Valeria Guțu Romalo, *Corectitudine și greșeală*, București, 1972, p. 195—237.

caracterul criptic al raportării la *patul lui Procust*, a compusului *trifibiu (amfibii sau, mai just, trifibii*, M. Oroveanu, *Supraviețuitorul din Pacific*, București, 1970, p. 14) pentru prezența nejustificată a segmentului *-fi-* extras din neînțelegerea structurii lui *amfibiu*, a formației regresive *paranimf (Paranimful a trecut de jumătatea vieții și tot se mai joacă*, în *Săptămîna*, 1983, nr. 18 (647), p. 2, col. 1) pentru absența legăturii semantice cu cuvîntul de bază și a derivatelor *prozastic (autorul unei poezii prozastice, fără pretenții artistice*, în *Supliment Scînteia tineretului*, 1983, nr. 2 (68), p. 2, col. 2) și *prozos (Prozoasă, greoaie, imaginea țevii de plumb ucide senzația lirică*, în *Săptămîna*, 1983, nr. 23 (652), p. 2, col. 2) măcar pentru inutilitatea înlocuirii lui *prozaic*, — în ce privește creațiile poetice sînt permise mai multe libertăți. Există însă și aici limite care trebuie respectate chiar de „copiii poeziei" care creează „cu limba pre limbă călcînd" (Nichita Stănescu) dacă vor ca scrierile lor să fie totuși în limba română. Unii poeți par a se amuza cu formarea de noi cuvinte (vezi creațiile Ninei Cassian din *Loto-poeme* de tipul *un homar și cinci homare, o plătică și-un plătic, trei plătici și opt plătele, o heringă și un hering, patru mrene și un mrean*, asemănătoare cu cele ale lui Ion Gheorghe din *Neagoe în Epicenia*[51]; autoarea citată a anunțat, dealtfel, la un moment dat, că scrie într-o imaginară limbă spargă); e ciudat însă că ele apar uneori în poezii serioase care nu numai că se pretind scrise în limba română, dar mai au și îndrăzneala de a fi închinate acestei limbi (vezi poezia lui N. Stoie, *Cerul senin al limbii române*, în *România literară*, XVI, 1983, nr. 20, p. 5, col. 1, în care sub acest titlu apar versuri ca „Verde e frunza ca un *zapisc* / Sub bolta vocalei viața să-mi risc").

În concluzie, și în domeniul formării cuvintelor cultivarea limbii are de rezolvat probleme numeroase și complexe, dintre care multe cad în sarcina școlii. Pentru încurajarea profesorilor în acțiunea grea, dar nobilă, de cultivare permanentă a exprimării elevilor aș aminti citatele pe care C. Diaconovici Loga [52] le invoca acum 160 de ani ca argumente de autoritate și în același timp sentințe înaripate: „Precum și marele orător Țițero cu acestea cuvinte mărturisește zicînd: « Quod munus Reipublicae offere majus meliusve possumus, quam si docemus atque erudimus juventutem ». Adică: « Ce slujbă mai mare și mai bună putem aduce Țerii noastre decît aceea cînd învățăm și îndreptăm tinerimea ». Mai departe iară același lăudat orător zice: « Non armis solum, verum consilio etiam tutatur Patria ». « Nu numai cu armele, ci și cu sfatul se apără Patria ».

[51] Criticate, pe drept cuvînt, de Gavril Istrate, *Creație sau libertate nepermisă? (În legătură cu limba poeziei lui Ion Gheorghe)*, în volumul autorului *Limba română literară. Studii și articole*, București, 1970, p. 400—406.

[52] *Lucr. cit.*, p. 26.

Două accepții ale istoriei literare

LIVIUS CIOCÂRLIE

O precizare liminară: folosesc doi termeni oarecum *ad-hoc*. Prin *istorie* voi înțelege integrarea literaturii în ansamblul civilizației unui popor și explicarea evoluției literaturii pe temeiul unor factori nespecifici, iar prin *diacronie* voi înțelege dinamismul specific al literaturii, explicat intrinsec.

O constatare: de un veac și mai bine încoace s-au scris numeroase istorii ale literaturilor, dar astăzi, cînd se scriu rar, problema teoretică a disciplinei ne apare destul de nebulos. Dacă citim capitolul ce-i este consacrat în *Teoria literaturii* a lui Wellek și Warren observăm indecizie și chiar o anumită stupoare. „Există teoreticieni care neagă pur și simplu că literatura ar avea o istorie."[1] Pe ce se bazează scepticismul lor? „Într-un anumit sens, fiecare operă literară reprezintă, la prima vedere, o structură care nu are nici o legătură cu operele literare înconjurătoare" (*ibidem*, p. 337). Între *într-un anumit sens* și *la prima vedere* există divergență logică. Oricum, acel *la prima vedere* dă de înțeles că autorii *Teoriei literaturii* nu înclină spre scepticism. Se trec în revistă cîteva idei și se propune, în ceea ce pare a fi o concluzie, o metodă diacronică: „Literatura nu trebuie concepută ca o simplă reflectare pasivă sau o copie a dezvoltării politice, sociale sau chiar intelectuale a omenirii. De aceea, se impune ca perioadele literare să fie stabilite după criterii pur literare" *(ibidem*, p. 349*)*. Însă peste cîteva pagini criteriului diacronic i se juxtapune criteriul istoric: „Este vorba de [...] un proces intern, cauzat de epuizarea unor resurse și de dorința de schimbare, și, în parte extern, cauzat de transformările sociale, intelectuale și de toate celelalte modificări culturale" *(ibidem*, p. 352*)*. Nu se rămîne nici la această idee generală. La interval de o pagină ea este atenuată în spirit relativist: „Problemele vor fi altele în fiecare epocă și în fiecare loc; este imposibil să se stabilească reguli generale" *(ibidem*, p. 353*)*. În cele din urmă, cam asemănător lui Béranger în *Cîntăreața cheală*, teoreticienii literaturii decid să continue lupta („... concluzia pe care o trag scepticii, și anume concluzia că problema se cuvine abandonată, este la fel de eronată", *ibidem*, p. 359*)*, dar, ca și personajul amintit, nu par să știe prea bine de ce o fac.

O cauză a confuziei se află, poate, în aceea că istoriile, cînd n-au fost simple înlănțuiri de fapte, au fost realizate de criticii literari. La noi, G. Călinescu a și afirmat răspicat că istoria literaturii nu poate să fie decît

[1] René Wellek, Austin Warren, *Teoria literaturii*. În românește de Rodica Tiniș, studiu introductiv și note de Sorin Alexandrescu, București, E.P.L.U., 1967, p. 336.

operă de creație critică și chiar epică[2]. Totuși, ne întrebăm dacă, la drept vorbind, criticii sînt în stare să facă istorie, adică dacă sînt în stare să studieze istoricitatea literaturii, cîtă vreme ei, prin natura actului critic, se preocupă cu precădere de unicitatea operei, care e transistorică, și tot prin natura actului critic nu concep literatura altfel decît ca pe un prezent. Pentru critic, literatura este alcătuită din operele contemporane lui și din acele aspecte ale unor opere din trecut care corespund concepției lui despre literatură. Tot G. Călinescu a formulat acest punct de vedere: „Cultura veche este un bloc de marmură în care stau încă nenăscuți Eminescu și Creangă, Caragiale și Sadoveanu. A descifra prezența lor virtuală în acea materie simplă, privind din prezent spre origini, aceasta e marea misiune a unui adevărat istoric"[3]. Aș spune că este, mai curînd, misiunea criticului preocupat de trecut. Procedînd astfel, el transformă procesul într-un tablou care, conținînd desigur adevăruri pe măsura calității spiritului critic, rămîne o creație personală, rămîne tabloul literaturii din toate timpurile așa cum l-a conceput autorul respectiv.

Nu e lipsit de semnificație că în prima mare istorie a literaturii, cea a lui De Sanctis, nu există o explicație a istoricității. În *Istoria criticii literare moderne*, Wellek spune: „... concepția istoriei la De Sanctis rămîne pînă la capăt hegeliană"[4], dar apoi adaugă: „De Sanctis socotește pe Hegel propovăduitor al unor vederi anistorice asupra artei"[5]. Mai mult, după același Wellek, la De Sanctis „este respinsă posibilitatea însăși a istoriei literare"[6]. În ceea ce privește aducerea trecutului în prezent, specifică, spuneam, criticii literare, teoretic De Sanctis o respinge: „... nu trebuie să facem judecăți retroactive, nici să transpunem în trecut nevoile și ideile prezentului"[7], susține el. „Totuși, precizează Wellek, aceasta este tocmai ceea ce face De Sanctis"[8], interesat, cum ni se spune, „de sublinierea individualului și particularului în opoziție cu generalul și universalul"[9]. Într-adevăr, o concepție despre istoricitate, despre proces implică interesul pentru general.

Ajung deci la o primă concluzie: prin ce are specific, critica este anistorică și nediacronică. Explicația marii înfloriri a criticii franceze după 1950 stă în bună măsură în faptul că și-a găsit un suport metodologic și teoretic în structuralism care, la rîndul său, este precumpănitor anistoric și nediacronic. Structuralismul analizează operele scoase din context, adică și din seria lor istorică, și din seria lor literară. Raportul dintre structuri ar fi doar

---

[2] Ideea apare atît în prefața la *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, cît și în eseul *Istoria ca știință inefabilă și sinteză epică*, republicat în *Principii de estetică*, București, Editura pentru Literatură, 1968, p. 187: „Istoria literară se aseamănă cu istoria generală prin aceea că, deși nu poate fi compusă decît de un critic formulator de valori, ea are nevoie de un cap epic care să scrie o epopee...". Cum se observă, între istorie și diacronie criticul optează pentru cea dintîi. Vezi și p. 156: „Istoria literară este, cu anume condiții proprii, un capitol al istoriei generale...".

[3] G. Călinescu, *apud* Doina Curticăpeanu, *Orizonturile vieții în literatura veche românească*, București, Editura Minerva, 1975, p. 6.

[4] René Wellek, *Istoria criticii literare moderne*, vol. IV. În românește de Rodica Tiniș și Andrei Brezianu, cu o prefață de Romul Munteanu, București, Editura Univers, 1979, p. 125.

[5] *Ibidem*, p. 127.

[6] *Ibidem*, p. 107.

[7] Francesco De Sanctis, *apud* René Wellek, *Istoria criticii literare moderne*, vol. IV, p. 123.

[8] René Wellek, *Istoria criticii literare moderne*, vol. IV, p. 123.

[9] *Ibidem*, p. 111.

omologic, ele fiind toate variante ale structurii de bază, proprii unei epoci, sau, în terminologia lui Michel Foucault, ale unui epistem. Nu se găsește și nici nu se caută explicația trecerii de la un epistem la altul.

Afirmînd despre critica literară că transformă istoria într-un prezent lărgit, n-am presupus că o particularitate organică îl silește pe critic să procedeze așa. Am vrut numai să spun că procedura îi este criticii specifică. Însă nimic nu-l oprește pe critic să practice o metodă combinată, adică să completeze *lectura* trecutului din perspectiva prezentului cu *studiul* propriu-zis al istoriei ori al diacroniei. Ultimul caz îl ilustrează chiar Nicolae Manolescu în *Arca lui Noe*, unde combină lecturile critice cu jalonarea din punct de vedere naratologic a diacroniei romanului românesc.

Cît despre studiul istoricității literaturii, de o sută de ani încoace pot fi observate, în diverse ipostaze, trei situații: predominarea principiului istorist cu punerea în umbră a celui diacronist; predominarea celui de al doilea în dauna celui dintîi și starea de echilibru, cînd se iau în considerare cu aceeași atenție cauzele istorice, exterioare, ale dinamismului literar, ca și cele diacronice, intrinseci.

Un exemplu pentru prima situație îl oferă lansonismul. Lanson a văzut istoria literaturii ca pe un capitol al istoriei civilizației, iar ca explicație parțial diacronică n-a reținut decît exercitarea *influenței* (pe care teoreticienii actuali o găsesc cea mai puțin eficientă). De notat rolul important jucat de influență în istoria lovinesciană a literaturii române.

Ca exemplu opus, de predominare a diacroniei, ne-am putea referi fie la formaliștii ruși, fie la semioticienii francezi. Dezvoltată din structuralism și împotriva lui, semiotica reprezintă gradul infinit al diacroniei, deoarece o extinde și asupra istoriei. Potrivit semioticii, procesul care explică transformarea literaturii este intertextualitatea, relația de determinare reciprocă dintre texte. Totodată, pentru semiotică intertextualitatea cuprinde întregul spațiu al proceselor umane, fiindcă totul, începînd de la psihic și pînă la relațiile sociale, ar avea alcătuire de tip textual. Cu alte cuvinte, tot ce evoluează în lumea umană evoluează intertextual.

În sfîrșit, pentru ilustrarea echilibrului dintre istorie și diacronie poate fi adusă în discuție teoria dominantă în momentul de față — estetica receptării. Două citate din Hans Robert Jauss sînt suficiente pentru a marca și continuitatea față de structuralism și semiotică, dar și, mai ales, replica la exclusivismul sincronist al celui dintîi și la exclusivismul diacronist al celei de a doua: „Ceea ce face ca literatura să fie literatură, « literaritatea » sa, nu se definește numai în sincronie, prin opoziția limbajului poetic și a celui practic, ci și în diacronie, prin opoziția formală mereu reînnoită a operelor noi față de cele care le-au precedat în « seria literară », după cum și față de modelul prestabilit al genului lor"[10]. Deci, sincronie completată cu diacronie, dar și, cum vom vedea numaidecît, cu istorie: „Istoricitatea literaturii nu se reduce la succesiunea sistemelor de forme și a esteticilor; ca și evoluția limbii, cea a literaturii nu se definește numai din interior, prin raportul specific pe care-l întreține diacronia cu sincronia, ci și prin raportul cu procesul general al istoriei"[11].

[10] Hans Robert Jauss, *Pour une esthétique de la réception*, trad. din germană, Paris, Gallimard, 1978, p. 41.

[11] *Ibidem*, p. 42.

Soluția e înțeleaptă, e cea mai recentă, ne-o putem însuși. Totuși, pentru că începe să fie îndeobște cunoscută, nu voi încheia aici. Voi încerca să readuc în discuție un alt moment al meditației asupra dinamismului literaturii. Va fi, totodată, un act de justiție față de două victime ale vremii noastre, Taine și Brunetière. Sînt cîteva decenii de cînd, cam de la Thibaudet încoace, numele lor nu se pomenesc decît pentru a se incrimina determinismul unuia și darwinismul literar al celuilalt. Ideile lor nu au fost discutate decît spre a fi respinse. Las la o parte ceea ce s-ar putea rediscuta din teoria tainiană a acțiunii asupra literaturii a celor patru factori — rasă, mediu, moment și însușire dominantă— , ca și din teoria evoluției genurilor a lui Brunetière, spre a mă opri la ceea ce, mărind injustiția, îi face să semene neașteptat de mult cu unii teoreticieni contemporani.

În scrierile lui Taine se schițează o teorie structuralistă a artei prin postulatul: „... opera de artă este un sistem de părți"[12]. Sistemul i-ar corespunde realității văzute dincolo de aparențele ei: „... în opera literară, ca și în cea picturală, este de transcris nu exteriorul sensibil al ființelor și al evenimentelor, ci ansamblul raporturilor lor"[13]. Din obiectul real artistul are de extras „structura, compoziția, înlănțuirea sa"[14]. Mai mult decît atît; este posibil ca artele „să combine raporturi matematice pentru a crea opere care nu corespund obiectelor reale"[15]. Chiar și atunci cînd pornește de la realitate, arta mare nu păstrează decît o legătură de esență cu ea. O face nu numai neglijînd aparența, dar și alterînd structura realității, deci, în fond, dobîndind autonomia propriei ei structuri: „... vom găsi că operele de artă se mărginesc la a reproduce raporturile părților? Nicidecum, căci cele mai mari școli sînt tocmai acelea care alterează cel mai mult raporturile reale"[16].

Nu lipsește din teoria structurală a lui Taine nici ideea epistemului. „Între o alee înverzită de la Versailles, un raționament filozofic și teologic al lui Malebranche, un precept de versificație al lui Boileau, o lege a lui Colbert asupra ipotecilor, un compliment de anticameră la Marly, o sentință de Bossuet asupra regalității lui Dumnezeu, distanța pare infinită și de netrecut, fără nici o legătură aparentă. Faptele sînt atît de diferite, încît la prima vedere le judecăm așa cum se înfățișează, adică izolate și separate. Dar faptele comunică între ele prin definiția grupurilor în care sînt cuprinse ..."[17]. În sfîrșit, există la Taine și un început de explicație a transformării structurilor: „Nici un semn nu poate să se schimbe fără a atrage după sine schimbarea celorlalte, căci dacă unul se schimbă este datorită schimbării modelului *(le sceau)*"[18]. Ideea nu este dezvoltată și adevărata explicație tainiană rămîne istoristă. Dintre cei patru factori care determină în concepția lui literatura, doi — mediul și momentul — sînt nemijlocit istorici, iar altul, și anume rasa, are rădăcină în istorie.

Brunetière, contemporanul mai tînăr al lui Taine, atenuează determinismul acestuia, răsturnînd ordinea importanței termenilor. Pentru el, esențială este individualitatea creatoare. Oricum, nici Brunetière nu ignoră factorii

[12] Hippolyte Taine, *Philosophie de l'art*, vol. II, Paris, Librairie Hachette, 1924, p. 344.
[13] Hippolyte Taine, *Philosophie de l'art*, vol. I, Paris, Librairie Hachette, 1924, p. 29.
[14] *Ibidem.*
[15] *Ibidem*, vol. II, p. 238.
[16] *Ibidem*, vol. I, p. 30.
[17] *Idem, Essais de critique et d'histoire*, Paris, Hachette, 1904, p. XVIII.
[18] *Ibidem.*

istorici, dar îi concepe în strînsă legătură cu procesul intern al literaturii. Acesta nu se va „detașa de mișcarea ideilor și moravurilor sau, mai bine zis, de istoria generală a secolului"[19]. Însă în ce constă procesul intern al literaturii? După terminologia de astăzi, în intertextualitate: „ ... vom încerca să stabilim, spune Brunetière, că în literatură, ca și în artă — după influența individului — marea acțiune care operează este aceea a operelor asupra operelor"[20]. Raportul intertextual ar fi, în mare, de două feluri: repetitiv și transformator: „Sau vrem să rivalizăm în genul lor cu cei care ne-au precedat; și iată cum se perpetuează școlile, cum se impun tradițiile; sau pretindem să facem altfel decît ei: și iată cum evoluția se opune tradiției, cum se înnoiesc școlile și cum se transformă procedeele"[21].

Demonstrația ar putea continua, însă întrucît punctele comune ale teoriei lui Taine și a lui Brunetière cu structuralismul și semiotica au reieșit, cred, cu oarecare evidență, mă opresc aici — totuși nu înainte de a preciza că prin apropierea făcută n-am intenționat să deplasez în timp paternitatea teoriilor contemporane. „Să ne ferim de cei ce sînt numiți precursori: în istoria literară, ca și aiurea, ideile aparțin acelora care le-au dezvoltat consecințele, și nu le aparțin decît lor"[22]. Am citat tot din Brunetière. Ce am intenționat a fost să ajung la două concluzii: una de ordin epistemologic, cealaltă de ordin moral. Cea dintîi: pentru ca prezentul să se miște alert, el nu reține din trecut decît o schemă făcută din ceea ce l-a caracterizat. Privit mai cu atenție, chipul trecutului ne va apărea mult mai complex decît l-am crezut. Și a doua concluzie: a reține numai caracteristicul înseamnă a exagera prin simplificare; a exagera prin simplificare înseamnă a caricaturiza. Trecutul ne apare într-o imagine ușor caricaturală, pe care o privim de sus. Refăcîndu-l în complexitatea lui, trecutul ne-ar apărea altfel și îndeosebi mult mai asemănător cu noi decît ne închipuiam. Este moral să ne dăm seama că semănăm cu ceea ce avem tendința să privim de sus.

[19] Ferdinand Brunetière, *L'évolution des genres dans l'histoire de la littérature*, Paris, Hachette, 1892, p. 210.
[20] *Ibidem*, p. 263.
[21] *Ibidem*.
[22] Ferdinand Brunetière, *op. cit.*, p. 43.

Stendhal și mutația romanului

SILVIAN IOSIFESCU

Două secole de la naștere ... Perioada este impozantă și pare a implica venerația oarecum distantă, certitudinea liniștită, care formează unul dintre grupurile de sensuri ale conceptului complex de clasicizare.

Stendhal este — fără dubii — unul dintre romancierii formativi pentru cititorii și scriitorii de pretutindeni. Dar el continuă să acționeze direct asupra scrisului contemporan în modurile cele mai diverse: prin înțelegerea omului, prin stil, chiar prin motivele literare. Epica românească îi mărturisește prezența în perioada interbelică. Afirmată cu referiri directe de către Camil Petrescu, ea se poate descoperi la mulți alți prozatori ai epocii.

Ar fi interesant de cercetat măsura în care romanul și nuvela noastră de azi mai lasă a se percepe ecouri stendhaliene, în ciuda modificărilor firești de cod stilistic și de viziune epică. O anchetă printre prozatori ar arăta cît se mai simt ei înrudiți cu romancierul rămas fără ecou prin 1830—1840. Iar analizele de text ar indica — sînt convins — asemenea ecouri la prozatorii contemporani de diverse tipuri, nu numai la „analiști".

„Animalul e original, așa l-au făcut zeii." Modul în care Stendhal s-a caracterizat cu umor, cu oarecare mîndrie și cu dorința de a compensa scrisul în vid, continuă să fie valabil din alte unghiuri și la sfîrșitul secolului al XX-lea. Ignoratul de odinioară stimulează azi hagiografia, creînd atîția „beyliști" și „stendhalieni". (Thibaudet a făcut distincția binevenită între cercetătorii pasionați de biografia și ciudățeniile lui Henri Beyle și aceia orientați spre substanța scrisului stendhalian.) Dar situația bizară persistă atunci cînd încerci să-l situezi pe Stendhal în devenirea literaturii și în istoria romanului. Romancierul care fixa termene posterității sfidează în continuare cronologia.

Cum poate fi el plasat în raport cu schimbările spectaculoase pe care le-a cunoscut romanul european în prima jumătate a secolului trecut? S-a vorbit — formula a fost utilizată și de G. Călinescu — de romanul modern care ar începe cu Balzac. Conceptul de „roman modern" rezistă cu greu, confruntat cu diversitatea în creștere vertiginoasă a formulelor și tipurilor. Romancierii contemporani se delimitează, de obicei, în opoziție cu Balzac și cu naratorul lui atotștiutor. La fel de greu de susținut este existența unui model foarte general al romanului contemporan, oricît de evidente ar fi cîteva coordonate. Ar însemna să găsești ceea ce este comun anti-romanului francez din ultimele trei decenii, lui Márquez, Lowry sau Bellow. Întrebarea

nu e lipsită de interes, dar împinge la comentarii și considerații în spirală și nu-și are în nici un caz locul într-o încercare de a-l situa pe Stendhal față de biografia genului proteic.

Cert este că în preajma lui 1830 romanul începe să se transforme și să se diversifice. Datele și anvergura scriitorului justifică utilizarea lui Balzac ca un nume-reper. În 1829, după ce fabricase sub pseudonime un număr de scrieri romanești pe care le-au neglijat apoi și el și posteritatea, Balzac a publicat *Les Chouans*, primul titlu din ceea ce avea să devină *Comedia umană*. Dar foarte aproape în timp și fără raporturi cu ciclul balzacian, cu alte coordonate, separîndu-se totuși decis de romanul anterior, aveau să apară titluri care confirmă că formula de „etapă balzaciană" nu e mai mult decît o etichetă ori un procedeu mnemotehnic. Dacă ne mărginim la celelalte două principale albii naționale din romanul secolului, cîteva date dezvăluie cvasiparalelismul, în ciuda enormelor diferențe între individualități. La prima vedere, primul roman al lui Dickens, *Pickwick Papers*, continuă în 1836 structura picarescă. E doar parțial adevărat. După un an, *Oliver Twist*, după doi, *Nicholas Nickleby* păstrează legături cu narațiunea romanescă anterioară și modifică în același timp peisajul, creează ceea ce se denumește cu un inevitabil, chiar necesar coeficient de vag, atmosfera dickensiană. În romanul rus, *Suflete moarte* e din 1842. Și aici aparența e picarescă, substanța și polifonia sînt altele. Al doilea val va urma prin 1850—1860, cu debuturile succesive ale lui Turgheniev, Tolstoi, Dostoievski.

Direcțiile romanești din fiecare literatură națională sînt — chiar dacă discutăm un peisaj stilizat, redus la cîteva linii de forță — foarte diferite între ele. Mai diferite încă sînt personalitățile. Schimbarea față de romanul secolelor anterioare se observă însă la toate.

Cîteva trăsături cardinale se cer trecute în revistă — rapid, fără ambiția de a le amănunți, pentru a desena cadrul cu care a fost confruntat romanul stendhalian. Dar chiar punctele comune propuse nu pot avea rigoarea logică a judecăților universal valabile. În domeniul individualităților ireductibile și al diversității, asemănările, apropierile se referă la o mare parte din suprafața hărților, neîncercînd să uniformizeze și să treacă peste inevitabilele excepții. Astfel, densitatea romanescă și multiplicitatea personajelor aparțin lui Balzac, lui Dickens sau Thackeray, lui Gogol. Dar cartea cu o singură voce care se mărturisește orgolioasă ori umilă, ori se analizează e proprie romantismului. După 1830 *Confesiunea unui copil al secolului* a lui Musset continuă pe *René* și pe *Adolphe*. Izolată și premergătoare fusese, încă din 1822, în proza engleză, *Confesiunea unui opioman englez* a lui De Quincey. Literatura nu cunoaște unanimități, atipicul intră în condiția ei de existență.

De asemenea, dacă mai e nevoie de această precizare, mutația nu poate însemna totală ruptură. Firele, punctele de contact cu trecutul se recunosc la fiecare romancier și sînt importante. Balzac și Dickens nu pot fi înțeleși fără ecourile destul de departe repercutate ale narațiunii „gotice", negre, terifiante din secolul anterior. În ciuda marilor diferențe și de statură și de structură între Radiscev, prozatorul luminilor, și complexul Gogol, cu zonele lui umbrite, se poate afla o relație între peregrinările lui Cicikov și *Călătoria de la Petersburg la Moscova*. Dar la mai toți romancierii dintre 1830 și 1850 diferențele enorme maschează legăturile cu trecutul, le fac neglijabile în peisajul transformat.

S-a schimbat densitatea evenimentelor şi personajelor. O constată oricine s-ar mulţumi să compare *Manon Lescaut* chiar cu vastele romane ale lui Dumas-tatăl şi ale celorlalţi foiletonişti. Dar diferenţa nu se exprimă nici în numărul paginilor, nici în numărul — exprimat pur statistic — al figurilor întîlnite în cursul naraţiunii. Dimensiuni vaste avuseseră şi *Don Quijote* şi romanele franceze galante şi pastorale din secolul al XVII-lea, ale lui D'Urfé sau ale domnişoarei de Scudéry. Iar structura picarescă, în toate etapele ei — spaniolă, burlescă franceză din secolul al XVII-lea ori la continuatorii francezi şi englezi din secolul următor, la Lesage, Fielding şi Smollett — îl pune în contact pe eroul vîntură-lume cu numeroase figuri şi medii pitoreşti. Diferenţa e de structură, nu de cifre. Chiar cînd păstrează ierarhizarea între personaje centrale şi celelalte situate în planuri tot mai îndepărtate, dramatizarea epicii e sensibilă şi la Balzac şi la Dickens, convergenţa episoadelor şi capitolelor spre momente de explozie, intensitatea progresivă pe care o implică dau relief, uneori şi verticalitate, personajelor episodice, lui Squire sau doamnei Nickleby, tuturor locatarilor pensiunii Vauquer. Romanul polifonic, practicînd ceea ce mai tîrziu filmul avea să denumească „montajul paralel", alternînd şi împletind firele şi grupurile de personaje, face să crească densitatea lumii imaginare. Formula balzaciană de „concurenţă făcute stării civile", cu toate riscurile de confuzie pe care le comportă, sugerînd inadecvat simpla transcriere a realului, corespunde unui asemenea univers romanesc foşnind de personaje, de evenimente. În prima jumătate a veacului, ciclul romanesc astfel înţeles, cu arhitectura lui complicată, în care acţiunile se prelungesc ori se completează aluziv — povestitorul face o trimitere de la naraţiunea pe cale să se închege la alte romane ori nuvele anterioare — cu personajele care trec pe rînd sub reflector, devin de la un roman la altul din figuri episodice eroi centrali, îi aparţine doar lui Balzac. La Dumas-tatăl ori la continuatorii lui umili, la artizanii prolifici ai foiletonului, ca Ponson du Terrail sau Féval „ciclul" este doar continuare, revenire a personajelor şi cîteodată prelungire a acţiunii. Spre sfîrşitul secolului, modelul balzacian va fi reluat de naturalişti pentru a reveni şi în secolul nostru, diferenţiindu-se pe orizontală (medii diverse străbătute de fiecare carte), pe verticală (ciclul generaţiilor) ori în forme combinate. Dar chiar din a doua jumătate a secolului trecut Tolstoi a dat polifoniei o infinitate de valenţe, justificînd metafora muzicală a formulei care, de altfel, a început să circule în critică mult mai tîrziu şi a fost aplicată retrospectiv lui Balzac sau Tolstoi.

Ciclul balzacian şi romanul tolstoian, romanul confesiv al romanticilor traduc şi diversificarea de structuri, procedee, intonaţii, teme, care e forma cea mai direct perceptibilă a mutaţiei romaneşti. Faţă de cele cîteva albii pe care romanul înaintase anterior, schimbarea e izbitoare. O poate ilustra orice înşiruire de titluri şi orice încercare de a clasifica individualităţile tot mai eterogene.

În prefaţa din 1887 la *Pierre et Jean*, prefaţă concepută ca un studiu şi intitulată chiar *Romanul*, Guy de Maupassant a vrut să facă sensibilă diversitatea genului atotîncăpător şi imposibil de definit, înşirînd titluri. Primele cîteva, de la *Manon Lescaut* la *Candide*, aparţin secolului al XVIII-lea. Celelalte parcurg secolul următor şi se încheie cu un necesar etc., spectrul romanesc fiind la 1887 mult mai policrom decît o indica enumerarea destul de capricioasă a lui Maupassant care omitea, între altele, romanul rus.

Clasificările improvizate ori concepute sistematic sînt tot atîtea ilustrări ale diversității de tipuri — romanul capitalei și al provinciei, de moravuri sau analitic, exotic, fantastic, istoric etc.

În 1984 enumerarea de titluri-tipuri încercată de Maupassant s-ar putea prelungi pe cîteva pagini. Ca și clasificările posibile. Într-un secol diferențierea s-a accentuat enorm. Dar ea se produsese brusc după 1830—1840 cînd, într-o singură literatură națională au apărut romane atît de diferite ca acelea ale lui Balzac, Stendhal, Hugo, George Sand, Mérimée, Musset ori Sue. Unele tipuri anterioare se păstrează, fiind destul de încăpătoare, permițînd alte atitudini și finalități; astfel, străvechea structură picarescă, conservată pînă în anii noștri. Altele au persistat, dar au rămas procedee parțiale, elemente arhitectonice într-o construcție diferită. Romanul și nuvela epistolară au atras în continuare prin confruntarea de optici diferite. Balzac, Mérimée, Dostoievski le-au practicat. Dar asceza pe care o pretindea renunțarea la restul claviaturii tot mai ample de procedee a făcut să fie abandonată construcția exclusiv epistolară. Au rămas doar fragmentele epistolare, care populează romanele secolului al XX-lea.

Diversificarea este și de atitudini, de la introvertirea confesiunii, de la existența închisă în visare (pe la 1880, *Niels Lyhne* al lui Jacobsen a jalonat teritorii pe care aveau să le parcurgă simboliștii și mai tîrziu romancierii formați de suprarealiști, oricîtă incompatibilitate ar părea să existe între suprarealism și roman) pînă la răspunsul direct dat unei realități contemporane. Și aici rădăcinile se pot afla în epica anterioară. *Prințesa de Clèves* tinde spre esențialul și atemporalul tragediei corneliene. Dar *Legăturile periculoase*, cu nivelele mergînd în adîncime pe care le oferă lecturii, lasă să se descifreze în filigran crepusculul unei societăți. Cartea e inseparabilă, în cinismul ei clarvăzător, de aforismele și de observațiile negre ale lui Chamfort.

Principalele romane din jurul lui 1830 se referă direct la *hic et nunc*. Indirect, prin substrat și semnificație, sînt datate și romanele istorice pe care voga lui Scott le-a răspîndit în toată Europa, cu atitudini și optici de altfel foarte diverse: trecutul-refugiu, stilizat poematic al lui Novalis, trecutul tratat aluziv, raportat la prezent etc. Dar la Dickens, Balzac și Stendhal, în romanul rus, dialogul cu contemporaneitatea e explicit. Mijloacele nu sînt neapărat ale observației detașate, ori nu sînt numai ale observației. Și Hugo a vorbit de secolul lui, de „mizeriile" epocii (se știe că titlul inițial al *Mizerabililor* a fost *Les misères*), practicînd fără rezerve, ca și în dramă, hiperbolizarea și antiteza sau multiplicînd comentariile auctoriale solemne. Orice încercare de a-l eticheta pe Dickens nuanțează termenul de „realism" cu cîte o calificare, pînă la paradoxalul „realism magic" propus de Alain. Și înainte de E. R. Curtius se remarcase amalgamul balzacian, în care observația și scientismul sînt inseparabile de tenebrele romanului gotic și de speculația filozofică. Dar, cu multiplicitatea fațetelor ce par a se contrazice, fiind toate genuine, Balzac e în primul rînd scriitorul care „a purtat în minte o societate", respectiv societatea unei anumite epoci, explorată sistematic, strat după strat, de construcția ciclică. O coordonată a mutației romanești este și dezvoltarea romanului social. Formula stendhaliană de „cronică" e aplicabilă *mutatis mutandis* și lui Balzac, lui Dickens, chiar lui Hugo. Magia dickensiană e prezentă încă din schițele semnate Boz, din cartea de debut. Dar dacă picarescul din *Pickwick* străbate încă o Anglie agrestă, fumul uzinelor, azilele organizate ca niște închisori și pauperizarea sînt prezente în toate cărțile, nu numai în des pomenitul *Hard Times*.

Chiar cînd s-a nutrit direct dintr-un moment şi o ambianţă, ca în romanul lui Laclos, naraţiunea secolelor anterioare aspirase la esenţe. Comportarea şi frazele doamnei de Merteuil şi ale lui Valmont aparţin unui moment şi unei societăţi, dar romancierul, cu toate alibiurile morale pe care le adoptă, condamnîndu-şi personajele în comentariile „editorului", e fascinat de frigiditatea lor afectivă, de eleganţa implacabilă cu care jonglează cu destinele altora. Accentele s-au schimbat în romanul de la 1830. În tabloul de moravuri nu se mai percepe interesul dominant pentru caractere. Personajele dickensiene, acelea ale *Comediei umane*, moşierii pe care-i vizitează Cicikov (deşi cei din urmă par o galerie de portrete generice: avarul, palavragiul ş.a.m.d.) aparţin — mărturisit programatic sau nu — cronicilor unei epoci şi unei societăţi. Nu rămîn doar la cronică, ceea ce se petrece la nivelul Murger ori Monnier. Dar localizarea socială şi istorică este o coordonată. Iar aspiraţia spre perspectiva panoramică duce la cercetarea, strat după strat, a societăţii. Există o asemenea aspiraţie şi în naraţiunile lungite şi melodramatice ale foiletonului de mistere. Sue a încercat ceea ce avea să realizeze Hugo cu alt suflu şi cu mai puţine concesii. Rezonanţa romanului de mistere în Europa (s-a spus despre acest tip de foileton că se propagă mai repede decît holera) e simptomatică, ca şi penetraţia „misterelor" şi a reminiscenţelor de roman negru în ciclul balzacian, mai tîrziu chiar la Dostoievski.

*

Singularitatea lui Stendhal iese mai intens în relief pe fondul mutaţiei romaneşti.

Preferinţele literare, modul de a gîndi, în special o formulă ca „vînătoarea după fericire" par a-l fixa pe Stendhal în secolul la capătul căruia s-a născut. L-a admirat pe Laclos (credea a recunoaşte pe modelul doamnei de Merteuil într-o persoană întîlnită la Grenoble) şi pe Marivaux prozatorul, a cărui *Vie de Marianne* o recomanda drept model unei prietene, romancieră veleitară. Violenţa anticlericală a fostului elev al abatelui Raillane e în continuitatea voltairiană, iar caracteristica lui mobilitate trimite spre Diderot.

Reduse la astfel de filiaţii, identificate separat, raporturile lui Stendhal cu secolul al XVIII-lea minimalizează şi falsifică perspectiva. Gîndirea lui se nutreşte din hedonismul şi scepticismul şi din materialismul simplificat al acelui secol (l-a admirat pe Helvetius). L-a citit entuziast pe Destutt de Tracy, gînditor care ne apare astăzi minor.

Prin cîteva trăsături, romanele stendhaliene par a se conforma tiparelor aceluiaşi secol. Păstrează personajul central (tot mai greu de regăsit în multiplicitatea balzaciană de planuri). Naraţiunea îi însoţeşte pe Julien, Fabrice, Lucien, de la prima la ultima pagină. Cu excepţia lui *Roşu şi negru* şi a *Mănăstirii ...*, romanele şi multe dintre nuvele respectă tradiţia titlului care desemnează personajul central: *Lucien Leuwen, Lamiel, L'abbesse de Castro, Vanina Vanini, Vittoria Accoromboni...*

E de notat că, spre deosebire de Balzac, care începe cel mai adesea naraţiunea dintr-un punct în care relaţiile s-au stabilit iar tensiunile se percep intens, apoi completează informaţiile cu privire la trecutul personajelor prin pasaje, eventual prin capitole retrospective, spre deosebire de Dickens care avea să alterneze în *David Copperfield* cele două timpuri ale naraţiunii, cea la prezent şi cîte o *Retrospect*, Stendhal conservă ordinea cronologică. Privirile spre trecut apar doar ca informaţii fugitive, nu devin paranteze retrospective.

Narațiunea îl urmărește pe Julien de la intrarea în casa domnului de Rênal și pînă la eșafod, pe Fabrice de la naștere la retragerea în „chartreuse".

Dar aparența de continuitate filozofică și literară este contrazisă de libertatea cu care Stendhal inovează, participînd la mutația romanescă, anticipînd-o chiar, părînd a se adresa în primul rînd presupușilor lui cititori din 1885 ori 1935, de la care aștepta înțelegere și dreptate. Iubitorul de paradoxuri se situează paradoxal. Aparține simultan la trei epoci de gîndire și dezvoltare romanescă. Atașat de secolul al XVIII-lea, de la care, după formula lui Valéry, a moștenit vivacitatea, e inseparabil de transformările romanului din jurul lui 1830, dar aruncă punți care vor fi racordate mult mai tîrziu de lectorii care-l vor descoperi surprinși.

Cele două ipostaze ale lui Henri Beyle, devenit Stendhal, „cronicarul" și „egotistul", se unifică în aceeași postură de observator. Egotismul nu are comun cu confesiunea romantică decît invazia eului, sever prohibită de viziunea clasică. Dar fără detașare și răceală, evocînd tulburat trecutul și încercînd să-l vizualizeze (scriitorul a avut o memorie comparabilă cu aceea a personajului său, care și-a cucerit respectul în casa Rênal recitînd orice pasaj indicat din Biblie), egotismul înseamnă la Stendhal disociere, capacitate de autoobservare lucidă, eventual de generalizare. Este și deplasare surprinzătoare a perspectivelor. Experiența cîtorva pasiuni eșuate, cea penibilă prin naivitatea cu care s-a lăsat înșelat și a trecut peste evidențe, pentru Angela Pietragrua și cea tristă și frustrată pentru Matilda Dembowski, nutresc și *Amintirile egotiste* și teoretizarea „cristalizării" din *Despre dragoste*. Un moment de reverie din 1832 (se apropia de cincizeci de ani) trăit la Roma, pe Gianicolo, e punctul de plecare pentru scrutarea sistematică a trecutului din *Viața lui Henry Brulard*.

În amîndouă planurile, al observației sociale și al autoobservației, scriitorul izolat și atît de puțin citit se descoperă cititorului din 1980 ca un exponent cutezător al mutației romanești și ca un anticipator a ceea ce avea să se petreacă în peisajul romanului de la sfîrșitul secolului al XIX-lea. Întîlnirea pe care a dat-o posterității nu se aplică doar audienței la care năzuia. Prin îndrăzneala de a scrie în afara și împotriva codurilor literare în uz, Stendhal deschide drumuri care aveau să fie urmate mult mai tîrziu. Anticiparea de structuri și de formule stilistice explică audiența întîrziată. Fraza mult citată: „Voi fi înțeles pe la 1880" — spune mai mult decît a pus în ea Stendhal care, uneori, s-a îndoit și de stilul și de modul lui de a-și compune romanele. Recitindu-se, a scris pe marginea paginilor unui exemplar din *Roșu și negru*: „stil prea abrupt, prea zmucit. Autorul nu se gîndește decît să-și exprime ideea. Îi lipsește dezvoltarea blîndă al lui Jean-Jacques (Rousseau, n.n.) din *Confesiuni*. Oroarea ... de frazele lungi, emfatice, ale persoanelor spirituale din 1830 îl împinge spre abrupt, zmucit, sacadat, aspru"[1]. În ciuda încercării de a se revizui, Stendhal nu a căutat nici în romanele următoare să-și calchieze procedeele narative după Rousseau ori după altcineva.

Se poate observa că formula de „cronică a secolului al XIX-lea", aplicată celui de al doilea roman, e valabilă și pentru *Lucien Leuwen* și *Mănăstirea* ... și pare a se potrivi și pentru textul doar început al lui *Lamiel*. Există

[1] *Apud* H. Martineau, în *Prefața* la *Roșu și negru*, Stendhal, *Romans et nouvelles*, I, Bibliothèque de la Pléiade, 1954, p. 211.

aici un pionierat în raport cu ceea ce avea să fie denumit ulterior „romanul social". Avertismentul concis la prima ediţie din *Le rouge et le noir* precizează: „Lucrarea aceasta era pe cale să apară cînd importantele evenimente din iulie au orientat toate minţile într-o direcţie prea puţin favorabilă jocurilor imaginaţiei. Avem motive să credem că ceea ce urmează a fost scris în 1827" [2]. Martineau corectează îndreptăţit data indicată. Romanul n-a putut fi scris decît după 1828, an în care a apărut în *Gazeta tribunalelor* darea de seamă asupra procesului şi execuţiei lui Antoine Berthet, care i-a oferit lui Stendhal nucleul acţiunii. Dar chiar dacă ne referim la data apariţiei, 1831, pionieratul lui Stendhal în romanul-cronică a unei epoci e necontestabil. (Primele ediţii din *Roşu şi negru* au purtat chiar ca întregire la titlu *Cronică de la 1830* şi *Cronică a secolului al XIX-lea.*) În ciuda ritmului ameţitor în care începuse a scrie şi publica, Balzac se afla doar la începutul a ceea ce avea să devină *Comedia umană*. Iar în 1828—1829, cînd îşi scria Stendhal romanul, proiectul vast nu se ivise încă la romancierul mai tînăr. În dualitatea prezentă în toate trei romanele stendhaliene amintite mai sus — un personaj cu relief neobişnuit confruntat cu o societate şi o epocă, inteligibil doar prin această confruntare — al doilea termen nu e deloc subordonat. Romanul lui Julien este romanul societăţii franceze din timpul Restauraţiei, trăită în oraşul de provincie dominat de domnii de Rênal şi Valenod, la seminarul unde domneşte, neformulată, convingerea că drumul spre succes şi spre putere e asigurat de cariera clericală, în saloanele „ultra" ale regaliştilor parizieni. Cartea despre Lucien Leuwen este şi a epocii Louis-Philippe, cu alt joc al puterii, cu o afirmare mai netă a noilor forţe sociale. Atotputernicia abatelui de Frilair şi a congregaţiilor religioase a fost învinsă de atotputernicia banului.

E cazul să menţionăm în trecere, în raport cu aspectul de cronică socială a romanelor, chestiunea de fapt minoră a punctelor de pornire şi a „cheilor" în scrisul lui Stendhal. Şi aici critica surselor îşi dovedeşte utilitatea relativă, oferind informaţii, dar riscînd să falsifice perspectiva, să ignoreze esenţiala metamorfoză.

În egală măsură imaginativ şi observator, Stendhal a avut totuşi nevoie, în drumul spre invenţia epică, de puncte de pornire oferite de alte cărţi ori de presă. Nu intră aici în discuţie compilaţiile lui cu privire la muzică şi pictură, la care contribuţia personală a fost mai ales de a ritma şi a formula mai scurt, mai spiritual. Dar cazul de frustrare sexuală din *Armance*, al bărbatului incapabil să-şi împlinească fizic iubirea, fusese tratat în două romane anterioare ale unor scriitori obscuri, iar aventura şi sfîrşitul lui Julien Sorel au fost inspirate de un eveniment din *Gazeta tribunalelor*. *Lucien Leuwen* este rescrierea *Locotenentului*, manuscris trimis spre lectură şi apreciere de o prietenă din Grenoble. *Cronicile italiene* se bazează mărturisit pe copia unor pagini de cronică. O scrisoare din 1834 către Sainte-Beuve indică: „Mi-am cheltuit economiile pentru a cumpăra dreptul de a face cópii de pe arhive conservate aici cu gelozie ... pentru motivul foarte simplu că posesorii lor nu ştiu să citească. Am, prin urmare, opt volume in folio...Cînd voi fi din nou la nevoie bănească şi voi locui la etajul al patrulea, le voi traduce cu fidelitate. După mine fidelitatea ar fi meritul lor principal ..." [3] Dar nici *Cronicile italiene* nu s-au mărginit la simpla traducere.

[2] *Op. cit.*, p. 217.
[3] *Op. cit.*, p. 530.

Pe aceeași cale, stendhalienii au remarcat corespondența portretistică ori de situații între multe dintre personajele romanelor și rude, prieteni, cunoscuți ai lui Stendhal. Cu privire la *Roșu și negru*, în afară de nume desemnînd personaje existente (domnul Appert, pomenit în al treilea capitol, a fost un membru al „Asociației pentru închisori") s-au propus multe puncte de pornire. S-a susținut convingător că Domenico di Fiore, exilat napolitan, cu care Stendhal a avut relații amicale și un schimb bogat de corespondență, ar fi modelul contelui Altamira, sfătuitorul lui Julien în strategie erotică, că Valenod e zugrăvit după Michel Faure, directorul unui azil dintr-un orășel de provincie ori că trăsăturile tatălui lui Julien (după alții și ale domnului de Rênal) sînt asemănătoare cu acelea ale lui Cherubin Beyle, tatăl atît de detestat al romancierului.

Dezbaterea asupra cheilor stendhaliene n-a căpătat amploarea celei cu privire la Proust și la modelele sale, dar termenii sînt aceiași și se pot afla în nenumărate alte cazuri: modelele flaubertiene în *Madame Bovary* ori *Éducation sentimentale*, ale lui Thomas Mann din *Zauberberg*. Cert este că stendhalienii de anvergură, care n-au rămas simpli arhivari, Henri Martineau, Paul Arbelet ori V. del Litto, pentru a nu mai vorbi de eseiștii, scriitorii și istoricii literari de talia lui Barrès, Paul Hazard, Leon Blum, mai aproape de noi, Michel Tournier, n-au echivalat niciodată sursele probabile sau ipotetice cu chei, deci cu cópii. Răspunsul îl dă consistența interioară a respectivelor personaje, care transformă formula de personaj cu cheie într-o imensă platitudine. S-a remarcat cît de nutriți sînt Julien, Lucien, Fabrice din năzuințele și frecvent din faptele biografice ale lui Henri Beyle. Unele dintre detaliile strategiei amoroase ale lui Julien, în timpul cînd își impune s-o seducă pe doamna de Rênal, sînt similare cu solilocviile notate de jurnalul lui Stendhal din tinerețe, cînd proiecta cucerirea accesibilei Mélanie Louason ori a contesei Daru. Detaliile anecdotice corespund. Experiența penibilă a lui Julien, cînd marchizul de la Môle descoperă că secretarul sosit din provincie face greșeli elementare de ortografie și scrie „cela" cu doi l, a fost trăită de Beyle la 18 ani cu vărul său, Daru. Nu știu să existe vreo încercare cît de cît convinsă de a-l prezenta pe Julien Sorel ca pe un personaj autobiografic, avînd doar altă înfățișare, mult mai atrăgătoare decît aceea a autorului.

Mai interesant pentru aspectul de „cronică a contemporaneității" este atitudinea lui Stendhal față de tematica istorică. Și aici autorul lui *Racine și Shakespeare* se distanțează de romantism. Romancierul fascinat de trecutul propriu, tratat dintr-o optică nonromantică, a fost atras de cronicile găsite în arhive — după alte ipoteze, la un anticar din Civită-Vecchia — de pasiunile și violența neîngrădite de nici un fel de cenzură morală ori religioasă, de energia dezlănțuită. Cît timp nu e utilizat ca o trăsătură *passe-partout*, energetismul, „școala energiei", după formula lui Barrès, e o coordonată a universului stendhalian. Ca tot ceea ce privește dinamica personajului, ca și stilul, alcătuiește fața anticipatoare a romancierului și se cere dezbătut separat. Interesant este că, atunci cînd a vrut să dea uneia dintre aceste cronici italiene amploare și densitate romanescă, a transpus-o cronologic. Pierre Martino a dovedit că, anecdotic, *Mănăstirea din Parma* reia una dintre cronicile transcrise: *Origine delle grandezze della famiglia Farnese*. Figurile din Renaștere au fost deplasate în Italia postnapoleoniană, bine cunoscută scriitorului care trăise acolo între august 1814 și iunie 1821. „Arigo Beyle, milanese", plecase, se reîntorsese la Paris și pentru că Mathilde rămînea tot mai

străină, mai glacială și pentru că devenise suspect poliției austriece, datorită legăturilor cu cîțiva dintre conducătorii mișcării naționale italiene de eliberare. Stendhal l-a transformat în sensul în care a transformat și alte modele, pe Alessandro Farnese în Fabrice del Dongo, pe Vandozza, mătușa lui Alessandro, în ducesa Sanseverina. Cronica Renașterii a căpătat densitatea unei cronici a intrigilor și existenței într-un mic principat italian de după 1820, guvernat de un despot arogant și cu complexe.

Mutația romanului nu poate fi separată de Stendhal. Singularitatea o constituie lipsa de posteritate literară imediată ori apropiată. Cu lentilele zilei de azi îl vedem pe prozatorul format de scrisul și de ideologia secolului al XVIII-lea în primele rînduri ale avangărzii de la 1830. Dar a trebuit să treacă mai mult decît jumătatea de secol pe care romancierul o evaluase cu un amestec de speranță și disperare pentru ca statura lui sa înceapă a fi deslușită prin ceață.

„Cazul Stendhal" este într-adevăr unic. La fel de tragică este situația oricăruia dintre scriitorii considerați astăzi drept „faruri", după formula baudelairiană, a lui Kafka, care a cerut să i se ardă manuscrisele, a lui Musil, care, ca și Stendhal, a cunoscut doar prețuirea unui artist de anvergură comparabilă, Thomas Mann. Dar ignorarea amîndurora a fost relativ scurtă. Ei, mai ales Kafka, au putut exercita o influență explozivă și extinsă.

După o formulă expresivă a lui Jacques Laurent, „Henri Beyle s-a născut acum două secole, dar Stendhal n-are mai mult de o sută de ani" [4]. Chiar mult mai puțin. Nici articolul lui Balzac, nici studiul lui Taine n-au avut rezonanțe prelungite, în ciuda semnăturilor cu autoritate.

La cei mai mulți artiști capacitatea de a influența, de a genera nu epigoni inevitabili, ci riposte care continuă și modifică, a parcurs curbe sinusoidale: perioade de vîrf, apoi de uitare, apoi alte perioade de vîrf. Iradiind în timpul vieții mult dincolo de hotarele Franței, Balzac a putut stimula, după 1870, scriitori atît de diferiți ca Zola ori Bourget. A urmat o scurtă perioadă de neglijare și redescoperirea, luminarea fețelor ascunse, în cărți critice majore, precum e monografia lui E. R. Curtius. Apoteoza cu care și-a încheiat Hugo existența a cunoscut și ea, în deceniile de după moartea poetului, îndepărtarea și oboseala. Apoi spirite profund deosebite, ca Gide ori ca abatele Brémond, l-au clasat cu iritație ori cu entuziasm în primele rînduri.

Pentru Stendhal au fost 50—60 de ani de tăcere. Cînd a început a fi descoperit și a devenit treptat obiect de cult, proza franceză și europeană evoluase prea mult pentru a mai permite influențele directe. Existau ecouri puternice ale egotismului la admiratorul lui, Barrès. Situații stendhaliene se întîlnesc în *Una vita*, romanul de debut al lui Italo Svevo. Dar referirile directe sînt rare, uneori paradoxal reductive. Un prozator contemporan reține din *Mănăstirea din Parma* doar pasajul celebru în care Fabrice participă la Waterloo, nefiind sigur măcar că ia parte la o bătălie, trăind o succesiune de întîmplări discontinui și pentru el ininteligibile, cîteva bufone. Doritor să se sincronizeze cu Stendhal, comentatorul apropie pasajul de *Zgomotul și furia*, a lui Faulkner, și de proza avangărzii contemporane. Tot ce spune Alain Robbe-Grillet este convingător, dar scrisul lui Stendhal nu poate fi circum-

[4] *Le leste ennemi du respect*, în *Nouvel observateur* din 21—27 ian. 1983, p. 82.

scris la un singur capitol. Printre ecourile stendhaliene e de amintit că perspectiva lui Fabrice la Waterloo e expusă de Gheorghidiu al lui Camil Petrescu în faţa celorlalţi ofiţeri, prea puţin convinşi, şi că tot Camil Petrescu s-a referit explicit la *Roşu şi negru* în *Suflete tari*.

E cazul să ne reamintim de fraza lui Stendhal cu privire la originalitatea sa: „Aşa l-au făcut zeii". „Cronicarul" de la 1830, capabil să contrazică într-atît timpul în care-şi scria cronicile, a avut o redusă posteritate literară directă. Dar ecourile s-au prelungit pretutindeni. Îl revendică şi prozatorii de avangardă din 1980. Cu cititorii sincronizarea e totală. Este modul în care recompensează posteritatea pe aceia care şi-au îngăduit să-şi devanseze epoca.

Eminescu și „romantizarea lumii"

AUREL PETRESCU

Poate că cercetările mai noi ale sociologiei literare, din perspectiva versantului colectiv al literaturii, nu fără temei îndreptățesc existența în cadrul romantismului (individualist și solipsist) a aspectului numai aparent paradoxal, care este spiritul de echipă. Constatarea ar putea fi susținută, cu atît mai mult cu cît aducem în discuție unele *Fragmente* ale fraților Schlegel din revista *Athenaeum*. Cel puțin în unul din aceste *Fragmente* (125) precizau vocația lor de a lucra în echipă, într-o acțiune a „simfilozofării" și „simpoetizării". Căci se spunea: „Numai simpatia îi unește de obicei pe filozofii care nu sînt unul contra celuilalt ... (112). Așadar, simfilozofia și simpoezia presupun nu asemănare, nu influență, ci complementaritate. Nostalgia romantică după plenitudinea androginică, evidentă în gestul refacerii ei creative devenea, cum era firesc, productivă. Desigur, comunitatea de viață a fraților Schlegel, Novalis, Tieck a facilitat simpoezia lor. Dincolo însă de suportul material, nostalgia romantică după plenitudinea androginică în creație se vădea a fi o necesitate internă în stare a transcende comunitatea de viață, trăind, cum s-ar zice, în spirit. Acel spirit romantic prelungit în a doua jumătate a secolului trecut la noi, prezent la marele poet Eminescu.

Ideea de „romantizare a lumii", odată formulată teoretic de Friedrich von Hardenberg, a primit un conținut ce nu întîrzia să aibă un regim estetic și care, prezent în eseistica din *Athenaeum* sau *Fragmente*, trecea deliberat în binecunoscutul roman *Heinrich von Ofterdingen*. Ce a înțeles Novalis prin „romantizarea lumii" *(Romantisierung der Welt)* ține de Weltanschauungul romantic, articulat în special pe ceea ce s-a numit idealismul magic, ale cărui implicații solipsiste au putut duce prin absolutizare și unilateralizare, ca și prin eludarea mesajului general uman, la o interpretare minimalizatoare a poetului atît de elevat, care a fost Novalis. O îndreptățire se cere, fie și pentru faptul că el a dat statut estetic nu numai motivului romantic, nu numai stării, între atîtea altele romantice, ci mai ales acelei funcționalități a sufletului romantic în impactul lui cu lumea. În sens restrîns, „romantizarea lumii" e propulsarea spre un model de vis. Rezumativ, o conținea motoul celebrului roman al „florii albastre": „Die Welt wird Traum. Der Traum wird Welt". Dar această mare idee capătă înțelesuri de nuanță, avînd un indice complementar cu noi și noi înțelesuri. Începînd cu foarte cunoscutul „fragment logologic" 100, va spune:

> Lumea trebuie romantizată. Astfel își găsește sensul originar. A romantiza nu înseamnă nimic altceva decît o calitativă potențare. Sinele este identificat în această operațiune cu unul mai bun. Așa cum noi înșine sîntem o asemenea serie calitativă de potențe. Această operație

este însă cu totul necunoscută. Prin faptul că dau comunului un sens înalt, obișnuitului o privire tainică, cunoscutului demnitatea necunoscutului, finitului o aparență infinită, în felul acesta eu romantizez.[1]

Așadar, romantizarea presupune un gest mitic în „baza gîndirii noastre mitice", îndemnul conștient pentru inconștient și racordarea la ritmurile cosmice. Și pentru că articularea la aceste ritmuri prin mit era imperatorie, ne-am regăsit în ea ca într-o evoluție a sufletului, singura în stare a atrage după sine realitatea obiectivă. Se putea întrevede în aceasta promisiunea „posibilismului" heideggerian *(Wir sind was wir werden)*, atît timp cît la Novalis „meliorismul" ca potențare sufletească nu e în afara ordinii istorice, de vreme ce vorbește de „serii de potențe". Știut fiind că „imperatorul spiritului", așa cum îl numise Goethe pe Novalis, îndemna omul să treacă la acțiuni conștiente cu acea forță a inconștientului asupra realității comune, potențînd-o. Astfel, puterea de a se proiecta asupra lumii, spiritualizînd-o, nu însemna decît „eterna reîntoarcere" la ceea ce a fost originar. Și tot atîta însemna autodeterminarea eului, cum o gîndise Fichte, „romantizarea lumii", cum și-o închipuia Novalis. Astfel că „tainicul", „înaltul", „demnitatea necunoscutului", „infinitul" rămîn categorii romantice în înțelesul lor plenar. Funcțional, „dorul de absolut" *(Sehnsucht nach dem Absolute)* cerea un mijloc adecvat pentru a depăși îngustul înțeles medieval. Și s-a crezut mult timp că în această alchimie a sufletului, adesea, dacă nu mereu recunoscută în istorie, mijlocul adecvat e visul. Mutație greșită, căci niciodată modelele sau idealul n-au devenit mijloace. Așadar, în sugestia lui Novalis nu visul romantizează lumea, ci poezia — în stare să devină un „instrument de reconciliere și transfigurare a lumii". De aceea a poetiza lumea înseamnă a romantiza-o, adică a înălța-o „dincolo de sine însăși" prin poezie [2]. Ceea ce a îndreptățit să se vorbească despre absolut și poezie ca despre o Nirvană sau despre un extaz tristanic originar.

Și pentru că poezia patronează întreaga idee a „romantizării lumii", Novalis a procedat printr-un gest de translație la asimilarea tuturor genurilor literare cu poezia. Märchen-ul, basmul, dar și romanul se revarsă în poezie. Încît „poetizarea", sau „romantizarea lumii", apare ca o ecuație în care „visul" ca termen ideal stă în deplină egalitate cu noțiunea „vieții". Aceste două noțiuni sînt la Novalis și la Eminescu cînd un punct terminus prin idealitatea lor, cînd numai termen tranzitiv. Iar alternanța lor dezvăluie nu fără grație armonioasa dialectică a gîndirii. Și la Novalis și la Eminescu visul este o sinteză între conștient și inconștient în acțiunea de „romantizare a lumii". Rămîne însă în continuare de văzut cine romantizează lumea și ce abilitare primește individul pentru aceasta. Sugestiile lui Novalis lăsau să se întrevadă romantizarea lumii cu fiecare dintre noi, dar numai în măsura în care reușim noi înșine să ne romantizăm. Era pe drept cuvînt un meritat

[1] Novalis, *Ausgewählte Werke*, II, Leipzig, f.a., p. 117: „Die Welt muss romantisiert werden. So findet man den ursprünglichen Sinn wieder. Romantisieren ist nichts als eine qualitative Potenzierung. Das wieder Selbst wird mit einem besseren selbst in dieser Operation identifiziert. So wie wir selbst eine solche qualitative Potenzenreihe sind. Diese Operation ist noch ganz unbekannt. Indem ich dem Gemeinen einen hohen Sinn, dem Gewöhnlichem ein geheimnivolles Ansehen, dem Bekannten die Würde des Unbekannten, dem Endlichen einen undendlichen Schein gebe, so romantisiere ich es".

[2] Novalis, *op. cit.*, II, *Logologische Fragmente*, 39, p. 327: „Poesie mischt alles zu ihrem grossen Zweck der Zwecke — der Erhebung des Menschen über sich selbst".

elogiu adus artistului, care în actul creator e singurul în stare de a se depăşi, de a se romantiza. Şi dacă dintre muritori cel mai romantizat este artistul, dintre artişti cel mai romantizat era doar geniul. Iată de ce demersul lui Novalis ne îndreaptă gîndurile spre Eminescu. Mai tulbure poate să pară aflarea la Novalis în *Fragmente* a ideii după care „moartea este principiul romantizant al vieţii noastre", principiu întărit de concluzia: „Moartea este viaţa. Prin moarte viaţa este întărită" [3]. Dar acest sens adiacent priveşte îndeosebi concepţia romantică în care existenţa închide în ea „regenerarea" şi „reintegrarea" ca moduri şi trepte ale perfecţiunii morale şi artistice. Evaluarea morţii din perspectiva vieţii dezvăluie o energie sufletească pe care Friedrich von Hardenberg vrea s-o finalizeze în artă. Desigur, dorinţa aceasta era tensionată de tragicul eveniment al morţii Sophiei von Kühn. O ciudată similitudine se poate observa şi în biografia eminesciană. Moartea Elenei, ca şi a Sophiei von Kühn, avea să joace finalmente un rol genetic. Prin forţa creatoare, moartea devine act vital. Dar cum destinele umane, oricît ar fi de apropiate, nu pot să se confunde niciodată, asemeni lor este şi modul de a răspunde în actul creator. Căci pe cînd la Fr. von Hardenberg moartea iubitei a dus *avant la lettre* la o religie a poeziei (Sophie von Kühn fiind o *Priesterin der Poesie*), moartea Elenei prilejuia lui Eminescu formularea marilor întrebări fără răspuns, reflecţii uneori hamletiene şi o nelinişte care accentua dezuniunea sufletească. Stratului biografic i se adaugă unul care vine din direcţia orientării poetului spre mitologie. Acea mitologie care răspunde în linie romantică simpatiei pentru titanism. Dar limpezirea cugetului din poemul *Andrei Mureşanu* stopează acest drum, considerat numai al căutărilor. Şi constatarea care se impune e că „romantizarea lumii" nu trebuie căutată la Eminescu nici în biografie, şi nici în tîlcurile mitologice. În acest sens, poate, nu întîmplarea a făcut ca la o dată apropiată poemului *Mureşanu* (1876) să se situeze poezia *Floare albastră* (1873), anticipînd în germene înţelesurile eminesciene ale „romantizării lumii". În mare, aceste înţelesuri transpar de sub metaforismul global al poeziei, unde idila abia schiţată poartă amprenta visului. Visul era copleşitor pentru poet, de vreme ce iubita îl îndeamnă: „Nu căta în depărtare / Fericirea ta iubite!".

Îndemnul lui Novalis de a descoperi în comun sensurile înalte, infinitul în realităţile finite, este şi îndemnul iubitei gîndite simbolic ca o „floare albastră", simbol decodat de Fr. Spielhagen în înţeles de infinit erotic. Pe de altă parte, polisemia poetică aduce într-un alt plan contrastul conciliabil între lumea stelelor, a cîmpiilor asire, a piramidelor învechite, sugestii ale infinitului, cu imediata iubire cerută de repedea clipă a vieţii. Finalul cu acel „Totuşi este trist în lume", care tensionează într-atît poezia, deschide o prăpastie în suflet şi oferă un înţeles eminescian „romantizării lumii, care va rămîne constant pe toată dimensiunea operei. Astfel, *Floarea albastră* are mai întîi meritul de a formula termenii problemei romantizării, căci există sugestia de a face din viaţă vis şi din vis viaţă, după cum există şi presimţirea că în confruntarea cu realitatea dorinţa de romantizare a lumii va eşua. Cercetarea trebuie să se oprească, aşadar, la două lucruri. Să descifreze experienţa de viaţă ca experienţă interioară dintre anii 1873 şi 1883, un deceniu crucial, şi apoi să justifice presimţirea din *Floare albastră*, care anticipează finalul

[3] Novalis, *op. cit.*, III, fragment 34, p. 287: "Der Tod ist das romantisierende Prinzip unsers Leben. Der Tod ist das Leben. Durch den Tod wird das Leben verstärkt".

Luceafărului. Desigur, primul popas ni-l cere poemul *Mureşanu*, care prin personajul Regele Somn aminteşte numai de unul din termenii ecuaţiei lui Novalis: „... Apari, tu, lună-cer / Şi fă din vis viaţă, din umbre adevăr!". Sau, în final, acelaşi Rege Somn: „Eu vecinic treaz, din visu-ţi voi face o viaţă". Desigur, alegorismul poemului se sprijină pe atîtea genuri de metafore, care pot fi luate ca întîmplătoare, dacă în însumarea lor sistematică nu ar duce la revelaţii mai adînci. Dar din aceeaşi perioadă (1873—1875), poezia *Stau în fereastra susă* converteşte noţiunea de *vis*, de la înţelesul primar (model şi ţintă în devenirea noastră) la înţelesul schopenhauerian al insubstanţialităţii: „De ce mi-a-ntors el foaia / Unde-nvăţatul zice / Că-n lume nu-i ferice, / Că viaţa este vis?". Nu este încă o aderare totală, ci numai un semnal motivat poate de convingerea că romantizarea lumii era mai aproape de firea lui poetică decît filozofia „învăţatului", strecurată deocamdată în suflet. Este de aşteptat astfel orientarea poetului în acea direcţie care să radicalizeze proiectul lui Novalis. Sau datorită experienţei interioare *(Innere Erfahrung)* să recurgă la aliajul filozofiei schopenhaueriene, care elimina stenicul demers al potenţării vieţii pînă la modelele visului. Dar trebuie observat că de la *Floare albastră*, care sugera dorinţa romantizării lumii într-un mod destul de voalat în comparaţie cu presimţul eşecului romantizării, formula emblematică a acelui „Romantisierung der Welt" nu va apărea ca atare în apropierea pe cît posibilă de anii *Florii albastre*, ci numai în 1883, în *S-a dus amorul* ... Şi nu ca un program, ci doar ca o definire a unui ideal pe care l-a pierdut. Ceea ce pentru tensionarea poeziei însemna foarte mult, amintind de adevărul lui Dante, după care cea mai mare nefericire e a-ţi aduce aminte în clipe de durere de bucuriile de altădată. Oricum, *S-a dus amorul* ... reface termenii romantizării din *Floare albastră*. Gestul dispariţiei iubitei din poemul de la 1873 e refăcut în poemul de la 1883. Şi în acelaşi chip hiatul dintre posibilismul uman, sprijinit pe raţiunea romantizării lumii şi eşecul acesteia din final, e înlocuit cu experienţa sa interioară, prefigurată ca o dramatică parcurgere a unei *Lebenslauf:* „S-a dus amorul, un amic / Supus amîndurora, / Deci cînturilor mele zic / Adio tuturora. / Uitarea le închide-n scrin / Cu mîna ei cea rece, / Şi nici pe buze nu-mi mai vin, / Şi nici prin gînd mi-or trece. / Atîta murmur de izvor, / Atît senin de stele, / Şi un atît de trist amor / Am îngropat în ele! / Din ce noian îndepărtat / Au răsărit în mine! /Cu cîte lacrimi le-am udat, / Iubito, pentru tine!/ Cum străbăteam atît de greu / Din jalea mea adîncă, / Şi cît de mult îmi pare rău / Că nu mai sufăr încă! / Că nu mai vrei să te arăţi / Lumină de-ndeparte, / Cu ochii tăi întunecaţi / Renăscători din moarte! / Şi cu acel smerit surîs, / Cu acea blîndă faţă, / Să faci din viaţa mea un vis, / Din visul meu o viaţă". Concluzia sublima idealul ratat, căci îndemnul la romantizare nu mai este nici al prezentului, şi nici al viitorului.

Dacă întoarcem înapoi filele biografiei operei, perioada anilor 1877—1879 pare a aduce o notă definitorie în itinerariul experienţei interioare eminesciene. Ultima strofă din *Codru şi salon* aminteşte de acel „Erbsünde" de atîtea ori aflat şi în filozofia lui Schopenhauer: „Ce vrei? Îmi pare-n ochi-ţi că văd o veche vină. / În vorbă amintirea a unei crude munci". E replica iubitei după ce i-a citit în suflet absenţa acelei disponibilităţi interioare pentru vis, atît de necesară romantizării: „Pătate de-ndoiele a vieţii tale vise — / Băiet de-ai fi tu încă, la mine să te-ardic, / Să te privesc cu gene pe jumătate-nchise, / Dar nu mai crezi în visuri, căci nu mai crezi nimic".

Acest moment, nu fără importanţă pentru cercetare, deschide discuţia asupra întrebării dacă la Eminescu s-a produs ceea ce la Novalis se numeşte „Romantisierung des Ichs". Fără îndoială că această „romantizare a eului" a existat la Eminescu şi a continuat să fiinţeze chiar atunci cînd s-a produs ceea ce s-a numit „dezorganizarea ideilor". Eul său romantic, din care se alimentează pateticul regret de a nu mai crede în visuri, rămîne încă un eu romantizat. De altfel, în *Codru şi salon* constatarea vine nu dintr-o recunoaştere personală, ci e citită în suflet de partenera sa erotică. Nu eul său este cel vinovat. E un destin care îl constrînge, determinîndu-l a nu mai crede în visuri. Astfel, ca piatră de hotar pentru itinerariul sufletesc al poetului este *Scrisoarea IV*, în care pericolul de a visa şi cîntul etern neisprăvit sînt ca o tragică negare a romantizării. De altfel, finalul aceleeaşi *Scrisori* compunea portretul interior, sublimat la tinereţe în metafora „geniului pustiu", adică geniul neînţeles în nobila lui tentativă de romantizare a lumii. Răvăşirea interioară prezentă aici capătă în suita cronologică a anilor tălmăciri cît mai aproape de sufletul poetului. Astfel, într-un poem postum *Şi oare tot n-aţi înţeles* ... (variantă) în care se resimt, deşi numai la 1882, nu fără sens, infiltraţiile *Luceafărului*, asistăm la o adevărată fenomenologie a sufletului eminescian prins în jocul dramatic al romantizării lumii: „Şi oare tot n-aţi înţeles / Cum nu mi-i lumea dragă, / Cînd cu nimic nu m-am ales / Din viaţa mea întreagă. / Cînd al meu cuget mistuit / De-o stranie părere / A fost un lung, necontenit / Prilej pentru durere. / Şi a păstrat în fundul său / Ca în cenuşa rece / Taina părerilor de rău / După un vis ce trece". „Taina părerilor de rău după un vis ce trece" este regretul de a nu fi romantizat lumea.

Dar întrebarea capitală care se pune în marginea poeziei eminesciene este dacă tentativa romantizării lumii a reuşit la cineva. Răspunsul nu poate veni decît de la Novalis, din înţelegerea acelor „Sehnsucht nach dem Absolute" şi „Sehnsucht nach dem Tode". Dorinţa de absolut, după cum se ştie, devine la Novalis dor de moarte. Drumul acesta sufletesc l-a parcurs şi Eminescu, definind biografia interioară a poetului, ca şi biografia operei, luminată şi umbrită în acelaşi timp de acea dramă romantică rezultată din confruntarea finitului cu infinitul. S-ar putea spune astfel că Eminescu, poetizîndu-şi itinerariul sufletesc, a contribuit la îmbogăţirea conştiinţei estetice venite din demersul operei lui Fr. Von Hardenberg. Contribuţie care continuă să se întregească pe tot parcursul operei ce suie spre piscurile *Luceafărului*. Şi, într-adevăr, în acest poem suprem se înmănunchează aproape toate sensurile „romantizării lumii", pentru că poetul şi-a luat ca punct de plecare geniul artist, adică expresia posibilismului uman, care, după cum sugera Novalis, e „scopul scopurilor", „ridicarea omului deasupra lui însuşi". De sub metafora şi simbolul eminescian reies încrederea în geniu, ca expresie umană, şi certitudinea romantizării omului ca geniu, de unde concluzia definitorie a posibilităţii şi realizării eului *(Romantisierung des Ichs)*. Cea de a doua latură tensionată dramatic stă nu atît în definitiva concluzie a imposibilităţii romantizării lumii, ca ultimă treaptă spre care suie lumea într-un orizont al aşteptărilor morale, al desăvîrşirii ei, ci în regretul de a nu putea grăbi această evoluţie şi de a nu micşora cît mai grabnic distanţa dintre geniu şi omul neevoluat. Există în subtextele *Luceafărului* o superioară pedagogie, care cheamă la înnobilarea schilleriană a instinctelor şi, finalmente, la poetizarea lumii, căci geniul poetic este „der echt moralische Mensch", după cum o precizează de astă dată Novalis în *Logologische Fragmente* (46, *op. cit.*,

p. 327). Şi pentru a ajunge la aceste concluzii, poetul a fost silit să arate distanţele care ne separă de geniu, nu pentru a deconcerta, ci pentru a ne stimula efortul perfectării noastre. Hiatul existenţial fiind totuşi acea prăpastie care nu e de netrecut de-a lungul evoluţiei umane. Dar pentru că romantizarea este privită în două planuri strict concentrice, planul uman şi planul metafizic, aşa cum de altfel o sugerase mai întîi Novalis, nu lipsesc din *Luceafărul* sugestiile devenirii în plan uman, dorinţa de transcendere, de depăşire a condiţiei. Fata de împărat transformă dorul său de absolut prin tensiune sufletească într-o magie în stare de a întrupa luceafărul, iar Cătălina, deşi mult mai puţin evoluată, nu e lipsită de dorinţa inconştientă a romantizării: „Şi tainic genele le plec, / Căci mi le împle plînsul / Cînd ale apei valuri trec / Călătorind spre dînsul; / Luceşte c-un amor nespus, / Durerea să-mi alunge, / Dar se înalţă tot mai sus, / Ca să nu-l pot ajunge, / Pătrunde trist cu raze reci / Din lumea ce-l desparte ... / În veci îl voi iubi şi-n veci / Va rămînea departe ...".

Dar această iluzie a liniei de orizont vrea să însemne nu numai că idealul rămîne ideal atît timp cît nu este ajuns, ci, cum o sugerează Eminescu, e şi acea trecere din plan uman în planul metafizic printr-o cezură a morţii. În fond, Luceafărul întrupat îi cere fetei de împărat să îl urmeze în lumea lui, ceea ce ar putea să însemne recunoaşterea principiului după care la Novalis „Der Tod ist das romantisierende Prinzip unsers Leben". Dar planul metafizic poate fi în acelaşi timp cel mai deschis arc al hiperbolei poetice, însemnînd calitativa desprindere, „Erhebung des Menschen über sich selbst". Şi, finalmente, în *Luceafărul* romantizarea a apărut ca o dorinţă de transcendere prea timpurie. Astfel, vizează subtextuala invitaţie de a grăbi destinul evolutiv, care rămîne totuşi lent. Geniul, deşi romantizat, nu îşi încheie evoluţia. Reface mitic schema filozofiei fichteene, chemîndu-şi un partener de joc şi prin aceasta riscîndu-şi propria romantizare într-un context poetic ce desena dorinţa de apropiere prin iubire. Şi, dacă în ceea ce e comun trebuie întrezărit necunoscutul, cum o spunea Novalis, acel necunoscut care palpită în dorinţa de transcendere a Cătălinei prefigurează un sens al lumii şi al romantizării ei. Sensul acesta reiese din simbolica arhitectură a poemului. Luceafărul e gotic şi Demiurgul cere lumii să se înalţe pînă la el, reeditînd simbolica chemare a Creatorului din pantocratorul Sixtinei michelangeleşti.

Dar Luceafărul nu încheie cronologic înţelesurile „romantizării lumii", căci poezia din 1886 *La steaua*, anticipată de *Muşatin şi ursitorile* (1880—1882), aduce ultima sugestie eminesciană. Simbolul stelei (Luceafărul), cu substituţia semantică a geniului, revine în înţelesul definiţiei eminesciene, a dăinuirii prin creaţie. Compensativa dăinuire a geniului pentru regretul de a nu fi romantizat lumea primeşte un sens în plus, poate cel mai înalt, acela dat de funcţionalitatea operei, care continuă pe creator în misiunea de romantizare a lumii: „La steaua care-a răsărit / E-o cale-atît de lungă, / Că mii de ani i-au trebuit / Luminii să ne-ajungă. / Poate de mult s-a stins în drum / În depărtări albastre, / Iar raza ei abia acum / Luci vederii noastre. / Icoana stelei ce-a murit / Încet pe cer se suie: / Era pe cînd nu s-a zărit, / Azi o vedem, şi nu e. / Tot astfel cînd al nostru dor / Pieri în noapte-adîncă, / Lumina stinsului amor / Ne urmăreşte încă".

Purgată de orice zgură individuală, definiţia lirică din *La steaua* coboară pe poet în mit. Dar drumul care merge către mit cerea lui Eminescu o nouă ipostază, eroul, care să-l ducă spre zeificare.

Raţionalism şi democratism în activitatea critică de tinereţe a lui Şerban Cioculescu

M. I. DRAGOMIRESCU

Pentru înţelegerea personalităţii criticului şi istoricului literar Şerban Cioculescu, în toate semnificaţiile ei, este necesară cunoaşterea convingerilor lui ideologice din tinereţe.

Conturarea lor a început încă din copilărie şi adolescenţă. Chiar dacă nu l-a cunoscut decît pînă la 10 ani, tatăl, socialist în studenţia de la Zürich, remarcabil prin inteligenţa şi bunătatea lui, condamnînd anomaliile sociale, l-a influenţat. Şerban Cioculescu îşi aminteşte că, întrebîndu-l: „De ce s-au răsculat ţăranii?", a primit următorul răspuns: „Le ajunsese cuţitul la os". Este de amintit că bunicul din partea mamei îl îndemna să cînte la pian *Marseilleza*, în sunetele căreia participase la războiul franco-prusac din 1870. Încă din copilărie s-a „vindecat de credinţă", devenind „voltairian" [1]. În liceu, era „necredincios pînă la ateismul făţiş, cu totul captivat de spiritul voltairian în ediţia modernă a lui Anatole France", pentru el „culmea spiritului creator" [2]; „radicalizat", situîndu-se „pe poziţii progresiste", îşi făcuse „un ideal moral din figura incoruptibilului Robespierre" [3].

Lecturile extrem de bogate, în care literatura şi istoria ocupau un loc important, i-au aprins imaginaţia şi i-au ascuţit sensibilitatea, sădindu-i în inimă generozitatea, convertită în simpatie deschisă pentru cei năpăstuiţi, cărora le-a susţinut activ cauza, începînd din studenţie.

Şerban Cioculescu a frecventat Universitatea din Bucureşti, începînd din octombrie 1920, ca student la Drept, părăsit după un an, şi Litere, unde în 1923 îşi ia licenţa în Franceză (principal) şi Română (secundar), înscriindu-se, apoi, la doctorat.

Era epoca unor mari evenimente şi frămîntări sociale şi politice: Unirea cea Mare, Reforma agrară, Noua Constituţie, Greva generală din octombrie 1920, dispariţia Partidului Conservator şi apariţia unor noi partide, printre care Partidul Comunist Român în mai 1921, interzis în 1924. Au început agitaţiile studenţilor de dreapta, prin „generaţia de la 1922", pepinieră a fascismului românesc: retrograd, mistic, xenofob. Şerban Cioculescu, ateu, raţionalist, cu simpatii pentru Revoluţia Franceză, pentru socialism şi comunism, dorind o viaţă mai bună pentru ţărani şi muncitori, nu putea fi decît împotriva mişcărilor de dreapta. Îşi aminteşte: „Licea [un coleg de liceu, n.n.] m-a salvat în universitate de o bătaie sigură, cînd m-am încumetat să-i înfrunt în adunare

---

[1] Şerban Cioculescu, *Amintiri*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1981, p. 22.
[2] *Ibidem*, p. 95.
[3] *Ibidem*, p. 96.

pe huliganii generației de la 1922" [4]; sau: „mă număram printre puținii studenți, concentrați împotriva huliganismului universitar și a polițismului provocator. Cînd hulitul Henri Barbusse, « procurorul umanității », a venit să cerceteze crimele huliganilor, am înfruntat furia studenților instigați de Siguranța generală și am riscat linșajul, în piața Ateneului, acoperit de curajosul meu prieten, Eufem Mihăileanu. Am fost și am rămas după pilda lui Romain Rolland, dascălul nostru de omenie și dreptate, « împotriva opresorilor și pentru cei oprimați »" [5].

Colaborarea lui Șerban Cioculescu la *Facla literară*, condusă de N. D. Cocea, începută în februarie 1923, are sensul unei opțiuni politice, deși a semnat doar *Cronica literară*, întrucît *Facla* era sub influența Partidului Comunist Român, iar N. D. Cocea combătea virulent guvernul Brătianu, monarhia și fascismul care își începuse nefasta acțiune de manevrare a tineretului studențesc.

Însă Șerban Cioculescu a ținut să-și afirme chiar de la acest debut, într-o publicație cu un acut caracter politic, independența aprecierilor estetice, lăudînd un volum al lui Ion Pillat, liberal, membru al familiei Brătianu. Desigur că pentru a o putea face trebuia să întîlnească înălțimea de spirit și generozitatea intelectuală a lui N. D. Cocea, care a înțeles să-i respecte părerile literare. La *Facla literară*, Ș. Cioculescu a mai scris despre: C. Dobrogeanu-Gherea, Ernest Renan, Cezar Petrescu, Demostene Botez, Camil Petrescu, I. Buzdugan, Leon Donici, G. Talaz, G. Brăescu, P. Cerna, N. Davidescu, Virgil Moscovici ș.a.

Atitudinea politică antifascistă a tînărului Șerban Cioculescu s-a manifestat și prin colaborarea cu alți studenți: democrați, țărăniști, socialiști și cu cei comuniști în organizații și la ziare influențate sau conduse de aceștia, ca și prin semnarea de proteste împotriva arestării unor comuniști și ca martor al apărării în procesele lor. Astfel, a semnat *Protestul studenților conștienți* împotriva întemnițării colegilor lor, „Lucrețiu D. Pătrășcanu, doctorand în științe economice, și I. Zaharescu, student în Drept și în Litere". Printre ceilalți 200 de semnatari se aflau: Mihail Ciobanu, Ștefan Voitec, Gh. Vlădescu-Răcoasa, Alex. Claudian, O. Livezeanu, T. Ionescu[6]. La unul dintre procesele lui Al. Dobrogeanu-Gherea, fiul criticului, Ș. Cioculescu a depus ca martor al apărării.

După ce, la 22 iunie 1925, Henri Guernut, secretarul general al Ligii Drepturilor Omului din Franța, fusese împiedicat prin violență, de cuziști, să conferențieze în sala Sindicatului Ziariștilor din București, fiind nevoit să se întoarcă la Paris, 61 de studenți i-au trimis o telegramă de solidarizare, semnată de Șerban Cioculescu alături de studenții comuniști Timotei Marin, Alex. Mihăileanu, M. Ciobanu, V. Mîrza, D. Filipescu, Sandu Lieblich, I. Derevici, de socialiștii Ștefan Voitec și N. Deleanu, de țărăniștii Tudor Ionescu, N. N. Matheescu și Octav Livezeanu [7].

Importante au fost activitatea lui Șerban Cioculescu în Uniunea Studenților Independenți și colaborarea la *Viața universitară*, gazeta ei săptămînală, controlată de Partidul Comunist Român „printr-un remarcabil stu-

[4] *Ibidem*, p. 38.

[5] Șerban Cioculescu, *Reviste franceze — Europe*, în *Adevărul*, anul 60, nr. 16606, 7 iulie 1946, p. 2.

[6] *Tineretul socialist*, nr. 12342, 20 apr. 1924.

[7] *Facla*, VII, nr. 52, 27 iunie 1925.

dent comunist, Timotei Marin", cum își va aminti el, în interviul dat lui Adrian Păunescu[8]. Șerban Cioculescu se află în fruntea celor ce semnează, din partea Comitetului de inițiativă al Uniunii Studenților Independenți, manifestul *Către studențimea universitară! Către opinia publică!*, după el urmînd Mihail Ciobanu, T. Ionescu, Timotei Marin, G. Dumitrescu, Alexandru Mihăileanu. Este chemarea pentru constituirea unei organizații a „studențimei independente", care să combată diversiunea xenofobă, politicianistă, promovînd „libertatea de gîndire", „democrația adevărată", „îmbunătățirea mijloacelor de trai" etc. Combătînd naționalismul reacționar și fascist, în acest manifest se spune: „Sîntem naționaliști prin *străduința noastră de a promova tot ce a creat cultura românească* (s. aut.) și de a transplanta la noi cuceririle universale, în tot ce are adaptabil sufletul nostru". Publicat mai întîi în *Facla* din 20 iulie 1925, manifestul a apărut și în *Adevărul*, *Dimineața*, *Aurora*, fiind răspîndit și ca foaie volantă și reprodus în primul număr al *Vieții universitare*, la 23 august 1925. Peste cîteva zile, Șerban Cioculescu a participat la adunarea de constituire a Uniunii Studenților Independenți, în str. Brezoianu, nr. 37, la sediul Partidului Socialist, unde a luat cuvîntul și Elena Filipovici, din partea Uniunii Tineretului Comunist[9].

Viața universitară are în Șerban Cioculescu un fidel și combativ colaborator, în unele numere publicînd mai multe articole. Astfel, în primul număr, publică patru articole. Semnează, cu întregul nume, unul polemic, *Congresul Federației Oltene*, convins că această întrunire a organizațiilor studențești din Oltenia, acaparată de cei deveniți „instrumentul unor politicieni meschini", va neglija adevăratele probleme studențești: „revendicările materiale". Cu inițialele numelui, publică, în pagina a patra, articolul *În chestia Guernut*, polemizînd cu același congres, unde s-a spus că Liga Drepturilor Omului ar fi o organizație comunistă. Apărut fără semnătură (identificat după Șerban Cioculescu, *Amintiri*, p. 142) este articolul intitulat *Fascismul*, în care face o caracterizare a fascismului italian, expresie a nemulțumirii micii burghezii și a mizeriei mulțimii, dînd proletariatului „lanțuri tricolore", iar țărănimii „un regim înrudit cu sclavia antică", căruia îi prezice prăbușirea apropiată. Mai publică necrologul, nesemnat, *Ion Slavici*, omagiind pe „marele scriitor", „hulit și prigonit", în timp ce profitorii de război se bucură de „impunitate și chiar răsfăț".

În numărul 2, din 30 august, p. 3, conturează *Personalitatea lui Nietzsche*. În numerele 2 și 3, din 30 august, p. 1, și 6 septembrie, p. 3, semnează amplul articol *Naționalism*, combătînd, în prima parte, „latura negativă și exclusivistă a naționalismului", în a doua, „naționalismul politicianizat", cerînd: „Să nu se confunde naționalismul cu patriotismul, națiunea cu patria".

Deosebit de interesant, pentru înțelegerea ideologiei lui Șerban Cioculescu este articolul lui de fond *Mărturisiri* din nr. 3, 6 septembrie, p. 1, în fapt un răspuns la „tăceri ostile, obiecții suspicioase, scrisori de amenințare", autorul continuînd să explice orientarea organizației:

Pentru ce am pornit la luptă? [...] Crezul nostru este intelectualist. Credem în atotputernicia ideii. Nu avem alt Dumnezeu. Pasiunea noastră unică este pasiunea ideilor. Ele singure ne încălzesc, ne însuflețesc, ne mînă. Ideile ne domină. Suntem în slujba lor. Suntem cu toții

[8] *Luceafărul*, XIV, 36 (488), 4 III 1971, p. 8.

[9] M. C. Stănescu, *Uniunea Studenților Independenți*, în *Anale de Istorie*, XXI, 3, 1975, p. 127—137.

instrumente (s. aut.) în serviciul ideilor. Mîndria noastră, dorința noastră aprinsă este să slujim. Nu vrem să fim inutili. A gîndi este singurul nostru rost în lume [...]. Nu căutăm exclusiv plăcerea noastră [...]. Visăm și urmărim să insuflăm în cugetele semenilor noștri respectul pentru idee și să facem posibilă convietuirea ideilor prin respectul pentru idee. Metoda noastră este deopotrivă intelectualistă. Explicăm toate fenomenele care ne înconjoară prin intelect. Nimic nu este neinteligibil. Nimic nu scapă controlului în același timp lucid și pasionat al ideii. Însăși sensibilitatea cade în sfera înțelegerii. Tot [...] intră sub jurisdicția supremă a rațiunii. Trebuie să fim cu toții [...] interpretatorii judicioși, devotați, supuși ai obiectului, la lumina rațiunii. Metoda noastră este obiectivă și impersonală [...], biruim dificultățile prin silința antiindividualistă de fiecare zi, care ne învață să ne supunem [...] adevărului, stăpînul nostru al tuturora. Într-un singur sens individualism: în valoare, nu în pretenție [...]; a intervenit efervescența antisemită [...]. Instinctele multe și puternice biruiau înțelegerea puțină și slabă [...]. Colegii anarhici cereau excluderea colegilor de alt sînge și de altă credință [...], le refuzau însuși dreptul la existență [...]. Cît au sîngerat cugetele noastre în acele timpuri apropiate, n-am putea spune. Sunt răni pe care, dacă nu le putem cicatriza, sufletește, le biruim prin aspirația noastră de împăcare și înfrățire [...]. Ne tăcusem durerea, rușinea, revolta [...]. Atunci s-a făcut un început. Un mănunchi puțin însemnat de prieteni de idei, necunoscuți între ei, s-a închegat. A publicat un manifest. A scos un ziar. Gruparea este săracă, dar nu se vinde [...]. Atacurile ne vor întări [...]. Suntem puțini, vom fi unul.

Prin aceasta vom învinge.

Este afirmarea, cu fermitatea și exuberanța tinereții, a raționalismului și generozității lui Șerban Cioculescu.

În *Viața universitară*, nr. 3, 6 septembrie 1925, p. 2, și în nr. 4, 13 septembrie, p. 3, Șerban Cioculescu polemizează cu E. Lovinescu, mai întîi sub titlul *O scrisoare a d-lui E. Lovinescu*, criticînd condamnarea aspră de către acesta a lui Slavici, fără să fi amintit „marea valoare literară a *Nuvelelor*", apoi, în *Pentru d. Lovinescu*, constatînd că „D. Lovinescu n-a catadicsit să răspundă modestei noastre persoane", este convins că acesta a introdus notița din *Mișcarea literară* prin care se neagă că articolul i-ar aparține.

Combaterea ortodoxismului fascizant — o permanență ideologică la Șerban Cioculescu — începe la *Viața universitară*, nr. 7, din 4 octombrie, p. 1, cu articolul *Avem și noi faliții noștri!*, „faliții" fiind Pamfil Șeicaru, Nichifor Crainic și G. M. Ivanov, „pseudodoctrinarii ortodoxismului", „papagali clericali", imitatori ai Acțiunii Franceze, care îi „admiră pe A. C. Cuza și pe Mussolini" și se declară „dinastici" și „naționaliști". Este portretizat și tipul de „creștin terorist", care își începe activitatea printr-o „procesiune [. . .] la biserică, unde leagă jurăminte roșii" (sîngeroase, n.n.), de unde „se risipește prin colțuri de stradă, la pîndă, spre a lovi pe la spate". Despre ziarul *Cuvîntul*, la care colaborau, atunci, cei amintiți (mai tîrziu, sub conducerea lui Nae Ionescu, devenit oficios legionar), se spune că „a inventat după pilda apusului [. . .] ortodoxismul [. . .]", ca „o încercare de readucere la viață a conservatorismului defunct".

În preajma noului an universitar, în nr. 10, din 25 octombrie, articol semnat cu inițiale, reafirmă „aceeași incurabilă încredere în forța spiritului":

...structura noastră intelectualistă, pregătirea noastră științifică, informațiunea noastră plină de curiozitate universală, credința noastră în progres [...], *Viața universitară* [...] este un îndreptar de metodică și științifică expunere a fenomenelor de viață studențească de după război. Ea opune criteriului expeditiv al violenței [...] instrumentul mai modest al examinării faptelor,

admite discuțiunea liberă, o dorește, o întreține în mijlocul însuși al Uniunii Studenților Independenți [...], va fi, pe lîngă o oglindă exactă a vieții materiale a studenților cu revendicările respective, un tablou critic al prelegerilor universitare.

În ultimul număr al *Vieții universitare*, nr. 11, 1 noiembrie 1925, după care a urmat interzicerea ei, Șerban Cioculescu publică un amplu articol despre cel care îl captivase din adolescență, Anatole France, căruia i se consacră o întreagă pagină, și cu colaborarea lui D. M. Pippidi și Mircea Vornicu, reproducîndu-se și vestitul *Discurs rostit de Anatole France la funeraliile lui Émile Zola*, din 5 octombrie 1902. Șerban Cioculescu scrie că „Anatole France a fost un precursor [. . .]" din „seria atît de puțin numeroasă a humaniștilor care au izbutit a salva de la moarte evul modern la lumina evului antic, din bezna unui veac inert și stupid, a formula din nou credința vieții care trebuie să înlocuiască credința resemnării și a săpa temeliile tuturor teocraților și autocraților [. . .]. Locul său era la « stînga », cu tot rafinamentul gustului său, care era acela al unui aristocrat al spiritului [. . .]; el a exprimat în timpul său revendicările atît de tăgăduite ale Spiritului, ale Dreptului, ale Umanității". Semnificativ este că Șerban Cioculescu remarcă la Anatole France pe „socialistul și comunistul ultimilor ani".

Colaborarea la *Viața universitară* este un moment de intensă prezență antifascistă a lui Șerban Cioculescu, de fermă definire a profilului său ideologic, raționalist și umanist, căruia îi va rămîne fidel. În 1972, într-o convorbire, se caracteriza astfel: „Am avut totdeauna un simț acut al dreptății. M-am revoltat împotriva tuturor actelor de constrîngere, de siluire a conștiinței. N-am admis, în timpul mișcărilor studențești cu « numerus clausus », închiderea universității, pentru că studenții cuceriți de această mișcare se puseseră în grevă" [10].

Șerban Cioculescu a fost la Uniunea Studenților Independenți și la *Viața universitară* unul dintre conducători, exprimînd punctul de vedere al organizației, ca un adevărat lider, cum reiese din articolele citate, ca și din semnătura lui în fruntea protestelor și manifestelor.

Guvernul liberal, consecvent în anticomunismul lui, a desființat Uniunea Studenților Independenți și a interzis *Viața universitară*, pe motivul prezenței în activitatea lor a unor studenți comuniști. În același timp însă, tolera agitațiile fascismului, care se va ridica mai tîrziu și împotriva liberalilor, ucigîndu-le șeful, pe I. G. Duca.

Chiar la 11 noiembrie 1925, cînd i se comunica lui Mihail Ciobanu interdicția, *Facla* publica apelul *Către studențimea ieșeană*, de condamnare a violențelor antisemiților din Iași, avîndu-l ca prim semnatar pe Șerban Cioculescu, urmat de Alex. Mihăileanu, Mihail Ciobanu ș.a.

Împotriva abuzivei măsuri, conducătorii din București și Iași ai Uniunii Studenților Independenți au publicat protestul-apel intitulat *Dizolvarea Uniunii Studenților Independenți. Către Asociațiile de presă. Către Asociațiile de intelectuali*, în care explică scopurile organizației: „respectul libertăților de exprimare", „îmbunătățirea mijloacelor de trai și studiu", „sforțarea organizată a întregei studențimi — fără nici o deosebire —" și cere „o viguroasă acțiune a intelectualilor", care „să impună respectarea legii". În fruntea semnatarilor se află, și de data aceasta, Ș. Cioculescu [11].

[10] Florin Mugur, *Profesiunea de scriitor*, București, Editura Albatros, 1979, p. 12—13.
[11] *Facla*, VII, 172, 16 noiembrie 1925, p. 2.

Anii 1923—1925, cînd Şerban Cioculescu avea 21—24 de ani, au reprezentat perioada cea mai activă şi cea mai combativă în afirmarea convingerilor lui democrate şi antifasciste, colaborînd cu studenţi comunişti, socialişti sau neîncadraţi politic. Unul dintre conducătorii studenţilor comunişti din acei ani îşi va aminti, la a 50-a aniversare a U.T.C.-ului: „Trebuie să menţionez ajutorul curajos pe care Uniunea Tineretului Comunist l-a primit de la grupul de studenţi simpatizanţi în frunte cu Şerban Cioculescu, Gh. Vlădescu-Răcoasa, D. Pippidi, T. Ionescu [. . .] sau de la cei socialişti din care nu lipseau Ştefan Voitec, George Macovescu şi N. Deleanu" [12]. O precizare, în acelaşi sens, făcea chiar Şerban Cioculescu, acum cîţiva ani: „Ar fi pentru mine astăzi un titlu de glorie, să pot spune că sînt comunist din 1925. Eram însă numai un simpatizant al mişcărilor de stînga, dar aveam fişă de comunist" [13].

Această bogată activitate antifascistă, urmărit de Siguranţă, n-a rămas fără consecinţe pentru traiectoria vieţii lui Şerban Cioculescu. Cînd, în 1925, a reuşit primul la concursul pentru o bursă de studii la Şcoala Normală Superioară din Franţa, care i-ar fi deschis calea spre cariera universitară, Siguranţa s-a opus, cerînd schimbarea rezultatului. Bursa i-a fost dată lui N. N. Condeescu, rectoratul promiţîndu-i lui Şerban Cioculescu o altă bursă, care nu-i va fi acordată niciodată. El a plecat, totuşi, pe cont propriu, în noiembrie 1925, urmînd cursuri la Sorbona, la École pratique des Hautes Études şi la Collège de France, pînă în martie 1928.

Întors în ţară, Şerban Cioculescu va avea aceeaşi orientare ideologică democrată, antifascistă, raţionalistă, antimistică. Va fi printre „ţărăniştii de stînga", alături de: dr. N. Lupu, V. Madgearu, Gr. Iunian, C. Stere, Dem. Dobrescu, M. Ralea, P. Andrei, Gh. Zane, P. Pandrea, V. Jinga, Stanciu Stoian, O. Livezeanu, Radu Olteanu, Alex. Mîţă, C. Leanca ş.a., care nu se vor sfii să colaboreze cu comuniştii pentru combaterea fascismului în ţara noastră. Va colabora la ziarul democrat *Adevărul*, semnînd „cronica literară", de la 18 aprilie 1928 pînă la interzicerea lui, la 28 decembrie 1937, de guvernul prezidat de Octavian Goga.

Raţionalismul lui Şerban Cioculescu, combaterea misticismului fascizant, manifestat la noi mai ales sub forma ortodoxismului gîndirist, s-au exprimat şi la revista lunară *Kalende*, editată de el împreună cu Vladimir Streinu, Pompiliu Constantinescu şi Tudor Şoimaru, între 10 noiembrie 1928 şi martie 1929. Despre cei de la *Kalende*, Şerban Cioculescu va scrie, peste ani, că erau uniţi „pe temeiul unor convingeri comune, care pot fi reduse la una singură: încrederea în inteligenţă, ca instrument de cunoaştere" [14], că rîdeau de „elucubraţiile mistagogice ale gîndiriştilor şi acoliţilor lor" [15]. Referindu-se tot la perioada *Kalendelor*, el va preciza într-un interviu: „Am reacţionat împotriva curentului mistic al generaţiei noastre, a ortodoxismului" [16]. Comentînd o dispută cu Vladimir Streinu la *Kalende*, Şerban Cioculescu scrie: „Eram un materialist convins şi nu admiteam nici un echivoc în această privinţă" [17].

[12] *România literară*, V, 12, 16 martie 1972, p. 16—17.

[13] C. Coroiu, *Interviul Convorbirilor literare — Şerban Cioculescu*, în *Convorbiri literare*, 4 (76), aprilie 1976, p. 3 şi 15.

[14] *Amintiri*, p. 229.

[15] *Ibidem*, p. 230.

[16] Florin Mugur, *Profesiunea de scriitor*, p. 24.

[17] *Amintiri*, p. 231.

Aceeași consecvență rațională și materialistă o aflăm în polemicile din *Viața literară*, *Adevărul*, *Tiparnița literară* etc., cu adepții misticismului fascizant: Nae Ionescu, Nichifor Crainic, Pamfil Șeicaru și alți colaboratori ai periodicelor *Cuvîntul*, *Curentul*, *Gîndirea*, *Duh și slovă* etc. Cum era firesc, Șerban Cioculescu respinge „disperarea" lui Emil Cioran, care „ia în antrepriză" suferința, predicînd „o beție a iraționalității" [18], ca și — după cîțiva ani — thracomania lui Dan Botta [19].

Orientarea antifascistă i-a adus lui Șerban Cioculescu nu numai invectivele obișnuite ale dreptei: „iudeo-mason", „cripto-comunist" etc., ci și neplăceri din partea oficialității administrative. Astfel, în 1930, pe cînd era directorul liceului din Găiești, fiind atacat de un maistru al școlii, într-un ziar din Tîrgoviște, inspectorul general școlar trimis în anchetă conchide, în raportul către ministru: „afirmațiile d-lui Gheorghiu[. . .], întemeindu-se pe fapte reale ale d-lui Cioculescu, cînd îl declară comunist și batjocoritor al religiei și istoriei", consideră că „d-l Cioculescu, prin faptele anterioare profesoratului și prin unele fapte din timpul profesoratului care au pus o anumită pecete pe activitatea d-sale și prin modul cum se comportă ca director, *nu ocupă bine acest loc*" (s. aut.). Raportul anexează, în susținerea acuzațiilor, *Revista* [de fapt *Viața*] *universitară*, nr. 2, 3, 4 și *Kalende* nr. 1—5. Ministrul Învățămîntului, N. Costăchescu, care era național-țărănist de dreapta, „aprobă concluziile raportului", hotărînd: „D-l Cioculescu nu va mai fi director de la 1 sept. 1931" [20]. Guvernul din care făcea parte N. Costăchescu fiind înlocuit, la 18 aprilie 1931, cu cel condus de N. Iorga, care era și ministrul învățămîntului, acesta va semna ordinul de înlăturare a lui Șerban Cioculescu de la direcția liceului din Găiești, după „un raport tendențios al prefectului județului Dîmbovița" [21]. Într-o nouă guvernare național-țărănistă, Șerban Cioculescu va fi numit inspector școlar [22].

Într-o epocă în care erau supralicitate misticismul și fascismul, Șerban Cioculescu își reafirmă convingerile. La ancheta revistei *Vremea*, cu titlul *În ce cred?* . . ., răspunde: „În ceea ce privește cunoașterea, socotesc că singura reală, permanentă și generală, este cunoașterea rațională" și ridiculizează pe tinerii „care își exercită debitul arguțios în « axe » și « drepte » strîmbe" [23] (*Axa* și *Dreapta* erau reviste fasciste).

După reluarea, la 9 iunie 1934, a relațiilor diplomatice dintre România și Uniunea Sovietică, Șerban Cioculescu face parte din grupul de intelectuali, muncitori, țărani, funcționari care au constituit asociația Amicii U.R.S.S. Semnătura lui este a treia după acelea ale profesorului univ. Radu Cernătescu și scriitorului G. M. Zamfirescu, urmate de cele ale lui P. Constantinescu-Iași, Zaharia Stancu, Radu Boureanu, Ion Iancovescu, Radu Olteanu, Alex. Sahia, Marcel Iancu, Dida Solomon-Calimachi, M. Pompilian, Cicerone Theodorescu, Scarlat Callimachi, N. D. Cocea [24]. El a acceptat invitațiile la recepții de la legația sovietică, de unde are o fotografie de grup, alături de ministrul plenipotențiar sovietic, Ostrovschi.

[18] *Adevărul*, 22 aug. 1934, p. 2

[19] Șerban Cioculescu, *Un nou fenomen mistic: Thracomania*, în *Revista română*, I, 2, iunie 1941, p. 229—234.

[20] Arh. St. București, Fond Min. Instr. Dosar 309/1930, f. 87—88.

[21] Șerban Cioculescu, *Amintiri*, p. 265.

[22] *Ibidem*, p. 174.

[23] *Vremea*, VI, 283, aprilie 1933, p. 7.

[24] *Cuvîntul liber*, nr. 38, 29 iulie 1934.

Antifascismul notoriu al lui Şerban Cioculescu este ilustrat şi de prezenţa numelui său pe o listă din septembrie 1934, cuprinzînd „Membrii aderenţi din învăţămînt" ai Comitetului Naţional Antifascist, extrasă din dosarul procesului intentat profesorului universitar Petre Constantinescu-Iaşi. Pe această listă mai apar profesorii: Iorgu Iordan, Radu Cernătescu, C. Motaş, N. Bagdazar, Al. Claudian, Ilie Cristea, Al. Graur, Teodosia Graur, Mihail Cruceanu, Cicerone Theodorescu, Gr. M. Cotlaru, Gabriela Sanielevici şi studenţii Zoe şi Tudor Bugnariu, Constanţa Crăciun, Grigore Preoteasa, Mihail I. Dragomirescu, Mironica Mihail, Haralamb Ioniţă, Gheorghe Stancu şi alţii [25].

Cînd comuniştii din România şi din alte ţări au iniţiat campania pentru Frontul Popular Antifascist, Şerban Cioculescu o priveşte cu simpatie. El semnează, în 1936, alături de N. D. Cocea, Ion Iancovescu, Ion Vinea, Mihail Roşianu, Scarlat Callimachi, Barbu Rădulescu şi Ion Gheorghe Maurer o telegramă de felicitare şi de simpatie adresată „patrioţilor francezi care chezăşuiseră prin acţiunea lor punerea bazelor Frontului Popular Antifascist în Franţa" [26].

Acţiunile pentru pace, de sprijinire a politicii lui N. Titulescu de înţelegere cu Uniunea Sovietică, duse de Partidul Comunist Român, au găsit ecou la Şerban Cioculescu, care, alături de V. Madgearu, Gala Galaction, F. Ştefănescu-Goangă, N. D. Cocea, Ion Vinea, Ion Iancovescu, Ion Călugăru ş.a., a susţinut, în octombrie 1936, punerea în aplicare a proiectului de tratat perfectat la Montreux de Titulescu şi Litvinov [27].

Pe la mijlocul deceniului al patrulea, înfruntarea între „stînga" şi „dreapta" din România a cuprins şi viaţa literară. În toiul campaniei împotriva literaturii moderne, îndeosebi contra lui Arghezi, dus de dogmatismul academic dirijat de N. Iorga, şi împotriva atacurilor din tabăra fascistă, Şerban Cioculescu a fost printre acei critici (Perpessicius, Pompiliu Constantinescu, Vladimir Streinu, Mihail Sebastian, Ion Biberi, Octav Şuluţiu), constituiţi în Gruparea Criticilor Literari Români „în 1936 pentru a duce o luptă paralelă, pentru susţinerea libertăţii scrisului, într-un moment de fanatism care a culminat cu arderea cărţilor lui Panait Istrati şi Mihail Sadoveanu şi cu arestarea scriitorilor Geo Bogza şi H. Bonciu" [28]. Luînd apărarea celor doi scriitori arestaţi, Şerban Cioculescu polemizează, într-o adunare a Societăţii Scriitorilor Români, cu Mircea Eliade şi cu G. Gregorian [29]. Tot atunci, Şerban Cioculescu semnează, în aprilie 1937, *Protestul intelectualilor* „împotriva încercării de asasinare morală a celui mai autentic scriitor român" (Mihail Sadoveanu), alături de L. Rebreanu, C. Rădulescu-Motru, E. Lovinescu, M. Ralea, dr. P. Groza, G. Călinescu, G. Topîrceanu, Al. Philippide, V. Eftimiu, A. Oţetea, C. Balmuş, O. Cazimir, D. Botez, Z. Stancu ş.a., condamnînd arderea cărţilor autorului *Baltagului*.

Partidul Comunist Român iniţia sau sprijinea formarea unor organizaţii de prietenie cu popoarele ameninţate de Germania nazistă: Tinerimea Amică

[25] Arh. C.C. al P.C.R., Fond 25, Dosar 101, f. 418—419.

[26] Arh. C.C. al P.C.R., Fond 1, Dosar 218, f. 73, în vol. *P.C.R. în viaţa social-politică a României, 1921—1924*, Bucureşti, Editura Militară, 1971, p. 141—142.

[27] Gh. I. Ioniţă, *Pentru front popular antifascist în România*, Bucureşti, Editura Politică, 1971, p. 303.

[28] Şerban Cioculescu, *Amintiri*, p. 460.

[29] Şerban Cioculescu, *Aspecte literare contemporane*, Bucureşti, Editura Minerva, 1972 p. 559—562.

Româno-Franceză (1936—1938), Asociația „Anatole France", înființată la Iași, în 1935, de studenți din Frontul Studențesc Democrat, Asociația „Louis Barthou" (1939). În cercul de studii al Tinerimii Amice Româno-Franceze, Șerban Cioculescu a vorbit despre *Critica literară franceză*, alți conferențiari fiind: T. Vianu, C. Rădulescu-Motru, I. Petrovici, Cezar Petrescu, Lascăr Sebastian [30].

Șerban Cioculescu a semnat mesajul către Conferința mondială pentru apărarea păcii și democrației, ținută la Paris în 13—14 mai 1939, de asociere „la acțiunea întreprinsă, menită să stăvilească intențiile agresive ale forțelor obscurantiste, să apere independența, demnitatea și libertarea tuturor popoarelor amenințate în existența lor, salvînd astfel idealul de pace și civilizație umană", alături de: Gala Galaction, F. Ștefănescu-Goangă, Z. Stancu, N. D. Cocea, V. Demetrius, I. Călugăru, Lascăr Sebastian, Puiu Iancovescu ș.a. [31].

Făcînd parte din acea strălucită pleiadă de critici literari interbelici care au promovat și au apărat valorile autentice, opunîndu-se dogmatismului academic, neosemănătorismului și valului de misticism care asalta cultura noastră, deschizînd drumul fanatismului și terorii legionare, Șerban Cioculescu a fost, dintre ei, cel mai apropiat luptei duse de Partidul Comunist Român împotriva fascismului și războiului, fiind deseori menționat ca atare de istoricii acestor aspecte ale epocii.

*

Anii dictaturilor și ai războiului, apoi perioada postbelică, au însemnat și în viața lui Șerban Cioculescu un interval cu aspecte noi și contradictorii. În 1941, este înlăturat, împreună cu G. Călinescu, Vl. Streinu, Tudor Vianu și Pompiliu Constantinescu, de la *Revista fundațiilor*, pentru că nu acceptase orientările lui D. Caracostea. Dar, în aprilie 1942, este numit, împreună cu Vl. Streinu, inspector general școlar, de Ion Petrovici, chemat la Ministerul Învățămîntului în primul rînd ca să elimine influența legionarilor în școli.

După 23 August 1944, colaborează cu comuniștii, făcînd parte din comitetul Sindicatul Profesorilor Secundari din București, alături de Mihai Cruceanu (președinte), Mihail I. Dragomirescu (secretar), Ilie Cristea, Al. Graur, Perpessicius, Tiberiu Ionescu, Theodosia Graur, Toma Vasilescu, Ion Mașala, Sterie Diamandi, Iorgu Stoian ș.a. (membri). La 1 mai 1945 răspunde la ancheta *Scînteii tineretului* cu tema *Reforma învățămîntului*, pledînd pentru gratuitatea și democratizarea învățămîntului.

Însă, după 1946, într-o perioadă de maximă încordare politică, în care primă mai curînd represiunea nediferențiată decît lămurirea recuperatoare — Șerban Cioculescu este înlăturat din publicistică și de la catedra universitară, unde funcționase doar un an școlar, 1946—1947, datorită colaborărilor sale la *Dreptatea* și *Liberalul*. În răstimpul 1948—1956, dominat de dogmatism și proletcultism, trece prin dificultăți materiale și morale, lipsind totodată critica și istoria noastră literară de contribuția lui.

---

[30] *Tineretul Comunist în acțiune*, București, Editura Științifică, 1972, p. 275—276.

[31] Gh. I. Ioniță, *Curs universitar de istorie a Partidului Comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România (1934—1937)*. Tipografia Universității București, 1982, p. 102.

În toamna lui 1956, Șerban Cioculescu reintră în presa literară, prin colaborarea la *Gazeta literară*, în 1963 fiind reintegrat în învățământul superior, mai întîi la Pitești, apoi, din 1965, la București. Este în 1965—1966 redactor-șef la *Viața românească*, director general al Bibliotecii Academiei R.S.R. (1967—1975), membru corespondent al Academiei în 1965, apoi titular din 1974, devenind membru al Partidului Comunist Român în 1968. Om de știință emerit din 1969, este decorat cu diferite ordine și medalii, iar la 80 de ani primește, ca o încoronare a întregii activități de critic și de istoric literar, Marele Premiu al Uniunii Scriitorilor pe anul 1981.

M. Eminescu: *Peste vîrfuri*

(Analiza comparativă a variantelor[1])

MARIA CVASNÎI

Peste vîrfuri trece lună,
Codru-şi bate frunza lin,
Dintre ramuri de arin
Melancolic cornul sună.

Mai departe, mai departe,
Mai încet, tot mai încet,
Sufletu-mi nemîngîiet
Îndulcind cu dor de moarte.

De ce taci, cînd fermecată
Inima spre tine'ntorn
Mai suna-vei dulce corn
Pentru mine vreodată? [2]

În seria creaţiilor eminesciene de maturitate, *Peste vîrfuri* este — prin rafinament, extremă concizie şi densitate a expresiei poetice — un exerciţiu de virtuozitate [3].

---

[1] Deoarece reproducerea tuturor variantelor ar ocupa un spaţiu prea larg, ne limităm la a cita, ca termeni de comparaţie, două dintre primele versiuni: A^1 şi B (în vol. M. Eminescu, *Opere*, III, ed. Perpessicius, Bucureşti, 1944, p. 176, 177).

„Lin din codri se coboară
Melancolic glas de corn
Gîndul meu la dînsul sboară
Capul meu spre el întorn.

Dar din valea depărtată
Sunetele — abia se'ntorn —
Mai suna-vei tu vreodată
Pentru mine dulce corn?

Sperios v'o creangă farmă
Prin pădure vîntul doară
Fac cu valurile larmă
Singuratice isvoară."
(A^1 2262, 168)

„Melancolic cornul sună
Din pădurea de arin
Peste vîrfuri trece lună
Codru-şi bate frunza lin.

Mai departe, mai departe
Mai încet, tot mai încet
Întristînd adînc de moarte
Sufletu-mi nemîngîiet

De ce taci cînd fermecată
Inima-mi spre tine'ntorn?
Mai suna-vei tu vr-odată
Pentru mine — dulce corn?"
(B 2283, 107 v.)

Pentru modalităţi de analiză a diferite poezii de M. Eminescu (versiune definitivă şi variante), vezi L. Gáldi, *Stilul poetic al lui Mihai Eminescu*, Bucureşti, Editura Academiei, 1964, 430 p.; Gh. Bulgăr, *De la cuvînt la metaforă în variantele liricii eminesciene*, Iaşi, Junimea, 1975, 260 p.

[2] Textul consacrat ca definitiv urmează var. C^2 2283, 98 v.

[3] Poezia *Peste vîrfuri* a fost comentată, ca model de limbaj poetic, de L. Blaga, în *Geneza metaforei şi sensul culturii*, Bucureşti, Editura Fundaţiilor, 1937, p. 92—94. Fragmente

Variantele, care fixează în diacronie momente ale procesului de elaborare a formei definitive [4], constituie, în cazul poemului *Peste vîrfuri*, texte relativ unitare tematic şi stilistic, astfel încît „diferenţa specifică" este dată de elemente ce nu introduc modificări fundamentale. Aceasta, spre deosebire de multe alte poezii ale căror versiuni succesive, uneori total diferite, reflectă îndelungate căutări ale unui termen, ale unei sintagme sau ale unei anumite structuri de versificaţie.

În volumul al III-lea, din seria *Opere* de M. Eminescu, Perpessicius reproduce, după manuscrisele poetului, şapte variante ale poeziei *Peste vîrfuri*, dintre care şase (A^1: 2262, 168; A^2: 2283, 140 v.; B: 2283, 107 v.; C^1: 2262, 93; C^2: 2283, 98 v.; D: 2283, 101—100 v.) datează aprox. din 1876, iar ultima (E: 2275, 61—63), cu statut aparte de altfel şi precedată de redacţii mai vechi, din 1877.

În toate versiunile, textul este de mici dimensiuni, avînd trei strofe în var. A^1, B, C^2 şi D, două strofe în var. A^2 şi patru strofe în var. C^1.

Există, de asemenea, şi o remarcabilă continuitate tematică, rezultată din dezvoltarea şi combinarea aceloraşi cîteva motive: *cornul, codrul, luna, izvorul, moartea, iubirea*, permanenţe ale liricii eminesciene. „Motivele-invariantă", insistent reluate, sînt cel al *cornului* şi al *codrului*. Primul, cu prezenţă explicită sau dedusă contextual, domină nu numai fiecare variantă, ci şi fiecare strofă în parte; un singur catren, al treilea din var. A^1, nu-l include, constituind astfel o nesemnificativă „abatere". Motivul *lunii* este comun tuturor variantelor, cu excepţia celei dintîi (A^1), în timp ce motivul *izvorului* are o poziţie slabă şi efemeră în structura textului: el este inserat numai în var. A^1 şi C^2, într-o strofă la care se renunţă şi se revine temporar. Prin extensie, aceleiaşi teme îi aparţine şi versul *Rîu-şi bate valu'n vad*, cu ocurenţă unică (var. D).

Toate acestea sînt *motive explicite*, direct exprimate în text, caracterizate prin nuclee semantice autonome, clar delimitabile, cu asocieri lexicale specifice şi cu apariţii relativ constante. Astfel, în motivul *cornului*, adj. *dulce* şi *melancolic* determinanţi ai substantivului „temă" se înregistrează compact, în cîte şase, respectiv cinci variante („*dulce* corn", var. A^1, B, C^1, C^2, D, E; „*melancolic* glas de corn", var. A^1, A^2; „*melancolic* cornul sună", var. A^2, B, C^1, C^2). Izolate din acest punct de vedere sînt ultimele două variante, în care se introduc alte epitete şi ele, însă, tipic eminesciene: *tînguiosul* [5] (var. D), *mîngăiosul* (var. E). Retuşuri minore se constată şi în selecţia verbului care se grupează cu subst. *corn*. Verbul de mişcare din formularea iniţială („Lin din codri *se coboară*" / Melancolic glas de corn") este înlocuit cu verbe definite prin trăsătura [+ sonoritate]: *sună*, menţinut şi în versiunea definitivă („Melancolic cornul *sună*", var. A^2, B, C^1, C^2) şi *răsună* „(Tînguiosul corn *răsună*", var. D; „Mîngăiosul corn *răsună*", var. E). Includerea

ample din textul lui Blaga sînt citate de Sextil Puşcariu, în *Limba română*, I, Editura Fundaţiilor, 1940, p. 87—88 şi de Perpessicius, în *vol. cit.*, p. 174—175. Despre geneza acestui text, vezi Alain Guillermou, *Geneza interioară a poeziilor lui Eminescu*, Iaşi, Junimea, 1977, p. 495—502. Din perspective diferite, analize la: D. Popovici, *Poezia lui Mihai Eminescu*, [Bucureşti], Editura Albatros, [1972], p. 274—275; Şt. Munteanu, *Structură stilistică şi armonie poetică. Cu referire la poemul Peste vîrfuri*, în *Limba română*, anul XVIII (1969), 3, p. 213—222.

[4] Observaţii teoretice despre necesitatea examinării variantelor, la Al. Niculescu, *Textul poetic*, în vol. *Între filologie şi poetică*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1980, p. 15—26.

[5] Considerat „epitet al melancoliei" de T. Vianu, *Epitetul eminescian*, în *Studii de stilistică*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1981, p. 161.

formei *răsună*, cu sugestii acustice mai puternice, era, în mare măsură, inevitabilă prozodic. Se asigura astfel o silabă în plus, necesară pentru a compensa dezechilibrul cantitativ al unităţilor silabice, provocat de sintagma cu subst. nearticulat (a se compara: *Melancolic cornul* cu *Tînguiosul corn*). La rîndul ei, această situaţie era creată de renunţarea la construcţia mai subtilă, cu epitet al verbului şi dislocare, în favoarea alteia, mai comune, cu epitet antepus, al substantivului. În finalul poeziei, în versul 8 din var. A^1 şi în versul penultim din toate celelalte versiuni, verbul *a suna* este reintrodus, dar într-un alt nucleu de semnificaţie. Şi sub acest raport, variantele pun în relief o structură unitară şi bine consolidată. Versul *Sună-mi, sună pîn la moarte* (var. A^2), cu imperativ repetat, este singurul cu formă şi rol de invocaţie. Var. anterioară (A^1) şi cele următoare impun un alt tip de secvenţă: verbul la viitor, cu auxiliar postpus, încadrat de adverbele *mai* şi *vreodată*, este integrat într-un enunţ interogativ: *Mai suna-vei tu vreodată / Pentru mine dulce corn?* (var. A^1, B şi cu o reamenajare, în chiasm, a componentelor versurilor, în var. C^1, C^2, D, E: *Mai suna-vei dulce corn / Pentru mine vreodată?*). Într-o asemenea ipostază contextuală, indicativul viitor pierde valoarea de mod al realităţii, funcţionînd ca echivalent al prezumtivului, marcă a incertitudinii.

Variantele B, C^1, C^2, D, E fac necesare cîteva observaţii cu privire la strofa a doua, care amplifică „motivul cornului": *Mai departe, mai departe / Mai încet, tot mai încet / Întristînd adînc de moarte / Sufletu-mi nemîngîiet* (var. B). În var. B, semnificaţia strofei nou introduse este relativ ambiguă, formal putînd fi subordonată fie, la distanţă, versului 1 *(Melancolic cornul sună)*, fie versului 4 *(Codru-şi bate frunza lin)*, din catrenul precedent [6]. Gramatical, strofa a doua, lipsită de verb (var. D, E) sau de verb predicativ (în var. B, C^1, C^2 versul 3 conţine un gerunziu), nu alcătuieşte o unitate sintactică autonomă, ci presupune un element regent şi un referent, cu actualizare anterioară. Comparativ cu var. B, în var. C^1, organizarea primei strofe suferă modificări cu însemnate implicaţii semantice asupra strofei următoare. Transformarea, care atinge în măsură neglijabilă structura enunţurilor, constă în primul rînd, în reordonarea versurilor. Astfel, versul *Melancolic cornul sună* este deplasat, din deschiderea strofei şi a poeziei, în încheierea primului catren. Consecinţa este posibilitatea de receptare neechivocă a strofei a doua, guvernată gramatical şi semantic de versul imediat precedent. Ea cuprinde o suită de determinări modale, care completează motivul „cîntecului de corn". O varietate de superlativ expresiv, format prin repetiţie, ca figură a insistenţei, evocă, în termeni care sugerează estomparea, ideea de spaţiu şi de intensitate a sunetului: *Mai departe, mai departe / Mai încet, tot mai încet.*

În sfîrşit, în var. B, C^1, C^2, următoarea determinare aparţine sferei morale, stabilind legătura între cîntecul cornului şi eul poetic. Cele trei variante pun în lumină două situaţii diferite sub raportul expresivităţii artistice. În versurile *Întristînd adînc de moarte/ Sufletu-mi nemîngîiet* (var. B, şi cu ordine inversă în var. C^1), se poate izola un grup lexical unitar semantic: *întristînd, moarte, nemîngîiet*. În var. C^2, omogenitatea semantică se fisurează: combinaţia de termeni, devenită incongruentă, produce o subtilă metaforă, bazată pe o figură de tipul paradoxului: *Sufletu-mi nemîngîiet / Îndulcind cu dor de moarte*. După o asemenea rezolvare elevată a ideii poetice care este, totodată, şi cea consacrată ca definitivă, remanierile din var. D şi E simplifică textul.

[6] Cf. şi exemplele date de W. Empson, *Şapte tipuri de ambiguitate*, Bucureşti, Editura Univers, 1981, p. 96—105.

Metafora inițială este înlocuită cu alta, de factură apozitivă, respectiv cu o comparație al cărei referent este „cornul" (*Cîntăreț nemîngîiet / Tinerețelor deșarte*, var. D; *Rătăcit, nemîngîiet / Ca un suflet fără parte*, var. E). Secvența comentată anterior reprezintă un alt nod tematic — „al *m o r ț i i*" — grefat pe motivul cornului și complementar acestuia; prefigurat în var. A^2, el individualizează rețeaua de semnificații a var. B, C^1, C^2.

Locul elegiei, cu notele sale particulare, este schițat de motivul *c o d r u l u i*, caracterizat de o serie restrînsă, dar în general unitară de termeni și de sintagme. Termenul *codru* se înregistrează în cinci variante; prima construcție ocurentă, singura de altfel (var. A^1), cu substantivul la plural, indică întindere și nedeterminare spațială („Lin din *codri* se coboară"). Versul este însă remodelat, într-o formulare sinecdotică, reluată fără modificări în patru dintre celelalte variante (*„Codru-și bate frunza lin)*, var. B, C^1, C^2, D, E. Alte două unități lexicale, *pădure* (var. A^2, iar în alternanță cu *codru* și în var. B) și *rariște* funcționează ca sinonime poetice. Informațiile suplimentare, care dau specificul cadrului natural sînt aduse de secvențe cu determinări atributive („Din pădurea *de arin*", var. A^2, B; „Printre ramuri *de arin*", var. C^1, C^2; „Dintre ramuri *de arin*", var. E sau, cu o atestare, impusă probabil de rimă, „rariștea *de brad*", var. D).

Concentrat într-un singur vers (*Peste vîrfuri trece lună)*, motivul *l u n i i* a fost semnalat și diferit interpretat în comentariile anterioare ale textului. Frapantă și neașteptată gramatical, prezența substantivului nearticulat „trece *lună*" a fost glosată fie ca artificiu stilistic, cu intensă capacitate de sugestie [7], fie ca licență poetică, generată de necesara eufonie, presupusă de realizarea rimei [8] *lună / sună* (var. A^2, B, C^1, C^2), *lună / răsună* (var. D, E). S-ar părea că este mai plauzibilă cea de a doua explicație, sobră, prudentă și, ca atare, mai avantajoasă, în măsura în care evită riscul unei „erori de ediție". În manuscrisele altor poezii eminesciene, se regăsește același vers, dar fără amintita „abatere gramaticală", forma *lună* fiind termen într-un cuplu de rimă perfectă (*Peste vîrfuri trece luna / Dă-mi o gură, numai una* [9]). Indiferent însă de factorul care a determinat selectarea substantivului nearticulat, în contextul restrîns al versului, dar și în cel mai larg, al întregului poem, acesta este unul dintre puținele elemente care alterează sobrietatea clasică a expresiei artistice din *Peste vîrfuri*. În plus, în seria variantelor, versul discutat nu ocupă, constant, același loc, în cadrul strofei; în var. A^2, B el este versul al treilea din primul catren ca apoi, în var. C^1, C^2, D, E să devină structura de deschidere a strofei și a poeziei. Poziția „forte" accentuează caracterul insolit al sintagmei cu substantiv nearticulat; această impresie este mult mai ștearsă în variantele precedente, unde forma lună era aproape previzibilă, prin atracție cu verbul *sună* care, încheind primul vers (*Melancolic cornul sună)*, fixa și o anumită formulă fonetică a rimei.

---

[7] D. Popovici, *op. cit.*, p. 274—275; „Sensul partitiv pe care îl capătă într-o structură ce nu poate fi gîndită partitiv provoacă sentimentul de îndepărtare în ideal" (p. 275). Cf., în același sens, dar cu privire la alte exemple, D. Irimia, *Limbajul poetic eminescian*, Iași, Junimea, 1979, p. 105—107. Vezi și V. Sofroni, *Valoarea stilistică a nedeterminării în poezia lui M. Eminescu*, în *Analele Universității Iași* (serie nouă), secțiunea III, e *Lingvistică* tom, XVIII, 1972, p. 69—70.

[8] Șt. Munteanu, *lucr. cit.*, p. 219.

[9] M. Eminescu, *Opere*, vol. III, *ed. cit.*, p. 200.

Aceste nuclee tematice explicite circumscriu universul naturii, definit prin cîteva repere: *timp* („nocturn"), *loc* („silvestru"), *atmosferă* („elegiacă", dominată de un accesoriu romantic — *melancolic glas de corn*). Aparența de pastel, detectabilă la o „lectură de suprafață", nu reprezintă însă esența poeziei. Ca mesaj poetic și ca modalitate de compoziție, cu intersectări de linii tematice independente, dar complementare, *Peste vîrfuri* amintește de tehnica rafinată a contrapunctului, adevărata factură a textului fiind decisă de motivul implicit al *iubirii*. În acest sens, gramatical și semantic, esențiali sînt factorii de ambiguitate. Astfel, ipoteticul dialog se angajează între interlocutori cu statut greu de precizat: dacă destinatarul este sau cel puțin pare a fi „cornul de vînătoare", emițătorul versurilor adresate nu poate fi clar decodat. Punctul cel mai important de ambiguitate îl constituie versurile: *De ce taci cînd fermecată / Inima-mi spre tine-ntorn?* (var. B, C^1, C^2, D, E), unde adj. *fermecată* permite o dublă interpretare: ca atribut sau ca element predicativ suplimentar, ceea ce ar indica însă un locutor feminin. Ultima ipoteză este confirmată numai prin apelul la „o informație filologică suplimentară" [10]. Var. E (cca. 1877, în redactarea sa ultimă, și /e/ cca 1876) sînt fragmente din rolul personajului Anna, din textul dramatic *Bogdan-Dragoș* [11], mai exact dintr-un monolog, exteriorizare a sentimentelor de melancolie, provocate Annei de o iubire incertă. Așadar, cornul primește o conotație specială, indicîndu-l prin metonimie [12], pe Bogdan. Desigur, aceste determinări și relații contextuale se pierd pentru fiecare dintre celelalte variante, devenite texte autonome. Chiar și în această situație, lectorul presupune existența unui motiv erotic, adiacent celor explicite și al cărui specific este identitatea imprecisă a partenerilor dialogului poetic.

Ordonarea motivelor în interiorul poeziei urmează o anumită linie, comentată de fineță de D. Popovici; din suita mai amplă a observațiilor, reținem ideea: „Peisajul inițial, imens, se restrînge progresiv și se spiritualizează" [13]. Această remarcă subliniază una dintre trăsăturile de construcție a textului, posibil de identificat în toate variantele: structură binară, bazată pe relația „natură" / „om" [14]. Cadrul natural, explicit, este conturat, în general, prin gradații descendente [15] (*codru, vale, creangă, valuri, isvoară*, var. A^1; *lună, codru, frunza, ramuri de arin, creangă, valuri, isvoară*, var. C^1; *luna, codru, frunză, ramuri de arin*, var. C^2, E; *lună, rîu, rarișlea de brad*, var. D). Sfera umanului, mai interiorizată și mai nedefinită, se constituie prin asocierea unor motive explicite și implicite și are drept procedeu compozițional esențial intervenția adresată, respectiv o varietate de dialog virtual, incomplet sau de monolog liric. Secvența adresată, cu alternanța formelor verbale și prono-

[10] Al. Niculescu, *Structură pronominală și atitudine lirică în poezia lui M. Eminescu*, în *vol. cit.*, p. 39.

[11] Observații la: Perpessicius, în M. Eminescu, *Opere*, vol. III, p. 176; D. Popovici, *op. cit.*, p. 276; A. Guillermou, *op. cit.*, p. 500; Șt. Munteanu, *lucr. cit.*, p. 214; *Al. Niculescu, Structură pronominală și atitudine lirică în poezia lui M. Eminescu*, în *vol. cit.*, p. 39. Acest monolog este, în fapt, prima versiune a viitoarei poezii de sine stătătoare.

[12] Interpretare propusă de Al. Niculescu, *ibidem*, p. 39.

[13] D. Popovici, *op. cit.*, p. 274.

[14] Vezi și Al. Niculescu, *Structură pronominală și atitudine lirică în poezia lui M. Eminescu*, în *vol. cit.*, p. 39.

[15] Vezi și D. Popovici, *op. cit.*, p. 275.

minale de pers. I și a II-a [16] stabilește cea de a doua opoziție binară din elegie și cunoaște o dublă modalitate de reprezentare: cu atestare unică, în var. A^2, este adresarea imperativă *(Sună-mi, sună pîn la moarte / Melancolic glas de corn)*; toate celelalte versiuni impun enunțul interogativ, cu valoare dubitativă, care, plasat în încheierea poeziei (cu excepția var. A^1), consolidează sentimentul enigmatic de nostalgie erotică *(Mai suna-vei dulce corn / Pentru mine vreodată?)*.

În ceea ce privește compoziția elegiei, cu variantele ei, unul dintre cele mai interesante aspecte este cel al „intertextualității". În general, la Eminescu, se pot izola sintagme, versuri sau chiar șiruri de versuri „migratoare", reluate în texte diferite, în redactări asemănătoare, deseori identice. Integrarea lor într-un alt context le conferă însă, de fiecare dată, o nouă valoare poetică, iar *Peste vîrfuri* ilustrează o dată în plus acest procedeu, curent în creația eminesciană. Cîteva exemple în acest sens: versul *Peste vîrfuri trece lună* se regăsește în variante ale poeziei *Lasă-ți lumea (Peste vîrfuri trece lună; Peste codri trece lună; Peste vîrfuri trece luna)* [17]. De asemenea, Perpessicius cita o strofă întreagă din var. A a *Poveștii teiului* care se suprapune, în mare parte, peste prima strofă din *Peste vîrfuri (Peste vîrfuri trece lună / Plîng isvoarele la vad / Iar din rarișteа de brad / Tînguiosul corn răsună* [18]). „Motivul cornului", prezent și în alte poeme, se actualizează în formulări puțin schimbate: de ex., determinarea *Mai departe, mai departe / Mai încet, tot mai încet* apare, cu ordine inversă a versurilor, în *Povestea teiului*. Uneori, „intertextul" este de dimensiuni mult mai largi. O suită de cinci strofe (dintre care trei repetate aproape identic) dintr-o scurtă variantă a poemului *Călin* (ms. 2283,153 v.) [19] prezintă mari asemănări cu *Peste vîrfuri*, în var. A^1. Semnalînd această relație, A. Guillermou considera fragmentul din *Călin* drept „o primă schiță coerentă a poeziei *Peste vîrfuri*" [20].

Structura limbajului figurativ este, în ansamblu, omogenă, în cele șapte variante ale poeziei. Rafinamentul stilistic, propriu creațiilor eminesciene de maturitate, provine și în acest text dintr-o anumită componență și utilizare a inventarului de figuri de stil. Figurile ocurente, în general simple, sînt, cu mici excepții, aceleași în toate versiunile elegiei: epitete ornante și, mai ales, personificatoare, personificări [21] (în ipostaza de trop dominant, extins la majoritatea elementelor din seria „inanimat"), invocație sau interogații retorice. O secvență mai dezvoltată, cu valoare metaforică, se înregistrează, în realizări diferite, în două dintre ultimele variante (C^2, D). Stilistic, un detaliu aparte se constată pe plan sintactic. Astfel, sintaxa frazei se distinge prin simplitate, efect al predominanței raportului de coordonare, existent între propoziții principale; sintaxa propoziției relevă însă tendința către topica bazată pe inversiune, ceea ce determină reliefări, uneori neașteptate, ale părților constitutive ale enunțurilor.

[16] Analiză a sistemului pronumelor din *Peste vîrfuri*, la Al. Niculescu, *Structură pronominală și atitudine lirică în poezia lui M. Eminescu*, în *vol. cit.*, p. 38—47, passim.

[17] M. Eminescu, *Opere*, vol. III, *ed. cit.*, p. 188, 190, 200.

[18] *Ibidem*, p. 175.

[19] M. Eminescu, *Opere*, vol. I, București, 1939, p. 429—430.

[20] A. Guillermou, *op. cit.*, p. 496.

[21] Despre specificul personificării în lirica eminesciană, vezi Mihaela Mancaș, *Limbajul artistic românesc în secolul al XIX-lea*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 221—224.

Încheiem analiza textuală a variantelor elegiei *Peste vîrfuri* cu cîteva observații privitoare la prozodie. Toate cele șapte versiuni au versuri scurte, de 7—8 silabe, grupate în catrene. În interiorul acestora însă, ordonarea versurilor înregistrează schimbări importante, iar una dintre consecințele regrupării lor apare la nivelul rimei. Astfel, rima încrucișată, *abab* (cu alternanța accentuală oxiton / paroxiton, deci rimă feminină / masculină și a versurilor de 8—7—8—7 silabe, din var. A^1, A^2, B este înlocuită, în var. C^1, C^2, D, E, cu rimă îmbrățișată *abba*; ca atare, în cadrul strofei, versurile de 8 silabe, cu rimă feminină, formează chenarul catrenului. În același timp, toate variantele relevă un procedeu specific eminescian și anume includerea, în poziție de rimă, a unor termeni din fondul lexical arhaic sau regional (*întorn* [22], var. A^1, A^2, B, C^1, C^2, D, cu dublă ocurență în var. A^1, ca element component al rimei identice *corn — întorn / se'ntorn — corn; isvoară*, var. A^1, C^1, *farmă*, var. A^1, C^1; *nemîngîiet*, var. B, C^1, C^2, D, E).

*

Această schiță de lectură a poeziei *Peste vîrfuri* relevă una dintre ipostazele posibile ale procesului de constituire a unui text poetic. Variantele, chiar dacă sînt solidare și continui tematic, compozițional și stilistic, indică faze distincte din „istoria" textului definitiv; totodată, autonomia lirică a acestuia are drept sursă diversele „soluții" cuprinse în setul de manuscrise primare, intermediare. Geneza poemului *Peste vîrfuri* pune în lumină operațiile de selecție și de asamblare a cîtorva motive poetice, precum și treptata decantare, în manieră clasică, a expresiei artistice.

[22] Despre același exemplu, vezi G. I. Tohăneanu, *Prestigiul stilistic al rimei*, în vol. *Expresia artistică eminesciană*, Timișoara, Facla, 1975, p. 200.

Studiul limbii şi culturii române la Universitatea Statului Ohio, Columbus (S.U.A.)

MIRCEA BORCILĂ

Programul de studii româneşti din cadrul Departamentului de limbi şi literaturi slave şi est-europene, de la Universitatea Statului Ohio, din Columbus, S.U.A., este un program mai „tînăr" în raport cu cele similare din S.U.A. sau Marea Britanie, despre care am avut prilejul să scriem anterior (de ex., cele de la Universitatea Statului Washington, din Seattle, Universitatea Rochester şi „Cornell University", din Statul New York, Universitatea din Portland, Oregon, Universitatea din Londra, „School of Slavonic", şi Universitatea din Cambridge). Predarea sistematică a limbii şi culturii române a început la Columbus doar din 1974 — mai întîi în cadrul Departamentului de limbi şi literaturi romanice şi, din 1979, în actualul Departament. În acest scurt răstimp, noul Program a reuşit să se dezvolte, însă, impetuos şi să se impună, astăzi, fiind cel mai extins cadru de predare a limbii şi culturii române în sfera anglo-saxonă şi unul din cele mai active focare de studii româneşti din afara ţării.

Succesul neobişnuit al acestui Program poate fi explicat, credem, dacă se iau în considerare mai ales trei factori: *(1)* rezolvarea optimă a problemei statutului academic al cursurilor de limbă şi cultură română şi a condiţiilor materiale şi umane necesare predării; *(2)* orientarea foarte largă a obiectivelor Programului şi înscrierea lui în perspectiva realizării practice şi eficiente a unei comunicări interculturale; *(3)* colaborarea fructuoasă cu diverse instituţii şi personalităţi din S.U.A. şi din România.

Cel dintîi factor trebuie considerat fără îndoială, şi de data aceasta, ca fiind determinant. Aşa cum, în cazul celorlalte centre menţionate, promovarea studiilor româneşti a fost legată, în primul rînd, de activitatea şi iniţiativele profesorilor fondatori — Alphonse Juilland şi James E. Augerot, Frederic B. Agard, Charles Carlton, Eric D. Tappe şi regretatul Paul Vehvilainen —, în cazul de faţă meritul principal trebuie să i se atribuie profesoarei de origine română Rodica Boţoman. Licenţiată în română şi franceză, cu un doctorat în literatură comparată la Paris, Sorbonne, prof. Rodica Boţoman şi-a dedicat, timp de aproape un deceniu, întreaga activitate întemeierii şi consolidării Programului, reuşind să-şi cîştige, prin rezultatele dobîndite în această privinţă, un binemeritat prestigiu în comunitatea universitară americană [1]. Întregul proiect a fost orientat, de la început, într-o perspectivă care s-a dovedit realistă şi fecundă. În condiţiile unei universităţi cu 55 000

[1] Consemnăm aici două dintre distincţiile pedagogice acordate de Universitatea Statului Ohio: în 1979 — „Outstanding Teaching Award"; 1981 — „Alumni Award for Distinguished Teacher".

de studenţi, dintre care doar circa 550 sînt înscrişi în cadrul Colegiului de ştiinţe umaniste, limba română trebuia să pătrundă, mai întîi, şi să se dezvolte între limbile facultative, să se impună apoi între limbile străine obligatorii (cu predare pe timp de un an) şi numai treptat, printr-o lărgire continuă a numărului de studenţi, să-şi consolideze baza necesară pentru selecţia şi dezvoltarea ulterioară a unor studii mai avansate şi specializate. Cu energie şi perseverenţă, şi — mai ales — prin perfecţionarea unei metode de lucru proprii, acest prim obiectiv a fost realizat în mod exemplar. După doi ani de funcţionare ca disciplină facultativă, limba română îşi schimbă statutul şi din 1976 se înscrie în grupul de limbi străine obligatorii, ca şi celelalte limbi romanice. Din acest moment, numărul studenţilor creşte vertiginos, ajungînd ca, din 1979 pînă azi, să se cifreze, *în fiecare an*, în jur de *150*, ceea ce reprezintă o creştere de 300% în raport cu totalul studenţilor înscrişi la română în S.U.A., şi care constituie, probabil, un record neegalat, astăzi, în afara României [2]. Trebuie subliniat că această performanţă a fost obţinută în condiţiile unei exigenţe maxime, care situează media notelor acordate la română cu mult *sub* media generală a cursurilor de limbă şi a altor discipline paralele şi care face ca aproape o cincime din numărul total al studenţilor înscrişi să nu „reziste" pînă la examenul de la sfîrşitul anului (la acest nivel, testele şi examenele se dau, aici, săptămînal). Afluenţa masivă a studenţilor la cursurile de limba română (care depăşeşte considerabil pe cea de la alte limbi romanice sau slave) a devenit, în aceste condiţii, un adevărat „fenomen românesc", comentat şi popularizat abundent în mediile universitare şi în organe de presă [3]. După cum demonstrează, însă, absolut convingător aceste sondaje, „fenomenul" nu poate fi pus în legătură cu factori de natură exterioară sau conjuncturală (aşa, de exemplu, numărul studenţilor americani de origine română care frecventează aceste cursuri este cu totul nesemnificativ), ci el trebuie explicat, în primul rînd, prin „personalitatea profesoarei" şi „modul de abordare propus" — aspect esenţial asupra căruia va trebui să revenim. Remarcăm, pentru moment, că marele succes al cursurilor elementare a impus, în mod firesc, necesitatea extinderii cadrului administrativ şi organizatoric al predării. Acest al doilea pas în dezvoltarea Programului de română a putut fi realizat numai datorită sprijinului generos al conducerii Universităţii, al Colegiului de ştiinţe umaniste şi, în primul rînd, al profesorului Leon Twarog, şeful Departamentului de limbi şi literaturi slave şi est-europene şi directorul Centrului de cercetări est-europene. Beneficiind de acest context favorabil, cursurile au putut fi extinse şi diversificate treptat, astfel încît, în acest an, s-a ajuns să fie înscrise în planurile de învăţămînt ale Departamentului nu mai puţin de 7 cursuri diferite de limbă şi cultură română. Pentru acoperirea necesităţilor de predare a fost angajat, prin concurs, în mai 1982, un nou cadru didactic — prof. Julie Donat, licenţiată în filologie romanică, cu un doctorat la Rutgers University, New Jersey (1978) — şi s-a apelat la aportul permanent al unui profesor invitat din România, prin Programul Fulbright. Această extindere şi diver-

[2] Cifrele înscrierilor în anul I de studii la limba română: 1974/1975 — 20; 1975/1976—22; 1976/1977 — 45; 1977/1978 — 76; 1978/1979 — 109; 1979/1980 — 135; 1980/1981 — 140; 1981/1982 — 150; 1982/1983 — 150.

[3] Pe baza răspunsurilor la un chestionar special, adresat recent celor 150 de studenţi ai Programului de limbă română, Lisa Holstein, director la *Editorial Projects, The Ohio State University*, propune o amplă explicaţie a acestui „fenomen", în articolul *Romanian Studies in The United States*, în *Sinteza*, nr. 55, 1983, p. 85—88.

sificare este însoțită, în același timp, de o consolidare a studiilor românești la toate nivelele. Cursurile de nivel elementar și intermediar dispun, acum, de un manual auxiliar propriu, un „basic reader" [4], iar manualul principal și o introducere în cultura română sînt în curs de elaborare în cadrul Programului. Toate acestea au permis ca, din acest an, să se instituie oficial, la Ohio State University, specializarea în limba română ca disciplină secundară.

Un al doilea factor major care a concurat la succesul de pînă acum al studiilor românești la Columbus trebuie descifrat în „modul de abordare" la care ne-am referit, deja, tangențial. Este vorba de orientarea concretă a obiectivelor Programului în funcție de exigențele și imperativele actuale ale realizării unei comunicări interculturale. Această orientare a fost imprimată de la început și a prezidat asupra tuturor activităților desfășurate aici — de la cercetarea științifică și complexul de activități didactice, pînă la manifestările mai specifice de natură cultural-artistică. Nu putem insista, în acest context, asupra celui dintîi aspect. Cercetările literare românești inițiate la această Universitate de prof. Rodica Boțoman se centrează, cu prioritate, asupra unor figuri și fenomene de interferență culturală. În această perspectivă se înscriu, în primul rînd, contribuțiile sale la reconsiderarea personalității complexe a lui Peter Neagoe, al cărui profil apare conturat comprehensiv ca exponent al spiritualității românești în „lumea nouă" [5]. În aceeași direcție converg și explorările asupra fondului folcloric românesc al prozei lui Panait Istrati, editarea în limba engleză a poeziei de tinerețe a lui Eugen Ionescu sau contribuțiile mai recente la situarea unor dimensiuni ale poeziei de limba română și ale prozei românești contemporane între coordonate mai largi, interculturale [6]. În acord cu orientările metodologice curente, inițiatoarea și coordonatoarea Programului a conceput, însă, chiar predarea limbii, *la orice nivel*, ca subordonată unor asemenea obiective. Participînd la dezbaterile pedagogice de specialitate, prof. Rodica Boțoman a demonstrat convingător, pe baza propriei experiențe de la Ohio State University, modul cum situația specială a unor limbi mai puțin cunoscute în mediul american, cum este limba română, poate fi transformată dintr-un handicap într-un avantaj [7]. În condițiile unei absențe relativ mai pronunțate de informație culturală românească

[4] Rodica Boțoman, Donald E. Corbin și E. Garrison Walters, *Îmi place limba română*, Columbus, Slavica, 1982, 199 p.

[5] Aceste contribuții sînt sintetizate în teza sa de doctorat *Peter Neagoe, écrivain roumain au Nouveau Monde*, Paris, Sorbonne, 1980 (o versiune ulterioară urmează a fi publicată de Editura Științifică și Enciclopedică). Dintre articolele publicate independent și necuprinse, decît parțial, aici, consemnăm: *Anna Neagoe*, în *Romanian Sources* (University of Pittsburgh), vol. 3, part 2, 1977, p. 36—39; *Peter Neagoe's Relations with the American Expatriate Movement in France*, în *Miorița. Journal of Romanian Studies* (University of Rochester), vol. V, 1978, No. 3, p. 163—171; *Le village comme paradis perdu: Neagoe, écrivain régionaliste*, în *Ethnologica* (București), 1981, p. 57—65.

[6] Cf. *Folklore motifs in Panait Istrati's fiction*, în *Yearbook of Romanian Studies*, R.S.A.A., vol. I, 1976, p. 6—12; Panait Istrati, în *Romanian Sources*, vol. III, part 1,1977, p. 28—30; *The Mythical and Legendary Dimensions of Panait Istrati's Character in the „Tales of Adrian Zograffi"* (în colaborare cu J. Wilburn), în *Miorița*, vol. V, 1978, No. 1, p. 60—72; *The Poetic Return: Variations on a Theme by Three Romanian Poets Abroad*, *ibidem*, vol. VIII, 1983, No. 1—2, p. 1—13; *Between Myth and Reality: The Novels of Dumitru Radu Popescu*, în *Dialogue* (Montpellier), 1982, No. 2 (sub tipar).

[7] Acest mod de abordare a fost prezentat cu diverse ocazii, în sesiuni științifice și articole în reviste de specialitate (cf., de ex., R. Boțoman și D. E. Corbin, *A Flexible, Multi-skill Approach to Communication in Elementary Romanian*, în *Balkanistika*, vol. VI, 1980, p. 74—87; R. Boțoman, *Creating a Cultural Context for Beginning Language Students: The Romanian Experience*, în *Journal of Chinese Language Teachers Association*, vol. XVIII, 3, 1982 ș.a.).

— în raport cu situaţia altor limbi romanice, de exemplu —, integrarea unor elemente de natură culturală în procesul de predare a limbii poate fi facilitată de curiozitatea şi interesul studenţilor pentru o arie şi o cultură europeană puţin cunoscută de ei. Astfel, chiar lecţiile obişnuite de predare a limbii la nivel elementar devin o adevărată „experienţă românească", întrucît ele sînt organizate în aşa fel încît să introducă studentul în atmosfera şi convenţiile culturale caracteristice: de la salut şi modul de adresare, pînă la ceea ce specialiştii numesc „capsule" şi „grefe" culturale, obiecte, imagini, diapozitive, „schiţe" şi dramatizări ale „şocului cultural" etc. O elocventă ilustrare a acestei concepţii didactice este oferită şi în manualul-culegere de texte *Îmi place limba română* (vezi *supra* nota 4). Realizat în colaborare cu D. E. Corbin, specialist în pedagogia limbilor, şi cu E. Garrison Walters, titularul cursului de istorie est-europeană şi unul dintre cei mai buni cunoscători americani ai culturii noastre, acest manual este, de fapt, cel dintîi „basic reader" de română conceput integral pe acest principiu. Prin selecţia şi construcţia textelor, prin structurarea multiplelor exerciţii, el urmăreşte, sistematic, să „stimuleze curiozitatea" şi să „furnizeze informaţia culturală" necesară unei interacţiuni verbale (minimale) *reuşite* în mediul limbii-ţintă [8]. Am dori să subliniem, aici, doar, că — după opinia noastră — meritul principal al lucrării rezidă în felul cum ştiu autorii să selecteze şi să prezinte numai acele elemente de informaţie culturală care pot cataliza un interes *real* şi *imediat* din punctul de vedere al studentului american de azi. Trebuie remarcat, pe de altă parte, că — încă din anul I de studiu şi în condiţiile unui număr redus de ore de predare (o oră pe zi) — prof. Rodica Boţoman a afectat o zi pe săptămînă unor lecţii speciale de iniţiere în cultura română. În aceste lecţii, se prezintă, *în engleză*, cel mai adesea de către specialişti din afara programului, diverse aspecte, momente şi personalităţi ale istoriei şi culturii române (sem. I: „România tradiţională"; sem. II: „România modernă"; sem. III: „România contemporană"). Între specialiştii americani invitaţi să conferenţieze, se cuvine a fi amintiţi, în primul rînd, prof. E. Garrison Walters, George Kalbouss, Mateja Matejic şi Jane Cottrell de la Ohio State University, prof. Michael Impey de la Universitatea Kentucky, prof. C. Dumitriu de la Akron University, prof. Radu Florescu de la Boston College ş.a. Temele prezentate au acoperit probleme ca: *Originea limbii şi a poporului român, Problema continuităţii, Figuri şi momente din istoria medievală a României, Capodopere ale artei folclorice româneşti, Adevăr şi legendă în receptarea culturii române de către străini, Mihai Eminescu în contextul romantismului european, Personalităţi româneşti de prestigiu internaţional, Sistemul educaţional în România* etc. Efectul deosebit al acestor „lecţii" a fost asigurat şi prin organizarea lor atractivă sub formă de dezbateri, „mese rotunde" prezentări de diapozitive, filme etc. Entuziasmul cu care au răspuns studenţii a condus la întemeierea unui „Club" românesc, încă din 1975, în cadrul căruia manifestările de această natură au putut fi mult îmbogăţite şi diversificate, dincolo de sfera universitar didactică. Acest „Club", care numără în prezent 130 de membri, organizează, periodic, manifestări şi spectacole cultural-artistice de succes, între care merită menţionate cele prezentate cu ocazia zilei de 24 ianuarie (în 1982, cu participarea Bibliotecii Române din New York şi a Ambasadei Române din Washing-

[8] R. Boţoman, D. Corbin, E. Garrison Walters, *op. cit.*, p. I. Cf. o discuţie mai amănunţită a cărţii în recenzia din acest volum, *infra*, p. 593 — 595.

ton DC) sau a sărbătorilor tradiţionale de iarnă şi primăvară. Punctul forte al „Clubului" şi al acestor manifestări, în general, îl constituie, fără îndoială, ansamblul de dansuri folclorice „Haiducii" — fondat de dr. Craig Packard — care întreprinde, constant, turnee şi în alte centre din S.U.A., iar în 1978, la invitaţia Asociaţiei „România", a efectuat un reuşit turneu prin mai multe oraşe din ţara noastră.

În sfîrşit, o a treia dimensiune majoră a promovării studiilor româneşti la Columbus este constituită de relaţiile stabilite, pe diverse planuri, cu alte universităţi americane unde se studiază limba română şi cu alte instituţii şi personalităţi din S.U.A. şi din România. Pe lîngă aspectul consemnat deja al schimburilor interuniversitare în prezentările lecţiilor de cultură, trebuie menţionată aici participarea şi afirmarea Programului de la Ohio State University în cadrul Societăţii de Studii Româneşti — organizaţie profesională care reuneşte pe toţi profesorii şi cercetătorii americani interesaţi în studiul limbii şi culturii române. Astfel, directoarea Programului de aici face parte din Biroul de conducere al Societăţii din anul 1980, iar în 1977 şi 1981 sesiunile anuale de lucrări ale acestei Societăţi au fost organizate la Columbus, sub auspiciile Programului de limba română, ale Colegiului umanistic şi ale Centrului de cercetări est-europene. Ca o recunoaştere a activităţii desfăşurate în acest cadru şi a prestigiului de care se bucură în mediul universitar american, în acest an prof. Rodica Boţoman a fost aleasă preşedintă a Societăţii de Studii Româneşti din S.U.A. Deosebit de fructuoase s-au dovedit, pînă în prezent, şi relaţiile Programului cu diverse instituţii şi personalităţi româneşti. Între acestea trebuie menţionate, desigur, mai întîi, Biblioteca Română din New York şi Biblioteca Centrală Universitară din Bucureşti, care au oferit un preţios sprijin material, cărţi, diapozitive, filme şi alte materiale documentare. Între personalităţile din România care au conferenţiat în cadrul Programului trebuie menţionaţi Ştefan Pascu, Em. Condurachi, Cornelia Bodea, Iosif Kovács, Virgil Cândea, Miţura Arghezi, Sever Trifu, Iosif Bîta. În 1980 a funcţionat ca lector invitat, în cadrul Programului Fulbright, Ioan Creţiu, de la Catedra de limbă engleză a Universităţii din Cluj-Napoca. În 1981 şi 1982, pe lîngă lectorul român, au prezentat, de asemenea, conferinţe cîteva personalităţi reprezentative pentru mişcarea culturală românească actuală. Astfel, la începutul acestui an universitar, prof. dr. Mircea Maliţa, ambasadorul R.S. România în S.U.A., a vorbit celor 150 de studenţi ai Programului şi unei audienţe mai largi despre relaţiile culturale româno-americane în trecut şi astăzi şi despre perspectivele dezvoltării lor în viitor. Dr. Romulus Vulcănescu, redactorul-şef al revistei *Ethnologica*, a susţinut două conferinţe, însoţite de diapozitive, în probleme de antropologie şi etnologie românească (*Aspects of Romanian Mythology* şi *Romanian Popular Masks*). În domeniul studiilor literare, criticul Mircea Tomuş, redactor-şef al revistei *Transilvania*, a prezentat stadiul actual al traducerilor americane din poezia română (*100 years of Romanian Poetry in a recent American Anthology*). Aceste contribuţii au marcat, evident, nu doar începutul unui nou an academic, ci şi al unui nou nivel de afirmare a studiilor româneşti de aici.

Factorii consemnaţi pot oferi, credem, dincolo de un profil sumar al Programului de limbă şi cultură română de la Ohio State University [9], o explicaţie firească pentru aşa-numitul „fenomen românesc" de la Columbus. Dacă raţiunea supremă a învăţării şi predării unei limbi străine este aceea de a reflecta şi cultiva curiozitatea intelectuală a tinerilor faţă de o altă cultură şi simpatia faţă de poporul care a creat-o, atunci putem vedea în „fenomenul" de la Columbus manifestarea întîlnirii fericite a unor factori subiectivi şi obiectivi care exprimă momentul actual al deschiderii reciproce între cultura română şi cea americană. Şi putem spera, în acelaşi timp — împreună cu Mircea Maliţa, eminentul oaspete al acestui Program —, în şansele, posibilităţile de dezvoltare şi „roadele" acestor studii româneşti, în viitor, pentru relaţiile dintre cele două culturi şi popoare.

(Columbus, noiembrie 1982)

[9] Informaţii suplimentare asupra acestui Program furnizează I. Creţiu, în *Tribuna României*, IX, 1 februarie 1980, nr. 174, p. 2; Dan Medeanu, *ibidem*, IX, 1 octombrie 1980, nr. 190, p. 2.

Poetica legendei (I)

SILVIU ANGELESCU

Între dificultăţile de natură terminologică pe care le-a înregistrat folcloristica se înscriu şi cele ridicate de numele acordat categoriei de povestiri populare recunoscute astăzi ca *legende*. Nu sîntem, cum s-ar părea, în faţa unei probleme de ordin secundar; gruparea unei clase de obiecte sub un nume — în cazul nostru naraţiuni populare cu un aspect distinct — îşi află motivaţia în raţiuni de sistem şi metodă. Actul denumirii presupune cel puţin *intenţia* unei intervenţii ordonatoare în realitatea haotică a lucrurilor, disciplinată prin decupaje şi re-grupări ale obiectelor în baza unor criterii ce pornesc de la sesizarea unor caracteristici comune.

Nu intră în intenţia noastră să comentăm ezitările folcloristicii legate de obligaţia de a izola, prin denumire, legenda în cadrele mai largi ale prozei populare. „Legendă" este astăzi un termen uzual, în ciuda improprietăţilor şi imperfecţiunilor sale. Ne vom opri însă asupra unui aspect important în felul său: termenul este necunoscut mediilor *folclorice*, circulaţia sa fiind restrînsă la studiile de *folcloristică*. Denumirea este impusă de un *alt tip de conştiinţă* decît cel care a creat obiectul numit astfel. Conştiinţa folclorică nu face deosebirea terminologică între diferitele forme de naraţiune. Basmul, legenda, snoava, povestirea circulă, în folclor, sub acelaşi nume — *poveste* [1].

Motivul pentru care domeniul-subiect, folcloristica, a intrat în acest conflict terminologic cu domeniul-obiect, folclorul, pleacă de la observaţia *cercetătorului* cu privire la insuficienţele denumirii folosite de *creator*. „Povestea" este resimţită a fi o realitate literară mult prea diferită în interiorul ei pentru a rămîne între frontiere atît de laxe. Din această cauză au fost trasate noi diviziuni prin disocierea „poveştii" în cîteva categorii distincte: basmul, legenda, povestirea, snoava.

Înlocuirea numelui mai vechi, *tradiţie*, prin cel folosit astăzi, legendă, se explică prin intenţia folcloristicii de a semnala valoarea estetică a obiectului în cauză. Spre deosebire de termenul *tradiţie*, numind şi obiecte sau activităţi din afara esteticului — tradiţia juridică a vechilor obiceiuri, de exemplu —, cel de al doilea termen, *legendă*, înlătură confuziile posibile prin aplicarea numai asupra unor obiecte estetice de un anume tip.

Lucrările preocupate de aspectul de sistem al literaturii orale [2] includ *legenda* în ansamblul mai larg al naraţiunilor orale în proză, alături de *basm*,

---

[1] Cf. Ovidiu Bîrlea, *Folclorul românesc*, Bucureşti, Editura Minerva, 1981, p. 45.

[2] *Istoria literaturii române*, vol. I, ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1970, p. 90—95; Gh. Vrabie, *Folclorul, obiect, principii, metodă, categorii*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1970, p. 327—375, Mihai Pop —

povestire și *snoavă*. Implicit sau explicit, acest mod de a proceda echivalează cu încercarea de a stabili un *gen proxim* prin recunoașterea unor caracteristici comune tuturor speciilor amintite. Pentru a delimita accepția sub care introducem în discuție noțiunea de gen proxim vom enumera cîteva:

— *Perspectiva epică* sau modul propriu speciilor amintite de a imagina existența ca pe o succesiune ordonată de evenimente, o devenire pe care povestirea încearcă să o facă sesizabilă.

— *Structura monologică*, numind particularitatea de organizare logică a întregii construcții epice în jurul unicului centru ordonator reprezentat de eul epic, disimulat în persoana naratorului. Structura monologică, prin forța convenției pe care o impune, presupune, fără îndoială, modalități diferite de realizare a efectelor estetice față de, spre exemplu, structura dialogică a dramei.

— Folosirea narațiunii ca procedeu fundamental, de natură să „traducă" întîmplarea relatată într-o succesiune de momente ale căror semnificații, întrețesute, dezvoltă sensul simbolic al povestirii, ca modalitate de reflectare a realității într-o conștiință.

Caracteristicile enumerate, cărora le-am mai putea adăuga și altele, reprezintă un sistem de apropieri în cadrul mai larg al speciilor prozei populare.

Prin opoziție însă, poate fi remarcat și un sistem concurent, al îndepărtărilor, de la care pornind devine posibilă degruparea și ordonarea formelor de proză populară în noi ansambluri semnificative, trasate din perspectiva *diferențelor specifice*. Identificarea formulei poetice proprii fiecăreia dintre speciile prozei populare ar reprezenta o operație dificil de imaginat fără sprijinul elementelor furnizate de studiul diferențelor specifice. Demersul se impune în măsura în care constatăm în lucrările consacrate legendei o anume grabă în a o plasa fie în aria basmului, fie în cea a povestirii, sub motivul că nu deține o formulă poetică proprie, ci se mulțumește să împrumute procedeele acestora, punîndu-se, adică, față de ele în situația unei rude sărace [3].

Nerecunoașterea unei formule poetice proprii, în cazul legendei, rămîne o situație nejustificată din punct de vedere logic. Dacă acordăm categoriei *o funcție specifică* și *un efect estetic*, diferite de cele ale basmului și ale povestirii, cum am mai putea crede că sînt consecința unor elemente „împrumutate" de la celelalte specii ale prozei populare, cărora le recunoaștem funcții și efecte estetice *distincte?*

Expedierea problemei prin soluția comodă a împrumutului dă naștere, cum se vede, la nedumeriri care nu pot fi înlăturate decît convenind că elementele „împrumutate" sînt *reorganizate* de legendă. Ajungem însă, în felul acesta, în punctul opus afirmației de la care am pornit. A recunoaște legendei aptitudinea de a *reorganiza* elementele pe care le împrumută înseamnă a-i recunoaște proprietatea unei *convenții estetice*. În plus, rămîne de lămurit problema *împrumutului* despre care, concret, nu aflăm în ce constă. Ce ele-

— Pavel Ruxăndoiu, *Folclor literar românesc*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1976, p. 249—278; Barbu Teodorescu — Octav Păun, *Folclor literar românesc*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1967, p. 239—242; Ovidiu Bîrlea, *Folclorul românesc*, București, Editura Minerva, 1981, p. 45—267.

[3] „...legenda nu se poate defini ca gen independent numai după criterii de ordin estetic, întrucît ea împrumută modurile de realizare artistică de la toate celelalte genuri ale poeziei epice populare", *Istoria literaturii române*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1970, vol. I, ediția a II-a, p. 91.

mente sînt împrumutate și de unde? Nu cumva, și în acest caz, graba de a oferi o soluție întreține eroarea?

Pentru a cerceta mai îndeaproape cum stau lucrurile, în intenția de a identifica sistemul diferențelor specifice — pornind de la care să încercăm izolarea formulei poetice a legendei — vom proceda la o reexaminare a acestei categorii de povestiri prin comparație cu celelalte specii ale literaturii populare orale.

Legendele, ca și baladele, descîntecele, colindele, cîntecele funerare sau nupțiale sînt, într-o civilizație tradițională, elemente componente ale unor ansambluri mai largi de fapte sociale pe care le ordonează, le ritmează, le explică, le asigură eficiența. Din această caracteristică decurge, însă, o triplă întrebare: *cine, unde* și *cînd* povestește o legendă?

Legenda, ca și basmul sau povestirea populară — și asupra acestui aspect punctul de vedere al tuturor cercetătorilor este unanim —, nu este relatată în cursul unei ceremonii, cum se întîmplă în cazul orațiilor de nuntă, al colindelor, descîntecelor, cîntecelor funerare, al poeziei de incantație de felul *Caloianului*, ceea ce înseamnă că:

— nu aparține unui fond poetic ezoteric de felul celui constituit de descîntece;
— personajelor sale nu li se solicită ajutorul magic, cum se întîmplă în cazul *Caloianului;*
— narațiunea în sine nu urmărește un efect magic asupra celui ce o ascultă, asemenea descîntecului, colindelor sau versurilor de plugușor;
— nu presupune o învestitură, magică eventual, a povestitorului, pe care o aflăm însă în cazul descîntecului;
— nu este legată de forme de spațiu sau timp ritual, constituind circumstanța categorică a versurilor de plugușor sau a colindelor;
— nu dezvoltă, într-un plan complementar, inventarele de obiecte și gesturi rituale pe care le solicită descîntecul, *Caloianul* sau chiar mai puțin spectaculoasele versuri ale sorcovei;
— nu urmărește o eficacitate practică, deoarece nu are calitatea de a pecetlui, prin conversiune simbolică, un eveniment social, asemenea orațiilor de la naștere, a celor nupțiale sau funebre.

Această raportare a legendei la alte specii ale literaturii populare face posibilă o primă încercare de definire, însă la modul negativ; deosebirile semnalate ne pot ajuta să înțelegem *ce nu este legenda*, fără ca prin aceasta să aflăm *ce este*. Revenind la întrebarea noastră, răspunsul pare să fie dezarmant: *oricine, oriunde, oricînd* poate povesti o legendă. Totuși, excursul pe care l-am făcut nu este gratuit, deoarece, prin excluderi succesive, a devenit posibilă o situare mai exactă a legendei în sistemul literaturii orale. Cum, prin raportare la alte categorii ale folclorului literar, nu am reușit să aflăm decît *ce nu este legendă*, vom încerca să aflăm *ce este*, analizînd-o în interiorul teritoriului circumscris de noțiunea „poveste". După cum am văzut deja, teritoriul acesta este disociat de folcloristică în patru compartimente distincte: *basmul, legenda, povestirea* și *snoava*. Pentru a nu complica inutil lucrurile, vom renunța pentru moment să luăm în discuție tipul de povestire denumit *snoavă* pentru motivul că reprezintă o formă de construcție epică suficient de puternic marcată, din perspectiva efectului estetic, prin categoria *comicului*. Intenția hazlie, satirică, modelează mecanismul epic al acestui tip de po-

vestire într-un mod care o îndepărtează prea mult de celelalte forme de „poveste" [4].

Basmul, pe cît se pare, cea mai bogată și mai interesantă formă de „poveste", s-a bucurat de o atenție deosebită din partea cercetătorilor prozei populare. Studiile care i-au fost consacrate [5] i-au fixat, într-o manieră cît se poate de fermă, identitatea estetică. Încercînd o sinteză a concluziilor, îl vom defini ca pe o narațiune pluriepisodică, manifestînd o evidentă vocație a evaziunii în fabulos prin relatarea unui *neadevăr* admis și semnalat convențional de formule inițiale și finale care încadrează imaginara aventură eroică. Semnificațiile sînt transparente, organizate astfel încît să ilustreze *absolutul* pe care-l poate atinge destinul uman. Erou al căutării, personajul basmului, prin existența în care se înscrie, prin experiențele în care se implică, descoperă valorile de natură să dea un sens superior vieții, să justifice destinul uman, imaginat în exemplaritatea lui.

Studiile consacrate basmului [6] insistă și asupra unui alt aspect: stilul acestui gen de povestiri. Identificarea unui bogat repertoriu de formule — inițiale, mediane și finale — prin corelarea cărora, în conformitate cu anumite reguli narative, este construită povestirea propriu-zisă, a oferit argumentele concrete pentru a susține existența unui *lexic poetic* al basmului.

În construcțiile epice despre care putem afirma că aparțin speciei „basm", poate fi sesizată și o altă particularitate: dublarea sau triplarea sistematică a situațiilor ce compun schema logică a narațiunii. După Arnold van Gennep [7], „expresia ritmată a sentimentelor și ideilor este un fenomen primitiv" legat de condiția originară a poeziei. În epocile arhaice, activitatea poetică, afirma cercetătorul francez, era strîns legată de alte forme de activitate socială în sistemul cărora intervenea, ca un factor de ordine, spre a le asigura unitatea și eficacitatea practică. Din aceste motive, poezia presupune, în primul rînd, o formă ritmică.

Povestirile în proză din sistemul literaturii orale, și ele, conțin elemente ce aparțin tehnicilor poetice. În cazul basmului, de exemplu, narațiunea este *ritmată*. Procedeul poate fi urmărit începînd cu particularitățile formulelor de deschidere și închidere ale narațiunii (vezi *infra*). Dar elementul ritmic poate fi obținut și prin *repetiții* ale unor pasaje, procedeu semnalat, pentru basmul românesc, de Ovidiu Bîrlea [8]. Dublarea sau triplarea situațiilor epice în basm, prin recurențe sau situații de progresie, cum ar fi, spre exemplu, formula epică a celor trei încercări succesive, prin care trece eroul la „podul de aramă", „podul de argint" și „podul de aur", pare să fie, după Ovidiu Bîrlea, consecința unei convertiri a „elementului magico-ritual în corespondentul său estetic". Repetiția, considerată o formă specială a ritmului larg, constituie principiul laitmotivului, procedeu de sugestie ce dezvăluie existența unor scheme obsedante de organizare a acestui tip de povestire.

---

[4] Pentru relații suplimentare poate fi consultată lucrarea Sabinei Stroescu, *La Typologie bibliographique des Facéties roumaines*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1969.

[5] Vladimir Propp, *Morfologia basmului*, tr. rom., București, Editura Univers, 1970; G. Călinescu, *Estetica basmului*, București, Editura pentru Literatură, 1965; Nicolae Roșianu, *Stereotipia basmului*, București, Editura Univers, 1973.

[6] A se vedea, în special, Nicolae Roșianu, *Stereotipia basmului*.

[7] Arnold van Gennep, *La formation des légendes*, Paris, Flammarion, 1910, p. 206.

[8] Ovidiu Bîrlea, *Folclorul românesc*, vol. I, București, Editura Minerva, 1981, p. 166.

Un element important al convenției estetice a basmului îl constituie formulele inițiale și finale [9] cărora, în construcția epică, le sînt rezervate mai multe funcții. Formula de deschidere, în corelație cu cea de închidere, formează un sistem simetric de negare a adevărului narațiunii pe care o încadrează, izolînd-o, totodată, de ceea ce Tudor Vianu numea „complexul realității practice". Dincolo de funcția de delimitare a „obiectului estetic", formulei inițiale îi revine și rostul de a proiecta evenimentul epic într-un trecut fabulos („... pe vremea cînd se potcoveau puricii cu nouăzeci și nouă de oca de fier ..."). Anunțînd deschiderea și închiderea narațiunii, formulele inițiale și finale avertizează, în același timp, pe ascultător cu privire la natura comunicării pe care o încadrează. Sub aspectul structurii, formulele sînt construcții binare: primul element, „a fost odată ca niciodată", rămîne, din punct de vedere logic, în planul *realului;* cel de al doilea, „pe vremea cînd se potcovea puricele cu nouăzeci și nouă de oca de fier și sărea pînă la cer", deși corect gramatical, este aberant logic, funcția sa fiind de a „conecta" narațiunea la planul *irealului.* Opoziției real/ireal, din formula inițială, îi corespundea, în formula finală, opoziția simetric inversă — ireal / real — a cărei funcție este de „re-conecta" imaginația la planul realului: „și m-am suit pe o roată", situație logic aberantă, *ireală,* „și v-am spus povestea toată", constatare logică, readucînd ascultătorul în *realul* vieții [10].

Examinarea, fie și numai a acestor formule ale basmului, este suficientă spre a ne convinge că ne aflăm în fața unui tip de construcție epică ce are la bază o convenție estetică rafinată.

Întrebarea firească este dacă și în cazul legendei putem vorbi despre procedee asemănătoare? Basmul, consolidat prin însăși forma sa, presupune, cum am văzut, aspecte dintre cele mai subtile, care-i asigură incontestabila autoritate atît în mediul *creatorilor,* cît și în cel al *cercetătorilor.* Deși studiile asupra legendei care s-o analizeze din punct de vedere poetic, lipsesc, nu putem trage de aici concluzia că subiectul este minor. Care sînt însă formele estetice, asemănătoare ca forță și finalitate celor ale basmului, destinate să modeleze povestirile de tipul „legendă" în conformitate cu o anumită formulă specifică lor? Și, mai important chiar, există o asemenea formulă?

Înainte de a da un răspuns vom relua lectura cîtorva pasaje din legendele românești. Toate exemplele pe care le transcriem sînt secvențe decupate de la inițiala textelor și, dacă nu multiplicăm numărul lor, oricum mare, o facem numai din restricții de spațiu:

1. *„Cică* Dumnezeu cînd a urzit pămîntul ..." — *Munții și văile;* 2. *„Cică,* firtate, în vremea de demult ..." — *Soarele și luna;* 3. *„Zice că* ciocănitoarea dintru început n-a fost pasăre ..." — *Legenda ciocănitoarei;* 4. *„Zice că* Sfînta Duminică a avut odată o servitoare ..." — *Rîndunica;* 5. *„Amu, cică* era odată un împărat ..." — *Povestea ciocîrliei;* 6. *„Se zice că* cucul a fost fiul unui împărat ..." — *Legenda cucului;* 7. *„Zice că* un dascăl căpătase un cucoș ..." — *Din cine-i tutunul;* 8. *„Fost-o, șicî,* un mari împărat ..." — *Legenda tutunului;* 9. *„Se zice că,* după ce au răsărit toate florile ..." — *Legenda florii „Nu mă uita";* 10. *„Zice că* scoborîndu-se odată bunul Dumnezeu din cer ..." — — *Legenda licuriciului;* 11. *„Se zice că* și briul ar avea istoria lui ..." — *Istoria brîului;* 12. *„Se zice că* diavolul a stîrnit ..." — *Povestea rachiului;* 13. *„Cică,* odată un om ..." —

[9] Nicolae Roșianu, *Stereotipia basmului.*

[10] Am reprodus, într-o formă mai liberă, un pasaj mai amplu din studiul profesorului Mihai Pop despre *Caracterul formalizat al creațiilor orale, Secolul* 20, nr. 5, 1967, p. 160—161.

— *Solomonarul și balaurul*; 14. „*Se zice că* mai demult ..." — *Muchea lacului*; 15. „... *Povestea spune că*, în timpurile vechi ..." — „*Scările lui Vodă*"; 16. „*A fost cîndva*, cum *se spune*, zmei răi pe lume ..." — *Dealul Fetei*; 17. „Numele de Bucura ce s-a dat acestei comune, *se povestește din bătrîni că* l-ar fi luat ..." — *Satul Bucura*; 18. „A fost odată ca niciodată, așa *se povestește*, a fost pe *Valea Posăgii* o fată frumoasă ..." — *Izvorul din Valea Posăgii*; 19. „La început, Sibiul nu era decît un sătuleț, care, *se zice*, purta numele de « Sibiel » ..." — *Legenda Sibiului*; 20. „... *spuneau bătrînii că*, de mult, mergea o Doamnă vestită ..." — *Lacul fără fund*; 21. „De mult, de mult, *cică* se afla la Mehadia un balaur ..." — *Brazda lui Traian*; 22. „*Cică* în vremea veche, veche de tot ..." — *Leri-împărat*; 23. „*Cică* într-o vreme era ..." — *Uriașii și românii*; 24. „... *îmi povesteau bătrînii*, pe cînd eram și eu mic, că odată, de mult, de mult ..." — *De pe vremea tătarilor*; 25. „*Cică* Ștefan cel Mare și Sfînt fusese învins de turci ..." — *Bătălia de la Războieni*; 26. „*Se povestește că* Ștefan-Vodă ..." — *Sabia lui Ștefan-Vodă*; 27. „Vasile cel Mare era de fel din satul Ciocănești, cum *spun unii*, iar după cum *spun alții*, din satul Boului ..." — *Vasile cel Mare*.

Chiar pentru un ochi mai puțin atent este izbitor faptul că, în aparenta diversitate a acestor pasaje, există un loc comun, un cîmp de inerție care, ca o obsesie, îi urmărește pe povestitori. Sînt însă povestitori din epoci și zone prea îndepărtate pentru a putea explica *un reflex comun* prin împrumutarea unui element de stil. În cazul acesta trebuie să acceptăm unica explicație logică: acest element obsedant nu este al povestitorilor, ci al *povestirii*, este, adică, *un procedeu al convenției sale estetice*.

Expresia verbală impersonală „se zice că", sub toate ipostazele sale — „se spune", „se povestește", „cică" —, reprezintă, nu mai este nevoie s-o spunem, forma de inerție prezentă în toate cele 27 de contexte-diagnostic menționate. Considerăm că, stilistic, putem echivala aceste expresii și forme de felul: „povestea spune", „spun unii", „spuneau bătrînii" etc., cu apariții mai rare, în cazul cărora gradul de nedeterminare este mai redus. Frecvența cu care apar aceste expresii la inițiala narațiunii le conferă regimul de *formule de deschidere* impuse de convenția estetică a legendei. Care este însă funcția și semnificația lor estetică?

Ca și formulele basmului, în afara funcției de „izolare" a comunicării artistice în fluxul comunicării de ordin practic, au și rostul unor mărci stilistice avertizînd asupra genului de narațiune ce îi este oferită ascultătorului: povestire de tipul „legendă", traducem noi, și nu altceva. Pe de altă parte, aceste formule retrag orice responsabilitate povestitorului, îi declină autoritatea, îl distanțează față de propria narațiune. Sub acest aspect, formulele inițiale ale legendei intră în corelație logică cu formulele finale, care apar mai rar însă, reductibile la forma: „cum am auzit-o, am povestit-o" / „ce-am auzit, spun..." — *Istoria brîului*; „eu așa o știu și așa o spun" — *Povestea mîței*. Atît formulele inițiale, cît și cele finale îi specifică povestitorului rolul de simplu colportor care ascultă și repetă.

Sub aspectul semnificației, retragerea povestitorului în spatele unui prudent „se spune că" denunță rezerva mentală pe care o păstrează față de adevărul unei narațiuni ce se deschide într-o asemenea manieră. Resimțit și prezentat ca *incert*, adevărul evenimentului epic nu este și adevărul povestitorului, de unde discreta, dar ferma desolidarizare față de povestire. Această prudență a povestitorului amintește precauțiile magicianului care, printr-o

formulă finală — „descîntecul de la mine, leacul de la Dumnezeu" — obișnuiește să se absolve de orice responsabilitate față de pacient.

Dacă, prin convenția sa poetică, basmul propune evaziuni din *realul* vieții imediate, a cărei dimensiune lipsită de spectaculos este negată și compensată de idealitatea lumii *imaginate*, legenda, dimpotrivă, rămîne fascinată de realul vieții înconjurătoare căreia, prin retorsiune poetică, se obstinează să-i afle nu atît o explicație, cît o semnificație. Consecința acestei retorsiuni este *o deformare a realului* — proces specific oricărei construcții epice integrabile în categoria legendei. Studiile consacrate legendei, în special celei de factură istorică, sesizînd această particularitate, s-au arătat preocupate, în general, să stabilească *gradul de îndepărtare față de real*. Problema este totuși de interes secundar. Nu gradul de îndepărtare față de real este important, ci *sensul acestor deformări* sistematice. Acestea sînt însă consecințele unor mecanisme ale comunicării orale care ne obligă să cercetăm mai îndeaproape legenda ca specie ce ilustrează o „dispoziție mentală determinată" [11].

[11] Preluăm aici o formulă consacrată de André Jolles prin lucrarea sa dedicată „formelor simple" în rîndul cărora include și legenda: *Einfache Formen*, Tübingen, 1930, în tr. fr. *Formes simples*, Paris, Éditions du Seuil, 1972.

Observaţii asupra tehnicii structurării comentariului literar*

EMANUELA CRIŞAN

În condiţiile învăţămîntului actual, cu un accentuat caracter formativ, una dintre modalităţile fundamentale de studiere a literaturii române în şcoală este comentariul literar. În ultimul timp, pe plan teoretic, procesul interpretativ al textului literar a încetat să mai fie un apanaj exclusiv al studiului literar, o examinare atentă a fenomenului punînd în evidenţă caracterul său complex şi interdisciplinar [1]. În consecinţă, apelul la instrumentele criticului, cît şi la cele ale lingvistului ori teoreticianului literar se impune în mod firesc. Şcoala — evident — nu îşi propune să formeze specialişti în domeniul cercetării literaturii. După cum se ştie, finalitatea ultimă a studiului literaturii române în şcoală nu este realizarea unui comentariu de text tehnicist, formalizat. Acesta nu reprezintă un scop în sine, ci constituie, înainte de toate, un mijloc pentru realizarea educaţiei literare, estetice, precum şi pentru dezvoltarea capacităţilor de comunicare a elevilor. Dar, accentuîndu-se în mod preponderent — în didactica modernă — pe iniţiativa elevului, pe efortul său propriu de elaborare a aprecierilor asupra textului — ca o reacţie firească la memorarea şi reproducerea mecanică a unor „analize" prefabricate —, se pierde deseori din vedere, în practica predării, tocmai necesitatea de a i se oferi acestuia o metodă de lucru cu textul literar.

Semnalăm în continuare numai cîteva dintre deficienţele cele mai frecvente în realizarea comentariului literar în ciclul gimnazial: de cele mai multe ori, elevul nu respectă criteriile de adecvare semantică la text a propriului său discurs despre text; priveşte creaţia literară doar din punctul de vedere al informaţiei pe care aceasta o include, sesizează numai valoarea referenţială a semnului lingvistic, ignorînd faptul că opera literară se constituie ca un semn global, predominat de funcţia poetică a comunicării [2], în sensul că toate indiciile textului sînt purtătoare de semnificaţie estetică; nu stăpîneşte suficient limbajul propriu comentariului literar, inserînd adeseori în discursul despre text (în metalimbaj) enunţuri care aparţin de fapt limbajului operei literare (limbajului-obiect) [3] sau celui cotidian; nu asigură comentariului o structură adecvată, omiţînd anumite secvenţe ale acestuia sau nerespectînd criteriile

---

* Comunicare prezentată la sesiunea cu tema „Teorie şi practică în studiul limbii şi literaturii române (III)", Timişoara, 6 iunie 1983.

[1] Vezi B. Cazacu, *Interpretarea lingvistică a textului literar*, în *Modalităţi de interpretare a textului literar, Sighişoara, 1979*, Bucureşti, Societatea de Ştiinţe Filologice, 1981, p. 9—12.

[2] Vezi R. Jakobson, *Lingvistică şi poetică. Aprecieri retrospective şi consideraţii de perspectivă*, în *Probleme de stilistică*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1964, p. 83—125.

[3] Pentru distincţia metalimbaj/limbaj-obiect, vezi R. Barthes, *Essais critiques*, Paris, Éd. du Seuil, 1964, cap. *Littérature et méta-langage*, p. 106.

de coerență logică și sintactică a discursului. Cauzele unor astfel de deficiențe se explică prin unele modalități de înțelegere a studiului limbii și literaturii române în ciclul gimnazial: *1.* studiul independent al gramaticii (considerată ca o disciplină distinctă), implicînd tratarea faptelor de limbă numai din punctul de vedere al sistemului limbii, ca aspecte *în* și *pentru sine*, și neglijarea relațiilor contextuale prin intermediul cărora acestea devin funcționale; *2.* insuficienta clarificare a noțiunilor de teorie literară; ne referim aici nu numai la figurile retorice, modurile de expunere, genurile și speciile literare — relativ cunoscute în ciclul gimnazial —, dar și la probleme privind specificitatea limbajului literar, stilurile și registrele limbii, planurile narative, perspectiva temporală etc., a căror sumară clarificare ar facilita înțelegerea de către elevi a mecanismelor textului literar și ar îmbunătăți substanțial procesul de interpretare a acestuia; *3.* lipsa de preocupare explicită pentru punerea în evidență a funcționării limbajului critic ca metalimbaj, *ca discurs asupra unui discurs* [4], comportînd, prin urmare, o serie de operații corespunzătoare și un set de operatori specifici prin care se realizează acestea.[5]

Pornind de la aceste remarci, ne propunem să schițăm cîteva indicații pentru realizarea comentariului literar, punînd în evidență structura — secvențele și dinamica sa specifică —, precum și operațiile metalingvistice, caracteristice unui asemenea tip de demers critic. O astfel de abordare a problemei este utilă — în primul rînd profesorilor care îi pregătesc pe elevi în vederea susținerii probei de verificare a cunoștințelor pentru admiterea în treapta I de liceu — întrucît ea oferă un cadru teoretic și metodologic adecvat, în scopul clarificării și însușirii tehnicii de elaborare a comentariului literar. Intenția noastră nu este de a oferi „rețete" universal valabile, care îngrădesc în mod inevitabil flexibilitatea gîndirii și imaginației elevului, ci de a orienta atenția și demersul analitic spre acele puncte de reper care fac din *cometariul literar o modalitate eficientă de interpretare a textului literar* [6].

În structura comentariului literar pot fi detașate trei secvențe textuale distincte: *1. secvența introductivă; 2. secvența analitică* (ea ocupă cea mai mare întindere, deoarece valorifică și explicitează toate elementele textului, evidențiind originalitatea acestuia) și *3. secvența de încheiere.* În cele ce urmează, vom releva mărcile (formale și de conținut), precum și elementele metalingvistice care asigură specificul fiecăreia dintre aceste componente.

1. Secvența introductivă are, de regulă, un caracter sumar în ciclul gimnazial, întrucît elevul nu dispune de cunoștințe suficiente pentru a-și forma o viziune de ansamblu asupra fenomenului literar. Acest fapt nu justifică însă eludarea secvenței în discuție, nici înlocuirea cerințelor ei cu simple date biobibliografice despre scriitor și opera sa. Construirea corectă a acestei secvențe are în vedere satisfacerea de către elevi a următorului set de obiective operaționale:

---

[4] Cf. R. Barthes, *op. cit.*, cap. *Qu'est-ce que la critique?*, p. 255.

[5] Vezi Doina Bogdan-Dascălu, *Critica — limbaj secund*, Timișoara, Editura Facla, 1981, prima cercetare monografică consacrată limbajului criticii literare ca metalimbaj, ca limbaj dominat de funcția metalingvistică a comunicării, căreia i se subordonează, ca funcții secundare, funcția emotivă, conativă și cea poetică; a se vedea, de asemenea, Carmen Vlad, *Semiotica criticii literare*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, cap. *Elemente de metalimbaj în textul critic literar*, p. 159—177.

[6] Interesante sugestii cu privire la metodologia abordării textului literar conține, între altele, lucrarea lui H. Hatzfeld, *Initiation à l'explication de textes français*, ed. a II-a, München, Max Hueber Verlag, 1966.

(a) încadrarea *scriitorului* în contextul socio-cultural căruia îi aparține sau într-o „familie" de spirite creatoare;

(b) definirea specificității formulei sale artistice;

sau

(a') încadrarea *operei* scriitorului într-o tipologie de creație;

(b') sublinierea originalității acesteia.

Realizarea acestor obiective necesită efectuarea unei duble operații logice, de relaționare-diferențiere, antrenînd de regulă doi termeni, dintre care unul reprezintă genul proxim, iar celălalt, diferența specifică. Rezolvarea cerinței de sub *(a — a')* se concretizează, la nivelul metalimbajului critic, al discursului *despre text*, prin *operatori verbali* de tipul: *X este unul dintre Y, Z; X se înscrie în Y; X poate fi alăturat lui Y; X poate fi situat alături de Y, Z* etc. Iată o ilustrare a acestui mecanism metalingvistic.

(1) Nichita Stănescu *este unul dintre* reprezentanții remarcabili ai noii generații poetice care apare în anii '60, în descendența lui Nicolae Labiș.[7]

(2) Cea mai mare parte a creației lirice a lui Zaharia Stancu *se înscrie*, prin temă, *în* tradiția militantă a literaturii noastre.

Cerința de sub *(b — b')*, care solicită evidențierea diferenței specifice a celui de al doilea termen pus în relație, impune construirea unui enunț de tip afirmativ-evaluativ, antrenînd, de cele mai multe ori, alături de operatori verbali, și operatori substantivali sau adjectivali. Astfel, *operatori verbali* ca: *X aduce ..., X se distinge ..., X se dovedește ..., X se impune ..., X realizează ..., X se remarcă ...* etc. pot selecta în context — prin intermediul conectivelor adecvate pozițional —, *operatori substantivali* de tipul: *calitate, capodoperă, frumusețe, merit, originalitate, talent, tonalitate, unicitate* etc. sau/și *adjectivali: deosebit, excepțional, fundamental, inegalabil, original, unic* etc., ca în exemplele:

(3) Creația lirică a lui O. Goga *se impune*, în primul rînd, prin *tonalitatea patetică* a rostirii.

(4) Creator a unei *opere de excepție*, D. R. Popescu *se distinge* deopotrivă ca romancier, nuvelist și eseist de o *deosebită originalitate* în cadrul literaturii noastre actuale,

(c) încadrarea poeziei / a fragmentului de proză în volumul / opera din care face parte și precizarea tonalității estetice fundamentale a respectivului (respectivei) volum/opere, însoțită de o judecată de valoare; se realizează la nivelul metalimbajului critic prin *operatori verbali* de tipul: *e cuprins* (în), *e inserat* (în), *face parte* (din), *e plasat* (în) etc.:

(5) Poezia *Patria e cuprinsă* în cel mai bun dintre ultimele volume ale lui Z. Stancu, *Sabia timpului*, în care lirismul dobîndește accente meditative și elegiace.

(6) Fragmentul *Singur face parte* din volumul cel mai reprezentativ al lui C. Hogaș, *În munții Neamțului*, în care sentimentul de admirație față de natură se împletește cu intuirea veșniciei acesteia.

2. *Secvența analitică* este cea mai substanțială și mai amplă din structura comentariului literar; de aceea, profesorul de limba și literatura română trebuie să aibă în vedere o multitudine de obiective operaționale, prin a căror realizare să formeze la elevi competența de valorificare riguroasă, dar în ace-

[7] Menționăm că toate ilustrările prezente în comunicarea de față ne aparțin și au fost elaborate pe baza textelor prevăzute pentru clasa a VIII-a în *Programa de limba română pentru clasele V—VIII*, București, 1983.

lași timp flexibilă, a tuturor elementelor textului literar, pentru punerea în evidență a complexelor sale valori de conținut și expresie. Dintre obiectivele operaționale de importanță primordială pentru formarea deprinderilor de interpretare a textului literar, pentru însușirea tehnicii de structurare și redactare adecvată a comentariului, cele mai multe vizează această secvență:

(a) precizarea speciei literare pe care o ilustrează poezia/fragmentul de proză supus comentariului literar:

(7) *Mai am un singur dor* este o *elegie* testamentară de o mare simplitate compozițională, dar de o deosebită profunzime lirică și filozofică.

(b) surprinderea sentimentului dominant, a atitudinilor estetice fundamentale, sub semnul cărora este plasată întreaga (întregul) poezie / fragment de proză:

(8) *Sentimentul general* care susține atmosfera lirică este *dorul*, sentiment atît de caracteristic poeziei eminesciene și spiritualității românești în ansamblul ei *(Mai am un singur dor* de M. Eminescu*)*.

(9) Nu glasul poetului închină un imn naturii, ci întreaga lui ființă pare că freamătă de *fericire* în fața solarității copleșitoare *(Vara* de G. Coșbuc).

(c) sesizarea structurii generale a textului literar. Pentru realizarea acestei cerințe se impune o lectură atentă a textului, considerat ca unitate globală, între ale cărei secvențe se contractează relații semnificative ce asigură caracterul de unicitate / irepetabilitate al întregului; elevul va trebui să pună în evidență mecanismele de generare formală a discursului literar, precum și elementele definitorii ale macro- și microstructurii [8] acestuia; aspectele în discuție pot fi relevate prin surprinderea formulei literare, a procedeului literar fundamental, a nucleului semnificativ central al întregului text sau a modelului sintactico-semantic pe baza căruia se ordonează textul literar etc.; spre exemplu:

(10) Z. Stancu realizează o *definiție lirică* a noțiunii de patrie, într-o succesiune de propoziții enunțiative. Poetul selectează din universul înconjurător anumite elemente cu valoare simbolică, prin care este concretizată *identificarea* dintre sine și patrie *(Patria* de Z. Stancu).

(11) În *Dobrogea! Dobrogea!*, Geo Bogza utilizează *tehnica oglinzilor paralele*, surprinzînd succesiv imaginea inefabilă și misterioasă a trecutului și cea dinamică, impregnată de pulsul prezentului, a ținuturilor dintre Dunăre și Mare.

(d) punerea în evidență a semnificațiilor textului literar, prin luarea în discuție a următoarelor aspecte. Pentru textul poetic:

— indiciile tipografice (corpul de litere, alineatul, distanțele dintre strofe, situarea textului în pagină, semne de delimitare deliberată a secvențelor textuale etc.);

— organizarea strofică, semne de punctuație și elemente de prozodie;

— tipurile de enunț poetic (enunț declarativ-descriptiv, enunț asertiv, exhortativ etc.);

— frecvența anumitor clase lexico-gramaticale și valoarea expresivă a diverselor categorii morfologice;

---

[8] Vezi W. Kintsch, T. van Dijk, *Toward a model of text comprehension and production*, în *Psychological Review*, 85, 1978, p. 363—394; vezi și J. Costermans, *Psychologie du langage*, Bruxelles, éd. P. Mardaga, 1980, p. 188 și 218—219.

— recurența unor cuvinte, sintagme, propoziții sau fraze (cuvinte-cheie, sintagme-cheie, laitmotive);
— tipurile de relații semantice între cuvinte (simetrie, opoziție, implicare, intersecție); sferele semantice;
— relațiile contextuale dintre cuvinte.
— semnificația titlului;

Pentru textul în proză:
— corpul de litere, punerea în pagină, semne de delimitare deliberată a secvențelor textuale (blancuri, titluri sau cifre romane care deschid capitolele), lungimea și dispunerea secvențelor unele față de altele, structuri sintactice ample, contrapunctate de altele succinte, reluări de sintagme sau cuvinte, ritmul narativ etc.;
— tipul de relatare utilizat: relatare impersonală, la persoana a III-a / implicarea directă a autorului în text, prin folosirea persoanei I;
— distincția dintre planul autorului / planul naratorului / planul personajelor; relația dintre autorul implicat / naratorul (de persoana I sau a III-a) / personaj / cititor [9]; luarea în considerație a perspectivei narative prin care îi parvin cititorului faptele relatate; sesizarea mărcilor — formale, semantice, stilistice etc. [10] — cu rol de delimitare a planurilor mai sus menționate;
— predominanța unui anumit mod de expunere — narațiunea, descrierea, dialogul — și relevarea indiciilor grafice și lingvistice — lexicale, morfologice și sintactice —, caracteristice fiecăruia dintre ele;
— modalitățile de alternare a secvențelor narative, descriptive, dialogale și identificarea mărcilor lingvistice prin care se realizează trecerea de la o secvență la alta;
— structura temporală a textului; respectarea / nerespectarea cronologiei stricte a evenimentelor; frecvența și funcționalitatea narativă a timpurilor verbale;
— modalități de introducere și de prezentare a personajelor;
— relevanța diverselor tipuri de discurs (discurs direct, indirect, indirect liber);
— fonetisme particulare, frecvența și funcționalitatea anumitor clase lexico-gramaticale, particularități morfosintactice, valori contextuale;
— semnificația titlului și relația dintre titlu și text.

În vederea îndeplinirii cerințelor de sub punctul *(d)*, este necesar să se solicite elevului, în primul rînd, semnalarea particularităților formale și lingvistice în discuție și, simultan, interpretarea lor, relevarea funcționalității estetice a acestora. La nivelul metalimbajului critic, cei mai frecvenți *operatori* prin care se realizează identificarea unor indicii textuale specifice sînt *de tip verbal:* verbe folosite la *persoana a III-a a indicativului prezent: abundă, alternează, apare, există, lipsește* etc.; *la persoana I plural (pluralul autorului): adăugăm, înregistrăm, menționăm, observăm, reținem, semnalăm* (cu variantele: *putem adăuga, putem menționa* etc.) sau *cu aspect impersonal: se observă, se înregistrează* etc.:

(12) Strofa II *este identică* cu strofa V, exceptînd ultimul vers *(Comunistului* de N. Labiș);
(13) Metaforele și comparațiile *abundă (Singur* de C. Hogaș);

[9] Vezi W. C. Booth, *Retorica romanului*, București, Editura Univers, 1976, p. 193—211.
[10] Vezi L. Doležel, *O stylu moderní české prózy. Výstavba textu*, Praha, 1960, p. 199—206.

(14) Pe parcursul povestirii *înregistrăm* prezența mai multor naratori *(O oră din august* de M. Preda).

Pentru punerea în valoare a semnificațiilor fenomenelor observate se vor folosi *operatori verbali* ca: *X accentuează ..., X acreditează ..., X conferă ..., X definește ..., X dezambiguizează ..., X evidențiază ..., X individualizează ..., X potențează ..., X punctează ..., X reliefează ..., X semnifică ..., X subliniază ..., X sugerează ...* etc. sau *X are rolul (de), X are funcția (de):*

(15) Opoziția creată între sfera semantică a vieții *(Juca viața-n ochii lor)* și cea a morții *(s-au îngropat; mormîntul meu)* este neutralizată în versul final *(E totul cald, că e lumină!)*, fapt care *accentuează*, o dată în plus, viziunea lirică optimistă a poetului *(Vara* de G. Coșbuc);

(16) Acumularea unor verbe dinamice la nivelul unei singure unități sintactice *(Fierbeau văzduhurile, cerurile clocoteau, pămîntul se cutremura)*, distribuite uneori într-o triplă serie lexicală *(viforul șuiera, gemea și urla) reliefează* momentul culminant al dezlănțuirii furtunii și *potențează* tensiunea descrierii *(Singur* de C. Hogaș).

(17) Secvența *Și vorbeau despre Sahara ... apa întotdeauna e vie ca în basme* — în care apare sintagma *există uriașe mări de apă sub pustiuri* —, *are rolul de* a atrage atenția asupra caracterului semnificativ al titlului și de a orienta lectura întregului text într-un sens simbolic *(Mări sub pustiuri* de D. R. Popescu).

3. Secvența de încheiere impune o succintă punere în relație a observațiilor făcute anterior, care trebuie însoțită — în mod necesar — de emiterea unei judecăți de valoare asupra textului literar. Iată două exemple ilustrative:

(18) Menirea socială a artei, componentă esențială a crezului literar al lui Goga, se realizează în poezia *Plugarii* în versuri patetice, *într-un limbaj liric care produce o emoție estetică autentică (Plugarii* de O. Goga).

(19) Filozofia lumii și filozofia specific românească în fața morții — împletite într-o desăvîrșită fuziune — i-au prilejuit lui Eminescu crearea acestei poezii elegiace, de o simplitate copleșitoare a expresiei. Metaforele, epitetele, comparațiile lipsesc aproape cu desăvîrșire, dar *senzația de originalitate este* — poate tocmai de aceea — *foarte puternică (Mai am un singur dor* de M. Eminescu).

Considerăm că problemele discutate mai sus constituie un aspect central al studierii limbii și literaturii române în școală. Comentariul literar — prin intermediul căruia se realizează un recurs permanent și nemijlocit la text — are un rol deosebit de important în dezvoltarea la elevi a unor deprinderi adecvate de comunicare, vizînd în mod special competențele de redactare, formulare și exprimare orală corectă.

O lecție deschisă (*Horia* de M. Eminescu)

ADRIANA ILIESCU

O lecție deschisă la nivelul de sector (în București, sectorul 6, cu elevi de clasa a VII-a, într-o oră de lectură suplimentară) ne-a prilejuit analiza unei postume de Eminescu, *Horia*. Alegerea nu a fost ușoară, dar demonstrația noastră a fost înlesnită de un eveniment istoric de seamă, el însuși capabil să-i sensibilizeze pe cititori, e drept din alte puncte de vedere decît estetice: este vorba despre împlinirea a 250 de ani de la nașterea lui Horia, unul dintre conducătorii marii răscoale țărănești de la 1784. Emoția istorică — patetismul eroilor țărani, tragismul sacrificiului — iată elemente fundamentale ale creării unui climat de receptivitate. Desigur, nu încă estetică. Am urmărit ideea de prelucrare a faptului de viață, concret-istoric și de transfigurare a sa în alte texte decît cele literare sau în muzică și în artele plastice. Chipul lui Horia a inspirat numeroase lucrări de muzică românească, dintre care *Horia* de Sabin Drăgoi, *Trepte ale istoriei* de Mihai Moldovan, *Pe urmele lui Horia* de Sigismund Toduță. În arta plastică sînt cunoscute lucrări ca *Horia, Cloșca și Crișan* de Constantin Nițescu, *Execuția lui Horia* de Marius Cilievici și, în primul rînd, *Monumentul lui Horia, Cloșca și Crișan* de Ion Vlasiu.

Din necesități didactice, viitorii lectori ai postumei eminesciene *Horia*, adunați într-o ședință de cerc, au discutat despre răscoala condusă de Horia, Cloșca și Crișan, au privit, în albume, reproduceri după operele plastice amintite. Acestea au fost revăzute și la începutul lecției deschise. Ei s-au familiarizat astfel și cu ideea mai generală de *transfigurare artistică* și au înțeles că *orice artist* are o viziune proprie în legătură cu un fapt real, că fiecare artist „vede" altfel realitatea. Mai mult, și-au confruntat cu operele impresiile lor personale în legătură cu imaginea lui Horia. Din discuție a reieșit că fiecare „contemplator" al operei sesizează alte aspecte, „citește" altfel „textul". Cîteva informații din domeniul istoriei literare erau și ele necesare.

Horia este o postumă, pe care nu putem să nu o punem în legătură cu proiectele lui Eminescu de a scrie o istorie poetică a românilor — firește selectînd momente semnificative. *Horia* ar putea fi considerat ca un fragment din epopeea Ardealului revoluționar. Proiectele de poeme și drame istorice ale lui Eminescu nu cîștigă din confruntarea cu datele exacte oferite de surse științifice, după cum se poate afla și din exegeza lui G. Călinescu[1]. Eminescu a fost preocupat de Dacia, de istoria Moldovei și de mișcarea revoluționară ardeleană pe care, după trecerea sa în Ardeal, ar fi dorit să o transpună în

[1] Vezi G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, I, București, Editura Minerva, 1976, p. 523–549.

drame dominate de figuri proeminente: Doja, Horia, Iancu, G. Călinescu arată că „poetul a întrevăzut un poem al românismului cu eroi transilvani, sub titluri în stil Heliade ori Mureşan, ca *Horiadele, Răsunet, Iancu* [2], unde avea să cînte facerea României din inima murindă a Romei smulsă de vulturul Gloriei şi căzută în pămîntul Bourului. Această geneză [...] e aceeaşi pe care Toma Nour o desfăşură în *Marcu-Vodă*. Acolo naţiunea-stîncă era încorporată în Mihai, aci va fi desigur în Horia" [3]. În colecţia „Biblioteca şcolarului" a Editurii Albatros a apărut, în 1980, volumul *Luceafărul* care a p. 115, conţine poema *Horia:*

1. Să privesc — Ardealul lunei i-e ruşine
2. Că-a robit copiii-i pe sub mîni streine.

3. Ci-ntr-un nor de abur, într-un văl de ceaţă.
4. Îşi ascunde tristă galbena ei faţă.

5. Horia pe-un munte falnic stă călare:
6. O coroană sură munţilor se pare,

7. Iar Carpaţii ţepeni îngropaţi în nori
8. Îşi vuia prin tunet gîndurile lor.

9. — « Eu am — zise-un tunet — suflet mare, greu,
10. Dar mai mare suflet bate-n pieptul său;

11. Fruntea-mi este albă ca de ani o mie,
12. Dară a lui nume mai mult o să ţie ».

13. — « Nalţi suntem noi munţii — zise-un vechi Carpat —
14. Dar el e mai mare, că ni-i împărat ».

15. Atunci luna iese norilor regină,
16. Fruntea lui cea pală roşu o-nsenină,

17. Galbenele-i raze încing fruntea-i rece
18. Că părea din munte diadem de rege.

19. Şi un stol de vulturi muntele-ncongior
20. Cugetînd că-i Joe, Dumnezeul lor.

21. Cînd în miezul nopţii, cununat cu nymb
22. Fulgere aruncă sus de pe Olymp.

De dimensiuni reduse — 11 distihuri — *Horia* este un exemplu elocvent pentru felul în care istoria este *re-scrisă* de un poet: personalitatea *concretă* a revoluţionarului este transfigurată în *mit*. Am preluat din teoria textului ideea „împletiturii" din „fire" multiple. Am selectat cîteva dintre acestea. Am început cu *numele autorului* şi *titlul operei*, comentîndu-le cu ajutorul unor elemente de istorie şi istorie literară.

Am abordat textul aplicîndu-i criterii de exegeză clasice şi moderne. Am semnalat „blocurile de semnificaţii", rolul semantic şi emoţional al punctuaţiei: astfel, se constată folosirea punctului, aparent arbitrar, în realitate pentru a sublinia opoziţia de conţinut a propoziţiilor (vers. 2, 18, 20), situaţie consolidată de ortografierea conjuncţiilor — plasate la iniţială de vers — cu majusculă (vers. 3, 19, 21).

[2] Ms. 2262, f. 4.
[3] G. Gălinescu, *op. cit.*, p. 149.

Este evidentă animarea și personificarea peisajului, „colaborarea" dintre om și natură: *luna* se rușinează că a fost nefastă, *munții* gîndesc și dialoghează, *Ardealul*, bătrîn părinte, are „copii". Peisajul este cețos *(nori, abur, ceață)*, neguros, furtunos *(tunet, fulgere)*. Numeroase procedee artistice concură pentru a produce alunecarea *istoriei* în *legendă*.

Travaliul poetic este vizibil la nivel sonor, lexical-semantic, gramatical și este evident că și stîngăciile — frecvente în anii debutului — nu fac decît să dea (peste timp) farmec și prospețime slovei.

Greutatea constă în a le explica elevilor, care sînt abia inițiați în arta lecturii, că un fapt artistic trece dincolo de granițele lumii concrete, că adică Horia al lui Eminescu este *altul* decît personajul istoric. *Altul*, dar oare fără nici o înrudire cu acela? Scriitorul, respectînd anumite convenții literare, preia datele concret-istorice, însă creează o operă a cărei cosmicitate solicită o perfectă imanență a textului. Cu toate acestea, nivelul autonom-estetic se întrepătrunde în cadrul unui text cu alte motivații, ce tind să perturbeze, ba chiar să împiedice procesul de imanență a sensului. Este de presupus că orice text literar este conștient construit la mai multe nivele și *Divina comedie* este numai un sublim exemplu de text conceput cu mai multe „paliere", dintre care amintim pe cel *literar* și pe cel *moral*, prezente și în mica bijuterie eminesciană, postuma *Horia*. Adevărul istoric nu este, în acest caz, doar un element de conținut care să subțieze substanța estetică, ci hrănește emoția creatoare și pe cea receptivă, fiind unul dintre factorii „împletiturii" fascinante care este textul literar. Din comentariul de text realizat cu elevii, selectăm cîteva probleme.

Mai întîi, dezvoltînd ideea că există acum, alături de cel real, un *Horia* eminescian, mitic, legendar, se creează posibilitatea unor opinii variate, privind genul și specia cărora lucrarea le aparține, ca și modurile de expunere, în eventualitatea unor asemenea, clasice, încadrări. De la prima lectură a fost sesizat farmecul (prin abatere de la limba standard și evocare a vechimii) unor fonetisme *(mîni, încongior, streine)*, raritatea atributului în dativ (luna — „norilor regină"), varietatea epitetelor ce creează imagini vizuale, valorile sugestive date elementelor predicative suplimentare (vers. 5, 7), mulțimea neologismelor și semnificația lor *(diadem, nymb)*, prezența elementelor mitologice *(Joe, Olymp)*.

Elevii au situat poezia în genul liric, specia legendă, distribuind fragmentele între *descriere* și *dialog* — ca moduri de expunere. Alexandrinul (versul de 12 silabe) amintește de poezia lui Bolintineanu, unul dintre spiritele tutelare ale tînărului Eminescu. O discuție interesantă s-a iscat în urma unor lecturi variate privind ritmul poeziei. Lectura metronimică, mecanică, a propus o suită de trei picioare iambice, urmate după cezură de alte trei trohaice; o altă lectură, expresivă, a propus anapestul. Important este că elevii au simțit în alexandrin „versul eroic", atît de firesc semantismului acestei poeme.

Legat de aceasta, a fost intuită existența unui cîmp semantic al măreției, a cărei emblemă ar fi alăturarea Horia — Împărat, eroul transformînd înfrîngerea în victorie, umilința în semeție, idee susținută poetic prin cuvintele: *munte, vultur, luna-regină, împărat, diadem, roși, nymb, fulgere, sus, Olymp*.

Alunecarea în fantastic și legendă se face prin intermediul unei sfere semantice care o interferează pe cea concretă, dominată de imaginea Horia — *Zeu, Joe, fulgere, Olymp*. Adevărul istoric a fost transformat în mit. Au fost sesizate imaginile *statice*, de încremenire, hieratismul statuii ecvestre ima-

ginare a lui Horia, care pare „o coroană sură" a munților „țepeni", „îngropați în nori". *Încremenirea* este aceea care contribuie, mai ales, la senzația de vechime și ajută la transformarea istoriei în mitologie. Verticalitatea (imaginea munților, a fulgerelor, adverbul *sus*), adverbul „falnic", sintagma „suflet mare, greu" contribuie la intensificarea impresiei generale de *elevație*, de *solemnitate*, de *eroism* și la concretizarea sentimentului de *sublim*.

Gîndind tabloul în culori, observăm că predomină *surul* (vers. 6), *albul* grav, solemn, bătrînesc al munților (vers. 11), *galbenul*, semnificînd înfrîngerea și moartea (galbenă e luna rușinată de eșecul luptei duse de fiii ei, galbenă e fruntea lui Horia, ucis; vers. 4, 17) și *roșul* — culoarea încununării eroului de către același astru ce vrea parcă să-și răscumpere vina (vers. 16).

Horia este „privit" din mai multe perspective: a lunii, a munților, a vulturilor (prin personificări), a eului liric creator, ca cititorului. Aceste perspective sînt și oglinzi care reflectă o imagine caracterizată prin *măreție* și *eternitate*, epitete ce-și răsfrîng semnificația și asupra „copiilor Ardealului", și asupra destinului unui întreg popor.

Evident, numeroase alte observații atrag atenția asupra felului în care un text țesut dintr-o multitudine de determinări se constituie ca atare, existînd în sine, dar provocînd o mulțime de sugestii, interpretări, impresii, adică emoții dublate de înțelegere. Căci intuiția estetică are încă un cuvînt greu de spus în înțelegerea și interpretarea unui text literar. Chiar dacă ocolim cuvîntul *impresionism*, nu putem face abstracție de percepție emoțională. Este o realitate în afara căreia nu poate fi vorba de text literar, ci doar de o inventariere de teme, motive, procedee literare.

Creativitate, limbaj, structură semnificativă — elemente definitorii ale compunerii şcolare

ION DRĂGOTOIU

Considerate drept exerciţii de dezvoltare a capacităţii elevilor de a comunica prin intermediul limbajului, compunerile şcolare urmăresc să-i obişnuiască pe elevi să formuleze mesaje, în texte unitare, în vederea comunicării orale sau scrise. Compunerea se constituie ca o comunicare organizată în conformitate cu o anumită viziune şi cu un anumit obiectiv, avînd o logică internă integratoare. În final ea „se formează" ca un text bine întocmit, care comunică un fapt de natură intelectuală sau obiectivă încorporînd, implicit, şi un coeficient de natură subiectivă, aparţinînd celui care comunică, fapt ce decurge din modul propriu de a gîndi şi simţi, în raport cu realitatea.

Exerciţiile de compunere au o valoare educativ-formativă complexă, contribuind la împlinirea personalităţii elevilor. Ele sînt un instrument indispensabil în actul educaţional, facilitînd:

— acumularea de noi cunoştinţe;

— dezvoltarea posibilităţilor de utilizare creatoare a acestora;

— cultivarea limbajului şi gîndirii;

— cultivarea spiritului de observaţie, a imaginaţiei (reproductive şi creatoare), a sensibilităţii cognitiv-afective, a voinţei.

Pentru a realiza o activitate de compunere de calitate sînt necesare, deci, cu prioritate:

— cultivarea creativităţii;

— dezvoltarea limbajului şi a capacităţilor de exprimare a elevilor şi, implicit, a gîndirii şi sensibilităţii acestora;

— dezvoltarea capacităţii de a introduce în forme contextuale (texte), în structuri semnificative, diferite tipuri de mesaje.

Cele trei dimensiuni enunţate se întrepătrund, compoziţia constituindu-se ca o „formă formantă" ce implică creativitate, conţinut, limbaj, formă semnificativă.

Creativitatea — cultivarea ei — este un obiectiv de bază al învăţămîntului şi, implicit, al compoziţiei şcolare. E oare nimerit să vorbim de creativitate în cazul şcolarilor a căror personalitate este în plină formare? Dacă atribuim creativităţii sensul mai larg de „capacitate de reordonare, de organizare personală, de remodelare subiectivă (originală) a cunoştinţelor, atunci creativitatea (şi implicit cultivarea ei) este o dimensiune a persoanei umane în formare, căci fiecare elev — în virtutea structurării specifice a per-

sonalității sale — este apt a exprima în felul său relația sinelui cu lumea" [1]. În acest sens putem vorbi de o creativitate generală, manifestă în domenii diverse, care poate fi verbalizată. Dezvoltînd cu prioritate acest aspect al creativității, școala nu poate neglija nici celălalt aspect al ei și anume detectarea și potențarea virtualităților literar-artistice, compunerile școlare favorizînd trecerea de la procesul aprecierii din exterior a literaturii la aprecierea din interior a acesteia, fapt care duce la înțelegerea mai profundă a specificului creațiilor literar-artistice.

Cultivarea creativității prin orele de compunere vizează activizarea oră de oră a unor capacități psihice: sensibilitate, spirit de observație, memorie și imaginație, eforturi voluntare, limpezire rațională, avînt emoțional, suporturi motivaționale, aptitudini, temperament, caracter, curiozitate, interese, inițiativă și tenacitate, atitudine activă în fața dificultăților etc. Totodată, ea presupune asocierea într-o activitate complexă, dar unitară, a percepției, gîndirii, imaginației, toate înglobate în cunoașterea emoțională. Acestea trebuie cultivate în special în activitățile premergătoare compunerii. Căci activitatea de compunere presupune, în primul rînd, sondarea realității în manifestarea ei vie și aceasta se realizează prin utilizarea plenară a tuturor simțurilor: auz, văz, miros, simț tactil și verbalizarea senzațiilor, impresiilor, în detalii și în asocieri ale acestora.

Astfel, la o temă ca „Amurg în satul natal" sau „O dimineață în orașul meu" elevii sînt îndrumați să noteze tot ceea ce percep prin diferite simțuri: senzații auditive, vizuale, olfactive etc., urmînd ca apoi să le ordoneze, prin prisma trăirilor subiective pe care acestea le provoacă, într-o compunere care să reflecte atît realitatea percepută prin simțuri, cît și propria lor personalitate.

La lecțiile de compunere elevii parcurg, în general, cele patru secvențe ale ciclului creator [2]: prepararea, incubația, inspirația și verificarea. Acestea nu sînt obligatorii și nu au o durată egală pentru fiecare elev în parte. În stadiul inițial, elevul reconstituie împreună cu colegii impresiile sau datele referitoare la tema compunerii sau își strînge informațiile necesare și întocmește planul compunerii. A doua secvență (incubația) ar consta într-o meditație asupra temei, care se identifică cu un „timp de latență", cînd gîndirea logică își dovedește limitele, fiind nevoie de un „salt" al acesteia pentru „a elibera cîmpul intelectual de stereotipele formate, devenite adevărate obstacole în calea multiplicării unghiurilor de vedere asupra problemei" [3]. Această operație ar corespunde cu încercarea elevului de a se „distanța" de planul întocmit — atunci cînd planul este întocmit în colectiv — și de a-l transpune într-o frazare proprie, ca rezultat al viziunii personale asupra temei. E necesar însă ca el să facă acel „salt" pe plan psihologic care angajează atît gîndirea, cît și imaginația lui spre punctul culminant al actului creator (inspirația). Găsind cele mai adecvate modalități care exprimă într-o formă adecvată registrul propriu de idei și sentimente, redactarea compunerii nu va mai

[1] Constantin Parfene, *Compunerile în școală. Aspecte metodice*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1980, p. 29.
[2] Alexandru Roșca, *Creativitatea*, București, Editura Enciclopedică, 1972.
[3] Paul Balahur, *Resorturile creativității* (V), în *Convorbiri literare*, 1978, nr. 8, p. 12.

constitui o „povară" pentru elev, ci un act de „eliberare" și verbalizare a trăirilor personale [4].

Studiile despre creativitate au stabilit că, între factorii intelectuali care participă la creația superioară (fie ea materială sau artistică), „de primă importanță este gîndirea creatoare care în esență este divergentă, adică orientată în diferite direcții, spre o diversitate de soluții și care gîndire nu operează în gol, ci are nevoie de un material bogat" [5].

Sintetizînd trăsăturile gîndirii divergente, Norbert Groben arăta că ea caută mai multe posibilități de rezolvare a unei probleme și, prin aceasta, modalități originale de utilizare a stadiului dat al cunoașterii. Caracteristic acesteia ar fi: mobilitatea asociativă și expresivă, flexibilitatea adaptativă și elaborarea [6].

Pentru a putea cultiva capacitățile creatoare ale elevilor în cadrul activității de compunere e necesar, credem, să luăm în considerare trăsăturile care caracterizează personalitatea creatoare a scriitorului [7], care, după același autor, ar fi: receptivitate față de lumea înconjurătoare, preferință pentru nou, colorată critic-agresiv, capacitatea de a suporta conflicte care rezultă din percepție și atitudine, tolerarea ambiguității, captarea stimulilor într-o ordine nouă, productivă, comportament și independență de judecată, care îl fac neconvențional, combinare tensională cu totul insolită a unor trăsături opuse etc.[8].

Eforturile depuse de profesor trebuie să se îndrepte în direcția identificării *creativității generale*, manifestă la fiecare elev, pentru a o exersa (fără a exclude și identificarea de talente artistice). Cultivarea creativității generale se realizează printr-o suită de activități orientate formativ, căci, așa cum remarca un cercetător, „toate aspectele activității umane, de la cele mai simple la cele mai articulate au un caracter esențial și nelimitabil de formativitate. Dar activitățile umane nu se pot exercita decît concretizîndu-se în operațiuni, adică în mișcări destinate să culmineze în opere" [9], în cazul nostru în compuneri de calitate.

De aceea, pentru ca elevii să poată exprima în compuneri tot ceea ce știu, imaginează și simt trebuie ca, în prealabil, printr-o pregătire indirectă, la orele de limbă și literatură, dar și la alte obiecte de învățămînt, să se asigure realizarea factorilor indispensabili gîndirii creatoare. Această pregătire prealabilă vizează:

— cunoașterea verbală (cunoașterea vocabularului și a structurii limbii, corelată cu volumul și varietatea conceptelor, noțiunilor pe care elevii le însușesc în anii de școală);

---

[4] Vistian Goia, *Dezvoltarea creativității și imaginației elevilor prin lecțiile de compunere în ciclul gimnazial*, în vol. *Compunerea școală. Studii metodologice*, Cluj-Napoca, Universitatea „Babeș-Bolyai", 1981, p. 3.

[5] Al. Roșca, *op. cit.*, p. 34.

[6] Norbert Groben, *Psihologia literaturii. Știința literaturii între hermeneutică și empirizare*, București, Editura Univers, 1978, p. 84.

[7] Tudor Vianu *(Estetica*, București, Editura pentru Literatură, 1968, p. 224—245) amintea între însușirile structurii personalității artistice *puterea reprezentativă* sau *intuitivitatea, adîncimea psihică* (trăirea profundă a vieții), *fantazia creatoare* (implicînd capacitatea de a realiza asociații) și *puterea expresivă*.

[8] Norbert Groben, *op. cit.*, p. 85.

[9] Luigi Pareyson, *Estetica. Teoria formativității*, București, Editura Univers, 1977, p. 43.

— capacitatea de a gîndi asupra caracteristicilor cuvîntului și de a sesiza calitățile fonice ale materialului lexical;

— fluența ideilor (deprinderea de a realiza cît mai multe idei posibile legate de subiect) și fluența exprimării orale și scrise;

— însușirea unui bogat fond de cunoștințe (noțiuni, termeni, fapte etc. fără de care nu poate exista gîndire creatoare, contextul general și indispensabil al acesteia;

— crearea unui mare număr de situații-problemă, care să-i stimuleze pe elevi în căutarea unor modalități diverse de soluționare, de găsire a unor răspunsuri personale;

— stimularea elevilor de a se identifica cu ceea ce fac, pentru a accepta problemele puse în discuție ca fiind chestiuni ale lor; în acest sens, de o extremă importanță este *trăirea din interior* a fiecărui fapt narat, a fiecărui enunț;

— orientarea activității desfășurate în orele de gramatică spre dezvoltarea deprinderilor de activitate intelectuală necesare procesului creator: abilitatea de a gîndi deductiv, de a desprinde relații și a desfășura raționamente, de a lua decizii, de a face asociații și a le dezvolta, de a abstrage, clasifica, aprecia, compara și generaliza.

De o deosebită importanță pentru creativitate și compoziție în școală este cultivarea la elevi a gustului pentru citit. În operele literare elevii găsesc surse de idei, modele de creație și limbaj pe care le pot integra creator în compunerile lor. Lectura pentru elev poate constitui un imbold la creație în mai multe feluri: prin imitarea modelului, prin detașare critică de acesta, prin raportare la un context, la o situație etc.

*

Trăirea intensă trebuie exteriorizată cu ajutorul mijloacelor verbale. Căci omul, în cursul activității sale, ia în stăpînire lumea prin cuvînt, iar prin cuvînt și activitate proiectează și creează o lume nouă; creează și denumește, denumește și creează. „Limbajul rămîne însă instrumentul principal de conștientizare a oricărui act de creație și de obiectivare a produsului creativității." [10]

Stabilind anumite stadii ale creativității, J. A. Taylor le grupa în cinci nivele:

— creativitate expresivă — expresie independentă de calitate;

— creativitate productivă — realizează un produs nou;

— creativitate inventivă — înglobează părți vechi în semnificații noi;

— creativitate inovativă — aduce modificări fundamentale;

— „emergentive creativity" — absoarbe vechiul, metamorfozîndu-l într-o realitate nouă (de ex., teoria relativității) [11].

Situînd *creativitatea expresivă* pe primul nivel al creativității, deducem de aici faptul că, dintre categoriile de creativitate, ea poate și trebuie să fie cultivată în primul rînd. În privința comunicării lingvistice, o astfel de creativitate presupune capacitatea de a utiliza spontan și expresiv limba, a construi în conformitate cu spiritul limbii, dar a-ți exprima totodată și propria-ți personalitate.

---

[10] Ion Străchinaru, *Creativitate și limbaj în perspectivă pedagogică*, în vol. *Educație și limbaj*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1972, p. 53.

[11] *Apud* Norbert Groben, *op. cit.*

Faza următoare ar fi adaptarea mesajului la cerințele comunicării, la codul comunicării orale și scrise. A adecva comunicarea în funcție de interlocutor, de situație, de contextul social etc., a te exprima precis, bogat, nuanțat înseamnă a comunica plenar cu semenii tăi, dovedește cunoașterea și stăpînirea realității și culturii.

Pentru activitatea de compunere, ca dealtfel și pentru scriitor, cuvintele au valoare în trei feluri deosebite. Cel mai important este *înțelesul*. Elevul trebuie îndrumat să aleagă cuvîntul care pare să exprime cel mai exact ceea ce vrea să spună. Totuși, în propria-i exprimare, orală sau scrisă, el va sesiza faptul că mai multe cuvinte par să servească același înțeles la fel de bine. De aceea, va trebui să ia în considerare, în folosirea cuvintelor, și alte criterii: *al sonorității și capacității de asociere*. Spre a putea aprecia rostul acestor aspecte, elevii trebuie să fie obișnuiți să nu privească cuvîntul scris ca fiind o simplă alăturare de litere pe pagina scrisă. Pentru a-i face sensibili la sonoritate, înțeles, asociere se recomandă lectura cu voce tare a cel puțin o pagină zilnic. Dar nu orice fel de citire, ci o lectură înceată, efectuată cu atenție, observînd valoarea cuvintelor alese, ritmul și construcția propozițiilor. Proza bună transmite nu numai un înțeles clar, ci, rostită, ea imprimă în conștiință ritmul, muzicalitatea și echilibrul. Dar și atunci cînd ne citim nouă înșine auzim în gînd sunetul a ceea ce citim. Acest aspect trebuie să fie înțeles de elevi, pentru ca ei să urmărească în operele citite sonoritatea cuvintelor, modul cum ele se încadrează în ritmul și muzicalitatea propoziției, a contextului, ca apoi să țină seama de aceste aspecte în exprimarea proprie.

Scrisul se învață. Pentru aceasta e necesar însă un exercițiu zilnic de exersare a minții și limbajului. Într-o fază pregătitoare, elevii vor fi îndrumați să observe că la unele cuvinte există o legătură între conținut și formă, fiind imitații ale sunetelor: *a foșni, a șopti, a șușoti, a fluiera, a ronțăi, a zumzăi, a fîlfîi* etc. Ele au o valoare deosebită, și de aceea sînt mult utilizate în poezie și în proza descriptivă.

Apoi, cuvintele prezintă importanță în exprimare, în special prin asociațiile lor, menite să exprime o anumită idee. Aceste asociații se formează în procesul formulării enunțului (dar și al receptării lui). Poți să scrii, spre ex.: *Îmbrăcată extravagant, femeia își manifesta discret jalea*, dar simți o nepotrivire evidentă. În schimb: *Trecea prin lumina lunii ca un vis fremătător de tinerețe* stîrnește imaginația și permite un cîmp larg de asociații.

Citind cu atenție opere literare din epoci diverse, elevii vor putea să observe faptul că, în călătoria lor, cuvintele realizează continuu noi asociații (devin uneori modă, clișeu), unele cîștigă demnitate, altele o pierd; unele sînt misterioase, altele strict legate de realitate. Evoluția civilizației umane duce la amplificarea vocabularului omului prin creșterea cunoștințelor și necesităților sale. Dar aceasta nu se realizează de la sine. De aceea, e necesar ca elevii să urmărească acest aspect în vorbirea semenilor, în opere literare etc. O altă direcție a orientării observației elevilor este de a sesiza diferența dintre forța unor cuvinte sau îmbinări de cuvinte. A îmbogăți și nuanța exprimarea presupune introducerea treptată, dar fără ostentație, a unor termeni noi (neologisme) din toate sferele activității umane. De aici, necesitatea însușirii vocabularului științific, tehnic și de a exersa diferitele stiluri funcționale ale limbii.

O mare atenție trebuie acordată în clasă sinonimelor, omonimelor, antonimelor, paronimelor, polisemantismului cuvintelor. Căci dacă se acceptă,

în general, că manifestarea creativității în cadrul compunerii școlare este favorizată de formularea interesantă, atractivă a temelor și că ea se vădește în modul original de structurare a materialului într-o viziune proprie, implicînd participare afectivă, nu e mai puțin adevărat că fără utilizarea unui lexic bogat, nuanțat, fără îmbinarea adecvată a cuvintelor, compunerea nu este nici compunere, și nici originală. Opera literară (și, respectiv, compunerea școlară) se constituie în lupta de modelare a cuvintelor pentru a exprima un anumit conținut. Stăpînirea limbajului de către elevi impune un stadiu pregătitor, premergător sau paralel cu activitatea de compunere, stadiu care se caracterizează prin *exerciții*, pe care noi îl înțelegem ca exercițiu școlar ce vizează aspecte multiple ale activității de compunere: familiarizarea cu conținuturi și modalități diverse de tratare, cu ritmul, metrul, structura compozițională a operelor, dar și cu modalități diverse de înglobare a limbajului în exprimarea unor conținuturi proprii.

Studiul unor texte valoroase va evidenția, dincolo de tematică, compoziție, lume a operei etc., modul în care scriitorul „escavează în natura limbii, îi evocă posibilitățile inedite și neprevăzute ... și o reînnoiește cu un elan care pare inspirat de însăși realitatea sa în mișcare" [12]. Căutarea cuvîntului potrivit își află întotdeauna răsplata prin aceea că însuși fondul compunerii se îmbogățește în cele din urmă.

*

A comunica prin compuneri înseamnă a grupa cuvintele în contexte semnificative care să exprime conținutul de comunicat și personalitatea celui care se exprimă. Prin context, comunicarea plenară este posibilă, căci acesta îngăduie oricărui cuvînt variația și-i determină valoarea semnificativă prin raportare la sisteme diverse de referință.

Conținutul exprimat nu este indiferent față de formă. Căci conținutul își caută forma care îl exprimă cel mai bine. Opera finită este o „formă formantă", *forma* nefiind altceva decît „procesul însuși al formării sale, ajuns la încheiere, adică devenit total și întreg" [13]. Pentru că operele literare sînt creații individuale, se poate spune că e imposibil să fie făcute fără ca în procesul *facerii* lor să nu se inventeze și modul (respectiv *forma*) în care trebuie făcute. Acest lucru este valabil în mare și pentru compunerea școlară. Planul elaborat (sau „modelul" oferit) este un cadru general, dar în interiorul lui (sau uneori în afara lui sau în opoziție cu el) fiecare elev își poate exprima originalitatea și creativitatea în exprimarea unor conținuturi. Căci *a forma* înseamnă a face, a îndeplini, a executa, a produce, dar și a găsi modul de a face, adică „a inventa, a descoperi, a imagina, a ști să faci încît invenția și producerea să meargă alături, și numai operînd să găsească regula de realizare, iar *execuția* să fie aplicarea unei reguli în chiar actul în care aceasta este descoperită" [14].

De aici necesitatea încurajării libertății de creație a elevilor în compuneri, criteriul esențial de evaluare a compunerilor fiind originalitatea și logica internă a ideilor, nu conformitatea cu planul sau modelul oferit.

[12] Luigi Pareyson, *op. cit.*, p. 189.
[13] *Ibidem*, p. 142.
[14] *Ibidem*, p. 94.

Predarea sinonimiei în şcoală

VIORICA NEBEL

O sursă de incontestabile virtuţi semantice şi stilistice, cu capacităţi înnoitoare nelimitate în cultivarea limbii române literare şi care o individualizează între limbile romanice reprezintă sinonimia. Sinonimia este „însuşirea pe care o au unele cuvinte, expresii, afixe etc. de a fi sinonime cu altele; posibilitate a înlocuirii unui cuvînt, a unei expresii etc. prin sinonimul lor; situaţie în care se află două sau mai multe sinonime. Asemănare, identitate, corespondenţă, similitudine (< fr. *synonymie* < lat. *synonymia*)" (*DEX*, p. 866). Sinonimele sînt cuvinte care au acelaşi sau aproape acelaşi înţeles şi, deci, care se pot înlocui unul pe altul fără a schimba contextul în care se află. Ca formă de organizare a vocabularului, sinonimia ridică o serie de probleme în studierea ei atît în ciclul gimnazial, cît şi în cel liceal.

În ciclul gimnazial elevii primesc noţiuni foarte generale despre ceea ce înseamnă sinonimele şi sinonimia. Aparent simple, nestudiate în profunzime, ele fac loc la un moment dat unor erori care pot deveni în cele din urmă grave.

Într-un articol (apărut în *Limbă şi literatură*, vol. III, 1979) făceam, printre altele, observaţii legate de rezultatele unei testări la care au fost supuşi elevii claselor a IX-a. Unul dintre exerciţiile testului le cerea să găsească, din cinci termeni, doi care să fie sinonimi. Abia la un sfert din exerciţii a fost găsită o rezolvare corectă. Care sînt cauzele? Încercăm, în cele ce urmează, să găsim un răspuns la această întrebare pe care adesea şi-o pun toţi cei ce lucrează efectiv la catedră.

După noua *Programă* [1], elevii din ciclul gimnazial studiază sinonimele (alături de omonime, antonime, paronime) numai în clasa a VII-a, în cadrul unui capitol, *Polisemia* [2], căruia nu i se poate acorda decît o oră, ţinînd cont de faptul că întregului capitol *Vocabular* i-au fost repartizate 6 ore pentru: recapitularea cunoştinţelor din clasele anterioare, schimbarea valorii gramaticale a cuvintelor, împrumutul de cuvinte din alte limbi, neologismele, cuvîntul şi contextul, sensul de bază şi sensul contextual, proprietatea, precizia şi claritatea termenilor.

Avînd în vedere importanţa pe care o prezintă sinonimele atît în vorbirea curentă (pun la dispoziţia vorbitorului un sistem amplu şi diversificat de exprimare, de marcare, precizare sau diferenţiere a noţiunilor şi ideilor), cît şi în limbajul artistic, considerăm că sinonimelor li s-a acordat prea puţin

---

[1] Aprobată cu nr. 42904/1982.

[2] Vezi *Programa* citată, p. 86.

spațiu. Aceeași opinie a fost exprimată și de Gh. Bulgăr într-un articol referitor la noua programă școlară [3].

Chiar dacă în ciclul gimnazial se studiază numai sinonimia lexicală, însușirea acestui fenomen rămîne o problemă. Raportată la categoriile morfologice, sinonimele se întîlnesc mai ales în grupa substantivelor, adjectivelor și verbelor și mai puțin a adverbelor [4]. Se știe însă că termenii care exprimă noțiuni concrete au mai rar sinonime și că ele apar mai ales în raport cu termenii care denumesc noțiuni abstracte. Aici apare dealtfel și prima dificultate a înțelegerii și identificării lor.

Este drept că elevii beneficiază de bune instrumente de lucru, cum ar fi: *Dicționarul analogic și de sinonime* de M. Bucă, I. Evseev, Fr. Király, D. Crașoveanu, Livia Vasiluță și, începînd din acest an, de *Dicționarul de sinonime al limbii române* de Luiza și Mircea Seche, dar sînt probleme pe care nu și le pot clarifica decît sub îndrumarea profesorului.

Considerăm, de exemplu, că în cadrul capitolului *Neologisme* este obligatoriu să se vorbească despre sinonimie, împrumuturile neologice fiind o sursă importantă a sinonimiei [5].

Rămînînd în sfera lexicală, exercițiile aplicative, în acest ciclu de învățămînt, urmăresc identificarea sinonimelor sau gruparea lor pe serii sinonimice. Începînd însă cu primul an de liceu, asemenea exerciții au un caracter prea formal și practic nici o eficiență.

În ciclul liceal, doar în clasa a IX-a este prevăzută, în cadrul orelor de cultivare a limbii, recapitularea noțiunilor de vocabular. Manualul prevede doar cîteva exerciții de identificare a sinonimelor, dar credem că acest lucru nu este suficient. Problema s-ar putea relua și aici la capitolul *Neologisme* sau la cel cuprinzînd vocabularul tehnic, în cadrul căruia putem evidenția existența sinonimelor absolute. [6]

Cum numărul acestora este destul de limitat, un accent deosebit se va pune pe studierea sinonimelor relative, în cadrul cărora distingem: sinonime ideografice, semantico-stilistice, stilistice și sinonime care se deosebesc prin distribuția lor lexicală [7].

Dar, dacă sinonimele autentice sînt identice sau foarte apropiate în primul rînd în sensurile lor de bază, sinonimele contextuale ridică probleme deosebite. Majoritatea sinonimelor contextuale sînt sinonime figurate.

Uneori înțelegerea corectă a unui context ține de admiterea unei sinonimii figurate. De exemplu, în proverbul „Capra sare *masa*, iada sare *casa*" raportul de opoziție semantică dintre cuvintele subliniate se realizează numai plecînd de la admiterea sinonimiei figurate (valabilă numai în acest context) *masa* = puțin, *casa* = mult. Pornind de la sensul său figurat, același cuvînt poate deveni sinonimul mai multor cuvinte în contexte diferite.

---

[3] Vezi Gh. Bulgăr, *Înnoirea Programei de limba română*, în *Limbă și literatură*, vol. I, 1983, p. 88.

[4] O. Vințeler, *Probleme de sinonimie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 71.

[5] A se vedea în acest sens Th. Hristea, *Împrumuturile neologice ca sursă a sinonimiei*, în *Limba și literatura română*, nr. 4, 1981, p. 4—8.

[6] Vezi I. Coteanu, A. Bidu-Vrănceanu, *Limba română contemporană*, II, *Vocabularul*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1975, p. 78—79.

[7] V. Șerban, I. Evseev, *Vocabularul românesc contemporan*, Timișoara, Editura Facla, 1978, cap. *Structura semantică a vocabularului românesc*, p. 191—198.

Depărtîndu-se de domeniul medical, *boală*, al cărui sens de bază este afecțiune, suferință, devine sinonim cu: *ranchiună* (Orice s-ar spune, de la întîmplarea aceea are *boală* pe mine); *capriciu* (Are și el o *boală* — îi necăjește pe ceilalți); *pasiune* (*Boala* lui e să construiască aeroplane); *viciu* (Băutura a devenit la el o *boală*).

Delimitarea sinonimiei proprii de cea figurată este o problemă destul de spinoasă, care a ridicat dificultăți și cercetătorilor [8], cu atît mai mult elevilor, care nici nu au, cum am văzut, prea multe cunoștințe în acest domeniu.

Începînd cu prima clasă de liceu, elevii vor fi obligați să se obișnuiască să facă ample interpretări stilistice pe text. „Limbajul artistic — spunea acad. Ion Coteanu [9] — permite sinonimii inacceptabile în restul limbii." Acest aspect credem noi că trebuie să fie subiectul de discuție în orele de cultivare a limbii la liceu (evident, în cadrul capitolului *Vocabular* și în limita admisă de programă). Sinonimia figurată deschide elevului noi perspective de înțelegere și decodare a mesajului artistic și-l ajută să pătrundă în lumea poeziei, a limbajului artistic în general.

Se va pune accent pe valoarea stilistico-funcțională a sinonimelor, cu aplicație pe textele studiate. Va fi evidențiată, de exemplu, valoarea verbelor *se întind, se prelungesc*, sinonime în contextul:

Ale țărmurilor umbre peste unde stau culcate
Către țărmul dimpotrivă *se întind, se prelungesc*

(Gr. Alexandrescu, *Umbra lui Mircea. La Cozia*, în *Manualul* pentru clasa a IX-a),

folosite pentru accentuarea acțiunii.

În contextul:

La sînul tău vin în amurguri
Sfioase *fetele fecioare*

(O. Goga, *Oltul*, în *Manualul* pentru clasa a X-a),

cele două cuvinte subliniate, sinonime prin sensul lor de bază, urmăresc marcarea deosebită a purității, curățeniei celor ce „sfioase vin ..." prin articularea primului termen, care conferă celui de al doilea valoare adjectivală.

Prin articularea adjectivului *călător* în versurile:

Și cîte cîntece și lacrimi
Nu duce *valul, călătorul*

(O. Goga, *Oltul*, în *Manualul* pentru clasa a X-a),

el devine, în context, sinonimul substantivului *val*, ambele avînd sensul „veșnic în mișcare". Alăturarea lor are drept scop evidențierea mișcării continue și neobosite.

Sigur că textele literare prezente în manualele de liceu permit și observarea celorlalte valori ale sinonimelor: de precizare a unei idei, de diferențiere sau chiar de opunere a unor noțiuni. G. I. Tohăneanu [10] vorbește și despre valoarea eufemistică a sinonimelor metaforice, considerînd metaforele ca fiind sinonime *sui generis*, întrucît ele „fac imagine".

Avînd în vedere caracteristica obiectului pe care îl predăm — limba și literatura română — trebuie să remarcăm faptul că sinonimele sînt des

[8] Vezi Luiza și Mircea Seche, *Dicționarul de sinonime al limbii române*, București, Editura Academiei R.S.R., 1982, p. XIII.

[9] *Lucr. cit.*, p. 79.

[10] *Dincolo de cuvînt*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, cap. *Sinonimia în limba literaturii artistice*, p. 41—67.

utilizate în aproape toate împrejurările. Ar fi, credem, suficient să ne gîndim că explicarea termenilor noi se face în primul rînd prin înlocuirea lor cu sinonimul cel mai apropiat.

Necunoașterea exactă a sensului termenilor poate duce, în vorbirea curentă, la o serie de greșeli. A devenit aproape tipică folosirea greșită a lui *fortuit* cu sensul „obligat de împrejurări", pentru că e considerat a fi sinonimul „cult" al lui *forțat*. Nu rareori, chiar în presă, termeni ca *a aniversa, a comemora, a sărbători* sînt considerați sinonime absolute (de tipul *dragoste-iubire*), fiind folosiți fără discernămînt unul în locul altuia [11].

Un loc important în studierea sinonimiei trebuie să-l ocupe evidențierea raportului ce se stabilește între aceasta și celelalte fenomene lexicale — omonimia, antonimia, dar mai ales polisemia.

În cele ce urmează, propunem cîteva tipuri de exerciții referitoare la sinonime, reținute din practica la catedră și care s-au dovedit a fi utile elevilor.

1. Doi din cei cinci termeni de pe fiecare rînd sînt sinonimi; subliniați-i:

fortuit, forțat, întîmplător, inedit, chibzuit;
a îmboldi, a cota, a insera, a impulsiona, a plăsmui;
răsărit, amurg, crepuscul, sud, amiază.

2. Găsiți între cuvintele de sub fiecare frază pe cel care este sinonim cu termenul subliniat în text:

Discuția celorlalți îl *irită* peste măsură.
a interesa, a privi, a supăra

„...iată că apare în ușa berăriei o figură *jovială* de provincial, un roșcovan pîrlit de soare urmat de un birjar" (I. L. Caragiale, *Cam tîrziu*).
rotundă, veselă, roșie

Vedea omul că nu se poate *descotorosi* de mine cu vorba.
a se dezice, a se dezbăra, a scăpa.

3. Găsiți sinonimele termenului *cioban* și construiți cu ele propoziții.

4. Pornind de la sinonimia *minge-balon*, construiți cu cel de al doilea termen propoziții, gîndindu-vă la următoarele jocuri sportive: fotbal, tenis, oină, baschet, volei, handbal.

5. Construiți propoziții cu următoarele grupări de termeni:

Arțar		
Măr		arbore
Nuc	este	copac
Castan dulce		pom.
Salcîm		
Păr pădureț		

6. Găsiți contextul în care termenii dintre paranteze să se poată înlocui unul prin altul:

ex.: (arbore, copac, pom)
Stau la umbra unui *arbore*.
Stau la umbra unui *copac*.
Stau la umbra unui *pom*.

[11] A se vedea Nicolae Andrei, *„A sărbători", „a aniversa", „a comemora"*, în *Limba și literatura română*, nr. 4, 1980, p. 10.

(iuţeală, rapiditate, repeziciune, viteză); (eternitate, nemurire, vecie, veşnicie, perpetuitate); (casnică, gospodină, menajeră); (capital, considerabil, decisiv, esenţial, fundamental, hotărîtor); (a vedea, a observa, a zări); (bine, prietenește, prietenos).

7. Stabiliţi sensurile celor două cuvinte şi observaţi ce raporturi se stabilesc între ele: *garderobă — vestiar; aflux — afluenţă; ceas — oră; lexic — vocabular.*

8. Găsiţi sinonimele cuvintelor subliniate în text:

„... Nu cerşeşte un român,
Nu cerşeşte cît mai are un *pai* de nădejde-n sîn" (B. P. Hasdeu, *Răzvan şi Vidra*)
Din pricina ta s-a prăpădit atîta *amar* de lume.

9. Stabiliţi seriile sinonimice ale termenilor: *epuizare, minuscul, a (se) prosti, temător, vinovăţie.*

10. Găsiţi antonime pentru fiecare din termenii:

discordie — ceartă — conflict — dezacord — vrajbă;
fantezie — invenţie — închipuire;
a cinsti — a cînta — a elogia — a glorifica;
nepăzit — nesupravegheat — pustiu;
nepermis — interzis — neîngăduit — oprit — proscris.

Actele de vorbire și didactica discursului tehnico-științific *

DOMNIȚA ALEXANDRU

Didactica discursului tehnico-științific se arată, în mod firesc, tot mai interesată de cunoașterea și de aplicarea rezultatelor la care s-a ajuns prin studierea acestui tip de discurs din perspective diverse, între care aceea a *actelor de vorbire* pare să dețină un loc privilegiat. Într-adevăr, așa cum precizează G. Vigner, este evident că astăzi „criteriile de determinare a conținutului lingvistic, mai ales în domeniile specializate, nu pot porni numai de la analize pur lingvistice și de frecvență, ci trebuie să se bazeze pe un studiu al actelor de vorbire în raport cu domeniile de referință ale limbajului, așa cum sînt structurate acestea într-un cîmp dat al cunoașterii" [1]. Înțelegînd prin „domeniile de referință ale limbajului" *contextele* în care acesta este utilizat, rezultă că producerea actelor de vorbire nu se face independent de context, ci, dimpotrivă, prin adaptarea conștientă la el [2].

Discursul tehnico-științific cunoaște două forme de manifestare. Avem în vedere, pe de o parte, *varianta de specialitate*, concretizată în texte (tratate, studii, cursuri universitare etc.) redactate de specialiști și adresate tot specialiștilor (sau celor pe cale de a deveni specialiști); pe de altă parte, distingem *varianta simplificată* a acestui discurs, care se prezintă, la rîndul ei, în două varietăți: *didactică* și *de vulgarizare*. Deși ambele sînt forme simplificate ale discursului de specialitate, ele se deosebesc prin scopul cu care s-a operat simplificarea: în cazul varietății de vulgarizare, simplificarea are în vedere obiectivul transmiterii de cunoștințe într-o formă accesibilă, de către specialist unor nespecialiști [3], pe cînd varietatea didactică urmărește însușirea discursului de specialitate prin cunoașterea graduală a unor ipostaze tot mai

---

* Comunicare prezentată la sesiunea cu tema „Teorie și practică în studiul limbii și literaturii române (III)", Arad, 4 iunie 1983.

[1] *L'intégration des formes du discours scientifique dans la classe du français — une hypothèse méthodologique*, în *Le français dans le monde*, 1978, nr. 140, p. 15—24; cf. între altele, și Gérard Vigner, *L'initiation à l'expression écrite dans les langues de spécialité. L'objectivation*, în *Le français dans le monde*, 1976, nr. 122; idem, *Le français technique*, Paris, Hachette — — Larousse, 1976, p. 94 — 105; J. Cl. Beacco și Mireille Darot, *Analyse du discours et lecture de texte de spécialité*, AUPELF, Strassbourg, 1977; Geneviève Chauveau, *Problèmes théoriques et méthodologiques en analyse du discours*, în *Langage*, 1978, nr. 52, p. 30; Olga Gălățanu, *Pragmatique. Les discours spécialisés*, în *Les langues de spécialité*. Sous la direction de Paul Miclău, Université de Bucarest, 1982, p. 143—161; *Pragmatics The Theory and Practice of ESP*. Selected Readings Edited by Adrian Nicolescu, București, Tipografia Universității, 1982.

[2] Tatiana Slama-Cazacu, *Limbaj și context*, București, Editura Științifică, 1959, p. 239.

[3] Olga Gălățanu, *art. cit.*, p. 158—161; Jacqueline Authier, *La mise en scène de la communication dans des discours de vulgarisation scientifique*, în *Langue française*, 1982, nr. 53, p. 34—47; Cornelia Ene, *Retoric și funcțional în textul științific*, în *Limba română*, XXVII, 1978, nr. 6, p. 615—623.

complexe ale acestuia. Varietatea didactică a discursului tehnico-ştiinţific reprezintă o simplificare temporară a acestuia, făcută cu scopul de a facilita ajungerea la ipostaza sa autentică. De aceea, în constituirea corpusului de izvoare [4], am ţinut cont de aceste nivele de complexitate, grupînd laolaltă, pe de o parte, *cursuri* universitare destinate studenţilor (români şi străini) şi, pe de altă parte, *manuale* cu ajutorul cărora discursul tehnico-ştiinţific românesc este predat elevilor de liceu şi studenţilor străini din anul pregătitor. Prin urmare, *cursurile* concretizează varianta de *specialitate* a discursului tehnico-ştiinţific, iar *manualele*, pe cea *didactică*.

Finalitatea variantei simplificate (didactice) este tocmai însuşirea celei complexe (de specialitate), dar studii recente insistă asupra necesităţii ca simplificarea să nu afecteze *autenticitatea* discursului tehnico-ştiinţific [5]. Este de la sine înţeles că autenticitatea nu se poate conserva în nivelul simplificat al discursului decît cunoscînd bine specificitatea acestuia, care nu mai trebuie căutată doar în domeniul terminologiei de specialitate, ci şi în acela al actelor de vorbire [6]. Există acte de vorbire *nespecifice*, comune mai multor discursuri (sau chiar tuturor), ca de exemplu *a afirma, a nega* etc. şi acte de vorbire *specifice* unui anumit discurs. Pentru discursul tehnico-ştiinţific se semnalează existenţa unor *operaţii discursive specifice*, încadrate în actul de vorbire *a spune*. Aceste operaţii sînt: *a argumenta, a defini, a clasifica, a descrie, a explica, a rezuma* etc. [7]. Prin urmare, autenticitatea variantei didactice a dis-

[4] Lista de izvoare şi abrevieri: B.C. = M. Ionescu-Varo, Gh. Dimitriu, Cornelia Deliu, *Biologie celulară*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1981; C. = C. D. Albu şi alţii, *Chimie. Manual pentru clasa a XII-a*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1982; C., *I = R*, Pomoje-Marcu şi alţii, *Curs de chimie anorganică. Atomul. Legătura chimică. Anul I*, Timişoara, 1982; C. S. S. = Adrian Chiriac şi alţii, *Chimie pentru studenţii străini*, I, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1983; L. R., II = Ileana Coste şi alţii, *Limba română. Profil tehnic. Manual pentru studenţii străini*, II, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1983; G. E. = Şt. Popescu-Vifor şi alţii, *Genetică şi eredopatologie*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1980; F. = N. Gherbanovschi, *Fizică. Manual pentru clasa a X-a*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1980; M.C. = Alexandrina Dumitreanu, *Informare tehnică. Materiale de construcţii. Arhitectură şi construcţii. An pregătitor*, II, Timişoara, Tipografia Universităţii, 1978; S. M. = Marin Truşculescu, *Studiul metalelor. Anul I*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1977.

[5] Gerardo Alvarez, *Une approche instrumentale de la lecture en français langue étrangère*, în *Le français dans le monde*, 1978, nr. 141, p. 47: „În locul textului construit de autor şi bazat pe un inventar lexico-gramatical prealabil şi pe o progresie lingvistică prestabilită, un curs instrumental (specializat, n.n.) include însuşi textele pe care studenţii le pot găsi în bibliografia sau documentaţia referitoare la specialitatea lor". Cf. şi Daniel Coste, *Textes et documents authentique au Niveau 2*, în *Le français dans le monde*, 1970, nr. 73, p. 89; Sophie Moirand, *Enseigner à communiquer en langue étrangère*, Paris, Hachette, 1982, p. 51—52.

[6] V. Nistor, S. Vultur şi I. Vultur, *Nivele de încorporare a discursului ştiinţific în predarea românei la studenţii străini*, în *Logos şi methodos*, Cluj-Napoca, 1982, p. 226—231. Din foarte bogata bibliografie referitoare la actele de vorbire selectăm următoarele contribuţii: J. L. Austin, *Quand dire c'est faire*, Paris, Éditions du Seuil, 1970; J. Searle, Les *actes de langage. Essai de philosophie de langage*, Paris, Herman, 1972; R. Richterich, *Essai d'application d'un cadre de référence pragmatique à la réalisation de matériel d'apprentissage du français langue étrangère*, în E. Roulet şi M. Holec (éds.), *L'enseignement de la compétence de communication en langue seconde*, Neuchâtel, 1976, p. 18—43; M. Martins-Baltar, *Actes de parole*, în *Un niveau seuil*, Conseil de l'Europe, Strassbourg, 1976, p. 44—48; *Pragmatics. The Theory and Practice of ESP, ed. cit.*

[7] Lista este mai lungă şi diferă de la autor la autor. Cf. René Richterich, *art. cit.*, p. 18—43; Jean-Claude Beacco şi Mireille Darot, *op. cit.*; Teodora Cristea, *Linguistique et techniques d'enseignement*, Bucureşti, Tipografia Universităţii, 1979, p. 93; Gérard Vigner, *Didactique fonctionelle du français*, Paris, Hachette, 1980, p. 77—80; Silvia Burdea şi alţii, *Metodica predării francezei tehnice*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1980, p. 95.

cursului tehnico-științific depinde și de măsura în care aceste operații sînt prezente în text în vederea însușirii lor de către elevi și studenții străini. Comparînd sub acest aspect, manualele și cursurile de specialitate, am constatat că cele dintîi sînt în mare măsură indiferente față de autenticitatea discursului tehnico-științific. Indiferența este vizibilă fie în ignorarea unor operații prezente în cursuri, cum ar fi *a argumenta* (identificabilă numai întîmplător), fie în prezența unor operații în forme inautentice, cum sînt *a clasifica* și *a defini*. Aceste operații apar în forme mult mai complicate, ambigue și, în consecință, dificil de reperat, pe cînd cursurile preferă formele simple și clare. Ne găsim în fața unei situații oarecum paradoxale, în care textele simplificate în alte privințe admit ipostaze mai complicate ale operațiilor amintite, pe cînd textele de specialitate autentice selectează formele mai simple și mai precise. Preferința cursurilor pentru simplitate și precizie nu este însă surprinzătoare, căci în fond ele nu fac decît să respecte astfel însușiri generale și specifice ale discursului tehnico-științific. Trebuie să surprindă însă felul cum operațiile respective apar în varianta simplificată a discursului tehnico-științific. În cele ce urmează, vom adînci și extinde comparația între cele două niveluri ale discursului tehnico-științific, luînd în considerare concretizarea diferită a operațiilor *a clasifica* și *a defini*. Din materialul excerptat de noi rezultă că principalul teren pe care comparația devine posibilă este acela al *ambiguității*, față de care variantele discursului tehnico-științific manifestă atitudini opuse: pe cînd manualele o tolerează, cursurile o resping.

Cursurile evită ambiguitatea mai ales prin folosirea unor operatori preciși, univoci, care exclud altă interpretare a operației pe care o exprimă. Este vorba despre operatorii *a defini* și *a (se) clasifica*, prezenți ca atare în structurile operaționale: „Tenacitatea *este definită* ca proprietate a materialelor de a înmagazina o energie mare înainte de a se produce ruperea" (S. M., p. 49), „Amestecurile *se clasifică* în soluții gazoase, soluții lichide și soluții solide" (M. C., p. 10). În schimb, manualele tolerează operatori nespecifici, polisemantici, a căror prezență în text nu constituie pentru elev sau pentru studentul străin indicii suficiente (sau suficient de clare) că se găsește în fața unor definiții: „Dilatația *constă în* mărirea volumului unui corp sub acțiunea unei creșteri de temperatură ..." (M. C., p. 6). „A argumenta *înseamnă* a efectua o operație a gîndirii prin care se desprind și se reține unele dintre caracteristicile și relațiile esențiale ale obiectului cercetat" (L. R., II, p. 23), „Prin galvanoplastie *se înțelege* arta de a modela metalele, de a reproduce, după un tipar, prin electroliză, un obiect" (F., p. 171), „Procesele chimice fundamentale *reprezintă* totalitatea reacțiilor cunoscute cu ajutorul cărora materiile prime sînt transformate în produse cu altă compoziție, cu altă structură chimică și cu alte proprietăți" (C., p. 60) etc. Ambiguitatea maximă este atinsă în manuale atunci cînd se recurge la operatorul *a fi* (verb prin excelență polisemantic și care intră în componența a numeroase structuri sintactice). Cît de imprecisă este folosirea lui o dovedește faptul că el servește atît la construirea structurilor definiționale: „Fotorezistențele *sînt* materiale semiconductoare care au proprietatea de a deveni mai bune conducătoare de electricitate cînd sînt iluminate" (L. R., II, p. 49), cît și la construirea structurilor clasificatoare: „... reacțiile de substituție *pot fi:* nucleofile, electrofile sau radicalice" (C., p. 43).

Materialul cercetat ne-a dovedit că operatorii imprecişi sînt rareori prezenţi în cursuri: „Reticulul endoplasmatic *este* un sistem spaţial de canalicule şi sacule dispuse între membrana celulară şi cea nucleară" (G. E., p. 15). Am constatat că, de obicei, aceşti operatori sînt *dezambiguizaţi* cu ajutorul unor operatori substantivali suplimentari (definiţie, clasificare etc.): „Orice substanţă *reprezintă* o parte de materie care are aceleaşi însuşiri fizice şi chimice în toată masa sa ... Potrivit acestei definiţii particulele aceleiaşi substanţe sînt identice între ele" (C., I, p.5), *„Oţeluri aliate de construcţii.* 16.1. *Clasificare—simbolizare.* În funcţie de cantitatea elementelor de aliere, oţelurile *pot fi* slab, mediu sau bogat aliate ..." (S. M., p. 275). Alte modalităţi de dezambiguizare la care se recurge în cursuri (dar pe care manualele le neglijează) sînt, de exemplu, plasarea definitului în titlul paragrafului, astfel încît, o dată cu evidenţierea lui, să fie reliefată întreaga structură definiţională căreia îi aparţine: „2.3.1.4. *Dilataţia. Este* proprietatea materialelor de a-şi modifica volumul sau dimensiunile sub acţiunea energiei termice primite" (S. M., p. 42). Alteori, vizualizarea operaţiei discursive se realizează prin *marcarea* ei în text cu ajutorul caracterelor cursive: „Sörensen ...introduce în anul 1909 noţiunea de *exponent de hidrogen sau pH* şi îl *defineşte* ca fiind *logaritmul cu semn schimbat al concentraţiei ionilor de hidrogen din soluţie*" (C. S. S., p. 88). În acest exemplu, procedeul marcării prin cursive a definiţiei este însoţit de operatorul precis *defini*. Aceeaşi este situaţia şi în: *„Ciclul celular se defineşte* ca *ansamblul de modificări pe care o celulă le prezintă între formarea sa prin diviziune şi momentul cînd se va divide din nou"* (B. C., p. 220). Marcarea grafică contribuie, alături de un operator substantival, la precizarea sensului cu care este folosit operatorul verbal: „O clasificare a proteinelor membranare este încă greu de realizat ... Folosind criteriul rolului biologic, *se pot grupa* în cîteva categorii, şi anume: *proteine de structură, proteine cu activitate enzimatică* şi *proteine receptoare ..."* (*Ibidem*, p. 33).

Dezambiguizarea structurilor de clasificare se realizează însă prin marcarea grafică a componentelor care alcătuiesc conţinutul realităţii clasificate. Marcarea componentelor se face prin precedarea lor fie de cifre: „Plăcile de azbociment *pot fi* de două feluri: 1. plăci plane de azbociment; 2. plăci ondulate de azbociment" (M. C., p. 160), fie de litere: „După natura şi domeniul lor de utilizare, materialele de construcţii *se pot clasifica* în trei grupe mari: (A) materiale de construcţii anorganice; (B) materiale de construcţii organice; (C) materiale de construcţii atît organice, cît şi anorganice "(M. C., p. 1), fie, în sfîrşit, de liniuţă: „După materialele din care se execută, scările *pot fi:* — scări de lemn; — scări metalice; — scări din beton" (M. C., p. 166) etc.

Manualele nu numai că nu iau asemenea precauţii de vizualizare [8], dar chiar acceptă o serie de situaţii generatoare de confuzie, cum ar fi: *pseudodefiniţiile* („Pentru laminare este nevoie de o instalaţie mai complexă, care *se numeşte* laminor", L. R., II, p. 94), *complicarea operatorului* („Aşadar fisiunea *s-a demonstrat a fi* un proces în care un neutron ciocneşte un nucleu greu, fiind apoi absorbit de către acesta ...", L. R., II, p. 146),

[8] Cf. în această privinţă Sophie Moirand, *Les textes aussi sont des images*, în *Le français dans le monde*, 1978, nr. 137, p. 38—53.

plasarea definitului pe locul al doilea („Transformarea informației într-un anumit număr de biți *reprezintă codificarea*", L.R., II, p. 133) sau chiar *în altă unitate sintactică* („Nucleul bombardat se dezintegrează, rezultînd un nucleu la unui element vecin, în sistemul periodic cu elementul esențial. Acest fenomen *a fost numit fisiune*", L. R., II, p. 146) etc.

Discutarea faptelor privind concretizarea acestor operații, specifice discursului tehnico-științific, în manuale și în cursuri dovedește că ne găsim în fața unui tratament diferit, în sensul că *definirea* și *clasificarea* sînt prezentate cu ajutorul unor mijloace mai adecvate pentru sesizarea și justa lor interpretare în cursuri, pe cînd în manuale operațiile respective sînt concretizate în forme ambigue, imprecise și complicate, ceea ce face dificilă cunoașterea lor și a modului în care pot fi construite expresiile corespunzătoare în limba română.

Din constatarea acestei diferențe de tratament rezultă, considerăm noi, necesitatea reevaluării atitudinii față de actele de vorbire în general și față de operațiile discursive în special în procesul predării elementelor de discurs tehnico-științific atît elevilor, cît și studenților străini. Ne propunem să continuăm cercetarea, efectuînd experimente cu diverse grupe de studenți avînd diverse „limbi-bază" (și provenind din culturi diferite).

Codicele Voroneţean

Ediţie critică, studiu filologic şi studiu lingvistic de MARIANA COSTINESCU
Bucureşti, Editura Minerva, 1981, 488 p. + 172 facsimile

Retipărirea unui text din veacul al XVI-lea, fie şi la aproape un secol de la apariţia primei ediţii critice, reprezintă un eveniment rar în filologia românească. În cazul *Codicelui Voroneţean* însă, elaborarea unei noi ediţii devenise de multă vreme necesară, pe de o parte datorită faptului că ediţia publicată de I. G. Sbiera în 1885 la Cernăuţi nu mai corespundea, în multe privinţe, exigenţelor filologiei şi lingvisticii româneşti actuale, iar pe de altă parte, datorită faimei pe care acest text a dobîndit-o în urma numeroaselor discuţii şi dispute filologice pe care le-a generat la scurtă vreme după ce a fost descoperit, în 1871, de profesorul Gr. Creţu, în podul mănăstirii Voroneţ. Considerat de la început ca un foarte important monument al vechii române literare, *Codicele Voroneţean* a reţinut atenţia unui mare număr de cercetători, dintre care cei mai mulţi s-au străduit să-l dateze şi să-i precizeze locul de apariţie, emiţînd în acest sens opinii mult deosebite unele de altele. Astfel, originalul a fost datat din secolul al X-lea pînă în secolul al XVI-lea, iar copia ajunsă pînă la noi, din veacul al XV-lea pînă la sfîrşitul celui de-al XVI-lea. În ce priveşte locul de apariţie, s-au menţionat pe rînd, Ohrida (în sudul Dunării), Maramureşul, Oaşul, nordul Crişanei, nord-vestul şi sud-vestul Transilvaniei, nordul Moldovei.

Fără îndoială că examinarea critică a numeroaselor păreri divergente referitoare la datarea şi localizarea textului, precum şi lipsa unui studiu amplu, la nivelul cercetărilor actuale de lingvistică românească, asupra limbii acestei scrieri justificau, de asemenea, elaborarea unei noi ediţii ştiinţifice a *Codicelui Voroneţean*.

Sarcina dificilă şi, în multe privinţe, riscantă a elaborării acestei ediţii şi-a asumat-o Mariana Costinescu, cercetătoare de la Institutul de Lingvistică din Bucureşti, care a reuşit să ne dea o lucrare exemplară sub toate aspectele. Autoarea a concentrat în această carte întreaga experienţă pozitivă a colectivului de cercetători care, în ultimele două decenii, sub conducerea lui Ion Gheţie, a întocmit mai multe ediţii remarcabile ale unor texte româneşti din secolul al XVI-lea, împlinind astfel un deziderat mai vechi al filologiei româneşti.

În actuala ediţie, alcătuită pe baza celor mai recente metode aplicate în editarea scrierilor noastre vechi, textul *Codicelui* este reprodus în transcriere fonetică interpretativă (p. 229—400) şi în facsimile (43 de file ataşate la sfîrşitul cărţii).

Aparatul critic al fiecărei pagini cuprinde două categorii de note: în prima se fac menţiuni referitoare la unele probleme de grafie din *Codicele Voroneţean*, iar în a doua se înregistrează diferenţele de ordin fonetic, morfologic, sintactic şi lexical atestate în *Apostolul* coresian.

Numeroasele probleme pe care le ridică acest text atît din punct de vedere filologic, cît şi lingvistic sînt abordate în cele două ample şi documentate studii care deschid volumul: *Studiu filologic* (p. 5—88) şi *Studiu lingvistic* (p. 89—213). *Nota asupra ediţiei*, care oferă explicaţii preţioase referitoare la alcătuirea ediţiei, şi *Indicele de cuvinte* exhaustiv, instrument de lucru indispensabil pentru specialişti, completează în chip firesc această lucrare ce se rînduieşte alături de cele mai valoroase opere ale filologiei româneşti.

În *Studiul filologic*, pe lîngă descrierea minuţioasă a textului, se discută pe larg toate problemele controversate referitoare la *Codicele Voroneţean*, şi anume: datarea şi localizarea, calitatea de copie sau original a scrierii, curentul cultural care a determinat apariţia acestei traduceri religioase, precum şi unele aspecte mai puţin sau deloc cercetate pînă în prezent, cum ar fi cele referitoare la filiaţia acestei scrieri cu textele slave corespunzătoare şi cu celelalte versiuni româneşti ale *Apostolului* din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, identificarea copistului şi a traducătorului, relevarea şi explicarea unor caracteristici ale traducerii din acest text.

Controversatele probleme referitoare la datarea şi localizarea *Codicelui Voroneţean* sînt abordate de autoarea actualei ediţii cu deosebită competenţă, dar şi cu prudenţa, uneori excesivă, a cercetătorului care nu se aventurează dincolo de terenul ferm al faptelor verificate. În ceea ce priveşte datarea copiei găsite la Voroneţ, Mariana Costinescu

admite, fără rezerve, concluziile lui Al. Mareș formulate pe baza examenului filigranologic al textului, după care fragmentul ajuns pînă la noi a fost scris în intervalul 1563—1583, dar „mai curînd în a doua parte a acestui interval" [1].

În vederea datării traducerii, autoarea optează pentru metoda raportării la originalul slavon, aplicată și de Bohuš Tenora în 1914, extinzînd însă investigația asupra versiunilor slave ale *Apostolului* din Biblioteca Academiei, precum și asupra celor românești din secolul al XVI-lea (*Apostolul* copiat de popa Bratul între 1559 și 1560 și cel tipărit de Coresi [2]) și al XVII-lea (versiunile manuscrise ale *Apostolului* care au circulat în Moldova și Transilvania de pe la 1618 și *Noul Testament* de la Bălgrad). Pe baza relațiilor de filiație dintre *Codicele Voronețean* și manuscrisele slave păstrate în Biblioteca Academiei sub cotele 351, 435 și 624 pe de o parte, și *Apostolul* popii-Bratul și cel coresian pe de altă parte [3], Mariana Costinescu susține ca termen *ad quem* momentul copierii *Apostolului* de către popa Bratul: 1559—1560 (mai exactă ni s-ar părea data de 1 septembrie 1559, cînd s-a început copierea acestui text); însă cu privire la termenul *a quo* afirmă că „nu poate fi stabilit satisfăcător", întrucît „Prin raportarea la momentul cînd începe să circule versiunea slavonă după care s-a făcut traducerea *Codicelui*, se obține un termen *a quo* mult prea îndepărtat (sfîrșitul secolului al XIV-lea)" (p. 25). Dacă autoarea ar fi ținut cont și de datele istoriei noastre socioculturale, potrivit cărora la sfîrșitul veacului al XIV-lea erau deja întemeiate cele două state românești: Muntenia și Moldova, iar în Transilvania existau numeroase biserici ortodoxe și mai multe mănăstiri, între care cea din Peri (Maramureș) pare a fi fost cea mai importantă[4], în care se desfășura, desigur, și o viață cărturărească, atunci probabil că termenul *a quo* stabilit în împrejurările arătate mai sus nu i s-ar mai fi părut imposibil de admis.

În privința localizării textului, Mariana Costinescu susține că manuscrisul pe care l-a editat „este o copie efectuată în Moldova, după o traducere alcătuită în partea sud-vestică a țării" (p. 45). În susținerea acestei ipoteze, pe care o găsim și la Ion Gheție [5], însă formulată mai puțin ferm, autoarea se întemeiază îndeosebi pe argumente lingvistice, dar și pe datele privind circulația hîrtiei pe care a fost scris textul și locul unde acesta a fost găsit.

În ceea ce privește circulația hîrtiei de proveniență sileziană, în secolul al XVI-lea, numai în Moldova, informațiile de care dispunem sînt încă prea puține pentru o concluzie definitivă, iar însemnarea de la fila 53^{v}, care atestă prezența manuscrisului la mănăstirea Voroneț în 1733, nu ne poate obliga să admitem că textul se afla tot acolo și în urmă cu 170 de ani.

Rămîne să examinăm faptele de limbă aduse în discuție de autoare, pe baza cărora se disting două straturi lingvistice în CV, pe care Mariana Costinescu le atribuie copistului și, respectiv, traducătorului, fără să excludă însă „posibilitatea caracterului mediat al copiei, în care caz unele aspecte lingvistice ale textului s-ar putea atribui copistului (sau copiștilor) intermediar(i)" (p. 29).

Cele 62 de fenomene lingvistice (25 de fonetisme, 6 forme morfologice și 31 de elemente lexicale) analizate de autoare sînt grupate în cinci categorii după aria în care au fost atestate în secolul al XVI-lea (uneori și mai tîrziu) și în vorbirea populară de azi. Întrucît majoritatea acestor fenomene au fost grupate de autoare în categoriile 2, 3 și 4, care indică arii mai largi de circulație, și anume: Banat, Hunedoara, Crișana, jumătatea vestică a Transilvaniei, sau Banat, Hunedoara, nordul Transilvaniei, Maramureș, sau întreg teritoriul de peste munți, noi vom examina aici numai fenomenele din prima categorie, localizate în Moldova, „eventual și în nordul Transilvaniei, Maramureș" (p. 42) și cele din ultima, atribuite zonei Banat—Hunedoara și Munteniei.

Fenomenele din prima categorie, pe baza cărora autoarea localizează copia în Moldova (vezi p. 43) sînt: *mărtărusi* (< *mărturusi* < < *mărtorosi*), *Pipru*, corectat *Chipru*, *pîșenie* „trufie" (<*pîșen* „trufaș") și *străminare* „im-

[1] Al. Mareș, *Datarea Codicelui Voronețean*, în *Limba română*, XXXI (1982), nr. 1, p. 49.

[2] Despre raportul dintre *Codicele Voronețean* și *Apostolul* lui Coresi au mai vorbit și alți cercetători, îndeosebi N. Iorga, N. Drăganu, Al. Rosetti, N. Korlăteanu și I. Gheție.

[3] Autoarea consideră că cele trei versiuni românești ale *Apostolului* din secolul al XVI-lea „descind dintr-o traducere unică" (p. 64).

[4] Vezi Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, 2, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 64; G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, Editura Junimea, 1980, p. 508.

[5] Vezi *Baza dialectală a românei literare*, București, Editura Academiei, 1975, p. 238—242; idem, *Termenii de origine maghiară și localizarea textelor rotacizante*, în *Limba română*, XXV (1976), nr. 2, p. 187—190; idem, *Moldova și textele rotacizante*, în *Limba română*, XXV (1976), nr. 3, p. 257—268; idem, *Banatul și textele rotacizante*, în *Limba română*, XXXI (1982), nr. 3, p. 238—246.

puls, stimul". Alături de acestea sînt citate *rotacismul* și cuvintele *arină, genune* și *hlipi* „a suspina", cunoscute însă și în Transilvania de nord sau în Maramureș. Fonetismul *mărrtărusi* este atestat o singură dată în CV (tot aici verbul mai este notat de 11 ori sub forma *mărturisi*) și niciodată în alte scrieri sau graiuri românești. Mariana Costinescu presupune că avem a face în acest caz cu forma *mărturusi* (< *mărtorosi*), atestată în unele documente moldovenești din secolul al XVI-lea, care ar fi devenit *mărtărusi* prin asimilarea lui *u* de către *ă* din prima silabă. Noi credem că ar putea fi și o simplă greșeală de scriere, ca atîtea altele prezente în acest text, determinată de o notare mai puțin lizibilă în textul după care s-a efectuat copia sau de neconcordanța dintre gîndirea și scrierea copistului. Oricum, fonetismul în discuție este prea puțin concludent pentru localizarea textului ajuns pînă la noi în Moldova.

Forma *Pipru*, corectată *Chipru* de copist, care mai înainte, la fila 12^v, notase exact toponimul respectiv, este interpretată, e drept cu rezerve, ca o falsă regresie care ar putea să ateste palatalizarea labialei. Și de data aceasta credem că e vorba mai degrabă de o greșeală de scriere determinată de o anticipare spontană a consoanei *p* din silaba următoare. Această interpretare explică mai bine revenirea copistului pentru a-și îndrepta greșeala și nu intră în contradicție cu faptul că în *Codicele Voronețean* nu mai apare nici un alt caz de palatalizare a labialelor.

Termenul *pîșenie*, atestat numai în *Codicele Voronețean*, provine din *pîșen* „trufaș", cuvînt atestat și în *Psaltirea Scheiană*, iar astăzi în graiurile din nordul Transilvaniei și din Bucovina, ceea ce înseamnă că nu poate sluji la desemnarea Moldovei de nord ca patrie sigură a copiei.

Într-o situație similară se află și cuvîntul *străminare* „impuls", „stimul" atestat, de asemenea, tot o singură dată și interpretat de autoare ca un infinitiv lung de la **strămina* (p. 193), care poate fi „o creație a traducătorului, rezultată din contaminarea lui *strămurare* cu slavonul *strŭmlenije*" (p. 39) sau „o formă lingvistică reală, înrudită cu *stremănare* 'nuielușă' (ca și *strămurare*)", atestată la sfîrșitul secolului trecut în două poezii populare culese din Dobrogea, după aspectul lingvistic, moldovenești" *(ibidem)*. Așadar, nici acest termen nu poate fi atribuit cu fermitate graiului moldovean sau variantei literare moldovene din epoca veche.

Dintre ceilalți trei termeni invocați de autoare pentru Moldova de nord și numai „eventual" pentru Maramureș și nordul Transilvaniei (este vorba de *arină, genune* și *hlipi*), primul, *arină* (< lat. *arena*) „nisip", este atestat în mai multe texte din secolul al XVI-lea, iar în prezent este cunoscut într-o regiune vastă, care cuprinde Transilvania, Crișana, Maramureșul și Moldova [6]. Despre al doilea, *genune* (< lat. **gyronem*) „mare", se spune, la p. 38, că nu mai apare în textele din secolul al XVI-lea, ci numai în veacurile următoare, la Dosoftei și Cantemir, însă la p. 177 se trimite și la *Psaltirea Hurmuzachi, Textele Măhăcene* și la manuscrisul popii Bratul. Pentru circulația actuală a termenului, se indică nordul Transilvaniei și al Moldovei, precum și un punct din nordul Munteniei. Este omis Maramureșul, cu toate că termenul respectiv a fost atestat și aici [7].

Al treilea termen, *hlipi* (< v. sl. *χlipati*) „a suspina", mai apare în manuscrisul popii Bratul, iar în secolul al XVII-lea găsim derivatele *hlipicios, hlipăt* și *hlipit* în opera lui Dosoftei, cunoscute azi și în nordul Transilvaniei și al Moldovei (p. 38) [8].

În consecință, nici prezența acestor trei cuvinte în *Codicele Voronețean* nu reprezintă argumente sigure pentru localizarea textului în Moldova.

În sfîrșit, rotacismul, chiar dacă apare și în textele moldovene din secolul al XVI-lea, caracterizează îndeosebi limba scrierilor transilvănene de nord și maramureșene. Faptul că în *Codicele Voronețean* transformarea lui *n* intervocalic (< *n* latin simplu neurmat de *e, i* în hiat) în *(n)r* reprezintă o normă generală, respectată în toate împrejurările [9], ar putea fi considerat un contraargument pentru localizarea textului în Moldova, pentru că în scrierile rotacizante din această zonă fenomenul nu mai apare decît sporadic în secolul al XVI-lea [10].

Faptele de limbă circumscrise de autoare numai zonelor Banat-Hunedoara și Muntenia

---

[6] Vezi T. Teaha, *Lat. a r i n a în română și în celelalte limbi romanice*, în *Anuarul Institutului de Cercetări Etnologice și Dialectologice*, Seria A, 2, 1980, p. 163—180. Ca toponim, derivatul *arinos (aninos)* „nisipos" este atestat în documente muntene din secolul al XV-lea (G. Mihăilă, *Dicționarul limbii române vechi*, București, 1974, p. 71).

[7] Vezi Tache Papahagi, *Graiul și folklorul Maramureșului*, 1925, p. 145 și 221.

[8] La p. 181 autoarea afirmă însă că aceste cuvinte apar numai în Bucovina și Moldova de nord.

[9] Lecțiunea cu *n* a cuvîntului *săptămîni* notat pe marginea filei 58^v, este incertă.

[10] Vezi Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, [București], 1968, p. 518; I. Rizescu, *Studiu de limbă*, în *Pravila ritorului Lucaci*, Text stabilit, studiu introductiv și indice de..., București, 1971, p. 61.

sînt: „Timbrul moale al labialelor în *iubesc, tocmeală*; *j* şi *ş* duri în *grijaşte-se* şi *şapte* (care însă pot fi şi grafii pentru *grijeaşte, şeapte*), eventual tendinţa de încadrare a verbelor la conjugarea I" (p. 43). Velarizarea vocalelor anterioare după labiale nu are valoare de normă în textele nordice din epoca veche, fenomenul apărînd sporadic în aceste scrieri, cum se întîmplă de altfel şi în *Codicele Voroneţean*, unde întîlnim formele *băsădui mărrgîndu* şi *Pătru*, relevate şi de autoare la p. 123.

O situaţie specială prezintă durificarea prepalatalelor *ş, j* în cuvintele de tipul *grijaşte* şi *şapte*, întrucît are caracter de normă în *Codicele Voroneţean*. G. Ivănescu, observînd acest lucru, precum şi faptul că fenomenul apare sporadic şi în alte texte rotacizante, presupune că ar fi existat „un grai maramureşean, rotacizant, cu *šade*" [11], din care fonetismul putea să intre în varianta literară în care a fost scris textul, sau că, aşa cum susţinuse şi Ilie Bărbulescu, am avea a face cu „o normă ortografică şi lingvistică slavă" [12]. Întrucît nu dispunem încă de toate datele necesare pentru elucidarea acestei probleme, vom spune doar că prezenţa formelor cu *şa, ja* în textul ajuns pînă la noi n-ar trebui pusă pe seama influenţei „originalului" fie şi numai pentru motivul că este singura normă literară de tip sudic acceptată fără excepţii în acest text. De altfel, şi Mariana Costinescu citează cu rezervă acest fonetism între faptele de limbă care susţin ideea localizării originalului în sud-vestul Transilvaniei (vezi p. 32, 43, 118 şi 130).

Asupra celorlalte fapte de limbă aduse în discuţie de autoare nu mai insistăm, întrucît sînt cunoscute în arii lingvistice mai largi. Vom menţiona doar că forma *bagaţii* 66^{v}/5 ar trebui citită *bogaţii*, pentru că e vorba de o neglijenţă a scribului, care a lipit bara verticalei a slovei r de slova o; forma *lucuim* prezintă, desigur, o inadvertenţă grafică, ca şi forma *barrbaţi*, corectată *bărbaţi* şi, probabil, *săcotiră* „socotiră". Forma *zbór* circulă şi în nord-estul Transilvaniei, iar *ĭ*>*ê* în *ocii* face arie compactă într-o zonă mai largă decît jud. Bistriţa-Năsăud, mărginită la sud de Mureş, la vest de o linie care trece prin Dej — Turda, la nord de graniţa judeţului Maramureş, iar la est de Carpaţii Orientali. Forma *gice* este atestată şi în Maramureş atît în epoca veche [13], cît şi azi [14]. În aceeaşi zonă este cunoscută şi trecerea lui *nt* la *mt* în *sîmtu* [15]. Rostirea moale a lui *b* în *beutură* se întîlneşte azi în majoritatea graiurilor din Transilvania, în Munţii Apuseni şi în cea mai mare parte a Olteniei.

Exprimîndu-ne rezervele menţionate mai sus cu privire la unele dintre faptele de limbă prezentate de autoare ca argumente în favoarea localizării originalului acestei scrieri în sud-vestul Transilvaniei şi a copiei în nordul Moldovei, nu excludem posibilitatea ca într-adevăr traducătorul şi, respectiv, copistul să fi provenit din aceste regiuni. Credem însă că mai mult decît stabilirea locului de obîrşie a celor care au elaborat, au tradus ori au copiat sau tipărit scrierile noastre vechi ar trebui să ne intereseze identificarea variantelor literare pe care aceştia le-au respectat. Procedînd astfel, vom stabili cu mai multă precizie zona lingvistică şi culturală în care a fost elaborat sau pe care o reprezintă *monumentul* de limbă literară la care ne referim, iar în această împrejurare argumentele lingvistice — care nu mai sînt apariţii sporadice în text, ci reprezintă norme fundamentale — pot fi întărite mai convingător cu fapte de istorie socioculturală. Pînă acum, pornindu-se de la ideea, pe care nu ne-o însuşim [16], că limba textelor din secolul al XVI-lea sau de mai înainte se identifică cu graiurile vorbite în regiunile unde au fost elaborate, se proceda la compararea, mai mult sau mai puţin riguroasă, a limbii acestor scrieri cu subdialectele actuale sau, mai corect, cu cele din epoca în care se ştia ori se presupunea că au fost elaborate acele texte. De cele mai multe ori însă, nici raportarea la graiurile dacoromâne din secolul al XVI-lea nu ne poate oferi certitudini cînd vrem să localizăm texte literare, deoarece normele acestor scrieri nu coincid cu cele proprii graiurilor vorbite în acel timp.

Desigur, normele vechilor variante literare româneşti nu aveau precizia celor de azi, dar erau totuşi mult mai stabile în raport cu cele dialectale, iar particularităţile regionale, de regulă inovaţii, se strecurau greu în texte şi rareori puteau să învingă norma impusă de tradiţie. De cele mai multe ori coexistau alături de normele vechi, dînd naştere la alternanţe care puteau să devină trăsături specifice unor anumite variante literare.

---

[11] Vezi, *Problemele capitale ale vechii române literare*, BIFR, XI—XII, p. 109.

[12] *Ibidem*, p. 261. Acest din urmă punct de vedere este acceptat şi de I. Gheţie şi Al. Mareş, în *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1974, p. 182—183.

[13] Vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 514.

[14] Cf. Tache Papahagi, *op. cit.*, p. LXIII.

[15] *Ibidem*.

[16] Cf. şi G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iaşi, 1980, p. 563.

Dacă privim lucrurile din această perspectivă şi raportăm limba *Codicelui Voroneţean* la structura variantelor literare din secolul al XVI-lea, atunci putem afirma că ne aflăm în faţa unui text scris în varianta literară rotacizantă de tip transilvănean. La această concluzie ne conduc, între altele, şi următoarele fapte: rotacismul este general, lipseşte orice urmă de palatalizare a labialelor şi de închidere a vocalelor finale, *-ea*, în poziţie finală nu trece la *e* (*ę*), forma *zice* alternează cu *gice*, adverbul *iuo* — pe care autoarea nu-l menţionează nici în studiul lingvistic, deşi S. Puşcariu îl considera un argument important pentru localizarea textului în Bihor — este general, fiind întrebuinţat de opt ori *(unde* apare o singură dată*)*. La acestea se adaugă şi termenii de origine maghiară necunoscuţi în varianta literară moldoveană. Întrucît nu ne-am propus să aducem acum toate argumentele lingvistice în sprijinul acestei opinii, ne oprim aici cu enumerarea faptelor de limbă şi adăugăm doar că în Transilvania de nord (includem aici şi Maramureşul) existau condiţii socioculturale prielnice încă din secolul al XV-lea pentru utilizarea românei ca limbă de cultură. De altfel, în secolul al XVI-lea Ioan Sigismund Zápolya (1541—1551, 1556 — — 1571) a cerut preoţilor români din Ardeal să folosească limba română în biserică [17], ceea ce înseamnă că existau încercări mai vechi de înlocuire a slavonei cu româna în bisericile transilvănene.

Revenind la lucrarea pe care o recenzăm, mai facem două precizări de amănunt în legătură cu transcrierea textului. Recurgînd la sistemul de transcriere interpretativă a textului chirilic, autoarea a depus o muncă dificilă de identificare a valorilor fonetice pe care le aveau slovele utilizate de copist în secolul al XVI-lea. Dacă interpretările propuse pentru slovele ѕ,ѣ,ѫ, sînt convingătoare, în cazul slovelor ѧ şi ꙗ, mai cu seamă în poziţie iniţială, echivalarea cu *ęa* ni se pare inacceptabilă, pentru că în această poziţie nu se rosteşte şi nu s-a rostit niciodată decît diftongul *ia*. De aceea, transcrieri de tipul *eale* (= ѣлѣ), *easte* (= ѣсть, ѣст.) nu se justifică nici prin raportare la rostirea din secolul al XVI-lea, nici în raport cu sistemul ortografic actual. Credem că interpretarea propusă în alte lucrări similare [18], conform căreia slovele ѧ şi ꙗ în poziţie iniţială sau la început de silabă se transcriu *ia*, este mai convenabilă.

Toate cuvintele transcrise greşit de copist, dar ulterior corectate de acestea, era bine să fie transcrise conform voinţei celui care le-a corectat nu numai în textul propriu-zis al *Codicelui*, ci şi în indicele de cuvinte.

Înainte de a încheia aceste consideraţii, care puteau fi mult mai ample datorită complexităţii deosebite a problemelor pe care le-a ridicat reeditarea *Codicelui Voroneţean*, precizăm că observaţiile sau părerile noastre care se deosebesc mai mult sau mai puţin de ale autoarei nu umbresc cu nimic valoarea deosebită a acestei excelente ediţii critice. Ele reprezintă doar un dialog firesc pe marginea unor probleme nu numai controversate, ci şi extrem de importante atît pentru filologia românească, cît şi pentru istoria limbii române literare.

VASILE D. ŢÂRA

[17] Cf. G. Ivănescu, *op. cit.*, 1980, p. 570.

[18] Vezi, de pildă, *Pravila lui Coresi*, Text stabilit, studiu filologic, studiu lingvistic şi indice de Gh. Chivu, în *Texte româneşti din secolul al XVI-lea*, coordonator Ion Gheţie, Bucureşti, 1982, p. 170.

Memoriile Secţiei de ştiinţe filologice, literatură şi arte

Seria IV, Tomul III

Bucureşti, Editura Academiei, 1981, 238 p.

Apărut în vara anului 1983, volumul este alcătuit, în cea mai mare parte, din comunicări prezentate în cursul anilor 1980 şi 1981, în secţia Academiei R. S. România sau la reuniuni ştiinţifice. El este structurat în cinci secţiuni.

Prima secţiune (p. 7—45) cuprinde comunicări de la Sesiunea generală a Societăţii Române de Lingvistică (Bucureşti, octombrie 1980), referitoare la istoria limbii române şi studii contrastive cu caracter metodologic. În articolul *Istoria limbii române şi izvoarele sale*, Florica Dimitrescu pledează pentru publicarea în continuare, în ediţii ştiinţifice, a textelor vechi şi pentru completarea, pe baza a ceea ce s-a publicat pînă în prezent, a articolelor din *Dicţionarul Academiei* (cu corectări în privinţa antedatării unor termeni). Consemnăm la acest studiu cîteva observaţii de amănunt: la p. 9, cuvinte în situaţia de *hapax legomenon* (mai corect: pluralul *hapax legomena*); la p. 11 autoarea are desigur în vedere reţeaua prea *rară* (şi nu prea *largă*) de texte excerptate; în afara articolului citat, din 1977, F. Bakos a publicat, în 1982, o carte privitoare la elementele româneşti din lexicul maghiar; articolul Luciei Djamo-Diaconiţă, la p. 12, nota 15, este citat fără titlu, iar la p. 10—11 (notele 8 şi 12) revista *Cahiers de lexicologie* este notată în două moduri diferite.

Al. Ionașcu publică articolul *Observații în legătură cu originea și evoluția articolului românesc*. După rezumarea principalelor puncte de vedere în legătură cu encliza articolului hotărît, autorul arată, împotriva tezei școlii ieșene după care articolul hotărît românesc a fost inițial proclitic, că identitatea formei proclitice cu cea enclitică nu este nici general românească, nici protoromână. După părerea sa, diferența cronologică dintre constituirea articolului proclitic (*fenomen romanic*) și apariția celui enclitic (fenomen specific românesc) s-ar putea explica prin influența substratului, devenită mai puternică după slăbirea contactului cu latina. În acest sens ar pleda și asemănarea cu albaneza, de care însă româna diferă la articolul genitival și, mai ales, la cel adjectival. Argumentarea e convingătoare, dar problema rămîne, evident, deschisă. Notăm o singură omisiune: la p. 34 nota 20 se citează, fără numele autorului, lucrarea — ce-i drept cunoscută de specialiști — *Descendenții demonstrativului i l l e în limba română*.

Problemele predării limbii române unor cursanți de altă limbă fac obiectul a trei articole scrise de cercetători cu experiență în acest domeniu. Direcții generale de perfecționare a acestui proces sînt aduse în discuție în studiul Valeriei Guțu Romalo, *Probleme actuale ale predării limbii române ca limbă străină*, în care se evidențiază necesitatea trecerii în prezent la faza de valorificare și dezvoltare sistematică a cercetărilor contrastive în care e implicată româna, premisele organizatorice constînd în adunarea și sistematizarea tematică a bibliografiei, coordonarea și planificarea cercetărilor, stabilirea și ierarhizarea priorităților. O modalitate de concentrare a cercetărilor ar fi și elaborarea unuit nou manual care să rezolve principalele aspecte ale predării românei ca limbă-țintă: delimitarea inventarului (lexical și gramatical), eșalonarea predării lui *în timp*, modalitățile de transmitere succesivă a cunoștințelor. În alegerea tipului de descriere a structurii gramaticale, autoarea recomandă să se țină seama de rezultatele obținute în descrierea limbii române cu metode moderne, fără ca aceasta să însemne și introducerea aparatului lor conceptual și terminologic. Unele dintre propunerile Valeriei Guțu Romalo se regăsesc și în articolul Gabrielei Pană Dindelegan, *Puncte de vedere asupra predării sintaxei limbii române studenților străini*. În selectarea, ierarhizarea și introducerea în predare a faptelor de sintaxă, autoarea se pronunță pentru perspectiva de sistem, care presupune, pe de o parte, introducerea structurilor fundamentale (invariante) în variatele lor manifestări concrete, iar pe de altă parte, evidențierea relațiilor sistematice dintre ele. Este necesar să se ia în considerare, totodată, și abordarea generativă, care evidențiază mecanismul de funcționare a sintaxei și explicitează construcțiile unităților lexicale individuale la cuvinte aparținînd aceleiași clase morfologice (în perspectivă contrastivă); cele două demersuri trebuie introduse s i m u l t a n și nu succesiv. Concluzia autoarei este că, pentru cursanții străini, predarea limbii române trebuie să se facă pe baza unei viziuni integratoare, în care punctul de vedere funcțional să se îmbine cu cel situațional (psiho- și sociolingvistic).

După cum reiese și din titlu, studiul lui Gheorghe Doca are în vedere *Implicațiile teoretice și practice ale exercițiilor de dictare în procesul predării limbii române ca limbă străină*. Descriind rezultatele unui interesant experiment efectuat cu cursanți de limbă franceză, autorul demonstrează în mod convingător că: *(a)* dictarea este un exercițiu activ prin care se verifică cunoștințele lingvistice la nivel fonologic, suprasegmental, lexico-semantic și morfo-sintactic; *(b)* pentru realizarea acestui scop e necesar să se înlocuiască procedeul dictării de cuvinte cu dictarea de sintagme și enunțuri. Prima secțiune se încheie cu articolul Lilianei Ionescu-Ruxăndoiu, *Sociolingvistica — domeniu interdisciplinar*, menit să aducă unele clarificări. Se precizează astfel conceptul de *sociolingvistică* — disciplină în care, spre deosebire de *sociologia limbii*, demersul se realizează de la structura limbii către corelatele sociale, în scopul explicării unor fapte de limbă. În ceea ce privește statutul acestei ramuri, după părerea autoarei, ea nu a atins încă faza de sinteză interdisciplinară, terminologia ei prezentînd suprapuneri și variații, iar definițiile fiind adesea imprecise. Se desprind astfel sarcinile în perspectivă ale cercetărilor în acest domeniu: rafinarea modalităților de cuplare a sistemelor de referință — lingvistic și sociologic — și precizarea terminologiei.

Cea de a doua secțiune a volumului (p. 47—97) conține comunicări prezentate la Sesiunea științifică „Probleme actuale ale folclorului și etnografiei românești" (București, martie 1981). Ea se deschide cu articolul lui Adrian Fochi, *Adevăr istoric și ficțiune artistică: episodul românesc al unei legende internaționale*. Pe baza analizei unui episod din epopeea lui Enveri referitoare la expediția lui Uimur Pașa la gurile Dunării — episod imaginar, încadrat într-o relatare istorică — autorul susține, cu argumente convingătoare, necesitatea maximei prudențe în folosirea tradiției folclorice ca izvor istoric. În legătură cu terminologia folosită, considerăm că sînt de preferat (la p. 54) formele, de mult încetățenite, sg. *epifora*, pl. *anaforele*

în loc de *epiforaua, anaforalele* (termenii nu sînt turcești). Aspecte predominant teoretice și metodologice aflăm în articolul lui Nicolae Constantinescu, *Exigențe actuale ale interpretării textului folcloric*. Autorul definește textul folcloric din punct de vedere semiotic ca tip special de text cultural, a cărui interpretare corectă e posibilă numai luînd în considerare textura și contextul; faptul folcloric este văzut ca act de comunicare complex, în care mesajul verbal, construit prin actualizarea, de către emițător, a unui model virtual, este însoțit de limbaj gestual și de obiecte cu funcție semiotică și în care receptorul participă activ, prin comentarii verbale și nonverbale. Dat fiind sincretismul lui artistic și funcțional, actul folcloric se cuvine analizat într-o perspectivă multidisciplinară. În ceea ce privește folclorul românesc, deși el a fost abordat din variate unghiuri, încă nu s-a realizat o sinteză integratoare, cu luarea în considerare a specificului faptului folcloric, ceea ce a avut drept consecință statutul indecis al folcloristicii, preluarea de concepte și metode din alte domenii, o terminologie ambiguă și neunitară. Analiza critică este însoțită de sugestii și propuneri pentru o cercetare științifică, cu metode moderne, a folclorului românesc în vederea stabilirii unei tipologii bazate pe criterii structurale, funcționale și expresive. Articolul *Folclorul taberei militare* reprezintă un capitol din monografia pe care Alexandru Dobre intenționează să o dedice acestei teme, insuficient cercetată pînă acum. În el se urmărește să se explice locul important pe care ea îl ocupă în folclorul nostru și modalitățile prin care își imprimă existența. Ultimul articol al acestei secțiuni, *Tipologia peisajelor etnografice românești* de Ion Ghinoiu, reprezintă o sinteză a unui bogat material statistic, referitor la așezările rurale de la noi. Reunind, într-o viziune integratoare, criteriul etnografic, cel geografic și cel economic, autorul clasifică așezările rurale contemporane în următoarele peisaje (produse ale umanizării mediului natural): pastoral, agricol, pomiviticol și piscicol, urmărind tipul morfologic specific fiecăruia (structura așezării, zona geografică, ocupații, alimentație și port, obiceiuri și tradiții).

Cea de a treia secțiune a volumului (p. 99—143) conține rapoarte prezentate la sesiunea „Teorie și practică în studiul limbii și al literaturii române" (Constanța, aprilie 1981), organizată de Societatea de Științe Filologice. După *Cuvîntul introductiv* al prof. Boris Cazacu, în care se subliniază necesitatea perfecționării și modernizării predării și însușirii gramaticii române în școală, pe baza aprofundării analizei teoretice a limbii, urmează rapoartele susținute în cadrul mesei rotunde „Gramatica în perspectivă interdisciplinară". Sub titlul *Gramatica și literatura*, acad. Ion Coteanu subliniază că principala problemă pedagogică în interpretarea unei opere literare și în perfecționarea limajului tinerilor constă în găsirea unor tehnici care, folosind continua îmbogățire a stocului lor lexical, să servească simultan procesul receptării literaturii și al rafinării exprimării ideilor printr-o sintaxă concepută ca stimulent constant de asocieri semantice. Dezvoltarea competenței lingvistice se poate realiza numai prin construcții de enunțuri și texte, prin exerciții de contragere și expansiune a textului la nivel transfrastic. În raportul *Gramatică și stilistică*, Mioara Avram arată că aspectele stilistice sînt relevante atît în gramaticile descriptive și normative (ca problemă de selecție între două expresii sinonime), cît și în cele dialectale sau istorice (pentru corecta interpretare a textelor literare din diverse ținuturi și epoci). Trecînd la aspecte aplicative, autoarea se referă la relația dintre gramatică și stilistică în învățămînt și în activitatea de cultivare a limbii; relevînd unele deficiențe, d-sa susține necesitatea introducerii de comentarii și observații stilistice în întregul proces al predării limbii și literaturii române în școală. *Gramatica și psiholingvistica* se intitulează raportul prezentat de Tatiana Slama-Cazacu. Pornind de la concepția proprie în psiholingvistică, asupra obligativității integrării oricărui mesaj în actul de comunicare și în context (explicit: verbal și neverbal și implicit: social-istoric, situațional), autoarea scoate în evidență consecințele importante ale acestui punct de vedere asupra studiului gramaticii: necesitatea predării gramaticii în raport cu particularitățile de vîrstă ale elevilor, integrarea oricărui enunț (deci și a analizei gramaticale) în context (lingvistic, social etc.), studierea gramaticii în actul real al comunicării, cu evidențierea selectării corecte a mijloacelor gramaticale în funcție de statutul social al partenerilor, ca și a elementelor paralingvistice.

În raportul lui Em. Vasiliu, *Gramatică și logică* se menționează mai întîi diferența — nu întotdeauna avută în vedere — între mecanismele celor două obiecte în relație (planul teoriei) și între aparatele lor conceptuale (planul metateoriei). Limbajele construite, cu reguli logice de funcționare, conțin o sintaxă logică și o semantică logică. În legătură cu analiza structurii logice a teoriei gramaticale, autorul alege ca exemplificare problema definițiilor gramaticale, evidențiind inadecvarea definirii unor termeni prin limbajul uzual, ajungînd la concluzia necesității stabilirii, și în acest domeniu, a unei termino-

logii proprii și a unor definiții explicite, capabile să corespundă condițiilor impuse de logică oricărei construcții teoretice.

În referatul lui G. Beldescu, *Gramatica și didactica*, sînt analizate principalele deficiențe ale predării gramaticii limbii române în școală. După părerea autorului, constituirea teoriei gramaticii școlare, a conținutului și a metodologiei ei este lipsită încă de o bază obiectivă. În decurs de trei decenii (1952—1982), numărul orelor de gramatică a scăzut continuu, programele și manualele sînt incomplete, unele probleme fundamentale sînt cunoscute de elevi numai de la orele de limbi străine. Concluzia firească la care ajunge autorul este aceea că, pentru constituirea gramaticii ca obiect de învățămînt, este necesar un efort colectiv organizat care, prin cercetări de nivel superior, să stabilească bazele ei, adică schema minimă necesară și neechivocă, care să asigure înțelegerea și însușirea mecanismelor limbii române și a normei ei standard, precum și, pe această bază, a limbilor străine.

Cealaltă masă rotundă, în cadrul sesiunii de la Constanța, a avut ca temă „Învățămîntul și cultivarea vocabularului". În cadrul ei, acad. Al. Graur a prezentat referatul *Corectitudinea exprimării orale și scrise*. După ce a evidențiat unele instrumente utile de care dispun profesorii în procesul predării limbii române (de ex., numeroase lucrări normative la care se poate apela pentru rezolvarea cazurilor mai complicate), autorul a accentuat că important este ca vorbitorii să fie convinși să respecte normele în vigoare; realitatea este însă alta, așa cum o dovedesc unele grafii neconforme cu pronunțarea și care contravin regulilor în vigoare *(sunt* pentru *sînt, filosof*, pronunțat *filozof*, scrierea numelor proprii cu minuscule).

În referatul *Dezvoltarea comunicării orale la copii*, Olga Duțu a evidențiat complexitatea acestei activități, care presupune o înaltă competență a factorilor educativi și capacitatea lor de a avea în vedere, simultan, aspectul ortoepic, lexico-semantic și gramatical al vorbirii elevilor. Pornind de la constatarea carențelor elevilor (adesea camuflate prin folosirea de clișee și de structuri-șablon) în însușirea corectă a sensului unor cuvinte, autoarea a efectuat un experiment cu elevi din clasele a II-a—a IV-a referitor la sensul unor termeni lingvistici prezenți în manuale *(text, fragment, cuvînt, dialog, comunicare)*. Prin rezultatele corecte obținute la exerciții de asocieri continue (2—8 cuvinte) și la exemplificări s-a văzut că termenii aleși s-au fixat în vocabularul activ al elevilor; după explicarea de către profesor a sensului lor, elevii au putut formula definiții exacte. A reieșit, totodată, că însușirea corectă a termenilor de metalimbaj trebuie să constituie o preocupare la toate disciplinele școlare.

Cea de a patra secțiune a volumului (p. 145—190) cuprinde comunicări omagiale prezentate, în marea lor majoritate, în cursul anului 1981 în ședințele Secției. În comunicarea *La centenarul nașterii lui Ion Minulescu*, acad. Șerban Cioculescu a evidențiat originalitatea poeziei minulesciene și rolul avut de aceasta în impunerea la noi a curentului simbolist. Același autor a prezentat și comunicarea *Eugen Lovinescu* (la centenarul nașterii), punînd în lumină, într-o viziune de ansamblu, bogata și variata activitate de critic literar și de istoric al culturii, memorialist și scriitor, traducător și editor de texte clasice și de manuale a lui E. Lovinescu, creatorul unui stil critic care a făcut școală. Comunicarea lui Mircea Seche, *La 100 de ani de la moarte: August Treboniu Laurian și primul dicționar academic al limbii române*, a relevat apectele pozitive, de obicei trecute cu vederea, ale acestui dicționar (bogat inventar lexical, etimologii corecte la neologisme, viziune diacronică, structură complexă a articolelor). Centenarul nașterii lui *Vasile Bogrea* a fost omagiat prin comunicarea lui H. Mihăescu, care a înfățișat biografia savantului, activitatea lui didactică și științifică. S-a menționat că Vasile Bogrea a optat pentru studii interdisciplinare (folclor, etnografie, artă populară, documente istorice, geografie umană), care să pună în lumină trăsăturile caracteristice ale poporului român.

Tot într-o ședință a Secției, la centenarul nașterii lui *Barbu Lăzăreanu* a fost evocată, în comunicarea acad. Al. Graur, contribuția publicistului autodidact ca istoric și critic literar, lingvist, folclorist și filolog.

În cadrul aceleiași secțiuni a volumului, este cuprinsă comunicarea *Caracterul popular românesc al operei enesciene*, prezentată de Speranța Rădulescu. Autoarea s-a referit la unele trăsături relevate constant de muzica enesciană, devenite și mai evidente după contactul cu folclorul: pondere redusă a contrastelor dramatice și a dezvoltărilor explicite, ramificarea și readunarea în unison a liniilor melodice discursive, elasticitate temporală a liniilor melodice, o anumită imprecizie intonațională — trăsături de similitudine actualizate în structuri muzicale diferite ca grad de complexitate, funcție, valențe expresive.

Această secțiune se încheie cu comunicarea lui I. Oprișan, *Octavian Goga — nostalgia liniștii creatoare*, prezentată la Sesiunea „Poezia lui Octavian Goga" (București. aprilie 1981), la centenarul nașterii poetului. Autorul a urmărit să pună în evidență faptul că, în opoziție cu perioada de pînă la sfîrșitul

primului război mondial, în care a existat concordanță între creația artistică și activitatea politică a lui O. Goga, ulterior, în absența unor țeluri clare, viața sa politică — așa cum se desprinde din scrisori și din jurnalul său — a devenit o piedică în calea creației; poetul era conștient de inutilitatea strădaniilor sale, dar nu a avut tăria de a ieși din vîltoarea politicianismului. Astfel se explică dramatismul paginilor care reflectă zbuciumul lui interior și aspirația — nerealizată — spre liniștea creației.

Ultima secțiune a volumului, intitulată *Varia* se deschide cu comunicarea lui H. Mihăescu, *Cîntecul Nibelungilor și românii*. Autorul relevă faptul că lumea acestui epos medieval e situată pe două axe geografice: N — S (Valea Rinului) și V — E (valea Dunării pînă în Ungaria), pe aceasta din urmă fiind consemnate 14 localități identificabile; ultima e Etzelburg (orașul lui Atila) în Ungerlang, dincolo de care se află Vlahenland (țara Vlahilor). Într-un excurs documentat și clar argumentat, autorul explică originea termenului *vlah*, accepția sa inițială: „om de neam romanic", precum și evoluția lui semantică în limbile germanice, slave, greaca bizantină pînă la sensul „român" (v. sl. *vlahŭ*, magh. *olah*).

De la sesiunea „Probleme de lingvistică generală (București, noiembrie 1981) au fost incluse în acest volum două comunicări. Cea a lui Gh. Mihăilă, intitulată *O sută de ani de la apariția „Principiilor de lingvistică" ale lui B. P. Hasdeu*, relevă deosebita valoare teoretică a lucrării, bogata bibliografie și principiile originale, unele noi chiar pe plan internațional. Lucrarea aceasta conține idei de mare însemnătate în epocă, preluate și dezvoltate în lingvistica românească pînă în prezent. În aceeași ședință, Henri Wald a vorbit despre *Lingvistic, extralingvistic și paralingvistic*, prezentînd considerații asupra limbajelor nonverbale și asupra relațiilor lor cu limbajul verbal, evoluție de la motivat spre nemotivare în toate tipurile de semne, raportul diferit dintre denotație și conotație în fiecare din ele. Spre deosebire de vorbire și scriere, unde evoluția se produce în direcția demotivării, în artă conotațiile întăresc motivarea. La întrebarea frecventă dacă arta este limbaj autorul răspunde că, fără a se reduce la limbaj, ea nu poate exista în afara lui.

Ultimul articol din volum, mult mai extins decît celelalte, reprezintă prima parte a studiului *Cronograful lui Mihail Moxa*, elaborat de Doru Mihăescu. El conține prezentarea istoriei manuscrise a textului. Autorul a reușit să identifice pe copistul manuscrisului de la Craiova și a efectuat, pentru prima oară, o cercetare comparativă a celor trei manuscrise cunoscute. În ceea ce privește analiza lingvistică a textelor, articolul conține numai observațiile de fonetică, importante, pentru că ele ajută la precizarea regiunii în care ele au fost copiate și a relației temporale dintre ele. Studiul întreprins de Doru Mihăescu aduce date importante pentru cunoașterea unei lucrări deosebit de interesante pentru filologi și pentru istoricii limbii române.

Dată fiind varietatea temelor cuprinse în acest volum este, evident, dificil de formulat o apreciere de ansamblu. Reținem totuși cerința, frecvent formulată, a modernizării cercetărilor în diverse domenii, apelul la studii interdisciplinare și atenția acordată laturii aplicative a studiilor.

LUCIA WALD

JIŘÍ FELIX

Zvuková a písemná stránka rumunštiny
(Aspectul sonor și cel scris al limbii române)
Praga, Univerzita Karlova, 1982, 150 p.

Cursul cunoscutului românist ceh de la Catedra de romanistică a Facultății de Filozofie din Universitatea Carolină se adresează studenților cu specialitatea limba română, în intenția de a-i iniția în fonetica, fonologia și grafia românei literare contemporane, dar el poate fi util și studenților care se specializează în celelalte limbi romanice, foneticienilor, crainicilor de radio și televiziune.

După capitolul introductiv, teoretic, *Řeč, jazyk, promluva* („Limbaj, limbă, vorbire"), p. 5—6, urmează șase capitole grupate în perechi, fiecare pereche fiind consacrată, respectiv, foneticii, fonologiei și grafiei. Fiecare cuplu de capitole debutează cu teoria domeniului respectiv (cf. *II. Fonetika*, p. 7—14; *IV. Fonologie*, p. 52—62; *VI. Písmo*, „Scriere", p. 75—77) și continuă cu aplicarea teoriei la limba română (cf. *III. Zvuková stránka rumunštiny z hlediska fonetického*, „Aspectul sonor al românei din perspectivă fonetică", p. 15—51; *V. Zvuková stránka rumunštiny z hlediska fonologického*, „Aspectul sonor al românei din perspectivă fonologică", p. 63—74; *VII. Písemná stránka rumunštiny*, „Aspectul grafic al românei", p. 78—119).

Cap. II prezintă definițiile foneticii și fonologiei (2.1), structura aparatului fonator (2.2), detaliată în cîteva dintre paragrafele următoare (2.3, 2.7, 2.8—2.10), împletite cu altele consacrate unor probleme de fonetică acustică și articulatorie (2.4—2.6, 2.11—2.18, cu comparații între română, cehă, franceză, polonă și rusă în privința accentului), și se încheie cu cinci paragrafe (2.19—2.20) referitoare la fonetica experimentală.

Cap. III este consacrat descrierii sunetelor limbii române și a unor fenomene fonetice românești, cu numeroase exemplificări, cuprinzînd: clasificarea vocalelor (3.2—3.10, pentru [ă] făcîndu-se comparație cu engleza, portugheza, albaneza, bulgara, iar pentru [î] — cu rusa; ultimul dintre aceste paragrafe descrie și ilustrează, cf. fig. 5, articularea vocalelor centrale specific românești, pentru deprinderea rostirii cărora ar fi fost utilă vechea remarcă a lui G. Weigand cu privire la [ă] ca [o] delabializat și la [î] ca [u] delabializat), clasificarea consoanelor (3.12—3.18: fricative, 3.19—3.26: oclusive, cu ilustrarea articulării și a palatogramelor pentru [k] și [k'], cf. fig. 7 și 8, 3.27—3.29: africate, 3.30—3.34: sonantele [l], [r], [m], [n], și 3.35: semivocalele), a diftongilor descendenți și ascendenți (3.36—3.37), triftongii (3.38, unde se menționează numai aceia cu structura *vocală încadrată de semivocale*), ilustrarea accentului liber românesc (3.39, de unde lipsesc cazurile — e drept, mai rare — de accentuare pe a cincea silabă numărînd de la sfîrșitul cuvîntului: *véveriţele*, s.f., pl., art. hot., N.—A., *dóctoriţelor*, s.f., pl., art. hot., G.—D.), a intonației ascendente, descendente, egale sau plate (3.40), a pauzelor, tempo-ului, a fazelor articulării sunetelor; ultimele paragrafe ale acestui capitol (3.44—3.79) se referă la diferite fenomene fonetice care apar în vorbirea românească, atît în interiorul cuvîntului, cît și la limita dintre cuvinte (nazalizare, palatalizare, sinereză sintactică, evitarea hiatului sintactic, asimilarea sintactică, elidarea lui *-ă* și *-u* finali din instrumente gramaticale, afereza lui *î-* inițial, dispariția unor consoane finale: *-t*, *-d*, *-(s)c* + cons. inițială, *-l* art. hot., m.—n., sg., N.—A.) + cons. inițială, *-ci* + fricativă inițială ș.a.). La bibliografia românească minimală din 3.80 este de adăugat, într-o eventuală ediție nouă a cursului, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române (DOOM)*, 1982, apărut în același timp cu manualul prezentat aici.

Cap. IV, de teorie fonologică, explică și descrie — cu material lingvistic ceh — conceptele de bază ale fonologiei.

Cap. V, de fonologie a limbii române, prezintă sistemul vocalic românesc în interpretările date de Al. Graur—Al. Rosetti (1938), E. Vasiliu (1967), A. Belchiță (1967) și A. Avram (1976) (5.1) și sistemul consonantic, în interpretările ultimilor trei autori (5.2), cu referiri și la interpretarea dată de E. Petrovici (5.3), o succintă fonostatistică a românei (5.4, cu utile comparații, într-o observație, privitoare la cîteva limbi romanice — italiană, spaniolă, franceză — și neromanice — sîrbocroată, cehă, engleză), structurile silabice românești (5.5), grupuri vocalice și consonantice românești apărute prin derivare și compunere (5.6), funcțiunea distinctivă a accentului românesc, din perspectivă morfologică și lexicală (5.7), rolul fonologic al accentului logic, al intonației ascendente și al celei descendente, al pauzei (5.8—5.10).

Cap. VI, de teorie generală a grafiei, enumeră tipurile de scriere, definește litera, alfabetul, semnul diacritic (6.1), se referă la transcrierea fonetică și la translitерație (6.2), la raportul dintre grafem și alografe (6.3), dintre fonem și grafem (6.4), la ortografie (6.5) — cu material lingvistic ilustrativ din cehă.

Cap. VII, referitor la grafia românei, include, alfabetul românesc (7.1, după mai vechiul *Îndreptar...*; o nouă ediție a cărții va trebui să actualizeze acest paragraf în acord cu recentul *DOOM*), transcrierea fonetică a sunetelor românești (7.2), raportul dintre fonemele și grafemele românești (7.3), urmărit în detalii în cîteva paragrafe (7.4—7.39), grafii străine sau particulare (7.40), scrierea cu majuscule (7.41), dublete grafice lexico-sintactice (7.42), despărțirea în silabe (7.43), abrevierile (7.44), folosirea cratimei (7.45), semnele de punctuație (7.46—7.55), apostroful (7.56), particularități ale grafiei românești care pun probleme străinilor (7.57).

Cartea se încheie cu un vocabular cehroman, p. 121—130, cuprinzînd aproape 300 de termeni și sintagme tehnice, inclusiv variante ale acestora, o bibliografie, p. 131—136, conținînd 86 de titluri, dintre care 65 românești, recente, și 6 străine, dar referitoare la rostirea și scrierea românească (în majoritatea aparținînd lingviștilor cehi, la care se adaugă studiul lui Alf Lombard, 1935), și un indice complex (autori citați, materii și termeni), p. 137—148, cu trimiteri la paragrafele respective.

Manualul, cu caracter de curs special, capătă și atribute de curs practic prin bogăția exemplelor și a ilustrărilor. El constituie o binevenită sinteză în care problemele sînt expuse concis și sistematic. O singură observație critică e de făcut: La p. 43, sub 3.64, unde se menționează elidarea lui *-ă* final din *mă*, *vă*, *iată*, *să* etc. înainte de *a-* inițial din cuvîntul următor sau de pron. aton, f., sg., A., *o*, se dă și exemplul, neobișnuit, *trimit-o!* „at'ji pošle"; expresia obișnuită e *(n-are decît) s-o trimită!* (cf. *s-o aducă*, nu *aduc-o!*; *s-o pună!*, nu *pun-o!*, dar: *pun-o unde-o vrea!*; *facă ce-o vrea!*, dar nu *fac-o!* etc.).

CONSTANTIN DOMINTE

RODICA BOȚOMAN, DONALD E. CORBIN, E. GARRISON WALTERS

Îmi place limba română

Columbus, Ohio, Slavica Publishers, Inc., 1981, 199 p.

Cartea pe care ne propunem să o analizăm este o antologie de texte destinată celor ce studiază limba română ca limbă străină la nivel elementar și mediu. Dat fiind că ea este rezultatul experienței dobîndite de autori în predarea limbii române în S.U.A., obiectivele avute în vedere și metodele preconizate reflectă — într-o anumită măsură — contextul socio-cultural în care a fost concepută. Dincolo de aceste aspecte particulare, *Îmi place limba română* reprezintă o contribuție valoroasă, deosebit de interesantă și utilă pentru cei ce predau limba română unor vorbitori ai altor limbi.

După cum se precizează în prefață, autorii urmăresc familiarizarea cursanților cu limba română „autentică", îmbogățirea vocabularului și prezentarea de informații de interes „uman și cultural". Principalul criteriu de selectare a textelor a fost capacitatea lor de a servi ca punct de plecare pentru o gamă largă de activități didactice vizînd dezvoltarea competenței comunicative a cursanților. Prin importanța acordată competenței comunicative — deci dimensiunii pragmatice a procesului de predare/învățare a limbii — lucrarea se înscrie pe o linie de mare actualitate în didactica limbilor.

Întrucît competența comunicativă presupune capacitatea locutorului de a utiliza adecvat limba în contexte de comunicare definite prin trăsături de natură socială, culturală și psihologică, textele selectate abordează o tematică variată: subiecte de interes uman general *(A fi politicos, Dragostea, eterna poveste)*, probleme sociale *(Muncă ori pomană?)* și culturale *(Telespectatorii și televizorul)*.

Pornind de la premisa că între limba și cultura unui popor există o legătură organică, de mare importanță în procesul de achiziționare a unei limbi străine, autorii includ texte privind geografia, istoria, cultura și civilizația românească *(România, O seară la țară, O poveste cu haiduci)*, precum și prezentarea unor figuri bine cunoscute peste hotare (Vlad Țepeș, Constantin Brâncuși, Nadia Comăneci).

Din perspectiva concepțiilor didactice moderne care stau la baza lucrării, prezentarea unor aspecte specifice ale culturii și civilizației românești în paralel cu cele caracteristice mediului de viață al cursanților reprezintă o modalitate eficientă de învățare a limbii prin „comunicare interculturală" („a cross-cultural learning experience" [1]).

Pentru realizarea obiectivelor propuse, autorii au avut în vedere prezentarea diverselor registre ale limbii, în texte elaborate de ei sau adaptate.

Cele din prima categorie ilustrează varianta standard a limbii române actuale, incluzînd o serie de structuri și procedee ale limbii vorbite. Ca manifestări ale oralității apar frecvent fraze interogative și exclamative: „Să fie într-adevăr așa?" (p. 62); „Nu uitați: adresați-vă cu „dumneavoastră" în orice situație nouă sau oficială și veți fi considerat un american civilizat!" (p. 36). În domeniul lexical, pot fi semnalate numeroase expresii idiomatice, specifice limbii vorbite: *împietrit de frică* (p. 76), *a-i surîde norocul* (p. 91). Considerăm că, în unele situații, autorii au adoptat cu prea multă ușurință construcții nerecomandabile, specifice variantei populare („evoluția *lui Nadia*", p. 95; „X spune *la fiecare persoană* că o iubește", p. 88), și chiar forme greșite, ca „acordul adverbului" [2] („aventura *cea mai simplă* de realizat", p. 54).

Deși îmbogățirea vocabularului este prezentată ca un obiectiv de bază al lucrării, autorii nu precizează destul de riguros criteriile de selecție avute în vedere.

Vocabularul inclus în texte, exerciții și în listele suplimentare de cuvinte este, în general, judicios selectat. Semnalăm, totuși, unele echivalențe eronat stabilite, sub influența limbii engleze, care pot genera confuzii. Astfel, *clasă* este folosit cu sensul de „curs" (p. 77), *economic* cu sensul de „econom" (p.83), *dedicație* cu sensul de „dăruire" (p. 92).

Cuvintele considerate necunoscute sînt glosate pe marginea textului și incluse în vocabularul român-englez cu care se încheie cartea. Considerăm discutabil procedeul autorilor de a glosa pe marginea textului cuvîntul cu forma prezentă în frază, în locul formei-tip *(ascult* „I am listening to", p. 35; *oaspeți* „guests", p. 63).

Glosarul *(Romanian-English Vocabulary*, p. 143—199), cuprinde 1200 de cuvinte. Deși în intenția autorilor el trebuia să conțină toate cuvintele care apar în text, în realitate pot fi găsite cu destulă ușurință cuvinte neglosate: *falsitate, indiscreție, interminabil, vulgaritate, stupiditate* (p. 13).

Uneori s-au pierdut din vedere principii de organizare a materialului lexical care prevedeau includerea formelor neregulate de

---

[1] H. D. Brown, *Principles of Language Learning and Teaching*, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, N.J., 1980.

[2] Vezi Valeria Guțu Romalo, *Corectitudine și greșeală (Limba română de azi)*, București, Editura Științifică, 1972, p. 54.

plural ale substantivelor și precizarea sufixelor *-esc* sau *-ez* la verbe. Au fost astfel omise din glosar forme neregulate de plural la substantive ca *soră* (p. 190), *stea* (p. 191); unele substantive apar numai cu forma de plural: *vinete* (p. 198), *zile* (p. 199). Sufixele *-ez* sau *-esc* nu sînt consemnate la verbele *a idealiza*, *a ilustra* (p. 166), *a îmbătrîni*, *a întîlni* (p. 169), *a lucra* (p. 172), *a pedepsi* (p. 180) etc.

În unel ecazuri nu este indicată posibilitatea utilizării atît ca pronume, cît și ca adjectiv *(cîteva, cîțiva*, pron.; *cîți, cîte*, adj., p. 153).

Unele cuvinte românești apar cu forme mai puțin frecvente în limba literară actuală: *cehoaică, spanioloaică* (p. 57), *călărit, vînat* — ca nume de sporturi (p. 98), *sarmală* (p. 188).

Pot fi semnalate și cîteva inconsecvențe în traducerea în limba engleză: adv. *englezește* este tradus prin „English" (p. 161), în timp ce adv. *franțuzește* este tradus prin „to speak French" (p. 163); substantivul *vopsea* apare ca verb și este tradus prin „to paint" (p. 199).

În selectarea cuvintelor incluse în texte s-au avut în vedere modalități de structurare a lexicului, menite a ușura procesul de memorizare. Sînt înregistrate numeroase familii de cuvinte *(a cînta, cîntăreț, cîntec*, p. 153), dar criteriile de selectare a termenilor nu sînt întotdeauna unitare; din unele serii lipsesc elemente esențiale (sînt înregistrate *vis, visat, visător*, p. 198, dar verbul *a visa* lipsește).

Tipurile de activități didactice propuse în această lucrare sînt numeroase și variate, oferind posibilitatea alegerii în funcție de tipul cursului, de obiectivele și nivelul cursanților.

Cele 15 capitole sînt independente și pot fi predate în ordinea aleasă de profesor, permițînd exersarea deprinderilor de exprimare orală și scrisă. Fiecare capitol are o structură complexă, cuprinzînd textul, note culturale, întrebări privind textul și o gamă largă de exerciții cu caracter lexical (de completare, de asociere, de alegere a sinonimelor și antonimelor etc.).

Exercițiile reprezintă domeniul în care autorii dovedesc o remarcabilă competență, aducînd contribuții originale și oferind numeroase sugestii utile, atît sub raport teoretic, cît și metodologic. Conform obiectivului urmărit — însușirea competenței comunicative — predomină „exercițiile funcționale" [3], solicitînd cursantului folosirea creatoare a limbii cu o finalitate precisă în acte concrete de comunicare (de exemplu: cerere directă, cerere politicoasă, comandă, p. 39—40). Frecvent, prin aceste exerciții, cursantul este determinat să comunice un conținut psihic propriu în modalități lingvistice adecvate (acordul/dezacordul, p. 26; opțiunea, p. 6 etc.).

Vom face, în continuare, cîteva observații care nu diminuează valoarea reală a lucrării, ci au rolul de a atrage atenția autorilor asupra unor aspecte ce ar trebui reexaminate.

Considerăm nepotrivită transferarea în scrierea cuvintelor românești a unor modalități ortografice specifice limbii engleze: scrierea tuturor cuvintelor din titlu cu majuscule *(Ce Vă Place Și Ce Nu Vă Place*, p. 11 — titluri transcrise de noi mai sus conform ortografiei românești); scrierea numelor de popoare cu majusculă *(Român*, p. 57). De asemenea, nu-și găsește justificare păstrarea unor variante incomplet adaptate ale cuvintelor de origine engleză *(hokei, basketbal*, p. 97; *stewardesă*, p. 134 și *stuardesă*, p. 113).

În sfîrșit, este necesară înlăturarea greșelilor de tipar: *bacătăria* (p. 6), *Betowen* (p. 53), *gimnastică* (p. 97), *i-ați banii*, (p. 117). *fimră* (p. 145), *domociliu* (p. 159) etc.

Este de la sine înțeles că observațiile d amănunt prezentate nu modifică aprecierea de ansamblu asupra meritelor acestei lucrări, caracterizată prin originalitate, seriozitate, acuratețe și caracter sistematic.

ADRIANA STOICHIȚOIU

ION NECULCE

Opere. Letopisețul Țării Moldovei și **O samă de cuvinte**

Ediție critică și studiu introductiv de GABRIEL ȘTREMPEL

București, Editura Minerva, 1982, 935 p.

Activitatea lui Gabriel Ștrempel, doctor în istorie, este unanim cunoscută [1]. Ultima lucrare de care ne ocupăm, ediția *Letopisețului*

[3] Cf. Vasile Șerban, Liliana Ardelean, *Metodica predării limbii române. Curs intensiv pentru studenții străini*, București, E.D.P., 1980, p. 41; Gheorghe Doca, *O abordare psiholingvistică a problemei exercițiilor în predarea și învățarea limbii române ca limbă străină*, București, Tipografia Universității, 1982, p. 84 și urm.

[1] Am arătat la timp, valoarea ediției sale, *Antim Ivireanul, Opere*, 1972, LXIII + + 475 p. (vezi *Manuscriptum*, III, 1972, nr. 4, p. 174—176; menționăm de asemenea *Ceasornicul domnilor, de Antonio de Guevara. Traducere din limba latină de Nicolae Costin*. Ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, 1976, LIII + 689 p.; *Biblioteca Academiei Române. Catalogul manuscriselor românești*, vol. I, 1—1600 (1978) și vol. II, 1601—3100 (1983).

lui Ion Neculce, cuprinzînd evenimentele din Moldova anilor 1661—1743, îi oferă lui G. Ştrempel prilejul de a se manifesta plenar ca istoric, critic şi istoric literar, în *Introducere* (p. 5—153), ca textolog şi filolog în editarea cronicii (p. 155—861), ca om de ştiinţă cu experienţă, cu indicii de orientare care încheie volumul (p. 863—930).

Istoricul reconstituie biografia cronicarului prin confruntarea cu documentele vremii, folosind şi mărturiile autobiografice ale lui Neculce. Se pun în evidenţă faptele esenţiale care au putut influenţa personalitatea lui politică şi opera sa: naşterea la 1672, înrudirea cu Cantacuzinii, refugiul în Ţara Românească (1680—1686), boier cu dregătorii însemnate (şi sol, adică „diplomat", cum zicem azi), exilul în Rusia, însoţind pe D. Cantemir (1711—1713), exilul în Polonia (1713—1720), întoarcerea în ţară şi procesele pentru recuperarea moşiilor luate de Costache Lupu în timpul exilului, preocupările lui culturale, lector cu spirit critic al letopiseţelor anterioare, în special *Cronica racoviţeană-buhuşenească*, izvorul lui principal, intensa activitate de scriitor (1733—1745, data morţii cronicarului).

Istoricul literar analizează cronica, fiecare domnie în parte cu atenţie deosebită la veracitatea faptelor (confirmări şi infirmări). *Criticul literar* caracterizează cronica drept frescă fidelă a epocii sale, subliniază realismul cronicii, talentul fără egal al lui Neculce ca povestitor, ca portretist, umorul inteligent de situaţii şi de limbaj (expresii populare), maliţia uşoară, ascunsă în stil glumeţ, tonul sfătos al amintirilor (memorialist de frunte).

Filologul duce mai departe studiul manuscriselor care au transmis în copii letopiseţul lui Neculce. Arată meritele lui M. Kogălniceanu, dar mai ales ale lui Iorgu Iordan, care a pus *primul* (ediţiile din 1955 şi 1959) problema fragmentelor autografe ale lui Neculce din ms. B.A.R./253 şi corecturile proprii ale lui Neculce (ms. 53). Stabileşte filiaţia manuscriselor (stema, la p. 146), ajungînd la cele două grupe înrudite: grupa copiilor lui Ioasaf Luca, scrib în familie (fiul Mariei, sora lui Neculce) şi grupa Vartolomei Măzăreanu, de la Solca şi Putna, traducătorul în limba rusă al letopiseţului lui Neculce.

Textologul studiază întîi filiaţia manuscriselor, operaţie de tot de dificilă, deoarece două părţi esenţiale din copiile celor 13 copişti nu au fost transmise decît de 2—3 manuscrise: legendele din *O samă de cuvinte* şi *Predoslovie*; deoarece unele legende nu formează corp aparte la începutul cronicii, ci sînt risipite în corpul cronicii, în contextul domniei respective; deoarece *cronica lui Neculce, fiind cea mai critică operă din literatura română veche*, cea care a interesat în gradul cel mai mare pe contemporani (boieri, neguţători, membrii familiei), copiştii (de obicei, plătiţi pentru munca lor) au intercalat, desigur, la cererea celor care comandau copia, dar şi din iniţiativă personală, *numeroase interpolări, totdeauna foarte preţioase* pentru cunoaşterea evenimentelor contemporane şi din alte unghiuri de vedere decît al lui Neculce. Comparînd diferitele variante, G. Ştrempel a ajuns la *fixarea metodei* de editare; *ediţia nu poate fi decît critică*, textul de bază, să zicem cel autentic (ms. 253 = = sigla A), fiind completat, în aparatul critic, de alte manuscrise, dintre care vom întîlni mai interesante ms. 53 (B), 254 (C), 112 (D) şi altele cu mai puţine intervenţii. Sigla A reprezintă manuscrisul cu cele mai multe pagini autografe ale lui Neculce, sigla B este cel cu corectări şi completări (uneori) ale lui Neculce, iar cele de sub siglele C şi D aduc date interesante pentru întregirea legendelor din *O samă de cuvinte* (44, în loc de 42). De aceea, ediţia lui G. Ştrempel este singura ediţie care publică textul cel mai autentic posibil al cronicii lui Neculce (ceea ce făcuse în parte şi ediţia lui Iorgu Iordan), dar este singura ediţie care ţine seamă de atitudinile politice şi de cunoştinţele istorice ale cititorilor şi copiştilor cronicii pînă în 1804, data copiei lui Antohi Sion. Lectura aparatului critic este tot atît de necesară ca şi cronica însăşi. Abia acum, prin această ediţie, vom întregi opiniile noastre asupra lecturii cronicilor în sec. al XVIII-lea; era o lectură critică, atentă la tendinţele şi ideile societăţii contemporane copiştilor, ilustrînd sentimentele şi interesele lor de clasă (vezi aparatul critic la p. 273, 275, 323, 682—683 ş.a.). Modificările şi interpelările sînt atît de numeroase, încît cercetarea lor ar putea forma obiectul unei lucrări de *sociologie a lecturii în epoca veche*, care ar fi unică în istoria literaturii noastre vechi.

Editorul este împotriva transcrierii chirilicelor prin metoda interpretării în spiritul pronunţiei actuale, de aceea păstrează formele ortografice arhaice presupuse cu valoarea fonetică adecvată (ex.: *cădzut*, „apele au *înghiiéţat*", „să *împrumutédze Poarta cu pungi*" ş.a.).

Consultarea letopiseţului este facilitată de indicii onomastici (analitic), toponomastic şi de un glosar (unde întîlnim multe turcisme şi grecisme), care încheie volumul. Ediţia lui G. Ştrempel este o lucrare filologică şi editorială model, care asigură exegezei o bază

sigură, iar în notele studiului introductiv, o bogăție de informații bibliografice, dintre care multe scoase de sub vălul uitării.

DAN SIMONESCU

ION VASILE ȘERBAN

Literatură și societate. Repere pentru interpretarea sociologică a literaturii

București, Editura Eminescu, 1983, 424 p.

În peisajul actual al „modelor" și metodelor exegetice, al controverselor mai mult sau mai puțin explicite cu privire la caracterul imanent al operei de artă, apariția volumului lui Ion Vasile Șerban, *Literatură și societate. Repere pentru interpretarea sociologică a literaturii*, reprezintă un semnal de bun augur în privința clarificării și reconsiderării unui cuantum apreciabil de concepte, mai vechi sau mai noi, cu care operează curent teoria și estetica literară. Lucrare ce vizează spații ale sociologiei literaturii, dar și ale teoriei și esteticii literare, cartea *Literatură și societate. Repere pentru interpretarea sociologică a literaturii* este, înainte de toate, o convingătoare demonstrație în susținerea caracterului *estetic* al relației dintre literatură și societate, relație atît de discutată și ... disputată în numeroasele pagini ale criticii și teoriei literare din ultimele două veacuri.

Volumul își certifică favorabil existența prin readucerea în planul discuțiilor a unei probleme de covîrșitoare însemnătate — cea a esenței și finalității operei literare ca atare, a nivelelor ei de materializare structurală, a relației intime dintre profilul ei propriu și *socialul* care a produs-o și pe care-l exprimă —, problematică abordată dintr-o perspectivă metodologică marxistă ce poartă vădit semnele interdisciplinarității. Și aceasta atît în ceea ce privește identificarea echilibrului obiectiv dintre *literar* și *social* în cuprinsul operei de artă, cît și în privința validării unei critici de natură „sociologică". Autorul nu ezită să-și exprime aceste intenții chiar din partea introductivă, intitulată *Argument* (p. 7—11): „mi-am propus să verific (teoretic) intuiția că *lectura* (implicit actul critic) nu poate exclude temeiul social al literaturii și deschiderea real-existențială a operei, fără să pună în cauză chiar validitatea sensului artistic" (p. 9). Totodată, el e convis de „posibilitatea unui act critic cu o orientare sociologică explicită, capabil să susțină o înțelegere a operei în sine, adică să fie prezidat de o conștiință critică autentică" *(ibidem)*.

Dubla finalitate a cărții, mărturisită atît de clar în *Argument*, este susținută apoi, de-a lungul a peste patru sute de pagini, prin motivații ce se înscriu în sfera *diacronicului* — în capitole ca *Preliminarii istorice* (p. 15—59) și *Interpretarea sociologică a literaturii* (p. 261—392) —, precum și printr-o minuțioasă dezbatere *teoretică* ce pornește de la precizarea raporturilor speciale dintre diferitele „științe" care contribuie la geneza literaturii și ajunge la afirmarea necesității unui *act critic* ce nu poate eluda niciodată implicarea socialului la toate nivelele operei literare — în capitole ca *O epistemologie a relațiilor interdisciplinare* (p. 60—82), *Literatură și societate* (p. 83—207) și *Premisele criticii literare sociologice* (p. 208—260). Aparentul caracter „tradiționalist" al cărții lui Ion Vasile Șerban (în numeroase pagini se reiau discuții mai vechi, cum ar fi cele despre autonomia valorilor și determinismul social, „estetism" și angajare literară, valoarea artistică și idealurile omului, spiritul științific și conștiința artistică ș.a.m.d.) este estompat de perspectiva modernă, modelatoare, prin care *opera literară* devine atît ipostază particulară (un „unicat"), cît și ipostază socială, aceasta din urmă concretizîndu-se nu atît în forma unei „conștiințe despre societate", ci, cum afirmă Ion Vasile Șerban, „ca o «conștiință de sine» a lumii omului" (p. 258). Un exemplu concludent ni-l oferă încercarea de a defini cît mai *complet literatura* (vezi p. 226—236), context în care o înțelegere realistă a fenomenului, nu lipsită de firești ecouri din Karl Marx, Georg Lukács și Tudor Vianu, este corelată cunoscutei scheme a comunicării elaborate de Roman Jakobson (vezi vol. *Probleme de stilistică*, Culegere de articole, București, Editura Științifică, 1964, p. 83 și urm.), schemă prin intermediul căreia *literatura* — ca o formă a comunicării verbale dominate de funcție poetică — se situează înlăuntrul unui sistem mult mai larg decît, de pildă, cel acceptat cu aproape două decenii în urmă de către structuralism. În acest fel, recunoscînd implicit multitudinea nivelelor de materializare a unei opere literare (de la fapte particulare de limbaj la reflectarea unor ample viziuni istorico-sociale), Ion Vasile Șerban propune o definiție a fenomenului literar axată tocmai pe raportul dintre *literar* și *social*, așa cum se reflectă acesta la scara tuturor componentelor operei: „În consecință, literatura, ca artă ce se exprimă prin limbă, ni se înfățișează, în totalitatea ființării ei, ca un autentic proces social, alcătuit dintr-un complex de fapte și fenomene, înlăuntrul căruia opera are un dublu caracter: de *fapt social*, ca entitate obiectivă, și de *fapt literar*, ca obiectivare a subiectivității cratoare într-o lume fictivă, ca existență ideală sui-generis în care s-a sublimat întreaga socialitate deter-

minantă" (p. 231). Caracterul integrator al unei asemenea definiții este evident și, firește, nu i se poate aduce, din perspectiva precizată de autor, nici un amendament.

Reafirmînd astfel, într-o viziune actuală, *statutul socializat* al acestei entități ce poartă numele de *literatură* și care, în fond, nu este altceva decît o imensă sumă de creații cu un vădit caracter individual (Ion Vasile Șerban nu neagă rolul „subiectivității creatoare", ci chiar îl afirmă), autorul volumului *Literatură și societate* ajunge logic la afirmarea necesității unui act critic care să se supună *integral* specificului literaturii, mai bine zis relației speciale dintre *literar* și *social* în contextul individual al creației.

Nu întîmplător, în urma unei atente treceri în revistă a modului în care istoria esteticii și, mai apoi, a criticii literare s-au intersectat cu destinele altor discipline (filozofia, istoria, etica, logica, psihologia, lingvistica ș.a.), croindu-și astfel un drum propriu și dobîndind o relativă autonomie, Ion Vasile Șerban ajunge să militeze pentru un *act critic* (pe care îl califică drept „critică literară sociologică") ce nutrește ambiția totalității: Viziunea integralistă rămîne proba fundamentală la care ea trebuie să se supună; căutarea totalității și idealul omului întreg trebuie să fie obsesiile criticii" (p. 58). „Actul critic e un act deschis participării totale", afirmă programatic autorul în același context, amplul capitol intitulat *Interpretarea sociologică a literaturii (O schiță istorică)* devenind, indirect, argumentul de natură *istorică* ce susține valabilitatea unui asemenea *act critic* (de la Sainte-Beuve, Hippolyte Taine și C. Dobrogeanu-Gherea la Georg Lukács și Lucien Goldmann).

Literatură și societate. Repere pentru interpretarea sociologică a literaturii este deci nu numai o bine informată carte de teorie și estetică literară, ci și o convingătoare pledoarie pentru un *act critic* de veche și prestigioasă ascendență atît la noi în țară, cît și în altă parte. Cele două dimensiuni sînt strîns legate între ele mai ales prin obiectul lor comun — opera de artă —, despre care Ion Vasile Șerban conclude, în final, că este „o experiență socială specific instituită într-o formă autonomă" (p. 395). Cartea ce ne stă în atenție își demonstrează astfel meritul teoretic și utilitatea practică nu atît prin rezervele exprimate implicit față de exclusivismul unor metode exegetice actuale, cît mai ales prin viziunea constructivă și, totodată, novatoare în ce privește identificarea proporției corecte în relația *literatură — societate*, atît ca problemă de principiu, cît și ca obiectiv al actului critic.

CORNELIU NISTOR

CONSTANTIN NEGREANU

Structura proverbelor românești
București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, 260 p.

Domeniul peremiologiei a suscitat în ultimele decenii preocupări din cele mai insistente, pe scară internațională, cu tangențe la diferite discipline, pînă la apariția unei publicații periodice speciale, *Proverbium*, la Helsinki, între 1964—1975, în care au apărut studii valoroase, în limbi de mare circulație.

Explozia de studii și articole sau referințe la proverb (în lucrări de alt profil) s-a manifestat și în știința românească, între altele fiind înscrise și teze de doctorat cu obiect paremiologic, dintre care două au și apărut de sub tipar: Cezar Tabarcea, *Poetica proverbului*, în colecția „Universitas", București, Editura Minerva, 1982 (susținută la București, în 1978) și Constantin Negreanu, *Structura proverbelor românești* (susținută la Timișoara, în 1979).

Ne referim la cea apărută recent. Cartea lui C. Negreanu dovedește o bună stăpînire nu numai a domeniului paremiologiei, ci și a lingvisticii, precum și al metodelor moderne de cercetare structuralistă și semiotică. În același timp, autorul reușește o structurare logică a materiei și obiectului pe care și-l propune pentru tratare, lăsînd deoparte eventuale considerații care pot forma obiectul altor studii, paremiologia pretîndu-se la examene diferite.

După explorări îndelungate, C. Negreanu s-a oprit la un număr de 5994 de unități proverbiale, căutate și încercate desigur în prealabil în structurile pe care le urmărea și avea să le argumenteze, folosind o materie concretă. Este un număr mare de proverbe, care i-au dat autorului posibilitatea să analizeze structuri gramaticale variate. Autorul face mai întîi un istoric al constituirii domeniului și al cercetărilor, cu referiri la bibliografia românească, stăruind și asupra definiției proverbului sau terminologiei paremiologice (unde unii specialiști, adăugăm noi în subsidiar, n-au simțit că însuși termenul de *proverb* a intrat în limbajul popular și poate fi analizat ca atare, oricare i-ar fi originea). Firește, în toate considerațiile sale, C. Negreanu se referă și la ideile multor specialiști străini, ceea ce arată larga sa cultură și informare. El introduce în circuit, între altele, noțiunea și termenul de *etnocîmp* pentru proverbele care aparțin aceluiași concept sau idei de fond, acceptînd — considerăm just — noțiunea de *etnosemn* pentru fiecare proverb în parte (p. 39). Așadar,

ținînd seama de tot ce s-a afirmat, autorul gîndește personal și folosește o terminologie adecvată.

Trei sînt tipurile de structuri ale proverbelor românești pe care C. Negreanu le dezbate și le pune în lumină în cartea sa: *structura conceptuală*, *structura lingvistică* și *structura stilistică*.

În primul compartiment, autorul stabilește conceptele de bază ale vieții poporului român imprimate în proverbe, și anume în 22 de așa-zise *etnocîmpuri*, a căror frecvență merge descrescînd de la *înțelepciune* (cu o frecvență izbitoare) la *soartă*, lucru semnificativ pentru o anumită filozofie populară și un realism al vieții. Tabloul în numere și procente (p. 48) este elocvent. De asemenea, concepția despre lume și exemplele paremice ilustrative sînt grăitoare, în același sens al unei gîndiri realiste.

Al doilea compartiment, *Structura lingvistică*, este cel mai dezvoltat, pentru că Negreanu urmărește, în fond, o gramatică a formelor de limbă în structura proverbelor și o face prin scheme, tabele, formule și comentarii de o limpezime exemplară. Astfel, în domeniul lexicului, se ocupă de *sinonimia* și *antonimia* paremiologică (p. 58 și urm.), în etnocîmpuri semnificative ca *înțelepciune*, *muncă*, *bunătate*. Pentru formarea cuvintelor se ocupă pe larg de funcția prefixului negativ *ne-*, iar, la morfologie, tratează pe rînd: *substantivul* (interesantă frecvența cantitativă pentru faună și floră, dată și în tabele), cu simbolurile lui pe deasupra metaforice, *adjectivul*, *verbul* etc. La fel se procedează și la sintaxa proverbelor, în care domină *propoziția subiectivă* și cea *atributivă*, arătîndu-se și rolul mare și variat al negației în structurile paremice.

În cel de al treilea compartiment, *Structura stilistică*, se studiază și se ilustrează, cu același simț acut, o serie de tropi, în toate implicațiile lor diverse, precum *metafora*, *comparația*, *repetiția*, *simetria* cu *proverbe asociative* și *opoziționale*, de asemenea *rima* și *aliterația* în structuri și forme foarte complexe și expresive. Lucrarea este într-adevăr o frumoasă gramatică a proverbului românesc. Ea se încheie cu o bună și esențială bibliografie, o listă a tuturor proverbelor folosite în text și cu un rezumat în limba franceză.

Fiind o lucrare de merit indiscutabil vom discuta cîteva lucruri în plus. În primul înd, trebuie să spunem că autorul acordă, conceptului de *proverb* o largă accepție și nu trebuie să surprindă că el iese uneori din domeniul și definiția strictă a proverbului și intră în domeniul locuțiunilor simple sau al sintagmelor figurative de limbaj, ca, de pildă, „Omul e om", „Afacerea-i afacere", „Cîte negru sub unghie", „Cît ai da din amnar" etc. Este drept că unele dintre acestea au fost considerate drept proverbe și de alți cercetători, ca și altele în plus: „Picat (căzut) din nori", „A avea zile cu carul", dar asemenea figuri de stil n-au nimic din punctarea metaforică a proverbelor, fiindcă nu sînt desprinse din formulări paremice mai complete, ca în unele cazuri: „Lupu-și schimbă părul", „Ce ți-e scris" etc. Lui C. Negreanu i-au trebuit însă pentru anumite structuri și a apelat la ele. Din aceleași motive (și deci justificat) autorul nu a ținut seama de variantele cele mai frecvente și expresive, citînd de exemplu: „Cîte zbor nu se mănîncă", formularea cea mai uzitată (și logică) fiind „Nu tot ce zboară se mănîncă". În alte situații, se putea însă cita varianta cea mai bună, pentru că și ea servea aceeași structură, ca, de exemplu, „Cu o rîndunică nu se face primăvară" (și în paremiografia altor popoare), în loc de „O rîndunică nu înseamnă vară" (p. 35), întrucît rîndunica anunță primăvara și nu vara. Pe de altă parte, o formulare ca „Unde există o dorință există și un mijloc de rezolvare" este o judecată cultă, care nu ține de paremiologie. De asemenea, vrem să precizăm că exemplele cu „Via se sapă ...", (p. 70): „Via se sapă la soare,/Vinul se bea la răcoare" etc. nu sînt decît deprinderi și reformulări dintr-un cîntec de pahar: „Strugurii se coc la soare, / Vinul se bea la răcoare" etc. și deci nu proverbe propriu-zise. Totuși, încadrarea structurală (scopul lucrării sale) este făcută corect de C. Negreanu.

Spuneam că autorul și-a delimitat bine problemele și nu stă să lămurească sensurile exacte și formulările enigmatice ale unor proverbe cum ar fi „Cine umblă la Crăciun în cămașă, la Paști umblă în cojoc" sau „Olarului unde îi place acolo pune mănușa", aceasta rămînînd în seama unor adînciri (nu de prisos) de valori „poetice" și artistice în paremiologie. De pildă, pentru variantele citate „Nu iese fum pînă nu faci foc" și „Unde-i fum e și foc", prima transmite ideea existenței posibile reale a unui zvon, a doua, în schimb, ideea existenței unui pericol care trebuie evitat.

În general, lucrarea lui C. Negreanu este o contribuție serioasă și clară a ceea ce a vrut să aprofundeze, și autorul merită toată considerația.

I. C. CHIȚIMIA

Pro didactica

Cluj-Napoca, Societatea de Științe Filologice, Filiala Cluj, 1982, 122 p.

Astfel se intitulează cel dintîi buletin editat de filiala Cluj a Societății de Științe Filologice din R.S.R., pe anii 1980—1981, apărut sub îngrijirea unui colectiv de cadre didactice și cercetători format din: Gligor Gruiță, Kozma Dezsö, Iuliu Pârvu, Mircea Popa și Ion Oșianu. În deschidere, prof. univ. Gavril Scridon, președintele filialei, semnează un lămuritor *Argument*.

Buletinul, reunind 122 de pagini, din care 109 cuprind articole și comunicări, iar ultimele 13 — cronica filialei, reprezintă o inițiativă demnă de laudă și care, e de presupus, nu va întîrzia să stîrnească emulația cuvenită. Salutînd, așadar, actuala apariție, așteptăm cu interes viitoarele volume, precum și „replica" celorlalte filiale. Asemenea lucrări ar merita să apară cu regularitate, întrucît sînt un mijloc eficient (și mai la îndemînă decît altele) de difuzare mai largă a celor mai bune creații critice, didactice și metodologice, oferind — îndeosebi profesorilor de gimnaziu și de liceu — șansa de a se afirma editorial în cadrul Societății și de a stabili un dialog util și stimulator cu colegii de breaslă.

Trebuie spus de la bun început că aceste cuvinte, care nu se pot degaja de orice aură festivă, sînt deplin validate de cota înaltă a buletinului, privit în ansamblu, și că nu au, prin urmare, nimic de circumstanță. Numeroase articole sînt adevărate contribuții în materie, reactualizînd faptul mai de mult cunoscut la noi — și verificat de-a lungul timpului prin exemple ilustre — că profesorii secundari de română sînt totodată creatori în critica și istoria literaturii naționale.

În marea lor majoritate, textele acestui volum denotă o deschidere largă față de metodele criticii moderne, de la critica tematică la critica stilistică și hermeneutică, ceea ce îngăduie îmbucurătoarea părăsire a șabloanelor metodologice și a locurilor comune în interpretare, folosirea unui limbaj mai suplu, adecvat investigației de profunzime. Avînd în vedere că aceste materiale se adresează, în mod programatic, și elevilor, se poate deduce profitul adus de volum pe terenul pedagogiei literare. Regretabil este doar că, evident din motive ce țin de spațiul tipografic, multe contribuții au trebuit a fi prescurtate, comprimate, reduse la fragmente, dînd uneori numai o idee de ceea ce sînt sau ar fi putut să devină.

Dintre lucrările ce ni s-au impus prin originalitatea — uneori frapantă — a punctelor de vedere și prin gradul de profesionalitate al limbajului, am reținut cu titlu de exemplu: paralela propusă de Monica Lazăr între poemele *Despărțire* de Eminescu și Arghezi, cu consecințe de anvergură mai amplă în confruntarea celor două viziuni existențiale și lirice; glosele Silviei Tomuș despre „eternul feminin" în *Hanu-Ancuței*; cercetarea Yvonnei Goga privind motivul mării la O. Goga; lectura arhetipală aplicată de Ileana Mureșan bacovienei *Plumb*; inedita interpretare a lui Iuliu Pârvu la *Mai am un singur dor*, cu încheierea că aceasta „nu este [...] o elegie, ci o odă închinată existenței veșnice" sau succintele considerații ale lui Teofil Răchiteanu despre aceeași poemă, pe baza studierii variantelor și a componentei mioritice; seducătoarea ipoteză a lui Ion Matei Mureșan că *Vara* lui Coșbuc ar semnifica „dorul de «pîngărire», de întoarcere din lumină în humă", — idee interesantă, contrastînd cu prima parte a articolului, emfatică și plină de generalități și platitudini; lectura stilistică a Monicăi Vasiu la *Noi* de Nichita Stănescu sau densa analiză a mijloacelor nuvelistice din *La vulturi!* datorată Mariei S. Muthu; analiza „drumului" ca motiv al inițierii în *Neamul Șoimărești*lor de către Olivia Rusu sau descriptarea simbolurilor din *Mări sub pustiuri*, făcută de Ion Șerdeanu.

Celelalte „lecturi posibile" — cum se intitulează secțiunea cea mai cuprinzătoare a buletinului — sînt substanțiale analize și compuneri didactice, binevenite și chiar necesare într-o carte ce se adresează profesorilor și elevilor deopotrivă. Sînt lucrări temeinice, clare și coerente, semnate de Monica Iacob, Smaranda Leluțiu, Doina Mărghitaș, Elena Livia Bâlc, Doina Reteșan, Alexandru Ivășcanu, Doina Rad, Florica Șerb, Ana Maria Moga, Ion Bucșa.

Remarcînd calitatea acestor texte, nu putem trece cu vederea cîteva erori de limbă ... română, strecurate firește din neatenție: virgulă între subiect și predicat: „...acest interludiu, separă" (p. 31); dezacordul (specific graiului muntean!) dintre subiect și predicat: „pragul de humă fecundă unde *prinde* întrupare umbletul, lacrima și lumina" (p. 31), tautologii: „persistența în timp" (p. 39), „Creangă se încăpățînează, se obstinează" (p. 48).

O altă secțiune a volumului cuprinde „probleme de limbă și literatură maghiară", sub semnăturiie lui Máté Gábor, Szilágyi Júlia, Molnos Súrolta și Kozma Dezsö.

Masiva porțiune de contribuții a buletinului se încheie cu amplul articol *Probleme metodice ale studierii limbii române în gimnaziu* de Vasile Stanca, admirabilă analiză critică, însoțită de sugestii ce ar merita o difuziune mai largă și îndeosebi luarea lor în conside-

rație de către toți factorii răspunzători de întocmirea programelor și manualelor școlare.

Cel dintîi buletin anual al filialei Cluj a S.S.F. este în mod cert o izbîndă. El oferă un util material ajutător profesorilor de gimnaziu (îndeosebi celor care predau la clasa a VIII-a) și deopotrivă elevilor. E de așteptat ca viitoarele buletine să se adreseze și altor categorii de profesori și elevi. Pentru moment, felicităm colectivul de coordonatori și autori, cărora Filiala Cluj le datorează această premieră editorială.

NICOLAE MECU

Studii de literatură română și comparată, IV Timișoara, 1982, 166 p.

Recentul volum publicat de Facultatea de Filologie a Universității din Timișoara ilustrează nu numai diversitatea de preocupări, ci și o creștere a apetenței teoretice care este caracteristică cercetării literare românești din ultimii ani. Impactul metodelor moderne de abordare a literaturii se face vizibil mai ales în încărcătura teoretică sporită a oricărei tentative critice, în tendința de a pune permanent în discuție nu opere individuale, ci literatura în sine. Astfel încît compartimentarea stabilită de comitetul de redacție (redactor responsabil: prof. dr. Alfred Heinrich; redactor responsabil adjunct: conf. dr. Corneliu Nistor) ar putea fi ușor modificată, majoritatea studiilor cuprinse în secțiunea intitulată „Istorie literară și literatură comparată" nefiind străine de preocupări de teorie literară.

În afara cîtorva contribuții predominant descriptive, cum sînt cele semnate de R. J. Ward *(Introducere în poezia lui James Hearst)* și Tudor Bețuan *(William Carlos Williams și generația „Beat")*, studiile cadrelor didactice de la Universitatea din Timișoara sînt încercări de sistematizare a unor spații literare vaste. Pia Teodorescu-Brînzeu urmărește, de pildă, evoluția dialogului autor-cititor în romanul britanic din secolul al XX-lea, stabilind principala mutație în constituirea unui tip de comunicare bazată pe respingerea reciprocă. Decupînd în literatura română interbelică o secțiune a ceea ce, în alte contexte, s-a numit literatura absurdului, Ramona Boca-Bordei descrie tipologia „romanului magmatic", ilustrat la noi de romanul recent reeditat al lui Dinu Pillat *Moartea cotidiană*.

Deosebit de substanțial este grupajul studiilor de slavistică, deschis de considerațiile lui Alfred Heinrich asupra *Specificității literaturii ruse clasice*; autorul abordează evoluția literaturii ruse de la confluența ultimelor secole, afirmînd „stabilitatea, vigoarea și permanența realismului". În *Rolul timpului psihologic în creația lui F. M. Dostoievski*, Traian Nădăban analizează cu mijloacele poeticii bahtiniene „cronotopulpragului", iar în *Simbolul stelei în drama „Necunoscuta" de Al. Blok și „Luceafărul" de M. Eminescu* Galina Cernicova aprofundează pînă la arhetipul mitologic un simbol frecvent în poezia secolului trecut. O preocupare asemănătoare se vede în studiul *Aspekte der Antikrezeption in der späten Lyrik Hölderlins* (autor: Maria Berceanu) care pune în evidență modul cum miturile contribuie la crearea unor simboluri poetice originale.

Se remarcă prin stringența demonstrației contribuția Margaretei Gyurcsik, *O lectură intertextuală: Candide-Micromégas*, analizînd pe urmele lui Bahtin romanul voltairian ca parodie a romanescului. Un fapt de istorie literară ar putea însă pune sub semnul întrebării justețea tratării romanului *Micromégas* ca replică parodică a lui *Candide*: ultimul e scris cu cinci ani mai tîrziu. Prin urmare, se cuvine lărgită semnificația termenului de *intertextualitate* prin cuprinderea textelor posterioare care fac posibilă crearea unor noi complexe de reprezentări. Acordînd astfel lecturii textului prioritate asupra textului însuși, vom putea admite o dată cu R. Barthes că „les sources d'un texte ne sont pas seulement avant lui, elles sont aussi après lui".

Se poate spune, de altfel, că noutatea fundamentală care se desprinde din această culegere de studii este o înțelegere modernă a literaturii ca ansamblu complex de semne, ansamblu care presupune nu o lectură curgătoare, ci un act de descifrare. Două analize referitoare la romanele lui Mircea Eliade, care deschid secțiunea intitulată „Literatură română și teorie literară", ilustrează pregnant această recunoaștere a textului ca spațiu al unor probleme permanente, din care decurge tendința criticii de a crea prin perifrază noi eflorescențe ale simbolurilor care alcătuiesc opera. În *Periplu în proza lui Mircea Eliade*, S. Mioc atrage atenția asupra consistenței acestei proze, al cărui miez nu este pitorescul exotic, ci transcrierea unor experiențe profunde. Infrastructura mitică și arhetipală a scrierilor lui M. Eliade, voluptatea *experienței* ca singură cale spre cunoaștere indică o posibilă conexiune între discursul literar și cel științific. *Scena lecturii* (autor: Ion Vultur) este o analiză a unei secvențe decisive din romanul lui M. Eliade, *Șarpele*. Reacțiile personajelor la apariția șarpelui sînt

echivalate cu lecturile multiple ale unui enunț, cititorul fiind cooptat în acest sistem de lectură. Șarpele devine astfel o „metaforă a textului".

De un interes deosebit este încercarea de sistematizare a orientărilor actuale propusă de Corneliu Nistor cu *Ipostaze ale poeticii de tip sociologic*. Autorul pledează, pe urmele principiilor formulate de Paul Cornea și alți specialiști în sociologia literaturii, pentru înțelegerea acesteia ca un cuantum de obiective și metodologii literare care țin sema de caracterul social al fenomenului literar și care tind spre dezvelirea operei literare în totalitatea nivelurilor ei de producere și manifestare.

CORINA POPESCU

Contents

(volumes I — IV, 1983)

ION DODU BĂLAN, The Writers and the National Unity — 459.

Language and Style

VICTOR V. GRECU, „Astra" and the Completion of the Phonetic Orthography — 5; I. FUNERIU, Syntactic and Stylistic Interferences in the Analysis of the Poetic Text — 15; ELENA TOMA, Romanian Language — an Element of the National Unity in Transylvania (from the Transylvanian School to the 1848 Epoch) — 165; DOLORES PLĂTĂREANU, The Plural of the Feminine Nouns with the Singular in *-ă* in Present-Day Romanian — 176; GH. N. DRAGOMIRESCU, The Co-ordination of the Subordinate Clause with a Part of Its Regent Clause — 185; GH. BULGĂR, The Evolution of the Poetic Expression in the Variants of *Luceafărul* by M. Eminescu — 299; G. I. TOHĂNEANU and I. FUNERIU, The Alliteration — 308; C. FRÂNCU, The Place of *mai* and of Other Adverbs *(cam, prea, și, tot)* in Constructions of the Type *(nu) mă mai duc* — 321; ION DIACONESCU, Syntax and Semantics — 464; ILEANA OANCEA, Rhetoric — a Particular Aspect of the Romance „Integration" of the Romanian Language — 478; ANDRA ȘERBĂNESCU, Adverbial of Cause or Complement of Agent? — 486.

Romanian Language Today

COMAN LUPU, New Words in Present-Day Romanian (on the Basis of the *Dictionary of Recent Words — DCR*) — 188.

Language Cultivation

MIOARA AVRAM, Word Formation and Language Cultivation — 495.

The Concise Encyclopaedia of the Romanian Language

SUZANA CARMEN DUMITRESCU, Dissimilation — 196.

Literary Theory, Criticism, History of Literature

PAUL CORNEA, G. Peșacov — a Representative of the Enlightenment in the Romantic Epoch — 21; STANCU ILIN, Structure and Signification in the Novel *Ion* by L. Rebreanu — 28; VIORICA DIACONESCU, Some Dimensions of the Feminine Characters in G. Călinescu's Novels — 38; ADRIAN COSTACHE, Some Archetypal Significations in the Novel *Moromeții* — 52; MIHAI MITU, Ioan Budai-Deleanu's Library (I) — 200; MIHAI UNGHEANU, *Flacăra*, E. Lovinescu and the „Revisions" — 209; MONICA SPIRIDON, „The Complex of the Artist" in the Inter-war Prose (the Meanings of an Obsession) — 222; G. BRĂTESCU, Some Romanian Galliardic Verses

Printed 250—300 Years Ago — 336; MIHAI MITU, Ioan Budai-Deleanu's Library (II) — 343; GEORGETA ANTONESCU, Narrative Formulae at the Beginnings of the Romanian Novel. The Novel at the First Person — 354; GHEORGHE BARBĂ, F. M. Dostoievski in Marin Preda's View — 363; LIVIUS CIOCÂRLIE, Two Meanings of the History of Literature — 506; SILVIAN IOSIFESCU, Stendhal and the Change of the Novel — 511; AUREL PETRESCU, Eminescu and „the Romantizing of the World" — 521; M. I. DRAGOMIRESCU, Rationalism and Democratism at the Beginning of Șerban Cioculescu's Activity as a Literary Critic — 527.

Text Analyses

ADRIANA BONTEA, Marin Sorescu: *Răceala* (the Structure of the Dramatic Text) — 58; MARIA RODICA PÎRVULESCU, Mateiu Caragiale: *Craii de Curtea-veche* (a Literary and Stylistic Analysis of the Motif of Pena Corcoduşa) — 230; MARIA CVASNÎI, M. Eminescu: *Peste vîrfuri* (A Comparative Analysis of the Variants) — 537.

Romanian Language and Literature Abroad

MIRCEA BORCILĂ, The Study of the Romanian Language and Culture at the Ohio State University, Columbus (U.S.A.) — 544.

Texts and Documents

ANDREI NESTORESCU, A Glossary of Archaisms by Costache Negruzzi — 234; IERONIM TĂTARU, Acts and Documents Concerning I. L. Caragiale's Gymnasium Years — 372; DORU MOŢOC, When Did I. L. Caragiale's Activity as a School Supervisor in Argesh-Vîlcea End? (New Documents) — 386.

Folklore

PAVEL RUXĂNDOIU, The Folk-Lyrics — Its Thematic and Fictional Horizon — 64; I. C. CHIŢIMIA, G. T. Niculescu-Varone as a Folklorist — 74; SILVIU ANGELESCU, The Poetics of the Legend (I) — 550.

Modern Teaching

The Teaching of the Romanian Language in School — 77; B. CAZACU, Some Reflexions on the New *Syllabus of Romanian Language* — 78; GH. BULGĂR, The Refreshing of the *Syllabus of Romanian Language* — 87; GRIGORE BRÂNCUŞ, The New *Syllabus of Romanian Language for the V — VIII Forms* — 90; VALERIA GUŢU ROMALO, Remarks on the *Syllabus of Romanian Language for the V — VIII Forms* — 93; ION DIACONESCU, Some Remarks Concerning the *Syllabus of Romanian Language* — 98; MIOARA AVRAM, The Word Formation in the *Syllabus of Romanian Language (Grammar, Vocabulary, Phonetics, Orthography, Orthoepy, Punctuation) for the V — VIII Forms* — 100; I. HANGIU, A New *Syllabus of Romanian Language* for the Gymnasium — 106; FLORA ŞUTEU, Some Suggestions for the Teaching of the Vocabulary in the VIII-th Form — 110; V. ŞERBAN and LILIANA ARDELEAN, Some Aspects of the Teaching of the Romanian Vocabulary at the Intensive Courses for Foreign Students — 120; MARINA CIOLAC, Aspects of the Written Expression of the School Children in a Rural Community — 128; GABRIELA PANĂ DINDELEGAN, Remarks

on the Syntax in the New *Syllabus of Romanian Language for the V — VIII Forms* — 236; I. HANGIU, The School and the Ever Topical Character of the Problems of Spelling — 389; FULVIA CIOBANU, The Orthographic Marks — 391; MAGDALENA POPESCU-MARIN, On Some Apparently Contradictory Recommendations of the *DOOM* — 395; ELENA CARABULEA, On Some Variants in the *DOOM* — 398; VASILE LEFTER, A Specific Manner of Internalizing the Orthographic Norms in the First High-School Years — 401; TATIANA SLAMA-CAZACU, Similarities and Differences between the Learning of the Mother Tongue and of the Foreign Languages; Several Errors — 404; EMANUEL VASILIU, The Place of Phonetics in the Teaching of Romanian — 415; LIVIU CHISCOP, Some Proposals Concerning the Teaching of the Lexical Notions in the Gymnasium — 419; EMANUELA CRIȘAN, Remarks on the Technique of Organizing the Literary Commentary — 557; ADRIANA ILIESCU, An Open Lesson (*Horia* by M. Eminescu) — 563; ION DRĂGOTOIU, Creativity, Language, Relevant Structure as Basic Elements of a School Composition — 567; VIORICA NEBEL, The Teaching of the Synonymy in School — 573.

Discussions

PAVEL PETROMAN, On the Role and the Place of the Literature in the Educative Process — 244; DOMNIȚA ALEXANDRU, The Speech Acts and the Teaching of the Technical and Scientific Discourse — 578.

Chronicle

ION NUȚĂ, A. Lambrior's Contribution to the Development of the Romanian Linguistics (At the Centenary of His Death) — 424.

Reviews

ALEXANDRU DUȚU, *Literatura comparată și istoria mentalităților (Comparative Literature and the History of the Mentalities)* — Cătălina Velculescu, 135; NICOLAE CREȚU, *Constructori ai romanului (Some Builders of the Novel)* — D. Micu, 137; *Cercetări de limbă și literatură, 1 (Researches in Language and Literature, 1)* — Gh. Bulgăr, 140; TUDOR VIANU, *Opere*, 10, *Studii de literatură universală și comparată (Works*, 10, *Studies in World and Comparative Literature)*. Edition by GEORGE GANĂ et al., notes by GEORGE GANĂ — Corneliu Nistor, 142; VALENTINA MARIN CURTICEANU, *Originile conștiinței critice în cultura română (The Origins of the Critic Conscience in the Romanian Culture)* — Andreea Vlădescu Lupu, 144; DAN C. MIHĂILESCU, *Perspective eminesciene (Some Prospects of Eminescu's Works)* — Iosif Cheie-Pantea, 147; LUMINIȚA BEIU-PALADI, *Romantismul italian și literatura română a secolului al XIX-lea. Relații și similitudini (Italian Romanticism and the Romanian Literature of the XIXth Century. Relations and Similarities)* — Petre Gheorghe Bîrlea, 149; *D. Anghel interpretat de . . . (D. Anghel Commented by . . .)*. Study, anthology, chronological table and bibliography by M. I. DRAGOMIRESCU — Ion Vasile Șerban, 152; AL. GRAUR, *Dicționar al greșelilor de limbă (A Dictionary of the Language Mistakes)* — Camelia Stan, 249; N. MIHĂESCU, *Norme, abateri și inovații în limba română contemporană (Norms, Deviations and Innovations in Present-Day Romanian)* — Mariana Bara, 252; GHEORGHE DOCA, *O abordare psiholingvistică a problemei exercițiilor în predarea și învățarea limbii române ca limbă străină (A Psycholinguistic Approach of the Problem of Exercises in the Teaching and Learning of Romanian as a Foreign Language)* — Manuela Saramandu,

255; DOINA BOGDAN-DASCĂLU, *Critica — limbaj secund (Literary Criticism — a Second Language)* — Maria Cvasnii, 257; *B. P. Hasdeu și contemporanii săi români și străini (Corespondență primită)*, Volumul I *(B. P. Hasdeu and His Romanian and Foreign Contemporaries (Received Correspondence)*, Volume I). Text edition, translations and notes by NICOLAE MECU, VIORICA NIȘCOV, AL. SĂNDULESCU, MIHAI VORNICU. Co-ordination and introductory study: AL. SĂNDULESCU — George Munteanu, 261; IOAN SLAVICI, *Opere (Works)* XI, *Scrieri pedagogice (Pedagogical Writings)*. Text edition by C. MOHANU. Notes and indices by D. VATAMANIUC — I. Hangiu, 264; ION ISTRATE, *Barocul literar românesc (The Romanian Literary Baroque)* — Cătălina Velculescu, 266; CONSTANTIN CUBLEȘAN, *Opera literară a lui Delavrancea (Delavrancea's Literary Works)* — A. Gh. Olteanu, 269; G. DEM. TEODORESCU, *Poezii populare române (Romanian Folk-Songs)*. Edition, notes, glossary, bibliography and index by GEORGE ANTOFI. Preface by OVIDIU PAPADIMA — Gheorghe Vrabie, 272; LUCIA CIREȘ, LUCIA BERDAN, *Descîntece din Moldova. Texte inedite (Magic Spells from Moldavia. Unpublished Texts)* — I. C. Chițimia, 274; MONICA BRĂTULESCU, *Colinda românească — The Romanian Colinda (Winter-Solstice Songs)* — Aurelia Ciudin, 276; MIRCEA GHEORGHE, *Ghid metodic pentru predarea lecturii literare la clasele V — VIII (A Methodological Guide for the Teaching of Literature at the V—VIII Forms)* — Vistian Goia, 279; C. DIMITRIU, *Gramatica limbii române explicată. Sintaxa (An Explained Grammar of Romanian. The Syntax)* — Andra Șerbănescu, 431; G. GRUIȚĂ, *Acordul în limba română (The Agreement in the Romanian Language)* — Mariana Bara, 435; JOSÉ ANTONIO VALENZUELA CERVERA, *Estructúra de la comunicación narrativa (The Structure of the Narrative Communication)* — Mircea Vasilescu, 439; IERONIM TĂTARU, *Comentarii stilistice și literare (Stylistic and Literary Commentaries)* — C. Negreanu, 440; VASILE FRĂȚILĂ, *Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe valea inferioară a Tîrnavelor (Special Problems of Dialectology. The Dialects Spoken on the Inferior Valley of the Tîrnava Rivers)* — Aurel Scorobete, 442; CORNELIA PAPACOSTEA-DANIELOPOLU, *Literatura în limba greacă din Principatele Române. 1774—1830. (The Literature Written in Greek in the Romanian Principalities. 1774—1830)* — Cătălina Velculescu, 444; VERESS ENDRE — DOMOKOS SÁMUEL, *A budai Egyetemi Nyomda román kiadványainak dokumentumai. 1780—1848 (The Documents of Buda Printing House Concerning the Romanian Publications. 1780—1848)* — Mircea Popa, 446; MIOARA APOLZAN, *Aspecte de istorie literară. Destinul unei publicații: R.F.R. (Aspects of Literary History. The Destiny of a Publication: R.F.R.)* — D. Micu, 448; *Codicele Voronețean (The Voronetz Codex)*. Critical Edition, Philological and Linguistic Studies by MARIANA COSTINESCU — Vasile D. Țâra, 583; *Memoriile Secției de științe filologice, literatură și arte*, Seria IV, Tomul III *(Transactions of the Section of Philological Sciences, Literature and Arts*, Series IV, Tome III) — Lucia Wald, 587; JIŘÍ FELIX, *Zvuková a písemná stránka rumunštiny (The Phonetic and the Written Aspect of the Romanian Language)* — Constantin Dominte, 591; RODICA BOȚOMAN, DONALD E. CORBIN, E. GARRISON WALTERS, *Îmi place limba română (I Like Romanian)* — Adriana Stoichițoiu, 593; ION NECULCE, *Opere. Letopisețul Țării Moldovei* și *O samă de cuvinte (Works. The Chronicle of the Land of Moldavia* and *Several Words)*. Critical edition and introductory study by GABRIEL ȘTREMPEL — Dan Simonescu, 595; ION VASILE ȘERBAN, *Literatură și societate. Repere pentru interpretarea sociologică a literaturii (Literature and Society. Some Guide Marks for the Sociological Interpretation of Literature)* — Corneliu Nistor, 596; CONSTANTIN NEGREANU,

Structura proverbelor românești (The Structure of the Romanian Proverbs) — I. C. Chițimia, 598; *Pro didactica* — Nicolae Mecu, 599; *Studii de literatură română și comparată (Studies in Romanian and Comparative Literature)*, IV — Corina Popescu, 600.

Notes

Academia Română și Banatul. Perioada 1866—1920 (The Romanian Academy and the Banat. The Epoch 1866—1920). A volume edited by ION ILIESCU and SERGIU DRINCU — D. Vlăduț, 156; D. MACREA, *Probleme ale structurii și evoluției limbii române (Problems of the Structure and Evolution of the Romanian Language)* — Ion Gh. Grecu, 282; VASILE IONIȚĂ, *Nume de locuri din Banat (Place Names in* Banat) — Ion Penișoară, 284; EFIM LEVIT, *File vechi necunoscute (Ancient Unknown Pages)* — I. C. Chițimia, 287; IULIAN NEGRILĂ, *Scriitori tribuniști din perioada arădeană (Some Writers Contributors to „Tribuna" in Its Arad Epoch)* — Aurel Scorobete, 288; MIRCEA MUTHU, *Paul Zarifopol — între fragment și construcție (Paul Zarifopol — between the Fragment and the Whole)* — A. Gh. Olteanu, 451; EMIL MANU, *Sensuri moderne și contemporane (Modern and Present-Day Meanings)* — D. Micu, 452; *Știința în Bucovina. Ghid biobibliografic (The Science in Bukovina. A Biographical and Bibliographical Guide)* — Constantin Dominte, 453.

Sommaire

(tomes I — IV, 1983)

ION DODU BĂLAN, Les écrivains et l'Union — 459.

Langue et style

VICTOR V. GRECU, „Astra" et l'orthographe phonétique définitive — 5; I. FUNERIU, Interférences syntaxiques et stylistiques dans l'analyse du texte poétique — 15; ELENA TOMA, La langue roumaine — facteur de l'unité nationale en Transylvanie (depuis L'École Transylvaine jusqu'à l'époque 1848) — 165; DOLORES PLĂTĂREANU, Le pluriel des substantifs féminins avec les singulier en *-ă* dans le roumain contemporain — 176; GH. N. DRAGOMIRESCU, La coordination de la subordonnée avec un terme de la proposition principale — 185; GH. BULGĂR, L'évolution de l'expression poétique dans les variantes de *Luceafărul* de'Eminescu — 299; G. I. TOHĂNEANU et I. FUNERIU, L'allitération — 308; C. FRÂNCU — La topique de *mai* et d'autres adverbes *(cam, prea, și, tot)* dans des constructions du type *(nu) mă mai duc* — 321; ION DIACONESCU, La syntaxe et la sémantique — 464; ILEANA OANCEA, La rhétorique — un aspect particulier de „l'intégration" romane de la langue roumaine — 478; ANDRA ȘERBĂNESCU, Complément de cause ou complément d'agent? — 486.

La langue roumaine d'aujourd'hui

COMAN LUPU, Nouveaux mots dans le roumain actuel (à partir du *Dicționarul de cuvinte recente — DCR) (Dictionnaire des mots récents)* — 188.

Cultiver la langue

MIOARA AVRAM, La formation des mots et la langue cultivée — 495.

Petite encyclopédie de la langue roumaine

SUZANA CARMEN DUMITRESCU, *Dissimilation* — 196.

Théorie, critique, histoire littéraires

PAUL CORNEA, G. Peșacov — un luministe échoué à l'époque romantique — 21; STANCU ILIN, Structure et signification dans le roman *Ion* de L. Rebreanu — 28; VIORICA DIACONESCU, Dimensions du personnage féminin chez Călinescu — 38; ADRIAN COSTACHE, Significations des archétypes dans le roman *Moromeții* — 52; MIHAI MITU, La bibliothèque de Ioan Budai-Deleanu (I) — 200; MIHAI UNGHEANU, *Flacăra*, E. Lovinescu et les „révisions" — 209; MONICA SPIRIDON, „Le complexe du créateur" dans la prose de l'entre-deux-guerres (la signification d'une obsession) — 222; G. BRĂTESCU, Vers inédits roumains publiés il y a 250 — 300 ans — 336;

MIHAI MITU, La bibliothèque de Ioan Budai-Deleanu (II) — 343; GEORGETA ANTONESCU, Formules narratives dans la période de début du roman roumain. Le roman à la première personne — 354; GHEORGHE BARBĂ, F. M. Dostoïevski dans la vision de Marin Preda — 363; LIVIUS CIOCÂRLIE, Deux acceptions de l'histoire littéraire — 506; SILVIAN IOSIFESCU, Stendhal et la mutation du roman — 511; AUREL PETRESCU, Eminescu et „le romantisme du monde" — 521; M. I. DRAGOMIRESCU Rationalisme et démocratie dans l'activité critique de jeunesse de Şerban Cioculescu — 527.

Commentaires de textes

ADRIANA BONTEA, Marin Sorescu: *Răceala* (la structure du texte dramatique) — 58; MARIA RODICA PÎRVULESCU, Mateiu Caragiale: *Craii de Curtea-veche* (analyse littéraire du motif de Pena Corcoduşa) — 230; MARIA CVASNÎI, M. Eminescu: *Peste vîrfuri* (analyse comparée des variantes) — 537.

La langue et la littérature roumaines à l'étranger

MIRCEA BORCILĂ, L'étude de la langue et de la culture roumaines à l'Université de l'État Ohio, Columbus (U.S.A) — 544.

Textes et documents

ANDREI NESTORESCU, Un glossaire d'archaïsmes de Costache Negruzzi — 234; IERONIM TĂTARU, Papiers et documents concernant les études secondaires de I. L. Caragiale — 372; DORU MOŢOC, À quel moment Caragiale a-t-il achevé son activité d'inspecteur à Argeş-Vilcea? (Nouveaux documents) — 386.

Folklore

PAVEL RUXĂNDOIU, La lyrique populaire, horizon thématique et métaphorique — 64; I. C. CHIŢIMIA, La contribution de folkloriste de G. T. Niculescu-Varone — 74; SILVIU ANGELESCU, La poétique de la légende (I) — 550.

Pédagogie moderne

L'enseignement de la langue roumaine à l'école — 77; B. CAZACU, Réflexions sur le nouveau *Programme de la langue roumaine* — 78; GH. BULGĂR, Le renouvellement du *Programme de la langue roumaine* — 87; GRIGORE BRÂNCUŞ, Le nouveau *Programme de la langue roumaine pour les classes de Vème — VIIIème* — 90; VALERIA GUŢUROMALO, Remarques sur le *Programme de la langue roumaine pour les classes de Vème — VIIIème* — 93; ION DIACONESCU, Quelques remarques sur le *Programme de la langue roumaine* — 98; MIOARA AVRAM, La formation des mots dans le *Programme de la langue roumaine (grammaire, vocabulaire, phonétique, orthographe, orthoépie, ponctuation) pour les classes de Vème — VIIIème* — 100; I. HANGIU, Un nouveau *Programme de la langue roumaine* pour les classes de gymnase — 106; FLORA ŞUTEU, Suggestions pour l'enseignement du vocabulaire en classe de VIII*ème* — 110; V. ŞERBAN et LILIANA ARDELEAN, Quelques aspects de l'enseignement du lexique roumain au cours intensif pour les étudiants étrangers — 120; MARINA CIOLAC, Aspects de l'expression écrite chez les enfants d'âge scolaire dans une communauté rurale — 128; GABRIELA PANĂ DINDELEGAN, Remarques sur la partie de syntaxe du nouveau *Programme de la*

langue roumaine pour les classes de Vème — VIIIème — 236; I. HANGIU, L'école et les problèmes toujours actuels de l'orthographe — 389; FULVIA CIOBANU, Les signes d'orthographe — 391; MAGDALENA POPESCU-MARIN, Sur certaines recommandations apparemment contradictoires de *DOOM* — 395; ELENA CARABULEA — Sur certaines variantes de *DOOM* — 398; VASILE LEFTER — Une modalité spécifique d'acquisition de l'orthographe dans le premier degré du lycée — 401; TATIANA SLAMA-CAZACU — Similitudes et distinctions entre l'apprentissage de la langue maternelle et les langues étrangères; quelques erreurs — 404; EMANUEL VASILIU — La place de la phonétique dans l'enseignement de la langue roumaine — 415; LIVIU CHISCOP — Propositions concernant l'enseignement des notions de vocabulaire dans les classes de gymnase — 419; EMANUELA CRIȘAN — Remarques sur la technique de la structure du commentaire littéraire — 557; ADRIANA ILIESCU — Une leçon ouverte (*Horia* de M. Eminescu) — 563; ION DRĂGOTOIU — Créativité, langage, structure significative — éléments définitoires de la rédaction scolaire — 567; VIORICA NEBEL — L'enseignement de la synonymie à l'école — 573.

Discussions

PAVEL PETROMAN, La rôle et la place de la littérature dans le processus éducatif — 244; DOMNIȚA ALEXANDRU, Les actes de langage et la didactique du discours technique et scientifique — 578.

Chronique

ION NUȚĂ — La contribution de A. Lambrior au développement de la linguistique roumaine (À l'occasion du centenaire de sa mort) — 424.

Comptes-rendus

ALEXANDRU DUȚU, *Literatura comparată și istoria mentalităților (La littérature comparée et l'histoire des mentalités)* — Cătălina Velculescu, 135; NICOLAE CREȚU, *Constructori ai romanului (Constructeurs du roman)* — D. Micu, 137; *Cercetări de limbă și literatură*, 1 *(Recherches de langue et de littérature*, 1 — Gh. Bulgăr, 140; TUDOR VIANU, *Opere*, 10, *Studii de literatură universală și comparată (Œuvres*, 10, *Études de littérature universelle et comparée)*. Édition présentée par GEORGE GANĂ, notes par GEORGE GANĂ — Corneliu Nistor, 142; VALENTINA MARIN CURTICEANU, *Originile conștiinței critice în cultura română (Les origines de la conscience critique dans la culture roumaine)* — Andreea Vlădescu Lupu, 144; DAN C. MIHĂILESCU, *Perspective eminesciene (Perspectives éminesciennes)* — Iosif Cheie-Pantea, 147; LUMINIȚA BEIU-PALADI, *Romantismul italian și literatura română a secolului al XIX-lea. Relații și similitudini (Le roumantisme italien et la littérature roumaine du XIXe siècle. Rapports et similitudes)* — Petre Gheorghe Bîrlea, 149; *D. Anghel interpretat de . . . (D. Anghel interprété par. . .)*. Étude, anthologie, tableau chronologique et bibliographie par M. I. DRAGOMIRESCU — Ion Vasile Șerban, 152; AL. GRAUR, *Dicționar al greșelilor de limbă (Dictionnaire des erreurs de langue)* — Camelia Stan, 249; N. MIHĂESCU, *Norme, abateri și inovații în limba română contemporană (Normes, écarts et innovations en roumain contemporain)* — Mariana Bara, 252; GHEORGHE DOCA, *O abordare psiholingvistică a problemei exercițiilor în predarea și învățarea limbii române ca limbă străină. (Une approche psycholinguistiques du problème des exercices dans l'enseignement et l'apprentissage de la langue roumaine comme langue étrangère* — Manuela Saramandu, 255; DOINA

BOGDAN-DASCĂLU, *Critica — limbaj secund (La critique — langage second)* — Maria Cvasnîi, 257; *B. P. Hasdeu și contemporanii săi români și străini (Corespondență primită)*, Volumul I *(B. P. Hasdeu et ses contemporains roumains et étrangers (Correspondance reçue)*, Tome I*)*. Texte établi, traductions et notes par NICOLAE MECU, VIORICA NIȘCOV, AL. SĂNDULESCU, MIHAI VORNICU. Coordination et étude introductive: AL. SĂNDULESCU — George Munteanu, 261; IOAN SLAVICI, *Opere*, XI, *Scrieri pedagogice (Œuvres*, XI, *Écrits pédagogiques)*. Texte choisi et établi par C. MOHANU. Notes et indices par D. VATAMANIUC) — I. Hangiu, 264; ION ISTRATE, *Barocul literar românesc (Le baroque littéraire roumain)* — Cătălina Velculescu), 266; CONSTANTIN CUBLEȘAN, *Opera literară a lui Delavrancea (L'œuvre littéraire de Delavrancea)* — A. Gh. Olteanu, 269; G. DEM. TEODORESCU, *Poezii populare române (Poésies populaires roumaines)*. Édition critique, notes, glossaire, bibliographie et indice par GEORGE ANTOFI. Préface par OVIDIU PAPADIMA — Gheorghe Vrabie, 272; LUCIA CIREȘ, LUCIA BERDAN, *Descîntece din Moldova. Texte inedite (Incantations de Moldavie. Textes inédits)* — I. C. Chițimia, 274; MONICA BRĂTULESCU, *Colinda românească — The Romanian Colinda* (Winter-Solstice Songs) — Aurelia Ciudin, 276; MIRCEA GHEORGHE, *Ghid metodic pentru predarea lecturii literare în clasele V — VIII (Guide méthodique pour l'enseignement de la lecture littéraire en classe de Vème — VIIIème)* —Vistian Goia, 279; C. DIMITRIU, *Gramatica limbii române explicată. Sintaxa (La grammaire de la langue roumaine expliquée. La syntaxe)*—Andra Șerbănescu, 431; G. GRUIȚĂ, *Acordul în limba română (L'accord dans la langue roumaine)*—Mariana Bara, 435; JOSÉ ANTONIO VALENZUELA CERVERA, *Estructúra de la comunicación narrativa* (Mircea Vasilescu, 439 IERONIM TĂTARU, *Comentarii stilistice și literare (Commentaires stylistiques et littéraires)* — C. Negreanu, 440; VASILE FRĂȚILĂ, *Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe valea inferioară a Tîrnavelor (Problèmes spéciaux de dialectologie. Le parler de la vallée inférieure des Tîrnave)* — Aurel Scorobete, 442; CORNELIA PAPACOSTEA-DANIELOPOLU, *Literatura în limba greacă din Principatele Române. 1774—1830 (La littérature en langue grecque dans les Principautés Roumaines. 1774—1830)* — Cătălina Velculescu, 444; VERESS ENDRE — DOMOKOS SÁMUEL, *A budai Egyetemi Nyomda román kiadványainak dokumentuami. 1780—1848 (Les documents de l'Imprimerie de Buda concernant les publications roumaines. 1780—1848)* — Mircea Popa, 446; MIOARA APOLZAN, *Aspecte de istorie literară. Destinul unei publicații : R.F.R. (Aspects d'histoire littéraire. La fortune d'une publication : R.F.R.)* — D. Micu, 448; *Codicele Voronețean (Le Codex de Voronetz)*. Édition critique, étude philologique et étude linguistique par MARIANA COSTINESCU — Vasile D. Țâra, 583; *Memoriile Secției de științe filologice, literatură și arte*, Seria IV, Tomul III *(Les mémoires de la section des sciences philologiques, littérature et arts*, IVe série, tome III) — Lucia Wald, 587; JIŘÍ FELIX, *Zvuková a písemná stranká rumunštiny (L'aspect sonore et l'aspect écrit de la langue roumaine)* — Constantin Dominte, 591; RODICA BOȚOMAN, DONALD E. CORBIN, E. GARRISON WALTERS, *Îmi place limba română (J'aime la langue roumaine)* — Adriana Stoichițoiu, 593; ION NECULCE, *Opere. Letopisețul Țării Moldovei* și *O samă de cuvinte (Œuvres. Chronique du Pays Moldave* et *Choix de récits)*. Édition critique et étude introductive par GABRIEL ȘTREMPEL — Dan Simonescu, 595; ION VASILE ȘERBAN, *Literatură și societate. Repere pentru interpretarea sociologică a literaturii (Littérature et société. Repères pour l'interprétation sociologique de la littérature)* — Corneliu Nistor, 596; CONSTANTIN NEGREANU, *Structura proverbelor românești (Structure des proverbes roumains)* — I. C. Chițimia, 598; *Pro didactica* — Nicolae Mecu, 599; *Studii de literatură română și comparată*, IV *(Études de littérature roumaine et comparée*, IV) — Corina Popescu, 600.

Notes

Academia Română și Banatul. Perioada 1866–1920. (L'Académie Roumaine et le Banat. La période 1866–1920). Présentation d'édition par ION ILIESCU et SERGIU DRINCU — D. Vlăduț, 156; D. MACREA, *Probleme ale structurii și evoluției limbii române (Problèmes de la structure et de l'évolution de la langue roumaine)* — Ion Gh. Grecu, 282; VASILE IONIȚĂ, *Nume de locuri din Banat (Noms de lieux du Banat)* — Ion Penișoară 284; EFIM LEVIT, *File vechi necunoscute (Vieilles pages inconnues)* — I. C. Chițimia, 287; IULIAN NEGRILĂ, *Scriitori tribuniști din perioada arădeană (Écrivains de la „Tribuna" d'Arad)* — Aurel Scorobete, 288; MIRCEA MUTHU, *Paul Zarifopol — între fragment și construcție (Paul Zarifopol — entre le fragment et la construction)* — A. Gh. Olteanu, 451; EMIL MANU, *Sensuri moderne și contemporane (Sens modernes et contemporains)* — D. Micu, 452; *Știința în Bucovina. Ghid biobibliografic (La science en Bucovine. Guide biobibliographique)* — Constantin Dominte, 453.

Содержание

(I – IV тт., 1983 г.)

ИОН ДОДУ БЭЛАН, Румынские писатели и национальное объединение – 459.

Язык и стиль

ВИКТОР В. ГРЕКУ, Общество «Астра» и окончательная форма фонетической орфографии – 5; И. ФУНЕРИУ, Стилистические и синтаксические интерференции в разборе поэтического текста – 15; ЕЛЕНА ТОМА, Румынский язык – фактор национального единства в Трансильвании (от Трансильванской школы до 1848 г.) – 165; ДОЛОРЕС ПЛЭТЭРЯНУ, Множественное число существительных женского рода с окончанием на *-ă* в единственном числе в современном румынском языке – 176; Г. Н. ДРАГОМИРЕСКУ, Сочинение придаточного предложения с членом главного предложения – 185; Г. БУЛГЭР, Эволюция поэтической экспресии в вариантах поэмы Эминеску *Лучафэр* – 299; Г. И. ТОХЭНЯНУ, И. ФУНЕРИУ, Аллитерация – 308; К. ФРЫНКУ, Порядок наречия *mai* и других наречий *(cam, prea, şi, tot)* в конструкциях типа *(nu) mă mai duc* – 321; ИОН ДЯКОНЕСКУ, Синтаксис и семантика – 464; ИЛЯНА ОАНЧА, Риторика – соеобразный аспект романского «интегрирования» румынского языка – 478; АНДРА ШЕРБЭНЕСКУ, Обстоятельство причины или обстоятельство производителя действия? – 486.

Современный румынский язык

КОМАН ЛУПУ, Новые слова в современном румынском языке (по случаю появления *Словаря новых слов – DCR*) – 188.

Культура речи

МИОАРА АВРАМ, Словообразование и культура речи – 495.

Малая энциклопедия румынского языка

СУЗАНА КАРМЕН ДУМИТРЕСКУ, Диссимиляция – 196.

Теория, критика, история литературы

ПАУЛЬ КОРНЯ, Г. Пешаков – просветитель в эпохе романтизма – 21; СТАНКУ ИЛИН, Структура и смысл в романе Л. Ребряну *Ион* – 28; ВИОРИКА ДЯКОНЕСКУ, Значения женского персонажа в творчестве Дж. Кэлинеску – 38; АДРИАН КОСТАКЕ, Архетипные значения в романе *Морометы* М. Преды – 52; МИХАЙ МИТУ, Библиотека Иоана Будая Деляну (I) – 200; МИХАЙ УНГЯНУ, Журнал *Флакэра*, Е. Ловинеску и «ревизии» – 209; МОНИКА СПИРИДОН, «Комплекс автора» в румынской прозе между двумя мировыми войнами – 222; ДЖ. БРЭТЕСКУ, Румынски

голиардские стихи, напечатанные 250 — 300 лет тому назад — 336; МИХАЙ МИТУ, Библиотека Иоана Будая Деляну (II) — 343; ДЖОРДЖЕТА АНТОНЕСКУ, Повествовательные формулы раннего румынского романа. Роман от первого лица — 354; ГЕОРГЕ БАРБЭ, Взгляд Марина Преды на творчество Ф. М. Достоевского — 363; ЛИВИУС ЧОКЫРЛИЕ, Два значения литературной истории — 506; СИЛЬВИАН ИОСИФЕСКУ, Стендаль и мутация романа — 511; АУРЕЛ ПЕТРЕСКУ, Эминеску и «романтизация мира» — 521; М. И. ДРАГОМИРЕСКУ, Рационализм и демократизм в ранней критической деятельности Шербана Чокулеску — 527.

Разбор текстов

АДРИАНА БОНТЯ, Марин Сореску: *Răceala (Простуда)*. Структура драматического текста — 58; МАРИЯ РОДИКА ПЫРВУЛЕСКУ, Матей Караджале: *Craii de Curtea-veche (Шалопаи*. Литературный и стилистический анализ Пены Коркодуши — 230; МАРИЯ КВАСНЫЙ, М. Эминеску: *Peste vîrfuri (Над вершинами)*. Сравнительный анализ вариантов — 537.

Румынский язык и румынская литература за рубежом

МИРЧА БОРЧИЛЭ, Изучение румынского языка и румынской культуры в Университете Кэламбэс (Охайо, США) — 544.

Тексты и документы

АНДРЕЙ НЕСТОРЕСКУ, Глоссарий архаизмов Костаке Негруци — 234; ИЕРОНИМ ТЭТАРУ, Документы, относящиеся к лицейским годам И. Л. Караджале — 372; ДОРУ МОЦОК, Когда Караджале закончил свое время пребывания в должности ревизора? (Новые документы) — 386.

Фольклор

ПАВЕЛ РУКСЭНДОЮ, Тематические и изобразительные перспективы народной лирики—64; И. К. КИЦИМИЯ, Вклад Дж. Т. Никулеску-Вароне в фолклористику—74; СИЛВИУ АНДЖЕЛЕСКУ, Поэтика легенд (I) — 550.

Современная дидактика

Преподавание румынского языка в школе — 77; Б. КАЗАКУ, Рассуждения по поводу новой учебной *Программы румынского языка* — 78; Г. БУЛГЭР, Обновление *Программы румынского языка* — 87; ГРИГОРЕ БРЫНКУШ, Новая *Программа румынского языка для V — VIII классов* — 90; ВАЛЕРИЯ ГУЦУ РОМАЛО, Замечания к *Программе румынского языка для V — VIII классов* — 93; ИОН ДЯКОНЕСКУ, Несколько замечаний к *Программе румынского языка* — 98; МИОАРА АВРАМ, Словообразование в *Программе румынского языка (грамматика, лексика, фонетика, орфография, орфоэпия, пунктуация для V — VIII классов)* — 100; И. ХАНДЖИУ, Новая учебная *Программа румынского языка* для гимназии — 106; ФЛОРА ШУТЕУ, Предложения для преподавания лексики в VIII классе — 110; В. ШЕРБАН, ЛИЛИЯНА АРДЕЛЯН, Некоторые аспекты преподавания румынской лексики на интенсивных курсах для иностранных студентов — 120; МАРИНА ЧОЛАК, Аспект письменного выражения у деревенских детей школьного возраста — 128; ГАБРИЕЛА ПАНЭ ДИНДЕ-

ЛЕГАН, Замечания к синтаксической части новой *Программы румынского языка для V — VIII классов* — 236; И. ХАНДЖИУ, Школа и актуальные вопросы орфографии — 389; ФУЛЬВИЯ ЧОБАНУ, Орфографические знаки — 391; МАГДАЛЕНА ПОПЕСКУ-МАРИН, О некоторых внешне противоречивых рекомендаций *Орфографического, орфоэпического и морфологического словаря (DOOM)* — 395; ЕЛЕНА КАРАБУЛЯ, О некоторых лексических вариантах, предлагаемых в *DOOM* — 398; ВАСИЛЕ ЛЕФТЕР, Особый способ усвоения орфографии в начальных классах лицея — 401; ТАТЬЯНА СЛАМА-КАЗАКУ, Сходства и различия между изучением родного языка и иностранных языков; несколько ошибок — 404; ЭМАНУЕЛЬ ВАСИЛИУ, Место фонетики в преподавании румынского языка — 415; ЛИВИУ КИСКОП, Предложения, касающиеся преподавания лексическх понятий в гимназии — 419; ЭМАНУЕЛА КРИШАН, К вопросу о технике построения литературного комментария — 557; АДРИАНА ИЛИЕСКУ, Открытый урок (*Хоря* М. Эминеску) — 563; ИОН ДРЭГОТОЮ, Креативность, язык, многозначительная структура — определительные моменты школьного сочинения — 567; ВИОРИКА НЕБЕЛЬ, Преподавание синонимии в школе — 573.

Дискусси

ПАВЕЛ ПЕТРОМАН, Роль и место литературы в процессе воспитания — 244; ДОМНИЦА АЛЕКСАНДРУ, Речевые акты и дидактика научно-технической речи — 578.

Хроника

ИОН НУЦЭ, Вклад А. Ламбриора в развитие румынского языкознания (По случаю столетия смерти) — 424.

Рецензии

АЛЕКСАНДРУ ДУЦУ, *Literatura comparată şi istoria mentalităţilor (Сравнительная литература и история умонастроений)* — Кэтэлина Велкулеску, 135; НИКОЛАЕ КРЕЦУ, *Constructori ai romanului (Создатели романа)* — Д. Мику, 137; *Cercetări de limbă şi literatură (Исследования по языку и литературе)* — Г. Булгэр, 140; ТУДОР ВИАНУ, *Opere*, 10, *Studii de literatură universală şi comparată (Сочинения*, 10 т. *Исследования всеобщей и сравнительной литератур)*. Издание подготовленное ДЖ. ГАНЭ и др. Примечания ДЖ. ГАНЭ — Корнелиу Нистор, 142; ВАЛЕНТИНА МАРИН КУРТИЧАНУ, *Originile conştiinţei critice în cultura română (Происхождение критического сознания в румынской культуре)* — Андрея Влэдеску Лупу, 144; ДАН К. МИХЭЙЛЕСКУ, *Perspective eminesciene (Перспективы исследования творчества Эминеску)* — Иосиф Кейе-Пантя, 147; ЛУМИНИЦА БЕЮ-ПАЛАДИ, *Romantismul italian şi literatura română a secolului al XIX-lea. Relaţii şi similitudini (Итальянский романтизм и румынская литература XIX-ого века. Связи и сходства)* — Петре Георге Бырля, 149; *D. Anghel interpretat de... (Д. Ангел в освещении критики.* Вступительная статья, антология, хронологический указатель и библиография М. И. ДРАГОМИРЕСКУ) — Ион Василе Шербан, 152; АЛ. ГРАУР, *Dicţionar al greşelilor de limbă (Словарь языковых ошибок)* — Камелия Стан, 249; Н. МИХЭЕСКУ, *Norme, abateri şi inovaţii în limba română contemporană (Нормы, отклонения и новаторства в современном румынском языке)* — Марияна Бара, 252; ГЕОРГЕ ДОКА, *O abordare psiholingvistică a problemei exerciţiilor în predarea şi învăţarea limbii române ca limbă străină (Психо-*

лингвистический подход к проблеме упражнений в преподавании и изучении румынского языка как иностранного) — Мануела Сараманду, 255; ДОЙНА БОГДАН-ДАСКЭЛУ, *Critica — limbaj secund (Критика — второй язык)* — Мария Квасный, 257; *B. P. Hasdeu şi contemporanii săi români şi străini. Corespondenţă primită*, Volumul I *(Б. П. Хашдеу и его румынские и иностранные современники. Письма к Б. Хашдеу*, I т.). Подготовка текста, перевод и примечания НИКОЛАЕ МЕКУ, ВИОРИКИ НИШКОВ, АЛ. СЭНДУЛЕСКУ, МИХАЯ ВОРНИКУ. Под редакцией АЛ. СЭНДУЛЕСКУ. Вступительная статья АЛ. СЭНДУЛЕСКУ — Дж. Мунтяну, 261; ИОАН СЛАВИЧ, *Opere*, XI, *Scrieri pedagogice (Сочинения*, XI т. *Педагогические сочинения)*. Подготовка текста К. МОХАНУ, Примечания и указатели Д. ВАТАМАНЮКА — И. Ханджиу, 264; ИОН ИСТРАТЕ, *Barocul literar românesc (Румынское литературное барокко)* — Кэтэлина Велкулеску, 266; КОНСТАНТИН КУБЛЕШАН, *Opera literară a lui Delavrancea (Литературные произведения Делавранчи)* — А. Г. Олтяну, 269; Дж. ДЕМ. ТЕОДОРЕСКУ, *Poezii populare române (Румынские народные стихотворения)*. Подготовка текста, примечания, глоссарий, библиография и указатель ДЖОРДЖЕ АНТОФИ. Предисловие ОВИДИУ ПАПАДИМЫ — Георге Врабие, 272; ЛУЧИЯ ЧИРЕШ, ЛУЧИЯ БЕРДАН, *Descîntece din Moldova. Texte inedite (Заговоры из Молдовы. Неизданные тексты)* — И. К. Кицимия, 274; МОНИКА БРЭТУЛЕСКУ, *Colinda românească (Румынская коляда)* — Аурелия Чудин, 276; МИРЧА ГЕОРГЕ, *Ghid met odologic pentru predarea lecturii literare la clasele V — VIII (Методический справочник для преподавания литературного чтения в V — VIII классах)* — Вистиан Гоя, 279; К. ДИМИТРИУ, *Gramatica limbii române explicată. Sintaxa (Растолкованная грамматика румынского языка. Синтаксис)* — Андра Шербэнеску, 431; Г. ГРУИЦЭ, *Acordul în limba română (Согласование в румынском языке)* — Марияна Бара, 435; ХОСЕ АНТОНИО ВАЛЕНСУЕЛА СЕРВЕРА *Estructúra de la comunicatión narrativa (Структура повествовательной речи)* — Мирча, Василеску, 439; ИЕРОНИМ ТЭТАРУ, *Comentarii stilistice şi literare (Стилистические и литературные комментарии)* — К. Негряну, 440; ВАСИЛЕ ФРЭЦИЛЭ, *Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe valea inferioară a Tîrnavelor (Специальные вопросы диалектологии. Говор нижней долины Тырнав)* — Аурел Скоробете, 442; КОРНЕЛИЯ ПАПАКОСТЯ-ДАНИЕЛОПОЛУ, *Literatura în limba greacă din Principatele Române*. 1774 — 1830 *(Литература на греческом языке в Румынских Княжествах*. 1774 — 1830*)* — Кэтэлина Велкулеску, 444; ВЕРЕШ ЕНДРЕ — ДОМОКОШ САМУЭЛЬ, *A budai Egyetemi Nyomda román kiadványainak dokumentumai*. 1780 — 1848 *(Документы Будапештской типографии, относящиеся к изданию румынских книг. 1780 — 1848)* — Мирча Попа, 446; МИОАРА АПОЛЗАН, *Aspecte de istorie literară. Destinul unei publicaţii : R.F.R. (Историко-литературные аспекты. Судьба журнала R.F.R.)* — Д. Мику 448; *Codicele Voroneţean (Воронецкий кодекс)*. Издание подготовленное МАРИЯНОЙ КОСТИНЕСУ — Василе Д. Цыра, 583; *Memoriile Secţiei de ştiinţe filologice, literatură şi arte*, Seria IV, Tomul III *(Труд Отдела Филологических наук, литературы и искусств*, IV серия, III т.) — Лучия Вальд, 587; ИРЖИ ФЕЛИКС, *Zvuková a písemná stránka rumunstiny (Звуковой и письменный аспекты румынского языка)* — Константин Доминте 591; РОДИКА БОЦОМАН, ДОНАЛЬД Е. КОРБИН, Е. ГЕРРИСОН УАЛТЕРС *Imi place limba română (Люблю румынский язык)* — Адриана Стойкицою, 593; ИОН НЕКУЛЧЕ, *Opere. Letopiseţul Ţării Moldovei* şi *O samă de cuvinte (Сочинения. Летопись Молдавской страны. Несколько слов)*. Подготовка текста, вступительная статья ГАБРИЕЛА ШТРЕМПЕЛЯ — Дан Симонеску, 595; ИОН ВАСИЛЕ ШЕРБАН, *Literatură şi societate. Repere pentru interpretarea sociologică a literaturii (Литература и общество. Ориентиры для социологической интерпретации литературы)* — Корнелиу Нистор, 596; КОНСТАНТИН НЕГРЯНУ, *Structura proverbelor româneşti (Структура*

румынских пословиц) — И. К. Кицимия. 598; *Pro didactica* — Николае Меку, 599; *Studii de literatură română şi comparată,* IV *(Исследования по румынской и сравнительной литературам,* IV*)* — Корина Попеску, 600.

Заметки

Academia Română şi Banatul. Perioada 1866—1920 (Румынская Академия и Банат в 1866 — 1920 *гг.).* Под редакцией ИОНА ИЛИЕСКУ и СЕРДЖУ ДРИНКУ — Д. Влэдуц, 156; Д. МАКРЯ, *Probleme ale structurii şi evoluţiei limbii române (Вопросы структуры и эволюции румынского языка)* — Ион Г. Греку, 282; ВАСИЛЕ ИОНИЦЭ, *Nume de locuri din Banat (Банатская топонимика)* — Ион Пенишоарэ, 284; ЕФИМ ЛЕВИТ, *Vechi file necunoscute (Старые неизвестные страницы)* — И. К. Кицимия, 287; ЮЛИАН НЕГРИЛЭ, *Scriitori tribuniști din perioada arădeană (Писатели журнала «Трибуна» — Арад)* — Аурел Скоробете, 288; МИРЧА МУТУ, *Paul Zarifopol — între fragment şi construcţie (Пауль Зарифополь. Фрагмент и конструкция)* — А. Г. Олтяну, 451; ЭМИЛЬ МАНУ, *Sensuri moderne şi contemporane (Новые и современные значения)* — Д. Мику, 452; *Ştiinţa în Bucovina. Ghid biobibliografic (Наука в Буковине. Биобиблиографический справочник)* — Константин Доминте, 453.

„Limbă și literatură". Indice bibliografic

(vol. I—IV, 1981; I—IV, 1982; I—IV, 1983)

LILIANA SIMIONESCU

A. INDICE BIBLIOGRAFIC (AUTORI ȘI TITLURI)

0. Bălan, Ion Dodu, *Scriitorii și Unirea*, IV, 1983, p. 459—463.

I. LIMBĂ ȘI STIL

1. Bîrlea, Petre Gheorghe, *Neologismele în opera lui Gala Galaction*, I, 1981, p. 18 — 24.
2. Bulgăr, Gh., *Evoluția expresiei poetice în variantele „Luceafărului" lui Eminescu*, III, 1983, 299—307.
3. Diaconescu, Ion, *Observații pe marginea corespondenței dintre părțile de propoziție și propozițiile subordonate*, I, 1982, p. 25—36.
4. Diaconescu, Ion, *Sintaxa și semantica*, IV, 1983, p. 464—477.
5. Dominte, Constantin, *Note relative la silabație și scriere*, IV, 1982, p. 455—458.
6. Dragomirescu, Gh. N., *Structuri figurate ale inversiunii*, IV, 1981, p. 527—533.
7. Dragomirescu, Gh. N., *Coordonarea subordonatei cu un termen din regentă*, II, 1983, p. 185—187.
8. Drincu, Sergiu, *O problemă controversată: prefixe, prefixoide sau elemente de compunere*, I, 1981, p. 11—17.
9. Foarță, Maria, *Structuri retorice transgramaticale (Sintaxa frazei culte în stilurile nonartistice. Secolul al XIX-lea)*, IV, 1981, p. 534—542.
10. Frâncu, C., *Vechimea și răspîndirea unei inovații morfologice: verbul „a curge"*, III, 1981, p. 331—339.
11. Frâncu, C., *Topica lui „mai" și a altor adverbe („cam", „prea", „și", „tot") în construcții de tipul „(nu) mă mai duc"*, III, 1983, p. 321—335.
12. Funeriu, I., *Interferențe sintactico-stilistice în analiza textului poetic*, I, 1983, p. 15—20.
13. Grecu, Victor V., *„Astra" și definitivarea ortografiei fonetice*. I, 1983, p. 5—14.
14. Groza, Liviu, *Arhaisme frazeologice de proveniență franceză*, III, 1982, p. 312—317.
15. Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, *Funcții ale adresării și referirii în comediile lui I. L. Caragiale*, III, 1982, p. 299—303.
16. Király, Fr., *Sinonimia între teorie și „practică"*, III, 1981, p. 340—348.
17. Mareș, Lucreția, *Limba literară și lexicul regional*, II, 1981, p. 199—207.
18. Metea, Alexandru, *Comparația în „Făt-Frumos din lacrimă" de Mihai Eminescu*, II, 1982, p. 165—172.
19. Mihăilă, G., *Contribuții lingvistice ale lui B. P. Hasdeu între 1881 și 1883*, III, 1982, p. 293—298.
20. Moldovanu, Dragoș, *Etapele diferențierii stilistice în proza românească veche*, III, 1981, p. 349—371.
21. Munteanu, Ștefan, *Motivul „marii treceri" în lirica lui Lucian Blaga (cu referire la poezia „Greeruşa")*, I, 1982, p. 5—12.

22. Oancea, Ileana, *Poezia ca act de limbaj la Nichita Stănescu*, II, 1982, p. 173—182.
23. Oancea, Ileana, *Retorica — un aspect particular al „integrării" romanice a limbii române*, IV, 1983, p. 478—485.
24. Plătăreanu, Dolores, *Pluralul substantivelor feminine cu singularul în „-ă" în limba română contemporană*, II, 1983, p. 176—184.
25. Popescu-Marin, Magdalena, *Regionalismele și cuvintele populare în terminologia tehnico-științifică*, IV, 1982, p. 450—454.
26. Stan, Camelia, *Transpoziția — un procedeu fundamental al comicului verbal în dramaturgia actuală*, III, 1982, p. 304—311.
27. Șerbănescu, Andra, *Complement de cauză sau complement de agent?*, IV, 1983, p. 486—494.
28. Tohăneanu, G. I., *Ritmuri sonore și ritmuri „mute" în proza lui Sadoveanu*, II, 1981, p. 187—198.
29. Tohăneanu, G. I., *Glose eminesciene (I)*, IV, 1981, p. 515—526.
30. Tohăneanu, G. I., *Glose eminesciene (II)*, I, 1982, p. 13—24.
31. Tohăneanu, G. I., *Un motiv eminescian: „coltul școlii"*, IV, 1982, p. 445—449.
32. Tohăneanu, G. I.; Funeriu, I., *Aliterația*, III, 1983, p. 308—320.
33. Toma, Elena, *Limba română — factor al unității naționale în Transilvania (de la Școala Ardeleană la epoca 1848)*, II, 1983, p. 165—175.

DISCUȚII

34. Chivu, Gh., *Transcriere interpretativă sau transliterație cu greșeli?*, IV, 1981, p. 543—546.
35. Dumistrăcel, Stelian, *Pe marginea unei monografii dialectale*, IV, 1982, p. 459—467.

II. LIMBA ROMÂNĂ DE AZI

36. Avram, Mioara, *Norma lingvistică și actualitatea extralingvistică*, III, 1981, p. 372—377.
37. Ciolac, Marina, *Aspecte ale exprimării orale și scrise la elevi*, I, 1982, p. 37—45.
38. Dimitrescu, Florica, *Dezvoltarea lexicului și lexicografia*, II, 1981, p. 208—216.
39. Lupu, Coman, *Cuvinte noi în limba română actuală (pornind de la „Dicționarul de cuvinte recente — DCR")*, II, 1983, p. 188—195.

DISCUȚII

40. Dumistrăcel, Stelian, *Tentația și rigorile criticii*, I, 1982, p. 46—50.

III. CULTIVAREA LIMBII

41. Avram, Mioara, *Gramatica și cultivarea limbii în învățământ*, IV, 1982, p. 468—480.
42. Avram, Mioara, *Formarea cuvintelor și cultivarea limbii*, IV, 1983, p. 495—505.
43. Cvasnii, Maria, *Comicul de limbaj — formă de cultivare a limbii (în textul dramatic)*, I, 1981, p. 36—41.
44. Graur, Al., *Limbajul pretențios*, III, 1982, p. 318—319.
45. Munteanu, Ștefan, *Dramaturgia și cultivarea limbii*, I, 1981, p. 25—35.

IV. MICA ENCICLOPEDIE A LIMBII ROMÂNE

46. Berea Găgeanu, Elena, *Numeralul ordinal*, IV, 1981, p. 547—552.
47. Dumitrescu, Suzana-Carmen, *Asimilare*, III, 1982, p. 320—321.
48. Dumitrescu, Suzana-Carmen, *Disimilare*, II, 1983, p. 196—199.
49. Mancaș, Mihaela, *Simbol (poetic)*, II, 1982, p. 183—186.

V. TEORIE, CRITICĂ, ISTORIE LITERARĂ

50. Anghelescu, Mircea, *Petre Ispirescu la o nouă lectură*, III, 1981, p. 392—395.
51. Antonescu, Georgeta, *C. Negruzzi şi procesul de structurare a nuvelei româneşti*, II, 1982, p. 187—193.
52. Antonescu, Georgeta, *Formule narative în perioada de început a romanului românesc. Romanul la persoana întîi*, III, 1983, p. 354—362.
53. Barbă, Gheorghe, *F. M. Dostoievski în viziunea lui Marin Preda*, III, 1983, p. 363—371.
54. Bălu, Ion, *Contribuţii la biografia lui G. Călinescu*, III, 1981, p. 408—415.
55. Braga, Mircea, *Conceptul de tradiţie în istoria literaturii române*, I, 1981, p. 52—62.
56. Brătescu, G., *Versuri goliardice româneşti tipărite acum 250—300 de ani*, III, 1983, p. 336—342.
57. Bulat, Virgil, *Prima piesă tipărită din teatrul politic şi naţional*, III, 1981, p. 381—391.
58. Buzaşi, Ion, *Andrei Mureşanu — traducător*, III, 1982, p. 327—334.
59. Cazacu, B., *Ov. Densusianu în istoria şi critica literară românească*, IV, 1982, p. 503—511.
60. Cazimir, Şt., *Critica literară postpaşoptistă*, I, 1982, p. 51—56.
61. Chiţimia, I. C., *Octavian Goga, poet nu numai al „pătimirii noastre"*, I, 1982, p. 63—69.
62. Ciocârlie, Livius, *Două accepţii ale istoriei literare*, IV, 1983, p. 506—510.
63. Cioculescu, Şerban, *Între istorie şi literatură*, III, 1982, p. 322—326.
64. Cornea, Paul, *G. Peşacov — un luminist eşuat în veacul romantic*, I, 1983, p. 21—27.
65. Costache, Adrian, *Semnificaţii arhetipale în romanul „Moromeţii"*, I, 1983, p. 52—57.
66. Dascălu, Crişu, *Aspecte ale poeziei lui Nichita Stănescu*, II, 1981, p. 257—259.
67. Diaconescu, Viorica, *Dimensiuni ale personajului feminin călinescian*, I, 1983, p. 38—51.
68. Dragomirescu, M. I., *Raţionalism şi democratism în activitatea critică de tinereţe a lui Şerban Cioculescu*, IV, 1983, p. 527—536.
69. Grecu, Victor V., *Contribuţia „Tribunei" la dezvoltarea conştiinţei unităţii naţionale româneşti*, III, 1981, p. 396—401.
70. Ilin, Stancu, *Structură şi semnificaţie în romanul „Ion" de L. Rebreanu*, I, 1983, p. 28—37
71. Iosifescu, Silvian, *Stendhal şi mutaţia romanului*, IV, 1983, p. 511—520.
72. Lazăr, Monica, *Motivul casei în lirica lui Octavian Goga*, IV, 1981, p. 566—572.
73. Lazăr, Monica, *I. L. Caragiale — artist al cuvîntului*, IV, 1982, p. 487—492.
74. Manolescu, Florin, *Parodia ca teorie şi practică a discreditării la I. L. Caragiale*, III, 1982, p. 335—345.
75. Marino, Adrian, *Benjamin Franklin în cultura şi literatura română (I)*, I, 1981, p. 42—51.
76. Marino, Adrian, *Benjamin Franklin în cultura şi literatura română (II)*, II, 1981, p. 217—226.
77. Melian, Al., *Macedonski, „romancier"*, II, 1981, p. 239—247.
78. Micu, D., *Note specifice ale simbolismului românesc*, II, 1982, p. 200—206.
79. Mitu, Mihai, *Biblioteca lui Ioan Budai-Deleanu (I)*, II, 1983, p. 200—208.
80. Mitu, Mihai, *Biblioteca lui Ioan Budai-Deleanu (II)*, III, 1983, p. 343—353.
81. Niculiu, Adriana, *Sens metaforic în poezia lui Octavian Goga*, III, 1982, p. 346—352.
82. Nistor, Corneliu, *Relaţia text — cititor, dimensiune a narativităţii moderne*, I, 1981, p. 63—70.
83. Nistor, Corneliu, *Literatură şi sociologie*, IV, 1982, p. 481—486.
84. Oprişan, I., *Comuniunea dintre om şi natură în opera lui M. Sadoveanu*, II, 1981, p. 248—256.

85. Parfenie, Vasile, *Observații privind titlul romanului „Concert din muzică de Bach"*, III, 1982, p. 353—357.
86. Petrescu, Aurel, *Eminescu și „romantizarea lumii"*, IV, 1983, p. 521—526.
87. Rață-Dumitriu, N., *Din ideologia literară a lui Al. I. Odobescu*, I, 1982, p. 57—62.
88. Roșca, Nuțu, *Metafora „albul munte" la Eminescu. Comentarii la poezia „Amicului F. I."*, II, 1982, p. 194—199.
89. Săndulescu, Al., *Opinii românești despre conceptul modern de poezie*, IV, 1981, p. 560—565.
90. Scărlătescu, Doru, *Tehnica reportajului la Geo Bogza*, IV, 1981, p. 573—584.
91. Spireanu, Despina, *„Răzvan și Vidra" de B. P. Hasdeu*, II, 1981, p. 227—238.
92. Spiridon, Monica, *Creație și model la Sadoveanu: „Baltagul" și „Moriția"*, I, 1982, p. 70—78.
93. Spiridon, Monica, *„Complexul creatorului" în proza interbelică (semnificațiile unei obsesii)*, II, 1983, p. 222—229.
94. Todoran, Eugen, *Lucian Blaga. Structurile imaginarului și arta poetică. Analiza textului din perspectivă arhetipală*, III, 1981, p. 402—407.
95. Tudorică, Al., *Despre clasicismul românesc*, IV, 1981, p. 553—559.
96. Ungheanu, Mihai, *O polemică uitată: Vlahuță și publicațiile socialiste*, IV, 1982, p. 493—502.
97. Ungheanu, Mihai, *„Flacăra", E. Lovinescu și „revizuirile"*, II, 1983, p. 209—221.
98. Zamfir, Mihai, *Cel mai iubit dintre scriitori*, III, 1981, p. 378—380.

VI. ANALIZE DE TEXT

99. Berça, Olimpia, *Tudor Arghezi: „Belșug". Analiză prozodică*, II, 1981, p. 268—273.
100. Bercea, Livius Petru, *Tudor Arghezi: „Nu v-am sădit" (o artă poetică)*, III, 1982, p. 367—369.
101. Bogdan-Dascălu, Doina, *Arta comentării textului literar*, IV, 1982, p. 512—516.
102. Bontea, Adriana, *Marin Sorescu: „Răceala" (structura textului dramatic)*, I, 1983 p. 58—63.
103. Cazacu, B., *Aurel Baranga: „Opinia publică". Procedee lingvistice ale comicului*, III, 1981, p. 416—425.
104. Ciuchindel, C., *V. Alecsandri: „Despot Vodă" — fragment*, III, 1981, p. 426—430.
105. Crișan, Emanuela, *Ion Minulescu: „Partenza"*, III, 1982, p. 358—366.
106. Cvasnii, Maria, *M. Eminescu: „Peste vîrfuri" (Analiza comparativă a variantelor)*, IV, 1983, p. 537—543.
107. Gană, George, *Lucian Blaga: „Biografie"*, IV, 1982, p. 517—521.
108. Itu, Iustina, *Dumitru Radu Popescu: „Duios Anastasia trecea"*, IV, 1982, p. 522—527
109. Moraru, Cornel, *Al. Ivasiuc: „Păsările"*, IV, 1981, p. 592—600.
110. Pîrvulescu, Maria Rodica, *Mateiu Caragiale: „Craii de Curtea-veche" (analiza literară și stilistică a motivului Penei Corcodușa)*, II, 1983, p. 230—233.
111. Popovici, Vasile, *Marin Preda: „Moromeții" (descrierea în travesti)*, III, 1982, p. 370—375.
112. Săndulescu, Al., *Calistrat Hogaș: „Pe drumuri de munte"*, I, 1982, p. 79—88.
113. Șerban, Ion Vasile, *Zaharia Stancu: „Patria"*, II, 1982, p. 214—219.
114. Tătaru, Ieronim, *Ștefan Bănulescu: „Dropia"*, I, 1981, p. 71—77.
115. Tătaru, Ieronim, *Tudor Arghezi: „Două stepe"*, IV, 1981, p. 585—591.
116. Tătaru, Ieronim, *G. Bacovia: „Lacustră". De la varianta cunoscută la varianta definitivă*, II, 1982, p. 207—213.
117. Ursache, Petru, *Mihai Eminescu: „Melancolie"*, II, 1981, p. 260—267.

VII. LIMBA ŞI LITERATURA ROMÂNĂ PESTE HOTARE

118. Borcilă, Mircea, *Studiul limbii şi culturii române la Universitatea Statului Ohio, Columbus (S.U.A.)*, IV, 1983, p. 544—549.
119. Bulgăr, Gh., *Lucrări recente despre limba şi literatura română publicate în Franţa*, III, 1981, p. 431—434.

VIII. TEXTE ŞI DOCUMENTE

120. Berindeanu, Florin, *O scrisoare inedită a lui B. Croce către M. Dragomirescu*, I, 1981, p. 98—100.
121. Leu, Paul, *Scrisori primite de S. Fl. Marian de la oameni de ştiinţă străini*, IV, 1982, p. 528—537.
122. Mecu, Nicolae, *N. Iorga — scrisori către B. P. Hasdeu*, IV, 1981, p. 601—608.
123. Mecu, Nicolae, *Scrisori ale lui Perpessicius către G. Călinescu*, II, 1982, p. 220—229.
124. Moţoc, Doru, *Cînd şi-a încheiat Caragiale revizoratul la Argeş-Vîlcea? (Documente noi")*, III, 1983, p. 386—388.
125. Nestorescu, Andrei, *Teatru românesc inedit: „Paraponisitul pus în slujbă" de Matei Millo*, I, 1982, p. 102—108.
126. Nestorescu, Andrei, *Un glosar de arhaisme al lui Costache Negruzzi*, II, 1983, p. 234—235.
127. Pachia Tatomirescu, Ion, *Eminescu în „Cîmpul Cerbului"*, II, 1981, p. 278—281.
128. Păltănea, Paul, *Un exemplar din vodevilul „Un rămăşag" de V. Alecsandri, cu completări autografe*, I, 1981, p. 95—97.
129. Pop, Marius; Hanganu, Ecaterina, *Eugen Lovinescu, profesor la Ploieşti*, I, 1982, p. 109—111.
130. Popa, Mircea, *Octavian Goga: proiecte abandonate*, II, 1981, p. 274—277.
131. Tătaru, Ieronim, *Acte şi documente referitoare la studiile gimnaziale ale lui I. L. Caragiale*, III, 1983, p. 372—385.

IX. FOLCLOR

132. Angelescu, Silviu, *Poetica legendei (I)*, IV, 1983, p. 550—556.
133. Antofi, George, *Din istoricul culgerii „Poezii populare române" de G. Dem. Teodorescu. I. Locul colecţiei în epocă*, II, 1982, p. 230—238.
134. Buehler, Gretchen, *Aspecte ale folclorului literar românesc din America de Nord, (I)*, III, 1981, p. 435—447.
135. Buehler, Gretchen, *Aspecte ale folclorului literar românesc din America de Nord (II)*, I, 1982, p. 89—101.
136. Chiţimia, I. C., *Contribuţia de folclorist a lui G. T. Niculescu-Varone*, I, 1983, p. 74—76.
137. Constantinescu, Nicolae, *Note etnologice la „Zburătorul" de Ion Heliade Rădulescu*, IV, 1982, p. 538—543.
138. Handoca, Mircea, *Mircea Eliade şi folclorul*, IV, 1981, p. 609—618.
139. Jucan, Graţian, *Motive eminesciene în patrimoniul popular*, II, 1982, p. 239—245.
140. Negreanu, C., *Rima şi aliteraţia în proverbe*, I, 1981, p. 78—89.
141. Olteanu, A. Gh., *Cîteva observaţii privind structura şi funcţiile metaforei în lirica populară*, III, 1982, p. 376—384.
142. Pop, Viorica, *Strigătura în nunta de azi de la Drăguş*, I, 1981, p. 90—94.
143. Ruxăndoiu, Pavel, *Lirica populară — orizont tematic şi imagistic*, I, 1983, p. 64—73.

X. DIDACTICA MODERNĂ

144. Avram, Mioara, *Formarea cuvintelor în „Programa de limba română (gramatică, vocabular, fonetică, ortografie, ortoepie, punctuație) pentru clasele V — VIII"*, I, 1983, p. 100—105.
145. Brâncuș, Grigore, *Noua „Programă de limba română pentru clasele V — VIII"*, I, 1983, p. 90—92.
146. Bulgăr, Gh., *Înnoirea „Programei de limba română"*, I, 1983, p. 87—89.
147. Carabulea, Elena, *Despre unele variante din „DOOM"*, III, 1983, p. 398—400.
148. Cazacu, B., *Reflecții asupra noii „Programe de limba română"*, I, 1983, p. 78—86.
149. Călărașu, Cristina, *Exerciții pentru deprinderea utilizării corecte a timpurilor trecutului*, IV, 1981, p. 619—621.
150. Călărașu, Cristina, *Câteva principii teoretice referitoare la gramatica verbului în manualele de școală*, III, 1982, p. 394—402.
151. Chiscop, Liviu, *Propuneri privind predarea noțiunilor de vocabular în clasele gimnaziale*, III, 1983, p. 419—423.
152. Ciobanu, Fulvia, *Semnele ortografice*, III, 1983, p. 391—394.
153. Ciolac, Marina, *Aspecte ale exprimării scrise la copiii de vîrstă școlară dintr-o comunitate rurală*, I, 1983, p. 128—134.
154. Coteanu, I., *Aspecte ale abordării textului literar în școală*, I, 1982, p. 112—122.
155. Crișan, Alexandru, *Dialogul în manualele de limba și literatura română*, IV, 1982, p. 553—560.
156. Crișan, Emanuela, *Observații asupra tehnicii structurării comentariului literar*, IV, 1983, p. 557—562.
157. Diaconescu, Ion, *Câteva observații pe marginea „Programei de limba română"*, I, 1983, p. 98—99.
158. Doca, Gheorghe, *Comunicarea orală și problema creativității în învățarea limbii române ca limbă străină*, IV, 1982, p. 544—552.
159. Drăgotoiu, Ion, *Creativitate, limbaj, structură semnificativă — elemente definitorii ale compunerii școlare*, IV, 1983, p. 567—572.
160. Guțu Romalo, Valeria, *Observații asupra „Programei de limba română pentru clasele V—VIII"*, I, 1983, p. 93—97.
161. Hangiu, I., *O nouă „Programă de limba română" pentru gimnaziu*, I, 1983, p. 106—109.
162. Hangiu, I., *Școala și problemele mereu actuale ale ortografiei*, III, 1983, p. 389—390.
163. Iliescu, Adriana, *O lecție deschisă („Horia" de M. Eminescu)*, IV, 1983, p. 563—566.
164. Lăzărescu, Gheorghe, *Aspecte ale predării-învățării limbii române în școlile cu limba de predare maghiară*, II, 1981, p. 282—287.
165. Lefter, Vasile, *O modalitate specifică de însușire a ortografiei în prima treaptă de liceu*, III, 1983, p. 401—403.
166. Nebel, Viorica, *Predarea sinonimiei în școală*, IV, 1983, p. 573—577.
167. Nechilciuc, Eugen, *Jocul didactic — mijloc de consolidare a cunoștințelor, de formare și dezvoltare a priceperilor și deprinderilor de exprimare corectă*, III, 1981, p. 448—452.
168. Olteanu, Ana Maria, *Structura de motive — procedeu metodic în interpretarea textului folcloric*, I, 1981, p. 101—108.
169. Pană Dindelegan, Gabriela, *Observații asupra părții de sintaxă din noua „Programă de limba română pentru clasele V — VIII"*, II, 1983, p. 236—243.
170. Petroman, Pavel; Dincă, Dorina, *Textul literar — obiect al acțiunii pedagogice*, II, 1981, p. 288—291.
171. Popescu-Marin, Magdalena, *Despre unele recomandări aparent contradictorii din „DOOM"*, III, 1983, p. 395—397.
172. Preda, Nina, *Aspecte ale predării textului „Un om năcăjit" de Mihail Sadoveanu*, I, 1982, p. 123—129.

173. Slama-Cazacu, Tatiana, *Comunicarea orală dialogată în teoria lingvisticii şi în didactica modernă a limbii române*, III, 1982, p. 385—393.
174. Slama-Cazacu, Tatiana, *Asemănări şi deosebiri între învăţarea limbii materne şi a limbilor străine; cîteva erori*, III, 1983, p. 404—414.
176. Şerban, V.; Ardelean, Liliana, *Unele aspecte ale predării lexicului românesc la cursul intensiv pentru studenţii străini*, I, 1983, p. 120—127.
176. Şuteu, Flora, *Sugestii pentru predarea vocabularului la clasa a VIII-a*, I, 1983, p. 110—119.
177. Vasiliu, Emanuel, *Locul foneticii în predarea limbii române*, III, 1983, p. 415—418.

DISCUŢII

178. Alexandru, Domniţa, *Pentru un dicţionar de dificultăţi ale românei fundamentale*, III, 1981, p. 453—456.
179. Alexandru, Domniţa, *Actele de vorbire şi didactica discursului tehnico-ştiinţific*, IV, 1983, p. 578—582.
180. Andronache, Nicolae, *Cabinet sau laborator de limba şi literatura română?*, I, 1981, p. 116—117.
181. Corcheş, Carmencita; Gherghina, Dumitru; Stan, Camelia, *Pe marginea lucrării „Predarea ortografiei în şcoală"*, II, 1981, p. 292—298.
182. Handoca, Mircea, *Pe marginea unui nou manual de teorie a literaturii*, I, 1981, p. 109—113.
183. Hangiu, I., *Schimb de experienţă cu tema: funcţionalitatea cabinetului de limba şi literatura română*, I, 1981, p. 114—115.
184. Jurcă, Ileana, *„Gorunul" de L. Blaga (plan de lecţie)*, I, 1981, p. 118—119.
185. Moise, Ion, *Despre predarea modurilor şi timpurilor verbului în şcoală*, II, 1982, p. 247—249.
186. Nistor, Magdalena; Nistor, Vasile, *Schemele grafice în însuşirea noţiunilor de limba română*, IV, 1981, p. 622—627.
187. Petroman, Pavel, *Despre rolul şi locul literaturii în procesul educativ*, II, 1983, p. 244—248.
188. Popescu, Ion, *În legătură cu manualele de gramatică*, IV, 1981, p. 628—633.
189. Stanciu, Dumitru, *Folclorul literar în manualele şcolare*, III, 1981, p. 457—465.
190. Verdeţu, Nicolae, *Reflecţii despre pedagogia lecturii*, III, 1982, p. 403—406.

XI. PERFECŢIONARE, DOCTORATE, GRADE DIDACTICE

191. *Programa de perfecţionare, definitivare, gradele II şi I în învăţămînt*, I, 1981, p. 120—139.

XII. DIN ISTORIA ÎNVĂŢĂMÎNTULUI LIMBII ŞI LITERATURII ROMÂNE

192. Bostan, Constantin, *Ion Creangă — mărturii ale vocaţiei didactice*, IV, 1981, p. 634—637
193. Gheorghe, Mircea, *Mihail Sadoveanu — coautor de manuale*, IV, 1981, p. 641—647.
194. Giurgiu, Emil, *„Carte de citire pentru şcolile secundare şi profesionale" de A. Vlahuţă şi G. Coşbuc*, IV, 1981, p. 638—640.
195. Netea, Vasile, *Onisifor Ghibu, memorialist al învăţămîntului din Transilvania*, II, 1982. p. 250—255.

XIII. CRONICĂ

196. Cazacu, B., *„Limba română" la 30 de ani de existenţă*, III, 1982, p. 407—408.
197. Cornea, Paul, *Istoricul literar bulgar Petăr Dinekov la 70 de ani*, I, 1981, p. 140—142.
198. Iancu, Victor, *Profesorul Gheorghe Pop la 60 de ani*, I, 1982, p. 134—135.
199. Nuţă, Ion, *Contribuţia lui A. Lambrior la dezvoltarea lingvisticii româneşti (Cu prilejul a 100 de ani de la moarte)*, III, 1983, p. 424—430.
200. Piru, Al., *La centenarul lui E. Lovinescu*, I, 1982, p. 130—133.

XIV. RECENZII

201. Al-George, Sergiu, *Adrian Marino: „Hermeneutica lui Mircea Eliade"*, I, 1981, p. 158—161.
202. Anghelescu, Mircea, *„Bibliografia relațiilor literaturii române cu literaturile străine în periodice (1859—1918)"*, I, 1981, p. 164—166.
203. Anghelescu, Mircea, *„Romanische Volksbücher". Ausgewählt, herausgegeben und übersetzt von Felix Karlinger unter Mitarbeit von Irmgard Lackner*, II, 1981, p. 314—315.
204. Antonescu, Georgeta, *Paul Cornea: „Regula jocului. Versantul colectiv al literaturii: concepte, convenții, modele"*, IV, 1981, p. 651—653.
205. Bara, Mariana, *„Mihail Sebastian interpretat de...". Antologie, prefață, tabel cronologic și bibliografie de Anatol Ghermanschi*, III, 1982, p. 432—434.
206. Bara, Mariana, *N. Mihăescu: „Norme, abateri și inovații în limba română contemporană"*, II, 1983, p. 252—254.
207. Bara, Mariana, *G. Gruiță: „Acordul în limba română"*, III, 1983, p. 435—438.
208. Baz Fotiade, Laura, *„Bălgaro-rumînski literaturni vzaimootnoșenia prez XIX-tia vek (Relații literare reciproce bulgaro-române în secolul al XIX-lea)"*, I, 1981, p. 155—158.
209. Bălan-Mihailovici, Aurelia, *Stelian Dumistrăcel: „Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii"*, I, 1981, p. 148—152.
210. Beldescu, G., *„Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române"*, IV, 1982, p. 561—565.
211. Berea-Găgeanu, Elena, *Aurel Nicolescu: „Analize gramaticale și stilistice". Antologie, prefață și tabel cronologic de Florica Dimitrescu*, III, 1981, p. 477—479.
212. Bîrlea, Petre Gheorghe, *Luminița Beiu-Paladi: „Romantismul italian și literatura română a secolului al XIX-lea. Relații și similitudini"*, I, 1983, p. 149—152.
213. Brătan, Ioan, *Valeriu C. Neștian: „Metodica predării textului literar în liceu"*, IV, 1982, p. 582—583.
214. Bulgăr, Gh., *Doina David: „Limbă și cultură. Româna literară între 1890 și 1920. Cu privire specială la Transilvania și Banat"*, I, 1982, p. 136—139.
215. Bulgăr, Gh., *„Cercetări de limbă și literatură"*, 1, I, 1983, p. 140—142.
216. Buzași, Ion, *Dumitru Susan: „Sub «Creanga de aur»"*, II, 1981, p. 303—305.
217. Cazacu, B., *„Scrisori către Ovid Densusianu", vol. I — II. Ediție îngrijită, introducere, note, tabel cronologic și indici de Liviu Onu, Ileana Vîrtosu și Maria Rafailă. Sub redacția lui Liviu Onu*, IV, 1981, p. 648—651.
218. Cazacu, B., *Florica Dimitrescu: „Dicționar de cuvinte recente"*, III, 1982, p. 409—413.
219. Călărașu, Cristina, *„Sinteze de limba română". Ediția a II-a, revăzută și mult îmbunătățită; coordonator și autor principal: Theodor Hristea. Autori: Mioara Avram, Grigore Brâncuș, Gheorghe Bulgăr, Georgeta Ciompec, Ion Diaconescu, Theodor Hristea, Rodica Bogza-Irimie și Flora Șuteu*, I, 1982, p. 142—147.
220. Cervinschi, Elena, *„Lermontovskaja Enciklopedija"*, III, 1982, p. 424—428.
221. Cheie-Pantea, Iosif, *C. Mihăilescu: „Perspective eminesciene"*, I, 1983, p. 147—149.
222. Chițimia, I. C., *Costea Marinoiu: „Istoria cărții vîlcene în sec. XVII—XVIII"*, III, 1982, p. 429—432.
223. Chițimia, I. C., *Lucia Cireș, Lucia Berdan: „Descîntece din Moldova. Texte inedite"*, II, 1983, p. 274—276.
224. Chițimia, I. C., *Constantin Negreanu: „Structura proverbelor românești"*, IV, 1983, p. 598—599.
225. Chivu, Gh., *„Cronica lui Ion Neculce copiată de Ioasaf Luca. Manuscrisul «Mihail». Ediție de Zamfira Mihail și Paul Mihail. Cuvînt înainte de Ștefan Ștefănescu"*, III, 1981, p. 482—485.

226. Ciuchindel, C., *Irmgard Lackner: „Das Volksbuch Bertoldo in Rumänien"*, II, 1982, p. 279—280.
227. Ciudin, Aurelia, *Monica Brătulescu: „Colinda românească — The Romanian Colinda (Winter-Solstice Songs)"*, II, 1983, p. 276—279.
228. Constantinescu, Nicolae, *Ovidiu Bîrlea: „Folclorul românesc, I"*, IV, 1981, p. 659—661.
229. Constantinescu, Nicolae, *Nicolae Roşianu: „Eseuri despre folclor"*, IV, 1982, p. 579—580.
230. Corbea, Andrei, *Joseph Strelka: „Methodologie der Literaturwissenschaft"*, I, 1981, p. 152—155.
231. Cornea, Paul, *Werner Bahner: „Forme, idei, evoluţii în literaturile popoarelor romanice"*, III, 1982, p. 419—421.
232. Crişan, Alexandru, *Tatiana Slama-Cazacu: „Lecturi de psiholingvistică"*, III, 1981, p. 469—473.
233. Crişan, Alexandru, *Renzo Titone (ed.): „Avamposti della psicolinguistica applicata (Avanposturile psiholingvisticii aplicate)"*, I, 1982, p. 147—151.
234. Cvasnîi, Maria, *Felicia Giurgiu: „Motive şi structuri poetice"*, I, 1981, p. 144—148.
235. Cvasnîi, Maria, *„Studii de stilistică, poetică, semiotică"*, III, 1981, p. 466—469.
236. Cvasnîi, Maria, *Doina Bogdan-Dascălu: „Critica — limbaj secund"*, II, 1983, p. 257—260.
237. Dominte, Constantin, *Jiri Felix: „Zvuková a písemná stránka rumunštiny (Aspectul sonor şi cel al limbii române)"*, IV, 1983, p. 591—593.
238. Drincu, Sergiu, *Marcu Mihail Deleanu: „Glasul pămîntului. Stilistica motivului în proza literară"*, IV, 1982, p. 569—571.
239. Florea, Rodica, *George Coşbuc: „Cîntece de vitejie". Antologie, tabel cronologic, prefaţă, note şi bibliografie de Nicolae Constantinescu*, II, 1982, p. 260—264.
240. Gherghina, Dumitru, *Iancu Coleaşă: „Probleme de gramatică română. Întrebări şi răspunsuri*, III, 1981, p. 479—482.
241. Goia, Vistian, *Mircea Gheorghe: „Ghid metodic pentru predarea lecturii literare la clasele V — VIII"*, II, 1983, p. 279—282.
242. Handoca, Mircea, *Aurora Alucăi: „Lucian Blaga. Biobibliografie"*, II, 1981, p. 305—307.
243. Hangiu, I., *Onisifor Ghibu: „Pe baricadele vieţii. Anii mei de învăţătură". Ediţie îngrijită, prefaţă, note şi comentarii de Nadia Nicolescu. Postfaţă de Mircea Zaciu*, III, 1981, p. 490—493.
244. Hangiu, I., *„Valori bibliofile din patrimoniul cultural naţional. Valorificare-cercetare"*, III, 1982, p. 416—419.
245. Hangiu, I., *Ioan Slavici: „Opere, XI, Scrieri pedagogice". Text ales şi stabilit de C. Mohanu. Note şi indici de D. Vatamaniuc*, II, 1983, p. 264—266.
246. Ionescu, Adriana; Saramandu, Manuela, *Vasile Şerban, Liliana Ardelean: „Metodica predării limbii române. Curs intensiv pentru studenţii străini"*, II, 1981, p. 299—302.
247. Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, *Magdalena Vulpe: „Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită"*, III, 1981, p. 473—477.
248. Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, *„Poetica americană. Orientări actuale". Studii critice, antologie, note şi bibliografie de Mircea Borcilă şi Richard McLain*, II, 1982, p. 271—276.
249. Mancaş, Mihaela, *G. I. Tohăneanu: „Arta evocării la Sadoveanu"*, I, 1981, p. 143—144.
250. Mancaş, Mihaela, *Gérard Genette: „Introduction à l'architexte"*, I, 1982, p. 151—154.
251. Mecu, Nicolae, *Ion Bălu: „Viaţa lui G. Călinescu"*, IV, 1982, p. 574—578.
252. Mecu, Nicolae, *„Pro didactica"*, IV, 1983, p. 599—600.
253. Melian, Alexandru, *Mihai Eminescu: „Fragmentarium". Ediţie după manuscrise cu variante, note, addenda şi indici de Magdalena D. Vatamaniuc*, II, 1982, p. 256—260.
254. Micu, D., *Zina Molcuţ: „Ştefan Petică şi vremea sa"*, I, 1981, p. 166—169.

255. Micu, Dumitru, *Silvia Tomuș: „Ionel Teodoreanu sau bucuria metaforei"*, II, 1981, p. 310—312.
256. Micu, Dumitru, *Mariana Ionescu: „Ochiul ciclopului. Tudor Arghezi, prozatorul"*, III, 1981, p. 487—490.
257. Micu, D., *Emil Manu: „Ion Minulescu și conștiința simbolismului românesc"*, I, 1982, p. 157—159.
258. Micu, D., *Mircea Anghelescu: „Scriitori și curente"*, IV, 1982, p. 571—574.
259. Micu, D., *Elisabeta Munteanu: „Motive mitice în dramaturgia românească"* IV, 1982, p. 578—579.
260. Micu, D., *Nicolae Crețu: „Constructori ai romanului"*, I, 1983, p. 137—140.
261. Micu, D., *Mioara Apolzan: „Aspecte de istorie literară (Destinul unei publicații: R.F.R.)"*, III, 1983, p. 448—451.
262. Mihăilescu, Dan C., *Mircea Martin: „G. Călinescu și «complexele» literaturii române"*, III, 1981, p. 494—496.
263. Mihăilescu, Dan C., *„Studii și articole", vol. III, 1981*, IV, 1982, p. 580—582.
264. Munteanu, George, *„B. P. Hasdeu și contemporanii săi români și străini (Corespondență primită)". Volumul I. Text stabilit, traduceri și note de Nicolae Mecu, Viorica Nișcov, Al. Săndulescu, Mihai Vornicu. Coordonare și studiu introductiv: Al. Săndulescu*, II, 1983, p. 261—264.
265. Munteanu, Ștefan, *Maria Cvasnîi Cătănescu: „Structura dialogului din textul dramatic (cu referire la dramaturgia românească)"*, III, 1982, p. 413—416.
266. Muthu, Mircea, *Elena Siupiur: „Relații literare româno-bulgare în perioada 1878—1918"*, III, 1981, p. 496—499.
267. Negreanu, C., *Ieronim Tătaru: „Comentarii stilistice și literare"*, III, 1983, p. 440—442.
268. Nistor, Corneliu, *Hertha Perez: „Ipostaze ale personajului în roman"*, II, 1981, p. 307—310.
269. Nistor, Corneliu, *Cornel Ungureanu: „Imediata noastră apropiere"*, IV, 1981, p. 653—654.
270. Nistor, Corneliu, *N. I. Popa: „Studii de literatură comparată.* III, 1982, p. 421—424.
271. Nistor, Corneliu, *Tudor Vianu: „Opere, 10, Studii de literatură universală și comparată". Ediție de George Gană et al., note de George Gană*, I, 1983, p. 142—144.
272. Nistor, Corneliu, *Ion Vasile Șerban: „Literatură și societate. Repere pentru interpretarea sociologică a literaturii"*, IV, 1983, p. 596—597.
273. Olteanu, A. Gh., *Florea Alexandru: „Antologie de folclor dobrogean"*, II, 1981, p. 312—314.
274. Olteanu, A. Gh., *Constantin Cubleșan: „Opera literară a lui Delavrancea"*, II, 1983, p. 269—271.
275. Popa, Constantin M., *Marian Barbu: „Romanul de mistere în literatura română"*, III, 1982 p. 428—429.
276. Popa, Mircea, *Eugen Simion: „Dimineața poeților. Eseu despre începuturile poeziei române"*, III, 1981, p. 485—487.
277. Popa, Mircea, *Veres Endre—Domokos Sámuel: „A budai Egyetemi Nyomda román kiadványainak dokumentumai. 1780—1848 (Documentele Tipografiei de la Buda privitoare la editările românești)"*, III, 1983, p. 446—448.
278. Popescu, Corina, *„Studii de literatură română și comparată, IV"*, IV, 1983, p. 600—601.
279. Rață-Dumitriu, N., *Gelu Ionescu: „Orizontul traducerii"*, IV, 1981, p. 654—658.
280. Rață-Dumitriu, N., *Alexandru Tudorică: „Mihail Dragomirescu, teoretician al literaturii"*, II, 1982, p. 264—271.
281. Rotaru, Ion, *Iacob Negruzzi: „Scrieri, I". Text ales și stabilit, note, glosar de Andrei Nestorescu și Nicolae Mecu. Prefață de Nicolae Mecu*, I, 1982, p. 154—156.
282. Saramandu, Manuela, *Gheorghe Doca: „O abordare psiholingvistică a problemei exercițiilor în predarea și învățarea limbii române ca limbă străină"*, II, 1983, p. 255—257.

283. Saramandu, Nicolae, *„Rumänische Märchen". Herausgegeben von Felix Karlinger*, II, 1982, p. 276—278.
284. Săndulescu, Al., *G. C. Nicolescu: „Duiliu Zamfirescu". Text ales și stabilit, completări bibliografice, indice de nume și titluri de Georgeta Adam și Ioan Adam. Prefață, note și comentarii de Ioan Adam*, I, 1981, p. 162—164.
285. Scorobete, Aurel, *Vasile Frățilă: „Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe valea inferioară a Tîrnavelor"*, III, 1983, p. 442—444.
286. Seche, Luiza, *Doina Iliasa-Frigură: „Stilistica sinonimelor în opera lui Mihail Sadoveanu"*, II, 1981, p. 302—303.
287. Simonescu, Dan, *Georgeta Răduică și Nicolin Răduică: „Calendare și almanahuri românești. Dicționar bibliografic"*, IV, 1981, p. 661—664.
288. Simonescu, Dan, *Ion Neculce: „Opere. Letopisețul Țării Moldovei" și „O samă de cuvinte". Ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel*, IV, 1983, p. 595—596.
289. Stan, Camelia, *Al. Graur: „Dicționar al greșelilor de limbă"*, II, 1983, p. 249—252.
290. Stoichițoiu, Adriana, *Rodica Boțoman, Donald E. Corbin, E. Garrison Walters: „Îmi place limba română"*, IV, 1983, p. 593—594.
291. Șerban, Ion Vasile, *„D. Anghel interpretat de . . .". Studiu, antologie, tabel cronologic și bibliografie de M. I. Dragomirescu*, I, 1983, p. 152—156.
292. Șerbănescu, Andra, *C. Dimitriu: „Gramatica limbii române explicată. Sintaxa"*, III, 1983, p. 431—435.
293. Teodorescu, Vasile, *Ecaterina Georgescu: „Joc al fanteziei și inteligenței"*, I, 1981, p. 169—171.
294. Tohăneanu, G. I., *Constantin Cruceru: „Dialogul în proza artistică actuală. Elemente și procedee ale stilului oral"*, I, 1982, p. 139—142.
295. Țâra, Vasile D., *„Codicele Voronețean". Ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic de Mariana Costinescu*, IV, 1983, p. 583—587.
296. Vasilescu, Mircea, *José Antonio Valenzuela Cervera: „Estructúra de la communicación narrativa"*, III, 1983, p. 439—440.
297. Velculescu, Cătălina, *Alexandru Duțu: „Literatura comparată și istoria mentalităților"*, I, 1983, p. 135—137.
298. Velculescu, Cătălina, *Ion Istrate: „Barocul literar românesc"*, II, 1983, p. 266—269.
299. Velculescu, Cătălina, *Cornelia Papacostea-Danielopolu: „Literatura în limba greacă din Principatele Române. 1774—1830"*, III, 1983, p. 444—445.
300. Vlădescu Lupu, Andreea, *Valentina Marin Curticeanu: „Originile conștiinței critice în cultura română"*, I, 1983, p. 144—147.
301. Vrabie, Gheorghe, *G. Dem. Teodorescu: „Poezii populare române". Ediție critică, note, glosar, bibliografie și indice de George Antofi. Prefață de Ovidiu Papadima*, II, 1983, p. 272—274.
302. Wald, Lucia, *Marius Sala, Ioana Vintilă-Rădulescu: „Limbile lumii. Mică enciclopedie"*, IV, 1982, p. 565—569.
303. Wald, Lucia, *„Memoriile Secției de științe filologice, literatură și arte", Seria IV, Tomul III*, IV, 1983, p. 587—591.
304. Zissu, Ligia, *Ion Pillat: „Eternități de-o clipă/Éternités d'un instant". Traducere de Andreea Dobrescu-Warodin. Prefață de Aurel Martin*, II, 1982, p. 281—284.

XV. NOTE

305. Anghelescu, Mircea, *Romulus Demetrescu: „Însemnări critice". Ediție îngrijită de Nae Antonescu și Dimitrie Danciu*, I, 1981, p. 171—172.

306. Antonescu, Nae, *Bazil Gruia: „Blaga inedit. Efigii documentare", vol. I—II*, II, 1982, p. 284—285.
307. Bulgăr, Gh., *Nae Antonescu: „Scriitori uitați"*, II, 1981, p. 318—319.
308. Bulgăr, Gh., *Florin D. Popescu: „Limba și stilul poeziei lui Vasile Alecsandri"*, III, 1981, p. 499—500.
309. Buzași, Ion, *Nicolae Pauleti: „Scrieri". Ediție îngrijită și prefață de Ioan Chindriș*, III, 1981, p. 502—503.
310. Cazacu, B., *Gavril Istrate: „Originea limbii române literare"*, IV, 1982, p. 583—585.
311. Ceaușescu, Gh., *C. Drăgulescu, N. I. Barbu: „Antologie de texte latine"*, IV, 1981, p. 664.
312. Chițimia, I. C., *Al. Andrei: „Valori etice în basmul fantastic românesc". Cu o prefață de Corneliu Bărbulescu*, I, 1981, p. 172—173.
313. Chițimia, I. C., *„Școala Mehedințiului", 1981, nr. 6—7*, II, 1982, p. 285—286.
314. Chițimia, I. C., *Efim Levit: „File vechi necunoscute"*, II, 1983, p. 287—288.
315. Cornea, Paul, *„Dialogue. Revue des études roumaines", no. 7*, III, 1982, p. 436—437.
316. Dominte, Constantin, *„Știința în Bucovina. Ghid biobibliografic"*, III, 1983, p. 453—454.
317. Filip, Tănase, *„A magyarországi románok néprajza — tanulmányok (Etnografia românilor din Ungaria — studii)"*, II, 1982, p. 287—288.
318. Froicu, Petru, *„Comunicări și referate metodico-științifice — limba și literatura română"*, IV, 1981, p. 670—672.
319. Grecu, Ion Gh., *D. Macrea: „Probleme ale structurii și evoluției limbii române"*, II, 1983, p. 282—284.
320. Guțu Romalo, Valeria, *Titu Maiorescu: „Scrieri de tinerețe (1858—1862)". Ediție îngrijită, prefață și note de Simion Ghiță. Traducerea textelor: Alex. Ionescu, Radu Stoichiță, Ion Herdan, Tudor Vianu, I. E. Torouțiu*, III, 1982, p. 434—436.
321. Micu, D., *Emil Manu: „Sensuri moderne și contemporane"*, III, 1983, p. 452—453.
322. Mihail, Tiberiu, *Henri Zalis: „Romantismul în literatura română. Cercetare bibliografică"*, IV, 1981, p. 664—666.
323. Nasta, Margareta, *D. Pop: „Îndrumări metodice privind predarea limbii latine la clasa a VIII-a"*, IV, 1981, p. 668—669.
324. Negreanu, C., *Grigore G. Tocilescu, Christea N. Țapu: „Materialuri folcloristice", vol. I. Ediție critică și studiu introductiv de Iordan Datcu*, I, 1981, p. 174—176.
325. Negreanu, C., *Cezar Tabarcea: „Poetica proverbului"*, IV, 1982, p. 585—588.
326. Olteanu, A. Gh., *„Școala timișană (Buletin informativ)", nr. 9—10, 1980*, IV, 1981, p 667—668.
327. Olteanu, A. Gh., *Mircea Muthu: „Paul Zarifopol — între fragment și construcție"*, III, 1983, p. 451—452.
328. Olteanu, Ruxandra, *Ion Heliade Rădulescu: „Gramatica românească". Ediție și studiu de Valeria Guțu Romalo*, II, 1981, p. 317—318.
329. Penișoară, Ion, *Vasile Ioniță: „Nume de locuri din Banat"*, II, 1983, p. 284—287.
330. Scorobete, Aurel, *Iulian Negrilă: „Scriitori tribuniști din perioada arădeană"*, II, 1983, p. 288—290.
331. Seche, Luiza, *Mihai Eminescu: „Poezii / Carmina". Ediție bilingvă româno-latină. Traducere de Traian Lăzărescu. Editio bilingua dacoromana-latina. Latine reddita o Traiane Lăzărescu*, IV, 1981, p. 669—670.
332. Soare Georgescu, Aura, *Jan Urban Jarník: „Corespondență". Ediție îngrijită și studiu introductiv de Tr. Ionescu-Nișcov*, I, 1981, p. 176.

333. Stoleru, Victor, *Mircea Handoca: „Mircea Eliade — contribuţii biobibliografice"*, I, 1981, p. 173—174.
334. Tabarcea, Cezar, *Ion Coteanu: „Originile limbii române"*, II, 1981, p. 315—316.
335. Vasile, Corneliu, *Pelaghia Popescu, Ioan C. Roman: „Lecţii în spiritul metodelor active (Cercetări experimentale)*, II, 1981, p. 320.
336. Vasile, Corneliu, *Eugen Blideanu, Ion Şerdean: „Orientări noi în metodologia studierii limbii române la ciclul primar. Citit-scris, citire, compunere"*, III, 1981, p. 500—502.
337. Vlăduţ, D., *„Academia Română şi Banatul. Perioada 1866—1920". Volum îngrijit de Ion Iliescu şi Sergiu Drincu*, I, 1983, p. 156—158.

XVI. BIBLIOGRAFII

338. Simionescu, Liliana, *„Limbă şi literatură". Indice bibliografic (vol. I—IV, 1981; vol. I—IV, 1982; vol. I—IV, 1983)*, IV, 1983, p. 617 — 632.

B. INDICELE ALFABETIC AL COLABORATORILOR

(Cifrele trimit la *Indicele bibliografic de autori şi titluri*)

A

Al-George, Sergiu, 201
Alexandru, Domniţa, 178, 179
Andronache, Nicolae, 180
Angelescu, Silviu, 132
Anghelescu, Mircea, 50, 202, 203, 305
Antofi, George, 133
Antonescu, Georgeta, 51, 52, 204
Antonescu, Nae, 306
Ardelean, Liliana, 175
Avram, Mioara, 36, 41, 42, 144

B

Bara, Mariana, 205, 206, 207
Barbă, Gheorghe, 53
Baz Fotiade, Laura, 208
Bălan, Ion Dodu, 0
Bălu, Ion, 54
Bălan-Mihailovici, Aurelia, 209
Beldescu, George, 210
Berca, Olimpia, 99
Bercea, Livius Petru, 100
Berea-Găgeanu, Elena, 46, 211
Berindeanu, Florin, 120
Bîrlea, Petre Gheorghe, 1, 212
Bogdan-Dascălu, Doina, 101
Bontea, Adriana, 102
Borcilă, Mircea, 118
Bostan, Constantin, 192
Braga, Mircea, 55
Brătescu, G., 56
Brăţan, Ioan, 213
Brâncuş, Grigore, 145
Buehler, Gretchen, 134, 135
Bulat, Virgil, 57
Bulgăr, Gh., 2, 119, 146, 214, 215, 307, 308
Buzaşi, Ion, 58, 216, 309

C

Carabulea, Elena, 147
Cazacu, B., 59, 103, 148, 196, 217, 218, 310
Cazimir, Şt., 60
Călăraşu, Cristina, 149, 150, 219
Ceauşescu, Gh., 311
Cervinschi, Elena, 220
Cheie-Pantea, Iosif, 221
Chiscop, Liviu, 151
Chiţimia, I. C., 61, 136, 222, 223, 224, 312, 313, 314
Chivu, Gh., 34, 225
Ciobanu, Fulvia, 152
Ciocîrlie, Livius, 62
Cioculescu, Şerban, 63
Ciolac, Marina, 37, 153
Ciuchindel, C., 104, 226
Ciudin, Aurelia, 227
Constantinescu, Nicolae, 137, 228, 229
Corbea, Andrei, 230
Corcheş, Carmencita, 181
Cornea, Paul, 64, 197, 231, 315

Costache, Adrian, 65
Coteanu, I., 154
Crişan, Alexandru, 155, 232, 233
Crişan, Emanuela, 105, 156
Cvasnii, Maria, 43, 106, 234, 235, 236

D

Dascălu, Crişu, 66
Diaconescu, Ion, 3, 4, 157
Diaconescu, Viorica, 67
Dimitrescu, Florica, 38
Dincă, Dorina, 170
Doca, Gheorghe, 158
Dominte, Constantin, 5, 237, 316
Dragomirescu, Gh. N., 6, 7
Dragomirescu, M. I., 68
Drăgotoiu, Ion, 159
Drincu, Sergiu, 8, 238
Dumistrăcel, Stelian, 35, 40
Dumitrescu, Suzana-Carmen, 47, 48

F

Florea, Rodica, 239
Foarţă, Maria, 9
Filip, Tănase, 317
Frâncu, C., 10, 11
Froicu, Petru, 318
Funeriu, I., 12, 32

G

Gană, George, 107
Gheorghe, Mircea, 193
Gherghina, Dumitru, 181, 240
Giurgiu, Emil, 194
Goia, Vistian, 241
Graur, Al., 44
Grecu, Ion Gh., 319
Grecu, Victor V., 13, 69
Groza, Liviu, 14
Guţu Romalo, Valeria, 160, 320

H

Handoca, Mircea, 138, 182, 242
Hanganu, Ecaterina, 129
Hangiu, I., 161, 162, 183, 243, 244, 245

I

Iancu, Victor, 198
Iliescu, Adriana, 163
Ilin, Stancu, 70
Ionescu, Adriana, 246
Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, 15, 247, 24
Iosifescu, Silvian, 71
Itu, Iustina, 108

I

Jucan, Graţian, 139
Jurcă, Ileana, 184

K

Király, Fr., 16

L

Lazăr, Monica, 72, 73
Lăzărescu, Gheorghe, 164
Lefter, Vasile, 165
Leu, Paul, 121
Lupu, Coman, 39

M

Mancaş, Mihaela, 49, 249, 250
Manolescu, Florin, 74
Mareş, Lucreţia, 17
Marino, Adrian, 75, 76
Mecu, Nicolae, 122, 123, 251, 252
Melian, Alexandru, 77, 253
Metea, Alexandru, 18
Micu, Dumitru, 78, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 321
Mihail, Tiberiu, 322
Mihăilă, G., 19
Mihăilescu, Dan C., 262, 263
Mitu, Mihai, 79, 80
Moise, Ion, 185
Moldovanu, Dragoş, 20
Moraru, Cornel, 109
Moţoc, Doru, 124
Munteanu, George, 264
Munteanu, Ştefan, 21, 45, 265
Muthu, Mircea, 266

N

Nasta, Margareta, 323
Nebel, Viorica, 166
Nechilciuc, Eugen, 167
Negreanu, C., 140, 267, 324, 325
Nestorescu, Andrei, 125, 126
Netea, Vasile, 195
Niculiu, Adriana, 81
Nistor, Corneliu, 82, 83, 268, 269, 270, 271, 272
Nistor, Magdalena, 186
Nistor, Vasile, 186
Nuţă, Ion, 199

O

Oancea, Ileana, 22, 23
Olteanu, Ana Maria, 168
Olteanu, A. Gh., 141, 273, 274, 326, 327
Olteanu, Ruxandra, 328
Oprişan, I., 84

P

Pachia Tatomirescu, Ion, 127
Parfenie, Vasile, 85
Pană Dindelegan, Gabriela, 169
Păltănea, Paul, 128
Penişoară, Ion, 329
Petrescu, Aurel, 86
Petroman, Pavel, 170, 187
Piru, Al., 200
Pîrvulescu, Maria Rodica, 110
Plătăreanu, Dolores, 24
Pop, Marius, 129
Pop, Viorica, 142
Popa, Constantin M., 275
Popa, Mircea, 130, 276, 277
Popescu, Corina, 278
Popescu, Ion, 188
Popescu-Marin, Magdalena, 25, 171
Popovici, Vasile, 111
Preda, Nina, 172

R

Raţă-Dumitriu, N., 87, 279, 280
Roşca, Nuţu, 88
Rotaru, Ion, 281
Ruxăndoiu, Pavel, 143

S

Saramandu, Manuela, 246, 282
Saramandu, Nicolae, 283
Săndulescu, Al., 89, 112, 284
Scărlătescu, Doru, 90
Scorobete, Aurel, 285, 330
Seche, Luiza, 286, 331
Simionescu, Liliana, 338
Simonescu, Dan, 287, 288
Slama-Cazacu, Tatiana, 173, 174
Soare Georgescu, Aura, 332
Spireanu, Despina, 91
Spiridon, Monica, 92, 93
Stan, Camelia, 26, 181, 289
Stanciu, Dumitru, 189
Stoichiţoiu, Adriana, 290
Stoleru, Victor, 333

Ş

Şerban, Ion Vasile, 113, 291
Şerban, V., 175
Şerbănescu, Andra, 27, 292
Şuteu, Flora, 176

T

Tabarcea, Cezar, 334
Tătaru, Ieronim, 114, 115, 116, 131
Teodorescu, Vasile, 293
Todoran, Eugen, 94
Tohăneanu, G. I., 28, 29, 30, 31, 32, 294
Toma, Elena, 33
Tudorică, Al., 95

Ţ

Ţâra, Vasile D., 295

U

Ungheanu, Mihai, 96, 97
Ursache, Petru, 117

V

Vasile, Corneliu, 335, 336
Vasilescu, Mircea, 296
Vasiliu, Emanuel, 177
Velculescu, Cătălina, 297, 298, 299
Verdeţu, Nicolae, 190
Vlădescu Lupu, Andreea, 300
Vlăduţ, D., 337
Vrabie, Gheorghe, 301

W

Wald, Lucia, 302, 303

Z

Zamfir, Mihai, 98
Zissu, Ligia, 304

BIBLIOTECA „ASTRA"
SIBIU

Tipatul executat la „I. P. 13 Decembrie 1918“, sub comanda nr. 660

ÎN ATENȚIA COLABORATORILOR

1. Culegerea *Limbă și literatură* publică articole, studii, recenzii și note ale membrilor filialelor și subfilialelor S.S.F. (profesori, învățători, cercetători, studenți), în domeniul limbii, literaturii, folclorului, istoriei învățămîntului limbii și literaturii române și didacticii moderne.

2. Autorii sînt rugați să țină seama la redactarea textelor pe care le înaintează redacției spre publicare de următoarele :

a) contribuțiile, între 3 și 15 pagini dactilografiate la două rînduri, în două exemplare, vor fi însoțite de *o notă* cuprinzînd : *numele și prenumele autorului, funcția,* eventual *titlul științific, instituția unde lucrează, filiala din care face parte, adresa la care locuiește, nr. de telefon* (de acasă și de la locul de muncă) ;

b) titlul articolului va fi scris cu majuscule și va fi subliniat ; numele, prenumele și locul de muncă (școală, liceu, universitate, institut de cercetare etc.) vor fi plasate sub titlul articolului ;

c) în text se vor indica cuvintele care trebuie culese cu *litere cursive* (prin subliniere) sau culese *spațiat* (prin subliniere cu linie întreruptă) ;

d) referințele la alți autori și la alte lucrări citate în text vor fi date în note de subsol, numerotate de la 1 în continuare, astfel :

— titlurile cărților, articolelor și ale publicațiilor periodice și neperiodice — reviste, culegeri, anuare, buletine etc. — vor fi subliniate pentru a fi culese cu litere cursive ; după autor și titlu se vor preciza : localitatea de apariție, editura, anul și pagina ; la articolele apărute în publicații se menționează anul, numărul de apariție și pagina.

— dăm două exemple de trimitere bibliografică :

Tudor Vianu, *Probleme de stil și artă literară,* București, Editura pentru Literatură, 1955, p.

G. Barițiu, *Naționalitatea,* în *Foaie pentru minte, inimă și literatură,* an. VII (1844), nr. 51, p.

— în cazul că se trimite la altă lucrare a aceluiași autor, numele acestuia se înlocuiește cu *Idem ;* dacă se trimite la aceeași lucrare și la același autor, se folosește *Ibidem.*

e) dacă textul trimis spre publicare se bazează și pe alte lucrări în afara celor citate în notele de subsol, acestea vor fi prezentate la sfîrșitul contribuției ca *Bibliografie,* în ordine alfabetică pentru autori și cronologică pentru lucrări ale aceluiași autor. Bibliografia va fi redactată după normele de mai sus ;

f) în cazul în care autorul folosește prescurtări în text, lista abrevierilor (siglelor) este obligatorie.

3. Autorii contribuțiilor trimise spre publicare vor reține manuscrisul și o copie dactilografiată pentru corectarea în pagină sau pentru refacere în cazul articolelor trimise de redacție în acest scop.

4. Se precizează că textele care nu se încadrează în tematica culegerii *Limbă și literatură,* culegere adresată profesorilor din învățămîntul filologic de toate gradele, și care nu sînt prezentate în conformitate cu normele de mai sus nu vor fi luate în discuția colectivului de redacție și nu se înapoiază autorilor.